R. P. ANTONII
DE ESCOBAR
ET MENDOZA,
VALLISOLETANI,
Societatis IESV Theologi,

COMMENTARII
LITTERALES, ET MORALES
in Vetus, ac Nouum Testamentum.

TOMVS QVINTVS,

Complectens quinque Sapientialium Libros, nempè Prouerbia, Ecclesiasten, Canticum Canticorum, Sapientiam, & Ecclesiasticum.

NVNC PRIMVM IN LVCEM PRODIT.

LVGDVNI,
Sumptib. PHIL. BORDE, LAVR. ARNAVD, ET PETRI BORDE.

M. DC. LXVII.
CVM APPROBAT. ET PRIVILEGIO.

REVEREND.mo PATRI NOSTRO

IOAN. PAVLO DE OLIVA

SOCIETATIS IESV PRÆPOSITO GENERALI:

Humillimus filius ANTONIVS DE ESCOBAR ET MENDOZA *S.P.D.*

DE duobus illis Prophetis, REVERENDISSIME PATER, quos Dominus Ioanni promittit nouissimo orbis tempore aduenturos, ait Euangelista Apoc. 11. *Hi sunt duæ oliuæ in conspectu Domini stantes.* De Enocho, & *Elia* passim id Doctores interpretantur. Sed cum Lyrano & Stunica ad Zorobabelem Populi Sacri Ducem, & Iesum Pontificem maximum verba hæc referenda esse crediderim: imò & intelligi debere de Mysticis Zorobabele & Iesu, seu de personis, queis oliuæ symbolum conueniat, cum Alcazare affirmo. Multa in Scriptura sacra, de oliua peruulgantur elogia. *Sicut oliua fructifera in domo Domini.* Psal. 51. 10. *Quasi oliua speciosa in campis.* Eccli. 24. 14. *Erit quasi oliua gloria eius.* Ose. 14. 7. *De pinguedine oliuæ,* ad Rom. 11. 17. Non iam, COLENDISSIME PATER, in præcelso admodum cognomine tuo: (de quo sæcularis quispiã Libri dicator exordiretur tuæ iniuria modestiæ

ũ 2 enco

encomium) sed in Te ipso & vno duplicem *Oliuam*, & vnum alterumque Heroëm Zorobabelem, & Iesum contemplor. Mysticus enim Zorobabel magnum Societatis IESV exercitum ducis; & Iesus simul Magni Sacerdotis exprimis proprietates. Ducis Religiosæ Militiæ est, sapientia ac prudentia subditos moderari: Sacerdotis verò, verbo & exemplo illos ad perfectionis culmen dirigere. Aiebat Tullius, *Olea accommodata est sapientibus iudiciis, & prædicationibus*, id est, appositè rectæ gubernationis, & veræ verbis & operibus prædicationis Symbolum exerit. Non vna, sed duæ Te Oliuæ ô Societatis Apex, appositè repræsentant. Nec enim in vna tot possent merita adumbrari. Vna quidem Olea Tuam ad spiritualis Militię gubernationem sapientiam exprimit: altera prædicationis veræ, id est, verbo & exemplo perfectissimam degendi normam enuntiantis, ostendit. Dum *Iudiciis* vacas, seu Ductoris Societatis munus geris, totus singulis, & omnibus es totus, subditis frequens, peruius negotiis cunctis, neglector quietis, fugax otij, laboris appetitor, humilis ad merita, honoris impatiens, inops in propria æstimatione, in Dei donis prædiues: Romæ degens, & prouidentiæ mirè pennis ad totius terrarum orbis omnia & singula Societatis Collegia, immò ad singulos subditos velocissimè auolas. In summo Societatis fastigio idem es, ac priuatus: semper humanissimus: agnosceris, sed agnoscis; eosdem nos, eundem Te putas: par omnibus, sed hoc cæteris maior maximè, quia Te eis exponis ęqualem. Ausim de Te dicere, quod Seneca de Gallione scripsit: *Nullum mortalium tàm dulcem vni*

esse

eſſe,quam hic eſt omnibus. Huiuſmodi autẽ humanitas ergà ſubditos,quos ſocios ęſtimas ſeueritati,ac grauitati nihil detrahit. Videtur D.Nyſſenus (Orat. de iis,qui pręmaturè &c.)de te ſcripſiſſe: *Ita morum grauitatem atque maieſtatem cum animi demiſſione commiſces,vt non auertas oculos intuentium,ſed iucundum facias obtutum. Vt nec grauitatis, ac ſeueritatis ſplendor obſcuretur, neque latens in animo vis propter benignitatem deſpiciatur, ſed alterum æqualiter in vtroque,tum in ſublimitate comitas,& humanitas, tum in humanitate vice verſa grauitas.* Profectò licet Sapientiam Tuam, & in regimine dexteritatem tota Societas non efferret elogiis: tot de ea laudes inſonarent, quot duo Volumina,quę de egregiis Concionibus coram Pontifice Maximo expreſſis, luci dediſti, clauſulas continent. Hæc quidem affectum accendunt legendi alia, quæ, fauentibus Superis, prælo permittes. Verum in Olea altera tuam dicendi *in ſermonibus* eloquentiam, tanto audientium fructu miramur: & tuarum virtutum normam trahendam noſtris moribus intuemur. Memorat Columella lib. 5. cap. 8. Olearum genus duplex. *Olearum*, ait, *quædam dicuntur Regiæ, & quædam Radij.* In Regia Oliua tua ſapientia mirabilis exprimitur. Nam vti cecinit Græcus Menander, *Sapientia Regina quidem, ſuametipſa coronatur Oliua.* In radiante Olea tuum nobis exemplũ, & tuam egregiam concionandi dexteritatem aſpicimus (vt illud Tullij, *Olea accommodatur concionibus*,haud ſine pondere excidat.) Erectos cum dicis,tenes auditores, non ſolùm in aures, ſed & in præcordia illorum influis, rerum,

ac ſententiarum frequentia diues ſemper tua omnium inclamatione effluit oratio. Cæterùm nemo eſt, qui dubitet propriam, ac peculiarem oliuæ ſignificationem eſſe miſericordiam. Hanc non ſolùm ex vna, ſed duplici Oliua, ô Pater, expecto, reum me recognoſcens. Dubius hærebam, an auderem, hæc mea in Libros ſapientialium Commentaria inornata quidem pedibus Sapientiſſimi, vel pudore ſuffuſus exponere: nec me à dubitatione expedij, donec illa Lipſij in Crit. ſententia, quam de Te ſcripſiſſe videbatur, mihi ſe obtulit: *Inter præclaras, & eximias virtutes, tuas maximè quaſi è ſublimi quadam ſpecula ſe oſtendit, & extollit benignitas, illa tua & ergà* filios *litterarum ſtudioſos innata propenſio: quæ ità in te elucet, vt videatur, te ad hanc vnam virtutem natura genuiſſe, exercuiſſe voluntas.* Quid ſi ſimul accurrat Patris in filium affectus, de quo Auſonius, *Erratis filiorum facilè parentes dant impunitatem.* Vale, & viue tuæ Societatis, & tui humillimi filij votis.

LECTORI MEO.

VINQVE Sapientialium Libro hoc Volumen explicat, nempe Prouerbia, Ecclesiasten, Canticum Canticorum, Sapientiam, & Ecclesiasticum.

Salomonem Ierosolymorũ Regem Dauidis filium libri Prouerbiorum Auctorem fuisse omnes testantur, quem Septuaginta Interpretes inscripsere Παροιμίαι Σαλομῶντος *Prouerbia Salomonis.* Hebræi verò משלי שלמה *Similitudines, Comparationes.* Continet versus 915. inquibus tria millia parabolarum comprehenduntur.

Ecclesiasten, quem Lxx. inscripserunt Ἐκκλησιάστης *Concionator*, & Hebræi קהלת *Koeleth* idem Rex Salomon composuit, neque est, qui hoc abneget præter auctores Thalmud, qui ab Ezechia, ciusque familiaribus editum volunt, Exprimit mores hominum corruptos, indicans, quanta in iis puniendis sit Dei misericordia.

Canticum Canticorum Græcis est ᾆσμα ᾀσμάτων ὅ ἐστι τῶ Σαλομῶν, Hebræis autem שיר השירים אשר לשלמה, *Scir Hascirim Hascer lisclomo.* Certum, huius Libri Auctorem Salomonem fuisse, incertum verò an antè, vel post lapsum, stylo ludés Georgicorum sub continua figurata locutione agit de amore Dei erga tôtum fidelium cætum, dialogistico more personarum interlocutione illum distinguens.

Liber sapientiæ à Græcis vocitatur Σοφία Σολομῶν, *sapientia Salomonis.* Num à Salomone fuerit compositus, nonnulla est quæstio; quia cum in codicibus Hebraïcis non habeatur, sed solum in Græcis, Philonem Iudæum eius auctorem esse credunt nonnulli. Tamen vt Bellarminus annotat. *de Scrip. Eccles.* à veteribus Patribus communi consensu Salomoni tribuitur. Probabile tamen valde mihi est, huius libri sententias esse Salomonis; sed in vnum volumen collectas & Græco idiomate expressas à Philone, non illo qui tempore Caij Imperatoris floruit, sed alio antiquiore.

Ecclesiasticus Græcè Σοφία Ἰησοῦ υἱοῦ Σιρὰχ fuit à IESV Sirach filio Ierosolymitano conscriptus, quem IESVS eiusdem Siracidæ nepos ex Hebræo in Græcum vertit. Encomia continet sapientiæ, prudentum sententias, sapientum exempla. Horum Librorum expositionem eodem stylo percurram.

QVA

QVADRAGINTA NOVEM
ANTILOGIA,
QVÆ
IN QVINQVE HVIVSCE
Voluminis libris continentur.
SIVE, QVÆ INTER SE VIDENTVR pugnare, Testimonia.

Literalem solutionem sua in loca remittens, nonnulla moribus Documenta prælibo.

CAPVT I.

Antilogia, ex Libro Prouerbiorum, septem.

I. CAp. 3. vers. 12. *Quasi pater in filio complacet sibi.* Hebr. 12. v. 6. *Flagellat omnem filium quem recipit.* Si cōplacet in filio obedienti scilicet, quomodo eum quasi discolom flagello percutit? * Eom quidem afficit laboribus, vt sibi in eius patientia complaceat, eumque contineat, ne pace fruens carn ad voluptates prosileat.]

Quem Deus diligit laboribus afficit, eum retinens, ne fugiat ad vitia.

II. Cap. 6. v. 31. *Deprehensus fur reddet quadruplum, & omnem substantiam domus suæ tradet.* Vt quid istud? cum v. 30. dicatur, *Non grandis est culpa cum quis furatus fuerit.* * Quia licet grādis culpa non esset furtum grauiorum criminom comparatione, agnatum est furto, vt qui propriis opibus admiscet aliqnid alienum, omnem perdat ac destruat substantiam vel licite acquisitam.]

Quod furto acquisitur omnem substantiam perdit.

III. Cap. 14. v. 15. *Innocens credit omni verbo* Eccl. 19. v. 4. *Qui cito credit leuis est corde.* Quomodo ergo innocētia laudabilis, & leuitas taxabilis eò hæresci? * Quia qui verus est, non iudicat alios mentiri. Attamen si verè sit innocens facilem fidem dat eis, quæ laodabiliter de proximo dicuntur, non autem detractionis sermonibus. Vnde dixerim. *Innocens credit omni verbo bono.*]

Innocens credit aliorū laudes, vituperiis non dat fidem.

IV. Cap. 16. v. 4. *Vniuersa propter semetipsum operatus est Dominus, impium quoque ad diem malum.* At Eccli. 15. v. 12. *Non necessarij sunt ei homines impij.* Si non sunt impij Deo necessarij, quomodo dicitur propter semetipsum, & in diem malū eos Dominum fuisse operatum? * Certe quia licet nulla creatura Deo sit necessaria, posito quod iustos elegit, conueniens fuit, vt cum impijs habitarent, ad iustorum patientiæ exercitamentum.]

Impios Deus permittit, necessarios quidem ad iustorum patientiæ exercitium.

V. Cap. 24. v. 4. *Ne respondeas stulto iuxta stultitiam suam: nè efficiaris ei similis.* At v. 5. dicitur. *Responde stulto iuxta stultitiam suam, ne sibi sapiens esse videatur.* Si respondendum non est stulto, quomodo respondendum? * Respondendum quidem non approbando quod stultè protulit, in quo respondens, stultus appareret: sed taxando stultitiam.]

Stulto respondendum, non approbando sed taxando stultitiam.

VI. Cap 29 v. 18. *Cum prophetia defecerit, dissipabitur populus.* At 1. Mach. 4. v. 46. Deficiente prophetia, instauratus est populus. Quomodo defectu prophetiæ dissipatur populus, & prophetiæ defectu instauratur? * Mistice quidem sicut veracis prophetæ, seu concionatoris adhortationibus peccatores reducuntur ad meliora: sic ad nequiora prolabuntur ex mendaci, & adulatorio confictı Prophetæ, nugacis Concionatoris sermone. Vnde sicut illo deficiente perit populi victos, hoc de medio sublato, reparatur, veracem Concionatorem Domino immittente.]

Verus concionator populi salutaris, adulator autem, recitator inquam nugarum populi exitium.

VII. Cap. 30. v. 2. *Stultissimus sum virorum, & sapientia hominum non est mecum.* At 3. Reg. 3. v. 12. Deus ait. *Dedi tibi cor sapiens, & intelligens in tantum, vt nullus ante te similis tui fuerit, nec post te surrecturus sit.* Quin & post lapsum, Eccli. 2. v. 9. *Sapientia quoque perseuerauerit mecum.* Si tam mirabili sapientia præditus erat Salomon, quomodo potuit verè se stultissimum virorum agnoscere? * Quia iustus dum fuit, cognoscebat non posse esse verè sapientem, qui se sapientem esse crederet. Post lapsum autem vacuus humilitate, suam agnouit sapientiam, & ex eo capite se insipientem exposuit.]

Qui vere sapiens est, se insipientem esse reputat.

CAP. II.

Antilogia, ex Libro Ecclesiastes, vndecim.

I. CAp. 1. v. 4. *Terra in æternum stat,* Ait vero Isaïas Cap. 24. v. 20. *Agitatione agitabitur terra sicut ebrius, & auferetur.* Et Luc. cap.

21.

Homo in instabilitate est semper stabilis.

[illegible] v. 33. *Cælum & terra transibunt.* Si aufertur terra, si transibit, quomodo stat æternum? * Quia signantur hic homines in instabilitate, & agitatione semper stabiles. Instabilitas enim, & mutabilitas humanæ est agnata naturæ.]

II. Cap. v. 7. *Ad locū vnde exeunt flumina reuertuntur.* Sed Gen. 1. v. 10 *Phison, Geon, Tigris & Euphrates* scaturiētes de paradiso non eò reuertuntur. Ergo reuertuntur, & non reuertuntur omnia flumina ad locum vnde procedunt.* Signantur in fluminibus homines, qui vt aquæ dilabuntur, quos cum eiicit paradisus voluptatis, nunquam aut raro iterum recipit. Vidi ex augusto feruoris vertice multos excidisse, ad quem fere nunquam vllum reuertentem aspexi.]

Qui ex alto feruoris fastigio decidit raro, ad illud reuertitur.

III. Cap. 1. v 10. *Nihil sub sole nouum.* Ieremias vero cap. 31. v. 25. ait. *Nouum creauit Dominus super terram: Fœmina circumdabit virum.* Ergo aliquid super terram nouum. Certe Salomon de omnibus creaturis generice loquitur, nec tamen ideo priuilegia maternitatis Deiparæ comprehēdit. Quia Mariæ priuilegia ab omni generali propositione circa humanam miseriam excluduntur]* Omne quod ad Deiparam pertinet, est nouum, quidquid generalis propositio contradicere videatur.]* Ex. gr. clamat Paulus. *Omnes in Adam peccauerunt. omnes mortui sunt.* Omnes quidem præter Virginem in gratia conceptā, quia in generalibus propositionibus de peccato loquentibus signata non est. Regina Dei Mater.]

Priuilegia Mariæ omnia sunt noua.
In generalibus propositionibus non comprehenditur Maria.
Omnes præter Mariam mortui in peccato.

IV. Cap. 2. v. 14. *Sapientis est stulti vnus est interitus.* Verum cap. 6. v. 8. Sapiens eò *pergit vbi est vita.* Quomodo ergo est communis vtriusque interitus?

V. Cap. 7. v. 5. *Cor sapientium vbi tristitia est, & cor stultorum, vbi lætitia.* Dauid autem cecinit Psal. 99. v. 1. *Seruite Domino in lætitia.* Et Paulus docet Philip. cap. 4. v. 4. *Gaudete in Domino semper.* Si semper gaudendum, cur sapiens ad luctus domum à Salomone allicitur? * Certè quia spirituale gaudium fouetur & crescit dum homo in domo luctus humanas ærumnas contēplatur.]

Fouetur spirituale gaudium, dum in domo luctus humanas ærumnas videmus.

VI. Cap. 7. v. 16. *Iustus perit in sua iustitia.* At Ezech. c. 18. v. 22. dicitur, *In sua iustitia, quam operatus est, viuet.* Quonammodo viuet, si perit? * Quia illud ipsum impiorum lingua, aut gladio perire, seu mori, viuere quidem veraciter est.]

Iustum mori impiorum nequitia, verè viuere est.

VII. Cap. 7. v. 17. Noli esse *iustus multum.* At Apoc. cap. vlt. v. 11. *Qui iustus est iustificetur adhuc,* id est nunquam ab incrementis perfectionis studio recedat, quomodo ergo stat sapientis doctrina? * Quia in sanctitatis te solet esse nimietas, dum quis corporeis v. gr. viribus inualens, nititur eos æquare, qui potentes viribus asperrimæ vitæ instituta sectantur.]

Vel in Sanctitate sectanda nimietas fugienda.

VIII. Cap 7. v. 29. *Virum* sapientem *de mille virum reperi: mulierem ex omnibus non inueni.* Ast Prou. cap vlt. v. 10. Salomon mulierem fortem seu sapientem se inuenisse testatur. Quomodo igitur nullam inuenit? * Profectò quia sexui muliebri tam agnata est insipientia, vt si aliqua fœmina sapiens inueniatur, speciem quodammodo quasi Phœnix diuersam constituat, nec in communi mulierum specie contineatur.]

Mulier sapiens quodammodo recedit à communi mulierum specie, & nouam constituit.

IX. Cap. 9. v. 1. *Nescit homo* etsi iustus, *vtrum amore, an odio dignus sit: sed omnia in futurum seruantur incerta.* At 2. Timoth. 4. v. 7. *Bonum certamen certaui &c. reposita est mihi corona iustitiæ.* Et Rom. cap. 8. v. 38. *Certus sum &c.* Ergo scit homo, an sit amore dignus. Quomodo ergo id homo nescit?

X. Cap. 9. v. 5. & 10. *Mortui nihil nouerunt amplius: nec habent vltrà mercedem.* At Apoc. 6. v. 9. *Vidi animas interfectorum, & clamabant: Vsque quo Domine (sanctus & verus) non iudicas? &c. Et data sunt illis singulæ stolæ albæ.* Ergo mortui amplius norunt, & habent vltra mercedem.

XI. Cap. 9. v. 11. *Vidi casum esse in omnibus rebus.* At Prou. 16. v 33. *Sortes mittuntur in sinum, sed à Domino temperantur.* Et Eccles. cap. 5. v. 5 *Ne dicas. Non est prouidentia.* Vudenam ergo Salomon vidit, in omnibus rebus esse casum? * An quia diuina prouidentia tam occulte operatur, vt res cunctæ videātur casu procedere?]

Diuina prouidentia occultissime operatur.

CAPUT III.

Antilogia, ex Libro Cantici Canticorum, quinque.

I. CAp. 1. v. 7. *Pulcherrima inter mulieres.* At ibid. v. 4. *Nigra sum.* & v. 5. *Fusca sum decolorauit me sol.* Si nigra & fusca, quonammodo pulcherrima? * An quia quæ verè pulchra est de pulchritudine non gloriàtur, imò se fœdam esse existimat?]* An quia sub deformi corpore assolet pulcherrimus animus latitare?]

Quæ verè pulchra pulchritudine non gloriatur.
Sub corpore deformi solet pulcher animus latitare.

II. Cap. 4. v 9. *Soror mea sponsa.* Quo iure sponsa, si soror? Nuptiæ tales vetitæ sunt. Leuit. cap. 18. v. 9. * An innuit Salomon vxorem à marito debere reputari sororem, cognatus amor nunquam ea consuetudine assidua minuitur.]

Vxor à marito debet soror reputari.

III. Cap. 8. v. 4. *Auerte oculos tuos à me.* At cap. 2. v. 14 dixerat. *Ostende mihi faciem tuam.* Et cap. 4. v. 9. *Vulnerasti cor meum in vno oculorum tuorum.* Quomodo igitur obiectum à se adeo dilectum, petit à se ablegari? Certè vt absens à Dilecto sponsa ediscat eum feruentius diligere, & redire velocius. Acuit enim amorem vel perbreuis à dilecto separatio.]

Acuit amorem vel perbreuis à dilecto separatio.

IV. Cap. 6. v. 7. *Sexaginta sunt Reginæ, & octoginta concubinæ.* At 3. Reg. cap. 11, v. 3. dicitur *Fuerunt ei vxores quasi Reginæ septingentæ, & concubinæ trecentæ.* Dispar numerus esse videtur. Quomodo ergo & Reginarum, & concubinarum multitudo decuttatur in cantico? * Certe, quia addit Salomon. *Vna est columba mea.* Cum diligit impensè vnam ad alias paulatim frigescit affectus. Qui vxorem ardentèr diligit facilè alienas reijcit voluptates.]

Alienas reiicit voluptates, qui vxorem impensè diligit.

V. Cap. 8. v. 14. *Fuge dilecte mi.* At cap. 3. v. 4. clamat sponsa, *Tenui eum nec dimittam.* Cur quē anxie expetiit inuenire, & inuentum tenet, iam precatur, vt fugiat? Profectò quia tam bonorum quam malorum intolerabilis est magnitudo. Tanta voluptate assolet Deus animam specialiter dilectam afficere, vt cor non valeat vim gaudij sustinere Vnde D. Franciscus Xauier aliquando tot cœlestibus plenus solatiis clamabat. *Satis est Domine, satis est*]

Tam bonorum quam malorum intolerabilis est magnitudo.
Franciscus Xauier plenus gaudijs clamabat Satis est Domine.

CAP.

CAPVT IV.

Antilogia, ex Libro Sapientiæ, decem.

I. CAp. 1.v.13. *Deus mortem non fecit.* Dicitur autem Ioan.cap.1.v.3.*Omnia per ipsum facta sunt.* Et Iob cap.18.v.13. vocatur *primogenita mors.* Si genita fuit mors, si aliquid est, facta fuit à Deo omnium rerum creatarum & genitarum Auctore. * Certè mors nihil est, & sine ipso factum est quod est nihil, quia mors nihil à nihilo peccati immediate processit.] * Cur igitur nihilum sic facis homines formidare? mortem timere non debes, quia quod nihil est, si culpa non adsit, nullum malum potest inferre.]

A peccato, quod est nihil, processit mors quæ nihil est. Cur timemus mortem, quæ nihil est

II. Cap. 1.v.13. *Nec lætatur in perditione viuorum,* At Prou.1.v.26. *Ego,* inquit Deus, *quoque in interitu vestro ridebo,* Si non lætatur in perditione viuorum, cur in interitu eorum ridet? * Equidem Deus non lætatur, dum quis per gratiam viuus mortis peccati incurrit perditionem: attamen homine per peccatum mortuo, in eius interitu seu supplicio ridet altissimus, nisi rursum per pœnitentiam vitam ille resumat.]

Deus non lætatus ex peccatoris culpa. Sed illius impœnitentis ridet in pœna.

III. Cap.1.v.15. *Iustitia perpetua est, & immortalis.* At Ezechielis cap. 18. v. 24. dicitur. *Si auerterit se iustus à iustitia sua, omnes iustitia eius, quas fecerat, non recordabuntur.* Ergo immortalis in homine iustitia non est? * An dicitur immortalis iustitia, quia per hominis peccatū merita emortua, per pœnitentiam reuiuiscunt?]

Merita per peccatum emortua per pœnitentiam reuiuiscunt.

IV. Cap. 2.v.1. *Non est, qui agnitus sit reuersus ab inferis.* At 1.Reg.cap.28.v.15. *Dixit Samuel ad Saul: Quare inquietasti me, vt suscitarer?* Ergo est qui agnitus sit ab inferis reuerti.

V. Cap.3.v.1. *Non tanget* iustos *tormentum mortis.* Sed 2.Reg.cap. 14.v.14. *Omnes morimur, & quasi aqua dilabimur in terram.* Quomodo ergo iustos mortis tormenta non attingunt? * Quia tormenta illa patienter tolerata eis cedunt in vitam.]

Mors vita est iustis.

VI. Cap 6.v.8.*Æqualiter cura est illi (Deo) de omnibus.* Sed Act.14. v.15. *In præteritis generationibus dimisit omnes gentes ingredi vias suas. Tuos vero,* ô Ierusalem, *filios volui congregare, sicut congregat gallina pullos suos sub alas.* Ergo non est Dei cura circa omnes æqualis. * Est quidem æqualis Dei cura ac prouidentia erga omnes iuxta singulorum statum, licet specialiter filij, seu iusti Dei assistentia foueantur, Pater enim familias æqualem circa familiam prouidentiam ostendit, dum filios ad mensam admittit, famulis vero ac seruis dat eorum statui conuenientem annonam.]

Æqualis est Dei circa omnes prouidentia, licet iustos speciali cura foueat.

VII. Cap. 10.v.4. *Propter quem* Caïn *cum aqua deleret terram &c.* At Gen.6. v.3.& 4.sceleribus gigantum *diluuium* adscribitur. Ergo non propter Cain aquis terra fuit obruta. * Profectò iustè Caïno tribuitur, quia filiorum crimina parentibus solent adscribi, ex quorum incuria prodiêre.]

Peccata filiorum attribuantur parentibus, ex quorum incuria prodiêre.

VIII. Cap.10.v.16. Moyses *stetit, contra Reges horrendos in portentis.* At tota Exodo non fit mentio nisi vnius Regis Ægypti. Quomodo igitur contra Reges multos stetit? * Certe quia tanta est vel vnius Regis iniqui malitia, vt non valeat numero singulari exponi, sed plures Reges contra Mosem in Ægypto conspirasse videantur. Contestatur illud Psal.114.v.30. *In penetralibus Regum ipsorum.*]

Vel vnius iniqui Regis tanta est malitia vt ex multis Regibus prodire videatur.

IX. Cap. 12.v.10. *Naturalis est malitia ipsorum & non poterat mutari cogitatio illorum in perpetuum.* Cur ergo (vt ibidem additur) *dabas,* ô Deus ipsis *locum pœnitentiæ?*

X. Cap. 15.v.3. *Nosse te, consummata iustitia est: & scire iustitiam, radix est immortalitatis.* At Paulus Rom.1.v.31.asserit, *nosse Deū* parū iuuare, si non etiā colueris, vt oportet.* Profectò qui Deū non colit, manifestè ostendit, se eum vere non cognouisse; quomodo enim posset perfectè Dei bonitatem agnoscere, & illum non amare, eiusq; præscripta exequi?]

Qui Deum non amat & colit, eum perfectè non nouit.

CAPVT V.

Antilogia, ex Libro Ecclesiastici, decem supra sex.

I. CAp. 1.v.16.*Timor Domini cum fidelibus in vulua concreatus est.* At Paulus Ephes. 2. v.3. Omnes nascimur *natura filij iræ.* Vndenam ergo in fidelibus Dei timor à vulua? * Quia vulgare est, matrissare filios, seu vulua matris virtutes, aut vitia trahere: plerumque enim filij sunt parentum æmulatores.]

Filij plerumque sunt virtutis, vel vitij parentum æmulatores.

II. Cap. 3.v.16. *Pro peccato matris restituetur tibi bonum.* Sed Rom.6.v.23. dicitur. *Stipendium peccati mors.* An mors bonum adiectum filio pro matris culpa reputabitur? * Certe pro crimine Adami, cui mater Eua pomum inique ministrauit, mors venit in mundum, fœdum quidem specie malum, sed pulchrum in veritate bonum iustis, siquidem per ipsam infelix aufertur exilium, & ad cœlestē paradisum aditus reseratur.]

Mors magnum bonum est Euæ iustis filiis.

III. Cap.5.v.5.*De propitiato peccato noli esse sine metu.* At certa est promissio diuina Ezech 18. v.21. *Si impius egerit pœnitentiam, vita viuet, & non morietur.* Ergo si peccatum iam propitiatum sit, non est, vnde metus ortum habeat. * Est quidem, quia nescit homo, num ex corde egerit pœnitentiam.]

Qui peccauit, semper debet timere, an ex corde egerit pœnitentiā.

IV. Cap. 7. v. 15. *Non iteres verbum in oratione tua.* At Mat. 26.v.44. Christus Dominus *orauit tertio eundem sermonem dicens.* Ergo verbum in oratione iterauit. Profectò in oratione non est verbi iteratio preces ore repetere, cum vnus in cunctis persistens cordis manet affectus.]

Non est verbi iteratio in oratione, cum eodem affectu verba replicantur.

V. Cap.8.v.13. *Non incendas carbones peccatorum arguens eos.* At Timoth. 4.v.2. *Insta opportunè, importunè: argue, obsecra, increpa.* An neget Siracides, peccatores esse arguendos? * Minimè, sed innuit, prudentiam & benignitatem in correptione ita esse adhibendam, vt peccatori igneæ passioni non addatur exardendi materia, sed extinguatur omninò flamma] * Rigida enim reprehensio exasperat delinquentis adhortatio mollis, & argumentum prudēs conuincit, & corrigit.]

Arguendus est peccator efficaciter, sed prudenter. Rigida reprehensio exasperat, mollis corrigit.

VI. Cap.11.v.4. *Absconsa & inuisa* sunt *Opera Altissimi.* At Psal. 18 v. 1. *Cœli enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annuntiat firmamentum.* Quomodo absconsa Dei opera, si vel à cœlis, & sideribus

In omnibus Dei operibus latet aliquid ineffabile, & hic incognoscibile.

fidelibus euulgantur? * Planè quia post eiusmodi enarrationem & præconium, nullum est Dei Opus, in quo non lateat aliquid ineffabile, & ab hominibus hic perfectè incognoscibile.]

V I I. Cap. 11. v. 30. *In filiis suis agnoscitur vir.* At hoc fefellit in Cham respectu Noe Gen. 9. v. 22. in *Ismaële* respectu Abrahami cap. 21. v. 9. in *Esau* respectu Isaaci cap. 27. v. 41. in *Rubeno* respectu Iacobi, cap. 35. v. 22 & in aliis. In hisnè agnoscitur parentum pietas? * Agnoscitur quidem, & commendatur, omnes enim videntes praua gesta filij inclamant: O quam dissimilis ille parenti!]

Vel in prauo filij facinore agnoscitur pietas parentis.

VIII. Cap. 12. v. 4. *Da eleemosynas misericordi, & ne suscipias peccatorem.* At Mat. 9. v. 13. Dominus ait, *Non veni vocare iustos, sed peccatores* An ineffabilis Christi misericordia quodammodo ostendit, tanta affici peccatorum recipiendorum fame, vt nolit ab alio recipi peccatorem vllum sed sibi omnes reseruari? & quidem ad pœnitentiam solus ipse eos potest excipere.]

Quodammodo vult Christus, peccatores à nullo recipi, vt solus ipse eos recipiat.

IX. Cap. 13. v. 11. *Noli esse humilis in sapientia tua.* At Dominus Mat. 11. v. 29 *Discite à me quia mitis sum, & humilis corde.* Negatne Christus, quod sapiens affirmauit? * Minimè, sed ostendit, affectatam humilitatem, (de qua Siracides) taxabilem esse.]

Affectata humilitas taxabilis est.

X. Cap. 14. v. 14. *Non defrauderis à die bono, & particula boni diei non te prætereat.* Ast Eccles. 7. v. 3. *Melius est ire ad domum luctus, quam ad domum conuiuij?* An luctus funebris bona dies, cuius nec particula non prætereunda? Ita plane. Quia iustæ animæ felix hora est illa, in qua ex morte alterius proprij obitus, & solutionis miseriarum sæculi fit memoria]

Fœlix iusto est dies, in qua mortis solutionis humanæ miseriæ recordatur.

X I. Cap. 18. v. 1. *Deus creauit omnia simul.* At ex Gen. 1. constat impendisse *sex dies.* Quomodo sex dies impendit si simul omnia creasse dicitur?

X I I. Cap. 28. v. 25. *Vtilis potius infernus, quam lingua nequam.* At Iudith 16. v. 21. dicitur, In inferno, *dabit ignem & vermes in carnes eorum, vt vrantur, & sentiant vsque in sempiternum.* Num homini vtilius, seu satius erit tot mala æternum sustinere, quam linguæ iniquæ probra tolerare? * Hinc exaggeratur nequã linguæ malitia, si quodammodo satius sit vel minus dirum tartari ignẽ sufferre, quam linguæ prauæ vulnera subire.]

Minus quodammodo dirum, inferni ignem quam prauæ linguæ malitiam tolerare.

X I I I. Cap 36. v 24. *Omnem masculum excipiet mulier.* v. 27. *Vbi non est mulier ingemiscet egens* At 1. Cor. 7. v. 8. ait Paulus. *Non nuptis, & viduis dico: Bonum est illis, si sic permaneant,* v. 26. *Quoniam bonum est homini sic esse.* v. 4. *Beatior erit, si sic permanserit.* Vndenam ergo cœlibi; vel viduo suspiria ob mulieris absentiam, seu ob coniugis mortem? * An quia mulier, cum non habetur appetitur. & desideratur: cum verò possidetur, non solum ex fastidio sæpe, & sæpius ex matrimonij curis gemitus excitat, sed & lætalia vulnera infert, cum ex eius societate se magis agnoscit maiius *egentem*;]

Qui sine vxore sæpe se videt egentem, sæpius se egere videt, cum duxit vxorem.

X I V. Cap. 40 v. 29. *Fili in tempore vitæ tuæ ne indigeas, melius est enim mori, quam indigere.* At Mat. 19. v. 21. ait Veritas, *si vis perfectus esse vende quæ habes, & da pauperibus.* Ergo sapientis consilium erit contemnendum. Haud quaquam * Quia Christus Dominus perfectioni loquitur studiosis, qui in ipsa paupertate sunt diuites. *Nihil* quidem *habentes, & omnia possidentes*] Et quia quod pauperibus erogatur non amittitur, sed cum quæstu magno exhibentis recurrit ad manus.]

Perfecti nihil habent, & omnia possident.

Quod pauperibus.

X V. Cap. 49. v. 5. *Præter Dauid, Ezechiam, & Iosiam omnes Reges peccatum commiserunt.* At ex 2. Reg. 11. constat, Dauidem grauissime peccasse. Et 4. Reg. 20. patet. Ezechiam deliquisse. Quomodo, igitur sine peccato fuisse à sapiente prædicantur? * Num quia idololatriæ crimen tam inuisum est Deo, & qui non deliquerunt idola colendo quasi sine peccato existere appareant, licet aliis piaculis fuissent defœdati?]. An quia Dauid & Ezechias pœnitentiæ plorauerunt affectu, lacrymæ autem sic obruunt delicta, vt non solum apud Deum non sint: sed & apud homines fuisse minime videantur?] Ita plane.

Peccatum idololatriæ tam graue est, vt coram illo reliqua crimina quasi nõ esse videantur.

Lacrimæ sic obruunt delicta vt eorum memoria omnino aboleatur.

XVI. Cap. 50. v. 28. *Tertia* Samaritanorum colluuies non *est gens.* At 4. Reg. 17. v. 26. 29. 41. *gens* vocitantur. Et Deus Samaritanos Iere. 31. v. 9. *vocat primogenitum* suũ. Quomodo ergo sunt gens, & gens non sunt? * Certe quia non debet *gens* appellari, qui viuit vt brutus.]

Non debet homo appellari, qui viuit vt brutus.

FACVLTAS

FACVLTAS R. P. PROVINCIALIS *Prouinciæ Castellanæ Societatis IESV.*

EGo FRANCISCVS CACHVPIN Prouincialis Societatis IESV in Prouincia Castellana, potestate ad id mihi facta à Reu. admodum Patre nostro Ioanne Paulo de Oliua Vicario Generali (iam Præposito Generali) Societatis IESV, vt Commentarij in Libros Sapientialium, Authore, P. ANTONIO DE ESCOBAR ET MENDOZA eiusdem Societatis grauium, Doctorumque hominum iudicio approbati, typis mandentur. In quorum fidem has literas manu nostrâ subscriptas, nostroque sigillo munitas dedimus. Salmanticæ die Maij. 18. anno 1663.

FRANCISCVS CACHVPIN.

APPROBATIO.

REuerendi Patris ANTONII DE ESCOBAR ET MENDOZA Societatis IESV *Commentarios Literales & Morales in Sacram Scripturam* nos infrascripti ex eadem Societate Theologi legimus, & vtiles, atque luce dignos iudicauimus. Lugduni 8. Martij anno 1667.

IOSEPH GIBALINVS.

LAVRENTIVS GRANNON.

PRIVILEGIVM.

EGo IOANNES PLATIERE Societatis IESV in Prouincia Lugdunensi Præpositus Prouincialis, Opus, quod inscribitur ANTONII DE ESCOBAR ET MENDOZA Societatis IESV Theologi Commentarij Literales & Morales in I. & II. Libr. Paralipomenon, in primum & secundum Esdræ, in Tobiam, in Iudith, In Esther, In Iob, in Psalmos, in Prouerbia, Ecclesiasten, Canticum Canticorum, Sapientiam, Ecclesiasticum, Maiores & Minores Prophetas, in primum & secundum Machabæorum, in Euangelia, in Acta Apostolorum, in Epistolas Pauli, in Epistolas Catholicas & Ioannis Apocalypsin, eiusdem Societatis grauium Doctorum iudicio approbatum, iuxta Priuilegium eidem Societati à Regibus Christianissimis HENRICO III. 10. Maij 1583. HENRICO IV. 20. Decembris 1606. LVDOVICO XIII. 14. Februarij 1611. & LVDOVICO XIV. nunc regnante 23. Decembris 1650. concessum; quo Bibliopolis omnibus prohibetur, ne libros ab eiusdem Societatis hominibus compositos, absque Superiorum permissione imprimant. Permitto PHILIPPO BORDE, ET LAVRENTIO ARNAVD, Bibliopolis Lugdunensibus, vt ad decem proximos annos excudere ac liberè diuendere possint. Datum Lugduni 10. Martij 1667.

IOANNES PLATIERE.

ANTONII DE ESCOBAR ET MENDOZA,

E SOC. IESV THEOLOGI.

Ad Vetus, ac Nouum Testamentum, Commentarij Literales, ac Morales.

LIBER PRIMVS.

AD PROVERBIA SALOMONIS.

PROLVSIO.

Salomonis Prouerbia Dogmatibus exundant, queis Iusti valeant post temporariæ vitæ felicem cursum, æternâ potiri. Vnde Sapientia horum præceptorum Magistra *capite* 8. profatur: *Qui me inuenerit, inueniet vitam, & hauriet salutem à Domino*, id est, qui Dogmata hæc executioni addixerit, in præsenti vitam bonæ conscientiæ plenam abundantiâ deget, & in futuro æternæ salutis præmio donabitur. Fallar, nisi idem per deuotum erga Deiparam obsequium hominibus offeratur. Audi Richardum Laurentium *lib.* 2. *de laud. Virg.* fantem: *Inuenta Maria, inuenitur omne bonum. Vnde ipsa dicit:* Qui me inuenerit, inueniet vitam, & hauriet salutem à Domino, *vitam scilicet gratiæ in præsenti, & salutem æternam in futuro. Ideò* Prou. 8. *dicitur de Maria*, Qui inuenit mulierem bonam, id est, *Mariam*, inuenit bonum, & hauriet iucunditatem à Domino: *iucunditatem duplicem, bonæ conscientiæ hic, lætitiæ in futuro.*

CAPVT I.

Vt studio Sapientiæ operam impendamus, à prauóque caueamus sodalitio, Salomon huius libri auctor hortatur. De cœlestis Sapientiæ contemptu queritur. Pœnas contemptori minatur, obsequenti præmia pollicetur.

1. PARABOLÆ Salomonis, filij Dauid, regis Israël. 2. Ad
sciendam sapientiam, & disciplinam: 3. ad intelligenda
verba prudentiæ,& suscipiendam eruditionem doctrinæ, iu-
stitiam, & iudicium, & æquitatem, 4. vt detur paruulis astu-
tia, adolescenti scientia, & intellectus. 5. Audiens sapiens
sapientior erit:& intelligens,gubernacula possidebit. 6. Ani-
maduertet parabolam,& interpretationem,verba sapientium,
& ænigmata eorum. 7. Timor Domini, principium sapientiæ. Sapientiam, atque
doctrinam stulti despiciunt. 8. Audi, fili mi, disciplinam patris tui, & ne dimit-
tas legem matris tuæ: 9. vt addatur gratia capiti tuo,& torques collo tuo. 10. Fili
mi, si te lactauerint peccatores, ne acquiescas eis. 11. Si dixerint. Veni nobiscum,
insidiemur sanguini, abscondamus tendiculas contra insontem frustrà: 12. de-
glutiamus eum sicut infernus viuentem, & integrum quasi descendentem in la-
cum. 13. Omnem pretiosam substantiam reperiemus, implebimus domos no-
stras spoliis. 14. Sortem mitte nobiscum, marsupium vnum sit omnium no-
strum. 15. Fili mi, ne ambules cum eis, prohibe pedem tuum à semitis eorum.
16. Pedes enim illorum ad malum currunt, & festinant vt effundant sanguinem.
17. Frustrà autem iacitur rete ante oculos pennatorum. 18. Ipsi quoque contra
sanguinem suum insidiantur, & moliuntur fraudes contra animas suas. 19. Sic
semitæ omnis auari, animas possidentium rapiunt. 20. Sapientia foris prædicat, in
plateis dat vocem suam. 21. In capite turbarum clamitat, in foribus portarum
vrbis profert verba sua, dicens: 22. Vsquequò paruuli diligitis infantiam, & stul-
ti ea, quæ sibi sunt noxia, cupient, & imprudentes odibunt scientiam? 23. Con-
uertimini ad correptionem meam: en proferam vobis spiritum meum, & osten-
dam vobis verba mea. 24. Quia vocaui, & renuistis: extendi manum meam, &
non fuit qui aspiceret. 25. Despexistis omne consilium meum, & increpationes
meas neglexistis. 26. Ego quoque in interitu vestro ridebo, & subsannabo, cùm
vobis id, quod timebatis, aduenerit. 27. Cùm irruerit repentina calamitas, & in-
teritus quasi tempestas ingruerit: quando venerit super vos tribulatio, & angustia.
28. Tunc inuocabunt me, & non exaudiam: manè consurgent, & non inuenient
me: 29. eò quòd exosam habuerint disciplinam, & timorem Domini non susce-
perint, 30. nec acquieuerint consilio meo, & detraxerint vniuersæ correptioni
meæ. 31. Comedent igitur fructus viæ suæ, suísque consiliis saturabuntur.
32. Auersio paruulorum interficiet eos, & prosperitas stultorum perdet illos.
33. Qui autem me audierit, absque terrore requiescet, & abundantia perfruetur,
timore malorum sublato.

COMMENTARII.

1. *Monet Salomon, vt Sapientiæ studeamus acquirendæ.*

ERS. 1.2.3.4. Collectæ sunt à Salomone filio Dauidis Israëlis Rege hæ *parabolæ*, seu ænigmata, vel porœmiæ, ad hauriendam *Sapientiam* diuinam, & *disciplinam*, seu castigationem morum: ad callendáque *verba prudentiæ*, seu discretionem inter bonum & malum: nec non ad suscipiendam doctrinæ eruditionem, iustitiam, iudicium, & æquitatem. Porrò *Sapientia, iustitia, iudicium, æquitas* idem hoc in libro significatur, multiplicatis copiæ ac ornatus causa nominibus. Idem dixerim de *scientia, doctrina, intelligentia.* Significant enim hæc omnia hominis recti ac pij iuxta diuinæ legis normam officium. Parabolæ autem hæ scriptæ fuere, vt detur *paruulis*. Chald. *insipientibus*. Græcè, *simplicibus astutia*, non quâ alios decipiant, sed quâ ab aliis non decipiantur.

Vers. 5. 6. Profectò Sapiens hæc prouerbia exaudiens *sapientior* euadet. Dum ex eis salutaria de grauissimis negotiis hauriet consilia, & rationem gubernandi acquiret. Sapientibus itaque & insipientibus hæc dogmata scribuntur. * Manca prorsus illa concionatoris doctrina quæ ad mulcendas Sapientum aures dirigitur, *Concionatoris doctri-*

na doctis, & indoctis accommodanda.

gitur, cum præcipuè ad Insipientum eruditionem proferri debeat.] Loco illius verbi, *Et gubernacula possidebis.* LXX. scripsére, *Possidebis gubernationem nauis*, seu totius vitæ suæ cursum portum diriget ad optatum. * Aptè vitæ nostræ cursus nauigio comparatur, vt scias quot tempestatibus disturbetur, quot vitandis periculorum scopulis sit expedienda solicitudo.]

Humanæ vitæ cursus difficultatibus creandas nauigatio.

Nec solùm ad ea, quæ attigimus, vtilis hic liber erit, verùm etiam ad intelligendam quamcumque parabolam, & ænigmaticum sermonem in simili argumento versantem lucem afferet. *Et ænigmata eorum*, id est, Sapientiam, quam ænigmaticis symbolis velant Sapientes, ne si obuia sit omnibus, vilescat. * Nec enim omnia omnibus apta sunt dogmata, nonnulla sunt solis doctioribus reseranda.]

Non sunt omnia dogmata omnibus aperienda.

Vers. 7. Timere Deum incipiat, qui Sapientiam expetit obtinere. * Quomodò enim qui vitiis implicatur, poterit sacræ scientiæ arcana percipere cum vitiis intellectus obtenebretur?] Alij *Timor Domini primitia vel effectus Sapientiæ* Ac si diceret, primus effectus Sapientiæ est, Dei timorem assequi. * Nam sicut omnis peccans est ignorans, sic omnis, qui Deum timeps à peccato recedit, verè est Sapiens.] Certè *stulti* LXX. *Impij* Sapientiam ac doctrinam despiciunt. * Aptè impij stulti vocitantur: nihil enim magis stultum, quàm à pietate deuiare.]

Vitiis addictus non potest Sapiens esse.

Effectus Sapientiæ est, Deum timere.

Stultus qui à pietate deuiat.

2. *Vers.* 8.9. Admitte fili ad aures, & ad animum documenta, eruditionem, præcepta patris, ac matris tuæ vt addatur *gratia*, LXX. *corona gratiarum*, vt instar coronæ, seu velut serti è floribus, & quasi *torques* è variis gemmis collo tuo appensa, pulchra tibi sint ornamenta ab omnibus commeudabiliter aspectando. * Per obedientiam enim parentibus exhibitam filij apud homines gratiam assequuntur, ita vt omnes eos magnifaciant veluti corona ac torque exornatos.]

Parentes audiendi, pranus socius vitandos edocet.

Filij per obedientiam parentibus exhibitam cō sequuntur apud homines gratiam.

Vers. 10. Fili, si te decipere tentauerint impij, ne eis acquiescas. *Lactare* est frequentatiuum verbi *Lacio*, ex quo composita *Allicio*, *Pellicio*. Lactant impij pios velut lacte potantes, dulcia verba proferendo, vt ad iniqua quæque pelliceant.

Vers. 11.12.13.14. Si dixerint, comes sis noster, insidias vitæ hominum apponamus, percutiamus *insontem*, seu qui neminem læsit *frustrà* quidem seu *gratis*, vti Hebr. id est, etiamsi in nullo violati fuerimus. * Quàm impium, aduersus eum, qui te non læsit, insidias præparare!] Eum viuentem, sicut olim Dathan & Abiron, qui viui absorti sunt à terra dehiscente, & in tartari foueam recepti fuére, *deglutiemus*. * Aptè quidem sanguinis profusores crudelis tartaro comparantur viuos deglutientes.] Certè prædam multam capiemus pretiosam, quâ ditabimur. *Sortem* mitte nobiscum, committe te communi nobiscum aleæ, vt vnum sit omnium nostrum *marsupium*, seu commune lucrum sit, quod aliena diripiendo consequemur.

Valdè impium insidias parare ei, qui te non læsit.

Sanguinis effusor inferno comparatur.

Vers. 15.16.17.18.19. Fili, te abstrahe ab studiis, & agendi ratione, quam illi sequuntur: qui quidem toti ad profusionem sanguinis per homicidij scelus adhelant. Meis autem monitis eruditus, laqueos, quos tibi praui sodales struunt, dum in sui societatem student allicere, facilè vitabis; tibi enim tete ostendi, quod *frustrà* seu inutiliter explicatur *ante oculos pennatorum*, siue cum illud auiculæ aspectant; nam vti cecinit ille:

Quæ nimis apparent retia, vitat auis.

LXX. *Non frustrà iacitur rete ante oculos pennatorum.* Quod alij exponunt de stolidis auibus, seu fatuis hominibus, qui licet rete videant, se inescari, ac capi patiuntur. * Quàm miser ille, qui licet alis timoris & amoris Dei vtens facilè potest auolare, retiaque eludere, tamen vltrò deperit!] At dum illi aliis insidias præparant, sibi ipsis pernitiem creant. *Psal.* 7. *Incidunt in foueam, quam fecerunt.* * Per quæ enim quis peccat, per hæc & torquetur.] Sic rationes agendi omnis auari diuitias iniquè quærentis, & possidentis iniustè, animam perdit. * Malè partæ opes & extorta aliis bona plerumquè creant dominis suis exitium non modo animæ, sed & corporis. Testos vineam Naboth ab Achabo iniustè ablatam, quæ toti Regiæ domui vtrumque illud creauit exitium.]

Quàm miser, qui cum pennas habeat vt è rete fugiat, patitur inescari, & capi?

Per quæ peccas, torqueris.

Opes malè partæ possidenti corporis, & animæ exitium creant.

Vers. 20.21. Docuit Salomon, non audiendas hominum, ad scelera inuitantium, voces, 3.
iam excitat ad audiendam Sapientiam, quæ ad virtutem inuitat: eámque per prosopopæiam loquentem inducit Sapientia *foris*, seu palam clamat per Legis naturalis dictamina, per Legis scriptæ præcepta, per virtutum ac vitiorum exempla, quæ passim in oculos incurrunt, per Sapientum monita. *In plateis*, in frequentibus turbis, *in foribus portarum*, vbi maxima est hominum cuiuslibet ordinis frequentia sua verba profert. * Vt ostendat, nullum non audire Sapientiæ voces: vt nulla sit homini, vt à virtutis via secedat, excusatio.] * Si Sapientia diuina clamitat in plateis, constat, quàm sit doctissimo homini honorificum in vicis, & in foris concionari. Vt hinc commendem societatis Iesu pietatem, cuius doctiores viri gestiunt puerorum ducere pompam canentes, vt rudioribus, qui ad Templa non confluunt audituri conciones Fidei dogmata *foris* euulgent.]

De cælesti Sapientia contemptu queritur.

Nulla homini, vt à virtute secedat, excusatio.

Societatis Iesu pietas per plateas ducētis puerorum pompam & in foro prædicantis.

Vers. 22.23. Vsque quò (inquit) ò paruuli non tam ætate, quàm sensu *infantiam*, seu ignorantiam, ac inscitiam amatis? Quò vsque stulti ea quæ sibi exitialia sunt, concupiscent, & imprudentes odio scientiam prosequentur? * Nihil tam stultum, quàm stultitiam affectare, & à noxia admodum inscitia, cùm facilè possis, nolle recedere.] Animum aduertite ad meam doctrinam recipiendam, quâ mores vestros corrigam, & instruam; proferam vobis *spiritum meum*, seu aperiam, quæ mente concepta habeo verbis vtique proferenda.

Nihil tam stultū, quàm nolle ab stultitia recedere.

Vers. 24.25.26.27. Quia igitur inuitaui, vt 4.
me audiretis, *manúmque* extendi, innuens vt accederetis, & auxiliatrem vobis dexteram porrigens, vt ex ignorantia emergeretis, & accederetis, & accedere, aut respicere noluistis, despexistísque admonitiones meas: ego quoque interitu vestro *ridebo*, & *subsannabo.* cum mors, quam vnicè *timebatis*, aduenerit. Risuram se dicit Sapientia, non quod verè rideat, sed quod factò ità se gerat, ac si rideret, dum in impiorum interitu nulla ergà illos miseratione excitatur. * Certè actiones eorum innuit esse ridendas, qui æterna temporalibus posthabuere.] * Dum impiis

Supplicia contemptoribus Sapientiæ minatur.

Ridendus, qui æterna temporalibus posthabet.

Impius Deũ irridens, cum docet vt ipsum irrideat.

Impius ridet, & ſubſannat, in virtute à ſe contempta, Deum: cum quidem qui ridere neſcit quaſi edocet ad ridendum, & ſubſannandum; vt per ea puniatur, per quæ deliquit.] Pende illud: *Cum vobis id, quod timebatis, aduenerit*, nempè cum aduenerit mors. * Hanc enim ſolam impij timent, de futura vita, vel morte nunquam ſoliciti.] Ridebo, inquam, cum irruerit *repentina calamitas*, nimirùm mors, & imminentes pœnæ inferorum æternæ, & interitus quaſi tempeſtas ingruerit, quando nouiſſima venerit tribulatio. * Impij ex hac vita arripiuntur inuiti, & cum de morte minus cogitant.]

Solam temporariã mortem impij timent, haud de æterna soliciti.

Impius repentè pleruͤque moritur.

Verſ. 28. 29. 30. 31. *Tunc* morte ſcilicet proxima, me anxij inuocabunt, & non exaudiam, quæ vocans eos exaudita non fui. * Profectò qui ad vitæ terminum pœnitentiam differt, pletumque non exauditur quia vindice Deo, in dilationis pœnam, impij tunc minimè ex corde clamant, vnde iuſtè non exaudiuntur.] *Manè* exurgent, ſolicitè ſcilicet poſtulabunt, ac quærent ſalutem; nec aſſequentur; quia non deteſtabuntur crimina ſicut oportet, ſed aduerſabuntur imminens malum, ob ſolùm ſuum incommodum, & miſeriam. Talis Antiochus 2. *Machab.* 9. *Orabat ſcelestus Dominum, à quo non eſſet miſericordiam conſecuturus.* Me itaque *non inuenient* propitiam, eo quod admonitiones meas, & hominum ſana conſilia reiecerint tanquam grauia, & importuna: & *detraxerint* correctioni, ſiue de ea malè fuerint locuti. *Comedent* igitur ſui laboris fructus, ſuorumque conſiliorum alimonia *ſaturabuntur*. * O quàm amatus impiis cibus æterna ſuorum conſiliorum, queis fælicitatem amiſere, recordatio!]

Qui pœnitentiam vſque ad vitæ terminũ differt, ſictè plerumque eam agit.

Amarus impiis cibus ſuorum conſiliorum æterna recordatio.

Verſ. 32. 33. *Auerſio* hæc ſtultorum à bono, à Deo, eis exitium afferet. *Proſperitaſque* eorum perdet illos. * Difficiliùs eſt ferre ſecundam, quàm aduerſam fortunam; quia aduerſam toleramus, ſecundâ corrumpimur.] Contrà iuſtus me exaudiens, à metu mali præſentis, & futuri tutus abundantia bonorum ſalutarium ſtipatus requieſcet. Potiſſimum locum habent, quæ hîc promittuntur in iis, qui ad æternam peruenére fælicitatem: quamquam etiam in hac vita horum bonorum per pacatam conſcientiam & aliis modis ſunt participes.

Difficilius eſt, ferre ſecundã, quàm aduerſam fortunam.

CAPVT II.

Fructus ac præmia veræ Sapientiæ, quæ ſola hominem in officio aduerſus omnes mundi, & aliorum hoſtium inſultus continet, Salomon pergit commemorare.

1. FILI mi, ſi ſuſceperis ſermones meos, & mandata mea abſ-
conderis penes te, 2. vt audiat ſapientiam auris tua: incli-
na cor tuum ad cognoſcendam prudentiam. 3. Si enim
ſapientiam inuocaueris, & inclinaueris cor tuum prudentiæ:
4. ſi quæſieris eam quaſi pecuniam, & ſicut theſauros effo-
dieris illam: 5. tunc intelliges timorem Domini, & ſcien-
tiam Dei inuenies: 6. quia Dominus dat ſapientiam: &
ex ore eius prudentia, & ſcientia. 7. Cuſtodiet rectorum ſalutem, & proteget gra-
dientes ſimpliciter, 8. ſeruans ſemitas iuſtitiæ, & vias ſanctorum cuſtodiens.
9. Tunc intelliges iuſtitiam, & iudicium, & æquitatem, & omnem ſemitam bo-
nam. 10. Si intrauerit ſapientia cor tuum, & ſcientia animæ tuæ placuerit:
11. conſilium cuſtodiet te, 12. vt eruaris à via mala, & ab homine, qui peruerſa
loquitur: 13. qui relinquunt iter rectum, & ambulant per vias tenebroſas: 14. qui
lætantur cùm malefecerint, & exultant in rebus peſſimis: 15. quorum viæ per-
uerſæ ſunt, & infames greſſus eorum. 16. Vt eruaris à muliere aliena, & ab ex-
tranea, quæ mollit ſermones ſuos, 17. & relinquit ducem pubertatis ſuæ, 18. &
pacti Dei ſui oblita eſt, inclinata eſt enim ad mortem domus eius, & ad inferos ſe-
mitæ ipſius. 19. omnes, qui ingrediuntur ad eam, non reuertentur, nec ap-
prehendent ſemitas vitæ. 20. Vt ambules in via bona: & calles iuſtorum
cuſtodias. 21. Qui enim recti ſunt, habitabunt in terra, & ſimplices per-
manebunt in ea. 22. Impij verò de terra perdentur: & qui iniquè agunt,
auferentur ex ea.

COMMEN

COMMENTARII.

1. Pro Sapientia.

ERS. 1. 2. Si cordis auribus ô fili mea dogmata audietis, & penes te præcepta mea quasi quidnã pretiosum, quod à possessore custodię addicitur, ne latrocinio pereat, absconderis: vt Sapientiam tua auris vtiliter percipiat, inclina cor tuum ad virtutis prudentiæ cognitionem. * Vt enim scientia prosit, prudentia est necessaria. Multi enim Sapientia abundant, prudentia indigentes, qua Sapientiæ actus debent gubernari.] Preme illud. *Mandata mea absconderis.* * Scientiam, quæ non absconditur, sed per vanitatem ostentatur, non semel infatuari vidimus.]

Ad scientiæ actus dirigẽdos, prudentia est necessaria.

Scientiam vt quid pretiosum absconde.

Vers. 3. 4. 5. 6. Nam si Sapientiam *inuocaueris* ad eam suspirando, anhelando, & precibus à Deo efflagitando illam: & cor tuum inclinaberis *prudentia* assecutioni ad scientiæ actiones dirigendas admodum necessariæ: & scrutatus fueris Sapientiam solicitè, sicut fossores assolent scrutari *thesauros*, vel quemadmodum auari gestiunt acquirere *pecuniam*: tunc veram Sapientiam assequeris, quæ in cognitione veri Dei, illius timore, sinceróque cultu consistit. Vera enim Sapientia nobis à Deo dictatur in Scripturis sacris, quæ diuina continent oracula, & cœlestem inspirationem, quà quid fugiendum, quid amplectendum sit, edocemur. * Illud expende: *si enim Sapientiam inuocaueris* Chald. *si eam quasi matrem vocaueris.* Indicatur, continuò desiderio, prece, labore esse conquirendam, eo quidem affectu, quo filius famescens, aut egens ad matrem accurrit.] * Et illud: *si quæsieris eam quasi pecuniam.* Ardentissimus est auari ad pecuniam affectus: eum imitetur, qui vult in Sapientia proficere.] * Et quidem, qui scientiam assequitur, pecuniam inuenit, & thesaurum non solùm spiritualem, sed & temporalem, siquidem ex peritiæ exercitamentis lautè doctus assolet victitare.]

Vt Sapientiã assequare, magno affectu ad eam indiges.

Ardentissimus auari ad pecuniam affectus.

Ex Sapientia doctus lautè victitat, vnde ea inuenta pecuniam inuenit.

Vers 7. 8. Cum rectis, seque timentibus Dominus det Sapientiam, & prudentiam eorum salutem diligenter apud se asseruabit, illam sepositam habens in eorum bonum, cum opus fuerit depromturus. LXX. pro *custodiet rectorum salutem*, posuére: *Thesaurizabit rectis salutem.* * Nam qui Sapientiam vti thesaurum exquisierunt, digni sunt, vt Deus illorum commoda, quasi effodiens thesaurum requirat. Vti Dei affectus ad munerandum, affectui iusti ad obsequendum respondeat.] Certè gradientis simpliciter, & sincerè *semitas* Deus custodit, easque tutas reddit, ne dum eas ducunt, impingant, vel aliquo afficiantur incommodo. * Pulchrè *seruans semitas iustitia*, siue obseruans. Nullus enim est gressus iustorum, qui speciali præmio non donetur.]

Affectus Dei ad munerandum, affectui iusti ad seruiendum respondet.

Nullus gressus iusti sine speciali præmio.

Vers. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. Si Sapientiam corde exceperis, eiusque dogmata placuerint, iustitiæ iura percipies, & inter bonum ac malum discernere poteris. Eius consiliis prudens euades, vt à via iniqua recedas, & pessimorum iter rectum contemnentium, loquentium peruersa, incedentium per tenebrosas vias, quæ ad tenebras tartareas ducunt, exultantium cum iniqua gesserint, fugias societatem. Eorum enim viæ peruersæ sunt, & *infames* gressus, conciliantes scilicet infamiam, & dedecus. * Primus Sapientiæ fructus iustis sit, à prauorum consortio declinare, omnium quidem malorum scaturigine.] 2.

Docet, à prauo socio declinandum.

Impiorum societas omnium malorum scaturigo.

Vers 16. 17. 18. 19. 20. Vt fugites à muliere *aliena*, quæ alio viro nupsit, & tua non est, Sapientia edocebit: ab ea scilicet, quæ mollibus verbis vtitur ad decipiendum aptis; & *ducem pubertatis sua*, seu maritum suum, qui eam duxit, cum esset pubertatis in annis, relinquit: & *pacti Dei sui*, seu diuinæ legis adulteria vetantis; vel fœderis nuptialis cuius auctor est Deus, fuit prorsus oblita. *Inclinata est enim ad mortem domus eius.* Nam qui ad domum adulteræ accedit, ambulabit per viam decliuem, quæ ad mortem & inferos planè perducit. * O quot necium causa fuit adulterium! Vndè appositè *Inclinata est ad mortem domus eius*, siue addicta est morti, quæ à marito & vxori & amasio solet inferri.] Omnes qui ad eam explenda libidinem ingrediuntur, *non reuertentur.* * Mortis enim instar est adultera, reuocare gradum minimè datur.] Vndè qui ei hærescunt, ad vitam non redibunt mortuis similes, qui redire non valent. * Vitium luxuriæ tantæ est hærentiæ, vt semel excidens vix vnquam corrigaris.] Vt viam rectam resumas, & calles iustorum custodias, sequaris, teneas. 3.

A muliere aliena fugiendum, addit.

Domus adulteræ morti est addicta.

Mortis instar adultera.

A vitio luxuriæ homo corrigitur difficilè.

Vers. 21. 22. Qui verò recti sunt, non solùm super terram viuent, sed etiam fœliciter agent. Vndè Symmach. pro *Habitabunt in terra*, posuit, *Hæreditabunt terram*, seu possidebunt. Et immaculati *permanebunt* in ea, diu erunt superstites. Impij verò è terra immaturi euellentur. * Exitij metus terreat, quos virtutis pulchritudo non allicit.]

Terreat supplicij metus, quem virtutis pulchritudo non allicit.

CAPVT III.

Vt in Dei præceptis ambulemus, vt in prudentia nostra non confidamus, studeamus liberalitati, patienter toleremus aduersa, colamus Sapientiam, proximis beneficia geramus, Salomon admonet.

1. FILI mi, ne obliuiscaris legis meæ,& præcepta mea cor tuum
custodiat. 2. longitudinem enim dierum, & annos vitæ,
& pacem apponent tibi. 3. Misericordia & veritas te
non deserant, circunda eos gutturi tuo, & describe
in tabulis cordis tui: 4. & inueoies gratiam, & disciplinam bonam coram Deo & hominibus. 5. Habe fiduciam in Domino ex toto corde tuo, & ne innitaris prudentiæ tuæ. 6. In omoibus viis tuis cogita illum, & ipse diriget gressus tuos. 7. Ne
sis sapiens apud temetipsum: time Deum, & recede à malo: 8. sanitas quippe
erit vmbilico tuo, & irrigatio ossium tuorum. 9. Honora Dominum de tua
substantia, & de primitiis omnium frugum tuarum da ei: 10. & implebuntur
horrea tua saturitate, & vino torcularia tua redundabunt. 11. Disciplinam Domini, fili mi, ne abiicias: ne deficias cùm ab eo corriperis: 12. quem enim diligit Domious, corripit: & quasi pater in filio complacet sibi. 13. Beatus,
homo, qui inueoit sapientiam, & qui affluit prudentia: 14. melior est acquisitio eius negotiatione argenti, & auri primi& purissimi: 15. fructus eius pretiosior est cunctis opibus: & omnia, quæ desiderantur, huic non valeot comparari. 16. Longitudo dierum in dextera eius, & io sinistra illius diuitiæ, & gloria. 17. Viæ eius viæ pulchræ, & omnes semitæ illius pacificæ. 18. Lignum vitæ
est his, qui apprehenderint eam: & qui tenuerit eam, beatus. 19. Dominus sapientia fundauit terram, stabiliuit cælos prudentia. 20. Sapientia illius eruperuot abyssi, & oubes rore concrescunt. 21. Fili mi, ne effluant hæc ab oculis tuis:
custodi legem atque consilium: 22. & erit vita animæ tuæ,& gratia faucibus tuis:
23. tuoc ambulabis fiducialiter io via tua, & pes tuus noo impinget: 24. si dormieris, ooo timebis: quiesces, & suauis erit somnus tuus. 25. ne paueas repentino
terrore, & irruentes tibi potentias impiorum. 26. Dominus enim erit in latere
tuo,& custodiet pedem tuum ne capiaris. 27. Noli prohibere benefacere eum, qui
potest: si vales, & ipse benefac. 28. Ne dicas amico tuo: Vade & reuertere cras
dabo tibi: cùm statim possis dare. 29. Ne moliaris amico tuo malum, cùm ille
in te habeat fiduciam. 30. Ne contendas aduersus hominem frustra, cùm ipse
tibi oihil mali fecerit. 31. Ne æmuleris hominem ioiustum, nec imiteris vias
eius: 32. quia abominatio Domini est omnis illusor, & cum simplicibus sermocinatio eius. 33. Egestas à Domino io domo impij: habitacula autem iustorum
benedicentur. 34. Ipse deludet illusores, & mansuetis dabit gratiam. 35. Gloriam
sapientes possidebuot: stultorum exaltatio, ignominia.

COMMENTARII.

1: *Monet.* *ERS.* 1. 2. Fili, ne præcepta mea obliuioni tradas, vitam enim diuturnam,*& pacem*, apponent tibi; pacem inquam, seu prosperitatem, bonorúmque omnium abundantiam. * Sicut enim *Belli* nomine omnia signantur mala: appellatione pacis cuncta bona intelliguntur. Vndè Dominus Discipulis omnia vtilia promisit bona, cum pacem eis hæreditatis loco reliquit, *Pacem relinquo vobis.*]

Omnia in bello mala, cuncta in pace bona continentur.

2. *Misericordiam suadet, & veritatem.* *Vers.* 3.4. Constanter ex erce misericordiæ, ac veritatis officia, omni ex parte tibi adsint, ad eum modum, quo semper præ oculis habes, quæ ex collo tuo pendent. * Hisce duabus virtutibus *misericordia & veritate* omnes aliæ videntur comprehendi. Vndè Dauid, vt explicet iustum omnibus virtutibus stipatum incedere, canit Psal. 88. *Misericordia, & veritas præcedent faciem tuam.* Per misericordiam enim impenduntur proximo officia gratuita; per veritatem, siue iustitiam Deo & hominibus officia debita offeruntur.] Si duplicem hanc virtutem

Misericordia, & veritas omnium est virtutum epilogus.

Homo mitem ferens, & verus magni à cunctis æstimatur.

tem *cordis in tabulis* descripseris, seu firmiter tenueris, Deo, & hominibus gratus existes. * Certè veritatis cultor,& pauperũ sublenator magnam apud omnes æstimationem obtinet.]

Fiduciam in Deum commendat.

Dictamen humanæ prudentiæ fallax.

Immunis à peccato qui Deum sibi præsentem contemplatur.

3. *Vers.* 5.6.7.8. Fiduciæ in Deo, non propriæ prudentiæ innitaris oportet toto quidẽ ex animo. * Dictamen enim humanæ prudentiæ fallax.] Vbiquè & semper Deum *cogita* tibi præsentem. Non quòd continuato actu id semper præstandum sit, sed virtualiter saltem, vt loquuntur Philosophi. * Quàm immunis erit à culpa, qui Deum vbique sibi præsentem contemplabitur.] Ne sis *apud temetipsum*, seu tua opinione *Sapiens*, Hebr. *In oculis tuis.* Ita vt tuo iudicio te æstimes esse Sapientem. * Nam qui se Sapientem esse existimat, plerumquè insipiens ab aliis iudicatur; ipsa enim vanitas præsumptionis est fatuitas.] Deum time, à peccato abscede, *& erit sanitas vmbilico tuo, & irrigatio ossium tuorum.* LXX. *Erit sanitas corpori tuo.* Sanitatem vmbilico tribuit, qui in medio ventris est: ac si diceret,sanitas erit ventri tuo, & consequenter toti corpori, cuius valetudo ex recta ventris dispositione pendet. Crediderim, peculiariter innuere Salomonem, eum, qui seruat præcepta hactenùs tradita, & speciatim ea, quæ sunt de muliere aliena fugienda, sanitatem vmbilici habiturum, quod irrigatione ossium significatur. * Nam qui intemperanter veneri indulget,non bene valet,corpore exsucco, & exhausto ostentatur.]

Fatuus es, dum te sapientem iudicas.

Ex veneris immoderato vsu ægritudines.

Oblationes Deo gerendas docet.

Obsequia ex bonis alienis haud Deo grata.

4. *Vers.* 9.10. *De tua substantia*, seu ex diuitiis propriis,oratione,primitiis,eleemosyna Deum *honora.* * Obsequia enim de alienis diuitiis iniquè acquisitis Deo parata minimè admittuntur, nisi dum fit incognitorum bonorum restitutio.] Prouentus frugum tuarum *primitias* offerto: ex quo exiguo quidem sumptu debito, tanta tibi abundantia recurret, vt familia ex area,& ex torculari abundantia fruetur. Hebr. *& musto torcularia tua rumpentur.* Alij *Dolia*, *quæ* musto feruenti non semel rumpi assolent. * Signatur, ex primitiis Ecclesiæ oblatis ex debito, fructus vberrimos te collecturum; & primitiarum, vel decimarum fraudatori penuria indicitur.]

Qui primitias Ecclesiæ soluunt, bonis exundant.

Vers. 11.12. Correptionem,seu castigationem, quæ fit malis à Deo immissis, libenter tolera, nec tædio afficiaris (sic Chald.) cum flagellis percuteris. Quos enim amat,corripit Deus, & velut pater in eo, quem arguit, sibi complacet; quia illum suo beneplacito æternam elegit ad vitam, ad quam eum salutari sua correptione promouet, * Qui delinquens sæpe,à Deo laboribus non flagellatur,existimet, se inter filios non annumerari,nec ad Dei familiam pertinere.]

Qui delinquens sæpè, à Deo non corripitur, timeat, se à filiorum cœtu deturbarum.

Inueniendi Sapientiam beatitudinem exprimit.

Homines vitam hanc gloriæ assecutioni præferunt.

Vers. 13.14.15.16. Qui Sapientia, & prudentia affluit, procul dubio beatus: melior
6. enim est *acquisitio* eius. Hebr. *negotiatio* negotiatione argenti, seu cunctæ sæculares diuitiæ ei nequeunt æquiparari. In manibus eius sunt vitæ longitudo,diuitiæ, & gloria: & vt vulgariter explicem: *Tiene la vida, las riquezas, y gloria como en la mano.* * Certè si τò *Gloriam* vltimo loco positam in manu *sinistra* (cum longitudo dictum posita sit *in dextera*) cœlestem signet beatitudinem: arguam hinc hominum cæcitatem, qui vitæ præsentis longitudinem gloriæ assecutioni præferunt.

Vers. 17.18.19.20. *Via eius pulchra* carentes omni erroris, aut vitiorum labe: & omnes semitæ eius *pacifica* sine grassatorum infestantium periculo.Est certè nubis Sapientia adepta *lignum vitæ*, seu rectè viuendi causa, quemadmodum vitalis ligni fructus vitam hominibus fuisset largiturum. Affert inquam vitam longam iucunditate plenam: & qui tenuerit eam *beatus.* Nam post diuturnam temporariam vitam,qui veram Sapientiam persistenter,piéque coluerit, æternâ fælicitate potietur. *Sapientia illius eruperunt abyssi.* Ab humana Sapiantia ad diuinam transit: nam secundùm analogiam vna est, & eadem Sapientia diuina, per quam Deus omnia creauit, & humana, quâ Deum homines rectè cognoscunt, piéque colunt. Sapientia itaque Dei operatrice aquæ pelagi erupére, & *nubes* ex vapore roscido vtilem efformantur in pluuiam. 7.

Sapientiæ elogia profert.

Vers. 21.22.23.24.25.26. Fili custodi consilia legesque,quas tibi Sapientia suggerit, animo tuo planè vitales, *faucibus tuis* seu collo tuo pulcher ornatus. Nam sicut torque collum ornatur, si tibi Sapientiæ decor accesserit. * Imprudens est ille,qui Sapientiæ cultor cùm sit, circà sæcularia præmia se anxium ostentat, si illud ipsum esse Sapientem, egregij præmij pro impigro labore locum obtineat.] Tunc ambulabis *fiducialiter*, seu expers eris anxij timoris,duce Sapientia,quæ nequit errare.Securo somno, ac suaui quiete potiere, repentinóque impiorum terrore minimè disturbaberis. Dominus aderit è *latere*, ne laqueis, ac tendiculis contra te ab inimicis instructis possis impediri.

Sapientiam assequi, præmium est laboris eam assequendi.

Vers. 27.28. Auctor non eris, vt ij, quibus facultas est, haud benefici in miseros ostententur. Hebr. loco illius verbi: *Noli prohibere benefacere eum,qui potest*, posuérunt: *Ne prohibe beneficium à domino suo.* * Pauperem dominum beneficij,seu eleemosynæ vocitat, quia illi debetur. Vndè in sacris eleemosyna sæpe *iustitia* appellatur.] Tu quoque, *si vales*, pauperi succurre. Ne dicas amico tuo seu proximo egenti. *Vade,& reuertere, cras dabo tibi*: cum statim potest aut debitum soluere, aut stipem exhibere. * Nam qui dat cito,bis dare videtur. Profectò labor reuertendi, & rursum efflagitandi ruboris ità egentem afficit, vt eleemosyna illa iam donum non sit, sed laboris, ac ruboris merces.] 8.

Nonnulla moralia adijcit documenta.

Pauper Dominus est eleemosynæ, quia illi debetur.

Eleemosyna bis petita potius videtur esse ruboris merces, quàm donum.

Vers. 29.30.31.32. Ne cogites contra amicum tuum (Hebr.) mala, cum ipse tecum habitet confidenter,id est,nihil tale metuat.* Impudentissimi animi Iudæ similis est,osculo amicum tradere.] Ne *frustrà*, seu sine causa, litem contra proximum excites. Hebr. *Ne litiges cum homine gratis.* cum ipse te minimè lacessiuerit. * Litem quippe iniustam moliri horribili vindictæ ob iniuriam illatam potest æquiparari.] Ne *æmuleris* seu imiteris hominem iniustum,nec sequaris dictamina eius. Auersatur enim Deus scelestum, iniustum, qui aliis illudit,& suis fraudibus fucũ agit. Nec enim *illusor* potest non inuisus esse Domino,qui cum rectis, & synceris familiariter agit, eísque tanquàm amicis sua arcana communicat.

Impudentissimi animi est, osculo amicum tradere.

Litem moliri iniustam horribili vindictæ æquiparatur.

Vers. 33.34.35. In domum impij *egestas* à Domino immittitur, dum benedictionibus iusti exundat habitaculum. Hebr. *pro Egestas à*

Domino

Domino in domo impij, est Execratio Domini. Per execrationem autem omnia mala, per benedictionem bona cuncta intelligito. * Appositè execratio Domini, seu omnium malorum immissio in impij domum Ægestatis vocabulo exprimitur; impio namque nihil dirius inopia, quâ pressus nequit delitiis difficilibus indulgere.] Ipse *illusores* seu astuctos, & dolis grassantes in sua capiet astutia, & humiles gratiâ donabit. Sapientes verò possidebunt *gloriam*; gloriosi enim & inclyti in hac vita, ac in futura existent. *Stultorum*, seu impiorum *exaltatio*, *ignominia*. Dignitates enim, & opes, queis hac in vita superbiunt, & erigintur eis dedecus patient. Seu exaltatio stulti parit illi ignominiam; quia è sublimi fastigio dignitatis magis eius dedecora sunt conspicua. * Quid nisi dedecus procurat insipiens, qui ad munus viribus planè impar anhelat?] Pagnin. vertit, *stultus exaltat, quod est ignominiosum*, peruersè enim de rebus iudicat. Pro *exaltatio* in Hebræo habetur מרים *merim*, quod verti potest *Tollentes*, id est, sibi eligentes exaltationem, siue officia. * Plerumquè qui ob stultitiam, vel inscitiam ineptus est ad munera, ea ardentiùs ambit: sed is ignominiam demùm pro mercede recipiet.]

Nihil dirius impio, quàm ægestas, quâ pressus nequit indulgere delitiis.

Dedecus procurat stultus, qui munus suscipit viribus impar.

Stultus plerumquè eligit officium, quod exercere nescit.

CAPVT IV.

Vt Sapientiam sectemur, eius plures vtilitates recensens Salomon suo exemplo hortatur. Ante omnia verò prauorum deuitare consortia, linguam, ac oculos cohibere monet.

1. AVDITE filij disciplinam patris, & attendite vt sciatis pru-
dentiam. 2. Donum bonum tribuam vobis, legem meam
ne derelinquatis. 3. Nam, & ego filius fui patris mei, tenel-
lus; & vnigenitus coram matre mea: 4. docebat me, at-
que dicebat: Suscipiat verba mea cor tuum, custodi præce-
pta mea, & viues. 5. Posside sapientiam, posside pruden-
tiam: ne obliuiscaris, neque declines à verbis oris mei. 6. Ne
dimittas eum, & custodiet te: dilige eam, & conseruabit te. 7. Principium sapientiæ,
posside sapientiam, & in omni possessione tua, acquire prudentiam: 8. arripe illam,
& exaltabit te: glorificaberis ab ea, cùm eam fueris amplexatus. 9. Dabit capiti tuo
augmenta gratiarum, & corona inclyta proteget te. 10. Audi fili mi, & suscipe
verba mea, vt multiplicentur tibi anni vitæ. 11. Viam sapientiæ monstrabo tibi,
ducam te per semitas æquitatis: 12. quas cùm ingressus fueris, non arctabuntur
gressus tui, & currens non habebis offendiculum. 13. Tene disciplinam, ne di-
mittas eam: custodi illam, quia ipsa est vita tua. 14. Ne delecteris in semitis impio-
rum, nec tibi placeat malorum via. 15. Fuge ab ea, nec transeas per illam: decli-
na, & desere eam. 16. non enim dormiunt nisi male fecerint: & rapitur somnus ab
eis nisi supplantauerint. 17. comedunt panem impietatis, & Vinum iniquitatis bi-
bunt. 18. Iustorum autem semita, quasi lux splendens, procedit & crescit vsque
ad perfectam diem. 19. Via impiorum tenebrosa: nesciunt vbi corruant. 20. Fili
mi, ausculta sermones meos, & ad eloquia mea inclina aurem tuam. 21. ne rece-
dant ab oculis tuis, custodi ea in medio cordis tui: 22. vita enim sunt inuenienti-
bus ea, & vniuersæ carni sanitas. 23. Omni custodia serua cor tuum, quia ex ip-
so vita procedit. 24. Remoue à te os prauum, & detrahentia labia sint pro-
cul à te. 25. Oculi tui rectà videant, & palpebræ tuæ præcedant gressus tuos.
26. Dirige semitam pedibus tuis, & omnes viæ tuæ stabilientur. 27. Ne declines
ad dexteram, neque ad sinistram: auerte pedem tuum à malo. vias enim, quæ à
dextris sunt, nouit Dominus: peruersæ verò sunt quæ à sinistris sunt. Ipse autem
rectos faciet cursus tuos, itinera autem tua in pace producet.

COMMENTARII.

1. VERS. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. Filij eruditionem, quâ vos paterno instituere affectu aggredior, exaudite. Donum valdè bonum tribuam vobis, dum doctrinam sanam enuncio, à vobis minimè relinquendam. Nam & ego *tenellus* seu à teneris annis à parente Dauide ad pietatem & Sapientiam fui institutus, adeò quidem à matre dilectus ac si illi fuissem vnigenitus. Nec tamen ideò parentes mei me disciplina ac correptione immunem esse indulsére. * Verus enim parentum amor ostenditur, cum filios erudiunt, comprimunt, & flagellant. Vndè Dauid ipse clamauit aliquandò: *Apprehendite*

disciplina

Eruditionis vtilitates Salomon recensét.

Parentum amor in filium ostenditur, cùm eum erudit, & delinquentem flagellat.

disciplinam, seu correptionis flagella expeditè ad filiorum instituta. Alij transferunt ex Hebræo. *Osculamini filios.* Filium namque affectuosa mulcet osculo, cum illum delinquentem flagellat.] * Illud expende: *Vnigenitus coram matre mea.* Quonammodò vnigenitus vocitetur, si Bethsabeam constat, plures suscepisse filios ex 1. *Paral.* 3. Certè quia amor parentum, curaque ergà omnes filios debet ita æqualis ostendi, ac si singuli vnigeniti existerent.] Docebat igitur me Dauid pater, dicens: Auribus cordis verba mea ô fili, suscipe, obserua, & benè tibi erit. Sapientiam, ac prudentiam *possidete*, Hebr, *Acquire.* laboribus exantlatis *eme*, obliuioni ne tradas præcepta meo ex ore prolata te à periculis tutum reddentia. *Principium* Sapientiæ est ipsius Sapientiæ pretium nosse, & ad illam possidendam animum ardenter adijcere; & inter reliquas possessiones tuas cura præcipuè vt etiam prudentiam acquiras, sine qua reliquæ Sapientiæ possessiones non solùm non erunt vtiles, imò potius futuræ erunt noxiæ. Aptiùs dixeris: prudentiam comparandam esse quocumque dato pretio, etiamsi omnis possessio pro illa acquirenda, foret eroganda. Sic negotiator ille *Mat.* 13. *inuenta vna pretiosa margarita, vendidit omnia quæ habuit, & comparauit eam.* * Quàm bellè Salomon *Possidete Sapientiam, acquire prudentiam.* Sapientia enim sine prudentia dictante quid dicendum, quid reticendum, noxia quidem est. Vndè Magister & concionator (v. gr.) mediocriter literis instructus magis prudentià, quàm scientià proficit.] Cùm prudentiam ad scientiæ vsum necessariam possederis, reddent tibi *copulam gratia* (sic Hebr.) LXX. *Coronam gratiarum*, cunctis enim gratus existes. Hactenùs Salomon verba patris Dauidis retulit.

Amor & cura parentis in filios multos ita debet æqualis ostendi, ac si singuli essent vnigeniti.

Plus Concionator prudentiâ, quàm scientiâ proficit.

Vers. 10. 11. 12. 13. Quemadmodum igitur Dauidis dogmata diligenter exaudiui, & asseruaui, audi fili mi, & suscipe verba mea, vt diu hîc viuas, & postmodum æternam vitam nanciscaris. Viam Sapientiæ veræ indicabo tibi, & per æquitatis semitas ducatum præstabo, quas cum fueris ingressus, pedes tui non *arctabuntur*, in angustum non cogentur, nec vllo præpedientur offendiculo, etiamsi lubeat vti concito gressu. Disciplinam vtraque manu *tene*, ne eam à te excedere permittas existimans esse *vitam* tuam. Ac si illa à te discedente, tu è vita recedas. * Sapientia, & prudentia, eruditióque est hominibus quasi vita. Mortuum vndè pater filium existimet, quem erudiri non curauerit: *Custodi illam, quia ipsa est vita tua.*]

Patrem existimet filium esse mortuũ, quem erudiri non curauerit.

2. *Vers.* 14. 15. 16. 17. Ne semitas impiorum *delecteris* aspicere, nec eorum viuendi ratio tibi placida appareat. Fuge, viam, noli eam terere, latet anguis in herba. Libertas enim illa exitialis omninò. Impij namque quietem capere non possunt, donec malum, quod concepere, perpetrauerint; & si aliquandò non mandata executioni iniquitate obdormire incipiunt, *rapitur somnus ab eis*, id est, praui affectus instar latronum, eis quietem arripiunt, donec deceperint, aut circumuenerint simplices, ac sinceri agentes. * O quàm plena molestiis iniquitatis via!] Comedunt panem iniquè paratum, & ipsa impietate, & iniquitate vt cibo & potu delectantur.

A via impiorum monet abscedendum.

Molestiis plena via iniquitatis.

Vers. 18. 19. Iustorum autem via quàm placida. Semper in virtutibus capiunt incrementum, quarum exemplis fulgent similes luci diurnæ, quæ semper quidem, sed in meridie magis splendet. Via autem impiorum *tenebrosa*, quia erroribus, ac ignorantia plena. Vndè nesciunt *vbi corruant*, nam frequenter piacula, in quæ incidunt, non agnoscunt. * Multi ob eruditionis defectum grauiter delinquunt, qui si scirent, eadem operantes, à graui crimine liberarentur.]

Multi ob inscitiam piacula leuia putant grauia esse & grauiter delinquunt.

Vers. 20. 21. 22. Mea ô fili præcepta ausculta à mente tua non recedant, *vita* enim seu vitalia sunt obseruantibus ea, & omnibus hominibus spiritualem conferunt sanitatem. * In Hebræo est מרפא *marpe, medela.* 9. p. Hebr. Omnibus hominibus medelam afferent, vt curent morbos in quos iam inciderunt, & ab imminentibus præseruari valeant. Sapientia quidem ad omnes animi morbos curandos pharmacopolium procul dubio est.]

Sapientia ad omnia vitia curãda pharmacopolium est.

Vers. 23. 24. *Summa cura ac vigilantia cor tuum custodi, de ipso enim* velut è fonte *vita* procedit. Nam vt ex corde exeunt *cogitationes malæ*, furta &c. ita omnium bonorum erit origo, si cautè custodiatur. Remoue à te eos, qui *prauo ore* detrahunt. Dauidis æmulator canentis, *Psal.* 100. *Detrahentem secretò proximo suo, hunc persequebar.* Seu nunquam famæ proximi detrahere audeas, *& detractores sint procul à te.* * Nam vt tu detractionis vitio non inficiaris, necessarium est à detractoribus abstrahi. Vnius etenim detractoris lingua reliquorum sociorum esse assolet ad detrahendum impulsio.]

3. *Linguam, ac oculos cohibere docet.*

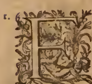
Vnius detractoris lingua omnium adstantium cum illo solet esse ad detrahẽdum impulsio.

Vers. 25. 26. Quemadmodum oportet, incedentem non passim oculis diuagari, sed rectà in id, ad quod tendit, intueri: ita oculos mentis in id, quod propositum habes, te conuenit habere defixos, ne aberres, aut impingas. Fac pedibus tuis semitas rectas: & omnes tuæ actiones *stabilientur*, firmæ erunt, & stabiles, non vagæ, & in vitiorum varietate aberrantes.

Vers. 27. Rectam viam tene, eam quidem, quæ media est, & ab extremis recedit, in quibus est vitium. Non prohibet, ne incedat per viam, quæ est *dextera*, sed est formula loquendi familiaris Hebræis, idem significans, ac *Recta incede via.* Via autem recta est, quæ à *dextris*, quam moneo, vt sequare. Duæ quippe sunt viæ, altera ad dexteram, quæ bona prorsus est; altera ad sinistram, quæ omnino mala; hanc fuge, illam tene. *Nouit* enim Dominus, siue approbat vias rectas, reprobat quæ à sinistris peccatori patescunt ducentes in baratrum. Ipse verò dabit tibi, vt rectè, ac prosperè per dexteram incedas, tranquilléque, ac feliciter vsque ad gloriæ terminum progrediaris.

CAPVT V.

A scortatione, & adulterio monet esse cauendum: pœnas tam temporales, quàm æternas præparatas adulteris exponit.

1. FILI mi, attende ad sapientiam meam, & prudentiæ meæ
inclina aurem tuam, vt custodias cogitationes, & disciplinam labia tua conseruent. Ne attendas fallaciæ mulieris.
3. Fauus enim distillans labia meretricis, & nitidius oleo
guttur eius: 4. nouissima autem illius amara quasi absynthium, & acuta quasi gladius biceps. 5. Pedes eius descendunt in mortem, & ad inferos gressus illius penetrant.
6. Per semitam vitæ non ambulant, vagi sunt gressus eius, & inuestigabiles.
7. Nunc ergo fili mi audi me, & ne recedas à verbis oris mei. 8. Longè fac ab
ea viam tuam, & ne appropinques foribus domus eius. 9. Ne des alienis honorem tuum, & annos tuos crudeli. 10. Ne fortè impleantur extranei viribus tuis,
& labores tui sint in domo aliena, 11. & gemas in nouissimis, quando consumpseris carnes tuas & corpus tuum, & dicas: 12. Cur detestatus sum disciplinam,
& increpationibus non acquieuit cor meum, 13. nec audiui vocem docentium
me, & magistris non inclinaui aurem meam? 14. Penè fui in omni malo, in medio Ecclesiæ & synagogæ. 15. Bibe aquam de cisterna tua, & fluenta putei tui:
16. deriuentur fontes tui foras, & in plateis aquas tuas diuide. 17. Habeto eas
solus, nec sint alieni participes tui. 18. Sit vena tua benedicta, & lætare cum muliere adolescentiæ tuæ: 19. cerua charissima, & gratissimus hinnulus, vbera eius
inebrient te in omni tempore, in amore eius delectare iugiter. 20. Quare seduceris fili mi ab aliena, & foueris in sinu alterius? 21. Respicit Dominus vias hominis, & omnes gressus eius considerat. 22. Iniquitates suæ capiunt impium, & funibus peccatorum suorum constringitur. 23. Ipse morietur, quia non habuit disciplinam, & in multitudine stultitiæ suæ decipietur.

COMMENTARII.

1. *A scortatione fugiendum docet.*

ERS. 1. 2. 3. 4. 5. Fili attende ad præcepta, quæ te edoceo, & prudentiæ dogmatibus aures cordis accommoda, ne quid mali cogitatione percipias, aut proponas, ita vt labia tua aliter, quàm decet, non loquantur. Ne capiaris *fallacia* meretricis, dulcia enim & blanda sunt verba illius, instar *faui*, & verba illius molliora, leniora, & magis lubrica, quàm *oleum*: *nouissima* autem illius, seu effectus dulcedinis simulatæ amari velut *absynthium*, & sicut *gladius biceps* acuta, ideoque apta ad percutiendum. *Pedes* eius siue eius actiones ad mortem deducunt, & ad tartara gressus eius deducunt amatores.* Verbum illud, *Amara quasi absynthium fauo* opponitur: & illud *Acuta quasi gladius*, leni opponitur *oleo*. Vt per breuis voluptatis fallaciam, exitiales contemplemur effectus.]

Voluptatis breuis fallacia, exitialésque effectus.

Vers. 5. 6. 7. 8. Per vitalem semitam eius pedes non incedunt, *vagi* sunt, & inuestigabiles gressus illius; cùm enim rectam non teneat illa viam, huc illucve vagatur, modò huius, modò illius amoribus instabiliter implicata adeò quidem, vt difficile sit affectus illius vestigare, & agnoscere. * Rarò videris fœminam vnius implicatam amore, quæ non facilis sit ad aliorum amores admittendum. Inde amasij zelotypia ardentes turpissima excitantur ad prælia.] Ideò ô fili, me audi, & à monitis meis mentem non auertas. Huiuscemodi muliercula fuge consortium, nec domus illius fores terere audeas.

Fœmina vnius implicata amore, facilè alios admittit amasios.

Vers. 9. 10. 11. 12. 13. 14. Ne propter libidinem des *honorem tuum alienis* siue fœdes nomen tuum. * Fœdissimum enim vitium luxuriæ famæ notam inurit.] LXX. *Ne des alienis vitam tuam.* Ne propter libidinem vires imminutas, vitam perdas. * Veneri enim addicti de viribus, & ætate multum detrahunt.] Et *annos tuos* ne dederis *crudeli* meretrici, monstro equidem crudelissimo. Alij, *diabolo*. Crudelitas enim impudicæ fœminæ, libidinis diritas crudelissimo diabolo potest æquiparari.] Alij *Ne des fœneratori vitam tuam.* Bellè planè. Nam qui veneri indulgent, ob fœminarum ognatam auaritiam, sua semper coguntur oppignorare. Ne extranei siue meretrices, siue fœneratores *viribus tuis* seu opibus tuis labore partis impleantur: seu viribus tuis corporis, quas exhauris, ad explendam alienam libidinem. Vndè tandem gemere cogaris, quando te exhaustum, opibus,

Fœdum luxuriæ vitium famam decurpat.

Veneri addicti, multum de ætate detrahunt.

Mulieris impudicæ crudelitas diabolica.

opibus, & viribus confectum aspexeris, & *dicas.* Me miserum, cur contempsi salutaris disciplinæ dogmata, & cor meum correptioni non acquieuit, & erudientis magisterio gratas aures non præbui? *Penè fui in omni malo,* Hebr. parùm abfuit, quò minùs omnia mala incurrerim, tum morborum, tum inopiæ, tum infamiæ: idque *in medio Ecclesiæ, & Synagogæ,* seu palam, & publicè, vt me omnes digito notarent.

Vers. 15.16.17. *Bibe* quæso de *cisterna tua aquam,* quam cupis voluptatem è propria vxore, quæ casta tibi est, & pura, instar cisternæ carentis fornicationis, zelotypiæ, rixarum, & maledictionum luto. * O quot mariti coniugis pulchræ, pudicæ è cisterna puta aquas haurire contemnunt, & fœdæ, impudicæ turpis amasiæ vnda potari gestiunt?] * O quàm frequenter coniugia ex bona vxore, & iniquo marito colligantur!] *Deriuentur fontes tui foras in plateis.* ex te prodeant filij tui puri, non suppositij.* Nam qui ex meretrice filij attribuuntur amasio, plerumquè sunt, fœminæ iniquitate, alieni.] *Habeto* aquas tuas *solus.* Habebis autem si à meretricibus abstineas, quæ sæpe communes, imò alienos filios tibi supponent.

Reprehenduntur mariti, qui despiciês vxorem pulchram, cum fœda scortantur.

Sæpè iniquo marito, vxor sancta.

Qui meretrici adhæret sæpè filios non suos vt peccti alit.

Vers. 18.19. Sit *vena tua* seu vxor *benedicta* à Deo, vt scilicet multas tibi & validas, & vegetas proles gignat. Vulgariter exponam: *Para que tengas muchos frutos de bendicion.* * Quid enim bonum, & honorificum ex maledictionis, seu peccati filio poterit expectari?] Lætare cum vxore, quam adolescens duxisti; *cerua charissima & gratissimus* eius erit *hinnulus.* id est, & vxor & filij ex ea prodeuntes tibi amabiles admodum existent. Chald. *Vt cerua amorum* sit tibi chara, id est, instar amabilis ceruæ, sit tibi in delicijs, speciosa, vnica, sincera, blanda, felle carens, fida marito, velox ad ei placendum, & opitulandum, ardenti erga eum amore, verecunda, pudica. Hasce enim conditiones Plin. & alij apud Gesnerum *in ceruo* notant. * Maritus debet semper sibi persuadere, in vxore has omnes inesse proprietates, vt *cerua amorum* sit, id est, æternum coniugalis dilectio foueatur.] *Vbera* eius inebrient te in omni tempore, in amore eius delectare, & nunquam in alienam, vel non tuam deflectere audeas. Quare *seduceris* ô fili, existimans, posse te in *alterius sinu* maiore voluptate foueri.

Ex filio adulterij nihil bonum poteris expectare.

Maritus semper debet existimare, vxorem suam esse perfectam.

Vers. 21.22.23. Dominum omnium tuarum actionum, cogitationúmque testem esse considera, vt à prauis his operibus abstraharis. Abstine igitur à voluptatibus; quia, qui huiusmodi actionibus delectatur *funibus* constringitur, seu prauis habitibus *tenetur* Hebr.) irretitus, quibus præ cæteris difficillime se se libidini addictus potest expedire. * Profectò habitus è luxurie natus difficilè admodum aufertur; nam vitium turpitudinis corporis medullis adhærescit.] Morietur miser, quia contempsit disciplinam suæ magnæ stultitiæ gladio percussus. * Preme illud: *In multitudine stultitia sua decipietur.* Quænam quæso, stultitiæ hominis libidinosi multitudo? Ob momentaneam voluptatem requiem, diuitias, famam, valetudinem vitam, gloriam prodigus offert.] An stultitia hæc non est omnium stultitiarum epilogatio?]

Difficilè prauam libidinis exues consuetudinem.

Homini libidinoso multiplex stultitia.

CAPVT VI.

Ne temerè pro alijs spondeas, ignauum otium fugias formicæ exemplo, mores, & consortia impudica deuites, Salomon monet, septem grandia piacula Deo cum primis odiosa recenset. Præceptis Dei, & parentum, vt pareas hortatur.

1. FILI mi, si spoponderis pro amico tuo, defixisti apud extra-
neum manum tuam, 2. illaqueatus es verbis oris tui, &
captus proprijs sermonibus. 3. Fac ergo quod dico fili mi,
& temetipsum libera: quia incidisti in manum proximi tui.
Discurre, festina, suscita amicum tuum: 4. ne dederis
somnum oculis tuis, nec dormitent palpebræ tuæ. 5. Eruere
quasi damula de manu, & quasi auis de manu aucupis.
6. Vade ad formicam ô piger, & considera vias eius, & disce sapientiam: 7. quæ
cùm non habeat ducem, nec præceptorem, nec principem, 8. parat in æstate ci-
bum sibi, & congregat in messe quod comedat. 9. Vsquequò piger dormies?
quando consurges è somno tuo? 10. Paululum dormies, paululum dormitabis,
paululum conseres manus, vt dormias: 11. & veniet tibi quasi viator egestas, &
pauperies quasi vir armatus. Si verò impiger fueris, veniet vt fons messis tua, & ege-
stas longè fugiet à te. 12. Homo apostata, vir inutilis, graditur ore peruerso,
13. annuit oculis, terit pede, digito loquitur, 14. prauo corde machinatur ma-
lum, & omni tempore iurgia seminat. 15. huic extemplò veniet perditio sua, &
subitò conteretur, nec habebit vltra medicinam. 16. Sex sunt, quæ odit Dominus,
& septimum detestatur anima eius: 17. Oculos sublimes, linguam mendacem,

manus effundentes innoxium sanguinem, 18. cor machinans cogitationes pessi-
mas, pedes veloces ad currendum in malum, 19. proferentem mendacia testem
fallacem, & eum qui seminat inter fratres discordias. 20. Conserua fili mi præce-
pta patris tui, & ne dimittas legem matris tuæ. 21. Liga ea in corde tuo iugiter, &
circunda gutturi tuo. 22. Cùm ambulaueris, gradiantur tecum: cùm dormieris,
custodiant te, & euigilans loquere cum eis. 23. quia mandatum lucerna est, &
lex lux, & via vitæ increpatio disciplinæ: 24. vt custodiant te à muliere mala, & à
blanda lingua extraneæ. 25. Non concupiscat pulchritudinem eius cor tuum, nec
capiaris nutibus illius: 26. pretium enim scorti vix est vnius panis: mulier autem
viri pretiosam animam capit. 27. Nunquid potest homo abscondere ignem in sinu
suo, vt vestimenta illius non ardeant? 28. aut ambulare super prunas, vt non com-
burantur plantæ eius? 29. sic qui ingreditur ad mulierem proximi sui, non erit
mundus cùm tetigerit eam. 30. Non grandis est culpa, cùm quis furatus fuerit:
furatur enim vt esurientem impleat animam: 31. deprehensus quoque reddet
septuplum, & omnem substantiam domus suæ tradet. 32. Qui autem adulter est,
propter cordis inopiam perdet animam suam: 33. turpitudinem & ignominiam
congregat sibi, & opprobrium illius non delebitur: 34. quia zelus & furor viri non
parcet in die vindictæ, 35. nec acquiescet cuiusquam precibus, nec suscipiet pro re-
demptione dona plurima.

COMMENTARII.

1. *Ne temerè pro aliis fideiubeamus, Salomon monet.*

ERS. 1.2.3.4.5. Si pro amico tuo *spoponderis, percussisti extraneo manum tuam.* Si fideiussisti dando, ex ritu, creditori ad fidem manu dextera: *illaqueatus es*, obligationem contraxisti, quæ in tuum cedet incommodum, nam vinculum hoc, laquei instar, magnum, illo captis, periculum creat. Age ergo, & monita mea obserua, vt à laqueo possis liberari, incidisti enim *in manum* proximi tui, obnoxius scilicet creditori, qui iam adeptus est ius, debitum à te repetendi. Festinanter ergo *suscita amicum* tuum, pro quo fideiussisti, eum stimula, vrge, officij sui admone, vt ipse creditori satisfaciat, ne tu cogaris debitam pecuniæ summam de tuo soluere. Noli obdormire, oculos aperi: & te illaqueatum agnoscens, eruere quasi *damula* velox è laqueo, velut auis ex aucupe te eripere Satage. * Preme illa. *Ne dederis somnum oculis tuis, nec dormient palpebræ tuæ.* Vulgariter *No te ciegues*. Cœcus omninò est, qui vel pro amicissimo fideiubet. Non autem omnes fideiussiones damnat Salomon, sed leues tantùm, & inconsultas.] * Et illud: *Festina, suscita amicum tuum.* Frequenter videbis, eum, pro quo alius fideiuber, ad solutionem obdormire, cùm sciat fideiussorem illaqueatum esse ad satisfaciendum.] * O quot diuites vidi inopiâ pressos, quod temerè ausi sunt pro aliis fideiussionem agere.]

Cœcus est, qui vel pro amicissimo fideiubet temerè.

Ille, pro quo fideiussisti, obdormit, sciens te illaqueatum esse ad soluendum.

Multi inopiâ ob fideiussiones premuntur.

2. *Reprehendit ignauum.*

Vers. 6.7.8.9.10.11. *Vade ad formicam ò piger*, & eius exemplo, quid te facere oporteat, edisce: eius *vias*, seu rationem, quâ sibi illa consulit, obserua: eiúsque prudentiam æmulare. Formica enim cum nullum habeat Magistrum à quo edoceatur præter naturalem inclinationem, cuius instinctum secuta sibi prospicit, præparat in æstate cibos, & congregat in horrea grana, quibus in hyeme depascatur. Tu ô miser interim somno corriperis, otio torpes, & veniet quasi *viator egestas* Hebr. הלך *halac* radice vox est מהלך *mehallech*, seu *grassator*. Ac si diceret, aderit inopinata paupertas, quæ te grassatoris spoliet in morem & pauperies quasi *vir armatus*. Eiusdem sententiæ est repetitio. * O quàm horribilis est hominibus egestas, quæ grassatori, armatóque ad percutiendum & occidendum viro comparatur!]

Horribilis est homini egestas.

3. *Apostatam fugiendum describit.*

Vers. 12.13.14. *Homo apostata* Hebr. *Vir Belial* qui Deum, eiúsque legem deseruit, est quidem *inutilis*. (Est liprote, plus enim significat, quàm dicit.) Huiusmodi homo maximè noxius est, & pernitiosus. * Plures videris in Republica inutiles ad nulla munera aptos: qui quidem eo ipso, quod inutiles sunt, noxij maximè aliis existunt.] Loquitur amicè, ac benignè, sed peruersus interim mala cogitat, & molitur. At dum amicitiam simulat, *annuit oculis*, terit pede, digito loquitur: vulgariter expendo, *Gui[illegible]patea, hace se[illegible]s*. Contrarium suis complicibus significans in pernitiem, & contemptum eius, quem decipere conatur, seminat *iurgia*, quum alios curat ad suam de proximo vilem æstimationem attrahere. *Ex templo*, seu repentè hic exitio afficietur, nec curabitur, seu curari non poterit repentino impeditus interitu, vnde æterno addicetur exitio, à quo nullatenus poterit liberari. * Quare autem huiusmodi virum Sapiens *Apostatam* vocitauit? Planè quia huiusmodi homines quasi à fide recedunt, atheismóque afficiuntur. Vndè aptè *Viri Belial* appellantur.] * Pende illud: *Nec habebit vltra medicinam.* An deficit in Ecclesia vel impiissimis peccatoribus medicina? Omnibus pœnitentibus diuinæ pietatis pharmocopolium præparatur. At huiusmodi homines plerumque incogitata morte arripiuntur, vnde nequeunt, abundantissimam cunctis, medicinam accipere.]

Homo in Republica inutilis, admodum noxius est.

Impij quodammodo sunt sine fide, sine Deo.

Plerumque impij morte inopinatâ arripiuntur.

4. *Septem peccata Deo speciatim exosa annumerat.*

Vers. 15.16.17.18.19. *Sex* sunt crimina inuisa Domino, septimum magis est eius oculis detestabile. Modus satis in Literis sacris frequens, quo non semper significatur id, quod vltimo loco proponitur deterius esse præcedentibus: sed sensus est, sunt sex siue septem crimina, quæ odit, & detestatur Dominus: nec enim seminare inter fratres discordias grauius est

est homicidio. Vndè in Hebræo habetur, *septem odit Dominus.* Quæ quidem sunt oculos gerere sublimes, seu superbos: nàm elatio oculorum arrogantiæ est signum? linguâ vti mendaci, innoxium sanguinem profundere, pessimas corde cogitationes fouere, ad mala gerenda promptitudinem habere, mendaciter detrahere proximo, testimonium falsum contra illum proferre, & inter fratres discordias seminare. * At si lubeat, septimum hoc crimen speciatim esse Domino inuisum, colliges, quàm detestabile sit susurrationis vitium, quod præ aliis grauissimis criminibus Dei odium sibi conciliare videatur.]

Susurrationis vitium Deo admodū detestabile.

5. *Vers.* 21.22.23.24. Retine ergo menti, fili, patris tui præcepta, & matris tuæ, quæ te ardentius diligit, & ideò de salute tua solicitior esse debet, leges custodi: altè impressæ sint in corde tuo, & *tuo circunda gutturi*, seu præ oculis semper habe, quemadmodùm quod è collo appensum assolet gestari semper ob oculos versatur. *Gradiantur tecum*, & cùm domi hæres, & cùm foras progrederis, & cum vigilas, & cum te ad quietem captandam componis, semper de illis seruandis cogita, nunquam illas negligas. * Bonus enim filius debet semper cunctas actiones ex parentum præscriptione dirigere.] Quod vt præstes loquere, age cum parentibus, cape ab eis consilium, quonammodò regendæ sint actiones tuæ ad diuinorum præceptorum obseruationem. Quia mandatum seu præceptum, & lex diuina lucerna est dirigens te in huius vitæ tenebris; & parentum quorum consilium capis, increpatio, & correptio si fortè deliquisti, via erit ducens ad vitam. * Parentes, qui filiorum corruptos mores non redarguunt, ad rectam disciplinam eos non instituunt, vnde miserè deuiate eos aspicient.] Parentum autem correptio dirigetur, vt te à muliere impudica auertat, & à blandis alienæ vxoris, seu meretricis, quæ *extranea* tibi est, quia non tua, sermonibus ad tui seductionem prolatis.

Præcepta Dei, & parentum vt perseruemus, hortatur.

Bonus filius debet omnes actiones ex parentū præscriptione dirigere.

Pereũt filius, quī delinquẽs à parentibus non corripiuntur.

Vers. 25.26. Vilem fuge concupiscere voluptatem pulchritudine meretricis illectus, nec illius inuitantis te nutibus capiaris; vilissimum enim est *scorti*, seu scortationis pretium, cum *vix sit vnius panis*: & tamen cum tam vilis, & contemptibilis sit voluptas viri pretiosam admodùm animam capit. * Quàm stultus, qui pro merce tam vili, tam pretiosam gemmam tradit!] * Vt etiam impudica fœmina confusione offundatur, cum pro tam vili commutatione, vno scilicet pane, corpus, & animum damnationi committat.] * Hebr. *Quia propter meretricem vsque ad frustum panis*: id est, mendicabit homo. Vatabl. *Veniet homo vsque ad frustum panis.* Nam qui deliciis huiusmodi operam impendit, dilapidatis ex fœminarum auaritia opibus, prodigi filij instar, cogitur mendicare.]

Stultus est qui pro scortatione merce admodū vili pretiosā dat animam.

Meretrix pro frusto panis corpus tradit, & animā.

Luxuriosus, opibus absūptis cogitur mendicare.

Vers. 27.28.29. Ab adulteræ præsentia fuge, nec cum ea vel vrbanitatis gratia ineas sermonem. Nam quemadmodùm ita ignis in sinu circumferri non potest, vt vestes non amburentur, nec ita calcari prunæ vt pedes non comburantur: ita nec quis sine labe peccari poterit cum adultera diuersari. * Vt enim quis liber sit à piaculo libidinis, fuga ei est necessaria. Hostis namque hic non irruptione, sed fugâ vincendus.]

Luxuriei vitiū fuga vincitur.

Vers. 30.31.32.33.34.35. Si quis furatur egestate pressus, vt comedat, *non grandis est culpa*, si cum adulterio comparetur: & tamen cogitur compensare damnum etiam vltra æqualitatem, ita vt pro vno septuplum reddat, aut etiam omni substantia spoliatur. Qui verò adulterij crimine fœdatur propter *cordis inopiam*, seu stultitiam & vecordiam suam vitam amittet, se turpem, & ignominiæ agnatum ostentat, indelebili affectus opprobrio. Vitâ inquam priuabitur, quia zelus, & furor mariti adulteræ non parcet ei, cum vindicandi se se occasionem nactus fuerit, nec mollescet precibus exarmati amasij, nec pro *redemptione*, aut liberatione oblata munera admittet, sed deprehensum diriter de medio auferet. * Annon se captum omninò lumine ostendit, qui tam difficilem, tam periculosam nuptæ voluptatem aggreditur?]

Cæcus omninò qui difficili, ac periculoso nuptæ amori dat studium.

CAPVT VII.

Ad Sapientiæ complexum, & mandatorum custodiam adolescentes Salomon hortatur; à scortatione, & adulterio deterret, cuius exponit illecebras, vtiquè fugiendas.

1. FIli mi, custodi sermones meos, & præcepta mea reconde tibi.
2. serua mandata mea, & viues: & legem meam quasi pu-
pillam oculi tui: 3. liga eam in digitis tuis, scribe illam in ta-
bulis cordis tui. 4. Dic sapientiæ, soror mea es: & prudentiam
voca amicam tuam, 5. vt custodiat te à muliere extranea, & ab
aliena, quæ verba sua dulcia facit. 6. De fenestra enim do-
mus meæ per cancellos prospexi, 7. & video paruulos, con-
sidero vecordem iuuenem, 8. qui transit per plateam iuxta angulum, & prope
viam domus illius, graditur 9. in obscuro, aduesperascente die in noctis tene-
bris, & caligine. 10. Et ecce occurrit illi mulier ornatu meretricio, præparata
ad capiendas animas: garrula & vaga, 11. quietis impatiens, nec valens in do-

mo consistere pedibus suis, 12. nunc foris, nunc in plateis, nunc iuxta angulos in-
sidians. 13. Apprehensúmque deosculatur iuuenem, & procaci vultu blandi-
tur, dicens: 14. Victimas pro salute voui, hodie reddidi vota mea. 15. idcircò
egressa sum in occursum tuum, desiderans te videre, & reperi. 16. Intexui
funibus lectulum meum, straui tapetibus pictis ex Ægypto. 17. aspersi cubile
meum myrrha, & aloë, & cinnamomo. 18. Veni, inebriemur vberibus, & fruamur
cupitis amplexibus, donec illucescat dies: 19. non est enim vir in domo sua,
abiit via longissima. 20. sacculum pecuniæ secum tulit: in die plenæ lunæ
reuersurus est in domum suam. 21. Irretiuit eum multis sermonibus, &
blanditiis labiorum protraxit illum. 22. Statim eam sequitur quasi bos ductus
ad victimam, & quasi agnus lasciuiens, & ignorans quòd ad vincula stultus
trahatur, 23. donec transfigat sagitta iecur eius: velut si auis festinet ad la-
queum, & nescit quòd de periculo animæ illius agitur. 24. Nunc ergo fili mi,
audi me, & attende verbis oris mei. 25. Ne abstrahatur in viis illius mens tua:
neque decipiaris semitis eius. 26. multos enim vulneratos deiecit, & fortissimi
quique interfecti sunt ab ea. 27. Viæ inferi domus eius, penetrantes in interiora
mortis.

COMMENTARII.

1\. *Adolescentes ad Sapientiæ complexum, & mandatorum custodiã hortatur.*

Mentis cæcitas ex legis Dei violatione.

*V*ERS. 1.2.3. Obserua ô fili monita mea, & præcepta mea in sinu reconde vbi hominum procreantur affectus, vt iuxta Dei placitum efformétur. Executioni mea præcepta trade, & viues, & quemadmodùm curas oculorum tutari pupillas, ne vel puluere leui lædantur, sic legem meam studiosæ committe custodiæ.* Apta admodùm comparatio, nam sicut ex incuria circa pupillarum custodiam corporalis cæcitas causatur; ita mentis cæcitas ex violatione legis Dei habet exordium.] Liga eam in *digitis*, cordis exara in *tabulis*, seu præscripta legis semper ad manum habe, semper oculis obuersentur, & menti.

Vers. 4.5. Et vt Sapientia, ad cuius te hortor studium, te à muliere *extranea*, aliena scilicet vxore, seu meretrice te defendat; Sapientiam voca *sororem*, & prudentiam *amicam* appella. Nomine sororis sponsa significatur, quæ soror & amica assolet vocitari, vt ex canticis constabit, & Sapientiæ 8. *Hanc amaui, & exquisiui à iuuentute mea, & quæsiui sponsam mihi eam assumere, & amator factus sum formæ illius.* Salomon igitur iuuenem à mulierum amore studet abstrahere, & ad Sapientiam transferre. Ac si diceret fœminas aspernare, & auersare, Sapientiæ tibi nuptias ambi. * Certè literarum studium adolescentes à libidine abstrahit.] Dummodò in Sapientiam ardenti ferantur affectu, & non nomine solùm scholastici existant.]

Literarum studium à libidine abstrahit adolescentes, dũmodò non sint solùm nomine scholastici.

Vers. 6.7.8 9. De fenestra regiæ meæ curiosus per cancellos aliquandò prospexi, & vidi *paruulos* non ætate, sed sensu. (Hebraica vox *petaim* eos significat qui faciles sunt ad deceptionem) vecordem iuuenem inspexi qui transit per *plateas* otiosus, & ideo magis opportunus vt impuro capiatur amore. * Otium equidem iuueni est turpis affectus scaturigo.] Transit ille per plateas iuxta angulum, vbi domus meretricis, locum scilicet obuium, & ad capiendos transeuntes iuuenes accommodatum obruto iam occidentalibus nubibus sole, dum nocturnæ tenebræ incipiunt auolare. * Qui malè agit, odit lucem.

Otium est iuueni turpis affectus scaturigo.

Odit lucem, qui malè agit.

2\. *Ab adulterio deterret adolescentes.*

Vers. 10.11.12.13. Et en occurrit illi è domo, vnde prædam expectabat, egressa mulier, ornatu meretricio, ad capturam animorum præparata *garrula*, & *vaga*, quietis *impatiens*, nec valens pedibus domo consistere, nunc *foris* iuxta domus suæ vestibulum, nunc in plateis, nunc iuxta angulos incautis iuuenibus insidias apponens. * Preme illa, *Garrula, vaga, quietis impatiens, &c.* Notæ sunt mulieris impudicæ, nam quæ castitate nitent parùm, & consideratè loquuntur, & domi se continent.] Apprehensúmque impudens iuuenem osculatur, & procaci vultu blanditur profara:

Garrulitas & diuagatio notæ sunt fœminæ impudicæ.

Vers. 14.15.16.17.18.19.20.21. Irati Numinis ne time vindictam ob crimen patrandum. Victimas enim seu hostias pacificas in sacrificium Deo obtuli pro mea ac tua salute, vota quæ reddidi: vndè ex residuo hostiarum nobis opiparum conuiuium instruxi. * O quàm stultè mulierculæ plures existimant eis proficere hostias, vel orationes, quæ ad incolumitatem vt peccent, diriguntur: cum magis superos ad vindictam prouocent ditiorem.] Ideò egressa sum tui in occursum, cupiens te videre, & feliciter reperi. Iam intexui *funibus* lectum meum. LXX. *Institis intexui*, Intelligo de fasciis, seu funibus, quibus culcitræ, lecto super imponi assolent, quæque asserum vicem implent, vt molliùs cubent, qui in lectis illis se ad quietem tradunt. Straui illum pulchris ex picturа tapetibus ex Ægypto (vbi egregij artifices) allatis, cubile omnis generis aromatibus fumantibus, odoratum reddidi. * Porrò myrrha & aloe solebant adhiberi defunctorum corporibus. Quomodò ergo meretrix, quæ ad delitias adolescentem inuitat, cadaueris condimenta memorat? Certè quia inuitans ad peccatum attrahit ad sepulchrum: peccatum enim mors animæ est.] Propera ergo, *inebriemur vberibus*, Alij *amoribus*. * Impudicus amor quædam est ebrietas, de mentis statu hominem deiiciens.] & cupitis plexibus tandem perfruamur, donec dies illucescat, & prius quàm sol exoriatur, instet hora exeundi, ne murmurationis detur occasio. Ne autem ingredi cuncteris, scito, maritum meum à domo abesse, longissimo sese tradentem iti- 3.

Stultè fœminæ impudicæ putant eleemosynas aut orationes ad incolumitatem peccandi proficere.

Peccatum animæ mors.

Impudicus amor ebrietas.

neri;

ne‥] ſacculum enim peconiæ ſecum tolit in longæ peregrinationis ſumptus in die *plena Luna* reuerſurus. Ità coniectabat adultera ex pecuniæ, quam ſecum tulerat, quantitate. * O quàm perſpicax eſt fœminarum diſcurſus ad delicta patranda, cum amoris, cæci licet, igne ſuccenditur!] Denique impudica fœmina adoleſcentem hiſce blandis ſermonibus in cubile attraxit.

Perſpicax mulieris amantis ingenium, ad patranda delicta.

Verſ. 22. 23. Adoleſcens itaque eam ſtatim ſequitur, tanquam *bos* ad victimam adductus, vel quaſi agnus laſciuiens, & ignorans, quod ad vincula ſtultus afferatur. Bos quidem & agnus laſciuit, & exultat, ignorant enim quando ducantur ad præſepe, vel ad vbera ouis, & quando victimarum more mactentur: & ſæpe cum natura ſuggerente quaſi coniectant, ſe ad præſepium, vel ad vbera duci, trahuntur ad macellum. * Ita ſæpe quidem amaſij, putant ſe ad dulce epulum inuitari, & ad mortem animæ ſemper, & ad corporis necem aliquandò trahuntur.] Miſer autem non ſentit ſe ad mortem attrahi, *donec ſagitta* iecur eius transfigat, id eſt, cum in hac, & in futura vita pœnas luat adulterij, vel eum conſcientiæ ſtimuli pectus illius confoderint. * Tam vilis enim eſt, tam fœda adulterij voluptas, vt idem ferè ſit ea potiri, & pœnitere.] Et euenit, quod auiculæ, quæ eſcam videt, non autem laqueum, quo capitur, & perit: ignorans quidem quod de animæ eius ſeu vitæ periculo ageretur.

Sæpè laſciuiês iuuenis putat ſe ad deliciarum epulum inuitari, & ad necem trahitur.

Idem eſt adulterij fruendo cumine ſui, ac pœnitere.

Verſ. 24 25. 26. 27. Igitur fili, me audi, & ad monita ſalutaria tibi futura attende. Ne mens tua, ſi *vias*. ſeu moribus illius hæreas, abſtrahatur, vel blandis, ac dulcibus Syrenæ vocibus incautus decipiaris. Nec te virum validum fore contra infirmæ fœminæ iacula præſumas. Infirma enim, ac fragilis fœmina validiores vulneratos deiecit. Et fortiſſimi quique ab ea non receſſére, ſunt ab illa interfecti. Teſtor Salomonem, & Dauidem Certè domum eius adire, & cum illa verſari, eſt æternam tendere ad mortem, penetrante *mortis interiora* miſero amaſio, ſeu profundam, grauem, & æterna ſupplicia conciliante.

CAPVT VIII.

Sapientia ipſa nos ad ſuum amplexum inuitans, ſuam doctrinam multis modis commendans, beatos denuncians quotquot ſibi obtemperarit, infelices, qui ſpreuerint, à Salomone inducitur.

1. NVNQVID non ſapientia clamitat, & prudentia dat vocem
ſuam? 2. In ſummis excelſiſque verticibus ſupra viam, in
medijs ſemitis ſtans, 3. iuxta portas ciuitatis in ipſis foribus
loquitur, dicens: 4. O viri, ad vos clamito, & vox mea ad fi-
lios hominum: 5. Intelligite paruuli aſtutiam, & inſipientes
animaduertite. 6. Audite, quoniam de rebus magnis locu-
tura ſum: & aperientur labia mea, vt recta prædicent. 7. Ve-
ritatem meditabitur guttur meum, & labia mea deteſtabuntur impium. 8. Iuſti
ſunt omnes ſermones mei, non eſt in eis prauum quid, neque peruerſum. 9. Re-
cti ſunt intelligentibus, & æqui inuenientibus ſcientiam. 10. Accipite diſcipli-
nam meam, & non pecuniam: doctrinam magis, quàm aurum eligite. 11. Melior
eſt enim ſapientia cunctis pretioſiſſimis: & omne deſiderabile ei non poteſt compa-
rari. 12. Ego ſapientia habito in conſilio, & eruditis interſum cogitationibus.
13. Timor Domini odit malum: arrogantiam, & ſuperbiam, & viam prauam, &
os bilingue deteſtor. 14. Meum eſt conſilium & æquitas, mea eſt prudentia, mea
eſt fortitudo. 15. Per me reges regnant, & legum conditores iuſta decernunt:
16. Per me principes imperant, & potentes decernunt iuſtitiam. 17. Ego diligen-
tes me diligo: & qui mane vigilant ad me, inuenient me. 18. Mecum ſunt diui-
tiæ, & gloria, opes ſuperbæ, & iuſtitia. 19. Melior eſt enim fructus meus auro, &
lapide pretioſo, & genimina mea argento electo. 20. In viis iuſtitiæ ambulo, in
medio ſemitarum iudicij, 21. vt ditem diligentes me, & theſauros eorum repleam.
22. Dominus poſſedit me in initio viarum ſuarum, antequam quidquam faceret à
principio. 23. Ab æterno ordinata ſum, & ex antiquis antequam terra fieret
24. Nondum erant abyſſi, & ego iam concepta eram: necdum fontes aquarum eru-
perant: 25. necdum montes graui mole conſtiterant: ante colles ego parturiebar:
26. adhuc terram non fecerat, & flumina, & cardines orbis terræ. 27. Quando
præparabat cælos, aderam: quando certa lege, & gyro vallabat abyſſos: 28. quan-
do æthera firmabat ſurſum, & librabat ſurſum, & librabat fontes aquarum:
29. quando circundabat mari terminum ſuum, & legem ponebat aquis, ne tran-
ſirent.

firent fines suos: quando appendebat fundamenta terræ. 30. Cum eo eram cuncta
componens: & delectabar per singulos dies, ludens coram eo omni tempore,
31. ludens in orbe terrarum: & deliciæ meæ, esse cum filiis hominum. 32. Nunc
ergo filij audite me: Beati, 33. qui custodiunt vias meas. 34. Audite disciplinam,
& estote sapientes, & nolite abiicere eam. 35. Beatus homo qui audit me, &
qui vigilat ad fores meas quotidie, & obseruat ad postes ostij mei. 36. Qui me in-
uenerit, inueniet vitam, & hauriet salutem à Domino. 37. qui autem in me pecca-
uerit, lædet animam suam. Omnes, qui me oderunt, diligunt mortem.

COMMENTARII.

1\.
Sapientia ipsa nos ad suum amplexum inuitat.

ERS. 1. Generatim de Sapientia Salomon hîc loquitur, vt scilicet Deo competit, & per Dei donum hominibus. Per prosopopeiam quidem nunc ea, quæ in hominibus, nunc, ea quæ cum Deo operatur, & ipsa diuinitate sic verba de illa faciens, quasi persona aliqua esset, & res à Deo, ac hominibus distincta. Sapientia (inquit) clamat, prudentissima quidem circa rerum agendarum intelligentiam suam vocem seu dogmata profert.

Vers. 2.3.4.5.6. In summis excelsisque verticibus supra vias, queis homines assolent incedere, & in mediis simul itinerum *Semitis* stans, nec à Ciuitatis *portis* vnde via est instituenda recedens, loquitur. Ac si dicat, vbique clamat, homines sui officij admonet, vt nemo ignorantiam prætendens valeat excusari. O viri (ait) ad vos mea monita dirigo, & vox mea à cunctis hominum filiis exaudienda profertur. Paruuli, siue ignari *astutiam*, prudentiam, circumspectionem, ne seducamini, ediscite. Audite, de rebus enim magnis sum locutura, & aperientur labia mea, vt ea, quæ pertinent ad rectitudinem veritatis & vitæ prædicem.

Vers. 7.8.9.10.11. Veritatem *meditabitur guttur meum*. Hebr. *Meditando guttur meum loquetur.* Ac si diceret, Repentè non loquar, sed meditatione præmissa, vera dogmata proferam. * Taxat eos, qui de rebus magnis acturi, non prius digerunt sententias proferendas veritatis sæpè læsione.] Ideò autem meditatio præmittitur, quia dum veritatem exprimo; dum scilicet commendo virtutem, necessum erit *impium* virtutum inimicum detestari. * Ad correptionem enim impij oportet. Concionatorem prudenter præmeditari, queisnam sit verbis vsurus, ne curaturus vulnera, ea magis exasperet.] Omnes sermones mei sunt iusti, in eis quidnam *prauum* minimè inuenietur, sicut in doctrina Philosophorum, quæ licet multa vera, & salutaria continent, tamen multis erroribus, & doctrinis noxiis scatent. *Psal.* 11. *Eloquia Domini, eloquia casta, argentum igne examinatum.* Recti sunt intelligentibus, seu qui aures habent audiendi, nam qui malè sunt dispositi, nec rectè iudicant, nec sensum eorum, quæ proferuntur, penetrant, sacræ Sapientiæ doctrinam stultè contemnunt. Sunt itaque sermones mei *recti*, *iusti*, *æqui*, nihil à recta ratione exorbitantes, aut prauum continentes, *scientiam inuenientibus*, iis scilicet, qui eorum intelligentiam quærunt, & sedulò quærendo illam assequuntur. Verbum enim *inuenio* vim eiusmodi habet, innuit

Prius meditare. quæ locuturus es.

Magna prudentia indiget Concionator, ad corripiendos peccatores, ne vulnus exasperet.

namque præmissum in quærendo laborē.* Cœlestis scientia non reperienda, sed inuenienda, id est non fortuito; sed impigro labore præmisso, acquirenda proponitur.] Non vobis offero pecuniam, sed disciplinam, ac doctrinam salutarem, quam pecuniâ pluris facere debetis, vincit enim auri valorem: & cunctæ opes, vel gazæ pretiosissimæ, & omne auaris hominibus desiderabile haud potest cum ea comparari.

Cœlestis Sapientia non casu reperienda, sed labore præmisso inuenienda est.

Vers. 12. 13.14.15.16. Ego Sapientia habito *in consilio*, seu vbi recta consilia quæruntur, & innuuntur, ego illic adsum, & consilia illa excito, ac promoueo: *& eruditis intersum cogitationibus*, vbi scilicet aliquid gerendum sapienter cogitatur, & quid faciendum, quid fugiendū sit suggero. * Nunquam grauia negotia, quorū rectā & vtilem expeditionē cupias, sine cōsilio Sapientum, ac prudentum age.] Eligendi autem ad consilium ferendum non viri à Dei timore abstracti, non superbi ingenij tenaces, non bilingues hic vnum dicentes, alibi aliud garrulantes. Timor enim Domini odit malum consilium impertiri: vndè à Dei timore recedentes, superbos, rationem agendi *prauam* ineuntes, ac bilingues detestor. * Omnino ad consilia ferenda ineptus, qui à Dei timore recedit.] Nam qui à me recedit, mei timore contempto, quonammodò poterit consilium æquum, prudens, ac forte ferre, si meum est *consilium*, eiúsque *æquitas, prudentia, ac fortitudo*, ad id exequendum? Per me *Reges regnant*, quia per me ad Regnum legitimè perueniunt, illudque iustè gubernant: & legum conditores iustitiam decernunt tum in legibus condendis, tum in sententia ferenda. Per me Principes Imperant, & potestates Ministri eorum quæ iusta sunt, decernunt.

2\.
Quam doctrinam variis modis Sapientia commendat.

Grauia negotia sine consilio prudentis agenda non sunt.

Ineptus ad consilia ferenda qui à Dei timore recedit.

Vers. 17.18.19.20.21. Ego me diligentes diligo, me eis communicando. Qui mane *vigilant ad me*, me solicitè requirentes, me procul dubio inuenient. Nec sine fructu erit labor inquisitionis. Mecum enim sunt diuitiæ, ac gloria, *opes superbæ*, excelsæ scilicet, & eminentes, ac simul *iustitia*. * Opes enim, quæ iniustè acquiruntur nemini prosunt, cunctis nocent. Vndè aptè Sapientia, *Mecum sunt opes, & iustitia.*] Melior enim est *fructus* meus, qui est iustitia, & sanctitas, auro pretiosisque lapidibus; quia spiritualia bona haud possunt cum materialibus quantumuis augusta comparari, & *genimina* mea, seu fructus, quos ego produco probati argenti vincunt qualitatem. In *vijs iustitiæ* ambulo, seu habeo iustitiam comitem, ab eaque ne tantillum quidem absc edo: *in medio semitarum iudicij*: repetitio eiusdem sententiæ in Sacris vsitata. Ambulo autem in viis iustitiæ, vt ditem alumnos meos, eosque faciam opibus abundare. Nam vt opes nanciscar, quas tribuam diligentibus

Opes iniustè acquisitæ nemini prosunt cunctis nocent.

genitibus me, non opus habeo aliena rapere, ac violare iustitiam: sed propriis abundo diuitiis, queis sectatores meos facilè valeo ditare. * Si Sapiens es, à iustitia ab æquitate non recedas vt diteris; iustitiæ enim sectatores, diuitiis abundant vtilibus, dum ij, qui à iustitia recedunt, inopia laborant.]

Sapiens qui cupit ditari, iustitiã amplectitur.

Vers. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. Dominus *possedit me*, apud se babuit *initio* operationum suarum, quibus mundum extruxit, priusquàm quidquam moliretur. Ab æterno *ordinata*, seu constituta sum, vel apud Deum extiti, & in Deo: & *ex antiquis* siue ab æterno priusquam terra crearetur. Nondum pelagus, fluctuabat, & ego iam genita eram, ab æternitate Deo aderam. Necdum fontes eruperant, aut montes graui mole constiterant, & ante colles ego sum nata. Nondum terram firmauerat, nondum fluminibus orbem cinxerat, nondum extruxerat polos geminos, circa quos cœli rotantur, vel præcipuas orbis terræ, partes Orientem, Occidentem, Meridiem, ac Septentrionem *cardines* quidem terræ efformauerat: & iam ego eram genita Quando expandebat *cælos*, aderam: *quando lege, & gyro vallabat abyssos.* Hebr. *Cum describeret circulum super faciem voraginis*, seu cum quasi circino describebat quantitatem, latitudinem, profunditatem aquarum. Rotundum enim est mare in superficie non minus quàm terra, & velut circulo vna cum terra conclusum. Quando *æthera* seu elementum ignis, vel superiorem aëris regionem *sursum* efformabat: & *librabat fontes aquarum* cœlestes quidem, qui scilicet de nubibus aquas in terras profundunt. *Librabat* inquam, seu quasi in libra suspendebat aquarum molem in sublimi loco, in nubibus scilicet. Iob 26. *Qui ligat aquas in nubibus suis, vt non erumpant pariter deorsum.* Quando mari terminum statuebat, eiúsque vndas lege ligabat, ne assignati fines transilirent: quando *appendebat fundamenta terræ* (Hebr. quando *statuit*) seu stabilitatem, in qua velut in fundamento conquiescit. Psal. 103. *Qui fundasti terram super stabilitatem suam.* Cum eo eram *cuncta* constituens, & ordinans. Et in rerum creatione voluptatem capiebam *ludens*. Hebr. *gaudens* non solùm coram Deo, seu cum Deo, sed etiam *in orbe terrarum* cum creaturis, sed maximè *cum filijs hominum* vtpotè præcipua orbis parte: cum his enim meæ sunt *deliciæ*. * Primò, quia homo est Princeps ac Dominus vniuersi, cuius causa omnia sunt creata. Secundò, quia homo est viua Dei imago. Tertiò, quia hominum amore homo fieri volui. Quartò, quia in animo hominis habitare, requiescere, & recreari intendo. Quintò, quia hominem ad me videndum, & fruendum in æternum destinaui.]

Variæ causæ, cur deliciæ Dei sint, esse cũ filiis hominum.

Vers. 32. 33. 34. 35. 36. Quæ cum ita sint, ô filij audite me: Beati, qui sapienter ambulant, & operantur. Audite Sapientiæ monita, vt sitis Sapientes. Felix homo qui *me audit* auribus scilicet audiendi, & vigilat ad fores meas *quotidiè*, vt admitti possit in adyta Sapientiæ. *Quotidiè* quidem. * Intermissiones enim in studio literarum, faciunt scholasticos serò aut nunquam scientiæ assequi cognitionem. Quotidiana verò assistentia vel rudiores ad optatum terminum adducit.] *Et obseruat ad postes ostij mei* est præcedentis hemistichij repetitio. Qui me tandem post quotidianum studij laborem *inuenerit*, *inueniet vitam*. *& hauriet salutem à Domino*, gratiam in præsenti, & gloriam in futuro consequetur. * Nam sicut stulto agnatum est sine fræno delinquere, Sapientis est à piaculis abstinere. Vnde scire confert ad tuendam gratiam, & salutem æternam assequendam.] Qui autem *in me peccauerit*, ex contemptu sapiendi, se procul dubio lædet, & omnes qui me *oderunt*, monita salutaria mea respuentes, *diligunt mortem*, quia iis cupidè inhærent, quæ mortem afferunt.

Intermissiones in literarum studio faciunt nos serò scientiã assequi cognitionem.

Scientia ad assequẽdam æternam salutem confert.

CAPVT IX.

Profanarum ædium, meretriciarum epularum (de quibus cap. 7.*) loco, Sapientia diuina omnes ad suam sacram domum, victimas, epulas inuitat: vtrarumque differentiam exponens.*

1. SApientia ædificauit sibi domum, excidit columnas septem
2. Immolauit victimas suas, miscuit vinum, & proposuit mensam suam. 3. Misit ancillas suas vt vocarent ad arcem, & ad mœnia ciuitatis. 4. Si quis est paruulus, veniat ad me. Et insipientibus locuta est. 5. Venite, comedite panem meum, & bibite vinum quod miscui vobis. 6. Relinquite infantiam, & viuite, & ambulate per vias prudentiæ. 7. Qui erudit derisorem, ipse iniuriam sibi facit: & qui arguit impium, sibi maculam generat. 8. Noli arguere derisorem, ne oderit te. Argue sapientem, & diliget te. 9. Da sapienti occasionem, & addetur ei sapientia. Doce iustum, & festinabit accipere. 10. Principum sapientiæ, timor Domini: & scientia Sanctorum, prudentia. 11. Per me enim multiplicabuntur dies tui, & addentur tibi anni vitæ. 12. Si sapiens fueris, tibimetipsi eris: si autem illusor, solus portabis malum.

13. Mulier ſtulta & clamoſa, plenaque illecebris, & nihil omnino ſciens, 14. Se-
det in foribus domus ſuæ ſuper ſellam in excelſo vrbis loco, 15. vt vocaret
tranſeuntes per viam, & pergentes itinere ſuo. 16. Qui eſt paruulus, declinet
ad me. Et vecordi locuta eſt: 17. Aquæ furtiuæ dulciores ſunt, & panis abſ-
conditus ſuauior. 18. Et ignorauit quòd ibi ſint gigantes, & in profundis inferni
conuiuæ eius.

COMMENTARII.

Deſcribit diuinæ ſapientiæ epulū conuiuio impudicitiæ oppoſitum.

1. VERS. 1. 2. 3. Sapientia diuina ædificauit, & ipſa ſibi domum in terris, Eccleſiam ſcilicet ab initio orbis, ad finem vſque duraturam. Scidit columnas ſeptem, ſiue multas. Solet enim in Sacris frequenter ſeptem pro multis apponi. Hæ columnæ ſunt Prophetæ, Apoſtoli, Doctores, & paſtores Eccleſiæ: vel ſeptem Sacramenta, ſeptem Spiritus Sancti dona, tres virtutes Theologicæ cum quatuor Cardinalibus: vel omnes virtutes. *Immolauit* animalia, vt ex victimarum reliquiis ſplendidum conuiuium inſtrueret, quod meretricio epulo opponeret. Propoſuit *menſam* ſuam, primò doctrinæ Scripturæ ſacræ. Secundò Euchariſtiæ ſacramento, vnde appoſitè hîc fit mentio duarum ſpecierum, nempe *panis*, & *vini*, ſcilicet ſub panis, & vini ſpeciebus Carnis ac Sanguinis Chriſti Domini immolatæ. *Miſcuit vinum*, ſeu in vas infudit Hoc Latinis, & Græcis eſt vinum miſcere. * Vt innuatur aquatum eſſe infuſioni vini in vas, vt bibatur, eſſe mixtum, nempe aqua ad temperantiæ effectus. Idem tibi ſit vinum in vas epotandum infundi, ac aqua eſſe dilutum.] At ſi Euchariſticæ menſæ in præſenti typus effulgeat, quam Sapientia meretricio epulo opponit: oſtendit, Euchariſtiæ receptionem aſſiduam appoſitum medicamen contra luxuriei ægritudinem exiſtere.] Si autem alij (vt D. Bernardus *ſer. 7. inter paruos*) allegoricè de Deipara locum exponit, ediſcimus deuoto in Virginem obſequio exitiales libidinis flammas extingui.] *Miſit ancillas ſuas* Chald. *puellas*, LXX. *ſeruos ſuos*, id eſt Prophetas, Apoſtolos, alioſq; Verbi Sacri præcones, miraculaque, virtutes, exempla pia Martyrum, Confeſſorum, Virginum, Anacoretarum, Monachorum (Proſopopeia eſt, ad quam videtur alluſiſſe Chriſtum in parabola de inuitatis, *Luc.* 14) vt vocarent *ad arcem*, in qua vt honeſtiſſimo, & maximè ſublimi loco, fingitur habere domicilium: & ad *mœnia ciuitatis*, Hebr. *Ad ſummitates excelſorum ciuitatis*, ad ciuitatis propugnacula, ſiue ad turres; turribus enim muniuntur vrbes, propugnaculis coronantur. Alij, *ſuper humeros excelſorum ciuitatis.* * Si de inuitatione ad Euchariſticam menſam locum exponas, aptè inuitati vocantur ſupra humeros excelſorum, ſeu Sacerdotum, vel ſpiritualium parentur, ad quos committuntur, vt videant, num diſpoſiti ſint ad communionem, & quænam eis frequentia ſit eis neceſſaria, aut vtilis. Multi enim huius panis abundantia marceſcunt: multi ob penuriam infirmitate laborant. Confeſſario autem conſultò cunctis ſacer panis ſalutaris exiſtet.]

Idem tibi ſit, vinum in vas effūdi ad bibendum, ac aqua eſſe dilutum, ad temperantiam.

Euchariſtiæ receptio flāmas luxuriei extinguit.

Obſequio in Deiparam libidinis medicamen.

Ad Confeſſarium attinet, definire, an pœnitens communicare poſſit, & quanam vti debeat frequentia. Euchariſticam menſam inire.

Verſ. 4. 5. 6 Si quis *paruulus*, ſeu humilis, & obediens, ad me accedat edocendus, ſi quis *inſipiens* veram Sapientiam edocendus à me properet. Venite, panem meum comedite, & vinum, quod vobis miſcui, ſeu in vaſa infudi, à vobis hauriendum, epotate. Relinquite *infantiam*, ſeu imperitiam, LXX. *inſipientiam*, & *viuite*, ſeu viuetis, abiecta inſipientia, quæ mortem conciliat: per viamque, ſeu dictamina prudentiæ protinus incedetis.

Verſ 7. 8. 9. 10 11. Qui curat *deriſorem*, ſeu hominem perditum, qui monita Sapientum contemnit, ac ridet, erudire: ſibi *iniuriam* irrogat; prouocat enim contra ſe deriſorem, à quo contumeliis afficiatur, & qui arguit *impium*, quem ſcit obſtinatum, & deriſurum, ſibi *maculā* generat, id eſt. Nihil enim proficit, niſi quod per deriſionem, & detractionem impij denigretur fama, aut bonum nomen ſuum. * Profectò iniuriam ſibi aliquo modo irrogat & bonam ſui exiſtimationem imminuit, qui correptionem adhibet, cum profutura eſſe non poteſt. Nec repugnat Salomon D. Paulo ad Timotheum ſcribenti *Peccantes coram omnibus argue, vt & cæteri timorem habeant.* 1. Tim. 5. Nam Salomon loquitur de priuata correptione, quæ tunc omittenda, cum nulla ſpes emendationis apparet.] Ideò addit, Noli arguere *deriſorem*, ne odium eius contra te concilies. Argue *Sapientem*, & diliget te. * Qui enim ſapit, agnoſcit correptionem ad corrigenda vitia proficere. Vnde illum, à quo corripitur, ſpeciali dilectione proſequitur.] Da Sapienti *occaſionem* diſcendi, & eruditione tua Sapientior euadet. Doce iuſtum, & Sapientiam, & doctrinam traditam accipere feſtinabit. *Principium Sapientiæ timor Domini.* Repetit ſententiam initio propoſitam, *cap. 1. n 6.* * Concionator ediſcat, ſæpe repetenda eſſe veritatis dogmata, vt menti auditorum altiùs imprimantur.] *Et ſcientia ſanctorum prudentia*, ſeu cognitio rerum ſanctorum, quales ſacra Scriptura tradit, & qualem ſcientiam habent homines ſancti, omnem aliam ſcientiam ſuperat adeò, vt ſola vera *prudentia*, intelligentia, & Sapientia valeat vocitari. *Per me* ſeu veram Sapientiam vitam longam, imò æternam conſequeris.

Tuam famam lædis, cum impium corripis, cum nulla ſit emendationis ſpes.

Sapiens gaudet corripi, & corripientem amat.

Concionator repetat veritatis dogmata, vt auditorum menti altiùs imprimantur.

Verſ. 12. 13. 14. 15. 16. 17 18. Si fueris Sapiens, tui vtilitati, & commodo dabis operam: ſi autem *illuſor* ſeu Sapientiæ contēptor, portabis *malum*, ſiue pœnas lues. Mulier *ſtulta* & *clamoſa*, (Chald. *vaga*, LXX. *audax*) *nihil omninò ſciens*, neſciens bonum: ſic Chald. Vt videas quàm noxium ſit, Sapientiam contemnere, mulieris ſtultæ, quod ediſcere noluit, exemplum apponam. Illa ſedet in foribus domus ſuæ ſuper ſellam, *in excelſo vrbis loco*, in foro, vel plateis magis peruiis. * Quàm exitiale eſt huiuſmodi impudicas palam mulierculas in tam publicis recipi domiciliis, cum deberent ad Vrbis abſtractiores angulos ablegari, ne ciues inficiant.] Vt aduocet per plateam tranſeuntes, & ad propria negotia, aut munera pergentes, & clamitat, Qui eſt *paruulus*, ſeu inſipiens, *decli-*

Impudicæ fœminæ habitaculum haud in plateis publicis permittendum.

nee

ues ad me. Vocat impudica fœmina ad sui imitationem insipientes. Nam sicut Sapientia de[...]es & impios vocandos non censuit: ita hæc procax mulier, viros Sapientes, & prudentes non admittit. * Libidinis enim vitium proprium est insipientum, per id enim homines brutis assimilantur.] *Aquæ furtiuæ dulciores sunt, & panis absconditus*, seu clam subrectus suauior est. Dixerat Sapientia. *Bibite vinum, & comedite panem*, quem suauissimum ac delicatissimum palam omnibus propono in mensa sed stolida meretrix prouocat ad aquas furtiuas, ac furad surrepititium panem, id est, ad illicitam ac furtiuam venerem, qualis est adulterorum: quasi suauior sit, quàm licita, & honesta consuetudo coniugalis. Sed mentitur, & fallit improba. * Certe impio res furtò sublatæ dulciores videntur, quia illud flagrantius optant homines, à quo prohibentur.] *At ignorauit*, seu ignorat miser adolescens, quod *ibi*, puta, in inferni *profundis*, seu in loco mortis, ac æternæ miseriæ *sint conuiuæ eius*, seu quotquot inuitati à meretrice, & seducti fuere, & si sint *Gigantes*, id est, robustissimi. Ac si diceret: Tantùm abest, vt furtiua sua dulcedine meretrix beet conuiuas, ac clientes suos; nam eos ad certam lanienam, ad mortem, ad infernum, ad æternam damnationem, ad infernalia supplicia trahat. * Illud preme: *& ignorat, quod ibi sint Gigantes.* In Hebræo est רפאים *rephaim* quæ vox *Gigantes*, vel *Dæmones* significat. Vt doceantur paruuli ab illa meretricis domo abstinendum non secus ac abstinerent ab ea, in qua dæmones, aut immanes feritate Gigantes in ingredientium perniciem armatos latere dignoscerent.] * Et LXX. lectionem obserua. *Ipsa autem ignorat quod terrigenæ apud ipsam pereunt Gigantes.* Etiam Gigantes, viri scilicet Sapientia fortes, venereis illecebris capti æternam in mortem exciderunt.]

Libidinis vitium agnatū insipientu.

Illud flagitius optat homo, à quo prohibetur.

Fuge à meretricis domo, vbi Dæmones, ac Gigantes adesse credebantur, quodcunque perniciosum.

Viri Gigantes ob libidinem periere, à fragili muliercula victi.

CAPVT X.

PARABOLÆ SALOMONIS.

Id est, gnomæ, seu graues sententiæ perbreues quidem, & eleganti carmine exaratæ, ac ferè cum perpetua antithesi in singulis versibus, cuius posterior pars priori opponitur.

Sic in hoc Capite filius Sapiens opponitur stulto, iustus impio, diligens otioso, simplex prauo, &c.

FILIVS sapiens lætificat patrem: filius verò stultus mœstitia est matris suæ. 2. Nihil proderunt thesauri impietatis: iustitia verò liberabit à morte. 3. Non affliget Dominus fame animam iusti, & insidias impiorum subuertet. 4. Egestatem operata est manus remissa, manus autem fortium diuitias parat. Qui nititur mendaciis, hic pascit ventos: idem autem ipse sequitur aues volantes. 5. Qui congregat in messe, filius sapiens est: qui autem stertit æstate, filius confusionis 6. Benedictio Domini super caput iusti: os autem impiorum operit iniquitas. 7. Memoria iusti cum laudibus: & nomen impiorum putrescet. 8. Sapiens cordę præcepta suscipit: stultus cæditur labiis. 9. Qui ambulat simpliciter, ambulat confidenter: qui autem deprauat vias suas, manifestus erit. 10. Qui annuit oculo, dabit dolorem: & stultus labiis verberabitur. 11. Vena vitæ, os iusti: & os impiorum operit iniquitatem. 12. Odium suscitat rixas: & vniuersa delicta operit charitas. 13. In labiis sapientis inuenitur sapientia: & virga in dorso eius qui indiget corde. 14. Sapientes abscondunt scientiam: os autem stulti confusioni proximum est. 15. Substantia diuitis: vrbs fortitudinis eius; pauor pauperum, egestas eorum. 16. Opus iusti ad vitam: fructus autem impii ad peccatum. 17. Via vitæ, custodienti disciplinā, qui autem increpationes relinquit, errat. 18. Abscondunt odium, labia mendacia: qui profert contumeliam, Insipiens est. 19. In multiloquio non deerit peccatum: qui autem moderatur labia sua, prudentissimus est. 20. Argentum electum, lingua iusti: cor autem impiorum pro nihilo. 21. Labia iusti erudiunt plurimos: qui autem indocti sunt, in cordis egestate morientur. 22. Benedictio Domini diuites facit, nec sociabitur eis afflictio. 23. Quasi per risum stultus operatur scelus: sapientia autem est viro prudentia. 24. Quod timet impius, veniet

ſuper eum: deſiderium ſuum iuſtis dabitur. 25. Quaſi tempeſtas tranſiens non erit impius: iuſtus autem quaſi fundamentum ſempiternum. 26. Sicut acetum dentibus, & fumus oculis, ſic piger his qui miſerunt eum. 27. Timor Domini apponet dies: & anni impiorum breuiabuntur. 28. Expectatio iuſtorum lætitia: ſpes autem impiorum peribit. 29. Fortitudo ſimplicis via Domini: & pauor his, qui operantur malum. 30. Iuſtus in æternum non commouebitur: impij autem non habitabunt ſuper terram. 31. Os iuſti parturiet ſapientiam: lingua prauorum peribit. 32. Labia iuſti conſiderant placita: & os impiorum peruerſa.

COMMENTARII.

ERS. 1. Filius Sapiens lætificat *patrem*, qui vt natura ſeuerior matre non ſolet facilè lætari. Stultus mœſtitiam *matris ſuæ* excitat, quæ alioquin ob tenerum affectum diſſimulat in erratis filiorum, & riſu excipere aſſolet. * At tàm indecora eſt in hominibus inſipientia, vt & mater, quæ in filij ridet errata, videns filium ſtultum mœſtitia afficiatur.]

Stultitia tam indecora eſt, vt vel mater ridẽs in erratis filij mœſtitiâ afficiatur videns filium ſtultum.

Verſ. 2. Nihil proderunt diuitiæ iniquè partæ, Domino enim & hic inopiam, & in æternitate damnationem acquirunt. *Iuſtitia* verò, qua homines nulli irrogant iniuriam ad iniquam diuitiarum acquiſitionem, *liberat à morte* æterna, quamuis hìc arctè victitare cogantur. * Diuitiæ malæ partæ in hac vita non proficiunt, & officiunt in altera.]

Diuitiæ malè partæ in hac vita non proficiunt, & officiunt in altera.

Verſ. 3. Non affliget Dominus *fame* animam iuſti, quia *Non vidi iuſtum derelictum, nec ſemen eius quærens panem.* Pſalm. 36. Et impiorum inſidias, quibus parare diuitias ſtudent, per iuſtitiam premendo innocentes omninò ſubuertet. * Similes promiſſiones vt plurimum verè complentur. Aliquando tamen ſecus fit: ſed tunc Deus famem, & incommoda temporaria ſupplet donorum ſpiritualium ſaturitate: vt etiam tunc dici poſſit, egeſtatem corporis eſſe iuſto animi delicias. Et quidem Deus ſtat promiſſo, qui promiſſu melius exhibet.]

Nunquam Deus affligit fame iuſtum, quia aliquãdo egẽte corpore, ſpiritualem affert ſaturitatem.

Verſ. 4. Egeſtatem *remiſſa* vel otioſa manus operatur: manus autem *fortium*, ſeu ſtrenuorum, qui labori incumbunt, parat planè diuitias. * Negligentiæ egeſtas comes adiungitur.] *Qui nititur mendacijs, hic paſcit ventos*, quia non aſſequitur, quod deſiderat, cùm infirmo, & fallaci fundamento nitatur. Nam mendacia nihil habent ſolidi, & faciem ſubinde mutant, & cum teteguntur, ſuis minimè proſunt auctoribus. * Mendax igitur vento paſcitur, quia nihil ei confictio proficit.] *Ipſe ſequitur aues volantes, ſeu fruſtrà laborat.*

Egeſtas comes negligentiæ adiicitur.

Mendax vẽto paſcitur, quia nihil ei cõfictio proficit.

Verſ. 5. Qui congregat meſſis tempore, Sapientia ſe præditum oſtentat: tunc enim triticum viliori pretio comparatur. Qui verò *ſtertit æſtate*, qui dormit, qui non prouidet æſtatis inſtantia, quæ in hyeme ſibi neceſſaria ſunt, homo dignus confuſione, *Filius ſapiens, Filius confuſionis* Hebraica phraſi idem quod homo Sapiens, homo confuſione dignus. * Quàm inſipiens qui tempore meſſis, ſeo metendi dum viuit, non congregat quo æternum viuere poſſit, ne ſemper filius confuſionis habeatur.]

Stultus, hic non colligit quo æternum viuat.

Verſ. 6. *Benedictio Domini ſuper caput iuſti.* Iuſtis ſcilicet Deus benefacit: *os verò impiorum operit iniquitas.* Nam vt in caput iuſti Dominus benedictiones congerit: ita iniquitas os, & caput impij maledictionibus, ac infortuniis inuoluit. * Supra impiorum capita miſeriæ, & infortunia congeruntur.

Supra impij caput miſeriæ congeruntur.

Verſ. 7. Memoria iuſti *cum laudibus* à cunctis effertur: *nomen* verò ſeu memoria impiorum putridæ rei in morem, marceſcet, extinguetur. Preme particulam, *Putreſcet, nomen.* Nam omnes audientes nomina impiorum, quaſi quid putridum grauiter olens ſatagunt è naribus auertere, ſic e memoria nomina illa peſtifera expungere procurant.]

Nomina impiorum velut putridum quid è memoria expũgere ſatagimus.

Verſ. 8. Qui ſapiens eſt, *corde præcepta* diuina ſuſcipit, vt executioni tradat. *Stultus ceditur* labiis. Cùm monetur, cum de præceptorum obſeruantia ei obligatio exponitur, ægrè fert, ac ſi labiis, ſeu verbis monentis cæderetur, aut vapularet. * Monere ſtultum, idem eſt, ac eum cædere, & flagellare.]

Monere ſtultũ, idem eſt, ac eum flagellare.

Verſ. 9. Qui ſe gerit *ſimpliciter*. Hebt. *in integritate*, ſeu qui innocenter viuit, & ſincerè agit: ambulat *confidenter* ſecurè & tutò: neque enim neceſſum eſt ei fraudes tegere à quibus abhorret. Qui autem *deprauat vias ſuas*, ſeu prauas vias ſectatur, qui graſſatur dolis, manifeſtus erit; quia licet multum laboret, eius fraudes protinus deteguntur. * Agnatum enim eſt mendacio, vel fraudi illicò pateſcere.]

Agnatum eſt mendacio illicò pateſcere.

Verſ. 10. Qui *annuit oculo*, qui oculorum nutibus ſimulat amicitiam, & dolum ſtruit, *dabit dolorem*, mœſtitiam aliis inferet, ſeu dabit pœnas, punietur: & ſtultus labiis *verberabitur*. Nam qui imprudenter, & inconſulte loquitur, ſuiſmet labiis ſibi parat ſupplicium. * Pœna enim inconſulte loquentis eſt, ſtultam ſententiam ab aliis irridendam protuliſſe.]

Pœna loquentis ſtulte eſt, ſtultã ſententiã irridendam ab aliis, protuliſſe.

Verſ. 11. *Vena* ſiue fons vitæ os iuſti, ex eo enim vti ex fonte verba vitæ procedunt. *Os* autem impiorum *operit iniquitatem*, ſeu prolatis mendaciis celare prætendit. Alij Os impij eſt fons iniquitatis, * Profectò dum impius iniquitatem operit, nec confitetur verecundia, vel duritie preſſus fontem fodit peccatorum addens vtique ſacrilegia in confeſſione ficta, in indigna ſacræ Euchariſtiæ receptione.]

Fontem fodit iniquitatis, qui peccata in Confeſſione operit.

Verſ. 12. Odium *rixas* ſuſcitat, cum eo enim, quem quis odio proſequitur, facilè contendit, & rixatur: & vniuerſa delicta charitas *operit*: amor namque facilè amici condonat errata, imo nec illa agnoſcit.

Verſ. 13. In labiis Sapientis *Sapientia inuenitur*, ſeu ſapienter loquitur: *& virga in dorſo eius, qui indiget corde.* LXX. *Qui ex labijs profert Sapientiam, virga percutit virum vecordem.* * Dum enim

Verba Sa-

pietatis stultum diuerberant.

enim sapiens prudenter loquitur, verba eius virga est, quâ *dorsum* stulti diuerberatur.]

Vers. 14. Sapientes abscondunt *scientiam*, vt eam tempore proferant opportuno. Os autem stulti *confusioni* proximum, est, nam inscitè & extra tempus locutus parat sibi ignominiam.

Vers. 15. Substantia diuitis *Vrbs fortitudinis* eius, quia suis fidit diuitiis, in eisque suas spes collocat, ac si esset arx munitissima, quam nullus egestatis incursus valeat expugnare. *Pauor pauperum egestas eorum.* E contrà pauperis egestas facit eum timidum, pauidum, nec audentem de se præsumere, vel quemquam offendere. * Ad morum probitatem diuitiæ nocent, confert paupertas.]

Ad morum probitatem diuitiæ nocent confert paupertas.

Vers. 16. Opus iusti *ad vitam*, operatur, & laborat, non vt habeat ad luxuriandum, & prauis affectibus satisfaciendum; sed vt viuere ex labore possit: *fructus* autem, sed solicitudo impij operationisque eius effectus dirigitur, vt vberiùs possit diuitiis ad iniquitatem patrandam affluere. * Iustus acquirit vt victitet, impius, vt deliciis inseruiat.]

Iustus acquirit, vt victitet: impius, vt in vitiis insaniat.

Vers. 17. Via vitæ custodienti disciplinam, seu iter ad vitam est rectè viuere: *qui autem increpationes relinquit, errat.* Nam quemadmodum qui disciplinam, seu correptionem admittens rectâ via ad æternam vitam pocedit: sic qui correptionem respuit, assolet aberrare.

Vers. 18. Abscondunt odium *labia mendacia*, amicitiæ simulatione: qui profert contumeliam, *insipiens est.* Proprium enim est fatui, statim iram suam prolatis contumeliosis verbis indicare sic *cap.* 12. Salomon, *Fatuus statim indicat iram suam.* * Fatuarum mulierculatum est contumeliosis verbis inuicem dehonestari.]

Fatuarum mulierculatum est se inuicem verbis contumeliosis impetere.

Vers. 19. *In multiloquio non deerit peccatum,* ipsa enim loquacitas peccatum est. * Qui loquitur multum, aliqua patum considetatè assolet effutire, quæ non satis rationis aduocat ad examen.] Qui verò labiis moderationem adhibet, Sapiens reputatur; nec enim inconsideratè verba profert.

Qui loquitur multum, aliqua inconsideratè effutit.

Vers. 20. *Argentum electum lingua iusti*, res quidem est pretiosa: *cor autem impiorum pro nihilo*, cogitationes, sensa, ac verba impiorum nihili debent æstimari.

Vers. 21. *Labia iusti erudiunt plurimos*, quâ eruditione acceptâ viuunt fœliciter; qui autem indocti sunt, quia à iustis edoceri non patiuntur, sed suæ hærescunt ignorantiæ: cum illa, quam nolunt excutere, infœliciter *morientur.* * Monita prudentum audire, iter ad vitam.]

Monita prudentum audire, iter ad vitam.

Vers. 22. *Benedictio* Domini *diuites* facit, à quibus *afflictio*, incommoda, & ærumnæ remouentur. Id est, fauor Domini, & munificentia in suos hominem efficit verè diuitem, ab ærumnis alienum. * Nec enim diues potest vocitari impius sine Dei benedictione ærumnis affectus. Quid enim prosunt diuitiæ sine valetudine, sine honore, sine interminabilis salutis spe?]

Non opes, sed gratia facit hominem verè diuitem.

Vers. 23. *Quasi per risum stultus scelus operatur*, non satis intelligens eius grauitatem, & atrocitatem: *Sapientia autem est viro prudentia*, id est, Sapientia dat homini prudentiam, vel intelligentiam, quàm grauia sint scelera, vt cognoscat.

Vers. 24. *Quod timet impius, veniet super eum.* * Nam licèt ante peccatum impij non timeant, sed quasi per risum scelera operentur: tamen post admissum peccatum, conscientiæ vulnerantur stimulis, & timent damna, quæ peccantes comitantur, quæque minimè effugient.] *Desiderium suum iustis dabitur*, quod desiderant, à Domino assequentur.

Impius conscientiæ stimulis post peccatum, quod ridens admisit discruciatur.

Vers. 25. Quasi tempestas, & procella, quæ non multò postquam excitata est; in nihilum soluitur *impius* est hominibus terribilis ad breue quidem tempus. * Iustus verò quasi *fundamentum sempiternum* erit. Quia fœlicitas eius bene fundata, diu durat in hac vita, & sempiterna erit in futura.]

Felicitas impij momentanea, iusti æterna.

Vers. 26. Sicut *acetum dentibus*, quos ob acredinem obstupefacit, & ad mandendos cibos parum reddit idoneos: & sicut *fumus oculis*, quos hebetat, & pungit: sic *piger his, qui miserunt eum*, molestiam affert, & dolorem malè, & oscitanter negotia commissa procurans.

Vers. 27. Timor Domini *apponit dies*, seu diuturnam conciliat vitam: & *anni impiorum* breuiabuntur. Quamuis longæ vitæ promissiones ad litteram, maximè veteri fœderi terrenas promissiones continenti congruant; tamen à nouo Testamento non abhorrent. 1. Timot. 4. *Promissionem habet vita, quæ nunc est, & futuræ.* * Profectò iustum multos numerare annos vt merita adaugeat; & peccatorem, vt ad meliorem frugem se recipiat: maximum Dei est beneficium. Vndè iusto in præmium virtutum dies augentur, & impio in supplicium breuiantur.]

Magnum Dei beneficium, annos multos enumerare.

Vers. 28. Expectationem iustorum lætitia consequitur, quia quod expectant, & optant, consequuntur: *spes* autem impiorum sine affectu deperit.

Vers. 29. *Fortitudo simplicis* recti, ac sinceri, *via Domini*, seu collocatam est in legis Dei præscripto, quia per illius custodia forti, ac confidenti animo existis, ad difficultates superandas, ad hostes vincendos: *Et pauor his, qui operantur malum*, propria eos deterrente conscientia. Nullus enim terribilior hostis improbo, quàm conscientia grauibus piaculis defœdata.]

Conscientia peccatis defœdata crudelis est hostis peccatori.

Vers. 30. *Iustus in æternum non commouebitur*, nunquam fœlici excidet statu. Quod potissimum verum est, postquam æternæ fœlicitatis possessionem fuerit adeptus. Impij verò *non habitabunt* super terram. Non solùm æternum non viuent in superis, verùm nec super terram diu degent. * Peccata enim vitæ contrahi dies efficiunt.]

Peccata dies vitæ decurtari efficiunt.

Vers. 31. *Os iusti parturiet* Hebr. *germinabit*, vel *fructificabit* Sapientiam. Lingua prauorum peribit. * Fructus, inquam, vberrimi ex iusti verbis colligentur: lingua verò iustorum sterilis semper existet. * Verba pia proferre, vtile admodum auditoribus.]

Verbi pij prolatio vtilis admodum auditoribus.

Vers. 32. Labia iusti *considerant placita.* Hebr. *cognoscunt*, id est, sciunt proferre verba quæ placita sunt Deo. * LXX. *Labia virorum Iustorum distillant gratias.* Audientes enim peccatores iustorum pium sermonem non semel compuncti, ad Dei gratiam reuocantur.] *Et os impiorum peruersa loquitur*, sine Dei distillat indignationem. * Turpibus namque impij verbis adducti peccatores audientes ad grauiora crimina incitantur.]

Iustorum labia gratias distillant, ad peccatorum reductionem. Verba impia peccator exaudiens, ad grauiora crimina excitatur.

CAPVT XI.

Iustitiæ, ac reliquarum virtutum commoda: iniustitiæ reliquorùmque vitiorum mala Salomon explicat.

1. STATERA dolosa, abominatio est apud Dominum: & pon-
dus æquum, voluntas eius. 2. Vbi fuerit superbia, ibi erit
& contumelia: vbi autem est humilitas, ibi & sapientia.
3. Simplicitas iustorum diriget eos: & supplantatio peruer-
sorum vastabit illos. 4. Non proderunt diuitiæ in die vltio-
nis: iustitia autem liberabit à morte. 5. Iustitia simplicis di-
riget viam eius: & in impietate sua corruet impius. 6. Iusti-
tia rectorum liberabit eos: & in insidiis suis capientur iniqui. 7. Mortuo homine
impio, nulla erit vltra spes: & expectatio sollicitorum peribit. 8. Iustus de angustia
liberatus est: & tradetur impius pro eo. 9. Simulator ore decipit amicum suum:
iusti autem liberabuntur scientia. 10. In bonis iustorum exultabit ciuitas: & in
perditione impiorum erit laudatio. 11. Benedictione iustorum exaltabitur ciui-
tas: & ore impiorum subuertetur. 12. Qui despicit amicum suum, indigens corde
est: vir autem prudens tacebit. 13. Qui ambulat fraudulenter, reuelat arcana: qui
autem fidelis est animi, celat amici commissum. 14. Vbi non est gubernator, popu-
lus corruet: salus autem, vbi multa consilia. 15. Affligetur malo, qui fidem facit
pro extraneo: qui autem cauet laqueos, securus erit. 16. Mulier gratiosa inueniet
gloriam: & robusti habebunt diuitias. 17. Benefacit animæ suæ vir misericors: qui
autem crudelis est, etiam propinquos abiicit. 18. Impius facit opus instabile: semi-
nanti autem iustitiam merces fidelis. 19. Clementia præparat vitam: & sectatio
malorum mortem. 30. Abominabile Domino cor prauum: & voluntas eius in
iis, qui simpliciter ambulant. 21. Manus in manu non erit innocens malus: se-
men autem iustorum saluabitur. 22. Circulus aureus in naribus suis, mulier pul-
chra & fatua. 23. Desiderium iustorum omne bonum est: præstolatio impiorum
furor. 24. Alij diuidunt propria, & ditiores fiunt: alij rapiunt non sua, & semper
in egestate sunt. 25. Anima, quæ benedicit, impinguabitur: & qui inebriat, ipse
quoque inebriabitur. 26. Qui abscondit frumenta, maledicetur in populis: be-
nedictio autem super caput vendentium. 27. Bene consurgit diluculò qui quærit
bona: qui autem inuestigator malorum est, opprimetur ab eis. 28. Qui confidit
in diuitiis suis, corruet: iusti autem quasi virens folium germinabunt. 29. Qui con-
turbat domum suam, possidebit ventos, & qui stultus est, seruiet sapienti. 30. Fru-
ctus iusti lignum vitæ, & qui suscipit animas, sapiens est. 31. Si iustus in terra recipit,
quantò magis impius & peccator?

COMMENTARII.

VERS. 1. Deus enim abominatur, qui in mercibus, quæ *statera* appenduntur, dolis vtitur: *pondus æquum, seu lapis rectus* (Hebr.) quia ex lapide erant pondera, *voluntas eius*, seu placet Domino. LXX. *Acceptabile Domino*. Abstractum pro concreto ponitur. * Quàm ignatum est mercatoribus dolosæ stateræ vitium, quàm facile perpetratur delictum hoc, quod Deo est abominatio!]

Quàm facilè mercatores perpetrāt dolosæ stateræ vitium quod Deo est abominabile.

Vers. 2. Vbi *superbia* viguerit, ibi aderit *contumelia*; quia superbi Deo: & hominibus execrabiles. Vnde in Hebr. habetur. *Venit superbia, & venit ignominia*. * Superbia, & ignominia pariter incedunt: haud potest homo superbiam admittere, quin ignominiam in eodem recipiat hospitio.] Vbi autem adest *humilitas*, ibi *Sapientia* commoratur. Magna enim Sapientia est, alterum non sapere, & seipsum, ac suas miserias nosse. Vnde se insipientem ostentat qui tot humanis miseriis pergrauatus, superbus erigitur.]

Superbi haud possūt ab ignominia pariter cum superbia incedente liberari.

Superbus planè insipiens.

Vers. 3. *Simplicitas*, integritas, rectitudo & sincera agendi ratio *iustorum* diriget eos, vt in suis conatibus prosperum exitum sortiantur. Et peruersitas impiorum, qua alios supplantare conantur, eos omnino *perdet*. * Supplantatio enim in sui auctoris caput assolet recidere.]

Se fallit, qui alios supplātare conatur.

Vers. 4. Non proderunt *diuitiæ* in die *vltionis*, seu punitionis, quæ quidem antè hunc diem pauperibus expensæ admodum profuissent ad

eme

emolliendam Iudicis sententiam, solùm proderit tunc iustitia, quæ *à morte* æterna homines liberabit.

Vers. 5. *Iustitia simplicis diriget viam eius* sanctitas hominis sincerè agentis spirituali dux erit in via. *Impius* verò sua in impietate *corruet*, aberrabit; quia extincto iustitiæ luminari, abstracto sanctitatis ducatu, in tenebris ambulat.

Vers. 6. Iustitia rectos ab hostibus inuisibilibus liberabit; iniquus autem suis *insidiis capietur*. Versus hic & præcedens ex *versu*. 3. repetitur, & inculcatur, vt altiùs menti tam necessarium monitum inhærescat.

Vers. 7. Obeunte è viuis peccatore, *nulla erit vltra* salutis *spes*, quia in inferno nulla redemptio. *Expectatio sollicitorum peribit*, seu spes eorum, qui in hac vita soliciti fuere de augendis diuitiis, de honoribus comparandis, ac propterea diuinam legem violarunt. * Certè maximum est obstaculum ad æternam salutem circa acquisitionem diuitiarum solicitudo.]

Magnum obstaculum ad salutem nimia circa diuitias augendas solicitudo.

Vers. 8. Iustus laboribus hic & ærumnis afflictus, denique ex eis liberatur: & impius *tradetur pro eo*, id est, abstracto ab angustiis iusto, eius loco impius traditur in angustias. In hoc mundo vices esse cognoscimus: vt nimirum iusti post angustias felicitatem, impij post felicitatem angustias nanciscantur. * Nullus ergo infœlicitate nimium pungatur: nullus de felicitate nimium glorietur, fortuna enim passim vices assolet immutare.]

Nullus infelicitate nimium pungatur, nec de felicitate glorietur: quia fortuna vices mutat.

Vers. 9. Simulator, seu amicus fictus *amicum suum* decipere conatur, & sæpè decipit: *iusti* autem *liberabuntur scientia* a Deo accepta. Quia quidem illius simulationem & fraudem quantumuis tectam deprehendunt.

Vers. 10. Ciuitas in bonis iustorum *exultabit* seu cum viderint ciues bona iustis contingere & bene illis esse, gaudio afficientur: & in impiorum *perditione* seu cum ea felici exciderint statu, erit *laudatio*, dum omnes iustitiæ ac prouidentiæ Dei concinent elogia. * Infelix impiorum felicitas, & prosperitas, quæ prauum eis ciuium conciliat affectum.]

Infelix impiorum felicitas: quæ prauum ciuium eis conciliat affectum.

Vers. 11. *Benedictione iustorum* seu bonis eorum consiliis, & monitis, vtili oratione ciuitas florebit, & exaltabitur: & ore impiorum, seu prauis eorum consiliis *subuertetur* Edificant, qui regiminis vrbium munus exercent, ea commore siue suffragio totam Reipublicæ stabilitatem pendere.]

Ex *ore* seu suffragio Senatoris, aut Decurionis tota Reipublicæ stabilitas pendet.

Vers. 12 *Qui despicit amicum suum* cum in aliquem errorem, aut peccatum labitur, *indigens corde*, seu insipiens est: vir autem *prudens tacebit*, non damnabit, non ridebit alios cum errauerint, se etiam lapsui pronum esse considerans. * Tuæ memor fragilitatis, proximum errantem non ridebis.]

Tuæ fragilitatis memor, proximum errantem non ridebis.

Vers. 13. Qui ambulat *fraudulenter*, fictè solùm amicus, arcanum sibi ab amico creditum aliis protinus euulgat. Qui autem ex corde amicus est, amici commissa sibi arcana satagit custodire. * Vndè taxantur, qui faciles sunt ad fidenda secreta illi, quorum amicitiam iteratis experimentis veram esse non compererint.]

Taxabilis, qui secretum fidit eis, de quorum vera amicitia sibi non constat.

Vers. 14. Populus sine gubernatore perit, quasi nauis sine gubernaculo. Ibi autem Reipublicæ *salus*, *vbi multa consilia*, id est, multi prudentes Senatores, vel Decuriones adsunt Magistratui, vt eum salutaribus consiliis dirigere valeant. * Magistratui enim sine Consiliariis agnatus est error.]

Magistratui sine Consiliariis agnatus est error.

Vers. 15. Qui *fidem facit*, seu fideiubet *pro extraneo* seu pro alio, malis ex fideiussione procedentibus, creditore instante pro debito, *affligetur*: qui autem laqueos, seu obligationes fideiussionum cauere curat, liber ab his erit incommodis. * Preme verbum Qui fidem facit pro extraneo *cap.* 6. habetur, *si spoponderis pro amico tuo*. Cur autem hic extraneum dicit, & non amicum replicat, si eadem est vbique sententia? Vt doceat, circa fideiussionem faciendam tot incommodis expositam vel amicum tuum quasi extraneum tibi esse debere.]

Circa fideiussionẽ mille incõmodis expositam faciendã vel amicus tuus sit tibi quasi extraneus.

Vers. 16. Mulier *gratiosa*, seu gratæ venustatis & probitatis, *gloriam inueniet*, celebris enim erit in Ciuitate. Sic de Iuditha *cap* 8. dicitur, *Erat eleganti aspectu*. Sed paulo post additur, *Erat hæc in omnibus famosissima, quoniam timebat Dominum valde*. * Pulchritudo fœminæ sine Dei timore indigna præconio, cum autem fœminæ pulchræ Dei timor, seu probitas morum adest, digna est, vt à cunctis celebretur. Pulchritudinem enim, quam tot mulieres deliciis sacrant: illa Deo seruiendo libat.] *Et robusti habebunt diuitias* Nam vt mulier pulchra, & elegans decus, & gloriam, ita fortes viri diuitias consequentur ob præmium victoriæ. * Hoc deberent fortes milites munus accipere: sed ob temporum iniquitatem eos post exantlatos in bello labores, post exitialia accepta vulnera, fame pressos aspicimus.]

Mulier pulchra si bonis moribus ornetur, encomiis dignissima.

Nunc milites sicuti post vulnera in bello accepta sine præmio famescant.

Vers. 17. Vir misericors *animæ suæ* benefacit, dum non solùm propinquis, sed & extranei eleemosynæ subsidia elargitur: *Crudelis* verò auarus, qui vt pecuniæ parcat, animæ suæ non parcit, seu benefacit, succurrens extraneis, imò etiam propinquos suos egentes *abiicit*. * Certè immisericors est, qui cuilibet inopi petenti, si possit, non succurrit; at qui egestate propinquorum, seu sibi coniunctorum sanguine miseriisque non commouetur, vt subueniat, *crudelis* procul dubio ostenditur.].

Qui cuilibet egẽti postulanti non subuenit, immisericors est; qui verò propinquo non succurrit, est planè crudelis.

Vers. 18. *Impius gerit opus instabile* dum coaceruandis pecuniis dat operam, nec curat egentibus succurrere; quia peribunt opes, quas secum ferre non potest è viuis cum excedat; seminanti autem iustitiam, seu eleemosynam largienti *merces fidelis*, siue stabilis minimè peritura. * Hic enim centuplum accipiet, & in interminabili vita secum ferens opes munerabitur.]

Misericors hic magis opibus abundat, & gloriam diuitiis posteà ditatur.

Vers. 19. *Clementia* enim, seu liberalitas in erogandis inopi pecuniis, *præparat vitam* æternam, & etiam temporariam fœlicem; quia conciliat ciuium beneuolentiam, qua securitas ab insidiis paratur. At *sectatio malorum*, seu illiberalitas hominis auari, & immisericordis *mortem* generat. Quia hic malis oppletur, & in futuro pœna dira multatur.

Vers. 20. sicut *cor prauum*, seu dolosum Deo est abominabile: sic *voluntas* seu beneplacitum eius erga cor sincerum ostenditur. Hispano idiomata diceris. *Complacese Dios con los coraçones sin doblez.*

Vers. 21. *Manus in manu non erit innocens malus.* Licet in auxilium mali, seu impij manus in

tantum

manu sit, & ipse cogat quantos poterit, socios & auxiliares manus, iungat fœdera, ineat societatem: *non erit innocens*, non euadet noxam, & pœnam sibi decretam; sed & in se, & in socijs punietur.

Vers. 22. Quemadmodum *circulus* seu monile aureum *in naribus suis*. Hebr. *porci* ridicula appareret: haud aliter in *fatua muliere* pulchritudo ridicula probrosaque ostentabitur. * Profectò porcus se se in lutum vel gemmis ornatus abijceret & in eo volutaretur. *Fatua* sic mulier, cui agnata facilitas, & leuitas, pulchritudine abutitur, se se in sordidas abijciens voluptates.]

Mulier fatua leuis plerúq; quæ pulchritudinis gēmam voluptatis, in morem porci, defœdat in luto.

Ver. 23. *Desiderium iustorum*, seu quicquam iusti desiderant, bonum quidem est, noxia enim desideria accuratè curant ex animo ablegare. *Præstolatio* verò *impiorum furor*. Id quod præstolari possunt, ac debent impij post cuncta desideria mala, post opera iniqua, & quod illis eueniet est *furor*, indignatio, & vltio diuina.

Vers. 24. Alij *diuidunt propria* eleemosynas largientes, & ditiores euadunt. * Quia quod datur inopi, in manu tribuentis augetur.] *Alij rapiunt non sua, & in egestate sunt.* * Nam quod iniustè acquiritur, perit, & bona iustè parta efficit deperire. Vnde qui putant vberius victitare, strictius viuere compelluntur.]

Quod inopi datur, augetur.

Ex furto parta bona pereunt, & propria bona perire faciunt.

Vers. 25. *Anima, quæ benedicit*, seu homo qui benefacit proximo suo, & *inebriat*, id est, affluenter eleemosynam elargitur, qua velut aridam miserum irrigat ipse vicissim *inebriabitur*, centuplo in terris, & gloria cœlesti in altera vita. Sic Paulus 2. Cor. 9. *Qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet.* Porrò ebrietas in sacris passim pro satietate, ac affluētia sumitur. Hinc eleemosynæ affluentiam gerenti eam promissam licet contemplari.]

Eleemosynā gerēti bonorum affluētia promittitur.

Vers. 26. Qui *frumenta abscondit* in aliud tempus reseruans, vt carius vendat, maledictionibus à ciuibus afficietur. Benedictionibus verò affluet caput vendentium triticum, cum populus postulat, & indiget, cupiditati suæ modum imponens. * O quam inuisa populo, imò & Deo auaritia illorum, qui ex tritico commu-ni, ac necessario alimento diuiti, ac pauperi lucra procurat!]

Inuisus Deo, & populo qui ex triti- co lucra procurat.

Vers. 27. *Benè consurgit diluculo*, seu rectè facit *qui quærit bona*, qui bonis insistere parat operibus. Qui verò *inuestigator malorum est*, seu qui cupit prauè agendi rationes cognoscere, *ab eis, quæ sectatus est, opprimetur.* * Infeliciter enim negotia expediet, qui ad delinquendum, diem gestit præuenire.]

Infeliciter negotia expediet, qui ad peccandum diluculo surgit.

Vers. 28. Qui in opum protectione confidit, *cum eis* labilibus vtique *corruet*. Iusti autem velut *folium virens* nunquam non germinabunt. Nam cum iustitia stabile pijs bonum est, nunquam vigor eius, qui in iustitia confidit, excidet.

Vers. 29. Qui suam *Domum conturbat*, seu qui bona dilapidat, vnde domum suam conturbare dicitur, multis molestijs domesticos afficiens: *possidebit ventos*, seu inanem reddet domum, & se pauperem deprehendet. Hispanè, *se que dara con las manos llenas de aire.*

Vers. 30. *Fructus iusti lignum vitæ*, opera iusti, ac speciatim misericordia in indigentes, instar vitalis ligni vitalia, salutaria, grata, ac iucunda erunt, omnem boni rationem habentia. * Ac si diceret eleemosynæ opera erunt omnium virtutum epilogatio. Vnde Dominus in nouissimo die de solis eleemosynæ operibus periculum faciet iudicandis. Ac si misericordes omnium virtutum operatores extiterint.] *Et qui suscipit animas* qui iuuat, qui fouet pauperum vitam, necessitates eorum suscipiens, vt subueniat egestati, *Sapiens* omnino *est*. Quia compendiaria via ascendit ad superos. * Breuior enim ad cœlum via eleemosyna plane existit.]

Virtus eleemosynæ est quasi omniū virtutū epilogatio.

Compendiaria ad cœlū via est eleemosyna.

Vers. 31. *Si iustus in terra recipit*, siue in hac vita frequenter suæ iustitiæ præmia: multò magis impius etiam ante mortem commeritam pœnam recipiet. Vel sic expone: Ecce Deus in hac vita frequenter reddit iustis pœnam, quam ob suas leues culpas merentur; quanto ergò magis peccatoribus? Dum ergò peccator videt iustos laboribus cruciari, sese ad diriorem debent cruciatum præparare. Nam si hoc in viridi, in arido quidnam?]

Cùm peccator videt iustum affligi, ad diriorē se cruciatū præparet.

CAPVT XII.

Is qui diligit disciplinam, ac pietatem, laudatur: qui odit, ac negligit, reprehenditur: iusti & impij, diligentis & otiosi, Sapientis & stulti, linguæ bonæ & malæ oppositi exponuntur effectus.

1. QVI diligit disciplinam, diligit scientiam: qui autem odit
increpationes, insipiens est. 2. Qui bonus est, hauriet gra-
tiam à Domino: qui autem confidit in cogitationibus suis,
impiè agit. 3. Non roborabitur homo ex impietate: & ra-
dix iustorum non commouebitur. 4. Mulier diligens, co-
rona est viro suo: & putredo in ossibus eius, quæ confusione
res dignas gerit. 5. Cogitationes iustorum iudicia: & con-
silia impiorum fraudulenta. 6. Verba impiorum insidiantur sanguini: os iustorum
liberabit eos. 7. Verte impios, & non erunt: domus autem iustorum permanebit.
8. Doctrina sua noscetur vir: qui autem vanus & excors est, patebit contemptui.

9. Me

9. Melior est pauper & sufficiens sibi, quàm gloriosus & indigens pane. 10. No-
uit iustus iumentorum suorum animas; viscera autem impiorum crudelia. 11. Qui
operatur terram suam, satiabitur panibus: qui autem sectatur otium, stultissimus
est. Qui suauis est in vini demorationibus, in suis munitionibus relinquit contu-
meliam. 12. Desiderium impij munimentum est pessimorum: radix autem iusto-
rum proficiet. 13. Propter peccata labiorum ruina proximat malo: effugiet autem
iustus de angustia. 14. De fructu oris sui vnusquisque replebitur bonis, & iuxta
opera manuum suarum retribuetur ei. 15. Via stulti recta in oculis eius: qui
autem sapiens est, audit consilia. 16. Fatuus statim indicat iram suam: qui autem
dissimulat iniuriam, callidus est. 17. Qui quod nouit, loquitur index iustitiæ est:
qui autem mentitur, testis est fraudulentus. 18. Est qui promittit, & quasi gladio
pungitur conscientiæ: lingua autem sapientium sanitas est. 19. Labium veritatis
firmum erit in perpetuum: qui autem testis est repentinus, concinnat linguam men-
dacij. 20. Dolus in corde cogitantium mala: qui autem pacis ineunt consilia, sequi-
tur eos gaudium. 21. Non contristabit iustum quidquid ei acciderit, impij autem
replebuntur malo. 22. Abominatio est Domino labia mendacia: qui autem fide-
liter agunt, placent ei. 23. Homo versutus celat scientiam: & cor insipientium
prouocat stultitiam. 24. Manus fortium dominabitur: quæ autem remissa est, tri-
butis seruiet. 25. Mœror in corde viri humiliabit illum, & sermone bono lætifi-
cabitur. 26. Qui negligit damnum propter amicum, iustus est: iter autem impio-
rum decipiet eos. 27. Non inueniet fraudulentus lucrum: & substantia ho-
minis erit auri pretium. 28. In semita iustitiæ, vita: iter autem deuium ducit ad
mortem.

COMMENTARII.

ERS.1. Qui diligit *disciplinam*, correptionem, castigationem, scientiam amat. * Quia sine castigatione adhibita rarò discipulus in litterarum cognitione proficit. Vulgatiter dictitatur, *La letra con sangre entra.*] Vnde qui odit *increpationes* Magistri, *insipiens erit.*

Sine castigatione rarò discipulus in litteris proficiet.

Vers.2. Qui *bonus est*, simplex, sincerus, integer, & à fraude abhorrens, *hauriet gratiam à Domino.* Hebr. *educet beneplacitum a Domino* diuinum fauorem, ac beneuolentiam consequetur. Qui verò *confidit in cogitationibus.* (Hebr. *Machinationibus*) *impiè aget.* Ac si diceret: Qui bonus est, gratiam à Domino postulabit, & consequetur, qua semper in melius proficiet. qui autem fidit in machinationibus suis, nec putat, necessarium sibi esse Dei fauorem procurare, aget impiè, ruet in peiora. * Propria enim præsumptio Dei ablegat auxilium, quod de se diffidentibus præsto adest.]

Propria præsumptio Dei auxilium ablegat speciale.

Vers.3. Non roborabitur sic *homo ex impietate*, vt diuturno valeat tempore subsistere. Contrarium vero accidet iusto, cuius *radix* nunquam auelletur, stabilis erit, nullis aduersitatum incursibus commouebitur.

Vers.4. Mulier diligens (Hebr. *Mulier fortis*) *corona est viro suo*, ei decus affert. Quæ verò *confusione res dignas gerit*, adulterando, rixando, &c. est sicut *putredo in ossibus* viri, quæ intimum animi, ac corporis eius robur arrodit, dolore scilicet, tabeque infamiæ. * Preme illud: *Mulier diligens.* Hebr. *Mulier diligentiæ, & virtutis:* Aptè virtutem cum diligentia colligauit. Nam sicut vitium otio, fouetur diligentia virtus.]

Virtus diligentia fouetur.

Vers.5. Cogitationes iustorum sunt *iudicia*, iusta scilicet nullum seducentia. Consilia verò impiorum (seu cogitationes) fraudulenta; semper enim cogitat impius de proximo fraudibus seducendo.

Vers.6. Verba impiorum, seu sermones, quos impij miscent sunt de rebus iniustis, verbi gratia de homicidiis patrandis, de insidiis struendis. *Os* autem iustorum *eos*, quos impij insidiantur, *liberabit.* Nam si adest in circulo, vbi huiusmodi sermones proferuntur, aut proximum cui impius minatur, defendit: aut illum secretò monet, vt curet se ab imminenti periculo abstrahere. * Agnatum iustis est semper proximum prauis linguis diuexatum vbique defendere.]

Agnatum iustis, proximum vbique defendere.

Vers.7. Verte, seu euerte impios ô Deus, & amplius *non erunt*, momento peribunt. *Domus autem iustorum*, seu vita, & cuncta quæ ad eos attinent, æternùm permanebit. Deus namque qui euertit impios, iustis, munimen adest.

Vers.8. Doctrina ex *sua*, siue ex doctis sermonibus *vir* tectus, dignoscetur qui autem *vanus, & excors est*, si loquatur, eius apparebit inscitia, qua *contemptui* audientium *patebit.* * Vnde ei tacere expediret: sed cum stultus nunquam tacet, quia nescit silentij fructum, haud potest eius contemptui remedium adhiberi.]

Stultus nescit tacere, vnde nō potest contemptui adhibere remedium.

Vers.9. Melior est pauper siue aptior est sors pauperis, *qui sufficit sibi*, seu sibi, aut tenui familiæ suæ suo labore sufficienter potest prospicere: quàm *gloriosus indigens pane*, quàm diues, qui ære alieno pressus (de more quidem, ita se aspicit, vt quonammodo emergat, non habet, nec quomodò se, aut familiam alere possit. * Pauper plerumquè minus quàm diues eget.]

Pauper plerumquè minus quàm diues eget.

Vers.10. Nouit iustus iumentorum suorum animas, LXX. *Iustus miseratur animas iumentorum suorum*: attendit ad sua iumenta, & illorum habet rationem, solicitus, ne plus æquo defatigentur,

De iumento sibi seruienti curam habe.

& ne quid eis necessarium desit. *Viscera* autem impiorum de iumentis non curantium sibi impigrè seruientium, prorsus *crudelia* esse ostentantur. * Crudelis animi est brutis laborantibus non prouidere? Igitur plusquam crudelis exponitur qui seruis, qui famulis, qui mercenariis pro te laborantibus necessaria, ac debita subsidia, aut negas, aut differs.]

Crudelis est, qui famulo, aut mercenario necessariú, ac debitum subsidium negat, aut differt.

Vers. 11. Qui *terram suam operatur*, seu qui fundum excolit in hyeme, *satiabitur* in æstate & hyeme *panibus*. Qui autem *sectatur otium*, cum laborare debet, stultissimus est; quia propter paucorum dierum otium toto anno cogitur ob famen, laborare. *Qui suauis*, seu facilis est, & multus *in vini demorationibus* in compotationibus, ac conuiuiis, *relinquit contumeliam* seu infamiam *in suis munitionibus*, id est, in domo, familia, ac ciuitate sua nempe ob decoctum patrimonium, & infamem paupertatem. * Nunquam nimius compotationum vsus infamis non fuit.]

Nimius cōpotationis vsus, infamis est.

Vers. 12. *Desiderium impij* vnicum, ac præcipuum est *munimentum pessimorum*, seu habere cum pessimis societatem, familiaritatem, & fœdus, quia iudicat, se talibus probè munitum iri. *Radix autem iustorum proficiet.* Quia licet impij procurent munimentum suum in pessimis, vt sint à malis securi præualentes iustis: quod optant, minimè assequentur, eo quod iusti instar arboris rectè eradicatæ in melius quotidiè proficiunt, & aduersus impios à Domino munimento donantur.

Vers. 13. Propter *peccata labiorum* iuramenta scilicet, detractiones, mendacia, falsam testificationem ruina *malo*, seu impio *approximant*. Nam qui multum iurat, iniquitate replebitur: qui detrahit proximo, eadem alius detrahentis lingua fœdatur &c. Iustus verò semper verba pia ex ore proferens, de huiusccmodi *angustia*, seu incommodis liberabitur. O quanta ob labiorum peccata homini præparantur incommoda, quorum non mediocre malum est, omnibus esse inuisos!]

Multa mala ob immoderatam linguam.

Vers. 14. Vnde *de fructu oris sui vnusquisque* replebitur malis, aut *bonis*: & iuxta *opera manuum suarum*, iuxta gesta recta, aut iniqua præmio, aut supplicio *ei* retribuetur.

Vers. 15. *Via*, seu ratio agendi, consilium *stulti in oculis eius recta* ostentantur, ideóq; spernit aliorum inire consilium, fidens se errare non posse. At qui *Sapiens est* alios adhibet in consilium, eorumque monita lubens exaudit, vndè à via rectitudinis non aberrat. Proprium stulti est, aliorum consilia despicere; quia Sapientiorem se, nullum agnoscit.]

Proprium stulti aliorum nolle consilium inire.

Vers. 16. Fatuus statim *suam indicat iram*, nescit se continere. *Callidus* verò, cautus, ac prudens iniuriam scit dissimulare; ne cogatur aut verbis, aut actionibus inire vindictam.

Vers. 17. Qui rogatus à Iudice, *quod nouit, loquitur*, quod iudicat accidisse profitetur; *index* ac testis *iustitia*, seu iustus *est*. Qui autem mentitur inter testes fraudulentos computatur.

Vers. 18. Est qui *promittit*, & mox *quasi gladio conscientia pungitur*, dum temerarij promissi pœnitet. *Lingua autem Sapientum sanitas est*, id est, sanat illius gladij vulnera, nempe promissorem alliciendo ad promissum implendum, vel componendo rixas, quæ ex promissione non data executioni, nascuntur.

Vers. 19. *Labium veritatis*, seu lingua verax, *firmum est in perpetuum*, siue semper sibi consentit, nec in testimonio eius varietas, quæ assolet testimonia infirmare, deprehendetur. Qui autem *testis est repentinus*, impræmeditatus, temerarius, effutiens quidquid in buccam venit; *concinnat linguam mendacij*, id est, aliquod mendacium immiscet, quod posteà multis aliis mendaciis tueri, fucare, ac stabilire cogitur, ne mendax deprehendatur. * Plerumquè mendacium nunquam solùm incedit, ab aliis mendaciis (in protectionem prolati) assolet cingi.]

Mendacium raró solùm incedit, multa alia mendacia protegentia id comitantur.

Vers. 20. *Dolus in corde cogitantium mala* aduersus proximum, inibi adest dolosum tristitia afficiens, quod nequeat excogitatam impugnationem executioni tradere. *Qui autem pacis ineunt consilia*, seu qui nihil contra proximum excogitant malum, *gaudium eos sequitur*, id est, gaudio afficiuntur, dum illi mœrore confecti discruciantur. * Quàm assiduus comes iusti gaudium, quàm peccatoris socia tristitia!]

Iusti comes gaudiū, peccatoris tristitia.

Vers. 21. Quidquid iusto acciderit, eum non *contristabit*, in Deo enim spem collocat, & illius se voluntati committit. *Impij autem replebuntur malo.* Quia cum spem in Deo minimè collocant, nec eius voluntati morem gerunt: quod est in iustis meriti occasio ob patientiam in iniustis est impatientiæ motiuum. * Vnde peccatorum labores longo interuallo pœnas proborum superare, non dubites.]

Pœnas peccatorum vel hîc iustorum pœnas superant.

Vers. 22. *Abominatio est Domino labia mendacia*, seu mendacis lingua admodum est inuisa Deo. * Quia cum Deus summa veritas sit, & diabolus mendacij pater; homo mendax à sui auctoris recedit imagine, & diaboli se filium ostentat. Vndè Deo *placent*, labia veracis fideliter loquentis, & agentis, eius scil cet referentis imaginem.

Mendax se diaboli filiū ostentat: verax se Dei natum profitetur.

Vers. 23. *Homo versutus* seu cautus *celat scientiam* haud facilè ostentat quod scit, sed dissimulat. *Et cor insipientium prouocat stultitiam.* Hebr. *prædicat* se stultum, stultitiam inquam promit scilicet loquendo, præcipuè cum se Sapientem verbis curat exponere. * Vnde stultus, qui scit tacere, se Sapientem faciliùs esse silentio clamitabit.]

Stultus si tacere sciat, Sapiens esse videbitur.

Vers. 24. *Manus fortium* (Hebr. *Solicitorum*, seu *sedulorum*) *dominabitur*; solicitudo enim & sedulitas omnia superat. Quæ autem *remissa est*, *tributis seruiet*. Quia desidia faciet, vt quilibet cum eo pugnans victor euadat, vnde sub tributo seruire cogetur.

Vers. 25. *Mœror in corde viri* illum *humiliabit*, affliget, deiiciet. At *sermone bono*, benigno, humano amici, aut proximi vicem eius dolentis *consolabitur*.

Vers. 26. *Qui negligit* damnum subire, tolerare incommoda *propter amicum*, *iustus est*. Quia æquum planè, & viro iusto dignum, vt aliqua damna, & incommoda aliquando amicorum causa subeat. *Iter autem impiorum*, id est, qui hoc tantum spectant, vt ipsis benè sit, aliis neglectis, (quod impij agunt) decipiet eos, quia cum ipsi opus habuerint, non inuenient, à quibus subleuentur. * Qui indigenti amico non subueniis, caue, ne (sic in vindictam Do-

Qui indigenti amico

mino disponente) tu aliquandò indigeas, & qui subueniat non sortiaris amicum.]

non subuenis, ipse egēs non inuenies amicum qui subueniat.

Vers. 27. Non inueniet fraudulentus lucrum, Hebr. *Non aduret fraudulentia venationem suam,* non assequetur prædam, quam fraudum iaculis, seu retibus captare nititur; & si ceperit, sua hac venatione non fruetur; nam antequam illam igne torreat, illi eripietur. *Et substantia hominis* (Hebr. *iusti, strenui, & industrij*) *erit auri pretium,* id est, aurum pretiosum. Ac si diceret, si lucrum fugiet fraudulentos, aut pigros, ad iustos, & strenuos confluet.

Vers. 28. In semita iustitiæ, seu in iustis actionibus *vita* gratiæ, & postmodum gloria. *Iter autem deuium* à iustitia *ducit ad mortem* peccati, & postmodùm etiam ad mortem æternam.

CAPVT XIII.

Agit Salomon de oris custodia, de paupere diuite, de opibus iniquè acquisitis, de maturo consilio, de correptione, &c.

1. FILIVS sapiens, doctrina patris: qui autem illusor est, non
audit cùm arguitur. 2. De fructu oris sui homo satiabitur
bonis: non autem præuaricatorum iniquâ. 3. Qui custodit os suum, custodit animam suam: qui autem inconsideratus est ad loquendum, sentiet mala. 4. Vult & non vult
piger: anima autem operantium impinguabitur. 5. Verbum mendax iustus detestabitur: impius autem confundit, &
confundetur. 6. Iustitia custodit innocentis viam: impietas autem peccatorem
supplantat. 7. Est quasi diues, cùm nihil habeat, & est quasi pauper, cùm in multis
diuitiis sit. 8. Redemptio animæ viri, diuitiæ suæ: qui autem pauper est, increpationem non sustinet. 9. Lux iustorum lætificat, lucerna autem impiorum extinguetur.
10. Inter superbos semper iurgia sunt: qui autem agunt omnia cum consilio, reguntur sapientia. 11. Substantia festinata minuetur: quæ autem paulatim colligitur
manu, multiplicabitur. 12. Spes, quæ differtur, affligit animam: lignum vitæ desiderium veniens. 13. Qui detrahit alicui rei, ipse se in futurum obligat: qui autem
timet præceptum, in pace versabitur. Animæ dolosæ errant in peccatis: iusti autem misericordes sunt, & miserantur. 14. Lex sapientis fons vitæ, vt declinet à
ruina mortis. 15. Doctrina bona dabit gratiam: in itinere contemptorum vorago.
16. Astutus omnia agit cum consilio: qui autem fatuus est, aperit stultitiam.
17. Nuntius impij cadet in malum: legatus autem fidelis, sanitas. 18. Egestas, &
ignominia ei, qui deserit disciplinam: qui autem acquiescit arguenti, glorificabitur.
19. Desiderium si compleatur, delectat animam: detestantur stulti eos, qui fugiunt
mala. 20. Qui cum sapientibus graditur, sapiens erit: amicus stultorum similis efficietur. 21. Peccatores persequitur malum: & iustis retribuentur bona. 22.
Bonus relinquit hæredes filios, & nepotes: & custoditur iusto substantia peccatoris. 23. Multi cibi in noualibus patrum: & aliis congregantur absque iudicio.
24. Qui parcit virgæ, odit filium suum: qui autem diligit illum, instanter erudit. 25. Iustus comedit, & replet animam suam: venter autem impiorum insaturabilis.

COMMENTARII.

VERS. 1. *Filius Sapiens est doctrina patris,* manifestat enim in se, suis moribus prodit, doctrinam, & instructionem probam patris sui tanquam in imagine vel speculo præcepta, quæ hausit, omnibus aspicientibus manifestat. *Qui verò illusor est, non audit, cum arguitur,* qui ridet patris monitiones, arguentis, & corripientis, eum dehonestat, nam ex filij deprauatis actionibus arguunt videntes, id à doctrina patris didicisse. * Vndè parentes diligenter debent incumbere filiorum correptioni. Talem enim patrem esse asserimus, qualem filium videmus existere.]

Talem putamus patrem esse, qualem filium videmus existere.

Vers. 2. Ex fructu oris sui homo satiabitur bonis. Quia ex fructuosis eius sermonibus, & monitis non tantùm pascuntur qui docentur, quique bonum capiunt consilium: verum & ipsemet qui loquitur pascitur, & saturatur bonis: ipsa enim verba docentis eius pascunt affectum. * Concionator, qui conceptibus non inanibus, sed vtilibus ad cor loquitur auditorum, non solùm illos instruit, sed seipsum ad celsioris virtutis adducit affectum.] *Anima autem*

Concionator qui vtilia loquitur, non solùm auditores, sed seipsum proficit.

autem prænaricatorum, qui inutiles sermones, imò noxios proferunt, *iniqua* prorsus est. Quia audientes, seque metipsum maximè lædit, non comestura bonum, nec bonis satianda.

Vers.3. Qui custodit os suum ita vt sit tardus, & circumspectus in loquendo: *custodit animam suam à peccato*, & à multis malis, quæ linguæ intemperantiæ adducit. Vndè *qui inconsideratus est ad loquendum, sentiet mala*, ex experietur incommoda.

Vers. 4. Vult & non vult piger, vult etenim labori incumbere, vt satietate perfruatur: non vult, labore deterritus laborare: vnde fame premitur. *Anima autem* seu homo (per synecdochem) *laborantium impinguabitur*, qui laborem non refugit cum operari oportet, sed illum sine propositi immutatione constanter subit, bonis abundabit.

Vers. 5. Verbum mendax iustus, qui vera semper loquitur, detestabitur. *Impius* verò mendaciis vsus, *confundit se, & confundetur* ab aliis, dedecus sibi ex mendacio prolato concilians. * Mendax enim illico deprehenditur, & si impudens omninò non est, rubore afficitur, & à cordatis viris despicitur.]

Mendax illicò deprehēditur, & à cordatis despicitur.

Vers.6. Iustitia custodit innocentis viam, ipsa iustitia, quam vir innocens sectatur, illum à malis tutum reddit. *Impietas autem peccatorem supplantat*, euertit, & perdit. * Credite, homines piè viuentes à cunctis incommodis, esse securos, ipsa custode pietate: impiè autem degentes securè victitare non posse, quia impietas omnium incommodorum maximum existit.]

Piè viuens ab omni liber est incōmodo impius haud potest sine incommodis viuere.

Vers.7. Est quasi diues cum nihil habeat. sunt, qui videntur diuites, & non sunt, simulant enim se diuitiis abundare, vanitatis affectu. *Et est quasi pauper, cum in multis diuitiis sit.* E contra diuites aliqui sunt, qui pauperes volunt reputari, ne cogantur aliis succurrere aut mutuando, aut eleemosynam elargiendo. * Vtrumque ingenuo homine indignum. Arrogat (tropologicè sibi virtutes, qui à virtute longissimè abest: sed è contra, est pauper opibus, sed virtutibus diues.

Indignum homine iusto vel se ex vanitate simulare esse diuitem, vel ex auaritia fingere se esse pauperē.

Vers.8. Redemptio animæ viri diuitiæ. Nam diues si periculum vitæ ob aliquod delictum incurrat, facilè se suis pecuniis redimit. *Qui vero pauper est, increpationem* (LXX. *minas*) *non sustinet*, id est euadere à vitæ periculo, vel aliis nequit incommodis, sed illis succumbit: cum enim non habeat, quid det pecuniæ, luere in corpore cogitur. * O quàm potens est, ob malitiam sæculi ad vitanda incommoda pecunia! Ideò paupertas assolet esse omnium incommoditatum receptaculum.]

A pecunia cuncta incōmoda separantur, ad paupertatem fugiunt.

Vers 9. Lux iustorum lætificat. Hebr. *Ismach. lætabitur*, id est, iusti prosperè agent, & velut clara, læta, & lætificante luce fælicitatis splendescent. *Lucerna autem impiorum extinguetur.* nec læta erit, nec diu poterit impiorum fælicitas fulgurare: * Iustus igitur vera lux, *Vos estis lux mundi*, quæ nunquam extinguitur, iniustus lucerna est paruula, cuius fulgor nequit esse diuturnus.]

Fœlicitas Iusti est verè lux inextinguibilis, peccatoris lucerna extinctioni agnata.

Vers.10. Inter superbos semper iurgia sunt, quia superbus non vult superbo cedere, sibi enim nimium fidens, aliorum consilia, & dictamina aspernatur. *Qui autem agunt omnia cum consilio, reguntur sapientiâ.* E contra humilis qui sibi non fidit sed aliorum init consilium, cuncta sapienter aget. * Nihil sapienter sine consilio geritur.]

Nihil sapiēter sine consilio geritur.

Vers.11. Substantia festinata seu festinanter acquisita, & malis artibus, *minuetur*, dilabetur. *Quæ autem paulatim colligitur manu*, quæ manuum labore, & bonis artibus acquiritur, *multiplicabitur.* * Agnata est opibus malè partis imminutio, & rectè acquisitis multiplicatio.]

Agnata est opibus malè partis imminutio & rectè acquisitis multiplicatio.

Vers.12. Spes, quæ differtur, res sperata & optata, *affligit animam*, cum de die in diem eius differtur acquisitio. At *desiderium veniens* res diu optata tandem obtenta *lignum vitæ* est, seu iucundissima, ac suauissima. * Vnde diu sperandi dolor, acquirendi optata lætitia vberiori compensatur.]

Diu sperandi dolor acquirendi vbere lætitia compensatur.

Vers.13. Qui detrahit alicui rei, seu aliquem (verbi gratia) morem damnat, *ipse se in futurum obligat*, seu sibi obligationem imponit ab eo abstinendi, quod damnauit; ne ab audientibus obiiciatur: *Medice, cura teipsum.* * Hinc arguitur concionator, qui quam laudat virtutem, non amplectitur: vel quæ reprehendit piacula non fugit.] *Qui autem timet præceptum, in pace versabitur.* Contra verò qui timet præceptum diuinum, quo & detractio prohibetur, & quid cuique gerendum sit decernitur, pace conscientiæ, animique tranquillitate potietur, & cum hominibus etiam pacem habebit.* Plurium enim detractio rixarum est causa] *Animæ dolosæ errant in peccatis*, viri, qui dolis, & malis artibus diuitias quærunt, peccata sectantes huiusmodi, decipiuntur, & spe sua excidunt. * Nam opes malè acquisitæ non proficiunt.] *Iusti verò misericordes sunt, & miserantur.* E contra Iusti non solùm aliena non acquirunt, sed propria impendunt egenis, affectu quidem misericordes, & facto misericordiam exhibentes.

Cōcionator qui quod dicit, non facit, cauabilis est.

Detractio pluriū rixarū est causa.

Diuitiæ malè partæ non proficiunt.

Vers. 14. Lex Sapientis disciplina, institutio, & præcepta viri Sapientis *fons vitæ* est, emanans, vitam afferens ei, qui institutionem illam, ac præcepta sectatur, vt declinet à ruina mortis, seu vt à mortis periculis abstrahatur.

Vers. 15. Doctrina bona dabit gratiam apud Deum, & apud homines gratiam conciliabit. * Pluris enim habetur concionator, qui salutaria documenta profert, quàm ille, qui futilibus, & inutilibus eloquentiæ periodis satagit auditorum aures demulcere.] *In itinere contemptorum vorago.* In sermonibus autem eorum, qui bonæ, solidæ, ac vtilis doctrinæ iura contemnunt, perditionis vorago, in quam ipsi, ac auditores ruent. * O quot concionatores igne æterno cremantur, eo quod vtilis doctrinæ contemptores, damnationis auditorum occasio extitere!]

Pluris æstimatur concionatur solida proferēs quam qui vana vritur eloquentia.

Multi concionatores damnantur, eo quod vtilia non protulerunt.

Vers. 16. Astutus, prudens, cautus, *omnia agit cum consilio*, adit prudentem, vt ab eo discat rerum gerendarum conuenientiam. In Hebræo est, *Omnia agit in scientia*, id est, prudenter, & scitè. * Quia qui ex consilio, seu consiliarium prudentem nactus, operatur, errandi periculum plerumquè non subit.] *Qui autem fatuus est, aperit, stultitiam.* Nam cum ipse per se videre non possit, quid facto opus sit, nec aliorum consilia requirat, fit, vt in rebus gerendis aberret, & suam imprudentiā omnibus prodat.

Qui ex consilio prudentis operatur, plerūquè nō errat.

Vers.

Verſ. 17. *Nuncius impij cadet in malum.* Quia cum ei, ad quem mittitur, impia proponit, ab eo totuo vultu recipitur, & malè negotia tractat. * In Hebræo eſt, *Nuncius impius!* At idem eſt *Nuncius impij,* ac *nuncius impius.* Nam Princeps impius ſimilem ſibi Legatum fere deligit. Quod plerumquè de omnibus miniſtris à Principe iniquo delectis poſſumus ſuſpicari.] *Legatus autem fidelis, ſanitas,* ſeu ſalutaris eſt, quia negotia ſapienter & cum Reipublicæ vtilitate tractat.

Princeps impius legatū ſibi ſimilem deligit. Idem de omnibus miniſtris plerumque aſſerendum.

Verſ. 18. *Egeſtas, & ignominia ei, qui deſerit diſciplinam,* correctionem, vel bonam inſtitutionem: ſcientiam enim non aſſequetur, ex qua diuitiæ & gloria ſeu plauſus hominum ſolet acquiri. Qui autem *acquieſcit arguenti,* vt litteris informetur, *glorificabitur* diuitiis ſcilicet & plauſu affluens. * Sapientem egeſtas non premit. Nam licet incuria temporum maioribus deficiant annui reditus, nunquam vel tarò Sapientem virum videtis mendicare.]

Sapientes rarò videris egeſtate premi.

Verſ. 19. *Deſiderium,* ſeu res deſiderata *ſi compleatur,* delectat deſiderantis animam. *Deteſtantur ſtulti eos, qui fugiunt mala,* ſeu crimina. Nam cum ſtulta agnata ſit ad peccata facilitas (peccator enim *eſt ignorans*) inuiſi ei ſunt, qui fugiunt piaculis inquinari.

Verſ. 20. *Qui cum Sapientibus graditur,* ſocietatémve init cum prudentibus, ex iis quæ ab eis prudenter dicta audierit, licet inſcius ſit, Sapiens erit. Amicus ſtultorum *ei ſimilis efficietur.* * Quid enim poteſt inſcius ex ſtulti ſocietate, niſi ſtulta verba proferre, & ſtolidas exercere actiones?

Ex ſocietate ſtulti inſcius ſtultior euadet.

Verſ. 21. *Peccatores perſequitur malum,* ſeu laboribus impij replentur: *Iuſtis* autem in præmium temporale *retribuentur bona,* dum tribuitur æternum. * Vnde vel hîc iucundior eſt iuſti, quàm peccatoris vita.]

Iucundior vel hìc iuſti, quàm peccatoris vita.

Verſ. 22. *Bonus relinquit heredes filios, & nepotes.* Deus, inquam, probis viris prolem & vt ad filios, & nepotes longa ſerie bona tranſmittantur, benè agant, & rebus omnibus affluant cōncedit. *Et cuſtoditur iuſto ſubſtantia peccatoris,* ſeruantur diuitiæ peccatoris, vt ad iuſtum tranſeant, qui melius illis vtetur. * Caueat diues opibus abuti, ne eis priuetur, vt à Domino addicendæ iuſtis cuſtodiantur.]

Diuitiæ quibus abutitur impius, ſolēt à Deo iuſto benè illis vſuro cuſtodiri.

Verſ. 23. *Multi cibi in noualibus patrum.* Frequenter accidit, vt parentes ſint diuites, & multa arent terræ iugera ex quibus multas colligant fruges: *& aliis congregantur abſque iudicio,* ſed non animaduertunt patres ſe haſce diuitias potius alienis, quàm filiis congregare ſuis. Nam cum aliarum adepti fuerint poſſeſſionem, illas prodigent, & dilapidabunt. * Stultus pater qui non potius curat de filij bona inſtitutione, quàm de eius adaugenda hæreditate, quā ineruditi, *viuendo luxurioſè,* inſtar prodigi adoleſcentis, abſumere aſſolent: vnde pater ille diuitias non filio, ſed meretricibus diligens præparauit.]

Pater filij ineruditi adaugere diuitias, ſatagit non filio, ſed meretricibus.

Verſ. 24. *Qui parcit virgæ,* qui non corripit filium delinquentem, eum odio proſequitur. *Qui autem eum diligit, inſtanter* poſt commiſſum piaculum adhibita correptione eum *erudit,* vt ad meliorem ſe frugem recipiat. * Hinc Dauid, *Apprehendite diſciplinam,* filios corripite. Hebr. *Oſculamini filios:* ſicut ergo filios affectuosè oſculatur, qui eos corripit: qui *virgæ parcit,* cum delinquunt, eos odio proſequi oſtentatur.]

Qui filium flagellat errantem, eum oſculatur: qui virgæ parcit, eum odio proſequitur.

Verſ. 25. *Iuſtus comedit, & replet animam ſuam,* quia cum cupiditatibus ſuis modum ponit, modico cibo ſatiatur. *Venter autem impiorum inſtaurabilis.* Nunquam dicit ſufficit. * Id eſt, iuſtus ex mundialibus opibus ſolùm appetit neceſſaria ſubſidia: impium verò ſatiare cunctæ diuitiæ non ſufficiunt.]

Iuſtus paucis contentus bonis ad ſufficiētiam; iniuſtus ſemper appetit redundantiam.

CAPVT XIV.

Sapientiæ & ſtultitiæ antitheſes, fructus vtriuſque Salomon enunciat.

1. SApiens mulier ædificat domum ſuam: inſipiens extructam
quoque manibus deſtruet. 2. Ambulans recto itinere, & ti-
mens Deum, deſpicitur ab eo, qui infami graditur via. 3. In
ore ſtulti virga ſuperbiæ: labia autem ſapientium cuſtodiunt
eos. 4. Vbi non ſunt boues, præſepe vacuum eſt: vbi autem
plurimæ ſegetes, ibi manifeſta eſt fortitudo bouis, 5. Te-
ſtis fidelis non mentitur: profert autem mendacium doloſus
teſtis. 6. Quærit derisor ſapientiam, & non inuenit: doctrina prudentium facilis.
7. Vade contra virum ſtultum: & neſcit labia prudentiæ. 8. Sapientia callidi eſt
intelligere viam ſuam: & imprudentia ſtultorum errans. 9. Stultus illudet pec-
catum, & inter iuſtos morabitur gratia. 10. Cor quod nouit amaritudinem ani-
mæ ſuæ, in gaudio eius non miſcebitur extraneus. 11. Domus impiorum delebi-
tur: tabernacula verò iuſtorum germinabunt. 12. Eſt via, quæ videtur homini iuſta:
nouiſſima autem eius deducunt ad mortem. 13. Riſus dolore miſcebitur, & extre-
ma gaudij luctus occupat. 14. Viis ſuis replebitur ſtultus, & ſuper eum erit vir bo-
nus. 15. Innocens credit omni verbo: aſtutus conſiderat greſſus ſuos. Filio dolo-

ſo nihil erit boni: ſeruo autem ſapienti proſperi erunt actus, & dirigetur via eius. 16. Sapiens timet, & declinat à malo: ſtultus tranſit & confidit. 17. Impatiens operabitur ſtultitiam: & vir verſutus odioſus eſt. 18. Poſſidebunt paruuli ſtultitiam, & expectabunt aſtuti ſcientiam. 19. Iacebunt mali ante bonos: & impij ante portas iuſtorum. 20. Etiam proximo ſuo pauper odioſus erit: amici verò diuitum multi. 21. Qui deſpicit proximum ſuum, peccat: qui autem miſeretur pauperis, beatus erit. *Qui credit in Domino, miſericordiam diligit: 22. Errant qui operantur malum: miſericordia & veritas præparant bona. 23. In omni opere erit abundantia: vbi autem verba ſunt plurima, ibi frequenter egeſtas. 24. Corona ſapientium, diuitiæ eorum, fatuitas ſtultorum, imprudentia. 25. Liberat animas teſtis fidelis: & profert mendacia verſipellis. 26. In timore Domini fiducia fortitudinis; & filiis eius erit ſpes. 27. Timor Domini fons vitæ, vt declinent à ruina mortis. 28. In multitudine populi dignitas regis: & in paucitate plebis ignominia principis. 29. Qui patiens eſt, multa gubernatur prudentia: qui autem impatiens eſt, exaltat ſtultitiam ſuam. 30. Vita carnium, ſanitas cordis: putredo oſſium inuidia. 31. Qui calumniatur egentem, exprobrat factori eius: honorat autem eum, qui miſeretur pauperis. 32. In malitia ſua expelletur impius: ſperat autem iuſtus in morte ſua. 33. In corde prudentis requieſcit ſapientia, & indoctos quoſque erudiet. 34. Iuſtitia eleuat gentem, miſeros autem facit populos peccatum. 35. Acceptus eſt regi miniſter intelligens, iracundiam eius inutilis ſuſtinebit.

COMMENTARII.

ERS 1. *Sapiens mulier ædificat domum ſuam*, mulier prudentia prædita rem domeſticam promouet res cunctas exercens ad filiorum domeſticorumque vtilitatem, in reique familiaris augmentum. *Inſipiens* imprudens ita rei familiari nocebit, vt *ſtructam* & compoſitam, abundantem familiam *manibus* deſtruat, quaſi dedita opera vellet domum perdere.* Ad deſtruendam domum vel augendam diuitiis aſſolet mulier faciliùs quàm vir operam adhibere.]

Ad domum perdendam, vel augendam aptior, quàm vir vxor oſtenditur.

Verſ. 2. Ambulans recto virtutis *itinere, ac timens Deum deſpicitur ab eo, qui infami* vitiorum *graditur via.* Quæ aptè vitiorum via infamis appellatur: vitium enim ſuis ſectatoribus dedecus affert.]

Vitia afferunt ſuis ſectatoribus infamiam.

Verſ. 3. In ore ſtulti virga ſuperbiæ, quia ſuperbo ſermone ſuo agnato quidem ſtultitiæ virgam pœnæ, ſibi debitam ſtulti parant.* Sermo vanus ſtulto eſt ſupplicium, dum ab omnibus audientibus irridetur.] *Labia autem Sapientum cuſtodiunt eos*, taxando ſuperbiam, ne vana loquentes eiuſmodi incommodo afficiantur.

*Sermo vanus ſtulto loquenti ſupplicium eſt.

Verſ. 4. Vbi non ſunt boues, præſepe vacuum eſt. Hebr. pro *præſepe* eſt אבום *ebuſquam* vocem *horreum* ſignificare exiſtimo. Vtrumque eſt verum. Vbi non ſunt boues, & præſepia, quibus alimenta iumentis immittuntur ad terram excolendam vacua ſunt horrea, & domus laborat egeſtate.* O tempora, quando ex defectu cenſuum illorum, quos *Iuros* vocitant, coguntur homines rei ruſticæ impendere ſtudium, aut oſtiatim emendicare. Ne cenſui fidas, fallibili ſæpe ſubſidio, terræ culturæ da operam, vt nunquam non ſatietate fruaris.] *Vbi autem plurimæ ſegetes, ibi manifeſta eſt fortitudo bouis.* Cùm videris aream tuam manipulis abundare, comperies, quam fortis, quàm validus ſit boum, ſeu agriculturæ vſus ad eiuſmodi abundantiam adſtruendam.

Ne cenſui fidas, fallibili ſæpè ſubſidio, terræ culturæ da operam, vt ſecura ſatietate fruaris.

Verſ. 5. Teſtis fidelis non mentitur, vel à leui abſtinet, inferendo teſtimonio, mendacio. *Profert autem mendacium doloſus teſtis*, quia licet ſubſtantiam rei enunciet, eam mendaciis curat eoubilare.

Verſ. 6. Quærit deriſor Sapientiam, & non inuenit, quia malè quærit, quia ſuo iudicio fidit, nec Sapientibus acquieſcit, quorum irridet dictamina. *Doctrina prudentium facilis*, facilè à prudente Sapientia comparatur, quia libenter Sapientum dogmata exaudit eos magni ducens.

Verſ. 7. Vade contra virum ſtultum, & neſcit labia prudentiæ. Si contradicere cures viro ſtulto, haud occurret illi, quonammodò prudenter reſpondeat.

Verſ. 8. Sapientia callidi, cauti, prudentis eſt *intelligere viam ſuam*, ſuas noſſe actiones, & in quem finem dirigantur. *Et imprudentia ſtultorum errans*, quia in nullum finem bonum ſuas actiones dirigunt, ſed huc illuc temerè aberrant.* Inſignis imprudentiæ ac fatuitatis eſt aliquam exercere actionem quæ ad finem vitæ, æternitatiſque non dirigatur.]

Magna fatuitas, noſtras actiones in finem ſalutis æternæ non dirigere.

Verſ. 9. Stultus illudit peccatum alienum.* O quàm inſipienter! Huiuſmodi enim illuſori accidit in ſupplicium eadem crimina perpetrare.] *Et inter iuſtos morabitur gratia.* Nam cum alios vel etiam peccantes non irrideant, facilè cum omnibus beneuolentiam ſeruant. Vnde in Hebræo pro *gratia* eſt *ratſon* ſeu *beneuolentia*.

Qui peccatum irridet alienum in idem incidere permittitur.

Verſ. 10 Cor, quod cognouit amaritudinem animæ ſuæ, cor quod angitur, & ſibi conſcium eſt ſecreti mœroris, *in gaudio eius non miſcebitur extraneus*, non capietur facilè ſolatiis, quæ extrinſecùs adhibentur. Vel qui ſolus conſcius eſt ſibi ſui doloris, ſolus etiam lætabitur, ſi meliori fortunam contigerit, & ad gaudium peruenire.* Licet enim dolor tuus non communicatus dirior ſit: gaudium tibi ſoli proueniens vberius, ac ſuauius exiſter.]

Dolor non communicatus dirior, ſed gaudium tibi ſoli proueniens vberius.

Verſ. 11. Domus impiorum delebitur, funditus citò corruet, eius memoria protinus euaneſcet. *Tabernacula verò iuſtorum germinabunt*, flore-

bunt,

bunt, prosperabuntur, & in morem germinum, annis singulis eorum memoria reuirescet.* Vidi iustorum domos ad pietatem exædificatas, Xenodochia, (v. gr.) æternum prosperari, dum sæculares domus funditus euertuntur.]

Domus ad pietatem si ue hospitalia ædificata per manent, dum sæcularia palatia corruunt.

Vers. 12. *Est via, quæ videtur homini iusta. Nouissima autem eius ducunt ad mortem.* Suspecta quidem propria hominis iudicia, fit enim plerumquè vt negotium aliquod, aut aliqua vitæ agendæ ratio bona, ac salutaris ei videatur, cum tamen reuera ad exitium animæ perducat. * Externis speciebus boni fallibilibus sæpe non fidendum.]

Externis specieb^o boni fallibilibus sæpè nõ fidendum.

Vers. 13. *Risus dolore miscebitur: & extrema gaudij luctus occupat.* Ne huius sæculi gaudia sectetis, quæ nec solida sunt, nec sine admistione doloris ac mœroris. * E contra gaudia spiritus sincera sunt & diuturna. *Ioa.* 16. Gaudium vestrum nemo *tollet à vobis*]

Spiritus gaudia diuturna, sæculi momentanea.

Vers. 14. *Vijs suis replebitur stultus* vsque ad miseram satietatem recipiet, quod meritus est actionibus suis prauis. *Et super eum ridebit vir bonus*, quia magis recipiens bonorum ipse, quàm meritus est, (iustitiæ enim corona iniustitiæ vindictam excedet) irridendum esse edocet peccatorem.

Vers. 15. *Innocens credit omni verbo.* Græcè ἄκακος *nimium simplex*, omni verbo à quocumque prolato fidem adhibet. *Astutus considerat gressus suos.* Prudens cautus prudenter moderatur actiones suas, nec se facilè patitur aliorum dictis circumferri. * Imprudens est, qui sine circumspectione omnia credit.] *Filio doloso nihil erit boni*, dolosè enim cum parentibus agens, ne ab eis corripiatur, in virtute non proficit. *Seruo autem Sapienti prosperi erunt actus, & dirigetur via eius.* Filiis aut seruis, qui ex correptione parentis, aut domini Sapientes, seu virtutis sectatores existunt, prospera omnia accident, & recta via semper incedent. * Preme illa *Filio doloso, seruo Sapienti.* Opponit filio doloso seruum Sapientem, ac si diceret *Filius Sapiens.* Quia seruus idem tibi debet esse quod filius. Vnde Centurio seruo ægrotante, dixit Domino, *Filius meus iacet paralyticus.*]

Imprudens, qui sine circumspectione omnia credit.

Seruus Domino idem debet esse quod filius.

Vers. 16. *Sapiens timet, & declinat a malo*, suspicatur, & præcauet, ne aliqua fraude, aut tentatione decipiatur. *Stultus transilit, & confidit*, nihili pendens, nec quidquam mali suspicans. Magna prudentia est in iustitiæ via semper obstacula, ac pericula, quæ sese offerri assolent, timere]

Prudentis est, in recta via obstacula timere.

Vers. 17. *Impatiens operabitur stultitiam.* Hebr. *Breuis irarum.* qui facilè iram concipit, multa stultè loquitur, & operatur. *Et vir versutus cunctis est odiosus*, quia præsumunt se ab illo decipiendos.

Vers. 18. *Possidebunt paruuli stultitiam.* Veluti hæreditatis paruuli sensibus, imprudentes, vitiosè simplices stultitiæ erunt æterni possessores. *Et expectabunt astuti scientiam*, cauti, & prudentes expectabunt scientiam tanquam hæreditatem, quâ nulla ditior.

Vers. 19. *Iacebunt mali ante bonos.* Sæpè enim accipit, vt propter inopiam, aut aliam huiuscemodi causam necesse habeant mali se ante bonos incuruare. Hebr. *Incuruati sunt*) quod fratribus Iosephi vidimus accidisse. *Et impij ante portas iustorum* expectabunt, vt humilis conditionis homines ante palatia, ac fores procerum. * Ne iustos ô iniuste contemnas, quorum ianuis fortè aliquandò te adducet necessitas expectare. Nam diues epulo Lazarum spreuit pauperem, cuius postmodum inutiliter implorauit auxilium.

Peccator iustũ non spernat, ad cuius ianuam fortè necessitas eum expectare coget.

Vers. 20. *Etiam proximo suo* propinquo aut consanguineo *pauper odiosus erit: amici verò diuitum multi.* Quàm pulchrè ille cecinit:

Dum fueris fælix, multos numerabis amicos,
Tempora si fuerint nubila, solus eris.

* Et adeò solus, vt vel à propinquis, à fratribus deseraris.]

Pauper vel propinquis odiosus.

Vers. 21. *Qui despicit proximum suum, peccat*, qui proximi egestati non subuenit stipe, si possit: aut compassionis verbo, si quod tribuat, non habeat, charitatis violat legem. *Qui autem miseretur pauperis, beatus erit* apud Deum. * Qui vicissim eius miserebitur, & eleemosynam inopi exhibitam largè hîc, & in futuro sæculo compensabit. *Qui credit in Domino, misericordiam diligit.* Credens enim eum infinitè veracem esse, vt promissa mandet executioni, diliget pietatem erga inopum subsidia, quæ ineffabili promisso præmio est muneranda

Elargientis eleemosynã beatitudo.

Vers 22. *Errant, qui operantur malum*, cui pœnam Deus minatur æternam. *Misericordia, & veritas preparant bona.* seu bona conciliant æternam, ac temporariam fœlicitatem assequitur.

Vers. 23. *In omni opere erit abundantia: vbi autem verba sunt plurima. ibi frequenter egestas.* Qui operationi, ac labori addicti sunt, diuitiarum sibi præparant abundantiam; qui verò multum loquuntur, sed non æquè multum operantur, ab egestate non emergunt. * Diuitias parant non verba, sed labores.]

Diuitias nõ verba, sed labores præparant.

Vers. 24. *Corona Sapientium diuitiæ eorum.* Ornamentum & decus Sapientis diuitiæ sunt, quia illis rectè vtitur, & conciliant ei authoritatem, instar coronæ, vel diadematis. *Fatuitas stultorum imprudentia.* Chald. *Decus stultorum & stultitia*, id est, stultus nullum ornamentum habet, quo se exornet, nisi stultitiam; nam & opes, quas possidet, & quibus egregiè se posset ornare (vt Sapiens facit) cum eis non nisi peruersè vtatur, ipsi honori non sunt, vel ornamento, sed dedecori & damno. * Opes, si rectè eis homo vtatur, illi sunt ornamentum; prauus verò vsus facit, vt ei dedecori existant.]

Opes, quibus benè vteris, ornamẽtum, quibus malè, tibi dedecus afferunt.

Vers. 25. *Liberat animas testis fidelis: & profert mendacia versipellis.* Fidelis testis veraci suo testimonio homines à vitæ periculo eripit: contra versipellis & dolosus testis proferens mendacia, innocentum vitam in periculum adducit.

Vers. 26. *In timore Domini*, seu propter Dei timorem, quia scilicet iustus Deum timet, & illius cauet offensam, *erit fiducia fortitudinis*, seu fiduciam habet iustus fortitudinis obtinendæ, sperat se fortem Dei auxilio fore, ad quæuis peragenda, *& filijs eius erit spes* bona obtinendi beneficia à Deo ob parentis pij, ac Deum timentis merita. * Cœlestibus beneficiis filij ob parentum pietatem donantur.]

Cœlestibus bonis filij ob parentũ merita donãtur.

Vers. 27. *Timor Domini fons vitæ*, seu vitæ causa, auertens à periculo mortis. * Nam qui timent Deum scrupulo salutari puncti, non solùm à peccato fugiunt, sed ab omni eo, quod

Qui timet Deum, ab omni piaculũ præferent

pia

speciem fugit.

piaculi speciem præ se ferat.] Vt scilicet *à ruina mortis declinent*.

Si Regis decus subditorum copia, tributa imminuantur, queis subditi imminuũtur.

Vers. 20. In multitudine populi dignitas Regis, magnum enim Principi decus ex copia subditorum accrescit: minuitur verò illius existimatio si ditio eius infrequens sit. * Vnde operæ pretium est subditos tributis non pergrauari: ex quorum exactione pereuntibus fame, aut fugientibus subditis, vrbium ciues minuuntur, agricolæ à villis abscedunt, vel inibi miserè conficiuntur.] Vnde *in paucitate plebis ignominia Principis* euulgatur.

Vers. 29. Qui patiens est, multa gubernatur prudentia, documentum dat, quod prudens sit admodùm, qui vel opprobria patienter suffert. *Qui autem impatiens est, exaltat stultitiam suam*, seu manifestam facit, quæ enim in sublime eriguntur, conspicua redduntur omnibus. Vel *exaltat*, id est, nimium exaggerat. Nam cum audit opprobrium, iracundia accensus surgit in rixas, ex quibus aut periculum vitæ aut honoris iacturam subeat necessum erit. * Vnde maxima prudentia est iniurias tolerare.]

Maxima prudẽtia est, iniurias tolerare.

Inuidia bonam corporis lædit valetudinem.

Vers. 30. Vita carnium sanitas cordis. Bona corporis valetudo multum ex animi tranquillitate pendet, vnde *putredo ossium inuidia* est, ossa enim exedit. * Inuidus ideò marcidus, pallidus, & quasi affectus tabe ostenditur.]

Vers. 31. Qui calumniatur egentem, qui aliquem afficit iniuria, aut contumelia eo quod egenus sit, exprobrans paupertatem, *exprobrat factori eius*, Deum enim damnare videtur, cuius voluntate factum est, vt ille esset pauper. * Vel exprobrat Domino profanti: Quod vni ex minimis hisce fecistis, mihi fecistis.] *Honorat autem eum qui pauperi miseretur*. Quia beneficium, vel honor, qui seruo fit in Dominum, cuius fit respectu, redundat.

Iniuria pauperi facta Christo Domino fit.

Mors vitæ anteactæ cõsentit.

Vers. 32. In malitia sua repelletur impius à salutis spe in morte. * Quia ferè mors anteactæ vitæ consentit.] Vndè *sperat iustus in morte sua* cœlesti donari beatitudine virtutum beatitudini respondente: nam beati *pauperes, beati mites*, &c. Matth. 8.

Vers. 33. In corde prudentis requiescet Sapientia. Nam eum Sapientia inflet, sine requie viueret Sapiens honorifica appetens & requirens præmia, nisi prudentia suo sinu exciperet, & quiescere faceret. * Profectò scientia sine prudentia fomes est inquietudinis.] *Indoctos quosque erudiet*. Quid autem mirum Sapientes à prudentia edoceri, quonammodo ab inquietudinibus abstrahantur, si tam egregia magistra est, vt & indoctum quemque circa affectuum moderamen valeat erudire. * Indoctus si prudens sit, eruditus ostentabitur.]

Scientia sine prudẽtia fomes est inquietudinis.

Indoctus si prudens sit, eruditus ostentabitur.

Vers. 34. Iustitia eleuat gentem, exaltat, & florere facit Respublicas. *Miseros autem facit populos peccatum*. * Ex morum corruptione populi fere in nihilum deuenere. Ideò bellè canit Ecclesia. Nulla *ei* (populo) nocebit aduersitas, si nulla ei dominetur iniquitas.]

Ex morum corruptione populorum ruina.

Vers. 35. Acceptus est Regi Minister intelligens, quonammodò Respublica iure sit gubernanda. At *iracundia eius inutilis sustinebit*. Hebr. pro *inutilis* est, *confundens*, is scilicet, qui ita se gerit, vt domino suo sit pudori, Principis iracundiam meritò experietur. Certè Minister inutilis ob inscitiam, aut desidiam in operando quæ vtilia Reipublicæ sunt, idem est, quod confundens eum, à quo munus accepit.] Vtinam cuncti Ministri inutiles iram Principis sustinerent.

Minister inutilis Reipublicæ idem est ac confundens Regem à quo munus accepit.

CAPVT XV.

De bona & mala lingua, de vera fortitudine, de victimis impiorum, de solido gaudio, de veris thesauris, de cœlo, & tartaro Salomon agit.

1. RESPONSIO mollis frangit iram: sermo durus suscitat furorem.
2. Lingua sapientium ornat scientiam: os fatuorum ebullit
stultitiam. 3. In omni loco oculi Domini contemplantur
bonos & malos. 4. Lingua placabilis, lignum vitæ: quæ autem immoderata est, conteret spiritum. 5. Stultus irridet
disciplinam patris sui: qui autem custodit increpationes, astutior fiet. In abundanti iustitia virtus maxima est: cogitationes autem impiorum eradicabuntur. 6. Domus iusti plurima fortitudo: & in fru-
ctibus impij conturbatio. 7. Labia sapientium disseminabunt scientiam: cor stulto-
rum dissimile erit. 8. Victimæ impiorum abominabiles Domino: vota iustorum pla-
cabilia. 9. Abominatio est Domino via impij: qui sequitur iustitiam, diligitur ab
eo. 10. Doctrina mala deserenti viam vitæ: qui increpationes odit, morietur.
11. Infernus, & perditio coram Domino: quantò magis corda filiorum hominum?
12. Non amat pestilens eum, qui se corripit: nec ad sapientes graditur. 13. Cor
gaudens exhilarat faciem: in mœrore animi deiicitur spiritus. 14. Cor sapientis
quærit doctrinam: & os stultorum pascitur imperitia. 15. Omnes dies pauperis,
mali: secura mens quasi iuge conuiuium. 16. Melius est parum cum timore Do-
mini, quam thesauri magni & insatiabiles. 17. Melius est vocari ad olera cum cha-

ritate,

ritate, quàm ad vitulum saginatum cum odio. 18. Vir iracundus prouocat rixas:
qui patiens est, mitigat suscitatas. 19. Iter pigrorum quasi sepes spinarum: via iu-
storum absque offendiculo. 20. Filius sapiens lætificat patrem: & stultus homo
despicit matrem suam. 21. Stultitia gaudium stulto: & vir prudens dirigit gressus
suos. 22. Dissipantur cogitationes vbi non est consilium: vbi verò sunt plures con-
siliarij, confirmantur. 23. Lætatur homo in sententia oris sui: & sermo opportunus
est optimus. 24. Semita vitæ super eruditum, vt declinet de inferno nouissimo.
25. Domum superborum demolietur Dominus: & firmos faciet terminos viduæ.
26. Abominatio Domini cogitationes malæ: & purus sermo pulcherrimus firma-
bitur ab eo: 27. Conturbat domum suam qui sectatur auaritiam: qui autem odit
munera, viuet. Per misericordiam, & fidem purgantur peccata: per timorem autem
Domini declinat omnis à malo. 28. Mens iusti meditatur obedientiam: os impio-
rum redundat malis. 29. Longè est Dominus ab impiis. & orationes iustorum exau-
diet. 30. Lux oculorum lætificat animam: fama bona impinguat ossa. 31. Auris,
quæ audit increpationes vitæ, in medio sapientium commorabitur. 32. Qui abiicit
disciplinam, despicit animam suam: qui autem acquiescit increpationibus, possessor
est cordis. 33. Timor Domini disciplina sapientiæ: & gloriam præcedit humi-
litas.

COMMENTARII.

VERS. 1. *Responsio mollis frangit iram; sermo durus suscitat furorem.* Vndè si aliquis contra te iustè vel iniustè iratus exsurgat, haud iratus illi respondeas, sed mollibus verbis vtaris. * Vt suaui ac pacato sermone illius iracundia sedetur, quæ dura responsione magis exardet.]

Mansuetus irato responde.

Vers. 2. Lingua Sapientium ornat scientiam, seu decus scientiæ addit; magnum enim est scientiæ ornamentum, si quæ proferuntur non solùm sint vera, acuraque, sed etiam eloquenter, & ornatè dicantur. * Plures vidi scientia affluentes, qui ob inelegantiam sermonum tædio sunt auditoribus.] *Os fatuorum ebullit stultitiam,* multa, & imperitè dicit. * Multum enim loqui, loquentia est, non eloquentia.]

Ad concionem requiritur scientia, & eloquentia.

Multum loqui non est eloquentia, sed loquentia.

Vers. 3. In omni loco oculi Domini contemplantur bonos, & malos. Nulla actio, nulla cogitatio hominis probi, vel impij Dei effugit vbique cognitionem, præmium eis, vel supplicia redditurі.

Vers. 4. Lingua placabilis, seu placans iratorum rixas; vel placida ob prudentiam sermonis, est velut *lignum vitæ* res scilicet salutaris, ac iucunda. Vulgariter dixerim, *Da la vida. Quæ autem immoderata est, conteret,* affligit, mentémque & *spiritum,* auditorum *conteris,* & contristat.

Vers. 5. Stultus irridet disciplinam patris sui, correptionem parentum contemnit. *Qui autem custodit correptiones,* seu corripi gaudet, *astutior fiet,* cautior, ac sapientior euadet. *In abundanti iustitia, virtus maxima* seu fortitudo *est,* ad tentationes superandas, ac egregias gerendum actiones. *Cogitationes autem impiorum eradicabuntur.* Quia cum iniusti sint fortitudine carent ad cogitationes illustres, licet mandandas executioni. Vnde qui studia firmiter eradicata putant, ea videbunt sine germine eradicari. * Ad egregia studia exequenda, abundantia iustitiæ necessaria est.]

Ad egregia studia exequenda, abūdantia iustitiæ est necessaria.

Vers. 6. Domus iusti plurima fortitudo. In domo iusti valida fortitudo adest ad huiusmodi opera præstanda, iustitia enim cordi, ac brachiis robur impertit. *Et in fructibus impij conturbatio,* in cogitationibus, & actionibus impij nulla firmitas erit, sed conturbatio, ac commotio ob multa infortunia, quæ Deus in scelerum immittit vltionem. * Vnde facilius planè rectè viuere, quàm iniquè degere.]

Facilius rectè, quàm iniquè viuere.

Vers. 7. Labia Sapientium disseminabunt scientiam, libenter aliis edocere curabunt: *Cor stultorum dissimile erit,* nec enim scientiam, qua se immeritò putant pollere, aliis volunt communicare, sed sibi gestient retinere. Preme illud verbum, *Disseminabunt scientiam,* vt ex iacto semine germina nascantur. Annon fructus iacti seminis serenti cedit agricolæ? Fructus ergo ex doctrina docentis germinantes in eius procul dubio cedent vtilitatem.]

Magister alios edocēs sibi colligit fructus vberrimos.

Vers. 8. Victima impiorum abominabiles Domino. Quamuis enim in se abominabiles non sint, vt tamen ab impiis manibus offeruntur Deo sunt abominationi. *Vota verò iustorum placabilia,* Numini cœlesti grata, & vim habentia illum placandi. Vnde

Vers. 9. Abominatio est Domino via impij: qui sequitur iustitiam, diligitur ab eo. Actiones impiorum licet in se egregiæ sint, vt tamen ab impio procedunt, ei admodum sunt inuisæ. Actiones autem eius, qui sectatur iustitiam, & ideò à Domino diligitur, ei admodum placent.

Vers. 10. Doctrina mala deserenti viam vitæ. In Hebræo pro *doctrina* est מוסר *musar,* id est, *correptio, castigatio.* Mala est, seu seuera, dura, intolerabilis, odiosa ei, qui deserens salutarem viam, vitiorum itinera sectatur. Vnde is, *qui increpationes odit, morietur,* male peribit cum iis, qui per scelerum iter incedunt. * Profectò correptionem spernere reprobationis est documentum.]

Correptionem spernere, reprobationis documentum.

Vers. 11. Infernus, & perditio coram Domino: quanto magis corda filiorum hominum? Infernus, Græcè *gehenna,* & perditi, seu damnati in inferno detecta, & explorata sunt Deo, qui quot, & quales damnati sunt, & damnandi, quibus quantisque pœnis cruciandi: quanto magis patebunt ei cordis filiorum hominum intimi

recessus, occultæ cogitationes, & appetitus? * Cura igitur à prauis recedere affectibus, quorum nullus diuinam effugit cognitionem.]

Cura à prauis recedere affectibus, quorum nullus à Deo abscondi-tur.

Vers. 12. Non amat pestilens eum, qui se corripit, semper improbo inuisa est correptio, vnde se corripientes odio habet: *nec ad Sapientes* ideo *graditur*, timens, ne eius impietatis conscij eum corripere intendant. * *Pestilentem* appositè impium Sapiens vocitauit. Quia impius nunquam non est Reipublicæ pestis, alios prauo exemplo corrumpens.]

Impius semper est Reipublicæ pestis, alios corrumpens.

Vers. 13. *Cor gaudens exhilarat faciem*, nam hilaris animi notæ in faciem eminent. *In mœrore animi deijcitur spiritus*, id est, animi alacritas. Alij *anhelitus* suspiriis, quæ mœrentes effundere solent, deiicitur, & quasi suffocatur.

Vers. 14. *Cor Sapientis quærit doctrinam: & os stulti pascitur imperitia.* Qui Sapiens est, quotidie in Sapientia proficere gestit, & veluti quotidiano cibo reficiendus, dogmata quærit, dum stulti os sua imperitia pascitur, sua inscitia, qua emergere non curat, delectatur.

Vers. 15. *Omnes dies pauperis mali*, graues, iniucundi, molesti. Tamen *secura mens* eius, seu conscientia *quasi iuge conuiuium* facit omnes dies eius lætos, & iucundos: cum aduersa omnia non vt flagella, sed vt amoris documenta de manu Dei iucundissimè accepter. * Certè conscientiæ securitas iuge est vel pauperis ſamescenti conuiuium, cunctos labores iucundos reddens.]

Conscientiæ securitas iuge conuiuium pauperi famescenti.

Vers. 16. *Melius est parum cum timore Domini*, tum quia ad præsentem vitam quiete transigendam, vtilius est: tum quia ad ætetnam obtinendam magis expedies. Melius ideò parum, *quàm thesauri magni, & insatiabiles.* Hebr. pro *insatiabiles* posuête, *Tumultus in eo.* * Porrò magni tumultus cupiditatum adest in eo, qui pecuniis, qui diuitiis exsatiari non potest; qui quidem tumultus timenti Deum haud vtiles ad iter vitale percurrendum. Vnde ipse Salomon cupiens *parum* ad victitandum, cauebat *diuitias, & mendicitatem ne dederis mihi. Sed victui tribus necessaria.*]

Vtilius est iusto ad quietem spiritus modico viuere, quàm diuitiis abundare.

Vers. 17. *Melius est vocari ad olera* ad vilis mensæ cibos *cum charitate* erga commensales: *quàm ad vitulum saginatum cum odio.* Insipidus enim est cibus, nec proficit, quando odio præcordia sauciantur. * Testor virum, cui vxor est inuisa (vel è contra) cum ea mensæ hærentem abundanti. Annon tantum haurit veneni, quantum ex cibo absumit.]

Ei, cui coniux inuisa est, cum eo comedēs cibus insipidus, vel in lauto conuiuio.

Vers. 18. *Vir iracundus prouocat rixas*, quia iracundia vnius colloquentis cum eo excitat iracundiam, vnde rixæ procedunt. At *qui patiens est, mitigat* rixas ab alio iracundo *excitatas.*

Vers. 19. *Iter pigrorum quasi sepes spinarum.* Nam pigris omnia videntur difficultatum spinis obsepta, ac impedita: *Via* autem *iustorum absque offendiculo*, non solùm spinarum vulnera non timent, verum nec lapilli offendiculum casus se reperturos esse verentur.

Vers. 20. *Filius Sapiens lætificat patrem*, cui agnatum est quęscumque filij profectibus exultare. *Et stultus homo despicit matrem suam*, nec ita se gerere curat, vt illi afferat lætitiam ex Sapientia, quemadmodum filius ille Sapiens. * Profectò filius qui matrem è qua prodiit, & cuius dolore enixus fuit, se omnino insipientem ostentat.]

Insipientem se ostendit filius qui suā matrem despicit.

Vers. 21. *Stultitia gaudium stulto*, seu stultus gaudet rebus stultis, vulgariter explico, *Esta muy pagado de sus disparates. Et vir prudens dirigit gressus suos*, id est, nunquam suis confidit actionibus, semper eas suspectas habet, vnde diligenter curat, rectitudinem earum magis ac magis vestigare. * Prudentis est suas omnes actiones habere suspectas: stulto sua nulla actio non placet.]

Prudens suas actiones adquam omnino apprebat, omnes placent stulto.

Vers. 22. *Dissipantur cogitationes, vbi non est consilium*, seu malè cedunt & irritum cadunt intentata, aut cogitata negotia, nisi prudenti consilio regantur. Vbi autem sunt plures consiliarij, *confirmantur*, seu ad fœlicem exitum perducuntur.

Vers. Lætatur homo in sententia oris sui, cum scilicet existimat se sapienter, & ad negotium, de quo agitur, dirigendum, appositè esse locutum. *Et sermo opportunus est optimus*, quia sufficit suum auctorem gaudio perfundere. * Sufficiens præmium iusti, ac vtilis suffragij est, hominem opportunè fuisse locutum.]

Sufficiens præmium recti suffragij est opportunè te fuisse locutum.

Vers. 24. *Semita vitæ super eruditum.* Hebr. *Sursum est intelligenti*, vel prudenti, id est, prudens animus ad superna contendit, seu in cœlum, vbi æterna est vita. *Vt declinet de inferno nouissimo.* Hebr. *Qui deorsum*, seu vt abstrahatur ab inferno, qui deorsum, aut infra omnia est, & ima pars mundi. * Certè eruditio est prædestinationis effectus; scientia enim oculi hominis aperiuntur, vt ea requirat bona, quæ æterna sunt, eaque curet haud incurrere mala, quæ terminum non possunt obtinere.]

Scientia educit ad requirenda æterna bona, & interminabilia mala fugienda.

Vers. 25. *Domum superborum demolietur Dominus*, qui in pauperes & viduas iniurij sunt, ac violenti. *Et firmos faciet terminos viduæ*, terminos agri viduæ, quos superbus conuellere tentabat. * Qui tentat viduæ incommoda inferre, non solùm suum studium non assequitur, verùm excogitatum malum in proprium caput recidit, eius domum, seu diuitias Domino demoliente.]

Qui tentat viduam incōmodo afficere, agit vt in proprium caput id recidat incommodum.

Vers. 26. *Abominatio Domini cogitationes malæ.* LXX. *cogitatio iniusta*, quæ scilicet alij malum machinatur. *Et purus sermo pulcherrimus firmabitur ab eo.* Purus sermo sincerus, fraude carens, quem Dominus pulcherrimum reputat, ab ipso firmatur, dum tribuit, vt felicem, stabilemque effectum sortiatur.

Vers. 27. *Conturbat domum suam, qui sectatur auaritiam.* Multas domi suæ contentiones & rixas excitat. Vxor enim filij, & famuli, laborantes fame conqueruntur. *Qui autem odit munera, viuet.* Qui expers est auaritiæ, quiete potietur, & absolutè *viuet*. * Auari enim vita innumeris perturbationibus, verè vita non est.] *Per misericordiam, & fidem purgantur peccata.* Alij, *doctrina legis obseruatione* admissa peccata expiantur. * Cur autem solius misericordiæ cum fide fit mentio, si integra legis obseruatio necessaria est cum fide ad cuncta crimina vitanda? Certè quia fidelis si misericors sit, si pauperes subsidiis cumulet, totam legem videtur obseruare. Vnde Dominus solius misericordiæ referens iustorum virtutes, recordatur, dum ait: *Venite benedicti. &c.* Esuriui enim & dedistis mihi manducare; innuens misericordes totius legis obseruatores extitisse.]

Vita auari innumeris addicta perturbationibus verè vita non est. In voce misericordia, seu in eleemosyna videtur totius legis obseruatione contineri.

tisse.] *Per timorem autem Domini declinat omnis à malo.* Timor enim iudiciorum Dei frænum est iustis, qui iustissimè ob vnicum lethale piaculum eum qui sanctissimè antè vixerat, æternis cruciatibus addicit.

Vers. 28. Mens iusti meditatur obedientiam: Os impiorum redundat malis. Iustus cum ab aliquo monetur, & cum aliquid ei præcipitur, obedientia meditatur vtilitatem, & ad iussa capessenda se præparat. Contra verò os impij malis redundat, quia monentibus, aut iubentibus obmurmurat, & resistit. * Preme verbum. *Meditatur obedientiam.* Existimo, omnem subditi in obediendo repugnantiam, vel tarditatem ortum habere, quia non meditatur, non mente recolit spiritualia, imò & temporaria obediendi commoda.]

Tarditas subditi ad obediendum oritur ex eo, quòd nõ meditetur spirituales, ac temporarios obedientiæ fructus.

Vers. 29. Longè est Dominus ab impijs, seu ab iis, qui adhærent impietati, sic recedit, vt quodammodò eos exclusisse à sua prouidentia videatur. *Et orationes iustorum,* quibus Deus propè adest, protinus exaudit.

Vers. 30. Lux oculorum lætificat animam, vt patet cum post tenebras lux recurrit. *Fama bona impinguat ossa.* Haud aliter fama bona, quàm quis de se intelligit spargi magnam affert voluptatem. Liceat vulgari idiomate exprimere. *En gorda al hombre el verse famoso.*

Vers. 31. Auris, quæ audit increpationes vitæ, in medio Sapientium commorabitur. Qui libenter admittit correptionem salutarem, vitam afferentem, in medio Sapientum versatur, vt eos mouentes seu corripientes audiat, vel quia iam cum Sapientibus videtur esse computandus. * Sapientia enim magna est, delinquentem velle corrigi.]

Sapientia magna est, amare correptionem eâque procurare.

Vers. 32. Qui abijcit disciplinam, despicit animam suam, seipsum despicit cum non curet seipsum perficere, & probatis moribus ornare, quod per correptionem Sapientum, vel superioris assolet obtineri. *Qui autem acquiescit increpationibus, possessor est cordis* Cor habet, cordatus procul dubio, ac prudens est.

Vers. 33. Timor Domini disciplina Sapientiæ, seu Deum timere, est salutaris quædam castigatio, quam Sapientia sequitur. *Et gloriam præcedit humilitas.* Gloriam & decus, quod ex emendatis moribus nascitur, præcedit humilitas, qua monitiones, & correptiones libenter admittuntur. * Raro humilitas quamcumque veram gloriam, aut decus non præcedit.]

Raro non præcedit humilitas gloriam.

CAPVT XVI.

Varias vias ac diuinæ prouidentiæ affectus, cui omnia quantumuis fortuita videantur, subiecta sunt, Salomon enunciat.

1. HOMINIS est animam præparare: & Domini gubernare lin-
guam. 2. Omnes viæ hominis patent oculis eius: spirituum
ponderator est Dominus. 3. Reuela Domino opera tua, &
dirigentur cogitationes tuæ. 4. Vniuersa propter semetip-
sum operatus est Dominus; impium quoque ad diem malum.
5. Abominatio Domini est omnis arrogans: etiamsi manus
ad manum fuerit, non est innocens. Initium viæ bonæ, fa-
cere iustitiam: accepta est autem apud Deum magis, quàm immolare hostias.
6. Misericordia & veritate redimitur iniquitas: & in timore Domini declinatur à
malo. 7. Cùm placuerint Domino viæ hominis, inimicos quoque eius conuer-
tet ad pacem. 8. Melius est parum cum iustitia, quàm multi fructus cum iniqui-
tate. 9. Cor hominis disponit viam suam: sed Domini est dirigere gressus eius.
10. Diuinatio in labiis regis, in iudicio non errabit os eius. 11. Pondus & statera
iudicia Domini sunt: & opera eius omnes lapides sacculi. 12. Abominabiles regi
qui agunt impiè: quoniam iustitia firmatur solium. 13. Voluntas regum labia iu-
sta: qui recta loquitur, diligetur. 14. Indignatio regis, nuncij mortis: & vir sa-
piens placabit eam. 15. In hilaritate vultus regis, vita: & clementia eius quasi im-
ber serotinus. 16. Posside sapientiam, quia auro melior est: & acquire prudentiam,
quia pretiosior est argento. 17. Semita iustorum declinat mala: custos animæ suæ
seruat viam suam. 18. Contritionem præcedit superbia: & ante ruinam exaltatur
spiritus. 19. Melius est humiliari cum mitibus, quàm diuidere spolia cum superbis.
20. Eruditus in verbo reperiet bona: & qui sperat in Domino, beatus est. 21. Qui
sapiens est corde, appellabitur prudens: & qui dulcis eloquio, maiora percipiet.
22. Fons vitæ eruditio possidentis: doctrina stultorum, fatuitas. 23. Cor sapientis
erudiet os eius: & labiis eius addet gratiam. 24. Fauus mellis, composita verba: dul-
cedo animæ sanitas ossium. 25. Est via quæ videtur homini recta: & nouissima eius
ducunt ad mortem. 26. Anima laborantis laborat sibi, quia compulit eum os suum.

27. Vit impius fodit malum, & in labiis eius ignis ardeſcit. 28. Homo peruerſus ſuſcitat lites: & verboſus ſpetat principes. 29. Vir iniquus lactat amicum ſuum: & ducit eum per viam non bonam. 30. Qui attonitis oculis cogitat praua, mordens labia ſua perficit malum. 31. Corona dignitatis ſenectus, quæ in viis iuſtitiæ reperietur. 32. Melior eſt patiens viro forti: & qui dominatur animo ſuo, expugnatore vrbium. 33. Sortes mittuntur in ſinum, ſed à Domino temperantur.

COMMENTARII.

VERS. 1. *Hominis eſt, animam præparare.* (Hebr. *Hominis ſunt præparationes cordis*) & Domini gubernare linguam. (Hebr. *Et Domino eſt reſponſio linguæ.* Hominis eſt apud ſe poſſe cogitare, & frequenter diſponere, quid ſit locuturus, vel reſponſurus, abſque Dei auxilium, quod diſpoſuit, non bene loquetur. Non quod diſponere cor, aut præparare valeat aliquid ſine Dei gratia ad loquendum; ſed quod etiam hoc ipſum, quod cum Dei gratia loqui diſpoſuit, eloqui aptè non poſſit ſine noua & peculiari Dei gratia, quæ linguam gubernet, ac moderetur. * Vndè aptè, & neceſſariò Concionator ſermonis initio gratiam ſpecialem per Deiparæ petit interceſſionem, vt quod cum Dei gratia loqui diſpoſuit, id cum eadem peculiari vtiliter proferat.]

Sermonis initio poſtulada eſt ſpecialis gratia à Concionatore, vt vtiliter proloqui valeat.

Verſ. 2. Omnes viæ hominis patent oculis eius. Hebr. *Omnes viæ viri mundæ in oculis ſuis.* Licet homines putent, omnes actiones ſuas puras eſſe, & labis expertes, frequenter tamen oculi Dei, qui interiora ſcrutantur, aliud iudicant. * Quare homo prudens nunquam debet ſeſe ſuis in operibus complacere; quæ enim ſibi puriora apparent, Dei oculis taxabilia frequenter exponuntur.] Alij illud, *In oculis eius*, ad Deum referunt, cuius oculis omnia patent. * Vndè actionem non exeras, quæ non poſſit Dei intuitui iuſta præſentari.] *Spirituum* enim *ponderator eſt Dominus.* Ponderat enim iuſtè quonam affectu à quonam ſpiritu, ſeu intentione opera, exterius bona, procedant.

Prudens nunquam debet exiſtimare ſua opera omninò pura eſſe.

Nihil operemur, quod non valeat intuenti Deo præſentari.

Verſ. 3. Reuela Domino opera tua. Hebr. *Volue ad Dominum*, omnia enim in Dei laudem, & gloriam ſunt referenda. *Et dirigentur cogitationes tuæ*, proſperum effectum ſortientur. Pſal. 36. *Reuela Domino viam tuam, & ſpera in eo, & ipſe faciet.* * Cum enim quis intendit opera in Dei gloriam exercere, ad eum pertinet illa ad proſperum ſucceſſum perducere: quaſi ipſius Dei opera eſſent. Vnde aptè dixit Dauid, *Et ipſe faciet.*]

Cum quis ad Dei gloriam opera dirigit, quaſi facta à Deo proſperum ſucceſſum habent.

Verſ. 4. Vniuerſa propter ſemetipſum operatus eſt Dominus, propter gloriam ſuam, & propter ſeipſum tanquam vltimum finem. *Impium quoque ad diem malum.* Impium etiam, qui impietatem non deſerit, reſeruat ad diem malum æternæ damnationis in gloriam ſuam. * Certè pœna peccatoribus inflicta in Dei gloriam cedit, eius oſtendens iuſtitiam.]

Pœna impiis inflicta in Dei gloriam cedit.

Verſ. 5. Abominatio Domini eſt omnis arrogans: etiamſi manus ad manum fuerit, non eſt innocens. Tam inuiſus eſt Deo homo arrogans, & ſuperbus, & licet *manus ad manum* ſit nihil operans, (vulgò dixeris, *Aun quando ſe eſta mano ſobre mano*) Deo diſplicet, qui elatum cordis dignoſcit affectum ex eo non *innocens.* * Vel arrogantis ingenium nihil operantis nihil ore proferentis abominabile quidem eſt.] *Initium viæ bonæ, facere iuſtitiam.* Græcè *ſumma.* Via bona penitus conſiſtit in gerendo, quæ recta ſunt. Nam facere iuſtitiam non tantum eſt initium bonæ vitæ, ſed etiam eius *ſumma* & conſummatio. * Aptè etiam dixeris, Initium vitæ rectæ ſummam, aut conſummationem illius eſſe. Nam qui bene cœpit, dimidium facti, imò totum factum videtur habere.] *Accepta eſt autem apud Deum magis, quam immolare hoſtias.* Rectè viuere, acceptabilius eſt Domino, quàm victimas offerre.

Arrogantis ingeniũ, vel nihil loquẽtis, aut operantis, abominabile eſt.

Benè incipere bonum opus, quodãmodò eſt, benè id conſummare.

Verſ. 6. Miſericordia, & veritate redimetur iniquitas. Peccator veritatis amator, aut in pauperes munificus Deum excitat, vt pœnitudinis ei dedat affectum, quo veniam criminum aſſequatur; & deinceps *in timore Domini à malo declinet*, ſeu recedat. * Haud dubium, quin ad recedendum à crimine, & virtutem ſectandam eleemoſyna conferat, & amor veritatis adiuuet.]

Eleemoſyna & amor veritatis conferunt ad veniam peccatorum conſequendam.

Verſ. 7. Cum placuerint Domino viæ hominis, inimicos quoque eius conuertet ad pacem. Cum homines ad Dei placitum vitam duxerint, Deus aget, vt eis ſint pacati qui prius auerſabantur. * Mihi credite, bella ex peccatis exortum habere. Vnde ſi diuturna Rex vult ſubditos frui, & exultare pace, curet iuſtus ipſe, ſuos ſimul à piaculis abſtinere.]

Ex peccatis bella, ex iuſtitia pax exoritur.

Verſ. 8. Melius eſt parum cum iuſtitia, quàm multi fructus cum iniquitate. Cecinit Dauid, *Melius eſt modicum iuſto, ſuper diuitias peccatorum multas* Pſal. 36. * Cùm enim non opes, ſed Deus det hominibus ſatietatem, modico ſubſidio iuſtum abundare, impium verò affluentem opibus facit egere.]

Iuſtus modico ſubſidio abundat, impius affluẽs diuitiis eget.

Verſ. 9. Cor hominis diſponit viam ſuam: ſed Domini eſt, dirigere greſſus eius. Multi enim apud ſe ſtatuunt, quod vitæ genus ſectari velint, ſed Deus ita res diſponit, vt diuerſus omninò ſit exitus. Vulgariter dicimus, *El hombre propone, y Dios diſpone.* * Qui vult geſta ſua iuxta ſuum votum & ſtudium diſponi, id ad Dei referat beneplacitum. Vndè cum Deus diſpoſuerit quod ei placitum erit, hominis propoſitio, ſtudium, votum ſortietur, ad optatum deueniet effectum.]

Qui ſtudium aut propoſitum ducit iuxta Dei beneplacitum, ſemper optatum aſſequetur effectum.

Verſ. 10. Diuinatio in labiis Regis, in iudicio non errabit os eius. Nam Deus ſpeciali cura adeſt Principibus, vt rectam pronuncient ſententiam, & in rebus ambiguis, & obſcuris quaſi diuinent, nec aberrent. Vt iudicium Salomonis inter duas meretrices oſtendit. * Nec ineptè dixerim, accipienda eſſe dicta, ac iuſſa Regum quaſi diuina oracula, cum Dei teneant locum, illiſque ſine cunctatione parendum.]

Parendum Regis iuſſis vti diuino oraculo.

Verſ. 11. Pondus, & ſtatera iudicia Domini ſunt. Deus omnia facit cum ſumma iuſtitia, & æquitate, ac ſi cuncta opera ſua ad ſubtiliſſimum aurificis bilancis vocaret examen. *Et opera eius omnes lapides ſacculi.* Alludit ad vete-

rum

rum ritum, qui ad examinanda pondera vtebantur lapidibus, eosque in facculo repositos apud se habebant. Ex Hebræo, *Pondus statera iustæ est Domini, & opus eius omnes lapides facculi.* Quia vel vnicum Dei opus, omnes ad iusta pondera gerenda lapides æquitate vincit. Seu *opus eius lapides facculi*, id est. * Deus instituit huiusmodi lapides, seu libras, ne iniquis ponderibus iustitia violetur.]

Deus instituit libras, ne in ponderibus Iustitia violetur.

Vers. 12. *Abominabiles Regi, qui agunt impiè: quoniã iustitia firmatur solium.* Debent inuisi admodum esse Regibus Ministri iniusti, pendet etenim Regnorum stabilitas ex iustitiæ obseruatione. * O quot ex iustitiæ violatione Imperia corruerunt! Vnde Reges si student suum stabiliri Imperium, Ministros iniustos à regimine amoueant.]

Ex iustitiæ obseruatione Regnorum stabilitas.

Vers. 13. *Voluntas Regum labia iusta.* Volunt plerumque Reges, suos Ministros iustis ad proferendas sententias labiis vti: *& qui recta loquitur*, qui iustam profert sententiam, *diligetur* ab eis. * At non sufficit, Reges huiusmodi gerere voluntatem; necessarium est eus diligenter vestigare, an Ministri opere compleant piam illam eorum voluntatem circa iusta iudicia ferenda.]

Non sufficit Reges gerere voluntatem, vt Ministri iusta decernãt, debent illos vrgere, vt id omninò præstent.

Vers. 14. *Indignatio Regis, nuncij mortis.* Nam qui sibi Regem iratum aspectant, mortem metuunt, quasi extremum iudicium sibi esset indictum. * Hoc ad spiritualia transferas oportet. Cum Deum ob commissum graue crimen tibi comperis esse iratum, æternæ mortis ad te nuncium aduentasse non dubites.] At *vir Sapiens placabit eam*, mortis irruentis iram placabit sapienter accurrens ad pœnitentiam, quâ Dei indignatio mansuescit.

Peccare, idem est, ac mortis nuncium recipere.

Vers. 15. *In hilaritate vultus Regis vita.* Quemadmodum indignatio Regis mortem prænunciat, sic hilaritas vitam affert, & animum aspectantis bona spe complet. *Et clementia eius quasi imber serotinus*, diu expectatus, & ideo gratissimus.

Vers. 16. *Possìde Sapientiam, quia auro melior est, & acquire prudentiam, quia pretiosior est argento.* Opes cunctæ haud possunt cum Sapientia ac prudentia comparari. * Vndè taxantur diuites, qui filios suos ab studio litterarum auertunt viles eis relicturi diuitias, cum facilè potuerint eos augustioris thesauri facere possessores.]

Taxabilis diues, qui filium ab studio litterarum auertit.

Vers. 17. *Semita iustorum declinat mala*, seu iusti per viam rectam virtutis incedunt à vitiorum itinere fugientes. *Custos animæ suæ seruat viam suam.* Cui cordi est animam suam custodire, seruat viam suam attentè, suas actiones examinando, ne in aliquo delinquens, aberret. * Conscientiæ examen admodum vtile ad iustè in via ad superos procedendum.]

Conscientiæ examen valdè vtile ad iustè in via procedendum.

Vers. 18. *Contritionem præcedit superbia*, est causa ruinæ; *ante ruinam* enim seu contritionem huiusmodi *exaltatur spiritus*, seu animus inaniter effertur. * Quod de contritione vel ruina luxuriei quotidie experimento constat. Plerumque etenim superbiæ vanitas luxuriei confusione vindicatur.]

Assolet superbia luxuriæ flagellari.

Vers. 19. *Melius est humiliari cum mitibus, quàm diuidere spolia cum superbis.* Felicior est homo pauper qui inter mites & humiles annumeratur: quàm ad superborum cœtum pertinere, cum eisque spolia diuidens haud iustè acquisita diuitiis abundare.

Vers. 20. *Eruditus in verbo*, seu in re, de quâ agitur, in negotio, quod est præ manibus, *reperiet bona*, diuitiis opplebitur. At *qui sperat in Domino, beatus est.* Seu qui temporalium diuitiarum acquisitione non nititur, sed in Domino suam spem, ac fiduciam collocat, beatitudine vera potitur, siue Dei gratia, quæ quidem est omnium felicitatum epilogatio.

Vers. 21. *Qui Sapiens est corde, appellabitur prudens.* Qui Sapiens fuerit non solùm ore verba compta planè fucata proferens, sed corde veram scientiam adeptus: appellabitur prudens, & cordatus, & hoc nomine magni fiet. *Et qui dulcis eloquio maiora percipiet:* Sed multò pluris æstimabitur ille, qui præter veram Sapientiam nactus etiam eloquentiam fuerit. * Non dubium, quin ex eloquentia magnum decus & ornatum Sapientia recipiat.]

Ex eloquentia magnum decus, & ornatum Sapientia recipit.

Vers. 22. *Fons vitæ*, seu causa vitæ, id est, multorum bonorum est *eruditio possidentis* eam eruditionem. Græcè, *Possidentibus*: Eruditionem multitudo bonorum. *Doctrina stultorum fatuitas.* Quæcumque docent, aut dicunt stulti, mera est fatuitas. * *Doctrina stultorum.* Bellè quidem. Agnatum enim est insipienti velle docere, seque aptum ad magisterium reputare.]

Proprium est fatui, velle docere, seque aptum ad magisterium reputare.

Vers. 23. *Cor Sapientis erudiet os eius.* Ex interna enim Sapientia ac prudentia verba cordata procedunt. * Vnde sermo assolet esse prudentis viri vel imprudentis documentum. *Et labijs eius addet gratiam.* Tota enim sermonis venustas ex sapienti corde promanat.

Sermo prudentiæ viri, aut imprudentiæ documentum.

Vers. 24. *Fauus mellis composita verba: dulcedo animæ, sanitas ossium.* Suauissima, ac gratissima sunt verba à Sapiente composita, animo dulcedinem infundunt, & corpori sanitatem; nam quæ animum recreant, etiam corpori prosunt.

Vers. 25. *Est via, quæ videtur homini recta.* Existimat homo aliquam viuendi rationem esse sibi salutarem, v. gr. huic vel illi muneri præfici: *& nouissima eius via ducunt ad mortem*, in perditionem deuiantem tandem adducit. * Vnde prudentis est officia non ambire, & ad ea haud sine superioris imperio promoueri.]

Prudentis est, officia illustria non ambire ne fortassè ducant ad perditionem.

Vers. 26. *Anima laborantis laborat sibi*, vt scilicet sibi paret, quæ ad vitam sunt necessaria, & opportuna. *Quia compulit eos os suum*, quia ad laborem iucundum homines compellit ciborum ad sedandam famem necessitas.

Vers. 27. *Vir impius fodit malum*, multo labore quærit, & quasi abditum in lucem profert. In Hebræo est, כרה *choreh*, id est, *Emit.* Vulgariter dixeris, *El peccar nole sale de valde.* * Miser equidem qui tanto laborum, ac tribulationum pretio comparat damnationem.] *Et in labijs eius ignis ardescit*, quia discordias, rixas, iurgia, ac seditiones suscitat, quibus, velut accenso igne, torquetur, vt iam vel hic incipiat æternùm conflagraturus, ardere.

Peccator magno laborum pretio damnationẽ comparat.

Vers. 28. *Homo peruersus suscitat lites.* Alij *susurro*, excitat discordias inter fratres: *& verbosus separat Principes.* Hebr. *Susurro* animis disiungit etiam viros Principes, vnde bella procedunt. * *Peruersus* igitur *homo* idem est, quod *susurro.* Nam qui seminat inter fratres discor-

Susurro homo peruersus.

dias non poterat mitiori malitiæ epitheto designati.]

Vers. 29. Vir iniquus lactat amicum suum, & ducit eum per viam non bonam. Lactat, inquam, allicit, & in fraudem trahit. * Est quidem egregiæ iniquitatis documentum amicum lactare, & seducere, præcipuè si eum ad patranda crimina deducas.]

Magnæ iniquitatis documentú est, amicum seducere.

Vers. 30. Qui attonitis oculis, seu animo totus in malitiam defixus *cogitat praua: mordens labia sua, perficiet malum*, instar vehementer irati, in prauum opus, quod concepit animo, erumper. * Vt constet, impium quærentem in crimine voluptatem, potius torturam inuenire.]

Impius in peccatis torturam inuenit.

Vers. 31. Corona dignitatis senectus, quæ in vijs iustitiæ reperietur. Hebr. *Diadema gloriæ canities*, non quæcumque, sed quæ per vias iustitiæ, & sanctitatis incedens reperitur. * In sene sanctitate prædito tanta est pulchritudo, vt valeat cum gloriæ diademate comparari.]

In sene iusto tãta est pulchritudo, vt valeat quodammodò cũ gloriæ diademate cõparari.

Vers. 32. Melior est patiens viro forti. Magis eminet fortitudo in patiendo, & tolerando aduersa, quàm in arduis fortiter aggrediendis. *Et qui dominatur animo suo, expugnatore Vrbium.* Aptè cecinit ille,

Fortior est, qui se, quam qui fortissima vincit
Mœnia.

Vers. 33. Sortes mittuntur in sinum, sed à Domino temperantur. In humanis nihil sine nutu, & dispensatione diuina, vt ne sortes quidem, quæ cæcæ fortunæ ab hominibus tribui assolent, & sine ratione cadere, diuinæ moderationis sint exortes.

CAPVT XVII.

Prudentiæ & stultitiæ, pietatis & impietatis varias conditiones, contrarios effectus Sapiens annotat.

1. MELIOR est buccella sicca cum gaudio, quàm domus ple-
na victimis cum iurgio. 2. Seruus sapiens dominabitur
filiis stultis, & inter fratres hæreditatem diuidet. 3. Sicut
igne probatur argentum, & aurum camino: ita corda pro-
bat Dominus. 4. Malus obedit linguæ iniquæ, & fallax
obtemperat labiis mendacibus. 5. Qui despicit paupe-
rem, exprobrat factori eius: & qui ruina lætatur alterius,
non erit impunitus. 6. Corona senum filij filiorum: & gloria filiorum patres eo-
rum. 7. Non decent stultum verba composita; nec principem labium mentiens.
8. Gemma gratissima, exspectatio præstolantis: quocumque se vertit, prudenter
intelligit. 9. Qui celat delictum, quærit amicitias: qui altero sermone repetit, se-
parat fœderatos. 10. Plus proficit correptio apud prudentem, quàm centum pla-
gæ apud stultum. 11. Semper iurgia quærit malus: angelus autem crudelis mitte-
tur contra eum. 12. Expedit magis vrsæ occurrere raptis fœtibus, quàm fatuo
confidenti in stultitia sua. 13. Qui reddit mala pro bonis, non recedet malum de
domo eius. 14. Qui dimittit aquam, caput est iurgiorum: & antequam patiatur
contumeliam, iudicium deserit. 15. Qui iustificat impium, & qui condemnat iu-
stum, abominabilis est vterque apud Deum. 16. Quid prodest stulto habere diui-
tias, cùm sapientiam emere non possit? Qui altam facit domum suam, quærit rui-
nam: & qui euitat dicere, incidet in mala. 17. Omni tempore diligit qui amicus
est: & frater in angustiis comprobatur. 18. Stultus homo plaudet manibus, cùm
spoponderit pro amico suo. 19. Qui meditatur discordias, diligit rixas: & qui
exaltat ostium, quærit ruinam. 20. Qui peruersi cordis est, non inueniet bonum:
& qui vertit linguam, incidet in malum. 21. Natus est stultus in ignominiam suam:
sed nec pater in fatuo lætabitur. 22. Animus gaudens ætatem floridam facit: spi-
ritus tristis exiccat ossa. 23. Munera de sinu impius accipit, vt peruertat semitas
iudicij. 24. In facie prudentis lucet sapientia: oculi stultorum in finibus terræ.
25. Ira patris, filius stultus: & dolor matris quæ genuit eum. 26. Non est bonum,
damnum inferre iusto: nec percutere principem, qui recta iudicat. 27. Qui mo-
deratur sermones suos, doctus & prudens est: & pretiosi spiritus vir eruditus. 28.
Stultus quoque si tacuerit, sapiens reputabitur: & si compresserit labia sua, in-
telligens.

COMMENTARII.

ERS. 1. *Melior*, ac ſuauior *eſt buccella panis ſicca cum gaudio* cordis, *quàm domus plena victimis*, ſeu copioſis cibis, qui è victimis mactatis in domos recipiuntur, cum familiarium iurgio. * Vt agricolarum tenuem menſam commendes, vbi inopia ciborum, ſed copia pacis.]

Agricolarum in menſa, penuria ciborum, ſed pacis abondantia.

Verſ. 2. Seruus Sapiens dominabitur filijs ſtultis domini ſui bonorum hæredibus, *& inter fratres hereditatem diuidet* tanquam moderator à patre relictus. Talis Ioſeph in Putifaris domo, & poſtmodum in Pharaonis regia, omnia moderabatur. Seruus fidelis inter filios dilectos eſt computandus. Vnde aliter locum expendo: Seruus Sapiens cum filiis patrisfamilias hæreditatem diuidet relictam ſibi, vti filius, ob benemerita portionem accipiendo. Ideò dicitur. *Inter fratres*, ſuos videlicet, *diuidet hereditatem*. Iam enim ob fidelitatem, & prudentiam gubernationis dignus factus eſt vti filius æſtimari.]

Seruus fidelis inter filios eſt annumerandus.

Verſ. 3. Sicut igne probatur argentum, & aurum camino: *ita* per tribulationum ignem iuſtorum *corda probat Dominus*. Sic Iobum, Tobiam, Ioſephum, & alios Diuos multis permiſit laboribus affligi. * Dum colens iuſtitiam ægritudinibus afficeris, ſeu aliis crematis ærumnis, te argentum & aurum exiſtima probationis camino addictum, patienterque ſuſtine, ne minus habens comperiare.]

Patientes iuſtus labores ſuſtineat, vt argentum, & aurum eſſe in igne appareat.

Verſ. 4. Malus obedit linguæ iniquæ: & fallax obtemperat labiis mendacibus. Hebr. *Audit* linguam iniquam, *audit* labia mendacia: ſeu vnuſquiſque iis capitur rebus, iis actionibus delectatur, quæ eius conueniunt ingenio. * Vnde mali malis, mendaces mendacibus facilè congregantur.]

Improbi improbis facillimè congregantur.

Verſ. 5. Qui deſpicit pauperem, exprobat factori eius, qui illum inopia premi diſpoſuit. *Et qui ruina lætatur alterius, non erit impunitus.* Incidet enim in ruinam, quæ aliis dabit lætitiæ occaſionem. * Nam per quæ quis peccat, per eadem plerumque torquetur.

Per quæ quis peccat, per eadem torquetur.

Verſ. 6. Corona ſenum filij filiorum. Gloria, decus, ornamentum ſenum ſunt nepotes, per quos ſecuriores de poſteritate fiunt: & per quos ipſi etiam poſt obitum quodammodo ſunt ſuperſtites. *Et gloria filiorum patres eorum.* Eorum namque nobilitas, ac virtus filios exornat. * Curent parentes iuſtè viuere, vt habeant filij, vndè poſtmodum poſſint gloriari.]

Parentes iuſtè viuentes gloria ſunt æternùm filiorum.

Verſ. 7. Non decent ſtultum verba compoſita. Hebraicè, *Non decorum ſtulto labium dignitatis.* Dedecet imperitum de rebus grauibus, quæ captum, & ſtatum illius ſuperant, diſputare. * Vnde Principes inuigilent, ne ad munera, & officia regiminis imperiti eligantur.] *Nec Principem labium mendax.* Plurimum dedecet Regem mentiri; & quæ promittit, non implere. * Nam cum quæ promiſit, non implet, arguitur, tunc, cum promiſit, fuiſſe mentitum.]

Ad officia regiminis dedecet eligi imperitos.

Dedecet Regem nõ implere promiſſa.

Verſ. 8. Gemma gratiſſima, expectatio præſtolantis. Res iucundiſſima eſt ei, qui diu aliquid expectauit, & optauit, cum illud conſequitur. *Quocumque ſe vertit, prudenter intelligit.* Quocumque ſe vertit is, qui aliquid expectat, & conſequi optat, prudenter agit, cautè, ac circumſpectè, ne fortè concepta ſpe decidat. * O quanta circumſpectione opus eſt tibi cœlorum Regnum expectanti, vti ne tot difficultatibus circumſeptus a ſupremæ felicitatis ſpe cadas!]

Magna circumſpectio neceſſaria eſt tibi, ne à ſupremæ felicitatis æternæ ſpe excidas.

Verſ. 9. Qui celat delictum, quærit amicitias. Qui amici delictum operire curat, quærit antiquam amicitiam conſeruare: qui extranei celat piaculum, expetit nouum amicum inire. * Nihil enim magis amicitiæ agnatum, quàm amici operire defectus.] *Qui altero ſermone repetit, ſeparat fœderatos.* Qui altero, ſeu diuerſo ſermone quæ dicta ſunt, aperit, ſeu repetit, addens aliquid, aut detrahens, amicum ab amico deducit. * O quot amicorum fœdera diſſoluuntur, ex vno, vel altero verbo addito, aut detracto ſuſurronis!]

Nihil magis amicitiæ agnatum quàm amici operire defectus.

Multæ amicitiæ diſſoluuntur, ex vno verbo addito, vel detracto ſuſurronis.

Verſ. 10. Plus proficit correptio apud prudentem, quàm centum plagæ apud ſtultum. Delinquenti cordato magis proficit ad emendationem corripientis vnicum monitum, quàm inſipienti flagellatio centies iterata.

Verſ. 11. Semper iurgia quærit malus. Qui maligno eſt animo, nunquam non iurgiis, rixis, ac contentionibus delectatur. *Angelus autem crudelis mittetur contra eum.* Variis affligetur malis in ipſum incurrentibus, quorum mali Angeli ſolent eſſe conciliatores. Pſal. 77. *Miſit in eos iram indignationis ſuæ, indignationem, & iram, immiſſiones per Angelos malos.*

Verſ. 12. Expedit magis vrſæ occurrere, raptis fœtibus, tunc enim maximè ſæuit; *quàm fatuo confidenti in ſtultitia ſua.* Nam qui ſunt eiuſmodi ingenij monitionibus non cedunt, nec vlla vi domari poſſunt, cum teſte Iacobo Epiſt. cap. 3. *Omnis natura beſtiarum: domita ſint à natura humana.* * Igitur fatuus ſuæ ſtultitiæ addictus feris durior eſt animantibus.]

Fatuus ſuæ ſtultitiæ addictus feris durior eſt animantibus.

Verſ. 13. Qui reddit mala pro bonis, vti faciunt, qui ingrato animo laborant: *non recedet malum de domo eius.* In ipſum enim, & in eius familiam permittet Deus infortunia incurrere. Ita frequenter accidit, vel certè vt accidat ingrati merentur. * Fuge ingrati domum inire, omnium planè malorum, ſeu tribulationum receptaculum.]

Fuge ingrati domum, tribulationum plerumque receptaculum.

Verſ. 14. Qui dimittit aquam, caput eſt iurgiorum. Qui caput, ſeu Initium dat iurgiis, & litibus, eſt ſicut qui dimittit aquam (ſic Hebr.) id eſt, ſicut qui rumpit aggerem, cui magna vis aquæ incumbit. Vt enim is, rupto ſemel aggere, non poteſt amplius cohibere aquas, quominus ingentia damna creent: Sic qui ſemel occaſionem iurgiorum dedit. *Et antequam patiatur contumeliam, iudicium deſerit.* Dictio Hebraica ריב *rib litem* ſignificat. Quoniam igitur auctor litis & caput iurgij ſimilis eſt laxanti aquam, quæ ſi ſemel irrumpere permittatur, poſtmodum non poteſt incommodum euitari: ideò ſi rectè, ac conſultè vult agere, priuſquam in grauem aliquam incidat ignominiam, deſerit cœptam coram Iudice cauſam. Hebr. *Antequam miſceatur lis, dimitte.* * O quot vitaſſes incommoda, ſi litem antequam cœpta eſſet, dimiſiſſes!]

Multa vitat incommoda qui litẽ antequam incipiatur, dimittit.

Verſ. 15. Qui iuſtificat impium, & qui condemnat iuſtum, abominabilis eſt vterque apud Deum. Qui impium eſſe iuſtum pronunciat, & iuſtum

impium

impium esse asserit, meritò inuisus est Domino. Nam huiusmodi testimonio falso quidem honoraturi impietas, & virtus desœdatur.

Vers.16. Quid prodest stulto, habere diuitias, cum Sapientiam, quæ ei admodum necessaria est, *emere eis non possit? Qui altam facit domum suam, quærit ruinam*; facilius enim alta exædificatio corruit, quàm humilis. *Et qui euitat discere, incidet in mala.* Mediocritas in parandis doctrinis suadetur. Nec enim sublimia, & quæ supra nos sunt, scrutari debemus, ne ruamus, dum nimis attollimur: nec rursus eos debemus imitari, qui auersantes doctrinam, propter imperitiam suam multis patent incommodis. * In rebus cunctis est nimietas noxia: medium tenuere Beati.]

In rebus cũctis noxia est nimietas.

Vers.17. Omni tempore tam prospero quàm aduerso *diligit*, seu diligentis opera præstat, *qui verè amicus est. Et frater in angustiis comprobatur.* Cum egestate, aut incommodo huiusmodi amicus premitur, qui verè est amicus ei diligenter gestit subuenire. Haud sic fictus amicus, de quo *Ecclest. 6. Est amicus secundum tempus suum, & non permanebit in die tribulationis.* * Annota, in secundo emistichio *fratrem*, vocitari, qui in primo *amicus* appellatus fuerat amicum debere esse nobis in fratrem: & fratrem in amicum. Quanto affectu fratri egenti succurrimus, tanto debemus amici subuenire egestati: & quanta diligentia verè amici amicum actum ærumna subleuare satagimus, tanta tenemur fratri afflicto solatium adhibere.]

Amicus sit tibi quasi frater: & frater tibi quasi verus amicus æstimetur, vt afflicto vtrique affectuosè subuenias.

Vers.18. Stultus homo plaudit manibus, gaudet sibi placet, *cùm spoponderit pro amico suo*. non aduertens ex imperitia plerumque ex fideiussione innumera incommoda prouenire spondentibus. * An eum qui pro alio fideiussit, diuitem vnquam aspectasti?]

Qui fide iubet, raro diues permanet.

Vers.19. Qui meditatur discordias, diligit rixas. Qui eo est ingenio, vt ab aliis dissentiat, & ab eorum sententiis se abducat, rixas amat quæ ex huiusmodi agendi ratione facile exoriuntur. *Et qui exaltat ostium*, Qui altam facit domum, seu superbè de se sentit, & de sua doctrina, ac prudentia extollitur, ob quæ procliuis fit ad contradicendum aliis, & rixandum: *ruinam quærit*, quia sibi incommodum, exitiumve parat, & accrescit.

Vers.20. Qui peruersi cordis est, vel maligno corde, *non inueniet bonum*, imò incidet in malum. *Et qui vertit* linguam seu peruertit, iniqua loquendo, etiam incidet in malum, imò vel hîc mala cuncta subibit. * Est enim omnium malorum præsentium veluti summa, vulgò *Tantomenta* malam, seu dissolutam linguam habere.]

Quasi summa maloru est hîc, linguam malã habere.

Vers.21. Natus est stultus in ignominiam suam. Nam quæ agit, & loquitur cum dehonestant. Nihil profectò stultus potest agere, aut loqui, quod non sapiat stultitiam ab videntibus, & audientibus irridendam. *Sed nec pater in fatuo lætabitur*, potius dolebit talem sibi filium contigisse. * *Nec pater*, bellè quidem: mater enim vel de filio lætari assolet insipienti ex vberiori, ac teneriori matris affectu.]

Mater filium quantumuis stultum habet in deliciis.

Vers.22. Animus gaudens ætatem floridam facit, mœror enim, & curæ intempestiuos canos inducunt. *Spiritus tristis exsiccat ossa.* animus mœrens vel floridum adolescentem in primo vere ad æstatem adducit.

Vers.23. Munera de sinu impius accipit. de sinu inquam litigantis secreto offerentis *vt peruertat semitas iustitiæ*, ad iustitiam scilicet corrumpendam.

Vers.24. In facie prudentis lucet sapientia Prudens enim à fronte, ab oculis perturbationum excurit notas totam faciem modestè componens quod quidem magna est Sapientia. * Leuis animi est, occultæ perturbationis indicia in facie ab aspicientibus annotanda exponere.] *Oculi stultorum in finibus terræ.* Contrà verò vagi sunt stultorum oculi, quos perperuò hîc illueque circumferunt, aperientes cordis leuitatem.

Imprudentia est doloris interni in facie indicia exponere.

Vers.25. Ira patris filius stultus. Dolent enim parentes, & irascuntur, cum filios aut disciplinæ incapaces animaduertunt, aut adeo corruptis moribus, vt ad bonam frugem eos nequeant reuocare. *Et dolor matris, quæ genuit eum.* Non est ira matris, sed dolor. * Rarò enim mater scit aduersus filium quantumuis discolum iram concipere, concipit quidem dolorem, quia eum concepit, & peperit.]

Pater irascitur ex filio stulto, mater nescit irasci, sed dolet.

Vers.26. Non est bonum, malum inferre iusto, nec percutere Principem, qui recta iudicat. Quemadmodum iniquè ageret, qui iusto auderet damnum inferre: sic se iniquum ostenderet qui Principem, qui recta iudicat, lingua impetere, ac lacerare. LXX. *Neque fas insidiari Principibus iustis.*

Vers.27. Qui moderatur sermones suos, doctus, & prudens est. Quia sermones moderari res est adeò difficilis, vt non solùm requiratur ad id scientia, sed & prudentia sit necessaria. *Et pretiosi spiritus vir eruditus.* Ille est pretiosi spiritus eruditus vir, qui parcè loquitur, spiritum, seu verba sua copiosè non depromens, vti fit in rebus pretiosis: qui quæ tacenda sunt, aut secreta habenda, temerè non effutit.

Vers.28. Stultus quoque, si tacuerit, sapiens reputabitur. Eius enim stultitia non apparebit, quæ sermone potissimum proditur. *Et si compresserit labia sua, intelligens habebitur.* * Ipsum enim silentium ostendit adesse prudentiam linguæ moderatricem, imprudentia namque & inscitia nescit tacere.]

Stultus tacere nescit.

CAPVT

CAPVT XVIII.

Non debere nos leuiter à semel stabilita amicitia, charitate, iustitia, aliisque virtutibus deflectere, Salomon suadet.

1. OCcasiones quærit qui vult recedere ab amico: omni
tempore erit exprobrabilis. 2. Non recipit stultus verba pru-
dentiæ: nisi ea dixeris quæ versantur in corde eius. 3. Im-
pius, cùm in profundum venerit peccatorum, contemnit: sed
sequitur eum ignominia & opprobrium. 4. Aqua profunda
verba ex ore viri: & torrens redundans fons sapientiæ. 5. Ac-
cipere personam impij non est bonum, vt declines à veritate
iudicij. 6. Labia stulti miscent se rixis: & os eius iurgia prouocat. 7. Os stulti
contritio eius: & labia ipsius, ruina animæ eius. 8. Verba bilinguis, quasi simplicia:
& ipsa perueniunt vsque ad interiora ventris. Pigrum deiicit timor: animæ autem
effeminatorum esurient. 9. Qui mollis & dissolutus est in opere suo, frater est sua
opera dissipantis. 10. Turris fortissima, nomen Domini: ad ipsum currit Iustus, &
exaltabitur. 11. Substantia diuitis vrbs roboris eius, & quasi murus validus cir-
cundans eum. 12. Antequam conteratur, exaltatur cor hominis: & antequam
glorificetur, humiliatur. 13. Qui prius respondet quàm audiat, stultum se esse
demonstrat, & confusione dignum. 14. Spiritus viri sustentat imbecillitatem suam:
spiritum verò ad irascendum facilem quis poterit sustinere? 15. Cor prudens pos-
sidebit scientiam: & auris sapientium quærit doctrinam. 16. Donum hominis di-
latat viam eius, & ante principes spatium ei facit. 17. Iustus, prior est accusator
sui: venit amicus eius, & inuestigabit eum. 18. Contradictiones comprimit sors,
& inter potentes quoque diiudicat. 19. Frater, qui adiuuatur à fratre, quasi ciui-
tas firma: & iudicia quasi vectes vrbium. 20. De fructu oris viri replebitur venter
eius: & genimina labiorum ipsius saturabunt eum. 21. Mors, & vita in manu lin-
guæ: qui diligunt eam, comedent fructus eius. 22. Qui inuenit mulierem bo-
nam, inuenit bonum: & hauriet iucunditatem à Domino. Qui expellit mulierem
bonam, expellit bonum: qui autem tenet adulteram, stultus est & impius. 23. Cum
obsecrationibus loquetur pauper: & diues effabitur rigidè. 24. Vir amabilis ad
societatem, magis amicus erit, quàm frater.

COMMENTARII.

VERS. 1. *Occasiones* affectatè *quærit, qui vult recedere ab amico*, seu amicitiam iam olim contractam soluere. Vir huiusmodi *omni tempore erit exprobrabilis*, cuncti enim damnabunt modum illius agendi, quo amicum deserere studuit. * Est certè indecorum facilè ab amico discedere, etiam cum recessus causa viget: quid cum abscessionis causæ requiruntur!]

Exprobrabilis vir, qui affectatèque causas recedendi ab amicitia.

Vers. 2. Non recipit stultus verba prudentiæ, seu prudentis, qui eius stultas curat corripere actiones. Nisi ea *dixeris, quæ versantur in corde eius*, seu quæ cum eius stulto ingenio concinunt.

Vers. 3. Impius cum in profundum venerit peccatorum, seu cum multis grauibus criminibus se implicauerit, *contemnit*, & fræna delinquendi licentiæ relaxat. * Nam si vnum crimen ad aliud patrandum disponit, quid peccatorum efficiet multitudo.] Hunc equidem *sequitur ignominia, & opprobrium.* * Nihil enim magis homini ignominiosum quàm habitu sine fræno delinquere.]

Vnum peccatum est ad alterū dispositio.

Ignominiæ hominis est, sine fræno delinquere.

Vers. 4. Aqua profunda verba ex ore viri. Aqua, quæ nunquam exhauritur, est Sapientis viri doctrina. Vel in viri Sapientis dictis mysteria latent: *& torrens redundans fons Sapientiæ.* Ac si diceret, Profundas, & graues sententias vir prudens è pectore eructat quasi copiosa scaturigine, & fonte inexausto, vnde & torrens, & fluuius emanat. * Aquæ profundi putei latent, torrentis omnibus exponuntur. Scientia illa commendatur, quæ non latet in puteo profunda, sed quæ in morem fluminis omnibus bibenda exponitur.] Quid prodest, virū esse Sapientiæ puteum (*que sea vn pozo de sciencia*.) si sibi aquas retineat absconditas, nec aliis salubriter epotandas manifestet?

Qui puteus est Sapientiæ, non sibi soli retineat aquas, sed alius epotandas exponat. Sit puteus & flumen.

Vers. 5. Accipere personam impij non est bonum, vt declines à veritate iudicij. Dicitur tunc accipi à Iudice alicuius persona, cum inferenda sententia non tam causæ, quàm personæ ratio habetur, verbi gratia, quia diues, quia propin-

Cuiuſlibet perſonã accipere Iudicem, malum eſt, accipere impij perſonam, peſſimum.

quus,&c. * Si ergo bonum non eſt, ſed malum, diuitis, aut propinqui perſonam accipere, quia diues eſt, vel propinquus, peſſimum proculdubio erit perſonam impij accipere, quia impius eſt.]

Verſ.6. Labia ſtulti miſcent ſe rixis. quia ſtultus omni inurbitate carens facile verba, quæ iniuriam ſubolent, profert, queis ad iram prouocant colloquentes. Vnde *os eius iurgia prouocat.*

Verſ.7. Os ſtulti contritio eius, ruinam ſtulto eius præparant verba; quia ſæpe qui audiens ſibi probra proferri, in illum iratus inſurgit, & vulnere afficit. Et præterea *labia ipſius ruina eſt animæ eius*, dum probra effutiens proximo, graui crimine defœdatur.

Verſ.8. Verba bilinguis quaſi ſimplicia, & ipſa perueniunt vſque ad interiora ventris. Nam ſuſurrones,& bilingues ſic verba ſua concinnant, vt ſincerè,& abſque dolo agere videantur, vt facilius decipiant: animum autem ſauciant, ac pectus fodiunt, doloréque vulnerant. *Pigrum deiicit timor*, laboris ſubeundi ex agri cultu, vel ex officij vel artis exercitamento: vndè huiuſmodi *effeminatorum*, qui animo virili non ſunt, *animæ eſurient*, ſeu fame & egeſtate diſcruciabuntur. * Nam qui non laborat, non manducat.]

Qui non laborat, eſu-rit.

Verſ.9. Qui mollis, & diſſolutus eſt in opere ſuo, frater eſt ſua opera diſſipantis. Pro *frater eſt*, al.) ſcripſére *ſimilis eſt.* Qui ergo pigritia laborat, otio torpet dum oportebat in cultura agri (verbi gratia) operam adhibere: ſimilis planè eſt illi, qui agrum illum fructibus plenum diſſiparet ac perderet. Æquale enim incommodum ſuſtinet ea laboris incuria, ac agri pleni iam diſſipatione ſuſtineret.

Verſ.10. Turris fortiſſima nomen Domini, ſeu ipſe Dominus cum omni ſua potentia Sapientia, aliiſque attributis, quæ glorioſè nominamus, celebramus,& inuocamus eſt nobis inuocantis fortiſſima turris. *Ad ipſum curris iuſtus, & exaltabitur*, celſo ac tuto loco in hac turri conſtitutus. * At ſi ad dulciſſimum Ieſu nomen locum transferre libeat: ipſum in periculis inuocare, idem tibi erit, ac in munitiſſima turri, ſeu arce conſtitui.]

Ieſu nomen eſt inuocanti turris munitiſſima.

Verſ.11. Subſtantia diuitis Vrbs roboris eius, nam in diuitiis tanquam in arce diuites confidunt, dum iuſti ſpem in Dei nomine locant. *Et quaſi murus validus circumdans eum.* * O ſtulte, num opes poterunt te ab irruente ægritudine exitiali liberare? Annon hi muri te circundantes irruente morte araneæ filamino exiſtent?

Quàm fragilis diuiti opum protectio.

Verſ.12. Antequam, conteratur, exaltatur cor hominis. Nam contritionem & exitium humiliationis ſuperbia præcedit. *Et antequam glorificetur, humiliatur.* Qui enim ſe humiliat, exaltabitur. * Proxima itaque ad humiliationem diſpoſitio eſt ſuperbia,& ad exaltationem humiliatio.]

Proxima ad humiliationem diſpoſitio ſuperbia, ad exaltationem humiliatio.

Verſ.13. Qui prius reſpondet quàm audiat eum, qui vult interrogare, *ſtultum ſe eſſe demonſtrat*, nequit enim ad propoſitum nondum propoſitum reſpondere. Vnde *confuſione dignum* ſe exerit, ab audientibus irridendus.

Verſ.14. Spiritus viri ſeu animi alacritas *ſuſtentat imbecillitatem ſuam*, ſeu corporis ſubleuat ægritudinem, vel debilitatem. Senes vidi adoleſcentes ex ſpiritus vi fortitudine ſuperantes. *Spiritum verò ad iraſcendum facilem, quis poterit ſuſtinere.* Oportet quidem virum eſſe alacrem animo, & non deiectum: non tamen iracundum; nam ad iram procliuem nemo ferre poteſt. * Certè bilioſum hominis ingenium aptius eſt ad agendum, quàm tardum, ac pigrum: dummodo comprimatur ſic à prudenti, & tolerante, vt non facilè immoderata prorumpat in verba, in iram proſiliat.]

Bilioſum ingenium aptius ad operandũ, quàm tardũ, dummodò non facilè prorumpat in iram.

Verſ.15. Cor prudens poſſidebit ſcientiam, quia diligenter illam vti hereditatem prædiuitem procurabit acquirere. * Mihi credite nec ingenium prudens, & acutum ſcientiam poſſidet, niſi ſtudio diligenter incumbat.] *Et auris Sapientium quærit doctrinam.* Vel ipſi Sapientes qui ſunt iam ſcientiæ poſſeſſores, adhuc ſtudio inſiſtunt, vt vberiorem ſcientiam adipiſcantur.

Nec ingenium perſpicax ſcientiã acquirit, niſi ſtudio diligenter incũbat.

Verſ.16. Donum hominis dilatat viam eius. Munera facilem ei viam, & aditum aperiunt, *& ante Principes ſpatium ei faciant.* Vulgari idiomate explicare liceat. *Danle cabida aun con los Principes.* Omnes quidem muneribus delectantur acceptis. * Qui cupierit ſibi ad Principes, ad Magiſtratus aditum reſerari det.] * Quod ad ſpiritum referre ſi velis, eleemoſynam ad Deum viam reſerare planam, aditum aperire non dubites.]

Ad Principes aditum munera aperiunt. Eleemoſyna ad Deum aditum aperit.

Verſ.17. Iuſtus prior eſt accuſator ſui, ſeipſum prius reprehendit, & emendat. Dein *cum venit amicus* (Hebr. proximus) *eius, inueſtigabit eum.* ſeu in eius mores inquiret, vt & ipſum, ſi emendatus non ſit, ſalutarem reducat in viam. * Veræ amicitiæ eſt amicum corripere delinquentem] * Porrò qui iuſtus eſt, tardò alterius correptione, ſi enim alicuius ſit conſcius defectus, iuſtitia eum cogit, vt acri ſtimulo crucietur, donec eum pœnitudine abluat.]

Veræ eſt amicitiæ, amicum delinquentem corripere. Iuſtus ſeipſum piaculi conſcius reprehendit, & emendat.

Verſ.18. Contradictiones comprimit ſors Diſcordias aſſolent ſedare ſortes, quibus lites etiam inter potentes aliquando dirimuntur. *Et in potentes quoque diiudicat*, ſeu Iudicis ſors gerit officium, ſententiam proferens, litemque dirimens.

Verſ.19. Frater, qui adiuuatur à fratre, quaſi Ciuitas firma, muris vtique circumſepta hoſti præcludens aditum. *Et iudicia quaſi vectes Vrbium.* Quemadmodum autem concordiâ firmæ ſunt priuatorum domus, ſiue amicus qui ab amico adiuuatur: ſic iuſtitia & æquitate aſſeruata, ſecura eſt ciuitas melius, quàm ſeris ac vectibus communita. * Quàm verum! Cùm videris vrbes corruere, haud errabis, ſi iuſtitiæ munimenta eſſe labefactata iudicaueris.]

Ex iniuſtitia corruunt Vrbes.

Verſ.20. De fructu oris viri replebitur venter eius: & genimina labiorum ipſius ſaturabunt eum. Vnicuique bene, aut malè futurum prout bene vel male loquitur. Vberem ideo, fructum, aut mercedem recipiet, qui prudenter loquetur,& qui ſermone ſuo aliis proderit. * Vt concionatores edoceantur, eis præmium, vel ſupplicium ex proficuo eorum, aut ex inutili,& ideò noxio, ſermone præparari.]

Concionator recipit præmiũ, vel ſupplicium ex vtili eius vel inutili ſermone.

Verſ.21. Mors & vita in manu linguæ, Vndè *qui diligunt eam, comedent fructus eius.* LXX. *Qui autem continent eam.* Qui, vt par eſt, diligunt linguam, & proinde cuſtodiunt eam, & illi dominantur, eius fructibus ſatiabuntur. * Lin-

Ex bono, vel malo (ſubaudi) linguæ pendet ſitis, vel ſatietas æterna.

gua Diuitis epulonis æterna ſiti torquetur, quia pauperi dira fuit imprecatio, quia detractionis verba protulit? Qui ergo linguâ ad pietatis verba proferenda vſus fuerit æterna ſatietate donabitur.] * Preme illud: *Qui diligunt eam.* LXX. *Qui continent eam.* Illos verè diligimus, quos continere, aut reprimere, ne delinquant, procuramus.]

Illum verè diligimus, quē procuratus cōtinere, ne in ſcelera cadat.

Verſ. 22. Qui inuenit mulierem bonam, inueniet bonum, cunctis bonis abſolutè oppletur, *& hauriet iucunditatem à Domino.* Hoc enim beneficium, quod Dei proprium eſt, illi iucunditatem, & in cura rerum domeſticarum adferet leuamenta. * *Iucunditatem à Domino* glottam haud ineptè vocitarim. Et quidem probæ colligari vxori, cœleſte quodammodo gaudium, & iucunditas eſt.] *Qui expellit mulierem bonam, expellit bonum* Dei beneficio acceptum. E contra *qui tenet,* ſeu retinet *adulteram, ſtultus eſt.* * Nam ſibi dedecus & ignominiam conciliat: & fortunarum damnum, ſi adulterinam prolem pro legitima alat: *& impius,* quia peccatum adulteræ fouet.]

Quaſi cœleſtis exultatio eſt viro, probam vxorem inuenire.

Qui retinet vxorē adulteram, ſtultus eſt, & impius.

Verſ. 23. Cum obſecrationibus loquetur pauper. Nam paupertas humilitatem edocet: *& diues effabitur rigidè,* ſeu ſuperbè, & arroganter. Quia diuitiæ animum erigunt. * Vnde pauper ſuperbus omnibus eſt inuiſus, ſi vel diues ſuperbus omnium conciliat odium.]

Pauper ſuperbus omnibus eſt inuiſus.

Verſ. 24. Vir amabilis ad ſocietatem, magis amicus erit quàm frater. Qui humanus, benignus, & ſuauis eſt, & in neceſſitatibus amico offert opem magis quàm propinquus, aut etiam frater, à ſociis diligitur. * Mihi credite, verum amicum cunctis propinquis eſſe præponendum. Deſerant fratres fratrem egentem, ei ſuccurret amicus.]

Verus amicus cunctis propinquis eſt præponendus.

CAPVT XIX.

Simplicitatis, & rectitudinis: manſuetudinis & patientiæ: miſericordiæ & correptionis Salomon laudes perſequitur.

1. MELIOR eſt pauper, qui ambulat in ſimplicitate ſua, quàm
diues torquens labia ſua, & inſipiens. 2. Vbi non eſt ſcien-
tia animæ, non eſt bonum: & qui feſtinus eſt pedibus, of-
fendet. 3. Stultitia hominis ſupplantat greſſus eius: &
contra Deum feruet animo ſuo. 4. Diuitiæ addunt amicos
plurimos: à paupere autem & hi, quos habuit, ſeparantur.
5. Teſtis falſus non erit impunitus: & qui mendacia loqui-
tur, non effugiet. 6. Multi colunt perſonam potentis, & amici ſunt dona tribuen-
tis. 7. Fratres hominis, pauperis oderunt eum: inſuper & amici procul receſſe-
runt ab eo. Qui tantùm verba ſectatur, nihil habebit: 8. qui autem poſſeſſor eſt
mentis, diligit animam ſuam, & cuſtos prudentiæ inueniet bona. 9. Falſus teſtis
non erit impunitus: & qui loquitur mendacia, peribit. 10. Non decent ſtultum
deliciæ, nec ſeruum dominari principibus. 11. Doctrina viri per patientiam no-
ſcitur: & gloria eius eſt iniqua prætergredi. 12. Sicut fremitus leonis, ita & regis
ira: & ſicut ros ſuper herbam, ita & hilaritas eius. 13. Dolor patris, filius ſtultus:
& tecta iugiter perſtillantia, litigioſa mulier. 14. Domus, & diuitiæ dantur à pa-
rentibus: à Domino autem propriè vxor prudens. 15. Pigredo immittit ſoporem,
& anima diſſoluta eſuriet. 16. Qui cuſtodit mandatum, cuſtodit animam ſuam:
qui autem negligit viam ſuam, mortificabitur. 17. Fœnerator Domino qui miſe-
retur pauperis: & viciſſitudinem ſuam reddet ei. 18. Erudi filium tuum, ne de-
ſperes: ad interfectionem autem eius ne ponas animam tuam. 19. Qui impatiens
eſt, ſuſtinebit damnum: & cùm rapuerit, aliud apponet. 20. Audi conſilium, &
ſuſcipe diſciplinam, vt ſis ſapiens in nouiſſimis tuis. 21. Multæ cogitationes in cor-
de viri: voluntas autem Domini permanebit. 22. Homo indigens miſericors eſt:
& melior eſt pauper, quàm vir mendax. 23. Timor Domini ad vitam: & in ple-
nitudine commorabitur, abſque viſitatione peſſima. 24. Abſcondit piger manum
ſuam ſub aſcella, nec ad os ſuum applicat eam. 25. Peſtilente flagellato ſtultus
ſapientior erit: ſi autem corripueris ſapientem, intelliget diſciplinam. 26. Qui af-
fligit patrem, & fugat matrem, ignominioſus eſt & infelix. 27. Non ceſſes fili au-
dire doctrinam, nec ignores ſermones ſcientiæ. 28. Teſtis iniquus deridet iudi-
cium: & os impiorum deuorat iniquitatem. 29. Parata ſunt deriſoribus iudicia;
& mallei percutientes ſtultorum corporibus.

COMMENTARII.

VERS. 1. *Melior est pauper, qui ambulat in simplicitate sua*, seu candidè ac sincerè agit, *quam diues torquens labia*, Chald. *peruersus labiis*, id est, qui peruersis sermonibus vtitur, simplici oppositus, & alibi *insipiens*. * Quàm proprium insipientis est labiorum peruersitate laborare!] *Et insipiens*, (ait) qui scilicet sibi videtur callidus, & astutus, cum tamen re vera insipiens est.

Proprium est insipiëtis labiorum peruersitate laborare.

Vers.2. Vbi non est scientia animæ, cum quis seipsum ignorat, (Chald. *Qui nescit animam suam*,) *non est bonum ei*. * Noscere enim seipsum, antonomasticè *bonum* est reputandum, cum bonorum omnium sit origo.] *Et qui festinus est pedibus*, qui temerè ac nimium festinanter negotia gerit, quod agnatum est ei qui seipsum non satis agnoscit, *offendet*, multis offendiculis retardabitur eo, quod non prius maturè negotia digessit. * Digere prius causæ tuæ iustitiam, ne in lite gressus aut processus tui facilè offendant.] Vnde.

Noscere teipsum omnium est bonorum origo.

Digerenda priùs causæ iustitia, ne in lite obstacula reperias.

Vers. 3. Stultitia hominis supplantat gressus eius, est illi ruinæ occasio, dum negotia optatum non sortiuntur effectum, *Et contra Deum feruet animo suo*, seu contra Deum irascitur, non suæ stultitiæ vt debuisset, sed Deo tribuens, quod res infeliciter euenerit.

Vers.4. Diuitiæ addunt amicos plurimos. Nam vbi grana profunduntur, plures volucres congregantur. *A paupere autem & hi, quos habuit, separantur*, ne cogantur ei ex iure amicitiæ subuenire.

Vers 5. Testis falsus non erit impunitus. Nam licet terreni Iudicis aliquando valeat euitare sententiam, sistendus tamen cœlestis tribunali Regis, quem fallere non poterit. *Et qui mendacia loquitur*, horribilem illius sententiam *non effugiet*.

Vers.6. Multi colunt personam potentis ob timorem plerumquè, ne ab iis incommodo afficiantur. *Et amici sunt dona tribuentis*, seu non colunt solùm in facie aut exterius eum, à quo dona, seu munera accipiunt, sed eum veraciter amant; quia verè ab eo diligi vident, dum eis munera largitur. * Signum namque veri amantis est dona amato conferre.]

Signum veri amantis est, dona amato largiri.

Vers.7. Fratres hominis pauperis, oderunt eum: insuper & amici longe recesserunt ab eo. Vnde constat fratres illos propinquitatis iura violate, nam fratrum bona communia esse deberent: amicos verò verè amicos non esse, dum amici egentis inopiam haud propriam esse reputarunt, cum amicorum omnia sint communia. * Non se fratrem ostendit qui fratrem deserit indigentem, nec verè se ostentat amicum, qui ab amico egente recedit; deberet enim egere cum ipso, si inopiæ eius subuenire non posset.] *Qui tantum verba sectatur*, vt faciunt illi, qui solùm verborum ornatui, & elegantiæ insistunt, & de rebus verbis subiectis non æquè sunt soliciti, *nihil habebit*, nullum inde solidum fructum percipiet. * Monentur hinc concionatores nullum fructum percipi ex sermone, cum præcipua eorum cura ad verborum elegantiam attendit.] *Qui autem possessor est mentis, diligit animam*, qui cordatus est, & non verborum solum lenocinia sectatur, sed ea quæ animum solidè pascunt, *diligit animam suam*, de se ipso bene meretur, rerum proficuarum cognitioni intendens, *& custos prudentiæ inueniet bona*, & ei bene erit, qui non solùm audit, & cognoscit prudentiam, sed animo etiam custodit, & opere exhibet. * Profectò concionator, qui vtilem non profert doctrinam auditoribus *animam suam* non diligit, nam cordatis imprudens admodum, & Deo inuisus exponitur, cuius horribili iudicio aliquando patebit æterno addicendus supplicio.]

Nec verè frater, nec verè amicus est, qui à paupere fratre, vel amico recedit.

Nullus fructus ex sermone percipitur, cum Concionator nimium ad verborum elegantiam attendit.

Suam non diligit, sed o[illegible] animam Côcionator, qui ad auditorum vtilitatem non attendit.

Vers.10. Non decent stultum deliciæ, seu stulto non debentur oblectationes; sed castigationes potius & flagella: prudentibus verò debentur ad animi relaxationem, postquàm grauiorum rerum studiis fuerint lassati. *Nec seruum decet dominari Principibus*. * Vnde Princeps, qui totam imperandi, seu gubernandi, rationem Ministris attribuit, nec ipse immediate negotia discutit, ac definit, huiusmodi afficitur indecentia.]

Indecens est Principi, totam imperandi munus Ministris committere.

Vers. 11. Doctrina viri per patientiam noscitur, ex patientia enim, & animi moderatione ostenditur, quàm benè quis sit institutus. *Et gloria eius est, iniqua prætergredi*, seu iniurias dissimulatione transilire.

Vers.12. Sicut fremitus leonis, ita & Regis ira, omnibus scilicet timorem incutiens. *Et sicut ros super herbam, ita & hilaritas eius*. Nam quemadmodum gramina rore vegetantur, recreantur, & quasi reuocantur ad vitam: ità subditi qui Regis iracundiam cauerunt, eiusdem reddita hilaritate recreantur. * Vnde Reges ediscant haud facilè iracundiæ habenas laxare, ne vt leones à subditis timeantur, sed vt placidus ros amentur.]

Rex curet non vt leo timeri, sed vt placidus ros amari.

Vers.13. Dolor patris filius stultus, qui se pudet illum genuisse. *Et tecta iugiter perstillantia litigiosa mulier*. * Nam quemadmodùm tecta perstillantia domum labefactant, habitationem sordidam, & molestam reddunt, & incolas fugant, ita mulier rixosa, qua cum nullus poterit habitare, famuli fugiunt, maritusque si non fugit, ibi veluti carceri inuitus amandatur.]

Mulier rixosa & viro & famulis molestissima instar tecti perstillantis.

Vers.14. Domus, & diuitiæ filiis dantur à parentibus: *à Domino autem propriè vxor prudens*. Hæreditario iure obueniunt diuitiæ, vt quasi fortunæ donum sint tam bonis, quàm malis commune: at singulari Dei dono viro prudens vxor addicitur. * Vndè qui huiusmodi dono decoratur, debet largitori semper gratitudinis munera offerre]

Gratias Deo propriè largitori vxoris bonæ vir debet semper reddere.

Vers.15. Pigredo immittit soporem, & anima dissoluta esuriet. Ex pigritia duplex euenit incommodum, quorum vnum ex alio exoritur. Pigritia somnum conciliat, somnus opera negligit, quibus insistendum fuisset: ex quo tandem egestas, & fames procedit.

Vers.16. Qui custodit mandatum, seu diuinam legem, *custodit animam suam*, ne piacula incurrat. *Qui autem negligit viam suam*, seu actiones suas, non curans, vt ad diuinæ legis normam exigantur, *mortificabitur*, seu mortem incurret æternam, fante Domino Matth.19. *si vis ad vitam ingredi, serua mandata*.

Vers.17. Fœneratur Domino, qui miseretur pauperis, sortem à Domino cum magno accipiet

fœnore,

fœnore, qui centuplum hîc, & vitam postmodum interminabilem promittit. *Et vicissitudinem suam reddet ei*, mercedem, quam meretur, & vicem reddet pro misericordia, quam inopi exhibuit.

Vers. 18. *Erudi filium tuum, ne desperes*, licet ob illius inertiam tibi oleum, & operam perdere videatur. Nam diligenti institutione, & instanti parentum cura multum proficitur. *Ad interfectionem autem eius ne ponas animam tuam.* Caue tamen, ne ita illum vrgeas, vt in morbum incidat, aut alia ratione male à te habitus, moriatur. * Sunt qui filios tam acriter corripiunt, vt magis ad eorum mortem, quàm eruditionem *animam* seu vires exercere videantur.] * Non desperandum de filij correctione quantumuis inscij, vel discoli, si assidua ac prudens parentum cura adhibeatur.]

Parés filium immoderatè corripiens, non corripit, sed occidit eum.

Nunquam desperanda est filij correptio si assidua parentum admonitio.

Vers. 19. *Qui impatiens est*, & de emendatione filij sui desperat, illúmque permittit moribus prauis vti; *sustinebit damnum* ob filij nequitiam, patris quidem opprobrium. *Et cum rapuerit, aliud apponet.* Qui planè filius cum semel fuerit furatus, alia furta adiiciet, habitumque furandi acquiret, si pater negligat, cum à praua agendi consuetudine abducat. * Pondera illud: *Et cum rapuerit, aliud apponet.* Ex vno crimine facilior redditur ad aliud: semel enim delinquere, faciliorem reddit hominem ad rursum delinquendum. Raró peccatum solum incedit.] Quid vero familiæ magis ignominiosum quàm filium vilissimo latrocinij vitio inquinari?

Ex vno delicto homo facilior redditur ad aliud: & raró peccatū solum incedit.

Vers. 20. *Audi consilium*, & suscipe disciplinam: parentum consilia audi, correptionem libenter admitte: *Vt sis sapiens in nouissimis tuis.* Alij, *in senectute*: vt cum ad senectam perueneris sapiens ac prudens habearis à cunctis reuerendus. * Nihil enim in sene abominabilius quàm inscitia, quæ quidem ab indisciplinata iuuentute ortum ducit.]

Nihil abominabilius in sene, quam inscitia, quæ quidem ab indisciplinata iuuentute ortum ducit.

Vers. 21. *Multæ cogitationes in corde viri: voluntas autem Domini permanebit.* Multa de se, rebusque suis homines cogitant, multa tentant, & mouent ad sui incrementa honoris, & opum: id autem efficitur, quod Dominus voluit, *Non enim est qui eius possit resistere voluntati.* * Vnde edocemur, cuncta consilia, ac conatus nostros dirigendos, vt in eis Dei voluntatem exequamur; siquidem consilium Domini internum manere necessum est.]

Cuncti nostri conatus ad Dei voluntatem dirigendi.

Vers. 22. *Homo indigens, misericors est.* Nam cum experimento compererit, quàm sit durum cum egestate conflictari, aliis facilè egentibus miseretur. *Et melior est pauper quam vir mendax.* Melior, inquam, est pauper qui quantum per suam paupertatem licet, miseretur, & benefacit, quam diues mendax, qui, ne det, mentitur, & se non habere, quod tribuat, causatur. * Certè faciliùs pauper eleemosynam tribuit indigenti, quàm affluens opibus.] * Qui dum dicit: *Quod dem non habeo*, se mendacem profitetur. Quid autem magis ignominiosum, quàm de more mentiri, & publice se mendacem profiteri?]

Faciliùs pauper, quàm diues pauperi occurrit.

Diues, qui pauperi dicit: *Non habeo*, se mendacem esse profitetur.

Vers. 23. *Timor Domini ad vitam perducit: & in plenitudine commorabitur absque visitatione pessima.* In totum omnium affluentia persistet, *nec visitabitur à malo* (sic Hebr.) id est nihil mali ei obueniet.

Vers. 24. *Abscondit piger manum suam sub ascella, nec ad os suum applicat.* Tanta ignauia est hominis pigri, vt etiam præclarissimas occasiones (queis suis posset rebus consulere) turpiter negligat. Quemadmodum si quis lauta mensa sibi proposita, fame perire mallet, quam manu cibos ad os amouere.

Vers. 25. *Pestilente flagellato, stultus sapientior erit.* Homine scelesto punito, vt meretur, stulti, hoc est mali, a peccando, pœnæ metu abducentur. *Si autem corripueris Sapientem, intelliget disciplinam.* Stultus non eruditur, nisi flagellationis metu, Sapiens verò verbo correptionis monitus culpam agnoscit (quia Sapiens) & illam emendat. * Nihil difficilius quam stultum ad frugem ducere meliorem, quia non callet piaculi grauitatem.]

Difficilè ad frugem meliorem adducere stultū, quia nō callet culpæ grauitatem.

Vers. 26. *Qui affligit patrem, & fugat matrem, ignominiosus est, & infelix.* Qui verbis indecoris patrem affligit, aut minis impudentibus matrem timidam fugere facit, ignominia inuretur, & omnis infelicitatis erit receptaculum.

Vers. 27. *Non cesses fili audire doctrinam, nec ignores sermones scientiæ.* Nam si parentum doctrinam non audieris, si erudiri contempseris, haud poteris scientiam adipisci, & cum ignorantibus computaberis.

Vers. 28. *Testis iniquus deridet iudicium*, contemnit Iudicum consessum cum procaciter audet mentiri, & illis pro verò falsum obtrudere. * Mendax enim nunquam confunditur, nam etsi de mendacio arguatur, additis mendaciis ad obiecta intrepide respondet.] *Et os impiorum deuorat iniquitatem*, patenti bucca, id est, auidissimè, plenissimè sese criminibus infarciat. Quod Eliphaz Iobo simili phrasi dicebat, *Bibit quasi aquam iniquitatem.* Iob. 15.

Mendax nūquam confunditur, ab obiectionibus enim additis mendaciis respondet.

Vers. 29. *Parata sunt derisoribus iudicia.* Mala imminent huiusmodi impiis peccata auidè vorantibus legis quidem diuinæ derisoribus innumera mala, quibus eorum scelera vindicentur. *Et mallei percutientes stultorum corporibus.* Hebr. pro *mallei* habet, *percussiones*, Chald. *verbera*, LXX. *Supplicia* tum hîc tùm in futuro corporibus & animis stultorum seu peccatorum sunt præparata. Haud insanient impunè. * Vndè apertè colligitur, permitti à Deo impios hos tot facinora deglutire irati admodùm Numinis esse documentum: multiplicatio enim scelerum pœnæ connotat additionem.]

Magnū Dei supplicium, permittere, vt impius delicta multiplicet.

CAPVT XX.

Ebrietatem cauendam, Magistratus minimè offendendos, contentionem, & otium vitandum, nos Salomon edocet.

1. LVXVRIOSA res, vinum, & tumultuosa ebrietas: quicumque his delectatur, non erit sapiens. 2. Sicut rugitus leonis, ita & terror regis: qui prouocat eum, peccat in animam suam. 3. Honor est homini, qui separat se à contentionibus: omnes autem stulti miscentur contumeliis. 4. Propter frigus piger arare noluit: mendicabit ergo æstate, & non dabitur illi. 5. Sicut aqua profunda, sic consilium in corde viri: sed homo sapiens exhauriet illud. 6. Multi homines misericordes vocantur: virum autem fidelem quis inueniet? 7. Iustus, qui ambulat in simplicitate sua, beatos post se filios derelinquet. 8. Rex, qui sedet in solio iudicij, dissipat omne malum intuitu suo. 9. Quis potest dicere: Mundum est cor meum, purus sum à peccato? 10. Pondus & pondus, mensura & mensura: vtrumque abominabile est apud Deum. 11. Ex studiis suis intelligitur puer, si munda & recta sint opera eius. 12. Aurem audientem, & oculum videntem, Dominus fecit vtrumque. 13. Noli diligere somnum, ne te egestas opprimat: aperi oculos tuos, & saturare panibus. 14. Malum est, malum est, dicit omnis emptor: & cùm recesserit, tunc gloriabitur. 15. Et aurum, & multitudo gemmarum: & vas pretiosum labia scientiæ. 16. Tolle vestimentum eius, qui fideiussor extitit alieni, & pro extraneis aufer pignus ab eo. 17. Suauis est homini panis mendacij: & posteà implebitur os eius calculo. 18. Cogitationes consiliis roborantur: & gubernaculis tractanda sunt bella. 19. Ei, qui reuelat mysteria, & ambulat fraudulenter, & dilatat labia sua, ne commiscearis. 20. Qui maledicit patri suo, & matri, extinguetur lucerna eius in mediis tenebris. 21. Hereditas, ad quam festinatur in principio, in nouissimo benedictione carebit. 22. Ne dicas: Reddam malum: exspecta Dominum, & liberabit te. 23. Abominatio est apud Dominum pondus & pondus: statera dolosa non est bona. 24. A Domino diriguntur gressus viri: quis autem hominum intelligere potest viam suam? 25. Ruina est homini deuorare sanctos, & post vota retractare. 26. Dissipat impios rex sapiens, & incuruat super eos fornicem. 27. Lucerna Domini spiraculum hominis, quæ inuestigat omnia secreta ventris. 28. Misericordia & veritas custodiunt regem, & roboratur clementia thronus eius. 29. Exultatio iuuenum, fortitudo eorum: & dignitas senum, canities. 30. Liuor vulneris absterget mala: & plagæ in secretioribus ventris.

COMMENTARII.

VERS. 1. *Luxuriosa res est vinum*, seu vini immoderatus vsus. LXX. ἀκόλαστον, id est, res incoercita, effrænis, intemperans, prodiga verborũ, sannarum, litium, ciborum, vestium, opum, veneris. * In vini immoderato vsu omne delicti genus continetur. Vnde Paulus Ephes. 5. *Nolite inebriari vino, in quo est luxuria.* Græcè ἀσωτία, seu *omne genus luxus.* Qui ebrietati traditur, omne vitiorum genus in radice admittit.] *Et tumultuosa ebrietas*, seu tumultuum, ac rixarum occasio. *Quicumque his delectatur, non erit Sapiens*: hebetat enim intellectum vini immoderata potio.

In ebrietate omne vitiorum genus.

Vers. 2. sicut rugitus leonis, ita & terror Regis. Vnde *qui prouocat eum* sermone, vel actione inurbana, *peccat in animam suam*, in seipsum, & in vitam suam, sibi periculum lacessens.

Vers. 3. Honor est homini, qui separat se à contentionibus. * Nam indecorum est contendere, ac verbis rixari, viliumque homuncionum, immò & mulierculatum proprium.] *Omnes autem stulti*, qui de honore ac decoria minimè curant, *miscentur contumeliis*, quæ in rixis, & contentionibus assolent iactitari.

Indecorum viro rixari, & verbis cõtendere.

Vers. 4. Propter frigus piger arare noluit, titionibus adhæsit in hyeme. *Mendicabit ergo æstate, & non dabitur illi.* * Legitima otij consequentia est, mendicare.] * Quàm pulchrè addidit Salomon, *Mendicabit, & non dabitur illi.* Nam cum homo sine ægritudine, potens viribus ostiatim mendicat, omnes obiiciunt illi: Cur non laboras?]

Legitima consequẽtia otij est mendicare.

Omnes abnegant stipẽ illi, qui cum laborare valeat, mendicat.

Vers. 5. Sicut aqua profunda, sic consilium in corde

de

de viri. Viri prudentis consilia tam recondita esse debent in corde, vt difficilè admodùm sit cuilibet ea scrutari. *Sed tamen homo Sapiens exhauriet illud*, ad ima penetrabis profunditatis huiusce, & quasi abysso exhausta, consilia, quæ latebant, sua solertia inuestigabit, & dignoscet. * Haud tibi persuadeas posse piaculum occultum hominum effugere cognitionem, si vel cor hominis *inscrutabile* (vti *infrà* 17. dicitur) tandem Sapienti reseratur. Nam dum adest curiosus vestigator, difficillimè poterit diu operiri.]

Peccatum quantumuis occultum latere diu non potest.

Vers. 6. Multi homines misericordes vocantur: virum autem fidelem quis inueniet? Multi celebrantur vt misericordes, & benefici: sed non multi sunt huiusmodi; nam pauci exactè ac fideliter misericordiam in egentes exercent, nihil aliud spectantes quàm diuinam gloriam, ex pauperis leuamine. * In eleemosyna à Domino affectus & intentio magis, quàm effectus aspicitur.]

In eleemosyna magis à Deo affectus, & intentio, quàm effectus aspicitur.

Vers. 7. Iustus, qui ambulat in simplicitate sua sincere, candidè, & sine fraudibus, *beatos post se filios derelinquet*, id est, morum suorum imitatores, vel in cunctis felices. * Deus enim parentum iustitiam vel etiam in filiis assolet munerare.]

Assolet Deus etiam in filiis parentum iustitiã munerare.

Vers. 8. Rex, qui sedet in solio iudicij, qui non otiatur, sed pro sui muneris ratione iudicia exercet, & se ex animo gubernationi addicit: *dissipat omne malum intuitu suo*, cum sit præsens, & rebus, quæ geruntur, intersit, & negotia per seipsum tractet, omne malum dissipat, nam omnes in officio continet, nec facilè est, illi fucum facere: peccantes punit, & de Republica male meritos suppliciis afficit. * Tota Regni perditio ex Regis abstractione à solio seu ab immediata gubernatione habet exitum.]

Tota Regni perditio ex Regis abstractione ab immediato regimine oritur.

Vers. 9. Quis potest dicere: Mundum est cor meum? Nam vti ait Apostolus, *si dixerimus, quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est* I. Ioan. 1. Nemo ergo iactitet: *Purus sum à peccato.*

Vers. 10. Pondus, & pondus, mensura & mensura: vtrumque abominabile est apud Deum. Varia pondera, & varias mensuras habere, vt in ponderando, vel in mensurando decipias, est abominabile Domino.

Vers. 11. Ex studijs suis intelligitur puer si munda, & recta sint opera eius. Iis rebus, quibus pueri delectantur, satis indicant, piine, an impij cordati, an insipientes sint futuri. * Vnde debent parentes quodcumque studium, seu actionem impietatem futuram indicantem in filio corripere, vt mutato studio puerili, turpis illa indicatio mutetur.]

Puerilia studia quæ quidem indicãt futuram filij impietatem parẽtes corripiant.

Vers. 12. Aurem audientem, & oculum videntem Dominus fecit vtrumque. Quandoquidem Dei munere aures habemus, & oculos, & sentiendi facultatibus ornati sumus, iustum est nos illis rectè vti, & ad eum finem, ad quem sunt sensus instituti eorum vsum dirigamus. * Piaculum intolerabile impudentis, qui beneficio vtitur in benefactoris iniuriam.]

Impudentis est beneficio vti in benefactoris iniuriam.

Vers. 13. Noli diligere somnum, otio torpere, *ne te egestas opprimat. Aperi oculos tuos, & saturare panibus*, vigila, labora, vt abundes.

Vers. 14. Malum est, malum est, dicit omnis emptor. Assolent emptores, vt viliùs emant, rerum venalium proclamare defectus: *& cum recesserit, tunc gloriabitur*, quod rem bonam exiguo comparauerit pretio. * En hominis ingenium semper in rebus bonis defectus confingentis.]

Ingenium hominis in rebus bonis defectus cõfingens.

Vers. 15. Est aurum pretiosum apud homines & multitudo gemmarum magni ab hominibus æstimatur. *Et vas pretiosum labia scientiæ.* At omni auro, & gemmis pretiosius est vas, seu gemma augustior est Sapientis os hominis, labiumve peritum viri Sapientis simul & eloquentis.

Vers. 16. Tolle vestimentum eius, qui fideiussor extitit alieni: & pro extraneis aufer pignus ab eo. Meretur, qui temerè fideiussit, vt vestibus, aut stragulis spolietur, vt creditori, cui se obligauit, satisfaciat. * Vidisti alicuius fideiussorem? Vidi. Ergo citò videbis eum nudum mendicare; fideiussionem enim sectatur egestas.]

Fideiussionẽ sectatur egestas.

Vers. 17. Suauis est homini panis mendacij, id est, mendaciis, ac fraudibus acquisitus: *& posteà implebitur os eius calculo* Hebr. *pro calculo* חצץ *chatsats* seu *lapillis arena commixtis*, quos ad vexandum alios panibus solebant immiscere. Vnde Seneca panes lapidosos vocitat *l. 2. de Benef. cap. 7.* * Omne vitium os calculo seu lapillis torquentibus implet, quia initio suaue est, posteà amaritudine exundans, atque ita mentitur suauitatem aptè *panis mendacij* vocitatum.]

Omne vitiũ suaue initio, postmodùm amarissimũ est.

Vers. 18. Cogitationes consiliis roborantur. Quæ facere cogitamus, non priùs, suscipienda sunt, quàm de illis consilium prudens sumpserimus, & apto fundamine nixi poterimus securè intentus exequutioni tradere. * Nam qui repente operatur, pœnitudini esse solet obnoxius.] *Et gubernaculis tractanda sunt bella.* Non viribus tantum, & exercitibus cum hoste pugnandum: sed solertia, ac prudentia curandum, vt illi superiores esse possimus. * Non minus sed magis proficit ad belli prosperitatem gubernatio prudens, quàm militum copiæ.]

Qui repentè operatur, est pœnitudini obnoxius.

Magis proficit ad prosperitatem belli prudens gubernatio, quàm copia militum.

Vers. 19. Ei, qui reuelat mysteria, & ambulat fraudulenter, & dilatat labia sua, seu qui secreta reserat sibi commissa, vel fraudibus vtitur, ad decipiendum, vel loquax est, *ne commiscearis.* Nec enim impunè ex huiusmodi euades consortio. * Amicus facilis ad secreta reuelanda & loquax fugiendus.] * Et quidem loquaci non committenda arcana. Nam vt loquatur, secreta reserabit. Vulgariter expendo. *Arrueque de hablar, dira quanto sabe.*]

Amicus reuelans secretum fugiẽdus.

Loquaci non committẽda arcana, quæ vt loquatur, reuelabit.

Vers. 20. Qui maledixerit patri suo, & matri, extinguetur lucerna eius in medijs tenebris. Qui parentibus maledicere ausus fuerit, in tenebris ignominiæ, afflictionis, ac vindictæ felicitas, gloria, ac splendor obruetur. * Ignominia enim afficitur filius, qui parentes non reueretur.] * Alij pro *lucerna eius* transtulere, *Filij eius*, nam per hos clarescunt mortui parentes. Sensus erit, filiis dilectis immaturè sublatis orbabitur filius qui parentibus maledixerit, vt in filiis puniatur filius, qui reuerendum deliquit in parentem.]

Ignominia afficitur filius, qui parentes non reueretur.

In propriis filiis plectitur filius, qui in parentes inurbanus extitit.

Vers. 21. Hereditas, ad quam festinatur in principio præpropera aditione, vel susceptione, non sat excussis oneribus: *in nouissimo benedictione carebit*, id est, non diù prosperum cursum tenebit. Accidit enim sæpe, vt hæreditatis onera superent fructuum vtilitatem. * Prius ergo quàm

Prius quàm

hære

tibi relictam adeas hæreditatem, eius onera discute.

hæreditatem tibi relictam testamento adeas, eius onera discute.]

v. *Vers.* 22. *Ne dicas. Reddam malum*, vindictam de accepta iniuria sumam, *expecta Dominum, & liberabit te*, fer patienter, donec Dominus, qui suorum curam habet, & proprias reputat suorum iniurias, te liberet, & si oportuerit, vindictam assumet. * Horribilem quis de inimico vindictam assumit, dum patienter iniuriam tolerat, tunc enim Deus causam suscipit diuexati iniustè, vt acrius delinquenti vulnus infligat.]

Horribilem vindictā de inimico sumit, qui ei iniuriam inferenti parcit.

Vers. 23. *Abominatio est apud Dominum pondus & pondus, & statera dolosa non est bona.* Decipere emptores in pondere inuisum est Deo, qui fallere nescit: & vti dolosa statera, bonum haud potest esse, vnde tot tamque furti crimina profluunt, in rectissimi Iudicis libra aliquando ponderanda.

Vers. 24. *A Domino diriguntur gressus viri*, siue ab eius directione nostræ pendent actiones, & quo termino gressus conquiescent. *Quis autem hominum intelligere potest viam suam?* Quid ei potissimum sit agendum, & quis actionum futurus sit finis, & euentus. * Vnde qui iuxta Dei beneplacitum gressus dirigit, minimè glorietur; nescit enim, an recta persistet in via, & tandem cœlestis patria requie potietur.]

Qui stat, cogitet, se cadere posse, & de præsenti rectitudine non glorietur.

Vers. 25. *Ruina est homini deuorare Sanctos*, Heb. *Corrumpere sanctitatem*, seu res sanctas & Deo sacratas, spoliando bonis loca sacra, seu personas sanctas exactionibus, ac tributis, ā iniustis diuexando. * Profectò qui Sanctos, Religiosos, Clericos huiusmodi exactione afficit, eos, instar ferarum, diriter deuorat.] Vnde *ruina* ei indicitur. * Mihi credite, inde Regnorum ruinam exordium habere, vnde loca sacra, vel personæ sacræ tributis pergrauantur.] Item ruina est homini, *post vota*, seu postquam aliquid Deo deuotum, vel dedicatum est à te, aut ab alio, id ipsum *retractare*.

Instar ferarum Sanctos deuorat, qui eos tributis ā iniustis aggrauat. Ex grauamine Ecclesiæ ex tributis, Regnorum ruina procedit.

Vers. 26. *Dissipat impios Rex Sapiens.* Sapientis enim Regis est impudentes peccatores de medio tollere, ne alios improba societate inficiant. *Et super impios incuruat fornicem*, id est, ita obruit illos, delet, ac sepelit, ac si, deturbato in subiectos fornice cubiculi, totos ruinis inuolueret. Hebr. *Inducit super eos rotam*, quod supplicij genus fuit olim Hebræis, ac Syris visitatum, quo Dauid in Ammonitas animaduertit, 2. *Reg.* 12. & 1. *Paralip.* 20.

Vers. 27. *Lucerna Domini spiraculum hominis*, id est anima rationalis, & vis intelligendi est quasi lucerna quædam in homine accensa, Domini beneficio, *quæ inuestigat secreta ventris*, seu quâ homo cognoscit omnia, quæ in homine latent, qui scilicet sint eius affectus, quæ studia, & cogitationes. * Vnde extinctam crediderim esse lucernam seu intellectum illius, qui facile adulatori credit, cum ea verbis deberet decipiendi agnoscere studium.]

Qui adulatoris nō cognoscit affectū decipiendi, captus est intellectu.

Vers. 28. *Misericordia, & veritas custodiunt Regem*, id est clementia & iustitia Principis æternat imperium. *Et roboratur clementia thronus eius.* * Licet enim vtraque virtus requiratur, tamen clementia potissimum Regnum roborat, quia subditorum animos, eorumque beneuolentiam Principi conciliat.]

Clementia Regis imperium roborat.

Vers. 29. *Exultatio iuuenum fortitudo eorum.* Ea fortitudine enim assolent adolescentes exultare, ac gloriari. *Et dignitas senum canities.* Ea canitie possunt senes dignè exultare, sicut de fortitudine iuuenes. * Quia sola canities eos dignos efficit reuerentia.]

Sola canities senes reuerētia dignos ostentat.

Vers. 30. *Liuor vulneris absterget mala.* Quia adolescens discolus (ex. gr.) qui de fortitudine gloriatur, & passim rixas excitat vulgariter *Espadachin*, si ab aliis acriter vulneretur, ab inquietudine emendatur, nec rursum audet ciuilia illa certamina inire. *Et plagæ in secretioribus ventris* Et morbi interni, ac graues, queis homines addicti voluptatibus assolent discruciari: sua vexatione faciunt animam sobriam, & à voluptate corpora reuocant. * Certè ægritudines ex vitiis exortæ cordatum hominem assolent edocere, vt voluptates, ex quibus duxere originem, exitiali odio prosequatur; vnde Dei beneficio noscimus prouenisse.]

Ægritudines, quæ docent hominem fugere voluptates, Dei beneficio obueniunt.

CAPVT XXI.

Nos Salomon Deum in omnibus obsequi, misericordiæ, iustitiæ, reliquisque virtutibus incumbere edocet.

1. SICVT diuisiones aquarum, ita cor regis in manu Domini: quocumque voluerit inclinabit illud. 2. Omnis via viri recta sibi videtur: appendit autem corda Dominus. 3. Facere misericordiam & iudicium, magis placet Domino, quàm victimæ. 4. Exaltatio oculorum est dilatatio cordis: lucerna impiorum peccatum. 5. Cogitationes robusti semper in abundantia: omnis autem piger semper in egestate est. 6. Qui congregat thesauros lingua mendacij, vanus & excors est, & impingetur ad laqueos mortis. 7. Rapinæ impiorum detrahent eos, quia noluerunt facere iudicium. 8. Peruersa via viri, aliena est: qui autem mundus est, rectum opus eius. 9. Melius est sedere in angulo domatis, quàm cum muliere litigiosa, & in domo communi. 10. Anima impij desiderat malum, non miserebitur proximo suo. 11. Mulctato pesti

pestilente sapientior erit paruulus:& si sectetur sapientem, sumet scientiam. 12. Excogitat iustus de domo impij, vt detrahat impios à malo. 13. Qui obturat aurem suam ad clamorem pauperis, & ipse clamabit, & non exaudietur. 14. Munus absconditum extinguit iras, & donum in sinu indignationem maximam. 15. Gaudium iusto est facere iudicium, & pauor operantibus iniquitatem. 16. Vir, qui errauerit à via doctrinæ, in cœtu gigantum commorabitur. 17. Qui diligit epulas, in egestate erit: qui amat vinum, & pinguia, non ditabitur. 18. Pro iusto datur impius: & pro rectis iniquus. 19. Melius est habitare in terra deserta, quàm cum muliere rixosa & iracunda. 20. Thesaurus desiderabilis, & oleum in habitaculo iusti: & imprudens homo dissipabit illud. 21. Qui sequitur iustitiam & misericordiam, inueniet vitam, iustitiam, & gloriam. 22. Ciuitatem fortium ascendit sapiens, & destruxit robur fiduciæ eius. 23. Qui custodit os suum, & linguam suam, custodit ab angustiis animam suam. 24. Superbus & arrogans vocatur indoctus, qui in ira operatur superbiam. 25. Desideria occidunt pigrum: noluerunt enim quidquam manus eius operari: 26. tota die concupiscit & desiderat: qui autem iustus est, tribuet, & non cessabit. 27. Hostiæ impiorum abominabiles, quia offeruntur ex scelere. 28. Testis mendax peribit: vir obediens loquetur victoriam. 29. Vir impius procaciter obfirmat vultum suum: qui autem rectus est, corrigit viam suam. 30. Non est sapientia, non est prudentia, non est consilium contra Dominum. 31. Equus paratur ad diem belli: Dominus autem salutem tribuit.

COMMENTARII.

ERS. 1. *Sicut diuisiones* (Hebr. *riui*) *aquarum* sunt in manu olitoris, qui eos deducit ad areolas olerum irrigandas & quò libuerit per decliues canales aquam ducit: *ità cor Regis in manu Domini*, quia Rex quantumcumque superbus, potens, & effrænis, est tamen integrè in potestate Dei, qui *quocumque voluerit, inclinat illud*, non violentè cogendo, vt somniauit Lutherus, Caluinus, & alij liberi arbitrij hostes) sed suauiter inuitando, flectendo, ducendo, hoc est, interiùs obiiciendo, quæ nouit eius ingenio congruere, vt liberè se flectat, quò Deus desiderat. Ita flexit cor Cyri, Darij, Artaxerxis, Assueri, Regum Persarum, vt Iudæis fauerent.

Vers. 2. Omnis via viri recta sibi videtur, *actiones*, vel institutum vitæ, agendique ratio homini eorum auctori placent, seque rectum iter inire existimat. *Appendit autem corda Dominus.* Deus autem potissimum requirit in actionibus cordis rectitudinem, sine qua ratio virtutis perit. * Multa opera displicent Deo, eo quod externæ eorum rectitudini recta intentio interna non adest.]

Multa opera exteriùs recta displicét Deo ob rectæ intentionis defectum.

Vers. 3. Facere misericordiam, & iudicium, seu vera loqui, cuique quod suum est, tribuere, *magis placet Domino, quàm victima.* Non enim placet Deo sacrificia, cum deest iustitia, & misericordia, quos ab hominibus requirit. Ose. 6. *Misericordiam volui, & non sacrificium, & scientiam Dei plusquàm holocausta.* * Sacrificia Deo non placent si iustitia, ac misericordia in offerente desint.]

Sacrificia Deo nó placent sin offerente iustitia & misericordia desint.

Vers. 4. Exaltatio oculorum est dilatatio cordis, id est, superbia, arrogantia, fastus est vanitatis typus. *Lucerna impiorum peccatum*, superbia, tumor, & omne peccatum id sunt, in quo impij suam gloriam constituunt. * Quàm stultum, existimare peccatores, inter delictorum tenebras elucere posse, & ipsas peccati tenebras lucernam existere.]

Stultè existimant impius posse se ex peccato lucere.

Vers. 5. Cogitationes robusti semper in abundantia. Hebr. *diligentis, & seduli* viri. Machinationes viri diligentis semper illum in abundantia constituunt; diligentia enim & conatus robustus vincit ad opes acquirendas difficultatem. *Omnis autem piger semper in egestate est.* Dum enim detrectat laborando paulatim ditescere, sed solis inhiat occasionib' celeriter, & simul ex aliorum, seu liberalitate, seu infortunio, seu malis artibus ditescendi; fallentibus illis, vt sæpè fit, perpetuò sua in miseria manet. * Nemo repentè diues, assiduus labor facit opes paulatim increscere.]

Nemo repentè fit diues. assiduus labor facit paulatim opes increscere.

Vers. 6. Qui congregat thesauros lingua mendacij, seu qui mentiendo & fallendo sibi diuitias parat, *vanus, & excors est*, quia vanas, & perituras diuitias quærit. * Nihil enim ex fraude acquisitum poterit permanere.] *Et impingetur ad laqueos mortis*, capietur, constringetur laqueis mortis æternæ. * En stultitiam eius, qui fraudibus gestit opes acquirere: eas non possidere, perituras scilicet, & æternam vitam pro interminabili morte commutare: verè *vanus, & excors* à Sapiente vocitatur.]

Opes ex fraude acquisitæ pereunt.

Stultissimus est qui curat fraude opes acquirere, eas enim nõ possidet, & perit æternùm.

Vers. 7. Rapinæ impiorum detrahent eos in perniciem, *quia noluerunt facere iudicium*, sed id quod iustum erat agere, contempsere.

Vers. 8. Peruersa via viri aliena est ab hominis natura secundùm eius primæuum institutum. *Qui autem mundus est, rectum opus eius.* sicut peccator per viam alienam incedit, sic mundus à labe peccati, seu iustus viam minimè ab hominis natura, & æquitate alienam terit.

Vers. 9. Melius est sedere in angulo domatis. Hebraicè *tecti.* LXX. *non tectis* more Palestinorum, & omnium Orientalium, qui tectis fere planis vtebantur. Præstat itaque sub dio degere, vbi tempestatibus, & iniuriis aëris exponaris, *quàm cum muliere litigiosa*, seu rixosa *in domo communi* pluribus, id est, ampla & commoda commorari. * Rixosæ enim fœminæ lingua horribiles diritate superat tempestates.]

Rixosæ mulieris lingua horribiles diritate tempestates superat.

Vers. 10. Anima impij desiderat malum. Impius, qui voluptatibus, aliisque criminibus im-

plicati deſiderat; *non miſertbitur proximo ſuo,* vt egenti ſuecurrat. * Nam ſi miſereretur, à peccandi ſtudio fortaſſe tecederet, ſic miſeticordia extinguit peccatum.]

Non miſeremus proximo indigẽti, qui peccatis ſtudet.

Verſ. 11. Mulctato peſtilente ſapientior erit paruulus. Qui paruulus eſt ſenſu & Sapientia, deceptionibuſque obnoxius, ex ſupplicio illato deliuquentibus, documentum capit, ne ad huiuſmodi piacula patranda feratur. * Confert admodùm ad aliorum exemplum, delinquentes actitet puniri.] *Et ſi ſectetur paruulus Sapientiam, ſumet ſcientiam*, id eſt, ſi inſipiens non ſit, non poterit non in alieno capite capere documentum.

Confert admodum ad aliorum exẽplum delinquentes puniri.

Verſ. 12. Excogitat iuſtus de domo impÿ, vt detrahat impios à malo. Vir iuſtus de ſalute proximi ſolicitè cogitat, & tationem meditatur attentè, quà poſſit illum, ac domum eius à peccatis abducere. * Agnatum eſt iuſtis expetere, & procurare, vt alij iuſtitiam ſectentur.]

Agnatum eſt iuſto procurare, vt alij iuſtitiam ſectentur.

Verſ. 13. Qui obturat aurem ſuam ad clamorem pauperis: & ipſe clamabit, & non exaudietur. * Aſſolet enim Deus diſponere, vt qui pauperi non miſeretur cum diues eſt, paupertatis aliquando iniuria prematur, cui, in ſupplicium, clamitanti nullus miſerebitur.]

Diues qui clamantem inopem non audit, fortaſsè ipſe ad inopiam veniens clamabit, & nemo ei miſerebitur.

Verſ. 14. Munus abſconditum extinguit iras, & donum in ſinu indignationem maximam, concipit quis aduerſum eum, qui eius fratrem occidit (v.gr.) iram, & magnam admodum indignationem, quâ ſuccenſus feſtinat ad Iudices: ſi aliquis cum illo de munere ſecreto quaſi in ſinum abſconditè mittendo, agat, iracundia molleſcit, & tandem maxima friget indignatio. * Nam pecunia agnatum eſt omni vulneri medicamen.]

Pecunia agnatum eſt omni vulneri medicamen.

Verſ. 15. Gaudium iuſto eſt, facere iudicium, ſeu id, quod iuſtum eſt, præſtare: *& pauor operantibus iniquitatem.* Nam reluctante conſcientia mali delinquunt, ſcientes peccatis ſuis pœnas deberi. Sapi. 17. *Semper præſumit ſæua perturbata conſcientia*, vnde non mirum, ſi cum delinquis, pauore afficiaris. Quænam poteſt in crimine ineſſe delectatio, ſi vix poteſt ſine pauore perpetrari?]

Haud poteſt crimen ſine pauore patrari.

Verſ. 16. Vir, qui errauerit à via doctrinæ, ſeu qui diuinæ legis dogmata non ſeruauerit, *in cœtu Gigantũ commorabitur.* Vox Hebræa רפאים *raphaim* variè vertitur; nam aliqui reddunt *gigantes*, alij *dæmones*, alij *mortuos*. Symmachus eos intelligit, qui cum Deo pugnare, illique reſiſtere non verentur. Cùm dæmonibus gigantibus ſcilicet qui contra Dominum rebellarunt, cum æternùm mortuis plectentur, qui in Deum irreligioſi, & in proximum violenti fuerint, vt de gigantibus traditur à Poëtis.

Verſ. 17. Qui diligit epulas, ſeu ſplendidæ gaudet quotidie menſæ hærere, *in egeſtate erit.* * Parſimonia enim diuitiæ parantur, non menſarum luxu.] *Qui* ergo *amat vinum*, eoque amoris, ſeu affectus in id, vi, immoderatè vtitur, *& pinguia*, ſeu epulas pretio immodico comparandas, *non ditabitur.*

Parſimonia diuitiæ parantur, non menſarum luxu.

Verſ. 18. Pro iuſto datur impius. LXX. *Expiatio iuſti eſt impius.* Fit aliquando, vt vno, aut paucis peccantibus, tota Reſpublica ſupplicio afficiatur. Vt ergo iuſtis ſeu innocentibus ſalus ſit, plectendus is, qui peccauit, vt hac quaſi victima cæſa, Domini furor conquieſcat. Experti ſunt hoc Iſraëlitæ, cum Acham furatus eſt de anathemate contra Dei præſcriptum; eo enim lapidibus obruto, *auerſus eſt furor Domini ab eis.* Ioſ. 7. Igitur *pro rectis* incolumiter aſſeruandis *iniquus* plectatur. * O quoties tota perit, aut grauiſſimis incommodis Reſpublica afficitur innocens, eo quod iniqui a Iudicibus permittuntur incolumes!]

Reſpublica innocens à Deo plectitur, quia Iudices negligunt plectere impios.

Verſ. 19. Melius eſt habitare in terra deſerta vbi feræ deſæuiunt, *quam cum muliere rixoſa & iracunda.* * Ira enim ſuper iram mulieris neque in leonum, aut tygridum habitaculis inuenietur.]

Satiùs habitare cũ leonibus, quàm cum muliere iracunda.

Verſ. 20. Theſaurus deſiderabilis, ſeu aurum & argentum, cuius deſiderio accenduntur auari, *& oleum*, ſeu odorata vnguenta, queis olim vtebantur Hebræi, vel ſimpliciter oleum, in quo non exigua diuitiarum pars illius æui conſiſtebat: eſt *in habitaculo iuſti. Et imprudens homo diſſipabit illud.* Iuſti parentes diuitias congregant, & imprudentes filij prodigè illis vtentes cito eas comminuunt. * Quotidie accidit, vt quas paulatim quis acquiſiuit opes, feſtinanter hæres ſine eius labore partas abſumat.]

Quas paulatim pater acquiſiuit opes, filius ſine labore partas feſtinanter abſumit.

Verſ. 21. Qui ſequitur iuſtitiam, & miſericordiam: inueniet vitam, iuſtitiam, & gloriam Nullum enim homo rectum exerit opus quod ſpeciali præmio non muneretur: imò ſuperaffluenter. Ideò duobus illis particulis: *Miſericordiam*, & Iuſtitiam tres illæ reſpondent: *Vitam, Iuſtitiam, Gloriam.*

Verſ. 22. Ciuitatem fortium aſcendit Sapiens. Fit nonnunquam, vt munitæ admodum ciuitates conſilio, & aſtu capiantur, quas vis non potuit in oppugnantis poteſtatem redigere. Vnde Sap. 6. *Melior eſt Sapientia, quàm vires.* Vnde poſt aſcenſum in ciuitatem, *deſtruxit robur fiduciæ eius*, locum munitum, cui fidebat, & in quo ciues tutos ſe eſſe putabant. Nullum tam arduum aut difficile propoſitum, quod operantis Sapientia non aſſequatur.]

Superaffluenter Deus recta opera munerat.

Omne difficile propoſitum Sapientia operantis aſſequitur.

Verſ. 23. Qui cuſtodit os ſuum, & linguam ſuam, cuſtodit ab anguſtÿs animam, ſeu vitam *ſuam.* * Quot pericula, quot neces ex linguæ non frænatæ immoderatione prodiêre!]

Multa pericula ex linguæ intemperãtia prodeunt.

Verſ. 24. Superbus, & arrogans vocatur indoctus, id eſt, ſtultus. LXX. λοιμὸς, id eſt, *Peſtilens, peſſimus*, Superbi & arrogantis viri agnatum epithetum. * Quid autem peſtilenti, aut peſſimo homini cum indocto, vt Septuaginta duo illis doctiſſimis Interpretibus idem eſſe videatur. *Indoctus & Peſtilens*, vel *Peſſimus?* Certè quia ſuperbia, & arrogantia, quod peſſimum, ac peſtilens vitium eſt, plerumque ex inſcitia, vel ſtultitia habet exortum.] *Qui* ſuperbus, indoctus quidem, *in ira operatur ſuperbiam*; proprium enim ſuperborum eſt, facilè excandeſcere, ſe læſos putant, aut ſuam exiſtimationem violatam eſſe credunt.

Superbia ex ſtultitia ortum habet.

Verſ. 25. 26. Deſideria occidunt pigrum, torquetur enim rei conſequendi deſiderio *noluit enim quidquam manus eius operari, tota die concupiſcit, & deſiderat*: nunquam verò deſideriorum poteſt nanciſci executionem, cum ad ea manus admouere refugiat, quibus exequi poſſent. * Vnde piger ſuorum deſideriorum, & affectuum martyr eſſe conſpicitur.]

Piger ſuorum deſideriorum martyr eſt.

Verſ. 27. Hoſtiæ impiorum abominabiles; quia offeruntur

feruntur ex scelere, scilicet partæ. Vnde *Eccle.* 34. dicitur, *Qui offert sacrificium ex substantia pauperum, quasi qui victimas filium in conspectu patris sui.*

Vers. 28. *Testis mendax peribit.* Nam conuictus in iudicio, pœnis falsorum testium subiacebit. *Vir obediens loquetur victoriam.* Qui autem etiam sententiæ Iudicis à falso teste decepti paret, tandem loquetur victoriam, emergente aliquando, vt solet veritate. * Cum veritas sit lux, haud potest mendacij tenebris diu obrui. LXX. transferunt. *Vir obediens custoditus loquetur*, seu, vt alij exponunt, *Cautè loquetur*, vt falso testi opponatur, qui temerè loquitur, nec diuinam offensam, nec proximi iniuriam, nec proprium peccatum, nec eius pœnam cauens. * Vel *caute loquetur* verba immoderata contra falsum proferens testem. Commendabilis quidem vir, difficillimum namque est, eum, qui falsè accusatur, cautè loqui.]

Veritas cum sit lux, non potest diu mendaciorum tenebris obrui.

Difficile est, vt qui accusatur falsò, non loqui contra accusatorem.

Vers. 29. *Vir impius procaciter obfirmat vultum suum*, seu procaciter in cœpto perstat. *Qui autem rectus est, corrigit viam suam.* si forte aliquando dixit, aliquid, quod proximo obesse videatur, & quod ipse verum esse sincerè putauit agnoscens errorem, eum ingenuè fatetur, & se deceptum fuisse proclamat.

Vers. 30. *Non est Sapientia, non est prudentia, non est consilium contra Deum*, quod scilicet contra Dei dispositionem possit præualere.

Vers. 31. *Equus paratur ad diem belli: Dominus autem salutem tribuit.* Nulla sine Domini auxilio potentia proficit. Quamuis enim Rex aliquis copioso sit equitatu instructus, prosperum successum sperare non potest, nisi ei Dominus opitulator adsit. *Fallax equus ad salutem &c.* Psal. 32. * Vnde Catholicus Rex Philippus IV. piissimè, ac prudentissimè, dum exercitus nostri sunt cum hoste conflictaturi, vbique Imperij precationes efflagitat. Noscit enim Regis esse præparare copias, equitatum colligere; militum fortiter dimicare; Dei autem elargiri victoriam.]

Regis est præparare exercitum, militum dimicare, Dei autem victoriam elargiri.

CAPUT XXII.

Salomon de cura boni nominis, de cordis mundicie, de misericordia, de fiducia in Deum, hoc in capite differit.

1. MELIVS est nomen bonum, quàm diuitiæ multæ: super ar-
gentum & aurum, gratia bona. 2. Diues & pauper obuia-
uerunt sibi: vtriusque operator est Dominus. 3. Callidus
vidit malum, & abscondit se: innocens pertransit, & affli-
ctus est damno. 4. Finis modestiæ timor Domini, diuitiæ
& gloria & vita. 5. Arma & gladij in via peruersi: custos
autem animæ suæ longè recedit ab eis. 6. Prouerbium
est: Adolescens iuxta viam suam, etiam cùm senuerit, non recedet ab ea. 7. Diues
pauperibus imperat: & qui accipit mutuum, seruus est fœnerantis: 8. Qui seminat
iniquitatem, metet mala, & virga iræ suæ consummabitur. 9. Qui pronus est ad
misericordiam, benedicetur: de panibus enim suis dedit pauperi. Victoriam & ho-
norem acquiret qui dat munera: animam autem aufert accipientium. 10. Eiice de-
risorem, & exibit cum eo iurgium: cessabúntque causæ & contumeliæ. 11. Qui dili-
git cordis munditiam. propter gratiam labiorum suorum habebit amicum regem.
12. Oculi Domini custodiunt scientiam: & supplantantur verba iniqui. 13. Dicit
piger: Leo est foris, in medio platearum occidendus sum. 14. Fouea profunda os
alienæ: cui iratus est Dominus, incidet in eam. 15. Stultitia colligata est in corde
pueri, & virga disciplinæ fugabit eam. 16. Qui calumniatur pauperem, vt au-
geat diuitias suas, dabit ipse ditiori, & egebit. 17. Inclina aurem tuam, & audi verba
sapientium: appone autem cor ad doctrinam meam. 18. quæ pulchra erit tibi,
cùm seruaueris eam in ventre tuo, & redundabit in labiis tuis. 19. Vt sit in Domino
fiducia tua, vnde & ostendi eam tibi hodie. 20. Ecce descripsi eam tibi tripliciter,
in cogitationibus & scientia: 21. vt ostenderem tibi firmitatem, & eloquia veri-
tatis, respondere ex his illis qui miserunt te. 22. Non facias violentiam pauperi,
quia pauper est: neque conteras egenum in porta: 23. quia iudicabit Dominus
causam eius: & configet eos, qui confixerunt animam eius. 24. Noli esse amicus ho-
mini iracundo, neque ambules cum viro furioso: 25. ne fortè discas semitas eius, &
sumas scandalum animæ tuæ. 26. Noli esse cum his, qui defigunt manus suas, & qui
vades se offerunt pro debitis: 27. si enim non habes vnde restituas, quid causæ est
vt tollas operimentum de cubili tuo? 28. Ne transgrediaris terminos antiquos, quos
posuerunt patres tui. 29. Vidisti virum velocem in opere suo? coram regibus sta-
bit, nec erit ante ignobiles.

COMMENTARII.

ERS. 1. *Melius est nomen bonum,* seu bonam habere famam, *quàm diuitiæ multæ.* Quid enim diuitiæ prosunt ad hominis commoda, si attrita fama afficitur, qua personam necessum est ab omnibus despici:] *Super argentum, & aurum gratia bona*, seu hominibus, inter quos diues viuit, gratum esse, quod adipisci nequit, qui mala seu sanguinis, seu morum fama deturpatur.

Non prosunt diuitiæ, cum persona mala ex fama contemnitur.

Vers.2. Diues & pauper obuiauerunt sibi: In Rebublica pauperes adsunt, & diuites, humilis fortunæ, ac diuites passim occurrunt. *Vtriusque operator est Dominus*, natutali conditione pares sunt. * Vnde non contemnendi pauperes, qui æquales natura, fortè moribus meliores existunt.]

Non contemnat diues pauperem, æqualem naturâ, moribus fortassè meliorem.

Vers.3. Callidus cautus, prudens, *Vidit malum, & abscondit se*, imminens periculum animaduertit, & ab eo se abstrahere curauit. *Innocens* nimium simplex (Chald. *insipiens*) *pertransiit*, perrexit in eo, quod cœperat, *& afflictus est damno*, periculum non aduertens, vel non, vt debuisset, magni faciens, in id incidens afflictione est affectus. * Sapientis est, vel periculi vmbram maximè in materia conscientiæ celeriter fugere.]

Vel periculi vmbrã prudens fugit.

Vers.4. Finis modestia Timor Domini. Pro *Modestia* in Hebræo est ענוה *hanauam* id est, *Humilitatis*, vt sit sensus, Humilitatis finis, seu fructus est, hominis animum diuino timori subiectum reddere: sicut effectus seu fructus superbiæ est, hominem à diuino timore abstrahere. Item humilitatis fructus est *diuitiæ, gloria, & vita.* Humilis enim præter timorem Dei diuitias, felicitatem, vitæ longitudinem, & gloriam adipiscitur. * Et quandò vera humilitas non cunctis spiritualibus bonis, & plerumque temporalibus stipatur?]

Humilis omnibus bonis stipatur.

Vers.5. Arma & gladij in via peruersi, multiplex periculi genus in impiorũ cursu reperitur. *Custos autem animæ suæ longè recedit ab eis*, qui animam, seu vitam suam voluerit à periculis immunẽ custodire, à via impiorum longè recedit.* Si cum impiis ineas societatem, multis incommodis, quibus Deus illos assolet flagellare, tolerare cogeris.]

Recede ab impiis, ne eorum suppliciis, societatis causa, efficiaris.

Vers.6. Prouerbium vetus, & verum *est*: *Adolescens iuxta viam suam, etiam cum senuerit, non recedet ab ea.* Chald. *Imbue puerum, vel instilla puero doctrinam*, nempe eius æstati conuenientem, ita vt capere possit; retinebit illam, etiam in senio. * Pueritiæ & adolescentiæ mores vel in senectute vigent. Adolescentia libidini addicta, turpem senectam connotat. * Hinc ediscant parentes, quanti ponderis sit, filios vel adolescentes bonis moribus informari. Nam

Quo semel est imbuta recens, seruabit odorem
Testa diu.]

Adolescentia libidini addicta, libidinosam senectam connotat.

Magna sit cura parentibus in filiis instruendis.

Vers.7. Diues, nequitia temporum, *pauperibus imperat.* * Quia magistratus dignis sæpè non præparantur, & aliquandò emuntur.] * Frequenter verò diuites iudicantur ad regimina aptiores existere; quia si diues sis, Sapiens, & prudens, & rectus esse iudicaberis.] *Et qui accipit mutuum, seruus est fæneratoris*, siue obnoxius est interusurium soluere. * Quod quidem genus est seruitutis.

Magistratus diuitibus dãtur aliquandò venales.

Diues cunctis dotibus ornati iudicatur.

Genus seruitutis, fœneratori interusurium soluere.

Vers.8. Qui seminat iniquitatem, metet mala. Fructus enim sparso semini respondet. * Peccati fructus omnium malorum colligatio.] *Et virga iræ suæ consummabitur.* Peccator hisce malis obtuendus peccati quidem messe; propterea quod seminauit iram, virgam scilicet, quã alios opressit, & afflixit; seu virga potestatis suæ non pro iustitia, sed pro iracundia sua fuerit in subiectos abusus, conteritur quidem, & affligitur à Deo ærumnis, qui alios iniustè conterit, & affligit.]

Peccati fructus omnium maiorũ colligatio.

Qui aliam iniustè conterit, à Deo iustè conteretur.

Vers.9. Qui pronus est ad misericordiam, benedicetur. De panibus enim suis, non de alienis, dedit pauperi. * Non benedicitur, qui de bonis furto, vel iniuste acquisitis, eleemosynam gerit, sed qui de propriis opibus inopi succurrit.] *Victoriam, & honorem acquiret, qui dat munera: animam autem aufert accipientiũ.* Qui militibus dona, vel præmia largitur, eos excitat ad exerendas vires, vnde victoria comparatur: ab omnibus honoratur, & magni fit liberalis, & munificus: & ea dona accipientes sibi deuincit, sibi reddit obnoxios, etiam sępè (proh dolor) contra æquum, & iustum. * O quàm potens, quàm valida, quàm omnia vincens munerum elargitio.

De propriis bonis eleemosyna agẽda.

Quàm potens, quàm omnia vincens munerum elargitio.

Vers.10. Ejice derisorem. LXX. λοιμὸν *pestilentem.* Excute à te pestilentem, qui domi omnia iurgiis, & contentionibus miscet: & exiuit cum eo iurgium, *cessabuntque causa* iurgij, *& contumelia.* * Appositè derisor *pestilens* vocitatur: Nam aliorum actiones irridet, in familia, in Vrbe infecturam omnes ingerit pestilentiam.

Derisor est Reipublicæ pestis.

Vers.11. Qui diligit cordis munditiam, sinceritatem animi, & integritatem ab omni fuco, ac prauitate alienam, *propter gratiam labiorum suorum habebit amicum Regem*, ob sincerum, ac verum sermonem gratus Principi existet. * Certè qui Regibus mendaciter, ac fucatè loquuntur studentes adulationi pij Principis non callent ingenium, cui agnatum est, velle, vt sibi in omnibus veritas, licet acida referetur.] * O tempora, quandò operculo, seu profundo silentio obruta veritate, curant proceres mendaciis Regum gratiam inire!]

Pio Regi agnatum est velle, vt sibi in cũctis veritas licet acida referetur.

Multi immeritò curãt ex mendaciis Regum gratiam inire.

Vers.12. Oculi Domini custodiunt scientiam. seu claram rerum omnium, quæ geruntur, notitiam habent: *& supplantantur verba iniqui.* Cum igitur omnia videat Deus, non illum latent iniquorum eiusmodi Regem fallentium dola, & mendacia; sed illis occurrit, & eorum conatus euertit. * Conatus eorum qui Regem mendaciis seducere curant, tandem referantur, & acriter puniuntur.]

Conatus eorum, qui mẽdaciis Regẽ student decipere, referantur, & puniuntur.

Vers.13. Dicit piger: Leo est foris, in medio platearum occidendus sum. Magna sunt pericula, quæ perinde ac leonem timeo: haud expedit è domo procedere. * Proprium pigri hominis est in cunctis rebus leones, seu pericula somniare.]

Hominis pigri est in cũctis rebus pericula sõniare.

Vers.14. Fouea profunda, os alienæ, seu blanditiæ adulteræ, vel meretricis: *cui iratus est Dominus* ob peccata & flagitia patrata, incidet in eam foueam, seu adulterio fœdari permittetur. * Luxuriei peccatum foueam esse tartaream non dubites, cui adulter, aut mæchator velut in-

Luxuriei peccatum tartarea est fouea.

ferno

Magnum est Dei irati documentum, & supplicium impij, cum in aliud crimen incidere permittitur.

ferno additur.] * Profectò peccator à Deo permittitur in alia, atque alia crimina labi, vt posteriora sint pœna priorum. Graue enim admodum supplicium est ei, qui deliquit in vno, in alterum incidere peccatum : & manifestum irati Numinis documentum.]

Vers.15. Stultitia colligata est in corde pueri : & virga disciplinæ fugabit eam. Cum stultitia, vel insipientia puero tenaciter adhæret, castigatio, qua ad disciplinam conformatur eam radicitus auellet. * Non desperet parens, si filium ingenio hebetem aspectarit : ea enim hebetudo assidua correptione superatur.]

Ingenium pueri laborans hebetudine, patris assidua correptione iamdem acuitur.

Vers.16. Qui calumniatur pauperem, seu in eum calumniam confingit, aut excitat, *Vt augeat diuitias suas.* illius auferens calumnia substantiam : *dabit ipse ditiori.* Permittet enim Deus, vt ditior ac potentior contra calumniatorem calumniam effingat, & diuitias proprias, quamque ex paupere substantiam iniuste acquisiuit, auferat in supplicium : vt in quo quis peccauit, per id puniatur.]

Per calumniam opes proprias amittet, qui per calumniam acquisiuit alienas.

Vers.17.18. Inclina aurem tuam, & audi verba Sapientum : appone autem cor tuum, non solum aures, *ad doctrinam meam. Quæ quidem pulchra erit tibi, cum seruaueris eam in ventre tuo, in tuis visceribus, & redundabit in labijs tuis.* Pulcher, seu spectabilis eris iis, qui dignouerint, te acquirendæ Sapientiæ operam dedisse : & scientia, quam audiendo Sapientes acquisisti, tuis in sermonibus apparebit. Nam cordati, & Sapientes prudenter loquuntur. * Et quidem ex prudenti loquela facilè pectoris, ex quo profluit prudentiam, ac Sapientiam agnoscimus.]

Ex prudenti sermone facilè pectoris, ex quo profluit, Sapientiam, ac prudentiam agnoscimus.

Vers.19. Vt sit in Domino fiducia tua. Necte cum eo, quod dictum est proximè, *Inclina aurem tuam &c.* vt finis significetur doctrinam audiendi, scilicet, vt per illam auditam & seruatam, in Domino quis securè fidere possit. *Vnde & ostendi eam tibi hodie*, id est, vt discas Deo fidere in horum Prouerbiorum sententiis tibi Sapientiæ expressi necessitatem, & vtilitatem.

Vers.20.21. Ecce descripsi eam tibi tripliciter. Multipliciter te Sapientiam, vt in Deo fiduciam collocares, edocui, varia tradens documenta, & eadem frequenter inculcando, & repetendo, *in cogitationibus, & in scientia*, id est, cum magna rerum meditatione & cogitatione. *Vt ostenderem tibi firmitatem*, seu res certas, solidam, doctrinam, & *veritatis eloquia tradens respondere ex his, illis, qui miserunt te.* Id est, vt traditis à me dogmatibus, benè instructus, iis respondere possis, qui te ad discendum, vel ad negotium aliquod tractandum immisére.

Vers.23. Non facias violentiam pauperi : quia pauper est, ex eo factus insolentior ; quia se ille non valeat vlcisci. Certè ex eo, quod pauper est, misericordia potiùs est dignus. * Vel aptiùs, quia pauper est, Dei gerit imaginem, qui in pauperibus egere, toties affirmat. Vnde vexationem pauperis in Deum resilire, quis dubitet?] *Neque conteras egenum in porta*, cum scilicet in iudicio opprimens. Olim enim iuxta Ciuitatum portas prætoria aderant, vbi ius dicebatur. *Quia iudicabit Dominus causam eius, & configet eos, qui confixerunt animam eius.* Dominus pauperem defendet, pro ipso pronuntians sententiam, téque damnabit, ac puniet. Ne nimiùm inops affligentur in hominum iudicio iniustè damnati, supremi Iudicis tribunal appellent, qui eorum causæ aderit Aduocatus, & Iudex.]

Non est vexandus pauper, ne Deus in illo diuexetur.

Deus causarum pauperis est Aduocatus, & Iudex.

Vers.24.25. Noli esse amicus homini iracundo, neque ambules cum viro furioso : ne fortè *semitas*, seu mores *eius discas, & sumas scandalum animæ tuæ*, ne scilicet tibi irascendi occasionem præbeat, qua prouocatus in aliquod delictum incidas. * Difficile est amicitiam cum quolibet peccatore contrahere, & eius consortio mores illius non ediscere.]

Difficile est cum peccatore amicitiã inire, & eius non ediscere impietatem.

Vers. 26.27. Noli esse cum his, qui defigunt manus suas, qui fideiubent : (Datur fides dexteram dexteræ iungendo, quod est manus defigere,) *& qui vades se offerunt pro debitis*, seu qui pro alio spondent. (Qui spondent in re capitali Vades, qui in re pecuniaria *Prædes* vocitantur. Sed noster interpres vnum pro alio accipit.) *Si enim non habes vnde restituas, quid causa est, vt tollas operimentum de cubili tuo.* Cur in eas te coniicis angustias, vt creditore pecuniam à te repetente, cum soluendo non sis, permittere cogaris, vt ipsa lectuli tui stragula auferat ? * Fideiussor aduertat, dic, quã fideiubet se & cibo, & lectulo priuare. Plures vidi, ob fideiussionem vilem cibum ostiatim petiisse, séque recepisse hospitalis ad lectulum.]

Fideiussores plerumq; cibo, ac lecto spoliantur.

Vers.28. Ne transgrediaris terminos antiquos, seu fines agrorum, quos veteres parexerunt, in alienam irrumpendo possessionem, & tenuiorem vicinum submouendo : sed retine terminos, *quos posuerunt patres*, seu *proaui tui.* * Pars enim illa fundi, quam fraude, aut vi possideris, in fructiferam omnem reddet hæreditatem, totum fundum faciet sterilem.

Pars fundi iniustè possessa infœcundum totum fundum reddit.

Vers. 29. Vidisti virum velocem in opere suo, seu strenuè negotia tractantem, ac breui temporis spatio aptè expedientem ? *Coram Regibus stabit, nec erit ante ignobiles*, Rex eum sibi asciscet, & opera illius vtetur, nec in famulatu virorum ignobilium hærebit : sed ad honores, publicáque munera producetur. * Si temporarij Reges diligentem diligunt famulatum : quid cœlestis Regum Imperator ?]

Deus valè suis in famulis rectè operandi diligentiam.

CAPVT XXIII.

Inter epulas linguæ custodiæ inuigilandum, consortia inuidorum vitanda, nimiis opibus non inhiandum acquirendis, alienis præcipuè minimè comparandas, cauendam crapulam, & luxuriam, Salomon conatur persuadere.

1. QVANDO sederis vt comedas cum principe, diligenter attende quæ apposita sunt ante faciem tuam: 2. & statue cultrum in gutture tuo, si tamen habes in potestate animam tuam, 3. ne desideres de cibis eius, in quo est panis mendacij. 4. Noli laborare vt diteris: sed prudentiæ tuæ pone modum. 5. Ne erigas oculos tuos ad opes, quas non potes habere: quia facient sibi pennas quasi aquilæ, & volabunt in cælum. 6. Ne comedas cum homine inuido, & ne desideres cibos eius: 7. quoniam in similitudinem arioli & coniectoris, æstimat quod ignorat. Comede & bibe, dicet tibi: & mens eius non est tecum. 8. Cibos, quos comederas, euomes: & perdes pulchros sermones tuos. 9. In auribus insipientium ne loquaris, quia despicient doctrinam eloquij tui. 10. Ne attingas paruulorum terminos: & agrum pupillorum ne introëas: 11. Propinquus enim illorum fortis est: & ipse iudicabit contra te causam illorum. 12. Ingrediatur ad doctrinam cor tuum, & aures tuæ ad verba scientiæ. 13. Noli subtrahere à puero disciplinam: si enim percusseris eum virga, non morietur. 14. Tu virga percuties eum: & animam eius de inferno liberabis. 15. Fili mi, si sapiens fuerit animus tuus, gaudebit tecum cor meum: 16. & exultabunt renes mei, cùm locuta fuerint rectum labia tua. 17. Non æmuletur cor tuum peccatores: sed in timore Domini esto tota die: 18. quia habebis spem in nouissimo, & præstolatio tua non auferetur. 19. Audi fili mi, & esto sapiens: & dirige in via animum tuum 20. Noli esse in conuiuiis potatorum, nec in comessationibus eorum, qui carnes ad vescendum conferunt: 21. quia vacantes potibus, & dantes symbola consumentur, & vestietur pannis dormitatio. 22. Audi patrem tuum, qui genuit te: & ne contemnas cum senuerit mater tua. 23. Veritatem eme, & noli vendere sapientiam, & doctrinam, & intelligentiam. 24. Exultat gaudio pater iusti: qui sapientem genuit, lætabitur in eo. 25. Gaudeat pater tuus, & mater tua, & exultet quæ genuit te. 26. Præbe fili mi cor tuum mihi: & oculi tui vias meas custodiant. 27. Fouea enim profunda est meretrix, & puteus angustus, aliena. 28. Insidiatur in via quasi latro, & quos incautos viderit, interficiet. 29. Cui væ; cuius patri væ; cui rixæ? cui foueæ? cui sine causa vulnera? cui suffusio oculorum; 30. Nónne his, qui commorantur in vino, & student calicibus epotandis? 31. Ne intuearis vinum quando flauescit, cùm splenduerit in vitro color eius: ingreditur blandè, 32. sed in nouissimo mordebit vt coluber, & sicut regulus venena diffundet. 33. Oculi tui videbunt extraneas, & cor tuum loquetur peruersa. 34. Et eris sicut dormiens in medio mari, & quasi sopitus gubernator, amisso clauo: 35. & dices: Verberauerunt me, sed non dolui: traxerunt me, & ego non sensi: quando euigilabo, & rursus vina reperiam?

COMMENTARII.

ERS. 1.2.3. Quando sederis, vt comedas cum Priucipe, diligenter attende, quæ *apposita sunt tibi* fercula *ante faciem tuam* edenda: *& statue cultrum in gutture tuo*, cohibe, scilicet, appetitum, & veluti cultro gutturi infixo, refrænare stude immodicam ciborum appositorum appetentiam. *Si tamen habes in potestate animam tuam*, si tamen tui compos es, & vales teipsum cohibere. Hebr. *Babal nephes si dominus es animæ.* * Principum enim, seu procerum mensa ferculis abundans facilè solet in inuitatis animi dominium auferre, vt vix potentes sint, gulæ appetitum infrænare. Si, inquam, tui potens es, *ne desideres de cibis eius, in quo est panis mendacij*, seu cibus suauis, qui facilè

Mensa ciborum plena inuitati aufert quodammodò potentiam, vt appetitum valeat infrænare.

lè comedentem decipit, vt cum se moderatè comedisse putet, postmodum deprehendat, se temperantiæ fines prætergressum. Locus à multis sacræ Eucharistiæ accommodatur, quẽis consentirem, si particula illa: *In quo est panis mendacij*, me non auerteret, in mensa enim Eucharisticea *verè est cibus, verè, est potus* Leont. *Verus cibus, verus panis.* * Si autem adhuc velis de Eucharistia exponi: cum ad sacerrimam mensam accesseris vt comedas cum cœlesti Principe, seu (vt alij transferunt) *Vt comedas Principem, statue cultrum gutturi tuo*, comede scilicet, ac si post communionem iugulandus esses. Tunc enim comedes ad vitam, cum ea sumpseris cibum præparatione, qua illicò moriturus curares accedere.] * Et quidem sacerrimus panis hic, instat Gedeonis volantis panis, simul est gladius iis, qui indignè ad mensam accedunt. Vnde indignus sibi persuadeat cultrum gutturi, seu animo statuere exitialem, cum Eucharisticum panem indignus absumit.]

Sic accede ad Eucharisticam mensam, quasi post communionem esses iugulandus, vt accuratæ præparationi studeas.

Panis Eucharisticus simul est gladius indignè sumentibus.

Vers. 4. Noli laborare, vt diteris, sed prudentiæ tuæ pone modum, prudentiæ inquam, vel industriæ, quâ homines in comparandis opibus vtuntur, de qua Dominus *Luc.* 16. ait: *Filij huius sæculi prudentiores sunt filiis lucis, in generatione sua.* * Nimia circa opum acquisitione solicitudo, taxabilis procul dubio est; ingenerat enim animi desidiam ad cœlestes opes comparandas.]

Nimia circa opum acquisitionem solicitudo taxabilis est.

Vers. 5. Ne igitur *erigas oculos tuos ad opes, quas non potest habere*, quantumuis eas consequi expetas, etsi consequutus eas fueris, haud poteris diu possidere, *quia facient sibi pennas quasi aquilæ, & volabunt in cælum*, fugient à te opes, nec eas assequi poteris, non magis quàm aquilas altissimè deuolantes. * Opes alatæ sunt, difficilè poterit quis eas diu possidere.] si verò prudentissimus vis, opes tuas vtiliter *ad cælum*, instar inmotem aquilæ deuolare, priusquam à te fugiant, eas pauperum in sinum transfer]

Opes pennatas difficilè quis poterit diu possidere.

Opes pauperi commissæ in cælum vtiliter deuolant.

Vers. 6. 7. Ne comedas cum homine inuido. & ne desideres cibos eius. Hebr. *Ne comedas panem mali oculi.* Phrasi Hebræorum *bonus oculus* dicitur homo liberalis; *malus* verò *oculus* homo parcus, & inuidus Cum huiusmodi homine ne comedas, licet enim te ad prandium inuitet, tamèn quia sordidè auarus est, dolet, cum sua videt absumi, nec liberali dat animo, sed conuiuis illa inuidet, & si posset, subtraheret. *Quoniam in similitudinem arioli, & coniectoris, æstimat quod ignorat.* Cum enim mensæ assederis, intra se, quasi futuri coniector, & diuinus cogitabit, & æstimabit, quàm multum sis comesturus, & dum comedes, bolos, quos in os ingeres numerabit, anxius ne nimis multa absumas. *Te estarà contando los bocados. Comede, & bibe, dicet tibi: & mens eius non est tecum.* Non ex animo hoc dicit, vellet enim, te potiùs parum comedere, & appositis eduliis parcere. * Hoc quidem est hominis inuidi ingenium parcum, miserum esse, atque mendacem.]

Inuidus parcus miser ac mendax est.

Vers. 8. Cibos, quos comederas, euomes, seu cum illiberalitatem illius animaduerteris, adeo insuaues erunt tibi epulæ illæ, vt velles, si possea comestos cibos enomere. *Et perdes pulchros sermones tuos*, mœstitia occupatus, animus non poterit hilariter & amicè confabulari, sed nihil magis optabis, quàm posse te inde subducere.

Vers. 9. In auribus insipientium ne loquaris, ne cum insipientibus ineas sermonem: *quia despiciet doctrinam eloquij tui*, iudicans illam esse delitamenta. * Vt edificant Concionatores, rudibus hominibus subtiles conceptus haud esse proferendos; agricolæ enim rudes tunc iudicant ineptam stultamque fuisse concionem, cum eam minimè calluere.]

Rustici subtiles Côcionatoris conceptus delitamenta esse iudicant.

Vers. 10. 11. Ne attingas paruulorum terminos, & agrum pupillorum ne introeas. Propinquus enim illorum fortis est, & ille iudicabit contra te causam illorum. Cum quis apud Israëlitas ad inopiam redactus, suam possessionem vendidisset, is, qui erat propinquior pauperis, poterat quod venditum erat, redimere. *Leuit.* 25. Caue igitur pauperis, & pupilli despecti quidem, substantiam possidere: fortem propinquum habet, qui fundum redimat, & iudicet eum, qui possidet iniustè. * Quinam redemptor hic, qui simul est Iudex, & propinquuus? Certè Deus, qui dicit, Quòd *minimis meis*, seu pauperibus *fecistis, mihi fecistis.* ipse redimet ablata; quia Redemptor est, & Iudex potens & rectus inopum iniurias vlciscetur.]

Deus propinquus pauperis iniuria affecti redimit ab eo ablata, & rapinam iudicat, & punit.

Vers. 12. Ingrediatur ad doctrinam cor tuum, applica non solùm aures, sed animum ad doctrinam, & *aures tuas ad verba scientiæ.* * Non proficit aures applicare ad Concionatoris doctrinam, si auditor simul præcordia non applicet.]

Non proficit applicare aures ad Côcionem, si cor non applicetur.

Vers. 13. 14. Noli subtrahere à puero disciplinam, correptionem, & castigationem: haud virgæ parcas; *si enim percusseris eum virga, non morietur*, puerum flagella non occident. Taxantur parentes, qui stultè filiorum amatores existimant eorum valetudini flagella nocere: vnde contra Magistros assolent (sæpè vidi) quertuli insurgere:] *Tu virga percuties eum, & animam eius de inferno, de* sepulchro, seu morte temporali, quam illum incursurum timebas, & simul de æterna, vitia eius corripiens liberabis.

Filij valetudini flagella non nocent.

Vers. 15. 16. Fili mi, si Sapiens fuerit animus tuus, gaudebit tecum cor meum, si fueris Sapientiam adeptus, ita vt prudenter, & cordatè loqui, & agere valeas de tuis profectibus mirum in modum exultatione afficiar, túque simul gaudio perfrueris. Exultabunt profectò (rursum dixerim) *renes* (seu cor) *mei, cum loquuta fuerint rectum labia tua*, seu cum te ex sermonibus prudentibus omnes compererint esse rectum. * Ex rectitudine enim cordis os loquitur recta, & animi affectus ex sermonibus colliguntur.]

Verba cordis affectus indicant.

Vers. 17. 18. Non æmuletur cor tuum peccatores, non imiteris peccatores, vel illis inuideas, etiamsi prosperè agere videantur: *Sed in timore Domini esto tota die*, semper Dei legem obseruando. *Quia habebis spem in nouissimo, & præstolatio tua non auferetur*, per perseuerantiam in Dei timore, habebis tandem quod modò speras, perfrueris optatis. * Fallax peccatoris spes consequendi, quod optat; à Deo enim irato quid expectabit iniquus!]

Fallax peccatori spes consequendi, quod optat.

Vers. 19. Audi fili mi, & esto Sapiens, & dirige in via animum tuum, fac ex doctrina, quam meo ab ore accipis, vt rectè incedas, semitis insistendo iustitiæ.

Vers. 20.

Vers. 20.21. *Noli esse in conuiuiis potatorum, neque in commessationibus eorum, qui carnes ad vescendum conferunt.* Fuge mensam, vbi nimio potui meri, & immoderato carnium indulgetur edulio. *Quia vacantes potibus, & dantes symbola* (cum scilicet magis opiparum sit conuiuium, quilibet ex conuiuis aliqua edulia conferunt in commune) *consumentur*, seu redigentur ad inopiam: *& vestietur pannis dormitatio*, id est, negligentia, & somnus nimius, quo corripiuntur, qui crapulæ, & gulositati se indulgent, eos faciet pannis (Hebr. *vestibus ruptis ac laceris indui.* * Qui enim crapulæ indulgent, tandem absumptis nummis, laceri, ac pannosi oberrant.]

Qui crapulæ indulgens, laceri, & pānosi aberrant.

Vers. 22.23. *Audi patrem tuū, qui genuit te.* Eo quod à patre tuo genitus es, debes eius præceptis obedire. Et ne contemnas, quæ à patre didicisti dogmata, *cum senuerit mater tua.* * Filij etenim viduæ, cum eam senio vident confectam, assolent liberiùs operari fragile correptionis frænum contemnentes.] Vel non contemnas matrem cùm senuerit memor, te cum angustiis ac doloribus fuisse enixam. * Nunquam contemnendi parentes, sed maximè cum senes sunt, & magis filiorum indigent adiutorio.] *Veritatem eme*, semper quidem pretiosam, & magnis sumptibus laborum acquirendam: *& noli vendere Sapientiam!* cum Sapientiam adeptus fueris, noli eam à te abiicere, noli alienare *doctrinam, & intelligentiam* omnium thesaurorum pretiosissimam.

Solet filius matris viduæ & senis correptionem contemnere.

Parentes venerandi à filiis maximè in senectute.

Vers. 24.25. *Exultat gaudio pater iusti, qui sapientem genuit lætabitur in eo.** Mater assolet de filij externa pulchritudine exultare: pater verò prudens de sanctis filij moribus, de Sapientia, qua actiones scit componere, gloriatur.] *Gaudeat pater tuus, & mater tua, & exultet, quæ genuit te*: Tanta sit morum tuorum pulchritudo, vt non solum pater tuus gaudeat, sed & mater, seu genitrix tua ex corporis pulchritudine ad animi transiliat elegantiam, indeque vehementer exultet.

Matris est lætari de filii pulchritudine, patris autem de Sapientia.

Vers. 26. *Præbe, fili mi, cor tuum mihi*, animum accommodans ad audienda, admittendaque, quæ sum dicturus: *& oculi tui vias meas custodiant*, & lumina mentis tuæ semper vias, quas tibi monstrauero, obseruent.

Vers. 27. *Fouea enim profunda est meretrix*, in quam incautus, & non monitus miserè decides. LXX. *Dolium perforatum est meretrix*, quod nemo poterit implere. * Meretrix namque haud facilè pecuniis impletur, sed licet multa ingeras, adhuc plura desiderat, & postulat.] *Et puteus angustus aliena*, è quo difficile poteris emergere.

Meretrix nūquam nummis impletur, instar perforati dolei.

Vers. 28. *Insidiatur via quasi latro.* * Huiusmodi enim muliercularum amor, non est amor; sed latrocinium; non enim cupiunt placere, sed furari.] *Et quos incautos viderit, interficiet*, vita animi, aut etiam corporis priuabit. * Annon vidisti meretricum occasione innumera homicidia patrari.]

Meretricis amor, amor non est, sed latrocinium.

Occasione meretricum multa homicidia.

Vers. 29. 30. *Cui væ? cuius patri væ? cui rixæ? cui fouea? cui sine causa vulnera? cui suffusio oculorum?* Cuinam quæso *væ* imminet, vulgo *Ai demi*, id est calamitas, quæ suspiria tristia admodum cordis excitat? cuiusnam inquam patri *væ ay demi, ay demi?* Certè patri illius iuuenis, qui meretricis laqueo capitur, cuius vicem dolet, qui eum tanto genuit exitio. Cuinam verò rixæ periculosæ? cuinam foueæ inquam incidat, dum caput ac pedes non satis officium suum exerunt? cuinam sine causa vulnera, ferro gratis stricto; cuinam suffusio oculorum, seu cæcitas mentis corporisque præparatur? *Nonne his, qui commorantur in vino, & student calicibus epotandis?* * Quàm vile ebrietatis vitium, ex quo tot, tam stultæ, tam sine ratione actiones procedunt!] Igitur fili,

Ex ebrietate stultæ procedunt actiones.

Vers. 31.32.33. *Ne intuearis vinum, quando flauescit, cùm splenduerit in vitro color eius*, gustus excitans appetitum. *Ingreditur blandè*, fauces delinit, & gustui gratum est. *Sed in nouissimo mordebit, vt coluber.* Quemadmodum enim venenum totum corpus peruadit, illud stupefacit, & mortem conciliat: ita ebrietatem sensuum, ac mentis torpor sequitur, vulnera, ac mors corporis, & animæ per peccatum: *& sicut regulus*, seu basiliscus *venena diffundet.* * Certè regulus solo necat aspectu: ergo vinum. *quando flauescit* ne intuearis, te enim vel aspectu interficiet, si ex pulchro colore eius concipis suauitatem, & te excitas ad calicem exhauriendum. *Oculi tui videbunt extraneas*, Hebr. *extranea.* Si ebrietate afficiaris, visa absurda oculis tuis obuersabuntur, nec res vti sunt, aspicies. *Et cor tuum loquetur peruersa*, quæ non decent loqueris, & quæ in corde retinebas arcana, peruersa sæpe, reserabis.

Vinum reguli instar, solo necat aspectu.

Vers. 34.35. *Et eris sicut dormiens in medio mari, & quasi sopitus gubernator, amisso clauo.* Mens enim fumida crapulæ caligine obscuratur, nec sensus, ac eorum functiones regit: sed mero æstuans, & fluctuans ebrius, inconditè mouetur, loquitur, & agit. *Et dices: Verberauerunt me, sed non dolui: traxerunt me, & ego non sensi.* Dices, inquam cum crapulam edormieris, & euigilaueris: Vino sensibus obstupefactis flagellatus & raptatus per solum nullo fui affectus dolore. *Quando* igitur *euigilabo*, seu surgam è lectulo, *& vina*, rursum epotanda, *reperiam?* * En vnum è grauissimis ebrietatis malis, quod homines cùm intelligant, se propter vinum vsu rationis caruisse, ac sensuum: adhuc tamen bibendi teneantur studio, & vix ebrietate discussa, repetunt calices, quibus rursum inebrientur. Ita quidem vt in huiusmodi homuncionibus vna ebrietas sit ad alteram proxima dispositio]

Vna ebrietas est proxima ad alteram dispositio.

CAPVT

CAPVT XXIV.

Docet nos Salomon, consortia mala vitare, Sapientiæ studere, oppressum iuuare, iudicare iustè, malum malo non reddere, nec indulgere otio.

1. NE æmuleris viros malos, nec desideres esse cum eis: 2. quia
rapinas meditatur mens eorum, & fraudes labis eorum lo-
quuntur. 3. Sapientia ædificabitur domus, & prudentia ro-
borabitur. 4. In doctrina replebuntur cellaria, vniuersa
substantia pretiosa & pulcherrima. 5. Vir sapiens, fortis est:
& vir doctus, robustus & validus. 6. Quia cum dispositione
initur bellum: & erit salus vbi multa consilia sunt. 7. Excel-
sa stulto sapientia, in porta non aperiet os suum. 8. Qui cogitat mala facere, stultus
vocabitur. 9. Cogitatio stulti peccatum est: & abominatio hominum detractor.
10. Si desperaueris lassus in die angustiæ: imminuetur fortitudo tua. 11. Erue eos,
qui ducuntur ad mortem: & qui trahuntur ad interitum liberare ne cesses.
12. Si dixeris: Vires non suppetunt: qui inspector est cordis, ipse intelligit, &
seruatorem animæ tuæ nihil fallit, redderque homini iuxta opera sua. 13. Comede,
fili mi, mel, quia bonum est, & fauum dulcissimum gutturi tuo. 14. Sic & doctrina
sapientiæ animæ tuæ: quam cùm inueneris, habebis in nouissimis spem, & spes tua
non peribit. 15. Ne insidieris, & quæras impietatem in domo iusti, neque vastes re-
quiem eius. 16. Septies enim cadet iustus, & resurget: impij autem corruent in
malum. 17. Cùm ceciderit inimicus tuus, ne gaudeas, & in ruina eius ne exultet
cor tuum, 18. ne fortè videat Dominus, & displiceat ei, & auferat ab eo iram suam.
19. Ne contendas cum pessimis, nec æmuleris impios: 20. quoniam non habent
futurorum spem mali: & lucerna impiorum extinguetur. 21. Time Dominum,
fili mi, & regem: & cum detractoribus non commiscearis: 22. quoniam repentè
consurget perditio eorum: & ruinam vtriusque quis nouit? 23. Hæc quoque sa-
pientibus: Cognoscere personam in iudicio non est bonum. 24. Qui dicunt im-
pio: Iustus es, maledicent eis populi, detestabuntur eos tribus. 25. Qui arguunt
eum, laudabuntur: super ipsos veniet benedictio. 26. Labia deosculabitur, qui
recta verba respondet. 27. Præpara foris opus tuum, & diligenter exerce agrum
tuum: vt posteà ædifices domum tuam. 28. Ne sis testis frustrà contra proximum
tuum: nec lactes quemquam labiis tuis. 29. Ne dicas: Quomodo fecit mihi, sic
faciam ei: reddam vnicuique secundùm opus suum. 30. Per agrum hominis pi-
gri transiui, & per vineam viri stulti: 31. & ecce totum repleuerant vrticæ, & ope-
ruerant superficiem eius spinæ, & maceria lapidum destructa erat. 32. Quod cùm
vidissem, posui in corde meo, & exemplo didici disciplinam. 33. Parum, inquam,
dormies, modicum dormitabis, pauxillum manus conseres, vt quiescas: 34. & veniet
tibi quasi cursor egestas, & mendicitas quasi vir armatus.

COMMENTARII.

VERS. 1.2. *Ne æmuleris viros malos, nec desideres esse cum eis.* Periculosa enim est & animo, & corpori eorum consuetudo; *quia rapinas meditatur mens eorum, & fraudes labia eorum loquuntur.* Vnde vel edoceberis ab eis rapinam, & fraudem, vel si in eis à Iudice deprehendantur eandem pœnam ob consortium dare cogeris. * O quàm periculosa animo, & corpori iniquorum societas!]

Periculosa animo, & corpori prauorum societas.

Vers. 3. Sapientiâ ædificabitur domus, & prudentiâ roborabitur. Familia recta institutione filiorum, reliquorúmque familiarium roboratur, ac crescit feliciter per Sapientiam, ac prudentiam eius, qui illi præest. * Vndè quicumque familiarium defectus, familiæ præsidi erit attribuendus.]

Quilibet familiariū defectus attribuendus est præsidi domus.

Vers. 4. In doctrina replebuntur cellaria, apothecæ, domus, officinæ, & cubicula apposita diffluent abundantia, & ornatu ob patrisfamilias prudentiam, & Sapientiam; vnde *vniuersa substantia* domus *pretiosa* aderit, *& pulcherrima.*

Vers. 5. Vir Sapiens fortis est, & vir doctus robustus.

buſtus, & validus. Quia licet corporis viribus ſit nonnunquam infirmior: tamen per Sapientiam, & prudentiam ita ſupplet fortitudinis defectum, vt facillimè ſubditorum renitentiam ſuperet, & contundat audaciam. * Prælati infirmi prudentia potentiſſima eſt ad ſubditorum duritiem emolliendam, contundendam audaciam.]

Infirmi Prælati prudentia potentiſſima ad duritiem ſubditi emolliẽdam.

Verſ. 6. Quia cum diſpoſitione initur bellum, & erit ſalus vbi multa cõſilia ſunt. Vis noſſe, quàm ſit potentiſſima ad gubernationem rectam ſubditorũ prudẽtia præſidis? Exemplũ tibi ſit initum bellum, in quo militum ordo, bellica diſciplina, conſilia, aſtus, & ſtratagemata, quæ per Ducis prudentiam, ac ſcientiam præſtantur, maximè proſunt ad victoriam. * Et quando victoria Ducis prudentiæ non debetur?]

Ducis prudentiæ, victoria debẽtur.

Verſ. 7. Excelſa ſtulto Sapientia, tam edito loco ſita eſt Sapientia, vt ad eam ſtultus pertingere non poſſit. Vndè *in porta non aperiet os ſuum*, publicis conſiliis, vel iudiciis non intererit; quæ quidem Sapientiam, ac prudentiam requirunt.

Verſ 8. Qui cogitat mala facere, ſtultus vocabitur. Hebr. *Vir ſcelerum*, ſeu homo flagitioſus, & ſceleratus à cunctis habebitur. * Proprium enim ſtultorum eſt, vitiis laxare fræna; quia nec habet ſuæ ſalutis rationem, nec ponderat flagitiorum grauitatem.]

Proprium ſtulti, ſine fræno peccare.

Verſ 9. Cogitatio ſtulti peccatum eſt. hoc eſt ſtultus, & ſceleratus de peccato patrando aſſiduè cogitat: *& abominatio hominum detractor.* * Qui enim audit abſenti alteri detrahentem, prudenter cogitat ſibi ab eodem detractore minimè parcendum, cum abſens extiterit.]

Omnibus abominabilis eſt detractor.

Verſ. 10. Si deſperaueris laſſus in die anguſtiæ: imminuetur fortitudo tua. Ex Hebræo Pagnin. *Remiſſus fuiſti in die anguſtiæ: anguſta fortitudo tua.* Eorum exigua eſt fortitudo, & patientia, qui ad quælibet aduerſa animo excidunt, & de meliori fortuna deſperant. * Certè in aduerſis quantumcumque horribilibus de meliori ſucceſſu deſperare exigui admodum animi eſt; rotati enim ſunt fortunæ proceſſus.]

Exigui animi eſt in infelici euentu de felici deſperare.

Verſ. 11. Erue eos, qui ducuntur ad mortem, ſi innocentes eſſe compereris. * Nocentibus enim in aliorum exemplum agnatum debet eſſe patibulum.] *Et qui trahuntur ad interitum, liberare non ceſſes*, omnem adhibe diligentiam, ne pauper innocens exitiali ſupplicio addicatur. Quod monebat Dauid Pſal. 81. *Eripite pauperem, & egenum, de manu peccatoris*, qui eum iniuſtè damnat, *liberate.*

Nocentibus in aliorum exemplum agnatum eſt patibulum.

Verſ. 12. Si dixeris: Vires non ſuppetunt, ad liberandum innocentem, calumniatoribus reſiſtendo, & iis, qui eum iniuſtè opprimunt: *Qui inſpector eſt cordis, ipſe intelligit*, an verè excuſeris: *& ſeruatorem animæ tuæ nihil fallit; redditque homini iuxta opera ſua.* Hebr. *Qui ſeruat*, vel *cuſtodit animam tuam.* Nihil fallit Deum ſeruatorem, & cuſtodem animæ tuæ, cuius beneficio vt tu ab innumeris malis ſeruaris immunis: ita par eſt, vt tu etiam in aliis, qui periclitantur aſſeruandis ſis ſolicitus. * Hinc Religioſi, quorum ſpirituali incolumitati Deus ſpecialiter attendit, tenentur opem iis diligenter ferre, quibus mors ſpiritualis imminet.] Caue igitur ſi non geſſeris. Iudex enim, qui falli non poteſt dignoſcens te mendaciter excuſari, merito ſupplicio iratus afficiet.

Religioſi, quos Deus tam ſpecialiter ſeruat, tenẽtur proximo ſeruando à culpis incumbere.

Verſ. 13. 14. Comede fili mi, mel, quia bonum eſt, & fauum Dulciſſimum gutturi tuo. Appete fructus Sapientiæ, & cum eos adeptus fueris, illis fruere, quia animæ dulciores ſunt, quàm mellis fauus ſolet eſſe palato. *Sic ergo erit & doctrina Sapientiæ animæ tuæ; quàm cum*, poſt exanthlatos labores, *inueneris*, ſeu aſſequutus fueris, *habebis in nouiſſimis ſpem* æternam vitam aſſequendi, *& ſpes tua non peribit*, ſed gloria potieris. * Nec dubium Sapientiam conferre admodum morituro ad actus doloris, & amoris eliciendum, ex vberiori malitiæ criminis cognitione, & æterni contemplatione ſtatus.]

Sapientia proficit admodum in mortis articulo, ad animi aptiorem diſpoſitionem.

Verſ. 15. Ne inſidieris, & quæras impietatem in domo iuſti. Ne ſtudioſa obſeruatione ſtudeas in iuſto, qui pacatè cum omnibus viuere conatur, inuenire, quod carpas, dolis ad hoc inſtructis. Nam licet leuia quædam in eo deprehendi forſè poſſint errata, ſine quibus hæc vita non ducitur; non autem facilè aliqua grauis culpa in eo inuenietur. Ideóque *neque vaſtes requiem eius.* * O quanta in domo, in communitate Religioſorum inquietudo adeſt, dum aliquis vel ex zelo falſo plerumque, vel ex inuidia, vel ex odio aliorum, actiones veſtigare ſatagit, qui quidem ſi errata leuia admittunt, graui tamen delicto abhorrent maculari.]

Religioſæ communitatis eſt quietudo grauis, cum quis aliorum errata veſtigare ſatagit, ex prauo zelo.

Verſ. 16. Septies enim cadet iuſtus, & reſurget. Nomine *iuſti* verè ſeruato, cadet ſæpè ſæpius multa leuia piacula committens, & reſurgit velociter. *Impij vero corruent in malum*; diu enim in peccato perſiſtunt. * Nam cum ſit opus grauiſſimum velocem impedit reſurrectionem, maturæ obſtat pœnitentiæ.

Graue onus lethalis peccati veloci obſtat pœnitentiæ.

Verſ. 17. 18. Cum ceciderit inimicus tuus, ne gaudeas, & in ruina eius non exultet cor tuum: Cum videris inimicum in graue piaculum incidiſſe, ne exultes. *Ne fortè videat Dominus, & diſpliceat ei, & auferat ab eo iram ſuam.* Ne fortè Deus qui videt, & cui tuus prauus diſplicuit affectus, iram, quam exeruit, permittens illum in peccatum excidere: in tuum caput transferat, te permittendo ſimili, vel grauiori crimine fœdari. * Qui de peccato exultat alieno, ſimile peccatum patrare permittitur.] * Horribile profectò ſupplicium eſt tartari vincens diritatem, dum peccator ex vno crimine in aliud incidere permittitur.]

Qui de peccato alieno gaudet, ſimile patrare permittitur.

Horribile ſuppliciũ eſt, permitti peccatorem, ex vno crimine in aliud incidere.

Verſ. 19. 20. Ne contendas cum peſſimis, nec æmuleris, aut imiteris impios, vel inuidia aut zelo ex eorum fælicitate commoueatis. *Quoniam non habent futurorum ſpem mali.* Licet fortaſsè nunc abundent, non ſperant, ſeu habent reſpectum ad futuram mutationem. *Nihil* enim *inuenient omnes viri diuitiarum in manibus ſuis* Pſal. 75. Vnde *& lucerna* huiuſmodi *impiorum extinguetur*, ſeu fulgor, qui ex opibus eis nunc procedit, inopiæ inſperatæ tenebris deperibit. * Impios enim Deus aſſolet hic plectere inopia, quæ quidẽm eis grauiſſimum eſt ſupplicium, cum nequeant inopiâ preſſi, difficiles captare voluptates.]

Graue ſupplicium eſt impiis, qui opibus abũdauit, inopiâ premi.

Verſ. 21. 22. Time Dominum, fili mi, & Regem. Dominum quidem, quia potens eſt animam, & corpus in gehennam perdere: & Regem qui in terris Dei agit vicarium: *& cum detractoribus*, qui Dei, Regiſque mandatis detrahunt, male de iis loquentes, & ad illorum contemptum alios incitantes, *non commiſcearis.* Quoniam repentè

exurget

exurget perditio eorum, subitò Deus in detractores huiusmodi animaduertet: *Et ruinam vtriusque quis nouit?* Nemo quidem; quia subitò, & inopinatò inferetur vtrique detractori, (nempe illi, qui contra Dei præcepta, & illi, qui contra iussa Principis prauè loquutus est,) ruina. * Cum igitur Rex Dei sit vicarius in terris, qui detrahit Regi, æquè videtur instè puniri, ac si contra Deum murmur excitaret.]

Qui detrahit Regi quasi Deo detraheret, tēpo[...] [...]

Vers. 23. *Hæc quoque Sapientibus* enuncio dogmata, quæ addiderim, insipientibus enim nisi prodesset dictitari. *Cognoscere personam in iudicio*, seu personam accipere, quia diues, quia propinquus, quia amicus, *non est bonum*, sed malum omnino.

Vers. 24. *Qui dicunt impio: Iustus est.* Malum est etiam asserere, impium esse iustum. Isa. 5. *Væ qui iustificatis impium pro muneribus.* Meritò *male dicent* eiusmodi adulatoribus *populi, & detestabuntur eos tribus*. aut *gentes*, vt LXX. transferunt. * Quid detestabilius, quàm iustam facere adulatione iniquitatem in virtutis iniuriam?]

Detestabile, facere iustā iniquitatem in virtutis iniuriam.

Vers. 25. Qui arguunt eum, laudabuntur: qui impium redarguunt, & sontem inuentum pro merito puniunt, *laudabuntur* à cunctis, qui illius laudatores detestabantur: *& super ipsos veniet benedictio*, à Deo, & ab hominibus benedicentur.

Vers. 26. *Labia deosculabitur, qui recta verba respondet.* Iudex, qui sine acceptione personarum, quod æquum est, pronunciat: & generatim quisquis rogatus, sanè, & sapienter responder: admitetur ad oscula, seu ad arctam aliorum amicitiam. * Rectitudo enim, & vrbanitas conciliat amicitias.]

Rectitudo, & vrbanitas conciliat amicitias.

Vers. 27. *Præpara foris opus tuum, & diligenter exerce agrum tuum: vt postea ædifices domum tuam*, Prius para *foris*, seu *in vico* (vt Hebr.) negotiationem tuam, agrum ita versare seu *colere cura*, vt vberes ex eo fructus colligas: & *post* hæc poteris ædificationem domus inire. Quasi diceret: Priusquam ad fabricam nouæ domus animum adiicias, compara tibi sufficientes diuitias, idque vel negotiando in vicis & Vrbibus, vel agriculturam ruri exercendo: nam ædificia sumptus ingentes poscunt. * Vulgari explicabo parœmia, *Las obras de las sobras.* Stultus planè qui domum curat ædificare, cum vix habeat quo domestici eius alantur.]

Stultè qui curat domū ædificare, cū vix habeat quid domestici comedant.

Vers. 27. Ne sis testis frustra contra proximum tuum. Hebr. *Gratis*, Vatabl. *Temerè*. Ne præter meritum proximi, vel sine vrgenti causa socium, vel amicum tuum, obiecto temerè crimine vel contumelia, seu apud Iudicem, seu apud conciues traducas vel accuses. *Nec è contra lactes quempiam*, seu aduleris cuiquam *labiis tuis*. * Quasi æquale sit quodammodo vitium aliquem falsò accusare, ac eum adulatione decipere.] LXX. loco illius particulæ, *Ne sis testis, frustra* legunt: Ne sis testis falsus. Pulchrè planè. Testis enim falsus frustra accusat proximum, cum agnatum sit mendacio tandem manifestari.] Vnde accusatus absoluitur.]

Quasi æquale quodammodò vitiū est, aliquem falsò accusare. ac adulatione decipere.

Testis falsus frustra accusat; quia citò mendacium manifestatur.

Vers. 29. *Ne dicas: Quomodo fecit mihi, sic faciam ei: reddam vnicuique secundum opus suum.* Ne, quæso, fili, superbe iactites, Vlciscar iniuriam: me diuexantem diuexabo, eius operans ad exemplum.

Vers. 30. 31. *Per agrum hominis pigri transiui, & per vineam stulti: & ecce totum repleuerant vrticæ, & operuerant superficiem eius spinæ, & maceria lapidum destructa erat.* Per pigritiam enim stultitiæ quidem agnatam culturæ agri & vineæ operam non expenderat: vnde pro messe vrticæ, pro vindemiæ fructibus spinæ colligendæ exponebantur: & si aliqui in vinea botri gratis adoleuerant, maceriæ reficiendæ incuria, viatorum siti dedére refrigerium.

Vers. 32. *Quod cum vidissem, posui in corde meo*, seu animum aduerti, vulgariter dicerem, *Hice reflexion*, & *exemple* hominis pigri, & stulti *didici disciplinam*. *Escarmentè en caueza agena.* * Magis enim stultus essem, si ex eiusmodi alienis malis cautionem non sumerem.]

Stultus est, qui ex alienis malis nō sumit cautionem.

Vers. 33. *Parum*, inquam, seu dixi, *dormies, modicum dormitabis, pauxillum manus conseres, vt quiescas.* id est, etiamsi parum dormias, aut etiam solummodò dormites (quod accidit cum in somnum proni nondum autem dormimus) & manus complices *ad pectus* (sic Hebr.) de more quiescere curantis: *Veniet tibi quasi cursor egestas, & mendicitas quasi vir armatus.* Quasi cursor, inquam, qui lentè progredienti subitus, & inopinatus superuenit: & quasi vir armatus, cui non valeas resistere. Si egestas superuenit homini parum dormienti, & modicum dormitanti quid eis accidet qui interminabili pigritiæ sopore corripiuntur? * Nec dormitare modicum debet, qui expetit ab egestatis incommodis liberari.]

Nec modicum dormitare debet, qui vult ab egestatis incommodis liberari.

CAPVT XXV.

Oſtendit Salomon, in quo gloria Dei, ac Regum ſita ſit: ſuadet, pietatem, humilitatem, aliaſque ſectare virtutes, quæ variis metaphoris adumbrantur.

1. HÆ quoque parabolæ Salomonis, quas tranſtulerunt viri Ezechiæ Regis Iuda. 2. Gloria Dei eſt celare verbum, & gloria Regum inueſtigare ſermonem. 3. Cœlum ſurſum, & terra deorſum, & cor Regum inſcrutabile. 4. Aufer rubiginem de argento, & egredietur vas puriſſimum. 5. Aufer impietatem de vultu Regis, & firmabitur iuſtitia thronus eius. 6. Ne glorioſus appareas coram Rege, & in loco magnorum ne ſteteris. 7. Melius eſt enim vt dicatur tibi: Aſcende huc; quàm vt humilieris coram principe. 8. Quæ viderunt oculi tui, ne proferas in iurgio cito: ne poſteà emendare non poſſis, cùm dehoneſtaueris amicum tuum. 9. Cauſam tuam tracta cum amico tuo, & ſecretũ extraneo ne reueles: 10. ne fortè inſultet tibi cùm audierit, & exprobrare non ceſſet. Gratia & amicitia liberant: quas tibi ſerua, ne exprobrabilis fias. 11. Mala aurea in lectis argenteis, qui loquitur verbum in tempore ſuo. 12. Inauris aurea, & margaritum fulgens, qui arguit ſapientem, & aurem obedientem. 13. Sicut frigus niuis in die meſſis, ita legatus fidelis ei, qui miſit eum, animam ipſius requieſcere facit. 14. Nubes, & ventus, & pluuiæ non ſequentes, vir glorioſus, & promiſſa non complens. 15. Patientia lenietur princeps, & lingua mollis confringet duritiam. 16. Mel inueniſti, comede quod ſufficit tibi, ne fortè ſatiatus euomas illud. 17. Subtrahe pedem tuum de domo proximi tui, nequando ſatiatus oderit te. 18. Iaculum, & gladius, & ſagitta acuta, homo qui loquitur contra proximum ſuum falſum teſtimonium. 19. Deus putridus, & pes laſſus, qui ſperant ſuper infideli in die anguſtiæ, 20. & amittit pallium in die frigoris. Acetum in nitro, qui cantat carmina cordi peſſimo. Sicut tinea veſtimento, & vermis ligno: ita triſtitia viri nocet cordi. 21. Si eſurierit inimicus tuus, ciba illum, ſi ſitierit, da ei aquam bibere: 22. prunas enim congregabis ſuper caput eius, & Dominus reddet tibi. 23. Ventus aquilo diſſipat pluuias, & facies triſtis linguam detrahentem. 24. Melius eſt ſedere in angulo domatis, quàm cum muliere litigioſa, & in domo communi. 25. Aqua frigida animæ ſitienti, & nuntius bonus de terra longinqua. 26. Fons turbatus pede, & vena corrupta, iuſtus cadens coram impio. 27. Sicut qui mel multum comedit, non eſt ei bonum: 28. ſic qui ſcrutator eſt maieſtatis, opprimetur à gloria. 29. Sicut vrbs patens & abſque murorum ambitu, ita vir qui non poteſt in loquendo cohibere ſpiritum ſuum.

COMMENTARII.

VERS. 1. *Hæ quoque parabolæ Salomonis* ſequuntur eas, quæ præceſſére. *Quas* quidem *tranſtulerunt* non ex vna in alteram linguam, ſed ex variis ſchedis, aut libris, in quibus ſparſim inuentæ ſunt, in vnum collegere *viri Ezechiæ* docti *Regis Iuda*, ſeu ſub Ezechia Rege, qualis fuit Sobna, qui in diebus Ezechiæ ſcriba fuit, hoc eſt, diuinæ legis peritus.

Verſ. 2. Gloria Dei eſt, celare verbum. Ad Dei maieſtatem pertinet rationes iudiciorum, & conſiliorum ſuorum abſcondere; cum enim ſit omnium Dominus, ſuperiorem, vel parem non habet, cui rationem reddere cogatur, *Et* è contra *gloria Regum inueſtigare ſermonem*, Decorum eſt Regibus ſuorum decretorum rationes & fundamenta inueſtigare, & in promptu habere, vt calumniatoribus poſſint ſatisfacere. * Tunc enim ſubditi decretis difficilibus obediunt libenter, cum vident iuſta, vtilique niti ratione.]

Difficilium decretorum Rex ſubditis rationē manifeſtet, vt faciliùs ipſi obediant.

Verſ. 3. Cœlum ſurſum, & terra deorſum, & cor Regum inſcrutabile. Vt difficile eſt, diſtantiam cœli à terra, ſeu cœli altitudinem, & terræ profunditatem veſtigare: ita Regis cor. Nam ſicut expedit, difficilium decretorum cauſas exponere, neceſſarium tamen eſt conſilia

lia

lia circa gubernationem, citea expeditiones belli, & alia huiusmodi ita ſecreta eſſe, vt à nemine indagari, ac comprehendi poſſint: alioqoin irritæ excident, & à maleuolis euertentur. * O quot diſpoſitiones admodum vtiles irritas eſſe vidimus ob coofilij Regij teſerationem!]

Conſilium Regis ſecretum decet: alioquin eius volis corruet diſpoſitio.

Verſ. 4. Aufer rubiginem de argento, & egredietur vas puriſſimum de manu artificis, qui illud efformauit. Quemadmodum autem, cum aofertur rubigo ex argento, egreditur vas purum: haud aliter ſi è Regno impietas auferatur, purum erit per iuſtitiæ ſplendorem, ſtabile, ac firmum. * Mihi credite, ob iuſtitiam violatam, & ſcoriam vitiorum, quam Principes non curant à ſubditis auferre, Imperia florentiſſima corruere, totaque in rubiginem eſſe conuerſa.]

Ob ciuium peccata Regna corruunt.

Verſ. 5. Aufer impietatem de vultu Regis, ſeu à Rege: *& firmabitur iuſtitia thronus eius.* Et Regis ſanctitate Imperium obfirmabitur feliciſſimum. * Preme illud. *Aufer impietatem de vultu Regis.* Bellè dixit *de vultu.* Nam cum in vultu, hoc eſt in manifeſto piacula Principis exponuntur ſubditorum ſcandalo: magis excitant Dominum ad ſupplicium. Magnum Reipublicæ iocommodum, Regem non eſſe purum: ſed maxiioum procul dubio eſt, cum ad *vultum* prodit impuritas ad exemplum.]

Maximum Regni incōmodum cum Regis peccata prodeunt in publicum.

Verſ. 6. Ne glorioſus (LXX. Superbus) *appareas coram Rege: & in loco magnorum ne ſteteris,* ſeu coram Regni proceribus, & in loco eis deſtinato, ac debito. Fuge ambitionem.

Verſ. 7. Melius eſt enim, vt dicatur tibi: Aſcende huc, hunc locum mihi debitum occupa, (ex innitantis proceris vrbanitate.) *quàm vt humilieris coram Principe*, de loco, queio occupaueras, deiectus.

Verſ. 8. Quæ viderunt oculi tui, ne proferas in iurgio citò. Cum rixa aliqua fuerit inter te, & alterum excitata, ne ira correptus, ſi aliqood peccatum de illo notaoeras, illicò proferas. *Ne poſtea*, extincta iracundia, *emendare non poſſis, cum dehoneſtaueris amicum tuum*, cuius defectus debueras amicitiæ iure operire. * Muliebris equidem ingenij eſt non virilis, cum rixantur, ſuos inuicem reſerare defectus.]

Muliebris ingenij, non virilis eſt, cum rixantur, ſuos inuicem defectus publicare.

Verſ. 9. 10. Cauſam tuã tracta cum amico tuo, & ſecretum extraneo ne reueles: ne fortè inſultet tibi, cum audierit, & exprobrare non ceſſet. Ne ſcilicet exprobret obiſciendo dedecus aliquod tuum, quod illi tanquam amico, conſilij capiendi cauſa, communicaueris. * Prudens enim difficulter amico ſuum ſecretum reſerat: ne fortè verus amicus non exiſtat. Igitur imprudens omnino oſtendetur, qui extraneo manifeſtat.] *Gratia, & amicitia liberant: quas tibi ſerua, ne exprobrabilis fias.* Vera amicitia, & bene apud alios fundata gratia ab hoc te liberabit incommodo: has tibi confirma. Nam ſi te amicus ex corde dilexerit, & apud reliqoos, queis eum agis, gratioſos exiſtis: omnia, quæ ad tuum dedecus pertinere poteront, cautè vitabunt. * Aptiùs dixerim, *Ne vilis fias.* Qui enim vero amico, & gratia apud cunctos fultus oon eſt, parui fieri ſolet.]

Imprudens eſt, qui ſecretum ſuũ extraneo reſerat.

Sine vero amico, & gratia apud populũ, parui quiſque æſtimatur.

Verſ. 11. Mala aurea in lectis argenteis, qui loquitur verbum in tempore ſuo. Vt mala aurea argenteis lecti columellis impoſita ob operis elegantiam aſpicientes delectant: ita quæ Sapienter, & opportunè dicuntur, audientes oblectant, & dicenti ipſi decus addunt.

Verſ. 12. In auris aurea, & margaritum fulgens, qui arguit Sapientem, & aurem obedientem. Quemadmodum margaritum fulgeos in aurem auream, cui inſeritur, admodum ornat: ita monitum Sapiens exornat aurem obedientem, quæ ſcilicet corripientem exaudit. * Preme illud: *Qui arguit Sapientem.* Nemo tam Sapiens in operando, qui non habeat in qoo argui, vel corripi poſſit.]

Nemo tam Sapiens in operando, qui non habeat in quo corripi poſſit.

Verſ. 13. Sicut frigus niuis in die meſſis, ita legatus fidelis ei, qui miſit eum, animam ipſius requieſcere facit. Tempore æſtiuo frigus, qui ex appoſita oiue, potui communicatur, haurientem refrigetat, ac lætificar. Haud aliter fidelis legatus, cum proſperam expeditionem eorum, ad quæ miſſus fuerat, mitteoti manifeſtat.

Verſ. 14. Nubes, & ventus, & pluuia non ſequentes, vir glorioſus, & promiſſa non complens. Quemadmodum aliquando nubes cœlum tegunt, & venti ingruunt, & ſtrepunt tonitrua, & tamen deſiderati imbres in terram non profunduntur: hand aliter iactabundi quidam homines multa pollicentur parum, aut nihil præſtant. * Cum audieris igitur aliqoem multa polliceri, ſcito, nulla impletorum.]

Cum audieris, aliquem multa polliceri, ſcito, nulla impleturum.

Verſ. 15. Patientia lenietur Princeps: petitor, ſeo candidatus, qui aliquod ambit officium, aut doоum à Rege, patienter perſeuerans in petitione, licet ſæpius repulſam tulerit, tandem duritiem Regis lenit ex patientia, & optatis potitur.] * Quid non à cœleſti Rege perſeuerans patienter in precibus, aſſequetur?] Et lingua mollis confringet duritiam. Sic *Cap. 15. 1. Reſponſio mollis frangit iram.*

Patienter ſufferens Regis repulſã, qui aliquid honoris, vel opũ ambit, tandem conſequitur!

Quid à Rege cœleſti non aſſequetur precibus inſtans.

Verſ. 16. Mel inueniſti, comede quod ſufficit tibi: ne fortè exſatiatus euomas illud. Modum adhibe in omnibus, ac præſertim in iis, quæ ſenſus oblectant. * Nimiom enim ſenſuum oblectationi indulgere, graui corporis ac animi morbo, nauſeam aſſolet excitare.]

In omnibus, præcipuè in iis, quæ ſenſũ oblectant, modus adhibendus.

Verſ. 17. Subtrahe pedem tuum de domo proximi tui: nequando ſatiatus, oderit te. Nimia enim ad domum aliorum ingreſſio faſtidium ingenerare ſolet, & odium. * LXX. *Rarò induc pedem in domum proximi.* Hebr. *Pretioſum fac pedem tuum.* Qui frequenter alium inuiſit, viſitationem, quam pretioſam & æſtimabilem poterat offerre, vilem & contemneodam prodigus exponit.]

Rara viſitatio pretioſa eſt, & æſtimabilis: frequẽs verò vilis, & contemnenda.

Verſ. 18. Iaculum, & gladius, & ſagitta acuta, homo, qui loquitur contra proximum ſuum falſum teſtimonium. Imò iaculo, gladio, & ſagitta dirior, hæc enim inſtrumenta corpus vulnerant, & occidunt: teſtimonium verò falſum animum exitiali vulnere afficit. * Qoi honoris vitam æſtimat, eliget ſagittâ configi potius, quàm famam modica affici læſione.]

Qui honoris vitam æſtimat, eliget potius ſagittâ configi, quàm famã vulnerari.

Verſ. 19. 20. Dens putridus & pes laſſus, qui ſperant ſuper infideli in die anguſtiæ. Nam vt dens putridus cibos molere nequit, ſed potius ſi illo vtaris, dolorem excitat: ita qui ſpem collocat in infideli amico. Eodem ſpectat pedis laſſi ſimilitudo fatigari ſcilicet podagra, (v. gr.) quo fruſtrà quis nitatur. *Et amittit pallium in die frigoris.* Fruſtrà ſperat, & ſe tunc deſtitutum animaduertit, cum maximè illius ope indiguiſſet; ſicut pallio hyeme pallio ad frigus arcen-

Fidelis amicus afflictionis tempore non recedit.

dum indigemus. *Infideli*, ait. Nam fidelis amicus calamitatis tempore nun recedit. * Vnde si de fidelitate amici vis periculum facere, annota, nisi in angustiæ, ægritudinis, aut inopiæ tempore solus existas.] *Acetum in nitro, qui cantat carmina cordi pessimo.* R. Dauid putat *nitrum* esse alumen, quo lana dealbatur; aut saponem, quo dealbantur vestes. Caiet. ait vestes sapone non mundari, si ei addatur acetum. Qui ergo cordi malis vehementer afflicto rationes consolationis importunè inculcat, dolorem non magis absterget, quàm eluantur è vestibus maculæ sapone & aceto. *Cordi pessimo* Hebr. *Cordi malo*, id est mœrenti. *Sicut tinea vestimento, & vermis ligno: ita tristitia viri nocet cordi*, illud scilicet curis exedendo.

Charitas omnia vincit.

Benefacere inimico, est illum diuersè torquere.

Vers. 21. 22. Si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitierit, da ei aquam bibere: prunas enim congregabis super caput eius, seu ignitos carbones non iræ, aut vindictæ: sed charitatis, & amoris, quæ eum inflammet ad redamandum. * Quomodò omnia non vincat charitas, si vel inimicum truculentum dulcissimum transfert in amicum?] Vel si velis carbones illos non ad charitatis ardorem, sed ad vindictæ ignem referri, qui bonum pro malo inimicis reddit, ita eum torquet, ac si ignitos supra caput eius carbones sparget. Absit autem, vt vindictæ affectu inimico beneficia conferas.] Et *Dominus reddet tibi* cœleste premium, qui prædicat, inimicos esse diligendos.

Murmuratio dissipatur, cum tristi facie auditur.

Vers. 23. Ventus aquilo dissipat pluuias, & facies tristis linguam detrahentem. Vt aquilone nubes, è quibus imbres dissipantur: haud aliter oblocutiones de absentibus tristi audientis facie assolent conticescere. Non enim murmuratio, aut detractio habet locum, cum auribus secundis non excipiuntur.]

Vers. 24. Melius est sedere in angulo domus, quàm cum muliere litigiosa, & in domo communi. Domum communem vocitarim publicum hospitium, quod recipiendis agentibus iter exponitur; cuius habitatio molesta assolet esse hospitibus, ob varia quæ inibi patiuntur incommoda. Sensus igitur est. Satius quidem angulo domus latescere, seu *Viure en vn rinçon*, & in domo communi, siue in communi hospitio semper habitare: quàm mulieris rixosæ in habitaculo degere, eiusque tragœdias passim excitatas exaudire. *Capite 21. 9.* aliter exposui.

Vers. 25. Aqua frigida animæ sitienti: & nuncius bonus de terra longinqua. Vt haustus aquæ frigidæ est sitienti gratissimus, ita bonus nuncius diu è longinqua regione expectatus.

Impiorum est, iusti cadentis piaculum publicare: id operis iustus.

Vers. 26. Fons turbatus pede, & vena corrupta, seu vena aquæ pede turbata, aut infecta sordibus est *iustus cadens coram impio.* Nam cum iustus aliquod labitur in piaculum, eius fama ab impiis denigratur. * *Coram impio*, ait iusti enim dolent vicem cadentis, eiusque defectum satagunt operire, scientes stantem posse cadere.]

Vel in spiritualibus, modus est statuendus.

Vers. 27. Sicut qui mel multum comedit, non est ei bonum, quia licet sit gustui suaue, tamen immodice sumptum, valetudini officit, & grauat stomachum: *sic qui scrutator est Maiestatis, opprimetur a gloria.* Licet enim Maiestatis diuinæ mysteria scrutari sit suauissimum, tamen etiam in hoc modus est statuendus, ne huiusmodi cibo plusquam ferre potest pectus grauati, eorum excellentia obruamur. * Vel in spiritualibus, modus est adhibendus. Vnde Sapiens alibi, *Noli esse nimium iustus*.]

Loquax Ciuitas sine custodia cunctis vitiis offerens ingressum.

Vers. 28. Sicut Vrbs patens & absque murorum ambitu, ita vir, qui non potest in loquendo cohibere spiritum suum. similis est loquax in custoditæ Ciuitatis ambitu murorum carenti, ex qua quilibet, & quâ voluerit horâ potest exire, quia scilicet, verba temerè erumpunt, nec examinantur iudicio rationis, priusquam proferantur. *Cohibere spiritum* est, loquendi intemperantiam moderari. * Si ergo loquax est sine custodia Ciuitas, consequens est, eius ingressum quibuscumque vitiis volentibus ingredi, patere.]

CAPVT XXVI.

A Sapiente edocemur, non ex altare stultum, non curare calumnias, cum stulto non stultescere, non indulgere pigritiæ, inepto honores non conferre, nobis minimè sapere, bilingues non esse, adulatoribus non auscultare.

1. QVOMODO nix in æstate, & pluuiæ in messe; sic indecens est
stulto gloria. 2. Sicut auis ad alta transuolans, & passer quò
libet vadens: sic maledictum frustrà prolatum in quempiam
superueniet. 3. Flagellum equo, & camus asino, & virga in
dorso imprudentium. 4. Ne respondeas stulto iuxta stul-
titiam suam, ne efficiaris ei similis. 5. Responde stulto iux-
ta stultitiam suam, ne sibi sapiens esse videatur. 6. Claudus
pedibus, & iniquitatem bibens, qui mittit verba per nuncium stultum. 7. Quo-
modo pulchras frustrà habet claudus tibias: sic indecens est in ore stultorum para-
bola. 8. Sicut qui mittit lapidem in aceruum Mercurij: ita qui tribuit insipienti ho-
norem. 9. Quomodo si spina nascatur in manu temulenti: sic parabola in ore
stultorum

stultorum. 10. Iudicium determinat causas: & qui imponit stulto silentium, iras mitigat. 11. Sicut canis, qui reuertitur ad vomitum suum, sic imprudens, qui iterat stultitiam suam. 12. Vidisti hominem sapientem sibi videri? magis illo spem habebit insipiens. 13. Dicit piger: Leo est in via, & leæna in itineribus: 14. sicut ostium vertitur in cardine suo, ita piger in lectulo suo. 15. Abscondit piger manum sub ascella sua, & laborat si ad os suum eam conuerterit. 16. Sapientior sibi piger videtur septem viris loquentibus sententias. 17. Sicut qui apprehendit auribus canem, sic qui transit impatiens, & commiscetur rixæ alterius. 18. Sicut noxius est qui mittit sagittas, & lanceas in mortem: ita vir: qui fraudulenter nocet amico suo: & cum fuerit deprehensus, dicit: Ludens feci. 20. Cùm defecerint ligna, extinguetur ignis: & susurrone subtracto, iurgia conquiescent. 21. Sicut carbones ad prunas, & ligna ad ignem, sic homo iracundus suscitat rixas. 22. Verba susurronis quasi simplicia, & ipsa perueniunt ad intima ventris. 25. Quomodo si argento sordido ornare velis vas fictile, sic labia tumentia cum pessimo corde sociata. 24. Labiis suis intelligitur inimicus, cùm in corde tractauerit dolos. 25. Quando submiserit vocem suam, ne credideris ei: quoniam septem nequitiæ sunt in corde illius. 26. Qui operit odium fraudulenter, reuelabitur malitia eius in concilio. 27. Qui fodit foueam, incidet in eam: & qui voluit lapidem, reuertetur ad eum. 28. Lingua fallax non amat veritatem & os lubricum operatur ruinas.

COMMENTARII.

ERS. 1. *Quomodo nix in æstate,* quæ maturandis frugibus nocet *& pluuia in messe.* quæ ipsam messem impedit: *sic indecens est stulto gloria;* ineptè enim collocantur honorifica munera, cum insipienti, qui illa malè gerit, conferuntur. * An indecentia hæc resultet in stultum, an in conferentem ei honores? Profectò in conferentem potius refunditur, qui indecenter suo satisfecit officio. Indecens Princeps est, qui honorifica officia confert indigno.]

Indecens est Princeps qui stulto honorifica officia confert.

Vers. 2. Sicut auis ad alia transuolans, & passer quò libet vadens: sic maledictum frustrà, seu sine causa *prolatum, in quempiam superueniet* siue iacietur. Maledicta, quæ sine causa in aliquem iaciuntur, illi non obsunt, sed similia sunt prætervolanti auiculæ, quæ non amplius apparet. * Vnde parentum maledictio filiis sine causa iactitata nunquam habet effectum.]

Parentum maledictio filiis sine causa iactitata non habet effectum.

Vers. 3. Flagellum equo, & chamus asino: & virga in dorso imprudentium. Vt equus, & asinus virga, & fræno indigent, quia ratione carent, & sensu reguntur: haud aliter imprudens flagello opus habet, quoad ea, quæ refugit, vrgeatur: fræno vt cohibeatur ab iis, quæ malè appetit. * Semper videris, imprudentem correptionis verba non intelligere, virga aliquando corrigi.]

Imprudens non verbis, sed virga corripiendus.

Vers. 4. Ne respondeas stulto iuxta stultitiam suam, seu illius stultitiam imitando, dum contendit, dum conuitia effutit, dum vociferatur: *ne efficiaris ei similis.*

Vers. 5. Responde stulto iuxta stultitiam suam, id est, vt eius meretur stultitia, eum solidis rationibus conuincendo prudentibusque arguendo sermonibus. *ne sibi Sapiens esse videatur;* ne scilicet, si taceas, videaris eius approbare stultitiam, vnde se prudentem præsumat existere. * Cum ab imprudente, impudente quidem probrum exaudis, nó exeris impatientiæ piaculum: sed potiùs charitatis effectum, illum modestè dum corripis.]

Modestè stultum corripere, ac verbo pungentem, virtus est.

Vers. 6. Claudus pedibus, & iniquitatem bibens, qui mittit verba per nuncium stultum. Pro verbo *Bibens iniquitatem* est in Hebræo, *Bibens damnum.* Non alius vtitur nuncio stulto, quam is qui claudus est; ita vt ipse nullatenus ire valeat, & alium aptiorem haud habet ministrum. Ipse tamen bibet damnum, seu errati sui pœna afficietur ex inutili, & exitiali plerumque nuncij expeditione. * Nunquam non subit incommoda, qui ad cuiuslibet negotij expeditionem ministro vtitur imprudenti.]

Semper dãna subit, qui ad negotia ministro imprudenti vtitur.

Vers. 7. Quomodo pulchras frustra habet claudus tibias: sic indecens est in ore stultorum parabola. Quemadmodum claudus frustra, seu inutiliter tibias pulchras habet, cum eis vti bene non possit: ita non decet in ore stulti parabola, qui illa benè, & opportunè vti nescit. * Stultum vocitarim Concionatórem, qui eloquens cum sit, pulchráque proferat verba: haud ea scit auditorum moribus accommodare. Claudus ille est profectò pulchras inutiliter tibias habens.]

Claudus est Concionator, & stultus, qui pulchris vtitur verbis, & nescit ea auditorum moribus applicare.

Vers. 8. Sicut qui mittit lapidem in aceruum Mercurij: ita qui tribuit insipienti honorem. Rem absurdissimam ille gerit, qui indignum dignitatibus ornat: non minùs quam faceret ille, qui pretiosum lapidem in aceruum communium lapidum proiiceret, quales cumuli ad statuas Mercurij in biuiis, aut triuiis iuxta veterum consuetudinem passim exponebantur, quos cumulos transeuntes lapidis alicuius accessione augebant. * Nec ineptè dixerim, honorare insipientem, idem esse ac colere idolum.]

Honorare officiis insipiẽtem idem est, ac colere idolum.

Vers. 9. Quomodo si spina nascatur in manu temulenti: sic parabola in ore stultorum. Quemadmodùm si spinosus ramus sit in manu temulẽti, quo ille benè non vtitur, sed seipsum illius tractatione cruentat, & alios etiam lacerat; ita parabola vel sapiens dictum quo pungi quis posset, & ad virtutem stimulari, si in ore stulti adsit, qui opportunè eo vti non nouit, & ipsi, & audientibus nocumentum affert. * Spinosa quidem est gubernationis, seu regiminis virga:

Spinea regiminis virga in manu insipientis eum, & subditos cruentat.

quæ

quæ ſi inſipientis Iudicis manui tradatur, eum diriret ac ſubditos cruentabit.]

*Verſ.*10. *Iudicium determinat cauſas : & qui imponit ſtulto ſilentium, iras mitigat :* ſicut prolata Iudicis ſentẽtia, controuerſiæ & lites dirimuntur, & ſilentium litigatoribus imponitur : ita Sapiens, qui ſtulto ſilẽtium indicit, iras eius, audientiúmque ipſum componit, & ſedat.

*Verſ.*11. *ſicut canis, qui reuertitur ad vomitum ſuum : ſic imprudens, qui iterat ſtultitiam ſuam.* Quemadmodùm canis immundè iterùm comedit quod euomuerat : imprudens ſtultè locutus iterùm, atque iterùm repetit ſtultitiam epulum ei ſuauiſſimum.

*Verſ.*12. *Vidiſti hominem Sapientem ſibi videri? magis illo ſpem habebit, inſipiens.* Magis ſperandum de inſipienti aliquandò, id eſt de *improbo* (vt alij exponunt) quàm de ſapiente, & probo, qui ſibi talis videtur, & de ſua probitate, ac ſapientia ſuperbè effertur. Exemplo tibi ſit Phariſæus, & Publicanus. Vidi ſæpè improbum ad frugem recipi meliorem : rarò autem aſpexi eum, qui de ſua probitate, aut ſapientia præſumit, à ſeductione remoueri.]

Faciliùs eſt, improbũ cõuerti, quàm de ſua probitate, aut Sapiẽtia præſumentem emendari.

*Verſ.*13.14. *Dicit piger : Leo eſt in via, & leæna in itineribus.* Omnia ſtulto difficultatibus plena, periculiſque obnoxia obiiciuntur : vndè *ſicut oſtium vertitur in cardine ſuo,* ſed ſemper in eodem loco hæret; *ita piger in lectulo ſuo* manet otioſus.

*Verſ.*15. *Abſcondit piger manum ſub aſcella ſua, & laborat, ſi ad os ſuum eam conuerterit.* Tanta pigro eſt incuria, vt admouens manum ad cibos accipiendos, illum etiam piget ad os manum admouere, vt corpus reficiatur.

*Verſ.*16. *Sapientior ſibi piger videtur ſeptem viris loquentibus ſententias.* Pigro ſuadet pigritia, ſe multis ſapiẽtibus ſapientiorem eſſe. Vvulgariter liceat exponere, *Pienſa, que Sabe mas que los ſiete Sabios de Gracia.* Vnde prudentes non adit, vt illos conſulat. * Quid non pigritia mali ſuadebit auctori? Dum ergò ſe ſapientiorem eſſe putat, eligendo otio & quieti vacare, iis, qui negotioſam vtilem planè vitæ rationem elegerent, inopia omnium incommodorum origine premitur.]

Quid non pigritia mali ſuo ſuadet auctori?

*Verſ.*17. *ſicut qui apprehendit auribus canem : ſic qui tranſit impatiens, & commiſcetur rixa alterius.* Canis eſt animal, quod facilè irritatur, vndè auribus apprehenſus, dentes, ac rictum in eum, à quo tenetur, conuertit. Id quidem accidit, non ſemel iis, qui ſe rixis immiſcet, rixantium enim tela in ſe conuertunt. Hebr. *Sic qui tranſit, & iraſcitur in lite non ſua.* * Imprudens proculdubiò eſt qui irâ affectus, & non vt aliorum extinguat iracundiam, rixis ſe immiſcet alienis.]

Imprudens eſt, qui iratus, & non vt aliorum ſedet iras, rixis ſe immiſcet alienis.

*Verſ.*18.19. *Sicut noxius eſt, qui mittit ſagittas, & lanceas in mortem,* ſeu ad occidendum : *ita vir, qui fraudulenter nocet amico ſuo ; & cum fuerit deprehenſus dicit : Ludens feci.* Verùm ludentem feciſſe minimè credetur. Nec enim ioco aut nugis attribuenda eſt actio, quæ alicui nocere poſſit. Iocus, qui nocet exitiali ſagittæ aut lanceæ comparandus. Hiſpanicum vulgare prouerbium. *No ſon buenas las burlas, que dañan.*]

Iocus aut nugæ, quæ alicui nocent, nugæ nõ ſũt, ſed ſagittæ.

*Verſ.*20. *Cum defecerint ligna, extinguetur ignis : & ſuſurrone ſubtracto, iurgia conquieſcent,* cuius malitia iurgiorum ignis ſuccenditur, & acereſcit. Rarò videbis iurgia inter domeſticos vigere, quæ ex ſuſurronum iniquitate non prodierint.]

Suſurrones iurgiorum auctores.

*Verſ.*21. *Sicut carbones ad prunas, & ligna ad ignem : ſic homo iracundus ſuſcitat rixas.* Quemadmodum carbo, ſi prunis ardentibus admoueatur, ignem concipit : non ſecus iracundus homo occaſione oblata facilè exardeſcit.

*Verſ.*22. *Verba ſuſurronis quaſi ſimplicia,* ac ſincerè prolata videntur : *& ipſa perueniunt ad intima ventris,* inteſtinum enim odium inter amicos, ac domeſticos ſolent ingenerare.

*Verſ.*23. *Quomodò ſi argento ſordido,* ſeu ab ſcoria non expurgato, vel ipſa ſcoria argenti *ornare velis vas fictile : ſic labia tumentia cum peſſimo corde ſociata.* Quemadmodùm vaſi fictili, ac vili non malè conuenit vile argentum, ſiue ſcoria, quæ argenti quoddam eſt quaſi excrementum : ita benè ſociantur inter ſe labia tumentia, ſeu lingua arrogans, & cor malignum. Dignum planè patella operculum. * Profectò labiorum ſuperbia, verborum arrogantia ex corde peſſimo plerumquè procedit.]

Verborum ſuperbia & arrogãtia ex peſſimo corde plerumquè procedit.

*Verſ.*24. *Labiis ſuis intelligitur inimicus, cum in corde tractauerit dolos* Verba cordis inimicitiam facilè manifeſtant. * Licet enim quis dolos occultare nitatur : tamen aliquæ ſceleris notæ in verbis, aut in vultu aut geſtibus ſolent exponi.]

Difficile quis cordis dolos occultabit.

*Verſ.*25. *Quandò* igitur huiuſmodi inimicus *ſubmiſerit vocem ſuam* blandiens ſubmiſsè, ac modeſtè loquendo, *ne credideris ei ; quoniam ſeptem,* id eſt, *plurima nequitia ſunt in corde illius.*

*Verſ.*26. *Qui operit odium fraudulenter, reuelabitur malitia eius in concilio,* ſeu multorum conuento.* Nihil enim occultum, quod non reueletur, maximè cum impius id fraudibus operire affectat. Noli delinquere hoc prætextu : Nemo ſciet. Nam peccato agnata eſt publicatio.]

Peccato agnata eſt publicatio.

*Verſ.*27. *Qui fodit foueam, incidet in eam;* ſi eo conſilio fodit, vt in eam proximus incidat. * Id Dauid cecinit. *Pſal.*7. *Lacum aperuit, & effodit eum : & incidit in foueam, quam fecit.* Amanus lignum erigens Mardochæo tibi ſit in exemplum. *Et qui voluit lapidem, reuertetur ad eum.* Hebraica vox גלל *galal rotare lapidem* ſignificat. Qui lapidem funda rotat, vulnerabitur eodem lapide ad ipſum recurrente.

In foueam incides, quã proximo paraſti.

*Verſ.*28. *Lingua fallax non amat veritatem,* ſi eam enim amaret fallaciis non læderet. *Et os lubricum operatur ruinas.* LXX. *Os ſine tegmine.* Alij *Os lene, molle, blandum,* ac proindè fallax. Alij Os, quod facilè loquitur, *nec fideliter ſeruat arcana* Hoc quidem ruinarum, & incommodorum exiſtit occaſio. Grauiſſimæ ruinæ ex ſecreti violatione quotidie exoriuntur.]

Ruinæ quotidiè exoriũtur ex ſecreti violatione.

CAPVT XXVII.

Docemur, non procrastinare, non vanè nos laudare, iram fugere, amicitiam fouere, adulationem deuitare, mansuetudine iram compescere, curam nostrorum gerere.

1. NE glorieris in crastinum, ignorans quid superuentura pariat
dies. 2. Laudet te alienus, & non os tuum, extraneus, &
non labia tua. 3. Graue est saxum, & onerosa arena: sed
ira stulti vtroque grauior. 4. Ira non habet misericordiam,
nec erumpens furor: & impetum concitati ferre quis poterit?
5. Melior est manifesta correptio, quàm amor absconditus.
6. Meliora sunt vulnera diligentis, quàm fraudulenta oscula
odientis. 7. Anima saturata calcabit fauum: & anima esuriens etiam amarum pro
dulci sumet. 8. Sicut auis transmigrans de nido suo, sic vir qui derelinquit locum
suum, 9. Vnguento & variis odoribus delectatur cor: & bonis amici consilus
anima dulcoratur. 10. Amicum tuum, & amicum patris tui ne dimiseris: & domum
fratris tui ne ingrediaris in die afflictionis tuæ. Melior est vicinus iuxta, quàm fra-
ter procul. 11. Stude Sapientiæ fili mi, & lætifica cor meum, vt possis exprobranti
respondere sermonem. 12. Astutus videns malum, absconditus est: paruuli tran-
seuntes sustinuerunt dispendia. 13. Tolle vestimentum eius, qui spopondit pro
extraneo: & pro alienis, aufer ei pignus. 14. Qui benedicit proximo suo voce
grandi, de nocte consurgens maledicenti similis erit. 15. Tecta perstillantia in
die frigoris, & litigiosa mulier comparantur: 16. qui retinet eam, quasi qui ven-
tum teneat, & oleum dexteræ suæ vocabit. 17. Ferrum ferro exacuitur, & homo
exacuit faciem amici sui, 18. Qui seruat ficum, comedet fructus eius: & qui cu-
stos est domini sui, glorificabitur. 19. Quomodo in aquis resplendent vultus pro-
spicientium, sic corda hominum manifesta sunt prudentibus. 20. Infernus & per-
ditio nunquam implentur, similiter & oculi hominum insatiabiles. 21. Quomodo
probatur in conflatorio argentum, & in fornace aurum: sic probatur homo ore lau-
dantis. Cor iniqui inquirit mala, cor autem rectum inquirit scientiam. 22. Si
contuderis stultum in pila quasi prisanas feriente desuper pilo, non auferetur ab eo
stultitia eius. 23. Diligenter agnosce vultum pecoris tui, tuósque greges considera:
24. Non enim habebis iugiter potestatem: sed corona tribuetur in generationem &
generationem. 25. Aperta sunt prata, & apparuerunt herbæ virentes, & collecta sunt
fœna de montibus. 26. Agni ad vestimentum tuum: & hœdi, ad agri pretium.
27. Sufficiat tibi lac caprarum in cibos tuos, & in necessaria domus tuæ, & ad victum
ancillis tuis.

COMMENTARII.

ERS.1. Ne glorieris in crastinum, seu de crastina felicitate aut fortuna: *ignorans, quid superuentura pariet dies*; nam omnia quæ in crastinum pendent, valdè incerta sunt: & quotidiè vides rerum summarum successus inopinatis casibus præpediri. * Chald. pro *Superuentura pariet dies* posuit, *Hodierna pariet dies.* Frustrà tibi in crastinum aliquid tibi temerè promittis, cum nec scias quid sit demum vel hodierna die futurum. Quare ne vel ad horam differ de piaculis pœnitere.] *Non pro crastinanda pœnitentia.*

Vers.2. Laudet te alienus, & non os tuum: extraneus, & non labia tua. * Laus enim proprio ex ore vilescit. Et certissima egregia gesta in dubium saltem reuocantur.] *Laus ex proprio ore certa gesta in dubium adducit.*

Vers.3. Graue est saxum, & onerosa arena: Sed ira stulti, qui scilicet, sine causa, ac molestè irascitur, *vtroque grauior.* Quia saxa & arenæ grauant corpus, ira autem stulti molesta est ac grauis animo. * Molestissimum quidem est stulti irrationalem contentionem audire.] *Audire stulti contentiones, molestissimum.*

Vers.4. Ira non habet misericordiam, nec erumpens furor, dum feruet, dum irati animus æstuat. Et impetum hominis sic *concitati* ferre quis poterit?

Vers.5. Melior est manifesta correptio, quàm amor absconditus, qui nullo beneficio se prodit. * Et quidem verè non amat, qui amati non curat errata corripere.] *Verè non amat, qui amati errata non corripit.*

Verſ.6. Meliora ſunt vulnera diligentis, ſeu ſeuera correptio, quàm fraudulenta oſcula odientis. * Ille enim vulnerando ſanat: hic verò leniendo exaſperat vulnus.]

Inimicus oſculo officit.

Verſ.7. Anima ſaturata calcabit fauum, qui iam ſatur eſt cibo, reiiciet, deſpiciet, faſtidiet vel ſuauiſſima fercula: *Et anima eſuriens etiam cibum amarum pro dulci ſumet.*

Verſ.8. Sicut auis tranſmigrans de nido ſuo, ſic vir, qui derelinquit locum ſuum. Is qui ſtatum, & vocationem ſuam deſerit, multis incommodis, ac periculis ſeſe exponit: ſimilis quidem auibus, quæ cum è nido euolant, & huc illucque diuagantur, aut viſco capiuntur, aut aucupi cedunt in prædam. * Tales eſſe crediderim, qui ex ſecuro Religionis nido periculoſum volant ad ſæculum, miſera plerumquè tartarei aucupis præda.]

Qui è Religionis ſtatu remeat ad ſęculum, degit periculosè.

Verſ.9. Vnguento, & variis odoribus delectatur cor: & bonis amici conſiliis anima dulcoratur. Vt odoratis vnguentis & aromaticis cor hominis recreatur, ita mens anxia opportuno ſapientis amici conſilio.

Verſ.10. Amicum tuum, & amicum patris tui ne dimiſeris: & domum fratris tui ne ingrediaris in die afflictionis tuæ. Amicum tuum, quique ante fuit patris tui amicus, cuius amicitiam ne mors quidem diſſoluit, ne vnquam deſeras, aut dimitras, ſed pro viribus complectere: & in die afflictionis tuæ domum talis amici longo experimento probati potiùs adi opis, conſilij, aut ſolatij cauſa, quam domum fratris, vel propinqui. Iſtius enim & fides certior, & gratia promptior, & ſubſidium aderit opportuniùs. Propinqui te deſerent in anguſtia, in egeſtate: verus amicus nunquam deſerit.] *Melior eſt vicinus iuxta, quam frater procul* degens, longéque diſſitus: quem loci intercapedo non corpore ſolùm, ſed & animo à te diſtraxit. * Naturale hoc abſentiæ vitium dilecti admodum ingerere obliuionem.] Certè vicinitatis bonum quotidiana comprobat experientia.

In neceſſitate citiùs amicus, quam propinqui ſuccurrit.

Abſentia ingerit amo obliuionem.

Verſ 11. Stude Sapientia fili mi, & lætifica cor meum: vt poſſis exprobranti reſpondere ſermonem, vt ſi quis tibi crimen aliquod impingat, te ipſum poſſis à calumnia vindicare, & cauſam tuam defendere. * Erit tibi admodum vtile ad quietem, ad marſupium Aduocati patrocinio non indigere dum propriæ cauſæ Aduocatus exiſtis.]

Felix ſapiens qui ad ſuam cauſam alieno Aduocato non indiget.

Verſ.12. Aſtutus videns malum, ſeu à longè coniectans, *abſconditus eſt* ne læſionem incurrat: *Paruuli tranſeuntes*, ſeu imprudentes, qui incommoda non præuiderunt, nec abſcondi curarunt, *ſuſtinuerunt diſpendia* imminentis mali ſuſtinuerunt effectus.

Verſ.13. Tolle veſtimentum eius, qui ſpopondit pro extraneo, & pro alienis aufer ei pignus Qui pro extraneis & alienis fideiubet ſtultè, dignus eſt, vt creditor ei pro pignore vel veſtimentum auferat. Preme illa: *Pro extraneo. Pro alienis.* Nam fideiuſſor propinqui, vel amici non ita damnabilis obiicietur.

Fideiubere pro propinquo, vel amico non damnabile.

Verſ.14. Qui benedicit proximo ſuo voce grandi de nocte conſurgens, quando ſomno proximus ille indulget, *maledicenti* ſimilis erit, creat enim moleſtiam ac ſi malediceret. * Taxantur qui importuno tempore aliquid faciunt.] Talis eſſet, qui nocturno tempore, cum dormiendum eſt, te laudaret; quamuis enim laus grata noſtris auribus ſoleat accidere, importunitas autem temporis eam moleſtam reddit.

Taxantur qui importuno tempore aliquid, aliàs æſtimabile, gerit.

Verſ.15.16. Tecta perſtillantia in die frigoris, & litigioſa mulier comparantur Vtrumque enim coget te è domo fugere *Qui retinet eam, quaſi qui ventum teneat.* Qui conatur eam cohibere ne clamet, aut rixetur tam fruſtrà laborat, quàm ſi curaret venti impetum retardare. *Et oleum dexteræ ſuæ vocabit.* Ac ſi diceret: Perindè eſt eam tenere, ac oleum manu conſtringere, quod cum lubricum ſit, quantò magis manum in pugnum cogis, fruſtrà conabitur retinere. * Vndè, mihi credite, Satiùs erit vociferantem fœminam perſtillante tecto moleſtiorem aufugere.]

Vociferantem fœminã perſtillanti tecto moleſtiorem fugere, remedium eſt vnicum.

Verſ.17. Ferrum ferro exacuitur: & homo exacuit faciem amici ſui. Hebr. pro *ferro* eſt ברזל *barzal* id eſt, *Chalybe*, Chalybs ferro permixtus, durus lento, ad gladios concinnandos & aciem acuendam accommodatiſſimus eſt: ſi tamen ignis accedat, quo in vnum conflentur. Sic homo ſui amici faciem exacuit. Si durus quiſpiam ac ſeuerus totuſque chalybeus, alteri ferreo, id eſt, lento, ac flexibili firmo amore ac amicitia colligetur par indè exſurget ad omnia ardua, ac difficilia ſeu agenda, ſeu ferenda * Profectò ſi maritus lenitate ac manſuetudine ſua, inſtar ferri, ſe lentum ac flexibilem ſe exhibeat vxori chalybis in morem rigidiori, ac duriori: felix par coniugum conſtabit vtrumque amor accedens.

Felix par coniugũ quum alter blãdus alterius duritiem curat, emollire.

Verſ 18. Qui ſeruat ficum, ne areſcat, noxia ſubmouendo. *comedet fructus eius. Et qui cuſtos eſt domini ſui*, illum obſeruans, & obſequio illum demereos, *glorificabitur.* LXX. *honorabitur.*

Verſ.19. Quomodò in aquis reſplendent vultus proſpicientium: ſic corda hominum manifeſta ſunt prudentibus. Prudentes, ac ſolertes viri ita hominum, queiſcumque agunt propenſiones, & ſtudia callent, ac ſi in ſpeculo illa contemplarentur. * Os enim plerumque aſſolet ex cordis abundantia verba proferre. Vndè ſermones haud ineptè cordis ſpeculum vocitarim.]

Verba ſunt cordis ſpeculum. Vbi eius ſtudia vidimus.

Verſ.20. Infernus, & perditio nunquam implentur: ſimiliter & oculi hominum inſatiabiles. Quemadmodum mors nũquam expletur, etiamſi plures homines ſepulchri inferno addicat: haud aliter oculus cupidi, & auari ſemper plura deſiderat. Pulchrè cupiditas plùs & plùs acquirendi, ſepulchro comparatur, vt ſaltem audiens auarus mortis, ac ſepulchri nomen ab anxia opum periturarum acquiſitione contineat affectum. Cur diuitias tanto labore comparas, quibus miſer non vteris, ſed moriturus conſumpturo prodigè cuſtodis hæredi?]

Auarus mortis frænatur obiecto.

Verſ. 21. Quomodo probatur in conflatorio argentum, & in fornace aurum: ſic probatur homo ore laudantis. Illi enim Sapientes ac prudentes probantur exiſtere, qui laudibus non inflantur. *Cor iniqui inquirit mala: cor autem rectum inquirit ſcientiam.* Sicut proprium eſt iniqui, diligenter veſtigare, quonammodo vberius poſſit ſuo appetitui ſatisfacere: ſic proprium eſt iuſti ſcientiæ vberiori eorum, quæ ad animi ſalutem attinent inhiare. * Magna deſidia iuſti eſſet, ſi ab impio vinceretur, dum ille diligentem ſe ad mortem oſtentat, dum ipſe ad vitam ſe præbet ignauum.

Pigeat iuſtum deſidẽ ſe oſtendere ad vitam, dũ impius ſe ſũm ſolertẽ ad mortem oſtendis.

A

Verſ.

Vers. 22. Si contuderis stultum in pila quasi ptisanas feriente desuper pilo: non auferetur ab eo stultitia eius. Qui ptisanas parabant, hordeum aqua perfusum & tumens siccabant in sole, mox in pila ligno pistillo tantisper tundebant, donec corticem & glumam exueret. Hunc effectum præstare, difficile est, sed non impossibile. * At insitam à natura stultitiam ab aliquo excutere, ferè impossibile videtur.

Insita à natura stultitia difficilè excutitur.

Vers. 23. Diligenter agnosce vultum pecoris tui: Si paterfamilias es, tuos greges, (in quibus olim sitæ erant diuitiæ) frequenter visita, vt agnoscas, quo sint numero, quo habitu, suppeditenturque illis necne ea quibus opus habent. *Tuos greges considera.* Tui sunt, non custodis: custos autem non ita diligenter gregem seruat alienum. * Allegoria Pastoris Principes officij sui monet. Tua est ô Princeps Respublica noo Ministrorum, agnoscere teneris, *vultum* gregis, & diligenter vestigare, quonammodo se gerant custodes? An solum curent gregum lacte ac lana potiri? Tota ruina gregis Reipublicæ, totum exitium ex Principis incuria circa considerationem, & inspectionem gregis absque dubio exoritur.]

Tota ruina Reipublicæ ex incuria Principum circa immediatam gubernationē exoritur.

Vers. 24. Non enim habebis iugiter potestatem, curandi illius tui gregis: sed vel viribus collabentibus, vel subtracto magistratu, cogeris manum aliquando tollere. Interea si sedulam antè curam gesseris, *corona, tibi tribuetur,* non laudis tantum, sed mercedis & gloriæ *in generatione, & generationem.* * Moneantur Reges noo semper Regno ac regimine esse fruituros, sed cœlesti Regi aliquando reddituros gubernationis ratiooem. * Vt edis cant, ooo negligere faciem gregis, seu immediatam subditorum curam, quorum defectus ipsis sint imputandi.]

Res immediatæ subditorum curæ assistat, redditurus pro eis ratioonem.

Vers. 25. Aperta sunt prata, & apparuerunt herbæ virentes, & collecta sunt fœna de montibus. Vt alas gregem non habes, opus multis expensis, nam prata patent, & montes graminibus virent, & colligere licet fœna, quæ hyeme sufficiant, eaque in gregum pabula recondere. * Præferenda igitur est pastoritia vita vitæ politicæ. Nam cum honores, quos ambiunt, qui in Ciuitatibus agunt, facilè amittantur, & ab vno ad alium transeant extraneum, diuitiæ quæ re pecuaria parantur, manent, & ad hæredes transmittuntur.]

Pastoritia vita œconomicæ præferenda.

Vers. 26. Agni ad vestimentum tuum, & hædi & agri pretium. Ex fructibus gregum victum habebis, & vestitum: vellera quidem ad vestes, lac, & carnes ad cibum, imò numeratis hædis pro pretio, agros poteris comparare. * Vndenam homines alias censibus abundantes, hodiè inopia premuntur? Census deficiunt, debitores enim soluendo non sunt. Quàm prudens qui colendæ terræ, alendisque gregibus suum impendit studium, indefectibili plerumque reditu abundaturus.

Diues, qui colendæ terræ, & gregibus alendis studium impendit.

Vers. 27. Sufficiat tibi lac caprarum in cibos tuos, & in necessaria domus tuæ, & ad victum ancillis tuis. Dum equites, & diuites sæculi delicatiori vtuntur alimento, cui comparando validæ opes vix sufficiunt: tibi, ac domesticis tuis grex tuus viliorem fateor, sed securam, & abundautem præstabit annonam Quid ditiùs quàm mutuata pecunia quod Equiti non accidit, non indigere?]

Ditior est agricola Equitibus, siquidem mutuata pecunia non indiget.

CAPVT XXVIII.

Suadet Salomon, ne circa necessitatem paueamus, ne crimina publica sint impunita, ne pauperes pauperem opprimamus, ne vsuris, alijsve malis artibus adaugeamus opes, ne homicidis, aut furibus admisceamur, ne quid à parentibus subtrahamus inuitis.

1. FVGIT impius, nemine persequente: iustus autem quasi leo
confidens, absque terrore erit. 2. Propter peccata terræ multi
principes eius: & propter hominis sapientiam, & horum scien-
tiam quæ dicuntur, vita dulcis longior erit. 3. Vir pauper
calumnians pauperes, similis est imbri vehementi, in quo pa-
ratur fames. 4. Qui derelinquunt legem, laudant impium:
qui custodiunt, succenduntur contra eum. 5. Viri mali non
cogitant iudicium: qui autem inquirunt Dominum, animaduertunt omnia. 6. Me-
lior est pauper ambulans in simplicitate sua, quàm diues in prauis itineribus. 7. Qui
custodit legem, filius sapiens est: qui autem comessatores pascit, confundit patrem
suum. 8. Qui coaceruat diuitias vsuris & fœnore, liberali in pauperes congregat
eas. 9. Qui declinat aures suas ne audiat legem, oratio eius erit execrabilis. 10. Qui
decipit iustos in via mala, in interitu suo corruet: & simplices possidebunt bona eius.
11. Sapiens sibi videtur vir diues: pauper autem prudens scrutabitur eum. 12. In
exultatione iustorum multa gloria est: regnantibus impiis ruinæ hominum. 13. Qui
abscondit scelera sua, non dirigetur: qui autem confessus fuerit, & reliquerit ea,
misericordiam consequetur. 14. Beatus homo, qui semper est pauidus: qui verò
mentis est duræ, corruet in malum. 15. Leo rugiens, & vrsus esuriens, princeps

impius super populum pauperem. 16. Dux indigens prudentia, multos opprimet per calumniam: qui autem odit auaritiam, longi fient dies eius. 17. Hominem, qui calumniatur animæ sanguinem, si vsque ad lacum fugerit, nemo sustinet. 18. Qui ambulat simpliciter, saluus erit: qui peruersis graditur viis, concidet semel. 19. Qui operatur terram suam, satiabitur panibus: qui autem sectatur otium, replebitur egestate. 20. Vir fidelis multùm laudabitur: qui autem festinat ditari, non erit innocens. 21. Qui cognoscit in iudicio faciem, non benefacit: iste & pro buccella panis deserit veritatem. 22. Vir, qui festinat ditari, & aliis inuidet, ignorat quòd egestas superueniet ei. 23. Qui corripit hominem, gratiam posteà inueniet apud eum, magis quàm ille, qui per linguæ blandimenta decipit. 24. Qui substrahit aliquid à patre suo, & à matre, & dicit hoc non esse peccatum, particeps homicidæ est. 25. Qui se iactat, & dilatat, iurgia concitat: qui verò sperat in Domino, sanabitur. 26. Qui confidit in corde suo, stultus est: qui autem graditur sapienter, ipse saluabitur. 27. Qui dat pauperi, non indigebit: qui despicit deprecantem, sustinebit penuriam. 28. Cùm surrexerint impij, abscondentur homines: cùm illi perierint, multiplicabuntur iusti.

COMMENTARII.

ERS.1. *Fugit impius, nemine persequente: Iustus autem quasi leo confidens, absque terrore erit.* Semper metu peccator afficitur, sua enim improba conscientia terretur: dùm iustus, instar leonis, intrepidus adstat inter persecutores. * Nunquam non mala conscientia timet foliorum ex sonitu: bona autem semper, vel perstrepente militum tumultu quasi tenui aura illectus obdormit.]

Mala conscientia semper timida, bona, securitate semper fruitur.

Vers.2. Propter peccata terra multi Principes eius. Citò enim pereunt, & alij aliis succedunt: ex quo seditiones in Republica oriri assolent. Magnum est Reipublicæ supplicium bono Principe orbari: imo frequenter vnum alij succedere.] *Et propter hominis Sapientiam, & horum scientiam, quæ dicuntur vita ducis longior erit.* Propter Sapientiam Principis regnantis, & propter prudentiam eorum qui illi adsunt à consiliis, & opportunitatem consiliorum, quæ ad bonum Reipublicæ regimen assumuntur, quibus peccata populi prohibentur, & pauperum causa iustè agitur, dulcis, ac longior erit Principis vita, Deo illam ad Reipublicæ commodum producente. * Vndè Rex debet probos sibi adducere consiliarios, è quorum Sapientia ac iustitia propriæ vitæ longitudo pendet. Vulgariter dixerim: *Porque en ello le va la vida.*

Supplicium Reipublicæ est bono Rege orbari, & frequenter vnum alij succedere.

Regis vitæ longitudo & prosperitas Regni ex bonis consiliariis pendet.

Vers.3. Vir pauper calumnians pauperes, similis est imbri vehementi, in quo paratur fames. Inops qui inopem calumnia afficit, dum eum deberet potius eius miseratione tangi, miseriam ipse expertus: similis profectò est vehementi imbri, qui messes comminuit, vnde fames exoritur. Nam cum pluuiæ sint ad fœcundandam terram institutæ, tamen violenti imbres sata sternunt, & famem inducunt. Haud aliter pauper in pauperem violentus, & calumniis illum exagitans, cum misericordiam exercere deberet, imbri similis exponitur. * Crudelis est, qui laboribus actus, eorum non miseretur, quos videt laboribus torqueri.]

Crudelis est, qui laboribus actus nõ miseretur eorum, qui labores patiuntur.

Vers.4. Qui dereliquerunt legem, laudant impium. Qui legum iugum ferre contemnunt, impios laudant, eisque fauent sibi quidem similibus, prauas suas actiones in prauis illorum actionibus commendantes. *Qui autem legem custodiunt, succenduntur contra eum,* zelo quidem iustitiæ. * Quomodo poterit pleno ore vocitari iustus, qui audiens passim iuratores nomen Dei blasphemantes, videns scortorum publicè impudicitiam, zelo legis non succenditur, si non vt delinquentes carpat, saltem vt Dei doleat iniuriam?]

Iustus videns ab aliis Dei legem violari, debet Dei iniuriam dolere, vt pleno ore iustus vocari mereatur.

Vers.5. Viri mali non cogitant iudicium, siue quod iustum est. *Qui autem* inquirunt Dominum, (*los que buscam à Dios*) *animaduertunt omnia* seu omnia cautè circumspiciunt, ne fortè in aliquo offendant, & delinquant. * Inquirentes Dominum perfectionis amatores intelligo, quos decet omnia animaduertere, hoc est, non solùm grauia peccata vitare, sed & à leuibus piaculis abstinere, quamlibet fugere imperfectionem.]

Perfectioni studentes nõ solùm grauia crimina debent vitare, vel verum & ab omni perfectione abstinere.

Vers.6. Melior est pauper ambulans in simplicitate sua, sinceritate, & rectitudine: *quàm diues in prauis itineribus* vitiorum, præsertim iniustitiæ. * Equidem paupertas amplius est ad virtutem accomodata, quàm diuitiæ, quæ plerunque sunt iniustitiæ fomes.]

Accommodatior ad virtutẽ paupertas, quam diuitiæ.

Vers.7. Qui custodit legem diuinam, & ea quæ à parente præcipiuntur, filius Sapiens est. *Qui autem comessatores pascit,* intempestiuis conuiuiis indulgens, *confundit patrem suum,* quem pudore, ac mœrore afficit, dum videt temperantiam offendi, & diuitias comminui.

Vers.8. Qui coacervat diuitias vsuris, & fœnore, liberali in pauperes congregat ea, id est diuitias illas malè partas congregat liberali filio, qui quæ pater congregauit auarè, liberaliter in pauperes distribuet. LXX. *Ei, qui miseretur inopum, congregat eas.* * Profectò congreganti non prosunt, alius non ipse diuitias vsuris acquisitas expendit. Et quando diuitiæ iniquè partæ acquirenti profuerunt?]

Diuitiæ iniquè partæ, acquirenti non profuot.

Vers.9. Qui declinat aures suas, ne audiat legem, oratio eius erit execrabilis. Nam quemadmodum ipse non vult Deum loquentem per legem audire, ita Deus illum orantem non exaudiet. * Qui vtiles Concionatoris sermones negligit exaudire, ne non ipse orans à Domino exaudiatur.]

Qui vtilem Concionem audire negligit, timeat ne non ipse orans à Deo audiatur.

Vers.10. Qui decipit iustos in via mala, (Hebraicè

braicè *Qui errare facit iustos in viam malam* (id est, ad vitia, & malos attrahens mores: *in interitu suo corruet*, ipse peribit, vel in interitu, quem aliis parabat corruet. Hebr. *In foueam suam ipse cadet. Et simplices possidebunt bona eius.* Aquila *& simplices obtinebunt bona*, id est, bonis & sinceris benè erit.* Ego *foueam* illam, tartarum esse existimo, credens, malitiam illam, qua quis alios ad peccandum inducit, tartaro esse agnatam]

Reprobatio nes iudicium trahere alios ad peccatum.

Vers. 11. *Sapiens sibi videtur vir diues.* Qui diuites sunt, putant etiam, se esse Sapientes; quia augendarum opum industriam & artem optimam, maximè nobilem Sapientiæ partem esse putant. *Pauper autem prudens*, siue pauper spiritu (hic enim verè sapit, & prudens est) *scrutabitur eum*, sagacis Iudicis instar, inquirendo, quo iure, quo titulo, quidque possideat: & deprehensum iniustitia redarguet, damnabit, bonis spoliabit, mulctabit pœnis tum in hoc sæculo, (vti sæpè contingit) tum in futuro, vbi pauperes futuros Iudices Christus Dominus *Matth.* 19. prædixit. * Pauperes spiritu futuri die nouissima Iudices damnabunt diuitum insipientiam, ostendentes veram Sapientiam esse, opes despicere.]

Vera Sapientia opes despicere.

Vers. 12. *In exultatione iustorum multa gloria est.* Cum iusti exultant, quòd scilicet, eorum res secundæ sunt, quia impiis, in Republica oppressis, honos est virtuti, & ipsi dominantur, & in pretio habentur: *multa gloria est* ipsi Reipublicæ. *Regnantibus* verò *impiis ruina hominum*, status enim Reipublicæ labefactatur, & euertitur. * Cum iusti vigent, & æstimantur, Respublica floret, cum impij florent & magni fiunt, Respublica omnino marcescit.]

Cum iusti æstimantur, Respublica floret: cum impij florẽt, illa marcescit.

Vers. 13. *Qui abscondit scelera sua, non dirigetur.* Qui scelera sua cognoscere non vult, sed de iis cum admonetur, abnegat, excusat, vel extenuat, non *prosperabitur* (sic Hebr.) *Qui autem confessus fuerit, & reliquerit ea, misericordiam consequetur*, id est, errati veniam apud Deum & homines, qui dolenti, agnoscenti, & confitenti pœnam condonant. * Quam stultus qui propter timorem crimina in confessione abscondit, cum eorum confessio potiùs Confessarij amorem, misericordiámque sibi conciliat.]

Stultus, qui ob timorem in confessione crimina abscondit.

Vers. 14. *Beatus homo, qui semper est pauidus* scilicet timens Deum offendere. *Qui verò mentis est duræ*, adeo vt nullo timore commoueatur, *corruet in malum*, facilè in crimina prolabetur.

Vers. 15. *Leo rugiens, & vrsus esuriens, Princeps impius super populum pauperem.* Rugit leo cum esurit, ipseque, & vrsus esuriens crudeliores in oniculas irruunt. Princeps ergò impius leo, ac vrsus famescens in medio populi inopis ostentatur, eum enim diripit, & exhaurit. Vides impios Principes qui se deberent erga subditos gerere, vt Pastores, comparari à sapiente cum immanissimis & crudelissimis bestiis, quæ propter naturalem feritatem & potentiam nulli parcunt, à nullo vincuntur, nec facilè satiantur, inquit Iansen.

Vers. 16. *Dux indigens prudentia, multos opprimet per calumniam.* Princeps qui non intelligit quodnam sit munus suum, & in quo posita sit Principum felicitas, nempe si suos habeat benè affectus, & beneuolos potius erga se, quàm metuentes: permittet vigere calumniatorum vota, subditorum defensationi non incumbet. * Tota Principatus felicitas est, subditos benè affectos potius, quàm timentes esse procurare.] *Qui autem odit auaritiam, longi fient dies eius.* Nec enim pauperum substantiæ calumniosas parabit insidias, vt rapiat. Vnde benedictiones eorum longam ei ac felicem vitam à Domino impetrabunt. * Mihi credite, vitam Regis, qui ab auaritia abhorrens nimis ciues liberat à tributis, ex eorum benedictionibus geri diuturnam. Quid autem efficient pauperum maledictiones actorum exactionibus, nisi Principis vitam decurtare?

Principis felicitas subditos benè affectos habere.

Vita Principis non auari diuturna fit pauperũ benedictionibus. E cõtra eorumdem maledictionibus decurtatur.

Vers. 17. *Hominem qui calumniatur animæ sanguinem*, Hebr. *Qui per calumniam opprimit*, & sanguinem, in quo est anima seu vita, profundit iniustè, siue actor fuerit, siue testis, siue Iudex. *Si* ex desperatione vel furiarum agitatione *vsque ad lacum* præcipitis *fugerit*, vt violenta morte vitam inuisam abrumpat, *nemo sustinet*, seu nemo impediet, nemo detinebit. *Adeo omnibus odiosum est homicidium.] LXX. *Profugus erit, & non in securitate.* Vulgariter. *No estara seguro, aunque se esconda en el infierno, Vsque ad lacum fugerit.* * Deus enim vix permittit homicidij crimen celari. Hirundes B.ssum, grues Ibyci, Canes Pyrrhi & Hesiodi interfectores prodiderunt.]

Omnibus odiosum est homicidiũ.

Vix Deus permittit homicidij crimen celari.

Vers. 18. *Qui ambulat simpliciter*, innocenter, iustè, *saluus erit* à ruina: *qui peruersis graditur viis, concidet semel.* Hebr. *Concidet in vna*, seu aliquando concidet in vna, vel altera via non recta.* Taxantur qui per vias non vsitatas perfectionis asperitate plenas student incedere: qui quidem obnoxij sunt ruinæ.]

Qui per vias inusitatas spiritus incedere student ruinæ sunt obnoxij.

Vers. 19. *Qui operatur terram suam, satiabitur panibus: qui autem sectatur otium, replebitur egestate.* Diligens agricultor vberibus fructibus potietur, dum sectator otij premitur inopia.* Videtis equites, & ciues qui censuum redditibus fidunt, miserè indigere, dum agricolæ diligentes & industrij abundantet victitant ex labore.

Ditiores sunt agricolæ, quàm equites.

Vers. 20. *Vir fidelis*, seu verax, qui alios mendaciis non circumuenit, *multum laudabitur*, omnium laudibus efferetur. *Qui autem festinat ditari* fraudibus ac dolis, *non erit innocens* nec peccato carebit, nec pœna, & à cunctis probro afficietur, dum fidelis collandatur.

Vers. 21. *Qui cognoscit in iudicio faciem*, seu Iudex, qui personam acceptat, quia propinquus, quia amicus, &c. *non benefacit*, imò grauiter delinquit. *Iste & pro bucella panis deserit veritatem.* Huiusmodi Iudex tam iniustum se ostendit, vt pro re vilissima audeat lædere veritatem. * Acceptio personarum adeò Iudicis famam fœdat, vt quilibet de eo suspicietur, pro bucella panis contra veritatem esse iudicaturum.]

Acceptio personarum Iudicis famam nimis deturpat.

Vers. 22. *Vir, qui festinat ditari, & aliis inuidet:* siue aliorum lucrum, suum damnum reputans, illudque anteuertere, & præripere studens: *ignorat, quod egestas superueniet ei*, in immodicæ auaritiæ supplicium.

Vers. 23. *Qui corripit hominem*, licet tunc fortasse contra se asperum experiatur, *gratiam posteà inueniet apud eum*, (aduertentem scilicet, correptionem illam ex suæ emendationis zelo fuisse exortam) *magis quam ille, qui per linguæ*

blandimenta decipit: nec eam gratiam inueniet, qui adulatoria verba protulit ad eius deceptionem.

Vers. 24. Qui subtrahit aliquid à patre suo, & à matre, & dicit, hoc non esse peccatum: particeps homicidæ est. Filius, qui parentum suorum fortunas clanculum suffuratur, quasi id sibi liceat, nec esse piaculum fallitur toto cœlo; nam reuera particeps ac socius est, & officio fungitur homicidæ prædonis, qui alios spoliat iniustè.

Filius bona parentum subtrahens ipsis inuitis, haud à deprædatore differt.

* Licet enim filius vt pars quædam, seu membrum parentum, consors sit fortunarum eorundem: quia tamen est pars adhuc subiecta, nondum habet vtendi libertatem, nisi dependenter à nutu parentum. Vndè si illis inuitis fortunas subtrahit, nihil differt à latrone, ac deprædatore qui in aliena bona manus mittit.

Vers. 25. Qui se iactat, & dilatat, seu tumidus, ac superbus est, *iurgia concitat*. Tales enim homines assolent vanitatis plena verba proferre, quæ audientibus contentionis materiam exhibent, vnde rixæ procedant. *Qui vero sperat in Domino*, humilis nimirum, qui nihil sibi arrogat, sed totus ex Deo pendet, *sanabitur*, sanus erit audientibus, nec enim ex eius verbis rixæ excitabuntur.

Vers. 26. Qui confidit in corde suo, in sua scientia, prudentia, ac consiliis: *stultus est. Qui autem graditur sapienter*, non cor suum, nec sua consilia, sed sapientiam ducem sequens, *ipse saluabitur*, seu liberabitur ab incommodis, quæ in corde suo confidentes incurrunt.

Vers. 27. Qui dat pauperi, non indigebit. Non propterea indigebis, quod tribueris inopi eleemosynam. Nam *qui despicit deprecantem* pauperem. *Sustinebit penuriam.* Tantùm abest, vt ex stipe erogata pauperibus tibi accurrat egestas, vt si non dedisses, & auarè subtraxisses manum, merito ex supplicio penuriam incurreres. * Crudeles erga pauperes frequenter egestate premuntur, vt ex proprio famis cruciatu discant famescentibus misereri.]

Crudeles erga pauperes, frequenter egestate puniuntur.

Vers. 28. Cum surrexerint impij ad honores, & publica munera cum potestate producti, *abscondentur homines*, iusti, seu subditi omnes se substrahent, illorum iniustam violentiam timentes. *Cum autem illi perierint, multiplicabuntur iusti.* Nam ex locis: in quibus latuerunt, emergent. * Nihil magis timendum, quàm in manu impij virga potestatis.]

Nihil magis timendum, quàm potestatis virga in manu impiorum.

CAPVT XXIX.

Asserit Salomon, correptionem diligendam, iustitiam curandam, iram, & adulationem cauendam, non contemnendam inopiam, fouendam religionem, circumspectionem in verbis obseruandam, furi non patrocinandum, &c.

1. IRO, qui corripientem dura ceruice contemnit, repentinus ei
superueniet interitus: & eum sanitas non sequetur. 2. In
multiplicatione Iustorum lætabitur vulgus: cùm impij sum-
pserint principatum, gemet populus. 3. Vir, qui amat sa-
pientiam, lætificat patrem suum: qui autem nutrit scorta, per-
det substantiam. 4. Rex iustus erigit terram, vir auarus de-
struet eam. 5. Homo, qui blandis, fictisque sermonibus lo-
quitur amico suo, rete expandit gressibus eius. 6. Peccantem virum iniquum inuo-
luet laqueus: & iustus laudabit, atque gaudebit. 7. Nouit iustus causam pauperum:
impius ignorat scientiam. 8. Homines pestilentes dissipant ciuitatem: sapientes
verò auertunt furorem. 9. Vir sapiens, si cum stulto contenderit, siue irascatur, siue
rideat, non inueniet requiem. 10. Viri sanguinum oderunt simplicem: iusti autem
quærunt animam eius. 11. Totum spiritum suum profert stultus: sapiens differt,
& reseruat in posterum. 12. Princeps, qui libenter audit verba mendacij, omnes mi-
nistros habet impios. 13. Pauper & creditor obuiauerunt sibi: vtriusque illuminator
est Dominus. 14. Rex qui iudicat in veritate pauperes, thronus eius in æternum fir-
mabitur. 15. Virga atque correptio tribuit sapientiam, puer autem qui dimittitur
voluntati suæ, confundit matrem suam. 16. In multiplicatione impiorum mul-
tiplicabuntur scelera: & Iusti ruinas eorum videbunt. 17. Erudi filium tuum, &
refrigerabit te, & dabit delicias animæ tuæ. 18. Cùm prophetia defecerit, dissipa-
bitur populus: qui verò custodit legem, beatus est. 19. Seruus verbis non potest
erudiri: quia quod dicis intelligit, & respondere contemnit. 20. Vidisti hominem
velocem ad loquendum, stultitia magis speranda est, quàm illius correptio. 21. Qui
delicatè à pueritia nutrit seruum suum posteà sentiet eum contumacem. 22. Vir
iracundus prouocat rixas, & qui ad indignandum facilis est, erit ad peccandum pro-
cliuior. 23. Superbum sequitur humilitas: & humilem spiritu suscipiet gloria.

24. Qui

24. Qui cum fure participat, odit animam ſuam: adiurantem audit, & non indi-
cat. 25. Qui timet hominem, citò corruet: qui ſperat in Domino, ſubleuabitur.
26. Multi requirunt faciem principis: & iudicium à Domino egreditur ſingulorum.
27. Abominantur iuſti virum impium: & abominantur impij eos, qui in recta ſunt
via. Verbum cuſtodiens filius, extra perditionem erit.

COMMENTARII.

ERS.1. *Viro, qui corripientem ſe dura ceruice contemnit, repentinus ei ſuperueniet interitus: & eum ſanitas non ſequetur*, nunquam curabitur. * Correptio enim vnicum aſſolet eſſe erranti medicamen: vnde ſpreto Medico: perſiſtet ægritudo, deſperatus peribit ægrotans.]

Correptio agnatum erranti medicamen.

Verſ. 2. In multiplicatione iuſtorum lætabitur vulgus. Ciues exultabunt, cum iuſti aucti fuerint dignitatibus, publiciſque muneribus. Pagnin. *Cum dominantes fuerint iuſti.* Iuſti enim Magiſtratus rectam gerent gubernationem. *Cum verò impij ſumpſerint Principatum, gemet populus*, præſagiens ſe iniuria regendum. * Hinc monentur Principes quàm accuratè debeant incumbere, vt Magiſtratus iuſti Vrbibus præponantur.]

Magiſtratus iuſti Vrbibus eligendi.

Verſ. 3. Vir, qui amat Sapientiam, eius dogmata affectuosè curans ediſcere, *lætificat patrem ſuum: qui autem nutrit ſcorta, perdet ſubſtantiam.* * Appoſite filio amanti Sapientiam nutrientem ſcorta oppoſuit. Nam filius, qui litterarum ſtudio non vacat, plerumque otio turpeos, voluptatibus captandis impendit ſtudium.]

Adoleſcens, qui litteris non vacat, plerumquè voluptatibus captãdis ſtudet.

Verſ. 4. Rex iuſtus erigit terram, ſeu in bonum reſtituit ſtatum. Si autem fuerit *vir auarus* ſubditorum ſubſtantiam emungens, *deſtruet* eam. * Et quando ex auaritia Principis, quà non neceſſaria tributa imponit, non perit Imperium?]

Ex auaritia Principis perit Imperium.

Verſ. 5. Homo, qui blandis fictiſque ſermonibus loquitur amico ſuo: rete expandit greſſibus eius. Quia ſtudet verbis illis eum decipere, deceptumque perdere. * Rete eſt, exitiale quidem, adulationis ſermo.]

Rete exitiale eſt adulationis ſermo.

Verſ. 6. Peccantem virum iniquum, iniuſtè ſcilicet, & doloſè agendo, *inuoluet laqueus*, quem ipſe ad alium capiendum inſtruxerat. *& iuſtus laudabit* Deum, *atque gaudebit*, quod ereptus fuerit e periculo, dum laqueus diuinâ ope contritus eſt, ſante Dauide, *Laqueus contritus eſt, & nos liberati ſumus.*

Verſ. 7. Nouit iuſtus cauſam pauperum, illorum curam habendo, & agendo in iudicio, ne innocentia lædatur. *Impius* Iudex *ignorat ſcientiam*, à iuribus fauentibus inopi mentem auertit, quaſi illa ignoraret. Cum apud impium Iudicem pauperis cauſa geritur, ius fauens ignoratur: cum diuitis cauſa diſcutitur, omnia ei fauentia iura in memoriam accurrunt, & quæ non fauent, è memoria labuntur.]

Apud prauũ Iudicem omnia pauperi fauentia iura ignorantur, fauentia diuiti diſertè ſciuntur.

Verſ. 8. Homines peſtilentes diſſipant Ciuitatem, ſceleſti viri Vrbibus ſunt exitium, dum Deus propter improbos aliquos, in cunctos animaduertit. *Sapientes verò*, ſeu perfecti quidam homines qui vera Sapientia, id eſt iuſtitia vigent, Dei *auertunt furorem.* * O quoties ob iniquorum inſignium crimina Vrbes deperiiſſent, ſi alicuius egregia ſanctitate præditi precibus non protegerentur!]

Inſignis ſanctitatis vir protegit Vrbem, ne ob multorũ peccat iniquitatem.

Verſ. 9. Vir Sapiens, ſi cum ſtulto contenderit, ſiue iraſcatur, ſiue rideat non inueniet requiem. Oportet, Sapientem cum ſtulto contentiones vitare, ex quibus nunquam non ſine noxa procedet. * Nã ſi iraſcatur Sapiens, ſtultus magis ex ſcandeſcet: ſi non iraſcatur, ſed rideat, ſtultus ſe contemptum putans, vehementius irritatur.]

Sapiens fugiat cũ ſtulto contendere, non impunè euaſurus.

Verſ. 10. Viri ſanguinum ſceleſti, & ſanguinis effuſores, *oderunt ſimplicem* iuſtum, rectum, ſincerum ſuis moribus valdè diſſimilem. *Iuſti autem quærunt animum eius*, ſeruare curant vitam iuſti, vt ab ſceleſtiorum inſidiis eripiatur.

Verſ. 11. Totum ſpiritum ſuum profert ſtultus: Sapiens differt, & reſeruat in poſterum. Stultus quidquid nouit, quidquid animo concipit, ſtatim loquitur; Sapiens verò moderatè agit, nec temerè loquitur, nec ſuam omnem ſcientiam oſtentat vna vice; ſed ad occaſionis reſeruat opportunitatem. * Vulgariter expendere liceat. *El necio todo lo dice de vna vez, el prudente ſe guarda para los occaſiones.*]

Stultus quæ nouit vna vice profert, Sapiens pro opportunitate loquitur.

Verſ. 12. Princeps, qui libenter audit verba mendacij, mendacia, calumnias innocentum, adulationes: *omnes Miniſtros habet impios.* Nam cum mendaciis, adulationibus, & calumniis locum apud Principem eſſe animaduertant, iis graſſantur, & nullum ſcelus non admittunt, vt quod cupiunt, conſequantur. * Vndè ſi Princeps cupit, pios habere Miniſtros, rectos fouere Iudices, mendaciis, calumniis, adulationibus aures præbeat ingratas.]

Si Rex vult rectos habere Miniſtros, mendaciis & adulationibus ingratas præbeat aures.

Verſ. 13. Pauper & creditor obuiauerunt ſibi. Pauper debitor & creditor eius diuerſæ conditionis homines vbiquè reperiuntur, ibique ſibi mutuò occurrunt. Siuè plenus eſt mundus hominibus diuerſæ fortunæ, & vnum alterum quærit, vnus, vt mutuum accipiat, alter vt mutuum det. *Vtriuſque illuminator eſt Dominus*, vtriſque donat huius lucis aura frui, vtriſque vitam impertit vnus & idem Dominus. * Vndè nemo contemnendus, vel premendus iniquè; quia qui pauper eſt, fieri poteſt, vt diuite melior ſit: & vtrumque Deus qui eos condidit, iudicabit.

Pauper non contemnendus, qui diuite fortaſſe melior eſt apud Deum.

Verſ. 14. Rex, qui iudicat in veritate pauperes, pro pauperibus innocentibus & à potentiore oppreſſis ſententiam ferendo; *thronus eius in æternum firmabitur*, ſeu longo tempore Regnum poſſidebit. * Princeps ergo cupiens diu felix viuere, pauperes protegat.]

Princeps diu felix viuis pauperes ſi protegat innocentes.

Verſ. 15. Virga, atque correptio tribuit Sapientiam puero: puer autem, qui dimittitur voluntati ſuæ, confundit matrem ſuam, ſeu afficit pudore. * Dicit potiùs *matrem*, quàm patrem, quia vitioſa erga filios indulgentia matris propria eſt potiùs, quàm patris. * Vel dicit *matrem*, nec de patre gerit mentionem, vt viduam eſſe innuat. Agnatum enim eſt plerumquè matrem viduam filium *ſuæ voluntati* dimittere. O quàm ineptè filij viduæ educantur!]

Erga filios indulgentia matris propria eſt potiùs, quàm patris.

Filij viduæ malè plerũquè educantur.

Verſ. 16. In multiplicatione impiorum multiplicabuntur

cabuntur scelera, quia à pluribus delinquentibus plura scelera perperrantur. *Et iusti ruinas eorum videbunt*, iusti diuina protectione seruati, & impiis superstites, diuinam in eos aspectabunt vltionem.

Vers. 17. Erudi filium, & refrigerabit te. Hebr. *Quiescere te faciet*, id est, tibi erit solatio & præsidio, *& dabit delicias animæ tuæ.* * Nihil pater commodi ex filio inerudito speret; ignorantia enim fouet ingratitudinem.]

Ex filio insipienti nihil cõmodi parens speret.

Vers. 18. Cum prophetia defecerit, dissipabitur populus. Deficiente diuini verbi salutari præconio, boni ciuium mores deficient, scelera redundabunt. * O tempora, quandò ex Concionatorum abundantia plura vitia grassantur. Certè Concionatores qui tantùm satagunt auditorum mulcere aures conceptuum acumine, nec nudam eis proferunt veritatem, exitiales sunt populo: vitia enim non solùm non emendantur, verùm ex correptionis nugatoriæ (adulationis dixerim) fuco magis increscunt.] *Qui verò custodit legem, beatus est.* Populus autem diuinæ legis tenax, quod tunc accidit, cum frequentes sunt diuini verbi veri ac zelo succensi præcones: beatitudine hic, & æternùm potietur.

Multitudine Concionatorum, qui nudam nõ proferunt veritatem, vitia populi increscunt.

Vers. 9. Seruus malus, & qui seruili est animo, *verbis non potest erudiri, quia quod dicis intelligit, & respondere contemnit*, seu obedire non curat.

Vers. 20. Vidisti hominem velocem ad loquendum? Stultitia magis speranda est, quam illius correptio. potiùs expectandum, seu timendum est, ne huiusmodi homo stultum aliquod dicat, aut faciat, quàm vt prauum illum morem emendet. * Difficile admodum est, vitium loquacitatis corrigi.]

Difficile est, vitium loquacitatis corrigi.

Vers. 21. Qui delicatè à pueritia nutrit seruum suum: postea sentiet eum contumacem iussis exequendis. Nam vt filius nutritus, contemnet, quæ seruilia sunt, opera exercere. * Ama seruum vt filium, vt eum erudias: non autem delicatè nutrias vt filium, sed vt seruum.

Seruus erudiendus vt filius, sed vt seruus nutriendus.

Vers. 22. Vir iracundus prouocat rixas: & qui ad indignandum facilis est, erit ad peccandum proclinior, contendendo, rixando, de aliis obloquendo, &c.

Vers. 23. Superbum sequitur humilitas: & humilem spiritu suscipiet gloria. Huic germana est Euangelij sententia, *Qui se exaltat, humiliabitur: & qui se humiliat, exaltabitur.*

Vers. 24. Qui cum fure participat, id est, qui furti particeps est, *odit animam suam*, grauissimo periurij crimine illam sauciãs. Nam *adiurantem audit, & non indicat*, id est, à publico Magistratu rogatus legitimè sub iuramento, furtum, quod nouit alterum admisisse, negat. Hic igitur furti particeps odit non solùm animam, sed & vitam suam in discrimen adducit, nam si periurij conuictus fuerit, cum fure simul publico iudicio emori cogetur. * Vndè participem esse furti, & animo, & corpori exitiale esse quis dubitet?]

Participem esse furti alterius & animo, & corpori exitium.

Vers. 25. Qui timet hominem potiùs, quàm Deum, *cito corruet* in aliquod malum, aut exitium incurret. *Qui autem sperat in Domino, sublenabitur* à malis, in quæ timens magis hominem, incidisset.

Vers. 26. Multi requirunt faciem Principis, seu Principis fauorem ambiunt: *& iudicium a Domino egreditur singulorum*, id est, magis soliciti esse deberent de Dei omnium Iudice fauore conciliando. Tandem enim fit quod Deus vult de hominibus, & caussis eorum; nam cor Regis in manu Dei: vndè potissimùm Deus est propitiandus. * Vt quis optatis licitis potiatur, magis curet Deum, quàm gratiam Procerum propitium habere.]

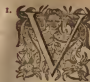
Vt quis licitis potiatur optatis magis curet Deum, quàm Principum gratiam propitium habere.

Vers. 27. Abominantur iusti virum impium: abominantur impij eos, qui in recta sunt via, seu qui rectam virtutis semitam sectantur. *Verbum custodiens filius, extra perditionem erit.* Filius qui hactenus tradita documenta obseruauerit: a perditione & exitio corporis, ac præsertim animæ liberabitur.

CAPVT XXX.

Salomon docet, Sapientiæ fundamentum esse: scire te nihil scire; Dei enim maiestas inscrutabilis est, & eloquium eius infallibile. Mox quatuor pessima vitia, quatuor insatiabilia, quatuor celerrimè transeuntia, quatuor orbem turbantia, quatuor animalcula sapientissima, quatuor feliciter gradientia, quatuor maximè cauenda describit.

1. ERBA Congregantis filii Vomentis. Visio, quam locutus est vir, cum quo est Deus, & qui Deo secum morante confortatus, ait: 2. Stultissimus sum virorum, & Sapientia hominum non est mecum. 3. Non didici Sapientiam, & non noui scientiam Sanctorum. 4. Quis ascendit in cælum atque descendit? quis continuit spiritum in manibus suis? quis colligauit aquas quasi in vestimento? quis suscitauit omnes terminos terræ? quod nomen est eius, & quod nomen filij eius, si nosti? 5. Omnis sermo Dei ignitus, clypeus est sperantibus in se: 6. ne addas quidquam verbis illius, & arguaris, inueniarisque mendax. 7. Duo rogaui te, ne deneges mihi antequam

antequam moriar. 8. Vanitatem, & verba mendacia longè fac à me. Mendici-
tatem,& diuitias ne dederis mihi:tribue tantùm victui meo necessaria: 9. ne fortè
satiatus illiciar ad negandum,& dicam: Quis est Dominus? aut egestate compulsus
furer, & periurem nomen Dei mei. 10. Ne accuses seruum ad dominum suum
ne fortè maledicat tibi,& corruas. 11. Generatio:quæ patri suo maledicit, & quæ
matri suæ non benedicit. 12. Generatio, quæ sibi munda videtur, & tamen non
est lota à sordibus suis. 13. Generatio, cuius excelsi sunt oculi, & palpebræ eius
in alta surrectæ. 14. Generatio, quæ pro dentibus gladios habet, & commandit
molaribus suis, vt comedat inopes de terra,& pauperes ex hominibus. 15. San-
guisugæ duæ sunt filiæ,dicentes: Affer, affer. Tria sunt insaturabilia, & quartum,
quod nunquam dicit: Sufficit. 16. Infernus, & os vuluæ,& terra,quæ non satiatur
aqua: ignis verò numquam dicit: Sufficit. 17. Oculum, qui subsannat patrem, &
qui despicit partum matris suæ, effodiant eum corui de torrentibus, & comedant
eum filij aquilæ. 18. Tria sunt difficilia mihi,& quartum penitus ignoro. 19. Viam
aquilæ in cœlo, viam colubri super petram, viam nauis in medio mari, & viam viri
in adolescentia. 20. Talis est via mulieris adulteræ, quæ comedit, & tergens os
suum dicit: Non sum operata malum. 21. Per tria mouetur terra, & quartum
non potest sustinere: 22. Per seruum cùm regnauerit: per stultum cùm saturatus
fuerit cibo: 23. per odiosam mulierem cùm in matrimonio fuerit assumpta: & per
ancillam cùm fuerit hæres dominæ suæ. 24. Quatuor sunt minima terræ, & ipsa
sunt sapientiora Sapientibus: 25. Formicæ, populus infirmus, qui præparat in mes-
se cibum sibi: 26. lepusculus, plebs inualida, qui collocat in petra cubile suum:
27. Regem locusta non habet, & egreditur vniuersa per turmas suas: 28. stellio
manibus nititur, & moratur in ædibus regis. 29. Tria sunt, quæ benè gradiuntur,
& quartum, quod incedit feliciter: 30. Leo fortissimus bestiarum, ad nullius pa-
uebit occursum: 31. gallus succinctus lumbos: & aries: nec est rex,qui resistat ei.
32. Est qui stultus apparuit postquam eleuatus est in sublime: si enim intellexisset,
ori suo imposuisset manum. 33. Qui autem fortiter premit vbera ad eliciendum
lac,exprimit butyrum:& qui vehementer emungit,elicit sanguinem:& qui prouocat
iras, producit discordias.

COMMENTARII.

ERS 1. *Verba congregantis filij Vomentis.* Hebr. *Verba Agur filij Iakeh.* Assolet Latinus Interpres nomina propria Hebraica latinitate donare,cum aliquam habent emphasim, vti hæc videntur habere. *Congregans* enim significat eum, qui multam Sapientiam, & multas doctas sententias partim proprio studio,partim vsu & experientià,partim diuina reuelatione collegerat. *Filius vomens* seu *vomitus* saturum designat, & expletum diuinis epulis, scilicet illustrationibus adeò plenum, vt eas eructet, & in aliorum vsus cogatur euomere. *Visio,quam locutus est vir, cum quo est Deus, & qui Deo secum morante confortatus, ait:* Hebr. *Prophetiam dixit vir ad Ithiel & Veal*, Vir Deo plenus Agur hanc visionem,seu prophetiam exposuit duobus filiis,vel discipulis suis Ithiel,& Veal. Itaquè hoc caput propriè Auctorem habet Agur,cuius tamen dicta Salomon suis parabolis adiunxit, vt illis consona, & iisdem planè digna: suis dictis admiscens, quare etiam tanquam Salomonis citantur.

Vers.2. Stultissimus sum virorum, me omnium virorum stultissimum agnosco existere: *& Sapientia* hominum studio comparata qualis in hominibus doctis aspicitur, *non est mecum.* Modestiæ causa hæc Sapiens præmisit,nam Sapiens interrogatus vt sententiam dicat,ita sæpè præfatur: Hispanicè etiam dicimus, *yo soi ignorante, con todo esso dire loque me parece.* * Veræ Sapientiæ fundamentum est, scire, te scire nihil.

Veræ Sapientiæ fundamentũ est scire, te scire nihil.

Vers.3. Non didici Sapientiam, rerum naturalium, & humanarum non calui cognitionem: *& non noui scientiam Sanctorum.* Scientiam scilicet rerum diuinarum, & sanctarum: vel scientiam,qualis fuit in sanctis Prophetis, & in sanctis residet Angelis.

Vers. 4. Quis ascendit in cælum, vt scilicet hanc Sapientiam sibi compararet: *atque descendit*, vt quæ illic vidit, valeat ore proferre? *Quis continuit spiritum in manibus suis*, seu quis est præter Deum, cui venti pareant? *Quis colligauit aquas quasi in vestimento*, siue in nubibus continuit, ac suspendit, ne defluerent, sed illius nutum expectarent? Quis suscitauit omnes terminos terræ,seu statuit, atque constituit? *Quod nomen est eius, & quod nomen filij eius, si nosti?* Hoc est, an nosti nomen eius aut nomen filij eius, qui hoc solus potest? Dicimur ignorare nomen Dei, quia eius naturam nomine vtcumque explicatam ignoramus: ac si diceret, Quis eum nouit, aut eius filium?

Vers.5. Omnis sermo Dei ignitus. Psal.17. *Eloquia Domine igne examinata.* Est sermo Dei purissimus,ac purgatissimus ab omni vitio falsitatis, & corruptionis. *Clypeus est sperantibus in se.* Deus est clypeus vti Dauid cecinit *Psalmus citato: Protector est omnium sperantium in se.*

Verſ.6. Ne addas, quidquam verbis illius, & arguaris, inueniarisque mendax, ſeu corruptorem eſſe arguaris. * Verbo Dei nihil addendum, quod illi repugnet: nec auferendum, mutilando illud, aut vitiando, quod agunt hæretici.]

Verbo Dei nihil addendum, vel auferendum.

Verſ. 6.7.8.9. Duo rogaui te, ne deneges mihi, antequam moriar, ſcilicet, dum viuo. *Vanitatem, & verba mendacij longè fac a me.* Vt autem nec vanitate extollar, nec ſim mendax: *Mendicitatem, & diuitias ne dederis mihi; tribue tantum victui meo neceſſaria. Ne fortè ſatiatus* diuitiarum abundantia, *illiciar, ad negandum*, ſeu deſerendum Dominum: *Et dicam, Quis eſt Dominus?* ſic Pharao, *Quis eſt Dominus, vt audiam vocem eius?* Exo.5. *Aut egeſtate compulſus, furer*, ſeu actus furia in verba mendacij prorumpam, *& periurem nomen Dei mei.* Paupertas enim me alliciet ad furtum, rogatus verò a Iudice de delicto commiſſo peierabo. * Preme illud: *Ne fortè ſatiatur, illiciar ad negandum* Deum Certè diuitiarum affluentia aliquos ad tantæ vanitatis cumulum extulere, vt atheiſtarum in morem, Deum haud noſſe videantur.] * Et illud: *Aut egeſtate compulſus furer, & periurem.* Vilium homuncionum proprium eſt ob potus, vel cibi mercedem periuria perpetrare.] * Appoſitè ait: *Furer, & periurem* Quis enim niſi furioſus, peierare auderet?]

Affluentia diuitiarū agnatur atheiſmus.

Vilium homuncionum propriū eſt, falſo iurare ob vilē mercedem.

Qui peiērat, ſe furioſum oſtendit.

Verſ.10. Ne accuſes ſeruum ad Dominum ſuum temerè. Condolendum namque iis, qui ſeruilis ſunt conditionis, & ad quælibet eorum errata ſæpè conniuendum, tanquam qui ipſa ſtatus conditione ſunt grauati. * Certè ſeruitus ipſa eorum errati ſufficiens eſt ſupplicium.] *Ne fortè maledicas tibi*, ſeu ne tibi malè precetur actus ſupplicio, *& corruas* Deo crudelitatem tuam puniente.

Erratorum ſerui ipſa ſeruitus ſufficiēs eſt ſupplicium.

Verſ.11. Deteſtabilia genera hominum, quæ ſubiicio: *Generatio, quæ patri ſuo maledicit. & quæ matri ſuæ non benedicit.* * Filius enim non ſolùm debet ſuæ matri non maledicere, ſed benedicere iure tenetur eam, quæ geſtauit in vtero, & cum dolore eum enixa eſt.]

Filius non ſolùm debet matri non malè docere, ſed & benedicere iure tenetur.

Verſ.12. Et *generatio, quæ ſibi munda videtur*, vel quia ſordibus defœdari ignorat, vel quia illas non curat abſtergere: *& tamen non eſt lota à ſordibus ſuis.* Loquitur de ſordibus vitiorum. Nunquam debes de conſcientiæ mundicie præſumere: te immundum reputa vt frequenter inclamites: *Amplius laua me ab iniquitate mea. Pſal.50.*]

De conſcientiæ mundicie nunquā præſumendum.

Verſ.13. Et generatio, cuius excelſi ſunt oculi; & palpebræ eius in alta ſurrecta. Hic profectò ſuperborum eſt habitus, meritò aſpicientibus deteſtabilis.

Verſ.14. Et generatio, quæ pro dentibus gladios habet, & commandit molaribus ſuis, vt comedat inopes de terra, & pauperes ex hominibus. Crudeles intelligit, & auaros, qui velut feræ pauperes lacerant, quibus dentes ſunt quaſi gladij. * Ponderа illud: *Pro dentibus gladios habet.* Dum enim auarus pauperum ſubſtantiam comedit, eos quaſi gladio vulneratos interimit, dum ex neceſſitate perire coguntur.]

Auarus qui pauperū ſubſtantiam comedit, eos ſimul gladio interimit.

Verſ.15.16. Sanguiſuga duæ ſunt filiæ dicentes, Affer, affer. Cupiditatis, quæ velut ſanguiſuga quædam eſt duæ ſunt filiæ imò tres, ſeu potiùs quatuor, quæ quidem nunquam ſatiantur. *Tria enim ſunt inſaturabilia, & quartum, quod nunquam dicit, ſufficit. Infernus*, mors: *& os vulnæ*, mulierum concupiſcentia: *terra, quæ non ſatiatur aqua*, arens ſcilicet & ſabuloſa: *ignis verò nunquam dicit ſufficit*, ei enim quò plus addis lignorum, magis incenditur. * Appoſitè verò Sapiens duas illas particulas copulauit. *Infernus & os vulnæ*, mors enim, perditio, tartarus cum impudica fœmina colligantur.]

Mors, perditio, tartarus cum impudico fœmina colligantur.

Verſ.17. Oculum, qui ſubſannat patrem ſeu deridet: *& qui deſpicit partum matris ſuæ*, vel qui matrem ſuam non reueretur, cui plurimum debet ex eius conceptus vtero, ab ea in lucem editus, & educatus: *effodiant eum corui de torrentibus*, (aſſolent corui ædificare, & verſari circa torrentes & fluuios) tam ingrati filij oculos coruus ingratus crudeliter eruat: *& comedant eum filij, aquilæ*, id eſt immaturè moriatur, vt eius cadauer aquilæ carniuoræ abſumant. * Filij parentum deſpectores & mentis cœcitate, & immaturo obitu puniuntur.] * Particula illa, *Et qui deſpicit partum matris ſuæ* non cadat ſine pondere. Nam qui matrem deſpicit, eius deſpicit partum, id eſt, ſeipſum ab ea enixum. Porrò ſe deſpicit quaſi malè natum, qui matrem deſpicere non veretur.]

Filij parentum deſpectores & cœcitate mentis, & immatura morte puniuntur.

Se deſpicit quaſi malè natum, qui matrem deſpicit.

Verſ.18.19. Tria ſunt difficilia mihi, & quartum penitus ignoro. Quatuor ſunt mihi *admirabilia* (ſic Hebr.) cum eorum cauſam aut modum ignorem. *Viam aquilæ in cœlo*, quæ ſe mirum in modum in altum attollit, nec veſtigium poſt volatum relinquit. *Viam colubri ſuper petram*, cuius via tortuoſa eſt & lubrica ſuper & inter ſaxa adeò, vt eam poſt lapſum difficillimum ſit inueſtigare. *Viam nauis in medio mari*, quæ ſecundum ventum linteis excipiens citiſſime fertur, nec veſtigia reliquit. *Et viam viri in adoleſcentia*, quæ vaga admodum eſt, inſtabilis, & vaga adeò, vt errores illius vllus vix retexere poſſit. Hebr. eſt בעלמה *bealmah, in adoleſcentula*, ſeu *Virgine*, quibus verbis prophericè admirabilis Chriſti conceptio in Virginis vtero, & eiuſdem natiuitas videtur indicari. * Certè mihi admirabilis etiam obiicitur via, ſeu vita eius qui Virginis Deiparæ protectione nititur, quem ſæpe vidi per varios caſus, per criminum diſcrimina, tandem tantæ protectricis ope æternæ felicitatis in patriam peruenire.]

Mirabilis eſt via hominis, qui Deiparæ protectione nititur, poſt varios enim caſus tādem patriā æternā potitur.

Verſ.20. Talis eſt via mulieris adulteræ, ſeu ſimiliter mihi latent adulterantis fœminæ turpes actiones: *quæ comedit*, rem turpem honeſtè ac prudenter expreſſit. * Taxans quidem eos, qui impudicis verbis vtuntur.] *Et tergens os ſuum dicit: Non comedi*, malum nun ſum operata.

Qui impudicis verbis vtitur, taxatur.

Verſ.21.22.23. Per tria mouetur terra. Tria ſunt, per quæ terra turbatur, ac quodammodò tremit: *& quartum non poteſt ſuſtinere*, tanto oneri impar. *Per ſeruum, cum regnauerit.* Neſcit enim fortunæ proſperitate cum moderamine vti, & metuens contemni, plerumquè crudelis exſurgit. Verum adagium illud:

Aſperius nihil eſt miſero, cum ſurgit in altum.

Raró videris miſerū fortunæ fauore ad celſum munus euectum, quem typho ſuperbiæ elatum nō agnoſcas, ſuperbiam autem crudelitatis matrē eſſe quis dubitet?] *Per ſtultum, cum ſaturatus fuerit cibo.* Nam cibi, ac vini quo æſtuat, intemperantia, efficit, vt magis ſuam prodat ſtultitiam petulanter loquendo, & agendo. Aliqui de ſaturitate

Miſer ad altum munus euectum plerumquè ſuperbus, & crudelis.

Diues stultus intolerabilia detrimenta exerit pecuniarum ope.

turitare diuitiarum aptiùs intelligunt. * Et quidem diues stultus pecuniæ ope tanta delitamenta cogitat, tàm ineptas exerit actiones, vt eum non possint conciues sustinere.] *Per odiosam mulierem, cum in matrimonium fuerit assumpta,* seu per mulierem odio dignam, propter malos mores: hæc enim in coniugium sumpta, facta materfamilias domum perturbat. *Et per ancillam, cum fuerit heres domina sua.* Hæc quidem si domina præmortua, aut à viro expulsa, in coniugem assumitur, intolerabilis fit familiæ. * Huiusmodi enim ancillæ, vel famulæ maiores quàm pro sua conditione assumunt spiritus.]

Intolerabilis fit famula à Domino in vxorem assumpta.

Vers. 24.25.26.27.28. Quatuor sunt minima terra, seu ex minoribus terræ animalculis, *& ipsa sunt sapientiora sapientibus:* nam naturæ instinctu quædam industriæ opera exercent maiori solertia quàm homines sapientes, quam scilicet homines, qui Sapientiæ sunt capaces. *Formica* enim sunt *populus infirmus*, seu corpore exiguo, & infirmo, sed non est exigua huius populi prouidentia, *qui* quidem *praparat in messe cibum*, mirabili planè dexteritate. *Lepusculus*, (Hebr. *Saphan*, quod est genericum nomen multis animalibus fugacibus, & degentibus in latebris commune) *plebs inualida* & infirma, *qui collocat in petra cubile suum*, loco tuto, & minus accesso, vt se à venatoribus liberum præstet. *Locusta*, quæ *Regem non habet, & egreditur vniuersa per turmas suas.* Id est locustæ proficiscendi tempus, incedendi ordinem, quiescendi stationes, & castra mouendi opportunitatem non minùs seruant, quàm si Regem, vel Ducem haberet, quem sequerentur. *Stellio* item (genus lacertæ, vulgo *Tarantula ó Lagartija manibus nititur, & moratur in domibus Regis.* Sapiens profectò animaleulum, quod manibus vtens potuit verticem domus Regiæ tenere, * Animalis huiusce exemplo tenuis fortunæ homines admonentur, vt industriâ ac solertiâ nitentes, non desperent se ad conspicua munera posse peruenire: quod quotidiana docent experimenta.]

Tenuis fortunæ homines solertia, actionibúsq; probis nitentes ad munera conspicua posse peruenire non desperent.

Vers. 29.30.31.32. Tria sunt, qua benè gradiuntur, & quartum, quod incedit feliciter. Hebr. *pulchrè.* Primum *leo fortissimus bestiarum*, qui *ad nullius pauebit occursū*, magnificè procul dubio incedit, Deindè *gallus succinctus lumbos* seu paratus ad gressum, ad pugnam, ad procreationem pulchrè graditur. Tertio *aries*, qui magnificè incedit; quasi dux ante gregem: *nec est Rex, qui resistat ei.* id est, cum tanta incedit maiestate, vt vel Rex nequeat se cum illo componere. Poëtica loquendi formula. Sic de liliis & floribus Christus Dominus Matt. 6. *Nec Salomon in omni gloria sua coopertus est, sicut vnum ex istis* Quartò, qui bene seu ostentatiuè graditur, *est, qui stultus apparuit*, id est, stultus, qui aparuerit, *postquam eleuatus est in sublime*, seu constitutus in excelso aliquo dignitatis throno. Quàm vanè, quàm superbè se gerit. *Si enim* (pro, *quod si*) *intellexisset* periculum suum, aut quid sibi expediret, *ori suo imposuisset manum*, seu petere gradum illum desisset. * Stultus profectò est qui postulat, ad gubernationis thronum eleuari tot difficultatibus, tot obnoxium periculis? quæ qui intelligit, fugit, qui verò non fugit, non intelligit; vndè stultum se esse confirmat.]

Stultus planè est, qui ad regimen eleuari postular.

Vers. 33. Qui autem fortiter premit vbera, ad eliciendum lac, exprimit butyrum: & qui vehementer emungit, elicit sanguinem. Ouis vbera fortiter pastoris manu pressa, lac offerunt, quod suaue cogat in butyrum, vehementer verò compressa, sanguinem quasi è vulnere proferunt. Hoc stultus ad thronum euectus exitialiter agit. * Ediscant Principes sic cum subditis ouibus se gerere, vt si opus sit, fortiter tributorum lac, vtile quidem, eliciatur, sed non *vehementer*, id est, non sit tam dira tributorum exactio, vt pro lacte sanguinē exitium oui, Regi inutilis, accidat elici.] *Et qui prouocat iras, producit discordias.* Stultus præterea ad thronum euectus gubernationis haud se iratum (faciliter quidem) potest continere, vnde ira percitus vel immoderata verba profert, vel iniustas gerit actiones, queis subditorum discordiis, & rixis præbeatur occasio.

Princeps modicis tributis lac eliciat è subditis ouibus, nimiis sanguinem non emungat.

CAPVT XXXI.

Monet Salomon, vitandam libidinem, crapulam, iniustitiam. Et occasione matris (ex cuius ore loquitur) mulieris excellentis subnectit encomium, quod quidem per 22. versus iuxta totidem litteras, Hebræorum, à qualibet littera singulos versus inchoando, prosequitur.

1. VERBA Lamuelis regis, Visio, qua erudiuit eum mater sua.
2. Quid dilecte mi, quid dilecte vteri mei, quid dilecte vo-
torum meorum? 3. Ne dederis mulieribus substantiam
tuam, & diuitias tuas ad delendos reges. 4. Noli regibus,
ô Lamuel, noli regibus dare vinum: quia nullum secretum est
vbi regnat ebrietas. 5. & ne fortè bibant, & obliuiscantur
iudiciorum, & mutent causam filiorum pauperis. 6. Date sice-
ram mœrentibus, & vinum his qui amaro sunt animo: 7. bibant, & obliuiscantur
egestatis suæ, & doloris sui non recordentur amplius. 8. Aperi os tuum muto, &
causis omnium filiorum qui pertranseunt: 9. aperi os tuum, decerne quod iustum
est, & iudica inopem & pauperem. 10. Mulierem fortem quis inueniet? procul, &

de vltimis finibus pretium eius. 11. Confidit in ea cor viri sui,& spoliis non indigebit. 12. Reddet ei bonum, & non malum, omnibus diebus vitæ suæ. 13. Quæsiuit lanam & linum, & operata est consilio manuum suarum. 14. Facta est quasi nauis institoris, de longè portans panem suum. 15. Et de nocte surrexit, deditque prædam domesticis suis,& cibaria ancillis suis. 16. Considerauit agrum,& emit eum:de fructu manuum suarum plantauit vineam. 17. Accinxit fortitudine lumbos suos, & roborauit brachium suum. 18. Gustauit & vidit quia bona est negotiatio eius: non extinguetur in nocte lucerna eius. 19. Manum suam misit ad fortia, & digiti eius apprehenderunt fusum. 20. Manum suam aperuit inopi, & palmas suas extendit ad pauperem. 21. Non timebit domui suæ à frigoribus niuis: omnes enim domestici eius vestiti sunt duplicibus. 22. Stragulatam vestem fecit sibi: byssus & purpura indumentum eius. 23. Nobilis in portis vir eius, quando sederit cùm senatoribus terræ. 24. Sindonem fecit,& vendidit,& cingulum tradidit Chananæo. 25. Fortitudo & decor indumentum eius,& ridebit in die nouissimo. 26. Os suum aperuit sapientiæ,& lex clementiæ in lingua eius. 27. Considerauit semitas domus suæ, & panem otiosa non comedit. 28. Surrexerunt filij eius,& beatissimam prædicauerunt:vir eius,& laudauit eam. 29. Multæ filiæ congregauerunt diuitias: tu supergressa es vniuersas. 30. Fallax gratia, & vana est pulchritudo: mulier timens Dominum,ipsa laudabitur. 31. Date ei de fructu manuum suarum:& laudent eam in portis opera eius.

COMMENTARII.

VERS. 1. *Verba Samuelis Regis*, id est Salomonis,cuius etymologia est, *Ipsi Deus* vel *Cum ipso est Deus.* Hæc quæ sequuntur verba sunt Salomonis Regis, eum quo Deus est, vel in quo Deus adest. * Nec potest Concionator vtiliter sermonem proferre, si Deus in ipso non commoratur.] Visio,id est,doctrina prophetica à Spiritu Sancto per reuelationem accepta, *qua erudiuit eum mater sua.* Bethsabee adhuc tenerum. * Talibus monitis decet pias matres filiis adblandiri.] Heroïna illa prophetiæ dono collustrata periculum præuidit futurorum amorum Salomonis,ac proinde conatur iam indè à puero aduersus eas pestes eum salubribus monitis præmunire. * Etquidem tanta est humanitati agnata fragilitas, vt quiliber parens futura filij pericula valeat præuidere.] Aptè dixit, *Qua erudiuit eum mater sua.* * Ad matrem enim specialiter pertinet simul cum lacte filium vtilibus monitis enutrire.]

Non potest Cõcionator vtiliter verba proferre, si Deus in ipsa non adest.

Piæ matres piis monitis debent filiis adblandiri.

Quilibet parens potest esse futurorũ filij periculorum propheta.

Ad matrem specialiter attinet, simul cum lacte salutari doctrina filium enutrire.

Vers. 2. Quid dilecte mi,dicam tibi. (Bethsabea ait) *Quid dilecte vteri mei*, seu specialiter à me dilecte,quia te vtero gestaui? *Quid dilecte votorum eorum*, seu in quem tendunt vota,& desideria mea? Quid dicam tibi, quem tot titulis vehementer amo? Hæc accipe dogmata.

Vers. 3. Ne dederis mulieribus substantiam tuam. LXX. *diuitias*, ne opes voluptatibus noxiis captandis expendas. *Et diuitias tuas ad delendos Reges.* Vitium enim libidinis perdit Reges eorumque delet nomina. * Rex enim esse desinit omnium existimatione,qui impudicitia se communem homuncionem profitetur. Vnde Regio nomine quasi diuinus,actus libidine incipit esse humanus.]

Rex libidini addictus regio nomine, quasi diuino, deleto, incipit esse humanus.

Vers. 4. 5. Noli Regibus,ô Samuel, noli Regibus dare vinum, quo ebrietas conciliatur Regi prorsus indigna. Nam prætterquam quod est libidinis fomes, *nullum secretum est, vbi regnat ebrietas.* Et ne *fortè bibant Reges, & obliuiscantur iudiciorum*, seu iustitiæ, *& mutent causam filiorum pauperis*, id est, malè in pauperum causa pronuncient.

Vers. 6. 7. Date siceram mærentibus. Siceta est vinum, & quidquid vim habet inebriandi, vndè LXX. vertunt: Date inebriatiuum. Vinum ô fili non Regi propinandum, sed mærenti modicè adhibendum, nam vinum lætificat cor hominis, & eos qui amaro sunt animo ad hilaritarem reuocat; vndè addit, *& vinum iis, qui amaro sunt animo. Bibant hi, & obliuiscantur egestatis suæ, & doloris sui non recordentur amplius.* * Ac si diceret, vinum non sit frequens valentibus potus, sed mærentibus medicamen.]

Vinum non sit potus valenti, sed ægro medicamen.

Vers. 8. 9. Aperi os tuum muto, patrocinare in causa ei, qui opera tua eger, & nescit ipse causam suam defendere. * O quot huiusmodi mutorum periere causæ eo quod nescientes ipsi eas defendere, pius Aduocatus non adfuit, qui linguam mutis adhiberet.] *Et causis omnium filiorum, qui pertransceunt.* Protege peregrinos, qui cum sint magis iniuriæ obnoxij, speciali Regis patrocinio opus habent. * Peregrinos *filios* aptè appellauit, vt innuat, eorum causas sic protegendas esse, ac si filij lis ageretur.] *Aperi os tuum, decerne, quod iustum est, & iudica inopem, & pauperem.* Pro inope pronuncia, ne potentioris potentia opprimatur. * Cur de iudicio diuitum non agit mentionem, sed solùm de pauperum causa replicato nomine *Inopem, & pauperem* recordatur? Certè quia diuitum ius semper à Iudicibus protegitur, pauperum verò ius plerumquè in eorum æstimatione minuitur: Saltem de causæ iustitia perspicua quidem, assolent dubitare.]

Multæ causæ pereunt ob pij Aduocati defectum.

Sic peregrini causa protegenda, ac si filij lis ageretur.

Diuitum ius sèper protegitur à Iudicibus: de pauperum iure assolent dubitare.

Vers. 10. Iam, (vti aduerti) occasione matris subnectis fortis fœminæ encomium, id persequens per 22. versus iuxta 22. litteras Hebræorum. * Vt significet, talem mulierem omnibus litteris, seu omnibus numeris absolutam esse, & omnes litteras quomodocumque combinatas tali heroïnæ laudandæ non sufficere.] *Mulierem* enim *fortem quis inueniet?* Mu-

Omnes litteræ quomodocumque combinatæ non sufficiũt ad mulierẽ fortem, seu virtute præditam laudandam.

virtute excellens (Hispanè *Muger de valor*) vbinam, & à quonam diligenti scrutatore inuenietur. *Procul, & de vltimis finibus pretium eius.* Res admodum rara est, ac pretiosa, vt sunt ea, quæ ex vltimis Regionibus ad nos aduehuntur. * Vt mulier possit æstimationem *fortis* acquirere, omnibus debet esse velut in Regionibus longè dissitis collocata, domus scilicet claustris abscondita, difficile communi patens aspectui.]

Vt mulier, fortis nomen acquirat, debet domo reclusa, quasi in longè dissita Regione degere.

Vers. 11. *Confidit in ea cor viri sui.* Vir eius non metuit, ne incontinens sit, ne rem familiarem prodigat, ne torpeat negligentia. *Et spolijs non indigebit*, seu re domestica, nam per vxoris diligentiam domus, rebus ad vitam necessariis abundat.* Cum familia penuria laborat, negligentia, seu otium vxoris arguitur.]

Cum familia penuria laborat, otium vxoris arguitur.

Vers. 12. *Reddet ei bonum, & non malum omnibus diebus vitæ suæ.* Erit viro suo multorum bonorum causa: nullum verò incommodum, aut periculum illi afferet. * Proba equidem vxor & precibus ad Deum profusis, & prudentibus monitis virum à malo retrahit, & ad bona sectanda allicit.]

Vxor proba virum à malo retrahit, ad bonú allicit.

Vers. 13. *Quæsiuit lanam, & linum*, operis faciendi auida, nec expectauit, vt maritus eam operis materiam ubtrudens, ad operandum hortaretur. * Proba etenim fœmina non indiget viri monito, vt domestico labori fugiens otium, incumbat.] *Et operata est consilio manuum suarum.* Hebr. *Operata est voluntate manuum.* Ipsa volens, & spontè manus ad opus admouit. Ea profectò voluntate, seu spontanea manuum operatione, opus promouit. * Nam quæ voluntate fiunt, dexteriùs geruntur, & citiùs promouentur.]

Proba vxor nõ eget mariti monito, vt labori domestico incumbat.

Quæ voluntate fiũt, dexteriùs geruntur, & citiùs promouentur.

Vers. 14. *Facta est quasi nauis institoris de longè portans panem suum.* Facta est similis mercatorum nauibus, quæ aliquas asportant merces, aliquas important. Sic enim materfamilias vendit ea quibus abundat, & quæ non sunt vsui, & vicissim quæ sunt necessaria domui præparat. De longè portare panem est, extraordinaria quadam industria, & remota quodammodò aliquid parare. Sic matrisfamilias industria ex rebus alioqui inutilibus cuiusmodi sunt attritæ vestes, & alia huiusmodi, quæ in domibus negliguntur, peculiolam colligit, ex qua linum mercatur, aut lanam, vnde telas conficiat, & vestes. * Vxoris probæ industria, quæ inutilia sunt in domo, & passim abiiciuntur, in vtilia, ac necessaria conuertuntur.]

Vxoris industria, quæ inutilia sunt in domo, in vtilia ac necessaria conuertuntur.

Vers. 15. *Et de nocte surrexit*, id est, ante lucem *deditque prædam domesticis suis, & cibaria ancillis suis.* LXX. *Dedit escas domesticis.* Retineo Hebræam vocem טרף *tereph* quæ propriè *prædam* seu rapinam significat, & sic sententiam explico. Valdè manè surgens cibos non quouis modo partos, sed labore, ac sudore, quasi vi deprædatos domesticis impertit, vt singuli ad sua quæque ministeria refecti procedant. * Summo manè materfamilias surgens, efficit domesticos manè euigilare, & ministerio operam incumbere. Dominus somniculosus famulos facit, in vtramque aurem obdormire, & serò, ac segniter ad laborem procedere.]

Dominus somniculosus famulos efficit in vtramque aurem obdormire, & serò ad opera procedere.

Vers. 16. *Considerauit agrum, & emit eum: de fructu manuum suarum plantauit vineam.* Cum attentè scrutata aduertisset, quendam agrum aptum esse ad plantas vitiorum serendas, vineam plantauit sumptum agendo de iis, quæ manuum industria & domestico labori acquisierat.

Vers. 17. *Accinxit fortitudine lumbos suos*, assumpsit fortem, ac virilem animum: & roborauit brachium suum, ad huiusmodi opera exercenda, quæ vix viri exequerentur.

Vers. 18. *Gustauit, & vidit, quià bona est negotiatio eius.* Ipso experimento didicit, aptam esse negotiationem, quâ ex lino & lana pecuniam acquisiuit, quâ potuisset cibum familiæ præparare. *Non extinguetur in nocte lucerna eius*, aliquot noctis horas ipsa cum ancillis suis instituit operi, ex quo tantam experta est vtilitatem.

Vers. 19. *Manum misit ad fortia, & digiti eius appenderunt fusum*, seu vnà cum ancillis colo, & fuso fila ducere non cessauit. * Vt fœminæ ediscant fortis mulieris armamenta esse colum & vertibulum sicut fortis militis gladius.]

Armamenta fortis mulieris colum & fusum, sicut militis gladius.

Vers. 20. *Manum suam aperuit inopi.* Nec solùm familiæ sustentandæ suas dicauit operas, pauperibus simul munifica extitit manu quidem aperta, id est, largè eis subsidia præbendo. * Eleemosyna enim opes non minuit sed auget.] Vndè adiicit Sapiens, & palmas suas extendit *ad pauperem*, cui manum aperuerat. Vt scilicet à paupere reciperet ambobus manibus, quod vnica manu aperta tribuerat. * Qui enim agit eleemosynam plùs quam erogat, accipit.]

Eleemosyna auget opes.

Qui agit eleemosynam, plus quàm erogat, accipit.

Vers. 21. *Non timebit domui suæ à frigoribus niuis: omnes enim domestici eius vestiti sunt duplicibus*, seu internis & externis vestibus sunt aptè muniti.

Vers. 22. *Stragulatam vestem fecit sibi*, variam, & pretiosam vestem sibi ipsa perfecit. *Byssus enim & purpura indumentum eius*, tam nobili heroïnæ agnatum. Nec enim dedecet fœminas nobiles, & diuites pretiosis vti vestimentis.]

Decens est fœminas nobiles & diuites pretiosis vti vestibus.

Vers. 23. *Nobilis in portis vir eius*, celebris, & clarus ostentabitur maritus eius in portis, vbi forum erat, prætoria, ac tribunalia: *quando sederit cum Senatoribus terræ*, Iudicibus, vel proceribus populi. * Sancta enim & prudens vxor virum facit esse æstimabilem: sicut vxor praua maritum efficit à cunctis contemni.]

Vxor proba mariti decus, dedecus praua.

Vers. 24. *Sindonem* seu linteum ex subtili lino, qua ad ornatum capitis vtuntur mulieres illustres (à Sidone Ciuitate Phœniciæ nomen accepit, vbi primò inuentum fuit) *fecit, & vendidit, & cingulum*, seu zonas perelegantes acu pictas, *tradidit Chananeo*, seu Chananæis mercatoribus. *Chananæis* hîc nomen mercatorem significat, quod multi ex Chananæis mercaturæ operam darent, ac præsertim illi, qui oppida mari vicinintra incolebant.

Vers. 25. *Fortitudo, & decor indumentum eius.* Eaque pretiosam vestem inducendo corpori fecit sibi, præcipuè fortitudine & honestate animum ornare curauit. *Et ridebit in die nouissimo.* Vndè in morte exultabit, quando à cœlesti Iudice non corporeus vestitus, sed animi spectatur ornatus,

Vers. 26. *Os suum aperuit Sapientiæ*, non vana loquitur, sed consideratè & sapienter verba profert. *Et lex clementiæ in lingua eius.* lex clementiæ in ore eius versatur, id est pietatis &

Commendabilis lingua in qua semper lex residet pietatis.

cordiæ proximis exhibendæ. * Vt hinc nonnullarum mulierum nobilium lingua taxetur, in qua lex clementiæ non viget, sed murmurationis, ac mendacij exlex consuetudo. Commendabilis planè os, vbi lex semper residet pietatis.]

*Vers.*27. *Considerauit semitas domus suæ.* Non solùm propriæ consciéntiæ puritati attendit, sed diligenter inspexit, an domestici omnes ità vt par est, se gererent.

Heroum obligatio nō solùm propriæ, sed domesticorum saluti attendere.

* Hæc heroum obligatio non solùm propriæ, sed & domesticorum saluti attendere.] *Et panem otiosa non comedit.* Quæ domesticorum corporeis commodis, & simul spirituali profectui tam diligens incumbit, se otio minimè torpere testatur.

Vers. 28. *Surrexerunt filij eius, beatissimam prædicauerunt, vir eius & laudauit eam.* Maritus, & filij eam in publicis consessibus laudant: maritus quidem ore, filij autem modestia, quam ex matris dogmatis didicere.

Filij probe educati parentes solo aspectu collaudant.

* Profectò filij probè educati, modesti, vrbani parentes mirificè suo aspectu collaudant.]

*Vers.*29. *Multæ filiæ congregauerunt diuitias,* Multas vidi (ait maritus laudans vxorem) fœminas congregandis diuitiis temporariis, & spiritualibus operam dedisse meritò commendandas: sed *tu* ò fœmina illustris, *supergressa es vniuersas.*

*Vers.*30. *Fallax gratia, & vana est pulchritudo*, de quo assolent fœminæ gloriari. *Mulier timens Dominum*, verè pulchra, ipsa laudabitur, externo non eget encomiaste, seipsa commendat laude.

*Vers.*31. *Date ei de fructu manuum suarum*, id est propria facinora Quicumque, inquam, talis Heroinæ laudes vultis decantare, commemorate res ab ipsamet gestas, & aliena omittite. Quid enim opus, patriam, parentes, clientelam, & maiorum encomia celebrare, vbi tanta suppetunt, & tam propria ipsimet digna laude facinora? *Et laudent eam in portis opera eius* laudent non tantum inter domesticos parietes, sed etiam in foris, & theatris, ac celeberrimis ciuium ac Magistratuum conuentibus.

Virtus quæ tumnis occulta celari non potest

Opera re, nō natalitium laudet.

* Vel fœminæ absconditæ virtus operiri non potest: lux est quæ nequit claustri nube celari. * Edisce, nullum debere ex illustri solùm natalitio collaudari; *laudent eum opera eius*, quæ si non adsint commendatione digna, encomium ex genere magis est vituperium: quod cum nobilis ille fuerit, opera nobilitati agnata non gesserit.

LIBER

LIBER SECVNDVS.

COMMENTARII LITERALES, ET MORALES

ECCLESIASTES.

PROLVSIO.

In huiusce libri Salomonis, qui dicitur *Concionator*, vestibulo inuenio, vndenam Concionatores hauriant, ad proferenda vtiliter auditoribus dogmata Sacra, auxilium. Inquit enim Ecclesiastes, *Omnia flumina intrant in mare, & mare non redundat.* Vbi Richardus Laurent. *lib.* 1. *de laud. Virg.* profatur. *Omnes aquæ dulces, scilicet omne genus gratiarum, & omnia charismata intrant in mare, id est, Mariam; & mare, id est Maria, non redundat, siue non intumescit*, sibi omnia retinens. Nam *ad locum, vbi exeunt flumina* beneficiorum *reuertuntur, vt iterùm fluant ad nos: sicut enim nec maris profunditas, sic nec Mariæ liberalitas potest exhauriri; indeficienter enim, & indefessè dat gratiam vniuersis.* Sic ille.

Omne gratiarum genus intrat in mare Mariæ.

CAPVT PRIMVM.

Salomon describit terræ, & elementorum omnium mutationes, generationes ac corruptiones rerum sublunarium; cælorum & syderum circuitiones: ex quorum cognitione nulla tranquillitas humano animo: ex vsu nulla satietas sensibus: ex experientia nulla Sapienti voluptas; sed vbiquè difficultas, vbiquè labor.

1. VERBA Ecclesiastæ, filij Dauid, regis Ierusalem. 2. Va-
nitas vanitatum, dixit Ecclesiastes: vanitas vanitatum, &
omnia vanitas. 3. Quid habet amplius homo de vniuer-
so labore suo, quo laborat sub sole? 4. Generatio præterit,
& generatio aduenit: terra autem in æternum stat. 5. Ori-
tur sol, & occidit, & ad locum suum reuertitur: ibique re-
nascens, 6. gyrat per Meridiem, & flectitur ad Aquilo-
nem: lustrans vniuersa in circuitu pergit spiritus, & in circulos suos reuertitur. 7.
Omnia flumina intrant in mare, & mare non redundat: ad locum, vnde exeunt flu-
mina, reuertuntur vt iterum fluant. 8. Cunctæ res difficiles: non potest eas ho-
mo explicare sermone. Non saturatur oculus visu, nec auris auditu impletur. 9. Quid
est quòd fuit? ipsum quod futurum est, quid est quod factum est? ipsum quod fa-
ciendum est. 10. Nihil sub sole nouum, nec valet quisquam dicere: Ecce hoc re-
cens est: iam enim præcessit in sæculis, quæ fuerunt ante nos. 11. Non est priorum

memoria

memoria: sed nec eorum quidem, quæ posteà futura sunt, erit recordatio apud eos, qui futuri sunt in nouissimo. 12. Ego Ecclesiastes fui rex Israël in Ierusalem, 13. & proposui in animo meo quærere & inuestigare sapienter de omnibus, quæ fiunt sub sole. Hanc occupationem pessimam dedit Deus filiis hominum, vt occuparentur in ea. 14. Vidi cuncta, quæ fiunt sub Sole; & ecce vniuersa vanitas, & afflictio spiritus. 15. Peruersi difficilè corriguntur, & stultorum infinitus est numerus. 16. Locutus sum in corde meo, dicens: Ecce magnus effectus sum, & præcessi omnes Sapientia, qui fuerunt ante me in Ierusalem: & mens mea contemplata est multa sapienter, & didici. 17. Dedique cor meum vt scirem prudentiam atque doctrinam, erroresque & stultitiam: & agnoui quòd in his quoque esset labor, & afflictio spiritus: 18. eò quòd in multa Sapientia, multa sit indignatio: & qui addit scientiam, addit & laborem.

COMMENTARII.

ERS 1. *Verba Ecclesiastæ, filij Dauid Regis Ierusalem.* Verba Concionatoris Salomonis Regis Ierusalem Dauidis filij, quibus more Concionatorio de rerum vanitate disserit, aliisque argumentis ad mores efformandos appositis. * Nec enim potest Concionator appellari, qui conceptus ad morum compositionem inutiles profert auditoribus.*

Qui conceptus inutiles ad mores efformandos profert, haud potest Concionator appellari.

Vers. 2. Vanitas vanitatum, dixit Ecclesiastes, & omnia vanitas. Vanitas vanissima res occupat humanas. Illud vanum vocitatur, quod leue est, & vile, quod deficit. Græcè *Vapor vaporum*, vel vapor fumi, & aura tenuis, quæ facilè soluitur. De se Salomon in tertia persona loquitur modestiæ causa, sicut Paulus de se ipso loquens, ait 2. *Cor.* 12. *Scio hominem in Christo siue in corpore, &c.* * Docens Concionatores non plausum ambire, sed solùm Dei gloriam, & auditorum vtilitatem procurare.] *Omnia* (repetit) *vanitas.* In omnibus enim creatis vanitas inest ob naturæ earum inconstantiam, mutabilitatem, fallacem speciem, invtilitatem ad ea consequenda, quæ nobis proponimus, molestias & curas, quas nobis afferunt. * Omne id, quod ad virtutem non proficit, & spiritum affligit, vanum est.]

Concionator nô quærat plausum, sed Dei gloriam, ac proximi vtilitatem.

Omne id, quod animo non prodest, eum affligés est vanum.

Vers. 3. Quid habet amplius homo de vniuerso labore suo, quo laborat sub Sole siue in hac vita vbi solis fruimur vsura, Quid superest homini post tot labores, quos in hac vita sustinet, quo præmio potitur? *Sub Sole* inquit, non supra Solem. Omnes labores, qui sub Sole, id est propter mundialium rerum acquisitionem sustinentur, inutiles, vacui, sine præmio. Cura igitur supra solem, id est propter cœlestium acquisitionem laborare, infallibili quidem muneris spe.]

Qui sub Sole laborat, id est, propter terrena sine præmij spe stultè defatigatur.

Vers. 4. Generatio præterit, & generatio aduenit, Hominum alij moriuntur, alij nascuntur, & in defunctorum locum succedunt. * Cur non agnato ordine dixit, *Generatio aduenit, generatio præterit,* siquidem priùs est nasci, quam mori? Certè quia tam breuis, tam fallax est vita, vt priùs quodammodò sit mori, quàm nasci.] *Terra autem in æternum stat* Terra eadem permanet, estque quasi commune diuersorium venientium & abeuntium.

Tam fallax est vita, vt priùs quodámodò sit mori, quàm nasci.

Vers. 5. 6. Oritur Sol, & occidit, & ad locum suum, vnde fulgens processerat, absoluto cursu *reuertitur. Ibique renascens*; seu è tumulo occidentali resurgens, *gyrat per Meridiem, & vertitur ad Aquilonem* perficiens quidem annorum Solarium motum, accessum, ac recessum inter tropicos Cancri & Capricorni: Æstiuo enim tempore Sol ad Aquilonem vergit, hyeme ad Meridiem. *Lustrans vniuersa in circuitu pergit spiritus, & in circulos suos reuertitur.* Vniuersa peruadens peruolat ventus, & in circulos suos reuertitur; nam ex duodecim ventis respondentibus totidem cœli, terræque plagis, nunquam non aliquis aliquam mundi plagam perflat. Et quidem inter causas generationis, & corruptionis sublunarium, quas hîc Sapiens recenset: interque errabunda, & inconstantia vniuersi, non vltimum locum tenent venti, qui nec ipsi quiescunt vnquam, nec aërem, nec aquam, nec terram quiescere sinunt, sed acri suo flatu, & aliquando pestilenti pluribus locis perniciem afferunt, & ruinam.

Vers. 7. Omnia flumina intrant in mare, & mare non redundat, non laxat habenas, vt maiorem situm occupet, sed absorptis tot fluminibus, in assignato termino côtinetur. *Ad locum, vnde exeunt, flumina reuertuntur, vt iterum fluant,* id est, ad mare, & mari conterminam abyssum aquarum, quæ iam inde à mundi exordio est in terræ visceribus, (sicut in corpore humano maxima sanguinis copia adest in hepate, & in corde) indeque per innumeros cuniculos quasi per venas disperguntur aquæ per omnes partes terræ, & certis locis iam colatæ in fontes, & in flumina erumpunt.

Vers. 8. Cunctæ res, difficiles, seu afferentes laborem volenti earum scientiam, ac cognitionem comparare. *Non potest eas homo explicare sermone.* Tanta enim rerum difficultas, vt explicandi eas verbis superent facultatem. *Non satiatur oculus visu, nec auris auditu impletur.* Hi enim sensus in hominibus semper vana cognoscere appetunt, & citius fatigantur, quàm satientur.

Vers. 9. Quid est, quod fuit ipsum? quod futurum est. Quid est, quod factum est? ipsum, quod faciendum est. In naturalibus idem cœlorum motus, eadem elementorum collocatio, animalium species, & proprietates eædem. In moralibus eadem hominum studia circa honores, diuitias, mercaturam, militiam, &c. Vnde

Vers. 10. Nihil sub Sole nouum, nec valet quisquam dicere: Ecce hoc recens est, iam enim præcessit

Tazanium, qui existimât se nouos conceptuũ partus edidisse.

[illegible] seculis, quæ fuerunt antè nos. * Vt Concionatoribus, & omnibus qui student litteris vanitas taxatur, dum existimant nouos conceptuum edidisse partus, quos iam iam à seculis alij enixi fuere.]

Vers. 11. Non est priorum memoria: sed nec eorum quidem, quæ postea futura sunt, erit recordatio apud eos, qui futuri sunt in nouissimo. Solet enim ipsa vetustas hominum nomina, & res gestas abolere. * Vnde stulti, qui ad perpetuam mundi memoriam laborare satagunt: stabilissima quæque corruunt, & si alicuius permanent reliquiæ, Auctoris nomen omninò abolet[illegible].]

Stultum, qui ad perpetuã mundi memoriam satagit laborare.

Vers. 12. 13. Ego Ecclesiastes, seu Concionator vester me mundialis vanitatis exemplum [illegible]xpono. *Fui enim Rex Israel, in Ierusalem* meam Curiam, meam Regiam habens: *& proposui in animo meo, quærere, & inuestigare Sapienter de omnibus*, id est, ex scientiarum principiis, quæ fa[illegible] non solent, rerum effectus penetrar[illegible] omnes, *qui fiunt sub Sole. Hanc occupationem pessimam*, seu laboriosam admodum *dedit Deus filiis hominum, vt occuparentur in ea.* * Scientiarum studium vtile admodum, sed maxima spiritus, ac corporis partium molestia. * Preme illud: *Dedit Deus*, seu Dei dono accepimus. Munus enim Dei est, homi[illegible] [illegible] ad o[illegible] per[illegible]ula fugiend[illegible].] * Adiicit, *Filiis hominum.* Nam qui [illegible] [illegible]. & Sapientiæ acquirendæ, cum potest, non expendit studium, non cum hominum filiis, sed cum filiis bestiarum debet annumerari.]

Molestum admodũ est [illegible] scientiarum studium.

Dei beneficio accipimus inclinationem ad litterarum studium.

Qui Sapientiæ acquirẽdæ non studet, quasi nõ est homo.

Vers. 14. Vidi cuncta, quæ fiunt sub Sole, vt c[illegible]rem, num alia occupatio esset sine mo[illegible]stia, vt studio scientiarum noncium temittere[illegible]: *Et ecce vniuersa vanitas, & afflictio spiritus*, id [illegible] animo molestiam afferentia.

V[illegible]. Stultorum infinitus est numerus. Attamen post diligentem inquisitionẽ didici, stultorum, qui ab acquirendæ Sapientiæ labore recedunt putantes, posse se sine labore alia gerere munera, penè infinitum esse numerum. Et quamuis conarer eos ad studium Sapientiæ reducere, arduam susciperem prouinciam; quia peruersè de rebus iudicantes difficilè admodum corriguntur, vnde in stultorum cœtu persistunt. * Stulti ad meliorem frugem reductio fere est impossibilis.

Stulti reductio ferè est impossibilis.

Vers. 16. Locutus sum in corde meo, mecum recogitaui, dicens. *Ecce magnus effectus sum Magister, & præcessi omnes Sapientia, qui fuerunt ante me in Ierusalem: & mens mea contemplata est multa Sapienter, & didici.* * Postquam se omnes Sapientia præcessisse ostendit: postquam multa contemplasse ex acquisita Sapientia affirmauit: adiicit, *Et didici.* Quid quæso didicit adhuc, qui tanta Sapientia præditus fuerat? Profectò nullus tam Sapiens innenitur, cui non residant plura, ac plura ediscenda.]

Nullus tam Sapiens, cui non resideãt plura ac plura ediscenda.

Ver. 17. 18. Deditque cor meum, vt scirem prudentiam, atque doctrinam siuè scientiam: errores[que]; & stultitiam; nam contrariis contraria intelliguntur: *& agnoui, quod in his quoque esset labor, & afflictio spiritus*, id est, in his cognoscendis scilicet Sapientia, prudentia, erroribus, & stultitia. *Eo quod in multa Sapientia multa sit indignatio*, id est, multus fastus & elatio Sapientis, qui simpliciores contemnit, & illis irascitur cum interrogatur. Nam doctissimus quisque laboriosissimè docet, cum illis sit graue & molestum in minutis rebus, & sibi facilibus versari, interim luctando cum discipuli ignorantia. * Obiicies: Non doceat Sapiens, & non aderit indignationis occasio. Certè dedeceret Sapientem pium non docere; à Deo enim Sapientiam accepit, vt non solùm sibi proficeret, sed aliis ferret vtilitatem.] *Et qui addit scientiam addit, & laborem*, scilicet in docendo, sante Tullio, *Quo quisque est ingeniosior, hoc docet iracundius, & laboriosius.*

Sapientem dedecet, alios non docere.

CAPVT II.

Asserit Sapiens, se studio Sapientiæ ob molestias seposito, ad corporis voluptates c[illegible]ptandas, transiluisse: sed ibi non reperta requie, ad Sapientiam Conciliandam cum voluptatibus, rediisse; sed frustra: vnde vtroque fastidito, se [illegible]radidisse, ait, vanissimæ acquirendarum opum solicitudini, non tam sibi, quam hæredibus profuturarum ignotis.

1. DIxi ego in corde meo: Vadam, & affluam deliciis, & fruar
bonis. Et vidi quòd hoc quoque esset vanitas. 2. Risum reputaui errorem: & gaudio dixi: Quid frustrà deciperis?
3. Cogitaui in corde meo abstrahere à vino carnem meam,
vt animum meum transferrem ad sapientiam, deuitarémque
stultitiam, donec viderem quid esset vtile filiis hominum:
quo facto opus est sub Sole numero dierum vitæ suæ. 4. Magnificaui opera mea, ædificaui mihi domos, & plantaui vineas, 5. feci hortos, &
pomaria, & conseui ea cunctis generis arboribus, 6. & extruxi mihi piscinas aquarum, vt irrigarem siluam lignorum germinantium, 7. possedi seruos & ancillas,
multámque familiam habui, armenta quoque, & magnos ouium greges, vltra om-

nes qui fuerunt ante me in Ierusalem: 8. coaceruaui mihi argentum, & aurum,
& substantias regum, ac prouinciarum: feci mihi cantores, & cantatrices, & deli-
cias filiorum hominum, scyphos & vrceos in ministerio ad vina fundenda: 9. &
supergressus sum opibus omnes, qui ante me fuerunt in Ierusalem: sapientia quo-
que perseuerauit mecum. 10. Et omnia, quæ desiderauerunt oculi mei, non negaui
eis: nec prohibui cor meum quin omni voluptate frueretur, & oblectaret se in his,
quæ præparaueram: & hanc ratus sum partem meam, si vterer labore meo.
11. Cúmque me conuertissem ad vniuersa opera, quæ fecerant manus meæ, & ad
labores, in quibus frustra sudaueram, vidi in omnibus vanitatem & afflictionem ani-
mi, & nihil permanere sub sole. 12. Transiui ad contemplandam sapientiam,
erroréſque & stultitiam (quid est, inquam, homo, vt sequi possit regem Factorem
suum?) 13. & vidi quòd tantum præcederet sapientia stultitiam, quantum differt
lux à tenebris. 14. Sapientis oculi in capite eius: stultus in tenebris ambulat: &
didici quòd vnus vtriusque esset interitus. 15. Et dixi in corde meo: Si vnus &
stulti & meus occasus erit, quid mihi prodest quòd maiorem sapientiæ dedi ope-
ram? Locutúsque cum mente mea, animaduerti quòd hoc quoque esset vanitas.
16. Non enim erit memoria sapientis similiter vt stulti in perpetuum, & futura
tempora obliuione cuncta pariter operient: moritur doctus similiter vt indoctus.
17. Et idcircò tæduit me vitæ meæ, videntem mala vniuersa esse sub sole, & cun-
cta vanitatem & afflictionem spiritus. 18. Rursus detestatus sum omnem indu-
striam meam, qua sub sole studiosissimè laboraui, habiturus hæredem post me
19. quem ignoro, vtrùm sapiens an stultus futurus sit, & dominabitur in laboribus
meis, quibus desudaui & sollicitus fui, & est quidquam tam vanum? 20. Vnde
cessaui, renuntiauitque cor meum vltrà laborare sub sole. 21. Nam cùm alius la-
boret in sapientia, & doctrina, & sollicitudine, homini otioso quæsita, dimittit: &
hoc ergo vanitas, & magnum malum. 22. Quid enim proderit homini de vniuer-
so labore suo, & afflictione spiritus, qua sub sole cruciatus est. 23. Cuncti dies
eius doloribus & ærumnis pleni sunt, nec per noctem mente requiescit: & hoc
nónne vanitas est? 24. Nónne melius est comedere & bibere, & ostendere animæ
suæ bona de laboribus suis? & hoc de manu Dei est. 25. Quis ita deuorabit, &
delicijs affluet vt ego? 26. Homini bono in conspectu suo dedit Deus sapientiam,
& lætitiam: peccatori autem dedit afflictionem, & curam superfluam, vt addat, &
congreget, & tradat ei qui placuit Deo: sed & hoc vanitas est, & cassa sollicitu-
do mentis.

COMMENTARII.

VERS. 1. *Dixi ego in corde meo: Vadam*, & tandem inueniam aliquid, quo possit spiritus Sapientię molestiis defatigatus requiescere: *& affluam delicijs, & fruar bonis* delectastilibus. *Et vidi*, seu experimento didici, *quod hoc quoque esset vanitas.*

Vers. 2. Risum reputaui errorem. Hebr. מְהֹלָל *meholel immoderationem, nimietatem, insaniam.* Risum seu exultationem, quam ex deliciis capiebam, comperi esse immoderatam, ac nimiam insaniam. *Et gaudio dixi*: (per prosopopeiam gaudium alloquitur) *Quid frustra deciperis?* quærens requiem animo meo, cum immoderatum gaudium vitiosum sit res prorsus inanis? Hebr. loco huius particulæ, *Quid frustra deciperis?* est, *Quid hoc facis?* Vulgariter, *Que haces con esto?* ac si diceret, *No haces nada.* * Nullum enim gaudium illicitum potest animo veram exhibere lætitiam.]

Nullũ gaudium illicitum potest animo veram dare lætitiam.

Vers. 3. Cogitaui in corde meo abstrahere à vino. Vini & ebrietatis nomine omne genus voluptatis intelligitur, præsertim gustus, & qui hunc sequuntur voluptatis tactus. Cum comperissem illicitum, seu immoderatum gaudium rem esse inanem, & vitiosam, statui à vino, seu ab eis voluptatibus sensus meos abstrahere, *vt animum meum* rursum *transferrem ad Sapientiam, deuitaremque stultitiam.* * Nimia enim vini potio, immoderat voluptatum vsus hominem procul dubio reddit stultum.] * Aptè verò noxiæ voluptates in vino signantur, quia ex nimia vini potione fons vitiorum emanat.] *Donec viderem, quid esset vtile filiis hominum.* Nam dum in his versabar, rem omnem conferebam, vt explorarem, quid verè homini bonum vtile sit, & iucundum. *Quo facto opus est sub Sole numero dierum vitæ suæ*, Id est, quid sit illud quod facere debent filij hominum vt rem maximè vtilem, & iucundam obtineant. Hebr. & Græcè, *Donec viderem, quid sit bonum filiis hominum, quod faciant sub Sole* (dum vixerint in terra) *in numero dierum vitæ suæ*, seu toto vitæ curriculo.

Vinum, & voluptates hominem reddunt stultum.

Ex nimia vini potione fons vitiorum emanat.

Vers. 4 5. Magnificaui opera mea. Magna opera feci mihi in commodum, in voluptatem, in delicias. *Ædificaui domos, & plantaui vineas, feci hortos & pomaria, & conseui ea cunctis generis arboribus.* Inutilis prorsus domus præcelsæ ædificatio, si simul vineæ, horti, ac pomaria non plantentur, quorum fructibus domus, seu familia persistere valeat. Stultè domum ædificas, qui

è do

Stultè domum ædificat, qui ex domesticorũ victu aufert, quod ædificationi impendit.

mesticorum victu necessitatio aufers, quod ædificio impendis. Vnde vetum est Hispanicum prouerbium. *Las obras di las sobras.*

Vers. 6.7.8.9. *Extruxi mihi piscinas aquarum, vt irrigarem siluam,* seu hortos *lignorum* siue arborum *germinantium. Possedi seruos, & ancillas, multámque familiam habui,* ad cuius alimenta *armenta quoque, & magnos ouium greges* possedi, *vltra omnes, qui fuerunt ante me* Reges *in Ierusalem.* Nec vineis, pomariis, armentis, ac gregibus satis abundans, seu satis abundare existimans: *coaceruaui mihi argentum, & aurum, & substantias Regum, & prouinciarum,* seu diuitias, quæ ex Prouinciis tributariis, ex Regum muneribus, ex negotiatione etiam, ac missione classium in Ophir &c. parabantur. *Feci mihi cantores, & cantatrices & delicias filiorum hominum,* seu delicatas epulas, aliasque lautitias, quibus homines assolent delectari. *scyphos, & vrceos in ministerio ad vina fundenda: & supergressus sum opibus omnes, qui ante me fuerunt in Ierusalem. Sapientia quoque perseuerauit mecum,* contemplatione, & iudicio speculatiuo, non praxi & vsu morali. * Nec enim inter tot delicias poterat Sapientia perfectè persistere.] * Pondera particulas: *Extruxi mihi piscinas. Coaceruaui mihi argentum, & aurum. Feci mihi cantores.* Mihi cuncta paraui. Et nihil Regno? & nihil subditis? tibi omnia? Non probus Princeps, qui sibi solùm omnia commoda præparat subditorum oblitus.]

Inter delicias haud potest Sapiẽtia perfectè persistere.

Non probus Rex, qui sibi omnia commoda præparat subditorum oblitus.

Vers. 10. *Et omnia, quæ desiderauerant oculi mei non negaui eis,* cuncta cordis expleui desideria: *nec prohibui cor meum, quin in omni voluptate frueretur & oblectaret se in his, quæ præparaueram: & hanc ratus sum partem meam, si vterer labore meo.* Pars in Scriptura frequenter pro Charissimo bono sumitur. Psal. 15. *Dominus pars hereditatis mea.* Hoc ergo mihi charissimum bonum reputaui, si his, quæ parauerã, fruerer.

Vers. 11. *Cumque me conuertissem ad vniuersa opera, quæ fecerant manus meæ, & ad labores, in quibus frustra sudaueram: vidi in omnibus vanitatem, & afflictionem animi, & nihil permanere sub sole.* * *Labores, & afflictionem* aptè vocitat delicias, ac voluptates, vti doceat expertus, sequi impietatem magis laboriosum esse, quam sectari virtutem.] * Preme illud: *Cumque me conuertissem ad vniuersa opera, &c.* Qui vitiis sectandis dedit operam si vult si ab errore deducere, se ad anteactæ vitæ contẽplationem conuertat, & videbit quanto labore, quanto animi exitio comparauit, quod tam citò deperiit!]

Sequi impietatem, magis laboriosum est quàm sectari virtutem.

Vtquis se ab errore abducat, se ad anteactæ vitæ respectum conuertat, & videbit, se labore acquisisse id, quod citò deperiit.

Vers. 12.13. *Transiui ad contemplandam Sapientiam, erroresque, & stultitiam.* Alternantibus animi cogitationibus dubius, ad Sapientiæ studium me reuocaui, curauique eam adipisci, & errores, ac stultitiam agnoscere, vt vitare possem. (*Quid est inquam homo, vt sequi possit Regem Factorem* suum.) Quàm stultus est homo, quantum errat, cum sibi persuadet, se posse Deum Creatorem suum, & rerum omnium consequi seu assequi in obtinenda hac plena beatitudine, & perfecta felicitate!* Quam Sapiens Salomon se insignis stultitiæ arguit, quod maiora viribus humanis, & soli Deo propria tentarit assequi veram felicitatem mediis ad illam remotissimis, vino, crapula, libidinibus, diuitiis, ædificiis, &c. quæ non nisi sordes sunt, & impedimenta potius, quàm adiumenta ad veram fælicitatem, quæ quidem à solis virtutis sectatoribus potest inueniri.] *Et vidi, quod tantum præcederet Sapientia stultitiam, quantum differt lux à tenebris.* Hoc ipsa luce clarius.

Vera felicitas solùm hic posita in virtutis exercitamento.

Vers. 14. *Sapientis oculi in capite eius* Sapiens oculos habet in capite, vbi iudicium residet, & videt quæ vtilia, quæ sint inutilia; dum *stultus in tenebris ambulat,* aptus enim hisce luminibus noxia plerumque pro vtilibus eligit. *Et didici,* mentis oculis vtens, *quod vnus vtriusque esset interitus.* Cùm Sapientiam, & stultitiam inter se compararem, & dissimiles eas in ratione agendi, viuendi, progrediendi comperirem; at omnino pares, ac similes in quibusdam humanis esse didici, nempe in ipsa morte, ac vitæ exitu. * Sapiens enim & insipiens æqualiter mortis sub sunt imperio.]

Sapiens, & insipiens æqualiter mortis subsunt imperio.

Vers. 15. *Et dixi in corde meo: si vnus & stulti, & meus occasus erit: quid mihi proderit, quod maiorem Sapientiæ dedi operam?* Quid mihi proderit ad vitam beatam illa Sapientiæ supra stultitiam abundantia, & præstantia, si me non efficit beatum, neque humanis periculis, ac casibus eripit. * Quælibet hîc præstantia opum, nobilitatis, flocci æstimanda, cum possessorem ab humanitatis miseriis non eripiat. *Locutusque cum mente mea, animaduerti, quod hoc quoque esset vanitas.* Non quidem ipsa Sapientia, aut illius possessio, sed curiositas, & nimia sciendi solicitudo, vel certè ipsius Sapientis status humanis casibus obnoxius, & Sapientis irritus conatus in obtinenda vitæ tranquillitate.

Quælibet præstãtia nobilitatis, opũ &c quæ à communibus nõ eripit ærũnis, flocci æstimanda.

Vers. 16.17. *Non enim erit memoria Sapientis similiter, vt stulti, in perpetuum, & futura tempora obliuione cuncta pariter operient.* Sequutura ætas probabit noua, suspiciet sæculi sui Sapientes, contemnet antiquos. Passim videmus, veterum aliquot Sapientissimorum virorum nomina tantum, plurimorum verò ne nomina quidem extare. * Multi enim Scriptores præcedentis Auctoris libros transcribunt, idem opus proprio suo nomine exponentes, quo se Auctores ostentant cum transcriptores solùm extiterint veri Auctoris nomen abolentes.] *Moritur doctus similiter, & indoctus.* Do quòd opera, ac nomina Auctorum persistant: quid absens proderit defuncto Doctori commendatio? *Et idcirco tæduit* me vitæ meæ, instituti mei, & studij tam pertinaciter addicti in rerum comparanda cognitione. Tæduit, inquam, me *videntem mala vniuersa esse sub Sole, & cuncta vanitatem, & afflictionem spiritus.* Hebr. *Tæduit me vita mea, quia malum,* seu superfluum *super me opus, quod factum est sub Sole.* Id est, quia experior ipsi mihi Regi, ac Sapienti perinde ac stulto, aut vili homuncioni humanos casus, ac ærumnas instare.

Multi se Auctores Voluminis se esse iactant, cum solùm sint alieni operis transcriptores.

Vers. 18.19.20. *Rursus detestatus sum omnem industriam meam,* qua sub *Sole studiosissimè laboraui,* ad parandas opes, ad coaceruandum argentum, & aurum, *habiturus hæredem post me, quem ignoro, vtrum Sapiens* ad eis rectè vtendum: *an stultus,* ad prauum earum diuitiarum vsus *futurus* sit: *& dominabitur* adhuc stultus *in laboribus meis, quibus desudaui, & solicitus fui: & est quidquam tam vanum?* O quot parentes solliciti admodum ostentantur, in opibus acquirendis, quas stultus & filius prodigalitatis, & libidinum facient incitamenta! Quare per annos solicitè aceruas, quæ hæres tuus consumat in

Stultus qui per annos diuitias aceruat, quas hæres consumat in die.

die? Proh hominis ſtultitiam!] *Vnde ceſſaui, renunciauique cor meum vltrà laborare ſub Sole,* ſeu huic inutili, ac noxiæ ſolicitudini coacervandi diuitias ſtudere. * Mirum planè aliquem reperiri parentem, qui à ſolicitudine acquirendarum opum receſſerit, dubius, an filius eis benè vſurus exiſtet.

Mirum, reperiri patrē qui ſolicitus non ſit de diuitijs filio acquirendis, timens, an eis benè ſit vſurus.

Verſ. 21. Nam cum alius laboret in Sapientia, & doctrina, & ſolicitudine homini otioſo quæſita dimittit: & hoc ergo vanitas, & magnum malum & acquirenti, & otioſo hæredi; acquirenti, quia moleſtè, ac laborioſè parauit opes: hæredi, quia otio cum torpeat, conſequens eſt, diuitias ſine labore partas omnis generis flagitiorum ſegetem ei eſſe futuras. * Otioſo enim relinquere diuitias, malum omninò, quia ei relinquis fomitem vitiorum.]

Qui relinquit otioſo hæredi opes, ei relinquit vitiorum fomitem.

Verſ. 22. Quid enim proderit homini de vniuerſo labore ſuo, & afflictione ſpiritus, qua ſub Sole cruciatus eſt? Quem fructum, quod commodum ipſe reportat ex nimio illo labore & ſolicitudine? Non quidem cœleſte præmium, cùm pietatis operi alicui opes non ſacrauerit: nec temporalem gratitudinis mercedem. * Mirum enim eſſet, ſi aliquis inueniretur hæres, qui erga relinquentem ſibi opes foueret gratitudinem.]

Nihil ingratius hærede erga relinquentem ei opes.

Verſ. 23. Cuncti dies eius doloribus & ærumnis pleni ſunt, nec per noctem mente requieſcit. Qui parat, ſeu congregat diuitias nec die quieſcit, nec nocte verè dormit; nam dum corpus excubat, mens huc & illuc diuagatur: *Sonando grangerias.* relinquendas illi, qui tam citò diſperdet. *Et hoc nonne vanitas eſt?*

Verſ. 24. Nonne melius eſt, comedere, & bibere? id eſt, frui partis, & conceſſis à Deo, nec auarè, & imprudenter illa ingrato hæredi recondere? *& oſtendere animæ ſuæ bona de laboribus ſuis? & hoc eſt* donum nempe naturale, vtpotè naturalis prudentiæ, & liciti, ac liberalis amoris erga ſeipſum, *de manu Dei*, hoc eſt, à Deo Authore naturæ datum, & inditum. Subtaxat auaros, qui vt diuitias aſſeruent hæredibus, ipſi fame premuntur.]

Taxantur illi, qui vt opes auarè recondant, fame premuntur.

Verſ. 25. Quis ita deuorabit, & delicijs affluet, vt ego? Quis meliore iure abſumet opes, & delicijs fruetur, quàm is ipſe, qui illas multo labore & ſolicitudine parauit?

Verſ. 26. Homini bono in conſpectu ſuo dedit Deus Sapientiam, & ſcientiam, & lætitiam Qui bonus eſt in conſpectu id oculis Domini gratus, à Deo accepit Sapientiam aſſequi, opes acquirere, eis ſcire vti, & lætari. * Iuſto enim omnia cedunt in bonum.] *Peccatori autem dedit afflictionem, & curam ſuperfluam, vt addat, & congreget, & tradat ei, qui placuit Deo,* vt bonis ſuis non fruatur, ſed hæredem poſt ſe eum relinquat, quem voluerit Deus bonorum illorum eſſe poſſeſſorem. *Sed & hoc vanitas eſt, & caſſa ſolicitudo mentis.* Hebr. *Afflictio ſpiritus.*

Iuſto omnia cedunt in bonum.

CAPVT III.

Ex mutabilitate rerum ſublunarium probat Salomon, nullam in his eſſe hominis felicitatem: ſed ex diuinorum operum ſtabilitate, ad vitam tranquillè agendam, curaſque præpoſteras reijciendas hortatur.

1. OMNIA tempus habent, & ſuis ſpatiis tranſeunt vniuerſa ſub
cælo. 2. Tempus naſcendi, & tempus moriendi. Tempus
plantandi, & tempus euellendi quod plantatum eſt. 3. Tem-
pus occidendi, & tempus ſanandi. Tempus deſtruendi, &
tempus ædificandi. 4. Tempus flendi, & tempus ridendi.
Tempus plangendi, & tempus ſaltandi. 5. Tempus ſpar-
gendi lapides, & tempus colligendi. Tempus amplexandi, &
tempus longè fieri ab amplexibus. 6. Tempus acquirendi, & tempus perdendi.
Tempus cuſtodiendi, & tempus abiiciendi. 7. Tempus ſcindendi, & tempus con-
ſuendi. Tempus tacendi, & tempus loquendi. 8. Tempus dilectionis, & tempus
odij. Tempus belli, & tempus pacis. 9. Quid habet ampliùs homo de labore
ſuo? 10. Vidi afflictionem, quam dedit Deus filijs hominum, vt diſtendantur in
ea. 11. Cuncta fecit bona in tempore ſuo, & mundum tradidit diſputationi eo-
rum, vt non inueniat homo opus, quod operatus eſt Deus ab initio vſque ad finem.
12. Et cognoui quòd non eſſet melius niſi lætari, & facere benè in vita ſua. 13. Om-
nis enim homo, qui comedit & bibit, & videt bonum de labore ſuo, hoc donum Dei
eſt. 14. Didici quod omnia opera, quæ fecit Deus, perſeuerent in perpetuum:
non poſſumus eis quidquam addere, nec auferre, quæ fecit Deus vt timeatur. 15.
Quod factum eſt, ipſum permanet: quæ futura ſunt iam fuerunt: & Deus inſtau-
rat quod abiit. 16. Vidi ſub Sole in loco iudicij impietatem, & in loco iuſtitiæ
iniquitatem. 17. Et dixi in corde meo: Iuſtum & impium iudicabit Deus, & tem-

pus

pus omnis rei tunc erit. 18. Dixi in corde meo de filiis hominum , vt probaret
eos Deus,& ostenderet similes esse bestiis. 19. Idcircò vnus interitus est hominis
& iumentorum,& æqua vtriusque conditio:sicut moritur homo, sic & illa moriun-
tur:similiter spirant omnia,& nihil habet homo iumento amplius:cuncta subiacent
vanitati, 20. & omnia pergunt ad vnum locum:de terra facta sunt,& in terram pa-
riter reuertuntur. 21. Quis nouit si spiritus filiorum Adam ascendat sursum : &
si spiritus iumentorum descendat deorsum ? 22. Et deprehendi nihil esse melius
quàm lætari hominem in opere suo,& hanc esse partem illius. Quis enim eum ad-
ducet,vt post se futura cognoscat?

COMMENTARII.

VERS 1. *Omnia tempus* suum habent. (Symmac. *Omnis negotij , ac ministerij hora est :) & , uis spatijs transeunt vniuersa sub cælo.* Mox subiicit Sapiens quatuordena exemplorum paria : sed ex paucis istis cuique similiter de omnibus philosophandum relinquit.

Vers. 2.3.4.5. Tempus nascendi , & tempus moriendi. Tempus plantandi, & tempus euellendi, quod plantatum est, vt nota alia vitis, vel arbor, exurgat. *Tempus occidendi* in bello,vel in tẽpore pacis,cũ scelesti vltimo supplicio afficiuntur:*& tẽpus sanandi* vulnera,vel ægritudinibus medendi. *Tempus destruendi* domos,quæ minantur ruinam : *& tempus* nouas *ædificandi. Tempus flendi, & tempus ridendi* , ex ærumnæ , vel felicitatis varietate. *Tempus plangendi , & tempus saltandi.* Fletus , de quo ante , significat lacrymas , quas priuatim fundimus : at verbum *Plangendi* luctum explicat solemniorem,qualis in funeribus excitatur. *Ierem. 16. Tempus spargendi lapides* dirutis parietibus *& tempus colligendi* dispersos. *Tempus amplexandi*, seu dandi operam rei vxoriæ. *& tempus longè fieri ab amplexibus.* Alij de conciliandis , ac dissoluendis amicitiis intelligunt. * Certè si amicus infideliter agere reperitur, validam dissoluendi amicitiam exhibet occasionem ; ab huiusmodi amplexibus longè fias , qui quidem Iudæ osculum imitantur.]

Ab amici infidelis amplexu, sicut à Iudæ osculo fuge.

Vers. 6.7.8.9. Tempus acquirendi , & tempus perdendi, id est,expendendi opes acquisitas. *Tempus custodiendi* rem familiarem : *& tempus abiiciendi* , vt cum in tempestate fit mercium grauium voluntaria iactura. *Tempus scindendi* , seu lacerandi vestes: *& tempus* easdem *consuendi. Tempus tacendi* , ne importunè locutum esse videare. *& tempus loquendi. Tempus dilectionis* proximorum, qui iustè viuunt : *& tempus odij* sancti à Dauide approbati, cum cecinit *Psal. 118. iniquos odio habui.* Adiicit tamen, *Perfecto odio oderam illos* , * Perfectum dixerim esse odium, quando pia animi præcessione odio habes iniquitatem, diligis humanitatem peccatoris.] *Tempus belli*, cum Regnorum iura violantur : *& tempus pacis* , cum fœdera inter Principes ineuntur. *Quid habet amplius homo de labore suo ?* Post tot rerum mutationes & varietates , & post tot labores , quos in iis sustinuit, quid vtilitatis , aut muneris homini superest. * Mirum plane , quòd cum Salomon tot temporum descripserit instantias , non assignarit tempus *peccandi , & pœnitendi ?* Certè peccandi iam assignauit quatuordena illa præfata tempora,quia in cunctis illis assolent plura cõmitti piacula. Quare vero pœnitentiæ tempus non memorat ? Quia ipsa delinquendi instantia, tempus idem peccandi debet quodammodo esse tempus pœnitentiæ , ob vitæ incertitudinem.]

Iniquitas peccatoria odio habenda. humanitas illius amanda.

Tempus ipsum peccandi, debet quodammodo esse tempus pœnitendi ob vitæ incertitudinem.

Vers. 10. Vidi afflictionem , quam dedit Deus filijs hominum,vt distendantur in ea. vt occupentur,vel affligantur. Consideraui,inquam , vitam hanc plenam esse molestiis.

Vers. 11. Cuncta fecit Deus bona quidem & vtilia, *si in tempore suo*, seu opportunè hisce rebus vti nouerimus. *Et mundum* Græcè *αἰῶνα αὐτῶν*) hoc est omnia , quæ in æuo sunt facta, vel in omnibus spatiis & interuallis durationis, *tradidit disputationi eorum.*(Hebr. *Tradidit in corda ipsorum*) siue proposuit humano cordi ad bonum,hoc est,vt de creaturarum cognitione cogitaret , loqueretur , disputaret, & per eas ad Creatorem ipsum assurgeret. *Vt non inueniat homo opus , quod operatus est Deus ab initio vsque ad finem.* Ita Deus hominis considerationi , ac disputationi mundum , seu res creatas proposuit : vt tamen diuini huius operis causas , effectus, proprietates ab initio vsque ad finem , hoc est , perfectè assequi non valeat. Vnde etiam in harum rerum curiosa peruestigatione vanitas est , & spiritus afflictio.

Vers. 12. Et cognoui , quòd non esset melius, nisi lætari,& facere bona in vita sua. Experimento didici , nihil homini conuenientius esse, quàm hisce curis ablegatis lætè , ac piè viuere. * Pietas enim , ac sanctitas vitæ cordi ingerit lætitiam , quâ quidem delinquendo priuamur. *Lætari* ergo) *& facere benè.*]

Rectam vitam lætitia comitatur , prauam verò tristitia.

Vers. 13. Omnis enim homo , qui comedit , & bibit,& videt bonum de labore suo , hoc donum Dei est. Nihil priuata vita felicius, abstracta acquirendarum opum solicitudine. Magnum enim Dei est donum , si homo labore suo acquirat sufficientem sustentationi annonam, & quale quale aliquod ad futura rei familiaris augmentum videat. * Magna hominis felicitas est, independenter ab aliorum ope proprio ex labore honestè victitare.]

Magna felicitas , independẽter ab aliorum ope, proprio ex labore viuere.

Vers. 14. Didici , quod omnia opera , quæ fecit Deus , perseuerent in perpetuum , id est , quæ Deus peculiari prouidentia , ac beneuolentia confert hominibus , non spiritualia modò , sed & temporalia, quamuis natura sua sint fluxa & caduca : tamen à tam potenti manu suprà vel præter naturam suam, accipiunt stabilitatem, ac constantiam. * Hoc dixerim de gaudio , diuitiis,honoribus,pace,tranquillitate, si quando ea Deus amicis suis ad vitam iucundè transigendam largiri decreuit. Sanctè enim quis potest vel temporalium bonorum abundantia

Sanctè quis potest rerum temporaliũ abundantia frui.

potiri.] *Non possumus* Dei operibus *quidquam addere, vel auferre.* Sunt enim perfecta in genere suo. Nam *vidit Deus cuncta, quæ fecerat, & erant valde bona.* Gen. 1. *Quæ quidem fecit Deus vt timeatur*, dum eius Sapientia) & potentia & potentia ex eius operibus obiicitur. * Certè creaturarum (quas excitauit Deus hominum obsequio) beneficium ad timorem nos prouocat; nam post beneficium præstitum, rigidum de eius vsu examen à Deo gerendum ingratis indicitur.]

Beneficia nobis à Deo collata timorē incutiunt, ob examen de eorū vsu gerendum à Iudice.

Vers. 15. Quod factum est, ipsum permanet: quæ futura sunt, iam fuerunt, & Deus instaurat, quod abiit. Quod semel decretum est à Deo, quantumcumque ab antiquo, adhuc persistit, & suo tempore fiet. Et quæ futura sunt, iam sic decreta sunt ab æterno. Et hunc suum sanctæ & immutabilis prouidentiæ circa dona sua pristinum morem atque tenorem quotidie instaurat, & semper asseruat.

Vers. 16. Vidi sub sole in loco iudicij impietatem, & in loco iustitiæ iniquitatem. In ipsis Iudicum tribunalibus, qui iustitiæ, & æquitatis propugnatores esse deberent, annotaui iniustitiam, & iniquitatem vigere. * Extremum Reipublicæ exitium, cum iudicat & tegit iniquitas.]

Extrema Reipublicæ calamitas cū iniquitas iudicat.

Vers. 17. Et dixi in corde meo. Iustum & impium iudicabit Deus. Licet ad tempus innocens & pauper Iudicum nequitia, potentiorum violentia opprimuntur: at tandem omnes diuini Iudicis tribunali sistendi sunt, qui quidem vnicuique pro merito reddet. *Tempus omnis rei tunc erit.* Tunc scilicet satisfiet iustitiæ, res omnes componentur, & exigentur ad diuini normam iudicij. Hispanè dixeris. *Entonces se a Iustaran las partidas.*

Vers. 18. 19. Dixi in corde meo de filiis hominum, vt probaret eos Deus, & ostenderet, similes esse bestiis. LXX. *Vt discernat eos Deus.* Si nulla esset hominibus exspectatio sinceri iudicij diuini, & futurorum bonorum, nihil quodammodo homines à iumentis in ratione, ac conditione naturæ differrent: vti bruta à Iudicibus sine melioris fortunæ spe tractarentur. * Cum igitur in humano tribunali iniustè damnaris, diuinum appella, vbi plenè tuæ iustitiæ satisfiet.] Aliter aptiùs totum locum expendo: Cum non inuenirem causam aliam, ob quam Deus permittat, in loco iudicij iniquitatem: visum est mihi, velle eum huiusmodi humanis tumultibus hominem probare, seu exercere, vt videat se in hac vita parum differre à brutis. *Idcircò vnus interitus est hominis & iumentorum, & æqua vtriusque conditio: sicut moritur homo, sic & illa moriuntur: similiter spirant omnia, & nihil habet homo iumento amplius.* Interim verò Deus dilatione sui iudicij, & occultatione futuræ sortis iustorum, & impiorum, probat, an homo aliquid bestiis sublimiùs sapiat, & an futurum iudicium, & bonorum operum mercedem expectet, malorum pœnam reformidet. * Certè similis brutis ostentatur in animo, ille, quem non retrahit ab iniquitate iudicij futuri memoria.] *Cuncta subiacent vanitati.*

Cum in humano tribunali iniustè damnaris, diuinum appella.

Bruto est similis, quem non retrahit à peccatis iudicij memoria.

Vers. 20. Et omnia pergunt ad vnum locum: de terra facta sunt, & in terram pariter reuertuntur. Redit Salomon ad illud suum iam sæpè traditum axioma, *Vanitas vanitatum, & omnia vanitas.* * Tam vana est hominum mens, vt Ecclesiastes seu Concionator debeat crebrò eum cinere interitus perfundere.]

Sæpè Concionator debet auditoribus mortis memoriam renouare.

Vers. 21. Quis nouit, si spiritus filiorum Adam ascendat sursum. Quis experimentali sensuum notitia cognouit, num spiritus, seu animus hominum superstes maneat post obitum, & immortalis? *Et spiritus iumentorum descendat deorsum*, id est penitus cum corpore dissoluatur, & intereat.

Vers. 22. Et deprehendi, nihil esse melius, quàm lætari hominem in opere suo. Ex bonis corporeis si quid ad beatitudinem aliquam, & tranquillitatem animi velis elicere, ne te crucient superfluæ de futuris solicitudines, & inanes curæ: sed ne opprimant corpus nimiæ voluptates, quibus & caro extenuatur, & animus obtutescit; sed frugaliter simul ac liberaliter vtere iam partis, & tibi primùm, dein & proximo tuo cum lætitia benefacias. Et quæ sic impenderis, scias esse partem, & portionem hæreditatis tuæ; nam quibus non vteris, non tua sed tuorum hæredum pars erit. Ideo adiicit: *Et hanc esse partem illius. Quis enim eum adducet, vt post se futura cognoscat?* Quis hominem adducet ad eam notitiam, vt quasi prophetet qualem sit habiturus hæredem, an Sapientem, an stultum, an prodigum, an frugem. Consonat Arabica lectio, *Quis eum adducet, vt videat, quid faciendum sit post se de illo, quod relinquit.* * Quarè ergo tam stultè seruas opes, quas posses æterno viuens tradere hæredi, nempe Christo Domino in paupere.]

Stultè seruas diuitias ignoto hæredi, quas posse æterno viuēti hæredi relinquere, id est, Domino in paupere.

CAPVT

CAPVT IV.

Pergit Salomon humanarum rerum, maximè in honorum ambitione, vanitatem demonstrare; in hac enim sunt multa, quæ animi turbant tranquillitatem.

1. ERTI me ad alia,& vidi calumnias, quæ sub sole geruntur,&
lacrymas innocentium, & neminem consolatorem: nec posse
resistere eorum violentiæ, cunctorum auxilio destitutos. 2. Et
laudaui magis mortuos, quàm viuentes: 3. & feliciorem
vtroque iudicaui, qui necdum natus est, nec vidit mala quæ
sub sole fiunt. 4. Rursum contemplatus sum omnes labores
hominum, & industrias animaduerti patere inuidiæ proximi:
& in hoc ergo vanitas, & cura superflua est. 5. Stultus complicat manus
suas, & comedit carnes suas, dicens: 6. Melior est pugillus cum requie,
quàm plena vtraque manus cum labore, & afflictione animi. 7. Considerans
reperi & aliam vanitatem sub sole: 8. vnus est, & secundum non habet,
non filium, non fratrem, & tamen laborare non cessat, nec satiantur oculi eius diuitiis:
nec recogitat, dicens: Cui laboro, & fraudo animam meam bonis? in hoc quoque
vanitas est, & afflictio pessima. 9. Melius est ergo duos esse simul, quàm
vnum: habent enim emolumentum societatis suæ: 10. si vnus ceciderit, ab altero
fulcietur, væ soli: quia cùm ceciderit, non habet sublevantem se. 11. Et si dormierint
duo, fouebuntur mutuò: vnus quomodo calefiet? 12. Et si quispiam præualuerit
contra vnum, duo resistunt ei: funiculus triplex difficilè rumpitur.
13. Melior est puer pauper & sapiens, rege sene & stulto, qui nescit
præuidere in posterum. 14. Quòd de carcere catenísque interdum quis egrediatur
ad regnum: & alius natus in regno, inopia consumatur. 15. Vidi cunctos
viuentes, qui ambulant sub sole cum adolescente secundo, qui consurget
pro eo. 16. Infinitus numerus est populi omnium, qui fuerunt ante eum: &
qui postea futuri sunt, non lætabuntur eo: sed & hoc vanitas & afflictio spiritus.
17. Custodi pedem tuum ingrediens domum Dei, & appropinqua vt audias. Multò
enim melior est obedientia, quàm stultorum victimæ, qui nesciunt quid faciunt
mali.

COMMENTARII.

ERS. 1. *Verti me ad alia vestiganda*, vt caperem documentum, num animi tranquillitas posset alibi comparari: *Et vidi calumnias, quæ sub Sole geruntur* contra innocentes, *& lacrymas innocentium* ex accepta iniuria excitatas: *& neminem consolatorem*, qui verbo, aut ope leuaret oppressos. * Nec dubium durissimas ærumnas consolatoriis verbis emolliri.] *Nec posse resistere eorum violentia cunctorum auxilio destitutos.* * Væ soli, cum à calumniatore, maximè si mendacium famam vulneret, distorquetur.

Durissimas ærumnas verbis consolatoriis emolliuntur.

Væ soli, cum calúmnia circa famam afficitur.

Vers. 2. 3. Et laudaui magis mortuos, quàm viuentes. Affici calumniis tam graue malum duxi, vt eius comparatione mortem remedium esse putarem, non pœnam. Sic Elias cum Achabi, & Iezabelis persecutionem contra fideles aspiceret, *petiuit animæ suæ, vt moreretur.* 3. Reg. 19. *Et feliciorem vtroque reputaui, qui necdum natus est, nec vidit mala, quæ sub Sole fiunt.* Is enim non modo hæc mala nescit, sed neque expertus est. * Adeò iusti pietatem torquet, contra innocentem proximum iniustitiam præualere, vt quodammodo nondum natis inuideat.

Adeò iusti pietatem torquet, præualere contra innocentem calumniam, vt nondum natis quodammodò inuideat.

Vers. 4. Rursum contemplatus sum omnes labores hominum, & industrias animaduerti patere inuidiæ proximi. Ac si dicat: si quis calumnias & oppressiones violentas potentiorum effugiat, certè æqualium, aut inferiorum non euadit inuidiam. *Et in hoc ergo vanitas, & cura superflua est.* * Certè superflua cura, seu spiritus afflictio est, velle esse superiorem inuidiæ, cum hæc optimum quemque petere soleat, imò nunquam non suauiori cibo pascatur.

Inuidia optimum quemque petit, & suauiori cibo pascitur.

Vers. 5. Stultus complicat manus suas, inuidiam verens, aliorumque obloquutiones: *& comedit carnes suas*, se ipso, seu sua ipsa afflictione pascitur. * Aptè vocitatur stultus, qui rectè agens, inuidorum obloquutionibus tristem præstat auditum.] *Comedit*, inquam, *carnes*, seu *dicens*:

Stultus est, qui rectè agens obloquutionibus inuidi tristatur.

Vers. 6. Melior est pugillus cum requie, quàm plena vtraque manus cum labore, & afflictione. Ve-

ram

ram planè sententiam plus iusto pusillanimes suæ pigritiæ, ac inertiæ prætendunt. Veram, inquam sententiam. Salomon enim *Prou.17.* asserebat, *Melior est buccella sicca cum gaudio, quam domus plena victimis cum iurgio.* At virtus in medio consistit, & ab vtroque extremo abscedere oportet virtutis cultorem, vt scilicet, nec quietis pigritia, nec nimia multorum negotiorum susceptio strenuitatis nomine veletur.

Medium tene, nec pigritia torpeas, nec nimia negotiorum susceptione labores.

Vers 7.8. Considerans reperi & aliam vanitatem sub Sole: vnus est, & secundum non habet, non filium, non fratrem: & tamen laborare non cessat, nec satiantur oculi eius diuitijs. Passim huiusmodi vanitas reperitur. Qui filium, qui fratrem nec propinquum, quem constituat heredem non habet, stultè admodùm tot scandalis molestijs opibus acquirendis studium impendit. Tota autem huius stultitia est, esse *vnum, & secundum* non habere, cum posset multos habere amicos, cum pauperes posset suos fratres adsciscere. *Nec recogitat dicens: cui laboro, & fraudo animam meam bonis?* quæ laborans inopi possem obtinere. *Hoc quoque vanitas est, & afflictio pessima.*

Qui vnus est, nec habet hæredē, stultus est, si non studeat habere secūdum id est, pauperes.

Vers 9.10.11.12. Melius est ergò duos esse simul quam vnum: habent enim emolumentum societatis suæ. Colligit ex præfatis Salomon, melius agere eos, qui pro filio vel fratre, quibus caret, adsciscat sibi socios, & *amicos faciat de mamona iniquitatis Luc.16.* Idque propter magna emolumenta, & ingentia commoda, quorum nonnulla mox subnectit. * Congruit Hebræum adagium, *Vnus vir, nullus vir: Aut societas, aut mors.* Societatis commoda attende. *Si vnus ceciderit, ab altero fulcietur: væ soli, quia cum ceciderit, non habet sublevantem se. Et si dormierint duo, fouebuntur mutuo;* nam ex alterius calore etiam alter incalescit. *vnus quomodo calefiet?* Sicut ergò duo simul dormientes se inuicem calefaciunt: sic duo simul habitantes se inuicem iuuant. **Et si quispiam præualuerit contra vnum, duo resistent ei. Funiculus triplex difficile rumpitur* Quò plures eò melius; nec enim facile poterunt expugnari, & frangi: quemadmodum funis ex multis filis intortus haud facile rumpitur, cum tamen singula fila nullo negotio comminuantur.

Vnus vir nullus vir. Vnde societatis commoda recensentur.

Vers.13. Melior est puer pauper, & Sapiens. Rege sene & stulto, qui nescit præuidere in posterum, nempe pericula, & aduersos casus, qui possint obrepere. * Prudentia ac prouidentia propriæ Regum virtutes: prudentia præsens statum Regni moderatur: prouidentia futuros præuidet euentus.] Vndè si Rex hisce careat virtutibus, aptior Regno erit puer inops, & nudus potentia, si Sapientia vigeat. * Non tam enim opes quàm industria, ac prudentia pacem Regni tuentur.]

Prudentia, ac prouidentia propriæ Regis virtutes.

Non tam opes, quàm industria pacem Regni tuentur.

Vers.14. Quod de carcere catenisque interdum quis egrediatur ad Regnum: & alius natus in Regno, inopia consumatur. Videmus aliquando, quod iuuenis de carcere ad Regnum assumatur, vti Ioseph ad Ægypti administrationem. Et quod quis natus in Regno post diuturnam, ac pacificam administrationem paternæ hereditatis, variante fortuna Regno exturbetur. Tales tibi plurimos Plutarchus Maximus, & Tacitus suggerent. Vel Regnum non est maximi faciendum in terra, quo potest Rex auersa fortuna priuari: & quod valet pauper propitia eadem obtinere.]

Non maximi faciendū Imperium, quo potest Rex auersa fortuna priuari: & quod valet pauper, propitia obtinere.

Vers 15. Vidi cunctos viuentes, qui ambulant sub Sole, cum adolescente secundo, qui consurget pro eo. Et si Rex senex Regno non extrudatur, tamen aliud patitur non rarò probri genus, quod sentiat populares suos a se dilabi, & ad Principis adolescentioris successores in Regno gratiam captandam tanquam ad orientem Solem conuerti. Id viderat Salomon in Absalone & Adonia patris Dauidis tempore. Forsan & in suo Roboamo idem iam sentiebat, *luxuria, & idololatria sua factus abominabilis populo suo, & contemptus etiam seruis suis,* vt Angelicus Doctor aiebat, *lib.3. Regim Princ. c.8.* * Quamuis autem Salomonis vitia id non operarentur, id gereret adulatio. Nam vt scitè Plutar. in Pompeio. *Plures adorant Solem orientem, quam occidentem.*

Adulatio facit, subditos plures Solem orientem, quam occidentem adorare.

Vers.16. Infinitus numerus est populi omnium, qui fuerunt ante eum: & qui postea futuri sunt, non lætabuntur in eo Et si omnes, qui tunc viuunt in Regno, adhæreant iuniori illi Principi, & deserto patre delicientur cum filio: id tamen non est futurum perpetuum. Nam lapsu temporis, suborta nescio vnde simultate, non conceditur vltra ex eo lætitia iis, qui tum futuri sunt, & coguntur non sine pudore, ad seniorem Principem suum, quem deseruerant, redire. vt in Adoniæ, & Absalomi accidit asseclis. *Sed & hoc vanitas, & afflictio spiritus.* * Satiùs igitur est seniori Regi hærere, quam ad iuniorem Principem fortè defecturum accurrere.]

Satiùs est Regi seni hærere, quā ad iuniorem hæredem accurrere.

Vers.17. Custodi pedem tuum, ingrediens domum Dei, & appropinqua, vt audias. Caue, ne sinistro gressu Templum ineas, sed dextro pede, id est, non alio fine, quàm verbum Dei audiendi, eiusque legi, quæ ibi explicatur, obtemperandi. Nam si vel ex curiositate, vel ex hypocrisi, vel ex libidine ingrediaris, vel neglecta deuotione interna, solo externo ritu haud Dei præceptis obediens, offeras Sacrificium: non Sapiens eris, sed de stultis vnus. *Multò enim melior est obedientia hæc, quàm stultorum victima, qui nesciunt, sed neque curant quid faciunt mali,* siue bonum sit, siue malum: siue gratum siue ingratum Deo. * Nec reflectunt, eos, qui ad Delubrum libidinis causa accedunt, dum sacrificio intersunt, non Deum colere, sed ridere: vnde ei odio sunt & abominationi.] *

Qui Templum ingreditur affectu libidinis, Deum non colit, sed ridet.

CAPVT

CAPVT V.

Prudenter orandum, vota statim soluenda, Dei prouidentiam submissè colendam, carnis impetus comprimendos; quædam interserens de Angelis ac vanis insomniis, Salomon edocet.

1. NE temerè quid loquaris, neque cor tuum sit velox ad profe-
rendum sermonem coram Deo. Deus enim in cælo, & tu
super terram: idcircò sint pauci sermones tui. 2. Multas
curas sequuntur somnia, & in multis sermonibus inuenietur
stultitia. 3. Si quid vouisti Deo, ne moreris reddere: displi-
cet enim ei infidelis & stulta promissio, sed quodcumque
voueris redde: 4. multóque melius est non vouere, quàm
post votum promissa non reddere. 5. Ne dederis os tuum vt peccare facias car-
nem tuam: neque dicas coram Angelo: Non est prouidentia: ne fortè iratus
Deus contra sermones tuos, dissipet cuncta opera manuum tuarum. 6. Vbi
multa sunt somnia, plurimæ sunt vanitates, & sermones innumeri: tu verò
Deum time. 7. Si videris calumnias egenorum, & violenta iudicia, & subuerti
iustitiam in prouincia, non mireris super hoc negotio: quia excelso excelsior
est alius, & super hos quoque eminentiores sunt alij, 8. & insuper vniuersæ
terræ rex imperat seruienti. 9. Auarus non implebitur pecunia: & qui amat diui-
tias, fructum non capiet ex eis: & hoc ergo vanitas. 10. Vbi multæ sunt opes, multi
& qui comedunt eas. Et quid prodest possessori, nisi quòd cernit diuitias oculis suis?
Dulcis est somnus operanti, siue parum, siue multum comedat: saturitas autem diui-
tis non sinit eum dormire. 12. Est & alia infirmitas pessima, quam vidi sub sole:
diuitiæ conseruatæ in malum domini sui. 13. Pereunt enim in afflictione pessima:
generauit filium, qui in summa egestate erit. 14. Sicut egressus est nudus de vtero
matris suæ, sic reuertitur, & nihil auferet secum de labore suo. 15. Miserabilis prot-
fus nimietas: quomodo venit, sic reuertetur. Quid ergo prodest ei quòd laborauit
in ventum? 16. Cunctis diebus vitæ suæ comedit in tenebris & in curis multis, &
in ærumna atque tristitia. 17. Hoc itaque visum est mihi bonum, vt comedat quis,
& bibat, & fruatur lætitia ex labore suo, quo laborauit ipse sub Sole, numero die-
rum vitæ suæ, quos dedit ei Deus: & hæc est pars illius. 18. Et omni homini, cui
dedit Deus diuitias, atque substantiam, potestatémque ei tribuit vt comedat ex
eis, & fruatur parte sua, & lætetur de labore suo: hoc est donum Dei. 19. Non
enim satis recordabitur dierum vitæ suæ, eò quòd Deus occupet deliciis cor
eius.

COMMENTARII.

VERS. 1. *Ne temerè quid loquaris, neque cor tuum sit velox ad proferendum sermonem coram Deo.* Ne *festinanter* (LXX. sic) cum perturbatione, aut præcipitatione, sine debita maturitate, aut grauitate: sed neque velociter impræmeditate ad Deum preces effundas. * Preme illud: *Ne cor tuum sit velox.* De mentali oratione Sapiens loquitur, ad quam quidem diligens præparatio debet præmitti, vti D. Ignatius meus in illis monitis quæ Additiones vocitat, aduertit.] *Deus enim in cælo, & tu super terram.* Deus in cœlo quasi ex specula facilè te videt orantem. & tu super terram quasi super theatrum oculis, & auribus diuinis planè patescis. *Idcircò sint pauci sermones tui.* Non opus est multis, prolixis, aut compositis verbis, vtpotè apud videntem omnia, & ipsa cordis desideria occulta penetrantem. Simile Christi Domini *Matth.6.* documentum. *Orantes nolite multum loqui, sicut Ethnici; putant enim, quod in multiloquio suo exaudiantur.* In oratione non multiplicanda verba, sed cordis affectus.]

Ad Orationem mentalem diligens præparatio adhibenda.

In oratione non multiplicanda verba, sed cordis affectus.

Vers. 2. Multas curas sequuntur somnia, & in multis sermonibus inuenietur stultitia. Quemadmodùm enim diurnæ mentis vanitati, inconstantiæ, ac perturbationi nocturna somnia etiam perturbata, minimèque cohærentia respondent: ita multa verba orantis non possunt non afferre In narrando, in pollicendo, vouendo, &c. Stultum aliquod, & incostans. * Imò passim videmus in familiaribus amico-

Qui immer-

deratè loquitur, plura profert stulta.

cum sermonibus eum, qui immoderatè loquitur, imprudenter plura proferre.]

Vers. 3.4. *Si quid vouisti Deo, ne moreris reddere*, seu implere; *displicet enim ei infidelis*, seu non impleta, *& stulta*, siue temeraria *promissio*. * Stulti est temerè promittere, & postquam promisit, de adimplenda promissione non esse solicitum.] *Sed quodcumque vouetis redde. Multóque melius est, non vouere, quàm post votum promissa non reddere.* Nec enim homo, non vouendo, peccat; & post votum, non implendo, delinquit.

Stulti est temerè promittere, & postquã promisit, nõ esse de impletione solicitum.

Vers. 5. *Ne dederis os tuum, vt peccare facias carnem tuam*, vel tu pecces (vt sit Synecdoche pars pro toto.) Ne facilè & temerè os soluas, vt votum emittas, quæ tibi sint causa peccati. *Neque dicas coram Angelo*, qui vnicuique comes adhæret, & qui te mendacij potest redarguere: *Non est prouidentia*, seu hoc votum inconsultè protuli, non tantum deliberationis præcessit, vt voluntarium censeri valeat, atque ideo illius religione non teneor. LXX. *Ne dixeris, quia ignorantia est*, id est, quasi ignorans quid agerem, votum emisi. *Ne forte iratus Deus contra sermones tuos, dissipet cuncta opera manuum tuarum.* Allodit ad illas impiorum maledictiones Leuit. 26. *Consumetur in cassum labor vester, frustrà seretis sementem.* Deut. 28. *Maledictus eris, ingrediens, & egrediens, &c.* Cunctis maledictionibus circa operum dissipationem videntur affici, qui votum emissum negligit implere. * Testor eos, qui Religionem ineuntes, & votis vel simplicibus illigati, eorum, fictis causis, obtinent solutionem, & remeant ad sæculum: certè cuncta manuum eorum opera, omnes conatus dissipatos aspexi.]

Eorum qui post vota emissa ex Religione ad sæculum remeant, cuncta opera, cunctæ prætétiones dissipantur.

Vers. 6. *Vbi multa sunt somnia, plurimæ sunt vanitates, & sermones innumeri.* Hoc spectat ad eos, qui votorum obligationem eludere conantur. Ac si dicat: sicut somniorum, ità verborum maiorem partem esse vanam: atque ideo cauendum, ne nosmetipsos decipiamus, & concupiscentiis nostris blandiamur, fingentes somnia, dum vota nostra irrita fuisse asseueramus. *Tu verò Deum time*, cui intimi cordis patent affectus.

Vers. 7. *Si videris calumnias egenorum, & violenta iudicia, & subuerti iudicia, & subuerti iustitiam in prouincia: non mireris super hoc negotio; quia excelso excelsior est alius: & super hos quoque eminentiores sunt alij: & insuper vniuersæ terræ Rex imperat seruienti.* Ne mirere, seu ægrè feras, aut indigneris, si videris subuerti iustitiam, pauperesque iniuria torqueri: tu res tuas cura, alij sunt Iudicibus illis superiores, quibus hæc curæ esse debeant, ipsi viderint, quonammodo tantis malis sit occurrendum. Et præter superiores Magistratus, qui Iudices inferiores possunt coërcere, adest supremus Rex, qui omnibus sibi seruientibus, & subiectis imperat. Ad eum pertinet quid facto sit opus, decernere. * Cùm videris lædi iustitiam, solatium tibi sit, praui Iudicis æternam haud fore potestatem: est enim supremus Iudex æternus, qui muneris benè aut malè gesti ab illo strictam exiget rationem.]

Cum videris lædi iustitiã, solatio tibi sit adesse æternum Iudicem, qui strictam officij inferiorum exiget rationem.

Vers. 9. *Auarus non implebitur pecunia*, seu non satiabitur: *Et qui amat diuitias* immodicè, *fructum non capiet ex eis.* Nam auari non attingunt pecunias suas, nec illas audent expendere, ne imminuantur: vnde illis non fruuntur. * Videor mihi, auari thesaurum esse argenti, auriue fodinam dissitam apud Indos, quæ quidem prædiues est, sed illi non proficit, vnde misero inopi non felicior.] *Et hoc ergo vanitas.*

Diues auarus semper inops.

Vers. 10. *Vbi multæ sunt opes, multi & qui comedunt eas.* Vanitas est in multis opibus felicitatem constituere; qui enim sunt diuites, multam etiam habeant familiam necessarium est, quæ ex eis alatur. *Et quid prodest possessori, nisi quod cernit diuitias oculis suis.* Ipse possessor, & dominus solum habet vtilitatis, quòd videat, se diuitem esse alijs; alij enim illas præcipuè absumunt, ipse autem sicut vnus ex illis cibum sumit, & indumentum.

Vers. 12. *Dulcis est somnus operanti, siue parum, siuè multum comedat.* Quia labore fesso corpori suauis somnus superuenit. *Saturitas autem diuitis non sinit eum dormire.* Nam cum nimio cibo distenditur ventriculus, somnus placidus non contingit. * Ex quo patet quanta sit diuitiarum vanitas, quæ domini quieti, ac valetudini officiunt.]

Diuitiæ quieti, ac valetudini possidétis eas officiunt.

Vers. 12.13.14.15. *Est & alia infirmitas pessima*, atrox incommodum, *quam vidi sub sole. diuitiæ conseruatæ in malum domini sui.* Ob illas enim affligitur animo, dum timet amittere; vel imminuere; cruciatur curis, dum seruandis, augendisque incumbit. Vexatur litibus, raptorum, & grassatorum insidiis: mortem incurrit non raro, seu à domesticis, seu à latronibus, seu à Iudicibus, & sexcentæ sunt illi malorum occasiones. * Igitur his bonis abundare, idem est ac omnium malorum aciem instrui contra miserum possessorem.] Ad hæc. *Pereunt enim in afflictione.* seu cum afflictione *pessima* possessori, sui: *generauit filium, qui in summa egestate erit.* Pereunt adeò diuitiæ, vt etiam filius eius, & alij, qui sperant se fore hæredes, extrema penuria dispereant. *Sicut egressus est nudus de vtero matris suæ, sic reuertetur, & nihil auferet secum de labore suo.* Quià diuitiæ deperiere, & præmium futurum ob pium earum vsum minimè expectat, cum eas aut auarè seruarit, aut violenter amiserit. * Illud pende. *Et nihil aufert secum de labore suo.* Non dixit, *Fert*, sed *Aufert*, quod innuit rapinam. Tanta enim diuitis auari in seruandis diuitiis persistentia, vt si aliquid in testamento pio operi litat, id à seipso quasi rapina tollit. *Miserabilis prorsus infirmitas* hæc: *quomodo venit* nudus in mundum, *sic reuertetur. Quid ergo prodest ei, quod laborauit in ventum?*

Abundantia bonorũ fortunæ cuncta mala possidenti ministrat.

Si auarus moriturus aliquid pio operi dedicat, à seipso quasi rapina aufert.

Vers. 16.17. *Cunctis diebus vitæ suæ comedit in tenebris, & in ærumna, atque tristitia.* Tam parcè auarus, & tàm sordidè victitat, vt non audeat palam, & coram aliis cibum sumere, sed furtiuè, & vt dici solet, è manu comedit. Tantum abest, splendida conuiuia instituat, & opes cum amicis partiatur. Miseri autem cibi illius irritamenta ad gustum sunt curæ, ærumnæ, atque tristitia. *Hoc itaque visum est mihi bonum, vt comedat quis, & bibat, & fruatur lætitia ex labore suo. quo laborauit ipse sub Sole numero dierum vitæ suæ, quos dedit illi Deus: & hæc est pars illius*, potiri diuitiis, frui bonis, quæ labore acquisiuit. * Iniquum non est quemlibet iuxta statum, & opes honestè, & sinè miseria victitare.]

Iniquum nõ est, quẽlibet iuxta statum, & opes sine lacerna victitare.

Vers.

Vers. 18.19. Et omni homini, cui dedit Deus diuitias, atque substantiam, potestatémque ei tribuit, vt comedat ex eis, vt fruatur parte sua, & lætetur de labore suo, hoc est donum Dei. De manu Dei est donum, vt diues sordidus non est, & auarus, sed diuitiis suis cum lætitia fruatur.* Preme particulam, *Vt fruatur parte sua*, non dixit, tota substantia potiatur, sed *parte sua*. Ex diuitiis enim opibus pars Deo in Templo, vel in paupere, pars diuiti cedat, est opus.] *Non enim satis recordabitur dierum vita sua, eo quod Deus occupet delicijs cor eius.* Probatur id donum Dei esse. Interim enim dum occupatur huius vitæ commodis, quibus honestè fruitur, non recordabitur, neque ante oculos, & mentem obuersabuntur ærumnæ, quæ mortalium vitam iniucundam reddere assolent. * Cur autem non dixit, *Non recordabitur ærumnarum vita sua*, sed solùm, *Non recordabitur dierum vita sua?* Quia dies humanæ vitæ idem sunt ac labores & ærumnæ.] Vnde si quis velit dicere: Tot vixi diebus, dicat, Tot passus sum ærumnas.]

Ex diuitiis substantia pars Deo, pars ipsi diuiti cedat.

Dies humanæ vitæ idem sunt ac labores & ærumnæ.

CAPVT VI.

Calamitosam diuitis auari conditionem Salomon insectari pergit.

1. EST & aliud malum, quod vidi sub Sole, & quidem frequens
apud homines: 2. Vir, cui dedit Deus diuitias, & substan-
tiam, & honorem, & nihil deest animæ suæ, ex omnibus quæ
desiderat: nec tribuit ei potestatem Deus vt comedat ex
eo, sed homo extraneus vorabit illud, hoc vanitas, & mi-
seria magna est. 3. Si genuerit quispiam centum liberos, &
vixerit multos annos, & plures dies ætatis habuerit, &
anima illius non vtatur bonis substantiæ suæ, sepulturáque careat: de hoc ego
pronuntio quòd melior illo sit abortiuus. 4. Frustrà enim venit, & pergit ad
tenebras, & obliuione delebitur nomen eius. 5. Non vidit Solem, neque cognouit
distantiam boni & mali: 6. etiamsi duobus millibus annis vixerit, & non fuerit
perfruitus bonis: nónne ad vnum locum properant omnia? 7. Omnis labor ho-
minis in ore eius: sed anima eius non implebitur. 8. Quid habet amplius Sapiens
à stulto? & quid pauper, nisi vt pergat illuc, vbi est vita? 9. Melius est videre quod
cupias, quàm desiderare quòd nescias. sed & hoc vanitas est, & præsumptio Spiritus.
10. Qui futurus est, iam vocatum est nomen eius, & scitur quòd homo sit, & non
possit contra fortiorem se in iudicio contendere. 11. Verba sunt plurima, multám-
que in disputando habentia vanitatem.

COMMENTARII.

VERS. 1. 2. *Est & aliud malum, quod vidi sub Sole, & quidem frequens apud homines. Vt vir, cui dedit Deus diuitias, & substantiam, & honorem, & nihil deest animæ suæ ex omnibus, quæ desiderat.* Cùm tamen omnibus abundet, omnibus se vacuum ostendit. *Nec enim tribuit ei potestatem Deus, vt comedat ex eo, sed homo extraneus vorabit illud*: videtur non habere ius dominij ad diuitiarum vsum, & negasse illi Deus, liberaliter & honestè viuendi animum, & voluntatem: vndè opes illius obitu ad alius venient potestatē, qui miseri domini ieiunium auida voracitate vindicabit. *Hoc vanitas, & miseria magna est.* * Quid enim magis miserum quàm te diuitem extraneæ voracitati ieiunare?

Diues auarus extraneæ voracitati ieiunat.

Vers. 3. Si genuerit quispiam centum liberos, & vixerit multos annos, & plures dies ætatis habuerit: & tamen anima illius non vtatur bonis substantiæ suæ, sepulturáque careat: de hoc ego pronuncio, quod melior illo sit abortiuus. Adeò graue malum est auaritia, vt omnia alia bona, quæ quodammodò felicem hominem faciunt, corrumpat. Id vlteriùs Sapiens expendit, dum asserit abortiuum illo esse meliorem, cuius differentiæ nouem adiicit rationes.

Vers. 4. 5. 6. Prima est, *Non vtatur bonis substantiæ sua.* Hinc deterior est abortiuo, quia abortiuus non potuit vti quibus caruit: auarus non caruit bonis, & tamen illis vsus non est. Secundò, *sepulturaque careat.* Sepultura caret abortiuus splendida scilicet, & honorifica, sed hanc nec mereri, nec procurare sibi potuit: potuit auarus, & debuit more gentis suæ, & neglexit. Tertiò, *Frustra enim venit* abortiuus, id est, suo fine caret, sed simul omnibus miseriis eximitur: auarus verò & frustra natus est, & miseriis maximis seipsum inuoluit. Quartò, *Non vidit Solem*, quia *Nondum natus pergit ad tenebras.* mortis, neque aliud potuit: potuit auarus iucunda vitæ & lucis vsura potiri, maluit autem in tenebris miseriæ marcescere. Quintò, *Et obliuione delebitur nomen eius*, id est, abortiui: sed nec nomen habuit, nec potuit præclaris factis inclarescere: potuit auarus, & contempsit. Sextò, *Neque cognouit distantiam boni & mali*, id est, abortiuus caruit molestiis, & doloribus, nec expertus est, quantum boni sit in vna re, quantum mali in alia: at auarus mille ærumnis, & cruciatibus sciens se ipse conficit. Septimò,

Meliorem esse abortiuũ diuite auaro, nouem Salomon argumentis ostendit.

etiamsi duobus millibus annis vixerit, & non fuerit perfruitus bonis. Abortiuus vix paucis horis vel diebus aliquid incommodi subiit ferè sine sensu: auarus multò plures annos, & plures dies ætatis miserrimus vixit: & si innumeris annis vixisset, totidem misset, & ærumnosus esset. Octauò abortiuus vix nomen filij meretur: auarus centum liberorum pater, nihil voluptatis hausit ex ipsis, nihil vtilitatis in ipsos deriuauit. Nono, *Nonne ad vnum locum properant omnia.* id est vterque properat? nempè mortis, sepulchri & inferni, *& gehennæ* vti adiicit Chaldæus. Abortiuus nulla sua actuali culpa, nullo scelere grauis, nullis pœnis torquendus: auarus plurimis, grauissimis, æternis in gehenna cruciandus.

Vers. 7. Omnis labor hominis in ore eius Omnis solicitudo auari diuitis versatur vt victui sibi parando, vestitui, & cæteris vitæ fauendæ necessariis studeat, nihil aliud cogitat, nihil aliud loquitur, nihil aliud curat. *Sed anima eius non implebitur*, seipsum interim nunquam satiat victu quotidiano se defraudans, sese enecans fame. * Crudelis labor, qui cum ad indulgendum affatim genio vnice dirigatur, quo vberiùs laborando acquiritur, eo diriore fame laborantem excruciat.]

Auarus quò vberius, acquiescò crudelius se fame premit.

Vers. 8. Qid habet amplius pauper Sapiens à stulto. seu præ stulto diuite auaro. *Et quid pauper, nisi vt pergat illuc, vbi est vita?* id est, nisi vt laboret victui parando, quo vitam suam sustentet, & iucundè ac hilariter foueat? Quod etsi laborando manibus, vel etiam mendicando facere cogatur: eò tamen felicior, ac beatior est diuite auaro, quod pauper saltem labore partis vtatur iucundè, sibique inde benefaciat: diues auarus perpetuò laboret, & quantumuis abundet, non tamen vtatur, sed etiam quotidiano dimenso sese miser defraudet. * Igitur felicior est mendicus quam diues auarus, pluribusque vel hîc bonis potitur.]

Felicior est mendicus, quàm auarus diues, & admodum ditior.

Vers. 9. Melius est videre, quod cupias, melius est considerare, & statuere, quid sit nostro desiderio, nostraque industria, & labore dignum: *quam desiderare, quod nescias*, quam ignoranti, inexpertæ, præcipiti, ac cœcæ concupiscentiæ habenas laxare desiderij in res illas, quas nescias, vtrum molestiæ tibi, & detrimento: an verò voluptati, ac commodo sint futuræ. * Priùs quam desideria tradere excutioni cures, cogita quid commodi, aut incommodi tibi sint allatura. *Sed & hoc vanitas est, & præsumptio spiritus* Hebr. *spiritus afflictio.*

Priùs quam desiderium executioni tradas cogita, quid commodi aut incommodi tibi sit allaturum.

Vers. 10. Qui, seu quicumque *futurus est* quantumcunque diues, & præsumptuosus, *iam vocatum est nomen eius*, nempe *Adam* ab Hebræo *adamah*, id est, *pulueritius* seu ex puluere rubro compactus. Ex tunc, inquam, scitur futurum terrenum, & mox iterum in terram resoluendum. Et quantascunque congerat opes, quantamcunque potentiam. *Et scitur quod homo sit, & non posse contra fortiorem se in iudicio contendere*, certum est, hominem esse fragilem, nec posse contra Deum fortissimum, ac supremum Iudicem decertare, qui nullis muneribus corrumpi, nullis blandiciis deliniri, nullis fraudibus falli potest. * Apud supremi Iudicis tribunal diuitiæ non valent. Valent vtique ad eum deliniendum, si diues eas hic di pergit in pauperes.]

Iudicem supremum potest diues delinire, si opes expendat in pauperes.

Vers. 11. Verba sunt plurima, multamque in disputando habentia vanitatem Multa iactantur, & disputantur ab iis, qui se Sapientes esse putant: sed si his, quæ diximus, quæque certissima sunt, non acquiescant, nihil aliud censenda sunt, quàm vanitas. * Vanum namque est totum id, quod cum virtute non colligatur, quodque ad salutem animi non dirigatur. Vnde taxantur Concionatores qui se mones suos ostentationi, & non auditorum vtilitati proferunt.]

Vana sunt Concionatoris verba, quæ ad auditorum salutem non pertinent.

CAPVT VII.

Salomon humanæ vitæ breuitatem inculcat: quæ bona præ alijs seligenda edocet, ad felicem mortem disponit.

1. QVID necesse est homini maiora se quærere, cùm ignoret quid
conducat sibi in vita sua, numero dierum peregrinationis suæ,
& tempore quod velut vmbra præterit? Aut quis ei poterit
indicare quid post eum futurum sub Sole sit? 2. Melius
est nomen bonum, quàm vnguenta pretiosa: & dies mortis
die natiuitatis. 3. Melius est ire ad domum luctus,
quàm ad domum conuiuij: in illa enim finis cunctorum admonetur
hominum, & viuens cogitat quid futurum sit. 4. Melior est ira risu:
quia per tristitiam vultus corrigitur animus delinquentis. 5. * Cor Sapientium
vbi tristitia est, & cor stultorum vbi lætitia. 6. Melius est à Sapiente corripi,
quàm stultorum adulatione decipi: 7. quia sicut sonitus spinarum ardentium
sub olla, sic risus stulti. sed & hoc vanitas. 8. Calumnia conturbat Sapientem,
& perdet robur cordis illius. 9. Meliòr est finis orationis, quàm principium.
Melior est patiens arrogante. 10. Ne sis velox ad irascendum quia ira in sinu stulti
requiescit. 11. Ne dicas: Quid putas causæ est quòd priora tempora meliora fuere
quàm nunc sunt? stulta enim est huiuscemodi interrogatio. 12. Vtilior est Sapien-

tia

tia ... m diuitiis, & magis prodest videntibus Solem. 13. Sicut enim protegit Sa-
pientia, sic protegit pecunia, hoc autem plus habet eruditio & Sapientia, quòd vitam
tribuunt possessori suo. 14. Considera opera Dei, quòd nemo possit corrigere quem
ille despexerit. 15. In die bona fruere bonis, & malam diem præcaue: sicut enim
hanc, sic & illam fecit Deus, vt non inueniat homo contra eum iustas querimonias,
16. Hæc quoque vidi in diebus vanitatis meæ: Iustus perit in iustitia sua, & impius
multo viuit tempore in malitia sua. 17. Noli esse iustus multum: neque plus sa-
pias quam necesse est, ne obstupescas. 18. Ne impiè agas multùm: & noli esse stul-
tus, ne moriaris in tempore non tuo, 19. Bonum est te sustentare iustum, sed & ab
illo ne subtrahas manum tuam: quia qui timet Deum, nihil negligit. 20. Sapientia
confortauit Sapientem super decem principes ciuitatis. 21. Non est enim homo
iustus in terra, qui faciat bonum, & non peccet. 22. Sed & cunctis sermonibus, qui
dicuntur, ne accõmodes cor tuum: ne fortè audias seruum tuum maledicentem tibi.
23. scit enim conscientia tua, quia & tu crebrò maledixisti aliis. 24. Cuncta ten-
taui in Sapientia. Dixi: Sapiens efficiar: & ipsa longiùs recessit à me. 25. multò
magis quam erat: & alta profunditas, quis inueniet eam? 26. Lustraui vniuer-
sa animo meo, vt scirem, & considerarem: & quærerem Sapientiam, & rationem, & vt
cognoscerem impietatem stulti, & errorem imprudentium: 27. & inueni amario-
rem morte mulierem, quæ laqueus venatorum est, & sagena cor eius, vincula sunt
manus illius, qui placet Deo, effugiet illam: qui autem peccator est, capietur ab illa,
28. Ecce hoc inueni; dixit Ecclesiastes, vnum & alterum, vt inuenirem rationem,
29. quam adhuc quærit anima mea, & non inueni. Virum de mille vnum reperi:
mulierem ex omnibus non inueni. 30. Solummodò hoc inueni, quòd fecerit Deus
hominem rectum, & ipse se infinitis miscuerit quæstionibus, Quis talis vt Sapiens est?
& quis cognouit solutionem verbi?

COMMENTARII.

VERS. 1. *Quid necesse est homini, maiora se quærere*, id est, ampliora, magnificentiora, & plura, quam pro hominis statu vel indigentia: *Cum ignoret, quid conducat sibi in vita sua numero dierum peregrinationis suæ, & tempore, quo velut vmbra præterit?* His studendum non esse prubo ex eo, quod homo ignoret, an quæ appetit verè sibi conducibilia sint. Secundò, quod breuissimum vitæ humanæ vitæ terminum non expediat impendere non futuris, incertis, vel alienis: sed propriis, vtilibus, certis, ac præsentibus, *Aut quis ei poterit indicare, quid post eum futurum sub Sole sit.* Tertiò, quia in certum, quibus vsibus seruitura sint ea, quæ tanto studio parat, forsan exitio ei, suísque futura. Stultum planè est, magno studio parere, quæ nescis, num tibi, vel tuis parient exitium. * Ex dilectione in filium curas comparare diuitias ei relinquendas: & forsan quia diues sit, hæres damnabitur ex prauo opum vsu, qui si strictam haberet substantiam ad necessarium victum, salutem assequeretur. Odium id dixerim, minime dilectionem.]

Ex dilectione in filium pater studet ei opes relinquere in ... forsan exitium earum.

Vers. 2. Melius est nomen bonum, quàm vnguenta pretiosa. In Hebræo inter hæc duo, *Nomen, & vnguentum*, est quædam paranomasia, nam nomen dicitur שם *sem*, & vnguentum, vna littera addita שמן *semen*, vt ostendatur, nomen & fragrantium idem prorsus existere. Si bonum sit nomen, vnguentum erit odoratissimum: si autem malum, pestilentem efflabit odorem.] *Et dies mortis* melior est *die natiuitatis.* Quia cum nascimur, miseriarum stadium ingredimur: cum verò morimur, euadimus huius vitæ (dicam veriùs mortis) pleni meritis, æternitatis iam candidati euadimus. Ideò Dominus in Lazari amici morte lætatur, in resurrectione lacrymas, eius vicem doleos, effundit.

Nomen & vnguentum idem est: bonum suauem odorem esse, malum autem pestilentem exhalat.

Vers 3. Melius proindè est, ire ad domum luctus, quam ad domum conuiuij. Quia in conuiuio natalitiu festus dies agitur propter natam prolem: in domo luctus mortuus aliquis iacet sepulturæ tradendus, vel in qua defunctus lugetur. In hac enim prudentes lætantur, lacrymantur in illa.] *In illa enim finis cunctorum admonetur hominum, & viuens cogitat, quid futurum sit.* * Viuens quidem seu iustus cogitat in domo luctus, se etiam moriturum: qui autem id, haud corde recogitat, se mortuum in crimine esse manifestat.]

Prudens lacrymatur in domo conuiuij, natalitij, in domo luctus lætatur.

Iustus in domo luctus cogitat, se etiam moriturum; peccator minimè.

Vers 4. Melior est ira risu Præstat, cum qui præest, seueritatem vultus præ se ferre. *Quia per tristitiam vultus corrigitur animus delinquentis.* * Benignum se Iudex ostendat delinquenti in sententia ferenda, non autem in vultu ita placidum, vt reus se deliquisse contemnat.]

Iudex seuerū se in vultu, benignum in sententia delinquenti ostendat.

Vers. 5. Cor Sapientium, vbi tristitia est, & cor stultorum, vbi lætitia. Sapientes enim viri graues sunt, & seueri, non leuiculi, & ad risum procliues, vti assolent esse insipientes. * Grauitas ergò vultus cor Sapiens indicat, leuitas verò cor annuntiat insipiens. Ideò fœminæ ad ridendum procliues.]

Grauitas vultus cor Sapiens, leuitas cor indicat insipiens.

Vers. 6. Meliùs est, à Sapiente corripi, quàm stultorum adulatione decipi. Peccator enim correptione emendatur, adulatione verò, piacula replicat. * Aptè autem adulatores vocitauit *stultos*, quia magna stultitia est velle vt quis peccatum putet esse virtutem.]

Adulator stultus planè est.

Vers. 7. Quia sicut sonitus spinarum ardentium sub olla: sic risus stulti. Quemadmodum crepi-

tus ardentis ſpinoſi rami longè auditur, ſic & ſtulti cachinnus: * Prudenti quidem audienti prorſus pungens ſpina.] *Sed & hoc vanitas.*

Pungens ſpina eſt prudẽti inſipientis cachinnus.

Verſ.8. Calumnia conturbat Sapientem, & perdit robur cordis eius. Mœrorem ei affert, & alacritatem in agendo diſturbat. * Nihil enim Sapienti cuique magis durum, quàm videre eius famam iniuſtè defœdari. Inſipientis quidem eſt, dolore non affici cum eius fama vulneratur.]

Inſipientis eſt, dolore non affici, cũ eius fama iniuſtè vulneratur.

Verſ.9. Melior eſt finis orationis, quàm principium. Hebr. דבר *dabar verbum, res, negotium*, vt Chald. vertit. Docet Sapiens, parùm eſſe cœpiſſe, niſi perficias. * Si autem lubeat illud verbum *Orationis* de precibus ad Deum profuſis exponere, melior quidem eſt eius finis, quàm principium; quia præmiſſa initio conſideratione, in fine accenduntur affectus ad petendum, quod ſpirituali profectui conſonum videatur. *Melior eſt patiens arrogante.* Qui enim verbi gratia) iniuria afficitur, & patienter tolerat; iniuriantis frangit iram, eumque ad reſipiſcentiam facilè adducit. Arrogans verò magis illum exaſperat, vt ad vberiorem proſiliat iniuriam.]

Melior eſt finis orationis, quam initium, quia in fine ex præmiſſa meditatione affectus accẽduntur.

Iniuria affecti patientia iniuriantem debellat.

Verſ.10. Ne ſis velox ad iraſcendum, quia ira in ſinu ſtulti requieſcit. Stulti prorſus eſt, non ſolùm iram facile concipere, ſed & eam diù animo fouere. * Sapiens accepta iniuria facilè ſatisfactionem admittit, ſtulto verò nulla vnquam ſatisfactio ſufficiens apparet.]

Inſipiens facilè concipit iram, & difficilè ſedatur.

Verſ.11. Ne dicas: Quid putas cauſa eſt, quod priora tempora meliora fuere, quam nunc ſunt? Hiſpanè dicimus: *Qualquier tiempo paſado fue mejor. Stulta enim eſt huiuſmodi interrogatio.* Quia argumentum quidem eſt ignorationis temporum, hiſtoriarum, & priſcorum morum, qui etiam fuere corruptiſſimi. * Nonnullos vidi vicem præſentis temporis dolentes, inclamare. O tempora antiqua, qui quidem ſi prælapſorum temporum veſtigarent ærumnas, apertè dignoſcerent præſens tempus eſſe felicius.]

Præſentia tempora feliciora prælapſis.

Verſ.12. Vtilior eſt Sapientia cum diuitiis. Nam Sapiens ſi diues ſit, poteſt diuitias in multos bonos vſus expendere: & quia diuitiæ ipſi Sapientiæ decus addunt. * Quod ſi lubeat de Magiſtratu, ad quem Sapiens eligitur, locum expendere: magni momenti eſt illum eſſe diuitem, ne egentis iudicium muneribus corrumpatur.] *Magis ergò prodeſt videntibus ſolem*, ſeu hominibus viuentibus.

Iudex ſi diues ſit, longiùs aberit ab ambitus corruptione.

Verſ.13. Sicut enim protegit Sapientia, ſic protegit pecunia, à multis enim malis, & incommodis eripit: dummodò Sapiens ſit poſſeſſor illius: dixit enim *Vtilior eſt Sapientia cum diuitiis.* * Qui enim inſipiens pecuniis abundat, à pecunia non protegitur, ſed exitialiter ſæpiùs vulneratur.] *Hoc autem plus habet eruditio, & Sapientia, quod vitam tribuunt poſſeſſori ſuo*, memoriam, ac famæ diuturnitatem: tranquillam & verè homine dignam vitam: imò æternam, quam ſibi verè ſapiens comparat, iuxta legis præſcriptum viuendo.*

Pecunia prodeſt Sapienti, inſipienti nocet.

Verſ.14. Conſidera opera Dei, ſiue diſce, *quod nemo poſſit corrigere, quem ille deſpexerit.* Quædam ſunt opera Dei, quæ homo ſuâ Sapientiâ vel viribus mutare non valet: ſed ad ea corrigenda opus eſt recurſu ad Deum, qui ſolus illis malis mederi poteſt. Talis eſt quem Deus deſpexerit, ſeu deſeruerit: hunc enim nemo hominum *corrigere*, Hebraicè, reconcinnare poteſt. Hoc alij de defectibus naturalibus intelligunt, citantes pro exemplo cœcum, & claudum. Ego autem cum Theologis ad defectus ſpirituales extenderim excœcatorum, & induratorum ex crimine, quod Deus *deſpicere*, ac deſerere dicitur, non omninò, ex totoque; nunquam enim abnegat eis ſufficientia auxilia ad reſipiſcendum) ſed ex parte, & reſpectu aliorum queis longè plura, nobiliora, & efficaciora auxilia largitur. * Hos tales quandiu tales ſunt, nullus hominum nulla arte, ingenio, labore corrigere poteſt: poteſt tamen Deus. Noli ergo ſolis humanis remediis, fruſtrà adhibendis, te fatigare, ſed ad Deum recurre, ad illum preces inſtanter effunde.]

Nulla arte peccatorem induratũ reduces ad frugem meliorem, ſi ad Deum non accurras.

Verſ.15 In die bona fruere bonis. In die plena iucunditatis, & lætitiæ his bonis potire: *& malam diem præcaue*, tempeſtiuè diſpice, quâ ratione poſſit tempus ærumnoſum vel euadere, vel commodiſſimè tranſigere. Voluit enim Deus alternis nunc proſperitate, nunc aduerſitate hominem in hac vita perpetuò exercere: tùm alias ob cauſas: tùm *vt non inueniat homo contra eum iuſtas querimonias*, ſeu ne queri poſſit, ſeu iuſtus, ſeu iniuſtus, de perpetuo aliquo & conſtanti rerum ſtatu, qui & fatigationem, & nauſeam, & contemptum parere ſolet. * Pulchre igitur & vtiliter vita hominis alternis felicitate, ac ærumna componitur.]

Vtiliter vita hominis alternis felicitate, & ærumnis componitur.

Verſ.16. Hæc quoque vidi in diebus vanitatis meæ, dum vixi in hac vita fluxa, inani, & inſtabili: *Iuſtus perit in iuſtitia ſua*, cum tamen iuſtè viuat, immaturè moritur, & diuturniore vita dignus videatur. *Et impius multo viuit tempore in malitia ſua*, cum tamen eius impudens vita præproperæ morti eſſe videretur agnata. * Miror Sapientem indè eſſe commotum, cum ſciat diuturnam vitam impio eſſe ſupplicium, qui quo diutiùs viuit in malitia ſua, plures eius multiplicat actus dirius planè torquendus.] Igitur.

Grauiſſimo Dei ſupplicio impius longo tempore viuit.

Verſ.17. Noli eſſe iuſtus multum, criminando diuinam prouidentiam, quæ permittit, iuſtum perire ſeu obire in iuſtitia ſua, & impium longo tempore eſſe ſuperſtitem. *Nec plus ſapias, quam neceſſe eſt*, Dei arcana conſilia ſcrutans, & quaſi cum Deo expoſtulans, quod impios non illico puniat. LXX. *Noli argumentari plus quàm oportet.* Talis videtur illa diſputatio Ieremiæ cum Deo cap.12. *Iuſtus quidem tu es Domine, ſi diſputem tecum: veruntamen iſta loquar ad te: Quare via impiorum proſperatur, &c.* Noli ergo argumentari, *ne obſtupeſcas.* Nam *ſcrutator maieſtatis opprimetur à gloria.* Prou.25.

Verſ.18. Ne impiè agas multum. Quemadmodùm monui, vt iuſtitiæ zelum immoderatum cohiberes: nec diuinam criminateris prouidentiam; ita nunc moneo, vt ab altero etiam extremo recedas, vt ſcilicet diuinæ prouidentiæ obliuiſcaris, permittens impietati habenas. *Et noli eſſe ſtultus*, nunquam diuina prouidentia cogitando: *ne moriaris in tempore non tuo*, ne tuo malo cogaris, diuinam prouidentiam, quam non cogitas, aut non credis, ſcelerum vindicem experiri, de medio immaturè ſublatus. * Velocitas enim peccandi, & immaturitas moriendi pari aſſolent incedere greſſu.] *Illud preme: Moriaris in tempore non tuo*, id eſt,

Velocitas peccandi & immaturitas moriendi, pari ſolẽt greſſu incedere.

impœ

impœnitens obeas. Vitæ enim tempus hominis tempus est, ad pœnitentiam agendam: mortis autem tempus, hominis quodammodò non est, quia illud sibi accipit Deus in delinquentis supplicium: ait enim, *Cum accepero tempus, ego iustitias iudicabo.* Accipit Deus tempus mortis sæpè, vel repentè vitam peccatoris auferens, vel ægritudinis vi mentẽ illius obturans, vnde haud poterit pœnitere. Igitur in tempore tuo pœnitentiam age, quam in tempore non tuo, à Deo quidem sublato, agere non poteris.]

Tẽpus mortis quodammodo non est ad pœnitẽdum. In tempore ergo tuo pœnitentiã age.

Vers.19. Bonum est, te sustentare iustum Hebr. *thechoz*, id est, *apprehendere. Iustum* autem est neutrius generis. Bonum est, te apprehendere & tenere id, quod iustum est, seu iustitiæ aliqua opera facere. *Sed & ab illo nè subtrahas manum tuam, quia qui timet Deum, nihil negligit.* Sed ab illo iustitiæ exercitamento non recedas eo quod aliqua pia opera exercueris: sed ad perfectiora stude contendere. * In via enim spiritus non proficere, deficere prorsùs est.]

In via spiritus non proficere deficere est.

Vers.20 21. Sapientia confortauit, auxit, in felici statu constituit *Sapientem super decem*, seu multos (numerus est definitus pro indefinito) *principes Ciuitatis.* Quia Sapientia parto labore & industria acquiritur, natalitio autem otiosis seu sine labore accidit principatus. * Vndè ampliori dignum æstimatione, quàm Principes, crediderim esse Sapientem.] *Non est enim homo iustus in terra, qui faciat bonum, & non peccet.* Particula *enim* more scripturæ abũdat. Nemo adeò iustus, qui pro fragilitate humana in aliquo non erret, aut peccet. Quod si causalis ea particula retineatur, erit hæc clausula castigatio superioris sententiæ: quasi dicat: * Sapiens confortatur, roboratur, &c. Quamuis nemo Sapiens ita iustus, qui pro fragilitate humana non erret in aliquo.

Maiori æstimatione dignior sapiẽs, quàm principes.

Nemo ità Sapiens, qui in aliquo nõ erret.

Vers.22.23. Sed cunctis sermonibus, qui dicuntur, ne accommodes cor tuum, ne aurem præbeas, & sis [illegible] eorum censor, quæ domi tuæ à domesticis aguntur: *nè fortè audias seruum tuum maledicentem tibi*, ne fortassè exacerbatus famulus, vel seruus tibi malè precetur, conuitietur, vel aliquid de te indignum loquatur. * Haud est prudens pater familias, vel Prælatus qui faciles, gratasque exhibet aures famulo seu subdito alius famuli, vel subditi aperienti defectus; cum suboleat prauam deferentis intentionem, aduersum enim se totius familiæ, vel communitatis odium excitabit. *Scit enim conscientia tua, quia & tu crebro maledixisti aliis.* Quasi dicat Tibi ipse testis esse potes, quàm graue sit hoc ad ferendum; nam etiam tu, cum alij te premunt, vel te subditum Prælatus premebat, indignabaris & eius damnabas seueritatem. * Vt Prælatus aliqua subditi errata dissimulet, & non omnium rigidus vindicator: ad memoriam afferat quàm graui subditus olim ipse molestia afficiebatur, quàm male precabatur Præsuli nimium sui censori errati.]

Non est prudens Prælatus, qui gratas præbet aures subdito, de aliis subditis furtiuè aperienti defectus.

Dissimulat Præsul nonnulli subditorum errata, qui subditus indignè ferebas acrẽ tui Prælati censuram.

Vers.24.25. Cuncta tentaui in Sapientia. Tentaui Sapienter, attentè, sedulè, vt consequi intelligentia possem, quid boni, & voluptatis, quid mali, & molestiæ, in vnaquaque re inesset. *Dixi: Sapiens efficiar*: hanc etiam Sapientiæ experimentalis partem theoricæ Sapientiæ adiiciam. *Et ipsa longius recessit à me.* Cum me Sapientiæ huiusmodi proximum reputaui, adhuc longissimè me distare deprehendi. * Scientia experimentalis perfecta, ferè nunquam acquiritur. Vndè Præsules post multos regiminis annos prima experimentalis scientiæ rudimenta non norunt.] *Recessit*, inquam, *à me multò magis, quàm erat: & alta profunditas; quis inueniet eam?* Hebr. *Et profundum profundum.* Profundissima est, & altissima huiusmodi Sapientia, ita vt illam ferè sit impossibile perfectè exhaurire.

Scientia experimentalis vix prima rudimẽta post longum regimen Prælatus edidicit.

Vers.26.27. Lustraui vniuersa animo meo, vt scirem, & considerarem, & quærerem Sapientiam, & rationem, Hebr. *Supputationem.* Optaui, & tentaui rerum causas, effectus, ac proprietates mente comprehendere, vt qui arithmeticam callent, multorum numerorum summam computandu conficiunt, & exactè sciunt, quot sint vnitates. *Et vt cognoscerem impietatem stulti, & errorem imprudentium: & inueni amariorem* molestiorem, & nocentiorem *morte mulierem, quæ laqueus venatorum est, & sagena cor eius, vincula sunt manus illius.* Cum iam iam quid boni, quid mali in quacumque re inesset me assequi putabam, vt perfectè Sapiens redderer, & Sapientissimus mortalium efficerer: me vacuum inueni. Nam ipsa Sapientia per experimenta rerum sensibilium fuit in me imminuta, & hebetata, cum *inueni amariorem morte mulierem*, id est, cum fui immodicis, immũdis voluptatibus irretitus. * Immoderatus namq; veneris vsus perspicacissimũ hebetat intellectũ.] *Qui placet Deo, effugiet illam.* Qui iustus, ac sanctus est, ac propterea in agendo cum mulieribus circumspectus & cautus. * Qui enim non fugit occasionem, miserè capietur. Nam vitium libidinis fuga est superandum.] Qui autem peccator est, ac proindè in huiusmodi rebus incautus, occasionesque non præcidens delinquendi, *capietur ab illa.* Preme illud: *& sagena cor eius.* Cogitatio, mens, animus mulieris impudicæ in hunc vnum conspirant, vt laqueos, & insidias hominibus instruant. * Vt edisças, impossibiliter fere sine magna cautela posse te à tot retibus tensis liberari.]

Immoderatus Veneris vsus perspicacissimũ intellectũ hebetat.

Fuga superandum libidinis vitium.

Ferè est impossibile, sine cautela magna, te à laqueis impudicæ fœminæ liberari.

V.28.29. Ecce hoc inueni, dixit Ecclesiastes, vnum & alterum. Arabica interpretatio habet, *vnum per vnum*, Syriaca, *vnum in vnũ*, & respondet Hispanica phrasis, *Todo le mire vno por vno.* Noster itaq; Ecclesiastes asserit, se diligenter, & minutim omnium mulierum propensiones, & studia vestigasse, vt agnosceret, num bona aliqua mulier posset inuenire. *Vt inuenirem rationem*, eius scilicet, quod sequitur, *quam adhuc quærit anima mea, & non inueni. Virum de mille vnum reperi, mulierem ex omnibus non inueni.* * Hyperbolica locutione ostenditur, paucos esse viros omni ex parte perfectos: fœminas paucissimas, aut nullas propter sexus imbecilitatem.]

Pauci viri perfecti, fœminæ paucissimæ, vel ferè nulla.

Vers.30. Solummodò hoc inueni, quod fecerit Deus hominem rectum, cum naturali animi rectitudine, sincerum, paucis contentum, simplicem, cum gratuito iustitiæ originalis dono. *Et ipse se infinitis miscuerit quæstionibus.* Alij *Adinuentionibus multis.* Multa homines excogitarunt, & multi sunt vel ad voluptatem, & commoda, vel ad honestatem, & splendorem vitæ, quæ summas secũ traxere difficultates, & mala, quibus caruissent, si à pristina illa rectitudine nõ deuiassent. *Quis talis vt Sapiens est? & quis cognouit solutionem verbi.* Quis erit ita vt Sapiens, seu vt Sapienti similis, vt solutionem, & rationem nouerit rerum difficilium, de quibus est actum?

CAPVT.

CAPVT VIII.

Salomon Sapientiæ elucentis quidem in vultu laudes prosequitur, aliáque minutiorum vanitatum genera, queis Sapientia medetur, enumerat.

1. SAPIENTIA hominis lucet in vultu eius,& potentissimus fa-
ciem illius commutabit. 2. Ego os regis obseruo,& præcepta
iuramenti Dei. 3. Ne festines recedere à facie eius, neque
permaneas in opere malo: quia omne quod voluerit, faciet:
4. & sermo illius potestate plenus est: nec dicere ei quis-
quam potest: Quare ita facis? 5. Qui custodit præceptum,
non experietur quidquam mali. Tempus & responsionem
cor sapientis intelligit. 6. Omni negotio tempus est, & opportunitas, & mul-
ta hominis afflictio: 7. quia ignorat præterita, & futura nullo scire potest nun-
tio. 8. Non est in hominis potestate prohibere spiritum, nec habet potestatem
in die mortis,nec sinitur quiescere ingruente bello,neque saluabit impietas impium.
9. Omnia hæc consideraui, & dedi cor meum in cunctis operibus, quæ fiunt sub
sole. Interdum dominatur homo homini in malum suum. 10. Vidi impios sepul-
tos: qui etiam cùm adhuc viuerent, in loco sancto erant, & laudabantur in ciuitate
quasi iustorum operum,sed & hoc vanitas est. 11. Etenim quia non profertur citò
contra malos sententia,absque timore vllo filij hominum perpetrant mala. 12. Atta-
men peccator ex eo quòd centies facit malum, & per patientiam sustentatur, ego
cognoui quod erit bonum timentibus Deum, qui verentur faciem eius. 13. Non
sit bonum impio, nec prolongentur dies eius, sed quasi vmbra transeant qui non
timent faciem Domini. 14. Est & alia vanitas,quæ fit super terram: sunt iusti,qui-
bus mala proueniunt, quasi opera egerint impiorum: & sunt impij, qui ita securi
sunt, quasi iustorum facta habeant: sed & hoc vanissimum iudico. 15. Laudaui
igitur lætitiam, quod non esset homini bonum sub sole, nisi quod comederet, &
biberet, atque gauderet: & hoc solum secum auferret de labore suo, in diebus vitæ
suæ,quos dedit ei Deus sub sole. 16. Et apposui cor meum vt scirem sapientiam,&
intelligerem distentionem quæ versatur in terra,est homo, qui diebus & noctibus
somnum non capit oculis. 17. Et intellexi, quod omnium operum Dei nullam
possit homo inuenire rationem,eorum quæ fiunt sub sole: & quantò plus laborauerit ad quærendum, tantò minùs inueniat: etiamsi dixerit sapiens se nosse, non poterit reperire.

COMMENTARII.

ERS. 1. *Sapientia hominis lucet in vultu eius*, seu oris & faciei lineamentis, adeóque vniuersi corporis habitu, nempe lumine quodam modestiæ, grauitatis, hilaritatis in vultu, in sermone, in incessu, in omnibus motibus, & operibus. *Et potentissimus* Deus *faciem illius commutabit*, siue assolet commutare, vt pro variis temporum,ac rerum necessitatibus,varios induat vultus, nunc ridentis,& consolantis: nunc flentis, & compatientis: nunc obiurgantis, & corripientis. Sed quemcumque vultum induat,semper in eo relucet Sapientia, semper amabilem, ac gratum se præbet. * Preme illud, *sed potentissimus faciem illius commutabit.* Vt Sapiens vultus modestiam, ac seueritatem in risum & hilaritatem commutet,opus est,potentissimam Dei manum adesse: tam stabilis debet ei vultus adesse seueritas.]

Vt Sapiens depositaa vultus seueritate, videat, potentissima Dei manus debet adesse.

Vers. 2. *Ego os Regis obseruo.* Subditi personam induit ad subditorum eruditionem. Ego, inquit, Regem reuereor, & illius iussa exequor: *& præcepta iuramenti Dei*, id est,quæ iureiurando confirmaui. Vel ita studeo Regis asseruare præcepta, ac si Deus ille esset, méque ad obtemperandum iuramento adstrinxissem. * Præsul enim subditis quasi Deus, cui debent obedire ea promptitudine, ac debent vota Deo emissa compleri.]

Præsuli obedi quasi Deo ea promptitudine, quâ votum Deo emissa debêt impleri.

Vers. 3.4. *Ne festines recedere à facie eius.* Quod si Regem offendisti, redi cum eo in gratiam; fugere enim tutum non est, cum longissimæ sint Regis manus. *Ne permaneas in opere malo*, quo Regem offendisti,vel inconsulto proposito recedendi per impatientiam, aut obstinatio-

nem,

[illegible] Re[illegible]is consuetudine. Alij de recessu pec-[illegible]um a supremo Rege Deo locum exponunt. * Si Deum offendisti, à peccato pœnitens rec[illegible]d[illegible], vt ad Deum redeas propitium à quo irato recessisti. Ne instes recessum prose[illegible] qui, cum non possis Dei vbiquè existentis manus effugere. [illegible]*uia omne quod voluerit, faciet, & sermo illius potestate plenus est: nec dicere ei quisquam potest Quare id facis* Quòd [illegible]tà Dei, quàm Principis potestati ad adducendum, vel puniendum fugientem, facilè est accommodatum.

Ne obstinatè peccator Deo fugiat irato, nec enim poterit eius manus effugere.

Vers. 5. Qui custodit præceptum Regis, aut Dei *non experitur quidquam mali*, ei ad supplicium, nil clam. *Tempus & responsionem cor Sapientis intelligit.* Sapiens opportuna fandi tempora sc[illegible]t [illegible]pt[illegible]re, [illegible]itaresponsionem temperare, & se[illegible] [illegible]te, vt Regem non offendat. Licet enim amara sint veritatis verba, ea sic Sapi[illegible] scit condire. Principis gustum dulcedine [illegible]fficia[illegible]t. * Politici aulici hac tempestate mos d[illegible] versus: ad Regis pia interrogata adulatione ac mendacio respondet omnia prospera Regni esse asseuerans, cum omnem Regni prosperitatem corruisse [illegible] Princeps ignorat.]

Politici aulici ad pia Regis interrogata adulatione ac mendacio respondent.

Vers. 6. 7. Omni negotio tempus est, & opportunitas, & multa hominis afflictio; quia ignorat præterita, futura nullo potest scire nuncio. Omni negotio conficiendo suus est modus, ac tempus opportunum. Sed magna est perplexitas, difficultas, & anxietas in [illegible]o vestigando. Nam sæpè præterita non nouimus, ex quibus possemus agere coniecturam de futuris: & futura ipsa sunt admodum, seu penitus obscura, cum incertus sit euentus, qui bonus, aut malus esse possit.

Vers. 8. Non est in hominis potestate prohibere spiritum. Non potest homo prohibere spiritum vitalem, ne exeat a corpore: *nec habet potestatem in die mortis*, vt eligat tempus, aut genus [illegible]tudiois, &c. *nec sinitur quiescere ingruente be[illegible]* [illegible]o dimittitur, seu emittitur è castris, i[illegible] conflictu: necesse est in prælio vince[illegible] [illegible] mori. Porrò hostis hic est *mors*, vt quidam exponunt: vel vt alij, *diabolus*, qui sub extre[illegible]m vitæ potissimùm nos oppugnat. *Nec saluabit impietas impium.* Quem nam armis poterit [illegible]npius diaboli tunc tela retundere, ac vincere [illegible] si [illegible]pietas eum omninò exarmauit? Necess[illegible]m est arma virtutum præparare, dum vi[illegible]s, vt [illegible]la diaboli validiùs te in morte oppugnantis valeas infirmare.]

Virtutum arma præparanda dum viuimus, ut diaboli tela validius in obitu oppugnantis cũ[illegible] dere possis.

Vers. 9. Omnia hæc consideraui, & dedi cor meum in cunctis operibus, quæ fiunt sub Sole, seu ad opera omnia consideranda, quæ accidunt in mundo. *Interdum dominatur homo homini in malum suum*, seu eius, qui subit dominatum, vt sub tyrannis accidere solet. Seu eius qui dominatum exercet. Nam frequenter qui tyrannicè dominantur, sibi exitium, ac perniciem creant. Textus Hebraicus vtramque admittit expositionem. * Graue quidem est onus perpeti alterius hominis dominatum: Sed crediderim grauius longè esse dominatum exercere.]

Graue onus est homini obedire sed grauius homini imperare.

Vers. 10. Vidi impios sepultos honorificè & magno funeris sumptu: *qui etiam cum adhuc viuerent, in loco sancto erant*, optimorum & sanctorum [illegible]inc[illegible]pum loco habebantur, & prædicabantur ab adulatoribus, quasi iusta essent opera eorum; *Sed & hoc vanitas est*, cum potiùs spectanda sit retributio, quæ illis post obitum manet.

Vers. 11. 12. Etenim quia nõ profertur citò contra malos sententia, absque timore vllo filij hominum perpetrant mala. Quia impij vident, præsenti secum delinquunt, frui incolumitate, futurorum instantium quidem pœnarum obliti, laxant iniquitati habenas. *Attamen peccator ex eo quod centies facit malũ*, seu permittatur multiplicare crimina, *& per patientiam Dei sustentatur*, seu toleratur: *ego cognoui, quod erit bonum timentibus Deum, qui verentur faciem eius.* Vt impiis male erit, licet eus Deus aliquandiù in hac vita toleret, & ad pœnitentiam expectet; ita bonis, qui Deum timent, prosperè erit in nouissimo tempore, cum Deus pro merito cuique retribuit. * Diuturnior enim Dei patientia grauius connotat peccatoris supplicium.] Illud adnota: *Qui verentur faciem eius*, seu qui rectè operantur, scientes Deum cunctis actionibus, ac cogitationibus esse vbiquè præsentem. * Et quidem infallibilis præsentiæ Dei fidẽ videtur non habere, qui audet in necessaria Iudicis præsentia cõtra ipsum delinquere.]

Diuturnior Dei patientia grauius connotat peccatoris supplicium.

Qui delinquit, videtur infallibilis Dei præsentiæ fidem nõ habere.

Vers. 13. Non sit bonum impio, nec prolongentur dies eius, sed quasi vmbra transeant, qui non timent faciem Domini Hebr. *Bonum non erit impio, & non prolongabit dies*, sit potius eius, quod futurum est prædictio, quàm imprecatio. * Ipsa enim iniqua opera impij infelicitatis, & immaturæ mortis sunt prophetia.]

Iniqua opera sunt impij infelicitatis & immaturæ mortis prophetia.

Vers. 14. Est & alia vanitas, quæ fit super terram. Sunt iusti, quibus mala proueniunt, quasi opera egerint impiorum: & sunt impij, qui ita securi sunt, quasi iustorum facta habeant. Est quidem alia vulgi deceptio, quòd ex iis, quæ cernit, indicat, nec Dei prouidentiam in hac inæqualitate agnoscit, quasi iusti semper sint ærumnis præmendi: & iniusti semper prosperè sint acturi. * Finis iustos & impios vere inæquales esse monstrabit, patientia iusti æternùm coronata, breui incolumitate impij perpetuæ addicta infelicitati.] *Sed & hoc vanissimum esse iudico.*

Iusti labores finem habebunt, breuis impii felicitas in infelicitatem trãsibit æternam.

Vers. 15. Laudaui igitur lætitiam, quod non esset homini bonum sub Sole, nisi quod comederet, & biberet, atque gauderet: & hoc solum secum auferet de labore suo in diebus vitæ suæ, quos dedit ei Dominus sub Sole Non fauet epicureis, sed reuocat hominem ab inutili mentis curiositate, ac superfluis molestiis, in inquirendis, vel asserendis diuinis iudiciis, & arcana rerum humanarum prouidentia. Eos, inquit, commendo, qui à molesta curiositate abstracti, acquisita substantia honestè & moderatè victitant, læti vtique, quod ab hisce incommodis nimiæ solicitudinis abstrahantur. * Profectò solùm laude digna expetibilisque illorum vita, quam non angit necessitas, & quam lætitia comitatur.]

Illa solùm commendabilis vita, quam nõ angit necessitas, & quam lætitia comitatur.

Vers. 16. Et apposui cor meum, vt scirem Sapientiam, & intelligerem distentionem, quæ versatur in terra. Toto animi affectu ediscere curaui *distentionem* seu occupationem, quidquid scilicet animum distinet, & anxia solicitudine exercet. *Est homo, qui diebus & noctibus somnũ non capit oculis.* Solicitudinibus & curis somnũ eripientibus, ac præsertim res arcanas vestigandi ac cognoscendi.

Vers. 17. Et intellexi, quod omnium operum Dei nullam possit homo inuenire rationem eorum, quæ fiunt sub Sole. Seu exactè dignoscere. Sunt enim arcana diuinæ prouidentiæ, quæ Deus potius vult venerari, quàm scrutari. *Et quantò plus laborauerit ad quærendum, tantò minus inueniat: etiamsi dixerit Sapiens se nosse, non poterit reperire.* Fallitur enim, aut fallit, neque enim in secreta illa hominibus patescit introitus.

CAPVT IX.

Varios humanarum rerum euentus, ratione quorum ad potentiam, ac prouidentiam diuinam accurrendum Salomon memorat: honestæ iucunditati, & despectæ à vulgo Sapientiæ studendum hortatur.

1. OMNIA hæc tractaui in corde meo, vt curiosè intelligerem:
Sunt iusti atque sapientes, & opera eorum in manu Dei: 2. &
tamen nescit homo, vtrùm amore, an odio dignus sit: sed om-
nia in futurum seruantur incerta, eò quòd vniuersa æquè eue-
niant iusto & impio, bono & malo, mundo & immundo,
immolanti victimas, & sacrificia contemnenti. Sicut bo-
nus, sic & peccator: vt periurus, ita & ille qui verum deie-
rat. 3. Hoc est pessimum inter omnia, quæ sub Sole fiunt, quia eadem cunctis eue-
niunt. vnde & corda filiorum hominum implentur malitia, & contemptu in
vita sua, & post hæc ad inferos deducentur. 4. Nemo est qui semper viuat,
& qui huius rei habeat fiduciam: melior est canis viuus leone mortuo.
5. Viuentes enim sciunt se esse morituros, mortui verò nihil nouerunt am-
plius, nec habent vltrà mercedem: quia obliuioni tradita est memoria eo-
rum. 6. Amor quoque, & odium, & inuidiæ simul perierunt, nec habent par-
tem in hoc sæculo, & in opere quod sub sole geritur. 7. Vade ergo & comede in
lætitia panem tuum, & bibe cum gaudio vinum tuum: quia Deo placent opera
tua. 8. Omni tempore sint vestimenta tua candida, & oleum de capite tuo
non deficiat. 9. Perfruere vita cum vxore, quam diligis, cunctis diebus vitæ
instabilitatis tuæ, qui dati sunt tibi sub sole omni tempore vanitatis tuæ: hæc est
enim pars in vita, & in labore tuo, quo laboras sub sole. 10. Quodcumque facere
potest manus tua, instanter operare: quia nec opus, nec ratio, nec sapientia, nec scien-
tia erunt apud inferos, quò tu properas. 11. Verti me ad aliud, & vidi sub sole, nec
velocium esse cursum, nec fortium bellum, nec sapientium panem, nec doctorum
diuitias, nec artificum gratiam; sed tempus, casúmque in omnibus. 12. Nescit
homo finem suum: sed sicut pisces capiuntur hamo, & sicut aues laqueo compre-
henduntur, sic capiuntur homines in tempore malo, cùm eis extemplo superuene-
rit. 13. Hanc quoque sub Sole vidi Sapientiam, & probaui maximam: 14. Ci-
uitas parua, & pauci in ea viri: venit contra eam rex magnus, & vallauit eam, ex-
truxítque munitiones per gyrum, & perfecta est obsidio. 15. Inuentúsque est, in
ea vir pauper & Sapiens, & liberauit vrbem per Sapientiam suam, & nullus dein-
ceps recordatus est hominis illius pauperis. 16. Et dicebam ego, meliorem esse
Sapientiam fortitudine: quomodo ergo Sapientia pauperis contempta est, & verba
eius non sunt audita? 17. Verba Sapientium audiuntur in silentio, plusquam cla-
mor principis inter stultos. 18. Melior est Sapientia, quàm arma bellica: & qui in
vno peccauerit, multa bona perdet.

COMMENTARII.

VERS. 1. *Omnia hæc tractaui in corde meo, vt curiosè intelligerem.* Symmac. *vt ventilarem vniuersa. Sunt stulti, atque Sapientes* in orbe terrarum, *& opera eorum in manu Dei*, in potestate, ac protectione diuina: attamen res est nobis inexplorata omnino, & soli Deo cognita. * Vnde errat, qui solo externo aspectu putat se stulti, ac Sapientis iusti ac peccatoris præcordia lustrare penitus ei esse possibile.] *Et tamen nescit homo, vtrum amore, an odio dignus sit?* Hebr. *etiam amorem & odium nesciens homo.* Ac si diceret: Nescimus, num apud Deum digni simus amore, vel odio: (quod non solùm de amore æternæ prædestinationis, sed etiam de amore secundùm præsentem iustitiam intelligo; nemo enim scit certò sibi remissa esse peccata, & se iustum esse.) * Si ergò nescis an sis odio vel amore dignus: quomodò audes proximi alienum pectus iudicare, eiusque, soli Deo cognitum, affectum secretum inire.]

Solus Deus iusti ac peccatoris præcordia cognoscit.

Errat, qui putat, se oculos proximi affectus posse callere.

Vers. 2. Sed omnia in futurum seruantur incerta eo quod vniuersa æquè eueniant iusto & impio, bono & malo, mundo & immundo, immolanti victimas & sacrificia

tristitia contemnenti: sicut bonus, sic & peccator: vt periurus, ità & ille, qui verum deierat. Rationem reddit, licet non prorsus adæquatam, cur nemo ordinaria via possit esse de propria iustitia certus. Si quis, ait, de eo certus esse posset, maximè id constaret ex diuinis erga eum beneficiis, aliisue euentibus, seu prosperis, seu aduersis: sed ex his nihil certi colligi potest, vtpotè quæ tàm iniustis, quàm iustis sunt communia: Ergo, sic Euripides apud Lucianum conqueritur, nullum esse signum, quo praui à bonis dignoscantur. * Ex laboribus quo homines assolent diuexari, non potest argumentum initi efficax iustitiæ aut iniustitiæ: aliquando enim iusti magis quam peccatores torquentur, vt aurum igne rutilius appareat: aliquandò impius diuitiis vulneratur in præsentem improbitatis vindictam.]

Ex laboribus quibus homines premuntur, nō sit iustitiæ, aut iniustitiæ certū efficax argumentum.

Vers. 3. Hoc est pessimum inter omnia, quæ sub Sole fiunt, difficillimum intellectu, molestissimum, periculosissimum, cum ex eo multi non cognoscendæ diuinæ prouidentiæ ansam arripiant. *Quia eadem cunctis eueniunt: Undè corda filiorum hominum implentur malitia*, seu omni genere peccatorum, *& contemptu in vita sua, & post hæc ad inferos deducentur.* Quia vident tam iustos, quàm peccatores ærumnis cruciari, delinquendi soluunt habenas, & vitam rectam ducere omninò contemnunt: quod illis occasio est ruinæ, & præcipitis casus in tartarum.

Vers. 4. Nemo est, qui semper viuat, & qui huius rei habeat fiduciam, seu qui semper hic viuendi spem habeat. *Melior est canis viuus leone mortuo.* Prouerbium est, quo designatur, vitam meliorem esse morte, & vitæ commoditates ad resipiscendum, & promerendum, antepoui statui mortuorum, in quo nulla amplius facultas seu mutandi consilij, seu in melius proficiendi. Licet ob alia quædam vitæ incommoda mors meritò possit præoptari. * Dixerim itaque vitam morte esse meliorem solummodò ad pœnitentiam peccatorum gerendam, vel ad meritorum incrementum. In reliquia autem vitam longo interuallo à morte superari.]

Vita solummodò est melior morte ad pœnitentiam, vel ad meritum: in rel quis mors melior vita ostentatur.

Vers. 5. Viuentes enim sciunt se esse morituros, mortui verò nihil nouerunt amplius, ex quo possint aliquid noui emolumenti sibi comparare, vel noua præmia mereri, vel resipiscere, aut resilire à malo. * Magnum viuentium bonum, scire se morituros esse: memoria enim mortis & à peccato retrahit, & ad virtutis excitat exercitium.] *Nec habent* mortui, *vltra mercedem, quia obliuioni tradita est memoria illorum.* Nam etiamsi benè operari possent, tamen illa opera meritoria non essent, eo quod sint extra merendi statum. Imò & apud viuentes mortui memoria periit, sancte Dauide Psal. 30. *Obliuioni datus sum tanquam mortuus, à corde*, seu à memoria hominum.

Mortis memoria & à peccato retrahit, & ad virtutis exercitium.

Vers. 6. Amor quoque & odium inuidia simul perierunt, nec habent partem in hoc sæculo, & in opere, quod sub Sole geritur. Verum est, in mortuo hæc omnia cessare, quia cadauera nec amant, nec oderunt, nec inuident: quemadmodùm nec amantur, nec illis inuidetur.

Vers. 7. Vade ergò, & comede in lætitia panem tuum, & bibe cum gaudio vinum tuum; quia Deo placent opera tua. Comede, & bibe, vtere modestè bonis acceptis à Deo: ei enim id gratum est, qui dedit tibi hæc bona, non vt ea auarè recludas, sed vt illis potiaris. * Ingratum est quidem Deo, hominem miserè ac strictè transigere vitam, vt diuitias auarè recondat.] Alij particulam causalem *Quia* pro conditionali accipiunt hoc sensu. *si Deo placent opera tua*, id est, si quæsiisti primum Regnum Dei, & iustitiam eius, adiice insuper ex Dei dono aliquem voluptatis ex cibo, ac potu fructum. * Nam qui iustitiæ non student quasi ex furto, non ex Dei dono, videntur ex creaturis vuluptatem accipere.]

Non placet Deo hominē strictè viuere, vt opes auarè recondat.

Qui iustitiæ non student, videtur quasi ex furto, ex creaturis voluptatem accipere, non ex Dei dono.

Vers. 8. Omni tempore sint vestimenta tua candida, & oleum de capite tuo non deficiat. Vestis candida signum est lætitiæ, sicut & caput oleo, seu odorato vnguento perfusum. Hilaris, ait, esto, non male cultus, sordidatus, tristitiam ostentans: Comede in lætitia, in gaudio bibe, si Deo places, si opera iusta geris. * Lætitia enim inseparabilis est iustitiæ comes.]

Lætitia inseparabilis est iustitiæ comes.

Vers. 9. Perfruere vita cum vxore, quam diligis, omnibus diebus vitæ instabilitatis tuæ, vitæ instabilis tuæ, fragilis, & caducæ, *qui dati sunt tibi sub sole omni tempore vanitatis tuæ*, seu quo degis in hoc mundo pleno vanitatis. * Preme illud: *Perfruere vita cum vxore, quam diligis.* Supponit enim Salomon vxorem à marito esse diligendam: Vxor tua est? ergo à te iure coniugij diligenda.] *Hæc est enim pars in vita, & in labore tuo, quo laboras sub Sole*, seu hoc est, seu debet esse charissimum bonum, quod ex labore tuo, siue solicitudine hoc in sæculo percipis.

Agnatum est marito iure coniugij vxorem diligere.

Vers. 10. Quodcumque facere potest manus tua, instanter operare. Dum vita suppetit, ac vires sufficiunt, alacriter, & strenuè negotiis quæ præ manibus habes, & quæ tuo statui sunt consentanea cura impende. *Quia nec opus, nec ratio, nec Sapientia, nec scientia erunt apud inferos, quò tu properas.* Quia post mortem, ad quam homo festinat, locus non erit aggrediendi negotij, nec æstimatio rei, aut deliberatiu aliquid faciendi, nec Sapientia, calliditas, industria ad exercenda negotia proficiet. * Hinc monemur, iustitiæ opera instanter esse gerenda, ne instante morte, quæ repentè non semel irrumpit, vacuis manibus inueniamur, & inferno, seu tartaro amandemur.]

Iustitiæ opera instanter exere, ne repente morte irruente, vacuis manibus inueniare.

Vers. 11. Verti me ad aliud, & vidi sub Sole, nec velocium esse cursum, nec fortium bellum, nec Sapientium panem, nec doctorum diuitias, nec artificum gratiam. Vidi in terrarum orbe hominum status dum lustrarem: nec velocissimum ad currendum in stadio præmium semper velocitatis consequi: nec in bello fortissimum, victoriam reportare: nec quemque Sapientia præditum necessariis ad victum potiri, sæpè enim Sapientes cum inopia luctantur: nec eum qui artificiosum opus aliquod exerit, laudem semper consequi, & gratiam magnatorum. *Sed tempus, casumque in omnibus.* Plurimum enim inest in articulis temporum & opportunitatum. * Multaque fortuito mortalibus eueniunt, quæ tamen omnia diuina prouidentia reguntur.]

Multa eueniunt fortuito hominibus, quæ tamen diuina reguntur prouidentia.

Vers. 12. Nescit homo finem suum, tempus vel diem mortis, *Sed sicut pisces capiuntur hamo, & sicut aues laqueo comprehenduntur: sic capiuntur homines in tempore malo, cum eis ex templo superuenerit.* Superuenit namque mors improuisa, cum

Posse homines repentè mori, concludit, debere te semper esse paratum.

parati existunt. * Posse hominem repentè mori, concludit debere te semper esse paratum.]

Vers.13.14.15. Hanc quoque sub Sole vidi Sapientiam, & probaui esse *maximam. Ciuitas parua, & pauci in ea viri* qui eam possint tutari. *Venit contra eam Rex magnus, & vallauit eam, struxitque munitiones per gyrum, & perfecta est obsidio,* linea scilicet clausa, Quid plura? *Inuentusque est in ea vir pauper, & Sapiens,* industria præditus, *& liberauit Vrbem per Sapientiam suam.* Et tamen post patriæ Vrbis liberationem, *nullus deinceps recordatus est hominis illius pauperis* Ita non infrequenter accidit, vt benefactoribus gratia non habeatur, præsertim si pauperes sint, & nullum amplius commodum ab illis expectetur. * Militiæ deberent agnata esse præmia, cum strenui milites suam vitam Principum exponunt obsequio: & nihil à Principibus plus obliuioni traditur.] * O Martyres Regis terreni, quàm inutiliter quàm sine præmio vitam profunditis, dum Rex cœlestis pro temporali vita eius litata obsequio, Martyres suos Regni æterni diademate donat.]

Milites Regis terreni obsequio vitã sine mercede tradunt.

Mundi Martyres sine præmio dant vitam, dum Rex cœlestis suos Martyres Regno donat æterno.

Vers.16. Et dicebam ego, hæc aspiciens: *meliorem esse Sapientiam* Ducum ac militum *fortitudine. Quomodò ergo Sapientia* illa *pauperis* Vrbis liberatoris *contempta est, & verba eius non sunt audita,* cum scilicet codicillum, seu libellum supplicem Regi Vrbis illius Domino tradit. O tempora cum fortitudinis, & Sapientiæ vel industriæ circa rem bellicam difficilè audiuntur preces, difficilius eis præmia impertiuntur.]

Difficile supplices militum libelli leguntur, difficilius eis præmia donantur.

Vers.17. Verba Sapientium audiuntur in silentio, plusquam clamor Principis inter stultos. Dum Ciuitas illa obsidione premeretur, multa Princeps, vel Magistratus proponebat, aut imperabat ciuibus, quæ æquis animis ab eis, in hoc imperitis, non audiebantur, cum minus salutaria esse crederentur. Adfuit tunc pauper ille Sapiens, audita vox in silentio fuit, probatum consilium, & salus populo parta. Quamquam postea (heu hominum ingratitudo!) nullus deinde illius recordatus est. * Pauperis enim gesta non memorantur, quasi ipsi paupertati oblivio agnata esse videatur.]

Pauperis gestis præclaris agnata est obliuio.

Vers.18. Melior est Sapientia, quàm arma bellica: & qui in vno peccauerit, multa bona perdet. Concludo, vtiliorem esse Sapientiam, quàm bellicos apparatus ad Vrbes tutandas, si Sapiens nihil, quod sui officij est, negligat, neque a rectæ rationis & industriæ præceptis vel minimum aberret: nam vnum in aliqua re peccatum bonum eius exitum poterit impedire. Heb. *Peccator vnus perdet multum bonum.* Quemadmodum enim Sapiens vnus seruare potest Ciuitatem, ita etiam vnius errore potest deperire. * Ad mores autem vera est sententia, fere vnius ciuis piaculo totam Vrbem deperire. Sic Achani peccatum vnius cladem Israëlitis attulit. *Ios.7.*

Vnius ciuis peccato aliquando tota Ciuitas perit.

CAPVT X.

Postquam Salomon Sapientiam laudat, & stultitiam maximè ambitiosorum detestatur: non detrahendum Magistratibus, neque eorum imperio repugnandum edocet.

1. MVSCÆ morientes perdunt suauitatem vnguenti. Pretio-
sior est sapientia, & gloria parua, & ad tempus stultitia.
2. Cor sapientis in dextera eius, & cor stulti in sinistra
illius. 3. Sed & in via stultus ambulans, cùm ipse insipiens
sit, omnes stultos æstimat. 4. Si spiritus potestatem haben-
tis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris: quia cura-
tio faciet cessare peccata maxima. 5. Est malum quod vidi
sub sole, quasi per errorem egrediens a facie principis: 6. positum stultum in dig-
nitate sublimi, & diuites sedere deorsum. 7. Vidi seruos in equis, & principes am-
bulantes super terram quasi seruos. 8. Qui fodit foueam, incidet in eam: &
qui dissipat sepem, mordebit eum coluber 9. Qui transfert lapides, affligetur
in eis: & qui scindit ligna: vulnerabitur ab eis. 10. Si retusum fuerit ferrum, &
hoc non vt priùs, sed hebetatum fuerit, multo labore exacuetur, & post indu-
striam sequetur sapientia. 11. Si mordeat serpens in silentio, nihil eo minus ha-
bet qui occultè detrahit. 12. Verba oris sapientis gratia: & labia insipientis
præcipitabunt eum. 13. Initium verborum eius stultitia, & nouissimum oris
illius error pessimus. 14. Stultus verba multiplicat. Ignorat homo, quid ante
se fuerit: & quid post se futurum sit, quis ei poterit indicare? 15. Labor stul-
torum affliget eos, qui nesciunt in vrbem pergere. 16. Væ tibi terra, cuius rex
puer est. & cuius principes manè comedunt. 17. Beata terra, cuius rex nobilis est,
& cuius principes vescuntur in tempore suo, ad reficiendum, & non ad luxuriam.
18. In pigritiis humiliabitur contignatio, & in infirmitate manuum perstillabit do-
mus.

mus. 19. In risum faciunt panem,& vinum vt epulentur viuentes:& pecuniæ obe-
diunt omnia. 20. In cogitatione tua regi ne detrahas, & in secreto cubiculi tui ne
maledixeris diuiti:quia & aues cæli portabunt vocem tuam,& qui habet pennas,an-
nunciabit sententiam.

COMMENTARII.

ERS. 1. *Muscæ morientes perdunt suauitatem vnguenti. Pretiosior est Sapientia, & gloria parua & ad tempus stultitia.* Quemadmodum muscæ odoratis vnguentis immorientes illorum suauitatem perdunt,licet musca paruulum sit animalculum: ita parua sæpè res magnum rebus affert detrimentum. * Vnde edisce, sæpè leuium peccatorum multiplicationem fragrantissimam perdere sanctitatem,dum ad grauia disponunt errata.] Sic Sapientiam, quæ pretiosior est grauis gloria, parua, modicique temporis stultitia perdit. Illud *Paruaque cum stultitia* iunge.

Multiplicatio venialium peccatorum fragrantissimam perdit sanctitatem, dum ad grauia disponunt.

Vers. 2. Cor Sapientis in dextera eius: & cor stulti in sinistra illius Sapientis dicta, facta,cogitationes omnes in dexteram, hoc est, in bonum vergunt: Contrà stultorum in sinistram, hoc est, tendunt in malum. Existimarim equidem Sapientem carere sinistra, stultúmque dexteram non habere: dum video,cuncta opera Sapientis dexteritate semper dirigi:stulti autem semper sinistro euentu prodire.]

Stultus dextra caret manu, Sapiens non habet sinistram.

Vers. 3. Sed & in via stultus ambulans, cum ipse insipiens sit, omnes stultos æstimat. Cum stultus sinistram teneat,alios etiam sibi similes putat esse,& à recta via in malum deflectere. Hispanum prouerbium: *Pien,a el ladron, que todos son de su condicion.* * Agnatum quidem est impijs cunctos sibi similes esse existimare.]

Impijs agnatum est, existimare alios sibi esse similes.

Vers. 4. Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te. Hebr. est, *Dominantis spiritus* Si euehatis in Principem, vel Magistratum: *locum tuum ne dimiseris*, ne pristinam in loquendo, conuersando modestiam, comitatem abiicias. Quod alibi Sapiens dixit, *Rectorem te posuerunt? noli extolli: esto in illis, quasi vnus ex ipsis.* Eccli. 32. * A prudentia deuiat, qui Rector effectus existimat,se alium à subditis esse constitutum.] Vel ne desere locum,in quem ascendisti,ne desis muneri,& officio tuo; commisso tibi inuigila gregi: *Quia curatio faciet cessare peccata maxima.* Hebr. *pro Curatio*, alij vertunt *Sanitas, lenitas.* Sanitas & integritas animi, lenitasque Rectoris efficiet, vt defectus quantumuis grauia subditorum reformentur. * Efficacior est Præsulis lenitas ad reducendos subditos peccatores ad frugem meliorem,quàm seueritas.]

Prudens Rector non existimat se a subditis aliũ esse constitutum.

Præsulis lenitas efficacior est ad subditorum delinquentium reductionẽ quàm seueritas.

Vers. 5. 6. Est malum quod vidi sub sole, quasi per errorem egrediens à facie Principis: positum, scilicet, *stultum in dignitate sublimi.* Annotaui errorem inuoluntarium aliquandò, sæpè autem voluntarium Principis,qui amore vel odio eos Magistratus constituunt, qui hisce muneribus sunt indigni. *Et diuites sedere deorsum.* & viros præstantes doctrinâ,virtute, prudentiâ ad regimen sibi debitum non assumunt. Id equidem *per errorem* agunt. * Errat enim vel contra proprium decus Princeps, se imprudentem, vel iniustum exponens taxandum à cunctis, quotiens inepta Magistratus aliquid stultum, vel iniustum suo in munere gerit.]

Quidquid ineptum agit Magistratus, Principi eum eligenti ad munus, à cũctis tribuitur.

Vers. 7. Vidi seruos in equis, homines ignobiles, vel seruili animo equitare vidi: & *Principes*,seu viros præstantes nobilitate & aliis dotibus, *ambulantes super terram, quasi seruos*, ex opum defectu instar vulgarium ciuium pedites incedere. * Iam temporum malitia ignobiles equitant diuitiæ, paupertas nobilis pedes incedit.]

Ignobiles equitant diuitiæ, paupertas nobilis pedes incedit.

Vers. 8. 9. Qui fodit foueam, incidet in eam, malum consilium ipsi consultori est noxium: *& qui dissipat sepem, mordebit eum coluber*, qui alterius securitatem euertit,sibi vulnus parabit. *Qui transfert lapides, affligetur in eis*: ipsi auctori noxius erit labor, studium, & conatus, quo alium voluerit lædere: *& qui scindit ligna, vulnerabitur ab eis.* Quemadmodum qui alterius arbores cædit, vt noceat,sæpè læditur, aut in crus, aut in pedem impacta securi, vel arboris ipsius vel rami ruina: sic alterius euersio, quam quis molitur, assolet ipsi ruinam parare, aut vulnere afficere. * Nemo, mihi credite, sine detrimento suo aliis damnum solet inferre.]

Nemo sine suo detrimẽto damnum aliis solet inferre.

Vers. 10. Si retusum fuerit ferrum, & hoc non vt prius fuerit acutum, *sed hebetatum fuerit*, secandi vim amiserit: *multo labore exacuetur*, non enim facilè detergitur rubigo, & iterum acuitur: *& post industriam* adhibitam *sequetur Sapientia.* Vt gladius neglectus rubiginem contrahit, & vim secandi amittit:ita ingenium doctrinis excultum, si Sapientiæ studium intermittatur, hebescit, si verò iterùm labori legendi aut disputandi quis incumbat,etiam redibit Sapientia,sed non sine labore. * Sapientia quidem iam studio acquisita, ad sui conseruationem interminabili eget studio.]

Scientia studio acquisita ad sui conseruationem interminabili eget studio.

Vers. 11. Si mordeat serpens in silentio, nihil eo minus habet,qui occultè detrahit. Occulta detractio alterius similis est morsui occulto serpentis. * Vndè si detractorem exaudisti,fuge eius consortium, serpens enim est, cras tibi exitialem morsum infliget occultè,qui hodie absentem venenato morsu vulnerauit.]

Eum,qui detrahit,occultè fuge, serpẽs enim est exitialiter mordens.

Vers. 12. 13. Verba Sapientis gratia, seu grata, & vtilia sunt audientibus: *& labia insipientis præcipitabunt eum* Nam cum stultè & parum consideratè loquatur,grauia sibi pericula creat, è quibus haud facilè emergit. *Initium* enim *verborum eius stultitia, & nouissimum oris illius error pessimus.* Nihil sanum loquitur stultus,tota oratio ab initio vsque ad finem erroribus scatet: imò in orationis fine,& epilogo vbetior apparet stultitia. * Stulti enim sermo quantò amplius producitur, tantò vberiùs auctoris sui ineptitudinem manifestat.]

Quantò pluis producitur stulti sermo, tãtò amplius auctoris sui ineptitudinem aperit.

Vers. 14. Stultus verba multiplicat, Siue quæ sequuntur verba frequenter repetit: *Ignorat homo quid ante se fuerit: & quid post se futurum sit, quis ei poterit indicare?* Nam vt stultus ab omni metu possit securus degere, voluptatibúsque vacare, sibi fingit animam immortalem non esse,& eos qui antè mortui sunt, funditus interiisse,

riisse, idemque de nunc viuentibus esse futurũ. * Vereorne boc tempore vel inter Christicolas aliqui inueniantur stulti animæ immortalitatem abnegantes; sic enim viuunt, ac si mors esset animi interitus. Voluptates quidem assolent hominibus mortalitatis animæ errorem ingerere.]

Voluptates assolent homini mortalitatis animę errorem ingerere.

Vers. 15. *Labor stultorum affliget eos*, frustrà fatigabit, & torquebit in arduis, & implexis quæstionibus inodandis, quales occurrunt in Reipublicæ gubernatione, in tractatione rerum diuinarum, &c. Quonammodo enim his sese expedient miseri, *qui nesciunt in Vrbem pergere?* id est, qui etiam vulgares ac faciles res ignorant, qualis est viam in Vrbem demonstrare, quod etiam pueris notissimum est. * Frustrà desudat stultus impius felicitet res suas exequi, qui veram viam, id est, Sapientiam, & pietatem, vel ignorat, vel non tenet. Sicut dux itineris, non deducet in Vrbem, qui viam eò ducentem ignorat, vel sequi negligit.]

Impius infeliciter omnia agit, quia veram felicitatis viam seu pietatem non tenet.

Vers. 16. *Va tibi terra cuius Rex puer est*, ætate, scilicet, vel Sapientia, cuius consilij imbecillitas Reipublicæ regendæ par esse non potest. *Et cuius Principes manè comedunt*, seu ante debitum tempus; vnde cibis, meróque pleni, tota die ad gubernationem rectam inepti exponuntur. * Innuitur gulæ addictos ad regendi munus prorsus ineptos esse.] * Cum Rex est puer ætate, operæ pretium est, vt Principes, seu gubernatores Regni non mane comedant, sicut pueri faciunt, id est, vt viri siut prudentiâ, grauitate, iustitiâ, reliquisque ornati virtutibus.]

Gulæ addicti ad regendi munus inepti.

Reges pueri, gubernatores Regni eligantur nõ pueri, sed moribus senes.

Vers. 17. *Beata terra, cuius Rex nobilis est.* Hebraicè est בן חורים *ben borim*, quod Hebraizantes variè vertunt, *Filius nobilium, filius ingennorum, filius Principum, filius candidorum.* Opponitur hæc nobilitas pueritiæ Regiæ non ætatis (nam illi prospici potest matura prudentia gubernatorum vt patuit in Ioanne Castellæ Rege) sed morum, & vitiorum, maximè verò gulositatis & comessandi libidini: vndè supina omnium voloptatum indulgentia, & publici officij negligentia promanat. Ideò adiicit. *Et cuius Principes vescuntur in tempore suo*, nec gulositatis affectu tempus mensæ anteuertunt: Comedunt namque *ad reficiendum*, seu reparandum corporis vires, *& non ad luxuriam.*

Vers. 18. *In pigritiis humiliabitur contignatio: & in infirmitate manuum perstillabit domus.* Quemadmodum si domus sarta tecta negligantur, corrumpentur paulatim stillicidiis imbrium tecta, trabes, parietes, quibus debilitatis ruina sequitur, quà ædes humiliantur, seu excidunt: ita periit animus manuum *infirmitate*, segnitie, procrastinatione in remediis eius lassitudine adhibendis. * Necessarium est frequenti spiritualis domus reparationi incumbere, quæ quidem nostra desidia soler funditus euerti. Vnde P. meus D. Ignatius frequentem suis alumnis spiritus renouationem tam prudenter indixit.]

Necessaria est frequens spiritus renouatio, ne spiritualis domus excidat.

Vers. 19. *In risum facient panem & vinum*, id est, *propter risum* vt Pagnin. vertit: seu *ad voluptatem*, vt Tigurina, perpetuò comessantur, & helluantur securi, nempè dum inertia illorum fatiscit, & labascit Regnum. *Vt epulentur viuentes*, id est, homines. * Ac si diceret, Principum illorum, (de quibus præmiserat Salomon manè comedere) incuria, negligentia, desidiaque quæ gulositatem, ac voluptatum studium comitatur, corruit Imperium.] *Et pecuniæ obediunt omnia.* Hebr. *Pecuniæ exaudiunt omnia.* Quia Reginam pecuniam omnia deprecantur, omnia prompta sese offerunt, vbi illa adest, & annuit. Profectò gulosi illi Magistratus, ne quid vnquam suo luxui desit, toti sunt in contrahendis pecuniis, & muneribos captandis, quorum intuitu venalia habent omnia, ius, iustitiam, honorem, dignitates, vitam, animam, & æternitatem. * Minister auarus omnia vendit.]

Principum gulositate & affectu in voluptates, corruit Imperium.

Minister auarus omnia vendit iustitiam, animã, æternitatem.

Vers. 20. *In cogitatione tua Regi ne detrahas*, nec occultissimè. Hispanè dixeris, *Ni por pensamiento murmures del Principe. Et in secreto cubiculo tui nè maledixeris diuiti*, seu potenti. *Quia & aures cœli portabunt vocem tuam, & qui habet pennas annũciabit sententiam*, volucres tuum sermonem ei annunciabunt. * Hiperbolica ista loquutio significat, rem etiam occultissimè à te dictam, occulto quopiam modo perferendam ad eum, de quo dixisti. Vnde maximè cauendum, ne Regi detrahas, vel Magistratui, quantumuis suo desint officio; nam multos oculos, & aures babent.] Ad litteram verò, aues cœli, nempe grues Ibyci cædem, & sicarios prodidére, vti Plutarchus *lib. de garrulit.* affirmat. Quod si volucres taceant, parietes clamabunt. *Abac.* 2. *Lapis de pariete clamabit.* Noster axioma respondet *Oyen las paredes*, & quod audiunt garrulæ manifestant. * Vide igitur quid vel intra *cubilum tuum*, contrà proximum proximum ore profers.]

Res occultissimè à te cõtra proximũ dicta, raro ad aures eius, de quo dixisti, non peruenit.

Vide quid contra proximum, vel intra cubile loqueris: audiunt enim, & loquuntur parietes.

CAPVT

CAPVT XI.

Salomon ostendit vitæ præsentis vanitatem, mortis memoriam, præmium ac supplicium futurum morborum animi omnium, & præsertim auaritiæ præsens adesse medicamen.

1. ITTE panem tuum super transeuntes aquas: quia post
tempora multa inuenies illum. 2. Da partem septem, nec-
non & octo: quia ignoras quid futurum sit mali super ter-
ram. 3. Si repletæ fuerint nubes, imbrem super terram
effundent. Si ceciderit lignum ad Austrum, aut ad Aquilo-
nem, in quocumque loco ceciderit, ibi erit. 4. Qui obseruat
ventum, non seminat: & qui considerat nubes, nunquam
metent. 5. Quomodo ignoras quæ sit via spiritus, & qua
ratione compingantur ossa in ventre prægnantis; sic nescis opera Dei, qui fabricator
est omnium. 6. Manè semina semen tuum, & vespere ne cesset manus tua: quia
nescis, quid magis oriatur, hoc aut illud; & si vtrumque simul, melius erit. 7. Dul-
ce lumen, & delectabile est oculis videre solem. 8. Si annis multis vixerit homo, &
in his omnibus lætatus fuerit, meminisse debet tenebrosi temporis, & dierum mul-
torum: qui cùm venerint, vanitatis arguentur præterita. 9. Lætare ergo iuue-
nis in adolescentia tua, & in bono sit cor tuum in diebus iuuentutis tuæ, & ambula
in viis cordis tui, & in intuitu oculorum tuorum: & scito quòd pro omnibus his ad-
ducet te Deus in iudicium. 10. Aufer iram à corde tuo, & amoue malitiam à carne
tua. Adolescentia enim & voluptas vana sunt.

COMMENTARII.

ERS. *Mitte panem tuum super transeuntes aquas.* eleemosynam impertiendo quasi proiice panem, cibos, & quidquid ab subleuandam pauperum facit inopiam super aquas, quæ transeunt, e quibus quod proiicit, extrahi non potest: non super aquas stagnantes, ex quibus non difficile posset extrahi. *Quia post tempora multa.* seu post resurrectionem mortuorum *inuenies illum.* Ita Dominus Luc. 14. *Cum facis conuiuium, voca pauperes, debiles, claudos, & cæcos: & beatus eris, quia non valent retribuere* tibi, *retribuetur enim tibi in resurrectione iustorum.* * Eleemosyna abiicitur, ac perditur (stultorum iudicio) ita vt in hac vita nulla sit spes recuperandi; sed & in hac vita, & in futura cum maximo incremento recurrit.]

Eleemosyna quasi proiecta in flammas, cum maximo incremento recurrit.

Vers. 2. Da partem septem, nec non & octo. De tuo eleemosynam imperti multis, vel omnibus indigentibus quotquot sese obtulerint. Quando Scriptura ad *septem* adhuc alium numerum addit, plurimos significat. *Mich. 5. 6.* Nullus itaque inops ad te accedens vacuus dimittatur. *Quia ignoras, quid futurum sit malum super terram,* famis, belli, &c. à quo te eleemosynæ poterit liberare. Psal. 40. *Qui intelligit super egenum, & pauperem, in die mala liberabit eum Dominus.* * Quotidie videmus, homines pauperibus subleuandis addictos, prosperè agere, & ab innumeris animi, & corporis liberari periculis. Optima igitur ad imminentia mala vitanda præparatio est, te pauperibus munificum ostendere.]

Eleemosynæ erogandæ addicti ab innumeris periculis liberantur.

Vers. 3. Si repleta fuerint nubes, imbrem super terram effundent. Quemadmodum nubes cum imbre sunt plenæ, cum indistinctè in quaslibet terras profundunt, idque spontaneè, & largè: sic te oportet largè & profusè in quemlibet egenum ostentari, si petat. Sunt qui eleemosynam abnegant alicui, quia videtur posse laborare: alij, quia vestes minus gestat attritas, &c. Haud rectè se gerunt, sufficit enim Dei nomine postulare, vt ei stipes debeat offerri.] *Si ceciderit lignum ad Austrum, aut ad Aquilonem, in quocumque loco ceciderit, ibi erit.* Quemadmodum arbor dum viuit, & stat, æstuanti vmbram, esurienti exhibet fructus: vbi verò securi excisa mortua iacuerit, solum vtilis est ad fabrorum materiam, vel ad ignem: sic humana arbor, dum viuit, vtilis valde potest esse pauperibus aliaque pia opera excitare; post mortem verò siue ad Austrum æternæ felicitatis pertineat, siue ad æternæ damnationis Aquilonem vergat, nullum ei bene merendi superërit spatium. * Innuitur Austri, & Aquilonis metaphora, eleemosynam semper ad Austrum vergere: in pauperes enim quem esse pium, magnum prædestinationis exhibet documentum.]

Cuilibet Dei nomine postulanti indifferenter eleemosyna est conferenda.

In pauperes pium esse hominem magnum est prædestinationis documentum.

Vers. 4. Qui obseruat ventum, non seminat: & qui considerat nubes, nunquam metet. Qui ab eleemosyna facienda terretur ob dubios euentus, verbi gratia ob annonæ futuram caritatem, ob bellum fortè imminens, ob tempus opportunius conferendi, &c. non seminat, id est, negli-

git

git omnes lucri occasiones : vnde nunquam metet, nihil mercedis à Deo accipiet, neque in hac neque in futura vita. Sine respectu vllo futurorum euentuum facienda eleemosyna bonorum præsentium, & futurorum seminarium. Qui ergo non seminauerit, non metet.]

Eleemosyna bonorū præsentium, ac futurorū est seminarium.

Vers. 5. Quomodo ignoras, quæ sit via spiritus, seu animæ viuificantis inductio in embryonem, sordidam illam, mortuam materiam: *& qua ratione compingantur ossa in ventre prægnantis: sic nescis opera Dei, qui fabricator est omnium*, opera scilicet, miranda, stupenda, quæ circa diuites, & pauperes quotidie operatur, verbi gratia irritos reddit diuitum labores, pauperum conatibus benedicit, Ignoras igitur, quàm solers sit, & benigna prouidentia diuina omnium fabricatrix, & moderatrix, quæ bona tibi, quæ largiatis suggerere potest, & quæ hîc in præmium accipias modis quidem occultis.

Vers. 6. Mane semina semen tuum, & vespere non cesset manus tua: Omne vitæ tempus beneficentiæ lita, statim incipe, & nunquam desine. *Quia nescis, quid magis orialur hoc, aut illud: & si vtrumque simul, melius erit.* Quia nos latet priorane, an posteriora opera bona magis Deo sint placitura: & an ambo simul ad gratiam Dei promerendam sint necessaria. * Non sufficit mane semina spargere, seu initio vitæ virtuti studere, si manus torpeat, cum vita adolescens, aut virilis senectutis declinat in vesperum.]

Rectè cœpisse in adolescentia nō sufficit, si in senectute deficis.

Vers. 7.8. Dulce lumen, & delectabile est oculis, videre Solem. Iucunda hominibus est, vita potiti, communi luce frui admodum delectabile. Attamen *si annis multis vixerit homo, & in his omnibus lætatus fuerit* bonorum redundantia: *meminisse debet tenebrosi temporis, & dierum multorum*, qui post mortem sequentur, nempe æternitatis. *Qui cum venerint, vanitatis arguentur præterita.* Tunc enim apparebit, quàm stultè egerit qui æterna bona breuissimæ voluptati, leuissimo lucro posthabuit. * Horribilis procul dubio damnati tormentum erit æternè cogitare, quàm vili pretio vendidit, Deo nunquam frui, & sine termino torqueri.] Ergo dum potiris felicis vitæ lumine interminabilium tenebrarum recordare.

Horribilis pœna damnatis, cogitare, quam vili pretio vendiderunt æternam salutem.

Vers. 9. Lætare ergo iuuenis in adolescentia tua, & in bono sit cor tuum in diebus iuuentutis tuæ, & ambula in vijs cordis tui tibi, & genio tuo indulgendo, (ironicè hæc dictitantur) nullum pratum sit, quod tua lasciuia non ineat: *& in intuitu oculorum tuorum*, nihil videas deliciarum, quod non appetas, nihil appetas, quod non assequare. *Et scito, quod pro omnibus his adducet te Deus in iudicium* Scito te diuino tribunali sistendum, & de omnibus à te reddendam esse rationem. * Quam longe à piaculis patrandis adesses, si stricti infallibilis iudicij instantiam mente volueres.] Quod si velis ex aliorum sententia verba hæc non ironicè, sed seriò intelligere: suadet Salomon licitis bonis moderatè vtendum, memoriæque semper obuersandum Dei iudicium. * Quod quidem est necessaria beneficij accepti consequentia. Beneficium à Deo recepisti: Ergo strictum aderit tibi de illius vsu iudicium.]

Longè abest à piaculo patrando qui futuri Iudicij recordatur.

Beneficium a Deo acceptum est necessaria iudicij imminentis consequentia.

Vers. 10. Aufer iram a corde tuo, & amoue malitiam à carne tua. O adolescentes, qui cum calente sanguine feruidiores estis ad iram, & ad noxias carnis voluptates: ne hisce vitiis laxetis habenas. *Adolescentia enim, & voluptas vana sunt.* Citò voluptas transit, & flos adolescentiæ solet irruentis ægritudinis aura marcescere. Memoria exitus immaturi effrænata adolescentia quiescit.]

Memoria mortis immaturæ effrænata adolescentia quiescit.

CAPVT XII.

Docet Salomon, non esse differendam vitæ correctionem vsque ad senectutem, cuius grauissimas describit molestias. Dei Iudicis memoriam conseruandam, Diuino cultui diligenter incumbendum ostendit.

1. EMENTO Creatoris tui in diebus iuuentutis tuæ, ante-
quam veniat tempus afflictionis, & appropinquent anni, de
quibus dicas: Non mihi placent: 2. antequam tenebrescat
sol, & lumen, & luna, & stellæ, & reuertantur nubes post plu-
uiam: 3. quando commouebuntur custodes domus, &
nutabunt viri fortissimi, & otiosæ erunt molentes in minuto
numero, & tenebrescent videntes per foramina: 4. &
claudent ostia in platea, in humilitate vocis molentis, & consurgent ad vocem
volucris, & obsurdescent omnes filiæ carminis. 5. Excelsa quoque timebunt,
& formidabunt in via. florebit amygdalus, impinguabitur locusta, & dissi-
pabitur capparis: quoniam ibit homo in domum æternitatis suæ, & circui-
bunt in platea plangentes. 6. Antequam rumpatur funiculus argenteus, & re-
currat vitta aurea, & conteratur hydria super fontem, & confringantur rota
super cisternam, 7. & reuertatur puluis in terram suam, vnde erat, & spiritus
redeat ad Deum, qui dedit illum. 8. Vanitas vanitatum, dixit Ecclesiastes, &
omnia

omnia vanitas. 9. Cúmque esset sapientissimus Ecclesiastes, docuit populum & enarrauit quæ fecerat: & inuestigans composuit parabolas multas. 10. Quæsiuit verba vtilia, & conscripsit sermones rectissimos, ac veritate plenos. 11. Verba sapientium sicut stimuli, & quasi claui in altum defixi, quæ per magistrorum consilium data sunt à pastore vno. 12. His amplius fili mi ne requiras. Faciendi plures libros nullus est finis: frequénsque meditatio, carnis afflictio est. 13. Finem loquendi pariter omnes audiamus. Deum time, & mandata eius obserua: hoc est enim omnis homo: 14. & cuncta, quæ fiunt adducet Deus in iudicium pro omni errato, siue bonum, siue malum illud sit.

COMMENTARII.

VERS. 1.2.3.4.5. *Memento Creatoris tui*, quem delinquendo obliuioni tradidisti: Et pœnitentiæ vitæque reformationi incumbe *in diebus iuuentutis tuæ, antequam veniat* senecta, *tempus* videlicet *afflictionis* & molestiæ: *& appropinquent anni, de quibus dicas. Non mihi placent.* * Tam molesta enim est grauis senectus vt amor viuendi cunctis viuentibus agnatus conuertatur in tædium.] *Antequam tenebrescat Sol* in oculis senis caligantibus, quia quasi per tenebras vident Solem, vti & aliud quoduis lumen. Igitur propriè, & in seipso sol non tenebrescit; sed in eo, qui prauis oculis aspectat. * O quot luminaria magna in se admodum splendida tenebrescunt tibi, qui prauæ intentionis oculis illa prospicis!] *& lumen, & luna, & stellæ* tenebris tibi offusa videantur ob luminum tuorum caliginem: *& reuertantur nubes post pluuiam*, id est post catarrhos delabentes succedunt fuliginosi vapores ex calore iam debilitato, qui mox etiam in nouos catarrhos resoluti, fluuntque per oculos, per nares, per totum corpus. *Quando commouebuntur custodes domus*, organa reliquorum sensuum: *& nutabunt viri fortissimi* seu vacillabunt crura, fortissima pars hominis: *& otiosa erunt molentes* dentes *in minuto numero*, nam propter inappetentiam, deiectis ventriculi viribus, desinent prorsus commolere: *& tenebrescent videntes per foramina*, id est, pupillæ, quæ per carneam tunicam fenestratam respiciunt, tenebris offundentur ob defectum spirituum: *& claudent ostia in platea*, oculos, os, aures, nares reddent ineptas vitæ vsibus, perindè, ac si penitus essent occlusæ. *Platea* verò dicitur facies homini aperta, & conspicua pluribus sensuum quasi ostiis, & officinis distincta. Hoc autem fiet *in humilitate vocis molentis*, seu ob tenuitatem & summissum sonum, cuius causa est paucitas molentium, aut dentium. & pulmonum ac arteriarum debilitas. *Et consurgent ad vocem volucris* siue ægrè dormient. Nam senes frigescente sanguine, & siccato humore, quibus sopor fouetur, ad leuissimum sonum aniculæ solent euigilare: *& obsurdescent omnes filiæ carminis*. Carmine intelligo omnem concentum: qui per hypallagem dicitur obsurdescere, non in seipso (sicut de sole vidimus *Vers.* 2.) sed in auribus senum. *Excelsa quoque timebunt, & formidabunt in via*, id est, fessis poplitibus, etiam plana via difficilis, ac molesta erit. *Florebit amygdalus*, seu corpus canescet. Nam amygdalus omnium arborum prima floribus candidis stipatur. *Impinguabitur locusta*, crura tumebunt, quia & corpus totum pituita, & aqua intercute, & chiragræ, & podagræ tumoribus inflammatum, erit instar ventrosæ locustæ. *Et dissipabitur capparis*. appetentia cibi, & veneris extinguetur, (vti Vatab.) nam vtramque excitat capparis, vti Auicena *lib* 2. *c.* 102. edocet. Vnde Chald. vertit. *Prohiberis à concubitu*, & Campēsis, *Peribit appetitus. Quoniam ibit homo in domum æternitatis suæ*, in sepulchrum, & felicem, aut infelicem æternitatem perget. *Et circumibunt in platea plangentes*, seu amici senis vita functi, vel præficæ. Quare autem Salomon hisce enygmaticis verbis, & non vulgaribus nominibus tot senectutis incommoda expressit? * Certè quia tam fœdæ sunt huius ætatis proprietates, vt turpe sit eas verbis apertis recensere.] * Vel quià hominibus tam amarum est mortis nomen, vt vel senio tam amaro confectis debeat obscuris phrasibus significari.] * Vel quia rarò inuenitur, qui amaram veritatem nudè audeat hominibus aperire.]

Tam molesta est senectus, vt vitæ agnatū amorem in tædium conuertat.

Luminaria magna ex virtutis fulgore prauæ intentionis oculis aspicientibus tenebrescunt.

Tam fœdæ sunt senectæ proprietates, vt nequeant modestè propriis nominibus aperiri.

Amarissimū vel senio cōfectis est mortis vocabulum.

Rarò inuenitur, qui alijs nudè veritatem amaram annunciet.

Vers. 6.7. Ergo memento Creatoris tui, & pœnitentiam age *antequam rumpatur funiculus argenteus*, seu sacra spina dorsi quæ decem & octo iuncturis constat, & *argentea* vocatur, quia tam os, quàm medulla ossis albo est colore: & cum rumpitur, resoluitur, vel laxatur, fit homo paralyticus, aut moritur, vti Valesius, & alij Medici annotarunt *& recurrat vitta aurea*, id est. meninx, seu membrana tenuis, quæ cerebri est inuolucrum, & quasi vitta illum cingit. & continet, & dicitur *aurea*, quia rufa vt aurum: & quia instar auri, pretiosissima; nam læsa meninge mori hominem, est necesse. *Et conteratur hydria super fontem.* Seu iuxta fontem. Hydria venæ sunt, fons iecur, à quo vt fonte omnes sanguinem hauriunt. Hic fons conteritur, cum vel lapidescit iecur, vnde morbi: vel vulneratur, & scinditur, vnde mors. *Et confringatur rota super cisternam.* Rota hæc est vis attractiua venarum, & circumuolutio nutritiuarum facultatum, quæ continua attractione ex stomacho tanquam ex cisterna hauriunt sibi necessaria. Hæc rota confringi dicitur, cum vel omnino tollitur, vel præpeditur. *Et reuertatur puluis in terram suam, vnde erat: & spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum.*

Vers. 8.9.10. *Vanitas vanitatum, dixit Ecclesiastes, & omnia vanitas.* Siquidem omnia post perbreuem cursum longo labore plenum fœdo reconduntur in tumulo. *Cumque esset sapientissimus Ecclesiastes, docuit populum, & enarrauit, quæ fecerat*, cum dixit Cap. 2. *Magnificaui opera mea*: vel cum enarrauit quàm diligentem operam posuisset in assequenda rerum cognitione, quas narrationes Sapiens ad audientium vtilitatem contulit. * Illud preme: *Cumque esset*

Necessarium

est. Concionatorem esse Sapientem vt alios doceat.

Sapientiæ fontem non recludas, sed aliorum vtilitati hauriendum referas.

Laudo Concionatorem, qui verbis intelligibilibus vtitur: Concionatorem, qui magno labore verba quærit, quæ auditores, (imò & ipse vix) intelligunt.

Haud Sapiens sermo ille, quo non pũguntur auditorum præcordia.

Sapientissimus Ecclesiastes, docuit populum. Quasi diceret, si Sapientissimus non esset, non doceret. Nam ad docendum ex suggesto populum, necesse est vt Ecclesiastes, seu Concionator huius vulgaris Sapientia, ac prudentia informetur.] * Vel *cum esset sapientissimus docebat!* Illum Sapientem non commendo, qui occlusum, seu signatum sibi retinet Sapientiæ fontem, nec aliis aquam, referet epotandam.] Ideò Salomon Sapientissimus *inuestigans composuit parabolas multas*, queis le[…] ad iustitiam alliceret. *Quæsiuit verba vtilia, & conscripsit sermones rectissimos, ac veritate plenos.* * Quàm pulchre egregius Concionator *quæsiuit verba vtilia*, seu quæ facile ab auditoribus caperentur: subtaxans quidem nostri temporis Concionatores, qui videntur magno labore inutilia, pr[…] verba quærere, quæ auditores (imò ipsi ferè,) non intelligunt.]

Vers. 11. Verba Sapientium sicut stimuli, & quasi claui, cum vim habeant corda pungendi & penetrandi. * Non est Sapientis concionatoris sermo ille quo non stimulantur ad iustitiam, quo non punguntur auditorum præcordia. Sunt itaque verba Sapientis quasi claui *in altum defixi, quæ per Magistrorum Consilium data sunt à Pastore vno.* Sacras Scripturas intelligo, & traditiones, quæ ab vno Pastore Deo Scripturarum Auctore præcipuo & Christo Domino per Magistrorum […] seriem, quasi per successionem continuam, datæ, communicatæ sunt fidelibus.

Melius ad vtilitatẽ est, vnum librũ sanæ doctrinæ terere, quam legere plures.

Vers. 12. His amplius, seu melius, *fili mi, ne requiras. Faciendi plures libros nullus est finis. Vnde frequens meditatio, carnis afflictio est.* Quia mentis agitatio, & pertinax legendi studium capitis, corporisque totius ingerit afflictionem. * Vnde tutius est, vnum librum salutaribus monitis plenum eligere. Librorum enim varietas legentibus affert voluptatem, vnius vtilis libri doctrina animum allicit ad virtutem. Vnde *fili mi* (ait Sapiens) *his amplius ne requiras.*]

Si quæ inaduertenter admittim⁹ stricto Dei examini sũt obnoxia: quid ꝑ aura delicta!

Vers. 13. 14. Finem loquendi, seu orationis præfatæ epilogum *pariter omnes audiamus*: perpendamus, seu recolamus mente finem, ad quem longa huius Libri oratio dirigitur. *Deum time, & mandata eius obserua: hoc est enim omnis homo*: sicut in hoc hominis, dum viuit, est sita felicitas. *Et cuncta, quæ fiunt, adducet Deus in iudicium pro omni errato, siue bonum siue malum illud sit.* Oportet te Deum timere, eiusque custodire mandata. Quia sub iudice venitur districto examini id quod, licet non plena voluntate, sed ignoratione, & inaduertentia quadam admittitur: & discutitur, an excusationem mereatur, an vero damnandum sit. * Si quæ inaduertenter admittimus tam seuero examini erunt obnoxia: quid grauissima quæque contra ius mandatorum piacula?]

LIBER

LIBER TERTIVS COMMENTARII LITERALES, ET MORALES.

CANTICVM CANTICORVM SALOMONIS.

PROLVSIO.

Canticum hoc trifariam diuiditur, (vtor verbis Guilhelmi Parui, *præfat. libri sui.*) *in illud scilicet, quod cantat Domino omnis terra: & in illud, quod cantant, qui specialiter empti sunt de terra: & in illud, quod cantat illa terra, de qua Veritas orta est. Hoc verè est Canticum Canticorum, quod nemo potest dicere Agno, nisi illa, quæ peperit Agnum. Non est Canticum Canticorum, quod cantat illa cum Virginibus, & cum matribus: sed quod sola cantat inter matres, & sola cantat inter Virgines. Cantat enim inter matres Canticum virginitatis: & inter Virgines Canticum fœcunditatis.* Addiderim & inter cunctos homines (vno Filio eius excepto) Canticum immaculatæ Conceptionis. Vnde Rupertus ait totam Canticorum materiam Deiparæ soli inter puras creaturas accommodari posse. Quod *Maria tota sit cantabilis* sine *væ* peccati, dum reliqui omnes *væ*, *væ*, *væ* replicato lamentabiles obiiciuntur. Sola Maria potest Canticum Canticorũ modulari.

CAPVT PRIMVM.

Petit Ecclesia sponsa Christi Domini omnia salutis ac perfectionis suæ primordia, media, ac summa assequi. Votis respondet sponsus eam instruens, quâ viâ perfectionem valeat obtinere: varijs similitudinibus præcipuarum virtutum studia commendans. Mutuò insuper sese ad ardentiorem excitant dilectionem.

1. OSCVLETVR me osculo oris sui: quia meliora sunt vbera tua vino, 2. fragrantia vnguentis optimis. Oleum effusum nomen tuum: ideò adolescentulæ dilexerunt te. 3. Trahe me: post te, curremus in odorem vnguentorum tuorum. Introduxit me rex in cellaria sua: exultabimus & lætabimur in te, memores vberum tuorum super vinum: recti diligunt te. 4. Nigra sum, sed formosa, filiæ Ierusalem, sicut tabernacula Cedar, sicut pelles Salomonis. 5. Nolite me considerare quòd fusca sim, quia decolorauit me sol: filij matris meæ pugnauerunt contra me, posuerunt me custo-

dem in vineis : vineam meam non custodiui. 6. Indica mihi, quem diligit anima
mea, vbi pascas, vbi cubes in meridie,ne vagari incipiam post greges sodalium tuo-
rum. 7. Si ignoras te, ô pulcherrima inter mulieres, egredere, & abi post vestigia
gregum, & pasce hœdos tuos iuxta tabernacula pastorum. 8. Equitatui meo in
curribus Pharaonis assimilaui te amica mea. 9. Pulchræ sunt genæ tuæ sicut tur-
turis : collum tuum sicut monilia. 10. Murenulas aureas faciemus tibi, vermicu-
latas argento. 11. Dum esset Rex in accubitu suo, nardus mea dedit odorem suum.
12. Fasciculus myrrhæ dilectus meus mihi, inter vbera mea commorabitur. 13. Bo-
trus cypri dilectus meus mihi, in vineis Engaddi. 14. Ecce tu pulchra es amica
mea, ecce tu pulchra es, oculi tui columbarum. 15. Ecce tu pulcher es dilecte
mi, & decorus. Lectulus noster floridus : 16. tigna domorum nostrorum cedri-
na : laquearia nostra cypressina.

COMMENTARII.

1\. *Sponsa verba perfectionis cunctorum assequi cupiens.*

VERS 1. *Osculetur me osculo oris sui.* Vtinam Magister & sponsus dignetur me erudire verbis oris sui, non alieni. Vtinam ex ore eius ad me prodeat Sapientia illa, quæ de se dixit : *Ego ex ore Altissimi prodiui.* Sapientia id est, sapida scientia, seu affectiua. Dei cognitio, quâ non solùm eruditur intellectus, sed & voluntas inflammatur. * Scientia quidem quæ solummodò docet, nec ad afficiendam voluntatem dirigitur, prorsùs est insipida, nec ex Dei ore procedit.] *Quia meliora sunt vbera tua vino.* Quæ oscula vocarat, iam vbera, quæ symbola sunt amoris, appellat. Ab osculis autem sponsa deflectit ad vbera, vt innuat, amorem sui Dilecti non solùm esse paternum, virilem : sed & maternum & quasi fœmineum, id est, dulcem, indulgentem. * Si times faciem Christi Domini patris intre, quia paternus amor seuerum quid prætendit, scito eius maternam peccatori reuertenti esse dilectionem. *Amor Iesu dulcia vbera gestat.] Semper vbera hæc *fragrantia* sunt *vnguentis optimis* optimarum virtutum, & perfectionum tùm diuinæ essentiæ, tum humanæ naturæ, quæ in singulis donis eius relucent.

Scientia quæ non dirigitur ad inflammandam voluntatem, insipida est, & ex Dei ore non procedit.

Amor Christi virilis, fortis, seu seuerus non est, maternus est, vbera gestat.

Vers.2 Oleum effusum nomen tuum. seu tumetipse, assolet enim Scriptura *nomen* pro re nominata frequenter vsurpare. Tu mi dilecte non solùm es fragranti vnguento delinitus, sed es ipsum vnguentum, ipsamet fragrantia, sicut es ipsamet Sapientia & bonitas. * Si autem velis IESV nomini verba accommodare, vnguentum est saluiferum hominum spiritualibus vulneribus præparatum, quo à Samaritano cœlesti vulneratus ille recepit sanitatem.] * Alij vertunt, *Oleum exinanitum.* Quid mirum si tot vulneribus exhibes medicinam, vt si immensus non esses, iam penè vas olei vacuum appareret. Damianus refert id ad Deiparam tam munificam, tam prodigam (sic fari liceat,) nominis Iesu, eiúsque diuitiarum collatricem ad nostrorum vulnerum sanitatem, vt quodammodò id exinanierit. Sed olei immensitas non stabit, si vacua vasa non defecerint.] *Ideo adolescentulæ dilexerunt te.* Hæc tua blanda oscula, tam fragrantia vbera, & oleum tam liberaliter effusum : tua, inquam, tam excellentia beneficia rapiunt in mutuum tui amorem quasuis animas fideles, & addictas tibi etsi teneras adhuc & infirmas. * Ingratissimus est, qui ex tot beneficiis passim à Deo acceptis diuini amoris documentis ad amorem reciprocum non excitatur.]

Nomen IESV peccatoris vulneribus vnguentum præparatum. Mariæ liberalitas nominis IESV diuitias quodammodò imminuit.

Ingratissimus est, qui ex tot beneficiis à Deo acceptis, ad eius dilectionem non excitatur.

Vers. 3. Trahe me, vt aliquando promisisti, *In funiculis Adam, in vinculis charitatis.* Quod si hæc non sint satis, adde flagella, & compelle sequi. * Labores enim diuino beneficio obueniunt, cum nos trahant ad Christum.] *Post te curremus.* Duc me tandem aliquando sponsam in domum tuam : iubeos enim cum meo virginum comitatu te sequar, *in odorem vnguentorum tuorum*, vnguentis tuis illecta. Non dixit, *curram*, sed *curremus*. Columba enim Iesu odore perfusa, curat alias ad eum adducere sponsas: quemadmodum columba cicuris, quæ alas habet vnguento odorifero perfusas, eius fragrantia alias agrestes columbas ad columbarium pertrahit. * Verè amans Iesum, satagit alios ad eius allicere dilectionem.] *Introduxit me Rex in cellaria sua.* Simul ac votum expresseram meum, voti compotem me fecit dilectus: neque contentus me osculis excepisse, suoque diuino impressisse pectori me insuper adduxit in interiora, & abdita, nec cuiuis patentia penetralia, in quibus vel annona recondi, vel thesauri assolent asseruari. Hac metaphora adumbrat, gratiam & donum supernaturalis contemplationis rerum cœlestium, mysteriorum fidei, & aliorum Dei arcanorum sibi fuisse concessum. *Exultabimus, & lætabimur*, non iam in terrenis sordibus, in deliciis creatis; sed in te solo ac summo bono, *memores vberum tuorum*, seu amorum & blanditiarum, quas ex tuo diuino pectore hausimus *super vinum*, id est, super omnes alias delicias (quæ in vino signantur in Scriptura) dulciores, & gratiores. Quamuis conuiuium, quo Deus animam recreat, perpetuum non sit, sed *rara hora, mora breuis* : ad memoriam haustarum inde voluptatum decet esse perpetuam. * Hoc enim summe debitum quo animos disponitur ad aliud vberiùs recipiendum.] *Recti diligunt te.* Hebr. *Rectitudines.* Quicumque ita sunt rectitudo esse videantur, & omnes rectitudinis gradus sunt assecuti : ex toto corde te diligunt non solo habitu charitatis continuo, sed & actu sæpissimè renouato. * Quantò te plus videris in Dei amorem affectum, tantò plus rectitudinis, & sanctitatis te habere non dubites.]

Labores Dei beneficio obueniunt, dum nos trahunt ad Christum.

Verè amans Iesum, satagit alios ad eius allicere dilectionem.

Gratum esse perpetuò ob vnum beneficium à Deo acceptum, ad aliud vberius recipiendum est dispositio.

Quantò plus te Deum amare videris, tantò plus sanctitatis te habere non dubites.

Vers.4. Nigra sum, sed formosa, filia Ierusalem sicut tabernacula Cedar, sicut pelles Salomonis. Fateor ô sociæ meæ, propriam nigredinem, ac fœditatem, quam ex corrupta natura, vel ex

malitia

[ma]lina seu hominum, seu dæmonum contraxi. [...] formositatem ac pulchritudinem spiritualem ex diuina gratia ac fauore obtinu[i]. Vndè [ad]mitor tabernacula Cedar, id est, posterorum Cedar filij Ismaelis, puta Nomadum in Arabia, & pelles Salomonis campestria eius tentoria operientes: quæ foris nigra erant, solis ardore exusta, puluere, ac sordibus obsita: sed intus el[e]gantissima auro & margaritis miro artificio ornata. * Ne proximum ob leues imperfectiones quas ostendit externè despicias, fortasse interitus ob virtutum exercitamenta prædiuitem.] Ergo.

Nemo ob imperfectiones leues, quas exterius ostēdit, iudicandus forte internis prædines virtutibus esse.

Vers. 5. Nolite me considerare, quod fusca sim, aut deformis de foris, sed quod formosa ab intus. Quin & fuscedo ista non est mihi natu[ra]lis, & perpetua: sed temporanea & ab accidente, nempe ab æstu & ardore solis, *quia decolorauit me Sol.* Aquila, *Quia me sol combussit.* Solis nomine vel diuina prouidentia potest intelligi, vel quæuis causa extrinseca inferens nocumentum. Sed quid opus erat, te Solis iniuriis expo[ni]? *Filij* (inquit) *matris meæ pugnauerunt contra me.* Vellem, nollem, prodeundum mihi fuit, in apertum Solem, in arenam aduersus fratres meos eiusdem stirpis & familiæ, hostes scilicet tam externos, quam internos v.gr. sensus, ac apetitus [...] suos. Et quænam, precor, causa huius ciuilis, ac domestici belli? *Posuerunt me custodem in vineis.* Non permiserunt me quietam contemplationi vacare intra sponsi mei cellaria, sed miserunt, vt in villis, & vineis curam haberem necessariæ disciplinæ. Dum autem vineæ commissæ mihi curam gererem, sodales subitò hostes calumniis, contumeliis omnia miscentes, me stupidam, me stultam, me omnibus inf[a]usam iactitantes. * Et quis in Præsulem aliorum assumitur, qui iniuriis huiusmodi non afficiatur?] *Vineam meam non custodiui.* P[ert]æsa tantarum molestiarum, tædio vi[cta] tam grauis, tam ingrati muneris, deserui, fateor, stationem meam deserui, & vineæ mihi commissæ curam renunciaui.* Haud imperfectum inobedientia duxerim eum, qui ob nimium laborem viribus imparem Prælaturam dimiserit.]

Præsulatus egrauus est calamus.

Licitum est aliquandò Prælaturæ laborem dimittere.

Vers. 6. Indica mihi, quem diligit anima mea, vbi pascas, vbi cubes in meridie. Ad te vnicè à me dilectum pro solatio, pro consilio anhela recurro. Non solo verbo, sed quasi digito demonstra, vbi pascas tuos, & vbi cubes simul fruens peramœna quiete, qualis in meridie captari solet, id est, in pleno lumine & æstu tum amoris interni, tùm persecutionis, ac tribulationis externæ postulo, à contemplatione minimè abstractam, labori pascendi gregis commisso mihi tuo exemplo incumbere. Profectò Christi Domini imitatorum quies solùm est, vbi tribulatio reperitur.] *Ne* rursus magno meo dolore & damno consilij, & solatij requirendi causa *vagari incipiam post greges sodalium tuorum,* nullo meo, vel exiguo fructu, dum illi vel ignari, vel aliis distenti non possint, vel inuidi negligant me iuuare. Sodales hi sunt creaturæ omnes, quarū ope instruimur, & iuuamur.* At creaturæ parcè & auarè admodùm animæ solatium impendunt.] Tu verò ô mi dilecte sine vllo tuo dispendio, & cum summo commodo meo potes mihi, & gregibus meis de optimo pastu prospicere, & simul me in cubiculo tuo perpetua contemplationis requie beare. Hactenùs sponsa: quid ad hæc sponsus?

Quies solùm est Christi imitatori, vbi tribulatio reperitur.

Creaturæ parcè & auarè animæ solatium impendunt.

Vers. 7. Si ignoras te, verba sunt admirantis, 2.
si ignoras te valde miror. *O pulcherrima inter mulieres.* An ignoras, te, licet ex te possis nihil per me tamen & mecum omnia posse? An ignoras te non tibi vni, sed & mihi, sed & Reipublicæ natam? *Abi* ergo *post vestigia gregum, &* Rege illos, *quod infirmum, consolida: quod ægrotum sana: quod confractum, alliga: quod abiectum, reduc: quod perijt, quære.* Ezec. 34. Neque agnos modò, vel oues solas, sed & *pasce hœdos tuos,* fœtentes, dyscolos, & molestos: quia *tuos,* quia meos, & amore mei. * Magna sedulitate debent curare Præsules de subditis peccatoribus, quia sui, quia Dei sunt, & ob eius amorem eorum curam exerunt.] Quod si adhuc vel de loco pascuorum, vel de modo pascendi dubites, gregem ducere cura *iuxta tabernacula pastorum,* Ecclesiæ meæ iam pridem doctrina, ac virtute perillustrium. Habes exempla Apostolorum, & Præsulum, qui gregem meum felicissimè gubernarunt. * Docentur noui Præsules antiquorum recta sequi vestigia circa felicem gregis directionem.]

Votis respondet sponsus sponsam instruens, quâ viâ valeat perfectionem obtinere.

Præsules de peccatoribus subditis sedulò curent, quia sui, quia Dei sunt.

Præsules noui antiquorum recta vestigia sectentur.

Vers. 8. Equitatui meo in curribus Pharaonis assimilaui te, amica mea. Quid ô dilecta, animo cadis? Ego te ad incommoda sustinenda adeò roboraui, vt similis sis equitatui meo, sed cœlesti exercitui omnes Pharaonis currus in mari rubro debellanti, ac destruenti.

Vers. 9. Pulchræ sunt genæ tuæ sicut turturis. 3.
Ad has sponsi partim increpationes, partim profusas laudes sponsa erubuit, sicque venustior longe apparuit. Vnde sponsus de nouo laudat eam, tum ob modestiam in silendo, tum ob animi demissionem in despiciendo se, tum ob promptitudinem in parendo. Genarum, inquit, tuarum pulchritudo, dum rubent verecundia, turturem imitantur auem pudicam, solitariam, & mortuo compare perpetuò castam, pro cantu gemitum edentem. *Collum* tuum pulchrum est, *sicut monilia,* seu natiuo colore tam speciosum, vt nullis externis ornamentis egeat, sed nobilissima monilia vincat. Hoc illi sponsus defert encomium ob promptam & humilem illius obedientiam in acceptando iugo sibi imposito. * Non cadat sine pondere, collum sponsæ monilibus colli ornamentis comparari, vt innuatur, natiuam pulchritudinem fucis non indigere: Fœditatis enim præbet indicium fœmina quæ fucato nitore faciem inungit.]

Mouetur sese sponsus, & sponsa ad ardentiorem excitant dilectionem.

Fœditatis præbet indicium fœmina, quæ fuco faciem illinit.

Vers. 10. Murenulas aureas faciemus tibi, vermiculatas argento. Ornamentum ex auro faciam tibi ad similitudinem murenæ piscis, opere vermiculato confectum, lineis argenti tesellato artificio gemmis & auro intersectis, & varias figuras vermium, vel auium repræsentantibus, vt è collo puellari pendeat ad pectus. Ita collum semper summissum obedientiæ gestabis ex vermiculato opere te vermem esse attendens. * Profectò vermium recordatio, meditatio finis efficit hominem facilè præceptorum iugo submitti.]

Memoria mortis facit hominem facilè legis iugo submitti.

Vers. 11. Dum esset Rex in accubitu suo, nardus mea dedit odorem suum. Hisce laudibus exstimulata sponsa, quo gratam se exhibeat, curat, vt omnia à Deo accepta dona in nobilissimos actus ad eius gloriam deducantur. Dum dile-

ctus (ait) adesset in suo, seu mensali, seu nuptiali thalamo, nardus virtutum, ac donorum omnium, quæ ab eo acceperam, redolere cœpit instar suauissimi thymiamatis delati ex ara cordis mei per continua virtutum exercitamenta. * Beneficia enim accepta à Deo nos debent ad feruentiores virtutum actus excitare.

Beneficia à Deo accepta nos ad feruentiores virtutũ actus debent excitare.

Vers. 12. *Fasciculus myrrhæ dilectus meus mihi.* Sponsus meus, qui sibi fuit perpetuus fascis dolorum & laborum myrrhæ amarissimæ quidem, sed suauissimè olentis, hanc mihi gratiam præstat, vt mihi saltem sit fasciculus mirrhæ persimilium laborum, seu ab ipso immissorum, seu vltro à me susceptorum mortificationis studio. *Inter vbera mea commorabitur*, vt in intimo cordis mei penetrali æternùm asseruetur, à corruptione scilicet hac mirrha præseruandi. * Et quidem passionis Dominicæ meditatio hominem à vitiorum corruptione præseruat.] * Quæ Christus Dominus passus fuit tormenta falcis ineffabilis fuit magnitudinis, ac ponderis humeris illius, qui exultauit vt gigas ad currendam viam solummodò apportandus. Quæcunque verò homines patiuntur, fasciculus leuis est, si ob eius amorem sustineantur.]

Passionis Christi meditatio à vitiorum nos corruptione præseruat.

Leuissima sunt quæ patimur, si cum Christi laboribus componantur.

Vers. 13. *Botrus Cypri dilectus meus mihi in vineis Engaddi.* Botrus es mihi ô dilecte, viris, non quiuis, sed excellentissimus, quales sunt botri Insulæ Cypri, quorum similitudinem & suauitatem vineta Engaddi referunt. Hac metaphora significat sponsa, tenerum sponsi sui erga se amorem, & affectum non solùm paternum, sed & maternum: quo excitata iam curat esse illi non solùm fasciculus myrrhæ per amaros vitæ actiuæ actus: sed etiam vinum nobilissimum ex suauissimis vitæ contemplatiuæ botris. * Perfectioni enim studens, quotidiè ad celsiora virtutis exercitia nititur.] Vites Cypriæ Insulæ ad terram Engaddi translatæ augustiores fructus enituntur. * Profectò nonnulli Diui ex profana Cypri Insula veneri cultui dicata, seu ex exitiali libidinum consuetudine ad virtutem translati, augustiores diuini amoris fructus protulerunt. Testor Magdalenam, & Ægyptiacam illam Mariam Veneris cultrices, quæ ad vineam Domini Sabaoth translatæ ardentissimi amoris diuini liquorem cœlesti sponso propinarunt.]

Perfectioni.

Allegoricè Magdalena ex Cypria Insula dicata Veneri ad vineam Dei translata ardentissimi amoris vinum sponso propinauit.

Vers. 14. *Ecce tu pulchra es, amica mea*, (respondet sponsus) *ecce tu pulchra es.* Gemina pulchritudo tua tanta est, vt me, vehementer alliciat, & omnes alios in stuporem rapiat. Et verò rara est, valdeque mirabilis vtriusque pulchritudinis vnio, quæ sublimem contemplationem, cum strenua actione coniungit. Hinc effero D. Ignatij Patris mei perfectionem dum totum se se contemplationi addicit, & totum sese proximorum saluti procurandæ consecrat.] *Oculi tui* bini sunt sicut oculi *columbarum*, non elati, non duplices, sicut oculi vulpis, quæ in vnum latus videtur aspicere, & in aliud oppositum dirigit aciem: sed casti, sed humiles, sed sinceri. Significant sponsæ intellectum cœlesti lumine fidei, ac Sapientiæ perfusum.

Gemina pulchritudo D. Ignatij propriæ perfectioni, & proximorum saluti addicti.

Vers. 15. *Ecce tu pulcher es dilecte mi, & decorus.* Moreto ei gerit sponsa, bis eum pulchrum dum appellat. Ego, ait, ex me nigra sum, pulchra dono tuo: & quantacumque per te pulchritudine splendeam, tui comparatione nihil appareo, guttula hæc ex tuæ pulchritudinis oceano, radium ex fulgentissimo sole accepi. Tu solus verè pulcher, qui secundùm diuinitatem gloriæ es Patris splendor, æternæ lucis candor. Secundùm humanitatem, licet non videretur tibi esse *species, neque decor*: semper tamen ob vnionem ad verbum, & visionem beatificam *speciosus forma es præ filijs hominum. Lectulus noster floridus*, mens nostra, in qua tanquam in gratissimo thalamo mecum vna requiescis, pulcherrimis actionum & desideriorum flosculis ornata redolet. Sed vnde hæc mihi, nisi ex myrrhæ fasciculo, & ex botro Cypri tui odoratissimo.

Vers. 16. Imò à te solo est, quod. *Tigna domorum cedrina* sint, id est, virtutes fidei, spei & charitatis, & aliæ ad salutem necessariæ quibus tanquam trabibus, & tignis domus nostræ, nempe intellectus, memoria, voluntas fulciuntur, instar cedrinarum arborum, solidæ, firmæ, vermium, ac corruptionis nesciæ existant. *Et laquearia nostra*, seu virtutes supererogationis, vt sunt consilia Euangelica, salubria perfectionis monita quæ ad ornatum animæ seruiunt, *Cypressina* sint, non aspera, non hiulca, non cariosa, non fœtida, sed fragrantia. * Ad perfectionem spiritualis ædificij proculdubio requiritur, vt virtutes, quæ sunt spiritualis domus armatura sint cedrinæ, & cypressinæ, id est, incorruptibiles, persistentes, immutabiles, ad quas vermes piaculorum ingressum non obtineant.]

Perseuerantia maximè necessaria est ad perfectionem spiritualis vitæ.

CAPVT

CAPVT II.

Exponit Salomon singularem sponsæ super reliquos homines præcellentiam: supremum contemplationis gradum: multiplicem Dei aduentum, & præsentiam apud homines: Dei vocationem ad diuersos gradus, & status: sponsæ Ecclesiæ persecutiones, & felicem eius vsque ad sæculi finem progressum.

1 EGo flos campi, & lilium conuallium. 2. Sicut lilium inter
spinas, sic amica mea inter filias. 3. Sicut malus inter ligna
siluarum, sic dilectus meus inter filios. Sub vmbra illius,
quem desideraueram, sedi: & fructus eius dulcis gutturi
meo. 4. Introduxit me in cellam vinariam, ordinauit in
me charitatem. 5. Fulcite me floribus, stipate me malis: quia
amore langueo. 6. Læua eius sub capite meo, & dextera
illius amplexabitur me. 7. Adiuro vos filiæ Ierusalem, per capreas, ceruósque
camporum, ne suscitetis, neque euigilare faciatis dilectam, quoadusque ipsa ve-
lit. 8. Vox dilecti mei, ecce iste venit saliens in montibus, transiliens colles:
9. similis est dilectus meus capreæ, hinnulóque ceruorum, en ipse stat post parie-
tem nostrum, respiciens per fenestras, prospiciens per cancellos. 10. En dilectus
meus loquitur mihi: Surge, propera amica mea, columba mea, formosa mea,
& veni. 11. Iam enim hyems transiit, imber abiit, & recessit. 12. Flores appaur-
erunt in terra nostra, tempus putationis aduenit: vox turturis audita est in terra
nostra: 13. ficus protulit grossos suos: vineæ florentes dederunt odorem suum.
Surge, amica mea, speciosa mea, & veni: 14. columba mea in foraminibus pe-
træ, in cauerna maceriæ, ostende mihi faciem tuam, sonet vox tua in auribus
meis: vox enim tua dulcis, & facies tua decora. 15. Capite nobis vulpes paruulas,
quæ demoliuntur vineas: nam vinea nostra floruit. 16 Dilectus meus mihi, &
ego illi, qui pascitur inter lilia, 17. donec aspiret dies, & inclinentur vmbræ. Re-
uertere: similis esto, dilecte mi, capreæ, hinnulóque ceruorum super montes
Bether.

COMMENTARII.

1. ERS. 1. *Ego flos campi* (sponsus ait) cuius meminit Isaias *cap.* 11 *Egredietur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet.* Meritò mihi ascribis nitorem, ac suaucolentiam lectuli nostri floridi, quia flos ille ego sum, qui omnia florida facio, & odorata. Nec tamen volo solis lectuli contemplatorij (ad quem me inuitas angustiis, & [illegible] deliciarum cedrina vel cypressina concludi, sed in patenti campo vitæ actiuæ totius mundi saluti me totum impendere, & [illegible] lo ac ve bo omnes instruere. Nosse vis, qualis flos sim? Sum *lilium conuallium* Regius [illegible] flos, omnium florum pulcherrimus, & [illegible] ssimus, ab altissimo cœlorum throno in [illegible] mundi vallem delapsus, humana natura candidus, diuina aureus, prædicatione odore [illegible] expansus charitate, humilitate te-[illegible] * Qui sese florem non hortus, sed [illegible] prædicat, suos Ministros edocet, non [illegible] illæ hortulo commorari, sed ad proximorum salutem in publicum procedere, cum oportet, & diuinæ gloriæ interest.]

[illegible] in cel [illegible] hortulo [illegible], sed ad aliorum salutem prodi, cũ oportet.

Vers. 2. *Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias.* Inter spinas inquam, seu adnascentes, seu adpositas lilium tutum ostentatur? Sic sponsa inter reliquas creaturas, quæ non nisi spinæ sunt, adulationibus, vituperiis, tentationibus, tribulationibus, quæ tum à carne, tum a diabolo suscitantur, pungere animam procurantes. Sed nihil tibi spinæ nocebunt, ô candens lilium, proderunt potius & pro vallo, seu septo tibi aderunt aduersus vanam gloriam, & alia subtiliora vitia, quæ tibi collocant insidias. * Labores enim septa sunt impenetrabilia, queis animus se à vitiis defendit.]

Labores septa sunt, queis anima protegitur, à vitiis [illegible].

Vers. 3. *Sicut malus inter ligna siluarum. Sic dilectus meus inter filios.* Quantum arbor florida, odorata, & fructifera lignis præstat siluestribus: tantùm præstat dilectus meus aliis omnibus hominibus. Comparat autem illum potius malo, quàm palmæ, cedro, cypresso, proceris arboribus, vt innuat eius in homines amorem: malus enim hieroglyphicum est amoris, Pierio teste *l.* 54. *c. de malo. Sub vmbra illius, quem desideraueram sedi.* Experimento comperi qualis

arbor ſit dilectus meus. Secuta enim & læta diu permanſi ſub vmbra fidei, & obſcuræ contemplationis tum diuinitatis, tum carnis ipſius. *Et fructus eius dulcis gutturi meo.* Ex vmbra Chriſti fructum multiplicem collegi, ô quàm dulce ! ablationem culpæ, gratiam ſanctificantem cum omnibus Spiritus ſancti donis, ius ad gloriam, gaudium in tribulationibus, cœleſtem cum Angelis, & cum ipſo Deo opt. max, conuerſationem.

2. *Verſ. 4. Introduxit me in cellam vinariam.* Haud contentus ſponſus me tam gratis ac dulcibus paui ſſe fructibus addidit & potum, vinum ſcilicet deuotionis, & amoris non ex cratere, vel cum certa menſura, vt ſit in menſa Sacramentorom, & ordinariæ orationis : ſed ex ipſiſmet dulis diuinitatis & humanitatis ſuæ, è quibus bibi non modò ad ſatietatem, ſed & ad ebrietatem, ad extaſim, ad ſomnum, ad languorem vſque. *Ordinaiut in me charitatem*, velut acie militari inſtructa. Vnde in Hebr. *Vexillum eius ſuper me charitas.* Vtriuſque charitatis aciem in me ordinauit & ſuæ erga me, qua me ſibi ſubiiceret : & meæ erga ſe qua me meaque omnia in ſe raperet, ac transferret. * Vndè ſi te adhuc, tuaque poſſides, ſignum euidens eſt, tuum erga Deum frigeſcere amorem. Ardens enim amor fortiſſimus eſt hominem, & omnia ſua ad dilecti transferre pulſiſſionem.]

Supremum contemplationis gradum declarat.

Si te, ac tua adhuc poſſides, ſignum eſt verè Deū non amare.

Verſ. 5. Fulcite me floribus, ſtipate malis. LXX. *Fulcite me vnguentis* ex odoratis floribus & aromatibus confectis : *Pro ſtipate me malis.* alij legunt, *Conſternite mihi thorum pomis. Quia amore langueo.* LXX. Quia *vulnerata ego ſum amore.* Vulnerata ſum ſacri Amoris ſagittis, de quibus Dauid Pſal. 44. *Sagittæ tuæ acutæ.* Hæ ſunt inſpirationes vehementiores, ſubitæ illuſtrationes, aliaque incentiua, quæ feriunt, penetrant, & ſauciant cor amantis.

Verſ. 6. Læua eius ſub capite meo, & dextera illius amplexabitur me. Pro alijs remedijs en ſponſum ipſum ad ſponſæ deliquium accurrentem, & pro thoro, floribus, ac pomis inſtructo vlnas ſponſi apertas, ac ſinum, quibus ſponſam ſauciam excipit, nouiſque blanditiis delinit, ac recreat. * Vulneribus enim diuini amoris ſolus Deus ipſe amatus poterit eſſe medicamen.] Per læuam Patres humanitatem Chriſti : & quæcumque pro nobis ſua in carne egit, & paſſus eſt, quibus anima ſuſtentatur, intelligunt : per dexteram autem eiuſdem diuinitatem, & omnia, quæ ad eius gloriam, & maieſtatem ſpectant, quibus ſuauiſſimè anima protegitur, & à ſe diuulſa tota in Deum abiit. Tunc ſomnus ſuboritur, quo anima haud prorſus ſopitur, & otiatur, miras enim illuſtrationes, & affectiones à Deo recipit non ſuo ſtudio : ſed ſolius Dei potentia, anima vitaliter quidem, ſed paſſiuè ſe habente, ſeu patiente diuina.

Vulnerum diuini amoris ſolus Deꝰ amatus eſt medicamen.

Verſ. 7. Adiuro vos filiæ Ieruſalem per capreas ceruoſque camporum, ne ſuſcitetis, neque euigilare faciatis dilectam. Capræ ac cerui quia grati venatoribus, ac paſtoribus prouerbia apud Iudæus vſurpantur pro omni re cuicumque gratiſſima deſignantur Prophetæ, Patriarchæ, Apoſtoli, animæ beatæ, Angeli. Moraliter virtutes, ac dona cœleſtia. Per quæ quia gratiſſima filiis Ieruſalem, ſeu ciuibus pacis adiurat eos, ne quietem ſponſæ interrumpant, illius pacem ſeu internam, ſeu externam perturbando. *Quoad vſque ipſa velit*, vel vltrò expergefiat, nempe cum recta ratio, & charitas dictabit à ſomno, & tractatio ne cum Deo exſurgendum, ad opem proximo ferendam. * Opus non eſt amantem verè, ad opera charitatis excitare, ipſe vltrò excutit contemplationis ſomnum.] * Teſtor meum Franciſcum Xauier, qui ſomno dulciſſimo ſoporatus, Deuque clamante Proximorum curæ, ne eum ſuſcitetis paululum quieſcere ſinite : ipſe ſeſe excitans dulcis illius ſumni Deo cuſtodi dicebat : *ſatis eſt Domine, ſatis eſt.* Somni contemplationis nuncium mitto dulcedini, vt proximorum incumbam miniſterio.]

Verè amans vltrò dimittit contemplationis dulcedinem, vt pergat ad proximos.

D. Franciſcus Xauer. Deum rogabat, vt ſe nō detineret in contemplatione, ſed permitteret ad proximos pergere.

3. *Verſ. 8. 9. Vox dilecti mei, ecce iſte venit ſaliens in montibus, tranſiliens colles ſimilis eſt dilectus meus Capræ hinnuloque ceruorum.* Abierat paulliſper Dilectus, me reliquerat : ſed mox celerrimè recurrens ſonum reditus ſui à longe me facit exaudire. Videndum ſe præbet, non tamen vt in ſe eſt, ſed ſub alienis figuris, & ſimilitudinibus capræ, hinnuloque ceruorum, ſeu rerum pulcherrimarum, & gratiſſimarum : nec tamen conſtanter, & permanenter, ſed per ſaltus, & interruptè. * Quibus omnibus deſignatur, quàm modica, quàm obſcura, quàm inſtabilis ſit in hac vita, noſtra diuinæ maieſtatis contemplatio.] Deſignantur diuerſi ſaltus myſtici, ſeu eximia opera quæ Chriſtus Dominus in ſingulis ſuis aduentibus egit : quæ quia ſublimia erant, ideo ſuper montes, & colles peracta dicuntur. De cœlo ſalit in Deiparæ vterum, de vtero in præſepe, de præſepi in Iordanem, de Iordane in crucem, de cruce in tumulum, de tumulo redijt in cœlum. *En ipſe ſtat poſt parietem noſtrum, reſpiciens per feneſtras, proſpiciens per cancellos.* Verbum diuinum obſcure ſe manifeſtat per carnem aſſumptam, per SS. Euchariſtiam, per cœlos, per alias creaturas. Vnde ab Iſaia *Deus abſconditus* vocitatur. *Cap. 45.* Non tamen ita abſconditus, quin aduerti poſſit : nam proſpicit per feneſtras, & feneſtratum cancellus. Hæ renatæ feneſtræ ſunt creaturæ omnes, Scripturæ ſacræ, per quas ipſe ſe proſpiciendum exhibet. * Et quidem creaturarum pulchritudo & proprietates, Sacrarum Litterarum dogmata Deum Auctorem eſſe manifeſtant.]

Multiplicem Dei aduentū, & præſentiam indicat.

Modica breuis, inſtabilis in hac vita, noſtra diuinæ maieſtatis contemplatio.

Creaturarum proprietates, ſacræ Scripturæ dogmata Deum Auctorem eſſe manifeſtant.

4. *Verſ. 10. En dilectus meus loquitur mihi* propiùs, & expreſſiùs, dormientē me excitans : *Surge, propera amica mea, columba mea, formoſa mea, & veni.* Veni ad me quocumque te ducam, ſeu ad ſummum perfectionis gradum. Surge ergo ab omni ad creaturas affectu. * Præparatio enim ad perfectionis iter eſt, perfecta affectus ad creaturas renunciatio.] Sed caue, ne moras nectas, omnis dilatio nocet. *Propera*, nec ceſſes, donec mihi prorſus ſimilis, mecumque vnum prorſus efficiaris. * Longum perfectionis iter, opus eſt properare.] In Hebræo eſt, *Surge tibi, propera tibi, veni tibi*, id eſt, tuo maximo commodo, & bono. * Non Dei commodo, ſed noſtro ſtudemus, cum viam perfectionis arduam quidem arripimus.] Veni igitur *amica mea* non dæmoni, non mundo, ſed mihi adſtricta, pretio mei ſanguinis mihi comparata. *Columba mea* aſſimilata mihi innocentia vitæ, conuerſatione manſueta, ſpirituali prole

Dei vocatio ad diuerſos gradus aperis.

Præparatio neceſſaria ad perfectiones eſt renunciatio affectus ad creaturas.

Longum perfectionis iter, opus eſt properare.

Non Dei cōmodo, ſed noſtro ſtudemus, cum viā perfectionis inimus.

[illegible] fecunda, sponso fida. *Formosa mea*, [illegible] a sanguine meo mundata, quia gratiæ meæ [splendor]e, & virtutum omnium decore ornata [illegible]. Si amica mea, cur non lucri mei sollicita? Si columba mea, cur non mihi fœcunda? Si mea formosa, cur foras non progrederis, vt videant cuncti opera tua bona, & glorificent Patrem tuum, qui in cœlis est? Profectò illi, quos Deus de inimicis amicos fecit, de serpentibus columbas, de fœdis ob crimina formosas per gratiam, strictiori iure tenentur, pr[illegible]orum saluti toto animi conatu inui[illegible].]

Scrictiùs tenentur proximorum saluti incumbere quos Deus de inimicis amicos fecit.

Vers. 11. Iam enim hyems transiit, imber abiit, & recessit. Ne dubites, ne tardes egredi, tempus [illegible]né opportunum: aura verna, tepida, [illegible] commoda, quæ terrere possunt, iam [illegible] experieris. Nam hyems tentationum, [illegible] & ærumnarum internarum huius [illegible] transiit [illegible] imber persecutionum externa[illegible] [illegible] & recessit. * Nam qui perfe[illegible] studio incumbunt, tam nihil faciunt [illegible] tentationum obstacula Dei auxilio superanda: vt penitus ablata esse videantur.]

[illegible] obstacula sunt quasi nulla essent.

Vers. 12. 13. Flores apparuerunt in terra nostra. Flos campi Christus, cu[illegible] tor Sapientiæ, ac sanctitatis flos [illegible], quos eructauit. Flos Deipara, & tot alij Diui. Flores virtutum, quibus tam multi suæ incumbant saluti, & tuam opem implorant. *Tempus putationis aduenit*, quo palmites inutiles resecentur, purgentur fructiferi, vt fructum plus afferant. *Vox turturis audita est in terra nostra.* Aliud in cunctis veris indicium, nam turtur hirundinum more, *hieme calidiora petit loca, sub vernum teporem redit* Ier. 8. N[illegible] autem solius turturis, quia hyero[illegible] est gemitus, solitudinis, pœnitendicitiæ, aliarumq; virtutum, quas hîc in [illegible] agro Christi frequentari cœpisse. *Ficus [protulit] grossos suos*, seu primos fructus, qui [illegible] filijs erumpunt, & citius ad maturitat[em] deueniunt, qui quidem magis expetuntur [illegible] delicijs habentur. Vndè Dominus, *P[illegible] quas [illegible] eus desiderauit anima mea.* Mich. 7. * [illegible] dubium, quin virtus in pueritia, vel in ad[olesce]ntia cœlesti Numini sit gratissima.]

Virtus in adolescentia Deo admodum grata.

D[esig]nantur primitiui Ecclesiæ fructus, Apo[illegible] Doctores, & Religionum Patri[illegible] * Non cadat sine pondere Hebræa le[ctio], quæ loco illius verbi; Tempus *putationis aduenit* habet, *Tempus plorationis, tempus cantationis.* Plorationis quidem tempus est putationis [tem]pus quia plorant vites ferro agricolæ vulneratæ: quonammodò verò simul adest [illegible] tempus? Quia si vox turturis pœnitentiæ symbolum auditur, pœnitentiæ ploratio [illegible] cantatio est & Deo & Angelis. Vndè Angeli exultant *Super peccatore pœnitentiam agente.*] *Vinea florentes dederunt odorem suum.* Illæ vineæ, quibus tutandis custos es adhibita, de quibus penè desperabas, iàm florent, & primos racemos cum floribus proferunt, qui fragrantiam tàm suauem spargunt, tàmque poten[illegible] omne venenatum reptile cogatur loco [cede]re. Designantur tum particulares Ecclesiæ, & Conuentus, tum singulæ animæ. *Surge ergo amica mea, speciosa mea, & veni.*

Ploratio pœnitentiæ [illegible] cantus est modulatio.

Vers. 14. Columba mea in foraminibus petræ, in cauerna maceriæ. Hebr. In illis foraminibus in illa cauerna. Nouis illecebris sponsam prouocat sponsus ad properandum, nempè amœnitate, & suauitate loci, ad quem euocatur, nempè ad foramina petræ, ad cauernam maceriæ. Ac si dicat: Habitabis in illis foraminibus, in illa cauerna, quam tu nosti, nempè in vulneribus manuum, pedum, & lateris adeóque totius mei corporis. LXX. *Veni in tegmine petræ.* Non euoco te, vt sub dio verseris in agro, in vineis, in continuo labore, & æstu; etiam istic tibi de commoda quiete prospexi. * An commoda quies fuit fixi vulnera Saluatoris? Ita planè: nulla amanti animæ commodior, quietior est habitatio. Incommoda enim sponsus dira sustinuit, vt locum nobis quietis commodum præpararet.] * Nec enim audent tentationes ad vulnera Saluatoris accedere; Scit enim diabolus passionis Dominicæ meditationem murum esse animæ impenetrabile.] *Ostende mihi faciem tuam.* Cum ergo non in agrum modò, sed & in hæc mea foramina, & cauernas te inuito: hic sublato omni velamine ignorantiæ, malitiæ, erubescentiæ, metus, intentionis sinistræ: faciem tuam mihi ostende, facie semper ad me conuersa: me tibi continuo præsentem, teque, ac tua complectentem intueatis. Verbo vno. *Ambula coram me, & esto, seu eris perfecta. Gen.* 17. * Præsentem enim Deum contemplari non excitat perfectionis viam sine cunctatione perficere.] *Sonet vox tua in auribus meis.* Vox confessionis miseriæ tuæ, & laudis Dei, vox orationis ad me, & prædicationis ad proximos. His vocibus oblector. Sed omnem vocem superat clamor ardentis affectus, & amoris erga me in meditatione, & contemplatione tua, cuius pro libito exercendi plena facultas tibi erit in foraminibus petræ, in vulneribus meis. * Nulla ad vocem orationis aptior potest esse materia, quàm passio Dominica, quâ ardentissimi in Christum affectus excitantur.] *Vox enim tua dulcis, & facies tua decora.* Vox orationis tuæ dulcis profectò mihi, instar hymni sonori: facies tua meo sanguine diluta meis oculis pulchra profectò. Quid mirum & vocem exaudire, & faciem adspicere postulem?

Vulnera Christi commodissimus nobis quietis est locus.

Passionis Dominicæ meditatio murus animæ impenetrabilis dæmoni.

Deum præsentem contemplari, nos facit perfectionis viam sine cunctatione perficere.

Aptissima ad vocem orationis materia Christi passio.

§.

Vers. 15. Capite nobis vulpes paruulas, quæ agnato studio *demoliuntur vineas: nam vinea nostra floruit*, & subibit destructionis periculum, si non capiantur. Vulpes sunt dæmones, mundani homines, & carnis concupiscentiæ. His dum paruulæ sunt, & in nidulis commorantur, iubet sponsa capi. * Nam si dæmonum vis, si hominum mundanorum persuasio, si concupiscentia, dum parua, seu incipiens suggestio est, non comprimatur, persistentia in animo vires acquiret, queis omnes animi fructus deperdat.] Cura autem capiendi has vulpeculas cunctis fidelibus, quibus suæ cuique vineæ custodia cordi esse debet. Sed cur dicit *Capite*, non verò *Occidite*. Quia mauult Deus incentiua vitiorum in vsum virtutum commutari, quàm extingui, vel penitùs absumi. * Satiùs enim est, suggestiones ac tentationes persistere ad meritum, quàm omninò tentamina ablegari.]

Ecclesia innuit persecutiones.

Suggestiones diaboli, mundi, ac carnis comprimendæ cùm paruæ sunt, siue cum incipiunt.

Vtiliùs est animæ ad meritum, tentationes persistere, quàm omnino ablegari.

Vers. 16. 17. Dilectus meus mihi, & ego illi. Vnicus est mihi sponsus, & vnicè dilectus. * Suggestiones enim, & tentationes fortiter superare ad perfectum Dei amorem apprimè disponit.] *Qui pascitur inter lilia*, ac vernantes rosas instar apiculæ, dulcissimum indè mel

Valdè tentamina superare, ad perfectum Dei amorem disponit.

mihi colligens, quo me deindè pascat. Vndè LXX. *Qui pascis in lilijs.* Lilia hæc sunt Scripturæ sacræ, Sacramenta, virtutes, & diuina mysteria. Nam his omnibus & pascitur ipse, seu oblectatur, & nos pascit, nutrit, impinguat, delectat. *Donec aspiret dies, & inclinentur vmbræ.* LXX. *Amouеantur vmbræ.* Dilectio hæc, & pastus continuò crescent incremento ab aurora ad plenam meridiem, quando vmbræ euanescunt, id est, ad summam vsque perfectionem. *Iustorum enim semita quasi lux splendens, procedit, & crescit vsque ad perfectum diem* Prou. 4. Dies hîc feruor spiritus, vmbræ peccata, imperfectiones, quæ quò magis crescit ille feruor, eo magis decrescunt. * Vndè si videris in te crescere imperfectiones, certò comperies spiritus feruorem fuisse remissum.] *Reuertere: similis esto Dilecte mi, capræ hinnuloque ceruorum super montes Bether*, seu *diuisionis*, id est, multis vallibus, *& concauitatibus* diuisos, vt LXX. vertunt. Petit itaquè sponsa, vt dilectus iis donis, quibus se cumulabat, etiam alios donet: & in sua ad Ecclesiam reuersione postquam ad cœlorum culmina ascendit, similem se præbeat capræ, ac hinnulo ceruorum, celerrimè currendo ac properando, speciosum, hilarem, delectabilem se exhibendo peccatoribus, abundanti in gratiæ, & donorum Spiritus sancti fideles oblectando suauissimo SS. Eucharistiæ in epulo.

Si imperfectiones crescunt, signum est, spiritus feruorem remitti.

CAPVT III.

Varios modos, quibus Deus in hac vita quæritur, & inuenitur: multiplicem profectum per opera vitæ contemplatiuæ, & actiuæ contemplationem mysteriorum Dei Salomon exponit.

1. IN lectulo meo per noctes quæsiui quem diligit anima mea:
quæsiui illum, & non inueni. 2. Surgam, & circuibo ciuita-
tem: per vicos & plateas quæram quem diligit anima mea:
quæsiui illum, & non inueni. 3. Inuenerunt me vigiles, qui
custodiunt ciuitatem: Num quem diligit anima mea, vidistis?
4. Paululum cùm pertransissem eos, inueni quem diligit
anima mea: tenui eum; nec dimittam, donec introducam
illum in domum matris meæ, & in cubiculum genitricis meæ. 5. Adiuro vos filiæ
Ierusalem: per capreas ceruósque camporum, ne suscitetis, neque euigilare fa-
ciatis dilectam, donec ipsa velit. 6. Quæ est ista, quæ ascendit per desertum, si-
cut virgula fumi ex aromatibus myrrhæ, & thuris, & vniuersi pulueris pig-
mentarij? 7. En lectulum Salomonis sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis
Israël. 8. omnes tenentes gladios, & ad bella doctissimi: vniuscuiusque ensis
super femur suum propter timores nocturnos. 9. Ferculum fecit sibi rex Salo-
mon de lignis Libani: 10. columnas eius fecit argenteas, reclinatorium aureum,
ascensum purpureum: media charitate constrauit propter filias Ierusalem.
11. Egredimini & videte filiæ Sion regem Salomonem in diademate, quo coro-
nauit illum mater sua in die desponsationis illius, & in die lætitiæ cordis
eius.

COMMENTARII.

1. Varios modos, quibus Deus in hac vita quæritur, & inuenitur, Salomon recenset.

VERS. 1. *In lectulo meo per noctes quæsiui quem diligit anima mea*, vtpotè summum bonum, & vltimum finem, sed quæsiui per noctes non plenæ ignorantiæ, vel malitiæ, iam enim per fidem eram illuminata: sed afflictionis, desolationis, ariditatis, Deo lucem deuotionis, & contemplationis ad tempus subtrahente. Ergo quasi in tenebris palpans, *quæsiui illum*, primum *in lectulo* pigrè, & desidiosè, mihi indulgens, meæ vnius studens quieti etiam in oratione, ac virtutum exercitamentis: *quæsiui illum, & non inueni.* * Nec enim in oratione, meditatione, aut studio virtutum Deum inuenit, qui proprium commodum, amans sui, in virtute quærit.] Ergo frustrata spe mea, ad alterum extremum deflexi, dicens.

Deum in virtutum studio non inuenit, qui amãs sui propriũ cõmodum ex virtute quærit.

Vers. 2. Surgam, & circuibo ciuitatem: per vicos & plateas quæram quem diligit anima mea. Neglecto orandi studio, totam me negotiis externis immergam, honestis quidem, & in proximi mei vtilitatem. *Quæsiui tamen illum, & non inueni.* Nam externæ occupationes immoderatiùs, & plures, quàm par est, assumptæ animum Deo non sociant. Et quidem vel laudabile, valdéque gratum Deo proximorum ministerium suum requirit moderamen. * Nec enim debet omninò à quiete orationis recedere, qui cupit Deum in proximorum ministerio inuenire.]

Non omninò deserat orationis quietem, qui vult Deũ in proximorũ ministerio inuenire.

Vers. 3. Inuenerunt me vigiles, qui custodiunt ciuitatem. Angeli tutelares, Apostoli, Prophetæ, Doctores, Prælati, consiliarij, & inclamani: *Num, quem diligit anima mea, vidistis?* Vigiles hi vel ex SS. Scripturis, vel ex diuina

inspi

[me]ditatione, vel ea rectæ rationis dictamine, docuère me viam, quâ poſſem dilectum reperire, & dona cœleſtia ad tempus ſubtracta recuperare.

Verſ. 4. Paululùm cum pertranſiſſem eos, inueni, quem diligit anima mea. Via modicis illorum acquieui, diuina ſponſi vocatione me paulo altius attollens, inueni, quem diligebam, & in eo veram pacem, tranquillitatem ſolidam, plenum gaudium. Summiſſio namque illa, qua ad Prælatum, vel ad confeſſarium accedis petiturus conſilium, Deum allicit vt tibi ſe illico tibi maniſeſtet.] *Tenui eum, nec dimittam, donec introducam illum in domum matris meæ, & in cubiculum genitricis meæ.* Tenui quidem meditatione & continuo amore, vitæ ſimilitudine, ac morum imitatione. Et firmiter animo ſtatui, non dimittere illum donec introducam eum in internum naturæ meæ ſecretum, in centrum cordis mei, partem ſuperiorem animæ, vbi reſident virtutes Theologicæ Spiritus ſancti dona, & reliquæ virtutes.

Humilis ſummiſſio, quâ conſilium à Superiore petis, Deum ad te allicit.

Verſ. 5. Adiuro vos filiæ Ieruſalem per capreas ceruoſque camporum ne ſuſcitetis, nec euigilare faciatis dilectam, *donec ipſa velit.* Et quidem obtinuit mox, quod optauit: vndè rapta in extaſim contemplationis & amoris ſuauiſſimo indulget ſomno: gaudente, probanteque ſponſo, & ipſam interpellari vetante. * Preme illud: *Donec introducam in domum matris meæ.* Cur non dixit. *In domum meam, in cubiculum meum?* Certè ob honeſtatem; modeſtiam enim virginalem decet, vt nullum verbum proferatur, quod poſſit delicias ſubolere ſolitarias in domo cum viro receſſum. Hoc quidem ex cortice litteræ monet ſponſa.

Nullum verbum virgo proferat, quo poſſit ſubolere ſolitariū in domo cū viro receſſum.

2. *Verſ. 6 Quæ eſt iſta, quæ aſcendit per deſertum, ſicut virgula fumi ex aromatibus myrrhæ, & thuris, & vniuerſi pulueris pigmentarij?* Quæ tanta contenti[one] ſponſum quæſierat, & inuenerat, non debuit domi deſidere, ſponſo foras properante: decuit ſimul in agrum & rus exire, & Dilectum ad greges abeuntem comitari. Eam autem egre[dientem] conſpicatæ ſodales, nouam mirantur eius formam, inceſſum gracilem, iucundum, modeſt[um], veſtimentorum fragrantiam: vndè præ admiratione rogitant. Quænam iſta, quæ inter tot ſordes mundi, tot ſpinas, tot vepres, nec vi, nec inertia detinetur, ſed generoſa deſertione omnium terrenorum, diuini amoris igne ſurſum acta, velociſſimo ad cœlum aſcendit volatu, inſtar thymiamatis confecti ex aromatibus myrrhæ, mortificationis, ac moleſtiarum vitæ actiuæ: & thuris orationis, ac contemplationis, & vniuerſi pulueris pigmentarij virtutum ſimul omnium? Similis verò *virgula fumi* volat vnico puriſſimoque Deo placendi deſiderio. En primos ea ſponſi thalamo fructus vberiores attende.

Multiplicem animæ profectum deſeribit.

Verſ. 7. 8. En lectulum Salomonis ſexaginta fortes ambiunt ex fortiſſimis Iſrael. Illa, quæ aliquando fuit cubile ferarum & fœdarum paſſionum, nunc eſt caſtiſſimus Salomonis lectus, in quo tanquam in loco ſibi gratiſſimo cœleſtis Salomon Princeps & auctor veræ pacis perpetuò conquieſcit. Nec eſt quod ſibi timeat a timoribus nocturnis, ſeu qui ſolent piis animabus inter tenebras huius ſæculi timorem incutere: puta dæmones, mundus, caro. Nam quemadmodùm terreni Regis Salomonis cuſtodiunt continuò ſexaginta armati ex omnibus

Tribubus quini fortiſſimi: *omnes tenentes gladios & ad bella doctiſſimi vniuſcuiuſque enſis ſuper femur ſuum propter timores nocturnos:* ita cœleſtis Salomonis lectulum tuentur Sexaginta, ſeu innumeri cuſtodes partim externi, Angeli ſcilicet, Prophetæ, Apoſtoli, Paſtores, Prælati: partim interni, ſeu virtutes, in ſuum ſingulæ contrarium vitium armatæ.

Verſ. 9. Ferculum, ſeu lecticam geſtatoriam *fecit ſibi Rex Salomon*, opus Regiâ magnificentiâ & immensâ Sapientia ſuâ dignum. *De lignis Libani*, Cui conſtruendo preitoſiſſima quæque adhibuit, ligna Libani, naturam generoſam, animam bonam, ingenium nobile, cætera omnia talenta. Non ſolùm ſolius lectuli floridi & amœni laudem tribuunt ſponſæ, ſed & ferculi geſtatorij cœleſtis Salomonis, quo deferri vult in totius mundi notitiam, idque per illos inet, in quorum cordibus per charitatem & alia ſua dona conquieſcit. * Profectò ille, quem Deus vti lectulum eligit, & ornat virtutum apparatu, vt in contemplatione digna eius quieſcentis ſit habitatio: debes in ferculum conuerti, vt ipſius gloriam hominibus maniſeſtet. *Lectulus* Dei acceptis muneris? illum gratus *ferculi* inſtar, ad proximos apporta, agnoſcendum, adorandum, timendum, amandum.]

Ille, quem Deus ſuum efficit lectulum, debet ferculum fieri ad Deum proximis apportandum.

Verſ. 10. Columnas eius fecit argenteas. Septem ſunt Spiritus ſancti dona, & virtutes Theologales, ac cardinales, quibus ſimul vnitis nihil fortius, nihil vtilius. *Reclinatorium aureum*, id eſt pars animæ ſuperior meditatione rerum cœleſtium tanquam auro inſtructa, quâ Deus in anima & anima in Deo requieſcit. *Aſcenſum purpureum.* Gradus, per quos in lecticam aſcenditur purpureis tapetibus inſtratos, nempe patienti carnis mortificatione, ac forti tribulationum tolerantia. *Media*, id eſt, partes inter medias, quę inter aſcēſum & reclinatorium, ſeu ſedile ſunt, item pauimentum lecticæ *Charitate conſtrauit*, re omnibus chariſſima, nempè gemmis, LXX. *Intimum eius conſtructum lapidibus pretioſis.* Hebræum enim רצף *ratſuph* lapidem ſplendentem ſignificat, vndè pro *carunculo*, & pro *charitate vſurpatur* Vndè aptiſſimè adiicitur *media* hæc ſtrauiſſe charitate, *propter filias Ieruſalem*, id eſt, vt hoc ferculo tanquàm diuini Salomonis miniſtro charitas in alias quoquè animas pacis amantes inuehatur vt illas ſimiliter inflammet, ac virtutibus faciat ſplendeſcere. Sponſa ergo ex lectulo in ferculum conuerſa apportandi Dominum ad proximos iam gerit officium, in publicoque proclamat.

Verſ. 11. Egredimini è cubiculis, è vitiorū antris exire, *& videte filiæ Sion* animæ cœleſti ciuitate inſcriptæ, vale facite prauis operibus, aſpicite *Regem Salomonem* cœleſtem in Regio *diademate*, ſeu omnibus perfectionib' ſuis tùm diuinis, tùm humanis, quas diuerſis tēporibus diuerſas orbi manifeſtauit; nam *in capite eius diademata multa.* Apoc. 19. *Quo* vel quibus *coronauit illum mater ſua in die deſponſationis illius, & in die lætitiæ cordis eius.* In die incarnationis coronauit illum virgo Mater, & cœleſtis Pater humanitate ſua cū ineffabili Sapientiæ, ac gratiarum plenitudine. In die paſſionis mater Synagoga coronauit eū ſpineâ coronâ cū tot flagellis, vulneribus, & probris. * Incarnationem diem deſponſationis vocitas, paſſionem diem lætitiæ cordis eius appellat. Pati enim pro hominibus, immenſum gaudium tanto eſt amatori.]

Dies paſſionis eſt Chriſto Domino dies lætitiæ cordis eius.

CAPVT IV.

Singularis sponsæ pulchritudinis encomium Salomon attexit, quo illam sponsus ad sublimiora allicit, ad gloriosiorem coronam inuitat, maximè ad salutem proximorum curandam, ac labores pro Dei gloria perferendos.

1\. QVAM pulchra es amica mea, quàm pulchra es! Oculi tui
columbarum, absque eo quod intrinsecus latet. Capilli
tui sicut greges caprarum, quæ ascenderunt de monte Ga-
laad. 2. Dentes tui sicut greges tonsarum, quæ ascende-
runt de lauacro, omnes gemellis fœtibus, & sterilis non est
inter eas. 3. Sicut vita coccinea, labia tua: & eloquium
tuum, dulce. Sicut fragmen mali punici, ita genæ tuæ, abs-
que eo quod intrinsecus latet. 4. Sicut turris Dauid collum tuum, quæ ædificata est
cum propugnaculis: mille clipei pendent ex ea, omnis armatura fortium. 5. Duo
vbera tua, sicut duo hinnuli capreæ gemelli, qui pascuntur in liliis, 6. donec aspi-
ret dies, & inclinentur vmbræ: vadam ad montem myrrhæ, & ad collem thuris.
7. Tota pulchra es amica mea, & macula non est in te. 8. Veni de Libano sponsa
mea, veni de Libano, veni: coronaberis de capite Amana, de vertice Sanir & Her-
mon; de cubilibus leonum, de montibus pardorum. 9. Vulnerasti cor meum so-
ror, mea sponsa, vulnerasti cor meum in vno oculorum tuorum, & in vno crine
colli tui. 10. Quàm pulchræ sunt mammæ tuæ soror mea sponsa! pulchriora
sunt vbera tua vino, & odor vnguentorum tuorum super omnia aromata. 11. Fauus
distillans labia tua sponsa, mel & lac sub lingua tua: & odor vestimentorum tuorum
sicut odor thuris. 12. Hortus conclusus soror mea sponsa, hortus conclusus,
fons signatus. 13. Emissiones tuæ paradisus malorum punicorum cum pomo-
rum fructibus. Cypri cum nardo, 14. nardus & crocus, fistula & cinnamo-
mum cum vniuersis lignis Libani, myrrha & aloe cum omnibus primis vnguen-
tis. 15. Fons hortorum: puteus aquarum viuentium, quæ fluunt impetu
de Libano. 16. Surge Aquilo, & veni Auster, persla hortum meum, & fluant aro-
mata illius.

COMMENTARII.

1\. *Singularis sponsæ pulchritudinem Salomon describit.*

ERS. 1. *Quàm pulchra es, amica mea, quàm pulchra es* Exhortatio illa sponsæ, quà reliquas filias Sion in amorem sponsi allicere conabatur, ità placuit sponso, vt mox in has laudes erumperet: O quàm pulchra es, contemplatione, quàm actione pulchra! *Oculi tui columbarum* ob sinceritatem, & modestiam. *Absque eo, quod intrinsecus latet*, præter affluentiam cœlestium gratiarum, quas intus à me recipis ob nobilissimum affectum tuum, & effectum columbinum. * Certè ex eo quod latet intrinsecus in corde, affectu, oculorum modestia, vel in modestia promanat.] *Extra taciturnitatem tuam* LXX. transtulere, vel silentium, quo lingua retices, quod eo de, desiderio, ac gemitu clamas. * Nec enim decet, perfectionis studiosos, facilè animi affectus, reuelationes, illustrationes aperire.] *Capilli tui sicut greges caprarum, quæ ascenderunt de monte Galaad* Cogitationes & affectiones, quæ ab animo procedunt multæ, variæ, pulchræ, fœcundæ: maxima cura à te ordinantur, ac diriguntur ad vnicum finem gloriæ Dei: sicut capratum greges, quæ licet natura sua liberius cursitent, ac saltitent: tamen vigili pastoris cura coercentur; idque in pascuis vberrimis & saluberrimis qualia sunt in altissimo Galaad monte, id est, *acerui testimonij*, scilicet in sacris Scripturis, in quibus omnia aceruantur testimonia de Deo, de Christo, de omnibus fidei mysteriis, circa quæ cogitationes & affectus Sanctorum debent continuo versari.

Ex modestia cordis oculorum modestia promanat.

Non decet perfectionis studiosos facilè animi illustrationes aperire.

Vers. 2. Dentes tui ad mandendum instrumenta, & loquendum, nempe studium, meditatio, & oratio, sunt *sicut greges tonsarum*, & bene lotarum ouium candida, munda, nihil habentia fœditatis, instar earum silicet, *quæ ascenderunt de lauacro, omnes gemellis fœtibus* fœcundæ, in intellectu veram cognitionem Dei diligendi, in voluntate ardentem amorem generantia.

Vers. 3. Sicut vitta coccinea labia tua, ad osculandum,

[illegible], [illegible] loquendum instrumenta, seu in-[illegible] cum [illegible] co[illegible] uuersatio, & externa de Deo [illegible] ih [illegible] uidom, nihil turpe habens, sed [illegible] : per omnia, & rosea, & corallina v lut [illegible] rubescente, sicut vitta scilicet [illegible]a. [illegible] dixit *sicut vitta*. sed *sicut vitta*. Q[illegible] t[illegible] tuum labium sit, ita est silentio [illegible]m, [illegible] labium vnicum esse videatur, q[illegible] no[illegible] potest ad loquendum aperiri. * Agnatum [illegible] quidem spirituali viro silentium.] *Et [illegible] tuum dulce* concinnum, gratum, [illegible] fragmen Christi, & diuinum amo-[illegible]. * S[illegible] sp[illegible] sam ex silentio commendat, q[illegible]od [illegible] nis loquelam laudat? Q[illegible]a lauda-b[illegible] tutum non debet esse mutum [illegible] ab-st[illegible] b otiosis sermonibus ea solum ore [illegible] quæ Deo grata, proximo vtilia esse videantur.] * Quàm aptè labia spiritualis [illegible]itæ comparantur, qui proximum curat [illegible] verbis vti ibus alligare, si solutus moribus [illegible]edat, & vulnera, seu peccata eius operire, ne [illegible] aliis videantur, sicut Samaritanus ille cœ-[illegible]tis, qui vulnera post medicamen adhibitum alli[illegible]uit. *Sicut fragmen mali punici, ita genæ tuæ.* LXX. *Sicut cortex* idest, genæ tuæ partim candidæ, partim purpureo colore venustæ, granis med[illegible], & [illegible] suauissimo plenæ, licet cortice [illegible] auste[illegible] & duro. Hæ sunt pudica castitas, modestia verecundia cortice duro, seu [illegible]re mortificationis protecta. * Castitas [illegible] mortificatione & pœnitentiæ asperitate tuta co[illegible]. *Absque eo, quod intrinsecus latet.* Hebr. *quod intra velum tuum*, quod omnia [illegible] omnes laudes excedit. * Virtutes [illegible]q[illegible], quas iustus velamine abstractionis ab h[illegible] oculis abducit, gratiores Do-[illegible]cantur.]

Agnatum [illegible] silentium [illegible] debet esse [illegible]

S[illegible] vita [illegible] sint, quia vulnera peccatorum curent operire, ne ab aliis videantur.

Castitas tuta conseruatur [illegible] asperitate

Virtutes quas iustus studet a[illegible] oculis hominum [illegible] cere, gratiores [illegible] parent.

V[illegible]. 4. Sicut turris Dauid collum tuum. Col-[illegible] instrumentum ad iugum baiolandum, [illegible] ntia tua, est [illegible]cta, procera, constans, [illegible] fortis & spoliis, & armis omnegenis [illegible]ta, est quidem sicut turris Dauid, *quæ ædi[illegible]ta est* ab ipso in monte Sion pro munimine vrbis, ad hostes depellendos *cum propugnaculis, mille* ideo *clypei pendent ex ea omnis armatura [illegible]*. Mille arma propendebant è [illegible], quæ vel pro spoliis, & ornamenta erant, vel [illegible] exercitu armando, cum necessitas ingr[illegible]. Q[illegible] quidem omnia Theodoret. & Bern[illegible] obedientiæ accommodant. * Et quidem obedientia turris est fortissima, cunctis v[illegible]tibus stipata, aduersus animæ teterrimos hostes.]

Obedientia [illegible] fortissima a [illegible] & hostibus [illegible] defendens.

Ver[illegible] Duo vbera tua. Symbola amorum [illegible] venusta, nitida, tumentia, succulenta, *sicut duo hinnuli capreæ*, seu sicut duo hœdi [illegible] *gemelli, qui pascuntur in liliis*, siue pascuis amœnis, pinguibus, & odoriferis: qualia pascua [illegible] sunt in humidis vallibus, vbi lilia germinant. [illegible] in talibus pascuis pasti hœdi assolent esse succulenti, pingues, nitidi, & gratissimi aspectu. Duo sponsæ vbera sunt charitas Dei, & proximi, quæ pastæ liliis candidissimis diu[illegible] mysteriorum maximæ sacerrimæ Eu[illegible]charistiæ intumescunt, & increscunt ad vicem redderdam tum Deo, tum proximo propter Deum. * Quomodo enim charitas in Deum, ac proximum in illo non cresceret, qui lilio candidissimo Eucharistiæ pascitur, vbi Christi Domini immensa charitas tam flagrans obiicitur?]

Eucharistiæ [illegible] augent in nobis erga Deum, & proximum charitatem.

Vers. 6. Donec aspiret dies, & inclinentur vmbræ. Dilectio hæc, & pastus crescent in te ab aurora ad plenum meridiem, id est, ad summam vsque perfectionem. Ergo dilecta tot ornata virtutibus, ad altiora contende, me quidem tuo comite. *Vadam* enim *ad montem myrrhæ, & ad collem thuris.* Montem myrrhæ seu mortificationis ego ascendi, dum viuerem: collem thuris seu orationis tenui; meum hoc omne studium fuit, velim sit etiam tuum. Oratione enim, & mortificatione virtutes acquisitæ conseruantur, & crescunt.] Priùs autem sponsus vult sponsam montem myrrhæ, quàm thuris verticem scandere. Quia mortificationis studium est perfectæ orationis exercitamentis præmittendum.]

Oratione, & mortificatione virtutes conseruantur, & crescunt.

Studium mortificationis exercitio orationis est præmittendum.

Vers. 7. Tota pulchra es amica mea, & macula non est in te. Non in iis solum membris, quæ recensui, tua fulgurat pulchritudo, sed & in reliquis totius corporis, maximè cum mecum in montem myrrhæ ascendis, vbi iugi mortificatione à te abigis, quidquid est fœdum, vnde nulla in te residet macula, sed tota es pulchra corpore, & anima. Et augetur in te hæc pulchritudo in colle thuris, vbi per familiarem mecum conuersationem acquiris quantumvis ornatus, & gratiæ. * Porrò mortificatio & oratio animum ad omnimodam addu-cunt puritatem.]

Mortificatio & oratio animum ad omnimodã puritatem adducunt.

Vers. 8. Veni de Libano sponsa mea, veni de Libano, veni. Citissimè veni de Libano propriæ voluntatis, & commoditatis priuatæ (sic ex Hebræo) & ascende mecum ad montem myr- 2.
rhæ, & ad verticem thuris, vt omnes in supremo gradu apprehendas virtutes, tam quæ ad tui perfectam abnegationem attinent, quàm quæ ad proximi instructionem spectant. *Coronaberis de capite Amana, de vertice Sanir, & Hermon: de cubilibus leonum, de montibus pardorum.* Cingeris corona gratiarum in hac vita in altera gloriæ: & triumphum ages de monte Amana, qui ambitionis ac superbiæ typum gerit (idem enim est, ac *Celsitudo*) De monte Sanir, seu vanitate scientiæ (idem enim est ac Lucerna) De monte Hermon siue voluptatibus, (idem enim est ac *Deuouere*, mundani autem toros se deuouent voluptatibus.) Hos omnes montes, & eorum incolas pia prece tua, exemplo, & exhortatione mihi, & tibi subiicies, & de omnibus triumphum ac coronam referes. Nec de communi [illegible] plebe, aut de infirmis & inbecillibus, sed & de leonibus & pardis id est, de fortissimis, & astutissimis, & ferocissimis huius sæculi. * At si moralem sensum rimeris, mirabeeris sponsam adeo dilectam ter vocitari, *Veni, veni, veni.* Cur obsequentissima ad primam dilecti vocem non properauit? Certè quia vocabatur ad coronam, ad Regnum, Regiminis autem munus periculosum, difficile, magnis est plenum incommodis, quæ prudens studet præcauere.]

Sponsus dilectã ad sublimiora allicit.

Regendi alios munus formidabile difficile à prudentibus assumendum.

Vers. 9 Vulnerasti cor meum Soror mea sponsa, vulnerasti cor meum LXX. *Abstulisti nobis cor.* 3.
* Certè (vt aiebat Plato,) *Amans animus mortuus est in proprio corpore, & viuit in alieno.* Annon eximia iusti laus, posse Deum quodammodo dicere: In me quasi mortuus, tuo in animo viuo, me totum ad te abstulisti.] Alij legunt, *Fidere me fecisti.* Ac si diceret, eximia pulchritudine tua, & prompta tua obedientia,

Dilecta persequitur cor.

Amãtis animus in proprio corpore mortuus, in amato viuit.

qua mihi ad noua certamina te aduocanti obsequeris, præbuisti mihi fiduciam, vt in te, & per te ardua quæque aggrediar. * Magna laus talem te præbere Deo, vt ardua quæque seu agenda, seu patienda tuto tibi committi possint. Obedienti promptè Deus fidens ardua quæque committit.] *Vulnerasti*, inquam, *cor meum in vno oculorum tuorum* Per vnum non *vnicum*, sed *vnionem* intelligo. Quasi diceret. * Vulnerasti me in vnione & colligatione, quam in se habent oculi, oculus mysticus & moralis, oculus speculatiuus, & practicus: contemplatio & actio.] *Et in vno crine colli tui*, seu in vnione cogitationum omnium, & affectionum tuarum in illo vno ad quod omnia dirigis, scilicet in Deo. *In vno oculorum & in vno crine* Aliis placet, hic non *vnionem*. *Sed vnicum*, significari. * Quasi diceret, sufficit ocellus vnus, vt integrum cor meum rapiatur: ocellus inquam puræ intentionis, nam hæc propria est perfectissimo amori, qui in solùm Deum collimat, & non in dona Dei, nisi vt in ipsum referantur.] * Cur verò dixit, *In vno crine colli*, & non capitis, si crines in capite suum habent natalitium? Profectò quia sponsa caput proprium non habet, vir enim caput coniugis est. Vndè debet marito quasi membrum suo capiti submitti, & obedire.] Quænam verò est causa, cur nouo, & adhuc non vsitato nomine dilectam suam Christus compellet, nempe *Sororem* suam? Innuit, eam non solùm secum eiusdem diuinæ naturæ per participationem consortem effectam, sed etiam vna secum in iis, quæ cœlestis Patris sunt perpetuo deinceps quasi sororem cum fratre occupatum iri: nempe in paterna hæreditate augenda, ornanda, in communibus hostibus debellandis, in victoriis prosequendis * Qui proximorum ministerio incumbit, se credat Christi in fratrem esse assumptum.]

Obedienti promptè Deo fidens ardua quæque cōmittit.

Contemplatio actione coniuncta maximè Deo placet.

Verus amans solùm intendit in amatum, non in eius munera.

Vxor caput non habet, quia caput eius vir, cui velut membrum debet obedire.

Qui proximorum ministerio incumbit, credat se in Christi fratrem esse assumptum.

Vers. 10. *Quàm pulchra sunt mammæ tuæ soror mea sponsa: pulchriora sunt vbera tua vino, & odor vnguentorum tuorum super omnia aromata.* Materna charitatis vbera, quæ proximis tuis exhibes, vt eos dulcissimo sermonis lacte nutrias, vti mihi super omnia gratissima, ita tibi maximè honorifica est: nec quidquam in te habes in quo mihi magis assimileris. Vnde & iisdem verbis, quibus tu mea nuper vbera extollebas, extollo ego iam tua. Ea charitas vinum, seu omnia grata & iucunda superat: & vnguenta virtutum tuarum charitatis indiuiduæ comites, vincunt omnia odoratissima thymiamata.

Vers. 11. *Fauus distillans labia tua, sponsa: mel, & lac sub lingua tua.* Græcè, *Fauum distillant labia tua.* Oratio tua melliflua est, & verba dulcissima: nec tamen minus vtilia, quàm dulcia. Neque enim solùm melle, sed & lacte diffluunt: melle deseruis gustui, lacte nutritioni. Sunt verò sub lingua tua quasi in fida cella promptuaria, in qua perpetuo maximam illius liquoris copiam adseruas, & inde quando & quantum opus est, & in proximi commodum depromis.

Vers. 12. *Hortus conclusus soror mea sponsa, hortus conclusus, fons signatus.* Paradisus es spiritualis, aquis tuis & fructibus Deum, & homines oblectans. Sed quid iuuaret his abundasse, si furibus aut belluis ad hortum, ad fontem pateret accessus. Hos vt arceas prudentissimè conclusum tenes hortum firma in Deum fiducia & altissima humilitate. Fontem quoque obsignatum seruas sigillis prudentiæ, & timoris Domini. * Quantumuis equidem egregia virtus sine custodia facile perit.]

Quantumuis egregia virtus sine custodia deperit.

Vers. 13. 14. *Emissiones tuæ paradisus malorum punicorum cum pomorum fructibus.* Propagines & fructus huius paradisi, amœnissimum hortum malorum punicorum, seu fructus charitatis constituunt, qui quidem aliis arboribus mysticis stipantur. *Cypri cum nardo, nardus & crocus, fistula & cinnamomum cum vniuersis lignis Libani: myrrha & aloe cum omnibus primis vnguentis. Nardus*, quæ hic bis repetitur sit spes in Deo, ac diffidentia de seipso. *Crocus* fides. *Fistula* calamus odoratus ac suauis, prudentia. *Cinnamomum*, calidæ & fortis naturæ, iustitia. *Myrrha & aloe*, quæ morbos curant, & à corruptione vindicant, fortitudo, & temperantia. *Vniuersa ligna Libani* reliquæ omnes virtutes. *Omnia prima* seu pretiosissima *vnguenta*, virtutum effectus, qui semper præfatarum virtutum actibus coniunguntur. Vidisti, quinam sis paradisus: iam quinam sis fons, attende.

Vers. 15. *Fons hortorum puteus aquarum viuentium.* Pluribus hortis rigandis es sufficiens, quia aquas emittis non mortuas, non corruptas, non infectas: Sed viuentes, sed limpidas, sed perpetuò ebullientes, ac salientes in vitam æternam: aquas cœlestis Sapientiæ, ac diuinæ gratiæ. * Christus autem Dominus qui sponsam sororem ad vtilitatem proximorum secum adduxerat, innuit qualis Minister Euangelicus sit futurus: instar putei plenus ipse, fontis instar aquas doctrinæ profundat: prius proprio studens profectui, saluti proximorum studium impendat: sit prius sibi puteus, mox autem proximis fons viuus existat.] Hæ verò aquæ sunt, *Quæ fluunt impetu de Libano*, summo impetu, maxima copia de altissimo monte Libani, qui dicitur *candidatio*, effluunt. Nam tantò sublimius aqua viua exsilit in altum, quantò sublimior est locus siue sinus vnde descendit. * E sublimi sanctitatis Euangelici Ministri candore sublimior fit & vtilior proximis prædicatio, celeriorique impetu defertur.]

Minister Euangelij sit prius sibi puteus, quam proximis fons existat.

Quantò Minister Euangelicus est sanctus, tantò est eius sublimior, ac celerior prædicatio.

Vers. 16. *Surge Aquilo, & veni Auster, perfla hortum meum, & fluent aromata illius.* Exsurge tribulatio, tentatio, desolatio interna, externa persecutio, sed adsis vnà cum Austro seu Spiritu sancto, & illius aspiratione per omnigena dona. His duobus ventis simul hortum perflantibus vbertimè virtutum aromata profluent. * Tribulatio enim pro Domino patienter tolerata mirum in modum facit virtutes increscere. Vndè ipsa fidelis anima cupiens in perfectione proficere. Aquilonem tribulationis euocat, labores inuitat.]

Tribulationum flatu Aquilonari, virtutum aromata profluent.

CAPVT

CAPVT V.

Narrat Salomon Sponsi in suum hortum aduentum, dulce conuiuium: pulsantis adianuam dilectæ affectum: varios casus, ac fortunas, in quærendo Sponso dilectæ obuenerant.

1. ENIAT dilectus meus in hortum suum, & comedat fructum
pomorum suorum. Veni in hortum meum soror mea sponsa,
messui myrrham meam cum aromatibus meis: comedi fauum
cum melle meo, bibi vinum meum cum lacte meo: come-
dite amici, & bibite, & inebriamini charissimi. 2. Ego dor-
mio, & cor meum vigilat: vox dilecti mei pulsantis: Aperi mihi
soror mea, amica mea, columba mea, immaculata mea:
quia caput meum plenum est rore, & cincinni mei guttis noctium. 3. Expo-
liaui me tunica mea, quomodo induar illa? laui pedes meos, quomodo inqui-
nabo illos? 4. Dilectus meus misit manum suam per foramen, & venter meus
intremuit ad tactum eius. 5. Surrexi, vt aperirem dilecto meo: manus meæ
stillauerunt myrrham, & digiti mei pleni myrrha probatissima. 6. Pessulum
ostij mei aperui dilecto meo: at ille declinauerat, atque transierat. Anima
mea liquefacta est, vt locutus est: quæsiui, & non inueni illum: vocaui, & non
respondit mihi. 7. Inuenerunt me custodes qui circumeunt ciuitatem: percusse-
runt me, & vulnerauerunt me: tulerunt pallium meum mihi custodes murorum.
8. Adiuro vos filiæ Ierusalem, si inueneritis dilectum meum, vt nuntietis ei
quia amore langueo. 9. Qualis est dilectus tuus ex dilecto, ô pulcherrima
mulierum? qualis est dilectus tuus ex dilecto, quia sic adiurasti nos? 10. Dilectus
meus candidus & rubicundus, electus ex millibus. 11. Caput eius aurum opti-
mum. comæ eius sicut elatæ palmarum, nigræ quasi coruus. 12. Oculi eius sicut
columbæ super riuulos aquarum, quæ lacte sunt lotæ, & resident iuxta fluen-
ta plenissima. 13. Genæ illius sicut areolæ aromatum consitæ à pigmentariis. La-
bia eius lilia distillantia myrrham primam. 14. Manus illius tornatiles aureæ,
plenæ hyacinthis. Venter eius eburneus, distinctus saphiris: 15. Crura il-
lius columnæ marmoreæ, quæ fundatæ sunt super bases aureas. Species eius vt
Libani, electus vt cedri. 16. Guttur illius suauissimum, & totus desiderabilis: ta-
lis est dilectus meus, & ipse est amicus meus, filiæ Ierusalem. 17. Quo abiit dile-
ctus tuus, ô pulcherrima mulierum? quò declinauit dilectus tuus? & quæremus eum
tecum.

COMMENTARII.

1\. *Sponsi ad suum hortum aduentus, dulce conuiuium.*

VERS. 1. *Veniat Dilectus meus in hortum suum* Flante Aquilone & aspirante Austro fluxere aromata in horto meo clauso quidem omnibus, tibi vni sponso dilecto meo parato. Veni ergò, ad degustandos horti tui fructus. Vix vocatus extemplò venit. *Veni in hortum meum soror mea sponsa.* * En vim orationis. Veni ait deprecans illa: Veni, mox inquit sponsus, quasi vox hæc sit illius vocis echo, seu reciproca primæ vocis imago.] *Messui myrrham meam.* tribulationis & afflictionis non solum fasciculum decerpo, vt tu aliquando colligebas, sed falce adhibita demeto quantum possum. * Primum fructum seu Deo gratissimum in animæ horto innuit esse patientiam in laboribus tolerandis. Myrrham ergo messui *cum aromatibus meis.* Prius collegi tuam mortificationem, mox reliquatum virtutum aromata carpsi. * Vix enim sapiunt cœlesti palato virtutum fructus nisi pro condimento adsit bona copia myrrhæ non cuiuscumque, sed Christi, id est pro dilectione Christi susceptæ.] *Comedi fauum cum melle meo.* En mirabilem statim metamorphosin, myrrha amarissima fit fauus dulcissimus, & vinum suauissimum: ideo adiicit, *Bibi vinum meum cum lacte meo.* * Dum germinat & excrescit tribulatio, myrrha est: sed falce diuini amoris fit fauus LXX. *panis*, seu cibus palato animæ gratissimus: nec iam amplius sua amaritudine torquet, sed instar mellis, vini & lactis mirificè recreat.] *Comedite amici, &c.* Edite ex fauo & melle, seria scilicet meditatione mysteriorum fidei, ac virtutum exercitamentis, maximè erga proximum. Vinum exhaurire cum lacte per quietam contemplationem & ardentem amorem.

Iusto vocante Deum in oratione Deus statim venit, quasi affectus eius sit echo orationis.

Gratissima Deo patientia animæ tolerantia.

Vix diuino palato sapiunt virtutes si est mortificationis myrrha non condiantur.

Tribulatio Dei amore suscepta non torquet, sed recreat animum.

Etsi

Etsi mihi vultis haberi charissimi, etiam amoribus inebriamini, id est toti adimplemini, vt nihil in vobis viuat, ac vigeat, quam Dei amor: nihil opetemini, nihil loquamini, nihil optetis, quàm quod idem amor præscribit.

Christi pulsantis ad ianuam sponsæ affectus, huiusque ingratitudo.

2. *Vers. 2. Ego dormio, & cor meum vigilat.* Sponsa hoc melle ac lacte refecta, hoc ebria vino, mox in somnum, & altissimam incidit in quietem. Totam me, ait, quieti æ contemplationi commisi. Non tamen tota dormio, pars enim animæ superior perpetuò vigilat, cœlestium rerum meditationi vacans: ita quiesco, vt tamen audiam. *Vox dilecti mei pulsantis.* Fugiente somno reddita sibi sponsa, quo suauiori colloquio pascat sodales, quæ inuitatæ à sponso partim iam mensæ assidebant, partim distentæ aliis curis, accedere negligebant, vt has alliciat, illas reficiat: narrat hic publicè alium olim somnum suum, & præcedentis vitæ negligentiam, simúlque sponsi perpetuam vigilantiam. Cum ergò (inquit) in peccatorum & ignauiæ somno iacerem, ecce in mediis ignorantiæ & errorum meorum tenebris vox dilecti mei ostium meum pulsantis, & acriter carpentis. Quæ toties aperuisti ostium cordis tui diabolo, mundo, carni hostibus tuis, *Aperi mihi* Creatori, Redemptori, ac protectori tuo. Aperi mihi facta iampridem per baptismum *Soror mea*, per charitatem *Amica mea*, per Spiritus sancti infusionem *Columba mea*; per emendationem ab omni peccato *Immaculata mea.* Quæ dona licet iam per noua scelera perdideris, adsum tamen paratus cuncta tibi reddere; etiam cum fœnore, si modo per pœnitentiam mihi aditum ad cor tuum concedere volueris.* Magni ponderis est ad reductionem peccatoris, mente voluere pristinum gratiæ statum, vt ex infelicitate præsenti, ad felicitatem illam iucundam promptior exsurgat.] Quod si dona mea non tanti facis, nec bono tuo consulere curas: at saltem compatere mihi fratri, amico, Domino sponso tuo; quia ex diuturna præ foribus tuis mora. *Caput meum plenum est rore, &c.* Christi caput tenera grauatum fuit frigido rore & guttis omnium scelerum nostrorum, ærumnarum, blasphemiarum, tormentorum, quæ nostri causa innocentissimus Agnus sustinuit. *Verè languores nostros ipse tulit, &c.* Isa. 53. Profectò Dominicæ passionis memoria tonitruum est peccatorem lethargo immersum suscitans.]

Ad pœnitentiam maximè confert felicitatis deperditæ recordatio.

Passionis Dominicæ memoria peccatorem suscitat à lethargo.

Vers. 3. Expoliaui me (respondet illa) *tunica mea*, Dei filiorum indumento, gratiæ vestitu, bonorum operum ornatu: Quomodò induar illa? Molestum nimis esset, iterum me illa induere voluptatibus ac deliciis mundi indormio, quomodò illas excutiam? *Laui pedes meos*, vt assolent voluptuosi, *quomodò* rursus *inquinabo illos?* Assueui iam rebus delicatis, ac suauibus, nolo sordidis & austeris pœnitentiæ operibus me iterum dare. * O intolerabilem peccatoris pigritiam! Ne tantillas deserat voluptates, ne tantillas subeat nouæ vitæ molestias, mauult sponsum suum foribus exclusum detinere, quàm reducto leui digiti motu pessulo ianuam illi reserare, à quo omnis vita, salusque dependet.]

Ne peccator tantillas subeat pœnitentiæ molestias, intolerabiles subit æternas.

* *Vers. 4. Dilectus meus misit manum suam per foramen.* Audi immensam Dei benignitatem. Cum posset iure tam ingratam animam æternùm deserere, maluit adhuc alia via pigram excitare. Per rimam ostij manum immisit, tribulationibus, morbis, aliisque ærumnis per sensus immissis, me concutere cœpit. Sic Iob. 1. *Mitte manum tuam, & tange os eius, & carnem.* * Nec dubium, magno Dei beneficio, peccatorem tribulationibus agitari, quæ quidem funes sunt ad eum fugientem reducendum.] *Et venter meus intremuit ad tactum eius.* Vexatio dedit intellectum, nam ad tactum laborum ego tota *turbata* sum (sic LXX.) timore ærumnarum, quæ finem non habebunt, denique *calefacta* sum (sic Theodotion) amore Dei, & zelo vindictæ contra propria scelera, &

Magno Dei beneficio peccator tribulationibus agitatur.

Vers. 5. Surrexi, vt aperirem dilecto meo, seu vt vocanti obedirem. Interim ex attactu sponsi, *Manus meæ stillauerunt myrrham* illam, qua me recens perfuderat, cum mitteret manum suam per foramen, nempe cruciabar doloribus, opprimebar ærumnis: neque cruciabar solum in corde, seu in interioribus animi: sed in exterioribus. *Et digiti mei pleni sunt myrrha probatissima*, id est, amarissima, & maximè efficaci. * Vt manus dexteritate exerantur ad pœnitentiæ opera, probatissimum medicamen est eas laborum, ac dolorum myrrha illiniri.]

Vt manus ad opera pœnitentiæ exerantur, probatissimum medicamen est, eas laborum myrrha illiniri.

Vers. 6. Pessulum ostij mei aperui Dilecto meo. Alacris ergo, ac festina è lecto surrexi, ad ostium accurri, fores reseraui: sed en nouam mihi myrrham, nouā calamitatem. *At ille declinauerat, atque transierat.* Odio non personæ, sed ignauiæ meæ lucem illam spiritualem qua iam cœperat me collustrare, rursus mihi subtraxit, desolatam me reliquit. Anima mea liquefacta est, vt locutus est. Hoc recessu & fuga, quæ vim habuit altissimæ vocis arguentis, & increpantis tarditatem meam, mœrore, dolore, stupore extra me facta, & quasi deliquium passa sum. Nec tamen dolor diffidentiam inuexit, addidit potius stimulum: vnde foras prorumpens, *Quæsiui* quaquauersum, *& non inueni illum:* precibus, votis, operibus piis *vocaui, & non respondit mihi.* * Voluit vtique nos docere, diu in quærendo, & vocando, perseuerandum esse ei, qui Deum, dum quæreret, & vocaret, nimis inurbanè fecit eum expectare.]

Peccatorem qui Deum vocātē se diu expectare fecit, instet precibus, vt eum fugientem ad se reducat.

Vers. 7. Inuenerunt me custodes, qui circumeunt ciuitatem, Angeli scilicet custodes, Doctores Ecclesiæ, Prælati mei. Hi moti eodem zelo, quo sponsus meus, *Percusserunt me, & vulnerauerunt me*, variis afflictionibus me pro suo officio exercentes. *Tulerunt pallium meum*, peplum scilicet, seu muliebre regimen, id est prætextus omnes sinistros in quærendo meo sponso, vt nudo affectu amoris eum quærerem, imperfectionis abiectis obstaculis. * Nudus debes viam perfectionis inire, quidquid enim è terra non reiicis, cursus retardat expeditionem. Vnde Elias ad cœlum properans, ad cumulum verò perfectionis auolans pallium dimisit, nudus ascendit.] Vnde si zelo succensi me percussere, piè admodum *tulerunt pallium meum mihi custodes murorum.*

Nudus debes viā perfectionis inire: cursui obstat, quidquid terrenū gestas.

Vers. 8. Adiuro vos, filiæ Ierusalem, &c. Non suffecit amanti Doctorum instructio, sed interpellat quoque quos nouit sanctos tum in cœlo, tum in terris, vt pro se apud sponsum intercedant, exponentes ei ardentissimum suum desiderium optatis amplexibus eius potiendi, quos

vltro

Pœnitens debet, vt Deũ emolliat, ad Diuorum intercessionem accurrere.

viro paulo ante obtulerat. * Maximè refert pœnitentibus, vt Deum iratum emolliant, ad Diuorum intercessionem accurrere.]

Vers. 9. Qualis est Dilectus tuus ex dilecto ô pulcherrima mulierum, &c. Hebr. *Qualis est Dilectus tuus præ dilectis aliis.* Quid (inquiunt Sancti quos adiurat sponsa) in tuo Dilecto tam eximium est præ omnibus aliis dilectis, quod te tam perditè in eius amorem abripiat? Porrò animæ iusti de præcellentiis sponsi tam solicitè bis continuo quærunt, vt seipsas oblectent ex auditione eius encomij, & in eiusdem amorem vehementius inflammentur.* Iucundissima est enim iustis de Dei laudibus sermocinatio.] Queis respondet.

Iucundus est iustis de Dei laudibus sermonem texere.

3. *Vers. 10. Dilectus meus candidus, & rubicundus.* Secundùm diuinam naturam suam candor est lucis æternæ, & splendor gloriæ Patris, simul rubens amore, dum diuinum vnà cum Patre spirat amorem Spiritum sanctum, secundum humanam verò naturam candidus sua innocentia est, rubicundus sanguine tum proprio corporis sui, tum alieno nostrorum peccatorum, & sanguinea victoria ex subacto dæmone, carne, mundo, peccato gloriosissimè parta. *Electus ex millibus* LXX. *Ex decem millibus.* In hoc candore, ac rubore suo omnibus seu Angelis, seu hominibus præcellit. Et hæc de colore. Si verò de statura eius requiratis, supereminet omnibus creaturis, & quidem cum admirabili partium omnium proportione, ac pulchritudine. Nam vt à summo vertice ordiar.

Describit sponsa Dilecti pulchritudinem.

Vers. 11. Caput eius secundùm diuinam naturam Deus est: secundùm humanam mens Christi, seu pars animæ superior, in qua est Dei imago, Vtrumque in Christo caput *Aurum est optimum.* quia super omnia nobilissimum, pretiosissimum, ac sublimissimum, quo nihil augustius potest excogitari. *Comæ eius* capitis siue vt Deus est, siue vt homo, id est attributa ac perfectiones ipsius, mirabiles eius cogitationes, iudicia, & consilia, imò beneficia, & opera, quæ ad nos diriuantur, sunt *sicut elatæ*, seu eleuatiores, ac teneriores ramusculi in vertice *palmarum, nigra quasi coruus*, nempe quasi inuolucra quibus palmæ fructus continentur, priusquam maturescant, quæ & *spatha* vocitantur, & nigro sunt colore, numero quasi infinitæ, sed versus truncum, & ad inferiora dependentes. Omnes enim Christi perfectiones vt innumeræ, ita & altissimæ sunt, & eminentissimæ; sed omnes ab vno trunco & radice Deitatis exortæ deorsum ad creaturas propendent, vt iis se communicent. Et sicut elatæ palmarum de omnibus hostibus partæ victoriæ Symbolum. *Nigra*, inquam, *quasi coruus.* Nigri capilli apud Iudæus commendabantur in viris vt animi masculi, & florentis ætatis indices. Præter elegantiam autem nigredo hæc designat etiam rigorem ac seueritatem, qua Christus in ingratos vti cogitur. * Iis enim, qui capillos Christi guttis noctis seu passione rigentes contempsere, nigredo hæc stricti iudicij horrorem indicit.]

Christi passio ingratis iudicij indicit horrorem.

Vers. 12. Oculi eius diuini, Sapientia scilicet, & prouidentia: humani seu scientia superexcellens, ac prudentia, sunt *sicut columbæ*; quia pulchri, candidi, deargentati, puri, simplices, casti, sed fœcundi, sine felle amaritudinis, sine dolo, sicut columbæ, inquam, *super riuulos aquarum.* Nam Christus fons ille est aquarum viuentium, de cuius plenitudine omnes accipimus. *Quæ lacte sunt lota, &c.* Ita pingues, mundæ, candidæ, ac si in plenissimo lactis riuulo lotæ, seu maceratæ essent. Quibus sponsi dulcedo oculorum, candor, & pingues fructus annotantur.

Vers. 13. Genæ illius diuinæ, seu perfectiones essentiales; & humanæ, scilicet compositio virtutum in interiori, & exteriori homine, sunt *sicut areola aromatum consita a pigmentariis*, id est, pubescunt prima lanugine, & fragrant suauissimo odore, quasi floribus aromaticis pulchro ordine manu periti artificis per areolas dispositis, vti in hortis fit magnatum. *Labia eius* eloquium, doctrina, halitus & oscula eius sunt candida, venusta, fragrantia sicut *lilia distillantia myrrham primam*, qua nihil fragrantius, & vtilius. * Nihil enim vtilius peccatoribus, & iustis quàm ea Christi Domini doctrina, quæ ad pœnitentiæ & mortificationis (myrrhæ quidem amaræ sed vtilis) effectum dirigitur.] Hic Christi, hic Ioannis Baptistæ; & omnium concionatorum, qui vtiliter prædicant, continuus sermo.]

Vtilissimus hominibus sermo, qui ad pœnitentiæ, & mortificationis effectum dirigitur.

Vers. 14. Manus illius, diuinæ sunt vis effectrix & conseruatrix omnium creaturarum: humanæ studium virtutum, & potentia miraculorum ob ineffabilem operandi facultatem, sunt verò *Tornatiles* actiuè. Quia sine vllo impedimento, nulla mora, vnico verbo quæcumque vult, facit in cœlo, & in terra: sunt autem manus istæ ita tornatiles, quia *Aureæ*, seu diuinæ, vel diuino-humanæ, siue theandricæ *& plenæ hyacinthis*, cœlici coloris lapidibus pretiosis tanquam vnguibus, & gemmis distinctæ. Est hyacinthus misericordiæ symbolum, quia teste meo Alcazar ex D. Isidoro nebuloso cœlo turbatur eius color, quasi mœrente cœlo mœreat. Sereno autem cœlo rutilat, & hilarescit. Quod proprium est misericordiæ. Neque minus in nos pauperes prætensæ sunt misericordes Christi manus, quàm ad cœlestia sublatæ, in Dei gloriam omnia patrantes, ad cœlum omnes rapientes. * Ex eo autem, quod *tornatiles* sunt, faciles scilicet ad omnia pauperibus hominibus tribuenda: & *plenæ* simul hyacinthis prædicantur: nos allicit Dominus ad misericordiæ virtutem. Quidquid enim pauperibus damus, mirum in modum retinemus. Manus videntur euacuari, sed semper plenæ eleemosynæ vsura exponuntur.] *Venter eius eburneus*, ex solido ebore est elephantis robustissimi, *distinctus Sapphiris.* Hieron. *Venter eius tabula eburnea super lapidem Sapphirum*, fundata, id est, super personam Filij Dei, qui verus est Sapphirus sereni cœli colorem per omnia referens, aureis punctis collucens, symbolum Imperij, vt Alcazar probat. Ergo Sapphiro diuinæ personæ innixa tabella vel pyxis eburnea humanitatis Christi *distincta* & ipsa seu intertexta suis Sapphiris thesauros omnes cœlestes in nos transfundit.

Manus facientis eleemosynã semper plenæ diuitiis aspiciuntur.

Vers. 15. Crura illius ad ambulandum, & currendum instrumenta, sicut *Columnæ marmoreæ*: candidæ, solidæ, fortes, pingues. Designant verò omnia itinera, & gressus, seu actiones Christi, *Quæ fundatæ sunt super bases.* non luteos (sicut Nabuchodonosoris statua) sed *Aureos*, id est, pulchros, pretiosos, fortes simul, ac facilè mobilea

biles: sicut aurum aliis metallis fortius, nobilius, pretiosius simul & ductilius est etiam laminis tenuissimis. Per has autem basses geminam charitatem Dei & proximi: vel misericordiam & iustitiam, super quibus omnes Christi actiones fundantur, intelligo. * Si delinquens Christum a te separari coegisti, cum pœnitens aduoca, citò reuertetur: pedes enim eius ænei non sunt, aut ferrei, sed aurei ductilis equidem metalli, eos ad te facillimè diriges.] *Species eius vt Libani*, id est, habitus & forma totius corporis compositio omnium membrorum, morum, motuum, operum, virtutum, similis est virenti, florido, excelso, amœno monti *Libano*, innumeris arboribus fructiferis, herbis aromaticis, floribus pulcherrimis conuestito. Et quia inter omnes Libani arbores celsitudine, fragrantia, & incorruptione cedri præeminent, dicitur *Electus vt cedri*. Imo *cedri* (teste Isaïa cap. 35.) *non fuerunt altiores in paradiso Dei*, Angelis enim quoque longissime supereminet.

Christi facilitas in reuertendo ad peccatorem, si eum pœnitens aduocet.

Vers. 16. Guttur illius suauissimum in loquendo, in canendo, in clamando, in halitu, seu attrahendo, seu emittendo: etiam cum myrrham exhalat, & acriter reprehendit, semper redolet suauitatem, & spirat dulcedinem. * Non enim vocis Concionatoris suauitas, ac dulcedo dicendi deperditur cum acriter peccata carpit; quia reprehensio apposita materiæ semper retinet docti sermonis suauitatem.] *Et totus desiderabilis*. LXX. *Totus desiderium*. Quia siue consideretur vt Deus, siue vt homo; totus summè desiderabilis, amabilis, delectabilis est. Concludit sponsa omnem suam orationem hisce verbis: *Talis est dilectus meus*, qualem vobis hactenus à capite vsque ad pedes descripsi. Et ne miremini, me in laudibus eius adeo luxuriari, ac tantopere desudare in eo quærendo, *Ipse est amicus meus*. ipsum toto corde amo: *Et ipse est amicus meus filiæ Ierusalem*, Ipse vicissim me ex animo diligit. Nihil nos sic debet non modo allicere, sed & cogere ad Christi elogia prædicanda quam illius erga nos charitatis, & amoris immensitas eius in beneficiis assiduis manifestè flagrans.]

Concionator, cum vitia reprehendit, non ideò perdit sermonis suauitatem.

Nos cogit ad Christum laudibus efferendum illius erga nos amoris immensitas.

Vers. 17. Quò abiit (sodales aiunt) Dilectus *tuus, ò pulcherrima mulierum, quo declinauit*, quò putas abiisse, aut declinasse Dilectum? *Et quæremus eum tecum*. Profusis laudibus sponsi, quas filiæ Ierusalem ex sponsæ ore hauserant, iam totæ flagrabant desiderio eodem sponso potiundi, vnde modum, viam, & media ex èa requirunt, queis possit inueniri. * Fidelis enim vnius feruens exemplum alios pertrahit ad virtutis eiusdem imitationem.]

Vnius fidelis exemplum alios ad eius imitationem adducit.

CAPVT VI.

Locus, quo quærendus, & inueniendus est sponsus, indicatur: noua sponsæ encomia partim à sponso, partim à sodalibus sponsæ edita, referuntur: prælium sponsæ cum hostibus domesticis, & externis, ac præclarus de vtrisque triumphus decantatur.

1. DILECTVS meus descendit in hortum suum ad areolam aromatum, vt pascatur in hortis, & lilia colligat. 2. Ego dilecto meo, & dilectus meus mihi, qui pascitur inter lilia. 3. Pulchra es amica mea, suauis, & decora sicut Ierusalem: terribilis vt castrorum acies ordinata. 4. Auerte oculos tuos à me, quia ipsi me auolare fecerunt. Capilli tui sicut grex caprarum, quæ apparuerunt de Galaad. 5. Dentes tui sicut grex ouium, quæ ascenderunt de lauacro, omnes gemellis fœtibus, & sterilis non est in eis. 6. Sicut cor rex mali punici, sic genæ tuæ absque occultis tuis. 7. Sexaginta sunt reginæ, & octoginta concubinæ, & adolescentularum non est numerus. 8. Vna est columba mea, perfecta mea, vna est matris suæ, electa genitrici suæ. Viderunt eam filiæ, & beatissimam prædicauerunt; reginæ & concubinæ, & laudauerunt eam. 9. Quæ est ista, quæ progreditur quasi aurora consurgens, pulchra vt luna, electa vt sol, terribilis vt castrorum acies ordinata? 10. Descendi in hortum meum, vt viderem poma conuallium, & inspicerem si floruisset vinea, & germinassent mala punica. 11. Nesciui: anima mea conturbauit me propter quadrigas Aminadab. 12. Reuertere, reuertere Sulamitis: reuertere, vt intueamur te.

COMMEN

COMMENTARII.

1\.

Locus, vbi sponsus inueniendus est, indicatur.

ERS. 1. Dilectus meus descendit &c. Iam quæstioni filiarum Ierusalem respondet sponsa profata: Non procul abiit sed in vicinia descendit, nempe in suum hortum, quo solet se recipere. Hortus hic est Ecclesia Catholica, in qua sola Christus Dominus reperitor. In qua sola sunt *areola aromatum*, 2xx. *Phiala aromatum*. vera scilicet, Sacramenta. *Vt pascatur in hortis, & lilia colligat.* Hi horti minores sunt singulares animæ iustæ floribus desideriorum pietatis, operum egregiorum refertissimæ quibus fructibus Christus pascitur, & pulchriores quosque ac nobiliores florum instar, sibi decerpit. * Si sciebat sponsa Dilectum suum ad hortum descendisse, cur illum per plateas vagans, quæritat, & non illicò ad hortum, vbi eum inuenire posset, accurrit? Certè quia qui à Deo semel & iterum vocatus, mox non respondet, vti sponsæ dormienti, sponso pulsante, acciderat, ad eum assolet statum deuenire, vt quærens, & sciens, vbi inuentura sit eum, minime inueniat: quia permittitur in supplicium moræ ficto affectu requirere. Sic Iudas postquam Dominum tradiderat pœnitentia ductus, *retulit triginta argenteos*, nec tamen à Domino recipitur, Dominum non inuenit. Quare. Profectò quia quandò eum in mensa, & in horto affectuosè Christus excitare curauit à somno, illicò non respondit.]

Sæpè qui vocatus à Domino ad pœnitentiam illicò non respondet, cum postea sibi videtur peruenire, haud verè pœnitentem admittit.

Vers. 2. Ego Dilecto meo. & Dilectus meus mihi. Post tot anfractus, reperto quem quæsieram, iam præsens & in oculis, & in vlnis me totam trado, sicut vicissim se totum tradit mihi. * Profanus amans sæpè amat, & non amatur. qui autem Deum diligit, nunquam non ab illo diligitur.] Hîc portum, hîc quietem, hic omne bonum inueni. Vt autem sponsus ostendat, quàm ex corde illam diligat, palam dilectam miris laudibus incipit efferre.

Qui Deum amat, vicissim ab eo procul dubio diligitur.

2\. *Vers. 3. Pulchra es, amica mea*, & gratiosa in sponsi tui oculis: *suauis, & decora*, seu & in oculis omnium hominum venusta.* Magnum elogium est, sic viuere iustum, vt non solùm Deo placeat, sed & hominibus gratus obiiciatur.] *Sicut Ierusalem*, seu *Visio pacis Vrbs perfecti decoris, gaudium vniuersæ terræ*. Thren. 2. De qua Isaias *cap. 54.* ait ex ore Domini, *Fundabo te in Sapphiris, & ponam iaspidem propugnacula tua.* Neque pulchra solum es coram Deo, & extremè decora coram hominibus; sed insuper aduersus tuos & meos hostes *Terribilis*, ac fortis es *vt castrorum acies ordinata*. Hebr. *Vexillata*, seu vexillis ab hostibus prælio acquisitis præfulgida. Quot peruolant vexilla, tot victoriæ tuæ celebrantur.

Sponsæ elogia.

Deo & hominibus iustum placere magnæ virtutis est indicium.

Vers. 4. 5. 6. Auerte oculos tuos à me, &c. Quâ hyperbole designat incomprehensibilem sponsæ pulchritudinem. * Simul tamen insinuat cautè ac circumspectè semper vtendum contemplationis dono, ne diuturniore mora proximo desis, vel inaniter efferaris, vel obsequare curiositati, vel valitudinem lædas. His enim ni prospicias, Deum à te auolare facies, cui eiusmodi indiscretio, vel incuria valde displicet. * Omnia tempus habent. Abstrahere te à ministerio tibi à Prælatis iniuncto, vt orationi exercitio diutiùs studeas, Deo equidem displicet, quem à te auolasse non dubites: vndè nihil ab eo absenti poteris consequi cum importunè iam deprecaris.] *Capilli tui sicut grex caprarum, &c.* In laudem capillorum, dentium, ac genarum Dilectæ excurrit sponsus eisdem verbis, queis suprà *cap. 4. vers. 2. & 3.* eadem illa membra laudibus extulerat. * Commendabilis admodum in virtute perseuerantia est, semper agendi rationem non immutari nisi in meliùs: actusque semper in conspectu Domini esse laudabiles.]

Non semper vtendum contemplationis dono, ne proximis desis.

R. P. Ant. de Escob. & Mend. in SS. Script. tom. V.

Qui, vt orationi studeat, ministerium à Prælato sibi iniunctum deserit, in vacuum orat, Deo iá auolante.

Perseuerantia in virtute in nullo deficiens, admodum Deo laudabilis.

Vers. 7. Sexaginta sunt Reginæ in familia Salomonis, seu vxores primariæ non solius thori, sed & regiminis domus & bonorum mariti participes. *Et octoginta concubina* secundariæ scilicet vxores solius thori consortes. *Et adolescentularum*, quæ vel domi inseruiunt, vel gynæceum, è quo Reginæ, vel concubinæ desumantur, constituunt, *non est numerus*. In Christi familia, seu Ecclesia *adolescentula* sunt, qui renati per baptismum, vel pœnitentiam, Deo seruire incipiunt: quales plurimi reperiuntur. *Concubina* qui constanter virtutum studio insistunt; & hi pauciores quidem. *Regina*, qui perfectionem charitatis iam sunt adepti: hi verò paucissimi sunt, si cum reliquis componantur. Sed inter perfectos sunt aliqui singularissima charitate fulgentes, quos Christus extremè charos habet, & de quorum singulis hîc dicit.

Vers. 8. Vna est columba mea perfecta mea, vnicè mihi dilecta. *Vna est matris sua, electa genitrici sua.* Ac si diceret, Ita eam diligo, sicut vnica filia est valde chara matri suæ: vel ex multis filiabus electa à genitrice & dilecta ac si nullam aliam haberet Nam & ipsa sic mihi soli studet placere, ac si mecum solo ipsa sola esset in rerum natura. * Sic Deo vnus egregius iustus placet, vt videatur eo solo in rerum natura esse contentus.] *Viderunt eam filia*. seu adolescentulæ tam ornatam, tam charam sponso, & reliquis ab ipsa prælatam. *Et beatissimam prædicauerunt*, Et ex animo illi congratulantes *Regina, & concubina*, egregiis prolaris elogiis, *laudauerunt eam* * In aula enim cœlestis Regis nullus inuidiæ liuor ardet: omnes ex sociorum profectu delectantur.] Ideò adolescentulæ, concubinæ, ac Reginæ vno ore proclamant:

Sic Deo vnus egregius iustus placet, vt videatur eo solo in rerũ natura esse contentus.

In aula cœlestis Regis nullus inuidiæ liuor ardet.

Vers. 9. Qua est ista, qua progreditur, continuis & ingentibus passibus in omni virtute tum se, tum alios sibi commissos promouens. *Quasi aurora consurgens*, post altæ noctis tenebras peccatoribus spondens lucem, & solem? *Pulchra* est *vt Luna* plena, & toto orbe suo lucida, supra omnes stellas corusca. Ex perfectis *Electa vt Sol* lumine suo stellas omnes obscurans, totum mundum illuminans, & calore exempli sui omnia inferiora fouens, viuificans, fœcundans, & inflammans. Et quod omnia excedit, hostibus tum suis, tum gregis sui *Terribilis vt castrorum acies*, hostibus se fortiter obiiciens, eorum infringens insidias, vires, & arma conterens, ipsa perpetuò inuicta, imò imperterrita. Hinc semper *ordinata*, & optime composita. Hæc illæ. Sponsa verò ab amplexibus Dilecti nonnihil auulsa, horto suo co-

3\. lendo intenta conspicitur. Nec enim semper epularum, semper deliciarum est tempus.

Prælium, & victoria sponsæ recensetum.

Vers. 10. *Descendi* (ait) *in hortum nucum, &c.* Vos ô sodales, me aspectastis in colle thuris & in sponsi amplexibus, & super sidera laudibus extulistis: ego verò quantum animi demissione ad oniculas meas curandas me totam abieci.

Orationis exercitium nos ad proximorum salutem procurandam emittit.

* Descendi è colle contemplationis in actionis ortum. Orationis enim & contemplationis exercitium nos ad proximorum salutem procurandam emittit: imò veluti itinere procliui ad eam accurrimus. Ideò ait. *Descendi*] Descendi quidem è fragranti orationis ac meditationis thure, in duras nuces quæ in extremo horti positæ ventorum, tempestatumque impetus primæ excipiunt, inuitisque plus quàm reliquæ arbores sunt expositæ. Hæ sunt peccatores, & mundani sæcularia tractantes, quorum saluti cœperam studere. Descendi in eumdem hortum vt poma inspicerem. Seu recens conuersos, nuper adhuc de prauorum habituum conuallibus eductos. Et recognoscerem, num vinea mihi credita animarum in virtute proficeret: & an virtutum omnium congeries & copia instar mali punici granis rubentibus perpulchri, germinasset.

Vers. 11. *Nesciui* Heu inscia me, omnia deorsum versa reperi, vitiis triumphum agentibus, & aduersus sponsum meum aciem instruentibus. *Anima mea conturbauit me.* Turbata sum in dolore præsentium malorum, tum fortè futurorum, tum zelo, & anxietate, & cura rursus omnia instaurandi. Præ omnibus verò anxia fui. *Propter quadrigas. Aminadab* (Appon & alij *Populi mei spontanei.*) id est, propter illos, qui sponte sua & vltro in hæc ruunt certamina, nulla per me data causa. * Vndè & periculosius bellum, vtpote ab hostibus domesticis: & pacis instauratio difficilior: cùm non sit in manu Præsulis causam mali, quam nullam dedit, tollere; vel iniuriam, quam nulli intulit compensare.] * Horribile bellum, cum Prælatus à domesticis, à subditis sine causa impugnatur.] Ipsi cæco odio pleni, quadrigas suas iunctas hostium infernalium quadrigis vno impetu in Dilectum agitabant. Quid illa? Memor sponsi sui sentiat esse Dauidicæ, ex qua mille pendent clypei, vsque eo pugnam accendit, ac propagauit, vt hostes infernales victi in fugam agerentur, domestici verò, seu peccatores pudore subiecti pœnitentes insaniæ suæ, rursus sponso meo seruos subderent: omnibus vna voce acclamantes mihi.

Periculosius & diuturnius bellum domesticum.

Horribilis subditi contra Prælatum impugnatio.

Vers. 12. *Reuertere, reuertere Sulamitis, reuertere, reuertere, vt intueamur te.* Sulamitis idem est, ac *pacifica*, Sunamitis *Despecta*. Reuertere ad tua non iam amplius Sunamitis, id est despecta, (vt alij legerunt) vel *captiua* (vt alij.) Sed *Sulamitis*, siue pacifica. Et quia quaterni sumus ordines, qui a te defleximus: (supra *vers.* 10.) quaterna quoque geminatione vocis *Reuertere*, te rursus ad tua, ad tuos iam reuocamus. Et ne quis iterum similis in nos motus exsurgat, mane, quæsumus, assiduè nobiscum, *Vt intueamur te*, perpetuò, tuique si non semper amore, certè metu, ac terrore in officio contineamur. * Et quidem præsentia Præsulis subditos continet, qui eius recessu vel absentia aliquandò ad illicita proferuntur.]

Absentia Præsulis noxia subditis.

CAPVT VII.

Salomon noua sponsæ à rebus bello præclarè gestis, à fœcunditate prolis, à studio educandi ac perficiendi spirituales filios, attexit elogia. Modum iuuandi incipientes, proficientes, & perfectos enunciat. Epulum à sponsa suo Dilecto apparatum enarrat.

1\. QVID videbis in Sulamite, nisi choros castrorum? Quàm
pulchri sunt gressus tui in calceamentis, filia principis! Iun-
cturæ femorum tuorum, sicut monilia quæ fabricata sunt
manu artificis. 2. Vmbilicus tuus crater tornatilis, nun-
quam indigens poculis. Venter tuus sicut aceruus tritici,
vallatus liliis. 3. Duo vbera tua, sicut duo hinnuli gemelli
capreæ. 4. Collum tuum sicut turris eburnea. Oculi tui
sicut piscinæ in Hesebon, quæ sunt in porta filiæ multitudinis. Nasus tuus si-
cut turris Libani, quæ respicit contra Damascum. 5. Caput tuum vt Carmelus:
& comæ capitis tui, sicut purpura regis vincta canalibus. 6. Quàm pulchra es, &
quàm decora charissima, in deliciis! 7. Statura tua assimilata est palmæ, & vbera
tua botris. 8. Dixi: Ascendam in palmam, & apprehendam fructus eius: & erunt
vbera tua sicut botri vineæ: odor oris tui sicut malorum. 9. Guttur tuum sicut
vinum optimum, dignum dilecto meo ad potandum, labiisque & dentibus illius
ad ruminandum. 10. Ego dilecto meo, & ad me conuersio eius. 11. Veni dilecte
mi,

mi, egrediamur in agrum, commoremur in villis. 12. Manè surgamus ad vineas, videamus si floruit vinea, si flores fructus parturiunt, si floruerunt mala punica: ibi dabo tibi vbera mea. 13. Mandragoræ dederunt odorem. In portis nostris omnia poma: noua & vetera, dilecte mi, seruaui tibi.

COMMENTARII.

1. VERS. 1. *Quid videbis in Sulamite nisi choros castrorum?* E bello reducem sponsam suique voluit elogiis exornare. Quid, inquit, in illa pulchrius, quid gloriosius, quid visu dignius quod ... sit fortissima, instar castrorum, & simul grata omnibus, sicut optime compositi musicorum chori. Horribilis hostibus, fidelibus desiderabilis. * Profectò dum anima benè composita obiicitur, virtutum concordia instar musici chori, dæmoni, mundo, carni teterrimis hostibus inuincibilis ostentatur.] *Quam pulchri sunt gressus tui in calceamentis ò filia Principis* Regis Regum & Domini dominantium! Pedes integris sandaliis calceati tui sunt affectus solidis ac pretiosis virtutibus ornati, & sic ad opera sua, & ad Deum progredientes. *Iunctura fœmorum tuorum, sicut monilia, quæ fabricata sunt manu artificis*, excellentis. Id est, lumbos habes non imbecilles, non distortos, sed fortes, & aptissimè dispositos ad generandum perpetuò nouum spiritualem fœtum.

Elogia ... bus bello ... sa, a ... ... & . S... ... auxit.

Inuincibilis obiicitur ... ... de.

Vers. 2. *Vmbilicus tuus*, seu pars illa, quæ fœtum conceptum in vtero materno continet, ac fouet, & in anima designat curam & solertiam instruendi, formandique recens conuersos ad fidem, ac pietatem, est *Crater*, qui cibo, & potui recipiendo, aliisque præbendo seruit: non ...s, sordidus & impolitus, ac consequenter ingratus; sed *Tornatilis*, seu torno affabre ...tus, rotundus, concauus, ac puritatis torno mortificationis, ac prudentiæ resectis omnibus superfluis. Nec vacuus quidem, vel ... iacet, sed semper plenus, & *Nunquam indigens poculis*, seu repotabilis. LXX. *Non deficiens mixto*, id est, nunquam carens vino probè diluto & ad potum sumptum aptato. Nam hoc mixto, his spiritualibus poculis deliciarum allicit, fouet & recreat sponsa tenellos animos filiorum. Quin & ne cibus quoque desit, *Venter tuus sicut aceruus tritici*, omne genus cibi spiritualis administrans, quo tenellæ adhuc plantulæ nutriri, roborari, ac erescere possint. Et *vallatus est* hic venter non spinis, sed odoriferis *liliis*, castitatis, temperantiæ, reliquarumque virtutum, quæ cibum hunc spiritualem, vtpotè delicatissima condimenta, sapidiorem, & gratiorem reddunt.

Vers. 3. *Duo vbera tua sicut duo hinnuli gemelli capreæ.* Prouectis autem iam in virtute exhibes bina vbera tua solidioris charitatis Dei, & proximi monitis, vt lacte referta. De quibus *cap.* 4. *vers.* 5.

Vers. 4 *Collum tuum sicut turris eburnea.* Hunc paulo prouectioribus exhibes, docens eos fortem, & diuitem obedientiam. De qua cap. 4. vers. 4. *Oculi tui sicut piscinæ in Hesebon* (Vrbe Galaad trans Iordanem in Tribu Ruben) hæque *porta* (*Bath-rabbim*) id est, *Filiæ multitudinis*, seu vrbis quæ populosa erat. Quarum piscinarum aquæ vt amplæ, & copiosæ, ita in extima superficie serenæ, ac pellucidæ quasi christallina specula repræsentabant formam vultus & næuos intuentium, vel transeuntium, simulque seruiebant ad potum, ad lotionem, ad irrigationem agrorum. Quæ omnia tu dilecta mea tuis oculis nitidissimis, ac perspicacissimis, id est, prudentia, ac prouidentia tua tuis clientibus præstas. Nullos pateris ipsos latere næuos, potas omnes aqua viua, spirituali irrigas vnda, subinde etiam compassionis lacrymis, quibus in eis lacrymas compunctionis & amoris prouocas. *Nasus tuus sicut turris Libani, quæ respicit contra Damascum.* Denique inuigilat clientum tuorum quieti, & commodo nasus sublongus, tectus, & acuto præditus olfactu, id est sagacitas, & solertia in detegendis, ac præcauendis hostium insidiis: sicut Iudæis erat illa spectabilis turris in altissimo monte Libano erecta versus Damascum Regiam Syriorum Vrbem. In qua turri aderant Iudæorum perpetui speculatores, qui si quid nouarum rerum à Syris Iudæorum hostibus tentaretur, illico Iudæis renunciabant, vti ab eis obuiaretur.

Vers. 5. *Caput tuum vt Carmelus.* Mens & pars animæ superior est idea, & speculum omnis perfectionis, vti mons Carmelus prope Tyrum in Tribu Issachar amœnus, excelsus, & vineatum, ac fructuum omnigenus feracissimus, Eliæ & Elisæi habitatione, delapsu ignis de cœlo, & tot miraculorum patratione celeberrimus. *Carmelus* idem est, ac *Agnus circumcisus.* Mens tua est instar Agni mundissimi ab omni re fœda, noxia, inutili vndique circumcisi. Idem item est, ac *scientia circumcisionis.* Mens tua callet scientia circumcidendi etiam clientes suos ab omni vanitate, inordinatione, superfluitate & multiplicitate non necessaria. * Et quidem hæc scientia circumcidendi alios residet in agno seu Magistro aut Præsule circumciso. Debet enim prius in se superflua resecare, quàm subditorum circumcisioni studere.] *Coma capitis tui sicut purpura Regis*, tinctæ, scilicet flauæ, ac rubicundæ charitatis purpura Regia, cogitationes enim, & affectus cordis tui Regia charitate nitent, eximia, heroica, & omnium maximè splendidissima, qualis est in Rege Regum Christo Domino purpura quidem Regia non qualiscunque, nec trita, nec vetus, sed *Vincta canalibus*, id est, recenter tincta, qualis est, quæ adhuc in canalibus tinctorum funiculis adstricta cernitur. * Charitas perfectorum semper debet esse indeficiens, noua, ad egregia erga proximorum salutem quotidie opera præstanda. *Canales* sunt Patribus arcana Dei consilia, perfectiones diuinæ, Scripturæ sacræ. Quia perfectorum est ex hisce canalibus cogitationes suas, & appetitus deriuare. * Certè si Scripturæ Euangeliorum canales sint, per quæ ad te Regius Christi Domini sanguis deriuetur tam ineffabili charitate profusus, tua in Deum, & in proximum charitas mirum in modum exardescet.]

Prælatus in se priùs circũcidat quæ in subditis curat circũcidere.

Charitas perfectorum semper est noua, & vigens ad noua opera præstanda.

Si sis memor sanguinis Iesu pro te effusi, tua in Deum, & in proximos charitas exardescet.

Verſ.6. Quàm pulchra es, & quàm decora, chariſſima in delicijs, ſeu quibus tu fruetis, nempe interno gaudio, exultatione, iubilo, ac torrente voluptatis ex tua, ac dilecti tui ſuper excellenti pulchritudine: ſeu quibus nos omnes exhilaras ob eximiam pulchritudinem, ac ſuauitatem tuam. Vtraque enim delitias curare debet, quantum in ſe eſt, qui perfectioni ſtudet. Quidam volunt, ſermonem hîc eſſe etiam de deliciis externis, & recreationibus corporalibus, ſed honeſtis, quibus etiam perfecti viri indigent, ne ſpiritus perpetua animi contentione obruatur, vel ne proximo deſint, aut minus commodè adſint. * Modeſta corporis relaxatio licita eſt perfectis, imò ſæpe neceſſaria.] * Profectò magnæ virtutis indicium erit, ſi etiam in externis hiſce animi relaxationibus perpetuam modeſtiam, grauitatem, veræque deuotionis ſpecimen præ te feras. Ipſa enim tunc corporis relaxatio ſpiritus eſt profectò.]

Modeſta corporis relaxatio perfectos decet.

In modeſta corporis relaxatione viri perfecti ſpiritu proficiunt.

Verſ.7. Statura tua aſſimilata eſt palmæ. Ex omnium virtutum (quæ recenſui,) harmonia conſurgens in altum aſſimilaris palmæ proceritate & celſitudine, qua reliquas arbores ſuperat: rectitudine: robore, fortitudine, ac inuicta conſtantia aduerſus tempeſtates, nec vllis ponderibus ſuccombere ſolita: iugi viriditate: aſperitate & quaſi ariditate corticis, & nudo trunco aculeato, in inferiori parte, in ſuperiori autem eximia ramorum latiſſime expanſorum pulchritudine: pari craſſitie trunci ad cacumen vſque aſſurgente: forma foliorum, quæ ſunt inſtar gladij: vbertate, dulcedine, ac præſtantia fructuum. *Vbera* autem *tua*, è quibus tanquam perpetuis fontibus paſtum ſodalibus tuis promis, aſſimilata ſunt *botris* dactilorum, qui à vertice palmæ dependent. Vel etiam botris vuarum vitis, quæ ad radices palmæ plantata ramis eiuſdem quaſi fulcris innititur, & ſuſtentatur. * Solent enim perfecti non propriæ tantum animæ, ſed & proximorum ſuorum, quos inſtituunt, vt onere ac cura grauari, ſic & fructibus exornari.] En ergò vobis (inquit ſponſus) plenæ perfectionis ſymbolum in palma, in ſponſa exemplum. Nec ſurdis dixit. Nam vna mox adoleſcentulatum (in vna plures aliæ comprehenduntur) perfectionis auida tam nobilis tam laudati fructus, Ambio, inquit, & ego tam excellens bonum.

Prælatus ſubditorum grauatur onere, ſed ſimul eius fructibus exornatur.

Verſ 8. Dixi, firmiter apud me decreui. Quid? *Aſcendam in palmam iſtam.* dabo me diſciplinæ tam nobilis Magiſtræ, inſtructioni eius ſtudebo. *Et apprehendam fructus eius.* LXX. *Tenebo cacumina eius:* fructus enim palmæ ſunt in vertice. Scio enim ex relatione ſponſi cœleſtis iam dicta, quod *Vbera tua*, & liquores, aliique fructus inde promanantes *erunt* mihi dulcia, ac ſalubria *ſicut botri* tum dactylorum, tum vuarum pleni ſucco nutriente, exhilarante, & inebriante. *Et odor oris tui erit ſicut malorum* Id eſt, obſeruatio & imitatio monitorum tuorum, exemplorum, & operum quæ ex ore cordis, ſeu ex charitate & zelo tuo exhalas, & eructas, erit mihi admodum ſuauis, fragrans, ac ſalubris: id eſt, mirificè oblectabit, reficiet, roborabit, ſicut aſſolet facere odor malorum medicorum * Ex plenitudine deuotionis, charitatis, feruoris interni, dulciſſima ac ſaluberrima ore vir perfectus exhalat.]

Ex plenitudine deuotionis interne vir perfectus vtiliora profert.

Verſ. 9. Guttur tuum ſicut vinum optimum, ſimul ac in verticem palmæ conſcendi & doctrinam tuam cœpi deguſtare, magno meo ſolatio ac bono ſenſi guttur tuum, ſeu monita ex tuo gutture procedentia eſſe inſtar vini optimi, non corrupti, non acidi, non lymphati, non turbidi, ſed maxime ſplendidi ac puri, & colore, odore, ſapore præſtantiſſimi. Quid ad has ſuas laudes ſponſa? Tale vinum, inquit, decet, & *dignum* eſt *Dilecto meo ad potandum*, neque conuenit, vt vilius aliquod admoueatur delicatis *labijs, ac dentibus illius ad ruminandum*, ſorbillandum, vel deguſtandum Palatum ſponſi mei delicatiſſimum eſt, non probat, neque admittit niſi optima quæque, & præſtantiſſima. * Quidnam autem eſt vinum *ruminare?* Aſſolent qui vinum hauriunt, eius particulam dentibus lingua, ac labiis verſare, vt comperiant, an vinum aliquo defectu laboret. Oportet nos Domino merum defœcatum exhibere, ne ruminans, corruptos, vel acidos eſſe comperiat, & ex ore profundat.] Et ideo ſolicita ſum ſemper, vt.

Te Deo vinum omnino purũ exhibe, ne ruminans, & te acidũ eſſe comperiens ex ore proiiciat.

Verſ.10. Ego Dilecto meo, ſolummodo placere ſtudeam, cuius tam benigna eſt, tamque profuſa erga me charitas, vt *& ad me* continua ſit *conuerſio eius*, ſeu ſe totum conuertat ad vicem mihi rependendam, & me vino ſuo optimo potandam, ac nobiliſſimis donis ſuis exhilarandam. Diſcipularum profectus adeò recrearat ſponſam vt diutius differendum non putaret quominus ſponſum ſuum ad ſeſe vna ſecum in illis oblectandum, euocaret. Ait itaque.

Verſ. 11. 12. Veni dilecte mi, egrediamur in 2.
agrum. ſeu animæ meæ propriæ, ſeu aliarum mihi creditarum: nihil iam hoſtile, turbatum nihil. Itaque ſecuti *commoremur in villis iſtis*, & & noualibus, in lætis paſcuis. Peracta iam hyeme frigida vitiorum, abacta triſti ignorantiæ nocte, *Mane ſurgamus ad vineas* ſuccreſcentium virtutum; *videamus, ſi floruit vinea, ſi flores fructus parturiunt*, ſeu ſi racemuli florentes obiiciuntur futuræ abundantiæ præcones. Repeties quidem votis tuis feciſſe ſatis. Videamus, *ſi floruerunt mala punica*, an ex floribus perpulchris colligatur, illos, qui virtutum congerie ſtudent, ad perfectionem eſſe promouendos, *Ibi dabo tibi vbera mea*, meos amores oſtentabo. Nam in his hortis, in his agris, in his vineis, vt mihi tu nuper opiparum conuiuium inſtituiſti, (*cap.5. verſ.1.*) ſic ego tibi pro meo modulo nunc paraui. Pro myrrha, lacte, & vino, quæ tanta tunc copia appoſuiſti, ego vbera perfectæ charitatis paternæ ac maternæ dabo & tibi, & omnibus paruulis tuis.

Modum iuuandi incipientes, proficientes, & perfectos enunciat.

Verſ. 13. Mandragoræ dederunt odorem ſuum. Pro aromatibus mandragoras apponam heroicarum virtutum fragrantes medicas, ſoporiferas, amoris ac fœcunditatis conciliatrices. Iam enim dedere odorem ſuum, id eſt, maximè fragrant, & virtutem ſuam exerunt dum matureſcunt. *In portis noſtris omnia poma, noua & vetera, Dilecte mi, ſeruaui tibi* Pro fauo & melle apponam fructus omne genus, ſeu opera virtutum externa. Nam in portis noſtris ſunt omnia; id eſt, ex occultis adytis cordis educta ſunt in publicum per ſenſus, aliaſque externas potentias, Denique omnia, quæ ſeu in meo, ſeu in meorum hortis, vineis, & agris ſuccreuerunt ab initio anni vſque ad finem, vni & ſoli tibi Dilecto mi,

[illegible] tegra, & intacta seruaui, & nunc tibi, [illegible] sque tuis lubens appono. En conuiuium [illegible] æ Deo appositum gratitudinis affectu memor[illegible]is quidem epuli, quod ei Deus munificentissimus instituerat. * Edocemur, cum aliquod à Deo beneficium accipimus, studere, vt aliud ipsi obsequium si non æquale, quod non possumus, saltem ex affectu simile præparemus.]

Cum à Deo aliquod beneficium acceperis, stude ei aliud simile obsequiũ præparare.

CAPVT VIII.

Exprimit Salomon ardens sponsæ desiderium continua Dilecti præsentia potiendi: epulum, quo illa excepit Sponsum, ac somnum inde consecutum: leges perfectæ dilectionis: solicitudinem sponsæ circa animas suæ curæ commissas, eiusdemque extrema vota.

1 QVis mihi det te fratrem meum sugentem vbera matris meæ,
vt inueniam te foris, & deosculer te, & iam me nemo despi-
ciat? 2. Apprehendam te, & ducam in domum matris
meæ: ibi me docebis, & dabo tibi poculum ex vino condito, &
mustum malorum granatorum meorum. 3. Læua eius
sub capite meo, & dextera illius amplexabitur me. 4. Ad-
iuro vos filiæ Ierusalem, ne suscitetis, neque euigilare fa-
ciatis dilectam, donec ipsa velit. 5. Quæ est ista, quæ ascendit de deserto, deli-
ciis affluens, innixa super dilectum suum? Sub arbore malo suscitaui te: ibi corru-
pta est mater tua, ibi violata est genitrix tua. 6. Pone me vt signaculum super
brachium tuum. quia fortis est vt mors dilectio, dura sicut infernus æmulatio: lam-
pades eius, lampades ignis atque flammarum. 7. Aquæ multæ non potuerunt ex-
tinguere charitatem, nec flumina obruent illam: si dederit homo omnem substan-
tiam domus suæ pro dilectione, quasi nihil despiciet eam. 8 Soror nostra parua,
& vbera non habet: quid faciemus sorori nostræ in die quando alloquenda est?
9 Si murus est, ædificemus super eum propugnacula argentea: si ostium est, com-
pingamus illud tabulis cedrinis. 10. Ego murus, & vbera mea sicut turris, ex
quo facta sum coram eo quasi pacem reperiens. 11. Vinea fuit pacifico in ea,
quæ habet populos: tradidit eam custodibus, vir affert pro fructu eius mille argen-
teos. 12. Vinea mea coram me est. Mille tui pacifici, & ducenti his, qui custo-
diunt fructus eius. 13. Quæ habitas in hortis, amici auscultant: fac me audire
vocem tuam. 14. Fuge dilecte mi, & assimilare capreæ hinnulóque ceruorum su-
per montes aromatum.

COMMENTARII.

1. *Desiderium sponsæ, [illegible] sponsæ præsentia potiundi.*

VERS. 1. *Quis mihi.* Sic amor sponsæ increuerat vltima cum sponso confabulatione, & epulo agresti, vt quasi mádragoræ philtro extra se rapta, optet continuum sponsi consortium, etiam in publico. Quis (igitur exclamat) mihi *det*, vt non amplius per vices solùm & interualla, nunc in cella vinaria, nunc in secreto thalami, nunc in angulis horti, vel agri iungaris mihi: vt more amicorum se mutuo reuisentium mihi hactenus iunctus, fuisti: sed continuo & sine interruptione mihi adsis, & indiuulsus adhæreas: vnde vti *fratrem meum sugentem vbera matris meæ inueniam te foris.* Id est, quis mihi hoc beneficium præstet, vt mihi hæreas more fratris germani, & adhuc paruuli, qui sugit vbera eiusdem matris meæ. Vt perpetuò, & vbiquè *inueniam te* etiam *foris*, in omnium conspectu in medio curarum & occupationum strepitu, & continuò *deosculer te*, & blandiar tibi sine rubore, vt licitum est sorori ludibundæ fraterculum suum dissuauiari. *Et iam nemo amplius me despiciat.* Despiciunt enim ac vilipendunt me merito quidem Angeli & Sancti in cœlo, etiam iusti in hoc mundo, quod non plenè ac continuò te fruar vnico bono. * Vilem enim homuncionem stultissimum plane & à cunctis contemnendum se obiicit qui ob falsas, breues, noxias mundi captandas voluptates, à Deo summo bono spiritualibus delitiis mundis, vtilibus, æternis affluente recedit.]

Despecta omnium dignos, qui breues & noxias voluptates æternas & salutares posthabet.

2. *Verf.* 2. *Apprehendam te*, arctissimo tum intellectus, tum voluntatis complexu stringam, te mihi vinculis Adami, funibus amorum alligabo:

Epulum, quo sponsa excepit Dilectum.

gabo : *Et ducam in domum matris meæ*, in domum meam in fundum animæ meæ. *Ibi me docebis* puram, & ptimam veritatem, non in prouerbiis sed palam, docebis me, nosse me, & nosse te: Et ego vicissim *dabo tibi poculum ex vino condito*, porum suauissimum ex omnium virtutum commixtione conflatum, amoris ambrosiam ex heroicis exercitiis expressam : *Et mustum malorum granatorum meorum*, recentem, ac primum succum omnium tum internarum tum externarum vitium, operum, votorum meorum. Hic enim succus maxime placet sponso cœlesti, sicur solet æstuanti stomacho succus ex malo granatis expressus, gratus accidere.

Vers. 3. Læua eius sub capite meo, &c. Vix id optaram, cum ipse in collum inuolans meum, mihique blandiens, & applaudens vsque eò deliciis compleuit, & nouis gaudiis inebriauit, vt in iucundissimum somnum inducta sim, in vlnis Dilecti mei altissima pace & tranquillitate plenissima conquiescens, clamaui.

Vers. 4. Adiuro vos filiæ Ierusalem, &c. Illa mea somni tranquillitas, illud gaudium summa sponsi accidit approbatione, & plausu, vnde domesticis vetuit, ne quo forsan strepitu inquietarer, vel excitarer. E somno surrexi, me solicitudine ouium commissarum, seu vineæ excitate. Aspexére sodales, & insolita mea gaudia stupentes, & vix me iam agnoscentes præ rei nouitate, exclamant.

Vers. 5. Quæ est ista, quæ tam miro splendore, non iam pigra, non nigra, sed super niuem dealbata, *ascendit de deserto*, mundi huius, & sterili natura humana, sursum ad cœlestia ad æterni Patris sinum celerrimè, iucundissimè, *delicijs affluens* in vtroque homine, *innixa super Dilectum suum*, qui expansis vlnis diuinitatis, & humanitatis suæ quasi vehicolo illam euehit, sustat, & attollit in altum? Vt autem his laudibus sponsa non attolleretur vanitatis in auram, & humilitatem altius inculcaret. Audiui, ait, Dilecta, quantas de te laudes sodales deprædicent. Et verò maior adhuc es omni humana laude. Memor autem sis, te cuncta hæc non à te; sed à mea gratia recepisse. Ex te enim nihil habes præter miseriam, malitiam, sordes. Vt verò id tibi altius infigatur, tepere frequenter memoria, quod *sub arbore malo suscitaui te, &c.* Te sub arbore illa paradisi vidi peccato originali corruisse, vbi corruit etiam mater tua, quæ te proxime lactauit, & vbi peccato actuali corruerat genitrix tua remota, quæ te in parentibus tuis produxit. Cui quidem serpentis corruptioni etiam nunc iaceres obnoxia, nisi ego meo sanguine, meo ac aliam arborem seu ad crucem ascensu te pijssimus suscitassem. * Monemur, operæ pretium esse, ne extollamur, cum proprias laudes exaudimus, ad memoriam afferre agnatam miseriam ex peccato illo originis, & peccata actu alia, queis aliquando fuerimus infecti.]

Ne extollaris laudibus, memoriæ redine agnatá miseriam ex peccatis.

3\. *Vers. 6. Pone me vt signaculum super cor tuum, &c.* Instar signaculi, seu sigilli, vel alterius signi memoratiui in perpetuam mei memoriam gesta continuo mei imaginem cælatum in bullis ad pectus, & in armillis ad brachia appensis. Fac scilicet, omnia cogitata tua, omnes amores, ac desideria tua, omnia dicta, facta sic me vnum referant, ac si imago mei vel sigillum

Perfecta charitatis leges.

meum me ad viuum referens singulis esset expressum. * Hinc gestatio imaginis Christi Domini, Deiparæ, & Sanctorum commendatur. Referunt enim ad memoriam eos, quos adumbrant suntque pectori, ac operibus protectio.] *Quia fortis est vt mors, &c.* Scio me dura, & difficilia poscere, sed amanti nihil durum, nihil difficile. Fortis quidem mors, Resistitur ignibus, vndis, ferro, Regibus, potestatibus. Venit vna mors, quis ei resistet? Nihil est illa fortius. * Propterea viribus eius charitas comparatur, quia ipsa occidit quod fuimus, vt simus, quod non eramus. Aufert nobis omnem vitam vitiosam, tollit peccata, mortificat peccatorum radices, etiam licita, si maioris boni sint impedimenta rescindit.] Ergò nec tibi, dilecta mea, durum erit, tibi deinceps sic mori, quæ tui iam iuris esse desiisti, & mihi vni cui te totam in omnibus mancipasti, viuere, mihi voi te assimilare, & perfectè conformare. Quia si perfecta dilectio sic suadet, sic iubet, sic vrget: idem vrget etiam *æmulatio*, quæ vel est vehemens amor, aut vehementis amoris actus, vel affectus, qui zelus dicitur, & est ingens tristitia seu dolor de damno vel iniuria rei amatæ illata, cum impetu & studio illum vlciscendi, aut depellendi. Et est *dura* tum in sustinendo, tum in oppugnando, tum in detinendo, *sicut infernus*, qui tenacissimè retinet, quod semel recepit, & durissimè torquet animas, nec est vlla vis creata, quæ possit illas ex faucibus eius eripere, simili tenacitate charitas perfecta, seu æmulatio, Deum quem semel apprehendit, fortissimè retinet, & aduersus carnem, mundum, dæmonem, ne Deum mente expellant, durissima est, & implacabilis hostis castigans, persequens, conterens omnes, nec est vis vlla creata, quæ possit inuitam tanto spoliare thesauro, *Lampades*, seu faces *eius* nempè charitatis *Lampades* seu faces *ignis, atque flammarum*. Hebr. *Flamma Dei*, id est, maximè, ac vehementissimè vrentes, calefacientes, lucentes: & tantæ energiæ, vt non modo flammas concupiscentiæ, & odij, vel amoris mundani superent, sed & incendia inferni, & iræ Dei vincant, & restinguant.

Gestatio imaginū valde nobis vtilis.

Viribus mortis charitas comparatur.

Vers. 7. Aquæ multæ non potuerunt extinguere charitatem. Tentationes persecutiones quantumuis multiplicatæ, nec integra omnium simul aduersitatum flumina perfectam dilectionem extinguere, vel flammam eius, anima nolente poterunt imminuere. *Nunquam* enim *charitas excidit*. 1. Cor. 13. Talem, tam fortem, tam constantem, ô dilecta, decet tuam esse erga me charitatem, vt nullis seu doloribus, seu tormentis, seu terroribus, seu minis frangatur, aut extinguatur. *Si dederit homo omnem substantiam Domus suæ pro dilectione* seu acquirenda, seu conseruanda, seu recuperanda, *quasi nihil despiciet eam*. omnem substantiam. Nam *melior est* hic thesaurus *cunctis pretiosissimis, & omne desiderabile ei non potest comparari*. Prou. 8. * Non ergo quis putet, se magnum quid perdidisse, cum omnem substantiam domus suæ pro charitate, seu gratia tutanda seu perdiderit, seu proiecerit: quasi nihil enim proiecit, vel amisit.] Nam sola charitas thesaurus noster est, hæc sola nos ditabit, immensum ditabit, ditabit æternùm. Enimverò quia maior, & periculosior

Nihil perdit vel proicit, qui pro gratia conseruanda ōnia terrena bona perdit, sola enim Dei gratia immensus thesaurus.

hæc est pars imperfectorum, & incipientium seruire Deo, de his ante omnia satagens, profatur.

Vers. 8. *Soror nostra* (hoc suaui nomine designans talium iuniorum congeriem, *parua est*, ac debilis, & tenella: & vbera duplicis charitatis nondum *habet*: & si habet demissa, nondum habet ... nimescentia, & Sapientiæ lacte turgida, vt vel ... ipsam, vel spirituales filios valeat instruere. Nondum sat instructa est, indiget peritiore Magistro. *Quid ergò faciemus sorori nostræ* (non est cum aliis consultatio, sed obsecratio tacita, & pre... atin, vt quid faciendum sit inspiret.) *in die, qua alloquenda est*, seu quando de nuptiis est interpellenda? Interpellabit quidem Dominus ipse illam suo tempore interius illuminando, & mouendo, vt reiectis aliis procis, ei vni se totam deuoueat. Interpellabunt illam etiam mundus, caro, & dæmon, & singuli ad nuptias secum contrahendas misellam solicitabunt. Consilio igitur & directione tua ô Domine eget.

Vers. 9. *Si murus est*, si virili, & constanti est animo, ita vt spem faciat, quod pro muro, & mœnibus seruire, & incursus inimicorum tum à se, tum ab aliis valeat propulsare: *ædificemus super eum* murum *propugnacula argentea*, Alij, *Palatium argenteum*. Id est, instructum suis propugnaculis, quæ & munitioni ei sint, & ornamento. Facilè enim mihi est præstare in vita actiua, & in contemplatiua virtutes necessarias, ad hostes propulsandos, ac debellandos, Quod si nondum est murus, & in fragili sexu spes nulla sit tantæ firmitatis, ac roboris: *Si solum ostium est* multis peruium, omnibus apertum, vix vnius Domus suæ valens custodiam sustinere: *Compingamus illud*, & claudamus diuini timoris & prudentiæ *tabulis cedrinis*, non minus fortibus, quàm elegantibus. Sic fugiendi, errandi, labendi occasiones remouebimus. Tota Rectoris solicitudo sit omnia occludere ostia, quà possit ad subditos errandi occasio aditum inuenire.]

Rector subditos curet ab errandi occasionibus abstrahere.

Vers. 10. *Ego murus*, Audiit sponsa perfecta, & mox comprobat exemplo suo consilium sponsi ... ca imperfectorum gubernationem. Nam fui aliquando, & sum etiam nunc *ego murus* ... fragili sexu, forti tamen, & virili animo ... & ecce quàm nobilia, quàm sublimia in me nunc propugnacula. En *vbera mea* tenella ac mollia, iam *sicut turris* Dauid *ædificata cum propugnaculis* teste sponsu meo. Hoc quidem robore me ipse donauit, *Ex quo facta sum coram eo quasi pacem reperiens*, siue ex quo me assumpsit in sponsam suam, vt à *pacifico* Salomone Sulamitis *pacifica* & dicat, & sim: cum quo illius eximio fauore cætera quoque bona mihi obuenerunt.

3. *Vers.* 11. 12. *Vinea fuit pacifico in ea quæ habet populos*, (seu in *Baal-hamon*, quod significat *Dominum populorum*, seu eum qui habet sub se populos) Est vero nomen loci, seu vineti non procul Ierosolyma, qui aliàs Engaddi dicebatur, vinearum quidem & balsami fertilitate celeberrimus. Erat itaque Salomoni vinea, quam *tradidit* certis colonis colendam & *custodiendam*. mihi verò tanquam præfectæ inter alias plures vineas hanc tradidit singulari cura gubernandam. Hæc magna est, & fertilis, nobilissimique vini ferax, nam *vir*, seu vinitor, qui illam conduxit, *affert* quotannis *pro fructu eius*, quem inde colligit, *mille argenteos siclos*, seu plurimum pretium: *Vinea mea coram me est*, non contemnam, non deseram, vt nuper illa altera *cap.* 1. *vers.* 5. Sed semper erit *in conspectu meo* (sic LXX.) habebo semper illam in oculis, vt curem, quàm diligentissimè excoli vineam, quæ tanti est valoris. Nam *Mille tui pacifici, & ducenti his qui custodiunt fructus eius*. Id est, tui pacifici, seu tibi pacifico Salomoni mille quotannis siclos reddit argenteos, & vltra hos pendis aliis ducentos his, qui vineam custodiunt. Vinea hæc sunt animæ, seu subditi Pastoribus, seu Præsulibus commissæ. Si bene colatur, pendit fructum non modo decuplum, qui magnus est: vel centuplum qui maximus: sed millesimum, qui omnem æstimationem superat. (Velim addit sponsa) mi Dilecte, scias, me lucri causa nihil hic agere decreuisse, tui solius amore agam quidquid agam. Mille argentei sicli, quos conductor vineæ quotannis pendit, id est, primarius, ac principalis prouentus ad vltimum vsque quadrantem *tui*, ô pacifice sint, ad tui vnius gloriam & laudem: reliqui ducenti, secundarius & accessorius prouentus dentur iis, qui in colenda, custodiendaque vinea me adiuuerunt, nullius commodo, nullius laudi, nullius gloriæ quidquam decerptum volo. Mihi nullam deposco aliam mercedem præter te vnum, & quod tibi seruiam, tibi gratificer, tibi fructificem. * Non possum hic societatis IESV alumnus me continere, quin D. Ignatij P. mei mirabilem illam abstractionem à lucro ex ministeriis proximorum extollam. Imperat enim nos gratis exhibere aliis, quod à Deo nos gratis accepimus.] Profectò sponsus hoc tam nobili sponsæ studio vni sibi laborandi, & placendi admodum recreatus, respondet.

Spon̄sa solicitudo vineam sibi creditam custodiendi.

D. Ignatius Societatis Iesu Fundator gratis offert proximis spiritualia ministeria.

Vers. 13. *Quæ* iam tota *habitas in hortis* spiritualibus, & illis excolendis continuò desudas, perge strenuè, promoue alacriter, *amici* tui omnes & cœlestes & terrestres vna mecum perpetuo *auscultant*, numquid ex te noui, inhiant profectui, ac promotioni tuæ, applaudunt victoriis. Igitur his auscultantibus, his applaudentibus, *fac me* iterum & sæpius *audire* eandem *vocem tuam*, quam mox audiui, vocem purissimæ intentionis, amoris constantissimi. Obedit mox sponsa, & quam potuit gratissimam, dulcissimamque vocem petenti sponso reddit.

Vers. 14. *Fuge dilecte mi*, non me deserendo (qui mea via es, & vita) sed dona tua extraordinaria mihi subtrahendo, & ad alios deferendo me digniores. *Assimilare capreæ, &c.* vt scilicet, alij, quorum montana est virtus si cum mea exigua comparetur, quorum sanctitatis fragrantia & amœnitas celsiorem, & iucundiorem tibi præparant habitaculum, in te vnico bono suo conquiescant. De quorum felicitate vehementer exulto. Fuge Dilecte mi tam sordidam, tam indignam creaturam, recede à me, quia tantos fauores nec promereor, nec capio. Huc refero vocem illam sponsæ Dei charissimæ mei D. Francisci Xauerij tot onerati cœlestibus fauoribus, 4.

Extrema sponsa vota.

Franciscus Xauer. non poterat tot fauorum cœlestium pondus sustinere.

bus, & deliciis, & inclamitantis *satis est, Domine, satis est.* Nec enim possunt tot tantáque superna gaudia sustinere.]

Hæc pro modulo de dramate Salomonis excogitare licuit. Non me latet, Doctores plures cuncta hæc de Salomonis amoribus cum Pharaonis filia exposuisse. At vt Christi & Ecclesiæ spiritualibus nuptiis accommodarem primario quidem sensu fauent mihi cuncti fere antiqui Patres, Ambrosius, Augustinus, Origenes Psellus, Theodoretus & alij. Ex modernis verò sequutus sum P. Menochium, Gordonum, Tyrinum, & venerabilem Magistrum meum P. Ludouicum de la Puente, cuius eximia sanctitati totus applaudet Orbis Christicola.

LIBER QVARTVS. COMMENTARII LITERALES, ET MORALES. *AD SAPIENTIAM.*

PROLVSIO.

Omnimodam Dominæ meæ (cuius ope Libri Sapientiæ expositionem aggredior) puritatem *primo* in *capite* inuenio, *Sapientia non intrat in animam maleuolam, ne habitat in corpore subdito peccatis.* Quæ verba Richardus Laurentinus sic Deiparæ accommodat *lib. 2. de Laud. Virg. Credamus, quòd immaculata, sine peccato vitam duxit in mundo, præseruata à Sapientia Dei, quæ non intrat in animam maleuolam, & in corpore subdito vitijs.* Ipsam enim velut pupillam oculi semper ab omni nociuo Deus Trinitas conseruauit. Semper quidem, seu à primo Conceptionis instanti, vsque ad vltimum vitæ. *Immaculata* enim suo fuit in origine, & sine peccato actuali vitam in mundo duxit. *Vnde* (addit ille) Deus Trinitas *dicit de ea, Nocte & die seruo eam: indignatio non est mihi*, Isai. 27. Noctem explico conceptionis instans, quo homines progignuntur in tenebris. *Diem* verò reliquum vitæ cursum. Et quidem Deo fuisset *indignatio*, si Mariam, vel vnico instanti permisisset inimicam eius, & Diaboli amicam extitisse. Deipara sine originali labe concepta prædicatur.

CAPVT PRIMVM.

Reges omnes, ac Magistratus ad ediscendam Sapientiam ex legis obseruatione Sapiens inuitat. Nihil enim Deus magis abominatur, quàm cor simulatum, os mendax, & obmurmurans: & opera iniqua, quibus homines mortem sibi accersiere.

1. DILIGITE iustitiam, qui iudicatis terram. Sentite de Domino in bonitate, & in simplicitate cordis quærite illum: 2. quoniam inuenitur ab his, qui non tentant illum: apparet autem eis, qui fidem habent in illum. 3. peruersæ enim cogitationes separant à Deo: probata autem virtus corripit insipientes. 4. quoniam in maleuolam animam non introibit Sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis. 5. Spiritus enim sanctus disciplinæ effugiet fictum, & auferet se à cogitationibus, quæ sunt sine intellectu, & corripietur à superueniente iniquitate. 6. Be-

nignus est enim spiritus sapientiæ, & non liberabit maledicum à labiis suis: quoniam renum illius testis est Deus, & cordis illius scrutator est verus, & linguæ eius auditor. 7. Quoniam spiritus Domini repleuit orbem terrarum: & hoc, quod continet omnia, scientiam habet vocis. 8. Propter hoc qui loquitur iniqua, non potest latere, nec præteriet illum corripiens iudicium. 9. In cogitationibus enim impij interrogatio erit: sermonum autem illius auditio ad Deum veniet, ad correptionem iniquitatum illius. 10. Quoniam auris zeli audit omnia, & tumultus murmurationum non abscondetur. 11. Custodite ergo vos a murmuratione, quæ nihil prodest, & a detractione parcite linguæ, quoniam sermo obscurus in vacuum non ibit: os autem, quod mentitur, occidit animam. 12. Nolite zelare mortem in errore vitæ vestræ, neque acquiratis perditionem in operibus manuum vestrarum. 13. Quoniam Deus mortem non fecit, nec lætatur in perditione viuorum. 14. Creauit enim, vt essent omnia: & sanabiles fecit nationes orbis terrarum: & non est in illis medicamentum exterminij, nec inferorum regnum in terra. 15. Iustitia enim perpetua est, & immortalis. 16. Impij autem manibus & verbis accersierunt illam: & æstimantes illam amicam, defluxerunt, & sponsiones posuerunt ad illam: quoniam digni sunt qui sint ex parte illius.

COMMENTARII.

1. *Reges, & Magistratus ad addiscendam Sapientiam inuitat iustitiæ obseruatione.*

VERS. 1. 2. 3. 4. *Diligite iustitiam, qui iudicatis terram.* Iudices terræ, populorum Rectores feruenti amore iustitiam amplectimini. *Sentite de Domino in bonitate.* Hebraismus est pro Bene sentire de Deo, eiusque iustitia, misericordia, cæterisque diuinis perfectionibus. Ne insaniatis cum Atheis, cum Epicureis non deliretis, quorum alteri Deum negant, alteri res humanas eum negligere somniant. * Monitum Iudicibus opportunum; nam qui iniustè iudicant, qui pauperem immeritum damnant, vt faueant diuiti, male de Deo sentiunt, cum non memoria teneant ab eo se esse iudicandos, Atheorum sunt, & Epicureorum sectatores.] *Et in simplicitate cordis quærite illum*, siue corde Sincero studete illius beneplacito adhærere. *Quoniam inuenitur ab ys*, qui non tentant illum, seu qui diffidentes de eius potentia, ac bonitate, petunt earum declarationem, & ostensionem. *Apparet autem eis, qui fidem habent in illum.* Peruersæ enim cogitationes discursus (sic Græcè) tortuosi, perplexi, obliquè, versuti circa ea, quæ ad Dei potentiam, vel bonitatem spectant, *separant* homines a Deo. *Probata autem virtus corripit insipientes.* Potentia Dei multis experimentis comprobata, ostendit esse insipientes eos, qui de illa male sentiunt. Pro *corripit*, est in Græco *redarguit*, *conuincit.* *Quoniam in maleuolam animam* (seu *artificiosam*, Græcè) machinantem callidè malum, *non introibit Sapientia: nec habitabit in corpere subdito peccatis*, id est, in homine peccatis obnoxio, seu debitore propter peccata. Appositè dixit, *subdito peccatis.* Nam peccatum crudelis dominus misero imperat peccatori, eumq; loco mancipij habet.] In Græco est, *Nec habitabit in homine debitore propter peccata.* Ille dicitur debitor, qui ære est obstrictus alieno. Dicitur autem pro peccato debitor, qui malo peccandi habitu contracto, à praua consuetudine vt debitor ad multa quæ maximo sunt incommodo trahitur. * Peccator enim omnium calamitatum, ac ærumnarum, quæ ei possunt euenire, debitor est. Vnde eius ingens miseria innuitur. Quid enim miserius, quàm debere?]

Iudices iniusti malè de Deo sentiunt Atheorum, & Epicureorũ imitatores.

Peccator crudelis domini, id est, peccati mancipium.

Omnium ærumnarum quæ ei possunt euenire, peccator est debitor.

Vers. 5. *Spiritus enim sanctus disciplina*, seu spiritus Dei tradens, instar Magistri, disciplinam, seu Sapientiæ instructionem, *effugiet fictum.* Græcè, *Id, quod fictum est*, seu simulatum, & dolosum in homine. Quasi diceret: Qui ad gymnasium Sapientiæ accedit, non simplici, ac vero, sed ficto animo, teorandi potius, quàm discendi, vel proficiendi gratia, à Magistro Spiritu sancto non instruetur. * In sacra scientia non proficiet, qui ad gymnasia aut ad volumina catholica sincero animo non accedit.] *Et auferet se a cogitationibus, quæ sunt sine intellectu*, seu à cogitationibus prudentia destitutis, quales sunt prauæ, & dolosæ. *Et corripietur a superueniente iniquitate.* Spiritus sanctus confutabitur, refelletur, indignè tractabitur, ac proinde fugabitur ab illa dolosa fictionis iniquitate in animam hominis superueniente. Loquitur more humano, sicut & Paulus Ephes. 4. *Nolite contristare Spiritum sanctum.*

2. *Vberrimus sermo contra detractores exorditur.*

In sacra scientia non proficiet, qui ad gymnasia, aut libros sincero animo non accedit.

Vers. 6. *Benignus est enim spiritus Sapientiæ, & non liberabit maledicum a labijs suis.* Quia benignus est spiritus, ideo non sinet, maledicos, & detractores impunitus esse à pœna, quam labiis suis peccando, meritus est. Benignitas enim Dei non fert eos, qui aliis maledicunt, ac detrahunt. * Tam inuisa Deo detractionis culpa, vt qui infinitè est benignus & misericors erga peccatores, quodammodo ad huius criminis veniam non flectatur.] *Quoniam renum illius testis est Deus, & cordis illius scrutator est verus* qui falli nequit, cum nihil illum lateat, & abscondita quæque videat. *Et lingua eius auditor*, seu sermonis. Homines audiunt sermonem murmuratoris, sed non callent, quonam procedat ex affectu. Deus autem & audit verba, & videt cordis intentionem, an ea leuitate loquatur, an ex deprauata animi voluntate. * Vnde homo ex verbis, quæ audit specie prauis, haud potest certò loquentis animum iudicare.]

Tam graue est detractionis crimen, vt ipsa Dei benignitas ad eius veniam quodammodò non flectatur.

Homo ex verbis, quæ audit, non potest certò loquẽtis animum indicare.

Vers. 7. *Quoniam spiritus Domini repleuit*

orbem

orbem terrarum. Spiritus sanctus, qui per suam [illegible]tiam, præsentiam & potentiam diuinam [illegible]it, & conseruat omnes creaturas, *scientiam habet vocis*, Cuiuscumque vocis murmurantis etsi tenuissimæ notitiam habet, quia etiam illa intra ambitum & complexum Spiritus sancti continetur. * Innuitur, Deum semper immens[illegible], & vbique nunquam non commo[illegible]tem specialiter assistere in loco, vbi pro[illegible]imo quis detrahit, vt speciali vindictæ det operam.]

Specialiter Deus assistit, vbi quis detrahit proximo, vt eum speciali afficiat supplicio.

Vers. 8. Propter hoc qui loquitur iniqua, &c. Græce, Vindicta redarguens, & impunitum peccatum non permittens. Itaque *Iudicium* hic est casus nominatiui, & *corripiens* illius est epithetum.

Vers. 9. In cogitationibus enim impij interrogatio erit. Cogitationes ipsæ impij (quantumuis verba, vocabuntur ad examen. Græcè, erit, aut fiet *inquisitio* cogitationum: *sermonum autem illius auditio ad Deum veniet*, id est, verba murmurantis, aut detrahentis audiet, *ad correptionem iniquitatum illius*, seu vt illius iniquitates corripiantur. * Si vnum est detractionis crimen, cur non dixit. *Ad correptionem iniquitatis illius*, sed *ad correptionem iniquitatum*? Certè quia murmurationis, vel detractionis crimen plerumque alia crimina comitantur, periuria, mendacia &c.]

Detractionis crimen alia frequenter crimina comitantur.

Vers. 10. Quoniam auris zeli audit omnia, seu auris zelantis iustitiam: *& tumultus murmurationum non abscondetur*. Græcè, *sonus* sibilus, murmur detractionis. Aptissimè detractio vocitatur *Tumultus*. Quantumuis enim voce submissa proferatur, & vix sibilus tenuis eliciteur, quasi tumultuantium vociferatio prodit in publicum, & ad notitiam illius, de quo fit, [illegible]enit.]

Quantumuis sit secreta, & fiat demissa voce, detractio tamen tumultus, ab eo, de quo fit, auditur.

Vers. 11. Custodite ergo vos a murmuratione, quæ nihil prodest, imo, quæ nimium est noxia. E[illegible], minus enim dicitur, quam significatur. *Et à detractione parcite linguæ, quoniam sermo obscurus in vacuum non ibit*, non euadet diuinam vltionem licet in abscondito fiat, & ad aures illius, de qua agitur, non perueniat. *Os autem, quod mentitur, occidit animam*, per peccatum mortale. * Quare os murmurantis, vel detrahentis mendax vocitatur? Quia plerumque detractores circa proximi famam mentiuntur grauia ei crimina falso adscribentes. Vnde *detractor & mendax*, idem prorsus assolet esse.]

Plerumque detractores circa proximi famam mentiuntur. Vnde detractor & mendax idem solet esse.

Vers. 12. Nolite celare mortem in errore vitæ vestræ. Nolite affectare cupidè vobis mortem per errorem huiusmodi, id est, sic mentiri, vel aliquid agere iniurium Deo vel proximo vestro quia sic accersitis vobis mortem peccando in Deum, illumque ad punitionem prouocando. *Neque acquiratis perditionem in operibus manuum vestrarum*, seu in laboribus vestris. Merces, quam laborando murmurator, omnisque peccator acquirit, perditio æterna est. Quàm miserum propter infernum laborare!]

Merces laboris peccat[oris] est æterna perditio.

3\.

Vers. 13.14.15. Quoniam Deus mortem non fecit, intendit enim vitam omnium perpetuam & felicem: nec nisi coactus peccatis hominum, permisit, mortem in mundum irruere. Vnde *nec lætatur in perditione in perditione viuorum. Creauit enim, vt essent omnia*, non vt interirent, sed vt essent, & in suo esse constanter permanerent. *Et sanabiles fecit nationes orbis terrarum*. Græcè, *Salutares*, seu salubres fecit *generationes*, id est, primordia mundi, seu res genitas, vel natas in mundo. Quasi diceret: Res omnes vt primò natæ sunt, vel productæ in mundo, salutiferæ, & salubres fuére, tales enim Deus creauit. *Et non est illis medicamentum exterminij*, Græcè, *venenum perditionis*. Nam in statu innocentiæ homini venenata gramina, aut animalia non nocuissent. Mors ergo, & quidquid est mortiferum in actu secundo solius hominis vitio, fuit in orbem inuectum. *Nec inferorum Regnum in terra*. Græcè, *Nec Orci regia fuit super terram*. Deus causa non fuit, quod infernus, seu dæmones haberent tam amplam potestatem in terra: sed id fecit hominum peccatum, qui suis sceleribus eos ex Orco, propria illorum arce ad se euocarunt. Nam ex quo Adam præuaricatus est, Orci incolæ suam regiam in terra statuerunt, & homines suæ subiecere potestati, à qua aliquin erant immunes. *Iustitia enim perpetua est, & immortalis*. Id est, si homo iustitiam originalem conseruasset, immortalis fuisset.

Mortem ob peccata hominum in mundum inuectam esse Sapiens ostendit.

Vers. 16. Impij autem manibus, & verbis accersierunt illam, id est, mortem omni conatu ad se homines allicere gestiere. *Et existimantes illam amicam*, de qua nihil incommodi timere potuissent, *defluxerunt*. Græcè, *contabuerunt*, mortem quærere, eamque miseri inuenerunt. Et sponsiones fecerunt ad illam, Græcè, *pactum*, fœdus cum illa constituerunt. *Quoniam digni sunt morte, qui sunt ex parte illius*, id est, digni sunt esse partis illius, digni sunt morte. * Dixit Isaias *cap. 28. Percussimus fœdus cum morte, & cum inferno fecimus pactum.* Quàm dignus morte, & damnatione æterna dignus est, qui delinquens cum morte, & cum inferno tyranno paciscitur!]

Dignus morte, & damnatione, qui cum morte, cum inferno delinquens paciscitur.

CAPVT II.

Excludit Sapiens à ſua diſciplina eos, qui opinantur omnia cum morte finiri, vnde ſoli indulgent voluptati, non cogitantes, Deum homines ad vitam immortalem condidiſſe.

IXERVNT enim cogitantes apud ſe non rectè: Exiguum, & cum tædio
eſt tempus vitæ noſtræ, & non eſt refrigerium in fine hominis, & non
eſt qui agnitus ſit reuerſus ab inferis. 2. quia ex nihilo nati ſumus, &
poſt hoc erimus tanquam non fuerimus: quoniam fumus flatus eſt in
naribus noſtris: & ſermo ſcintilla ad commouendum cor noſtrum:
3. qua extincta, cinis erit corpus noſtrum, & ſpiritus diffundetur tanquam mollis
aër, & tranſibit vita noſtra tanquam veſtigium nubis, & ſicut nebula diſſoluetur,
quæ fugata eſt à radiis ſolis, & à calore illius aggrauata: 4. & nomen noſtrum
obliuionem accipiet per tempus, & nemo memoriam habebit operum noſtrorum.
5. Vmbræ enim tranſitus eſt tempus noſtrum, & non eſt reuerſio finis noſtri: quo-
niam conſignata eſt, & nemo reuertitur. 6. Venite ergo, & fruamur bonis quæ
ſunt, & vtamur creatura tanquam in iuuentute celeriter. 7. Vino pretioſo & vn-
guentis nos impleamus: & non prætereat nos flos temporis. 8. Coronemus nos
roſis antequam marceſcant: nullum pratum ſit, quod non pertranſeat luxuria no-
ſtra. 9. Nemo noſtrum exors ſit luxuriæ noſtræ: vbique relinquamus ſigna læti-
tiæ: quoniam hæc eſt pars noſtra, & hæc eſt ſors. 10. Opprimamus pauperem iu-
ſtum, & non parcamus viduæ, nec veterani reuereamur canos multi temporis. 11. Sit
autem fortitudo noſtra lex iuſtitiæ: quod enim infirmum eſt, inutile inuenitur.
12. Circumueniamus ergo iuſtum, quoniam inutilis eſt nobis, & contrarius eſt
operibus noſtris, & improperat nobis peccata legis, & diffamat in nos peccata
diſciplinæ noſtræ. 13. Promittit ſe ſcientiam Dei habere, & filium Dei ſe no-
minat. 14. Factus eſt nobis in traductionem cogitationum noſtrarum. 15. Gra-
uis eſt nobis etiam ad videndum, quoniam diſſimilis eſt aliis vita illius, & immu-
tatæ ſunt viæ eius. 16. Tanquam nugaces æſtimati ſumus ab illo, & abſtinet ſe à
viis noſtris tanquam ab immunditiis, & præfert nouiſſima iuſtorum, & gloria-
tur patrem ſe habere Deum. 17. Videamus ergo ſi ſermones illius veri ſint, & ten-
temus quæ ventura ſunt illi, & ſciemus quæ erunt nouiſſima illius. 18. Si enim
eſt verus filius Dei, ſuſcipiet eum, & liberabit eum de manibus contrariorum.
19. Contumelia & tormento interrogemus eum, vt ſciamus reuerentiam eius,
& probemus patientiam illius. 20. Morte turpiſſima condemnemus eum: erit enim
ei reſpectus ex ſermonibus illius. 21. Hæc cogitauerunt, & errauerunt: excæcauit
enim illos malitia eorum. 22. Et neſcierunt ſacramenta Dei, neque mercedem
ſperauerunt iuſtitiæ, nec iudicauerunt honorem animarum ſanctarum. 23. Quo-
niam Deus creauit hominem inexterminabilem, & ad imaginem ſimilitudinis ſuæ
fecit illum. 24. Inuidia autem diaboli mors introiuit in orbem terrarum: 25. imi-
tantur autem illum qui ſunt ex parte illius.

COMMENTARII.

1. *Excludit Sapiens à ſua diſciplina eos, qui opinantur, omnia cū morte finiri.*

ERS. 1.2.3.4.5. *Dixerunt enim* impij malè de animæ immortalitate ſentientes, *apud ſe non rectè. Exiguum, & cum tædio eſt tempus vitæ noſtræ*. breue & moleſtum vide ſpatium: breue quidem, ad viuendum, inſtans: ſæculum longa admodum ad ærumnas ſuſtinendas. *Et non eſt refrigerium in fine hominis.* Græce ἴασις, ſeu *curatio, medela.* Nullum medicamentum inuenitur, quo mors imminens auerti poſſis. Vulgate vndè carmen:

Contra vim mortis non eſt medicamen in hortis.

Et non eſt, qui agnitus ſit reuerſus ab inferis. Vt ſignificet eorum errorem, qui animam mortalem eſſe putant. Sapiens indicat, vndenam ille error ortum habuerit, nempe, quia nullum cognouerunt, qui poſt mortem ad terram redierit fidelis ſuæ immortalitatis teſtis. *Quia ex nihilo nati ſumus*, vltrò *temerè* (ex Græco) *fortuito* caſu, ſine Dei prouidentia: *& poſt hoc erimus tanquam non fuerimus. quoniam fumus flatus eſt in naribus noſtris.* Fumus eſt, aut fumo ſimilis reſpira

[illegible] nostra quæ simul fit, & simul deficit. [illegible] vt flatus è naribus exit, & vanescit [illegible] sic animus, cum corpus defecerit, in nihilum soluitur. *Et sermo scintilla, ad commouendum cor nostrum.* Et est vita nostra *sermo*, seu res (sumitur enim sermo pro re in sacris) quæ[illegible] nostræ simulis ad corpus animandum, & [illegible] vitalem ei tribuendum. *Qua scintilla extincta, cinis erit corpus nostrum, &c.* Cum scilicet, rore facta nubes vi caloris, sicque à circumstante frigore magis penetrata clarescit, reditque in suam aqueam naturam, & decidit. *Et nomen nostrum obliuionem accipiet per tempus*, seu longitudo temporis nominis nostri obliuionem inducet, *& nemo memoriam habebit operum nostrorum, &c.* Tempus vitæ nostræ transit [illegible] vmbra, quæ nullum sui vestigium post [illegible] quit. Neque finis noster retrogre[illegible] sed fixus manet, & immutabilis. *Quoniam consignata est, & nemo reuertitur.* Græcè, finis noster est quasi impresso sigillo *consignatus*, seu reuersio est consignata quasi sigillo, vnde reuertendi nulli locus datur. Quænam igitur huiusce erroris conclusio, vel consequentia stulti antecedentis?

2\. *Vers. 6. Venite ergo, & fruamur bonis, quæ sunt.* Præsentibus, & existentibus bonis fruamur, diuitiis, deliciis, voluptatibus. *Et vtamur creatura*, seu rebus creatis, *tanquam in iuuentute celeriter*, more iuuenum, vel dum iuuenta potimur, *studiose* quidem, *alacriter*, vt est in Græco loco particulæ *Celeriter*. * Si animus immortalis non [illegible], haud erat stulta hæc consequentia. Atqui illo [illegible] non obcæcamur, sed credimus animam [illegible] immortalem, eique præparatam esse æternam felicitatem, vel interminabile supplicium, debemus sic concludere: Ergò delicias, voluptates fugiamus, & rectis incumbamus [illegible] s.] * Profectò cum video tot peccatis [illegible] irretitos, & tam cæco impetu ad vo[illegible] properare, timeo, ne de animæ immortal[illegible] male sentiant: siquidem sunt praua illius [illegible] sectatores. Preme particulam, [illegible]. Vita enim tam breuis est, vt vel ad delinquendum, vel ad bene operandum necessarium sit quam celeriter se gerere. Huiusmodi igitur celeritatem ad peccandum stultis relinque [illegible] de immortalitate animæ praué opinantibus: & qui scis, immortalem esse animum, festinanter ad iustitiam sectandam accu[illegible].]

Vers. 7. 8. Vino pretioso, & vnguentis nos impleamus, perfundamus nos odoratis vnguentis, largiter pretiosum vinum hauriamus: *Et non prætereat nos flos temporis.* Græcè *Flos aeris*, tempus scilicet, serenum, quale est vernum floribus stipatum. *Coronemus nos rosis, antequam marcescant: nullum pratum sit, quod non pertranseat luxuria nostra.* Nullum pratum expers sit *petulantia*, & *insolentia* nostræ, sic enim ex Græco. Et quidem in iuuenibus luxuria insolens solet esse: nullam videt fœminam, quam non cupiat habere, insolenter ad omnes inhiat deturp[illegible].]

3\. *Vers. 9. Nemo nostrum exors sit luxuria nostra, &c.* Quia tantum voluptatis habebimus, quantum in hac vita captare nouerimus: nulla enim post mortem voluptas superest.

Vers. 10. Opprimamus pauperem iustum, &c. Contra pauperes, contra viduas, contra senes, quibus naturali iure compassio, miseratio, reuerentia debetur pugnaces insurgamus. * Si totus impiorum bonumce affectus ad luxuriem inhiat, quare crudelitatis propositum exerunt? Certè quia nunquam non vitium luxuriæ cum crudelitatis crimine colligatur.]

Vers. 11. Sit autem fortitudo nostra lex iustitia. Pro iusto ducamus, quidquid agere possumus. *Quod enim infirmum est, inutile inuenitur.* Qui pauperes sunt, aut alioquin viribus, ac potentia destituti, sibi, & aliis inutiles existunt. * O tempora, quando inutiles Reipublicæ iudicantur, qui ciuibus multiplicato exactionum arbitrio exitiali quidem non nocent.]

Vers. 12. Circumueniamus ergo iustum, quoniam inutilis est nobis. Græcè, *Insidiemur iusto*, quia incommodus nobis est. Sic Græcè. Quia *intractabilis*, seu quia adduci non potest, vt ad ea, quæ volumus patrare, condescendat, & conniueat. * Magna iusti laus est, impiis esse intractabilem, ne prauo eorum consortio alliciatur, vel iustitiam deserat.] *Et contrarius est operibus nostris, & improperat nobis peccata legis, & diffamat in nos peccata disciplina*, celebrat, diuulgat, quæ nos contra legem delinquimus. * An verbis eam agit diuulgationem? Minimè: nec enim deceret iustum vel impiorum peccata ceulgare, eaque diffamare. Sed quidem eos vitæ infamat exemplo. Vita enim vnius puta omnium peccatorum taxat impuritatem.]

Vers. 13. Promittit, se scientiam Dei habere, & filium Dei se nominat, Iactat, se veram Dei, diuinarumque rerum habere cognitionem, & se (per gratiam) filium Dei esse affirmat, nos autem hostes, & aduersarios Dei. Hæc, & sequentia non à solis Iudæis in solum Christum, vt aliqui putarunt, sed à quibusuis impiis in quosuis iustos promiscuè iactantur.

Vers. 14. Factus est nobis in traductionem cogitationum nostrarum, seu in redargutionem. Redarguit, & traducit nos, cogitationes, & cuncta nostra cognoscit, doctrinam, ac mores nostros damnat.

Vers. 15. Grauis est nobis etiam ad videndum. Nec conspectum quidem illius ferre possumus sine molestia. *Quoniam dissimilis est aliis vita illius, & immutatæ sunt viæ eius*, id est, multo aliæ sunt. Hispanè, *Son muy diferentes* Possunt enim iusti, qui vias rectas virtutis terunt, quæ Dei viæ sunt, dicitare: *sicut exaltantur cœli à terra, sic exaltata sunt viæ meæ à viis vestris*, Isa. 55.

Vers. 16. Tanquam nugaces æstimati sumus ab illo, seu tanquam res falsa, adulterina, fucata. Græcè *Res, cui scoria admixta*, quale numisma subæratum, & adulterinum. *Et abstinet se à viis nostris tanquam ab immunditiis; & præfert nouissima iustorum*, id est, beata esse extrema iustorum affirmat. *Et gloriatur Patrem se habere Deum.* Quod autem habet iustus, de quo iustiùs possit gloriari?

Vers. 17. 18. Videamus ergò, si sermones eius veri sint, si scilicet sit Dei filius, & tentemus, quæ ventura sunt illi, videamus, quo tandem res eius euadant, *& sciemus, quæ erunt nouissima illius* Hispanè exponam. *Veremos, enque viene a parar su jactancia: sum Dei filius. Si enim est verus filius Dei, suscipiet eum, & liberabit eum de manibus contra[riorum]*

Margin notes (left column):

Bonum temporum consumptio, se immortalibus traxerunt. [partly illegible]

Qui sciremus animam immortalē esse, cōcludamus debere recta sectari opera.

Qui cæco impetu quærit voluptates, dat indicium, se de animi immortalitate malè sentire.

Vita tam breuis est vt necessarium sit celeriter opera iustitiæ præstare. [partly illegible]

Insolens iuuenum luxuria.

Iuuenum luxuria cum crudelitate mixta. [partly illegible]

Margin notes (right column):

Vitium luxuriei admodum crudele.

Inutiles Reipublicæ iudicantur, qui multiplicato exactionis arbitrio, ciuibus non nocet.

Magna iusti laus esse intractabiles.

Iusti immaculata vita arguit impiorum iniquitatem.

contrariorum pater Deus. *Suscipies* inquam eum, seu ei succurret. In Scriptura verbum *Suscipio*, idem est, ac *Protego*, *Defendo*. * Stulta excogitatio. Assolet enim Deus plerumque permittere vt sui filij ab impiis crucientur, ærumnis & incommodis afficiantur, vt Filio vnigenito assimilentur.]

Deus permittit suos filios ærumnis agitari, vt Christo assimilentur.

Vers. 19. *Contumelia, & tormento interrogemus eum*, exploremus, probemus, *vt sciamus reuerentiam eius*, Græcè, mansuetudinem, æquitatem, tranquillitatem, quia etiam læsus, de vindicta non agit. * Profectò nihil efficacius ad dignoscendum, an quis sit Dei filius, seu sanctus existat, quàm iniuria si affectus sit vindictæ non det operam.] *Et probemus potentiam illius.* An possit lacessitus, & iniuriis affectus eas patienter tolerare? * Hominis virtus potentissima est patientia in iniuria.]

Si quis affectus iniuria vindictæ nō studet, se Dei filium esse firmat.

Virtus potentissima est patientia in iniuriis.

Vers. 20. *Morte turpissima condemnemus eum*, seu infami mortis genere. *Erit enim ei respectus ex sermonibus illius.* Græce *Erit visitatio eius.* Id est, prout prædixit, visitabitur, respicietur, & iuuabitur à Deo. Ironia est, quo eodem Iudæi Christo Domino insultarunt, *Math.* 27.

Vers. 21. *Hæc cogitauerunt, & errauerunt* impij illi: *excæcauit enim illos malitia eorum.* * Peccata enim cum tenebræ sint, corda impiorum semper excæcant.]

Peccatum cæcitas mētis.

Vers. 22. *Et nescierunt Sacramenta Dei*, mysteria scilicet, seu arcana iudicia. *Neque mercedem sperauerunt iustitiæ*, qui animæ immortalitatem abnegabant, *Nec iudicauerunt honorem animarum sanctarum*, seu animas iustas præmio esse donandas.

Vers. 23. *Quoniam Deus creauit hominem, &c.* Deus creauit hominem *in incorruptione*) sic Græcè) seu vt esset incorruptibilis, & immortalis.

Vers. 24. 25. *Inuidia autem diaboli mors introiuit in orbem terrarum.* Quia Diabolus hominis felicitati inuidens. Eum induxit ad peccandum, ex peccato autem secuta mors est. *Imitantur autem illum, qui sunt ex parte illius* Ex Græco *Mortem experiuntur*, quam diabolus inuexit, hi, qui sunt partis illius, nempe diaboli, seu qui illius tentationibus acquiescunt, & illum ducem sequuntur. Contrarium iustis accidit, de quibus *cap. sequentis* initio dicitur. *Iustorum animæ, &c.*

CAPVT III.

Sapiens explicat iustorum felicitatem, in quos frustra insanit impiorum sæuitia: & temporariam, ac æternam impiorum infelicitatem. Celebrat castitatem, luxuriem improperat.

1. IVSTORVM autem animæ in manu Dei sunt, & non tanget
illos tormentum mortis. 2. Visi sunt oculis insipientium
mori: & æstimata est afflictio exitus illorum; 3. & quod à
nobis est iter, exterminium: illi autem sunt in pace. 4. Et si
coram hominibus tormenta passi sunt, spes illorum immor-
talitate plena est. 5. In paucis vexati, in multis benè dis-
ponentur: quoniam Deus tentauit eos, & inuenit illos dignos
se. 6. Tanquam aurum in fornace probauit illos, & quasi holocausti hostiam ac-
cepit illos, & in tempore erit respectus illorum. 7. Fulgebunt iusti, & tanquam
scintillæ in arundineto discurrent. 8. Iudicabunt nationes, & dominabuntur
populis, & regnabit Dominus illorum in perpetuum. 9. Qui confidunt in illo, in-
telligent veritatem & fideles in dilectione acquiescent illi: quoniam donum & pax
est electis eius. 10. Impij autem secundùm quæ cogitauerunt, correptionem habe-
bunt: qui neglexerunt iustum, & à Domino recesserunt, 11. Sapientiam enim, &
disciplinam qui abiicit, infelix est; & vacua est spes illorum, & labores sine fructu, &
inutilia opera eorum. 12. Mulieres eorum insensatæ sunt, & nequissimi filij eorum.
13. Maledicta creatura eorum, quoniam felix est sterilis: & incoinquinata, quæ ne-
sciuit thorum in delicto, habebit fructum in respectione animarum sanctarum: 14. &
spado, qui non operatus est per manus suas iniquitatem, nec cogitauit aduersus
Deum nequissima: dabitur enim illi fidei donum electum, & sors in templo Dei ac-
ceptissima, 15. Bonorum enim laborum gloriosus est fructus, & quæ non con-
cidat radix sapientiæ. 16. Filij autem adulterorum in inconsummatione erunt, &
ab iniquo thoro semen exterminabitur. 17. Et si quidam longæ vitæ erunt, in
nihilum computabuntur, & sine honore erit nouissima senectus illorum. 18. Et si
celeriùs defuncti fuerint, non habebunt spem, nec in die agnitionis allocutionem.
19. Nationis enim iniquæ diræ sunt consummationes.

COMMEN

COMMENTARII.

1\.
Iustorum felicitatem sapiens expendit.

ERS. 1. *Iustorum autem animæ in manu Dei sunt*, vt eos à truculenta impiorum (de quibus *cap.* superiori) sæuitia protegat. *Et non tanget illos tormentum mortis*, seu *cruciatus* (Græcè) qui iustos ad mentem impiorum interimat scilicet, non corpore solo, sed & anima, vti vulgò illi iactitabant. Mortem corporis sæpe inferunt iustis, animæ mortem non possunt sine iustorum voluntate inferre.

Mors animæ & nomine & re mors est horribilis.

* Porrò mors corporis hîc, nec nomen quodammodo mortis habet, si cum animæ morte & re & nomine comparetur.

Vers. 2. 3. Visi sunt oculis insipientium mori, & existimata est afflictio exitus illorum ex hac vita; id est, impij putarunt obitum iustorum verè mortem esse ærumnosam, & miseram: *Et quod à nobis est iter, exterminium*. Putarunt, iter, seu abitum illorum à nobis esse exterminium, seu exitium, credentes, illos penitus interire: *Illi autem sunt in pace*: stulta illorum cogitatio, cum reuera mors iustis non sit nisi exitus à vita ærumnis plena & mortali ad vitam immortalem & felicem.

Vers. 4. 5. Etsi coram hominibus tormenta passi sunt. Licet fuere tormentis exitialibus excruciati, id quod inter cruciatus spetabant plenè & in perpetuum possidebunt. Vel spe immortalitatis felicissimæ roborabantur, vt patienter tormenta sibi iucunda sustinerent.

Præmij futuri spes dulces reddit præsentes ærumnas.

* Nam spes præmij futuri dulces reddit huius mortalitatis ærumnas.] In paucis vexati, quia non sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam.

Quidquid hîc patimur, parùm aut nihil est præmij comparatione.

* Quidquid enim hîc patimur, parùm profectò, aut nihil est, si cum cœlesti gloria comparatur.] *In multis* enim *benè disponentur* multis bonis cumulabuntur paucarum ærumnarū in præmium. *Quoniam Deus tentauit eos, probauit, & inuenit eos dignos se* In tribulationum, & tormentorum igne expertus est eos aurum pretiosissimum esse Regia cœlesti dignum.

Vers. 6. Tanquam aurum in fornace probauit illos Gratum enim fuit Deo tormentorum sacrificium, quod Martyres, & iusti ab impiis vexati, ei obtulére, quasi esset gratissimi odoris holocaustum. *Et in tempore erit respectus illorum*, id est, suo tempore ratio illorum habebitur. Nam.

Vers. 7. 8. Fulgebunt iusti, & tanquam scintillæ in arundineto discurrent. Græcè *In stipula*, quæ scilicet velocissimè igne flagrat. *Iudicabunt nationes*. Math. 19. Sedebunt *iudicantes, duodecim Tribus Israel*. *Et dominabuntur populis*, eos scilicet iudicando. *Et regnabit Dominus illorum in perpetuum*. Vnde ipsi Domino conregnabunt.

Iusti ita cum Deo identificantur vt Deo regnante simul & ipsi regnent.

* Si de præmio iustorum agitur, videbatur aptius dicendum: *Et regnabunt in perpetuum*, & non. *Et regnabit Dominus illorum*. Certè iusti omnes ita cum Deo in superis identificantur, vt Domino regnante, simul & ipsi regnent.]

Vers. 9. Qui confidunt in illum, intelligent veritatem. Qui Deo subnixi suas in eum spes collocant, veritatem ab eo edocentur: *Et fideles in dilectione, acquiescent illi*. Et qui eum fideliter amant, illi firmiter adhærescent. *Quoniam donum, & pax est electis eius*. Græcè, *Pax & misericordia*: * Aptè ait *Donum & pax, misericordia & pax*. Donum enim ac misericordia Dei per antonomasiam profectò est pace potiri spirituali iustos. Imo & pace temporali homines frui donum egregium est, & magnæ misericordiæ documentum.]

Pace homines frui magnū Dei donum est, & egregiū misericordiæ documentum.

2\.
Impiorum infelicitas depingit.

Vers. 10. Impij autem secundùm quæ cogitauerunt, seu vt merentur eorum cogitata, *correptionem habebunt*, punientur. *Qui neglexerunt iustum, & à Domino recesserunt*, negligentes sectari iustitiam, quæ ad Deum ducit, contrariam terentes viam recesserunt ab eo.

Vers. 11. Sapientiam enim & disciplinam qui abiicit, infelix est, &c. Qui Dei legem contemnit, instar infelicis, nihil vtiliter operatur.

Plus in hac vita patiuntur impij quā iusti.

* Preme illud: *Et labores sine fructu*. Queisnam impij voluptatibus addicti, agitantur laboribus, si nullum pratum est quo luxuria eorum non pertranseat? Certè dum vitiis student, grauioribus, ac iusti, incommodis afficiuntur; quia vitiorum iter pungentibus semper spinis abundat.] Nonnullas eorum ærumnas exponam.

Vers. 12. 13. 14. 15. Mulieres eorum insensatæ sunt, Eorum mulieres erunt insipientes, fatuæ, adulteræ. Certè vxorem fatuam sustinere, grauissimum marito flagellum est.] *Et nequissimi filij eorum*. Quantumuis parens impius sit, de filij dolet impietate.

Grauissimum mariti flagellum, vxorē fatuam sustinere.

Filius quasi hæreditario iure parentis impietatem sectatur.

* Profectò in supplicium accidit parenti impio, eius filium velut hæreditario iure iniustitiam & iniquitatem sectari.] *Maledicta creatura eorum*, generatio, progenies, & quidquid ex creatis possident: *Quoniam felix est sterilis, &c.* Præstat esse sterilem, labe tamen peccati non coinquinatam, quàm filios ex adulterio habere. Vndè feliciter agit sterilis, qui fidem marito datam non fefellit nec thorum eius violauit. *Habebit fructum in respectione animarum sanctarum*, Græcè, *In visitatione animarum*, cum scilicet singulorum merita visitabuntur.

Se vxor sanctam ostendit, dum videt maritum luxuriari, & tamen casta est.

* *Animarum*, inquam, *sanctarum*. Fœmina enim impio viro nupta, quæ fidem ei seruat, se sanctam omninò profitetur. Nam videre vxorem, suum maritum alienas sectari voluptates, assolet eam ad vindictam, illicitos amores admittendo, vel etiam procurando.] *Et spado, qui non operatus per manus suas iniquitatem, &c.* Eunuchus, qui nec opere, nec cogitatu vel desiderio sese huiusmodi sordibus inquinauit, maximè si sese spontè castrarit propter Regnum cœlorum voto, vel firmo perpetuæ continentiæ proposito: magnum præmium accipiet. *Dabitur enim illi fidei donum electum, &c.* Recipiet insigne fidei præmium. Sed quodnam hoc erit? Munus & portio inter sacros Ministros optima, iucundissima, ipsisque admodum grata. Alludit ad *Deut. 23.* vbi spadones ab Ecclesia Dei arcentur. Quasi diceret, Etsi naturales, seu corporales spadones ab Ecclesia excludantur: tamen spirituales illi vel metaphorici spadones ab ea non excludentur, quin potius primum in ea, ac præcipuum locum tenebunt, ad nobilissima illius munia adhibebuntur, & fructibus eius optimis perfruentur. * *Bonorum enim laborum gloriosus est fructus, & quæ non concidat radix Sapientiæ*. Fructibus inquam gloriosissimis potientur, nempe radice Sapientiæ, id est, Sapientia cœlesti firmiter in eis radicata, & infixa. Quæ

Castis liberalissimè gratia orationis, ac contemplationis communicatur.

non concidat, nec vnquam depereat, aut emarcescat. * Castis enim liberalissimè communicatur orationis, ac meditationis gratia, & reliqua Sapientiæ cœlestis fercula, quibus longè suauius delicantur, quàm coniugati omnibus coniugij sui bonis.]

3. *Illegitimi filij ærumnas attexit.*

Vers. 16. Filij autem adulterorum in consummatione erunt, seu erunt imperfecti, & immaturi, quia ante tempus & antequam fructum vllum edant, peribunt. *Et ab iniquo thoro semen exterminabitur*, id est, filij ab iniquo thoro profecti, & geniti exterminabuntur. * Vel aptius fortassè, coniugi adultero legitima proles denegabitur. Cum ergo conquereris, quod diuitiis legitimum hæredem non habeas, qui alienis voluptatibus captandis studes?]

Adultero coniugi legitima proles solet a Deo denegari.

Vers. 17. Etsi quidem longa vita erunt, &c. Quod si contingat aliquando e viuis adulterij filios non exterminari, sed longam vitam ducere, nihili ab omnibus fient, & vel in senecta, quam omnes assolent venerari, ab omnibus despicientur. * Certè in supplicium filiis adulterinis longa vita datur. Satius enim est mori, quàm vitam infamem cunctis odiosam ducere. Huiusmodi autem supplicio non filio, sed parenti adultero præparatur.]

Filiis spuriis diu viuentibus, diuturna vita supplicium est parenti adultero.

Vers. 18. 19. Etsi celeriùs defuncti fuerint, non habebunt spem. scilicet apud Deum, cum sint scelesti. * Vndenam colligit Sapiens scelestos eos fore, si scelus filij non est, à patre vel matre adultera prodire? Certè quia plerumque eiusmodi filij scelesto parenti solet assimilari.] *Nec in die agnitionis allocutionem.* Græce, *Nec in die discretionis vel iudicij* habebit *consolationem*. sciens enim, se ex illegitimo thoro esse natum, maxima, si vere ad discretionis & iudicij, seu prudentiæ diem peruenit, tristitia afficietur. * Stultus enim erit filius illegitimus, si de huiusmodi non doleat ærumna.] *Nationis enim iniquæ diræ sunt consummationes.* Græcè, *generationis*. Id est, Iniquæ huiusmodi generationes habent exitus infelices.

Filius ex adultero solet parenti scelesto assimilari.

Stultus est filius illegitimus, qui de huiusmodi ærumna non doleat.

CAPVT IV.

Confert Sapiens iustos cælibes cum adultera prole. Illos prosperè semper agere, hos infeliciter: tandem illos præmio potiri, hos supplicio æterno affici concludit.

1. QVAM pulchra est casta generatio cum charitate: immortalis
est enim memoria illius: quoniam & apud Deum nota est, &
apud homines. 2. Cùm præsens est, imitantur illam: & desi-
derant eam cùm se eduxerit, & in perpetuum coronata trium-
phat incoinquinatorum certaminum præmium vincens. 3.
Multigena autem impiorum multitudo non erit vtilis, &
spuria vitulamina non dabunt radices altas, nec stabile
firmamentum collocabunt 4. Et si in ramis in tempore germinauerint, infir-
miter posita, à vento commouebuntur, & à nimietate ventorum eradicabun-
tur. 5. Confringentur enim rami inconsummati, & fructus illorum inutiles, &
acerbi ad manducandum, & ad nihilum apti. 6. Ex iniquis enim somnis filij qui
nascuntur, testes sunt nequitiæ aduersus parentes in interrogatione sua. 7. Iu-
stus autem si morte præoccupatus fuerit, in refrigerio erit. 8. Senectus enim
venerabilis est non diuturna, neque annorum numero computata: cani au-
tem sunt sensus hominis. 9. & ætas senectutis vita immaculata. 10. Placens
Deo factus est dilectus, & viuens inter peccatores translatus est. 11. raptus est
ne malitia mutaret intellectum eius, aut ne fictio deciperet animam illius.
12. Fascinatio enim nugacitatis obscurat bona, & inconstantia concupiscentiæ
transuertit sensum sine malitia. 13. Consummatus in breui expleuit tempora
multa: 14. placita enim erat Deo anima illius: propter hoc properauit educere
illum de medio iniquitatum. Populi autem videntes, & non intelligentes,
nec ponentes in præcordiis talia: 15. quoniam gratia Dei, & misericordia
est in sanctos eius, & respectus in electos illius. 16. Condemnat autem iustus
mortuus viuos impios. & iuuentus celeriùs consummata, longam vitam in-
iusti. 17. Videbunt enim finem sapientis, & non intelligent quid cogitauerit de
illo Deus, & quare muniuerit illum Dominus. 18. Videbunt & contemnent
eum: illos autem Dominus irridebit. 19. & erunt post hæc decidentes sine ho-
nore, & in contumelia inter mortuos in perpetuum: quoniam disrumpet illos
inflatos sine voce, & commouebit illos à fundamentis, & vsque ad supre-
mum desolabuntur: & erunt gementes, & memoria illorum peribit. 20. Venient
in cogitatione peccatorum suorum timidi, & traducent illos ex aduerso iniquitates
ipsorum.

COMMEN

COMMENTARII.

1\. Calibs [illegible] à Sapiente laudatur.

VERS 1. *O quàm pulchra est casta generatio cum claritate.* Præclarius est ad elegantiam decorus, & firmius ad [illegible] immortalitatem à filiorum procreatione [illegible] licet, abstinere ob virtutis studium, quam illos suscipere. Fit comparatio [illegible] dentibus, vbi de filiis adulterorum [illegible] fuit. Græce, *Melior est caremia filiorum cum virtute.* * Viri & coniuges, qui virtutem [illegible], colligent, se minime sterilitate laborare [illegible] quotidie virtutis immortales fœtus [illegible] tur.] *Immortalis enim est memoria* [illegible]c. Nam si co[illegible] ges filios habere ex[illegible], suam vt memoriam æternam faciant [illegible]tis actu egregios proferunt, apud [illegible], in quem non cadit obliuio immortalitas, & apud homines d[illegible] turnam admodum [illegible] cuntur. * Testor eos, qui aliquod pium [illegible]s, v. gr. Xenodochium, Monasterium, &c. [illegible]s opibus excitant, quorum memoria quoti[illegible] restior [illegible] dum mon[illegible] proceres opibus & filiis redunda[illegible] immatura obruit obliuio.]

Secrelæ [illegible] virtutis studentes.

Æterna [illegible] memor[illegible] [illegible] suis opibus ædificant.

Vers. 2. Cum præsens est imitantur illam. Sic apud homines nota est casta generatio, vt præ[illegible]tem mirentur, & aliqui conentur imitari. *Et desiderant eam, cum se eduxerit*, seu cum abs[illegible] sui [illegible] sui relinquit desiderium. *Et in perpetuum coronata triumphat, incoinquinatorum certaminum præmium vincens.* Id est, æternum triumphat, perc[illegible]piens de incontaminato certamine pr[illegible] vincens, seu victor.

2\. Impiorum [illegible] [illegible] parum.

Vers. 3. Multigena autem impiorum multitudo non [illegible] vtilis. Multitudo filiorum, quos impij [illegible], nulli[illegible] prorsus Reipublicæ erit. *Et [illegible] plantationes non dabunt radices altas.* Græcè, [illegible] *plantationes* firmas non habent ta[illegible]e dixerim, *Hi ex spurias se logian* [illegible] *stabile firmamentum collocabunt.* * Vndè [illegible] vi marcescunt, dum viuunt. & sine fund[illegible]e corruit illicò ædificatio.]

Filij spurij [illegible] sæpè vitæ.

V[illegible] 4. Et si in ramis in tempore germinauerint, *&c.* [illegible] ad tempus, breue quidem, videa[illegible] proferre, sed tamen cum radix [illegible] tuta, seu collocata est, ventorum ag[illegible] illicò corruunt. * Ag[illegible] est filiis ex peccato genitis infe[illegible]

Filiis ex peccato [illegible] agnosc[illegible] est in [illegible].

V[illegible] 5. Confringentur enim rami inconsummati, [illegible] huiusce non radicatæ arboris facile [illegible]tur, quia perfectionem & robur non [illegible]t. *Et fructus illorum*, si fortè aliqua[illegible] emittunt, *inutiles* plane, *& acerbi ad manducandum, & ad nihilum apti.* * Si aliquando vidisti a[illegible] quem ex huiusmodi filiis publico mu[illegible] [illegible]ctum, ô quàm acerbos fructus esse fueris expertus! Attamen virtutis exercita[illegible] omnia non semel naturæ acerba dulcorarunt.]

Vitæ spuri[illegible] acerbitas [illegible] ac [illegible].

Vers. 6. Ex iniquis enim somnis filij qui nascuntur [illegible] Filij qui ex iniquo concubitu, somno simi[illegible] procedunt, testificantur parentum adulterium, si quis inquirat, vnde sint orti.

3\. Immatura [illegible] mors.

Vers. 7. 8. 9. Iustus autem si morte præoccupatus fuerit in refrigerio, siue in requie erit. *Senectus* *enim venerabilis est non diuturna, nec annorum numero computata.* * Non enim senes venerabiles exponuntur ob annorum multiplicitatem, sed virtutum ornamenta.] *Cani autem sunt sensus hominis.* Qui Sapiens est & virtute fulgens satis senex, ac canus est. *Et ætas senectutis vita immaculata*, licet in adolescente, vel puerulo existat.

commendatur.

Senex non sunt venerabiles propter canos, sed ab virtutes.

Vers. 10. 11. Placens Deo factus est dilectus. Placens (ex Græco) factus Deo, dilectus est: *& viuens inter peccatores, raptus est, ne malitia mutaret intellectum eius, aut ne fictio deciperet animam illius.* Is, qui Deo placebat, dilectus est, & hoc beneficio ideo affectus, quod cum inter peccatores viueret, raptus, seu translatus ab hoc sæculo fuit; ne ex prauorum societate infectus, malitia eius mutaret intelligentiam, vel sensum vel dolus eum ad voluptates mundi distraheret. * Mors equidem immatura sæpe diuinæ dilectionis est documentum sic. *Enoch olim placuit Deo, & translatus est in paradisum.* Gen. 5.

Diuinæ dilectionis documentū sæpè est immatura mors.

Vers. 12. Fascinatio enim nugacitatis obscurat bona. Malitia & iniustitia specie honesti obiecta oculos mentis sæpe perstringit, vt quæ verè bona sunt, non videant: & è contra bona putent, quæ vere sunt mala. Græcè. *Fascinum leue, vile, nullius pretij.* * Et quidem diuitiæ, voluptates, honores, & quæque mundi bona fascinū leue sunt, ideò bona nihili æstimanda.] *Et inconstantia concupiscentiæ transuertit sensum sine malitia.* Impetus concupiscentiæ, quo agimur, & torquemur, eruit, effodit, immutat, & euertit animum malitiæ expertem. Cum autem concupiscentiæ fræna laxantur, omnis innocentia corrumpitur colluuie vitiorum. * Preme verbum *Transuertit*, cuius loco est in Græco *Euertit sensum.* Alij addunt, *vt solent metalla cum effodiuntur.* Qui argenti viui venas effodiunt, vi metalli penetrantis illius & sensu & viribus conturbati recedunt. Valg[illegible] expendam, *Salen azogados depies a caueza.* Haud aliter qui voluptatibus (magno quidem labore) captandis incumbunt, mentis laborant conturbatione.]

Diuitiæ voluptates, & mundi alia quæque sunt fascinum leue, & nullius pretij bona.

Voluptates mentem conturbant.

Vers. 13. 14. 15. Consummatus in breui expleuit tempora multa. Non diu in hac vita commoratus, perfectionem virtutis adeptus est, illudque confecit spatium, quod alij longo tempore decurrunt. *Placita enim erat Deo anima illius, &c.* * Mirabile enim est, iustum diu inter peccatores degentem sine malitia conseruari. Ideò miramur tanta Iobum puritate nituisse, quam tot sociorum Husitarum impietas non peruerterit.] *Populi autem videntes, & non intelligentes, &c.* Vulgus verò, & impij aspiciunt celerem talium è vita eductionem, & non intelligunt, neq; mente callent, talia ex speciali Dei misericordia iustis euenire. *Quoniam gratia Dei, & misericordia est in sanctos eius.* Hoc est quod vulgus non percipit, nec Dei specialem esse iustorum, seu prædestinatorum prouidentiam attendunt.

Mirabile est, quandiu iustū inter prauos degentem, iustitiā conseruare.

Vers. 16. Condemnat autem iustus mortuus viuos impios. Quia iusti nomen & gloria, & diuersitas morum, & studiorum fert quodammodo contra ipsos sententiam. * Et videntur definire, viuentes impios longam vitam in scelerum recepisse supplicium. Quia multiplicatis longa vita sceleribus pœna multiplicabitur.]

Impius aliquando in supplicium longam vitam ducit.

bitur.] *Et iuuentus celerius consummata longam vitam iniusti.* Et iustus breuem vitam ducens condemnat longam vitam iniqui. Quia breui tempore multum in virtute profecit, impius verò diuturno nihil.

Vers. 17. *Videbunt enim finem Sapientis,* aspicient stulti viri iusti immaturam mortem. *Et non intelligent, quid cogitauerit de illo Deus,* seu quonam consilio, quanam prouidentia Deus id gesserit, ignorabunt, *& quare muniuerit illum Deus,* seu securum illum fecerit, in locum tutum ducendo, non callebunt.

Vers. 18. 19. *Videbunt, & contemnent eum,* non intelligentes diuinæ prouidentiæ consilium, putabunt, infelicem eum fuisse, qui tam cito fuit extinctus. *Illos autem Dominus irridebit, &c.* Post diuturnam in deliciis absumptam vitam despecti ab omnibus corpore & animo morientur socij eorum, qui æterno supplicio torquebuntur. * Hæc plerumque hic impiorum pœna, vt morte infami decedant è viuis.] *Quoniam disrumpet illos inflatos, sine voce* Deus conteret impios superbos, non habentes quid dicant, vel conquerantur. *Et commouebit illos a fundamentis, &c.* vsque ad extremum excidet ædificium. Vulgari idiomate exponam. *No queda del un pto piedra sobre piedra.* *Et erunt gementes,* serò quidem, *& memoria illorum peribit.*

Plerumque impius infami morte decedit.

Vers. 10. *Venient in cogitatione peccatorum suorum timidi.* Cogitabunt, & quasi computabunt sibi timentes grandem summam iniquitatum. *Et traducent illos ex aduerso iniquitates ipsorum.* Græcè, & conuincent, coarguent, palam declarabunt, & ante omnium oculos proponent suas iniquitates. *Ex aduerso* quidem. Non enim erit tunc opus aliena vel accusatione, vel testimonio, vt impij conuincantur. Conscientia erit pro mille testibus, & ipsa scelera quasi ex aduerso stantia illos redarguent. * Preme illud. *Venient in cogitatione peccatorum suorum.* In tartaro enim crudelissima tortura erit amara admodum peccatorum recordatio.]

Crudelissima damnatis erit tortura peccatorum æterna recordatio.

CAPVT V.

Fletum impiorum inutilem Sapiens exprimit, & horribile eorum supplicium manifestat.

1. TVNC stabunt iusti in magna constantia, aduersus eos qui se
angustiauerunt, & qui abstulerunt labores eorum. 2. Vi-
dentes turbabuntur timore horribili, & mirabuntur in subi-
tatione insperatæ salutis, 3. dicentes intra se, pœnitentiam
agentes, & præ angustia spiritus gementes: Hi sunt quos ha-
buimus aliquando in derisum, & in similitudinem imprope-
rij. 4. Nos insensati vitam illorum æstimabamus insaniam,
& finem illorum sine honore: 5. ecce quomodo computati sunt inter filios Dei,
& inter sanctos sors illorum est. 6. Ergo errauimus à via veritatis, & iustitiæ lu-
men non luxit nobis, & Sol intelligentiæ non est ortus nobis. 7. Lassati sumus in
via iniquitatis & perditionis, & ambulauimus vias difficiles, viam autem Domini
ignorauimus. 8. Quid nobis profuit superbia? aut diuitiarum iactantia quid con-
tulit nobis? 9. Transierunt omnia illa tanquam vmbra, & tanquam nuntius per-
currens, 10. & tanquam nauis, quæ pertransit fluctuantem aquam: cuius, cùm
præterierit, non est vestigium inuenire, neque semitam carinæ illius in fluctibus:
11. aut tanquam auis, quæ transuolat in aëre, cuius nullum inuenitur argumentum
itineris, sed tantùm sonitus alarum verberans leuem ventū, & scindens per vim itine-
ris aërem: commotis alis transuolauit, & post hoc nullum signum inuenitur itineris
illius: 12. aut tanquam sagitta emissa in locum destinatum, diuisus aër continuò
in se reclusus est, vt ignoretur transitus illius: 13. sic & nos nati continuò desi-
uimus esse: & virtutis quidem nullum signum valuimus ostendere: in malignitate
autem nostra consumpti sumus. 14. Talia dixerunt in inferno hi, qui peccaue-
runt: 15. quoniam spes impij tanquam lanugo est, quæ à vento tollitur: & tan-
quam spuma gracilis, quæ à procella dispergitur: & tanquam fumus, qui à vento
diffusus est: & tanquam memoria hospitis vnius diei prætereuntis. 16. Iusti au-
tem in perpetuum viuent, & apud Dominum est merces eorum, & cogitatio il-
lorum apud Altissimum. 17. Ideò accipient regnum decoris, & diadema speciei
de manu Domini: quoniam dextera sua teget eos, & brachio sancto suo defendet
illos. 18. Accipiet armaturam zelus illius, & armabit creaturam ad vltionem ini-
micorum. 19. Induet pro thorace iustitiam, & accipiet pro galea iudicium cer-
tum. 20. Sumet scutum inexpugnabile æquitatem: 21. acuet autem duram

iram

iram in lanceam, & pugnabit cum illo orbis terrarum contra insensatos. 22. Ibunt directe emissiones fulgurum, & tanquam à benè curuato arcu nubium extermina-buntur, & ad certum locum insilient. 23. Et à petrosa ira plenæ mittentur grandine, excandescet in illos aqua maris, & flumina concurrent duriter. 24. Contra illos stabit spiritus virtutis, & tanquam turbo venti diuidet illos: & ad eremum perducet omnem terram iniquitas illorum, & malignitas euertet sedes potentium.

COMMENTARII.

1\. *Merentur Sapiens tanquam impiorum fa[illegible].*

VERS. 1. *Tunc*, seu in morte *stabunt iusti in magna constantia* consistent coram diuino tribunali constantes, confidentes, intrepidi, *aduersus eos*, *qui se angustiauerunt*, qui eos affecerunt [illegible]stia: *Et qui abstulerunt labores eorum*, seu [fru]ctus laborum, res scilicet, & bona, quæ sibi [su]o labore pepererant. * Agit hic maximè [d]e Iudicibus iniquis pauperum expilatoribus, & de iis, qui seruientes seu laborantes sua mercede defraudant. Quibus strictum iudicium.

Iudicio pauperis ca[illegible] & [illegible] mercede[illegible] [illegible] strictum præparatur.

Vers. 2. 3. Videntes turbabuntur, &c. Græcè, stupebunt, & in extasim rapientur propter inopinatam & inexpectatam Salutem ac felicitatem, quæ subitò iustis obuenit. *Dicentes* scilicet, *intra se pœnitentiam agentes, & præ angustia spiritus gementes*, non serium pœnitentiam, quæ sit actus virtutis, sed fictam, & seram quam desperatio & tormenta exprimunt: *Hi sunt, quos habuimus aliquando in derisum, & in similitudinem improperij* Græcè, *In parabolam*, in prouerbium. [Qu]ando enim vellemus aliquem ludibrio habere, [ve]l probris ac contumeliis configere, diceba[mus]: Fias sicut ille sordidus. * Nè pauperem [illegible]m ac nudum spernas fortasse ex in[illegible] [ill]us Deo gratum quam sæculi Princi[pem.]

Ne pauperem [illegible] fortasse ex i[illegible] [illegible] Deo gratum quam Reges.

[Vers.] 4. 5. *Nos insensati vitam illorum æstimabamus insaniam, & finem eorum*, seu obitum *sine ho[nor]e*, siue honore indignum. *Ecce quomodo computati sunt inter filios Dei, &c.* * Vt edisces, ex [illegible] externa animi merita, vel demerita non [illegible]. Dei enim sunt occulta iudicia & sub sordido cortice succus solet suauissimus latitare.

Ex externa spec[ie] animi merita non computanda.

Vers. 6. Ergo errauimus à via veritatis, &c. Licet enim radij cœlestis solis, seu gratiæ diuinæ omnibus sufficienter præstetur: tamen impiis, excæcatis & obstinatis non lucent de facto, seu efficaciter: cum illos corde suo excludant, aditum denegent, præpediantque, nè efficaciter penetrent.

Vers. 7. Lassati sumus in via iniquitatis, &c. * Quid mirum, tanta impij lassitudine fuisse affectos si viam virtutis floridam deserentes, viam iniquitatis inierunt desertam à Deo, ab Angelis, ab omni bono, virtutibus vacuam, & inaccessam, à dæmonibus infessam, tenebrosam, innol[illegible] tam mille molestiis, mille periculis [illegible]eram, à salute remotissimam, ad æternam de[sol]ationem ac perditionem deducentem. * Verè insensatus, qui tam immenso labore damnationem acquirit, qui facilius admodum, imò gratis poterat æternam felicitatem comparare.] *Viam autem Domini ignorauimus* esse placidam,

Quàm [di]fficilis & aspera perditionis via.

Verè insensatus qui immenso labore damnationem acquirit.

facilem, directam, floridam, planam Deo, & Angelis peruiam.

Vers. 8. 9. 10. 11. 12. 13. Quid nobis profuit superbia, aut fastus sæculi? *Aut diuitiarum iactantia quid contulit nobis* ad statum æternum? Diuitiæ etenim periere nobis æternùm miseris. *Transierunt omnia illa tanquam vmbra. Et tanquam nuncius percurrens.* Græcè, *Tanquam nuncium, vel fama prætercurrens.* * Diuitiæ fallaces aptè quidem prætercurrenti nuncio comparantur, quòd velociter auolat, & plerumque si faustum sit mendax deprehenditur.] *Et tanquam nauis, quæ pertransit fluctuantem aquam; cuius cum præterierit, non est vestigium inuenire, nec semitam carinæ illius in fluctibus. Aut tanquam auis, quæ transuolat in aere, cuius nullum inuenitur argumentum*, seu iudicium, signum *itineris; sed tantum sonitus alarum verberans leuem ventum, & scindens per vim itineris aerem, &c. Per vim* inquam *itineris*, seu violento impetu ac motu, quo stridor excitatur. *Aut tanquam sagitta emissa in locum destinatum*, seu in scopum, *diuisus aer continuo in se reclusus est, vt ignoretur transitus illius.* Sagittæ. *Sic & nos nati continuo desiuimus esse*, breuissimum namque est huius vitæ tempus: *Et virtutis quidem nullum signum valuimus ostendere*, quia noluimus. * Dicunt impij. Non possumus piè viuere. Deprauata voluntas sic tenaciter vitia amplectitur, vt videatur sibi impossibile esse rectitudinem inchoare.] *In malignitate autem nostra consumpti sumus*, siue in peccatis nostris. * Peccata enim non solùm animam perdunt; sed & corporis valetudinem corrumpunt.]

Nuncium faustum plerumque mendax.

Deprauatæ volũtati virtus impossibilis videtur.

Peccata corporis corrũpunt valetudinem.

2\.

Vers. 14. 15. Talia dixerunt in inferno hi, qui peccauerunt. Heu miseri, qui si eadem semel dicerent, dum superstites erant, Domino, seu confessario, non æternum sine fructu replicarent.] *Quoniam spes impij tanquam lanugo est quæ à vento tollitur, &c.* * Pro verbo illo. *Quoniam spes impij*, posuêre. *Quoniam felicitas impij.* Quid cum spe felicitati, si felicitas possidetur, spes verò ad futura respicit? Certè possessio felicitatis impiorum, non est possessio; sed spes, nunquam etenim extat; seu tam breuis est, vt prorsus non esse videatur. Vndè hisce rebus velociter prætereuntibus appositè comparatur.]

Horribile impiorum supplicium describit.

Felicitas impij semper est spes, quia extare non videtur, etiam cum acquiritur.

Vers. 16. Iusti autem in perpetuum viuent, & apud Dominum est merces, seu præmium eorum. *Et cogitatio illorum apud Altissimum.* Deo adest cura, solicitudo, seu cogitatio prouidendi iustis, eosque tuendi. * Nam dum iustus attentè cogitat, quonammodo Deo impensius seruiat: videtur Deus attente secum excogitare, quonammodò eorum incolumitati, & vtilitati, & præmio dabit operam.]

Dum iustus cogitat, quomodo Deo impẽsius seruiet, Deus quasi cogitat quomodò impensius eum tutabitur, & præmio donabit.

Vers. 17. Ideo accipient Regnum decoris, seu Regnum ornatissimum, pulcherrimum, maximèque decorum: *& diadema speciei* seu coro-

nam speciosissimam *de manu Domini.* Diadema, vitta, vel fascia erat, qua capitis tempora circumligabantur, insigne Regni seu victoriæ. * Iusti autem & victores & Reges erunt gloriosissimi.] *Quoniam dextera sua reget eos, & brachio sancto suo defendet illos*, ne ab hostibus inuisibilibus superentur, sed triumphum agant, & diademate stipentur.

Iusti victores erunt, & Reges, queis diadema preparatur.

Vers. 18. 19. Accipiet armaturam zelus eius. Græcè, *zelum.* Id est, armabit se zelo suo. *Et armabit creaturam ad vltionem inimicorum*, creaturarum exercitum in aciem educet, vt inimicos vlciscatur. *Induet pro thorace iustitiam*, Deo enim loco armorum virtutes suæ sunt: *Et accipiet pro galea iudicium certum*, Græcè, *sincerum*, non fictum, sed plenum æquitatis. Non erit hypocrita, aut ficta persona, nec dissimulabit, aut sibi imponi patietur, sed verè ac seuerè iudicabit. * Cum igitur Dominus intendit impios, errore afficeret se totum armatum ostētat: arma autem sunt *Iustitia & Iudicium:* Vt innuatur quam horribile sit iudicium, quod loco galeæ fortissimæ Deus capiti pugnaturus accommodat.

Iudicij dies horribilis ad modum peccatoris.

Vers. 20. 21. Sumet scutum inexpugnabile æquitatem, &c. Hic erit Dei exercitus, & copiæ militares, nempè creaturæ omnes quæ tum in impios exsurgent vlturæ suas & Domini sui iniurias. Siquidem peccatores creaturis abutuntur ad voluptates suas contra Domini voluntatem. Vndè ignominia affectæ in peccatores crudeliores exsurgent. * Dei munere homines creaturas acceperunt, & iudicij instantia horribiliores hominis ingrati hostes adeunt beneficia, quibus illi fuerint abusi.] Nam tunc.

Dei beneficia horribiliores homini ingrato hostes iudicij die.

Vers. 22. Ibunt directè emissiones fulgurum, seu fulgura directè emissa, & contorta, quæ nusquam aberrent: *Et tanquam à benè curuato arcu nubium exterminabuntur, &c.* Hæc fulgura è nubibus emittentur velut ab arcu vehementer inflexo, quo possit maiore vi ferire & ad propositum à Deo scopum attingent. Sic videmus fulgure absumi ensem intacta vagina: liquefieri æs intacta crumena: ossa comminui carne illæsa: ouum absumi & vinum exhauriri, integro putamine ac dolio. Sic in Ægypto plagæ feriebant Ægyptios Israelitis illæsis. Quis non timebit Dei irati sagittam in impium intortam, nunquam ab scopo aberrantem?]

Timeat peccator Dei irati sagittam nunquam ab scopo aberrantem.

Vers. 23. Et à petrosa ira plena mittentur grandines. Græcè, *ab ira* petras iaciente vibrabuntur grandines solidæ magnæ. Alludit ad catapultas, seu tormenta bellica. Et *excandescet in illos aqua maris*, Græcè, *exardescet, efferuescet*, vt fit in æstu illius extraordinario. *Et flumina concurrent duriter.* Græcè, *Inundabunt præcipitanter*, quasi quoddam diluuium, disruptis violentè aggeribus, superfundentur agris.

Vers. 24. Contra illos stabit spiritus virtutis, & tanquam turbo venti diuidet illos, &c. Ex Græco, Ventus vehemens ad solitudinem & desolationem omnem regionem rediget. Origo autem omnium malorum est iniquitas & malignitas impiorum. * Cum videris Regna iacere, & Vrbes in deserta conuerti, pro certo habe, ciuium peccata, tantæ desolationis esse originem.] Agitur hîc de pœnis, quibus impij inuoluentur tùm ante, tùm post iudicium vniuersale; id est tùm Antichristi tempore, tùm tempore conflagrationis, & euersionis mundi, terra sub impiorum pedibus dehiscente, & mari ex suis alueis vndique vt terram obruat, & inuoluat erumpente.

Desolationis Regni origo sunt ciuium peccata.

CAPVT VI.

Sapiens hortatur Principes ac Magistratus, vt Sapientiam amplectantur, quâ rectè suo munere fungi, & Regnum suum stabilire valeant: alioqui Deum seuerum vindicem experturos: Demùm promittit, se viam ostensurum, qua Sapientiam assequantur.

1. ELIOR est Sapientia quàm vires: & vir prudens quàm
fortis. 2. Audite ergo reges, & intelligite, discite iudices
finium terræ. 3. Præbete aures vos, qui continetis multitudines, & placetis vobis in turbis nationum: 4. quoniam
data est à Domino potestas vobis, & virtus ab Altissimo,
qui interrogabit opera vestra, & cogitationes scrutabitur:
5. quoniam cùm essetis ministri regni illius, non rectè iudicastis, nec custodistis legem iustitiæ, neque secundùm voluntatem Dei ambulastis. 6. Horrendè & citò apparebit vobis: quoniam iudicium durissimum his,
qui præsunt, fiet. 7. Exiguo enim conceditur misericordia: potentes autem potenter tormenta patientur 8. Non enim subtrahet personam cuiusquam Deus, nec
verebitur magnitudinem cuiusquam: quoniam pusillum & magnum ipse fecit, &
æqualiter cura est illi de omnibus. 9. Fortioribus autem fortior instat cruciatio.
10. Ad vos ergo reges sunt hi sermones mei, vt discatis Sapientiam, & non excidatis. 11. Qui enim custodierint iusta iustè, iustificabuntur: & qui didicerint illa,

inuenient

inuenient quid respondeat. 12. Concupiscite ergo sermones meos: diligite illos,
& habebitis disciplinam. 13. Clara est, & quæ nunquam marcescit Sapientia, &
facilè videtur ab his qui diligunt eam, & inuenitur ab his qui quærunt illam.
14. Præoccupat qui se concupiscunt, vt illis se prior ostendat. 15. Qui de luce
vigilauerit ad illam, non laborabit: assidentem enim illam foribus suis inueniet.
16. Cogitare ergo de illa, sensus est consummatus: & qui vigilauerit propter illam,
cito securus erit. 17. Quoniam dignos seipsa circuit quærens, & in viis ostendit se
illis hilariter, & in omni prouidentia occurrit illis. 18. Initium enim illius verissima
est disciplinæ concupiscentia. 19. Cura ergo disciplinæ, dilectio est: & dilectio,
custodia legum illius est: custoditio autem legum, consummatio incorruptionis
est. 20. Incorruptio autem facit esse proximum Deo. 21. Concupiscentia ita-
que Sapientiæ deducit ad regnum perpetuum. 22. Si ergo delectamini sedibus &
sceptris, ô reges populi, diligite Sapientiam, vt in perpetuum regnetis. 23. dili-
gite lumen Sapientiæ, omnes qui præestis populis. 24. Quid est autem Sapientia,
& quemadmodum facta sit referam: & non abscondam à vobis sacramenta Dei, sed
ab initio natiuitatis inuestigabo, & ponam in lucem scientiam illius, & non præteri-
bo veritatem: 25. neque cum inuidia tabescente iter habebo: quoniam talis ho-
mo non erit particeps Sapientiæ. 26. Multitudo autem Sapientium sanitas est or-
bis terrarum: & rex Sapiens stabilimentum populi est. 27. Ergo accipite discipli-
nam per sermones meos, & proderit vobis.

COMMENTARII.

I. Hortatur Principes ut Sapientiam amplectantur.

ERS. 1. *Melior est Sapientia, quam vires*, siue naturales, siue militares. * Vnde Reges attendant, feliciores effectus Imperio obuenire ex Sapientum Ministrorum gubernatione, quam ex bellico plurium copiarum apparatu.] *Et vir prudens quam fortis.* Prudentis enim Consiliarij monitum ità absoluet Regum differentias ..., vt necesse non sit belli violentia o...

Feliciores esse Imperia ... Ministrorum Sapientia, quam ex copiarum apparatu.

... *Audite ergò Reges, & intelligite: discite Iudices finium terræ.* Iudices monet vt discant Sapientiam necessariam quidem ad munus suum rectè obeundum. Reges verò vt audiant, & intelligant: audiant scilicet prudentum monita circa Regni statum, & intelligant, vndè querelæ subditorum procedant. * Huiusce auditionis & intelligentiæ defectus in Regibus Regni parit exitium.]

Rex non audiens & intelligens Regni statum ei parat exitium.

Vers. 3.4.5. *Prabete aures vos, qui continetis multitudines*, seu qui multitudini dominamini, *& placetis vobis in turbis nationum*, & placet vobis, vel gaudetis, quod multas nationes subiectas habeatis. Loquitur non omnibus Regibus, sed quibus id placet. Multi enim Reges prudentissimi malunt hæreditariis terminis contineri, quàm eorum productioni incumbere. * Vt enim alienum quocumque iure acquirant, propria bellis ac exactionibus imminuunt.] *Quoniam data est à Domino potestas vobis, & virtus ab Altissimo, qui interrogabit*, seu examini stricto addicet, *opera vestra, & cogitationes scrutabitur, &c.* * Attendant Reges Deum dominum esse Regni; eos autem Regni non dominos, sed Ministros. Regni Domino de eius administratione rationem reddituros.]

Satius Regibus hæreditarias nationes defendere, quàm alienas procurare.

Reges non sunt Regni Domini, sed Ministri verò Regi reddent de Ministerio rationem.

Vers. 6.7. *Horrendè & citò apparebit vobis; quoniam iudicium durissimum his, qui præsunt fiet.* Breui superueniet vobis iudicium strictum, exactum & à Iudice inexorabili. Præsulibus enim horribile iudicium præparatur. Quod cum alios iudicant, deberent præ oculis habere. Rectitudine namque sui iudicij Dei iudicij auferret horrorem.] *Exiguo enim conceditur misericordia* pauperi, vulgari plebeio, qui non præest aliis, mitiorem se Iudex cœlestis exhibebit: *Potentes autem potenter tormenta patientur.*

Iudex cum alios iudicat, horribile iudicium sibi imminens præ oculis habeat.

Vers. 8.9. *Non enim subtrahet personam cuiusquam Deus.* non accipiet personam, quia Rex, quia Pontifex summus: *nec verebitur magnitudinem cuiusquam, &c.* Princeps & plebeius æqualiter Dei sunt creaturæ: *& æqualiter cura est illi de omnibus*: omnes Dei prouidentia fouet. Non negatur hic quod Deus magis amet, & curet iustos, quàm impios, vt somniarunt Pelagiani; vel quod pro variis hominum conditionibus & finibus varia naturalia, vel supernaturalia designet auxilia, vt Cassianus, Faustus, & alij Semipelagiani volebant. Solum asserit Sapiens, nullum omninò hominem subtrahi à prouidentia, & cura diuina, debitaque retributione seu præmiorum, seu pœnarum. *Fortioribus autem fortior instat cruciatio.* Græcè, *scrutatio*, inquisitio, & secundùm meritum ac mensuram repertorum criminum seuerior sequitur sententia, & amplior cruciatio. * Certè Proceribus dirior plerumque imminet pœna, quia ex potentia, ex diuitiarum adminiculo solent vberiori iniquitati operam exhibere.] * Preme particulam. *Fortior instat cruciatio*, Græcè *scrutatio*. Cur scrutatio, seu examen illud cruciatio appellatur, quæ solet examen & sententiam consequi, non præcedere? Plane quia scrutatio illa & examinatio tam horribilis est vt cruciatio gehennæ aptè valeat appellari.]

Potentes in sæculo solent plerumque magis delinquere quàm pauperes.

Procerum examen à Iudice cœlesti tam horribile est, vt possit gehennæ cruciatio appellari.

Vers. 10. 11. 12. *Ad vos ergo Reges sunt hi sermones, vt discatis Sapientiam, & non excidatis.* Regno, vel statu vestro, vel iustitia. *Qui enim custodierint iustè, iustificabuntur: & qui didicerint ista*, & probè calluerint nempe iustitiam, & sanctitatem: *inuenient quid respondeant.* Græcè.

Habe

Habebunt apologiam, seu defensionem, qua tum in rebus aduersis, tùm in iudicio diuino se tueantur, vbi impij prorsus obmutescent. Expende illud: *Et qui didicerint ista, inuenient quid respondeant.* * Videtur addendum. *Et fecerint*, quæ didicerint. Non enim sufficit discere, si quod discitur, executioni non traditur. Profectò Sapiens apposite solummodo dixit, *Et qui didicerint ista.* Qui enim vere ac plene discit virtutis monita, quomodo potest eam non sectari, si eo ipso quod ab eis recedat, sese penitus insipientem, & stultum ostentat.] *Concupiscite ergo sermones meos, diligite illos, & habebitis disciplinam.* Græcè, *erudiemini.*

Qui verè discit virtutis dogmata quomodo potest ea non sectari.

Vers. 13. 14. 15 16. *Clara est, & quæ nunquam marcescit, Sapientia*, non perit vnquam, non interit, non concorrumpitur. *Et facile videtur ab his, qui diligunt eam.* * Videtur quidem facile, & cuilibet aspicienti eius pulchritudo delectat: sed non facile acquiritur, sed post studij impigram solicitudinem.] Vndè addit, *Et inuenitur ab his, qui quærunt illam* studij labore. *Præoccupat, qui se concupiscunt, vt illis se prior ostendat. Qui de luce vigilauerit ad illam, non laborabit*, illam requirens: *assidentem enim illam foribus suis inueniet*, ad illius studium inuitans. *Cogitare ergo de illa: sensus est consummatus.* Cogitare de illa adipiscenda, & solicitè id curare *Sapientia* (Græcè) *perfectio* est. *Et qui vigilauerit propter illam, citò securus erit.* Græcè, *sine cura.* * Nam Sapientia demit solicitudines, & inanes curas expellit]

Facilè videtur Sapientiæ decor, sed nō facilè acquiritur.

Sapientia expellit sæculares solicitudines.

Vers. 17. 18. *Quoniam dignos*, seu ingenio præditos, *seipsa circuit quærens. & in vijs ostendit se illis hilariter, & in omni prouidentia occurrit illis.* Passim, & quocumque homines diuerterint, se ingerit consilijs eorum, & ad quoduis negotium seu disponendum, seu suscipiendum menti eorum præsto adest. *Initium enim illius verissima est disciplinæ concupiscentia.* Initium verissimum Sapientiæ est eam enixè concupiscere, aut expetere. * Et quidem omnium negotiorum felix euentus ex affectu & concupiscentia, aut desiderio consequendi, quo quis operator maximè pendet.]

Cuiuslibet euentus felicitas maximè pēdet ex affectu, quo procuratur.

Vers. 19. *Cura ergo disciplinæ dilectio est.* Ex concupiscentia disciplinæ oritur cura, vel diligentia eam adipiscendi: *Et dilectio custodia legum illius est.* Ex dilectione verò Sapientiæ sequitur Dei dilectio. Nam qui sciendo vt oportet, proficit, in Dei amore crescit: amor autem huiusmodi diuinæ legis allicit ad custodiam. * Nec dubium, quin Sapientia maximè prosit ad virtutem.] *Custoditio autem legum, consummatio incorruptionis est.* Legum custodia causat incorruptionem integritatis tùm animæ, tum corporis. Vel (vt aliqui legunt) *corroboratio immortalitatis*, quæ est incorruptio æterna, & perfecta, cuius illa altera semen quidem est. * Mihi credite litterarum studium maximè ad salutem animi conferre: otij enim omnium vitiorum originis insidiæ præcauentur.]

Sapientia maximè ad virtutē prodest.

Studium litterarū ad salutem animi maximè cōfert.

Vers. 20. *Incorruptio autem*, vitæ, quæ Sapientiâ acquiritur, *facit hominem esse proximum Deo*, seu proximè ad Deum accedere, illique esse simillimum tum in animo per sanctitatem, tùm in corpore per continentiam, & integritatem. * Sapiens & sanctus Princeps (de hoc hic sermo procedit) Deo est simillimus. Vnde & Gentilis id profitetur Plinius paneg. Traia. *Nihil præstabilius, nihil pulchrius, nihil dijs similius quam castus & sanctus Princeps*, qui quidem consequenter Sapiens erit; veræ enim Sapientiæ sanctitas est effectus.]

Princeps Sapiens & sanctus Deo simillimus est.

Vers. 21. 22. 23. *Concupiscentia itaque Sapientiæ deducit ad Regnum perpetuum.* hoc est, Regnum stabile, incorruptibile, inamissibile, quo quis Sapientia & sanctitate iunctus Deo perpetuo imperat tùm in hac vita, tùm in futura. *Si ergo delectamini sedibus & sceptris ô Reges populi diligite Sapientiam, &c.*

Vers. 24. 25. *Quid est autem Sapientia, & quemammodò facta sit, referam*, eius ortum indicabo: *& non abscondam a vobis sacramenta Dei*, seu arcana mysteria. *Sed ab initio natiuitatis inuestigabo, & ponam in lucem scientiam illius & non præteribo veritatem. Ab initio*, inquam, *natiuitatis*, id est, primam originem illius aperiam. *Neque cum inuidia tabescente iter habebo*, seu non inuidebo auditoribus meis Sapientiam meam. *Capite* sequenti repetit. *Quam sine fictione didici, & sine inuidia communico*, vers. 13. Quoniam talis homo, id est, qui huiusmodi inuidia tabescit, *non erit particeps Sapientiæ.* Nam vt signum scientis est posse docere: ita signum Sapientis vera & diuina Sapientia, est etiam velle docere. * Qui enim alijs scientia non prodest, quasi particeps Sapientiæ non est, sed prorsus insipiens reputatur. Vera enim Sapientia charitati adhæret; qui verò est præditus charitate alijs etiam, prodesse studet.]

2.

Promittit, se viam ostensurum, ad Sapientiam inueniendam.

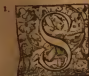
Se insipientem ostentat Sapiens, qui scientia alijs prodesse non studet.

Vers. 26. 27. *Multitudo autem Sapientum sanitas est orbis terrarum.* Iustitia enim, monitis, exemplo vitæ populos in virtute continet. *Et ideò Rex Sapiens stabilimentum populi est. Ergo accipite disciplinam*, doctrinam, eruditionem *per sermones meos, & proderit vobis.*

CAPVT

CAPVT VII.

Exponit Sapiens, quis sit ortus Sapientiæ, & qua ratione valeat reperiri se in exemplum apponit: qui quæsiuit Sapientiam, & inuenit quem omnes sequuti, procul dubio eam adipiscentur.

1. V M quidem & ego mortalis homo, similis omnibus, & ex genere terreni illius, qui prior factus est, & in ventre matris figuratus sum caro, 2. decem mensium tempore coagulatus sum in sanguine, ex semine hominis, & delectamento somni conueniente. 3. Et ego natus accepi communem aërem, & in similiter factam decidi terram, & primam vocem similem omnibus emisi plorans. 4. In inuolumentis nutritus sum, & curis magnis. 5. Nemo enim ex regibus aliud habuit natiuitatis initium. 6. Vnus ergo introitus est omnibus ad vitam, & similis exitus. 7. Propter hoc optaui, & datus est mihi sensus: & inuocaui, & venit in me spiritus Sapientiæ: 8. & præposui illam regnis & sedibus, & diuitias nihil esse duxi in comparatione illius. 9. nec comparaui illi lapidem pretiosum: quoniam omne aurum in comparatione illius arena est exigua, & tanquam lutum æstimabitur argentum in conspectu illius. 10. Super salutem & speciem dilexi illam, & proposui pro luce habere illam: quoniam inextinguibile est lumen illius. 11. Venerunt autem mihi omnia bona pariter cum illa, & innumerabilis honestas per manus illius, 12. & lætatus sum in omnibus: quoniam antecedebat me illa Sapientia, & ignorabam quoniam horum omnium mater est. 13. Quam sine fictione didici, & sine inuidia communico, & honestatem illius non abscondo. 14. Infinitus enim thesaurus est hominibus: quo qui vsi sunt, participes facti sunt amicitiæ Dei, propter disciplinæ dona commendati. 15. Mihi autem dedit Deus dicere ex sententia, & præsumere digna horum quæ mihi dantur: quoniam ipse Sapientiæ dux est, & Sapientium emendator: 16. in manu enim illius, & nos, & sermones nostri, & omnis Sapientia, & operum scientia & disciplina. 17. Ipse enim dedit mihi horum, quæ sunt, scientiam veram: vt sciam dispositionem orbis terrarum, & virtutes elementorum, 18. initium, & consummationem, & medietatem temporum, vicissitudinum permutationes, & commutationes temporum, 19. anni cursus, & stellarum dispositiones, 20. naturas animalium, & iras bestiarum, vim ventorum, & cogitationes hominum, differentias virgultorum, & virtutes radicum, 21. & quæcumque sunt absconsa & improuisa, didici: omnium enim artifex docuit me Sapientia. 22. Est enim in illa spiritus intelligentiæ, sanctus, vnicus, multiplex, subtilis, disertus, mobilis, incoinquinatus, certus, suauis, amans bonum: acutus, quem nihil vetat, benefaciens, 23. humanus, benignus, stabilis, certus, securus, omnem habens virtutem, omnia prospiciens, & qui capiat omnes spiritus: intelligibilis, mundus, subtilis. 24. Omnibus enim mobilibus mobilior est Sapientia: attingit autem vbique propter suam munditiam. 25. Vapor est enim virtutis Dei, & emanatio quædam est claritatis omnipotentis Dei sincera: & ideò nihil inquinatum in eam incurrit. 26. Candor est enim lucis æternæ, & speculum sine macula Dei maiestatis, & imago bonitatis illius. 27. Et cùm sit vna, omnia potest: & in se permanens omnia innouat, & per nationes in animas sanctas se transfert, amicos Dei & prophetas constituit. 28. Neminem enim diligit Deus, nisi eum, qui cum Sapientia inhabitat. 29. Est enim hæc speciosior sole, & super omnem dispositionem stellarum, luci comparata inuenitur prior. 30. Illi enim succedit nox, Sapientiam autem non vincit malitia.

COMMENTARII.

1.

Ortum Sapientiæ expo mi Sapiens, & quâ ratio ne valeat reperiri.

VERS. 1. 2. 3. *Sum quidem, & ego mortalis homo, similis omnibus.* Conciliata Cap. superiori attentione, aggreditur sub sua, vel Salomonis persona, vim, ac proprietates Sapientiæ celebrare. Mortalis sum reliquis similis hominibus, *ex genere* quidem *terreni*, seu de terra formati illius parentis omnium Adami, *qui prior factus est: & in ventre matris figuratus sum caro.* * Ne superbiant Principes ex eadem vulgarium massa procreati.] *Decem mensium tempore coagulatus sum in sanguine*, decem scilicet mensium lunarium inchoatorum, qui nouem solares constituunt, qui terminus est maximè naturalis & communis. *Ex semine hominis, & delectamento somni conueniente*, seu ex actu delectabili concubitus, qui solet concurrere cum nocte, & somni tempore. Somni nomine concubitus significatur. Sic frequenter in Scriptura *dormire cum aliqua* est cum illa concumbere. * Vt innuatur, dormire quidem, & à ratione alienum esse, qui carnis voluptatibus illicitis studet. Nam si in licitis volupras illa somno comparatur, quid in illicitis.]

Ne superbiât Reges ex eadem vulgarium massa formati.

Dormit à ratione abstractus, qui carnis voluptatibus studet.

Vers. 3. 4. 5. *Et ego natus accepi communem aerem, & in similiter factam decidi terram*, Græcè, *similiter affectam*, naturam terream scilicet, & fragilem, seu in v tam iisdem passionibus, incommodis, miseriis obnoxiam quæ in terra transigitur. * Vt Principes recordentur humanos esse, & humanis acti ærumnis ediscant afflictis misereri.] *Et primam vocem similem omnibus emisi plorans. In inuolumentis, seu fasciis nutritus sum, & curis magnis.* Pulchrè quidem *Curis magnis.* * Vt indicet, quàm molesta sit filij Regum nutritio: aduocantur plures nutrices, periculum fit de lacte, de valetudine, electæ cibus & potus Medicorum arbitrio assignatur &c. Demúmque assolet infantulus nimium delicatus euadere, qui si agricolæ cuiusdam vxori traderetur, eum sine apparatu salutari lacte domi propriæ nutriret & robustum Regibus restitueret infantulum.] *Nemo enim è Regibus habuit aliud natiuitatis initium.*

Principes humanis miseriis obnoxij, discant afflictis misereri.

Nimia cura impenditur in infantulorum Regis nutritione exitialiter aliquando.

Vers. 6. 7. 8. *Vnus ergo introitus est omnibus ad vitam & similis exitus.* Quid ergo ex huiusmodi similitudine communi omnibus nascendi, & obeundi? *Propter hoc optaui, &c.* Quia commune est omnibus natiuitatis initium, & vitæ exitus, & quia vidi me in ignorantia natum sicut reliquos homines, vt vitam, in quam ingressus eram rectè, & dissimilem aliis pluribus traducerem: optaui sensu, seu intellectu mihi dato sicut omnibus benè vti, & post orationem profusam, à Domino impetraui, vt me Sapientiæ donaret spiritu. Porrò quæ hoc capite & sequentibus de Sapientia dicuntur, explicanda sunt de Sapientia, vt abstrahit à creata, & increata: quædam enim increatæ conueniunt, quædam verò creatæ. * Expende illud: *Inuocaui, & venit in me spiritus Sapientiæ.* Ad Sapientiam enim vtilem assequendam plus proficit orationi incumbere, quam volumina terere.] *Et præposui illam Regnis, &c.* * Nam si Reges Sapientia, vel prudentia ornati non sint, etsi affluant diuitiis, haud poterunt stabile possidere Imperium, aut subditos in pace conseruare.]

Ad scientiam vtilem assequendâ plus prodest oratio, quàm librorum lectio.

Regis insipientis haud stabile Imperium.

Vers. 9. 10. *Nec comparaui illi lapidem pretiosum.* Nec reputaui gemmas dignas esse, vt possent cum Sapientiæ fulgore comparari. *Quoniam omne aurum*, quod ex terræ visceribus hominum extraxit auaritia, *in comparatione illius arena est exigua, &c.* Annon bona corporis valetudo, & pulchritudo assolet à cordatis opibus præferri? Quis dubitet? Ego autem super salutem, & speciem dilexi illam. Annon lux oculorum, seu videre pluris habetur quàm superbæ opes? Ego *proposui pro luce habere illam, &c.*

Vers. 11. 12. *Venerunt autem mihi omnia bona pariter cum illa, & innumerabilis honestas per manus illius.* Græcè, *Innumerabiles diuitiæ in manibus eius*, id est, in potestate illius, vel pendentes ab illa, & ex ea sequentes. Aliquoties hoc libro *honestas* ponitur pro *diuitiis*, & *honestare* pro *diuitem facere.* Vulgine opinioni se Sapiens accommodat, qui nihil honestum esse putat, ex quo diuitiarum vis abest?] *Et lætatus sum in omnibus, quoniam antecedebat me ista Sapientia.* Græcè, Quoniam Sapientia *his præest* horum, seu Dux, fons, & caput est, quæ me ad acquisitionem omnis generis bonorum deducit. *Et ig*[illegible]*rabam, quoniam horum omnium mater est.* [illegible] libi præter opinionem diuitias ubi[illegible]an studio Sapientiæ intentus, de illis acquirendis non erat solicitus. * Dum quis spiritualibus incumbit de temporalibus non curans, temporalia simul bona accrescunt, iuxta Domini promissum. *Quærite primum Regnum Dei, &c.*]

Vulgus nihil putat esse honestum, ex quo diuitiæ absunt.

Dum terrena bona negligis, vt virtuti studeas, bona ea tibi simul sine cura adiiciuntur.

Vers. 13. 14. *Quam sine fictione didici*, sine dolo, sincerè, non frustra, sed in eum finem, quem Sapientia ipsa requirit: *Et sine inuidia* liberaliter & effusè aliis *communico*, *& honestatem illius*, seu diuitias *non* auarè *abscondo. Infinitus enim thesaurus est hominibus* Sapientibus. * Vnde quantumcumque se Magister prodigum ostendat ad aliorum eruditionem, thesaurus Sapientiæ non imminuitur. Cur ergo te in instruendis proximis inscijs præstas auarum?] Maximè quidem cum ad salutem animæ scientia sit necessaria Nam *Quo* thesauro *qui vti sunt*, vt oportet, *participes facti sunt amicitiæ Dei*, Græcè, *Cum Deo strinxerunt amicitiam. Propter disciplinæ dona commendati*, seu Sapientia, & disciplina amicitiam Dei conciliante. * Sapientis doctrina ad conciliandam auditorum cum Deo amicitiam dirigitur: vnde Sapiens Concionator non est, sed comædus, qui aurium plausum expedit in dicendo, & ad amicitiam cum Deo auditorum conciliandam doctrinam non dirigit.]

Si thesaurus Sapientiæ nô minuitur dû aliis communicatur, non est Sapiens non docens alios, se auarum præstat.

Comædus, & non Sapiens est Côcionator, qui ad amicitiam auditorum cum Deo côciliandâ sermonem non dirigit.

Vers. 15. 16. *Mihi autem dedit Deus dicere ex sententia*, id est, vt sentio, vel sicut cogitaram, & animo destinaueram, sine vmbris, sine fictione, sine ambagibus, planè: *& præsumere* scit præmeditari *digna horum, quæ mihi dantur.* Dantur enim mihi, vt aliis prosint, eos persuadendo, qui quidem est eloquentiæ finis. *Quoniam ipse* Deus *Sapientiæ Dux est, & Sapientium emendator.* Deus enim dirigit, & corrigit Sapientes cum errant, vel ne errent. *In manu enim illius & nos, & sermones nostri, & omnis Sapientia. & operum scientia, & disciplina.* Græcè, *opificiorum ratio.*

varia. Omnes (quasi diceret) scientiæ practicæ & speculatiuæ nobis de manu Dei obuenerunt.

Vers. 17. 18. 19. 20. 21. *Ipse enim dedit mihi horum, quæ sunt, scientiam veram*, omnium scilicet, quæ in mundo existunt. *Vt sciam dispositionem orbis terrarum*, seu constitutionem ex omnibus suis partibus, ordinem, ac collocationem inter se. *Et virtutes elementorum*, vim scilicet operatricem. *Initium, & consummationem, & medietatem temporum*, seu annorum, mensium, variarumque anni tempestatum, veris, æstatis &c. quorum initium, medium, finem se nouisse Sapiens affirmat. *Vicissitudinum permutationes, & commutationes temporum*, cum scilicet, anni partes æstu[a]læ vertuntur in temperatas, & deindè in algentes. *Anni cursus*, Græcè, *circulos*) *stellarum dispositiones, naturas animalium, & iras bestiarum*, [illegible]luatum furores, & ferociam, *vim ventorum, & cogitationes hominum*, non singulas singulorum, quæ naturaliter, nec ab Angelis cognoscuntur; sed vniuersim, & in genere cogitationes (Græcè *Dialogismos*) seu ratiocinationes, & discursus hominum. Id aptiùs intelligo de particularibus cogitationibus, & propensionibus, quatenus coniecturali notitia per signa vel effecta sua possunt à Medicis & Physiognomicis dignosci. *Differentias virgultorum, & virtutes radicum, &c.* Puto virtutes occultas metallorum, lapidum, cæterorumque fossilium, v. gr. quæ de magnete, succinis, remora ac similibus tradi assolent. Per *improuisa* verò intelligo, quæ subito incidunt, & ex improuiso oculis occurrunt, quorum tamen obscuræ, & ignotæ sunt causæ, v. gr. ventorum.

2. Spiritus [illegible] ille eloquentes [illegible] piens induit.

Vers. 22. 23. *Est enim in illa*, Sapientia scilicet, *Spiritus intelligentiæ sanctus*, seu (vt est in Græc[o]) *Spiritus sagax*, seu spiritus Dei intelligere f[illegible]eos, quos speciali hoc Sapientiæ mune[re] [illegible] *Vnicus, multiplex*, qui cum vnicus sit, [multiplex t]amen est propter perfectiones va[rias quas] continet, & propter varietatem do[norum], quæ nobis largitur, *Subtilis*, quia ad m[edu]llas vsque pertingit, & omnia peruadit, & scrutatur. *Disertus*, quia quos replet, efficit eloquentes, *Nobilis. Nescit enim tarda molimina Spiritus sancti gratia*, aiebat Ambr. *Incoinquinatus.* Nam sicut lumen sordes non contrahit, ita nec Spiritus sanctus sordium est capax. *Certus*, seu clarus in iis, quæ proponit, ita vt non dissimulet, nec decipiat. *Suauis.* Græcè, *innocuus*, seu qui nemini nocet. *Amans bonum. Acutus* (*velox* ait Græcus) *quem nihil vetat*, quo minus vbique adsit. *Benefaciens*, propensus ad misericordiam. *Humanus, benignus, stabilis*, facit enim Spiritus sanctus, vt non solùm in proposito firmi simus, sed etiam vt illud promoueamus. *Certus, securus.* Græcè *sine solicitudine.* Quos enim possidet Spiritus sanctus diuinæ voluntati acquiescunt, nec sunt anxiè soliciti etiam in aduersis. *Omnem habens virtutem*, omnipotens enim est. *Omnia prospiciens*, omnia videns, & considerans. *Et qui capiat omnes spiritus*, Græcè, *Per omnes penetrans spiritus intelligibiles. Mundus*, idem est quod *incoinquinatus.* de quo vers. superiori. *Subtilis*, qui etiam profunda Dei scrutatur.

Quam munificus hominibus Spiritus sanctus ostenditur.

Vers. 24. 25. 26. *Omnibus enim mobilibus mobilior est Sapientia*, non loci mutatione, sed acti- 3.
uitate, efficacitate, & celeritate, tùm in rerum
nouarum productione, tùm in conseruatione omnium. *Attingit autem vbique propter suam munditiam.* Permeat, penetrat per omnia propter abstractionem ab omni feculentia materiæ, & omnis impotentiæ, seu defectus impermixtionem; est enim actus purus & inde fit, vt vbique sit, & omnia penetret. *Vapor est enim virtutis Dei*, seu eius potentiæ generatiuæ, *& emanatio quædam est claritatis omnipotentis Dei sincera.* ducta metaphora à flumine, quod manet à fonte. *Et ideo nihil inquinatum incurrit. Candor est enim lucis æternæ*, claritas, splendor, fulgor, idque in quo Paterna gloria resplendet. *Et speculum sine macula Dei maiestatis.* In Filio enim quasi in speculo limpidissimo Patris gloria ac maiestas relucet. *Et imago bonitatis illius.* Et filius imago Patris perfecta repræsentans omnia etiam essentialia prædicata illius. At potissimùm bonitatis mentio fieri videtur; quia loquitur Auctor de Sapientia sibi liberaliter communicata: * Est enim proprium bonitatis se communicare.] Fuit autem etiam bonitatis infinitæ communicate seipsam substantialiter vt scilicet Pater generet Filium, Pater verò ac Filius Spiritum sanctum producant.

Ad Sapientia laudes redditur.

Proprium est bonitatis, se communicare.

Vers. 27. *Et cum sit vna, omnia potest.* Vna in eadem essentia Patris: vna persona Filij simplex ac indiuisa in sua essentia & persona, nec vnquam in plura distracta; licet faciat, ac regat plura, & infinitorum vim, ac perfectionem in se contineat. *Et in se permanens* immota, & immobilis, *omnia innouat*, siue res producat siue conseruet, eas innouat. *Et per nationes in animas sanctas se transfert*, vt eas sanctificet amplius, quas prima gratia donauerat. *Amicos Dei, & Prophetas constituit.* Prophetas, inquam, prædicendi dono præditos qui cœlestis Sapientiæ lumine illustrati futura prædicunt.

Vers. 28. 29. 30. *Neminem enim diligit Deus nisi eum, qui cum Sapientia inhabitat*, seu qui iustus est. *Est enim hæc speciosior Sole.* Iusta causa, cur Deus diligat inhabitantem cum Sapientia, & quare quis debeat contubernium eum Sapientia expetere. *Et super omnem dispositionem stellarum*, positionem scilicet, situm, collocationem, ordinem, quæ ad pulchritudinem faciunt. *Luci comparata inuenitur prior*, id est, potior. Pulchritudo enim & splendor Sapientiæ vincit lucem illam primi diei, è cuius fulgore omnia cœlestia sidera fuere succensa. *Illi enim succedit nox, Sapientiam autem non vincit malitia.* Nox lucem fugat, ac vincit: & iniquitatis tenebræ; contra Sapientiæ lucem præualere non possunt. * Aptè iniquitas vel malitia nocti comparatur; mentis enim suffundit lumina & Ægyptiacas cordi tenebras inducit.]

Peccatum nox.

CAPVT VIII.

Pergit Sapiens commendare Sapientiam, in qua omnia bona, quæ assolent expeti ab hominibus, continentur.

1.
TTINGIT ergo à fine vsque ad finem fortiter, & disponit
omnia suauiter. 2. Hanc amaui, & exquisiui à iuuentute
mea,& quæsiui sponsam mihi eam assumere,& amator factus
sum formæ illius. 3. Generositatem illius glorificat, contubernium
habens Dei: sed & omnium Dominus dilexit illam.
4. doctrix enim est disciplinæ Dei,& electrix operum
illius. 5. Et si diuitiæ appetuntur in vita, quid Sapientia
locupletius, quæ operatur omnia? 6. Si autem sensus operatur: quis horum,quæ
sunt, magis quàm illa est artifex? 7. Et si iustitiam quis diligit: labores huius magnas
habent virtutes: sobrietatem enim, & prudentiam docet, & iustitiam, & virtutem,
quibus vtilius nihil est in vita hominibus. 7. Et si multitudinem scientiæ
desiderat quis, scit præterita, & de futuris æstimat: scit versutias sermonum, & dissolutiones
argumentorum: signa & monstra scit antequam fiant, & euentus temporum
& sæculorum. 9. Proposui ergo adducere mihi ad conuiuendum: sciens
quoniam meeum communicabit de bonis,& erit allocutio cogitationis & tædij mei.
10. Habebo propter hanc claritatem ad turbas, & honorem apud seniores iuuenis:
11. & acutus inueniar in iudicio, & in conspectu potentium admirabilis ero, &
facies principum mirabuntur me: 12. tacentem ne sustinebunt, & loquentem
me respicient, & sermocinantem me plura, manus ori suo imponent. 13. Præterea
habebo per hanc, immortalitatem: & memoriam æternam his, qui post me futuri
sunt, relinquam. 14. Disponam populos: & nationes mihi erunt subditæ. 15. Timebunt
me audientes reges horrendi: in multitudine videbor bonus, & in bello
fortis. 16. Intrans in domum meam, conquiescam cum illa: non enim habet
amaritudinem conuersatio illius, nec tædium conuictus illius, sed lætitiam, & gaudium.
17. Hæc cogitans apud me, & commemorans in corde meo: quoniam immortalitas
est in cognatione Sapientiæ, & in amicitia illius delectatio bona, & in
operibus manuum illius honestas sine defectione, & in certamine loquelæ illius Sapientia,
& præclaritas in communicatione sermonum ipsius: circuibam quærens,vt
mihi illam assumerem. 19. Puer autem eram ingeniosus, & sortitus sum animam
bonam. 20. Et cùm essem magis bonus, veni ad corpus incoinquinatum. 21. Et
vt sciui quoniam aliter non possem esse continens, nisi Deus det, & hoc ipsum erat
Sapientiæ scire cuius esset hoc donum: adij Dominum, & deprecatus sum illum,&
dixi ex totis præcordiis meis.

COMMENTARII.

I. *Pergit Salomon Sapientiam laudare.*

ERS. 1. *Attingit ergo* (Græcè, *autem*) *à fine vsque ad finem fortiter.* Sapientiam non vincet malitia, nam potentia immensa sua vniuersæ naturæ principium, ac finem complectitur: nec aptius quidlibet in quouis genere melius, firmius constitui potest, quàm quomodo Sapientia illud constituit. *Et* quamuis eius potentia fortissima sit, *disponit omnia suauiter* commodè, benignè. * Vt doceat Præsides, tunc fortius subditos adducí ad opera iniuncta gerenda, cum ipsi suauius ac benignius exercunt imperium.]

Benignitas in Præsule fortis est ad subditos adducendos.

Vers. 2. Hanc amaui, & exquisiui à iuuentute mea, &c. Adeò Sapientiam adolescens amaui, vt eius pulchritudine affectus, eam mihi aptari in sponsam procurarim. Sponsa dicitur Sapientia, ob singularem amorem, quo diligitur: ob delectationem, quæ ex illa capitur. * Si vis in Sapientia magnos progressus facere, eam non quasi vxorem multi temporis remisso amore dilige, sed quasi nouam sponsam semper nouo affectu prosequere.]

Vt in Sapientia proficias, eam tanquam sponsam semper nouo dilige affectu.

Vers. 3. Generositatem illius glorificat, &c. Inde quidem apparet Sapientiæ nobilitas quanta sit, quod cum Deo semper tanquam cum sponso commoratur, & quod Deus illam vt sponsam charissimam amauit. Vnde dignissima ostenditur, quæ ab hominibus quæratur, & ametur.

Vers. 4. Doctrix enim est disciplinæ Dei, Græcè

Græcè *μυστις mystis*, initiatrix, Sacerdos arcanorum, & scientiæ Dei conscia, & eorum apud homines interpres. Et electrix *operum illius.* Non enim docet solùm quid sentiendum, sed etiam in bonis operibus, quæ ad Deum referuntur, quid eligere debeas, & quibus xpti medijs vti. * Non dubium, quin Sapientia ad virtutem perfectius sectandam maximè conferat.]

Scientia maximè confert ad virtutem sectandam.

Vers. 5. 6. 7. 8. Etsi diuitiæ appetuntur in vita, quid Sapientia locupletius, quæ operatur omnia? An pecuniæ omnia obediunt? Ita plane, quia qui pecuniis abundat, nihil intendit, quod non assequatur. * Locupletissima igitur est Sapientia, qua omnia, quæ quis potest appetere, comparantur.] *Si autem sensus operatur, quis horum, quæ sunt, magis quam illa est artifex?* Si artificum intelligentia ac peritiæ pulchra opera fabrilia excitat, cunctos Sapientia vincit artifices, siquidem creata omnia ipsa excitauit. *Etsi iustitiam quis diligit: labores huius magnas habent virtutes, &c.* Si quis sanctitatem consequi desiderat, labores, quos Sapientia suscipit eximias virtutes pariunt: edocet enim temperantiam, prudentiam, iustitiam, fortitudinem, quibus nihil vtilius in hac vita homines possunt excogitare. * Certe Sapientiæ studium homines ad omnium virtutum exercitamenta adducit.] *Etsi multitudinem scientiæ desiderat quis, scit præterita, & de futuris æstimat,* seu coniecturam facit. *Scit versutias sermonum*, siue fraudulenta ac fallacia verba, vel Sophismata: *& solutionem argumentorum.* (Græcè, *ænigmatum.*) *Signa & monstra scit, antequam fiant,* cometas scilicet, eclipses, & alia, quæ in rebus naturalibus monstrosa esse videntur. *Et euentus temporum*, seu consequentis ætatis annorum euentus explorat ex Planetarum aspectibus, *& sæculorum* præuenit mutationes.

Ditissima est Sapientia, qua omnia comparantur.

Studium Sapientiæ ad omnium virtutum exercitamenta adducit.

Vers. 9. Propoſui ergo, hanc adducere mihi ad conuiuendum, seu vt esset mihi Sapientia perpetua vitæ socia. Tandiu enim quis verè viuit, quandiu Sapientia actiones moderatur.] *Sciens, quoniam mecum communicabit de bonis*, ex beneficio societatis. * Mores enim frequenter ediscimus eorum, quibuscum commoramur.] *Et erit allocutio cogitationis, & tedij mei*, id est me dulciter alloquetur, instar eius, qui inuisit ægrotum, eritque curarum mearum lenimentum, seu moderatio. * Studium equidem litterarum (expertus loquor) tristitiæ esse assolet alleuiatio.]

Tandiu quis verè viuit, quandiù Sapientia regit actiones.

Mores ediscimus eorũ, quibus cum commoramur.

Studium litterarum solet esse alleuiatio tristitiæ.

Vers. 10. 11. 12. Habebo propter hanc claritatem ad turbas, seu apud populum illustris apparebo. *Et honorem apud seniores iuuenis*, licet sim iuuenis, me senes ob Sapientiam reuerentur. * Sapientia enim & prudentia in iuuenta maioris apud cordatus æstimationis est.] *Et acutus inueniar in iudicio*, seu cum tribunali iudicaturus assideam, vt patet in sententia celebri illa, qua muliercularum pro filio superstite contendentium litem dissoluit. *Et in conspectu potentium* ob iudicij acumen *admirabilis ero, & facies Principum, mirabuntur me. Tacentem me sustinebunt* expectabunt, donec os soluam, & promam, quæ sentio. *Et loquentem me respicient, & sermocinante me plura, manus ori suo imponent*, vt mihi loquenti silentium exhibeant, nec audeant quidquam ad quæ definierim, obiicere.

Sapientia in iuuene maioris apud cordatos æstimationis est.

Vers. 13. 14. 15. Præterea habebo per hanc immortalitatem nominis, & famæ, *& memoriam æternam his, qui post me futuri sunt, relinquam*, meis, scilicet Voluminibus. * Sapientis enim scriptoris nomen nunquam obruit obliuio.] *Disponam populos*, rectè gubernando; *& nationes mihi erunt subiectæ.* * Et quidem motuum, ac inquietudinum Regnorum, aut Prouinciarum, quæ collum è iugo excutiunt, causa assolet esse imprudens gubernatio.] *Timebunt me audientes Reges horrendi*, seu Reges illi, quorum potentia terrori est. *In multitudine* videbor bonus, seu idoneus rebus in pace administrandis: *& in bello fortis* apparebo. Expendo particulam *In multitudine*, pro qua alij vertunt, *In pace.* Quid autem cum pace multitudini, vt hoc vocabulo *Multitudine pax* significetur? Certe quia pacis tempore Vrbes ciuibus abundant; tempore autem belli Vrbes ciuibus vacuæ solitudines imitantur tot copiis hostium gladio, & verius fame pereuntibus.]

Sapientis scriptoris nomen nunquã obruit obliuio.

Imprudens gubernatio causa solet esse inquietudinis rebellis Prouinciarum.

Bellum est multitudinis Vrbium desolatio.

Vers. 16. Intrans in domum meam, conquiescam cum illa, respirans scilicet à publicis negotiis, & domestico otio fruens. * Ipsa enim Sapientia dictat, quandò incumbendum sit labori, & quandò labor ad relaxationem animi intermittendus. Vndè docti, qui sine huiusmodi intermissione se studio tradunt, valetudini admodum noxio, Sapientiæ præscripta transgrediuntur.] Postquam autem quis externorum negotiorum ex munere se fatigatum senserit, animi relaxationem esse dignoscit ad Sapientiam amicam accurrere alloquendam: *Non enim habet amaritudinem conuersatio illius, &c.*

Sapientiæ est studij labores intermittere, ad animi relaxationem, & corporis sanitatem.

Vers. 17. 18. Hæc cogitans apud me, scilicet quæ sequuntur, *& commemorans in corde meo*, nempè *quoniam immortalitas est in cognitione Sapientiæ*, seu immortalitatem prouenire iis, qui Sapientiam colunt. *Et in amicitia illius delectatio bona, & in operibus manuum illius honestas* (Græcè *Diuitiæ*) sine *defectione*, seu opes indefectibiles: *& in certamine loquelæ illius Sapientia*, siue quod in collocutione, & coexercitatione cum illa, prudentia ediscitur. *Et præclaritas in communicatione sermonum ipsius*, siue quod famæ claritatem comparat, qui cum illa commoratur: *Circuibam quærens* anxiè *vt mihi illam assumerem* In sponsam, intimam contubernalem.

2.

Omnia bona in Sapientia contineri, docet.

Vers. 19. Puer autem eram ingenioſus, quare studij laborem docilitas ingenij iuuabat. *Et sortitus sum animam bonam*, non solùm ingenij acumine, sed & aliis dotibus præclaris præditam. * Sine acumine enim ingenij labor in litterarum acquisitione inutilis redditur. Vulgariter expendam, *Es macear en yerro frio.*

Sine acumine ingenij in acquisitione scientiarum sine fructu laboras.

Vers. 20. Et cum essem magis bonus, seu cum magis magisque per litterarum, & virtutum, consequentium ad Sapientiam, exercitium crescerem in bonitate, *veni ad corpus incoinquinatum*, id est, eò deueni, vt etiam corpus mihi esset bene temperatum, mundum, & castum, & cum anima mirificè congruens. * Litterarum enim exercitamentum ab otio vitiorum origine abstrahens animum corporis tuetur castitatem.]

Litterarum exercitium corporis castitatem tuetur.

Vers. 21. Et vt sciui, quoniam aliter non possem esse continens à Venere, ita, vino, reliquisque vitiis, *nisi Deus det*, id est sine Dei gratia (imo *& hoc ipsum erat Sapientia, scire scilicet, cuius esset hoc donum*, Dei inquam esse) *adij Dominum, &*

deprecatus sum illum, & dixi ex totis præcordiis meis: Castitatis enim donum à Deo petendum, & continuis profusis precibus impetrandum. * Sine assidua oratione difficillimè iuuenis, (vti erat tunc Salomon) castitatis puritatem à tot carnis & ætatis insidiis tutari poterit.] Græcè loco illius particulæ *Continens*, est *compos.*

Sine assidua oratione difficilis erit iuueni castitatem tutari.

Ac si diceret, Non possum compos fieri Sapientiæ, vel Sapientiam assequi, sine speciali Dei auxilio, precibus continuis assequendo. Sic *Eccli.* 6.28. *Inuestiga illam*, Sapientiam *& continens*, seu compos *factus, ne derelinquas eam.* Sic igitur oraui.

CAPVT IX.

Pro Sapientia à Deo obtinenda Oratio Salomonis, quæ ad finem vsque Libri protenditur. Hoc capite suam imbecillitatem profitetur, nec se posse absque illa muniis sibi à Deo impositis aptè fungi.

1. DEvs patrum meorum, & Domine misericordiæ, qui fecisti
omnia verbo tuo, 2. & Sapientia tua constituisti hominem,
vt dominaretur creaturæ, quæ à te facta est, 3. vt disponat
orbem terrarum in æquitate & iustitia, in directione cordis
iudicium iudicet: 4. da mihi sedium tuarum assistricem
Sapientiam, & noli me reprobare à pueris tuis: 5. quoniam
seruus tuus sum ego, & filius ancillæ tuæ, homo infirmus, &
exigui temporis, & minor ad intellectum iudicij & legum. 6. Nam & si quis erit
consummatus inter filios hominum, si ab illo abfuerit Sapientia tua, in nihilum
computabitur. 7. Tu elegisti me regem populo tuo, & iudicem filiorum tuorum,
& filiarum: 8. & dixisti me ædificare templum in monte sancto tuo, & in ciuitate
habitationis tuæ altare, similitudinem tabernaculi sancti tui, quod præparasti ab
initio: 9. & tamen Sapientia tua, quæ nouit opera tua, quæ & affuit tunc cùm
orbem terrarum faceres, & sciebat quid esset placitum oculis tuis, & quid directum
in præceptis tuis. 10. Mitte illam de cælis sanctis tuis, & à sede magnitudinis tuæ,
vt mecum sit & mecum laboret, vt sciam quid acceptum sit apud te: 11. scit
enim illa omnia & intelligit, & deducet me in operibus meis sobriè, & custodiet me
in sua potentia. 12. Et erunt accepta opera mea, & disponam populum tuum iustè,
& ero dignus sedium patris mei. 13. Quis enim hominum poterit scire consilium
Dei? aut quis poterit cogitare quid velit Deus? 14. Cogitationes enim mortalium
timidæ, & incertæ prouidentiæ nostræ. 15. Corpus enim, quod corrumpitur,
aggrauat animam, & terrena inhabitatio deprimit sensum multa cogitantem. 16. Et
difficilè æstimamus quæ in terra sunt: & quæ in prospectu sunt, inuenimus cum labore.
Quæ autem in cælis sunt quis inuestigabit? 17. Sensum autem tuum quis
sciet, nisi tu dederis Sapientiam, & miseris Spiritum sanctum tuum de altissimis:
18. & sic correctæ sint semitæ eorum qui sunt in terris, & quæ tibi placent didicerint
homines? 19. Nam per Sapientiam sanati sunt quicumque placuerunt tibi
Domine à principio.

COMMENTARII.

I. Suam Salomon imbecillitatem profitetur.

VERS. 1.2.3.4.5. *Deus patrum meorum*, quem patres mei coluere, *& Domine misericordiæ*, seu Deus misericors. * Cur non dixit Domine misericordiæ & iustitiæ, siquidem æqualiter est iustus ac misericors? Certè quia sic erga peccatores se misericordem præstat, vt abstractum omnino esse à dominatione iustitiæ videatur.) Vnde canit Ecclesia, Deus cui proprium est misereri semper, & parcere: quasi etiam eius proprium non sit iustitiam exercere.] *Qui fecisti omnia verbo tuo*, seu iusso. *Nam dixit Deus & facta sunt, & Sapientia tua constituisti hominem, vt dominaretur creaturæ, quæ à te facta est. Vt disponat*, seu disponeret vel gubernaret *orbem terrarum in æquitate, & iustitia, & in directione cordis*. Græcè, *in rectitudine animi*, seu recto animo & mente iudiciũ *iudicet*, seu ius diceret: *Da mihi sedium tuarum assistricem Sapientiam.* Præsta quæso, vt ego iuuenis Regno administrando parum idoneus sim particeps Sapientiæ, quæ supremæ tuæ sedi assidet: *& noli me reprobare à pueris tuis*, seu excludere à seruorum tuorum numero. *Quoniam seruus tuus sum ego, & filius ancillæ tuæ.* Significat, se filium eorum esse, qui Deum coluerunt, & nominatim matris suæ religiosæ fœminæ, vel fortassis totius Synagogæ: *Homo infirmus, & exigui temporis*, cuius vita breuis est,

Sic Deus misericordiam exercet, vt quodammodo videatur attribuere iustitiæ vindicatiuæ ad eum nõ pertinere.

aut

aut iunior ætas. *Et minor ad intellectum iudicij, & legum. Minor intelligentis*, id est, imbecilliot, quàm vt iudicia, & leges omnes possim intelligere, quibus Regem iustructum esse oportet. * Etsi enim Reges Ministris idoneis vtantur, oporteret tamen ipsos legum notitia esse instructos, vt eis constaret, an sententiæ Iudicum iuxta legis præscripta ferantur.].

Oportet Reges legum notitia esse instructos.

Vers. 6. Nam & si quis erit consummatus inter filios hominum, tametsi quis inter homines sit omni scientia instructus, *Si ab illo abfuerit Sapientia tua*, seu directio ad applicationem eorum, quæ nouit, *in nihilum computabitur.* * Sapientissimi quique haud aptè iudicabunt sine Dei speciali auxilio, ad applicanda prudenter præcepta, quæ ex lege didicit.]

Sapientissimus Iudex errabit in iudicio sine speciali Dei assistentia.

Vers. 7. 8. 9. Tu elegisti me Regem populo tuo, &c. Non me ad Regnum ego ingessi, à te electus throno assideo. Ergo debes me ad regimen tui populi dirigere. * Profectò cum quis electus gubernationi præficitur, nec ipse eligi procurauit, iustè à Deo petit, vt præstet auxilium hisce verbis: Tu me elegisti, ostende precor, tuam fuisse electionem dans vt meum impleam ministerium.] *Et dixisti, me ædificare Templum in monte sancto tuo* Moria, *& in ciuitate habitationis tuæ*, in Ierusalem, quam tibi elegisti, vt in ea habitares & haberes Templum, & altare, *similitudinem Tabernaculi sancti tui*, quod Templum factum est ad similitudinem Tabernaculi, quod per Moysen fieri iussisti, *quod* quidem Templum iam *præparasti ab initio* in typo Tabernaculi. *Et tecum Sapientia tua, quæ nouit opera tua, &c.* Et tecum præparauit Sapientia tua illa, qua tutum urbem extruxisti, quæ iam inde ab æterno nouit, qua ratione præcepta tua possint, & debeant, rectè executioni mandari, & cum fructu compleri.

Cum Deus te ad regimē eligit, nec tu te ... agenda das simul, vt apte te in munere geras.

2.

Sapientia necessitatem expetit.

Vers. 10. 11. 12. Mitte ergo *illam* Sapientiam *de cœlis sanctis tuis, & à sede magnitudinis tuæ, à throno* gloriæ: *vt mecum sit, & mecum laboret*, mihi adsit, & me adiuuet. *Vt sciam, quid acceptum sit apud te. Scit enim illa omnia, & intelligit: deducet me in operibus meis sobriè*, Græcè, *iuxta præscriptum rectè rationis*, moderatè, discretè ne modus, aut mensura excedatur, *& custodiet me in sua potentia. Et erunt accepta opera mea* & tibi, & subditis, *& disponam populum tuum* seu gubernabo, *regam iustè, & ero dignus sedium patris mei*, seu Regium thronum à patre meo Dauide acceptum occupare. * Qui non iustè gubernat, indignè Regium thronum occupat.] Et indignus est hereditaria sede, qui patris virtutem non imitatur.]

Indignè thronum occupat, qui nō iustè gubernat.

Vers. 13. 14. 15. 16. Quis enim hominum poterit scire consilium Dei? A necessitate Sapientiæ iam ducit argumentum. Quis poterit Dei voluntatem apertè dignoscere? *Aut quis poterit cogitare quid velit Deus?* Quis poterit non solùm apertè dignoscere, sed vel cogitatione discurrere, quid eius conforme sit placito? *Cogitationes enim mortalium timida*, quia cogitata res non succedunt, vt illi cogitabant: vnde hoc experti segnius & timidius deliberant: *& incerta prouidentiæ nostræ* Græcè, *fallaces opiniones*, & consilia nostra. *Corpus enim, quod corrumpitur, aggrauat animam, &c.* Id est, corruptibilis corporis nexus cum animo incorruptibili affert magnum ad intelligentiam impedimentum: & terrea hæc corporis (sic Græcè) habitatio opprimit mentem, intellectum plenum curarum, quæ animum distrahunt à fixa, & constanti meditatione ita vt se sæpius cogatur ad inferiora, & viliora obiecta demittere. * Vndè præcipua viri spiritualis cura debet esse, cum ad meditationis exercitium ascendit, externis curis omnino remittere nuncium.] *Et difficilè æstimamus, quæ in terra sunt, &c.* Si difficilè cognoscimus hæc obuia, ac vicina, quantò difficilius illa remota omninò à sensibus dignoscemus? Vndè *quæ in cœlis sunt, quis inuestigabit?*

Qui contemplationis ad exercitiū ascendit, terrenis omnino se moueatur à curis.

Vers. 17. 18. 19. Sensum autem tuum quis sciet, *nisi tu dederis Sapientiam?* Quis poterit sine Sapientia à te accepta, tuum consilium agnoscere, tuam rimari voluntatem? *Et* ad hoc in nobis præstandum, *miseris* Spiritum sanctum tuum de altissimis? *Et sic correcta sint semitæ eorum quæ sunt in terris: & quæ tibi placent, didicerint homines.* Spiritus tui aduentu corrigentur, seu dirigentur discursus hominum deuiantes, & tuæ voluntatis præscripta callebunt. * Effectus quidem Sapientiæ est corrigi mores primum. *Et sic correcta sint semita eorum:* postmodum autem Dei callere voluntatem circa opera gerenda, *Et quæ tibi placent, didicerint homines.* Nisi enim morum correctionem præmittas, haud poteris præscripta Sapientiæ vtiliter edocere.] *Nam per Sapientiam sanati sunt, quicumque placuerunt tibi Domine, à principio.* Salute non solùm corporali, sed & spirituali donati à te sunt per Sapientiam. Christus enim æterna Patris Sapientia Agnus est occisus ab origine mundi tollens omnia omnium hominum peccata: nec quisquam nisi per fidem in Christum vnquam saluari potuit. Et Salomon plurimis mox exemplis initio sequentis *cap.* id demonstrat. Paulusque *Hebr.* 11. de fide, quæ pars est Sapientiæ, idem asseruit.

Qui Sapientiæ præscripta vult vtiliter edocere, priùs curet prauos mores corrigere.

CAPVT

CAPVT X.

Illustribus Patriarcharum exemplis Salomon demonstrat, omnes per Sapientiam salutem fuisse consequutos.

1. HÆC illum, qui primus formatus est à Deo pater orbis terra-
rum, cùm solus esset creatus, custodiuit, 2. & eduxit il-
lum à delicto suo: & dedit illi virtutem continendi omnia.
3. Ab hac vt recessit iniustus in ira sua, per iram homicidij
fraterni deperiit. 4. Propter quem, cùm aqua deleret ter-
ram, sanauit iterum Sapientia, per contemptibile lignum iu-
stum gubernans. 5. Hæc & in consensu nequitiæ cùm se
nationes contulissent, sciuit iustum, & conseruauit sine querela Deo, & in filij mi-
sericordia fortem custodiuit. 6. Hæc iustum à pereuntibus impiis liberauit fu-
gientem, descendente igne in pentapolim: 7. quibus in testimonium nequitiæ
fumigabunda constat deserta terra, & incerto tempore fructus habentes arbores, &
incredibilis animæ memoria stans figmentum salis. 8. Sapientia enim prætereun-
tes, non tantùm in hoc lapsi sunt vt ignorarent bona, sed insipientiæ suæ reliquerunt
hominibus memoriam, vt in his, quæ peccauerunt, nec latere potuissent. 9. Sa-
pientia autem hos, qui se obseruant, à doloribus liberauit. 10. Hæc profugum iræ
fratris iustum deduxit per vias rectas, & ostendit illi regnum Dei, & dedit illi
scientiam sanctorum: honestauit illum in laboribus, & compleuit labores illius.
11. In fraude circumuenientium illum affuit illi, & honestum fecit illum. 12. Cu-
stodiuit illum ab inimicis, & à seductoribus tutauit illum, & certamen forte dedit
illi vt vinceret, & sciret quoniam omnium potentior est Sapientia. 13. Hæc ven-
ditum iustum non dereliquit, sed à peccatoribus liberauit eum: descenditque cum
illo in foueam; 14. & in vinculis non dereliquit illum, donec afferret illi sceptrum
regni, & potentiam aduersus eos, qui eum deprimebant: & mendaces ostendit, qui
maculauerunt illum, & dedit illi claritatem æternam. 15. Hæc populum iustum,
& semen sine querela, liberauit à nationibus, quæ illum deprimebant. 16. intrauit
in animam serui Dei, & stetit contra reges horrendos in portentis & signis. 17. Et
reddidit iustis mercedem laborum suorum, & deduxit illos in via mirabili: & fuit
illis in velamento diei, & in luce stellarum per noctem: 18. transtulit illos per
Mare rubrum, & transuexit illos per aquam nimiam. 19. Inimicos autem illorum
demersit in mare, & ab altitudine inferorum eduxit illos. Ideò iusti tulerunt spolia
impiorum, 20. & decantauerunt, Domine, nomen sanctum tuum, & victricem
manum tuam laudauerunt pariter: 21. quoniam Sapientia aperuit os mutorum,
& linguas infantium fecit disertas.

COMMENTARII.

1. *Consecuti per Sapientiam salutem fuêre antiqui patres. Adam*

ERS. 1. 2. *Hæc* Sapientia *illum, qui primus formatus est à Deo pater orbis terrarum*, Adamum scilicet, *cùm solus esset creatus, custodiuit.* Quandiu scilicet solus fuit sine Eua custoditus, fuit in innocentia per Sapientiam & gratiam. * *Cùm solus esset*, ait pulchrè, vt innuat, abstractionem à noxia societate virtutis esse adminiculum.] *Et deduxit illum à delicto suo*, seu post peccatum beneficio Sapientiæ, ab eo fuit per pœnitentiam liberatus. Insipiens deliquit, Sapiens se ad meliorem frugem recepit. * Confert quippe Sapientia; vt peccator criminis vilitatem agnoscat, & dolore de præ-lapso concepto, præcaueat in futurum.] *Et dedit illi virtutem continendi omnia*, seu vim, & facultatem dominandi omnibus, & gubernandi vniuersum genus humanum. * Princeps insipiens ineptus prorsus est ad gubernationem, imo ad dominationem. Stulto enim Principi non solum subditi non obediunt, verum & vix illum suum Dominum esse profitentur.]

Abstractio à praua societate, virtutis est adminiculum.

Sapientia cõfert admodũ ad pœnitentiam gerendam.

Princeps insipient ferè non est subditorum Dominus.

Vers. 3. Ab hac Sapientia *vt recessit iniustus.* Cain *in ira sua* (iratus est enim aduersus Abel vehementer, & concidit vultus eius, cum Deus ad ipsum & ad munera eius non respexit) *per iram homicidij fraterni deperiit.* Græcè, *fratricidalibus deperiit furoribus.* Periit scilicet animo furore illo contra Abelem concepto, & executione mandato. Vel *periit simul*, (vt alij exponunt) non eodem tempore, sed simili genere mortis, violento quidem. Nam *Gen.* 4. 23. indicatur 2.

Cain periit insipiens.

dicatur Cainum à Lamecho occisum fuisse. * Docuit enim Dominum homicidij fraterni, [illegible] cum homicidio à propinquo, inflicto, [illegible].] * Græcam illam lectionem expende: *Fratricidalibus furoribus.* Concepta in extraneos iracundia, *ira* aptè vocatur: at quæ inter fratres iracundia ascenditur, *furor* meritò debet [illegible]. Nec enim quis ab hoste tanta incommoda toleret, quanta à fratre, à propinquo male in ipsum affecto.]

[Margin: Lamecus criminis alicuius Deû docet quomodo sui debeat punire. H[illegible] est [illegible] fratr[illegible] quam bella impugnatio.]

Ver. 4. *Propter quem* Caioum, cuius scelera filij de more imitabantur, *Cum aqua deleret terram* diluuij tempore, *sanauit iterum Sapientia*, restituit mundo infecto sanitatem, *per contemptibile lignum iustum gubernans.* Per arcam [illegible] Noe & filios eius tegimine naua[illegible] & defendens ab exitio communi. Vocat autem arcam illam *contemptibile lignum*, qu[illegible] tantam sustinendam, & arcendam aqua[illegible] [illegible]uionem, nullatenus sufficere videretur. Vt appareat Dei Sapientiam contemptibilis M[illegible] labore sæpè illustres effectus exci[illegible].]

3 [Margin: Sapiens Noe [illegible].]

[Margin: Dei Sapientia [illegible] edere effectus, [illegible] contemptibili.]

4 [Margin: Et Abrahamum.]

Vers. 5. *Hæc & in consensu nequitiæ, cum se nationes contulissent, sciuit iustum, & conseruauit sine querela Deo.* Cum filij Adami, e quibus dispersis processere nationes orbis terrarum, se consentientes in superbo illa ausu contulissent in vnum locum ad turrim Babel ædificandam: Sapientia diuina iustum Abraham *sciuit*, seu paterna fuit cura prosecutus, & curauit postmodum educere è medio nationis Chaldææ: & eductum, atque ab errore patrio Heber (si quo forsan infectus aliquando fuit) abductum, perpetuo deinceps sine querela conseruauit. *Et in filij misericordia fortem custodiuit.* Id est, cum ei Dominus imperauit, vt filium Isaacum ei offerret, Sapientiæ ope fortis perstitit, ne viscera eius ita [illegible] amore tangerentur, vt ei parceret, & ab [illegible] sacrificio abstineret.

5 [Margin: Et Lothum.]

Ver. 6. *Hæc iustum* Loth. *à pereuntibus* So[illegible] *impiis liberauit fugientem, descendente igne in Pentapolim*, cladem Vrbis. Pentapolis quinque continebat Vrbes Sodomam, Gomorrham, Adamam, Seboin, & Segor. *Quibus in testimonium nequitiæ fumigabunda constat deserta terra.* Vbi hæ miseræ ciuitates olim aderant, visitur vsque ad hanc diem fumigans, & deserta terra, quæ igne de cœlo misso conflagrauit. *Et in certo tempore fructus habentes arbores*, & plantæ fructus intempestiuos & inutiles offerunt. *Et incredibilis animæ memoria stans figmentum salis*, id est incredulæ animæ, vxoris Loth conspicitur salis statua æternum in obedientiæ monumentum.

Ver. 8. *Sapientiam enim prætereuntes, &c.* Qui Sapientiam contempsére, hanc pœnam sustinent, quod eius dignitatem non percepetunt, & vt amentiæ suæ infamem, & indelebilem memoriam relinquunt. Peccatum enim eorum latere non potuit. * Agnatum namque peccato est, quantumuis tibi videatur occultè esse patratum, in publicum prodire.]

[Margin: Agnatum est peccato manifestari.]

6 [Margin: Et Iacobum.]

Vers. 9.10.11.12. *Sapientia autem hos, qui se obseruant*, qui ipsam colunt, admirantur, (Græcè) venerantur, *à doloribus*, seu laboribus, *liberauit. Hæc profugum*, Iacob iram fratris Esau fugie item *deduxit per vias rectas, & ostendit illi Regnum Dei*, per directum iter, quod ad Mesopotamiam ducit (nec enim more fugientis, viarum incognitarum ambages arripuit) eum fecit incedere, eique cœli culmina visione scalæ ad cœlum pertingentis obiecit. *Et dedit illi scientiam sanctorum*, seu sanctarum rerum, quæ spectant ad Ecclesiam tùm militantem, tùm triumphantem. *Honestauit illum in laboribus*, seu *locupletauit* (Græcè) *in ærumnis*, vel per labores, qui *Gen.* 29. narrantur. * Labores enim, queis iusti premuntur, animi sunt diuitiæ. Vnde eos Sapientes non solum venientes sustinentes, sed absentes requirunt, vt thesaurus increscat.] *Et compleuit labores illius.* Sapientia Iacobum fecit laboribus in pascendis Soceri gregibus locupletari fœtu multiplici ex virgarum astu. *In fraude circumuenientium illum, adfuit illi.* Cum per *auaritiam* (Græcè sic) Laban eum opprimeret, illi Dominus liberator adfuit. *Custodiuit illum ab inimicis, & a seductoribus tutauit illum.* Inimicos, & seductores intelligo Labanum, & cognatos eius, qui recedentem persequuti fuére; vel etiam Esau, qui redeunti insidias præparabat. Vel Chananæos & Pherezæos, quos Iacob post Sichimitarum cladem valde timebat *Gen.* 30. sed eos Dei terror inuasit, & ausi non fuére recedentes persequi. *Gen* 35. *Et certamen forte dedit illi*, vt vinceret, seu fecit cum Angelo luctam inire *Gen.* 32. in qua Iacob præualuit. *Et sciret, quoniam omnium potentior est Sapientia.*

[Margin: Laboribus ditatur animus. Ideò Sapientes eos nō solùm sustinent, sed requirunt.]

Vers. 13.14. *Hæc venditum iustum* Ioseph Iacobi filium à fratribos pretio mercatoribus traditum per inuidiam, *non dereliquit, sed à peccatoribus liberauit eum*, id est à peccatrice Putipharis vxore, ab inuidis fratribus eum occidere molientibus. *Descenditque cum illo in foueam* cisternam veterem, vel carcerem in Ægypto. * Descendit ne Deus cum Iosepho in foueam, vt cum eo vinculis alligaretur, an vt sua eum præsentia solatium afferret? Profectò Deus ità erga iustos actos laboribus afficitur, vt non solùm eis laborantibus assideat, sed cum eis pati etiam videatur.] *Et in vinculis non dereliquit illum, donec afferret illi sceptrum Regni.* Quoniam toti Ægypto præfuit dignitate & potestate primus a Rege. * Aliqui sunt in orbe Principes nomine tenus; non enim ipsi regnant, nec præsunt, sed ille, qui in summam Regis familiaritatem venit. *Et potentiam aduersus eos, qui eum deprimebant*, seu depresserant, fratres, Putipharem, & vxorem eius, eosque qui in carcere vinciebant. *Et mendaces ostendit*, qui maculauerunt illum afficientes adulterij infamia. *Et dedit illi claritatem æternam*, gloriam, splendorem Ægyptiacæ præfecturæ, cuius memoria ob triticum asseruatum infamis futuræ subsidium, erit æterna. * Profectò qui expetit suam memoriam æternare & in hoc sæculo horreum pauperibus opibus suis constituat.] Vnde videris pia opera ad eleemosynam testamento relicta, non obstantibus temporis iniuriis, sine imminutione plerumque asseruari.]

7 [Margin: Et Iosephum.]

[Margin: Deus non solùm adest iusto laboranti, sed cum eo laboribus agi videtur.]

[Margin: Multi Reges sunt nomine solùm Reges.]

[Margin: Qui cupit suam memoriam æternare & in hoc sæculo, horreum suis opibus ad alendos pauperes constituat.]

Vers. 15.16 17.18. *Hæc populum iustum* Israeliticum scilicet, quem ex Ægypti seruitute liberauit, *& semen sine querela* irreprehensibile, inculpatum, quod nulla superstitione maculatum fuerat in Ægypto, liberauit à nationibus Ægyptiis, *quæ illum deprimebant.* Ad cuius expeditionem, *intrauit* Sapientia *in animam serui Dei* Mosis: *& stetit* intrepidus *contra Reges horrendos* terribiles, (sic Græcè) potentes, sæuos.

8 [Margin: Et Hebræos.]

Rex vnus fuit Pharao, contrà quem Moses stetit. Sed etiam Regum nomine intelligo Principes Pharaonis, coram quibus plagæ sunt editæ. *Et reddidit iustis mercedem laborum suorum*, seu compensandis copiosam mercedis pro laboribus præteritis, quæ facta est, cum vasa, & supellectilem pretiosam Ægyptiorum Hebræi abstulerunt. * Mercedis, quam à famulis, vel operariis tuis aufers, si non restituis, dabit Deus compensationem te diuitiis spoliando.] *Et deduxit illos in via mirabili* per mare Rubrum, per desertum passim mira excitando. *Et fuit illis in velamento diei* nubis columna eos à solis æstu protegens: *& in luce stellarum per noctem*. Intelligo illam columnæ ignis sidera imitantis splendorem. *Transtulit illos per mare Rubrum, & transuexit illos per aquam nimiam* seu multam siccis pedibus ad vlteriorem ripam transmeantes. * Ne excidat è memoria particula, *Populum iustum, semen sine querela* Vndenam Hebræi tam egregio nomine digni à Salomone iudicantur? Certè quia inter Ægyptios impios degentes eorum impietatem non didicere Magnum enim est sanctitatis documentum ab assiduis improbis sociis non maculati.]

Si operario, vel famulo aufers mercedem, dabit Deus compensationem te diuitiis spoliando.

Magnæ sanctitudinis documentũ est, ab assiduis improbis sociis non infici.

Vers. 19.20.21. *Inimicos autem illorum demersit in mare, &c.* Id expono de Hebræis liberatis è profundo alueo maris, & ad littus adductis sine immersione quidem. * Vt commendem Deiparentis Dominæ meæ ab originalis culpæ pelago liberationem per Christi Redemptoris auxilium. Liberauit enim Matrem à profundo pelagi, dum eam fecit siccis pedibus ad littus properare, dum reliqui homines miserè submerguntur.] *Ideò iusti.* Hebræi *tulerunt spolia impiorum* Ægyptiorum in naufragio relicta, *& decantauerunt Domine, nomen sanctum tuum*, canticum Mosis, de quo *Exo.* 15. ore protulerunt: *& victricem manum tuam laudauerunt pariter* vno animo vno ore. *Quoniam Sapientia aperuit os mutorum*, qui prius præ timore loqui non audebant, *Et linguas infantium fecit disertas*, id est, imperitorum, vel puerorum, qui & ipsi cum reliquis canebant.

Deipara à profundo pelago peccati originalis liberatur, dum siccis pedibus ad littus à Domino adducitur.

CAPVT XI.

Beneficium, quo diuina Sapientia Hebræos affecit, Salomon amplificat, expendens ex Ægypto exitum, iter prodigiis exundans. Interim supplicia, quibus Ægyptij fuere percussi, profert.

1. DIREXIT opera eorum in manibus prophetæ sancti. Iter fe-
cerunt per deserta, quæ non habitabantur: & in locis deser-
tis fixerunt casas. 3. Steterunt contra hostes, & de inimicis
se vindicauerunt. 4. Sitierunt, & inuocauerunt te, & data
est illis aqua de petra altissima, & requies sitis de lapide duro.
5. Per quæ enim pœnas passi sunt inimici illorum à defectio-
ne potus sui, & in eis, cùm abundarent filij Israël, lætati sunt;
6. per hæc, cum illis actum est. 7. Nam pro fonte quidem sempiterni fluminis,
humanum sanguinem dedisti iniustis. 8. Qui cùm minuerentur in traductione
infantium occisorum, dedisti illis abundantem aquam insperatè, 9. ostendens
per sitim, quæ tunc fuit, quemadmodum tuos exaltares, & aduersarios illorum ne-
cares. 10. Cùm enim tentati sunt, & quidem cum misericordia disciplinam acci-
pientes, scierunt quemadmodum cum ira iudicati impij tormenta paterentur.
11. Hos quidem tanquam pater monens probasti: illos autem tanquam durus rex
interrogans condemnasti. 12. Absentes enim & præsentes similiter torquebantur.
13. Duplex enim illos acceperat tædium, & gemitus cum memoria præteritorum.
14. Cùm enim audirent per sua tormenta benè secum agi, commemorati sunt
Dominum, admirantes in finem exitus. 15. Quem enim in expositione praua
proiectum deriserunt, in finem euentus mirati sunt, non similiter iustis sitientes.
16. Pro cogitationibus autem insensatis iniquitatis illorum, quòd quidam errantes
colebant mutos serpentes, & bestias superuacuas, immisisti illis multitudinem mu-
torum animalium in vindictam: 17. vt scirent, quia per quæ peccat quis, per hæc
& torquetur: 18. Non enim impossibilis erat omnipotens manus tua, quæ creauit
orbem terrarum ex materia inuisa, immittere illis multitudinem vrsorum, aut au-
daces leones, 19. aut noui generis ira plenas ignotas bestias, aut vaporem ignium
spirantes, aut fumi odorem proferentes, aut horrendas ab oculis scintillas emitten-
tes: 20. quarum non solùm læsura poterat illos exterminare, sed & aspectus per
timorem occidere. 21. Sed & sine his vno spiritu poterant occidi persecutionem
passi ab ipsis factis suis, & dispersi per spiritum virtutis tuæ: sed omnia in mensura, &
numero, & pondere disposuisti. 22. Multum enim valere, tibi soli supererat sem-

per

per? & virtuti brachij tui quis resistet? 23. Quoniam tanquam momentum sta-
teræ, sic est ante te orbis terrarum, & tanquam gutta roris antelucani, quæ descen-
dit in terram. 24. Sed misereris omnium, quia omnia potes, & dissimulas peccata
hominum propter pœnitentiam. 25. Diligis enim omnia quæ sunt, & nihil odisti
eorum quæ fecisti: nec enim odiens aliquid constituisti, aut fecisti. 26. Quomo-
do autem posset aliquid permanere, nisi tu voluisses? aut quod à te vocatum non
esset conseruaretur? 27. Parcis autem omnibus: quoniam tua sunt Domine,
qui amas animas.

COMMENTARII.

1\. *Sitim Hebræorum & eius sationem, sitim Ægyptiorū extollens Salomon describit.*

ERS. 1. 2. 3. *Direxit opera eorum,* ad exitum ex Ægypto pertinentia Sapientia diuina *in manibus Prophetæ sancti:* eos prospere ductans, faciensque vt felicibus effectibus potirentur, Mo[sis] ministerio. *Iter fecerunt per deserta, quæ non habitabantur: & in his ce locis desertis fixerunt casas,* seu tabernacula, vel tentoria, *steterunt contra hostes,* pugnam ineuntes contra Amalech in Raphidin. (*Exod. 17.*) *& de inimicis se vindicauerunt.*

Vers. 4. *Sitierunt* Hebræi (*Exod. 17. Numer. 20.*) *&* sitis molestia pressi, *inuocauerunt te,* precibus profusis, *& data est illis aqua de petra altissima,* ex summa rupe: *& requies* seu remedium, refrigerium sitis *de lapide duro.* * Iusti enim cum patiuntur, ex ipso lapideo labore Deus eis educit refrigerium.]

Cum iusti patiuntur ex ipsis laboribus Deus eis educit refrigerium.

Ver[s]. 5. 6. 7. *Per quæ enim pœnas passi sunt inimici illorum, &c.* In eo in quo puniti fuere Ægyptij, in eodem cum Hebræis bene actum est: Ægyptij diuexati sunt, cum aquæ eorum in [sangui]nem fluentis conuersæ: (*Exo. 7.*) con[tra Hebr]æis largè à Domino in deserto fuére [suppeditatæ]. Imò non solum in deserto, pe[r ...]sa, sed & in Ægypto, nam aquis pu[ris] Hebræi lætantes bibebant, dum Ægyptij multitudine affecti siti premerentur. *Per hæc cum eis deessent* scilicet in deserto, *bene cum illis actum est,* diuino munere aquis suppeditatis. *Nam pro fonte quidem sempiterni fluminis,* seu pro fonte illo perenni, quo Hebræi fuére recreati, *humanum sanguinem dedisti iniustis.* Huius plagæ descriptio extat *Exo. 7.*

Ve[rs]. 8. 9. 10. 11. *Quæ cum minuerentur in traductione infantium occisorum,* Cum Ægyptij imminuerentur, multis siti percuntibus ob traductionem seu immersionem infantium: *Dedisti illis,* id est, Hebræis, *abundantem aquam insperate,* seu pene desperantibus, in deserto ex petra Horeb. * Meritò sanguineis aquis puniebantur Ægyptij, qui aquas Nili sanguine, seu morte infantium rubricarant.] *Ostendens per sitim,* quæ tunc fuit, per sitim scilicet Hebræorum, & Ægyptiorum, *quemadmodum tuos exaltares, & aduersarios illorum necares,* seu quàm rè longè alio modo habeas erga hostes, quàm erga amicos: [h]os exaltas, illos deijcis. * Quidnam boni peccator à Deo inimico sperare potest?] *Cum enim tentati sunt, &c.* Cum Hebræi per sitim in deserto probati essent, quæ quidem probatio fuit ex Dei misericordia profecta. (* Labores enim iustis immittit, vt eorum merita augeat.]) castigationem patienter tolerantes: *scie-*

Meritò Ægyptij sanguineis aquis puniebantur qui infantiū sanguine aquas rubricarant.

Quid peccator boni à Deo inimico poterit sperare.

Deus ex misericordia labores iustis immittit.

runt, seu experimento didicerunt, *quemadmodum cum ira iudicati impij tormenta paterentur,* seu quonammodo duriora passi fuerint impij sua ex siti tormenta. * Sancti *cum misericordia* probati laboribus & ærumnis sunt; impij cum *ira* flagellati.] *Hos quidem* seu Hebræos *tanquam pater monens probasti: illos autem,* seu Ægyptios *tanquam durus Rex interrogans condemnasti.* Græcè, in quæstionem vocans, examinans nempe cruciatu sitis & aliarum plagarum.

Iusti cum misericordia probati laboribus sunt, impij cū ira flagellati.

Vers. 12. *Absentes enim & præsentes similiter torquebantur.* Ægyptij namque absentes iam ab Hebræis Ægypto egressis, & in deserto aquam de petra bibentibus latéque aliis beneficiis diuinis fruentibus haud aliter, quàm cum præsentes essent illis torquebantur. Nam sicut præsentibus illis cruciabantur siti ob aquas omnes in sanguinem versas, & reliquis plagis; ita absentibus Hebræis ex illorum prosperitate rumpebantur inuidia. * Et quidem inuidiæ tortura grauissimam quamque æquat calamitatem.]

Inuidiæ tortura grauissimam quamque æquat calamitatem.

Vers. 13. *Duplex enim illos,* Ægyptios scilicet *acceperat tædium & gemitus cum memoria præteritorum* excitatus. Primus erat ex propriis malis, quæ ipsi occasione Hebræorum passi fuerant. Secundus ex alieno bono, quo iratos suos hostes iam frui sentiebant. * Pro malis propriis gemere, agnatum est dolori: pro bonis autem alienis dolere ex inuidia dæmoniacum vitium est.]

Dolere de alieno bono ob inuidiam Dæmoniacū vitium est.

Vers. 14. *Cum enim audirent* Ægyptij *bene secum* Græcè, *cum ipsis* Hebræis agi, & quidem *per sua tormenta,* id est, per easdem res, per quas ipsi torti fuerant, puta per sitim; & restinctionem sitis sibi negatam esse, Hebræis autem benignè concessam: (idem & de aliis plagis iudicium) *commemorati sunt Dominum admirantes in finem exitus,* seu euentus rei obstupuerunt en felicitatis Hebræos rebelles sibi deuenisse; & commemorati sunt Dominum, Græcè, *senserunt,* manifeste deprehenderunt ex memoria planè præteritorum cum præsenti collatorum, diuinam esse manum, & vindictam, quæ se affligeret. * Hinc deteriores ac rebelliores esse plures Christicolas, quàm Ægyptios idololatras arguo; siquidem tot afflicti suppliciis, tot acti calamitatibus, nondum animaduertunt, eas è peccatis ducere ortum.]

Durior es Ægyptiis, siquidem illi cognouerunt ob peccata puniri: tu autem id non animaduertis.

Vers. 15. *Quem enim* Mosem *in expositione praua,* seu impia ac crudeli proiectione in Nilum *proiectum deriserunt,* arbitrati hac via prorsus extinctum iri: *in finem euentus mirati sunt,* in fine euentus (sic Græcè) affecti sunt admiratione cum viderent longè aliter Hebræis successisse, adeoque & Moysi eorum Duci, quam ipsi Ægyptij existimassent. *Non similiter iustis sitientibus,* id est, experti Deum non eodem modo se gessisse in siti sua, quo se gerebat in

ſiti Hebræorum. Nam Hebræis proſpiciebat de aquis ſuauiſſimis, at Ægyptus non niſi ſanguineas ſubminiſtrarat, his durum ſeſe hoſtem exhibens, illis pium patrem.

Supplicium Ægyptijs inflictū ob idololatriam memorat.

2. *Verſ.16.17. Pro cogitationibus autem inſenſatis iniquitatis illorum*, id eſt, ad punienda cogitata & opera iniqua Ægyptiorum: *quod quidam errantes colebant mutos ſerpentes, & beſtias ſuperuacuas*, id eſt, viliores (vt Græcè eſt) puta ranas, ſciniphes, muſcas & locuſtas: *immiſiſti illis multitudinem mutorum animalium in vindictam*, ranas videlicet, ſciniphes, & omne genus muſcarum. *Exo. 8. Vt ſcirent, quia per quæ peccat quis, per hæc & torquetur.* * Modus enim cœleſtis ſupplicij plerumque delinquendi modo reſpondet.] * Expende illud: *Colebant mutos ſerpentes*, ſiue neſcientes loqui. Aliqui intelligunt de Æſculapio ſub ſerpentis ſpecie coli ſolito Ægyptiorum plane intolerabili ſtultitia. Quid enim ex Deo muto illi ſperare poſſent, ſiquidem qui mutus eſt, caret etiam auditu? Inepta quidem deitas quæ non audit preces orantis, nec optatis reſpondet. Vndè Dauid deos Gentilium horum irridebat. *Aures habent, & non audient, os habent, & non loquentur.* Pſal. 113. Verus Deus & audit preces, & reſpondet optatis.]

Modus cœleſtis ſupplicij plerumque modo delinquendi aſſolet reſpõdere.

Inepta ad Deitatem ſimulacra quæ ſurda ſunt, & muta. Deus verus & audit, & loquitur.

Verſ.18.19.20. Non enim impoſſibilis, ſeu impotẽs *erat omnipotens manus tua, quæ creauit orbem terrarum ex materia inuiſa*, id eſt, informi conſtantem, quæ materia, quia die prima creati mundi, qua nulla dum lux erat creata, aſpici non poterat, ac debito ornatu carebat, merito hîc & inuiſa & informis vocitatur: immittere illis multitudinem vrſorum, aut audaces leones, aut noui generis ira plenas ignotas beſtias, aut vaporem igneum ſpirantes. Græcè *ignitonum efflantes halitum*, quod dici ſolet de leonibus, draconibus, ac ſimilibus calidioribus beſtiis: *aut fumi odorem proferentes*, Græcè, *ventilantes ſonitum fumi*, id eſt, furentes, ac frementes cum anhela exalatione, quæ fumum exhibet, quod Scriptura balenæ attribuit Iob. 41. *Et horrendas ab oculis ſcintillas emittentes.* Græcè *fulgurantes*, vt ſolent balenæ, baſiliſci, lupi, Delrio teſte lib. 5. diſq. Magic. cap. 3. q. 4. *Quarum non ſolum læſura poterat illos exterminare, &c.* quarum, ſcilicet, non ſolùm venenatus morſus, imò & ſolus aſpectus exitialis exiſteret ob conceptum horrorem.

Verſ.21.22. Sed & ſine his vno ſpiritu, ſeu flatu tuo *poterant occidi, perſecutionem paſſi ab ipſis factis ſuis*, id eſt, ſola conſcientia factorum peſſimorum ipſos premente, viſcera corrodente. * Malæ enim conſcientiæ morſus obdurato peccatori quolibet mortifero veneno exitiali exiſtit.] *Et diſperſi per ſpiritum virtutis tuæ. Sed omnia in menſura, & numero, & pondere conſtituiſti.* Id eſt, ſumma æquitate, ac ratione omnia ordinaſti, quod Sapientiæ munus eſt Metaphora ſumpta ab humanis negotiationibus, in quibus iuſtitia dati & accepti ſeruatur, menſurando, numerando, ac ponderando. Hanc, inquit, iuſtitiam, quam in omni re perpetuo ſeruas, etiam in pœnis Ægypto infligendis aſſeruaſti. v. gr. *numerum*, decem plagas infligendo, *menſuram* culpis proportione ſua pœnas commenſurando: *pondus*, deſtinando pœnas ad finem à Deo præſcriptum: vt diuina potentia, iuſtitia, ac maieſtas paſſim innoteſceret. *Multum enim valere tibi ſoli ſupererat ſemper*, nam multum poſſe, imò omnia poſſe penes te eſt ſemper: & ex eo, quod diriora non infers ſupplicia cum poſſis iuſtè, tuam ineffabilem miſericordiam oſtendis. * Deus ſine menſura iuſtis præmia largitur, peccatoribus in numero, in pondere, in menſura ſupplicia infert.] *Et virtuti brachij ſui quis reſiſtet?*

Malæ conſciẽtiæ morſus quolibet veneno eſt exitialior.

Sine menſura Deus præmia largitur, in menſura infert ſupplicia.

Verſ.23. Quoniam tanquam momentum ſtateræ. Græcè, *deuergentia*, inclinatio, nutus vnius ex lancibus, alij lingula ſtateræ, cuius rectitudine æqualitas ponderum indicatur: *ſic eſt ante te orbis terrarum: & tanquam gutta roris antelucani, quæ deſcendit in terram.* Comparatione tui cuncta creata ac poſſibilia minus ſunt quàm minimus ſcrupulus aut granum, quod in alteram lancem mitti ſolet, cum artificis ſtatera aliquid examinatur: aut quam imperceptibilis roris matutini guttula.

Verſ. 24. Sed miſereris omnium quia omnia poteſ. Quaſi peccata omnium ſic Deum ad vindictam ſollicitent, vt egeat quodammodo ſua omnipotentia ad iuſtam conceptam iram frænandam, & continendam. Vnde omnipotentia, quæ horribilis peccatori obijci poterat propter facilem ei ſupplicij inflictionem: amabilis admodum apparet, ſiquidem Deum continet, ne inferat ſupplicium æternum, ſed omnium miſereatur.] *Et diſſimulas peccata hominum propter pœnitentiam*: non ſtatim punis, ſed expectas, vt peccatores pœnitudine affecti ad frugem ſe meliorem recipiant.

Deus omnium miſeretur, quia eius omnipotentia eum continet quodammodo, vt ſupplicium non inferat.

Verſ. 25. 26. 27. Diligis enim omnia, quæ ſunt à te creata: & nihil odiſti eorum, quæ feciſti. Si enim odiſſes, minimè feciſſes ea. *Quomodò autem poſſet aliquid permanere, niſi tu voluiſſes? Aut quod a te vocatum non eſſet, conſeruari?* Seu quod a te non eſſet creatum, & conſeruatum, quod ſcilicet à te non iuberetur permanere, & durare, *Parcis autem omnibus, &c.* Deus parcit hominibus, quia amator eſt animarum, quæ ipſius ſunt, vt reliqua omnia: nec decet patremfamilias res pretioſiores prodigere. *Quod à te*, inquit, *vocatum non eſſet*, ſeu factum, creatum. * Dicere enim Dei, facere eſt.

Dicere Dei facere eſt.

CAPVT

CAPVT XII.

Amplificat Salomon beneficium à Deo Hebræis collatum in ſanctæ Terræ introitu, expulſis ex ea impijs Chananæis, Hebræiſque eorum loco ſubſtitutis.

1. QVAM bonus & ſuauis eſt Domine ſpiritus tuus in omni-
bus. 2. Ideóque eos, qui exerrant, partibus corripis: & de
quibus peccant, admones & alloqueris: vt relicta malitia,
credant in te Domine. 3. Illos enim antiquos inhabitato-
res terræ ſanctæ tuæ, quos exhorruiſti, 4. quoniam odibilia
opera tibi faciebant per medicamina, & ſacrificia iniuſta,
5. & filiorum ſuorum necatores ſine miſericordia, & co-
meſtores viſcerum hominum, & deuoratores ſanguinis à medio ſacramento
tuo, 6. & auctores parentes animarum inauxiliatarum, perdere voluiſti per
manus parentum noſtrorum, 7. vt dignam perciperent peregrinationem pue-
rorum Dei, quæ tibi omnium charior eſt terra. 8. Sed & his tanquam homini-
bus pepercisti, & miſiſti anteceſſores exercitus tui veſpas, vt illos paulatim
exterminarent. 9. Non quia impotens eras in bello ſubiicere impios iuſtis,
aut beſtiis ſæuis, aut verbo duro ſimul exterminare: 10. ſed partibus iudicans
dabas locum pœnitentiæ, non ignorans quoniam nequam eſt natio eorum, &
naturalis malitia ipſorum, & quoniam non poterat mutari cogitatio illorum
in perpetuum. 11. Semen enim erat maledictum ab initio: nec timens aliquem,
veniam dabas peccatis illorum. 12. Quis enim dicet tibi: Quid feciſti? aut quis
ſtabit contra iudicium tuum? aut quis in conſpectu tuo veniet vindex iniquo-
rum hominum? aut quis tibi imputabit, ſi perierint nationes, quas tu feciſti?
13. Non enim eſt alius Deus quàm tu, cui cura eſt de omnibus, vt oſtendas
quoniam non iniuſtè iudicas iudicium. 14. Neque rex neque tyrannus in con-
ſpectu tuo inquirent de his quos perdidiſti. 15. Cùm ergo ſis iuſtus, iuſtè omnia
diſponis, ipſum quoque qui non debet puniri, condemnare, exterum æſtimas à
tua virtute. 16. Virtus enim tua iuſtitiæ initium eſt: & ob hoc quòd omnium Domi-
nus es, omnibus te parcere facis. 17. Virtutem enim oſtendis tu, qui non credide-
ris eſſe in virtute conſummatus, & horum, qui te neſciunt, audaciam traducis.
18. Tu autem dominator virtutis, cum tranquillitate iudicas, & cum magna reue-
rentia diſponis: ſubeſt enim tibi, cùm volueris, poſſe. 19. Docuiſti autem po-
pulum tuum per talia opera, quoniam oportet iuſtum eſſe, & humanum, & bo-
næ ſpei feciſti filios tuos: quoniam iudicans das locum in peccatis pœniten-
tiæ. 20. Si enim inimicos ſeruorum tuorum, & debitos morti, cum tanta cru-
ciaſti attentione, dans tempus & locum, per quæ poſſent mutari à malitia. 21. cum
quanta diligentia iudicaſti filios tuos, quorum parentibus iuramenta & con-
uentiones dediſti bonarum promiſſionum? 22. Cùm ergo das nobis, diſciplinam,
inimicos noſtros multipliciter flagellas, vt bonitatem tuam cogitemus iu-
dicantes, & cùm de nobis iudicatur, ſperemus miſericordiam tuam. 23. Vn-
de & illis, qui in vita ſua inſenſatè & iniuſtè vixerunt, per hæc, quæ coluerunt, de-
diſti ſumma tormenta. 24. Etenim in erroris via diutiùs errauerunt, deos æſti-
mantes hæc, quæ in animalibus ſunt ſuperuacua, infantium inſenſatorum more
viuentes. 25. Propter hoc tanquam pueris inſenſatis iudicium in deriſum de-
diſti. 26. Qui autem ludibriis & increpationibus non ſunt correcti, dignum Dei
iudicium experti ſunt. 27. In quibus enim patientes indignabantur, per hæc quos
putabant deos, in ipſis cùm exterminarentur videntes, illum, quem olim nega-
bant ſe noſſe, verum Deum agnouerunt: propter quod & finis condemnationis eo-
rum venit ſuper illos.

COMMENTARII.

1.
Expulsionem Chananæorũ à terra sancta describit.

ERS. 1. 2. *Quàm bonus , & suauis est Domine , spiritus tuus in omnibus rebus,* maximè in hominibus, tam in pœnis infligendis , quàm in præmiis aptandis. Ly, Bonus idem est, ac *iustus, rectus* , quod dicebat Dauid , *Dulcis & rectus* , (seu *bonus & suauis.*) *Dominus , propter hoc legem dabit* , Psal. 24.

Oportet, Principem, Iudicẽ Præsulem rectũ esse, ac suauem.

* Oportet Principem,Iudicem, Præsulem rectum esse ad peccatores puniendos, suauem ad præmia elargiendum existere : imò simul rectum & suauem in ipsa delictorum punitione.] *Ideoque eos, qui exerrant , partibus corripis* , id est, per partes , non totam simul iram profundendo , sed *sensim & paulatim.* Græcus sic. Prudens Præsul iram conceptam aduersus subditos errantes contineat, paulatim effundat , acri enim admodum correptione vulnera exasperantur, quæ infusione vini & olei accipit sanitatem.] *Et de quibus peccant admones , & alloqueris* , tum ab intus per pias inspirationes , tum foris per correptiones & plagas. * Admonet enim Deus, cum ægritudines aut ærumnas infligit, vt à vitiis recedamus.

Præsul in subditos errantes non simul totam iram profũdat, sed paulatim.

Labores,quibus premimur sunt Dei admonitiones.

Vers. 3.4.5.6.7. Illos enim antiquos inhabitatores terræ sanctæ tuæ. Chananæos , aliosque populos,qui ante Hebræorum aduentum Terram sanctam incoluere : *quos exhorruisti*,seu odio habuisti , *quoniam odibilia* , seu odio digna , *opera tibi faciebant per medicamina. & sacrificia iniusta.* Græcè, *per veneficia,& sacrificia non sancta* , Intelligo maleficia diabolica & magica , sortilegia, & incantationes , quibus Chananæi erant addicti. Et putatur Cham pater Chanaan à gigantibus ante diluuium magicas artes hausisse, & tradidisse posteris. * A quonam enim nisi à despectore & irrisore parentis. Noë poterat diabolica ars hominibus disseminari ?] Sacrificia autem iniusta Chananæi falsis diis litabant , cum deberent iustitiæ , pietatis , seu religionis obligatione vni soli vero Numini offerri. *Et filiorum suorum necatores sine misericordia , & comestores viscerum hominum & deuoratores sanguinis à medio sacramento tuo,* id est , mediante , & interposito iuramento. Quasi diceret : Dum fœderibus aliisque contractibus sanciendis interponendum esset iuramentum , illud impij Chananæi (quorum vitia recenset) sanciebant haustu sanguinis non brutorum animantium , sed hominum,& quidem propriorum filiorum,quos dæmoniis immolabant. Quo quid immanius ? *Et auctores parentes animarum , inauxiliatarum,* Græcè *Auctores cædis animarum auxilio destitutarum*, id est,& parentes illos crudelissimos , qui auctores erant cædis filiorum omni destitutorum auxilio; siquidem à propriis parentibus, à quibus protegendi fuerant, occidebantur ; *perdere* meritò *voluisti per manus parentum nostrorum ; vt dignam perciperent peregrinationem , &c.* Est enallage numeri, *perciperent* pro *perciperet terra.* hoc quidem sensu,Vt terra hæc peregrinos,seu peregrè aduentantes Israëlitas incolas digniores reciperet : ostendens hoc ipso,terram istam tibi esse charissimam,cum illi tam sollicitè prospiceres de colonis se, & te dignis, nempè

Irrisor parentis fuit diabolicæ artis magicæ inter homines auctor.

pueris, id est seruis tuis,seu veri Numinis cultoribus. * Cum videris Regnum , aut Prouinciam aliquam colonos fouere Catholicos , existima illam Deo esse charissimam.]

Regnũ quod Catholicos habet colonos, Deo se charum esse ostentat.

Vers.8. Sed & his tanquam hominibus fragilitate humana pressis,qui se poterant reducere ad pœnitentiam *pepercisti* , non eos omninò illicò perimendo.: *& misisti antecessores exercitus tui* milites,nempè *vespas,vt illos paulatim exterminarent.* De propriè dictis vespis, & crabronibus, aliisque similibus animalculis alatis , & spiculo armatis locum expono. Id enim supplicium præmissurum se promiserat Deus *Exo* 23.28. * Vt peccatores ediscant , cum huiusmodi defatigantur plagis , v.gr. locustarum, vermium, grandinis,siccitatis &c.milites esse diuini exercitus præmissos , vt his leuiter vulnerati se ad meliorem frugem recipiant, & exitiale instans vulnus valeant euitare.]

2.
Dei pietatem in puniendis Chananæis ponderat.

Plagæ,quibus affligimur,sũt præcursores exitij æterni, si eis afflicti non corriguntur.

Vers.9.10 Non quia impotens eras in bello subiicere impios iustis aut bestiis sæuis, aut verbo duro, id est peste exitiali , aut spectro horrifico , aut (aptius) quauis iussione , seu reductiore, ac asperiore. * Quæ quidem aptè *verbi duri* vocabulo significatur ; quia verbum durum amarum,maximè ex contemptu prolatum cordatos homines plusquam gladius exit aliter vulnerat: vndè hoc vocabulo dira quæque appositè significantur.] *Sed partibus iudicans dabas locum pœnitentiæ*, puniens per partes,& paulatim,ad pœnitudinem eos alliciebas , inducias impendendo. *Non* scilicet *ignorans, quoniam nequam est natio eorum.* & naturalis malitia ipsorum. Græcè *ingenita,innata* erat illorum malitia , non vitio animæ vel naturæ , vt somniarunt Manichæi, sed propter crasim,seu temperamentum corporis : ad quod non parum confert parentum intemperantia, & improba educatio. *Et quoniam non poterat mutari cogitatio illorum in perpetuum*, seu praua machinatio, nempe supposito, quod prauam naturam , seu naturalem indolem , ac consuetudinem (quæ est altera natura) compescere nollent. Vnde Græcè est, *Quoniam non mutaretur.* Ergò non significatur hìc impossibilitas absoluta (vt fingant hæretici) cur enim alioqui daret illis Deus *locum pœnitentiæ ?* sed solum ex hypothesi , seu conditione ipsis libera,sed neglecta. * Hinc prauæ consuetudinis vim edisce , quæ sic homines arripit vt sibi videantur , seminunè posse continere , & quodammodo (peccatoris malitia) impossibilem reddit reductionem. Impossibilis quidem non est, sed difficilis admodùm !

Verbum durum ex contemptu prolatum dirius quam gladius vulnerat.

Tanta est vis prauę cõsuetudinis, vt quodammodò impossibilitatem reductionis constituat.

Vers.11. Semen enim erat maledictum ab initio, (imprecante Noë, *Maledictus Chanaam , seruus seruorum erit.* Gen.6) *Nec timens aliquem veniam dabas peccatis illorum.* seu non ob metum potentiæ cuiuspiam maioris compulsus fuisti, vt impiis illis ad tempus seu parceres,seu mitius affligeres,ac tandem non integrè deletes.Hoc enim imbecillium est tyrannorum , v.gr. Pharaonis, Athaliæ, Herodis , qui sæuiebant in alios non ob aliud , quàm quod sibi ab iis metuerent. * Deus verò nullius metu percelli,aut compelli potest agnata misericordia parcit , vel expectat.]

Deus non ex timore , sed ex misericordia peccatoribus parcit.

Vers.12. Quis enim dicet tibi,&c. Nullus profectò vitio dabit tibi quodcumque feceris , de creaturis enim tuis quidquid placuerit tibi disponere potes.

Vers.

Verſ. 13. 14. 15. 16. Non enim eſt alius Deus, quàm tu, &c. Hoc agis vt oſtendas, te iuſtè omnia diſponere. *Neque Rex, neque tyrannus in conſpectu tuo inquirent de iis, quas perdidiſti. Cum ergò ſis iuſtus iuſtè omnia diſponis: ipſum quoque, qui non debet puniri*, ob tua occulta iudicia inſtanter, *condemnare non expectatum, exterum*, ſeu alienum *æſtimas a tua virtute*, ſiue à tua potentia, quæ tunc exercitur, cum oportet. *Virtus enim tua iuſtitiæ initium eſt*: ſeu tunc ſe exerit potentia tua, cum exigit iuſtitia. * Potentia enim vim ſuam debet iuſtitia moderari, vt nihil plus agat, quam ipſa iuſtitia præſcribat: vnde bella iniuſta excitare, tyrannis eſt, non fortitudo.] *Et ob hoc quod omnium Dominus es, omnibus te parcere facis.* * Rebus enim ſuis domini libenter parcunt.] Deus igitur, quia omnibus dominatur cunctis cupit ignoſcere. * Diſcant hinc Reges ſubditos nimiis tributis non perimere. [* Rex] Dominus illorum eſt, quos ſi exactione deleuerit, non habebit ſubditos, quorum Dominus valeat appellari: vnde cum pereuntibus, ſubditis dominium ſimul deperibit.]

Potentiam Regũ debet iuſtitia moderari.

Rebus ſuis Domini libenter parcunt.

Quia Rex Domin' iſtorum eſt eos exactionibus premere non debet.

Verſ. 17. Virtutem enim oſtendis tu, &c. Potentiam oſtentas & exeris in eos, qui non credunt te vim, & robur habere perfectum, ſeu omnipotentem eſſe, & eos qui probè quidem norunt te eſſe omnipotentem, ſed improba audacia in ſuis ſceleribus perſiſtunt, traducis de culpis ad pœnas.

Verſ. 18. Tu autem Dominator virtutis, Græcè, *(qui fortitudini dominaris,) cum tranquillitate iudicas*, non ſummo iure, ſed cum moderatione in ſuppliciis inferendis te geris: *& cum magna reuerentia diſponis nos*, ſeu cum moderatione, quaſi nos reuerearis, Græcè, *cum multa parcitate*, ſeu parcendi ſtudio, miſcendo indulgentiam, & veniam gubernas nos etiam quantum ad pœnas [attinet] veritus, ne quaſſatum calamum confringas, aut araneæ diſſipes telas. * Vt edoceantur Præſules in ſupplicij inflictione maximo vſuros moderamine eſſe, ne omninò perdant ſubditum, quem emendare ſatagunt.] *Subeſt enim tibi, cum volueris, poſſe.* Non puni ſtatim peccata, quia ad tuæ omnipotentiæ oſtenſionem ſufficit tibi quando volueris poſſe punire. * Cum iniuria afficeris, potens vindictam aſſumere, non erit infirmitatis argumentum ab ea abſtinere: ſufficit enim tibi, potuiſſe, ſed nolle iniuriatorem exſurgere, vt plenam ſatisfactionem patientia tibi nanciſcaris.]

Præſules circa ſupplicia inferẽda maximo debent vti moderamine.

Cum iniuria afficeris, ſufficit tibi ad ſatisfactionẽ potuiſſe vindictam ſumere, ſed noluiſſe.

Verſ. 19. Docuiſti autem populum tuum per talia opera, quoniam oportet iuſtum eſſe, & humanum, ſeu iuſtitiam vel rigorem cum benignitate colligare, qualem tu te in Ægyptios, & Chananæos exhibuiſti, & quotidie in impios exhibes. * Vndè alibi monuit, *Noli eſſe iuſtus multum.* Summum enim ius ſumma iniuria vocitatur.] Vnde *& bonæ ſpei feciſti filios tuos* Iſraëlitas, ſeu bene ſperare docuiſti, quod & ipſis peccantibus locum pœnitendi præſtabis.

Ne ſis nimiũ iuſtus erga delinquentes.

Verſ. 20. 21. Si enim inimicos ſeruorum tuorum, & debitos morti, ſeu morte dignos *tanta cruciaſti attentione*, præmeditatione quaſi cautus, ne modum in pœnis excederes: *dans eis tempus, & locum, per quæ poſſent mutari à malitia: cum quanta diligentia iudicaſti filios tuos, &c.* quam ſolicita exquiſita & accurata diligentia exiſtimandus es iudicaſſe filios tuos Iſraël, quorum maioribus, tanta tam ſanctè promiſiſti, pacta & conuenta iureiurando obfirmans. * Et quidem ipſa pactum ſanctitas locum promiſſionis diuinæ gerit ad filiorum incolumitatem.]

Sanctitas parentum eſt quaſi Dei promiſſio ad filiorum incolumitatem.

Verſ. 22. Cum ergo das nobis diſciplinam, &c. Cũ nos moderatis adeo afficis pœnis, vt magis eruditio, quàm ſupplicium eſſe videantur: impios Hebræorum hoſtes acri verbere percutis. *Vt bonitatem tuam cogitemus iudicantes, &c.* Vt cum iudicamus alios, perpendamus clementiam tuam, ſimulque in delinquentes moderati vindicatores: cum verò iudicandi fuerimus à te, vel ab aliis ſperemus idem nobiſcum actum iri. * Eadem enim menſura, qua circa proximum vſi fuerimus, & Deus & alij (eius diſpoſitione) nos metientur.]

Qua menſura proximũ metiris, à Deo, & à proximo iudicaberis.

Verſ. 23. Vndè & illis, qui in vita ſua inſenſatè & iniuſtè vixerunt, &c. Qui inſenſatè, Græcè *in ſtultitia vita* extitere, idololatriam aliaque crimina admittendo per ea ipſa quæ coluere idola, ſummis tormentis ſunt affecti. Colebant Chananæi Beelzebub, id eſt, *Deum muſcarum*, ideò muſcis, & crabronibus fuere vexati. * Profectò peccator aſſolet in iis quæ iniquè appetit inuenire ſupplicium, teſtor immundas voluptates, quæ infamiam, ægritudines, mortem ſuo reddunt auctori.]

Peccator in iis, quas iniquè gerit voluptates, aſſolet ſupplicium inuenire.

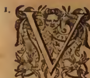
Verſ. 24. 25. Etenim in erroris via diutius errauerunt, Alij, *Longius aberrauerunt vijs erroris*, id eſt, longius quam ſe extenderent erroris viæ, vel quam videretur, hominem poſſe errare, (Hiperbolica locutio) *Deos æſtimantes hæc, quæ in animalibus ſunt ſuperuacua*, id eſt, viliora, & infamia animalia, v. gr. crocodilos, cynocephalos, feles, muſcas: *infantium inſenſatorum more viuentes. Propter hoc tanquam pueris inſenſatis iudicium in deriſum dediſti*, ſeu ſupplicium ridiculum. Puerili enim more inſanientes puniuiſti puerilibus, ac ridiculis pœnis, ac proinde magis infamibus, magis indecoris, magis pungentibus, ac torquentibus. In Græco pulchra eſt paronomaſia inter *παίγνιον* & *ἐμπαιγμόν*. Ac ſi diceret, Ridiculos ridiculè irriſiſti, cum pueris pueriliter luſiſti, pueriliter eos caſtigando per veſpas, crabrones, muſcas, & ſimilia animalcula.

Verſ. 26. 27. Qui autem ludibriis eiuſmodi, *& increpationibus non ſunt correcti*, dignum Dei iudicium experti ſunt, non ridiculum vt prius, ex ridente Deo, ſed ex irato grauiſſimum. *In quibus enim patientes indignabantur, &c.* Iis ipſis rebus quas paſſi ſunt, indignabundi Chananæi, cum per ea, quæ vt Deos colebant, punirentur, tandem ſuo malo agnouerunt, verum Deum eſſe, quem ante abnegabant ſe noſſe. Sed iam agnito Deo noluerunt parere, & ſubiici. *Propter quod & finis condemnationis eorum*, ſeu extrema damnatio & excidium *venit ſuper illos.*

CAPVT

CAPVT XIII.

In primos idololatriæ auctores Salomon inuehitur, pessimè quidem de Sapientia meritos, quæ in sincero veri vnius Dei cultu consistit.

1. VAni autem sunt omnes homines, in quibus non subest scien-
tia Dei:& de his quæ videntur bona, non potuerunt intellige-
re eum qui est, neque operibus attendentes agnouerunt quis
esset artifex: 2. sed aut ignem, aut spiritum, aut citatum
aërem, aut gyrum stellarum, aut nimiam aquam, aut solem &
lunam, rectores orbis terrarum deos putauerunt. 3. Quorum
si specie delectati, deos putauerunt: sciant quantò his domina-
tor eorum speciosior est: speciei enim generator hæc omnia constituit. 4. Aut si
virtutem & opera eorum mirati sunt. intelligant ab illis, quoniam qui hæc fe-
cit, fortior est illis: 5. à magnitudine enim speciei & creaturæ, cognoscibili-
ter poterit creator horum videri. 6. sed tamen adhuc in his minor est querela.
Et hi enim fortasse errant, Deum quærentes, & volentes inuenire. 7. Etenim
cùm in operibus illius conuersentur, inquirunt: & persuasum habent quoniam
bona sunt quæ videntur. 8. Iterùm autem nec his debet ignosci. 9. Si enim tan-
tum potuerunt scire, vt possent æstimare sæculum: quomodo huius Dominum non
faciliùs inuenerunt? 10. Infelices autem sunt, & inter mortuos spes illorum est,
qui appellauerunt deos opera manuum hominum, aurum & argentum, artis inuen-
tionem, & similitudines animalium, aut lapidem inutilem opus manus antiquæ.
11. Aut si quis artifex faber de silua lignum rectum secuerit, & huius doctè
eradat omnem corticem, & arte sua vsus, diligenter fabricet vas vtile in conuer-
sationem vitæ, 12. reliquiis autem eius operis, ad præparationem escæ abu-
tatur: 13. & reliquum horum, quod ad nullos vsus facit, lignum curuum, & vor-
ticibus plenum, sculpat diligenter per vacuitatem suam, & per scientiam suæ
artis figuret illud, & assimilet illud imagini hominis, 14. aut alicui ex ani-
malibus illud comparet, perliniens rubrica, & rubicundum faciens fuco colorem
illius, & omnem maculam, quæ in illo est, perliniens: 15. & faciat ei dignam ha-
bitationem, & in pariete ponens illud, & confirmans ferro, 16. ne fortè cadat,
prospiciens illi, sciens quoniam non potest adiuuare se: imago enim est, & opus est
illi adiutorium. 17. Et de substantia sua, & de filiis suis, & de nuptiis votum fa-
ciens inquirit. Non erubescit loqui cum illo, qui sine anima est: 18. & pro sani-
tate quidem infirmum deprecatur, & pro vita rogat mortuum, & in adiutorium
inutilem inuocat: 19. & pro itinere petit ab eo, qui ambulare non potest, & de
acquirendo, & de operando, & de omnium rerum euentu petit ab eo, qui in omnibus
est inutilis.

COMMENTARII.

1. *Variam Gentilium conficta deitatis adorationem recenset.*

ERS. 1. 2. Vani autem sunt omnes homines, seu stulti, (vt Græcus) *in quibus non subest scientia Dei*, seu qui verum Deum non agnoscunt: & de his, quæ videntur bona, non potuerunt intelligere eum, qui est, qui quidem de seipso dixerat. Exo 3. *Ego sum*, qui sum. Vel, qui est earum creaturarum, quæ oculis aspicimus auctor. *Neque operibus attendentes, agnouerunt, quis esset Artifex.* * Intolerabilis plane stultitia, quam videntur æmulari, qui bonis tot fruentes tardò, vel nunquam mentem ad largitorem transferunt, quasi ex natura, & non ex naturæ Auctore bona illa recepissent.] *Sed aut ignem*, quem Vulcani nomine colebant: *aut spiritum*, seu ventum, quem pro Deo cultum Seneca *l. 4. natur quæst. c. 17.* testatur, *aut citatum aerem*, seu celerem, & mobilem, quem sub Iunonis nomine tanquam Numen adorabant: *aut gyrum stellarum*, seu orbem stellis insignem, vel stellatum cœlum: *aut nimiam aquam*, Græcè, *aquam violentam* maris tempestatibus violenter agitatam, quam Thethyos vel Neptuni nomine venerabantur: *aut solem, & lunam Rectores deos putauerunt.*

Multi bona creata accipiunt quasi ex natura, & non ex Auctore naturæ prouenient.

Vers. 3. Quorum si specie delectati pulchritudinis,

di[illegible] *Deos putauerunt: Sciant, quanto his Dominator eorum speciosior est* & pulchrior; *Speciei, si* [illegible] pulchritudinis eorum *generator*, & auctor *hæc omnia constituit.* * Quiuis quamtumuis he[illegible] discursu, concipit ex creaturarum mira pulchritudine, ineffabilem esse pulchritudinem Creatoris qui potuit tot Creaturis tot specierum varietatem distribuere.]

Ex mira creaturarum pulchritudine Dei ineffabilis [illegible] cultura [illegible].

Vers. 4.5.6.7. Aut si virtutem, & opera eorum, Græcè, *potentiam*, & potentiæ effectus, siue efficientiam) *mirati sunt: intelligant ab illis, quoniam qui hæc fecit, fortior est illis*, potentior scilicet, & [illegible] agendi vi præditus. *A magnitudine enim speciei creaturæ cognoscibiliter poterit Creator horum videri.* A præstantia & excellentia pulchri[illegible] *creaturæ* (est hendyadis pro *speciosa creatura*) id est, a pulchritudine creaturarum pote[illegible] Creator agnosci *cognoscibiliter*, Græcè, [illegible] proportionaliter videri, seu agnosci [illegible] ando creaturam cum Creatore, & effe[illegible] um sua causa. *Sed tamen adhuc in his minor est querela.* Græcè, *reprehensio*, quam in aliis, qui res longè viliores, puta serpentes, muscas, [illegible] similia animalcula pro diis coluere. *Et hi enim fortasse errant Deum quærentes, & volentes inuenire.* Quasi dicat, Veniam aliquam merentur, quod Deum sibi proposuerint inquirendum, & in rerum peruestigatione defixi, rerúmque naturalium capti pulchritudine, ac vi, illis ipsi rebus diuinitatem tribuerint, quibus nihil melius, & vtilius intueri valebant. *Etenim cum in operibus illius conuersentur*, occupando se in cognitione, & vsu earum, *inquirunt*, An Deus ista? *Et persuasum habent*, seu sibi persuadent Deum esse, *quoniam bona sunt, quæ videntur*, bona in[illegible] n ex pulchritudine, & vtilitate, vt eis Deitas [illegible] at attribui.

Vers. [illegible].9. Iterum autem nec his debet ignosci. Q[illegible]s, quadam ex parte minus hi reprehen[illegible] dicantur, rerum nobilium, ac vtilium cultores. adhuc tamen graui culpa non vacant, nec veniam erroris merentur. *Si enim tantum potuerunt scire, vt possent æstimare sæculum.* Si tantum valuerunt ingenio, vt obscuritate naturæ inuoluta perciperent, & cœlestium corporum motum ac proprietates rimarentur, & totius sæculi, seu mundi magnalia dignoscerent: *Quomodo huius Dominum non facilius inuenerunt?* Potuissent faciliori ac breuiori opera illorum Auctorem & gubernatorem intelligentia consequi, cum animaduerterent, nec existere temere, aut per se, nec posse conseruari absque principio, & primaria causa, sub cuius ditione, & arbitrio cuncta sint, & à qua omnia pendeant. * Pondera illud: *Quomodo Dominum non facilius inuenerunt?* Deus enim quærentibus non absconditur, rogatus non refugit, non detrectat vocatus aduenire: ex corde inuoca, & ales apparebit.]

Quàm facilè Deus à se quærentibus inueniatur.

Vers. 10. Infelices autem sunt, & inter mortuos spes illorum est, seu inter mortuos censendi, quorumque desperata sit salus, qui appellauerunt Deos opera manuum hominum, aurum & argentum artis inuentionem seu idola aurea vel argentea artificis manu confecta, *& similitudines animalium, aut lapidem inutilem, opus manus antiquæ.* Venerationem enim maiorem apud idololatras conciliabat operis antiquitas. *Lapidem* (ait) *inutilem*, non addidit, *& noxium.* Si lapis quia vtilis non est, licet noxius non sit, indignus veneratione est, cui tu colis vt deos delicias, & pulchritudini tam inutili tam noxiæ & animo & corpori vanum præstas obsequium?]

2. Ridicula Gentilium idola memorat.

Quàm stultè præstas obsequium voluptatū idolis inutilibus & noxiis.

Vers. 11.12.13.14.15.16. Aut si quis faber de silua lignum rectum secuerit, & huius doctè eradat omnem corticem & arte sua vsus diligenter fabricet vas vtile in conuersationem vitæ siue in vsum; *reliquiis autem eius operis, ad præparationem escæ abutatur*, ad ignem scilicet excitandum, vt cibi coquantur: *& reliquum horum quod ad nullos vsus facit, lignum curuum, & verticibus plenum*, seu tortuosum, & nodis agnatis refertum, *sculpat diligenter per vacuitatem suam* (Græcè, *per otium suum*) *& per scientiam suæ artis figuret illud, & assimilet illud imagini hominis: aut alicui ex animalibus illud comparet*, seu simile faciat truncum illum, *perliniens rubrica* rubeum colorem inducens, & rubicundum faciens fuco (adulterino quidem colore) *colorem illius, & omnem maculam, quæ in illo est, perliniens*, seu colore illo tegens, ne appareat: *& faciat ei dignam habitationem*, siue ædiculam ligneam in qua includatur: *& in pariete ponens illum, & confirmans ferro*, stabiliens clauis, & obfirmans, *ne fortè cadat prospiciens illi*, seu prouidens, *sciens, quod non possit adiuuare se; imago enim est, & opus est illi adiutorium*, si cadat, se erigere non valet, sed alieno indiget auxilio. En ridiculos stultorum gentilium Deos.

Vers. 17.18.19. Et de substantia sua, & de filiis suis, & de nuptiis votum faciens inquirit. Et tamen cum idoli vilem agnoscat originem ab eo, orans, inquirit, quid facto opus sit circa diuitias, rem familiarem, quæstuosam negotiationem, filios, vxorem ducendam, &c. Quid stultius potest excogitari? *Non erubescit loqui cum illo, qui sine anima est*, nec respondere potest, cum non valeat audire: *& pro sanitate quidem infirmum deprecatur, &c.* * Taxantur hinc stulti adoratores Ministrorum aulæ vel curiæ, qui quidem animæ cultorum sunt semper noxij, & vix vnquam corpori vtiles.

Stulti admodū suos Ministrorū Curiæ, aut aulæ adoratores.

CAPVT XIV.

Inuectiuam Salomon in idola exemplo nauigantium prosequitur. Quâ occasione diuinam Sapientiam in inuentione, & gubernatione nauis commendat.

1. ITERVM alius nauigare cogitans, & per feros fluctus iter facere incipiens, ligno portante se, fragilius lignum inuocat. 2. Illud enim cupiditas acquirendi excogitauit, & artifex Sapientia fabricauit sua. 3. Tua autem, Pater, prouidentia gubernat, quoniam dedisti & in mari viam, & inter fluctus semitam firmissimam, 4. ostendens quoniam potens es ex omnibus saluare, etiamsi sine arte aliquis adeat mare. 5. Sed vt non essent vacua Sapientiæ tuæ opera: propter hoc etiam & exiguo ligno credunt homines animas suas, & transeuntes mare per ratem liberati sunt: 6. sed & ab initio cùm perirent superbi gigantes, spes orbis terrarum ad ratem confugiens, remisit sæculo semen natiuitatis, quæ manu tua erat gubernata. 7. Benedictum est enim lignum, per quod fit iustitia. 8 Per manus autem quod fit idolum, maledictum est & ipsum, & qui fecit illud: quia ille quidem operatus est: illud autem cùm esset fragile, Deus cognominatus est. 9. Similiter autem sunt Deo, impius & impietas eius. 10. Etenim quod factum est, cum illo, qui fecit, tormenta patietur. 11. Propter hoc & in idolis nationum non erit respectus: quoniam creaturæ Dei in odium factæ sunt, & in tentationem animabus hominum, & in muscipulam pedibus insipientium. 12. Initium enim fornicationis est exquisitio idolorum: & adinuentio illorum corruptio vitæ est. 13. neque enim erant ab initio, neque erunt in perpetuum. 14. Superuacuitas enim hominum aduenit in orbem terrarum: & ideò breuis illorum finis est inuentus. 15. Acerbo enim luctu dolens pater, citò sibi rapti filij fecit imaginem: & illum, qui tunc quasi homo mortuus fuerat, nunc tanquam Deum colere cœpit, & constituit inter seruos suos sacra & sacrificia. 16. Deinde interueniente tempore, conualescente iniqua consuetudine, hic error tanquam lex custoditus est, & tyrannorum imperio colebantur figmenta, 17. Et hos quos in palam homines honorare non poterant, propter hoc quòd longè essent, è longinquo figura eorum allata; euidentem imaginem Regis, quem honorare volebant, fecerunt: vt illum, qui aberat, tanquam præsentem colerent sua sollicitudine. 18. Prouexit autem ad horum culturam, & hos qui ignorabant, artificis eximia diligentia. 19. Ille enim volens placere illi, qui se assumpsit: elaborauit arte sua, vt similitudinem in melius figuraret. 20. Multitudo autem hominum adducta per speciem operis, eum qui ante tempus tanquam homo honoratus fuerat, nunc Deum æstimauerunt. 21. Et hæc fuit vitæ humanæ deceptio: quoniam aut affectui, aut regibus deseruientes homines, incommunicabile nomen lapidibus & lignis imposuerunt. 22. Et non suffecerat errasse eos circa Dei scientiam, sed & in magno viuentes inscientiæ bello, tot & tam magna mala pacem appellant. 23. Aut enim filios suos sacrificantes, aut obscura sacrificia facientes, aut insaniæ plenas vigilias habentes, 24. neque vitam, neque nuptias mundas iam custodiunt, sed alius alium per inuidiam occidit, aut adulteratus contristat: 25. & omnia commista sunt, sanguis, homicidium, furtum & fictio, corruptio & infidelitas, turbatio & periurium, tumultus bonorum. 26. Dei immemoratio, animarum inquinatio, natiuitatis immutatio, nuptiarum inconstantia, inordinatio mœchiæ & impudicitiæ. 27. Infandorum enim idolorum cultura, omnis mali causa est, & initium & finis. 28. Aut enim dum lætantur, insaniunt: aut certè vaticinantur falsa, aut viuunt iniustè, aut peierant citò. 29. Dum enim confidunt in idolis, quæ sine anima sunt, malè iurantes noceri se non sperant. 30. Vtraque ergo illis euenient dignè, quoniam malè senserunt de Deo, attendentes idolis, & iurauerunt iniustè, in dolo contemnentes iustitiam. 31. Non enim iuratorum virtus, sed peccantium pœna perambulat semper iniustorum præuaricationem.

COMMEN

COMMENTARII.

1. Diuina sapientia nauigij commissum naufragium.

ERS. 1. *Iterum alius nauigare cogitans, & per feros fluctus iter facere incipiens ligno portante se, fragilius lignum inuocat*, ex quo idolum sculptum. Græcè, *putridius lignum inclamat*. Vtrumque verum : nam idolum ex fragili & subindè putrido, plerumque ex obuio quouis, & tefectitio ligno pigmentis infectu confici solet. At in extruenda naui, magnus fit delectus lignorum, vt tempestatum iniuriis valeat resistere. *Iterum* igitur, siue *præterea*, aliam hominum dementiam at-t...

Vers. 3. 4. *Illud enim*, id est, nauigium *cupiditas acquirendi excogitauit* : & artifex Sapientia fabricata sua, seu artifex sua Sapientia illud fabricata est; non enim Sapiens est epithetum Sapientiæ. *Tua autem Pater, prouidentia gubernat*, & nauem & nauclerum. *Quoniam dedisti & in mari viam, & inter fluctus semitam firmissimam*. Dirigis nauigium in vastissimo æquore per vias non vias, per tot diuerticula, Syrtes, & anfractus. *Ostendens, quoniam potens es ex omnibus saluare, &c.* Putens es tuos ex cunctis pelagi liberare periculis, non solùm nauim dirigens, & protegens ; verùm etiam sine nauigio, cedentibus vndis, vt accidit populo tuo Israël, qui siccis pedibus mari Rubro fugiente, ad vlteriorem ripam properauit.

Vers. 5. 6. 7. *Sed vt non essent vacua Sapientiæ tuæ opera*, siue vt otiosa non essent : *propter hoc etiam & exiguo ligno* naui scilicet, *credunt homines animas suas*, seipsos, ac vitam suam, *& transeuntes mare, per ratem liberati sunt*. Voluit Deus n... potentiam suam declarare liberando fin... periculosum iter per mare conficientes. ... Sapientiam etiam libuit ei manifestare, ... docendo nauis conficiendæ, & ... vt se homines, deposito metu pelago committerent. *Sed & ab initio*, seu Noë tempore, *cum perirent superbi gigantes* aquis diluuij, *spes* ...*bus terrarum ad ratem confugiens*, ij qui superstant, & per quos spes erat propagandi post d... humanum, ad arcam Noë confugerunt : *& remisit* felix Noëmi familia seu reliquit *sæculo semen natiuitatis*, seu prolem, ex qua ... proles susciperetur, & propagaretur rursum genus humanum. Quæ quidem arca *manu tua erat gubernata*, non enim velis, non remis ... non alia humana agebatur industria. *Benedictum est enim lignum, per quod fit iustitia*. Arca suum cursum tenuit, nec periclitata est, quia Deus i... benedixit, quemadmodum aliis benedicet ratibus, quibus quis iustè vtitur, scilicet ... ad finem aliquem honestum. * Cur existimas plurimas naues cursum inceptum non perfecisse, sed rabiei cessisse ventorum, & fluctuum ? Certè quia iniustitia vigebat in nautis. Ob peccatum enim excitati procellas Ionas à pisce absortus oculatus testis existit.]

Ob peccata nautarum periclitantur naues excitata procella.

2. *Vers.* 8. *Per manus autem quod fit idolum, maledictum est & ipsum* idolum manu factum, *& qui fecit illud, quia ille quidem operatus est, &c.* Artifex scilicet est à Deo maledictus, qui fabricatus

Rursum in idololatram maledictio.

est idolum : & ipsum idolum est maledictum, & execrabile, quia cum sit ex fragili materia, Deus tamen appellatur. * Hinc patet, cur nonnulli in Republica execrabiles ciuibus ostentantur, & maledictis afficiuntur : nempe quia cum heri visi fuerint exiguo natalitio otti paupetes, misari, hodie diuitiarum industria acquisitarum manu ad id fastigium vanitatis sint euecti, vt ambiant ab omnibus adorari.]

Execrabiles ostentantur ciuibus illi, qui misero natalitio orti, ob acquisitas arte opes volūt ab omnibus adorari.

Vers. 9. 10. *Similiter*, seu, æquè *autem odio sunt Deo impius & impietas eius*, idoli scilicet fabricator, & impietas quæ cernitur in superstitioso idoli opere. *Etenim quod factum est, cum illo, qui fecit, tormenta patietur*, nempe idolum impia manu confectum (Græcè) *punietur* eo modo, quo capax est lignea materia, absumetur igni : dæmon verò assistens ligno flammis infernalibus cum artifice idoli homine cruciabitur.

Vers. 11. *Propter hoc & in idolis nationum non erit respectus*. Græcè, *in simulacra etiam erit visitatio* diuina, quia exercebitur in illa iudicium & vindicta, deiectione, & destructione eorumdem; sic solent ipsa quoque instrumenta, quibus quis parricidium, vel aliud graue scelus patrauit, simul cum auctore sceleris alicubi ignominia aliqua publica, & quasi pœna affici, & iuxta fontem appendi, vel adsepeliri. *Quoniam creatura Dei cum sint* ligna illa, *in odium*, Græcè, in abominationem *facta*, siue conuersæ *sunt* ab impiis : *& in tentationem animabus hominum*, in scandalum, in offendiculum: *& in muscipulam pedibus insipientium*. Muscipulæ nomen aptè exprimit latentem in creaturis illicem delectationem. * Si igitur in lignum sic Dei ira inuehitur, quia instrumentum inculpatum quidem extitit culpæ : quàm horribilis pœna parabitur impudicæ fœminæ, quæ laqueos & tendiculas iniquè tendit incautis. Vt ad libidinem alliciat.]

Horribile iudicium & pœna imminet impudicæ fœminæ, quæ tendiculas apponit incautis, vt ad libidinem alliciat.

Vers. 12. 13. *Initium enim fornicationis est exquisitio idolorum*, id est, inuentio idololatriæ est initium fornicationis, est enim fornicatio, imò adulterium quoddam, quo Deus deseritur. * Quod si ad fornicationem, seu adulterium materiale locum accommodes, colliges, quàm abominabile sit fornicatio vel adulterium, quod ex matre idololatria habuit originem.] *Et adinuentio illorum corruptio vitæ est*. Corruptio præcipuè significat ea vitia, quæ magis à natura abhorrent, eamque deterius peruertunt, & quodammodò corrumpunt. *Neque enim erant ab initio, neque erunt in perpetuum*. Non erat ab initio idololatriæ, nempe ante diluuium ob recentem adhuc creationis memoriam : nec permanebunt, nam idololatria aliquando exterminabitur. * Liceat Iesuitæ D. Francisci Xauier & aliorum innumerabilium societatis nostræ Euangelij præconum commendare labores, quibus magna ex parte idololatria Orientales, & Occidentales Indos magna Fidei gloria deseruit.]

Quàm abominabile sit scortatio vitium, quod ex idololatria suam duxit originem.

Iesuitarum labore magna ex parte idololatria extincta est.

Vers. 14. *Superuacuitas enim hominum adinuenit in orbe terrarum*. Hominum *vanitas* (sic Græcè) idololatriæ fuit inuentrix : *& ideo breuis illorum finis est inuentus*, seu inuenietur. Nam quia idololatria leuem causam habuit, hoc est vanam gloriam, ideò tam leui nixa fundamine

perpetuò durare non poteſt. Exiſtimo aptius, ſermonem eſſe de aliquibus peculiaribus idolis, & eorum cultu, qui iam dudum obſoleuit. * Hinc ediſce, omnes ædificationes illas, quæ vanitatis affectu eriguntur, v.gr. palatia, ſepulchra, &c. citò corruere, memoriámque auctoris deperire, quia leui vanitatis fundamine nituntur.]

Domus, & alia quæ ob vanitatẽ eriguntur citò corruũt, cum auctorũ memoria.

Verſ. 15. *Acerbo enim luctu dolens pater, citò ſibi rapti filij fecit imaginem.* En initium idolorum, ſeu imaginum, & ſtatuarum falſorum Deorum, nempe ex nimio affectu & dolore erga defunctos, qui apud varias gentes variis modis primum ſe prodidit. Apud Ægyptios Syrophanes filij demortui ſimulacrum erexit. Apud Chaldæos Thare pater Abrahæ filio ſuo Atan defuncto ſtatuam apposuit, ideóque ab Abrahamo grauiſſimè reprehenſum fuiſſe Suidas ſcribit. * Vt parentes edoceantur à nimio dolore in filiorum obitu abſtinere, à quo immoderato affectu idololatria creditur habuiſſe principium.] *Et illum qui tunc quaſi homo mortuus fuerat, nunc tanquam Deum colere cœpit, & conſtituit inter ſeruos,* ſeu ſubditos *ſuos ſacra, & ſacrificia.* En vnam idololatriæ cauſam, alteram atteram:

3.
Idolorum initium recenſet.

A nimio dolore in obitu filiorum idololatria imaginũ habuit initium.

Verſ. 16. 17. *Deinde interueniente tempore, & conualeſcente iniqua* hac *conſuetudine* offerendi *cultum idolis, &c. vt illum, qui aberat, tanquam præſentem colerent ſua ſolicitudine* Græcè, *vt illum adularentur ſtudioſè.* * Deteſtabile prorſus adulationis vitium, quo vel inter Chriſticolas quotidie Regis, Principum, Miniſtrorum idola externa ſaltem ſpecie adorantur.]

Adulatio vel inter Chriſticolas facit, idola confingi.

Verſ. 18. 19. *Prouexit autem ad horum culturam, &c.* Incitauit imperitos ad idolorum culturam eximia artificum diligentia in idolis elaborandis. *Ille enim volens placere illi, qui ſe aſſumpſit;* ſeu qui eum conduxit ad opus illud faciendum: *elaborauit arte ſua, vt ſimilitudinem in melius figuraret,* ſeu quàm poſſet pulcherrimè & maximè ad viuum: imò ſæpius *in melius*, prætermiſſis defectibus, addita elegantia formæ. *Non ſemper alterius imagini, vel ſimulacro danda integra fides; adulatio enim plerumque ſolet locum obtinere.]

Non credendum ſemper imagini, cuius adulator pictor ſolet mentiri pulchritudinem.

Verſ. 20. 21. *Multitudo autem hominum abducta.* attracta, illecta *per ſpeciem operis*, eum, *qui ante tempus*, vel paulo ante, *tanquam homo honoratus fuerat, nunc Deum æſtimauerunt. Et hæc fuit vitæ humanæ deceptio: quoniam aut affectui aut Regibus deſeruientes homines, incommunicabile* creaturis Dei *nomen lapidibus & lignis,* quorum materia aut eius, cuius affectu afficiebantur, aut Regis, cui adulari volebant, imagines expreſſæ erant, *impoſuerunt.*

Verſ. 22. *Et non ſufficerat, erraſſe eos circa Dei ſcientiam, &c.* Et quaſi non ſufficeret eos ſcientiam, ſeu notitiam veri Dei non habere Deitatis vnitatem abnegantes, ad eum ignorantiæ, ac tenebrarum peruenere cumulum, vt ſtatum adeò infelicem, bonum, tranquillum, ac pacatum exiſtiment, ſua mala non ſentientes. * Hinc deplorandi peccatores, qui dum effrænatè viuunt, cuncta ſcelera perpetrantes, atheiſmi ferè cultores, nullo conſcientiæ ſtimulo compunguntur.]

Deplorandi peccatores, quæ dum ita qui viuunt, nullo conſcientiæ ſtimulo pũguntur.

Verſ. 23. 24. *Aut enim filios ſuos ſacrificantes, aut obſcura ſacrificia facientes,* occulta, *clandeſtina* (Græcè ſic) in arcanis & ſecretis locis lucis, antris celebrata vt licentiùs vacent libidini: *aut inſania plenas vigilias habentes* (Græcè *aut inſanas ex aliis legibus, ſeu ritibus commeſſationes agitantes:*) *neque vitam, neque nuptias mundas iam cuſtodiunt.* Cum tamen (vti Paulus ait. *Hebr.* 13.) debeat eſſe connubium *honorabile in omnibus,* & thorus immaculatus. *Sed alius alium per inuidiam occidit, aut adulterans contriſtat.* Adulterans aut alium, ſeu maritum fœminæ, cum qua adulteratur per inuidiam, quam de illius aſſidua voluptatis poſſeſſione concipit, interimit, vt ſine obſtaculo valeat voluptate potiri: aut eundem contriſtat, ſi incidat in ſuſpicionem, quod eius vxor thalamum macularit.

Verſ. 25. 26. *Et hinc omnia commixta ſunt* ferè crimina, ſiue magna eſt criminum omnis generis colluuies. Ac primùm *ſanguis, homicidium.* Sanguis ex vulneribus inflictis ſine nece profunditur, homicidia patrantur. Et quando primus luxuriei effectus non fuit crudelitas, & immanitas?] *Furtum* deinde. Tanta enim eſt impudicæ mulieris auaritia, vt quandoque ad perpetranda furta, vt habeant, qui ei dedant, cogat amaſios.] *Et fictio.* * Fingit enim adulter ſe amicum mariti, vt facilius eius thorum inficiat: quid iniquius?] *Corruptio, & infidelitas:* turbatio, & periurium. *Tumultus bonorum.* Græcè, *bonorum hominum vexatio*, & in bonos tumultus excitatus ex ſuſpicione, ſi ſciat maritus, ſi conſentiat vxoris nequitiæ? *Dei immemoratio,* ſeu obliuio, *animarum inquinatio,* ſeu gulæ indulgentia vitij quidem obſcœni: *natiuitatis immutatio*, ſcilicet per vitium contra naturam. Sic alij. Ego autem interpretor de prole, quæ ſupponi aſſolet, cum quis alienam aggrediens vxorem, prolem reddit incertam: *nuptiarum inconſtantia* cum ſcilicet ſine cauſa matrimonia dirimuntur: *inordinatio mœchiæ,* adulterij, *& impudicitia.*

Primus luxuriei effectus eſt crudelitas.

Auara mulier impudica ſæpè ad furta cogit amaſium.

Magna iniquitas ſe amicum gerere mariti, vt vxorem inficiat.

Verſ. 27. *Infandorum enim idolorum cultura omnis mali cauſa eſt, & initium, & finis.* id eſt, cauſa totalis. Nam vt Paulus docet *Rom.* 1. Idolorum cultores *tradidit Deus in deſideria cordis eorum, in immunditiam, vt contumeliis afficiant corpora ſua, &c.* Aliqua eorum iam vitia recenſet:

4.
Cuncta crimina ex idololatria orta oſtendit.

Verſ. 28. Aut enim *dum lætantur, inſaniunt.* id eſt, *effusè* (ſic Græcè) & vltrà modum ſic lætantur, vt videantur inſaniæ vi moueri. *Aut certè vaticinantur falſa,* quaſi Numine correpti eſſent, pro diuinis aut prophetis ſe venditant: *Aut viuunt iniuſtè: aut peierant citò,* Deorum nomen temerè interponendo, & facilè concipiendo iuramenta.

Verſ. 29. *Dum enim confidunt in idolis,* ſeu idola colunt, *quæ ſine anima ſunt, malè iurantes,* ſiue falsò, *noceri ſe non ſperant,* nocumentum non timent, quia deorum ſuorum inanimatorum ira præcordia non habet, vnde ſuccenſa prodeat.

Verſ. 30. *Vtraque ergò illis euenient dignè, &c.* Impij duabus de cauſis pœnas dabunt, vero Deo illas exigente. Altera, quia illo neglecto coluerunt idola. Altera, quia iuriſiurandi religionem iniuſtè & fraudulenter violauerunt. Licet enim in idolis verum Numen non inſit, tamen dum per errorem eis diuinitatem attribuerint, ex conſcientia erronea rei periurij aderant.

Verſ. 31. *Non enim iuratorum virtus, ſed peccantium*

cantium

cautium pœna perambulat semper iniustorum preuaricationem. Dabunt pœnas non idolis eas repetentibus, quæ nullam vim habent: Sed vltrix peccatorum iustitia prauè factorum pœnas ab iniustis semper expetit. Pro *peccantium pœna perambulat*, est in Græco, *Inuadit infesta.* * Ipsi delicto supplicium infestum est agnatum, quod quidem quasi *perambulas* circuens, quærens scilicet peccata, quæ puniat.] Pœna perè ambulat quærens peccata, quæ puniat.

CAPVT XV.

Deo agit gratias Salomon, quod suo populo non contigerit fœdè labi, sicut Gentilibus idololatris: & in figulos, qui ex luto deos fingebant, inuehitur, sicut suprà inuectus fuerat in sculptores.

V autem Deus noster, suauis & verus es, patiens, & in misericordia disponens omnia. 2. Etenim si peccauerimus, tui sumus, scientes magnitudinem tuam: & si non peccauerimus, scimus quoniam apud te sumus computati. 3. Nosse enim te, consummata iustitia est: & scire iustitiam, & virtutem tuam, radix est immortalitatis. 4. Non enim in errorem induxit nos hominum malæ artis excogitatio, nec vmbra picturæ labor sine fructu, effigies sculpta per varios colores, 5. cuius aspectus insensato dat concupiscentiam, & diligit mortuæ imaginis effigiem sine anima. 6. Malorum amatores, digni sunt qui spem habeant in talibus, & qui faciunt illos, & qui diligunt, & qui colunt. 7. Sed & figulus mollem terram premens, laboriosè fingit ad vsus nostros vnumquodque vas, & de eodem luto fingit quæ munda sunt in vsum vasa, & similiter quæ his sunt contraria: horum autem vasorum quis sit vsus, iudex est figulus. 8. Et eum labore vano Deum fingit de eodem luto, ille qui paulò ante de terra factus fuerat, & post pusillum reducit se vnde acceptus est, repetitur animæ debitum quam, habebat. 9. Sed cura est illi, non quia laboraturus est, nec quoniam breuis illi vita est, sed concertatur aurificibus & argentariis, sed & ærarios imitatur, & gloriam præfert, quoniam res superuacuas fingit. 10. Cinis est enim cor eius, & terra superuacua spes illius, & luto vilior vita eius: 11. quoniam ignorauit qui se finxit, & qui inspirauit illi animam quæ operatur, & qui insufflauit ei spiritum vitalem. 12. Sed & æstimauerunt lusum esse vitam nostram, & conuersationem vitæ compositam ad lucrum, & oportere vndecumque etiam ex malo acquirere. 13. Hic enim scit se super omnes delinquere, qui ex terræ materia fragilia vasa, & sculptilia fingit. 14. Omnes enim insipientes, & infelices supra modum animæ superbi, sunt inimici populi tui, & imperantes illi: 15. quoniam omnia idola nationum deos æstimauerunt, quibus neque oculorum vsus est ad videndum, neque nares ad percipiendum spiritum, neque aures ad audiendum, neque digiti manuum ad tractandum, sed & pelles eorum pigri ad ambulandom. 16. homo enim fecit illos: & qui spiritum mutuatus est, is finxit illos. Nemo enim sibi similem homo poterit Deum fingere. 17. Cùm enim sit mortalis, mortuum finxit manibus iniquis. Melior enim est ipse his quos colit, quia ipse quidem vixit, cùm esset mortalis, illi autem nunquam. 18. Sed & animalia miserrima colunt: insensata enim comparata his, illis sunt deteriora. 19. Sed nec aspectu aliquis ex his animalibus bona potest conspicere. Effugerunt autem Dei laudem, & benedictionem eius.

COMMENTARII.

1\. Salomon Deo agit gratias, quod Hebræi sunt ab idololatria fœdè ante liberati.

ERS. 1. *Tu autem Deus noster, suauis, & verus es,* benignus, beneficus, verus autem tùm in essentia, quæ non est ficta quemadmodum idolorum: tum in promissis, dictis, minis, quæ infallibilem sortiuntur effectum.

Vers. 2. Etenim si peccauerimus, tui sumus, siue sub tua potestate, *Scientes magnitudinem,* siue potentiam tuam, qua potes nos delinquentes punire, (cum idola id non possint) potes quoque si libuerit, pœnam nobis condonare. *Et si non peccauerimus, scimus, quoniam apud te sumus computati.* Græcè, *æstimati* & in pretio, tibi chari, curæ, & cordi. * Profectò scientia hæc debet nos à delinquendo reuocare; certum enim est, Deo charos non esse, si non peccaueri- Nos à peccando contineat, scire,

posse nos Deum punire illicò delinquêtes, & ignorare, an velet tempus côcedere ad pœnitentiam.

mus: si verò delinquamus, scimus, Deum iuste nos posse æternùm punire, & ignoramus, num pœnam sit nobis condonaturus, pœnitudini tempus impendens.]

Vers. 3. *Nosse enim te* vera ac sincera fide *consummata iustitia est*, perfecta, & absoluta; nam fides docet, & subministrat omnia ad perfectam iustitiam, & æternam salutem necessaria. *Et scire iustitiam, & virtutem tuam, radix est immortalitatis*, id est, principium; fide enim inchoatur vita æterna; est enim prima ad iustificationem dispositio. Sicut enim quidquid est in arbore pulchritudinis totum ex radice procedit: sic in anima quidquid est meriti ex fidei oritur fundamento.

Vers. 4. 5. *Non enim in errorem induxit nos hominum mala artis excogitatio*, id est, ars excogitatrix, & effectrix idolorum, mala quidem, quia in malum idololatriæ inducit. *Nec umbra picturæ*, seu picturа umbris & coloribus corpora exprimens, & idola ad humanam conformans ideam. *Labor sine fructu*, id est, qui labor prorsus est inutilis, omninò vanus, effigies sculpta *per varios colores*. Græcè, figura coloribus variis maculata. *Cuius aspectus insensato dat concupiscentiam*, stultum, imprudentem ad turpem excitat amorem. Alicubi enim reperti fuere, qui idolorum statua, obscœnè turpiterque adamauerint. * Hinc taxantur, qui veneris, cupidinis, aliorumve indecenter picta, vel sculpta exponunt simulachra, quorum aspectui si non adsit stultus, qui imaginem adamet, possunt adesse multi alias Sapientes, qui ex impudica forma aliquem minus castum admittant affectum.] *Et diligit mortuæ imaginis effigiem sine anima.*

Picturæ vel statuæ nudæ indecentes, taxantur.

Vers. 6. *Malorum amatores*, seu idolorum, quæ quidem mala sunt, cultores, *digni sunt, qui spem habeant in talibus*, sive digni sunt hac pœna, vt suam in eis locent spem, inanem quidem, infructiferam, exitialem. *Et qui faciunt illos* Deos, *& qui diligunt, & qui colunt.* * Et quidem in omnibus, quæ iniustè diligis partem supplicij inuenies, cuncta enim humana inordinatè amata tibi de more aderunt inutilia, noxiaque existent.]

In his, quæ inordinatè diligis, supplicium inuenies.

2. *Vers.* 7. 8. *Sed & figulus mollem terram premens*, & subigens, *laboriosè fingit ad vsus nostros vnumquodque vas; & de eodem luto fingit, quæ munda sunt in vsum vasa, & similiter, quæ ipsis sunt contraria*, in vituperium scilicet. *Horum autem vasorum quis sit vsus, iudex est figulus. Et cum labore vano*, seu *inutili de eodem luto ille* figulus, *qui paulò ante de terra factus fuerat*, seu de luto formatus, & post pusillum reducit se, Græcè, *abibit*, redibit *in terram, vnde acceptus est*, id est, ex qua eius corpus fuerat efformatum: *repetitus animæ debitum, quam habebat*, seu repetente morte animam creditam: seu debitum moriendi, & à corpore demigrandi. Ridiculum prorsus & stultum, quod ille ipse, qui luteus est, luteum sibi fingat Deum nihilo se meliorem, seu nobiliorem quoad materiam.

Increpatur in figulos, ex luto idola fingêtes, & adorantes ea.

Vers. 9. *Sed cura est illi* figulo, *non quia laboraturus est*, seu seipsum labore vexaturus, confectutus, ægrotaturus, *nec quoniam breuis illi vita est: Sed concertatur aurificibus, & argentarijs, &c.* Quasi diceret: Id solùm contendit, & curat, vt vel superare, vel saltem possit æquare in arte artifices argentarios, & ærarios, licet in materia superetur. Magis enim ostentari videtur ars in materia fragili. Vnde gloriam suam præfert, æstimat, reputat, *quoniam res superuacuas fingit*. Græcè, *imposturas*, res adulterinas, & falsatas: quæ licet vilissimæ sint, vtpotè luteæ, speciem tamen rerum nobilissimarum præ se ferant. Hac figlina arte confectas deorum effigies & miniatas tradit. Varro apud Plinium *l.* 35. *c.* 12. laudatissimas fuisse. Crediderim, ob pretij vilitatem magis fuisse venales. * Proh hominum stultitia Deum falsum siue dæmonem pretio acquirere satagunt dum verum Deum gratis se offerentem despiciunt, & admittere dedignantur.]

Impij dæmonem pretio satagunt acquirere, dũ Deum se gratis offerẽtem recipere dedignantur.

Vers. 10. 11. *Cinis est enim cor eius*, corde nihil cogitat, nihil sperat nisi lutum, & cinerem: *& terra superuacua*, id est, vilis & sordida *spes illius*. Græcè, *vacua præ terra*, seu ipsa terra abiectior: *& luto vilior vita eius*, quia luteo idolo se subiicit, vt seruum Domino, vt creaturam creatori. * Applico hæc mundanis hominibus, vilibus mammonæ, Sathanæ voluptatum mancipiis, qui quidem eis sine præmij spe seruiunt, imò cum supplicij certitudine miserè obsequuntur.] *Quoniam ignorauit, qui se finxit.* Deum ex lutea materia, *& qui inspirauit illi animam, quæ operatur*, qui insufflauit ei spiritum vitalem iuxta illud Geneseos, *Inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ.*

Mundani diabolo sine spe mercedis, imò cũ supplicij certitudine miserè obsequuntur.

Vers. 12. *Sed & æstimauerunt, lusum esse vitam nostram*, ignorantes, ob quem finem creati essent homines, & quibus studiis ac operibus deberent insistere; nec reputantes rem seriò agi, & actionum nostrarum à nobis rationem esse reddendam: *& conuersationem vitæ compositam ad lucrum*, seu vitam esse quasi nundinas ad lucrum materiale captandum comparatas. Profectò vel apud Christicolas multi ita sese dedunt lucris captandis vt videatur eorum vitam ad lucrum solummodò esse compositam.] *Et* ideò eis viderur oportere, *undecumque etiam ex malo*, ex iniustitia *acquirere*.

Ita multi satagũt captare temporalia lucra, vt videantur ad id solummodò nati fuisse.

Vers. 13. *Hic etiam scit*, seu scire facilè potuisset, *se super omnes delinquere*, seu grauiter peccare, & minus excusabilem esse, *qui ex terra materia fragilia vasa, & sculptilia fingit*, cum facilè posset intelligere Deum illum non esse, quem ex luto sicut reliqua officinæ suæ vasa finxisset.

Vers. 14. 15. 16. *Omnes enim insipientes*, Græcè, *omnes autem*) *& infelices suprà modum animæ superbi sunt inimici populi tui*, id est, stulti superbi præ omni anima, seu homine. Ac si diceret? Idololatræ quantumcumque superbi, & potentes, sunt tamen magis stulti & infelices, seu miseri, quàm qui naturæ sunt stulti defectu. Quod ipsum affirmo, inquit, maximè de idololatris Regibus inimicis populi tui, *& imperantis illi*, odio immani, & acerbissima tyrannide. Notat Ægyptios, & tot alios in Palæstina tyrannos Gentiles, qui populum Israëliticum crudelissimè sæpius oppressere; de quorum sordida, & stulta idololatria mox subiicit memoriam. *Quoniam omnia idola nationum deos æstimauerunt, &c. homo enim fecit illos* deos: *& qui spiritum mutuatus est*, homo, qui spiritum, & animam quasi mutuo habet, & in morte redditurus est, *is* finxit illos. *Nemo enim sibi similem*, id est, viuentem, *poterit Deum fingere.*

Verſ. 17. *Cum enim ſit mortalis, mortuum fingit.* vitam ſcilicet, & ſenſum non habentem, *manibus iniquis.* *Melior enim*, ſeu excellentior eſt ipſe *his, quos colit*; quia ipſe *quidem vixit*, cum *eſſet mortalis*, cum eſſet homo, *illi autem nunquam vixere.*

Verſ. 18. 19. *Sed & animalia miſerrima colunt.* Græcè, *odioſiſſima*, nempe crocodilos, ſerpentes, &c. *inſenſata enim* omnia, id eſt, ſenſu vel mente carentia, *comparata his*, ſiue ſi comparentur iis animalibus, quæ Ægyptij colunt, *illis ſunt deteriora* inſenſatis, Cum enim reliqua vel neceſſaria, vel vtilia ſint homini, ſaltem benigna pleraque, & amica, & venuſta: hæc è contrario ſordida ſint, & inimica, & noxia adeò, mirum eſt, induci homines poſſe, ad ea colenda. *Sed neque ex aſpectu aliquis ex iis animalibus bona poteſt conſpicere*, id eſt, ad aſpectum fœda ſunt, horrida, ac ſordida, nihil enim boni, ſeu pulchritudinis in eis poteſt notari. *Effugerunt autem Dei laudem, & benedictionem*, ſeu non ſunt adepta à Deo eam ſpeciem, pulchritudinem, reliquaſue qualitates, quas accepére, reliqua animalia, quæ ex benedictione Dei habent, quod commoda, & vtilia hominibus exiſtant, & quorum vſu Deus laudatur. Quantæ igitur dementiæ eſt, honores illis deferri diuinos. Non vero inepte dixerim alludi ad maledictionem, qua Deus in paradiſo ſerpentem affecit.

CAPVT XVI.

Docet Salomon Ægyptios ob idololatriam fuiſſe à Deo dirè flagellatos, Hebræos autem veri Numinis cultores mitiùs caſtigatos fuiſſe licet Deo obmurmuratores & rebelles, & correptione reſipiſcentes multis ornatos beneficiis. Ex quo diuinam Sapientiam effert in flagellatione impiorum, ac piorum conſeruatione.

1. PROPTER hæc, & per his ſimilia paſſi ſunt dignè tormenta,
& per multitudinem beſtiarum exterminati ſunt. 2. Pro
quibus tormentis benè diſpoſuiſti populum tuum, quibus
dediſti concupiſcentiam delectamenti ſui, nouum ſaporem,
eſcam parans eis ortygometram: 3. vt illi quidem concu-
piſcentes eſcam propter ea, quæ illis oſtenſa & miſſa ſunt,
etiam à neceſſaria concupiſcentia auerterentur. Hi autem in
breui inopes facti, nouam guſtauerunt eſcam. 4. Oportebat enim illis ſine excu-
ſatione quidem ſuperuenire interitum exercentibus tyrannidem: his autem tantùm
oſtendere quemadmodum inimici eorum exterminabantur. 5. Etenim cùm illis
ſuperuenit ſæua beſtiarum ira, morſibus peruerſorum colubrorum exterminaban-
tur. 6. Sed non in perpetuum ira tua permanſit: ſed ad correptionem in breui
turbati ſunt, ſignum habentes ſalutis ad commemorationem mandati legis tuæ.
7. Qui enim conuerſus eſt, non per hoc, quod videbat, ſanabatur, ſed per te om-
nium ſaluatorem: 8. in hoc autem oſtendiſti inimicis noſtris, quia tu es, qui libe-
ras ab omni malo. 9. Illos enim locuſtarum & muſcarum occiderunt morſus, &
non eſt inuenta ſanitas animæ illorum; quia digni erant ab huiuſmodi exterminari.
10. Filios autem tuos, nec draconum venenatorum vicerunt dentes: miſericordia
enim tua adueniens ſanabat illos. 11. In memoria enim ſermonum tuorum exa-
minabantur, & velociter ſaluabantur, ne in altam incidentes obliuionem, non poſ-
ſent tuo vti adiutorio. 12. Etenim neque herba, neque malagma ſanauit eos, ſed
tuus, Domine, ſermo, qui ſanat omnia. 13. Tu es enim, Domine, qui vitæ &
mortis habes poteſtatem, & deducis ad portas, mortis, & reducis: 14. homo au-
tem occidit quidem per malitiam, & cùm exierit ſpiritus, non reuertetur, nec re-
uocabit animam quæ recepta eſt. 15. Sed tuam manum effugere impoſſibile eſt.
16. Negantes enim te noſſe impij, per fortitudinem brachij tui flagellati ſunt: no-
uis aquis, & grandinibus, & pluuiis perſecutionem paſſi, & per ignem conſumpti.
17. Quod enim mirabile erat, in aqua, quæ omnia extinguit, plus ignis valebat:
vindex eſt enim orbis iuſtorum. 18. Quodam enim tempore, manſuetabatur
ignis ne comburerentur quæ ad impios miſſa erant animalia: ſed vt ipſi videntes
ſcirent, quoniam Dei iudicio patiuntur perſecutionem. 19. Et quodam tempore
in aqua ſupra virtutem ignis, exardeſcebat vndique, vt iniquæ terræ nationem ex-
terminaret. 20. Pro quibus angelorum eſca nutriuiſti populum tuum, & paratum

panem

panem de cœlo præſtitiſti illis ſine labore, omne delectamentum in ſe habentem,
& omnis ſaporis ſuaultatem. 21. Subſtantia enim tua dulcedinem tuam, quam
in filios habes, oſtendebat: & deſeruiens vniuſcuiuſque voluntati, ad quod quiſque
volebat, conuertebarur. 22. Nix autem & glacies ſuſtinebant vim ignis, & non
tabeſcebant: vt ſcirent quoniam fructus inimicorum exterminabat ignis ardens in
grandine, & pluuia coruſcans. 23. Hic autem iterùm vt nutrirentur iuſti, etiam
ſuæ virtutis oblitus eſt. 24. Creatura enim tibi Factori deſeruiens, exardeſcit in
tormentum aduerſus iniuſtos: & lenior fit ad benefaciendum pro his, qui in te
confidunt. 25. Propter hoc & tunc in omnia transfigurata, omnium nutrici gra-
tiæ tuæ deſeruiebat, ad voluntatem eorum, qui à te deſiderabant: 26. vt ſcirent filij
tui, quós dilexiſti Domine, quoniam non natiuitatis fructus paſcunt homines, ſed
ſermo tuus hos, qui in te crediderint, conſeruat. 27. Quod enim ab igne non po-
terat exterminari, ſtatim ab exiguo radio ſolis calefactum tabeſcebat: 28. vt no-
tum omnibus eſſet, quoniam oportet præuenire ſolem ad benedictionem tuam, &
ad ortum lucis te adorare. 29. Ingrati enim ſpes tanquam hibernalis glacies tabe-
ſcet, & diſperiet tanquam aqua ſuperuacua.

COMMENTARII.

1. *Edocet Salomon. Ægyptios dirè à Deo ob idolatriam flagellatos.*

ERS.1. *Propter hæc, & per ſimilia paſſi ſunt tormenta, &c.* Redit Salomon ad id, quod *cap.* 11. probandum ſuſceperat, *Per quæ quis peccat, per eadem punitur.* Amplificat autem Ægyptiorum pœnas ex antitheſi cum pœnis leuioribus Iſraëlitarum, & beneficiis in reſipiſcentes collatis propter idololatriam (ait) & ſimilia alia crimina, v.gr. quòd ſerpentibus, & aliis beſtiis diuinitatem attribuebant, grauiſſimis fuerunt affecti plagis, & tandem miſerè deperierunt.

Verſ. 2.3. *Pro quibus tormentis*, id eſt, quorum tormentorum loco, *bene diſpoſuiſti populum tuum* Iſraël, ſiue eum beneficiis cumulaſti. *Quibus dediſti concupiſcentiam delectamenti ſui, nouum ſaporem, eſcam parans eis ortygometram.* Id eſt, Hebræis in deſerto. Sin obmurmurantibus ob defectum carnium dediſti rem tanto concupitam affectu miri & noui delectamenti, neque antea deguſtati ſaporis, nempe *coturnicum matrem* (id *ortygometra* ſignificat) ſeu ducem, & regem cum infinito quidem coturnicum exercitu matrem ſubſequente. *Vt illi quidem concupiſcentes eſcam* famelici, propter *ea* animalia, *quæ illis oſtenſa, & miſſa ſunt*, nempe ranas, muſcas, & ſimilia, *etiam à neceſſaria concupiſcentia*, ſeu ab eſca concupita ad neceſſariam naturæ ſubleuationem *auerterentur* animalia enim illa cibos eorum contaminabant. *His autem* Hebræi ſcilicet, *in breui inopes* facti paulo ante deficientibus cibis, quos expectabant. *nouam guſtauerunt eſcam*, id eſt, coturnices.

Verſ. 4. *Oportebat enim illis, ſine excuſatione quidem ſuperuenire interitum tyrannidis.* Nec mirum Ægyptios interitu *ſine excuſatione*, Græcè, *ineuitabili* punitos fuiſſe, cum adeo tyranicè tractarunt. Hebræos. *His autem tantùm oſtendere, quemadmodum inimici eorum exterminabantur.* Hebræis autem ſatis erat breuior fames & punitio, nempe quanta ſufficeret, & murmuri eorum expiando, & ipſis experientia edocendis, quam graues eſſent, & intolerabiles diuturnæ illæ plagæ quibus Ægyptij afficiebantur, & ſic beneficium erga ſe diuinum gratiore animo recognoſcerent. * Et quidem cum peccator labore aut tribulatione affectus viderit alios peccatores ditius ſe flagellari, debet pro accepto huiuſmodi beneficio ſe Deo gratum exhibere.]

Cum peccator videt alios peccatores ditioribus agi laboribus, exiſtimet, id à Deo beneficiũ id accepiſſe, & gratum ſe præbeat.

Verſ. 5.6. *Etenim cum illis ſuperuenit ſæua beſtiarum ira, morſibus peruerſorum colubrorum exterminabantur.* Cum Hebræi colubrorum plagam horribilem illam experti ſunt, nonnulli eorum murmurantium occidebantur. *Sed non in perpetuum ira tua permanſit, ſed ad correptionem in breui turbati ſunt, &c.* Ad breue tempus plaga eſt immiſſa vt corrigerentur, & ad memoriam reuocarent tuæ legis præſcripta. Nam mox placans erigi iuſſiſti in altum ſerpentem æneum, in ſalutis Symbolum non modo corporalis, ſed & ſpiritualis, à veneno peccati, quod ſerpens impreſſerat Euæ, Eua Adamo, Adamus nobis, vt ipſemet Chriſtus explicat *Ioa.* 3. 14. Igitur ſerpens ille æneus non erat cauſa ſanitatis, ſed ſolùm ſanitatis ſignum à Deo per Meſſiam conceſſæ. * Cum itaque tartareus ſerpens ignito voluptatum morſu te inficere tentat, ad Chriſtum cruci ſuffixum conuerte oculos. Paſſionis enim Dominicæ recordatio luxuriei ignem illico extinguit.]

2. *Mitius murmuratores Hebræi fuére puniti.*

Paſſionis Chriſti meditatio luxuriei ignẽ extinguit.

Verſ. 7. 8. *Qui enim conuerſus eſt, non per hoc, quod videbat, ſed per te omnium ſaluatorem.* Qui enim oculos ad ſerpentem æneum conuertebat, ſanabatur ab exitiali morſu, non virtute materialis ſerpentis quem aſpectabat, ſed virtute ſaluatoris omnium (ſuffixum quidem) cuius typum ille gerebat. *In hoc autem oſtendiſti inimicis noſtris, &c.*

Verſ. 9. 10. *Illos enim Ægyptios vtique locuſtarum & muſcarum occiderunt morſus, & non eſt inuenta ſanitas animæ illorum.* Cùm Ægyptij morſibus animalculorum ex multiplicatione vulneris exitialium cruciabantur, non prouidiſti de ſalutari medicamine; *quia digni erant* ob opera iniquiſſima *ab huiuſmodi* plagis *exterminari.* Filios *autem tuos* Iſraëlitas *nec draconum venenatorum vicerunt dentes*: quantumuis venenati fuére morſus ſerpentum, Hebræis non potuerunt officere, *Miſericordia enim tua adueniens illos ſanabat*, crudelis morſus infatuando venena. * Preme illud: *Miſericordia tua adueniens.* Tam ingens eſt diuinæ pietatis affectus in ſuos, vt non expectet ſe adiri, aut rogari, ipſa aduenit non vocata, & quaſi rogat nos ſalutem accipere.]

Dei miſericordia non vocata aduenit, & quaſi rogat nos ſalutem accipere.

Verſ.

Vers. 11. *In memoria enim sermonum tuorum examinabantur*, id est, affligebantur plaga illa, diuinorum præceptorum tuorum recordarentur. * Etenim quotiens ærumnis peccator [premitur], ideò quidem fit, vt ad implenda mandata Dei, quorum obseruantiam neglig[i]t, reuertatur. *Et velociter sanabantur*, &c. Verùm [s]ane [id]cò afficiebantur, vt intelligerent so[lo] [im]minuti morsus illos serpentum in recordatione legis. Id autem Deus præstabat, ne penitus obliti redderent se auxilij tui specialis indignos. * Multiplicatio enim criminum [redd]it incapacem peccatorem, vt à Deo speciali [au]xilio donetur, quoad frugem meliorem [...] recipiat, & solùm generale recipiat, [...] tsi valeat conuerti, non tamen conuertendus est.]

Vers. 12. 13. *Etenim neque herba* salutaris, *neque malagma*, seu fomentum vim habens mollendi, & dolorem mitigandi, *sanauit eos. Sed tuus Domine, sermo*, (seu iussio) *qui sanat omnia. Tu es enim, Domine, qui vitæ & mortis habes potestatem, & deducis ad portas mortis, & reducis*, qui scilicet & exitiali vulnere percutis, cui nex agnata, & ab imminenti periculo vulneratum deducis.

Vers. 14. 15. *Homo autem occidit quidem per malitiam, & cum exierit spiritus* è corpore, ope occidentis *non reuertetur* ad vitam, *nec reuocabit* ille *animam, quæ recepta est* in aliam vitam. *Sed tuam manum effugere, impossibile est*, siue occidere velis, siue liberare libeat, siue ad vitam hanc a[nim]um reuocare tibi placeat.

Vers. 16. *Negantes enim te nosse impij*, impij qui negant, te cognoscere, seu te Deum ve[ru]m esse non credunt, *per fortitudinem brachij tui flagellati sunt: nouis aquis, & grandinibus, & pl[uuiis] per ecuti[on]em passi, & per ignem consumpti*, id [e]st nouis seu peregrinis pluuiis (rarò enim i[n] Æ[gypto] pluuiæ ac grandines decidebant) affl[icti sun]t, & igne absumpti, nam grando & ignis mixta contorquebantur.

Vers. 17. *Quod enim mirabile erat, in aqua, quæ omnia extinguit, plus ignis valebat.* Mirum erat, vider[e] aquam, cui cedit ignis, ignem illum instar olei fouere, & acuere. *Vindex est enim orbis iustorum.* Loquitur de mundo elementari, ignis enim & aqua, & omnia elementa quodammodò conspirabant ad vltionem de populi Dei inimicis [s]umendam.

Vers. 18. 19. *Quodam enim tempore mansuetabatur ignis*, seu mansuefiebat eo tempore, quo Deo placuit, per ranas, bruchos, muscas Ægyptios punire: *ne comburerentur, quæ ad impios missa erant animalia*, ne totum infestatio cessaret. *Sed vt ipsi videntes scirent, quoniam Dei iudicio patiuntur persecutionem. Et quodam tempore in aqua supra virtutem ignis exardescebat vndique.* Tempore alio præter consuetum naturæ ordinem ignis in aqua veluti in oleo & pice exardescebat, nempè cum ignes grandini, & imbribus permisti decidebant.

3. *Vers.* 20. *Pro quibus*, seu quorum vice ac loco, nempe loco grandinis & pluuiæ igneæ in Ægypto, *Angelorum esca nutriuisti populum tuum*, scilicet *manna* ab Angelis efformato, & quidem vi naturali ex materia ad id dispofita. *Et paratum* ab Angelis *panem de cælo præstitisti illis* (de cœlo, inquam, vel *cælis*, quia ex nubibus delapsum) *sine labore* præparandi, conditum enim iam ci-

bum Deus illis præstabat. *Omne delectamentum in se habentem*, id est, maximè delectabile, vel omnium delicatorum ciborum referens saporem, *& omnis saporis suauitatem.*

Vers. 21. *Substantia enim tua dulcedinem tuam, quam in filios habes, ostendebat.* Græcè pro *substantia* est, *subsistentia* tua, nempe ipsum manna, quod iussu Dei non fictè, non delusoriè, sed verè subsistebat à parte rei, nec fallebat comedentes: apertè indicabat Dei in Israelis filios benignitatem. * Porrò deliciæ a Deo ex hoc à mundialibus distinguuntur, quod hæ fictæ sunt, licet subsistere videantur: illæ autem verè subsistunt. Vnde ipsa *subsistentia* appositè vocatur.] *Et deseruiens vniuscuiusque voluntati, ad quod quisque volebat, conuertebatur.* Et desiderio comedentis morem gerens, in quem quisque saporem propendebat. *transtemperabatur* sic Græcè. Et quidem manente eadem substantia, varios sapores ad appetentium votum inducebat. Huiusque suauitatis participes erant omnes, siue iusti essent, siue peccatores. * Ex hoc autem capite typus hic Eucharistiæ celeberrimus non subsistit. Multiplicem enim illam omnium spiritualium saporum suauitatem soli iusti percipiunt.]

Deliciæ mundi fictæ sunt minimè subsistentes, à Deo autem missæ deliciæ verè subsistunt.

Multiplicem spiritualium saporum suauitatem in manna Eucharistico soli iusti percipiunt.

Vers. 22. *Nix autem & glacies sustinebant vim ignis*, qui nivi, grandini, & pluuiæ intactis miraculosè miscebatur: *& non tabescebant*, non liquefiebant, non dissoluebantur. *Vt scirent, quoniam fructus inimicorum exterminabat ignis ardens in grandine, & pluuia coruscans*, Ægyptiorum fructus, nempe plantas, iumenta, homines ignis ille horribilis, ardens, & fulgurans in grandine & pluuia absumebat.

Vers. 23. 24. *Hic autem ignis*, iterum, seu *è contra* (vt habet Græcus) vt nutrirentur iusti, *etiam sua virtutis oblitus est*, manna scilicet non consumens, sed coquens. *Creatura enim tibi Factori deseruiens, exardescit in tormentum aduersus iniustos*, seu vt impios torqueat: *& lenior fit ad benefaciendum pro his, qui in te confidunt.* Ignis aduersus impios suam vim exerebat, vt autem iustis obsequeretur, suam remittebat efficaciam, eam solummodò adhibens, quæ ad coquendum cælestem cibum necessaria erat.

Vers. 25. 26. *Propter hoc & tunc in omnia transfigurata, omnium nutrici gratiæ tuæ deseruiebat.* Ideò manna accommodans se gratiæ tuæ siue prouidentiæ benignæ, qua omnia nutris, & conseruas, & qua decreuisti specialitèr filios tuos Israëlitas in deserto nutrire: varios sapores referebat, quasi in omnes dulces, ac suaues cibos transfiguratum, seu transmutatum, *ad voluntatem scilicet eorum, qui à te desiderabant* peculiarem aliquem saporem percipere. *Vt scirent filij tui, quos dilexisti, Domine, quoniam non natiuitatis fructus pascunt homines, sed sermo tuus hos, qui in te crediderunt, conseruat.* Non fructus à terra nati sunt solùm hominum cibus, nam iussio & voluntas tua potest facillimè cœlesti cibo credentes in te reficere. Loco verbi illius. *Qui à te desiderabant* in Græco est, τῶν τῶν δεομένων θέλησιν, quæ vertere possis, *iuxta indigentium*, vel, *iuxta orantium voluntatem*, nam δεῖσθαι & *indigere* significat, & *orare*. * Pulchrè quidem indigentia & oratio in vnum recidunt, vt edoceamur, indigentiam nostram orationem connotare, & in sonare medicinam ipsius indigentiæ.]

Indigentia ipsa nostra connotat orationem ipsius indigentiæ medicamen.

Verſ. 27. 28. Quod enim (pro quod autem) ab igne non poterat exterminari, ſeu diſſolui manna, *ſtatim ab exiguo radio ſolis calefactum tabeſcebat,* ſoluebatur; *vt notum omnibus eſſet quoniam oportet præuenire ſolem ad benedictionem tuam,* ſeu ad munus mannæ accipiendum, vel ad gratiarum actionem pro tam aſſiduo beneficio gerendam. Vnde adijcitur, *& ad ortum lucis te adorare.* * Vndè oratio matutina commendatur.] * Et dum liquefit manna, & inutile redditur, ſi ante ſolis exitum non colligitur, edoceamur ſacræ Communionis fructum euaneſcere fere prorſus ei, qui communionis die non præmittit diligens orationis, vel meditationis exercitamentum.]

Oratio matutina commendatur. Communionis die oportet orationis exercitiũ Euchariſtiæ receptioni præmittere.

Verſ. 29. Ingrati enim ſpes tanquam hibernalis glacies tabeſcet, &c. Gratiæ Deo agendæ ſunt pro beneficiis acceptis. Nam qui ſecus agit ſibi fontem gratiarum præcludit, quas fruſtra ſe accepturum ſperat. Vndè eius ſpes, ſeu confidentia perit non aliter quàm glacies hyeme concreta, quæ vere liquefit, & ſoluitur, & tanquam aqua inutilis, quæ profunditur *. Si enim gratos pro vno beneficio accepto non oſtendimus indignos nos alterius recipiendi præſtamus.]

Si vno beneficio accepto ingratus exiſtis, indignũ te alterius recipiendi oſtendis.

CAPVT XVII.

Ægyptios grauiſſimis plagis punitos ob tyrannidem in Hebræos, pergit Salomon inſectari. Deſcribit horribiles Ægypti tenebras quibus obruti erant Ægyptij dum Hebræi placida luce fruerentur.

1. AGNA ſunt enim iudicia tua Domine, & inenarrabilia verba tua: propter hoc indiſciplinatæ animæ errauerunt. 2. Dum enim perſuaſum habent iniqui poſſe dominari nationi ſanctæ: vinculis tenebrarum & longæ noctis compediti, incluſi ſub tectis, fugitiui perpetuæ prouidentiæ iacuerunt. 3. Et dum putant ſe latere in obſcuris peccatis, tenebroſo obliuionis velamento diſperſi ſunt, pauentes, horrendè, & cùm admiratione nimia perturbati. 4. Neque enim quæ continebat illos ſpelunca, ſine timore cuſtodiebat: quoniam ſonitus deſcendens perturbabat illos, & perſonæ triſtes illis apparentes pauorem illis præſtabant. 5. Et ignis quidem nulla vis poterat illis lumen præbere, nec ſiderum limpidæ flammæ illuminare poterant illam noctem horrendam. 6. Apparebat autem illis ſubitaneus ignis, timore plenus: & timore perculſi illius, quæ non videbatur, faciei, æſtimabant deteriora eſſe quæ videbantur: 7. & magicæ artis appoſiti erant deriſus, & Sapientiæ gloriæ correptio cum contumelia. 8. Illi enim qui promittebant timores & perturbationes expellere ſe ab anima languente, hi cum deriſu pleni timore languebant. 9. Nam etſi nihil illos ex monſtris perturbabat: tranſitu animalium & ſerpentium ſibilatione commoti, tremebundi peribant: & aërem, quem nulla ratione quis effugere poſſet, negantes ſe videre. 10. Cùm ſit enim timida nequitia; dat teſtimonium condemnationis: ſemper enim præſumit ſæua, perturbata conſcientia. 11. Nihil enim timor niſi proditio cogitationis auxiliorum. 12. Et dum ab intus minor eſt expectatio, maiorem computat inſcientiam eius cauſæ, de qua tormentum præſtat. 13. Illi autem qui impotentem verè noctem, & ab infimis, & ab altiſſimis inferis ſuperuenientem, eundem ſomnum dormientes, 14. aliquando monſtrorum exagitabantur timore, aliquando animæ deficiebant traductione: ſubitaneus enim illis & inſperatus timor ſuperuenerat. 15. Deinde ſi quiſquam ex illis decidiſſet, cuſtodiebatur in carcere ſine ferro recluſus. 16. Si enim ruſticus quis erat, aut paſtor, aut agri laborum, operarius præoccupatus eſſet, ineffugibilem ſuſtinebat neceſſitatem. 17. Vna enim catena tenebrarum omnes erant colligati. Siue ſpiritus ſibilans, aut inter ſpiſſos arborum ramos auium ſonus ſuauis, aut vis aquæ decurrentis nimium, 18. aut ſonus validus præcipitatarum petrarum, aut ludentium animalium curſus inuiſus, aut mugientium valida beſtiarum vox, aut reſonans de altiſſimis montibus Echo; deficientes faciebant illos præ timore. 19. Omnis enim orbis terrarum limpido illuminabatur lumine, & non impeditis operibus continebatur. 20. Solis autem illis ſuperpoſita erat grauis nox, imago tenebrarum, quæ ſuperuentura illis erat. Ipſi ergo ſibi erant grauiores tenebris.

COMMENTARII.

1. V*ERS*. 1. 3. *Magna sunt enim iudicia tua Domine & inenarrabilia verba tua*, hoc est, res, quas Sapientissimo tuo consilio geris. *Dum enim per*[illegible]*bent* seu sibi persuadent *iniqui Ægy*[illegible] *dominari nationi sanctæ* Israëlitarū: *vin*[illegible] *tenebrarum, & longa noctis compediti, inclusi* [illegible], *fugitiui perpetua prouidentia* exules [illegible] a prouidentia diuina, quę perpetuò homi[illegible] per solem illuminat quasi capti omnino [illegible] *iacuerunt*. Porrò vincula hæc & compe[illegible] de[illegible] iustein tenebrarum Ægyptiarum indi[illegible] tas palpabiles facit textus *Exo*. 10. 21. ap[illegible]r.

V[illegible] 3. *Et dum putant se latere in obscuris peccatis* in criminibus secretis, in tenebris com[illegible]m[illegible]s *tenebroso obliuionis velamento dispersi sunt*, [illegible] st, separati ab inuicē spississimis tenebris, quibus quasi velamento operti, se mutuo obli[illegible], de se actum arbitrari iacebant innoti sine [illegible]bo ac potu per triduum; siquidem *nemo vidit fratrem suum, nemo se de loco mouit. Exo*. 10. * Preme illud *Putant se latere in obscuris peccatorum*, putabant eas tenebras peccata sua esse, nec enim iudicabant posse tam horribiles tenebras alia [illegible] causa subsistere. Et quidem peccatum adeò est te[illegible]brosum, vt tenebræ illæ materiales Solem vincerent claritate, si cum peccati tenebris componerentur. *Pauentes horrendè, & cum admiratione nimia perturbati.* Causam mox huius[illegible] hor[illegible]bilis, & nimiæ admirationis atte[illegible]it.

Ver[illegible] 4. 5. [illegible]. *Neque enim quæ continebat, eos spel*[illegible]*ca*, in qua latebant, seu ad quam confu[illegible]g[illegible] vt in remotiori domus loco securius [illegible] *sine timore custodiebat; quoniam sonitus de*[illegible] *perturbabat illos, & personæ tristes lar*[illegible]*ux*, [illegible] *illis apparentes, pauorem illis præsta*[illegible]*bant*. Addit Græcus, *personæ tristibus mæsta vultibus*, [illegible] tribilia phantasmata. *Et ignis quidem* [illegible] (ex foco, ex lucernis) *nulla vis poterat illis lumen præbere, nec siderum limpida flammæ illuminare* [illegible]*terant illam noctem horrendam. Apparebat autem* [illegible] *instaneus ignis timore plenus*, instar fulg[illegible]n [illegible] densas nubes: *& timore perculsi illius* [illegible] *qua* [illegible] *debatur, facies, æstimabant deteriora* [illegible] *videbantur*. Spectra namque illa in tant[illegible] non plenè, non perfecte cerne[illegible]bantu[illegible] sed per intermicantes ignes sublucebant. Q[illegible] so spe[illegible]torum terror, vel maximè a[illegible]r, [illegible]n p[illegible]ota metuuntur, quæ lateant, [illegible] prodit ita sint. *Et magicæ artis appositi erant* [illegible], id est, illæ magorum illusion[illegible], & præstigiæ, quibus illuserant Pharao[illegible], & reliquos Ægyptios contra Moysen, & si iam quoque adessent, nihil tamen efficere, aut p[illegible]e poterant. *Et Sapientiæ gloriæ correptio cum contumelia*. id est, cum contumelia fuit cor[illegible]o Sapientiæ gloriæ illorum, seu contume[illegible] riepta, & redarguta fuit magica Sapienti[illegible], qua gloriabantur.

Vers. [illegible]. *Illi enim, qui promittebant timores, &c.* Magi [illegible] arte sua se ablaturos ab Ægyptiis lang[illegible]ibus, seu ægrotantibus (vt ait Græcus) horribilem illum timorem, *ridiculo timore* (Græc[illegible]) *laborabant*, seu ridiculos se exponebant Medici illi, qui seipsos curare non poterant. * Vnde arguuntur Concionatores aut Præsules, qui tenebris peccatorum offusi contendunt subditos, aut auditores ab eisdem tenebris eripere. Ridicula prorsus prædicatio vel correptio.]

Ridiculum se Concionator, vel Præsul præstat, qui tenebris peccati offusus contēdit subditos, aut auditores ab eisdem liberare tenebris.

Vers. 9. *Nam & si nihil illoc ex monstris perturbabat*, seu perturbare solebat, cum assueuissent magi monstris eiusmodi: tamen *transitu animalium, & serpentium sibilatione commoti tremebundi peribant*, id est, quandò in tenebris illis transire, & discurrere cœperūt nouæ hæ belluæ, & insueta animalia, ac serpentum sibili exauditi, tanto metu commoti, & exanimati sunt, vt *Et aerem, quem nulla ratione quis effugere posset negarent se videre*, id est, negarent se aspectum ipsum aeris vel ad breue tempus ferre posse, nimirùm aspicere nequiebant horrenda monstra, quæ per intermicantia fulgura se visenda offerebant.

Vers. 10. *Cum sit enim timida nequitia, dat testimonium condemnationis*. Græcè, *proprio testimonio condemnata*. Testis enim nequitiæ est timor. Iudex conscientia. * Quamdiu enim manet nequitia, manet timor: & ita semper manet certum condemnationis testimonium & sententia, illud fert timor, vt testis: hanc conscientia vt Iudex. Quamuis enim videatur foris audacter praua agere impius, de iis tamen intus cogitur trepidare.] * Vndè vt nihil timidius, ita & nihil imbellius improbo, qui latebras quærit, odit lucem, timet deprehendi, puniri formidat. E contra *charitas foras mittit timorem*. 1. *Ioa*. 4. pietas alacris est, & fiducia, ac robore plena.] *Semper enim præsumit sæua perturbata conscientia*, id est, anticipata opinione, vel præsagitione grauia & molesta suspicatur.

Quamdiu manet in impio peccatū manet ad cōdemnationē timor vt testis, & conscientia vt Iudex.

Nihil timidius & imbellius impio.

Vers. 11. 12. *Nihil enim est timor nisi proditio cogitationis auxiliorum*, seu non oritur aliunde timor, quam quod homo prodatur, seu deseratur ab auxiliis à cogitatione, seu ratione suggeri solitis. Vnde *Dum ab intus minor est expectatio auxiliorum, maiorem computat inscientiam eius causa, de qua tormentum præstat* sui animus metu perturbatus. Reputat enim (& merito) grauius sibi malum imminere, quod adhuc ignorat, latente etiam nunc causa, ob quam, & per quam tormentum de nouo obueniet. Exemplum subiicit in Ægyptiis.

Vers. 13. 14. *Illi autem qui impotentem verè noctem, &c.* Ex Græco sic locum haud facilem expono. Ægyptij tempore illius noctis, cum tenebris torquebantur impotentis quidem, quia eos reddebat impotentes ad agendum: noctis inquam ab inferni profundissimis recessibus ascendentis (Alludit ad fabulam, qua nox orci filia putabatur) *eundem somnum dormientes* siue omnes male & perturbato terroribus somno dormiebant: & dissoluebantur desertione virium animi ex desperatione euadendi. Vocantur itaque *dormientes*, quia licet vigilarent, erant tamen quasi dormientes vtpotè in tenebris ab omni operatione vacantes. * Qui enim non operatur quasi dormit: vnde peccatores ab omni virtutis opere vacantes, verè dormientes dixerim.] * Preme illa: *Impotentem verè noctem ab altissimis inferis supervenientem*. Græcè, *Ex impotentis inferni recessibus*. Cur infernus impotens dicitur? Quia nulla est ibi vtilis alicuius operis gerendi facultas. Quàm miser

Peccator nullum virtutis opus gerens verè dormit.

Impotens vocatur infernus, quia ibi nihil potest damnatus vtile facere.

miser status in quo æternùm patietur impios, & nihil vtile ad euadendum pœnas facere potetit?] * Ex inferis autem aptè dicuntur ascendere tenebræ, quæ obcœcant peccatores. Quia scilicet obcœcatio mentis, qua peccatores suffunduntur quid est nisi quædam damnationis prælibatio?]

Obcœcatio mentis, qua peccator suffunditur, est damnationis quasi prælibatio.

Vers. 15. Deindè si quisquam ex Ægyptiis *illis decidisset* timore consternatus: *custodiebatur in carcere sine ferro reclusus*, id est, vel surgere non poterat, vel non audebat, sed in eodem vestigio quasi in carcere conclusus hærebat.

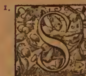
Vers. 16. 17. *Si enim rusticus quis erat, aut pastor, aut agrorum operarius, præoccupatus esset*, seu tenebris deprehensus, & circumfusus, *ineffugabilem* sustinebat necessitatem ibi manendi, vbi eum timor & tenebræ præoccupauerant. *Vna enim catena tenebrarum*, omnes erant colligati. Vnde mœstis ac trepidis nihil iucundum accidit: *siue* enim *Spiritus* seu aura *sibilans* volitaret: *aut inter spissos arborum ramos auium sonus suauis* erumperet: *aut vis aquæ decurrentis nimium*, seu eum impetu non iniucundum auribus fragorem offerret: *aut sonus validus præcipitatarum petrarum aut ludentium animalium cursus inuisus*, id est, ipsis animalibus non visis, solummodò strepitus lasciuientium, & saltantium, *aut mugientium valida bestiarum vox: aut resonans de altissimis montibus Echo; deficientes faciebant illos præ timore.* Ac si diceret, quisque sonus vel iucundus ex se, vel iniucundus, æqualem Ægyptij tenebris illis, deficientibus excitabat horrorem.

Vers. 19. 20. *Omnis enim orbis terrarum limpido illuminabatur lumine, &c.* E contrà Israëlitæ claro collustrati lumine, quo omnis præter Ægyptum orbis fruebatur, nulla ex parte impeditum habebant cursum operum suorum, & liberum omnium membrorum vsum, *solis autem illis* Ægyptiis scilicet *superposita erat grauis nox* Ægyptiis solùm miseris torquendis illa obscurissima volitabat nox tenebrarum, Deo vapores crassos in aëre condensante, simul & subtrahente concursum suum oculis Ægytiorum, non verò Hebræorum, aut aliorum mortalium oculis. Erat verò illa nox vmbra & *imago tenebrarum* mortis & tartari, *quæ superuentura illis erat. Ipsi ergo sibi erant grauiores tenebris* illis externis & materialibus propter internas spirituales tenebras mentis, ignorantiam scilicet, ignauiam, timorem, & sceleribus immersam conscientiam. * Ex his enim spiritualibus tenebris notæ sunt illæ materiales, & infernales nascituræ.]

Horribiles peccatorum tenebræ.

CAPVT XVIII.

Pergit Salomon supplicia, quibus Ægyptij Sapientiæ diuinæ osores affecti & in Ægypto, & in mari Rubro fuerunt; beneficiáque Hebræis à Deo collata in deserto recensere.

1. ANCTIS autem tuis maxima erat lux, & horum quidem
vocem audiebant, sed figuram non videbant. Et quia non &
ipsi eadem passi erant, magnificabant te: 2. & qui ante læsi
erant, quia non lædebantur, gratias agebant: & vt esset diffe-
rentia, donum petebant. 3. Propter quod ignis ardentem
columnam ducem habuerunt ignotæ viæ, & solem sine læsura
boni hospitij præstitisti. 4. Digni quidem illi carere luce,
& pati carcerem tenebrarum, qui inclusos custodiebant filios tuos, per quos inci-
piebat incorruptum legis lumen sæculo dari. 5. Cùm cogitarent iustorum occi-
dere infantes: & vno exposito filio, & liberato, in traductionem illorum, multi-
tudinem filiorum abstulisti, & pariter illos perdidisti in aqua valida. 6. Illa enim
nox ante cognita est à patribus nostris, vt verè scientes quibus iuramentis credide-
runt, animæquiores essent. 7. Suscepta est autem à populo tuo sanitas quidem
iustorum, iniustorum autem exterminatio. 8. Sicut enim læsisti aduersarios: sic
& nos prouocans magnificasti. 9. Absconsè enim sacrificabant iusti pueri bono-
rum: & iustitiæ legem in concordia disposuerunt: similiter & bona & mala re-
cepturos iustos, patrum iam decantantes laudes. 10. Resonabat autem inconue-
niens inimicorum vox, & flebilis audiebatur planctus ploratorum infantium.
11. Simili autem pœna seruus cum Domino afflictus est, & popularis homo regi
similia passus. 12. Similiter ergo omnes, vno nomine mortis mortuos habebant
innumerabiles. Nec enim ad sepeliendum viui sufficiebant: quoniam vno momen-
to, quæ erat præclarior natio illorum, exterminata est. 13. De omnibus enim
non credentes propter veneficia, tunc verò primùm cum fuit exterminium primo-
genitorum, spoponderunt populum Dei esse. 14. Cùm enim quietum silentium
conti

continerent omnia, & nox in suo cursu medium iter haberet, 15. omnipotens sermo
tuus de cœlo à regalibus sedibus, durus debellator in mediam exterminij terram
prosiliuit 16. gladius acutus insimulatum imperium tuum portans, & stans re-
pleuit omnia morte, & vsque ad cœlum attingebat stans in terra. 17. Tunc con-
tinuò visus somniorum malorum turbauerunt illos, & timores superuenerunt ins-
perati. 18. Et alius alibi proiectus semiuiuus, propter quam moriebatur, causam
demonstrabat mortis. 19. Visiones enim, quæ illos turbauerunt, hæc præmone-
bant, ne inscij, quare mala patiebantur, perirent, 20. Tetigit autem tunc & iu-
stos tentatio mortis, & commotio in eremo facta est multitudinis, sed non diu per-
mansit ira tua. 21. Properans enim homo sine querela deprecari pro populis, pro-
ferens seruitutis suæ scutum, orationem, & per incensum deprecationem, allegans,
restitit iræ, & finem imposuit necessitati, ostendens quoniam tuus est famulus.
22. Vicit autem turbas, non in virtute corporis, nec armaturæ potentia, sed verbo
illum, qui se vexabat, subiecit, iuramenta parentum, & testamentum comme-
morans, 23. Cùm enim iam aceruatim cecidissent super alterutrum mortui,
interstitit, & amputauit impetum, & diuisit illam quæ ad viuos ducebat
viam. 24. In veste enim ponderis, quam habebat, totus erat orbis terrarum:
& parentum magnalia in quatuor ordinibus lapidum erant sculpta, & magnificen-
tia tua in diademate capitis illius sculpta erat. 25. His autem cessit qui extermina-
bat, & hæc extimuit, erat enim sola tentatio iræ sufficiens.

COMMENTARII.

VERS. 12. *Sanctis autem tuis*, dum Ægyptij tenebris obruebantur, *maxima erat lux & horum quidem Ægyptiorum vocem* ciulatum, lamenta *audiebant* vicini Hebræi; *sed figuram non videbant* quod ipsi tenebris innoluerentur. *Et quia non & ipsi eadem passi erant, magnificabant te.* * Quoties quæ non videris dira pati, incolume te, debes gratus magnificare, quia eadem ad quæ ... litas est obnoxia, non es passus.] *Et quia non læsi erant*, seu dira passi fuerant ab Ægyptijs, *quia non lædebantur* iam eisdem tenebris & ... quibus Ægyptij, *gratias* tibi *agebant: vt esset differentia* inter se & illos, *donum petebant*, id est, eximiam istam gratiam à te postulabant. * Vt enim Dei beneficiis donemur, Deus ipse vult orationem præmitti.]

Vt Dei beneficio donemur oratio est præmittenda.

Vers. 3. Propter quod, seu propter quam Hebræorum postulationem *ignis ardentem columnam ducem habuerunt ignota via, &c.* Dedisti eis columnam eam ignis, quæ ipsis erat quasi Sol sine læsione fulgens caloris, ad iter demonstrandum, & bona hospicia, seu commodas in deserto indicando stationes. * Illam existima magno Dei beneficio datam tibi esse lucem, quæ ad bona dirigit hospitia, à noxiis delinquendi occasionibus abstrahens.]

Vers. 4. Digni quidem illi carere luce, & pati carcerem tenebrarum, qui inclusos custodiebant filios tuos, per quos (Hebræos) *incipiebat* (Græcè, *debebat*) *incorruptum legis lumen* (scilicet in monte Sinai Exo. 20) *sæculo*, seu orbi *dari*. Si autem vis nostram lectionem *Incipiebat* retinere, dic inchoationem actus pro ipso actu poni. *Incipiebat dari* pro *Iam dabatur.* Qui enim bene incepit Deo obediendo, non solum *dimidium facti* (vt quidam cecinit) sed opus quodammodo perfectum habet.]

Qui bene cœpit habet quodammodo opus perfectum.

2. *Vers. 5. Cum cogitarent Ægyptij iustorum occidere infantes, & vno exposito filio. Moyse, & liberato in traductionem illorum.* Græcè, *in redargutionem* in correptionem, nam ex aquis nutu diuino eductus est Moyses ad Ægyptios posteà castigandos. Hac itaque Moysis traductione seu immissione in Nilum vnius, *multitudinem filiorum* à captiuitate *abstulisti & pariter illos perdidisti in aqua* maris Rubri *valida*, seu immensa. * Vt in aqua deperirent, qui in aqua infantem Mosem deperire curarunt: vt per quæ quis peccat per eadem periturum esse ostendatur.]

Per quæ quis peccat, per eadem afficitur supplicio.

Vers. 6. 7. Illa enim nox, qua Ægyptiorum primogenita occisa fuerunt, *ante cognita est*, seu fuit *à patribus nostris*, quia prædicta ab Angelo quatuordecim antè diebus *Exo. 12. 2.* Quod etiam Pharaoni diu antè prædici iussum *Exo. 4. 22* *Vt verè scientes, quibus iuramentis crediderunt, animæquiores essent.* Vt tranquillo animo essent Hebræi ad credendum, quod omnia à Deo patribus olim promissa certo complenda esse suo singula tempore: siquidem iam indubitatè scirent experientia ipsa impleri iuramenta recentia seu promissionem de primogenitis Ægyptiorum vna nocte iugulandis. *Suscepta est autem* seu ergo *à populo tuo* cum gaudio *Sanitas quidem iustorum, iniustorum autem exterminatio.*

Vers. 8. Sicut enim læsisti aduersarios, sic & nos prouocans (Græcè *conuocans*) *magnificasti.* Conuocans vtique seu inuitans ad redamandum, ad gratias redhibendas. * Quodlibet enim beneficium à Deo acceptum est prouocatio, seu inuitatio, vt largitorem amemus, & gratiarum actionem referamus.]

Quodlibet à Deo acceptum beneficium, est prouocatio ad eum amandum, & gratias ei referendum.

Vers. 9. Absconsè enim seu occultè *Sacrificabant* Paschalem Agnum *iusti*, Hebræi *pueri bonorum* filij scilicet bonorum parentum Patriarcharum: *& iustitiæ legem in concordia disposuerunt*, se vnanimiter statuerunt legem seruare, quam daturus illis erat Dominus. *Similiter & bona & mala recepturos iustos, patrum iam decantabant laudes* statuerunt similiter bona & mala subire eodem affectu ad prospera scilicet & aduersa parati decantando Deo laudes quas patres sancti eorum in prosperis & aduersis soliti erant Numini litare. * Preme illud *similiter*

Iustus paratus debet æquè esse ad accipienda bona, & ad mala toleranda.

& bona & mala recepturos iustos. Iustus enim sicut paratus est ad beneficia Dei recipienda, debet esse æquo animo paratus ad flagella, si quando libuerit cœlesti patri filium, quem amat, corripere, vel exercere.]

Vers. 10 11. *Resonabat autem, inconueniens,* Græcè, *confusa* non consona, inconcinna inimicorum Ægyptiorum *vox, & flebilis audiebatur planctus ploratorum infantium,* seu planctus parentum in nece infantium, quos exterminator Angelus interemerat. *Simili autem pœna seruus cum domino afflictus est, &c.* Angelus enim omnes primogenitos, seu Regis, seu Principum, seu vulgarium essent a quo vulnere affecit. * Vt ediscant Principes, haud posse eos magnitudinem, potentiam, diuitias à Deo irato liberare.]

Reges ob potentiam nequeunt à Deo irato liberari.

Vers. 12 *Similiter ergò omnes vno nomine,* seu genere *mortis* primogenitum interfectorum, *mortuos habebant innumerabiles,* id est numero tam ingenti vt vix possent annumerari *Nec enim ad sepeliendum viui sufficiebant. Quoniam vno momento, quæ erat præclarior natio,* seu soboles primogeniti, *illorum exterminata est.* * Illum gladium peccator timeat, qui vno potest momento inuisibiliter cunctos trucidare.]

Dei gladius timēdus qui vno momento potest omnes trucidare.

Vers. 13. *De omnibus enim non credentes propter veneficia.* Nihil crediderunt Ægyptij circa Dei vnicam potestatem, cum eos tot plagis percutiebat ranarum, grandinis, tenebrarum, &c. quia à veneficis & præstigiatoribus decipiebantur. *Tunc verò primum,* seu cum primum *cum fuit exterminium primogenitorum, spoponderunt, populum Dei esse,* id est, *confessi sunt* (sic Græcè) Israëlitas esse Dei populum, cordi ac curæ Dei esse, Vnde & libere ex Ægypto exire, & quæcumque peterent, secum efferre permiserunt. * Si quando occiderit primogenitum à parente peccatore immaturè à Deo eripi, debent excogitare, supremam illam esse, vt conuertantur admonitionem potentissimam vel idololatris ad resipiscentiam.]

Cum parēs peccator primogenito priuatur, sciat, supremam illā esse Dei admonitionem, vt conuertatur.

Vers. 14 15. 16. *Cum enim quietum silentium continerent omnia, & nox in suo cursu medium iter haberet,* id est, media nocte, *omnipotens sermo tuus,* seu iussio tua *de cælo à Regalibus sedibus durus debellator in mediam exterminij terram prosiliuit.* * *In mediam exterminij,* inquit, *terram,* id est in terram impiam exterminio agnatam. Vnde Græcus pro *exterminij, perditam* posuit. Nam qui moribus est perditus in perditione ipsa, seu morum corruptela exterminium ipsum includit.] *Gladius acutus insimulatum* seu non simulatum, non fictum, sed efficax imperium tuum *portans; & stans, repleuit omnia morte, &c.* Poëtico propemodum schemate de Angelo percutiente loquitur tanquam de magno gigante, qui cum pedibus terræ insisteret, caput tamen inter nubes conderet.

Peccatur in corruptione, ipsa morum continet sui exterminium.

Vers. 17. 18. 19. *Tunc continuo visus somniorum malorum turbauerunt illos,* ante scilicet quam primogenita occiderentur, *& timores superuenerunt insperati,* inopinati, quorum nulla causa apparebat. *Et alius alibi proiectus semiuiuus propter quam moriebatur causam demonstrabat mortis.* Id est, vis inflicti ab Angelo mali non omnes videtur confecisse, fortasse vt occisorum dolor maior esset, & parentum etiam qui in filiorum nece torquebantur. Et strages illa morientium satis ostendebat, diuinam esse vltionem, & non ex causa naturali prouenire. Pondera particulam, *semiuiuus* aliquis primogenitus iacebat, vt scilicet parentes magis sauciaret eum aspicientibus animam agere. Magis enim torquet parentes videre morientem filium, quàm audire mortuum esse, aut mortuum aspicere. * Vt hinc Dominæ meæ Deiparentis dolorem contemplari liceat, quæ primogenitum Vnigenitum suum tam diris vulneribus spiritum halare.] *Visiones enim quæ illos turbauerunt, &c.* Visiones horribiles, quæ miseris Ægyptiis obiciebantur insomnis erant eiusmodi, vt per eas, quænam esset tantæ cladis causa monstraretur. * Preme verbum *Perirent* primogenitine, an parentes? Existimo parētes. An periere cum filiis pereuntibus? Profectò parens qui videt filium dilectum mori, tanto dolore afficitur, vt quodammodo dici possit, eum periisse, seu de medio esse sublatum.* Vnde colligo Deiparæ martyrium videntis Filium dilectissimum morientem. Vidit mori Iesum? Mortua quidem est ex affectu, & effectu quidem moreretur, nisi Dei specialissimo foueretur auxilio.]

Ingens supra modum dolor Deiparæ videntis Vnigenitum suū animam efflare.

Martyrium Deiparæ videntis filium dilectissimū morientem.

3. *Vers.* 20. *Tetigit autem tunc,* id est, post extinctos Ægyptiorum primogenitos, imò cum iam Israëliti desertum essent ingressi, *tentatio mortis.* seu afflixit iustos Hebræos mortis *periclitatio* (vti Vatablus *& commotio in eremo facta est multitudinis,* nempe dum vna cum Core, Datan, & Abiron aduersus Moysen & Aaron insurgerent. *Sed non diu permansit ira tua.*

De Core seditione differt, quando Aaron Dei placauit iratum.

Vers. 21. *Properans enim homo sine querela,* id est, Aaron (iussu Mosis) qui quoad ambitionem Pontificiæ dignitatis, de qua seditiosi illi eum accusabant verè innocens erat: *deprecari pro populis* (Græcè, *propugnanie populum*) *proferens seruitutis suæ scutum,* Græcè, proprij ministerij arma *orationem.* * Sacerdotis arma ad hostes inuisibiles profligandos oratio quidem est.] *Et per incensum deprecationem allegans,* ferens, adducens; & mittens, restitit iræ, *& finem imposuit. necessitati,* Græcè, *calamitati,* quæ quia vitari non poterat, a populo, necessitas merito appellatur. *Ostendens* quidem *quoniam tuus est famulus,* electus ad sacrum ministerium, & tibi charus.

Arma Sacerdotum oratio.

Vers. 22. *Vicit autem turbas,* seu turbationem illam, aut plagam populum turbantem, *non in virtute corporis, nec armatura potentia. sed verba* oratione, precatione, *illum qui se vexabat subiecit,* scilicet Angelum exterminatorem, vel ignem ab eo immissum: *iuramenta parentum, & testamentum commemorans,* videlicet promissiones olim patribus factas & iuramento confirmatas, quæ si Deus non parceret, videretur soluere, & irrita facere.

Vers. 23. *Cum enim iam acerbatim cecidissent super alterninm mortui interstitit,* (Græcè stetit medius) inter occisos, & adhuc viuentes, & *amputauit impetum* vindictæ, seu iram præscidit: *& diuisit illam, quæ ad viuos ducebat viam* id est, suo aduentu ac prece intercidit transitum ignis ad reliquas adhuc superstites.

Vers. 24. *In veste enim poderis, &c.* Significat

Aaro

Amictum pontificio suo cultu indutum prodisse, quem breuiter describit. Erat hæc linea Pontificis tunica coloris hyacinthini, strictis manicis ad talos vsque demissa. Sed sub hac veste per Synecdochen subintelliguntur reliquæ septem vestes pontificiæ, de quibus *Exo 28 38.* Quo sensu, & quo fine Salomon hic dicit in ea veste adumbratum fuisse totum terrarum orbem. Addit, *Et parentum magnalia*, seu parentibus exhibita beneficia. Græcè, *parentum gloriam*, siue gloriosa nomina, & insignia duodecim Patriarcharum, quæ signis hieroglyphicis, Philone teste, duodecim lapidibus pretiosis in Rationali Pontificis erant sculpta. *Exo. 28.* Ideò dicit *& parentum magnalia in quatuor ordinibus lapidum erant sculpta. Et magnificentia tua*, seu magnitudo & maiestas *in diademate capitis illius sculpta erat.* Intelligo laminam auream, quæ diadema Pontificis capitis indumento erat assuta, in qua sculptæ erant hæ voces : *Sanctitas Iehoua.* Vt igitur Salomon exprimeret, quonammodò Deus affectus, seu allectus fuisset ad iram cohibendam, dixit, *In veste enim poderis, &c.* id est, ideò repressit irati Numinis flagellum, quia ei obiecit pontificium ornatum, in quo sanctissimi nomen *Iehoua*, seu Iesu relucebat. * Nomen enim hoc potentissimmm est ad Dei iram confringendam.] Vnde adiicit. Iesv nomen Dei iram cōprimin

Vers 25. His autem cessit qui exterminabat Angelus : *& hac extimuit ; erat enim sola tentatio ira sufficiens.* Græcè *experientia ira.* Satis erat, Hebræos occisione paucorum millium iam expertos esse Dei iram, vt corrigerentur, qui superetant. Poterant enim alieno malo sapere, & sociorum periculo cautiores reddi. * Cùm videris socium, amicum, vicinum, vel alium quemuis à Deo puniti, gladij hostilis vulnere, fulmine, repentina morte, &c. alieno malo sapere debet, alioqui enim non erit sufficiens illa iræ diuinæ tentatio, sed ad repercutiendum fortè progredietur.] Ex alieno malo, seu supplicio à Deo alijs inflicto, peccator debet sapere.

CAPVT XIX.

In comparando Dei populo cum hostibus Sapientiæ Ægyptijs Salomon persistit. Hos ait mari Rubro submersos, Hebræis carnibus concupitis recreatos : Ægyptios cæcitate percussos, Hebræos lumine, aliisque beneficiis affectos. Demùm pro omnibus diuinæ Sapientiæ gratias exhibens, Librum concludit.

1. IMPIIS autem vsque in nouissimum sine misericordia ira superuenit. Præsciebat enim & futura illorum : 2. quoniam
cùm permisissent vt se educerēt, & cum magna sollicitudine
præmisissent illos, consequebantur illos pœnitentia acti.
3. Adhuc enim inter manus habentes luctum, & deplorantes ad monumenta mortuorum, aliam sibi assumpserunt
cogitationem insciente : & quos rogantes proiecerant, hos
tanquam fugitiuos persequebantur : 4. ducebat enim illos ad hunc finem digna
necessitas : & horum, quæ acciderant, commemorationem amittebant, vt quæ deerant
tormentis, repleret punitio : 5. & populus quidem tuus mirabiliter transiret,
illi autem nouam mortem inuenirent. 6. Omnis enim creatura ad suum genus
ab initio refigurabatur, deseruiens tuis præceptis, vt pueri tui custodirentur illæsi.
7. Nam nubes castra eorum obumbrabat, & ex aqua, quæ ante erat, terra arida
apparuit, & in mari rubro via sine impedimento, & campus germinans de profundo nimio : 8. per quem omnis natio transiuit, quæ regebatur tua manu, videntes tua mirabilia & monstra. 9. Tanquam enim equi depauerunt escam, & tanquam agni exultauerunt, magnificantes te Domine, qui liberasti illos. 10. Memores enim erant adhuc eorum quæ in incolatu illorum facta fuerant, quemadmodum pro natione animalium eduxit terra muscas, & pro piscibus eructauit fluuius
multitudinem ranarum. 11. Nouissimè autem viderunt nouam creaturam auium,
cùm adducti concupiscentia, postulauerunt escas epulationis. 12. In allocutione
enim desiderij ascendit illis de mari ortygometra : & vexationes peccatoribus superuenerunt, non sine illis, quæ ante facta erant, argumentis per vim fulminum:
iustè enim patiebantur secundùm suas nequitias. 13. Etenim detestabiliorem inhospitalitatem instituerunt : alij quidem ignotos non recipiebant aduenas, alij autem bonos hospites in seruitutem redigebant : 14. & non solùm hæc, sed & alius
quidam respectus illorum erat : quoniam inuiti recipiebant extraneos. 15. Qui
autem cum lætitia receperunt hos, qui eisdem vsi erant iustitiis, sæuissimis afflixerunt

runt dolotibus. 16. Percussi sunt autem cæcitate : sicut illi in fotibus iusti, cùm
subitaneis coopetti essent tenebtis, vnusquisque transitum ostij sui quætebat.
17. In se enim elementa dum conuertuntur, sicùt in organo qualitatis sonus im-
mutatur, & omnia suum sonum custodiunt : vnde æstimari ex ipso visu certò po-
test. 18. Agrestia enim in aquatica conuettebantur : & quæcumque erant natan-
tia, in tetram transibant. 19. Ignis in aqua valebat supra suam virtutem, & aqua
extinguentis naturæ obliuiscebatur. 20. Flammæ è contrario cottuptibilium ani-
malium non vexauerunt carnes coambulantium, nec dissoluebant illam, quæ
facilè dissoluebatur sicut glacies, bonam escam. In omnibus enim magnificasti po-
pulum tuum Domine, & honorasti, & non despexisti, in omni tempore, & in omni
loco assistens eis.

COMMENTARII.

1. *De submersione Ægyptiorum agit.*

ERS. 1.2. *Impijs autem Ægyptiis vsque in nouissimum*, seu vsque in finem, vel vsque ad extremum *ine misericordiaira superuenit*, incubuit, *Præsciebat enim & futura illorum*, seu prænouerat, quo pacto permansuri essent in animi petuicacia, & impœnitentia. * Est autem magna Dei pietas, quos nouit impœnitentes perstitutos, additurosque criminibus crimina, è medio tollere, ne superstites ligna suæ æternæ conflagrationi adiiciant.] *Quoniam cum ipsi permisissent, vt se educerent*, Hebræi, seu vt ex Ægypto recederent, imò *& cum magna solicitudine præmisissent illos*, (vrserunt namque eos, vt exirent Exo. 12. 31.) *consequebantur illos pœnitentia acti*. Posteacum illos facti pœnituisset, in seruitutem eos reuocare conabantur. * Inuisum admodum est Deo recidiuum ad crimina, à quibus iam recesseras.]

Dei pietatis est, quos nouit impœnitentes perstitutos, illicò de medio tollere, ne addant æternæ conflagrationi ligna.

Recidiuum ad crimina, è quibus recesseras in visum valde Deo est.

Vers. 3.4.5. Adhuc enim inter manus habentes luctum, seu cum luctus esset recens, *& deplorantes ad monumēta mortuorum* primogenitorum, *aliam sibi assumpserunt cogitationem insipientiæ*, seu imprudens consilium *& quos rogantes proiecerant*, seu festinatò compulerant ad exitum, *hos tanquam fugitiuos persequebantur*. * Vnde se obstinatos omninò ostendebant in crimine. Nam qui inter manus habentes luctum ex obiectu mortis audent alia crimina perpetrare, deplorati penitus obiiciuntur æternæ obnoxij impœnitudini. Efficacissima enim ad fugienda crimina omnibus deberet esse mortis recordatio.] *Ducebat enim illos ad hunc finem*, seu Hebræorum exitum *digna necessitas* subeundæ pœnæ iuxta ineuitabile Dei decretum, peccatum inultum abire nolentis, seu supplicia quibus flagellabantur, digna quidem, vt nullum lapidem non mouerent, vt euitare possent. * Pœnitentia ex necessitate (siue *Confession por fuerza*) non solet recto ex animo processum habere.] *Et horum, quæ acciderant commemorationem*, seu memoriam *amittentes*, *vt quæ deerant tormentis, repleret punitio*, id est, vt reliquas cruciatuū pœnas persoluerent, qui præteriti supplicij obliti rursum Deum audebant prouocare. * Qui supplicij, quo iam pro criminibus fuit affectus obliuiscitur, vlteriùs delinquēs grauiori pœnæ, se præbet obnoxium.] *Et populus quidem tuus* intereà *mirabiliter transiret*, seu traiiceret mare Rubrum, incolumis, *Illi autem nouam mortem* : seu nouum mortis genus *inuenirent*, dum recurrentibus vndis, quæ cesserant Israëli, instar lapidum profunda æquoris tenuere.

Qui memor mortis audet crimina perpetrare, se ostēdit damnationi proximum.

Pœnitentia coacta non solet ex recto animo ortum habere.

Qui supplicio affectus pro criminibus, vlterius delinquit, se grauiori supplicio præbet oboxium.

Vers. 6. Omnis enim creatura ad suum genus ab initio refigurabatur, &c. Vniuersa propemodum creatura in suo quæque genere, & natura permanens, ita in Hebræorum gratiam est transmutata diuinæ voluntati tuæ deseruiendo : vt rursus videri posset à Deo reformata, à quo in principio formata fuerat. Illud pondera : *Omnis creatura ad suum genus ab initio* acceptum *refigurabatur*, seu renouabatur, vt Dei præceptis deseruiret. * Vt hinc spiritum D. Ignatij P. mei efferas, qui suis alumnis crebram spiritus renouationem indicit, tribus votis iterum ac iterum replicatis, vt refigurati, *ad suum genus ab initio*, siue ad primæuum feruorem impensius Dei præceptis ac consiliis obsequantur.]

D. Ignatius indicit suis alumnis spiritus crebrā renouationē, vt impensius Dei præceptis, & consiliis obsequantur.

2. *Liberationem Hebræorum attexit.*

Vers. 7.8. Nam nubes castra eorum (Hebræorum) *obumbrabat, & ex aqua, quæ antè erat* altissima, *terra arida apparuit* in imo maris sinu, per quod transibāt, se obtulit eis *via sine impedimento plana*, directa, *& campus germinans de profundo nimio*. Et quasi campus herbifer floribus ornatus, in illa maxima profunditate se illis obiiciebat. Græcè, *Ex tempestate* & fluctibus violentis. Quasi dicat. Fluctus & tempestas versa est illis in campum herbis, ac floribus amœnum. * Id accidit eis, qui difficilè perfectionis iter aggrediuntur. Horridum est aspectu spinis exundans, attamen experimento placidum spinis in iucundissima gramina versis.] *Per quem* campum *omnis* Israëlitarum *natio transiuit*. *quæ* quidem tegebatur tua manu, *videntes tua mirabilia*, *& monstra*, siue prodigia.

Perfectionis iter cōfertum spinis aspectui, experimento floribus vernans apparet.

Vers. 9. Tanquam enim equi depauerunt escam, Græcè, *pasti sunt*. Alij, inhierunt præ nimio pastu & gaudio : *& tanquam agni exultauerunt, &c.* Alludit Salomon ad campum germinantem, vt quemadmodum in eo equi, agni, & alia iumenta saliunt, & lasciuiunt herbam carpendo, & cuticulam curando : sic mille lætitiis incesserint Hebræi, & præstantissimo gaudio tripudiarint choros agendo, arma, reliquaque Ægyptiorum spolia legendo, & opima præda sese ditando. * Simul autem incedunt, & fruuntur bonis *magnificantes* Dominum. Vt edoceamur beneficium acceptum, & gratiarum actionem incedere simul debere.]

Simul debēt incedere beneficium acceptum, & gratiarum actio.

Vers. 10. Memores enim erant adhuc eorum quæ in incolatu illorum facta fuerant, in quo iuxta vaticinium *Gen. 15. 13.* peregrinari vsque ad

expletos

expletos 400. annos debuerant: *Quemadmodum* ... natione (Græcè *generatione* vel sobole ... rum *animalium*, & hominibus vtilium ... *terra muscas* culices & sciniphes, quæ vilia & inutilia sunt, imò admodum noxia, & ... putri materia vltro procreantur, videntur ... ne animalium indigna. * Homo inutilis ... noxius Reipublicæ *hominis* nomine est ... ius indignus.] *Et pro piscibus eructauit flumen* Nilus *multitudinem ranarum.*

3\. *Vers. 11. 12. Nouissimè autem viderunt nouam creaturam auium*, seu coturnicum nouum exercitum, quas nunquam in tanta aspexerant multitudine: *cum adducti concupiscentia* edendi carnes, *postulauerunt escas epulationis* Græcè *escas delicatas. In allocutione* enim desiderij, seu *ad consolationem* (Græcus ait) seu mitigationem, satisfactione desiderij illius, *ascendit illis de mari ortygometra*, siue innumerabilis coturnicũ multitudo. *Et vexationes peccatoribus superuenerunt*, Ægyptiis, *&c.* Id est, præter illa diuinæ indignationis argumenta puta plagas prælapsas, antequam Hebræos insequerentur, superuenerunt eis in mari Rubro alia supplicia per fulmina à nubibus eiaculata. *Iustè enim patiebantur secundùm suam nequitiam.* Additis enim criminibus & supplicia adijciuntur.

4 *Vers. 13. Etenim detestabiliorem inhospitalitatem instituerunt.* Instituit Salomon comparationem inter Ægyptios ac Sodomitas in inhospitalitatis crimine. Igitur grauius Ægyptij contra hospitalitatem deliquere, quàm Sodomitæ. Nam alij quidem nempe Sodomitæ *non recipiebant aduenas.* Angelos, sed *ignotos* sibi nec dese, (quod scirent) bene meritos. *Alij* autem, nempe Ægyptij *bonos* sibi Græcè beneficos hospites Israëlitas *in indignam seruitutem* iniustissimè *redegerunt.* Multis enim modis Iosephus, fratres eius, & posteri eorum Israëlitæ pro Ægyptiis profuerant * Bonum pro bono accepto retribuere pectoris est ingrati, malum verò pro accepto bono reddere, perditi omninò & damnandi æternùm animi est.]

Vers. 14. Et non solùm hæc, seu non solùm hoc inter Sodomitas & Ægyptios discrimen intercedit. *Sed & alius quidam respectus illorum erat*, sed aliud discrimen respectu ac consideratione dignum. *Quoniam inuiti recipiebant extraneos* quasi hostes, Sodomitæ: ac proindè nihil mirum, si non fuissent in peregrina specie Angelos accedentes beneuoli. Qui autem (Ægyptij) cum lætitia receperunt hos (Hebræos) sub ingressum Iacobi eiusque familiæ in Ægyptum: & ipsi *eisdem vsi erant iustitijs*, id est legibus ciuilibus vtpotè admissi, & tanquam ciues recepti in Rempublicam Ægyptiorum; postea tamen tanquam Reipublicæ hostes *sæuissimis eos afflixerunt doloribus* laterum, ab negatis palleis, exactione.

Vers. 16. Percussi sunt autem cæcitate Ægyptij triduo illo tenebrarum sicut illi (Sodomitæ) *in foribus iusti* Loth. Quasi diceret: Ob similem, imò grauiorem culpam iustè simili plexi sunt pœna: cum subitaneis cooperti essent tenebris, *vnusquisque transitum ostij sui quærebat*: seu vt vulgariter dixerim *Atienta paredes* domus ingressum perquirebant.

Vers. 17. In se enim elementa dum conuertuntur, &c. Dei enim nutu & iussu sic interdum elementa conuerti assolent, (non natura, sed qualitate transmutata) ad omnes quos Deus vult vsus: sicut chordæ in organo seu instrumento musico, quæ omnes proprium suum sonum suo in genere retinent crassum crassæ, subtilem subtiles: tamen pro vario digitorum motu & chordarum pulsatione soni qualitas immutatur, & variatur concentus. *Vnde*, Græcè *quod æstimari certo potest*, & clarè cognosci *ex ipso visu factorum*, seu in intuitu, ipsaque experientia rerum, quæ in Ægypto sunt gesta. 5. *Adhuc miracula à Deo exposita in fauorem Hebræorum adducta.*

Vers. 18. Agrestia enim, id est, terrestria, seu quibus terra data est, ad inhabitandum, puta Hebræi, & Hebræorum iumenta & greges assueti perpetuò terris, iubente Deo, *in aquatica conuertebantur*, id est, in loca propria aquis transibant: *& quæcunque erant natantia*, Græcè *natalitia, in terram transibant*, nempe pisces, sed mortui in terram eijciebantur cum aquæ conuersæ in sanguinem fuere.

Vers. 19. Ignis in aqua valebat, grandini admixtus ignis in aquisque, minimè extinguebatur. Hoc quidem *supra suam virtutem*, nam aquâ naturaliter ignis extinguitur. Nam *& aquæ extinguentis* ignem *natura obliuiscebatur.*

Vers. 20. Flammæ è contrario fulminum Ægyptiis immissæ, *non vexauerunt*, Græcè, *non fecerunt marcescere*, vel contabescere carnes *corruptibilium* faciléque consumptibilium *animalium coambulantium*, Ægyptiis, puta, ranarum muscarum, sciniphum, locustarum; quas etiam in rogos congestas ab Ægyptiis, igne iam suæ naturæ oblito, combustas non fuisse reor, vti ex grauibus Doctoribus accepi. *Nec flammæ* eædem ignis *dissoluebant illam, quæ* sua natura *dissoluebatur facilè, sicut glacies, bonam escam*, Græcè, *Non liquefaciebat ignis liquefactibile genus ambrosianæ esca*, nempe manna, quod post exortum Solem liquescebat humi instar glaciei, vel grandinis: sed ante ortum solis collectum etiam ignibus resistebat, & in tortas & crustulas indurescebat. Gentiles *Ambrosiam* fingebant cibum esse deorum sicut *Nectar* potum. *In omnibus enim magnificasti populum tuum Domine, &c.* Et cuinam iusto inter aduersa ac prospera Dei specialissima prouidentia defuit?

LIBER QVINTVS.
COMMENTARII LITERALES, ET Morales.
AD ECCLESIASTICVM.

PROLVSIO.

Gratiæ & misericordiæ Mariæ immensitas.

Totus Ecclesiastici Liber, qui Concionator dicitur, Deiparæ gloriam halat. Plura eius testimonia Patres afferunt in Mariæ commendationem. Ego autem primi Capitis initio illud annotaui. *Arenam maris, & aquæ, & guttas pluuiæ quis dinumeret.* Ad quæ Richardus Laurent. *lib. de laud. Virg.* ait; *Gratiæ, & misericordiæ Mariæ innumerabiles sunt*, instar stillarum pluuiæ. *Vnde* Eccli. 1. *Guttas pluuiæ quis dinumerare potest? Et hoc maximè ex quo Filius Dei, sicut pluuia in Vellus, descendit in eam*, quasi Deitas Filij immensa sese in immensam Mariæ aptarit in gratiam, & misericordiam. Porrò immensitas hæc gratiæ, & misericordiæ mare immensum constituunt, *cuius aquæ salsæ sunt, & potatæ magis sitim accendunt. Aquæ istæ gratiæ sunt, quas distribuit Maria, quæ gustatæ magis accendunt desiderium. Vnde ipsa dicit* Eccli. 24. *Qui bibunt me, adhuc sitient. Nec mirum, si sitim tanquam sal accendit, cum ipsa sit illud vas, de quo dixit Elisæus* 4. Reg. 2. *Affer te mihi vas nouum, & mittite in illud. Sal in nouo vase, Sapientia Dei in vtero virginali. Non ergò mirum, si quæ tale sal accepit, tota salsa est tanquam mare, & ideo semel experti eius dulcedinem, quantò amplius bibunt, tantò amplius concupiscunt.* Hactenus ille.

IESV SIRAHC AVCTORIS huius Libri, *PROLOGVS.*

VLTORVM nobis, & magnorum per legem, & Prophetas, alióſque, qui ſecuti ſunt illos, Sapientia demonſtrata eſt: in quibus oportet laudare Iſraël doctrinæ, & Sapientiæ cauſa; quia non ſolùm ipſos loquentes (Græcè *legentes,*) *neceſſe eſt eſſe peritos, ſed etiam extraneos poſſe & dicentes & ſcribentes,* ſeu ad dicendum, & ſcribendum *doctiſſimos fieri. Auus meus Ieſus, poſtquam ſe amplius dedit ad diligentiam lectionis legis, & Prophetarum, & aliorum librorum, qui nobis à parentibus noſtris traditi ſunt: voluit & ipſe ſcribere aliquid horum, quæ ad doctrinam, & Sapientiam pertinent; vt deſiderantes diſcere, & illorum periti facti, magiſque attendant animo, & confirmentur ad legitimam vitam.* Clariùs ex Vatablo, Vndè ſtudioſi, & qui ſe his dediſſent, multò maiorem ad legitimè viuendum profectum facerent. Et quidem ſacrorum, ac piorum lectio Voluminum admodùm ad morum compoſitionem referunt.) *Hortor itaque venire vos cum beneuolentia, & attentiori ſtudio lectionem facere,* ſeu legere: *& veniam habere,* ſiue dare, *in illis, in quibus videmur ſequentes imaginem Sapientiæ, deficere in verborum compoſitione.* Græca clarè, Ignoſcite nobis ſicubi videamur, dum in interpretatione elaborauimus, quarumdam dictionum vim non eſſe aſſecuti. *Nam deficiunt verba,* ſeu non (ſic Græcè) idem valent, non eandem vim habent: verba inquam *Hebraïca, quando fuerint tranſlata ad alteram linguam. Non autem ſolùm hæc, ſed & ipſa lex, & Prophetæ, cæteráque aliorum librorum, non paruam habent differentiam, quando inter ſe dicuntur in propria lingua,* Ac ſi dicat: Antographa Hebraïca multum differunt à Græcis & Latinis, in quæ conuertuntur. *Nam in octauo, & trigeſimo anno* (Vel loquitur de anno ætatis ſuæ, vel de tempore currente poſt ſcriptum hunc librum, vel à libertate Iudæis data per Ptolomæum Philadelphum.) *temporibus Ptolomei Euergetis* (quæ vox liberalem & beneficium ſignificat.) *Regis, poſtquam perueni in Ægyptum, & cum multum temporis ibi fuiſſem, inueni libros* (Græcè *exemplaria*) *ibi relictos non paruæ, neque contemnendæ doctrinæ. Itaque bonum, & neceſſarium putaui, & ipſe aliquam addere diligentiam* (ſiue afferre, ſeu adhibere) *& laborem interpretandi librum iſtum* quem in Ægypto inueni: *& multa vigilia attuli doctrinam,* ſeu multam vigiliam, & ſtudium adhibui *in ſpatio temporis,* quo in Ægypto commoratus fui: *ad illa, quæ ad finem ducunt, vt ſcilicet hæc præcepta, ac documenta ederem, librum iſtum dare, & illis, qui volunt animum intendere, & diſcere, quemadmodum oporteat inſtituere mores, qui ſecundum legem Domini propoſuerint vitam agere.* Porrò Prologus hic eſt IESV filij Sirach iunioris, nec ſacræ Scripturæ auctoritatem habet iuxta aliquorum opinionem; cum aliis tamen verius affirmo auctoritatem habere.

Piorum librorum lectio maximè prodeſt ad morum correctionem.

CAPVT PRIMVM.

Describit Auctor originem Sapientiæ, quæ est ipse Deus, qui illam timentibus, ac diligentibus ipsam communicat imò timorem, & amorem Dei Sapientiam, omnémque virtutem in homine creare affirmat.

1. OMNIS Sapientia à Domino Deo est, & cum illo fuit semper, & est ante æuum. 2. Arenam maris, & pluuiæ guttas, & dies sæculi quis dinumerauit? Altitudinem cœli, & latitudinem terræ, & profundum abyssi quis dimensus est? 3. Sapientiam Dei præcedentem omnia quis inuestigauit? 4. Prior omnium creata est Sapientia, & intellectus prudentiæ ab æuo. 5. Fons Sapientiæ verbum Dei in excelsis, & ingressus illius mandata æterna. 6. Radix Sapientiæ cui reuelata est, & astutias illius quis agnouit? 7. Disciplina Sapientiæ cui reuelata est, & manifestata? & multiplicationem ingressus illius quis intellexit? 8. Vnus est altissimus Creator omnipotens, & Rex potens, & metuendus nimis, sedens super thronum illius, & dominans Deus. 9. Ipse creauit illam in Spiritu sancto, & vidit, & dinumerauit, & mensus est. 10. Et effudit illam super omnia opera sua, & super omnem carnem secundùm datum suum, & præbuit illam diligentibus se. 11. Timor Domini gloria, & gloriatio, & lætitia, & corona exultationis. 12. Timor Domini delectabit cor, & dabit lætitiam, & gaudium, & longitudinem dierum. 13. Timenti Dominum benè erit in extremis, & in die defunctionis suæ benedicetur. 14. Dilectio Dei honorabilis Sapientia. 15. Quibus autem apparuerit in visu, diligunt eam in visione, & in agnitione magnalium suorum. 16. Initium Sapientiæ timor Domini, & cum fidelibus in vulua concreatus est, cum electis feminis graditur, & cum iustis & fidelibus agnoscitur. 17. Timor Domini, scientiæ religiositas. 18. Religiositas custodiet & iustificabit cor, iucunditatem atque gaudium dabit. 19. Timenti Dominum benè erit, & in diebus consummationis illius benedicetur. 20. Plenitudo Sapientiæ est timere Deum, & plenitudo à fructibus illius. 21. Omnem domum illius implebit à generationibus, & receptacula à thesauris illius. 22. Corona Sapientiæ, timor Domini, replens pacem, & salutis fructum: 23. & vidit, & dinumerauit eam: vtraque autem sunt dona Dei. 24. Scientiam, & intellectum prudentiæ, Sapientia compartietur: & gloriam tenentium se, exaltat. 25. Radix Sapientiæ est timere Dominum: & rami illius longæui. 26. In thesauris Sapientiæ intellectus, & scientiæ religiositas: execratio autem peccatoribus Sapientia. 27. Timor Domini expellit peccatum: 28. *nam qui sine timore est, non poterit iustificari: iracundia enim animositatis illius, subuersio illius est. 29. Vsque in tempus sustinebit patiens, & posteà redditio iucunditatis. 30. Bonus sensus vsque in tempus abscondet verba illius, & labia multorum enarrabunt sensum illius. 31. In thesauris Sapientiæ significatio disciplinæ: 32. execratio autem peccatori, cultura Dei. 33. Fili concupiscens Sapientiam, conserua iustitiam, & Deus præbebit illam tibi. 34. Sapientia enim & disciplina, timor Domini: & quod beneplacitum est illi, 35. fides, & mansuetudo, & adimplebit thesauros illius. 36. Ne sis incredibilis timori Domini: & ne accesseris ad illum duplici corde. 37. Ne fueris hypocrita in conspectu hominum, & non scandalizeris in labiis tuis. 38. Attende in illis, ne fortè cadas, & adducas animæ tuæ inhonorationem, 39. & reuelet Deus absconsa tua, & in medio Synagogæ elidat te: 40. quoniam accessisti malignè ad Dominum, & cor tuum plenum est dolo & fallacia.

COMMEN

COMMENTARII.

1. [illegible]

ERS. 1.2.3. *Omnis Sapientia à Domino Deo est.* Hæc intelligo de Sapientia, vt abstrahit ab increata, & creata. Aliqua dicuntur, quæ magis increatæ, aliqua, quæ creatæ potius conueniunt. *Ft mus illa fuit semper, & est ante auum*, antè sæc ln .ac si dicat: Sapientia est ante tempus. [illegible]ulus *Tit. 1. 2. Ante tempora secularia) Arenam maris, & pluuiæ guttas, & dies sæculi quis dinumerauit? Altitudinem cœli, & latitudinem terræ, & profundum abyssi quis dimensus est?* Nullus [illegible] idem humanus. *Sapientiam Dei præcedentem omnia quis inuestigauit?* Profectò incomprehen[illegible]s est longè magis quàm arenæ maris, guttæ pluuiæ, dies sæculi vel temporis etiam imaginarij. Agit hic primò de Sapientia increata.

Vers. 4. Prior omnium creata est Sapientia, seu genita ante omnia, siue ab æterno extitit. *& intellectus prudentia* in Deo *ab æuo* fuit, id est omni tempore imaginabili. Ad *Rom. 16. 25. A temporibus æternis.*

Vers. 5. Fons sapientiæ Verbum Dei in excelsis. Ac si diceret: Verbum increatum, idque tùm notionale, quod est Filius Dei secunda Trinitatis Persona: tùm essentiale, id est ipsa conceptio, ut llectio, ac iussio Dei, qua scilicet omnia di[illegible]t, & facta sunt, in cœlis habitans, est fons in[illegible]hauribilis Sapientiæ. *Et ingressus illius*, seu [illegible], quæ ducunt ad Sapientiam, sunt *mandata æterna* Dei immutabilia, & æternum duratura, [illegible] quo differunt à mandatis hominum facilè [illegible]ilibus.

[illegible] 6. *Radix Sapientiæ cui reuelata est.* Ara[illegible] *Fundamentum) & astutias illius*, seu ratio[illegible]dos, quibus omnia disponit, & guber[illegible] *quis agnouit?* Nullus omnino. * Vt cum [illegible] aliqua geri, aut permitti a Deo, quæ tuæ int[illegible]entiæ modulos excedunt, nunquam non boni consulas cum minimæ valeas rectissima me[illegible]ntis Dei occulta iudicia dignoscere.] Nemo itaque Sapientiæ agnoscit dispositiones, quia radix Sapientiæ est Deus, quem nemo perfectè intelligit.

Cum vide[illegible] ris, aliqua geri aut permitti, quorũ rationem nõ capis [illegible] [illegible] ...sa, [illegible] [illegible] Dei [illegible].

Vers. 7. 8. Disciplina Sapientiæ cui reuelata est, & manifestata? Quod vers. præcedenti dixit, aliis v[illegible]s inculcat. Disciplina Sapientiæ est ipsa ordinata sapientiæ methodus dispositio & rati[illegible] qua cuncta Sapientissimè constituit. *Et muliipl ationem ingressus illius quis intellexit?* Multiplicatio ingressus, est viarum, & modorum eius multiplicatio. *Vnus est altissimus Creator omnipotens, & Rex potens. & metuendus nimis, sedens super thronum illius*, (Græcè *super thronum suum.* & *Dominans Deus.* * Quàm ergo stulti, qui Deum metuendum nimis, potentissimum ad vindictam sumendam, throno iudiciali hærentem, vt repentè possit exitialem sententiam [illegible]rre, audent sceleribus prouocare.

Stultissimus, qui Deũ potentissimum semper in throno iudiciali hærentem audet sceleribus prouocare.

Vers. 9. Ipse creauit illam, seu produxit. Sic enim ab Hebræis verbum *creare* vsurpatur. Increatam Sapientiam, seu Filium suum produxit gignendo: creatam verò concipiendo, & efformando in se ideam mundi creandi cum numero, pondere, & mensura rerum omnium faciendarum. Creauit, inquam, vel produxit illam *in Spiritu sancto*, id est, *in* vel *ex* sua spirituali diuinitate. Nempè increatam Sapientiam ex spiritualis naturæ suæ fœcunditate produxit: creatam verò ex spirituali dilectione seu amore creaturarum; non autem propter commodum suum, cum ipse nulla re opus habeat. * Hinc ad teoerrimum erga Deum amorem excitamur, qui nos, omniaque nobis tradita ad nostram solummodò vtilitatem excitauit, & commodum.] *Et vidit, & dinumerauit, & mensus est* omnia iuxta hominum indigentiam, & vtilitatem.

Deus omnia ex amore erga nos creauit, vt ad eum amandũ excitemur.

Vers. 10. Et effudit illam (Sapientiam creatam) *Super omnia operá sua*, quæ quidem Sapientia in omnibus Dei relucet operibus: *& super omnem carnem secundum datum suum* (Græcè *donum*) id est, prout cuique voluit donare diuitibus pauperibus, senioribus, iuuenibus sine respectu, vel personarum acceptione. 2.

Ad Sapientiã creatam descendit timore Dei consequendam.

Vers. 11. 12. Timor Domini gloria, & gloriatio, & lætitia. Timor Dei Sapientiæ initium, est causa gloriæ, & lætitiæ, *& corona exultationis*, seu exultationem iucundissimam conscientiæ afferens. Quàm aptissimè appellauit *Coronam*, quia rectæ conscientiæ exultatio omnium Regnorum gloriam superat. Per uos igitur stat, si ea felicitate non potimur: quã possint Principes inuidere.] *Timor Domini delectabit cor, & dabit lætitiam*, bonæ conscientiæ testimonio, *& longitudinem dierum.* Syrus, *vitam æternam.* * Intelligo etiam de diuturnitate huius vitæ, quam se timentibus Dominus largitur in meritorum, & gloriæ futuræ augmentum.]

Rectæ conscientiæ exultatio omniũ Regnorum gloriam superat.

Timor Dei vitam etiam temporalẽ producit.

Vers. 13. Timenti Dominum benè erit in extremis, in morte, in iudicio diuino, ac gloria æterna. *Et in die defunctionis*, seu mortis *sua* benedicetur à Deo, & ab hominibus. * Christus enim dicet, *Venite benedicti*: homines verò obiij iustus vita dignus. Impius autem moriens à Deo, & hominibus maledicitur. Deus inclamat, *Discedite à me maledicti*, homines verò, Diu antè fuerat moriturus.]

Iustus in morte à Deo & ab hominibus benedicitur. Impius autẽ afficitur maledictione.

Vers. 14. 15. Dilectio Dei honorabilis Sapientia. Tiguri. *Amor Dei præclara Sapientia est.* Vt idiotæ Deum diligentes intelligant se mundi Sapientes longo interuallo superare.] * Est ante n Sapientia honorabilis illorum. Nam qui sanctus habetur, ab omnibus honoratur. Testor D. Didacum Seraphici Francisci alumnum idiotam sapientissimum cuius funebre dicam, an triumphale feretrum Catholici Regis Philippi humeris piissimis aliquando insedit.] *Quibus autem apparuerit in visu*, quibus se videndam præbuerit, & cognoscendam, *diligunt eam in visione*, per solam hanc visionem illius amore capiuntur, *& in agnitione magnalium suorum*, magnificorum scilicet eius operum.

Idiotæ Deũ diligentes sapientissimi sunt

Diui idiotæ honorabilis Sapientia in S. Didaco Seraphici Ordinis eluxit.

Vers. 16. Initium Sapientiæ timor Domini, &c. iam inde à tenera ætate Deum timere, & colere incipiunt. Intelligo de indole bonæ naturæ procliui ad pietatem. Porrò ad litteram completum video in Beata Virgine sine labe concepta, in Ieremia, Ioanne Baptista, & aliis in vtero sanctificatis. *Cum electis fœminis graditur, & cum iustis. & fidelibus agnoscitur.* In fœminis eximiæ sanctitatis aspicitur, & etiam fideles viros comitatur, eos per viam mandatorum Dei, perfectionisque arctum iter deducens.

Vers. 17.18.19. *Timor Domini scientiæ religiositas* Timor Domini est scientia, seu sciens, prudens, & vera religio, ac pietas, siue pius Dei cultus. *Religiositas autem custodiet, & iustificabit cor)* Tigur. *Sanctitas autem* cor incolume, iustumque reddet) & eidem *iucunditatem, atque gaudium dabit Timenti Dominum bene erit, &c.* Repetit, verbis parum mutatis, quod *vers.* 13. dixerat.

Vers. 20.21. *Plenitudo Sapientiæ est timere Deum*, Sicut inchoatus amor est inchoata Sapientia: ita perfectus est consummata, ac perfecta Sapientia. * Nihil enim aliud est verè sapere, quàm Deum timere, & piè colere.] *Et plenitudo a fructibus illius*, id est, & plenitudo fructuum Sapientiæ cumulat timentes Deum. Græcè, *eos inebriat*, saturat, replet, *Omnem domum illius implebit à generationibus*, animam scilicet, nam vt dicitur *cap.* 7. Sedes Sapientiæ animi.) Etiam est sermo de domo materiali, & fructibus temporalibus. * Implet ergò Sapientia domum timentis Deum necessariis vitæ subsidiis, Deum enim, & eius Regnum quærentibus etiam hæc adiiciuntur. *Matth* 6.33.] *Et recepta illa à thesauris illius.* Est hemistichij prioris repetitio.

Perfecta Sapientia est Deum perfectè colere.

Timor Dei bona etiam temporalia auget.

Vers. 22.23.24. *Corona Sapientiæ timor Domini.* Timor Domini vocatur corona, quod Deum timentes corona Sapientiæ exornet, replens pacem (Græcè *germinans*) *& salutis fructum*, (Græcè *fructum sanitatis.*) Hebraicè *Pax* non solùm pacem significat, sed etiam omne bonum complectitur. * Post bonorum temporalium omnium, quibus Deum timentes fruuntur, addidit fructum seu bonum *sanitatis*, quæ quidem super omnia fortunæ bona ab hominibus æstimatur: nec enim bona cuncta valent ægrotantis dirè lenire dolorem.] Ideò Siracides post parem omnium bonorum facilè epilogum, orationem augens posuit sanitatem. *Et vidit, & dinumerauit eam.* Dixerat suprà neminem vidisse, vel dinumerasse Sapientiam præter vnum Deum: nunc adiicit, ex Dei beneficio etiam timorem Dei videre, & dinumerare Sapientiam, scilicet Sapientiæ rationes, & opera saltem ex parte. *Vtraque autem sunt dona Dei*, timor videlicet & Sapientia: vel pax & salus, de quibus *vers.* præcedenti.

Sanitas corporis seu valetudo diuitiis præponenda.

Vers. 24. *Scientiam, & intellectum prudentiæ Sapientia compartietur*, id est, pro capacitate vniuscuiusque communicabit, & distribuet. Græcè, *distillabit*, vel quasi imbrem diffundet: *& gloriam tenentium se exaltat.* Tigur. *Et habentes se gloria extollit.*

Vers. 25.26. *Radix Sapientiæ*, seu initium *timere Dominum: & rami illius longæui*, Græcè, *longæuitas.* Ex timore enim Domini velut ex radice oriuntur hi rami, id est, longæuitas ac prosperitas. * Timentis Deum vita producitur diffluens prosperitate.] *In thesauris Sapientiæ intellectus*, seu intelligentia, *& scientia religiositas*, id est, scientia religiosa, siue religio sciens & prudens, non ignorans, & errans, qualis est superstitio. *Execratio autem peccatoribus Sapientia*, siue res execrabilis, quia Sapientiæ monita eorum carpunt iniustitiam.

Timentis Deum vita producitur prosperitate diffluens.

Vers. 27.28. *Timor Domini expellit peccatum*, siue quod iam admissum est, siue quod irrumpere tentat. *Nam qui sine timore*, Dei est, & iracundiæ (v. gr.) laxat habenas, *non poterit iustificari*, siue iustus esse nisi mores mutet. *Iracundia enim animositatis illius subuersio illius est.* Græcè, nam ruinam ei creat ipsius ad iram procliuitas. Iracundus namque ruit in contumelias, maledictiones, blasphemias, &c.

Vers. 29. Vir autem, qui vel ab aliis prouocatus continet, ac reprimit iracundiæ impetum, Vsque in tempus *sustinebit patiens* id est, exiguo tempore patietur, *& postea redditio iucunditatis*, cum scilicet sese aperiet serenitas, nubibus molestiarum dieussis, & conscientiæ haud ex impatientia vulneratæ securitas. * Sustinuisse enim patienter iniuriam magna equidem cordis est recreatio.] 3.

Iracundiam, & hypocrisim carpit.

Recreatio animi est, iniuriam patienter sustinuisse.

Vers. 30.31.32. *Bonus sensus*, siue vir sensatus ac prudens, vir cordatus, *vsque in tempus* opportunum *abscondet verba illius*, seu verba sua, sibi imperabit ne proferat verba, cum potius est tacendum. * Nam in loquendi ac tacendi circumspectione maximè elucet viri Sapientia.] *Et labia multorum enarrabunt sensum illius*, ab omnibus velut vir sensatus laudibus efferetur. *In thesauris Sapientiæ significatio disciplinæ*, Græcè, *Parabola scientiæ.* Porrò Parabolæ ab Hebræis vocantur sententiæ abditæ, doctæ, prudentes, quæ mores instruunt. Has tanquam gemmas habet Sapientia in thesauris suis. * Vt Concionatores aduertant, conceptus, qui ad instructionem morum non spectant, haud esse à Sapientiæ thesauris depromptos, sed ignorantiæ ex penu desumptos.] *Execratio autem peccatori cultura Dei*, seu pietas, cultus Dei, religio res est peccatori execrabilis.

In circumspectione loquendi, aut tacendi, maximè viri Sapientia elucet.

Conceptus Concionis, qui ad morũ correctionẽ non diriguntur, haud sunt ex Sapientiæ thesauris deprompti, sed ex ignorantiæ penu.

Vers. 33.34.35. *Fili, concupiscens Sapientiam, conserua iustitiam*, custodiens Dei præcepta. *Et Deus præbebit eam tibi.* * Parum aut nihil proficiet in litteris qui delinquens ad iram Deum prouocat, à quo scientiarum intelligentia profluit.] *Sapientia enim & disciplina timor Domini*, est, siue connexa cum timore Domini, ex quo oritur iustitia, seu mandatorum obseruatio. *Et quod beneplacitum est illi.* Qui enim Deum timet procurat eius voluntati morem gerere. *Fides, & mansuetudo, & adimplebit thesauros illius.* Qui habuerit fidem, seu fidelitatem, vt fideliter præstet officia, quæ Deo, nobis, & proximis debemus: & eam mansuetudinem, qua æquo animo ferat aduersa. Sapientiæ thesauros pretiosissimis diuitiis implebit. Sic autem sensus elicitur, sit illi fides & mansuetudo, & adimplebit thesauros illius.

Peccator nihil in litteris ex studio proficiet.

Vers. 36. *Ne sis incredibilis timori Domini:* Græcè, ne sis rebellis, contumax, inobediens. *Et ne accesseris ad illum duplici corde*, fictè scilicet, & cum hypocrisi, & non sincerè.

Vers. 37. *Ne fueris hypocrita in conspectu hominum*, virtutem, quam non habes, præ te ferans. *Et non scandalizeris in labiis tuis*, mentiendo, dum sanctitatem simulas, & offendiculum tibiipsi obiiciens, & ruinam concilians.

Vers. 38.39.40. *Attende in illis* (labiis) quid loquaris, quæ verba contineas, ne proferantur: ne *fortè* vitio linguæ *cadas. & adducas animæ tuæ*, seu tibi *in honorationem dedecus*, probrum, quo assolent affici, qui imprudenter loquuntur. *Et reuelet Deus absconditæ tua*, id est, tui

cordis

...leuitatem tuam stultitiam, *& in medio Synagogae* ... te prosternat in medio magnae ... udinis. * Nam qui sine huiusmodi ... loquitur imprudenter, in ipsa sua in... na loquela inuenit supplicium, dum ab ... entibus irridetur.] *Quoniam accessisti male ... ad Dominum, & cor tuum plenum est dolo, & fallacia.* Hypocritam carpit qui verbis ac actionibus simulat sanctitatem, quem quidem Deus solet elidere seu prosternere, detegendo hypocrisim, & fictionem cordis manifestando. * Hypocrisis enim haud diu potest occultari.]

Qui i... dètes loquntur in ipsa ... concutandi ... quela ... nit ... cim.

Hypocrisis nō potest diu occultari.

CAPVT II.

Ad patientiam in aerumnis, ad constantiam in tentationibus Siracides hortatur. Media ad id facilè consequendum suggerit.

FILI accedens ad seruitutem Dei, sta in iustitia, & timore,
& praepara animam tuam ad tentationem. 2. Deprime cor
tuum, & sustine: inclina aurem tuam, & suscipe verba intellectus: & ne festines in tempore obductionis. 3. Sustine sustentationes Dei: coniungere Deo, & sustine, vt crescat
in nouissimo vita tua. 4. Omne, quod tibi applicitum fuerit, accipe: & in dolore sustine, & in humilitate tua patientiam habe:
5. quoniam in igne probatur aurum & argentum, homines verò receptibiles in camino humiliationis.
6. Crede Deo, & recuperabit te: & dirige viam tuam, & spera in illum. Serua timorem illius, & in illo veterasce.
7. Metuentes Dominum sustinete misericordiam eius: & non deflectatis ab illo ne cadatis.
8. Qui timetis Dominum, credite illi: & non euacuabitur merces vestra.
9. Qui timetis Dominum, sperate in illum: & in oblectationem veniet vobis misericordia.
10. Qui timetis Dominum, diligite illum, & illuminabuntur corda vestra.
11. Respicite filij nationes hominum: & scitote quia nullus sperauit in Domino, & confusus est.
12. Quis enim permansit in mandatis eius, & derelictus est? aut quis inuocauit eum, & despexit illum?
13. Quoniam pius & misericors est Deus, & remittet in die tribulationis peccata: & protector est omnibus exquirentibus se in veritate.
14. Vae duplici corde, & labiis scelestis, & manibus malefacientibus, & peccatori terram ingrediendi duabus viis.
15. Vae dissolutis corde, qui non credunt Deo: & ideò non protegentur ab eo.
16. Vae his, qui perdiderunt sustinentiam, & qui dereliquerunt vias rectas, & diuerterunt in vias prauas.
17. Et quid facient, cùm inspicere coeperit Dominus?
18. Qui timent Dominum, non erunt incredibiles verbo illius: & qui diligunt illum, conseruabunt viam illius.
19. Qui timent Dominum, inquirent quae beneplacita sunt ei: & qui diligunt eum, replebuntur lege ipsius.
20. Qui timent Dominum, praeparabunt corda sua, & in conspectu illius sanctificabunt animas suas.
21. Qui timent Dominum, custodiunt mandata illius, & patientiam habebunt vsque ad inspectionem illius,
22. dicentes. Si poenitentiam non egerimus, incidemus in manus Domini, & non in manus hominum.
23. Secundùm enim magnitudinem ipsius, sic & misericordia illius cum ipso est.

COMMENTARII.

VERS. 1. *Fili, accedens ad seruitutem Dei,* (cui seruire est regnare) *sta in iustitia,* fortis & constans in vitae innocen... t... *praepara animam tuam*, seu te ipsum *ad tentationem*, generosè excipiendam, repellendam ... superandam. * Impossibile enim est, vt qui ... à mundi illecebris abstinere, & diuinis obsequi mandatis, aduersa mundi, diaboli, & carnis non patiatur aduersa. 2. Timot. 3. *Omnes, qui piè volunt viuere in Christo, persecutionem patiuntur.* Etsi hi hostes deessent, *Deus quos diligit castigat, & tentat*, vt eorum virtus innotescat. *Prou.* 3. 11.]

Vers. 2. *Deprime cor tuum*, nè elatione intumescat, *& sustine* flagella à Deo immissa, & diuinae legis difficultates. * Aptè monet, cor deprimi ne tumore, seu vanitate afficiatur, antè quàm ad laborum sustinentiam hortetur. Patienter enim labores tolerare tam egregium est facinus, vt facilè valeat hominem efferre. Dum etenim

Hortatur ad ... in ... bus.

Impossibile est non pati eum qui Dei ... seruitium accedit.

Tam egregiū est facinus patienter tolerare labores, vt periculum sit patiens vanitatis incurrere.

etenim patienter probra, & iniuriam ſuſtinemus, patienti Domino conformamur.] *Inclina aurem tuam*, legem vt auſcultes, & monitis, ac conſiliis diuinis obedias, *& ſuſcipe verba intellectus*, ſeu quæ te intelligentem, prudentem, Sapientem reddant: *Et nè feſtines.* Alij, *nè trepides*, ſed fortis eſto, & longanimis *in tempore obductionis*, afflictionis, tentationis, quæ tuo ſereno cordi tanquam nubes atra ſubducitur.

Diabolus altiorem latratum edit, cũ timetur, & à conſtãtia intrepida fugatur.

* Diabolus enim, canis inſtar, altiorem edit latratum, cum timetur, cum conſtantia intrepida fugat.]

Verſ.3. Suſtine ſuſtentationes Dei, ſeu quæ Deus vult a te ſuſtineri. Alij, *Expecta expectationes Dei*, id eſt, quamdiu Deus vult ſe expectari, & vſque dum venerit hora eius * Ego autem explico idem eſſe, ſuſtinere tentationes, & expectare expectationes ſeu beneficia. Quia tentamina, labores ſunt infallibilis mercedis ſpes.]

Labores ſuſtinere eſt infallibilis ſpes mercedis.

Virtus ſpei ita animum recreat, vt loco pręmij laborum poſſe recipi videatur.

* Cur autem non dixit Expecta præmia, ſed *expectationes?* Quia virtus ſpei ità animum recreat, vt loco præmij poſſe recipi videatur.] * Adhuc premo verba illa, *Suſtine ſuſtentationes*, ſeu labores. Aptè labores ſuſtentationes vocitantur. Suſtentant enim & erigant homines, ne è Deo excidant in piacula.] *Coniungere Deo*, Græcè *conglutinare* per arctiſſimum orationis & adhæſionis conſtantis vinculum: *& ſuſtine* Græcè, ne deſciſcas, ne recedas, ne tentationis vi debellaris.

Labores hominem ſuſtẽtant, & erigunt, ne in piacula excidat.

Carnis tentationes ſine orationis exercitio difficilè poterunt ſuperari.

* Graues enim tentationes præſertim ſi à carne teterrimo hoſte procedant, difficillimè poterunt ſine aſſiduis precibus ſuperari.] *Vt creſcas in nouiſſimo vita tua*, per gratiam & gloriam, poſt tentationem fortiter ſuperatam.

Verſ.4.5. Omne, quod tibi applicitum fuerit, accipe: id eſt, quidquid aduerſum tibi acciderit, ſuſtine.

Tribulatio donum Dei eſt.

* Dicit autem vt accipias, vt donum Dei eſſe innuat, quidquid aduerſum euenit. Siquidem aduerſitas patientiæ exercitamentum pretioſiſſimum operatur.] *Et in dolore ſuſtine, & in humilitate tua patientiam habe*, cum ex labore & tribulatione ad humilem ſtatum deiicetis. Græcè, *Mutationem humiliationis tua longanimiter fer.*

Tam breue eſt humiliationis, & laborum tempus, vt cum patimur, pati vix videamur.

* Si humiliatio eſt, quomodo poteſt eſſe humiliationis mutatio, quæ ſupponit finitam iam eſſe humiliationẽ? Certè quia tam momentaneum, & breue eſt tempus tribulationis noſtræ (vti Paulus ait) vt tunc etiam cum humiliamur, iam humiliatio terminata eſſe videatur.] *Quoniam in igne probatur aurum, & argentum: homines verò receptibiles in camino humiliationis.* Græcè, Homines accepti & grati Deo, cum deprimuntur, & humiliantur. Nam ſicut aurum & argentum gratiori forma donat. Sic tribulatio homines reddit Numinis oculis pulchriores.]

Tribulationis ignis acuit animi pulchritudinem.

2. *Verſ.6. Crede Deo*, confide in Deo, *& recuperabit te:* id eſt, releuabit, & eruet te ex omnibus anguſtiis. Græcè, *recipiet te*, ſeu tuebitur. *Et dirige viam tuam* ſecundùm diuinæ legis regulam, *& ſpera in illum. Serua timorem illius, & in illo veteraſce*, ſeu conſeneſce: ad ſenium vſque, & mortem in eo conſtanter perſiſte.

Modus ad ſuſtinẽdos patienter labores, ſuggeritur.

Perſeuerantiæ in virtute corona paratur.

* Perſiſtentiæ enim in virtute corona paratur, nec proderit bene cœpiſſe in iuuentute, ſi in ſenecta deficias.]

Verſ 7. Metuentes Dominum, ſuſtinete miſericordiam eius, ſeu expectate, metuentibus enim ſe Deus dona largitur, & aliquibus quidem ita largè, vt videantur non tam accipi quàm ſuſtineri. Exemplum exhibeo in meo D. Franciſco Xauerio, qui tot à Deo orans conſolationibus afficiebatur, vt earum pondus quaſi ſuſtinere impotens clamitaret, *Satis eſt Domine, ſatis eſt.*]

Tot fauoribus aliqui Dius à Deo afficiantur, vt eorũ põdus ſuſtinere non poſſe videantur. Ita D. Franciſcus Xauier.

* Si autem cum aliis tibi lubeat verbum illud, *ſuſtine miſericordiam*, ad laborum ſuſtinentiam allicere: doceberis, labores a Deo immiſſos ex eius vberrima miſericordia procedere. Miſericodia eſt, non ſupplicium ſuſtinendi labores occaſio.] *Et non deflectatis ab illo, ne cadatis*, ex impatientia à Domino deflectentes.

Labores à Deo nobis immiſſi ſunt eius miſericordiæ effectus.

Verſ 8.9. Qui timentis Dominum, credite illi, confidite: *& non euacuabitur merces veſtra* ſeu mercedem, & præmium non amittetis. *Qui timetis Dominum, ſperate in illum: & in oblectationem veniet vobis miſericordia.* Id eſt, miſericordia Dei, quam ſperatis vos, oblectabit, cum eam ſperatam, ſeu ſalutem præſentem & æternam largietur.

Verſ. 10. Qui timetis Dominum, diligite illum. Nec enim timor expellit amorem. * Imò plus Deum diligere oſtendet, qui plus timuerit in eum delinquere. Qui timet offendere, ſe probat amare, qui autem verè amat, offendere timet, vnde timor & amor Dei vna in ſede morantur.] *Et illuminabuntur corda veſtra*, lumine quidem non tam cognitionis, quàm conſolationis, & gaudij.

Timor & amor Dei pares in ſede morantur.

Verſ. 11. Reſpicite filij, nationes hominum, Græcè, *antiquas generationes.* Abrahamum, Iſaacum, Iacobum, Dauidem ad memoriam adducite: *& ſcitote*, ſiue, & ſcietis, comperietis, *quia nullus ſperauit in Domino, & confuſus eſt*, rem ſperatam non conſequutus.

Verſ. 12. Quis enim permanſit in mandatis eius, & derelictus eſt? Aut quis inuocauit eum, profuſis humiliter & affectuosè precibus, & deſpexit illum? Principes terræ deſpiciunt exorantes: Deus autem magni facit preces, & precantibus effectu reſpondet.

Verſ. 13. Quoniam pius, & miſericors Deus, & remittet in die tribulationis, pœnitentiæ ſcilicet, cum quis ſe propterea afflixerit, quod peccauerit. Aptius in die tribulationis ſeu laboris, quo homo affligitur, remittit Deus eius peccata, quia actus afflictione ſuperueniente peccator, agnoſcit, ſe propter crimina flagellari, & vt pœnam euadat, curat ſe exuere culpa. Proficiunt etenim maximè tribulationes ad pœnitentiæ affectum.] *Et protector eſt omnibus exquirentibus ſe in veritate*, ſiue verè ac ſincerè.

Tribulationes maximè proficiũt peccatori ad pœnitentiæ affectum.

Verſ. 14. Væ duplici corde, fictis hypocritis, doloſis pietatem ſimulantibus, cum ſint impij: *& labijs ſceleſtis* mendacibus, *& manibus malefacientibus, & peccatori terram ingredienti duabus vijs.* Illi duplici via ingrediuntur, qui ſe temporibus, locis, & perſonis, quibuſcum agunt, accommodantes, modò pietatem ſimulant, modò cum impiis gradiuntur. Tales ſunt, qui cum Catholicis Catholici induunt perſonam, cum hæreticis hæreticos ſe oſtentant. * Et tales ſunt Miniſtri Regum, qui eis populum grauantibus tributis adulantur: & conuerſi ad populum ei morem gerentes de impoſitis exactionibus conqueruntur.]

Qui Regi imponẽti tributa adulantur, & conuerſi ad tributarios de tributis impoſitis conqueruntur, terram duabus ingrediuntur viis vnde væ illis.

Verſ. 15. Væ diſſolutis corde, qui non credunt Deo: & ideo non proteguntur ab eo, ſeu væ remiſ-

fis,

sis, tepidis, qui molliter, ac tepidè Deo hæ- ... nec illi planè confidunt; hos enim Deus ... gi permittit.

Vers. 16. Væ his, qui perdiderunt sustinentiam, ... patientiam, & qui dereliquerunt vias pa- ... rectas. * Iustus enim à Deo per vias ... deducitur, cum eum in laboribus ho- ... Vndè qui rectam viam patientiam sci- ... perdiderunt, à rectitudine abstracti fuére, *& diuerterunt in vias prauas.*

Vers. 17. Et quid facient, cum inspicere cœperit Dominus? seu cum cœperit inquirere, vt iudicium gerat, & sententiam proferat exitialem. * Vsus autem est Auctor verbo illo, *cum cœperit inspicere*, licet Deus vno intuitu peccatorum omnium conscientiam calleat, vt innuat strictum examen esse gerendum, nec vnum vel minimum omittendum piaculum.]

Vers. 18. Qui timent Dominum, non erunt incredibiles verbo illius, seu increduli, diffidentes, inobedientes; hoc enim verbum Græcum ἀπειθεῖς significat. *& qui diligunt illum, conseruabunt viam illius.* Dei legem, virtutem, honestatem.

Vers. 19. Qui timent Dominum, inquirent, quæ beneplacita sunt ei: & qui diligunt eum, replebuntur lege ipsius: eam planè inquirent, cognoscent, exequentur. * Nec enim rectè iuxta legis præscriptum poterit operari, qui legem ignorat: nec Deum verè se diligere ostendit, qui negligens est circa dogmatum legis cognitionem.]

Vers. 20. Qui timent Dominum, præparabunt corda sua, component animæ suæ statum, cogitationes, desideria, actiones, vt legi, ac voluntati Dei conforment. *Et in conspectu illius sanctificabunt animas suas.* Græcò, *humiliabunt animas suas.* Hæc enim submissio, & reuerentia est ad dona Dei excipienda optima dispositio. * Aptè autem eodem vocabulo *sanctitas*, & *humilitas* annotantur. Nam qui verè est humilis, sanctitatem assecutus iam esse, videtur.]

Vers. 21. 22. Qui timent Dominum, custodiunt mandata illius: & patientiam habebunt, vsque ad inspectionem illius, seu visitationem, donec scilicet, ipse benigno vultu nos aspiciat, & à malis liberet: vel vsque ad inspectionem, siue vsque ad iudicium. *Dicentes* quidem: *si pœnitentiam non egerimus, &c.* In Dei scilicet vltrices manus, quæ vt potentiores sunt, ita acrius, præsertim post hanc vitam puniunt.

Vers. 23. Secundùm enim magnitudinem ipsius, &c. Iusti autem, & pij patientiam habebunt, præparabunt, & sanctificabunt corda sua: in Deo spes omnes suas defigent, scientes misericordiam magnitudini illius parem, ac propterea esse infinitam.

Margin notes: Viæ ... ad cælum ... laboris ... necessariæ. — De iudicio & discussione peccatorum. — Diligentia verè ... legis acquirendam commendatur. — Verè humilis, videtur assecutum ã esse sanctitatem.

CAPVT III.

Parentes honorandas pluribus Siracides edocet argumentis. Monet in vera animi demissione perseuerantiam. Ad curiositatem vitandam, pericula cauenda, eleemosynas impendendas nos allicit.

1. FILII Sapientiæ, Ecclesia iustorum: & natio illorum, obedien-
ria & dilectio. 2. Iudicium patris audite filij, & sic facite vt
salui sitis. 3. Deus enim honorauit patrem in filiis, & iudi-
cium matris exquirens, firmauit in filios. 4. Qui diligit Deum,
exorabit pro peccatis, & continebit se ab illis, & in oratione
dierum exaudietur. 5. Et sicut qui thesaurizat, ita & qui
honorificat matrem suam. 6. Qui honorat patrem suum,
iucundabitur in filiis, & in die orationis suæ exaudietur. 7. Qui honorat patrem
suum, vita viuet longiore: & qui obedit patri, refrigerabit matrem. 8. Qui
timet Dominum, honorat parentes, & quasi dominis seruiet his, qui se genue-
runt. 9. In opere & sermone, & omni patientia honora patrem tuum, 10. vt
superueniat tibi benedictio ab eo, & benedictio illius in nouissimo ma-
neat. 11. Benedictio patris firmat domos filiorum: maledictio autem matris
eradicat fundamenta. 12. Ne glorieris in contumelia patris tui: non enim est
tibi gloria eius confusio. 13. gloria enim hominis ex honore patris sui, & dede-
cus filij pater sine honore. 14. Fili, suscipe senectam patris tui, & non contri-
stes eum in vita illius: 15. & si defecerit sensu, veniam da, & ne spernas eum in
virtute tua: eleemosyna enim patris non erit in obliuione. 16. Nam pro pec-
cato matris restituetur tibi bonum, 17. & in iustitia ædificabitur tibi, & in die
tribulationis commemorabitur tui: & sicut in sereno glacies, soluentur pec-
cata tua. 18. Quàm malæ famæ est, qui derelinquit patrem: & est maledictus
à Deo, qui exasperat matrem. 19. Fili in mansuetudine opera tua perfice, & su-
per hominum gloriam diligeris. 20. Quantò magnus es, humilia te in omnibus,
& coram Deo inuenies gratiam: 21. quoniam magna potentia Dei solius, & ab

humilibus honoratur. 22. Altiora te ne quæsieris, & fortiora te ne scrutatus fueris: sed quæ præcepit tibi Deus, illa cogita semper, & in pluribus operibus eius ne fueris curiosus. 23. Non est enim tibi necessarium, ea quæ abscondita sunt, videre oculis tuis. 24. In superuacuis rebus noli scrutari multipliciter, & in pluribus operibus eius non eris curiosus. 25. Plurima enim super sensum hominum ostensa sunt tibi. 26. Multos quoque supplantauit suspicio illorum, & in vanitate detinuit sensus illorum. 27. Cor durum habebit malè in nouissimo: & qui amat periculum, in illo peribit. 28. Cor ingrediens duas vias, non habebit successus, & prauus corde in illis scandalizabitur. 29. Cor nequam grauabitur in doloribus; & peccator adiiciet ad peccandum. 30. Synagogæ superborum non erit sanitas: frutex enim peccati radicabitur in illis, & non intelligetur. 31. Cor sapientis intelligitur in sapientia, & auris bona audiet cum omni concupiscentia sapientiam. 32. Sapiens cor & intelligibile abstinebit se à peccatis, & in operibus iustitiæ successus habebit. 33. Ignem ardentem extinguit aqua, & eleemosyna resistit peccatis: 34. & Deus prospector est eius qui reddit gratiam: meminit eius in posterum, & in tempore casus sui inueniet firmamentum.

COMMENTARII.

Parentes honorandos pluribus argumentis persuadet.

I. ERS. 1. *Filij* genuini *Sapientiæ*, sunt *Ecclesia iustorum*. Verus enim Sapiens colit, zelatur, promouet vbique iustitiam: *& natio illorum obedientia, & dilectio*. Et soboles spiritualis, & vterini fructus illorum sunt obedientia erga Deum, & dilectio erga proximum, & præ omnibus erga parentes.

Vers. 2. *Iudicium patris audite filij*, præceptum parentum, consilium ô filij cordis aure percipite vt obsequamini: *& sic facite, vt salui sitis*, seu vt præsentem & æternam salutem consequi valeatis. * Vtraque enim felicitas sequitur filium, qui parentibus reuerentiam exhibet. Ideò salutem Siracides ita honorandi parentes actioni connexit, vt videatur idem esse hoc facere, ac salutem temporalem & æternam consequi: Hoc facite vt salui sitis.]

Parentes honorare idem est, ac temporali, & æterna felicitate potiri.

Vers. 3. *Deus enim honorauit Patrem in filijs*, præcipiendo filiis, vt patrem honorent, & similiter matrem, nam *& iudicium matris exquirens*, id est, exigens vt sententia ac iussio matris à filiis obseruetur, eo ipso, firmauit imperium & authoritatem matris in filios, & apud filios. Vel confirmauit matris ius, (authoritatem) apud filios: illudque exquirit, hoc est, seuerè exigit, vult seruari, & contumaces punit. Videtur, efficacius reuerentiam matri debitam à filiis commendari, quàm quæ patri exhibenda est, quia facilius filij, sexus fragilitate, & materna indulgentia nixi, assolent matris reuerentiam contemnere. Sciant igitur strictum à Deo examen gerendum circa filiorum in matrem obseruantiam.]

Strictum examen fit à Deo circa filiorũ in matrem obseruantiam.

Vers. 4. *Qui diligit Deum, exorabit pro peccatis.* Græce, *qui honorat patrem*. * Nec enim potest Deum verè diligere, qui præceptum de parente honorando non seruat. Vndè idem Siracidi est parentes honorare, & Deum diligere.] Qui ergo patrem honorat, *exorabit pro peccatis*, expiabit peccata, veniam peccatorum obtinebit. * Deus enim honorem parentibus delatum sibi exhibitum putat, & in eos, qui pij sunt in parentes, & ipse est indulgens.] *Et continebit se ab illis, & in oratione dierum*, seu quotidiana *exaudietur*.

Deum non diligit, qui parẽtes non honorat.

Qui parentes honorat, veniam facilè à Deo de peccatis impetrat.

Vers. 5. *Et sicut qui thesaurizat, ita & qui honorificat matrem suam.* Hunc ipsum honorem quasi ingentem bonorum operum, ac meritorum thesaurum sibi reponit. Vndè sicut qui pecuniarum thesaurum habet, illis vtitur quoties occasio se necessitatis, aut voluptatis offert: ita qui thesaurum honoratæ parentis possidet, quoties spiritualis superuenit necessitas aut voluptas, inde diuitias extrahit, queis omnia valeat quæ cupit acquirere. Deus enim huius honoris commutatione cuncta bona tradit.]

Honor delatus matri a filiis thesaurus diuinarũ est, quo spiritualia bona possint acquiri.

Vers. 6. *Qui honorat patrem suum iucundabitur in filijs.* Deo illi pro pietate in parentes iucunditatem ex filiis probis, & egregiis, naturæ ac gratiæ dotibus instructis rependente. Si expertiare filios dissolutos, inobedientes, à probitate alienos, recordare, num te parentibus irreuerentem te præstiteris, ex illa enim irreuerentia ortumhabet, te tuis in filiis non iucundari.] *Et in die orationis suæ exaudietur.*

Qui fuerit erga parẽtes irreuerens, irreuerẽtes erga se filios suos experietur.

Vers. 7. *Qui honorat patrem suum, vita viuet longiore.* Honor enim parentibus delatus vitam feliciter filio producit. *Et qui obedit patri, refrigerabit matrem.* Hæc enim ipsa obedientia refrigerium præstat matri, illam recreat. Videns enim eum obsequentem patri, prudentem colligit illum fore felicem.

Vers. 8. *Qui timet Dominum honorat parentes, &c.* Præcipuus enim parentum cultus in obedientia & obsequio consistit. * Quid mirum iubeantur parentibus sicut dominis deseruire, si ipsius omnium Domini sunt vicarij?] Porrò nos genuisse, validum est ius, eorum supra nos constituens imperium.

Parentibus debent filij tanquam Dei Vicariis deseruire.

Vers. 9. 10. *In opere, & sermone, & omni patientia honora patrem tuum.* Non solùm verbis, & actionibus honorandi parentes, sed & patientia, eorum asperitatem, imperium, mores difficiles, ac vitia tolerando. * *In omni patientia*, ait, vt innuatur tolerandos esse parentes, etiamsi ad irritandum filium omnes colligent iracundiæ excitandæ causas; omni enim illi occasionum iræ colligationi debet in filio omnis patientia respondere.] *Vt superueniat*

Omni parentum occasioni filio a parentibus datæ ad irascẽdum, debet omnis filij patientia respondere.

tibi

tibi benedictio ab eo, &c. Diuinus fauor, quem benedicens pater precatur tibi, vsque ad vitæ terminum duret, neque speciatim in obitu commitetur, cum ratio supremo Iudici de dictis ac factis est reddenda.

Vers. 11. *Benedictio patris firmat domos filiorum*, facit enim, vt filius prole & familia eaque diuite & splendida dotetur, firma quidem & stabili. *Maledictio autem matris eradicat fundamenta* Non solùm verò patris, qui sæpius assolet inobsequenti filio maledicere, sed & matris execratio pari iure domum filij funditus euertit. * Quotidie, videmus nobiles ac prædiuites familias omninò periisse. Si autem causam vestigare libeat, comperiemus à patris, seu matris id maledictione profluere.]

Familiæ filiorum fundites corruunt ob parentum maledictionem.

Vers. 12. 13. *Ne glorieris in contumelia patris tui.* Quod aliquando filius insipiens facit, qui si rogum confregerint, verba etiam contumeliosa in parentes proferunt. *Non enim est tibi gloria eius confusio*, imò potius tibi confusio est. Apud cordatos enim dedecus est filium refractarium esse parenti, & contumeliosum in illum. * Maxime cum quidquid contumeliæ in parentes iactatur, necessarium est vt exundet in filios ab eis procedentes.] *Gloria enim hominis ex honore patris sui, &c.*

Quidquid contumeliarum filius in parentes iactat, in ipsum cadit.

Vers. 14. 15. *Fili, suscipe senectam patris tui.* Græcè, *adiuua*, subleua patrem senio grauatum: *& non contristes eum in vita illius*, seu dum vixerit, videntem scilicet te eius subleuationi nuncium remisisse. Et si defecerit sensu, intellectu mentis vigore, *veniam da*, tolera, ne culpes, ne subsannes: *& ne spernas eum in virtute tua*, seu eo quod videas te viribus mentis ac corporis præualere. *Eleemosyna enim patris non erit in obliuione*, pietas scilicet, beneuolentia, & misericordia parentibus exhibita. Deus enim illius recordabitur, vt pro ea, multa bona rependat. * Appositè reuerentiam & pietatem in parentes, *eleemosynam* appellauit, vt innuat eius vberrimos esse fructus, similes vtique iis, qui assolent eleemosynæ respondere, de qua Dominus, *Centum plus accipiet, & vitam æternam possidebit.*]

Pietati filiorum erga parentes senes respondent fructus, qui assolent eleemosynæ respondere.

Vers. 16. 17. *Nam pro peccato matris*, pro impatientia, iurgiis, improperiis iniactatis si patienter toleres, *restituetur tibi bonum, & in iustitia ædificabitur tibi*, pro iustitia siue pietate exhibita parenti, ædificabitur tibi domus, seu familia tua æternùm duratura, liberi tui multiplicabuntur, & benedictionibus innumeris afficientur. *Et in die tribulationis commemorabitur tibi*, Deus erit tui memor, vel ipsa in parentes pietas memoriam tui quodammodò Deo refricabit, vt te à tribulatione eripiat æterna. *Et sicut in sereno glacies, soluentur peccata tua*, id est, tam facilè Deus tuis peccatis ignoscet, quàm facilè tempore claro, & calido assolet glacies dissolui. * En pietati filij in parentes respondens vberrimum illud eleemosynæ agnatum centuplum.]

Filij pietate in parentes centuplum, seu innumerabilia bona accipiunt.

Vers. 18. *Quàm malæ famæ est qui derelinquit*, seu necessaria ope destituit, *patrem: & est maledictus à Deo, qui exasperat matrem.* Maximè enim filius videtur debere matrem non exasperare, quæ aspetos cum eum enixa est, subiit dolores.]

Matrem non exasperet filius, quæ cum enixa est, asperos subiit dolores.

Vers. 19. *Fili, in mansuetudine*, id est, mansuetè & humiliter *age in omnibus, & super*, seu præter *hominum gloriam*, quam inde summam consequeris, etiam à *gratis* (sic Græcus) *& acceptis Deo*, imò ab omnibus hominibus *diligeris.* * Nam animi demissio ac modestia mirè omnibus placet.]

2\.

Ad aliàs nos allicit virtutes.

Animi demissio, ac modestia amabilia omnibus.

Vers. 20. *Quantò magnus es, humilia te in omnibus, &c.* Quantò maiorem te inuenis ex fortunæ dotibus aliis, te in cunctis actionibus submitte vberius: & apud Deum qui superbis resistit, humilibusque dat gratiam, eam inuenies. * *In omnibus*, inquit, *te humilia.* Non enim est verè humilis, qui vel in minimo putat efferre se posse.]

Non est verè humilis, qui non se submittit in omnibus.

Vers. 21. *Quoniam magna potentia Dei solius, &c.* Quia Deus est summa celsitudo, summa apud eum submissio, & humilitas est exhibenda. * Vt si fieri posset, dum considerat homo infinitam Dei maiestatem, infinitum deiiciatur: & quanto Deum ascendentem videt, tanto ipse descendat.]

Si fieri posset, deberet homo Dei infinitâ celsitudinê considerans, infinitè humiliare se ei, ac submittere.

Vers. 22. 23. *Altiora te ne quæsieris: fortiora te ne scrutatus fueris.* Hebræi difficiliora, & captum superantia, vocant *fortiora*, altiora, profundiora. Ne itaque intendas quæ assequi non valeas, nec scrutari ea, quæ nequeas penetrare eo quod tuum superant intellectum. *Sed quæ præcepit tibi Deus, illa cogita semper, &c.* Sunt enim plura Dei mysteria, quæ non vult mortalibus reserari. *Non est enim tibi necessarium, ea, quæ abscondita sunt, videre oculis tuis.* Est Liptote adeo non est necessarium, vt etiam sit noxium.

Vers. 24. *In superuacuis rebus noli scrutari multipliciter.* Ad te non pertinentes res, vel captum tuum excedentes noli scrutari multa animi contentione, studio, solicitudine. *Et in pluribus operibus eius non eris curiosus.*

Vers. 25. *Plurima enim super sensum hominum ostensa sunt tibi.* Deus quippè multas res naturales, ac supernaturales, necessarias & vtiles, quæ captum nostrum superant, nobis ostendit, & reuelauit, vt in illis ingenium occupemus; hoc ergò agamus: nec ad superuacua frustra, inutiliter, & noxiè transcendere expetamus.

Vers. 26. *Multos quoque supplantauit suspicio illorum*, seu decepit temerè de se concepta opinio, qua putabant se intelligere, quæ nullo modo intelligebant. *Et in vanitate detinuit sensus illorum*: & huiusmodi suspicio falsis & mendacibus opinionibus mentes illorum imbuit, quibus illi detenti sunt dum eas mordicùs tuentur.

Vers. 27. *Cor durum habebit malè in nouissimo*, id est, cor contumax, & obstinatum in malo, vel etiam in opere vires suas excedente, atque ità Deum tentans: sub finem malè habebit, quia spe sua frustrabitur, eludetur, & confundetur. *Et qui amat periculum, in illo peribit.* Qui pericula non cauent, quàuis se potent esse securos, tandem in iis depereunt. * Sen. *in Herc. furen.*

Quem sæpè transit casus, aliquando inuenit.

Idem iudicium de peccandi periculis; ille enim securus erit, qui ab occasionibus delinquendi se abstraxerit.]

Qui occasiones delinquendi non fugit, in illis corruit.

Vers. 28. *Vir ingrediens duas vias, non habebit successus.* Qui in duo contraria tendit, & Deo vult, ac diabolo seruire: non habet successum quia neutri satisfacit. * Vndè Dominus, *Nemo potest duobus dominis seruire.* Qui viam perfectionis sectatur, debet omninò à mundi

Mundo & Deo nemo seruire potest.

itinere recedere.] *Et prauus corde in illis ſcandalizabitur.* Qui rectæ viæ non inſiſtit, ſed obliquo corde modo hanc vult tenere, modo illam arripere, in vijs illis ſubibit ſcandalum, impinget, corruet.

Verſ. 29. *Cor nequam grauabitur in doloribus.* Ex Græco, cor durum, pertinax, obſtinatum in malo immenſum dolorum vel pœnæ pondus humeris ſuſtinebit; ſua enim obſtinatione peccata multiplicat quæ ſupplicium æternum reſpondebit. *Et peccator adiiciet ad peccandum.* Vnum enim peccatum aliud peccatum trahit, & propter habitum prauum ad illud inclinatio creſcit. Profectò peccatum vnum proxima eſt ad aliud diſpoſitio, ſi mox peccator non reſipiſcat.]

Vnum peccatum eſt ad aliud diſpoſitio.

Verſ. 30. *Synagoga ſuperborum non erit ſanitas.* Cœtus ſuperborum difficile ſanatur. *τὸ Sanitas* Græcè eſt, *ideſt ſanatio*, curatio, *Frutex enim peccati radicabitur in illis.* Noxia hæc planta peccati per prauos habitus altas radices agit, vt facilè extirpari non poſſit. *Et non intelligetur*, non aduertitur, quia dum noſtris cedimus perturbationibus, & illis paremus, habitum contrahimus non aduertentes. * Qui replicat crimina: habitum acquirit delinquendi, vnde ferè impoſſibilem ſuam reddit ſanitatem, *Non eſt Sanitas* propter illam aſſequendi ex prauo habitu difficultatem.]

Qui replicat crimina, habitum acquirit delinquendi, quo difficillimā reddit ſanitatis aſſequutionem.

Verſ. 31. *Cor ſapientis intelligitur in Sapientia* audienda, legenda, meditanda, opere exercenda. *Et auris bona*, quæ cordi bono ac docili ſeruit, *audiet cum omni concupiſcentia*, auidiſſimè Sapientiam excipiet.

Verſ. 32. *Sapiens cor, & intelligibile*, ſeu intelligens *abſtinebit ſe à peccatis: & in operibus iuſtitiæ ſucceſſus habebit*, iuxta illud *Pſal.* 1. 3. *Omnia, quæcumque faciet, proſperabuntur.*

Verſ. 33. 34. *Ignem ardentem extinguit aqua, & eleemoſyna reſiſtit peccatis*, quæ hominem peccatorem ad damnationem dito impetu trahunt. Eorū violentiæ eleemoſyna reſiſtit, a Deo impetrans veniam; nam *miſericordes miſericordiam conſequentur.* Matth. 5. 7. *Et Deus proſpector eſt eius, qui reddit gratiam.* Deus ei, qui pauperibus ſuccurrit, de omnibus prouidet. *Nomine eius in poſterum*, eleemoſynæ ſcilicet, vt eam ſuo tempore remuneretur. *Et in tempore caſus ſui inueniet firmamentum.* Si eleemoſynarius in aduerſa labatur, fulciet eum Dominus, roborabit, eriget, & priſtinum redget in ſtatum.

CAPVT IV.

Ad eleemoſynam hortatur, ad reuerentiam ſuperioribus, ſubditis charitatem exhibendam. Sapientiæ ſtudium & plurium virtutum exercitia commendat.

1. FILI eleemoſynam pauperis ne defraudes, & oculos tuos ne
tranſuertas à paupere. 2. Animam eſurientem ne deſpexeris
& non exaſperes pauperem in inopia ſua. 3. Cor inopis ne
afflixeris, & non protrahas datum anguſtianti. 4. Rogationem
contribulati ne abiicias: & non auertas faciem tuam ab egeno.
5. Ab inope ne auertas oculos tuos propter iram: & non
relinquas quærentibus tibi retrò maledicere: 6. maledicentis enim tibi in amaritudine animæ, exaudietur deprecatio illius: exaudiet
autem eum, qui fecit illum. 7. Congregationi pauperum affabilem te facito,
& presbytero humilia animam tuam, & magnato humilia caput tuum. 8. Declina pauperi ſine triſtitia aurem tuam, & redde debitum tuum, & reſponde illi
pacifica in manſuetudine. 9. Libera eum, qui iniuriam patitur de manu ſuperbi: &
non acide feras in anima tua. 10. In iudicando eſto pupillis miſericors vt pater, & pro viro matri illorum: 11. & eris tu velut filius Altiſſimi obediens, & miſerebitur
tui magis quam mater. 12. Sapientia filiis ſuis vitam inſpirat, & ſuſcipit inquirentes ſe, & præibit in via iuſtitiæ. 13. & qui illam diligit, diligit vitam:
& qui vigilauerint ad illam, complectentur placorem eius. 14. Qui tenuerint
illam, vitam hæreditabunt: & quò introibit, benedicet Deus. 15. Qui ſeruiunt
ei, obſequentes erunt ſancto: & eos, qui diligunt illam, diligit Deus. 16. Qui audit
illam, iudicabit Gentes: & qui intuetur illam, permanebit confidens. 17. Si crediderit ei, hæreditabit illam, & erunt in confirmatione creaturæ illius. 18. quoniam in tentatione ambulat cum eo, & in primis eligit eum. 19. Timorem & metum, & probationem inducet ſuper illum: & cruciabit illum in tribulatione doctrinæ
ſuæ, donec tentet eum in cogitationibus ſuis, & credat animæ illius. 20. Et firmabit illum, & iter adducet directum ad illum, & lætificabit illum, 21. & denudabit abſconſa ſua illi, & theſaurizabit ſuper illum ſcientiam & intellectum iuſtitiæ.
22. Si autem oberrauerit, derelinquet eum, & tradet eum in manus inimici ſui.

23. Fili

23. Fili conserua tempus, & deuita à malo. 24. Pro anima tua ne confundaris
dicere verum. 25. Est enim confusio adducens peccatum, & est confusio addu-
cens gloriam & gratiam. 26. Ne accipias faciem aduersus faciem tuam, nec aduer-
sus animam tuam mendacium. 27. Ne reuerearis proximum tuum in casu suo:
28. nec retineas verbum in tempore salutis. Non abscondas Sapientiam tuam in
decore suo. 29. In lingua enim Sapientia dignoscitur: & sensus, & scientia, & do-
ctrina in verbo sensati, & firmamentum in operibus iustitiæ. 30. Non contradicas
verbo veritatis vllo modo, & de mendacio ineruditionis tuæ confundere. 31. Non
confundaris confiteri peccata tua, & ne subiicias te omni homini pro peccato.
32. Noli resistere contra faciem potentis, nec coneris contra ictum fluuij. 33. Pro
iustitia agonizare pro anima tua, & vsque ad mortem certa pro iustitia, & Deus ex-
pugnabit pro te inimicos tuos. 34. Noli citatus esse in lingua tua; & inutilis, &
remissus in operibus tuis. 35. Noli esse sicut leo in domo tua, euertens dome-
sticos tuos, & opprimens subiectos tibi. 36. Non sit porrecta manus tua ad acci-
piendum, & ad dandum collecta.

COMMENTARII.

1. *Ad eleemosynam hortatur.*

ERS. 1. *Fili, eleemosynam pauperis ne defraudes*, non dando. * Quomodò autem quod non aufertur, sed, non datur, defraudari dicitur? Certe quia non dare cum potes, pauperi, defraudare eleemosynam est, illi enim subsidia debentur.] Græcè sic, vitam pauperis ne defraudes. * Quasi enim pauperem occidit, qui ei subtrahit ad vitam necessaria.] *Et oculos tuos ne transuertas a paupere*, vt faciunt superbi, qui neaspectu quidem inopes dignantur. Græce, *Ne protrahas oculos indigentes*, vt diù cogantur in te respicere stipis extorquendæ gratia. * Illicò enim subueniendus est inops.]

Non dare eleemosynã pauperi, est illam defraudare.

Quasi occidit pauperẽ, qui ei necessaria ad vitam non impertit. Illicò subueniendus est pauper.

Vers. 2. Animam esurientem ne despexeris, Græce, *Nec contristes* pauperis animam. * Vt n[illegible] duplicem eleemosynam nos pauperi ex[illegible] be[illegible], alteram corpori nutriendo, alteram animæ [illegible] hilarandæ.] *Et non exasperes pauperem in inopia sua*. Non addas afflictionem afflicto, malum, quo premitur tua immisericordia exasperando.

Duplex eleemosyna pauperi datur, corpori nutriendo animo exhilarando.

Vers. 3. Cor inopis ne afflixeris: & non protrahas datum, seu eleemosynam *angustianti*, siue ei, qu[i] in inopiæ diuersatur angustiis.

Vers. 4. Rogationem contribulati ne abiicias, afflicti pauperis ne preces contemnas, eum pius audi, ac subleua. *Et non auertas faciem tuam ab egeno.* * Nam si cum miserum aspicias, ipse respectus te alliciet ad ei succurrendum.]

Videre pauperis miseriam, nos allicit ad ei succurrendum.

Vers. 5. 6. Ab inope ne auertas oculos tuos propter iram ipsius pauperis vitandam. Ne scilicet exasperatus, & tibi iratus malum tibi à Deo precetur. * Efficax enim solet esse pauperis maledictio in immisericordem iactata.] *Et non relinquas, quærentibus tibi retrò maledicere.* Ne des occasionem postulantibus post tergum tuum secreto tibi mala imprecari. *Maledicentis enim tibi in amaritudine animæ, exaudietur deprecatio illius*, illius maledicentis tibi ob animæ amaritudinem, quam ex tua immisericordia concipit deprecatio, exaudietur; nam si tu non exaudis, *exaudiet autem eum Deus, qui fecit* seu creauit *illum.*

Efficax solet esse pauperis in immisericordem maledictio.

Vers. 7. Congregationi pauperum, seu cum ad ostium tuum plures confluxerint egeni, eis *affabilem te facito. Et presbytero*, seu seniori *humilia animam tuam: & magnato*, siue viro primario, *humilia caput tuum.* Si autem lobeat τὸ *Presbytero* Sacerdotem signari, huic animus humiliandus, dum Magnato caput submittitur, quæ quidem submissio potest sine animi humiliatione geri. Vt innuant, Sacerdotem Dei Vicarium suprema reuerentia (quæ fit animo) esse dignum.]

Sacerdos Dei Vicarius est animi reuerentia dignus.

Vers. 8. Declina pauperi sine tristitia aurem tuam, inclina aures hilariter ad inopem deprecantem, ei te affabilem ostende, lætus illi succurre, ac si bonum nuncium audieris. * Salutis enim æternæ ex eleemosyna consequendæ tibi nuncium affert.] *Et redde debitum tuum*, debitum scilicet eleemosynæ extrema, ac graui necessitate: seu quodcumque aliud debitum, cuiusmodi est, quod operariis pro exhibito opere est reddendum. *Et responde illi pacifica in mansuetudine*, seu pacificè, ac mansuetè, illi responde.

Pauper affert misericordi salutis consequendæ nuncium.

Vers. 9. Libera eum, qui iniuriam patitur, &c. Dùm succurris ei, qui à potente, vel itaro iniuria afficitur, non egrè id feras, aut indigneris ob incommodum tuum.

Vers. 10. 11. In iudicando, seu cum Iudex extiteris, *esto pupillis misericors vt pater: & pro viro matri illorum*, sis orphano quasi pater, & viduæ matri illius quasi maritus ad subleuandum eos. * Iudicis enim est pupillos ab iniuria defendere ac si pater illorum esset: & viduas tueri, ad eum modum, quo eas earum mariti, si essent superstites tuerentur.] *Et eris tu velut filius Altissimi obediens* huic monito, id est, si obedias; *& miserebitur tui* Deus *magis, quam mater*, non solùm te vti filium curabit, sed erit tibi matri indulgentior, & blandior. * Magna Iudicis felicitas, qui dum pupilli se patrem ostendit, Deum sibi non solum patrem, sed & matrem indulgentiorem acquirit.]

Iudex pupillos defendat vt pater: viduas vti maritus tueatur.

Dum Iudex se pupillorũ patrem præbet, Deum sibi patrem, ac matrem acquirit.

Vers. 12. 13. Sapientia filiis suis vitam inspirat, gratiæ inquam, & gloriæ, quæ est vita supernaturalis, beata, & æterna. *Et suscipit inquirentes se*, seu in suam fidem recipit, ac tutelam. *Et præibit in via iustitia*, quasi facem præferens, ostendensque quid sit iustum, quid impium, ad recta excitans, à prauis auertens. *Et qui illam diligit, diligit vitam: & qui vigilauerint ad illam*, seu solicitos se præbuerint in illa requirenda, *complectentur placorem eius*, siue placiditatem, suauitatem, lætitiam Sapientiæ assequentur. Sic ex Græco vocabulo.

2. *Ad Sapientiam acquirendam procurat non alicere.*

Vers. 14. *Qui tenuerint illam, vitam hereditabunt* præsentem sæpè longæuam, & futuram semper æternam. Græce, *Gloriam hæreditabunt*, Sapientia enim ad gloriam recta est via. Profectò illa ipsa ad studium Sapientiæ inclinatio est non vulgare prædestinationis signum; ad studium enim affectus animum à diuerticulis mundi noxiis auertit.] *Et quo introibit, benedicet Deus.* Aliqui vertunt, *& quo introibunt*, qui tenuerint Sapientiam, eis Deus benedicet, prospera cuncta concedens.

Affectus ad studium Sapientiæ non vulgare prædestinationis est signum.

Vers. 15. 16. *Qui seruiunt ei, obsequentes erunt sancto*, seruient Deo, ipsa enim Sapientia ad virtutem inclinat. *Et eos, qui diligunt illam, diligit Deus. Qui audit illam, iudicabit gentes.* Ex Græco, *poterit iudicare*, seu aptus erit, & dignus ad iudicandum. Nec enim actu Iudicem esse, videtur esse Sapientiæ gratum effectū.* Nihil enim molestius quam alios iudicare, alijs præesse. Honor est Præsulatus, vel iudiciarij throni esse dignum, onus verò id munus exercere.] *Et qui intuetur illam, permanebit confidens.* Qui Sapientiam aspicit, vt eius doctrinam excipiat, *habitabit* (sic Græce) *securus* quasi in asylo sub Sapientiæ tutela latens.

Honor est, Præsulatu esse dignum, onus est illum exercere.

Vers. 17. 18. *Si crediderit ei, hereditabit illam,* si firmiter ac fideliter ei adhæserit, eius erit quasi heres tum in hac vita per gratiam, tum potius in futura per gloriam. *Et erunt in confirmatione creaturæ illius.* Ex Græco sic: *Et in possessione Sapientia, erunt generationes ipsorum.* Filij enim parentes imitati, Sapientes & ipsi erunt Sapientiam vtique possidentes, ad se quasi hereditate transmissam. *Vel erunt in confirmatione*, id est, confirmabuntur, & stabilientur omnigenis bonis, nempe industria & merito Sapientis parentis eorum. * Iusto enim, seu recto Sapientiæ vsu diuitiæ filiis comparantur, quibus ipsi partis labore vberrimè victitent.] *Quoniam in tentatione ambulat cum eo, & in primis eligit eum.* Græcè, *Quia obliquè, distortè, durè ambulat cum eo in principio.* Ac si dicat, Sapientia, seu Deus, qui est prima Sapientia, sui studiosum seu discipulum assolet initio per tentationes, & aspera quæque probare: & per hæc probatum sibi eligere tanquam se dignum, cui se insinuet, quem erudiat, & suis ditet opibus. * Nihil egregium intendes, quod in principio difficultatibus non exunde, quas viriliter superare, effectus felix est consequutio.]

Recta Sapientiæ vsu pater filiis diuitias comparat.

Nihil egregium intendimus, quod in principio difficultatibus non exundet.

Vers. 19. *Timorem, & metum, & probationem inducet super illum.* Sapientia suos alumnos probat, & explorat per timorem & metum, qui quidem fit illorum probatio. *Et cruciabit illum in tribulatione doctrina sua*, Græcè, *castigatione*, Sapientia enim, siue Ethica Christiana castigat, & resecat motus iræ, superbiæ, gulæ, concupiscentiæ atque ita erudiendo discipulos cruciat. * Certè Sapientia effrænatorum animi motuum solet esse correctio, vndè plerumque Sapientes viros morigeratos moribus experiesis.] *Donec tentet eum in cogitationibus suis*, Græcè, *in iustificationibus suis*, in legibus nimirum suis, vt exploret, & cognoscat, an se illis pes omnia subiciat, licet molestiam aliquam afferant. *Et credat animæ illius*, confidat illorum constantiæ, & tutò ei dogmata sua posse communicari comperiat.

Sapiens plerumque est morigeratus moribus.

Vers. 20. 21. *Et firmabit illum, &c.* Iam probatum, & exploratum firmo virtutis pacifquè collocabit statu, & faciet ad illum viam, expeditiorem sublatis difficultatibus, qua ipsa Sapientia redeat ad illum. Græcè, *Et rursus redibit recta ad illum.* Dixerat enim, *vers.* 18. Sapientiam initio obliquè ambulare cum discipulo suo, vt illum probet: hic verò ait eandem ad iam probatum rectà redire. *Et lætificabit illum*, præsentia sua delectabili. *Et denudabit absconsa sua illi*, sua ei reuelabit arcana, *& thesaurizabit super illum scientiam*, abundè & quasi thesauro illum scientia ditabit, *& intellectum iustitiæ*, eius animo infundet, vt sciat quod noxium est ablegare, quod bonum ac vtile eligere.

Vers. 22. *Si autem oberrauerit, derelinquet eum.* Ab eo recedet Sapientia, si à via iustitiæ exciderit. *Et tradet eum in manus amici sui*, Græcè, *casus sui*, sinet eum ferri in casum & ruinam suam. * Appositè casum, seu peccatum vocauit *inimicum*, cuius in manus peccator tradendus exprimitur. Nec enim diabolus peccati crudelitatem æquat: mites sunt tartareæ furiæ, si cum crimine comparentur.]

Peccatum omnium crudelium animi hostium crudelissimus.

Vers. 23. *Fili, conserua tempus*, obserua tempus, seu *occasionem*, *opportunitatem*, (sic Græcè) *& deuita à malo* Id est, non te fugiat tempus, non inutiliter elabatur, illicò age pœnitentiam à piaculis recedendo. Quàm pulchrè, conserua, ait, *opportunitatem & occasionem conserua.* * Ad pœnitudinem enim agendam præsens quodcumque tempus est opportunum, importuna verò, quæcumque in tempus futurum dilatio.] Nescis namque an futuro tempore, quo valeas pœnitere donaberis.]

Ad pœnitentiam omne præsens tempus est opportunum, futurum importunè, quia incertum.

Vers. 24. *Pro anima tua*, seu vt vitam serues, *ne confundaris dicere verum*, cum legitimè interrogaris. Veritas enim nobis debet potior esse, quam vita. Vel, verum dicas, vt animam tuam à peccato, & à peccati pœna serues.

3\. Varias vtilis, & noxij pudoris notat species.

Vers. 25. *Est enim confusio adducens peccatum*, pudor scilicet vitiosus, quo quis operis veritatem, cum reserare oporteret: *& est confusio adducens gloriam, & gratiam*, cum scilicet aliquem pudet peccare, aut peccasse, aut eo perfectionis non peruenisse, quo debuisset. In sacramentali confessione exemplum exhibeo. Qui pudore affectus peccatum, quod patrauit audet reticere, ei est confusio illa peccatum nouum sacrilegij adducens: ei vero, qui vincens vim noxij pudoris, commissum aperit confessario flagitium, confusio illa gratiam adducit, & gloriam.]

Contrà operantes ex verecundia in confessione peccata.

Vers. 26. *Ne accipias faciem aduersus faciem tuam.* Ne Iudex cum fueris accipias personam alicuius quantumcumque potentis, id enim agere esset contra faciem, seu personam tuam, vitio namque tibi verteretur, & tuum resultaret in damnum. Sed excusso inutili, ac vano metu, semper iuste iudica. *Nec patiaris*, obtrudi tibi *mendacium*, quo litigantes causam suam volunt stabilire; id enim si admiseris, neque eum possis, detexeris, erit *aduersus animam tuam*, seu officiet tuo bono nomini, saluti, ac vitæ non rarò, vt plurimis possem exemplis confirmare.

Vers. 27. 28. *Ne reuerearis proximum tuum in casu suo.* Ne formides, cum proximus tuus in aliquod

quod

quod [illegible] dit crimen, cum fraternè monere. *Nec retineas verbum in tempore salutis*, seu corre-[illegible] ni instructionis, consilij, quod quidem Sa-[illegible] donat errantem. *Non abscondas Sapientiam tuam in decore suo*, cum scilicet pulchrum, & [illegible] im est eam promere, quod fit, cum eam p[illegible] Dei gloria, & proximorum salus postu-lat. * Profectò sermonis pulchritudo ac decor [illegible] nc solùm inest, cum causa Dei, seu proximo-rum ag[i]tur. Vnde fœdum illum sermonem dixerim, qui ad aucupandum plausum vanè prof[er]tur.]

Sermo, seu [illegible] ex que salus [illegible] Dei [illegible] est [illegible] tum [illegible] est omnino.

Vers. 29. *In lingua enim Sapientia dignoscitur, &c.* Ac si dicat, optima confirmatio, & persuasio Sapientiæ, ac doctrinæ est ea, quæ fit non p[er] verba, sed per opera iustitiæ ab ipso docente f[ac]ta. * Verba enim artificiosè ordinata pos-[sunt] falso aliquem Sapientem ostendere: ope-[ra] verò iusta verè Sapientem esse conclu-[dunt].]

Vera Sapientia Doctoris magis operibus, quam sermone manifestatur.

Vers. 30. *Non contradicas verbo veritatis ullo modo, & de mendacio ineruditionis tuæ confundere*, de mendacio scilicet, indisciplinatè, imprudenter, & temerè prolato te affectum esse confusione fatere, nec illud tueri velis.

Vers. 31. *Non confundaris confiteri peccata tua.* Sunt enim, qui se nunquam errasse, aut imprudenter egisse, velint profiteri. Quo se magis infamant, dum mendaces non fuisse minimè probant, & se incorrigibiles, ac pertinaces esse manifestant.) *Et non subiicias te omni homini pro peccato.* Aliud extremum deuita, vt dum pertinax esse non vis, nimium te deiicias, & cuiusli-b[e]t hominis sine delectu sententiam sequaris, dum te quasi peccantem monere volunt, & tuæ vitæ rationes iuxta sensum, ac voluntatem suam te accommodare cupiunt.

Duplicem complectitur infamiam qui commissum crimen [illegible] tuetur defendere.

Vers. 32. *Noli resistere contra faciem potentis, &c.* Ne cures seu Principis, seu multitudinis populi impetum retardare. Quia non magis illis resistere poteris, quam aduersu cursui fluminis rapidè decurrentis obniti.

Vers. 33. *Pro iustitia agonizare pro anima tua.* Pro tuenda iustitia decerta omnes vires extendo, vt animam tuam serues iustitiam, & tuendo. *Et vsque ad mortem certa pro iustitia: & Deus expugnabit pro te inimicos*, quos quidem protegens iustitiam aduersum te irritabis, sed à Deo, cuius causam agis, debellabuntur. * Causam Dei gerenti nihil est quod timorem incutiat, Deo infallibiliter protectore.)

Causam Dei agens nihil timere debet.

Vers. 34. *Noli citatus esse in lingua.* Græcè, *durus, asper, temerarius.* Nostram tamen retineo lectionem, *citatus*, nam sic constat antithesis inter citum in lingua & remissum in opere. Vndè addit, & noli esse *inutilis, & remissus in operibus tuis.* * Plerumque vidi parum aut nihil agere, qui multum loquitur.]

Parum solet agere, qui multum loquitur.

Vers. 35. *Noli esse sicut leo in domo tua* clamans, sæuiens in subditos, *euertens domesticos tuos, & opprimens subiectos tibi.* * Quis cum leone poterit habitare? Quis famulus, filius, vel vxor poterit virum, patrem, aut Dominum iracundum tolerare?]

Herus iracundus, instar leonis, domesticis horribilis est.

Vers. 36. *Non sit porrecta manus tua ad accipiendum, & ad dandum collecta.* Hæc auari conditio est. Qui ab alio munus accepit, manum exerat ad reddendum, instar fortis illius fœminæ, quæ manum aperit, & extendit; aperit, vt det: si extendit, vt recipiat.]

Qui manum extendit vt recipiat, debet eam extendere vt redonet.

CAPVT V.

Metum iustum inculcat: constantiam in dictis persuadet, & factis: susurrones ac bilingues reprehendit.

1. NOLI attendere ad possessiones iniquas, & ne dixeris: Est mi-
hi sufficiens vita: nihil enim proderit in tempore vindictæ &
obductionis. 2. Ne sequaris in fortitudine tua concupiscen-
tiam cordis tui: 3. & ne dixeris: Quomodo potui? aut
quis me subiiciet propter facta mea? Deus enim vindicans
vindicabit. 4. Ne dixeris: Peccaui, & quid mihi accidit
triste? Altissimus est enim patiens redditor. 5. De propi-
tiato peccato noli esse sine metu, neque adiicias peccatum super peccatum. 6. Et
ne dicas: Miseratio Domini magna est, multitudinis peccatorum meorum misere-
bitur. 7. Misericordia enim & ira ab illo citò proximant, & in peccatores respicit
ira illius. 8. Non tardes conuerti ad Dominum, & ne differas de die in diem.
9. Subitò enim veniet ira illius, & in tempore vindictæ disperdet te. 10. Noli
anxius esse in diuitiis iniustis: non enim proderunt tibi in die obductionis & vindi-
ctæ. 11. Non ventiles te in omnem ventum, & non eas in omnem viam, sic enim
omnis peccator probatur in duplici lingua. 12. Esto firmus in via Domini, & in
veritate sensus tui & scientia, & prosequatur te verbum pacis & iustitiæ. 13. Esto
mansuetus ad audiendum verbum, vt intelligas: & cum Sapientia proferas respon-
sum verum. 14. Si est tibi intellectus, responde proximo: sin autem, sit manus
tua super os tuum, ne capiaris in verbo indisciplinato, & confundaris. 15. Ho-

nor & gloria in sermone sensati, lingua verò imprudentis subuersio est ipsius. 16. Non appelleris susurro, & lingua tua ne capiaris, & confundaris. 17. Super furem enim est confusio & pœnitentia, & denotatio pessima super bilinguem: susurratori autem odium, & inimicitia, & contumelia. 18. Iustifica pusillum, & magnum similiter.

COMMENTARII.

1\. *Metum iusti inculcat.* Diuitiæ sunt iniquitatis illecebræ.

VERS. 1. *Noli attendere ad possessiones iniquas*, seu iniquè acquirendas, noli diuitiis inique partis fidere. Existimatum quaslibet diuitias, *iniquas* posse vocitari, quia sunt plerumque iniquitatis illecebræ.] Et ne dixeris: *Est mihi sufficiens vita*, seu quæ sufficiunt ad victum & cultum opes possideo. *Nihil enim proderit in tempore vindictæ, & obductionis.* Nihil in die mortis opes proderunt, cum de iniquis a Deo vindicta sumetur, & omnia obducta sunt, siue clausa, nec vlla adest spes manus Omnipotentis euadendi.

Vers. 3. Ne sequaris in fortitudine tua concupiscentiam cordis tui. Ne velis, tantum tibi licere, quantum potes. *Et ne dixeris: Quomodò potui*, id est, potui quidem agere, & consequi quod concupiui (Syrus, *Quis potens vt ego?*) *Aut quis me subiiciet propter facta mea?* Cur non pecco, cum possim impune? *Deus enim vindicans vindicabit.* Replicatio verbi indicat horribilem admodum fore vindictam. * Eos, qui ex fragilitate delinquunt, videtur Deus quasi parcens punire, & vindicare: ergò superbos autem peccatores vindicans vindicat, iudicium fert sine misericordia.]

Peccatores ex fragilitate mitius Deus punit, quàm ex superbia delinquentes.

Vers. 4 Ne dixeris. Peccaui, & quid mihi accidit triste? * Nihil enim potest adeo triste peccatori accidere, atque ærumnosum, quod valeat cum ipsius peccati tristitiæ quidem origine, ærumna comparari.] *Altissimus est enim patiens redditor.* Longanimis est Deus, sed qui tarditatem supplicij grauitate compenset. * Quanto enim plus Deum patientem videris, dum delinquis, crede, tanto horribilius ac dirius fore supplicium.]

Nihil peccato tristius potest peccatori accidere.

Quantò plus Deus patiens exspectat, tanto horribilius erit peccatori supplicium.

Vers. 5. De propitiato peccato noli esse sine metu. Ex Græco, *De propitiatione peccatorum facienda ne sis absque cura, & solicitudine*, nescis enim, an subito mors irrumpet. Retineo tamen nostram lectionem *De propitiato peccato*, quasi iam facta propitiatio sit, non ideò debes securitatem præsumere, ac solicitudinem omittere, nemo enim scit, *dignus sit amore, vel odio Ecclesiast. 9. 1.* & licet remissa sit culpa, pœna, quæ luenda sit, potest timeri. * Vnde licèt scires euidenter, crimina tua iam propitiata esse, debes cum Dauide petere, *Amplius laua me ab iniquitate mea. Psal. 50.* & eandem gerere solicitudinem, ac si de propitiatione dubius esses.] *Neque adiicias peccatum super peccatum*, sed si deliqueris, illicò age pœnitentiam; ne habitum delinquendi replicato crimine, acquiras.

De propitiato peccato non sis sine metu.

Vers. 6. Et ne dicas: Miseratio Domini magna est, &c. * Fateor esse infinitam Dei misericordiam: sed cum infinita misericordia cohæret pro vnico lethali crimine praui desiderij hominem æterno igne instè cruciari.] *Miserebitur*, ais. Teneturne tui misereri? Minimè. Quis igitur te certum reddidit de eius infallibili miseratione?

Cum misericordia infinita Dei cohæret ob vnicum lethale crimen te iustè damnari.

Vers. 7. Misericordia enim, & ira ab illo cito proximant, citò adeunt, breuis enim est vitæ cursus, quantumuis sit diuturna. Si ita Dei aduenit, quomodo pariter, ait, misericordiam eius incedere? Quia licet peccator damnationi addicatur ex Dei ira, semper fulget eiusdem misericordia citra condignum plectens.] Et peccatores respicit ita illos, Græcè, *In peccatoribus requiescit ira Dei*, quod pœnæ signat æternitatem, ac voluptatem, quam Deus percipit ex damnatorum pœna. * Quàm miser status ille peccatoris, de cuius æterno cruciatu infinitè misericors æternè delectabitur!]

Vel in inferno Dei misericordia fulgurat.

Quàm miser status peccatoris, de cuius æterno cruciatu infinitè misericors Deus æternè delectabitur.

Vers. 8. 9. Non tardes conuerti ad Dominum, &c. * Veniet autem procul dubio cum primum numerus peccatorum, quæ permittere decreuit Deus, perfectus fuerit: quis autem certum numerum permittendum agnouit?]

Non differenda peccatorum conuersio.

Vers. 10. Noli anxius esse in diuitijs iniustis, acquirendis, *non enim proderunt tibi in die obductionis, & vindictæ*, siue in die mortis, cum sententia à supremo Iudice ferenda est, quæ quidem non poterit diuitiis corrumpi, muneribus immutari.

2\. *Constantiam persuadet.*

Vers. 11. Non ventiles te in omnem ventum. Noli te agitare, accommodare ad omnem hominum placitum, *& non eas in omnem viam*, facilè mutans propositum: iam iter perfectionis terens, iam ad tepiditatis viam diuertens; iam vituperando, iam laudando, &c. *Sic enim omnis peccator probatur in duplici lingua.* Sic namque omnis homo dignoscitur esse bilinguis cum pro varietate personarum nunc affirmat, nunc negat: nunc laudat, nunc vituperat. * Nihil profectò viro indignius, quàm loquendi inconstantia.]

Loquendi inconstantia indigna viro.

Vers. 12. Esto firmus in via Domini. Via Domini est recta fides & operatio: *& in veritate sensus tui*, in vera animi sententia, ac vero prudentiæ iudicio: *& in scientia*, sententiæ scilicet, ac iudicij certitudine, *& prosequatur te verbum pacis, & iustitiæ*, sit verbum tuum vnum, vniforme, verum, pacificum, & iustum. * Nam hominis bilinguis verbum est duplex, difforme, falsum, ideoque turbulentum, & ad lites, ac discordias concitandas idoneum.]

Hominis bilinguis verbū lites concitat, ac discordias.

3\. *In loquendo circumspectionem monet.*

Vers. 13. Esto mansuetus ad audiendum verbum, &c. Nam qui loquenti patientes non accommodat aures, quid dicatur plenè non potest percipere, nec prudens responsum exhibere.

Vers. 14. Si est tibi intellectus, responde proximo: &c. Si ea, de quibus interrogaris, aut de quibus inter amicos disputatur, intelligis, responde; si verò ea tuum superant captum, sapienter tace, ne stultum aliquid ex ore excidat, & te ab audientibus irridendum exhibeas. * Certè si huiusmodi homo scit hoc in casu tacere, manifestat hoc ex capite se esse sapientissimum:

Insipiens si tacere scit, Sapientem se hoc ex capite ostendit.

tiss[illegible]. Vndè Siracides dixit, *si est tibi intellectus responde, sin autem intellectu cares, sit manus tua super os tuum*, siue tace. Existimo τὸ *sin autem* non esse eo sensu efferendum, sed, *sin autem*, velis ostendere, te intellectu & Sapientia pollere, ne respondeas, te enim Sapientem [illegible] qui potuisti labia, ne proferrent indisciplinata verba, continere.]

Vers. 1[illegible]. Honor, & gloria in sermone sensati, & Prudentis verba plausum audientium conciliant sermo autem imprudentis suo auctori comp[illegible]ionem.

4. *Ve[illegible] 16. Non appelleris susurro.* Est susurro, qui [illegible]uirè alterius alteri dicta deferendo, [illegible], & dissensionem excitat inter illos. *Et in [illegible] sua ne capiaris, & confundaris* Fere enim [illegible]s duplicitas, falsitas*, ac fallacia deprehe[illegible], odio habetur, & sibi infamiam vel [illegible]*rronis* nomine conciliat. * Quid enim [illegible]ius, quam posse quis iuste susurro appel[illegible]]

Infortunes falsitas. | Infame prorsus susurronis nomen.

Vers. 17. Super furem enim est confusio, & pœnitentia. Si quis furetur, acquirit notam, quam pœnitudine & emendatione tandèm delet. *Et denotatio pessima super bilinguem.* Bilinguis autem seu susurronis nota adeo pessima est, vt apud homines nec pœnitudine, nec emendatione aboleatur. * Ergò susurronis infamia latrocinij notam maxime superat; fur enim comminuit opes, susurro autem honorem, & pacem corrumpit.] *Susurratori autem odium, & inimicitia, & contumelia* perpetuo hæresit.

Susurronis infamia superat notam latrocinij.

Vers. 18. Iustifica pusillum, & magnum similiter. Fama cuiuslibet proximi tui, siuè magnus sit, siue paruus, sit tibi quasi sacra, & inuiolabilis. Ne potentem laudes ac iustum pronuncies: pauperem verò, & eum, à quo nihil tibi times, libere carpas: sed cum omnibus iustitiam cole. * Tunc autem te iustum ostendes, si bonorum laudaueris virturem, iniquorum crimina silentio preſſeris.]

Proferenda proximi virtutes, vitia reticenda.

CAPVT VI.

Conditiones veræ amicitiæ Siracides proponit, quàm ardua sit Sapientia, & quanto studio prosequenda docet.

1. NOLI fieri pro amico inimicus proximo: impropetium enim &
contumeliam malus hæreditabit, & omnis peccator inuidus & bi-
linguis. 2. Non te extollas in cogitatione animæ tuæ velut tau-
rus: ne fortè elidatur virtus tua per stultitiam, 3. & folia tua co-
medat, & fructus tuos perdat, & relinquaris velut lignum aridum
in e[illegible]o. 4. Anima enim nequam disperdet qui se habet, & in gaudium inimicis
d[illegible]m & deducet in sortem impiorum. 5. Verbum dulce multiplicat amicos,
& mitigat inimicos: & lingua eucharis in bono homine abundat. 6. Multi paci-
fici [illegible]bi, & consiliarius sit tibi vnus de mille. 7. Si possides amicum, in ten-
tatione posside eum, & ne facilè credas ei. 8. Est enim amicus secundùm tempus
suum, & non permanebit in die tribulationis. 9. Et est amicus, qui conuertitur ad
inimicitiam. & est amicus, qui odium & rixam & conuitia denudabit. 10. Est au-
tem a[illegible]s socius mensæ, & non permanebit in die necessitatis. 11. Amicus si
permanserit fixus, erit tibi quasi coæqualis, & in domesticis tuis fiducialiter aget:
12. si humiliauerit se contra te, & à facie tua absconderit se, vnanimem habebis
amicitiam bonam. 13. Ab inimicis tuis separare, & ab amicis tuis attende.
14. Amicus fidelis, protectio fortis: qui autem inuenit illum, inuenit thesaurum.
15. Amico fideli nulla est comparatio, & non est digna ponderatio auri & argenti
contra bonitatem fidei illius. 16. Amicus fidelis, medicamentum vitæ & immor-
talitatis & qui metuunt Dominum, inuenient illum. 17. Qui timet Deum, æquè
habebit amicitiam bonam: quoniam secundùm illum erit amicus illius. 18. Fili à
iuuentute tua excipe doctrinam, & vsque ad canos inuenies Sapientiam. 19. Quasi
is qui arat, & seminat, accede ad eam, & sustine bonos fructus illius. 20. In
opere enim ipsius exiguum laborabis, & citò edes de generationibus illius.
21. Quàm aspera est nimiùm Sapientia indoctis hominibus, & non permanebit in
illa excors. 22. Quasi lapidis virtus probatio erit in illis, & non demorabuntur
proiicere illam. 23. Sapientia enim doctrinæ secundùm nomen est eius, & non
est multis manifesta: quibus autem cognita est, permanet vsque ad conspectum
Dei. 24. Audi fili, & accipe consilium intellectus, & ne abiicias consilium meum.
25. Iniice pedem tuum in compedes illius, & in torques illius collum tuum:
26. subiice humerum tuum, & porta illam: ne acedieris vinculis eius 27. In
omni animo tuo accede ad illam, & in omni virtute tua conserua vias eius. 28. In-

uestiga illam, & manifestabitur tibi, & continens factus ne derelinquas eam:
29. in nouissimis enim inuenies requiem in ea, & conuertetur tibi in oblectatio-
nem. 30. Et erunt tibi compedes eius in protectionem fortitudinis, & bases vir-
tutis, & torques illius in stolam gloriæ: 31. decor enim vitæ est in illa, & vincula
illius alligatura salutaris. 32. Stolam gloriæ indues eam, & coronam gratulationis
superpones tibi. 3[3]. Fili, si attenderis mihi, disces: & si accommodaueris animum
tuum, Sapiens eris. 34. Si inclinaueris aurem tuam, excipies doctrinam: & si
dilexeris audire, Sapiens eris. 35. In multitudine presbyterorum prudentium sta,
& Sapientiæ illorum ex corde coniungere, vt omnem narrationem Dei possis au-
dire, & prouerbia laudis non effugiant à te. 36. Et si videris sensatum, euigila
ad eum, & gradus ostiorum illius exterat pes tuus. 37. Cogitatum tuum habe
in præceptis Dei, & in mandatis illius maximè assiduus esto: & ipse dabit tibi cor, &
concupiscentia Sapientiæ dabitur tibi.

COMMENTARII.

1. *Vera amicitiæ conditiones.*

ERS. 1. *Noli* per susurrationem, vel detractionem *fieri pro*, seu ex *amico inimicus proximo* tuo, *Improperium enim, & contumeliam malus hæreditabit, &c.* Omnis malus velut iustam suæ malitiæ sortem & pœnam debitam hæreditabit probrum, & contumeliam: præsertim verò inuidus, & bilinguis, seu qui ex inuidia, & linguæ intemperantia clam amico detrahit, eique nocet. Illud, *& omnis peccator* idem est ac *Præsertim.* Sic *Mar.* 16. *Dicite Discipulis meis, & Petro.* Id est, *præsertim Petro.*

Vers. 23. *Non te extollas in cogitatione animæ tuæ velut taurus.* id est, superbe, iactabunde, nequidem in cogitatione (Græcè *in consilio*) *animæ tuæ.* id est, in consilio tuo, Ne intumescas in secreto animi, & cogitationum tuarum, vllam iactantiam, vel superbiam admittas. *Ne fortè elidatur virtus tua per stultitiam.* Id est ne per hanc stultitiam fortè illa taurina animositas elidatur, *& folia tua comedat, &c.* Et ne ista tua superbia comedat virtutis folia tua, seu perdat omnem tuum ornatum, & gloriam cum omni fructu, quem sperara[s]. Duobus hisce versibus alludit Siracides ad Nabuchudonosoris historiam, qui superbiens in feram est mutatus, cuius etiam euersio arboris allegoria Danieli fuit ostensa *cap* 4. * Et quidem superbus animus tauro apposite comparatur; qui sicut taurus cornupeta ab armentorum magistris alligatur, stabulo concluditur, aut etiam occiditur, ne cæteras fuget pecudes: ita virtus superbi, ac stulta ferocitas à Deo eliditur, & frangitur.] Vt Regi illi superbo accidisse refertur.]

Superbus est fera, est taurus, quem Deus elidit, & frangit.

Vers. 4. *Anima enim nequam disperdet qui se habet,* anima improba exitio erit ei, qui habet eam. *Et in gaudium inimicis dat illum*, qui quidem eius malis, ac infortunijs collætantur. * Nam sicut virtus omnibus est amabilis, sic iniquitas cunctis apparet ingrata.] *Et deducet in sortem impiorum*, vt scilicet quorum mores imitatus est, eorum item pœnis subiaceat.

Iniquitas cũctis apparet ingrata.

Vers. 5. *Verbum dulce multiplicat amicos, & mitigat inimicos: & lingua eucharis*, id est, lingua pretiosa, eloquens, diserta *in bono homine abundat.* Multum proficit linguæ eloquentia cum probitate cõiuncta, abunde enim & largiter fert fructum. * At eloquens lingua in eo, qui probitatem negligit, sterilis procul dubio erit.] In Græco est, *Lingua gratiosa multiplicat affabiles compellationes*, salutationes scilicet, & humanitatis significatione plenum sermonem. Vrbanitas enim & comitas laudabilis admodum.]

Eloquentia Concionatoris non probi, nullum fert fructum.

Vrbanitas & comitas, laudabilis est.

Vers. 6. *Multi pacifici sint tibi*, cum multis pacificè viuas, imò cum omnibus. *Et consiliarius sit tibi vnus de mille.* Cum omnibus pacem habeas, nullum à te repellens: ex his autem omnibus vnum elige amicum cui pectoris arcana fidas. * Vnum, inquam, nam ad pacem omnes prosunt, multi nocent ad amicitiam.]

Ad pacem omnes sint tibi coniuncti, sed vnus tantum ad amicitiam.

Vers. 7. *Si possides amicum, in tentatione posside eum* priùs eum tenta, & proba, probatum verò experimentis in amicitiam iunge. * Pauci sunt, qui strictas amicitiæ leges obseruent: vnde priusquam aliquem in amicum eligas, eum debes diligenter probare.] *Et ne facile credas ei.* Multi enim se tibi ingerent in amicos, qui primo aspectu aptissimi apparent, queis possis fidere: qui tamen in occasione suam ineptitudinem ostentant.

Probandus amicus, prius quàm eligatur.

Vers. 8. *Est enim amicus secundum tempus suum*, cum scilicet ex amicitia sibi commodi aliquid decerpere posse confidit, (nam vt ecinit ille:

Vulgus amicitias vtilitate probat.

Et non permanebit in die tribulationis. Nam cum propriæ studebat vtilitati, te deserit paupertate pressum, [a]ut aliam iniuria; ex tua enim protectione nullam videt posse vtilitatem capere. * Profectò verus amicus non suam, sed amici vtilitatem quærit, & in amici tribulatione se afflictum tribulatione reputat.]

Verus amicus in tribulatione dignoscitur.

Vers. 9. *Et est amicus, qui conuertitur ad inimicitiam*, ob leuem causam. Sunt enim aliqui adeo delicati, vt qualibet offensiuncula commoueantur, & ab amico recedant. *Et est amicus, qui odium, & rixam, & conuitia denudabit*, seu qui manifestabit soluta amicitia, quæ parum prudenter ei communicaueras, vel causas ob quas soluta est amicitia, nempè rixam, aut conuitia, quæ inter vos nata fuere.

Vers. 10. *Est autem amicus socius mensæ, &c.* Dum diues fueris, & mensa cibis abundauerit, eum tibi socium inseparabilem experieris: si autem premaris inopia quæ vix tibi strictam apponat mensam, solus aderis. O quot vidimus amicos solum ad mensam!]

Sunt multi solùm ad mensam amici.

Vers. 11. *Amicus si permanserit fixus, erit tibi quasi coæqualis, &c.* Constantem amicum vti

æqua

æqualem tracta, licet sis maior & permitte, vt inter domesticos tuos liberè agat, & dispo-nat vt tu ipse. * Licet enim inferior aut no-bilitate, aut opibus sit, amicitia aut æquales inuenit, aut facit.]

Amicitia vulgarè quē-libet facit Principi æqualem.

Vers.12. Si humiliauerit se contra te, &c. Si se coram te ex modestia, verecundia, reuerentia submiserit, aut absconderit, nec ausus fuerit tecum liberè agere, non propterea illum de-spicias. Sed potius eum chariorem habe, & vnanimem cum illo tuere amicitiam. * Si ami-citia plebeium quemuis Principi efficit æqua-lem, vndenam præfata amici submissio, aut absconsio? Certè quia prudens eum ad altio-ris fortis amicitiam admissus debet se non reputare æqualem. Sed ex modesta submissione nunquam non inferiorem profiteri.]

Qui ad amicitiam altioris fortis fuerit euectus, debet se inferiorem reputare semper, nec de amicitiæ æqualitate præsumere.

Vers.13. Ab inimicis tuis separare, & ab amicis tuis attende. Nam vt prudentis est, inimicos cauere, ita amicis nimium non confidere; nam & ficti amici sunt aliqui, & qui ex animo ali-quando amarunt, mutata voluntate, inimici fiunt.

Vers.14. Amicus fidelis, protectio fortis Græcè, *forte tegumentum*, siue clipeus amici, quo pro-tegatur. *Qui autem inuenit illum, inuenit thesau-rum*, cuius diuitiis ad quæque omnia commo-da possit vti. * Vsus est Auctor verbo *Inue-nit* non *Reperit*. Nam reperitur, quod casu venit, inuenitur, quod diligenter quæritur. Verum autem amicum rarò aut nunquam re-perias: maxima enim diligentia quæsitus, inue-niendus est.] * Inuentus autem, thesaurus ti-bi est æstimandus, quo in tempore tribulatio-nis, inopiæ, ægritudinis, affatim vtaris.]

Verus amicus non casu reperitur, sed magna inuenitur diligentia.

Verus amicus thesaurus est.

Vers.15. Amico fideli nulla est comparatio. Græcè, *Non est permutatio*, aut comparatio, quæ dari sit, vel æqualis. * Nihil enim ei potest æquiualens acquiri.] *Et non est digna ponderatio auri & argenti contra bonitatem fidei illius*, seu quæ possit cum pretio fidei illius con-ferri.

Nihil vero amico æquiualet.

Vers.16. Amicus fidelis medicamentum vitæ, & immortalitatis. Nam fidelis amicus tam in cor-poris quàm animi ægritudinibus amico adest, cum opere & consilio iuuat, quibus vitam illius aut diuturniorem, aut à periculis eruen-do, aut depellendo mœrores, qui terminum vi-tæ contrahere solent, facient; aut vitia detergen-do per quæ immortalem beatámque vitam amittet multi. * Verus namque amicus præcipuè debet amici spiritualia commoda procurare.] *Et qui metuunt Dominum inuenient illam.* * Tam magnum enim est huius thesauri pretium, vt dignum sit, quod iustis pro parte mercedis iu-stitiæ in præsenti donetur.]

Verus amicus spiritualia commoda amici procurat.

Magnum veri amici pretium, siquidem iustis datur hic à Deo in partem præmij iustitiæ.

Vers.17. Qui timet Deum, æquè habebit amici-tiam bonam. Qui iusti sunt constantem ac fide-lem amicitiam cum Deo colunt: idque illis tri-buit Dominus vt quando ipsi fideles eius amici sunt, ita & quos ipsi habent amicos in-ter homines eos fideles, & in amore persisten-tes experiantur. * Qui Dei infidelis amicus est, in supplicium infideles homines experie-tur amicos.] *Quoniam secundum illum erit ami-cus illius.* Vt se ipse cum Deo gesserit, talem er-ga se amicum hominem videbit.

Qui Dei infidelis amicus est, homines infideles experietur amicos.

Vers.18. Fili, a iuuentute tua excipe doctrinam, & vsque ad canos inuenies Sapientiam. Sapien-tia, quam iuuenis exanthlatis laboribus, acqui-

Sapientiam à iuuentute procurandam.

sieris, te vsque ad senectam comitabitur. Nam quo semel est imbuta recens, seruabit odorem testa diu. * Prauos mores, quos iuuentus hau-rit, senecta difficilè euomit.]

Prauos mores, quos iuuenta haurit, senecta difficile euomit.

Vers 19. Quasi qui arat & seminat, &c. Que-madmodum agricola patienter expectat, dum semina terræ commissa germinent, crescant, & maturescant: ita Sapientiæ studiosi patienter ferre debent, si ea non tam citò prouenit, aut suos fructus producit. * O tempora, quando Sapientiæ messis adeo in aliquibus Serotina conspicitur, vt post producta ac matura germi-na in agro iam (volucribus pastum) derelicta esse videatur.]

Fructus Sapientiæ in aliquibus præmium scilicet, nimium Serotini conspiciuntur.

Vers 20. In opere enim ipsius (Sapientiæ) *exiguum laborabis, & cito edes de generationibus il-lius.* Hos plus habent Sapientiæ fructus, quàm ij, qui ex terra ab agricolis percipiuntur, quod hi non nisi serò colligantur, Sapientia enim sta-tim aliquos edit: licet perfectos non nisi post longum tempus. * Vndè licet aliqui serò aut nunquam hìc præmio optato donentur, non possunt sine præmio viuere. Nam illud ipsum litteris studium, vtiliter absumpto tempore, impendisse, & Sapientiæ audiisse dogmata, plu-raque didicisse, sufficiens præmium totius est laboris.]

Licet docti præmium nō recipiant, nō possunt vel hic esse sine præmio, quia illud ipsum didicisse, præmium laboris est.

Vers. 21. Quàm aspera est nimium Sapien-tia in doctis hominibus, &c. Iis imprudentibus, qui non rationem, sed concupiscentiam se-ctantur, dura, & intractabilis apparet Sa-pientia, vnde eius consuetudinem (Græcè sic) non patiuntur, mox ex eius aula rece-dunt.

Vers. 22. Quasi lapidis virtus probatio erit in illis, &c. Quemadmodum ignauus, aut qui in-firmis est viribus, cum lapidem amouere ten-tat, si grauis sit, ab incœpto desistit: haud aliter qui difficultates in acquirenda scientia experitur, eam abiicit. *Virtus lapidis* hìc pro lapidis grauitate sumitur.

Vers.23. Sapientia enim doctrinæ secundùm no-men est eius obscura. & paucis manifesta, vt eius nominis etymon ostendit, quod quidem apud Græcos, & Hebræos *Abscondita vel difficilis* sonat: *Et non est multis manifesta.* Sapientia ita-que est secundùm nomen eius abscondita, ar-dua, difficilis, magno studio, ac labore pa-randa. *Quibus autem cognita est, permanet vsque ad conspectum Dei*, seu vsque ad vltimi finis as-sequutionem. * Ad quam non parum con-fert Sapientiæ studium, dirigens ac corri-piens ex rationis vi eos, qui in aliquo aber-rant.]

Multum Sapientiæ studiū iuuat ad æternam salutem assequendam.

Vers.24. 25. Audi fili, & accipe consilium in-tellectus, consilium scilicet Sapiens & prudens: *& ne abiicias consilium meum. Iniice pedem tuum in compedes illius.* * Sapientiane discipulos ad compedes, ad carcerem vocitat? Certè sacræ scientiæ studium hominem compedibus ad-stringit, ne ad diuerticula noxia recurrat.] *Et in torques illius collum tuum.* Torques ex Græco numella sunt, quibus collum includitur. Ho-nestissimum profectò est Sapientiæ esse manci-pium, illiusque seruitus non pudenda, sed op-tanda.

Literarum studium hominem compedibus adstringit, ne ad diuerticula noxia recurrat.

Vers.26. Subiice humerum tuum & porta illam, ne acedieris vinculis eius. Sustine, quidquid in paranda Sapientia graue est, & onerosum ne acedia, seu tristitia afficiaris propter vincula illius.

Verſ. 27. *In omni animo tuo accede ad illam,* & in omni virtute tua (Græcè potentia, vi, robore) *conſerua vias eius*, eius dogmata animo retine.

Verſ. 28. 29. *Inuestiga illam, & manifeſtabitur tibi: & continens factus*, (Græcè, *compes factus illius*) *ne derelinquas eam. In nouiſſimis enim inuenies requiem in ea, & conuertetur tibi in oblectationem.* Tandem erit tibi ſuauis, & placidè in ea quieſces, licet prius moleſtiam nonnullam attulerit. * Terminus, ſeu finis placidus efficit vt abſtera principia & media iam placida fuiſſe videantur.]

Placidus finis facit, vt abſtera principia & media placida fuiſſe videantur.

Verſ. 30. 31. 32. *Et erunt tibi compedes eius in protectionem fortitudinis, & baſes virtutis*, roboris, ſeu baſes robuſtas. Id eſt, compedes illi firmabunt tuos pedes, & greſſus, vti ſolidæ baſes columnas illis innixas firmas oſtentant. * Ne hominis ſpiritualis ædificium excidat, Deus aſſolet aliquando loco baſium cum compedibus alligare, in cuſtodiam includere.] *Et torques*, ſeu numellæ, aut vincula *illius in ſtolam gloriæ. Decor enim vitæ eſt in illa*, ſeu vitæ honeſtæ pulchritudo. *Et vincula illius alligatura ſalutaris*, qualem Medici vulnerato adhibent membro. *Stolam gloriæ indues eam*, id eſt, indueris Sapientia quaſi ſtola gloriæ. *Et coronam gratulationis ſuperpones tibi*. Græcè, *exaltationis*, quæ te præ gaudio exilire faciat: quam cum fueris conſecutus, tibi ipſe gratuleris.

Homo aliquādo à Deo carceri addicitur, vt compedes ſint baſes, quibus in virtute firmetur.

Verſ. 33. 34. *Fili, ſi attenderis mihi, diſces: et ſi accommodaueris animam tuam*, ſeu intellectum aptaueris ad mea dogmata audienda. *Sapiens eris, ſi inclinaueris aurem tuam, excipies doctrinam*: et ſi dilexeris audire affectuosè incumbens ſtudio, *Sapiens eris.*

Verſ. 35. *In multitudine preſbyterorum prudentium ſta*, ſeu ſeniorum Sapientium cœtum iniᵗe procura. * Cur dixit preſbyterorum ſeu ſeniorum prudentum, ſi ſufficeret dixiſſe preſbyterorum, vel ſeniorum? Certè quia non omnes ſenes prudentes ſunt. Prudentia enim haud infallibiliter prodit à canis corporis, ſed ab animi maturitate.] *Et Sapientiæ illorum ex corde coniungere: vt omnem narrationem Dei poſſis audire.* Vt eos de ſacris litteris, aliiſque ad religionem, vel compoſitionem morum diſſerentes exaudias. *Et prouerbia laudis non effugiant à te*, ſeu prouerbia ſcita & docta digna quidem, quæ ab auditoribus laudentur. * Et quidem ſolummodo ſenſati auditores in Magiſtro, aut concionatore eos conceptus laudant, qui ad Dei gloriam, & proximorum ſalutem ſpectant, hi etenim ſunt ſolùm digni commendatione.]

Prudentia non prodit è corporis canis, ſed ex animi maturitate.

Cordati auditores eos ſolùm in Concionatore conceptus laudant, qui ad mores ſpectant.

Verſ. 36. *Et ſi videris ſenſatum* Magiſtrum, *euigila ad eum*, primo diluculo, id eſt, ſtudioſè, & aſſiduè perge ad illum audiendum. *Et gradus oſtiorum illius exterat pes tuus*, vt venturum expectes.

Verſ. 37. *Cogitatum tuum habe in præceptis Dei, &c.* Si in lege Domini meditaueris, (quod de iuſto *Pſal.* 1. dicitur, *Et in lege eius meditabitur die ac nocte*) à Deo accipies mentem cordatam, ſapientem, conſtantem: addetque Sapientiæ concupiſcentiam. Quia quantò quis magis in Sapientia proficit, tantò plus illius perfectionis potiundæ deſiderio accenditur.

CAPVT VII.

Quonammodò nos gerere debeamus erga Deum, erga Sacerdotes, parentes, filios, filias, amicos, potentes, infirmos, afflictos, mortuos, pecora, &c. Siracides edocet.

1. NOli facere mala, & non te apprehendent. 2. Diſcede ab
iniquo, & deficient mala abs te. 3. Fili, non ſemines ma-
la in ſulcis iniuſtitiæ, & non metes ea in ſeptuplum. 4. Noli
quærere à Domino ducatum, neque à rege cathedram ho-
noris. 5. Non te iuſtifices ante Deum, quoniam agnitor
cordis, ipſe eſt: & penes regem noli velle videri Sapiens.
6. Noli quærere fieri iudex, niſi valeas virtute irrumpere
iniquitates: ne fortè extimeſcas faciem potentis, & ponas ſcandalum in æquitate tua.
7. Non pecces in multitudinem ciuitatis, nec te immittas in populum, 8. neque
alliges duplicia peccata: nec enim in vno eris immunis. 9. Noli eſſe, puſillanimis
in animo tuo: 10. exorare, & facere eleemoſynam ne deſpicias. 11. Ne dicas:
In multitudine munerum meorum reſpiciet Deus, & offerente me Deo altiſſimo,
munera mea ſuſcipiet. 12. Non irrideas hominem in amaritudine animæ: eſt enim
qui humiliat & exaltat, circumſpector Deus. 13. Noli arare mendacium aduerſus
fratrem tuum: neque in amicum ſimiliter facias. 14. Noli velle mentiri omne
mendacium: aſſiduitas enim illius non eſt bona. 15. Noli verboſus eſſe in multitu-
dine presbyterorum, & non iteres verbum in oratione tua. 16. Non oderis labo-
rioſa opera, & ruſticationem creatam ab Altiſſimo. 17. Non te reputes in multi-
tudine indiſciplinatorum. 18. Memento iræ, quoniam non tardabit. 19. Humi-
lia valdè ſpiritum tuum: quoniam vindicta carnis impij, ignis & vermis. 20. Noli

præua

præuaricari in amicum pecuniam differentem, neque fratrem chariſſimum auro ſpreueris. 21. Noli diſcedere à muliere ſenſata & bona, quam ſortitus es in timore Domini: gratia enim verecundiæ illius ſuper aurum. 22. Non lædas ſeruum in veritate operantem, neque mercenarium dantem animam ſuam. 23. Seruus ſenſatus ſit tibi dilectus quaſi anima tua, non defraudes illum libertate, neque inopem derelinquas illum. 24. Pecora tibi ſunt? attende illis: & ſi ſunt vtilia, perſeuerent apud te. 25. Filij tibi ſunt? erudi illos, & curua illos à pueritia illorum. 26. Filiæ tibi ſunt? ſerua corpus illarum, & non oſtendas hilarem faciem tuam ad illas. 27. Trade filiam, & grande opus feceris, & homini ſenſato da illam. 28. Mulier ſi eſt tibi ſecundùm animam tuam, non proiicias illam: & odibili non credas te. In toto corde tuo, 29. honora patrem tuum, & gemitus matris tuæ ne obliuiſcaris: 30. memento quoniam niſi per illos natus non fuiſſes: & retribue illis, quomodo & illi tibi. 31. In tota anima tua time Dominum, & Sacerdotes illius ſanctifica. 32. In omni virtute tua dilige eum qui te fecit: & miniſtros eius ne derelinquas. 33. Honora Deum ex tota anima tua, & honorifica Sacerdotes, & propurga te cum brachiis. 34. Da illis partem, ſicut mandatum eſt tibi, primitiarum, & purgationis, & de negligentia tua purga te cum paucis. 35. Datum brachiorum tuorum & ſacrificium ſanctificationis offeres Domino, & initia ſanctorum: 36. & pauperi porrige manum tuam, vt perficiatur propitiatio & benedictio tua. 37. Gratia dati in conſpectu omnis viuentis, & mortuo non prohibeas gratiam. 38. Non deſis plorantibus in conſolatione, & cum lugentibus ambula. 39. Non te pigeat viſitare infirmum: ex his enim in dilectione firmaberis. 40. In omnibus operibus tuis memorare nouiſſima tua, & in æternum non peccabis.

COMMENTARII.

1. Quomodo te geras erga Deum. Nulla pœna maior peccato.

ERS. 1. *Noli facere mala*, peccata ſcilicet ne perpetres, quæ ſunt mala culpæ; *& non te apprehendent* mala pœnæ, ſiuè ipſius peccati mala. * Nulla enim pœna maior peccato excogitari poteſt.]

Verſ. 2. Diſcede ab iniquo, & deficient mala abs te. Ab improbo ſocio recede, & multa vitabis mala, incommoda, pericula, damna, quæ ex praua Societate aſſolent prouenire. * Exitialis equidem eſt cum iniquis ſocietas.] Alij τὸ *Ab iniquo* pro iniquitate ipſa ſumunt, Fuge ab eo, quod iniquum eſt. * Ego vtramque lector expoſitionem, fugiens enim iniqui conſortium, iniquitatem fugies, ad quam iniqui Societas allicit.]

Exitialis eſt cum iniquo ſocietas.

Fugiens iniquum ſociū, fugies iniquitatem.

Verſ. 3. Fili non ſemines mala in ſulcis iniuſtitiæ. Noſtra voluntas ager eſt, quem ſulcis iniuſtitiæ exaramus, cum illi habitus prauos imprimimus: ſeminamus autem, cum praua deſideria iis iniicimus. Ne ergò obſequare iniuſtis affectibus, aut carnalibus deſideriis, (quod *ſeminare in carne* vocat Apoſtolus *Gal. 6. 8.*) *Et non metes ea in ſeptuplum.* Quia vitiorum praua meſſis facilè admodum ſuccreſcit. Si autem id lubeat de meſſe pœnarum exponere, pœnæ, quæ culpam ſubſequuntur, magnum ſecum prouentum affert. * Pro exigua enim delectatione doloris plurimum rependitur. Vnde vnum huius ſeminis granum, peccatum lethale vnum meſſem connotat pœnarum immenſam.]

Peccato vnico pœna immenſa reſpódet.

Verſ. 4. Noli quærere à Domino ducatum, Principatum, Dignitatem: *neque à Rege cathedram honoris*, Magiſtratus, Reipublicæ adminiſtrationem. Nam qui iſta ambiunt, vel eis ſe ingerunt, aliorum odio expoſiti, magno ſe conſcientiæ onere pergrauant. * Ad publica officia, ad Præſulatum non te propria voluntas alliciat, ſed obedientia trahat.]

Ad Præſulatum inuitus tuhatis.

Verſ. 5. Non te iuſtifices ante Deum, dum te idoneum ad Præſulatum eſſe putas. *Quoniam agnitor cordis ipſe eſt*, & ſcit quinam apti, quinam ad regimen aliorum inepti. *Et penes Regem noli velle videri Sapiens.* Quod faciunt, qui honoris cathedras Sapientibus debitas ambiunt, quorum ſcientia experimento tentata, exigua, aut nulla interdum apparet cum ignominiæ nota.

Verſ. 6. Noli quærere fieri Iudex, niſi valeas virtute irrumpere iniquitates Græcè, profligare, extirpare, tollere. Iudicis enim munus eſt præcipuum publica Reipublicæ peccata prohibere, delinquentes punire. * Vnde inſigne regiminis magis eſſe debet haſta, & gladius ad pugnam, quam virga dignitatis, & honoris.] *Ne fortè extimeſcas faciem potentis, & ponas ſcandalum in æquitate tua*, ſeu tibi ipſi, quærendo Magiſtratum, impedimentum obiicias, quod te ab æquitate, & iuſtitia faciat declinare.

Magiſtratus inſigne magis ſit gladius contra peccatores, quàm virga honoris.

Verſ. 7. 8. Non pecces in multitudinem Ciuitatis. Caueat Præſes, Iudex, Magiſtratus, ne totam in ſe ciuitatem irritet, nonnulla gerendo, quæ communitatis iura violent, aut negligendo communis annonæ prouidentiam, aut augendo tributa, &c. *Nec te immittas in populum*, cum ſcilicet concitatus eſt, & furit. Vt enim populus irritandus non eſt, ita ab irritato cauendum: ne furorem in caput tuum effundat. *Neque alliges duplicia peccata*, peccatis priuatis peccata Magiſtratus cumulando: *Neque enim in vno eris immunis.* Nullum enim peccatum poteſt à pœna immune eſſe. Vnde inſipienter ages ſi adieceris criminibus, quæ vt priuatus ex fragilitate committis, crimina ex praua Magiſtratus adminiſtratione, quo pœna ſuccreſcat.

Verſ. 9. 10. Noli eſſe puſillanimis in animo tuo.

Si peccasti, saltem in excutiendo peccato fortis esto, non remissus: *exorare, & facere eleemosynam ne despicias*, precibus enim, & eleemosynis Numen propitius redditur, & peccata diminuntur. Attamen.

Vers. 11. *Ne dicas: In multitudine munerum meorum*, sacrificiorum, victimarum, *respiciet Deus*. Licet monuerim pusillanimitatem fugiendam, iam moneo, ne nimium confidas, animo dictitans. Etiamsi peccata peccatis addidero, tamen sacrificiis, & muneribus ea expiabo. * Huiusmodi confidentia multos ad damnationis traxit exitium. Ex peccatore enim Deo solum est gratum iustitiæ, cordisque contriti sacrificium.] Nec addas: *Et offerente me Deo altissimo, munera mea suscipiet*. Peccatoris namque impœnitentis munera Deus contemnit.

Nimia confidentia in oblationibus offerendis multiplicanti crimina parit exitium.

2.
Quomodo erga homines.

Vers. 12. *Non irrideas hominem in amaritudine animæ*, seu in angustia, dolore, mœstitia constitutum. *Est enim qui humiliat, & exaltat circumspector Deus*. Nam Deus tuam annotat irrisionem, & cum sit, a quo eiectio, & exaltatio profluunt, sciet irrisum à te exaltare, & te irrisorem irridendum fortuna commutata exponere. * Vt nullum in deiecta fortuna constitutum despicias, memor sis sortis, & vicissitudinum, quibus mortales sunt obnoxij.]

Memor vicissitudinum, queis sunt mortales obnoxij, deiectos à fortuna ne despicias.

Vers. 13. *Noli arare mendacium*, fabricare, concinnare, *aduersus fratrem tuum, neque in amicum similiter facias*. * Contra fratrem seu proximum mendacium machinari, iniustitia est: aduersus autem amicum fraudibus si vtaris, non solum perpetras iniustitiam, sed teipsum vilissimum homuncionem esse profiteris.

Qui contra proximú machinatus mendacium, iniustus apparet: qui contra amicum, se iniustum & vilem se ostentat.

Vers. 14. *Noli velle mentiri omne mendacium*, seu nullum mendacium proferas. *Assiduitas enim illius non est bona* (Miosis est, minus enim dicitur, quam significatur) consuetudo mentiendi est admodum mala. * Ad consuetudinem verò mentiendi præcauendam, oportet, vel vnicum mendacium vitare. Hoc enim est mendacij ingenium, vt ex vno in aliud facilè producatur, vnde adquiritur mentiendi consuetudo.]

Qui semel mentitur, facilè in plura mendacia prolabitur, vnde mentiendi habitum acquirit.

Vers. 15. *Noli verbosus esse in multitudine presbyterorum*, seu virorum prudentum, apud quos plus honoris silentio, quàm multiloquio acquires. *Et non iteres verbum in oratione tua*. Apud Deum autem in precibus (sic Græcè) tuis inutilem vita verborum reiterationem. * Deus enim prima prolata sillaba percipit cordis affectum, eique respondet.] * Existimo, hîc attentionem inter orandum persuaderi, vt non sit opus verba semel prolata repetere.]

Deus prima precum prolata sillaba percipit cordis affectum.
Attentio in oratione.

Vers. 16. *Non oderis laboriosa opera, & rusticationem*, seu agriculturam *creatam*, seu institutam *ab Altissimo*. Tulit enim Deus hominem, *& posuit eum in paradiso voluptatis, vt operaretur*. *Gen.* 2. 15. * Laborem manuum Deus instituit, otiositatem à Diabolo institutam esse quis dubitet?]

Laborem Deus instituit, diabolus verò otiositatem.

Vers. 17. *Non te reputes* Græcè, *non te computes*, annumeres *in multitudine indisciplinatorum*. Græcè, *peccatorum*. omnis enim peccator indisciplinatus, seu stultus obiicitur. Ac si diceret, Non permittas, te inter peccatores annumerari improbè viuens: sed ad iustorum cœtum iustè degens accurre.

Vers. 18. *Memento iræ*, vindictæ scilicet, peccatorum, *quoniam non tardabit*. Repentè enim assolet euenire. * Etsi aliquando tardare videatur, verè non tardat, diuturna enim hominis vita quasi momentum est.]

Hominis diuturnior vita quasi momentum est.

Vers. 19. *Humilia valde spiritum tuum. quoniam vindicta carnis impij ignis, & vermis*. Vindex Dei ira in carnem seu corpus peccatoris per ignis & vermium cruciatus desæuiet. Periculum autem tam ingens euadit humilitas, qua quia Deo eiusque legibus se submittit.

Vers. 20. *Noli præuaricare in amicum pecuniam differentem*. LXX. *propter rem indifferentem*, qualis v.gr. est pecunia. Id est, noli amicum alias sat fidum alienare à te, vel repellere propter pecuniam, aut quamlibet rem externam tibi abnegatam, aut dilatam. *Nec fratrem charissimum auro spreueris*, seu propter aurum. * Nempe omni auro, omni thesauro pretiosior, ac vtilior est fidus amicus.

3.
Quomodo erga amicum, Sacerdotes, parentes, filios, vxorem, &c.
Omni auro pretiosior fidus amicus.

Vers. 21. *Noli discedere à muliere sensata, & bona*, prudenti & honesta, *quam sortitus es in timore Domini*, quæ tibi in coniugem adaptasti iuxta sacras matrimonij leges. *Gratia enim verecundia illius super aurum*. * Si enim mulier prudens ac verecunda, seu honesta sit, pluris est quam aurum facienda.]

Coniux prudens & verecunda pretiosior auro.

Vers. 22. *Non lædas seruum in veritate operantem*. Ne affligas duriter tractando, aut laboribus atterendo seruum tuum fideliter agentem. *Neque mercenarium dantem animam suam*, seu se tibi totum impendentem, & qui se nonnunquam vitæ discrimini tua causa obiicit.

Vers. 23. *Seruus sensatus*, prudens *sit tibi dilectus quasi anima tua, non defraudes illum libertate* ei onera quasi mancipio adiiciens, quæ tibimetipsi nequaquam adiiceres. * Si ergo quasi anima tua, siue sicut tu ipse à te est diligendus seruus fidelis, non sicut mancipium, sed sicut liber erit tractandus: Dignus enim est degere sicut liber, seruus, qui mancipij ingenium non sapit.] Neque inopem derelinquas illum, iuxta *Deuteron.* 15. 13. in quo dicitur, *Quem libertate donaueris, nequaquam vacuum abire patieris, sed dabis viaticum*, seu ad vitam sustentandum necessaria largire. Sunt qui libertate donant seruum senectute pressum, sed dimittentes inopem, magis eum efficiunt seruum, quàm erat, cogunt enim illum grauiori necessitatis & inopiæ seruituti addici.]

Seruus, qui fidelitatē seruans, mancipij non sapiens ingenium quasi liber est tractandus.
Qui seruum libertate donat, sed pauperē dimittit, grauiori eum addicit seruituti.

Vers. 24. *Pecora tibi sunt? Attende illis*. Græcè, visita illa, inspice. *Et si sunt vtilia, perseuerent apud te*. Nam si inutilia reddantur, aut vende, aut macta illa, & in cibum, vsumque familiæ conuerte.

Vers. 25. *Filij tibi sunt? erudi illos. Et curua illos a pueritia illorum*, ceruicem eorum deprime, vt à pueritia rectum contrahant habitum perpetuo mansurum. Nam si filij à pueritia non corripiantur, serò postmodum eis moderamen adhibebitur.]

Filius à pueritia iugo assuescat.

Vers. 26. *Filiæ tibi sunt? serua corpus illarum*, longè remotis impudicitiæ corruptelis. * Muliebris enim fragilitas diligentiori eget custodia.] *Et non ostendas hilarem faciem tuam ad illas*, vt seueritate cultus, & timore à leuitate agnata coerceantur. O quot filiarum pudor nimia parentum benignitate perijt!]

Muliebris fragilitas diligentiori eget custodia.
Filiarum pudor nimia parentū benignitate deperijt.

Vers. 27. *Trade filiam nuptui*, cum ad nubiles annos accesserit. *Et grande opus feceris*, & ingenti te cura leuaueris. *Et homini sensato da illam*,

[illegible] curans vt vit eius mente sit præ[illegible]cus, quam diuitiis. * Nihil enim opes pro[illegible]t [illegible] imo nimium officiunt, si non adsit ad [illegible] vi[illegible] m[illegible] riti prudentia.]

Fil[illegible] tua [illegible] te [illegible] te p[illegible] quam [illegible] tiis.

Vers. 28. *Mulier si est tibi secundùm animam tuam*, si vxor in tuo desiderio aguatam sis na[illegible]ctus, *ne proijcias illam*, dato libello repudij. *Et odibili ne [illegible]edas te*, & odiu dignæ ob peruica[illegible] [illegible]latatem insuaues mores, vel etiam [illegible], non fidas, ne tradas te in matrimum, [illegible] domus pacem, & thori immunitatem [illegible].

[illegible] 29. 30. *In toto corde tuo honora patrem tuum [illegible] gemitus matris tuæ ne obliuiscaris*, quos [illegible] vtero gestando, enit[illegible]ndo, lactan[illegible]ndo protul[illegible]r, hoc [illegible]st, labores, quos [illegible] causa tolerauit. * Q[illegible]tum q[illegible]idem ine[illegible]mo[illegible] n[illegible]n sunt filij qu[illegible] matri irreuerentes [illegible]a [illegible]tur.] *Memento*, inquam, gemituum [illegible] tuæ, *quoniam nisi per illos natus non fuisses*. *Et [illegible]tribue illis*, id est, parentibus, per quos n[illegible]es, & sine quibus ortus non fuisses, gra[illegible]tu[illegible] [illegible]tri[illegible]uens eis, *quomodo & ipsi tibi*. Q[illegible] [illegible]modum ipsi tibi bona tribuerunt, tu etiam ill[illegible], vicissim bona repende.

Vt [illegible] cis ma[illegible] secor[illegible] botum, [illegible] [illegible]lerant.

Vers. 31. *In tota anima tua time Dominum, & Sacer[illegible]tes [illegible] sanctifi[illegible]* Græcè, suspice, admirar[illegible], [illegible]rer[illegible]. * Postquam Dei timorem monuit nos, [illegible]l[illegible]co reuerentiam Sacerdotibus ex[illegible]bend[illegible] commendauit. Post Deum enim, [illegible] [illegible]n Deo Sacerdos Dei Vicarius te[illegible] [illegible]s obi[illegible]tur.]

[illegible] Deum, [illegible] simul cū [illegible] Sacer[illegible] [illegible] reuerendos o[illegible]ci[illegible]m.

Vers. 32. *In omni virtute tua dilige eum, qui te [illegible] creatorem tuum. Et Ministros eius ne [illegible]relinquas*, id est, Sacerdotes eius primi[illegible] [illegible]nis, oblationibus ale, & sustenta. [illegible] D[illegible] pudeat, Sacerdotes non semel ostia[illegible] [illegible]d. [illegible]at, Dei vicarios Deos dixerim ege[illegible] [illegible]ni.]

Pudeat [illegible] te [illegible] cate Sa[illegible] dotes [illegible] Vicarios.

Vers. 33. *Honora Deum ex tota anima tua, & [illegible] Sacerdotes: & propurga te cum brachijs*, [illegible]tionibus brachiutum, seu quas bra[illegible]nibus tuis offers, purga, & expia [illegible].

[illegible] 34. *Da illis partem, sicut mandatum est [illegible] (Le[illegible] 2. 1.) primitiarum, & purgationis.* In[illegible] [illegible] victimis pro purgatione leprosi, men[illegible]stru[illegible], aut alia ratione immundi, lege veteri præceptas. Vel portionem victimarum, quæ pro purgatione peccati offerebantur. *Et de negligentia tua purga te cum paucis*, præsentibus, vt coram paucis tuum peccatum aperiens, melius tuæ famæ consulas, nec alios ad scandalum incites. Aptius τὸ *paucis* explico de paucitate victimarum ac si diceret: Paucis victimis, & sumptibus te purga, si pauperes, nec habes multa, aut magna, quæ offeras. * Deus enim in exigua victima, & oblatione solùm affectus aspicit magnitudinem.]

Deus in exiguis oblationem magnitudinem affectus aspicit & recipit.

Vers. 35. *Datum brachiorum tuorum*, armorum scilicet dexterorum, qui Sacerdoti debebantur, *& sacrificium sanctificationis*, seu holocaustum (quod totum Domino sanctificabatur.) *offeres Domino: & initia sanctorum*, id est, primitias, quæ debentur sanctis, seu sanctificatis Sacerdotibus.

Vers. 36. *Et pauperi porrige manum tuam*. Non tantum Sacerdotibus benefaciendum, illis dando primitias, &c. Sed communibus etiam pauperibus largiendum subsidium. *Vt perficiatur propitiatio, & benedictio tua*. Vt perfecta sit & absoluta actio, qua tibi Deum propitium reddis. * Quasi imperfecta sit negotiatio propitiationis, vbi eleemosyna locum non obtinet.]

Quasi imperfecta est negotiatio propitiationis, vbi eleemosyna non adest.

Vers. 37. *Gratia dati in conspectu omnis viuentis*. Datum siue donum gratum est omni viuenti. *Et mortuo non prohibeas gratiam*, seu gratia tua, beneficentia, & liberalitas ad mortuos extendatur per eleemosynas, & sacrificia, &c.

Vers. 38. *Ne desis plorantibus*, seu afflictis *in consolatione: & cum lugentibus ambula*. Flendum enim est cum flentibus vt *Rom.* 12. 11. monet Apostolus.

Vers. 39. *Non te pigeat visitare infirmum: ex his enim in dilectione firmaberis*. Græcè, *amaberis*, diligeris.

Vers. 40. *In omnibus operibus tuis memorare nouissima tua, & in æternum non peccabis*. Quæ te in fine manent, mortem, iudicium, æternas pœnas, gloriam in omni opere mente euolue, & huiusmodi recordatio ita te afficiet, vt nunquam te peccare permittat. * Certè ex nouissimorum obliuione existimo cuncta crimina ortum habere.]

Ex obliuione nouissimorum cuncta crimina ortum habent.

CAPVT VIII.

Quonammodo nos gerere debeamus erga potentiores, verbosos, resipiscentes, iracundos, stolidos, &c. Siracides monet.

1. NON litiges cum homine potente, ne fortè incidas in manus illius. 2. Non contendas cum viro locuplete, ne fortè contra te constituat litem tibi. 3. multos enim perdidit aurum & argentum, & vsque ad cor regum extendit & conuertit. 4. Non litiges cum homine linguato, & non strues in ignem illius ligna. 5. Non communices homini indocto, ne male de progenie tua loquatur. 6. Ne despicias hominem auertentem se à peccato, neque improperes ei, memento quoniam omnes in correptione sumus. 7. Ne spernas hominem in sua senectute: etenim

ex nobis ſeneſcunt. 8. Noli de mortuo inimico tuo gaudere: ſciens quoniam omnes morimur, & in gaudium nolumus venire. 9. Ne deſpicias narrationem presbyterorum ſapientium, & in prouerbiis eorum conuerſare. 10. ab ipſis enim diſces ſapientiam, & doctrinam intellectus, & ſeruire magnatis ſine querela. 11. Non te prætereat narratio ſeniorum: ipſi enim didicerunt à patribus ſuis: 12. quoniam ab ipſis diſces intellectum, & in tempore neceſſitatis dare reſponſum. 13. Non incendas carbones peccatorum arguens eos, & ne incendaris flamma ignis peccatorum illorum. 14. Ne contra faciem ſtes contumelioſi, ne ſedeat quaſi inſidiator ori tuo. 15. Noli fœnerari homini fortiori te: quòd ſi fœneraueris, quaſi perditum habe. 16. Non ſpondeas ſuper virtutem tuam: quod ſi ſpoponderis, quaſi reſtituens cogita. 17. Non iudices contra iudicem: quoniam ſecundùm quod iuſtum eſt iudicat. 18 Cum audace non eas in via, ne fortè grauet mala ſua in te: ipſe enim ſecundum voluntatem ſuam vadit, & ſimul cum ſtultitia illius peries. 19. Cum iracundo non facies rixam, & cum audace non eas in deſertum: quoniam quaſi nihil eſt ante illum ſanguis, & vbi non eſt adiutorium, elidet te. 20. Cum fatuis conſilium non habeas: non enim poterunt diligere niſi quæ eis placent. 21. Coram extraneo ne facias conſilium: neſcis enim quid pariet. 22. Non omni homini cor tuum manifeſtes: ne fortè inferat tibi gratiam falſam, & conuitietur tibi.

COMMENTARII.

1. *Quomodo ſe gerere debeas cum potenti homine.*

VERS. 1. *Non litiges cum homine potente, ne fortè incidas in manus illius*, ne ſuccumbas in certamine. Licet enim varius ſit belli euentus, potentiori plerumque victoria cedit.

Verſ. 23. Non contendas cum viro locuplete, ne fortè contra te conſtituat litem tibi. Græcè, *Ne conſtituat contra te pondus.* Nihil enim lite ponderoſius & moleſtius.] Ne ſcilicet grauet, & opprimat te, diuitiis teſtes, vel Iudices iniquos contra te ſubornando, efficiatque, vt in contrariam partem inclinet ſententia appoſito auri pondere: ad eum modum, quo bilances in eam partem inclinantur, quæ maiori eſt pondere grauata. * O quotiens balans iuſtitiæ auri pondere in partem contrariam veritati inclinatur!] *Multos enim perdidit aurum, &c.* Suam vim pecunia in præcordiis Principum non ſemel exeruit, inflexit, & mutauit, vt æquitatis iura violarent.

Nihil lite graui & moleſtius.*

Auri pondus facit balancem iuſtitiæ in iniuſtiam inclinare.

2. *Quomodo cũ linguato.*

Verſ 4. Non litiges cum homine linguato, &c. Si litiges cum linguato, perindè agis, ac ſi ligna igni ſuggeras; maius enim contentionum incendium excitatur.

Verſ. 5. Non communices homini indocto, Græcè, *indiſciplinato.) ne malè de progenie tua loquatur,* ne ſi quod dedecus eſt, aut macula generis tui, ea tibi ille iratus obiiciat. * Profectò indocti, indiſciplinati, ſtulti homuncionis eſt, defectus generis obiectione iracundiæ ſatisfacere.]

Stulti hominis eſt, iracundiæ ſatisfacere obiiciendo alij generis defectus.

Verſ. 6. Ne deſpicias hominem auertentem ſe à peccato, neque improperes ei, peccata ante admiſſa, quorum illum modo pœnitet, & à quibus ſe auertit. * Iam enim peccata illa apud Deum non extant pœnitudine abolente: vndè iniquum eſt, de falſo crimine hominem accuſare: peccatum enim quaſi non fuit, cum vera animus pœnitentia diluitur.] *Memento quoniam omnes in correptione ſumus,* ſeu in peccato, propter quod nos ipſi corripere debemus, & ab aliis meremur corripi. * Memor peccati tui, aliorum crimen non improperabis.]

3. *Quomodo cũ pœnitente.*

Quaſi de falſo crimine alium accuſas cum ei peccata pœnitudine abluta improperas.

Memor peccati tui, aliorum crimen non improperabis.

Verſ. 7. Ne ſpernas hominem in ſua ſenectute: etenim ex nobis ſeneſcunt, cum ſenes fiunt, non mutant hominis naturam, potius ſunt noſtræ ætatis complementum, & perfectio: & quæ in ſene tibi modo deſpicienda videntur, eadem tibi, ſi ſeneſcis contingere poterunt.

4. *Quomodo cũ ſene?*

Verſ. 8. Noli de mortuo inimico tuo gaudere: ſciens, quoniam omnes morimur, & in gaudium nolumus venire, ægre ſcilicet ferimus, ſi aliquem prauè nobis affectum ſuſpicamur in obitu noſtro capturum eſſe voluptatem.

Verſ. 9. 10. Ne deſpicias narrationem presbyterorum Sapientium, ſiue ſenum, qui Sapientia pollent. *Et in prouerbiis eorum conuerſare.* Audi, retine, & repete prouerbia, adagia, ſimilitudines, ſententias, quibus mores formantur, quæ frequenter in ſuis ſermonibus ſenes vſurpant. * Indecens enim ſenibus eſſet, futiles, & inutiles proferre ſermones.] *Ab ipſis enim diſces Sapientiam, & doctrinam intellectus,* prudentiam ſcilicet qua quis intelligenter ſeu prudenter cum quibuſlibet verſetur, & ſua munia peragat: *& poſſit ſeruire magnatis ſine querela,* faciliter ſcilicet, & cum proſpero euentu.

Indecens ſeni eſſet, inutiles proferre ſermones.

Verſ. 11. 12. Non te prætereat narratio ſeniorum: ipſi enim didicerunt à patribus ſuis, quorum auctoritate decor doctrinæ acceſcit. *Quoniam ab ipſis diſces intellectum,* prudentiam, *& in tempore neceſſitatis dare reſponſum aptum,* congruum.

Verſ. 13. Non incendas carbones peccatorum, arguens eos. Peccatorem, qui abſtrahi non vult à crimine, ne arguas, ne tua correptio ſit velut flatus Sopitum ignem ſuſcitans, & carbones accendens. *Et ne accendaris flamma ignis peccatorum illorum,* ſeu ne a peccatoribus iratis & excandeſcentibus ipſe lædaris. * Non ſemper charitas obligat, peccatores corripere.]

5. *Quomodo cũ impœnitente, & contumelioſo?*

Non ſemper obligat charitas peccatores corripere.

Verſ. 14. Ne contrà faciem ſtes contumelioſi, ne cum contumelioſo rixeris, iurgeris: *Ne ſedeat quaſi inſidiator ori tuo,* ne ipſe omnia verba tua obſeruans, occaſionem arripiat, te

in

in verbo aliquo ad prauum sensum detorto, capiendi.

6\. *Vers.* 15. *Noli fœnerari homini fortiori te*, seu fuge mutuo dare (fœnus aliquando in bonam partem in Scriptura accipitur) homini te potentiori. *Quod si fœneraueris, quasi perditum habe*: nec enim ab illo recuperabis debitum. Vel enim non audebis exigere, vel potentia vtens, dolis tuum ius infirmauit. * Proceres quidem rarò aut nunquam debita soluunt.]

Quomodo cauto mutuum, & fideiussionem.

Proceres rarò, aut nunquam debita soluunt.

Vers. 16. *Non spondeas super virtutem tuam*, seu supra vires tuas fideiubere fuge. *Quod si spoponderis quasi restituens cogita.* Sæpè enim, imò plerumque fit, vt fideiussores soluere cogantur.

7\. *Vers.* 17. *Ne iudices contra Iudicem*, ne temere Iudicis sententiam iniustam esse existimes. *Quoniam secundum quod iustum est iudicat.* ... enim iuste iudicat, & tu iniustè iudicasse ... so existimas, eo, quod rationes queis ni... fuerit, non agnoscas. * Et quisnam litigator cum contrariam sobit sententiam, non iudicauit, Iudicem se iustè gessisse?]

Quomodo cum iudice?

Litigator victus semper ... Iudicem iniustè iudicasse.

Vers. 18. *Cum audace non eas in via*, cum temerario, ... non facias: *Ne forte grauet mala sua in te*, ne ... iniurius fortasse sit de more, tuque tanquam illius comes vt culpæ particeps, pœnæ, cum illo innocens subiiciaris. *Ipse enim secundum voluntatem suam vadit, & simul cum stultitia illius peries.* Ille suas cupiditates

8\.

Quomodo cum audace & ...

sequitur temerarius: quæ quidem te innocentem, & illum nocentem ad exitium adducent. * Nunquam enim praua societas potest non esse noxia.]

Nunquam praua societas noxia nō est.

Vers. 19. *Cum iracundo non facias rixam; & cum audace non eas in desertum*, ne te solùm opprimat. Quàm hoc sit verum, Abelis à Caino occisi ostendit exemplum. *Quoniam quasi nihil est ante illum sanguis*, ita succensus facinus leue putat sanguinem exitialiter cuiusque profundere. *Et vbi non est adiutorium, elidet te*, vbi non adest qui defendat te comprimendo iratum, miserè deperibis.

Vers. 20. *Cum fatuis consilium non habeas.* à fatuis consilia non petas: *non enim poterunt diligere, nisi quæ eis placent*, fatua scilicet, periculosa consilia proferent fatuo agnata ingenio. 9.

Quomodo circa consilia capiendat.

Vers. 21. *Coram extraneo ne facias consilium.* Græcè, extraneo ne committas secreta quæque, vel quæ seruari oportet: *nescis enim, quid pariet*, nescis, quid ex auditis à te tanquam ex concepto semine apud se machinabitur, & tandem suo tempore tuam in pernitiem enitetur. * Stultus est, qui extraneo cordis arcana rescerat.]

Stultus, qui arcana sua extraneo fidit.

Vers. 22. *Non omni homini cor tuum manifestes: ne forte inferat tibi gratiam falsam*, seu beneuolentiam fictam ostendat: *& conuitietur tibi*, seu reponat pro gratia contumeliam, aut conuitium, te obloquens, & quæ agis damnans, & irridens.

CAPVT IX.

Vt caueas Zelotypiam, & non necessaria fœminarum consortia: vt fugias nouos amicos præsertim potentes, iniustos, linguosos, temerarios, à Iesu Sirach edoceris.

1\. NON zeles mulierem sinus tui, ne ostendat super te malitiam doctrinæ nequam. 2. Non des mulieri potestatem animæ tuæ, ne ingrediatur in virtutem tuam, & confundaris. 3. Ne respicias mulierem multiuolam: ne fortè incidas in laqueos illius. 4. Cum saltatrice ne assiduus sis: nec audias illam, ne fortè pereas in efficacia illius. 5. Virginem ne conspicias, ne fortè scandalizeris in decore illius. 6. Ne des fornicariis animam tuam in vllo, ne perdas te, & hæreditatem tuam. 7. Noli circumspicere in vicis ciuitatis, nec oberraueris in plateis illius. 8. Auerte faciem tuam à muliere compta, & ne circumspicias speciem alienam: 9. propter speciem mulieris multi perierunt: & ex hoc concupiscentia quasi ignis exardescit. 10. Omnis mulier, quæ est fornicaria, quasi stercus in via conculcabitur. 11. Speciem mulieris alienæ multi admirati, reprobi facti sunt, colloquium enim illius quasi ignis exardescit. 12. Cum aliena muliere ne sedeas omnino, nec accumbas cum ea super cubitum: 13. & non alterceris cum illa in vino, ne fortè declinet cor tuum in illam, & sanguine tuo labaris in perditionem. 14. Ne derelinquas amicum antiquum: nouus enim non erit similis illi. 15. Vinum nouum, amicus nouus: veterascet, & cum suauitate bibes illud. 16. Non zeles gloriam & opes peccatoris: non enim scis quæ futura sit illius subuersio. 17. Non placeat tibi iniuria iniustorum, sciens quoniam vsque ad inferos non placebit impius. 18. Longè abesto ab homine potestatem habente occidendi, & non suspicaberis timorem mortis. 19. & si accesseris ad illum, noli

aliquid committere, ne fortè auferat vitam tuam. 20. Communionem mortis scito: quoniam in medio laqueorum ingrediens, & super dolentium arma ambulabis. 21. Secundùm virtutem tuam caue te à proximo tuo, & cum sapientibus & prudentibus tracta. 22. Viri iusti sint tibi conuiuæ, & in timore Dei sit tibi gloriatio, 23. & in sensu sit tibi cogitatus Dei, & omnis enarratio tua in præceptis Altissimi. 24. In manu artificum opera laudabuntur, & princeps populi in sapientia sermonis sui, in sensu verò seniorum verbum 25. Terribilis est in ciuitate sua homo linguosus: & temerarius in verbo suo odibilis erit.

COMMENTARII.

1.

Fugiendam zelotypiam docet.

ERS. 1. *Non zeles mulierem sinus tui*, ne sis zelotypus, ne male de vxore tua suspiceris. *Ne ipsa ea occasione ostendat super te malitiam doctrina nequam*, quam tu male suspicando, illam docuisti. Quasi diceret, Ne furtè adulteretur, aut te veneno perimat, aut alia via tibi noceat. * Multa enim scelera docet vxorem mariti imprudens zelotypia, quæ alioqui nullum malum cogitaret.]

Multa mala docet vxorē mariti zelotypia.

2.

Vitādum fœminarum cōsortium.

Vers. 2. Non des mulieri potestatem animæ tuæ, ne vxori quidem te ita tradas, vt possit in te, & de te quidquid voluerit: *nè ingrediatur in virtutem tuam, & confundaris.* Græce, *ne ascendat super te*, & dominetur, ac præualeat tibi, & animo tuo, tui equidem confusione, ac dedecore. * Magna enim viri, qui caput mulieris est à Deo constitutus ab vxore costa, seu membro eius gubernari: sicut indecens contra naturam esset, si manus leges capiti indiceret.]

Indecentissimum est viro capiti ab vxore, eius costa, gubernari.

Vers. 3. Ne respicias mulierem multiuolam, seu multos amantem, & optantem, eam appetendo. Græcè, *Ne occurras meretrici.* Quælibet enim mulier, quæ plus, quàm vnum amat, vel optat, infami meretricis nomine digna obiicitur.] *Nè fortè incidas in laqueos illius.* * Preme verbum, *Ne respicias.* oculos supprime, visu enim luxuriei tentationes assolent apparari.]

Mulier, quæ plus, quam vnum amat, meretrix ubi sit.

Visu parantur luxuriei tentamina.

Vers. 4. Cum saltatrice ne assiduus sis. Græcè, *cum cantatrice*, auersare fœminam cantatricem & saltatricem, *nec audias illam, ne fortè pereas in efficacia illius.* Magnam enim habent illecebram mulierum saltationes, & cantus. * Memento Herodes, qui saltatricis petitione caput Ioannis Baptistæ amputauit: si non velis ad memoriam Vlisem afferre, qui nauis arbori se alligare iussit, ne Syrenum efficaci cantu ad exitium alliceretur.]

Fœminæ saltatricis, aut cātatricis fugiēdus aspectus.

Vers. 5. Virginem ne conspicias pulchram, *nè fortè scandalizeris*, seu in ruinam luxuriæ traharis, *in decore illius.*

Vers. 6. Ne des fornicariis animam tuam in vllo, seu meretricibus te non tradas in re vlla nec aspectu, nec colloquio, nec alia consuetudine. *Ne perdas te, & hæreditatem tuam.* * Te quidem, quia fornicatio corpus eneruat, famam maculat, conscientiam æternæ damnationis ream efficit. Hæreditatem verò, quia meretrices pecuniarum, omniumque bonorum inexplebiles sunt voragines.]

Meretrices hominem, & eius opes perdunt.

Vers. 7 Noli circumspicere in vicis ciuitatis, &c. Hæc enim curiositas damnum affert, si contingat errantem in formosam fœminam oculos intendere. * Castitas enim cautela, sensuumque custodia conseruatur.]

Castitas sensuum custodia conseruatur.

Vers. 8. Auerte faciem tuam à muliere compta, seu fucis infecta, *& ne circumspicias speciem alienam.* Illa enim species, seu pulchritudo fœminæ comptæ propria non est, sed aliena, illam enim mulier à purpurisso, ac cerussa mutuo accepit.] * Loco illius verbi. *A muliere compta*, in Græco est, *A muliere pulchra.* Profectò si non esset sacra hæc translatio, sed profani Auctoris lectio, ei repugnarem. Mulier enim compta, seu fucis infecta difficilè potest veram pulchritudinem ostentare. Nec pulchritudo vera noua pictura indiget. * Ego quidem crediderim, eam, qui curat faciem pigmentis illinire, fœditate laborare, quam satagit ementito decore operire.]

Fœminæ comptæ aliena est pulchritudo, fucorum videlicet.

Difficile potest mulier compta pulchritudinem ostentare veram.

Plerumque fœda est mulier, quæ fucis vtitur.

Vers. 9. Propter speciem mulieris multi perierunt, &c. Oportet ergo oculos auertere ab eius pulchritudine, si laqueus est quo capiaris facilè, & a quo difficilè expediaris, & in quo plerumque depereas.

Vers 10. Omnis mulier, quæ est fornicaria, quasi stercus in via conculcabitur. Quid enim vilius despiscabiliusque scorto esse potest?

Vers. 11. Speciem mulieris alienæ. seu non suæ, *multi admirati, reprobi*, seu improbi *facti sunt: Colloquium enim illius quasi ignis exardescit*, exurit. * Plures vidi, qui pulcherrimæ vxoris propriæ formam despiciunt, & mediocrem alienæ pulchritudinem admirantur. Heu praui affectus noxia seductio!]

Plures mariti vxoris pulchræ formā contemnunt, alienæ coniugis inferiorem pulchritudinem admirantur.

Vers. 12. 13. Cum aliena, seu non tua *muliere ne sedeas omninò, nec accumbas cum ea super cubitum.* Ne assideas cum alterius vxore præsertim in mensa, in eodem lectulo recumbēdo, in sinu illius, aut vice versa. Quia omnis huiusmodi contactus, ac vicinitas habet illecebram. *Et non alterceris cum illa in vino*, ad æquales haustus illam inuitando: *ne fortè declinet cor tuum in illam, & sanguine tuo labaris in perditionem*, id est, praua concupiscentia (cuius sedes est in sanguine hepatis) ad exitium traharis. * Ego quidem aliter vero, *& sanguine tuo labaris in perditionem*, ad vitij huius crudelitatem allicio. Luxuriæ enim cruentissima voluptas amatores suos, instar Dalidæ iugulo tradit.] Aliter expendo, Ne sanguine tuo luas, quæ peccaueris, marito illius iniurias suas, aut suspiciones iniuriæ vindicante. * Suspitiones, inquam, nam coniugalis thalamus stricto iure apud ingenuum virum adeò gaudet, vt suspiciu aliquando sufficiat ad innoxium vere sanguinem profundendum: vel leuis namque suspicio ius mundi cultoribus violasse videtur.]

Vitium luxuriæ crudelissimum est.

Thalami cōiugalis ius vel leui libidinis suspicione violari videtur.

Vers. 14. Ne derelinquas amicum antiquum: nouus enim non erit similis illi. Vetus enim magis cognitus est longo experimento, & plus ei debemus 3.

Amicus antiquus nō dimittendus.

bemus fidere, quàm nouo adhuc non probato. Certè vt vetus retineatur, sufficit, multo tempore veterem amicum posse appellari, nomenque illud infidelitate non amic.]

Vt vetus amic' cōseruetur, sufficit longo tēpore apud te amici nomē non amisisse.

Vers. 15. Vinum nouum amicus nouus, &c. Si autem nouum amicum tibi aptare decernas, ne illico illi fidas, sed vti assoles vinum nouum non haurire donec veterascat; pari ratione cum diuturno tempore amicum probaueris, erit tibi iucundus, & vtilis: fidere enim illi poteris, arcanaque pectoris tui cum illo communicare.

1. *Vers. 16. Non zeles gloriam, & opes peccatoris, &c.* Ne peccatorum felicitatem inuideas: cum ignorer, quænam futura sit vltima quasi fabulæ pars, scilicet an eum æterna expectet egestas.

Ab eo dogmate malus tenddo.

Vers. 17. Non placeat tibi iniuria iniustorum, quam aliis inferre assolent: *sciens quoniam vsque ad inferos non placebit impius*, sed odio & abominationi erit Deo, vsque dum ad inferos descendat, id est, perpetuo Deo erit inuisus, quamdiu in impietate sua perstabit.

Vers. 18 19. Longe abesto ab homine potestatem habente occidendi: & non suspicaueris timorem mortis, id est, non anxie timebis tibi a morte, vel mortis periculo. * Hinc colliges quanto cum timore debeat peccator semper viuere, qui necessariò adest iuxta Hominem Deum, qui potestatem occidendi, & mittendi in gehennam habet] *Etsi accesseris ad illum, noli aliquid committere scelus, ne fortè auferat*, vitam tuam. Coram Iudice enim delinquere, exitiale quidem est.

Timeat peccator à Deo potestatem habente occidendi elongari neque.

Vers. 20. Communionem mortis scito, seu cogita quod apud Principes vulgata & communis consuetudo sit, morte plecti, & vltimo supplicio affici paruas ob causas. *Quoniam in medio laqueorum ingrdieris, & super dolentium armas ambulabis*, inter dolentium, seu iratorum arma ambulas, quare nihil facilius, quàm vt armis illis pereas. * Agere igitur cum Principe, idem est, ac communicare, versari cum morte.] In Græco habetur, *Ambulas per pinnas murorum Vrbis*, quod periculosissimum est, ne impetaris armis, & telis eorum, qui infernè Vrbem obsident. * Porrò eorum vita qui apud Principes valent, periculis est plena, nullus enim est, qui contrà illum linguæ saltem telum conturquere non gaudeat.]

Agere cum Principe, idē est, ac versari cum morte.

Qui valet apud Reges, omnium telis exponitur vulnerandus.

Vers. 21. Secundum virtutem tuam caue te à proximo tuo, ne nimium illi fidas: *& cum Sapientibus, & prudentibus tracta.* Non sufficiat proximum tuum esse, vt cum eo ineas amicitiam; sed ex proximis elige prudentes, quorum amicitiam, seu consuetudinem poteris securius ambire.

Vers. 22. 23. Viri iusti sint tibi conuiuæ, & in timore Dei sit tibi gloriatio. Et in sensu sit tibi cogitatus Dei, seu cum prudentia & Sapientia de Deo cogita, ne cogitatio tua erronea sit, absona, absurda, Deo indigna, vel à veritate abhorrens. *Et omnis enarratio tua in præceptis Altissimi*, stude semper loqui de præceptorum Dei obseruatione, vt audientes te ad eorum impletionem alliciantur.

Vers. 24. In manu artificum opera laudabuntur. Opera mechanica propter artificis peritas manus laudantur, quæ illa perfecerunt. *Et Princeps populi in Sapientia sermonis sui: in sensu verò seniorum verbum.* Laudantur haud aliter Principes cum prudenter loquuntur: & verba seniorum commendatione afficiuntur, cum prudentia sunt, & Sapientia.

Vers. 25. Terribilis est in Ciuitate sua homo linguosus. Nemo enim est, qui sibi ab illo non timeat, ne fortè configatur maledicto quod eius famam laceret. *Et temerarius in verbo suo odibilis erit.* Et præceps, effrænis, petulans odium omnium in se prouocat, cunctorum odium procul dubio meretur.

CAPVT X.

Docet Siracides, quænam virtutes deceant, quænam vitia dedeceant Iudices, & Principes.

1. IVDEX sapiens iudicabit populum suum, & principatus sen-
sati stabilis erit. 2. Secundùm iudicem populi, sic & ministri
eius: & qualis rector est ciuitatis, tales & inhabitantes in ea.
3. Rex insipiens perdet populum suum: & ciuitates inhabi-
tabuntur per sensum potentium. 4. In manu Dei potestas
terræ: & vtilem rectorem suscitabit in tempus super illam.
5. In manu Dei prosperitas hominis, & super faciem Scribæ
imponet honorem suum. 6. Omnis iniuriæ proximi ne memineris, & nihil
agas in operibus iniuriæ. 7. Odibilis coram Deo est & hominibus superbia: &
execrabilis omnis iniquitas gentium. 8. Regnum à gente in gentem transfer-
tur propter iniustitias, & iniurias, & contumelias, & diuersos dolos. 9. Auaro autem nihil est sceleſtius. Quid superbit terra & cinis? 10. Nihil est iniquius
quàm amare pecuniam: hic enim & animam suam venalem habet: quoniam
in vita sua proiecit intima sua. 11. Omnis potentatus breuis vita. Languor
prolixior grauat medicum. 12. Breuem languorem præcidit medicus: sic & rex

hodie eſt, & cras morietur. 13. Cùm enim morientur homo, hæreditabit ſerpentes, & beſtias, & vermes. 14. Initium ſuperbiæ hominis, apoſtatare à Deo: 15. quoniam ab eo, qui fecit illum, receſſit cor eius. quoniam initium omnis peccati eſt ſuperbia: qui tenuerit illam, adimplebitur maledictis, & ſubuertet eum in finem. 16. Propterea exhonorauit Dominus conuentus malorum, & deſtruxit eos vſque in finem. 17. Sedes ducum ſuperborum deſtruxit Deus, & ſedere fecit mites pro eis. 18. Radices gentium ſuperbarum areſecit Deus, & plantauit humiles ex ipſis gentibus. 19. Terras gentium euertit Dominus, & perdidit eas vſque ad fundamentum. 20. areſecit ex ipſis, & diſperdidit eos, & ceſſare fecit memoriam eorum à terra. 21. Memoriam ſuperborum perdidit Deus, & reliquit memoriam humilium ſenſu. 22. Non eſt creata hominibus ſuperbia, neque iracundia nationi mulierum. 23. Semen hominum honorabitur hoc, quòd timet Deum: ſemen autem hoc exhonorabitur, quòd præterit mandata Domini. 24. In medio fratrum rector illorum in honore: & qui timent Dominum, erunt in oculis illius. 25. Gloria diuitum, honoratorum, & pauperum timor Dei eſt: 26. noli deſpicere hominem iuſtum pauperem, & noli magnificare virum peccatorem diuitem. 27. Magnus, & iudex, & potens eſt in honore: & non eſt maior illo, qui timet Deum. 28. Seruo ſenſato liberi ſeruient: & vir prudens & diſciplinatus non murmurabit correptus, & inſcius non honorabitur. 29. Noli extollere te in faciendo opere tuo, & noli cunctari in tempore anguſtiæ. 30. Melior eſt qui operatur, & abundat in omnibus, quàm qui gloriatur, & eget pane. 31. Fili in manſuetudine ſerua animam tuam, & da illi honorem ſecundum meritum ſuum. 32. Peccantem in animam ſuam quis iuſtificabit? & quis honorificabit exhonorantem animam ſuam? 33. Pauper gloriatur per diſciplinam & timorem ſuum: & eſt homo qui honorificatur propter ſubſtantiam ſuam. 34. Qui autem gloriatur in paupertate, quantò magis in ſubſtantia; & qui gloriatur in ſubſtantia, paupertatem vereatur.

COMMENTARII.

1. *Docet Principes Sapientia.*

VERS. 1. *Iudex, vel Princeps*, (cuius præcipuum munus eſt, iudicare) *Sapiens iudicabit populum ſuum*, Græcè, *rudiet*, id eſt, tanta iuſtitia, benignitate, Sapientia ſententiam proferet, vt ſit ſubditis virtutis eruditio. * Sapiens Princeps iudicando Doctor omnium exiſtit.] *Et principatus ſenſati ſtabilis erit.* Græcè, *ordinatus, compoſitus.* * Stabilitas enim Regni in ordine, morumque compoſitione ſiſtit. Non aderit ſtabile Imperium, in quo ſubditorum mores inordinati ac incompoſiti conſpiciuntur.]

Sapiens Princeps iudicando docet omnes virtutem.

Regni ſtabilitas in morum compoſitione ſiſtit.

Verſ. 2. Secundum Iudicem populi, ſic & miniſtri eius. Qualis Princeps, talis populus. * Hic enim ad exemplum Principis componitur.] *Et qualis Rector eſt Ciuitatis, tales & inhabitantes in ea.* * Diſce quales ſint Magiſtratus mores recti, aut iniuſti: & tales in ciuibus plerumque reperies.]

Qualis Princeps, talis populus.

Qualis Magiſtratus, tales ciues.

2. *Verſ. 3. Rex inſipiens perdet populum ſuum, &c.* Regis inſipientia cauſa eſt perditionis populi, quia potentes ſibi arrogant regimen ciuitatum, & iuxta ſuum affectum, & dictamina non ſemper æqua, iniqua ſæpe iura dirigunt. * Princeps equidem qui ab immediato regimine abſtinet, & Miniſtris omnium negotiorum expeditionem committit, aut inſipientia laborat, aut damnabilis incuriæ adſtrictus vinculis miſero detinetur in carcere.]

Dedecet Principes inſipientia.

Princeps, qui immediatè non regit, aut eſt inſipiens, aut damnabili laborat incuria.

Verſ. 4. In manu Dei poteſtas terræ: & vtilem Rectorem ſuſcitabit in tempus ſuper illam. Supremus Princeps terræ Deus, à quo omnis hominum poteſtas tempore opportuno, ſiue cum ei placuerit, ſuſcitabit vtilem populi Rectorem. * Vtilis enim ſubditis Princeps proprium eſt Dei munus.]

Vtilis populo Rex, proprium eſt Dei munus.

Verſ. 5. In manu Dei proſperitas hominis, vt ſcilicet hunc potius, quam illum Principem faciat: vnde hominis, ſeu ciuium proſperitas pendet. * Regnante enim pio ac Sapiente Principe, cuncta erunt proſpera: impio, vel inſipiente tenente clauum Reipublicæ, cuncta ærumnoſa aduerſitate exundabunt.] *Et ſuper faciem Scribæ imponet honorem ſuum.* Viro Sapienti honorem Principatus imponet. *Scriba* apud Hebræos idem eſt, ac Sapiens in lege. Si Princeps Sapiens non fuerit, ei aderit, Dei munere Scriba, ſeu Miniſter, aut Conſiliarius Sapiens, cuius prudentia Imperium vtiliter ac iuſte gubernetur. * Sicut Dei munus eſt Rex pius & Sapiens: ita à Dei munificentiſſima manu accipit populus Miniſtrum pium, ac Sapientem.]

Ex Regis pietate ac Sapientia ſubditorum proſperitas pendet.

Miniſter Regis pius, ac Sapiens Dei donum.

Verſ. 6. Omnis iniuriæ proximi ne memineris. Ex Græco, tua ira diuturna non ſit, cum iniuria afficeris: *& nihil agas in operibus iniuriæ*: & nihil geras contra proximum, quod redolere poſſit, te memorem iniuriæ operari.

3. *Verſ. 7. Odibilis coram Deo eſt, & hominibus ſuperbia: & execrabilis omnis iniquitas gentium*, ſeu hominum. * Alicui placet, τὸ *Omnis iniquitas* idem eſſe ac *Superbia*. Superbia enim quodammodo omnium iniquitatum eſt collectio; vndè non mirum adeo Numini eſſe execrabilem.]

Dedecet ſuperbia.

Superbia quodammodo eſt omnium collectio iniquitatum.

Verſ. 8. Regnum à gente in gentem transfertur

propter

propter iniustitias, & iniurias, & contumelias & diversos dolos. Græcè, *propter pecunias dolosas*, hoc est, fraude ac dolo partas. * Cum videris nutare Regna, eiusque prouincias, aut Vrbes ab aliis Principibus possideri; crede id ortum ab iniustitia, aliisque criminibus ortum duxisse.]

Regna peribunt propter iniustitiam.

4 *Vers. 9. Auaro autem nihil est scelestius*, quia nullum scelus non suadet auaritia; hinc enim rapinæ, vsuræ, sacrilegia, homicidia, periuria, luxuries. Græcè, *Auaro nihil est magis exlex*, seu quod magis legem, ac iura violet. * Fuge ergò auaritiam omnium vitiorum matrem.] *Quid superbit terra, & cinis?* Quid diuitiæ ad superbiam vitæ parantur, cum nihil aliud sit homo, quam terra & cinis? Et quæ parasti, cuius erunt? * Certè vt ab auaritia remoueas affectum, memoria cineris admodum confert.]

Diues auarus. Auaritia omnium parens vitiorum. Memoria mortis auaritiæ medicamen est.

5. *Vers. 10. Nihil est iniquius, quam amare pecuniam: Hic enim, & animam suam venalem habet*; ex quo enim pretio damnationis æternæ se exponit periculo. *Quoniam in vita sua proiecit intima sua*, id est, viscera, & intestina corrumpit, imò & exedit, seu valetudinem lædit grauissime per varios morbos, quos ex nimia solicitudine & anxietate, & animi contentione non rarò contrahit. * Planè amare pecuniam non solùm animæ, sed & corpori est exitiale.]

Diuitiæ iniquitatis. Amor pecuniæ non solùm animæ, sed & corpori est exitialis.

Vers. 11. Omnis potentatus breuis vita. Nomine *Potentatus* ea Imperia signantur, quæ tyrannide exercentur. Quæ quidem diuturna esse non possunt. Nam *Languor prolixior grauat Medicum.* Sicut morbus prolixus Medicum grauat, sic diuturna Reipublicæ affectio sub tyranno Principe, Deo qui Medici instar se habet, grauis est, & molesta. * Vndè ægritudinis causam (quod non semper Medici temporarij norunt) radicitùs auellit, tyrannum perimendo.]

Breuis vita Regis tyranni.

Vers. 12. Breuem languorem præcidit Medicus. Græcè, excidit longum morbum. Sicut Medicus obuiare solet recenti malo, ne inueterato grauetur, nec sanari valeat: ità Deus Principem tyrannicè imperantem solet citò de medio tollere, ne confirmata tyrannide Reipublicæ exitialis fiat. * Profectò tyrannica gubernatio exitialis est Reipublicæ ægritudo, quæ solùm à cœlesti Medico curari potest.] *Ideo Rex tyrannus hodie est, & cras morietur.* Quia huiusmodi Principes Deus diutius viuere non sinit.

Tyrannica gubernatio ægritudo exitialis Reipublicæ.

6. *Vers. 13 Cum enim morietur homo* ille, qui se hominem esse negare videbatur, ex agnata humanæ naturæ miseria *hæreditabit serpentes, & bestias, & vermes*, hæc enim animalia in sepulchris mortuorum cadauera depascunt.

Superbiam Principum subtraxat.

Vers. 14. 15. Initium superbiæ hominis, apostatare a Deo est, id est, descìscere, rebellare deficere à Deo, & eius lege. Id videre est in Adamo, & locum habet in omni superbo. * Certè superbia omnis peccati est initium; quia superbus in omnia crimina prolabi, & procliuis.] *Quoniam ab eo, qui fecit illum, recessit cor eius. Quoniam initium omnis peccati est superbia.* Siue omnis generis peccatorum principatum tenet. * Vel superbia initium est omnis peccati, siue omne peccatum ex superbia suum sumit initium; quia in omni peccato inest quædam generalis superbia, qua se homo à diuinis legibus eximit.] *Qui tenuerit illam, implebitur maledictis*, qui à superbia agi, ac teneri permiserit, non solum implebitur maledictis à Deo & hominibus prolatis: Sed & ipse innumera maledicta proferet. Græcè, *sicut imbrem abominationem emittet* maledicta, iniurias, omnisque generis abominationes, quibus os superbi redundat, & vita vniuersa. *Et subuertet eum in finem*, superbus enim tandem humiliabitur. * Imò non solum *in finem* humiliatur superbus, sed tunc eum superbit, humiliatione, ac deiectione afficitur; ipsum eleuari iam deiici est iuxta illud Dauidis, *Deiecisti eos dum alleuarentur*; non post eleuationem, sed *dum* eleuarentur, nam ipsa eleuationis actio, actio eiectionis erat.]

Superbia omnis peccati est initium. In omnibus peccatis superbia inest.

Superbi in ipsa eleuationis actione deiectionem habent.

Vers. 16. Propterea exhonorauit Dominus conuentus malorum. Ex Græco, insolito, & mirabili modo dehonestauit. * Nam vt superbum deiiciat, plura Deus sæpè adeo noua disponit, vt videantur mirabiliter esse excitata.] *Et destruxit eos vsquè in finem*, omnino deiecit.

Vt superbum humiliet, videtur Deus miracula excitare.

Vers. 17. Sedes Ducum superborum destruxit Deus: & sedere fecit mites pro eis, seu disposuit Deus, vt humiles sedem, quam indignè occupabant superbi, obtinerent.

Vers. 18. Radices gentium superbarum arefecit Deus: & plantauit humiles ex ipsis gentibus. id est, superborum loco alias gentes humiles substituit.

Vers. 19. Terras gentium euertit Dominus superbarum videlicet, *& perdidit eas vsque ad fundamentum.* Ex turri superba illa nec primus fundaminis lapis in terra remansit.

Vers. 20. Arefecit ex ipsis, & disperdidit eos, id est, ipsas terras arefecit, *& cessare fecit memoriam eorum à terra.* Sanè superborum Sodomorum regionem igne submisso non arefecit solùm, sed & redegit in cineres, eorum memoria cessauit à terra, & ignominiosè traosiuit in ignem.

Vers. 21. Memoriam superborum perdidit Deus, & reliquit memoriam humilium sensu, qui alta, ac sublimia de se non sentiunt, sed spiritu humiles obiiciuntur. * Sunt namque multi ore, & habitu humiles ad captandum hominum plausum, & sensu superbi.]

Humiles sensu, nõ verbo solùm laudabiles.

Vers. 22. Non est creata hominibus superbia: neque iracundia nationi mulierum. Non est agnata aut conueniens viris superbia, nec mulieribus iracundia: sed potius belluis: homines enim humani esse debent.

Vers. 23. Semen hominum honorabitur hoc, quod timet Deum: homines honorabiles obiiciuntur ex Dei timore, & præceptorum eius obseruatione. *Semen autem hoc exhonorabitur, quod præterit mandata Domini.* Honorem non acquirit superba à lege recessio, sed humilis mandatorum obseruatio. 7.

Decet timor Dei Principem.

Vers. 24. In medio fratrum Rector illorum in honore, &c. Quemadmodùm primogenitus, vt natu grandior, ita prærogatiuis potior est inter fratres, quos regit, & præcipuè honoratur: ita qui timent Dominum, honorem ab illo egregium consequuntur.

Vers. 25. Gloria diuitum, honoratorum, & pauperum, timor Dei est. Si diuites, si illustres, si inopes homines gloriam vel in præsenti appetant, ad Deum timendum conatum adhi-

beant. Deum enim timentes ab omnibus honorantur.

Vers. 16. *Noli despicere hominem iustum pauperem, &c.* Hic enim nihili, ille autem maximi fit à Deo. Veræ quidem diuitiæ sunt vita immaculata.

Vers. 27. *Magnus, & Iudex, & potens est in honore*, seu Principes, Magistratus, & potentes diuitiis ab hominibus honorantur: & non est maior illo, qui timet Deum, seu nullus illorum præferri debet iusto, apud Deum maximè honorabili.

Vers. 28. *Seruo sensato liberi seruient, &c.* Seruo prudenti liberi submittentur, eumque honorabunt, quia eius prudentiam agnoscentes: consilia ipsius libenter admittunt, & etiamsi liberi se conditione superiores seruo cognoscant: tamen à seruo prudenti, & cordato moniti, aut etiam reprehensi, non ægre ferent. Ignarus autem & imprudens, licet libertate potiatur, honorem, qui seruo prudenti datur, minimè assequetur. * Magna virtus prudentia, quæ vel in mancipio commendabilis obiicitur.]

Prudentia, vel in mancipio commendabilis obiicitur.

Vers. 29. *Noli ex tollere te infaciendo opere tuo.* Ex Græco, ne causas nectas, quominus agas opus tuum, quasi te non deceat nobilem virum talia facere, etiam necessitatis tempore. *Et noli cunctari, tempore angustia.* * Tempore enim, quo proximus famis angustia afficitur, vilissima quæque ministeria, quæ ad reparationem illius ærumnæ geri possunt, virum nobilissimum maximè decent.]

Quodcumque vile opus ad ærumnam subleuandã, dignum est, quod à quolibet nobili viro geratur.

Vers. 30. *Melior est, qui operatur, & abundat in omnibus, quàm qui gloriatur, & eget pane.* Satius est aliqua ministeria vel vilia aliàs gerere, v. gr. terram colere, manuum labore victitare, quàm ex nobilitatis obiectu ab hisce operibus abstinere, & fame laborare.

Vers. 31. *Fili, in mansuetudine serua animam tuam*, Græcus, *In mansuetudine honora animam tuam.* Nec gloriam, & honorem ita quæras, vt aliis velis in consessibus præferri: nec ita te demittas, vt tuæ dignitati debitum non tuearis: modestè tamen id & cum mansuetudine gere. *Et da illi honorem secundum meritum suum.*

Vers. 32. *Peccantem in animam suam quis iustificabit? Et quis honorificabit exhonorantem animam suam?* Si tu te nimium deiicis, & in loco, qui tibi debetur tua incuria collocaris: quis pro honore tuo solicitus erit, cum nullus sit, te potior? Hoc ergo est quod præmisit obscurius, *Peccantem in animam suam*, seu honorem suum, *quis iustificabit?* * Non est superbia modestè honorem tibi debitum tueri, imò id non procurare interdùm erit incuria.]

Superbia non est honorem tibi debitum modestè tueri.

Vers. 33. *Pauper gloriatur per disciplinam, & timorem suum.* Græcè, *pauper honoratur*, per probatos mores, timorem Dei, & modestiam, seu pauper modestus & in alios reuerens honorabilis à cunctis exponitur. *Et est homo, qui honoratur propter substantiam suam*, seu propter diuitias. * Elige magis, propter bonos mores, quàm propter opes honorari. Honor enim, qui diuiti exhibetur ore tenus est: honor verò qui pauperi iusto datur, ex cordis reuerentia procedit.

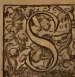
Honor, qui pauperi iusto datur, ex corde procedit, secus qui datur alicui propter diuitias.

Vers. 34. *Qui autem gloriatur in paupertate, quantò magis in substantia?* Qui cum pauper sit, honore afficitur, quantò maiorem consequeretur gloriam, si diues esset. *Et qui gloriatur in substantia, paupertatem vereatur*, quia si diuitiarum iacturam fecerit, nulla supererit causa, propter quam honoretur: vnde dum diuitiis pollet, debet pauperes reuereri, & honorare. * Dum diues es, paupertatem reuerere, ad quam fortunæ inconstantia facillimè deiici poteris.]

Dum diues es, ne despicias paupertatẽ, ad quã ex fortunæ inconstantia deiici poteris.

CAPVT XI.

Docet Auctor Sacer, Sapientem debere esse in aduersitate modestum, in forma corporis, statura vestibus, loquela; & de manu Domini diuitias, vel paupertatem: prospera, vel aduersa acceptare.

1. SAPIENTIA humiliati exaltabit caput illius, & in medio
magnatorum consedere illum faciet. 2. Non laudes virum
in specie sua, neque spernas hominem in visu suo. 3. Breuis
in volatilibus est apis, & initium dulcoris habet fructus illius.
4. In vestitu ne glorieris vnquam, nec in die honoris tui extollaris: quoniam mirabilia opera Altissimi solius, & gloriosa,
& absconsa, & inuisa opera illius. 5. Multi tyranni sederunt
in throno, & insuspicabilis portauit diadema. 6. multi potentes oppressi sunt valide, & gloriosi traditi sunt in manus alterorum. 7. Priusquam interroges ne vituperes quemquam: & dùm interrogaueris, corripe iustè. 8. Priusquam audias, ne
respondeas verbum: & in medio sermonum ne adiicias loqui. 9. De ea re, quæ
te non molestat, ne certeris: & in iudicio peccantium ne consistas. 10. Fili ne in
multis sint actus tui: & si diues fueris, non eris immunis à delicto; si enim securus
fueris, non apprehendes: & non effugies, si præcucurreris. 11. Est homo laborans,
&

& festinans, & dolens impius, & tantò magis non abundabit. 12. Est homo marcidus egens recuperatione, plus deficiens virtute, & abundans paupertate: 13. & oculis Dei respexit illum in bono, & erexit eum ab humilitate ipsius, & exaltauit caput eius: & mirati sunt in illo multi, & honorauerunt Deum, 14. Bona & mala, vita & mors, paupertas & honestas à Deo sunt. 15. Sapientia & disciplina, & scientia legis apud Deum. Dilectio, & viæ bonorum apud ipsum. 16. Error & tenebræ peccatoribus concreata sunt, qui autem exultant in malis, consenescunt in malo. 17. Datio Dei permanet iustis, & profectus illius successus habebit in æternum. 18. Est qui locupletatur parcè agendo, & hæc est pars mercedis illius. 19. In eo quod dicit: Inueni requiem mihi, & nunc manducabo de bonis meis solus: 20. & nescit quòd tempus præteriet, & mors appropinquet, & relinquat omnia aliis, & morietur. 21. Sta in testamento tuo, & in illo colloquere, & in opere mandatorum tuorum veterasce. 22. Ne manseris in operibus peccatorum. Confide autem in Deo, & mane in loco tuo. 23. Facilè est enim in oculis Dei subitò honestare pauperem. 24. Benedictio Dei in mercedem iusti festinat, & in hora veloci processus illius fructificat. 25. Ne dicas: Quid est mihi opus, & quæ erunt mihi ex hoc bona? 26. Ne dicas: Sufficiens mihi sum: & quid ex hoc pessimabor? 27. In die bonorum ne immemor sis malorum: & in die malorum ne immemor sis bonorum: 28. quoniam facilè est coram Deo in die obitus retribuere vnicuique secundùm vias suas. 29. Malitia horæ obliuionem facit luxuriæ magnæ, & in fine hominis denudatio operum illius. 30. Ante mortem ne laudes hominem quemquam, quoniam in filiis suis agnoscitur vir. 31. Non omnem hominem inducas in domum tuam: multæ enim sunt insidiæ dolosi. 32. Sicut enim eructant præcordia fœtentium, & sicut perdix inducitur in caueam, & vt caprea in laqueum: sic & cor superborum, & sicut prospector videns casum proximi sui. 33. Bona enim in mala conuertens insidiatur, & in electis imponet maculam. 34. A scintilla vna augetur ignis, & ab vno doloso augetur sanguis: homo verò peccator sanguini insidiatur. 35. Attende tibi à pestifero, fabricat enim mala: ne fortè inducat super te subsannationem in perpetuum. 36. Admitte ad te alienigenam, & subuertet te in turbine, & abalienabit te à tuis propriis.

COMMENTARII.

1. *Deus, Sapientem debere esse modestum in aduersis.*

ERS.1. *Sapientia humiliati*, seu afflicti, depressi paupertate, morbis, &c. *exaltabit caput illius.* Sapientia enim comperiet, cunctas tribulationes è Dei prouidentia prouenire ad animi salutem. Græcè est, *Sapientia humilis* hoc sensu: Qui Sapiens est, etiamsi humili loco natus; tamen ad magistratus infulas euehitur & inter proceres collocatur. * Sapientia enim abiectum quemque nobilitat humilem operiens natalitium.] Ideò addit: *Et in medio magnatorum consedere eum faciet.*

Sapientia humile operit natalitium.

2. *Nullum laudandum ob speciem externam.* *Ex animi dotibus sumenda vera laudes materia.*

Vers.2. Non laudes virum in specie sua, in forma, aut pulchritudine. *Neque spernas hominem in visu suo*, seu ob aspectum externum, si fortè corpore sit deformi, ac specie despicabili. * Ex animi enim dotibus sumenda veræ laudis materia.]

Vers.3. Breuis in volatilibus est apis, & initium dulcoris habet fructus illius. Apis exigua est statura & tamen fructus illius habet principium, seu principatum dulcedinis, mel quidem inter omnia dulcia dulcore excedens. * Ineptè ergo iudicium de interna cuiusque virtute fertur ex solo rerum externarum, quæ in oculos incurrunt, aspectu.]

Ineptè fertur iudicium de interna hominis virtute ex corporea aut externa forma.

Vers.4. In vestitu ne glorieris vnquam: nec in die honoris tui extollaris ob splendidam vestem, qua fulges, vel ob encomia, quibus te tui prosequuntur: *Quoniam mirabilia opera Altissimi solius, &c.* Quoniam solius Dei veri maiestas, ità opera plane mirabilia sunt, & suspicienda. Monet ergò non esse gloriandum propter dignitatum insignia; quia Domini consilia occulta sunt, & frequenter qui celsa occupauerunt loca, ad humilem statum rediguntur. Vide.

Vers.5. Multi tyranni sederunt in throno, & insuspicabilis portauit diadema, seu ille, quem nullus vnquam suspicatus fuisset, eum de throno deturbauit, & diademate tempora redimiuit.

Vers.6. Multi potentes oppressi sunt validè: & gloriosi traditi sunt in manus alterorum. Græcè *aliorum*, hostium scilicet suorum: qui quidem eos Regno, & nonnunquam vita spoliarunt.

Vers.7. Priusquam interroges, ne vituperes quemquam. Græcè, *priusquam exploraueris*, an quæ de aliquo dictitantur, vera sint, necne, ne eum vituperio dignum esse credas. * Mendax plerumque est fama, quæ defectus profert alienos.] *Et cum interrogaueris*, seu exploraueris, compererisque verum esse quod circa illius mores dictitatur, *corripe iustè*, seu tunc poteris iustè, eum in corde damnare, & si lex charitatis obliget, eum corripere. 3.

Nullum vituperà leuiter.

Mēdax plerumque fama circa defectus.

Vers.8. Priusquam audias, ne respondeas verbum. Nam qui interrogationem non percipit, non poterit aptum reddere responsum, postulanti falces reddet ligonem.] *Et in medio sermonum ne adiicias loqui*, loquentis sermonem interrumpendo.

Qui non audit interrogationē, non potest aptè respondere.

Vers.9.

Rei, quæ ad te non attinet, ne te ingeras.

Rarò fit, vt quis iudicet proximi actiones sine crimine.

4. *Vers.9. De eare, quæ te non molestat, ne certeris*, seu ne certa: *& in iudicio peccantium ne consistas*, eorum scilicet, qui aliena facta ad ipsos nihil pertinentia inquirunt curiosè, & temerè iudicant. * Preme illud, *In iudicio peccantium.* Qui de proximi actiooibus iudicant, *peccantes* appositè vocantur. Cum enim ad rectum de actione aliqua iudicium tot circumstantiæ confluere debeant, carò iudicium sine crimine proferetur.]

Ne multis negotijs implicerus.

5. *Vers.10. Fili, ne in multis sint actus tui*, ne multis negotiis implicetis. Nam intentus pluribus minor ad singula sensus aderit. *Et si diues fueris, non eris immunis à delicto*; facilè enim qui diuites sunt, aut fieri volunt, incidunt in laqueum diaboli. 1.*Tim.*3.7. *Si enim secutus fueris.* Diuitiæ diuino potius munere, quàm nostra parantur industria. Vnde etiamsi illas fueris sequutus, tamen non assequetis, nisi tibi eas destinauerit. *Et non effugies, si præcurreris* Nam tibi eas Deus etiam non quærenti: Et quodammodo fugienti ingeret.* Stulta igitur iusti est nimia circa diuitias acquirendas solicitudo. Nam si conferent tibi ad salutem, à Deo accipies etiam inuitus: si officiant, eas tibi cupienti denegabit.

Iusto opes aut dantur, aut denegãtur à Deo, prout expedit ad salutem.

Vers.11. Et homo laborans, & festinans, & dolens impius, & tantò magis non abundabit. Anxius erit impius ad diuitias acquirendas dolens, quod diues non sit: & eo ipso plus loogè erit ab earum acquisitione.

Vers.12.13. Est homo marcidus egens recuperatione, Græcè languidus, indigens reparatione, seu restauratione familiæ, & annonæ: *plus deficiens virtute*, viribus scilicet, ac robore: *& tamen abundans paupertate*, se diuitem, & omnibus plenum esse existimans, qui sic Deo placitum. Quare in fidei præmium, *Et oculus Dei respexit illum in bono*, vt scilicet, ei benedicat, & benefaciat: *& erexit eum ab humilitate ipsius, & exaltauit caput eius: & mirati sunt in illo*, seu illum *multi: & honorauerunt Deum*, qui esurientes implet bonis & diuites dimittit inanes.

Prospera & aduersa à Deo.

6. *Vers.14.15. Bona & mala, vita & mors, paupertas & honestas à Deo sunt.* Læta, ac tristia, prospera & aduersa fortuna, à Deo profluit: & ideo ab illo petenda splendida quæque, & ille cui vult, tribuit. *Sapientia, disciplina, & scientia legis apud Deum* sunt, precibus quidem nobis communicanda. *Dilectio*, charitas, vel amor Sapientiæ, & disciplinæ, *& via bonorum apud ipsum*, id est, fontes bonorum, quæ ad nos profluont, ab ipso immenso bonorum pelago promanant.

Semper peccator degit in tenebris.

Plura alia dictamina profert.

7. *Vers.16. Error, & tenebræ peccatoribus concreata sunt*: peccatum enim sequuntur. * Semper peccator degit in tenebris.] *Qui autem exultant in malis, crescunt in malo.* Nam quo quis gaudet, illud abiicere noo studet.

Vers.17. Datio Dei, seu donum *permanet in iustis*, seu piis, *religiosis*, vt est in Græco: *& profectus illius successus habebit in æternum.* Beneplacitum Dei, aut fauor Dei, qui fit iustis, effectum habebit stabilem & diuturoum. * Nqn tibi in mentem veniat, posse apud te persistere diu dona quæ à mundo sine Dei beneplacito accipis; solummodò enim stabilia sunt, quæ Dei ex voluntate acquiris.]

Solùm stabile est bonum, aut donũ, quod ex Dei beneplacito acquiritur.

Vers.18. Est, qui locupletatur parcè agendo: & hæc est pars mercedis illius, id est, *& hunc solùm consequitur fructum* (cum Siguriria loquor) *pro præmio suo.* Profectò acquirere sine labore ac anxietate diuitias pars præmij iustitiæ est. * Nam quæ magnis laboribus acquiruntur, non ita gratè adueniunt, de illis enim dici vulgariter potest, *Menos valen, de lo que cuestan.*] Attamen Siracides non de iustis, sed de mundialibus diuitibus loquitur. Vnde adiicit.

Acquirere sine labore diuitias, pars præmij iustitiæ est.

Vers.19.20. In eo, quod dicit diues ille: *Inueni requiem mihi, & nunc manducabo de bonis meis solus*, se gerit stultè. Quare? *Et nescit, quod tempus præterit, &c.*

Vers.21. Sta in testamento tuo, Græcè, *in pacto tuo*, id est, si quod pactum iniisti, aut obligationem suscepisti, in ea persevera, & constans esto. *Et in illo colloquere*, Græcè *assiduus esto*, agens quod agis. *Et in opere mandatorum tuorum veterasce*, consenesce insistens operibus, quæ tibi status vitæ tuæ, aut muneris suscepti ratio præscribit. * Stare promissis, viri constantis est.]

Viri constãtis est, stare promissis.

Vers.22. Ne manseris in operibus peccatorum, Græcè, *ne admiseris. Confide autem in Deo, & mane in loco tuo*, perge in vitæ tuæ instituto, ne commouearis, etiamsi videas impios prosperè agere, dum tu ærumnis pauper afficeris.

Vers.23. Facilè est enim in oculis Dei subito honestare pauperem. Aunon facilè oculis proximum tendis in obiectum? Facilius adhuc Deus poterit inopem diuitiis opplere.

Vers.24. Benedictio Dei in mercedem iusti festinat, citò assolet opera iustitiæ & pietatis merita mercede compensare. *Et in hora veloci*, seu velociter *processus illius fructificat*, fructum & mercedem boni operis affert. Præmia gestorum, quæ Principi mundiali litantur, ounquam obueniunt, aut lento admodum gressu incedunt: opera autem Deo sacrata mox præmio donantur.]

Præmium Regis terreni sero, Regis cœlestis citò aduenit.

Vers.25.26. Ne dicas. Quid est mihi opus, & quæ erunt mihi ex hoc bona? Græcè, quid est mei opus? Cur viuo? quæ ex hoc tempore, & deinceps bona mihi sunt expectanda. *Ne dicas: sufficiens mihi sum, & quid ex hoc pessimabor?* Nihil mihi deest ad consummatam felicitatem. Prima vox est pauperis animum despondentis, secunda est superbi diuitis: & vtraque vox insuauiter insonat.

Vers.27.28. In die bonorum ne immemor sis malorum, &c. Pauper animum non despondeat, diues non glorietur. * Sunt enim rerum frequentes vicissitudines, & à paupertate ad diuitias, & ab his rursum ad paupertatem facilis transitus.] *Quoniam facilè est coram Deo in die obitus retribuere vnicuique secundum vias.* Licet autem pauper in ærumna persistat vsque ad mortem, tunc veris diuitiis ditabitur, recipiens à Deo bonorum operum (ad quæ non parum inopia contulit) gloriæ mercedem.

Facilis transitus à paupertate ad diuitias, à diuitiis ad paupertatem.

Vers.29. Malitia horæ obliuionem facit luxuriæ magnæ, Græcè, *delitiarum.* Breuis & horaria afflictio voluptatum quamtumuis magnarum & diuturnarum obliuionem inducit. * Quod semper est verum, in extrema autem vitæ hora verissimum. Tunc enim iustis diuturni temporis ærumnæ vnius horæ fuisse videntur. *Et in fine hominis denudatio operum illius.* Aliqui deli-

Iustis in die obitus diuturnæ ærumnæ vix eius horæ fuisse videntur.

cias

cus sectantur, & in die bonorum parum memores malorum, paupertatem non timent: & quia lautè viuunt, diuites esse censentur. Tandem horum opera denudantur, cum illis vita functis, æri alieno dissoluendo, surgentibus creditoribus, filij, aut heredes pares non sunt.

Vers. 30. Ante mortem ne laudes hominem, Græcè ne fælicem prædices: *quoniam in filijs suis cognoscitur vir,* in filiis miseris, aut felicibus, diuitibus, vel pauperibus patet, qua fuerit pater prudentia præditus. * Vel virum non laudes, dum viuit, obitus enim illius manifestabit, an fuerit laude dignus, nempe si filios morigeratos reliquerit. Nam in filiis bonis, vel malis constat an parens bonus, vel malus fuerit.]

In filiis probis, vel perditis agnoscitur an parens probus, vel improbus extiterit.

8. *Vers. 31. Non omnem hominem inducas in domum tuam: multa enim sunt insidiæ dolosi.* Vndè poteris sincerè aliquem admittere, cuius ingressus domui paret exitium.

Hortatur, ut à doloso caueamus.

Vers. 32. Sicut enim eructant præcordia fœtentium, &c. Quemadmodum ebrij fœtidos crapulæ exhalant anhelitus: ita corda superborum superba sunt, & iniusta. Et quemadmodum perdices, columbæ, & alia huiusmodi volatilia, quibus venatores vtuntur ad alias eiusdem generis aues capiendas, inducuntur in caueam, aut in retia, & videntur eo delatæ cum cæteris simpliciter, & sine dolo, ac proinde eiusdem infortunij participes: cum tamen secus sit, & quod casu factum videtur, artificium sit, & dolus, ita superbi impij, ac dolosi homines amicitiam simulant, & ex ærumnis tuis dolorem: interim tamen sicut *prospector*, seu speculator, vident, & rident tuam calamitatem. * Vnde strictum gerendum examen eorum, quos ad tuam recipis consuetudinem.]

Strictum gerere examen eorum, quos ad tuam admittis consuetudinem.

Vers. 33. Bona enim in mala conuertens, insidiatur, &c. Abutens humanitate, & simplicitate tua; quæ facis, aut dicis in peiorem partem adducit: in laudabilibus eligibilibusque maculam adesse affirmabit. Ex Græco, *maculas asperget* iustas actiones obloquendo, & iniquas esse calumniando.

Vers. 34. A scintilla vna augetur ignis: & ab vno doloso augetur sanguis, seu sanguinis profusio procedit: *homo verò peccator sanguini,* seu alienæ vitæ *insidiatur.* * Aptè dolosus *Homo peccator appellatur.* Nam dolis agnatum ingenium in omnia crimina facilè prolabitur.]

Dolosum ingenium omnium facilè fit reus.

Vers. 35. Attende tibi à pestifero, Græcè, *vafro,* malitioso, nocente: *fabricat enim mala, nè fortè inducat super te subsannationem,* vituperium, infamiam *in perpetuum,* seu qua infamia semper ab aliis irridearis.

Vers. 36. Admitte ad te alienigenam. Ad tuum consortium admitte eum, qui à vera religione est alienus: *& subuertet te in turbine,* seu, instar turbinis, *te conturbabit.* Græcè, in turbis te subuertes, quas contra te concitabit: *& abalienabit te à tuis propriis,* te tuis possessionibus euet. Sic Tigurina.

❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧

CAPVT XII.

Ostendit Sirach eleemosynam, & alia beneficia iustis potius, quàm impiis præstanda: cauendosque inimicos, qui etiam reconciliati, amicitiam simulant.

1. SI benefeceris scito cui feceris, & erit gratia in bonis tuis mul-
ta. 2. Benefac iusto, & inuenies retributionem magnam: &
si non ab ipso, certè à Domino. 3. Non est enim ei benè qui
assiduus est in malis, & eleemosynas non danti: quoniam &
Altissimus odio habet peccatores, & misertus est pœni-
tentibus. 4. Da misericordi, & ne suscipias peccatorem:
& impiis & peccatoribus reddet vindictam, custodiens eos
in diem vindictæ. 5. Da bono, & non receperis peccatorem. 6. Benefac hu-
mili, & non dederis impio: prohibe panes illi dari, ne in ipsis potentior te sit:
7. nam duplicia mala inuenies in omnibus bonis, quæcumque feceris illi: quo-
niam & Altissimus odio habet peccatores, & impiis reddet vindictam. 8. Non
agnoscetur in bonis amicus, & non abscondetur in malis inimicus. 9. In bo-
nis viri inimici illius in tristitia: & in malitia illius, amicus agnitus est. 10. Non
credas inimico tuo in æternum: sicut enim æramentum æruginat nequitia
illius: 11. & si humiliatus vadat curuus, adiice animum tuum, & custodi te ab
illo. 12. Non statuas illum penes te, nec sedeat ad dexteram tuam, ne fortè
conuersus in locum tuum, inquirat cathedram tuam: & in nouissimo agnos-
cas verba mea, & in sermonibus meis stimuleris. 13. Quis miserebitur incanta-
tori à serpente percusso, & omnibus, qui appropiant bestiis? & sic qui comi-
tatur cum viro iniquo, & obuolutus est in peccatis eius. 14. Vna hora tecum
permanebit; si autem declinaueris, non supportabit. 15. In labiis suis indulcat

inimicus : & in corde ſuo inſidiatur vt ſubuertat te in foueam. 16. In oculis ſuis lacrymatur inimicus : & ſi inuenerit tempus, non ſatiabitur ſanguine: 17. & ſi incurrerint tibi mala, inuenies eum illic priorem. 18. In oculis ſuis lacrymatur inimicus, & quaſi adiuuans ſuffodiet plantas tuas. 19. Caput ſuum mouebit, & plaudet manu, & multa ſuſurrans commutabit vultum ſuum.

COMMENTARII.

1.

Beneficia potius iuſtis, quàm impijs præſtanda.

ERS.1.2 *Si benefeceris, ſcito, cui feceris, &c.* Vide, cui des, quantum indigeat, quæ perſonæ conditio, &c. vt liberalitas tamen tegatur, & vt liberalitati tuæ ſit gratia, quod tunc accidit, cum res prout decet, fit, & iuxta rationis præſcriptum. * Sæpè liberalitas ingrata, Deo prodigalitas eſt.] *Benefac iuſto.* In quo nulla debet eſſe cunctatio aut dubitatio : *& inuenies retributionem magnam; etſi non ab ipſo*, certè à Domino, qui tua in paupere munera recipit.

Liberalitas ſæpè ingrata. Deo prodigalitas eſt.

Verſ. 3. Non eſt enim bene ei, qui aſſiduus eſt in malis, &c. Benefac iuſto, non autem peccatori, quia non bene, imò peſſimè erit ei, qui aſſiduè peccat, delictum amat, & ideò negligit pœnitentiam, & eleemoſynam, qua ſe ad pœnitentiam diſponat, & peccata redimat. Cur tali homini benefacies, qui ſibi, Deo, aliiſque peſſimè facit? Cur des eleemoſynam ei, qui aliis illam abnegat, nec curat illam elargiendo iuxta ſuam exilitatem ſua peccata expiare? * Non prohibet Sapiens miſericordiam in malum, cùm reuera indiget; ſed docet non eſſe conferendum beneficium indebitum, & liberale in peccatorem.]

Beneficium indebitum, & liberale non conferendum peccatori.

Verſ. 4. Da miſericordi, & ne ſuſcipias, immo, protegas peccatorem : & impijs & peccatoribus reddes vindictam. Particula *et* eſt hic exegetica idem ac. *Quia.* Ac ſi diceret: Ne des impio, ſi notis abuſurum, vel ingratum fore beneficiũ, vel in ſua nequitia hac via fouendum. Quia huiuſmodi impiis pro beneficio vindictam, & ſupplicium reddit, *cuſtodiens eos in diem vindictæ*, ſeu eos tantiſper viuere ſinens, donec pœnæ ſtatutum tempus aduenerit.

Verſ. 5. Da bono, & ne receperis peccatorem. Idem, quod ſuperiori *verſ.* dixit, inculcat. Vndè operæ pretium erit, hanc doctrinam vberiùs exponere. Omnibus omninò egentibus etiam impiis ſuccurrendum eſſe in neceſſitatibus, patet ex generali præcepto charitatis proximi, & ad *Gal.* 6.10. Cæteris autem paribus præſtat piis eleemoſynam impendere ob duplex inde cõſurgens meritum ex duplici titulo, ſeu motiuo propter quod illis datur. Primò, quia creaturæ Dei ſunt, quæ egent ope tua : ſecundo quia ſerui, ac filij Dei ſunt. Cum in impiis non niſi primus titulus reperiatur. * Certè impiis aliquando corporalem negare eleemoſynam, eſt eleemoſynam ſpiritualem præſtare, cum ex abnegatione illa, ſi cauſam aduertat, motiuum accipit ad crimina dimittenda.]

Negare impio eleemoſynam corporalem, aliquando ſpiritualis vtilior eleemoſyna eſt.

Verſ. 6. Benefac humili, & non dederis impio, &c. Eleemoſynam confer abiecto, afflicto, indigenti : non conferas impio ſuperbo; ne auctus, aut ditatus beneficio tuo, illo contra te vtatur, teipſo factus potentior. * Supponit Sapiens, eleemoſynam in nimia, quantitate eſſe gerendam, ſiquidem ex eius ſubſidio impius potentior eſſet euaſurus. Proh temporum malitia, aptiùs inopiam dixerim quando quis eleemoſynarius dicitur, cum pauperi fruſtulum panis impendit!]

Eleemoſyna deberet in notabili quãtitate gera.

Verſ. 7. Nam duplicia mala inuenies, &c. Duplicia ſeu multiplicia mala ex tua eleemoſyna impiis collata obuenient. Perdes enim, quod das, ei, cui das, nocebis, & periculum creabis tibi, & in malo iuuabis, ac roborabis impium, quem Deus odio habet, & loco beneficij reddet ſupplicium.

Verſ. 8. Non agnoſcetur in bonis amicus, id eſt, in proſperis. Nam omnes promiſcuè tunc tibi adulantur, & fingunt amicos, *Et non abſcondetur in malis inimicus*, ſiue in aduerſis, quis ſit inimicus, non latebit; nam is te deſeret. Soli amici perſiſtent. * Verus amicus fuiſſe probatur, qui te in calamitate non deſerit.]

Verus amicus fuiſſe probatur, qui te in aduerſis non deſerit.

2.

Verſ. 9. In bonis, in proſperitate *viri, inimici eius in triſtitia* Nam cum res ſecundas inimicorum vident, inuidia tabeſcunt. *Et in malitia illius, amicus agnitus eſt.* In rebus aduerſis vera oſtenditur amicitia. Verus enim amicus amico in vtraque fortuna adhæreſcit.

Eleganter falſi amici proprietates deſcribit.

Verſ. 10. 11. Non credas inimico tuo in æternum, etiamſi reconciliatus tibi videatur, & amicitiam ſimulet. *Sicut enim æramentum æruginat malitia illius.* Æramenta ſunt vaſa ex ære, æruginant, cum rubiginem quandam contrahentes vireſcunt. Ita in amicitia ſimulata accidit: iterum offenſiones & odia, ſicut ærugo in æramento, pullulant, quamuis bene terſum, ac perpulitum eſſe videatur. * Si attendis ad vas ſimulatæ amicitiæ, citò videbis id ærugine plenum.] *Etſi humiliatus vadat curuus adtuce animum tuum, & cuſtodi te ab illo.* Et licet eum tibi ſubmiſſum, & quaſi ſupplicem aſpexeris animo ſtatue, illi non credere.

Simulata amicitia facilè dignoſcitur.

Verſ. 12. Non ſtatuas illum penes te, &c. Ne illum penes te ſtatuas, ne conuerſus inſurgat contra te, téque deiiciens, locum tuum occupet, in eoque conſiſtat. Nec ſedeat ad dexteram tuam, ne conuerſus in te, è cathedra tua te conturbet, eamque ſolus occupet. * Monemur, ne inimicum etiamſi amicitiam ſimulet, honoris conſortem faciamus : quia nobis è gradu excluſis, ſolus eum curabit obtinere.] *Et in nouiſſimo agnoſcas verba mea, & in ſermonibus meis ſtimuleris.* Tandem comperias, me tibi ſalutare dediſſe conſilium, & crucieris, & doleas, quod monitis meis fidem non adhibueris.

Inimicum, etiãſi ſe amicum ſimulet, ad honoris conſortium non admittas.

Verſ. 13. Quis miſerebitur incantatori à ſerpente percuſſo, &c. Vt ſemper incantatori nemo miſeretur, ſi ab illis mordeatur, quia illos quærit, & volens tractat : ità qui moniti, vt pericula caueant, miſericordiam non merentur, ſi aliquod incommodum, quod cauere potuiſſent, incurrant. * Certè qui monitus ſe ingerit periculo, ſi excidat, miſericordia dignus non erit.] *Et ſic qui comitatur cum viro iniquo, & obuolutus*

Qui monitus ſe periculo ingerit, ſi excidat, miſericordiam non meretur.

eſt.

est in peccatis eius, seu peccatis illius commissetur. * Rarò accidet, vt societatem cum impio ineas, & eorum criminum non sis socius.]

Rarò accidit, vt cum impio societatem ineas, & eius criminum socius non sis.

Vers. 14. Vna hora tecum permanebit: si autem declinaueris, non supportabit. Si excideris à diuitiis, seu honoribus, non perseuerabit, (vt habetur in Græco.)

Vers. 15. In labiis suis indulcat inimicus, dulcia loquitur ad adulationem: *& corde suo insidiatur, vt subuertat te in foueam*, vt incidas in laqueum, quem parauit.

Vers. 16. 17. In oculis suis lacrymatur inimicus, quasi tuis condolens malis: *& si inuenit tempus*, si nactus fuerit opportunitatem, *non satiabitur sanguine*, hostiliter tecum aget, nec desistet, donec sanguinem tuum crudeliter effuderit. *Et si incurrerint tibi mala, inuenies eum illic priorem*, vt tibi noceat, & malum, quod pateris, exasperet, & grauius efficiat.

Vers. 18. In oculis suis lacrymatur inimicus, & quasi adiuuans suffodiet plantas tuas. Græcè, pro *suffodiet*, habet, *impediet*. Fictis lacrymis, se compassione ostentabit affectum, & simulans te adiuuare, vt fugias ærumnam, te retardabit, & impediet, ne solatij, aut remedij iter aripias.

Vers. 19. Caput suum mouebit, & plaudet manu, qui gestus sunt exultantis: *& multa susurrans, commutabit vultum suum*, garriens, & sibi gratulans, tristitiæ illius fictæ personam deponet.

CAPVT XIII.

Edocet Sapiens, familiaritatem cum potentioribus, & impiis cauendam: amicitiam inter moribus, & opibus pares instituendam esse.

1. QVi tetigerit picem, inquinabitur ab ea: & qui communicaue-
rit superbo, induet superbiam. 2. Pondus super se tollet, qui
honestiori se communicat. Et ditiori te non socius fueris.
3. Quid communicabit cacabus ad ollam? quando enim se
colliserint, confringetur. 4. Diues iniustè egit, & fremet: pau-
per autem læsus tacebit. 5. Si largitus fueris assumet te: & si
non habueris, derelinquet te. 6. Si habes, conuiuet te-
cum, & euacuabit te, & ipse non dolebit super te. 7. Si necessarius illi fueris, sup-
plantabit te, & subridens spem dabit, narrans tibi bona, & dicet: Quid opus
est tibi? 8. Et confundet te in cibis suis, donec te exinaniat bis, & ter: & in no-
uissimo deridebit te: & posteà videns derelinquet te, & caput suum mouebit ad te.
9. Humiliare Deo, & expecta manus eius. 10. Attende ne seductus in stultitiam
humilieris. 11. Noli esse humilis in sapientia tua, ne humiliatus in stultitiam se-
ducaris. 12. Aduocatus à potentiore discede: ex hoc enim magis te aduocabit.
13. Ne improbus sis, ne impingaris: & ne longè sis ab eo, ne eas in obliuionem.
14. Ne retineas ex æquo loqui cum illo: nec credas multis verbis illius. ex mul-
ta enim loquela tentabit te, & subridens interrogabit te de absconditis tuis. 15. Im-
mitis animus illius conseruabit verba tua: & non parcet de malitia, & de vin-
culis. 16. Caue tibi, & attende diligenter auditui tuo: quoniam cum subuersione
tua ambulas. 17. Audiens verò illa quasi in somnis vide, & vigilabis. 18. Omni
vita tua dilige Deum, & inuoca illum in salute tua. 19. Omne animal diligit simi-
le sibi: sic & omnis homo proximum sibi. 20. Omnis caro ad similem sibi con-
iungetur, & omnis homo simili sui sociabitur. 21. Si communicabit lupus agno
aliquando, sic peccator iusto. 22. Quæ communicatio sancto homini ad ca-
nem? aut quæ pars diuiti ad pauperem? 23. Venatio leonis, onager in eremo: sic
& pascua diuitum sunt pauperes. 24. Et sicut abominatio est superbo humilitas: sic
& execratio diuitis pauper. 25. Diues commotus confirmatur ab amicis suis: humi-
lis autem cum ceciderit, expelletur & à notis. 26. Diuiti decepto, multi recuperato-
res: locutus est superba, & iustificauerunt illum. 27. humilis deceptus est, insuper
& arguitur, locutus est sensatè, & non est datus ei locus. 28. Diues locutus est, &
omnes tacuerunt, & verbum illius vsque ad nubes perducent. 29. Pauper locutus
est, & dicunt; Quis est hic? & si offenderit, subuertent illum. 30. Bona est substantia,
cui non est peccatum in conscientia: & nequissima paupertas in ore impij. 31. Cor
hominis immutat faciem illius, siue in bona, siue in mala. 32. Vestigium cordis boni,
& faciem bonam difficilè inuenies, & cum labore.

COMMENTARII.

1. *Familiaritas cum potentioribus fugienda*

Fœda cùm impio consuetudo.

ERS. 1. *Qui tetigerit picem, inquinabitur ab ea, &c.* Quemadmodum quis picis contactu inficitur: Sic qui superbi, aut impij consuetudine delectatur, illius mores referet.* Quàm fœda cum impio societas, quæ picis similitudine declaratur.]

Vers. 2. Pondus super se tollet, qui honestiori se communicat. Qui ditioti, potentioti, nobiliori adhæret, vt cum eo ineat familiaritatem, molesta grauamina subit. *Et ditiori te ne socius fueris*, ob eandem tatiooem, de qua statim.

Vers. 3. Quid communicabit cacabus ad ollam? &c. Quemadmodum olla fictilis nimium æteo cacabo vicina facilè frangitur: sic diuiti ac potenti si nimiùm inops, vel tenuis hæreſcat, haud incolumis diu permanebit. * Pares cum paribus pacificam, amicam ineunt societatem: pauper diuiti non vt amicus, sed vt famulus associatur.]

Pauper diuiti non vt amicus, sed vt famulus associatur.

Vers. 4. Diues iniustè egit, & fremit. Cum iniutiam diues aliis intulit, fremitum edit, quasi ipse fuerit affectus iniuria. *Pauper autem læsus* verè, *tacebit*, nec audebit de proprio dolore gemitum elicere.

Vers. 5. Si largitus fueris, assumet te. Si muneribus eum donaueris, ad suam amiciriam te alliciet. *Si non habueris*, quid ei donare possis, illicò te repellet.

Vers. 6. Si habes, conuiuet tecum, seu conuiuabitur, *& euacuabit te*, tuas paulatim opes absumet. *Et ipse non dolebit super te*, tibi compatiens, quod tua prodigas existimans, sibi eum honotem deberi, illasque delicias, quas ei apponis tuas opes exhauriens. * Profectò si vulgaris cum equite contrahat familiaritatem, quidqoid ei impenderit, non accipiet vt donum, sed exiget vt tributum.]

Quidquid dat vulgaris homo equiti, ab eo non vt donum recipitur, sed quasi exigitur vt tributum.

Vers. 7. Si necessarius illi fueris, si tua opus habuerit opera, *supplantabit te*, seu verbis blandis, vultu hilari te decipiet. *Et subridens spem dabit, narrans tibi bona*, enumerans beneficia, quæ paratus est in te conferre. *Et dicet. Quid opus est tibi? Pete quod libuerit à parato donare.*

Vers. 8. Et confundet te in cibis suis. Adeò te oppiparè conuiuio aliquo excipiet, vt pudeat te tenuis apparatus tui, atque ideo illum te inuitans multò plura prodigas, quàm prodegerat *Donec te exinaniat bis, aut ter*, secundo vel tertio conuiuio à te illi apparato. *Et in nouissimo deridebit te, & postea videns derelinquet te, & caput suum mouebit ad te ac si diceret*: Et stultum hominem, qui mecum de lautitiis contendere voluit. Quidquid exiguum licet potentior infirmiori dat, census perpetui instar, perpetuam redditûum solutionem firmat.]

Quidquid potentior infirmiori dat, census in morem, perpetuam connotat redditūū solutionem.

Vers. 9. Humiliare Deo, & expecta manus eius. Supplicem te Deo exhibe, & de illius potius manu bona expecta, quàm de manu diuitis. Ille egregius ad amicitiam Dominus, qui te quærit, non tua: etsi aliquando exiguum aliquid tuum ambit in paupere à te subleuando, ideo gerit, vt te spiritualibus, & temporariis, (si ad salutem conferant) diuitiis affluentem gratus efficiat.]

Deum amicum habe, qui tua non quærit, sed te ditare satagit.

Vers. 10. Attende, ne seductus, seu lactatus vana spe promissorum diuitis in huiusmodi *stultitiam, humilieris*, deiiciaris grado tuo, tuis spoliatis fortunis. Satius erit Deo opes in pauperibus impendere, quàm colendis diuitibus ingratis insumere.

Vers. 11. Noli esse humilis in Sapientia tua, ne humiliatus in stultitiam seducaris Nuli esse abiecti vel pusilli animi, vt maculam Sapientiæ tuæ impingas, frequentando potentiorum consortia, & alia stulta gerendo, quæ nosti rectæ rationi repugnare.

Vers. 12. Aduocatus à potentiore, discede, refuge illo ire, & cum ueris, paucis te expedi. *Ex hoc enim magis te aduocabit*, maiorem in eo te aduocandi excitabis affectum.

Vers. 13. Ne improbus sis, seu importunus, *ne impingaris*, ne eiiciaris, ne extrudaris: *& ne longe sis ab eo*, non tamen ab eo nimium elongeris, *ne eas in obliuionem.* Nam si infrequens nimium sis, tui obliuiscetur.

Vers. 14. Ne retineas ex æquo loqui cum illo, ne audeas, cum principe agere, & loqui tanquam æqualis; vel ne diu moreris illum retinens, & ab aliis impediens negotiis, alloquendo illum quasi æqualis, aut multum familiaris: *nec credas multis verbis illius*, blandis scilicet, humanisque sermonibus; *ex multa enim loquela tentabit te, & subridens interrogabit te de absconditis tuis*, vt secreta eliciat. * Ex nimia cum proceribus conuersatione nunquam non incommoda oriuntur.]

Ex nimia cum proceribus conuersatione semper incommoda nascuntur.

Vers. 15. Immitis animus illius conseruabit verba tua, illius animus immisericors verba tua perpendet, & ex illis suspicioes, quas de te habet, fouebit: *& non parcet de malitia, & de vinculis*, & non abstinebit tibi malè facere, & in carcerem etiam ac vincula detrudere.

Vers. 16. Caue tibi, & attende diligenter auditui tuo, quid audias, quid scilicet princeps cogitet, & quonam fine. *Quoniam cum subuersione tua ambulas*, seu in euersionis periculo diuersaris. * Nunquam enim in nimia cum principibus consuetudine mille defuére euersionis pericula.]

In nimia cum principe consuetudine mille adsunt euersionis pericula.

Vers. 17. Audiens verò illa, quasi in somnis vide, & vigilabis. Græcè, *cum hæc audies, in somno tuo euigila.* Cum scilicet, hæc audis, cum interrogaris, tibi caue, illi esto similis, qui in somnis videt graue aliquod malum, aut periculum, ideoque somnum statim discutit. Liceat vulgariter exponere: *como quien tiene en sue os pesadilla, y alterado despierta.*

Vers. 18 Omni vita tua dilige Deum, & inuoca eum in salute tua, vt ab eo salus tibi contingat, vtq; te ab huiusmodi periculis auertat. Operæ pretium est, eum, qui in aula diuersatur, frequenti orationi studium adhibere, vt ab agnatis aulæ periculis à Numine eripiatur.]

Qui versatus in aula, debet orationi studere, vt a periculis aulæ agnatis à Deo liberetur.

Vers. 19. Omne animal diligit simile sibi, leo cum leone, tygris cum tygride commoratur, oues cum ouibus pacificè degunt, & lupi consortium formidolosæ fugitant. *Sic & omnis homo proximum sibi.* vulgaris vulgari, eqoes equiti adhæret. Fuge igitur cum proceribus inire amicitiam, si ad vulgarem pertines ditionem. * Inter similes enim inita amicitia persistit]

2. *Inter pares moribus, & ortibus amicitiam intertuendam docet.*

Amicitia inter similes persistens est.

Vers. 20. Omnis caro, omne animal ad similem sibi coniungetur: & omnis homo simili sibi sociabitur,

Principes quodammodo ab humana specie abstracti, nouã quasi speciẽ viuẽtium videntur constituere.

bitur, seu potentiores declinans versabitur cum æqualibus. * Profectò si quodlibet animal suæmet speciei animanti hæreſcit: homo suæ speciei hominibus adhæreat. Annon princeps homo est eiusdem speciei, ac vulgaris? Certè principes quodammodò videntur à communi humana specie longè recedere, nouamque animantium speciem constituere.]

Verſ. 21. Si communicabis lupus agno aliquando: sic peccator iusto. Quemadmodum lupo & agno non est amicitia, aut societas: ita nec iustis, ac peccatoribus. Particula *Si* negationibus frequenter in Scriptura seruit.

Verſ. 22. Quæ communicatio sancto homini ad canem Græcè, *Quæ communicatio hyænæ ad canem*, hoc sensu: Vt nequit esse communicatio hyænæ cum cane, cum sint non solùm diuersi generis animalia, sed inter se inimica: ità inter diuitem pauperi infestum & ipsum pauperem societas esse non potest. Noster autem Interpres non legit ὑαίνῃ sed ἁγίῳ, & sensus est: Non potest esse communicatio hominis sancti cum cane, id est, cum immundo, iniquo impio. * Vir iustus fugiat impij consortium, si a morsu ei agnato velit esse securus. Ferox est canis, procul dubio mordebit. *Aut quæ pars diuiti ad pauperem*, quæ communicatio, quæ societas apta à paupere cum diuite instituetur, quæ pauperi non resluat in damnum?

Vir iustus fugiat impij consortium, qui canis instar, crudelè mordebit.

Verſ. 23. Venatio leonis, onager in eremo: &c. Sicut leones in desertis montibus asinos siluestres venantur, & illis pascuntur: sic diuites pauperes deuorant.

Verſ. 24. Et sicut abominatio est superbo humilitas, &c. Quemadmodum superbus humilitatem odit, sic diues paupertatem.

Verſ. 25. Diues commotus confirmatur ab amicis suis, &c. Fluctuans, aut nutans diues ab amicis suis consilio, & auxilio iuuatur, ne corruat. Pauper verò abiectus etiam post casum vel à notis, a [illegible] a propinquis expelletur, seu ampliùs conculcabitur, vt difficilior sit è casu surrectio. Vulgariter exponam: *Al pobre todos le dan del pie.*

Verſ. 26. 27. Diuiti decepto multi recuperatores, &c. Diuite stultum aliquid locuto, vel in errorem aliquem lapso, non desunt recuperatores, qui scilicet illum tueantur, & verba ad bonum sensum trahant. *Humilis deceptus est, insuper & arguitur, &c.* Contrà verò accidit pauperi. Si deceptus in sermone aliquandò vel parùm aberrat, corripitur acriter: si Sapienter loquitur, sententia illius à cunctis repellitur, & stulta reputatur.

Verſ. 28. 29. Diues locutus est, & omnes tacuerunt, quasi ostentantes, se auidè illius verba audire integrè affectate. Et verbis illius vsque ad nubes perducent. Hispanè. *Que bien dice*, licet ineptam protulerit sententiam. *Pauper locutus est, & dicunt. Quis est hic? Et si offenderit* verbo conceptionem sapiente, aut minus comptè prolato, *Subuertent illum.*

Verſ. 30. Bona est substantia, cui non est peccatum in conscientia. Quia multa dixerat Sapiens contra diuites, & pro pauperibus, ne quis existimaret, diuitias esse malas, aut solam paupertatem iustum facere: docet, bonas esse diuitias, si conscientiam peccati labe non maculant, & si bonis artibus sint acquisitæ. *Et nequissima paupertas in ore impij.* Paupertas autem in ore impij soluentis linguam in oblocutiones, detractiones, maledictiones &c. res nequissima est, cum bona externa desint, & internus fructus paupertatis, quæ animum demissum facere debet. * Taxat agnatam mendicis obloquendi, murmurandi, maledicendi consuetudinem, dum eis à diuitibus negatur stipes.]

Subtrahantur mendici superbi, & murmuratores.

Verſ. 31. Cor hominis immutat faciem illius, siue in bona, siuè in mala. In facie enim imminent signa lætitiæ, tristitiæ, verecundiæ, & pro animi dispositione in facie apparent perturbationum notæ, siue ad hilaritatem, siue ad tristitiam, siue bonum, siue malum colorem inducendo. * Vnde facies cordis appositè imaginem dixeris.]

Facies est velut imago, ac index cordis.

Verſ. 32. Vestigium cordis boni, & faciem bonam difficilè inuenies, & cum labore. Non facilè inuenitur cor bonum in Sapientia inuestiganda occupatum & in meditatione diuinarum rerum: & facies bona vegeta scilicet, & coloribus agnatis ornata. * Nam studium frequens, & meditatio assidua corporis est afflictio.]

Studium frequẽs, & meditatio assidua corpus affligit & maciem inducit.

CAPVT XIV.

Agit Siracides de linguæ lapsu, de vanitate, & malitia auaritiæ.

1. BEATVS vir, qui non est lapsus verbo ex ore suo, & non est sti-
mulatus in tristitia delicti. 2. Felix, qui non habuit animi sui
tristitiam, & non excidit à spe sua. 3. Viro cupido & tenaci sine
ratione est substantia, & homini liuido ad quid aurum?
4. Qui aceruat ex animo suo iniustè, aliis congregat, & in bo-
nis illius alius luxuriabitur. 5. Qui sibi nequam est, cui alij
bonus erit? & non iucundabitur in bonis suis. 6. Qui sibi
inuidet, nihil est illo nequius, & hæc redditio est malitiæ illius: 7. & si benè fece-
rit, ignoranter, & non volens facit: & in nouissimo manifestat malitiam suam.
8. Nequam est oculus liuidi: & auertens faciem suam, & despiciens animam
suam. 9. Insatiabilis oculus cupidi in parte iniquitatis: non satiabitur donec
consumat arefaciens animam suam. 10. Oculus malus ad mala: & non satiabi-

tur pane, ſed indigens & in triſtitia erit ſuper menſam ſuam. 11. Fili ſi habes, benefac tecum, & Deo dignas oblationes offer. 12. Memor eſto quoniam mors non tardat, & teſtamentum inferorum quia demonſtratum eſt tibi: teſtamentum enim huius mundi, morte morietur. 13. Ante mortem benefac amico tuo, & ſecundùm vires tuas exporrigens da pauperi. 14. Non defrauderis à die bono, & particula boni doni non te prætereat. 15. Nónne aliis relinques dolores & labores tuos in diuiſione ſortis? 16. Da & accipe, & iuſtifica animam tuam. 17. Ante obitum tuum operare iuſtitiam: quoniam non eſt apud inferos inuenire cibum. 18. Omnis caro ſicut fœnum veteraſcet, & ſicut folium fructificans in arbore viridi. 19. Alia generantur, & alia deiiciuntur: ſic generatio carnis & ſanguinis, alia finitur, & alia naſcitur. 20. Omne opus corruptibile in fine deficiet: & qui illud operatur, ibit cum illo. 21. Et omne opus electum iuſtificabitur: & qui operatur illud, honorabitur in illo. 22. Beatus vir, qui in Sapientia morabitur, & qui in iuſtitia ſua meditabitur, & in ſenſu cogitabit circumſpectionem Dei. 23. Qui excogitat vias illius in corde ſuo, & in abſconditis ſuis intelligens, vadens poſt illam quaſi inueſtigator, & in viis illius conſiſtens: 24. qui reſpicit per feneſtras illius, & in ianuis illius audiens: 25. qui requieſcit iuxta domum illius, & in parietibus illius figens palum ſtatuet caſulam ſuam ad manus illius, & requieſcent in caſula illius bona per æuum: 26. ſtatuet filios ſuos ſub tegmine illius, & ſub ramis eius morabitur. 27. protegetur ſub tegmine illius à feruore, & in gloria eius requieſcet.

COMMENTARII.

1. *Agit de lapſu linguæ.*

ERS. 1. *Beatus vir, qui non eſt lapſus verbo ex ore ſuo: & non eſt ſtimulatus in triſtitia delicti*, ſeu non ſentit conſcientiæ remorſum ob delictum, quod hominem hilari animo eſſe non ſinit. * Agnata enim ſemper eſt peccato triſtitia emortuæ ſcilicet animæ luctus.] Græcè, & non eſt triſtis *ob multitudinem peccatorum.* * Innumera namque peccata ex linguæ immoderatione procedunt.]

Agnata eſt peccato triſtitia emortuæ animæ luctus.

Innumerabilia peccata ex linguæ immoderatione.

Verſ. 2. Felix, qui non habuit animi ſui triſtitiam ob huiuſmodi ob effrænem loquelam admiſſa peccata, vel ob huius vitæ aduerſa. *Et non excedit à ſpe ſua*, Græcè additur, *quæ in Domino*, ſupple, fixa eſt, à quo expectat in futura vita bonorum operum, & laborum ſuorum mercedem.

2. *Auaritiæ malitiam deſcribit.*

Verſ. 3. Viro cupido, & tenaci, ſeu auaro *ſine ratione eſt ſubſtantia*, ſeu diuitiæ. * Quia fruſtrà, & ſine vllo vſu eas poſſidet.] *Et homini liuido ad quid aurum?* Auaro homini ad quid opes, ſi illis vſurus non eſt. * Porrò auarus aptè liuidus, ſiue inuidus vocitatur, quia inuidet tùm ſibi, tùm aliis vſum pecuniæ. Vt præter liuorem nullum alium inde fructum capiat.]

Auarus ſine vſu opes poſſidet.

Omnis auarus eſt inuidus.

Verſ. 4. Qui acervat ex animo ſuo iniuſtè, ſeu defraudat, detrahit genio, & appetitui ſuo iniuſtè opes, *aliis congregat, & in bonis illius alius luxuriabitur deliciabitur.* Solent enim hæredes quæ ſine labore ab auaro acceperunt, prodigè inſumere.] * Preme paticulam *Iniuſtè.* Auaritia enim plerumque cogit ſeu allicit auarum vt vel iniuſtè acquirat, vel iniuſtè retineat, quæ in pios vſus, & in pauperum leuamen ſæpè inſumere tenebatur.]

Auarus luxuriei aliorum diuitias congregat.

Auarus plerumquè acquirit iniuſtè, vel retinet.

Verſ. 5. Qui ſibi nequam eſt, cui alij bonus erit? Qui vt congreget opes, ſibi abnegat neceſſaria ad victum, & decentiam, quomodo aliorum ſubueniet egeſtati? * Nulla auaro ineſt animo circa proximum indigentem miſeratio.] *Et non iucundabitur in bonis ſuis*; ſemper enim timore afficitur, curis angitur circa opum acquiſitionem, & augmentum.

Auaro nulla circa egẽtes miſeratio.

Verſ. 6. 7. Qui ſibi inuidet, nihil eſt illo nequius: & hæc redditio eſt malitiæ illius. Ipſemet malitiæ ac peccato ſuo congruam irrogat pœnam, ſeipſum velut ſibi inuidens, macerans, & male tractans in victu, veſtitu, & reliquis fame, ſiti, frigoreque conficiens ſe, ſibi ipſe tortor. * Carnifex eſt ſuiipſius auarus in præſentem auaritiæ pœnam.] *Etſi benè fecerit*, alicui caſu, & *ignoranter*, non ex animi ſententia, *& non volens*, ſeu inuitus *facit. Et in nouiſſimo*, ſiue in fine beneficij *manifeſtat malitiam ſuam*, Imò plerumquè ante finem eam prodit, nec poteſt diſſimulare, ſe malo animo feciſſe, quod egit, potiùs vt obſit, quàm vt proſit. * Magna prorsùs malitia auari, qui nunquam alij benefecit ex animo!]

Auarus eſt ſuiipſius carnifex.

Nunquam auarus alij benefacit ex animo.

Verſ. 8. Nequam eſt oculus liuidi, malignus eſt auari oculus: *& auertens faciem ſuam, & deſpiciens animam ſuam.* Auertit faciem ab inope, ne illius videat egeſtatem & dare cogatur: & deſpicit vitam ſuam, quam cibis fraudat, imò & medicamentis, ſi ſumptuoſi ſint futuri. * Pondera illud: *Et auertens faciem ſuam*, ne ſcilicet videat egentem & ſuccurrere ei cogatur. Supponit enim vel auarum admodùm crudelem ſi vidiſſet pauperis miſeriam minimè potuiſſe manum contrahere.] * O tempora, quandò paſſim oculis fidelium pauperes miſelli obiiciuntur, & vix adeſt qui ei vel miſerationis eroget affectum.]

Tanta eſt vis miſeriæ pauperis, vt vel auarus ſi illam videat, ſuccurrere cogatur.

Hodiè eam vide, & vix compaſſionis impendis affectum.

Verſ. 9. Inſatiabilis oculus cupidi in parte iniquitatis, id eſt, nulla parte lucri iniquè corraſi quantumcumquè magna poteſt auarus animus expleri. Nec verò expleretur, etſi toto mundo potiri contingeret, potiùs infamis ſitis magis accenderetur. *Non ſatiabitur, donec conſumat areſaciens animam ſuam*, donec ſeipſum

anxiis

anxiis curis, & studiis prorsus exhauriat animum, totusque contabescat. * Græcè, *Auari oculus non impletur parte*, appetit totum diuitiarum. Ego existimo nec toto acquisito eius sitim explendam.]

Toto acquisito diuitiarū auarus nō tamē satiatetur.

Vers. 10 *Oculus malus ad mala*, peruersa auari intentio ad praua studia perpetuò vergit, quibus de nouo opes valeat augere: *& non satiabitur pane, sed indigens, & in tristitia erit super mensam suam.* Semper egebit, nolens sibi ex congregatis opibus succurrere; & etiam in mensa ipsa se pane satiare non audebit, imò dolebit, quod vel exiguus cibus in mensa exhibeatur. * Crudele vitium, quod cogit suum asseclam in mediis diuitiis egere, in mensa à cibo apposito ieiunare.]

Auarus in mediis diuitiis eget, in mensa ieiunat.

Vers. 11. *Fili, si habes, benefac tecum.* Si diuitias possides, illis ad tuum vtere commodum. *Et Deo dignas oblationes offer.* Non vt auarus Cain egit, qui deterrima obtulit. Deo offer in paupere, in Templo; in hunc enim vsum concessæ sunt tibi à Deo opes. * *Dignas*, ait, *Deo oblationes.* Nec enim digna est Deo oblatio diuitis qui pauperi dat teruntium, aut panis frustulum. Eleemosyna gerenda est iuxta dantis possibilitatem, & iuxta Dei dignitatem in paupere accipientis.]

Eleemosyna facienda Deo accipiente digna.

Vers. 12. *Memor esto, quoniam mors non tardat*, citò morieris. Vt quid ergo accumulas in immensum opes, & intactas asseruas, quasi semper, aut diutissimè esses victurus? *Et testamentum inferorum*, seu Dei dispositio, siue decretum de omnium morte, & ad inferos descensu, saltem ad limbum patrum. Intelligit de iis, qui vixerunt ad illud tempus, & vsque ad Christum Venturi erant *quia monstratum est tibi*, id est, memento etiam quòd monstrata, seu manifestata est tibi hæc communis Dei dispositio tum ex Scripturis, tum ex experientia. *Testamentum enim huius mundi morte morietur.* Porrò hoc decretum vniuersale est totius mūdi, commune omnibus hominibus, & *à sæculo* (vt Græcus addit) seu ab initio mundi hucusque inuiolabiliter obseruatum. Et verba testamenti, vel decreti sunt: *Morte morietur* omnis Adæ filius.

Vers. 13. *Ante mortem* igitur necessariam cunctis, *benefac amico tuo*, seu pauperi, qui amicus fidus ei succurrentis est: *& secundum vires tuas exporrigens* brachium, manum aperiens, da pauperi.

Vers. 14 *Non defrauderis à die bono*, seu ne defraude, seu priues læto ac iucundo die conuiuij, vel festi, vel amœno tempore vitæ tuæ: *& particula boni doni non te prætereat*, vt ere à Deo concessis. Græcè, *pars desiderij boni*, seu parte, seu portione tibi adeò desiderata, iam tandem accepta vtere & fruere.

Vers. 15 *Nonne aliis relinques dolores, & labores tuos in diuisione sortis?* Cur enim pateris relinqui opes tuas tantu labore partas hæredibus diuidendas, de quibus tibi non constat, an futuri ingrati, an illis benè sint vsuri. * Appositè diuitias vocitauit *dolores, & labores.* Quia cum dolore & labore acquiruntur, & cum dolore & labore conseruantur inutiles. Vndè auaro diuitiæ procul dubio diuitiæ non sunt, sed solummodò dolor, & labor.]

Diuitiæ auaro diuitiæ non sunt, sed solummodò dolor & labor.

Vers. 16. *Da* largè aliis, maximè pauperibus. *Et accipe*, nam si dederis, vicissim plura à Dei munificentissima manu accipies. *Luc.* 6. *Date, & dabitur vobis.* Idem profectò est, pauperi dare, & à Deo id quod das, cum fœnure accipere. Nam *qui miseretur pauperis, fœneratur Domino.* Luc. 6 38. *Et iustifica animam tuam*, per eleemosynam compara, vel auge tibi iustitiæ meritum, te à peccatis, & pœnis debitis expurga.

Quod pauperi das, à Deo cū fœnore recipis.

Vers. 17. *Ante obitum tuum operare iustitiam*, seu omne genus boni operis, eleemosynam scilicèt, quæ in Scriptura *Iustitia* appellatur *Psal.* 111. 9. *Dispersit, dedit pauperibus, iustitia eius manet in sæculum sæculi.* * Quasi eleemosynæ virtus omnium virtutum contineat perfectionem. Vndè in die nouissima Dominus de sola eleemosyna geret examen, quasi omnibus aliis virtutibus abundantem se ostendat, qui eleemosynæ virtute nitet.] *Quoniam non est apud inferos inuenire cibum.* Quia si dum viuis, bonis non insistis operibus, post mortem non est ampliùs meritis augendi locus. Vt congruat hæc sententia cum Christi Domini monitu *Ioa.* 6. 27. *Operamini non cibum, qui perit, sed qui permanet in vitam æternam.*

Quasi omnibus virtutibus ornatus qui eleemosynæ virtute nitet.

Vers. 18. 19. *Omnis caro sicut fœnum veterascet, & sicut folium fructificans in arbore viridi*, fœni in morem leui flatu vita humana marcescit, & sicut folium excidit. Fructificans dicitur folium, ipsa enim folia partus quidam sunt, & fructus arboris. *Alia generantur, & alia deiciuntur, sic generatio carnis & sanguinis* hominum scilicet, *alia finitur, & alia nascitur.* * Sed fœni ac foliorum in morem nascimur, illicò moritur.] 3.

Agit de vitæ breuitate.

Fœni, ac foliorum instar nascimur citò morituri.

Vers. 20. *Omne opus corruptibile in fine deficiet, &c.* Omne opus putrescens, deficiens, & marcori obnoxium tandem perit, & soluitur: quemadmodum etiam operis illius artifex interit.

Vers. 21. *Et omne opus electum iustificabitur, &c.* Opera iusta & sancta iusta declarabuntur esse in hac vita, & in extremo iudicio, & auctor huiusmodi operum à Deo propter illa honorem ac præmium recipiet.

Vers. 22. 23. 24. 25. *Beatus vir, qui in Sapientia morabitur*, qui Sapiēs erit ad hæc intelligenda: *& qui in iustitia meditabitur, & in sensu cogitabit circumspectionem Dei*, seu mente assiduè voluet, Deum omnia circumspicere, ac contemplari. * Nam qui viuacem fidem Dei immensitatis fouet, difficilè à dæmone allicietur, vt in Dei conspectu delinquere audeat.] *Qui excogitat vias illius in corde suo, & in absconditis suis intelligens*: qui Dei perpendit mente iudicia, & occultissima illius arcana, *vadens post illam quasi inuestigator*, vestigia persequens, & Sapientiam, quam requirit, inueniens: *Qui respicit per fenestras illius, & in ianuis illius audiens.* Cum scilicet ad Sapientiæ ædes peruenerit, & fores ac fenestras clausas inuenerit: per rimas fenestrarum, ac portarum introspiciet, & ad audiendum aures applicabit, præ desiderio perueniendi ad Sapientiam, quæ intus latet. *Qui requiescit iuxta Domum illius, & in parietibus illius figens palum*, vt de illo tabernaculum suspendat: *statuet casulam suam ad manus illius, & requiescent in casula illius bona per æuum*, seu bona æternùm duratura. 4.

Ad Sapientiam acquirendam hortatur.

Qui Deum sibi præsentem considerat, non facilè ad crimē allicietur.

Vers. 26. 27. *statuet filios suos sub tegmine illius, & sub ramis eius morabitur*, ab vmbraculis arborum metaphora desumpta. *Protegetur sub tegmine illius à feruore solis*, ab æstu. *Et in gloria eius requiescet.* Arbor enim hæc suis foliis floribus, ac fructibus ei decus, ac gloriam afferet.

CAPVT

CAPVT XV.

Timoris Dei, seu Sapientiæ cœlestis fructus Sapiens enunciat, quam in nostri liberi arbitrij inesse potestate demonstrat.

1. QVi timet Deum, faciet bona: & qui continens est iustitiæ,
apprehendet illam. 2. & obuiabit illi quasi mater honorifi-
cata, & quasi mulier à virginitate suscipiet illum. 3. Cibabit
illum pane vitæ & intellectus, & aqua sapientiæ salutaris po-
tabit illum: & firmabitur in illo, & non flectetur. 4. & conti-
nebit illum, & non confundetur: & exaltabit illum apud pro-
ximos suos: 5. & in medio Ecclesiæ aperiet os eius, & ad-
implebit illum spiritu Sapientiæ & intellectus, & stola gloriæ vestiet illum.
6. Iucunditatem & exultationem thesaurizabit super illum, & nomine æter-
no hereditabit illum. 7. Homines stulti non apprehendent illam, & homines
sensati obuiabunt illi, homines stulti non videbunt eam: longè enim abest à
superbia & dolo. 8. Viri mendaces non erunt illius memores: & viri veraces
inuenientur in illa, & successum habebunt vsque ad inspectionem Dei. 9. Non
est speciosa laus in ore peccatoris: 10. quoniam à Deo profecta est sapientia: sa-
pientiæ enim Dei astabit laus, & in ore fideli abundabit, & Dominator dabit eam
illi. 11. Non dixeris: Per Deum abest, quæ enim odit ne feceris. 12. Non dicas:
Ille me implanauit: non enim necessarij sunt ei homines impij. 13. Omne execra-
mentum erroris odit Dominus, & non erit amabile timentibus eum. 14. Deus ab
initio constituit hominem, & reliquit illum in manu consilij sui. 15. Adiecit man-
data & præcepta sua: 16. si volueris mandata seruare, conseruabunt te, & in per-
petuum fidem placitam facere. 17. Apposuit tibi aquam & ignem: ad quod vo-
lueris, porrige manum tuam. 18. Ante hominem vita & mors, bonum & ma-
lum: quod placuerit ei, dabitur illi: 19. quoniam multa sapientia Dei, & fortis in
potentia, videns omnes sine intermissione. 20. Oculi Domini ad timentes eum, & ipse
agnoscit omnem operam hominis. 21. Nemini mandauit impiè agere, & nemini
dedit spatium peccandi: 22. non enim concupiscit multitudinem filiorum infide-
lium, & inutilium.

COMMENTARII.

1. *Timoris Dei, seu Sapientia cœlestis fructus enunciat.*

VERS. 1. *Qui timet Deum, faciet bona.* Nam Dei timor ad legis affert obseruationem. *Et qui continens est iustitia, apprehendet illam.* Græcè, *qui compos est iustitia*, siue qui iustus est, qui studiosè obseruat mandata, Sapientiam cœlestem consequetur.

Vers. 2. Et obuiabit illi quasi mater honorificata, erit illi quasi sponsa præcipua, quæ est materfamilias: (olim enim plures vxores licebat habere,) *Et quasi mulier à virginitate suscipiet illum.* siue illi in coniugium quasi virgo ducta aptabitur.

Vers. 3. Cibabit illum pane vita, & intellectus. Ex Græco, cibus minutim concidendo more nutricis, & in os inserendo ministrabit ei cibum vitam, & Sapientiam afferentem. *Et aqua Sapientia salutaris potabit illum.* * Salutaris quidem, est enim Sapientia mundi, quæ saluti animi officit.] *Et firmabitur in illo, & non flectetur.* Cibo illo ac potu confirmatus ad malum, seu ad piacula non declinabit. * Timor enim Dei cœlestis Sapientia, panis instar, cor hominis confirmat vt persistat in iustitia.]

Sapientia mundi saluti animi officit.

Timor Dei panis est, qui cor hominis confirmat.

Vers. 4. Et continebit illum, & non confundetur, fulciet illum, ne in aliquod malum ruat, quod illi dedecus afferat. * Omne enim crimen dedecore afficiet peccatorem.] *Et exaltabit illum apud proximos suos,* omnibus enim iustus placet, & virtus semper in honore habetur. Ex Græco, *Et exaltabit illum supra proximos suos.* * Eum namque, qui virtute eminet, omnes nobis admodùm superiorem reputamus, & non externam solùm, sed & internam reuerentiam exhibemus]

Omne peccatum dedecus affert peccatori.

Iustum omnes egregiè velut superiorem sibi reuerentur.

Vers. 5. Et in medio Ecclesia aperiet os eius, vt populum edoceat, & Ecclesiæ Doctor existat. * Iustus enim omnis Doctor est si non verbo, moribus quidem. Probi enim mores vocales sunt ad persuadendum.] *Et adimplebit illum spiritu Sapientia, & intellectus, & stola gloria vestiet illum,* ingentem ei gloriam, & famæ celebritatem conciliando.

Probi mores vocales sunt ad persuadendum.

Vers. 6. Iucunditatem, & exultationem thesaurizabit super illum, &c. Copiosum gaudium ad instar thesauri coacervabit super illum, faciétque

que vt perennem famam nunquam, ioteimorituram quasi hereditatem consequatur. * Timor Domini austerus non est, sed blandus, sed dulcis, si quidem timens Deum iucunditatis, & exultationis thesauro potitur.]

Timor Dei suauis est rigidus, siquidē affert animo exultationem.

Vers 7. Homines stulti non apprehendent illam. Peccatores Sapientiam veram minimè possidebunt. *Et homines sensati obuiabunt illi*, obuiam illam habebunt qui sensu ad Deum timendum pollent. *Homines stulti non videbunt eam. Longè enim abest à superbia, & dolo.* * Aptè superbia tribuitur stulto; stultus enim valdè est, qui cinis cum sit, putet aliquid posse in fragilitatis humanæ cinere inesse, vndè vanitas excitetur. *Quid superbis terra, & cinis?*

Vers 8. Viri mendaces non erunt illius memores, nec in memoriam Sapientiam afferent longissime ab eis dissitam, & viri veraces inuenientur in illa, seu ab illa, quæ quidem corda apta quærit, vbi sedem statuat. *Et successum habebunt*, seu proficient, *vsque ad inspectionem Dei*, donec Deum facie ad faciem aspiciant.

Vers.9.10. Non est speciosa laus in ore peccatoris, &c. Nemo rite potest, aut debet laudare, vel prædicare Sapientiam, nisi missus, doctus, & inspiratus à Deo. Deus autem ordinariè non mittit, nec docet peccatores. Ergo hi non debent eam prædicare, iuxta illud. *Prou.26.7. Indecens est in ore stultorum parabola.* Ei, qui Sapiens à Deo est, competit officium laudandi: copiosè & eloquenter laudabit Sapientiam is, qui Sapiens est a Deo, quippè qui rem non ignotam celebrat; & à Deo accipiet Sapientiæ elogia, vt pro dignitate illam commendet. * Laus, quæ à Deo non accipitur, vt pro meritis cuique reddatur, vera laus non est, sed adulatio.]

Laus, quæ à Deo non accipitur vt pro merito cuiq. tribuatur nō laus, sed adulatio est.

Vers.11. Non dixeris: Per Deum abest. Per Deum stat, quominùs probus sim & Sapiens. *Quæ enim odit, ne feceris.* Deus odit insipientiam, & peccatum: si autem peccatum amas, quod Deus odit, Sapientiam à Deo non assequeris. Vndè excusatio tua non erit idonea.

Vers.12. Non dicas: Ille me implanauit, decepit, &c. Liptote, vel Miosis est. Ac si diceret, adeo Deo necessarij non sunt, aut optabiles impij, vt etiam illos oderit, & admodum aduersetur.

Vers.1 . Omne execramentum erroris odit Dominus &c Peccatum Dei cultoribus non probabitur, sed odio habebitur. Debet enim iustus capitali odio insectari crimen, quod Deus execratur. Amicus enim Dei veluti Deus alter.]

Dei amicus debet odio habere peccatum, quod Deo est inuisum.

Vers.14. Deus ab initio constituit hominem, seu creauit: *& reliquit illum in manu consilij sui*, illi liberum sui arbitrium dedit.

Vers 15.16. Adiecit mandata, & præcepta sua, fatus, *Ex ligno scientiæ boni & mali ne comedas.* Gen. 3. *Si volueris mandata seruare, conseruabunt te*, si volueris perpetuò seruare fidem Deo placitam, eius præscripta custodiens: hæc tua fidelitas vicissim perpetuò te seruabit. Hæ duæ actiones se mutuò respondent: serua, & seruaberis. Serua mandata, & ab ipsa mandatorum obseruatione seruaberis ab omni securus incommodo. Quia nulla tibi nocebit aduersitas, si nulla tibi dominetur iniquitas.]

2\. *A nostro libero arbitrio pendet custodia Sapientiæ potiri.*

Hæc sibi mutuò respondent: serua mandata, & seruaberis incolumis.

Vers.17. Apposuit tibi aquam, & ignem, &c. Bonum, & malum; vitam & mortem tibi obiecit, vt eligeres: ad te spectat decernere, quid sit eligendum, an satiùs sit, te in hoc felici statu conseruare innocentiæ, nec te solum, sed etiam posteros tuos: an te, ac posteros tuos in duplicem interitum animi & corporis deturbare? En aquam & ignem, vitam & mortem.

Vers.18.19. Ante hominem ergò *vita & mors.* Non potuit certius ac clarius aduersus Hæreticos liberum arbitrium hominis depingi. *Quoniam multa Sapientia Dei, &c.* Vt mirabilis Sapientia Dei elucet in homine creando eum liberi arbitrij compotem: ita eius potentia in iis, qui à recta iustitiæ via aberrant, puniendis fulgurat. Nemo ergò existimet posse se euadere potentissimi manus, nec illius oculos eludere. Deus enim perpetuò omnes videt, & quonammodò se exerant, contemplatur.

Vers.20. Oculi Domini ad timentes eum, vt illis faueat: *& ipse agnoscit omnem operam hominis*, an sit in eis rectitudo? an iniquitas adsit?

Vers.21.22. Nemini Deus *mandauit impiè agere, &c.* * Et tamen est tanta hominum malitia, vt peccatis patrandis incumbant, & spatium vitæ voluptatibus dedant, quasi præcepta peccandi accepissent, & spatium vitæ ad captandas voluptates eis datum fuisset.] *Non enim concupiscit multitudinem filiorum infidelium, & inutilium.* imò intestino odio prosequitur peccatores. Quos aptè *Inutiles* appellauit. Peccator enim ad nullum Dei ministerium est aptus. Imò nullum hominum munus perfectè gerit. Vndè, instar ligni vitis solùm cum ad ignem aptum reperies.]

Homines impij sic anxiè dant peccatis operā, ac si peccandi haberent præceptum.

Peccator ad nullum aptus ministerium.

CAPVT XVI.

Ostendit Sapiens, in filiis impiis non esse lætandum: iustam Dei vindictam in impios describit: eximiam Dei sapientiam in vniuersi dispositione laudibus effert.

1\. NE iucunderis in filiis impiis, si multiplicentur: nec oblecteris super ipsos, si non est timor Dei in illis. 2. Non credas vitæ illorum, & ne respexeris in labores eorum. 3. Melior est enim vnus timens Deum, quàm mille filij impij. 4. Et vtile est mori sine filiis, quàm relinquere filios impios. 5. Ab vno sensato inhabitabitur patria, Tribus impiorum deseretur. 6. Multa talia vidit oculus meus, & fortiora ho-

rum audiuit auris mea. 7. In Synagoga peccantium exardebit ignis, & in gente incredibili exardescet ira. 8. Non exorauerunt pro peccatis suis antiqui gigantes, qui destructi sunt confidentes suæ virtuti: 9. & non pepercit peregrinationi Lot, & execratus est eos præ superbia verbi illorum. 10. Non misertus est illis, gentem totam perdens, & extollentem se in peccatis suis. 11. Et sicut sexcenta millia peditum, qui congregati sunt in duritia cordis sui: & si vnus fuisset ceruicatus, mirum, si fuisset immunis. 12. Misericordia enim & ira est cum illo. Potens exoratio, & effundens iram: 13. secundùm misericordiam suam, sic correptio illius hominem secundùm opera sua iudicat. 14. Non effugiet in rapina peccator, & non retardabit sufferentia misericordiam facientis. 15. Omnis misericordia faciet locum vnicuique secundùm meritum operum suorum, & secundùm intellectum peregrinationis ipsius. 16. Non dicas: A Deo abscondar, & ex summo quis mei memorabitur? 17. In populo magno non agnoscar: quæ est enim anima mea in tam immensa creatura? 18. Ecce cœlum, & cœli cœlorum, abyssus, & vniuersa terra, & quæ in eis sunt, in conspectu illius commouebuntur, 19. montes simul, & colles, & fundamenta terræ: cùm conspexerit illa Deus, tremore concutientur. 20. Et in omnibus his insensatum est cor: & omne cor intelligitur ab illo: 21. & vias illius quis intelligit, & procellam, quam nec oculus videbit hominis? 22. Nam plurima illius opera sunt in absconsis: sed opera iustitiæ eius quis enuntiabit? aut quis sustinebit? Longè enim est testamentum à quibusdam, & interrogatio omnium in consummatione est. 23. Qui minoratur corde, cogitat inania: & vir imprudens & errans, cogitat stulta. 24. Audi me fili, & disce disciplinam sensus, & in verbis meis attende in corde tuo, 25. & dicam in æquitate disciplinam, & scrutabor enarrare sapientiam: & in verbis meis attende in corde tuo, & dico in æquitate spiritus virtutes, quas posuit Deus in opera sua ab initio, & in veritate enuntio scientiam eius. 26. In iudicio Dei opera eius ab initio, & ab institutione ipsorum distinxit partes illorum, & initia eorum in gentibus suis. 27. Ornauit in æternum opera illorum, nec esurierunt, nec laborauerunt, & non destiterunt ab operibus suis. 28. Vnusquisque proximum sibi non angustiabit vsque in æternum. 29. Non sis incredibilis verbo illius. 30. Post hæc Deus in terram respexit, & impleuit illam bonis suis. 31. Anima omnis vitalis denuntiauit ante faciem ipsius, & in ipsam iterùm reuersio illorum.

COMMENTARII.

1.
Ostendit, in filijs impijs non esse latandum.

ERS. 1. *Ne iucunderis in filiis impiis, si multiplicentur.* Ne gaudeas cum plures enumeras filios, si eos videris affici impietate. * Quodnam enim domui tuæ commodum, aut decus accresceret, si tot Dei inimicos foues, quot filios enutris?] *Nec oblecteris super ipsos, si non est timor Dei in illis.* Ex impietate enim eorum haud difficilè coniicere potes luctui tibi esse futuros.* Filiorum enim imprudentia paternæ senectæ tristia prænunciat.]

Ex filiis impiis Dei inimicis quodnam potest domui commodum obuenire.

Filij imprudentia parentum senectæ tristia prænunciat.

Vers. 2. Non credas vita illorum, & ne respexeris in labores eorum. Etiamsi industrij sint, & laboriosi, & ad cuncta ministeria apti videantur, non tibi in illis placeas.

2.
Dei vindictam in impios describit.

Vers. 3. 4. Melior est enim vnus filius timens Deum, quàm mille filij impij. Vnus filius pietate nitens filiorum turbam longo interuallo superat. Imò fælicior est, qui nullum suscepit filium, quàm qui mutos pessimè habet morigeratos. *Et vtile est* magis, *mori sine filiis, quàm relinquere filios impios,* maius dedecus inferentes in patrem ex fœcunditate, quàm sterilitas ei posset afferre. * Notam olim sterilitas inurebat coniugibus: nunc maiorem notam inurit fœcunditas, si filij vitiis implicentur.]

Parenti filij impij maiorem notam foecunditas inurit, quàm olim sterilitas inurebat.

Vers. 5. Ab vno sensato inhabitatur patria: Vnus filius Sapiens ac timens Deum, Deo benedicente tam multos, tam fœcundos filios ac posteros procreabit, vt integrum iis Regnum compleat: Vt videre fuit in Noë Abrahamo, Isaaco, & Iacobo. *Tribus* familia, vel natio *impiorum* natorum *deseretur*, extinguetur, desolabitur. Patuit in Amalecitis, Chananæis, & tot populis à Saule, Iosue, ac Dauide excisis.

Vers. 6. Multa talia vidit oculus meus, &c. Multa circa hoc argumentum exempla vidi, plura autem maiora, & grauiora audiui ex parentum traditione.

3.
Iustam Dei vindictam in impios describit.

Vers. 7. In Synagoga peccantium ardebit ignis, In cœtu, congregatione impiorum diuinæ vltionis ignis exardescet: *Et in gente incredibili,* incredula, inobedienti, rebelli exardescet ira Dei, scelera vindicantis.

Vers. 8. 9. Non exorauerunt pro peccatis suis antiqui Gigantes. Non placauerunt Deum potentia sua prisci Gigantes. Fortasse illi Deum orauerunt, cum iam se diluuio obrui viderent, sed non exorauerunt, non placarunt, quia preces illæ non ex pœnitenti cordis affectu, sed ex mortis timore profluxerunt. * Non omnis exorat oratio, sed quæ ex corde pœnitudine affecto procedit. *Cor enim contritum & humiliatum Deus non despiciet.* Psal. 50.] Id accidit Gigantibus, *qui destructi sunt confidentes sua virtuti.* *Et non pepercit peregrinationi Loth*, id est, Sodomæ, ac reliquis

Non omnis oratio placat Deum, sed quæ ex corde contrito procedit.

reliquis Ciuitatibus, in quibus peregrinatus Loth fuit, seu in quibus peregrinus inhabitauit. * Iustus enim inter impios obtinens domicilium, quasi peregrinus, & alienigena commoratur, ab eorum consuetudine prorsus alienus.] *Et execratus est eos præ superbia verbi illorum.* Quia scilicet superbè loquuti sunt contra Deum, & Loth. Nam etiam superbiam fuisse ex parte causam excidij Sodomæ, Ezechiel *cap.* 16.49. *docet.*

Iustus inter impios habitans, velut peregrinus est, ab illis omninò abstractus.

Vers. 10. *Non misertus est illis, &c.* Gloriabantur, se peccatores esse, quod prouocant Dominum proferentem, *Clamor Sodomorum venit ad me.* etenim illi *peccatum suum prædicauerunt,* * Præpropera vindicta fuit in peccatores qui non verentur, publicè de delictis gloriari.]

Festinat supplicium peccatorum publicè de peccato gloriantium.

Vers. 11.12.13. *Et sicut sexcenta millia peditum,* Hebræorum in deserto, *qui congregati sunt, se conspirarunt, in duritia cordis sui,* seu duro, & obstinato animo nolentes terram Chanaan inuadere, vti Deus imperabat, præter duos Iosue, & Caleb, omnes à Deo excisi sunt. *Num.* 14. & 26. *et si vnus fuisset ceruicatus, mirum, mirum si fuisset immunis.* Mirum si vnus aliquis diræ ceruicis, & rebellis Deo audeat sibi spondere, quod immunis euadet. Nam qui tanto populo non pepercit, quomodo parcet vni capiti? * Hinc edisce, in plaga communi pestis v. gr. belli, febris malignæ, &c. te pœnitudine ad obitum præparare. Nam qui tot Ciues exitialiter propter peccata plerumquè vulnerat, difficile te immunem affectuabit.] *Misericordia enim & ira est cum illo,* vt est summè misericors, ita etiam summè iustus scelerum vindex. * Ne de infinita Dei misericordia impius præsumat, sciens se de infinita eius iustitia posse formidinem capere.] *Potens exoratus, & effundens iram.* Vt misericors est, & exorabilis, ita iustus, & in peccatores iram effundens. *Secundùm misericordiam suam sic correptio illius hominem secundum opera sua iudicat.* Eadem aliis verbis sententia inculcatur.

In plaga communi pestis, &c. ad mortem præparationem te debes præsumere te solum euasurum incolumem.

Ne de infinita Dei misericordia præsumas, est enim etiā infinitè iustus.

Vers. 14.15. *Non effugiet in rapina peccator, &c.* Quemadmodùm raptores, reliquique peccatores non manum Dei vindicem; ita sufferentia, seu patientia, & expectatio misericordis, & iusti non retardabit, seu diu exspectabit benefactorum suorum mercedem. Iustus enim infligit supplicia, misericors præmia largitur. *Omnis enim misericordia faciet locum,* siue sedem siue inferiorem, siue superiorem, *vnicuique secundum meritum operum suorum, & secundùm intellectum peregrinationis ipsius,* iuxta Sapientiam, pietatem, religionem, cæterásque virtutes, quarum actus, dum in hac vita peregrinaretur, exercuit.

Vers. 16. *Non dicas: A Deo abscondar, & ex summo quis mei memorabitur?* De cœlo vbi Deus habitat, quonammodò poterit obscuros recessus, vbi abscondar, vestigare, méque absconditum inuenire? Quasi Deus singulorum hominum peccata non curet. * O stultè audi Dauidem peccatoris personam agentem. *Quò ibo à spiritu tuo, &c. Psal.* 138. Nequit peccator se à Dei conspectu abscondere.]

Nequit peccator se à Dei conspectu abscondere.

Vers. 17. *In populo magno non agnoscar, &c.* In tanta hominum multitudine abscondi potero; quota enim hominum pars ego sum, si cum omnibus gentibus conferar?

Vers. 18.19. *Ecce cœlum, & cœli cœlorum, &c.* Omnia Deus aspicit, & cunctis præsens adest, ideoque omnes illius reuerentia, ac metu commoueri, & concuti debent. *Montes simul, & colles & fundamenta terræ, cum conspexerit illa Deus, tremore concutientur,* sic de suo *Ioue* cecinit ille.

Nutu tremere fecit olimpum.

Vers. 20.21. *Et in omnibus his insensatum est cor hominum,* pro dignitate non æstimantium, quæ præmisi. *Et omne cor intelligitur ab illo,* & cor præfata negligit, Deo est manifestum. *Et vias illius quis intelligit,* rationes, modos, quos Deus in operando sequitur, quis poterit penetrare? *Et procellam, quam nec oculus vidit hominis?* Procella est ventus cum impetu irruens, qui aliquando repentè ad est inopinatus, & cuius causam dignoscere non possumus. Sic viæ Domini ignotæ nobis sunt, & quasi ingruens procella iussu Dei, vindicta in peccatores fertur. * Eum peccator timeat, cum delinquit, qui procellæ in morem, repentè potest vindicator irruere.]

Deum peccator timeat, qui repentè in morē procellæ solet ad vindictam irruere.

Vers. 22. *Nam plura eius opera sunt in absconsis: sed opera iustitiæ eius quis enunciabit?* Cùm multa Dei opera repentè proferantur, & sine consiliario præparentur, à quonam poterit peccator moneri opus Iustitiæ, seu supplicium tali, vel tali tempore exerendum, vt sibi caueat, obiecta pœnitudine? * Si peccaueris ergo, illicò ad pœnitentiæ remedium accurre: crimini enim subitanea pœna est agnata.] *Aut quis, si irruperit, sustinebit,* aut tolerare poterit? *Longè enim est testamentum à quibusdam,* seu diuina lex, eiusque obseruatio. *Psal.* 77. *Non custodierunt testamentum Dei,* seu legem violarunt. *Et interrogatio omnium in consummatione est,* examen, inquisitio in morte, & in extremo iudicio omnium cogitationum & operum districtè admodùm fiet.

Peccasti? illicò pœnitentiam age, ne repentè agnatum supplicium irrumpat.

Vers. 23. *Qui minoratur corde,* seu stultus & vecors, *cogitat inania nugas;* & vanitates sæculi. *Et vir imprudens, & errans, cogita stulta,* omnis suarum cogitationum materia est peccati stultitia. * Portò *stultitia* agnatum est peccati nomen.]

Agnatum est peccati nomen stultitia.

Vers 24.25. *Audi me fili, & disce disciplinam sensus,* seu doctrinam, quæ te sensatum, ac Sapientem efficiat. *Et in verbis meis attende in corde tuo,* dogmata mea ante cordis ausculta. *Et dicam in æquitate,* (Græcè, *in pondere*) *disciplinam,* siue ad æquum rationis pondus appensam, & matura consideratione libratam. *Et scrutabor enarrare Sapientiam, & in verbis meis,* seu ad verba mea *attende in corde tuo: & dico iam in æquitate spiritus,* cum æquo ac iusto mentis examine, *virtutes, quas posuit Deus in opera sua ab initio.* Enarro eximias Dei virtutes, Dotes, & attributa, quæ in eius operibus ab ipso rerum exordio emicant. *Et in veritate enuncio scientiam eius.* Græcè, *cum exacta diligentia.* * Appositè cum *veritate* idem est ac cum *exacta diligentia.* Vt enim veritas nec lædatur in minimo, exacta opus est diligentia.]

3.

Miram Dei Sapientiam in mundi conditione laudat.

Vt veritas vel in minimo non lædatur, exactâ diligentiâ opus est.

Vers. 26. *In iudicio Dei opera eius ab initio.* Cuncta Dei opera eius immensam Sapientiam enunciant. *Et ab institutione,* seu initio *ipsorum, distinxit partes illorum* Græcè, *distinxit principatus,* hoc est, principes & præcipuas mundi partes cœlos, astra, &c. *Et initia rerum in gentibus suis,* seu *generibus,*

fecit enim, vt quodlibet astrum, & cœlum, suum haberet genus, naturam, motum, proprietatem, officium. Vel, si mauis, *in gentibus*, siue Angelis, qui cœlestes orbes & astra regant, & moueant. * Aptè Angelis humanæ naturæ, ob Christum Dominum, amatoribus egregiis data est super astra potestas, vt exigentiæ nostræ salutates expendant astrorum influxus.]

Angeli mouent astra & cœlos in magnū hominū beneficium.

Vers. 27. *Ornauit in æternum opera illorum*, (Græcè, *ordinauit*) *nec esurierunt, nec laborauerunt, & non destiterunt ab operibus suis.* Nec cœlestes orbes, nec astra, nec Angeli eorum Rectores egent cibis, nec continuis actionibus defatigantur: vnde à continuis sibi iniunctis operibus aut esurientes, aut fessi nunquam desistunt.

Vers. 28. *Vnusquisque proximum sibi non angustiabit vsque in æternum.* Militia cœli ordine procedit, nec se cœlestes illi milites viciniate premunt, aut inuicem vnquam angustias faciunt.

Vers. 29. *Non sis incredibilis verbo illius.* His, quæ tibi annuncio, fidem adhibe. Quia si cœli, si astra seruant ordines suos, & Dei verbis obsequuntur inanimata quidem: tibi animo rationali ornato strictior eminet obligatio audiendi, & exequendi.

Vers. 30. *Post hæc Deus in terram respexit, & impleuit illam bonis suis.* Duobus enim primis mundi diebus cœlos instituit, ordinauit, astris exornauit: die tertio ad rectæ ornatum suam curam conuertit, eámque herbis, plantis, animalibúsque impleuit.

Vers. 31. *Anima omnis vitalis denunciauit ante faciem ipsius.* Omnis viuens apertè indicauit, & iugiter indicat quod præmiis, scilicet, Deum bonis suis terram impleuisse. * Speciali quidem studio, quia futura erat Christi Domini patria, Deiparæ, & omnium prædestinatorum habitatio. Vnde non dicit Siracides cœlos suis bonis impleuisse, sicut dixit de terra, *& impleuit eam bonis suis.*] *Et in ipsam iterum reuersio illorum.* Ex Græco, Animantia omnis generis superficiem terræ operuerunt, & in eandem vnumquodque reuertitur. Omnes namque viuentes terreni rursus in terram, tanquam in sinum magnæ matris mortui reuertuntur.

Speciali studio Deus suis bonis impleuit terram, quia futura erat Christi Deiparæ, & prædestinatorū habitatio.

CAPVT XVII.

Hominis creationem, eiusdémque perfectionem Sapiens describit. Ad pœnitentiam peccatores hortatur.

1. DEvs creauit de terra hominem, & secundùm imaginem suam
fecit illum. 2. Et iterum conuertit illum in ipsam, & secun-
dùm se vestiuit illum virtute. 3. Numerum dierum & tem-
pus dedit illi, & dedit illi potestatem eorum quæ sunt super
terram. 4. Posuit timorem illius super omnem carnem, &
dominatus est bestiarum & volatilium. 5. Creauit ex ipso
adiutorium simile sibi: consilium, & linguam, & oculos,
& aures, & cor dedit illis excogitandi: & disciplina intellectus repleuit illos.
6. Creauit illis scientiam spiritus, sensu impleuit cor illorum: & mala & bona
ostendit illis. 7. Posuit oculum suum super corda illorum, ostendere illis
magnalia operum suorum. 8. Vt nomen sanctificationis collaudent; & gloriari
in mirabilibus illius, vt magnalia enarrent operum eius. 9. Addidit illis disci-
plinam, & legem vitæ hereditauit illos. 10. Testamentum æternum consti-
tuit cum illis, & iustitiam & iudicia sua ostendit illis. 11. Et magnalia hono-
ris eius vidit oculus illorum, & honorem vocis audierunt aures illorum, &
dixit illis: Attendite ab omni iniquo. 12. Et mandauit illis vnicuique de pro-
ximo suo. 13. Viæ illorum coram ipso sunt semper, non sunt absconsæ ab
oculis ipsius. 14. In vnamquamque gentem proposuit rectorem. 15. & pars
Dei, Israël facta est manifesta. 16. Et omnia opera illorum velut Sol in conspe-
ctu Dei: & oculi eius sine intermissione inspicientes in viis eorum. 17. Non
sunt absconsa testamenta per iniquitatem illorum, & omnes iniquitates eorum in
conspectu Dei. 18. Eleemosyna viri quasi signaculum cum ipso, & gratiam ho-
minis quasi pupillam conseruabit: 19. & postea resurget, & retribuet illis retribu-
tionem, vnicuique in caput ipsorum, & conuertet in interiores partes terræ. 20. Pœ-
nitentibus autem dedit viam iustitiæ, & confirmauit deficientes sustinere, & desti-
nauit illis sortem veritatis. 21. Conuertere ad Dominum, & relinque peccata tua.
22. Precare ante faciem Domini, & minue offendicula. 23. Reuertere ad Domi-
num, & auertere ab iniustitia tua, & nimis odito exsecrationem: 24. & cognosce
iustitias & iudicia Dei, & sta in sorte propositionis, & orationis altissimi Dei. 25. In

partes vade sæculi sancti, cum viuis, & dantibus confessionem Deo. 26. Non de-
moreris in errore impiorum, ante mortem confitere. A mortuo quasi nihil, perit
confessio. 28. Confiteberis viuens, & viuus & sanus confiteberis, & laudabis
Deum, & gloriaberis in miserationibus illius. 27. Quàm magna misericordia Do-
mini, & propitiatio illius, conuertentibus ad se! Nec enim omnia possunt esse in
hominibus, quoniam non est immortalis filius hominis, & in vanitate malitiæ pla-
cuerunt. 29. Quid lucidius Sole? & hic deficiet. Aut quid nequius quàm quod
excogitauit carò & sanguis? & hoc arguetur. 30. Virtutem altitudinis cæli ipse
conspicit: & omnes homines terra & cinis.

COMMENTARII.

1. *Homines creatus, ac perfectio describitur.*

ERS.1.2. *Deus creauit de terra hominem, & secundùm imaginem suam*, quoad animum spiritualem, *fecit illum. Et iterùm conuertit illum in ipsam terram*, resoluto per mortem aliquando corpore in puluerem. *Et secundùm se vestiuit illum virtute*, fortitudine scilicet, ac robore tum corporis, tum animi. Familiaris est Scripturæ metaphora vestiti virtute. Psal. 92. 1. *Dominus regnauit, decorem indutus est, indutus est Dominus fortitudinem.*

Vers. 3. 4. *Numerum dierum, & tempus dedit illi*, quoddam definitum vitæ spatium, quo post præuaricationem causam mortis, esset superstes. *Et dedit illi potestatem eorum, quæ sunt super terram.* Regem creaturarum eum constituit. *Posuit* enim *timorem illius super omnem carnem*, vt tanquam Dominum animantia omnia eum reuererentur, timorem illius eis Deus infudit. * Edocens plerumquè subditorum reuerentiã ex timore profluere: multi enim quem non timent, non reuerentur. Nonnulli ex amore, Præsuli obediunt, ingenui quidem. Sunt autem, qui ad obediendum ex supplicij timore adducuntur.] *Et dominatus est bestiarum, & volatilium.*

Multi subditi Præsulẽ nõ reuerẽtur nisi eum timeãt.

Vers. 5. *Creauit ex ipso adiutorium simile sibi*, in mulierem coalescente Adami costa, Eua videlicet. *Consilium, & linguam & oculos, & aures, & cor dedit illis excogitandi: & disciplina intellectus repleuit illos*, seu eos Sapientiæ ornauit præstantia, vt Sapiens Adamus subditis apposite creaturis imperaret. * Ineptè enim Regium munus exercet qui vacuus Sapientiâ seu intelligentiâ reperitur.]

Ineptus ad Regnum qui Sapiens non est.

Vers. 6. *Creauit illis scientiam spiritus*, seu rerum spiritualium cognitionem illis infudit, nempè agnitionem Dei, Angelorum, virtutum, gratiæ, gloriæ. Talis scientia est fides, Theologia, & Intelligentia, mores ad legis Dei præscriptum conformandi, *sensu impleuit*, siue Sapientia *cor illorum: & mala, & bona ostendit illis*, mala scilicet culpæ & pœnæ; bona virtutis & gloriæ.

Vers. 7. 8. *Posuit oculum suum*, fauorem, illustrationem, prouidentiam *super corda illorum: ostendere illis magnalia operum suorum*, Alij, *Aperuit oculos eorum*, vt scilicet cognoscerent diuinorum operum magnalia: & *vt nomen sanctificationis collaudent*, seu nomen Dei sanctum sanctificatione & laude dignum efferant; *& gloriari in mirabilibus illius, vt magnalia enarrent operum eius.* Possunt enim homines & apud fideles, & apud infideles gloriari ob beneficia diuinitùs accepta.

Vers. 9. *Addidit illis disciplinam*, seu vitæ probè transigendæ institutionem: *& legem vitæ hæreditauit illos*, legem datam per Moysem illis præscripsit quasi opulentam hæreditatem. * Nam qui legem Dei seruat, spiritualibus bonis abundat, & temporaria, si ad salutem animi conferant, affatim accipit.]

Obseruatiõ legis homini confert spiritualem, ac temporalem hæreditatem.

Vers. 10. *Testamentum æternum constituit cum illis*, seu perpetuum pactum, quo promisit, se daturum eis terram fluentem lacte, & melle, si eum colerent, & legem eius custodirent. *Et iustitiam, & iudicia sua ostendit illis*, seu leges ceremoniales, & iudiciales.

Vers. 11. *Et magnalia honoris eius vidit oculus illorum*, maiestatem Dei legislatoris in monte Sina conspexere. *Et honorem vocis audierunt aures illorum.* (Græcè, *gloriam vocis eius:*) *& dixit illis: Attendite ab omni iniquo.* Hæc enim est summa, & compendium secundæ Decalogi tabulæ.

Vers. 12. *Et mandauit illis vnicuique de proximo suo.* Præcepit generatim illis omnibus, & vnicuique particulatim, ne proximo nocerent, aut ius eius violarent, sed potius diligerent.

Vers. 13. *Viæ illorum coram ipso sunt semper, non sunt absconsæ ab oculis ipsius.* Deus data lege non se ab eorum cura abduxit, sed illis adfuit, obseruans vtique quonammodò legem custodirent.

Vers. 14. 15. *In vnamquamque gentem præposuit Rectorem*, seu Principem, à quo gubernarentur; *Et pars Dei, Israël facta est manifesta.* Deus autem ostendit, se velle peculiari cura per seipsum populum Israëliticum tegere, ità vt Israël esset pars, & hæreditas Dei. * Si magna fuit Israëlitici populi gloria electum in specialem Dei partem fuisse, quantùm erit Christiani populi decus, quem Deus sibi, & filio suo Christo Domino in specialissimam elegit hæreditatem?]

Christianus populus specialissimã in Dei hæreditatẽ electus maxima gloria fuit.

Vers. 16. *Et omnia opera illorum velut Sol in conspectu Dei:* Et sicut lux Solis paret omnibus aspicientibus, sic Israëlitarum opera manifesta Dei oculis erant: *Et oculi eius sine intermissione inspicientes in viis eorum*, ne vel leuis cogitatio sine speciali Dei aduertentia præteriret. * Vt edoceamur, rectè operari, qui nullatenùs possumus vel in minima excogitatione Dei oculos eludere.]

Nulla hominũ cogitatio potest Dei oculos fugere.

Vers. 17. *Non sunt absconsa testamenta per iniquitatem illorum.* Pacta Dei cum Israël non sunt abolita per eorum peccata: *& omnes iniquitates eorum in conspectu Dei.* Tanta Dei in Israëlitas pietas, vt tot peccatorum conscius, adhuc in pacto cum eis inito persisterit, nec eos omni-

Ineffabilis Dei miſericordia, peccatorem patienter expectare, ſi fortè pœniteat.

nò deſeruerit. * In hoc Dei miſericordia maximè elucet, quod tot, ac tantis iniquitatibus prouocatus, adhuc patienter exſpectet, ſi fortè tandem reſipiſcat.]

*Verſ.*18. *Eleemoſyna viri quaſi ſignaculum cum ipſo.* Eleemoſyna Deo eſt maximè grata, & illi ſemper præ oculis obuerſatur, ad eum modum, quo annulus ſignatorius ſemper adeſt in manibus, & ante oculos, qui illum poſſidet. Et gratiam hominis, ſeu eleemoſynam, quam liberali animo homo elargitur, *quaſi pupillam*, ſeu rem chariſſimam *conſeruabit.* * Pupillam oculorum ſuorum, quibus peccata hominum aſpicit Deus tuam facit eleemoſynam, vt quaſi eleemoſyna videns peccata, ipſius reſpectu illis ignoſcat.]

Eleemoſyna eſt pupilla oculorum Dei, quâ peccata videt, vt eis ignoſcat.

*Verſ.*19. *Et poſteà reſurget* Deus vindex, *& retribuet illis retributionem, vnicuique in caput ipſorum*, iis, qui eleemoſyna Deum ad ignoſcendum peccatis, allexerunt, gloriam: ſcelectos verò damnabit, *& conuertet in interiores partes terræ*, ſeu ad inferos detrudet.

2.
Ad pœnitentiam ſapiens allicit peccatores.

Verſ. 20. *Pœnitentibus autem dedit viam iuſtitia.* Græcè, *pœnitentibus concedit reditum ad ſe*, ſeu ad iuſtitiam. *Et confirmabit deficientes ſuſtinere*, ſeu roborabit puſillanimes, vt valeant tentationes ſuſtinere, & vincere. *Et deſtinabit illis ſortem veritatis.* Siue, præmium veritati, iuſtitiæ ſcilicet, & virtuti debitum. * Veritas in Scriptura ſæpe iuſtitiam, & omne virtutis officium ſignificat. Frequenter ſectator virtutis ſpecialis eſt cultor veritatis.]

Sectator virtutis frequenter eſt cultor veritatis.

Verſ. 21. 22. *Conuertere ad Dominum, & relinque peccata tua: precare ante faciem Domini, & minue offendicula.* Ex Græco, *peccatorum occaſiones.* Ac ſi diceret, ſi vis verè ad Deum conuerti, peccata dimitte, veniam precare, & occaſiones delinquendi relinque. * Nec enim vera geritur pœnitentia, dum delinquendi occaſio non omninò dimittitur.]

Vera pœnitẽtia nõ agitur, dum omninò delinquendi occaſio non relinquitur.

*Verſ.*23.24. *Reuertere ad Dominum, & auertere ab iniuſtitia tua, & nimis odito execrationem*, maximè odio habe peccatum, quod Deus execratur. *Et cognoſce iuſtitias, & iudicia Dei*, legem, & mandata, quæ præſcribunt quod iuſtum eſt, & iuxta quæ ferendum eſt iudicium. *Et ſta in ſorte propoſitionis*, ſeu in ſorte tibi propoſita in vocatione tua: *& orationis Altiſſimi Dei.* Deúmque ora, vt iuxta propoſitum vocationis tuæ rectè viuere valeas. * Aptè illas particulas, *Propoſitionis, & Orationis.* Sirach colligauit. Sine aſſidua enim oratione difficillimè quis poterit rectè agendi propoſitum tueri.]

Sine oratione vix poteris rectè viuendi tueri propoſitum.

*Verſ.*25. *In partes vade ſæculi ſancti cum viuis, &c.* Rectè viuendo perge ad beatorum ſortem ad patriam viuentium, & laudantium Deum ſemper, vt cum eis æternùm viuas, Deumque laudes.

*Verſ.*26. *Non demoreris* in errore impiorum pœnitudinem differentium: *ante mortem confitere.* * Illi enim qui differunt de die in diem pœnitentiam plerúmque impœnitentes obeunt, morte ſubitò aduentante, vel ægritudine delirium capiti immittente.] Vel dum viuis, *confitere*, id eſt, te diuinis laudibus exerce. *A mortuo quaſi nihil perit confeſſio.* A mortuo, tanquam qui nihil eſt, ſeu qui cum viuentibus hîc non exiſtit, laus Dei vtilis & meritoria, ſeu peccatorum confeſſio, quæ ducat in partes ſæculi beati omninò deperit.

Qui de die in diẽ differunt pœnitẽtiam, plerumquè impœnitente moriuntur.

Verſ. 27. *Confiteberis viuens: viuus, & ſanus confiteberis, &c.* Preme illud: *Viuus & ſanus confiteberis*, ſeu laudabis Deum, ne videaris ægritudine compulſus laudare. * Aptiùs moribus ad confeſſionem peccatorum locum allicio. Pœnitentiam age, non ſolùm dum viuis, ſed & dum ſanus es. Confeſſio enim in vltima ægritudine facta ſuſpecta quidem eſt, an toto ex corde geratur; cum videantur magis crimina te deſerere quam tu crimina.]

Dũ viuis, & ſanus es, confitere peccata, ſuſpecta enim eſt cõfeſſio in ægritudine facta.

Verſ. 28. *Quam magna miſericordia Domini, &c.* Profuſa eſt Dei miſericordia erga eos, qui ſe ad eum conuertunt. * Quia non ſolùm peccata ignoſcit, ſed, & præmium ipſi pœnitudini aſſignat, pœnam æternam extinguit, merita facit emortua noua vita donari.]

Profuſa Dei liberalitas in eum, qui verè de peccatis pœnitet.

Verſ. 29. *Nec enim omnia poſſunt eſſe in hominibus.* Non ſunt homines omnimode perfecti: *quoniam non eſt immortalis filius hominis*, qui non eſt Angelis confirmatis in gratia ſimilis, ſed mortalitate nunc carnis indutus, infirmus eſt, & omnis generis malis obnoxius. * Ediſce hinc ſcandalo non pungi cum grauia piacula videris, vel audieris proximi: mortalis eſt, mortalitatis defectibus obnoxius.] *Et in vanitate malitia placuerunt*, & illi malitiæ vanitas placet. Quia *ſenſus, & cogitatio humani cordis in malum prona ſunt ab adoleſcentia ſua. Gen.*8.21.

De homine mortali nullo vel maximo peccato mireris.

Verſ. 30. *Quid lucidius ſole? & hic deficiet.* Quid luce ſolis clariùs? at etiam hæc per eclipſim deficit. *Aut quid nequius quod excogitauit caro & ſanguis?* Mirum ergo non eſt, ſi peccator, quo nihil eſt nequius, & ad praua magis propenſum, quique ſequitur carnis ſuggeſtiones, concupiſcentiæ, & naturæ, deficiat. *Et hoc arguetur*, condemnabitur, & punietur. * Ne putet homo imbecillitatis humanæ excuſatione ſe immunem futurum à pœna.]

Ne putet homo imbecillitatis humanæ excuſatione ſe liberum a pœna, ſi deliquerit.

*Verſ.*31. *Virtutem altitudinis cœli ipſe conſpicit, & omnes homines terra, & cinis.* Ex Græco locum expono Exercitum altiſſimi cœli, id eſt, planetas, & reliqua Sidera ipſe Sol conſpicit, ſeu illuſtrat ſuo lumine, inſtar Ducis, & Principis. Et tamen hoc tam nobile ſidus deficit aliquando. Nihil ergo mirum ſi etiam homo deficiat, & maximè peccator, qui non eſt niſi cinis. * Deficit Sol, quid mirum hominem deficere?

Si Sol deficit, quid mirum, hominem, cinerẽ quidem deficere?

CAPVT

CAPVT XVIII.

Ponderat Sapiens eximiam Dei erga hominem pietatem, indeque ansam arripit, vt nos ad Deum colendum, prauas fugiendum concupiscentias hortetur.

1. QVi viuit in æternum, creauit omnia simul. Deus solus iu-
stificabitur, & manet inuictus rex in æternum. Quis sufficit
enarrare opera illius? 3. Quis enim inuestigabit magnalia
eius? 4. Virtutem autem magnitudinis eius quis enuntia-
bit? aut quis adiiciet enarrare misericordiam eius? 5. Non
est minuere, neque adiicere, nec est inuenire magnalia Dei.
6. Cùm consummauerit homo, tunc incipiet: & cùm quie-
uerit, aporiabitur. 7. Quid est homo, & quæ est gratia illius? & quid est bonum,
aut quid nequam illius? 8. Numerus dierum hominum vt multum centum anni:
quasi gutta aquæ maris deputati sunt: & sicut calculus arenæ, sic exigui anni in die
æui. 9. Propter hoc patiens est Deus in illis, & effundit super eos misericordiam
suam. 10. Vidit præsumptionem cordis eorum quoniam mala est, & cognouit sub-
uersionem illorum quoniam nequam est. 11. Ideò adimpleuit propitiationem
suam in illis, & ostendit eis viam æquitatis. 12. Miseratio hominis circa pro-
ximum suum: misericordia autem Dei super omnem carnem. 13. Qui miseri-
cordiam habet, docet, & erudit quasi pastor gregem suum. 14. Miseretur excipien-
tis doctrinam miserationis, & qui festinat in iudiciis eius. 15. Fili in bonis non des
querelam, & in omni dato non des tristitiam verbi mali. 16. Nónne ardorem re-
frigerabit ros? sic & verbum melius quàm datum. 17. Nónne ecce verbum su-
per datum bonum? sed vtraque cum homine iustificato. 18. Stultus acriter im-
properabit, & datus indisciplinati tabescere facit oculos. 19. Ante iudicium para
iustitiam tibi, & antequam loquaris disce. 20. Ante languorem adhibe medici-
nam, & ante iudicium interroga teipsum, & in conspectu Dei inuenies propitiatio-
nem. 21. Ante languorem humilia te, & in tempore infirmitatis ostende conuer-
sationem tuam. 22. Non impediaris orare semper, & ne verearis vsque ad mortem
iustificari: quoniam merces Dei manet in æternum. 23. Ante orationem præpara
animam tuam: & noli esse quasi homo qui tentat Deum. 24. Memento iræ in die
consummationis, & tempus retributionis in conuersatione faciei. 25. Memento
paupertatis in tempore abundantiæ, & necessitatum paupertatis in die diuitiarum.
26. A manè vsque ad vesperam immutabitur tempus, & hæc omnia citata in oculis
Dei. 27. Homo Sapiens in omnibus metuet, & in diebus delictorum attendet ab
inertia. 28. Omnis astutus agnoscit Sapientiam, & inuenienti eam dabit confes-
sionem. 29. Sensati in verbis & ipsi sapienter egerunt: & intellexerunt veritatem
& iustitiam, & impleuerunt prouerbia & iudicia. 30. Post concupiscentias tuas
non eas, & à voluntate tua auertere. 31. Si præstes animæ tuæ concupiscentias eius,
faciet te in gaudium inimicis tuis. 32. Ne oblecteris in turbis, nec in modicis: as-
sidua enim est commissio illorum. 33. Ne fueris mediocris in contentione ex fœ-
nore, & est tibi nihil in sacculo: eris enim inuidus vitæ tuæ.

COMMENTARII.

1. *Eximiam Dei erga homines Sapiēs pietatem ponderat.*

ERS. 1. *Qui viuit in æternum* Deus *creauit omnia simul*, seu pariter, & nullo prorsus excepto. Creauit inquam omnia non vno die, sed sex dierum spatio. Nisi velis hîc per *omnia* intelligi omnium rerum materiam rudem, & informem, quæ primo mundi die omnis simul producta fuit. *Deus solus* iustificabitur, Græcè, *Deus solus est iustus* nempè ex se perfectè, ac completè. (Hoc sensu dicebat Christus Dominus. *Mar.* 10. 18. *Nemo bonus, nisi vnus Deus.*) *Et manet inuictus Rex in æternum*, iustus, perfectus, immortalis, immutabilis, & omnium Dominus.

Vers. 2. Quis sufficit enarrare opera illius? Nullus.

Nullus, etsi omnes homines disertè loquantur, licet Angeli choros laudis ducant, licet cunctæ arenæ aut guttæ pelagi vertantur in linguas.

Vers. 3.4. *Quis enim inuestigauit magnalia eius?* Nec mirum, nullum sufficere opera Dei narrare, si nullos potuit vel mente cogitare quàm sint mirabilia. *Virtutem magnitudinis eius quis enunciabit? &c.* Impossibile est, vt inueniatur vllus, qui duplicis illius attributi iustitiæ & misericordiæ possit magnalia voce proferre, aut mente excogitare.

Vers. 5. *Non est minuere, nec adiicere, nec est inuenire magnalia Dei.* Adeò Dei perfecta sunt opera, vt illis nihil addi, vel detrahi possit: nec eius perfectionem valet creatus intellectus inuenire.

Vers. 6. *Cum consummauerit homo, tunc incipiet:* cum homo quantum potuerit Dei magnalia fuerit scrutatus, adeo multum supererit, quod cognoscat, vt perinde sit, ac si nihil cogitando progressus esset. *Et cum quieuerit, aporiabitur*, & cum ab scrutatione cessauerit, anceps erit, & incertus.

Vers. 7. *Quid est homo, & quæ est gratia illius?* Græcè, *quæ illius vtilitas? Et quid est bonum, aut quid nequam illius?* Quid boni, aut mali inferre potest?

Vers. 8. *Numerus dierum hominum vt multum centum anni: quasi gutta aquæ maris deputati sunt, &c.* Centum anni vitæ hominum imò centum viginti millia millium, si superstes possit esse, quasi guttula maris, velut arenæ immensæ granulum sunt, si cum æuo, seu æternitate comparentur.

Vers. 9. *Propter quod*, seu propter imbecillitatem humanam, ærumnas, & vitæ breuitatem, *patiens est Deus in illis, & effundit in eos misericordiam suam*, eos tolerat, eos expectat ad pœnitentiam, eis parcit. * Tanta enim est Dei misericordia vt ex nostra ad delinquendum fragilitate, ac promptitudine sumere ad parcendum motiuum videatur.]

Dei misericordiã quodãmodo ex nostra facilitate ad peccandum sumit motiuũ ad parcendum.

Vers. 10. *Vidit præsumptionem cordis eorum*, siue superbiam, *quoniam mala est: & cognouit subuersionem*, perditionem, excidium, interitum *illorum, quoniam nequam est*, miseranda, & lugubris.

Vers. 11. *Ideò adimpleuit propitiationem suam in illis*, pœnitentibus scilicet. Etsi enim crimina sint innumerabilia, Deus illicò pœnitentia placatur. *Et ostendit eis viam æquitatis*, legem tradendo. * Illa preme, *Vidit præsumptionem, & cognouit subuersionem.* Agnata enim adeo est subuersio superbiæ, vt videns superbiam eodem intuitu subuersionem aspiciat.

Subuersio est agnata superbiæ.

Vers. 12. *Miseratio hominis circa proximum suum, &c.* Hominum miseratio ad vicinum, propinquum vnum, vel alterum extenditur: Dei verò misericordia ad omnia viuentia se extendit.

Vers. 13. *Qui misericordiam habet, & erudit quasi pastor gregem suum.* Deus infinitè misericors est, qui nos oues errantes quærit, & ducit ad pascua salutis. * Illud expende: *Docet quasi pastor.* Probus est Doctor ille, qui pastorem se gerit: qui scilicet non solum intellectum erudit, sed curat discipulorum actiones à vitiorum errore noxiorum quidem graminum separare.]

Doctor probus veluti pastor est.

Vers. 14. *Miseretur excipientis doctrinam miserationis*, seu admittentis, & seruantis doctrinam, & præcepta misericordiæ, in eamque proni. * Nam qui miserationis erga proximum fouet affectum, Deum allicit, vt ei misereatur. Vnde Dominus *Matth.* 9. *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur.*] *Et* etiam consequitur Dei misericordiam, *qui festinat in iudiciis eius*, seu qui solicitè curat, vt legem Domini seruet. * Placet enim admodum Numini ille, qui non segniter, vt multi, sed festinanter asseruandis præceptis eius dat operam.]

Misericordi Deus miseretur.

Feruor & diligentia in lege seruanda placet admodum Deo.

Vers. 15. *Fili, in bonis ne des querelam.* Cum agis bona, seu beneficia, ne addas reprehensionem, aut exprobationem: *& in omni dato ne des tristitiam verbi mali*, seu in omni beneficio, aut largitione, quam gesseris te hilarem præsta. * Nam beneficij gratiam silentium, aut tarditas loquendi, aut vultus seueritas aut asperum verbum corrumpit. Multi enim pluris beneficij modum æstimant, quàm substantiam.]

Hilari vultu beneficiũ faciẽdum: pluris enim æstimatur modus quam substantia.

Vers. 16. *Nonne ardorem refrigerabit ros? sic & verbum melius, quàm datum.* Potiora sunt verba, quàm munera, & verborum humanitas est instar roris herbis in æstate.

Vers. 17. *Nonne ecce verbum super datum bonum? &c. Sed vtraque cum homine iustificato.* Licet verborum humanitas æstimetur in eo qui donum largitur, pluris quam ipsum donum: tamen vix probus & iustus vtrumque debet agere, & conferre beneficium, & beneficio humanitatem adiungere.

2\.

Vers. 18. *Stultus acriter improperabit*, exprobrans amico petenti: *& datus nummus* (Græcè Datum *donum*) *indisciplinati*, seu male instructi, *tabescere facit* oculos pauperis, seu cuiusuis accipientis, dùm verbis asperioribus illum contristat.

Plura documenta adijcit circa permissionem, & orationem.

Vers. 19. *Ante iudicium para iustitiam tibi*, cogita quid pro tua causa sis dicturus: *& antequam loquaris*, disce tuæ causæ iustitiam, rationes, quibus illa nititur. Institue priuatum causæ examen, vt scias, quid ad obiecta debeas respondere. * O quàm aptè è terreno tribunali transitum facies ad cœleste! supremi Iudicis tribunali sistendus vitæ tuæ priuatum examen institue & præpara quam rationem ad obiecta poteris reddere.]

Prius quàm Dei tribunali sistaris institue priuatum examen vitæ tuæ, vt scias ad obiecta respondere.

Vers. 20. *Ante languorem adhibe medicinam.* Medicos imitare, qui præseruatiuis medicamentis vim ægritudinis imminentis anteuertunt: *& ante iudicium interroga teipsum*, antequam cœlesti tribunali sistaris tu tibi obiicere rata pœnitudinis quidem affectu, *& in conspectu Dei* Iudicis supremi, *inuenies propitiationem*, liberatoria scilicet sententia prolata.

Vers. 21. *Ante languorem humilia te*, temperantiæ exercitatione, & abstinentia Hebræis familiaris est dicendi modus, *Humiliare animam in ieiunio.* Si tamen irruerit ægritudo: Addit. *Et in tempore infirmitatis ostende conuersationem tuam.* Græcè, *conuersionem*, peccatorum pœnitentiam, & motum emendationem. * Vt enim peccator conuertatur, cum Deus misericorditer ægritudine affligit.]

Peccatorem Deus ægritudine affligit, vt conuertatur.

Vers. 22. *Non impediaris, orare semper.* Remouere procura omnia ad orationem impedimenta,

ta, ita vt cum orandum est, semper expeditus o[illegible] possis. * Nisi enim ab externis expedite negotiis, nec attentè, nec deuotè orare pote[illegible].] *Et ne verearis, vsque ad mortem iustifi-cari*, ne vllo otioso pudore impediaris semper in virtutis via proficere, & te in illius actibus exe[illegible]te: *quoniam merces Dei manet in æternum.* Cuilibet enim virtutis actioni specialis merces te pondebit æterna. * Nec instans vitæ deberet otiosè peragere, qui instanti quolibet potest gloriæ pondus acquirere.]

Orandus se [illegible] à negotiis externis expediat.

Nec instans [illegible] [illegible] gloriæ pondus acquirere.

Vers. 23. *Ante orationem præpara animam tuam*, seu teipsum per seriam peccatorum pœnitentiam, per studiosam attentionem præsentiæ diuinæ, per puram honoris ipsius intentionem. *Et noli esse quasi homo, qui tentat Deum.* Is Deum tentat, qui imparatus ad orandum acc[illegible], non ea, qua par est, reuerentia orat, aut [illegible]igna, vel inutilia postulat: aut vult Dei potentiam ostendi. Vulgariter expono, *quiere, que haga Dios milagros* * Miraculum enim esset, si qui imparatus per seriam peccatorum pœnitentiam ad orandum accedit, postulata à Deo consequeretur. Vnde Deum tentari ab eo quis dubitet?

Miraculum à Deo [illegible] quæ[illegible] [illegible] imparatus di[illegible] orat, vult [illegible] quod petit.

Vers. 24. *Memento iræ in die consummationis*, recordare diuinæ vindictæ, quæ impiis superueniet in consummatione vitæ, seu in die mortis: *& temporis retributionis in conuersatione faciei* Græcè, *in auersione.* Recordare etiam mercedis prauorum operum in die iudicij, quando Deus suam faciem auertet suauem ab impiis, & terribilem vultum ad eos conuertet, & sic terribiliter cum eis conuersabitur. * Christi enim Domini speciosi præ filiis hominum facies adeò horribilis improbis illa die ostentabitur, vt sola huiusce aspectus recordatio debeat nos à peccatis commissis abstrahere, & ne alia committas, contin[illegible]

Memoria vultus Christi cōtra impios irati in die iudicij deberet nos à peccatis abstrahere.

Vers. 25. *Memento paupertatis in tempore abundantiæ, &c.* Dum viuis, & temporis opportuni[illegible]te ad rectè agendum abundas, recordare futuræ inopiæ, quando nec instans temporis tibi vltra donabitur. * Dùm tempus suppetit, thesaurum operum bonum acquire, qui tempore futuro subleuet egestatem.]

Vitæ tempore acquirendæ diuitiæ ad tempus egestatis, quando operari non poterimus.

Vers 26. *A mane vsque ad vesperam immutabitur tempus, &c.* Deus subitò mutat tempora, quando, & prout vult. Ergo ne affligas cor tuum in aduersitate, quia stabilis non erit: sed expecta patienter sortis & vitæ, non minus quàm auræ, mutationem. Hæc omnia *citata sunt*, cito & velociter mutantur *in oculis Dei*, ipso vidente, imò agente, vel saltem permittente. * Cùm ærumna afficeris, ne nimium angaris, cum volante velocissimè tempore peruolabit ærumna.]

Ne ærumnis angaris, quæ cum tempore volat.

Vers. 27. *Homo Sapiens in omnibus metuet*, posse latitare periculum: *& in diebus delictorum attendet ab inertia*, seu cum sibi peccati alicuius conscius fuerit, excutiet inertiam, pœnitentiæ, aliisque virtutis officiis insistet.

Vers. 28. *Omnis astutus*, seu Sapiens *agnoscit Sapientiam: & inuenienti eam dabit confessionem.* Qui feliciter Sapientiam inuenit, Sapienter & prudenter hæc dogmata perpendit, & ipsa Sapientia ab eo inuenta, ei inseret confessionis, seu pœnitudinis affectum, ne inertia circa salutis negotium teneatur, sed tempus, quo fruitur, vtiliter absumat.

Vers. 29. *Sensati in verbis & ipsi Sapienter egerunt*, qui sensu, seu intellectu pollent, & loquuntur & agunt sapienter: *& intellexerunt veritatem, & iustitiam, & impleuerunt prouerbia, & iudicia.* Græcè, *tanquam* pluuiam, aut imbrem effuderunt quæ didicerant, vti aliis proficerent. * Nec enim Sapiens debet sibi imbrem doctrinæ retinere, sed in aridam aliorum terram profundere, vt virtutum germina producantur.]

Sapiens sciētiam non sibi retineat, sed in aridam aliorum terrā profundat.

Vers. 30. *Post concupiscentias tuas non eas: & à voluntate tua auertere*, seu ab eo, quod optat voluntas tua, si noxium est, omnino recede.

Vers. 31. *Si præstes animæ tuæ concupiscentias eius, faciet te in gaudium inimicis tuis.* Si id, quod concupiscit cor tuum, illi permiseris, malè te mulctabit ea ipsa permissio, ex quo inimici tui inuisibiles & visibiles gaodio afficiantur. Inuisibiles quidem, dum te criminibus saucium contemplantur: visibiles verò, dum te fœda fortassè ægritudine è concupiscentiæ effrænatione procedenti vulneratum aspiciunt.

Vers. 32. *Ne oblecteris in turbis*, ne gaudeas in circulis diuersari maximè popinariis, vel mensalibus: *nec frequens sis in modicis*, id est, cum vili plebecula, qualis esse assolet in popinis. *Assidua enim est commissio illorum*, seu peccatum. * Quid enim aliud in popinis, & sordidis mensis quàm luxus, ira, rixæ, scurriles Sanni, vt alia peiora conticeam?]

In popinis ira, rixæ, luxus, &c. inueniuntur.

Vers. 33. *Ne fueris mediocris in contentione ex fœnore.* Ne pauper euadas (sic Græcè) dum contendis *Symbola diuidere*, id est, conuiuia sociis facere *ex fœnore*, seu ex pecunia, quam mutuo cum onere præstandi fœnoris accepisti, *& est tibi nihil in sacculo*, accepisti inquam ex fœnore, eo quod exhaustum iam erat sacculum, siue crumena tua. *Eris enim inuidus vitæ tuæ.* Id est, perinde feceris ac qui inuidet, & odit semetipsum, & pessimè consulit propriæ quieti, & incolumitati.

CAPVT XIX.

Sobrietatem Sapiens commendat, ebrietatem, & scortationem reprehendit, cauendam loquacitatem, detractionem, inimicitiarum facilem susceptionem, &c. monet.

1. PERARIVS ebriosus non locupletabitur: & qui spernit modica, paulatim decidet. 2. Vinum & mulieres apostatare faciunt Sapientes, & arguent sensatos: 3. & qui se iungit fornicariis, erit nequam: putredo & vermes hereditabunt illum, & extolletur in exemplum maius, & tolletur de numero anima eius. 4. Qui credit citò, leuis corde est, & minorabitur: & qui delinquit in animam suam, insuper habebitur. 5. Qui gaudet iniquitate, denotabitur: & qui odit correptionem, minuetur vita: & qui odit loquacitatem, extinguit malitiam. 6. Qui peccat in animam suam, pœnitebit: & qui iucundatur in malitia, denotabitur. 7. Ne iteres verbum nequam & durum, & non minoraberis. 8. Amico & inimico noli narrare sensum tuum: & si est tibi delictum, noli denudare, 9. audiet enim te, & custodiet te, & quasi defendens peccatum odiet te, & sic aderit tibi semper. 10. Audisti verbum aduersus proximum tuum: commoriatur in te, fidens quoniam non te dirumpet. 11. A facie verbi parturit fatuus tanquam gemitus partus infantis. 12. Sagitta infixa femori carnis, sic verbum in corde stulti. 13. Corripe amicum, ne fortè non intellexerit, & dicat: Non feci: aut si fecerit: ne iterùm addat facere. 14. Corripe proximum, ne fortè non dixerit, & si dixerit, ne fortè iteret. 15. Corripe amicum: sæpè enim fit commissio. 16. Et non omni verbo credas, est qui labitur lingua, sed non ex animo. 17. Quis est enim qui non deliquerit in lingua sua? Corripe proximum antequam commineris. 18. Et da locum timori Altissimi: quia omnis Sapientia timor Dei, & in illa timere Deum, & in omni Sapientia dispositio legis. 19. Et non est Sapientia nequitiæ disciplina: & non est cogitatus peccatorum prudentia. 20. Est nequitia, & in ipsa execratio, & est insipiens qui minuitur Sapientia. 21. Melior est homo, qui minuitur Sapientia, & deficiens sensu in timore, quàm qui abundat sensu, & transgreditur legem Altissimi. 22. Est solertia certa, & ipsa iniqua. 23. Et est qui emittit verbum certum enarrans veritatem. Est qui nequiter humiliat se, & interiora eius plena sunt dolo: 24. & est qui se nimiùm submittit à multa humilitate: & est qui inclinat faciem suam, & fingit se non videre quod ignoratum est: 25. & si ab imbecillitate virium vetetur peccare, si inuenerit tempus malefaciendi, malefacie. 26. Ex visu cognoscitur vir, & ab occursu faciei cognoscitur sensatus. 27. Amictus corporis, & risus dentium, & ingressus hominis enuntiant de illo. 28. Est correptio mendax in ira contumeliosi: & est iudicium, quod non probatur esse bonum: & est tacens, & ipse est prudens.

COMMENTARII.

1. *Commendat sobrietatem, scortationem reprehendit.*

ERS. 1. *Operarius ebriosus non locupletabitur*, imò (per miosim) ad paupertatem redigetur. Mercedem enim, quam ex diurno labore longo quidem acquirit, in œnopolio breuiùs absumit. *Et qui spernit modica, paulatim decidet* Particula *Et* hic est causalis. *Quia*. Quia scilicet, qui spernit modica opera, & lucrum quotidianum, quasi facilis illius sit iactura, paulatim in egestatem decidet. * Quod si ad spiritum transferat, qui contemnit, à leuibus piaculis abstinere, tandem in grauiora haud difficilè decidet.]

Qui contemnit, à leuibus abstinere piacalis in grauiora facilè decidet.

Vers 2. Vinum, & mulieres apostatare faciunt Sapientes, seu à Sapientia faciunt deficere. Nam vti inquit Oseas *cap. 4. 11. Fornicatio & vinum, & ebrietas auferunt cor.* * Præstautius ingenium vini & Veneris immoderato vsu hebetatur.] * Aptè ex vino illicò perrexit Sapiens ad mulierum mentionem, *Vinum &. mulieres:* crapula enim & luxuria pari gressu solent incedere.] *Et arguent sensatos*, seu reprehensione, ac redargutione dignos facient. * Nihil enim indignius sensato, aut Sapienti, quàm crapulæ & scorationi vacare.]

Ingenium acutum vini & Veneris vsu hebetatur.

Crapula & luxuria pari gressu solent incedere.

Nihil indignius sapienti quàm crapula & scortatio.

Vers.

Vers. 3. Et qui iungit fornicarijs, erit nequam, seuimpius erit, & reputabitor, ex prauis enim sociis nequitiam edifcet. *Putredo & vermus hereditabunt illum.* Quia luxoria conciliantur fœdæ ægritudines, & mots citius aduentat, *& extolletur*, seu de medio tolletur, *in exemplum maius* in aliorum exemplum insigne, & quod alios commouere, ac percellere potest: *& tolletur de numero anima eius*, seu vita eius de viuentiom numero expungetur. * Quot adolescentes elegantes, quot polchritudine ornatas puellas vidisti fœda macie deformes immaturo interitui addici, quia se profusè dedere voluptatibus? Si Sapis affatim quotidie sese tibi obiiciunt exempla: quod illis accidit, tibi continget, si alieno periculo non edoceris.]

Foeda ægritudines & immaturus interitus.

Vers. 4. Qui credit citò, leuis corde est. Nec enim quidlibet cuilibet credendum, maxime si de proximo prauè gesta enarrantur. *Et minorabitur*, æstimatione apud alios, nam leuis habebitur, imprudens iudicabitur. * Cùm audis in cœtu obloquentium, aliquem de absente murmurare, illiusque aperire defectus, illum defende; nam si ostendis te credidisse, ab ipsis murmuratoribus leuis, ac imprudens esse reputaberis.] *Et qui delinquit in animam suam, insuper habebitur* Qui peccat contra seipsum, seu animam suam, quam leuiter decipi permittit, homo nihili habebitur, qui frustra sit, & quasi supra numerarius.

Qui amicis de absente murmurantibus, ab ipsis leuis, & imprudens iudicatur.

2. *Vers. 5. Qui gaudet iniquitate, denotabitur*, seu vituperio afficietur: *Et qui odit correptionem, minuetur vita*, quia peccata peccatis adiiciet, quæ eum in exitium trahent: *& qui odit loquacitatem, extinguit malitiam*, fomitem illi subtrahendo ipsam scilicet loquacitatem. * Nec dubium, quin nimium loqui fomes sit peccatorum.

In iniquitate non gaudendum.

Loquacitas peccatorum est fomes.

Vers. 6. Qui peccat in animam suam, seipsum lædendo (quod omnes peccatores faciunt) *pænitebit*, maturè si sapit; alioqui seram & inutilem pœnitentiam fortassis instituet. *Et qui iucundatur in malitia, denotabitur*, condemnabitur subtaxabitur à cunctis.

Vers. 7. Ne iteres verbum nequam. & durum, iracundum, contumeliosum, minax, *& non minoraberis*, neque in honore, nec in quiete, nec in amicitia, nec in bonis reliquis: si nimirum non iteres, sed, vt decet, excuses, damnes, retractes. * Aptiùs mihi *τo iteres* significat, quæ audiuntur in proximum iactata verba contumeliæ, aut detractionis non esse iteranda, hoc est, aliorum auribus ingerenda.]

Quæ audieris in proximũ iactata verba detractionis alius non referas.

Vers. 8. Amico & inimico noli narrare sensum
3. *tuum.* Noli promiscuè, & sine delectu animi tui sensus aperire; hoc enim loquacis est, & imprudentis. * Si scires, inimicum esse, procul dubio taceres, nec sensum ei manifestares. Ergo cum non tibi constat, an amicus vel inimicus sit, imprudenter agis, dum cordis arcana illi reserare non dubitas.] *Etsi est tibi delictum, noli nec amico denunciare.* Nam quæ secreta esse volumus, nemini dicere debemus. Causam reddit.

Secretum sibi.

Imprudenter agit qui cordis arcana cuilibet sine delectu refert.

Quæ secreta esse volumus, nemini dicere debemus.

Vers. 9. Audiet enim te, &c. Audiens te tuum ei secretum reseralse à te se custodiet, seu sibi cauebit, ne quod in te, vel in aliis, eadem & in ipsom pecces, secreta scilicet, & tacenda prodendo. Tamen non te palam arguet quasi detractorem, imò vt expiscetur arcana, iustam te habere querelarum causam affirmabit: in animo tamen suo te contemnet, & odio habebit tanquam detractorem, & sic semper tibi simulatè erit amicus. * Cùm ergo secretom tibi commissum alicui amico reuelas, ille tibi secretum suum non audebit reuelare, iudicans prudenter, te non seruaturum arcanum suom, qui alterius arcanum non asseruasti.]

Ille, cui aliena arcana reuelas, tibi propria non reuelabit, iudicans te nõ seruaturum.

Vers. 10. Audisti verbum aduersus proximum? commoriatur in te, silentio preme, nec cum aliis 4.
communica: *fidens, quoniam non te disrumpet*, non propterea tua præcordia tumpentur vulgariter exponam, *Ne reuentaras, aunque nolo digas.*

Quod de proximo malum auditur, retinendum.

Vers. 11. A facie verbi parturit fatuus. Imprudens, qui linguæ suæ potens non est, & quasi fœtum cordis sui continere non potest, gestit auditum de proximo verbum parturire, seu in publicum proferre, mox vt audiuit: *tanquam gemitus partus infantis*, similis fœminis partui vicinis, quarum vterum adeò grauat infans, vt illum omnino cogantur effundere. * Ne fatuo reueles, quod vis silentio custodiri.]

Fatuus, instar fœminæ grauidæ, nescit secretum auditum cõtinere.

Vers. 12. Sagitta infixa femori carnis, sic verbum in corde stulti. Quemadmodum ille, qui sagitta in femore percutitur, diro actus dolore silere non potest, sed gemitus, ac clamores edit: sic stultus audiens proximi defectum silentio non potest continere, sed illicò profundit.

Vers. 13. Corripe amicum, ne fortè non intel- 5.
lexeris, seu cognouerit, quæ de illo iactitantur: *& ne dicat: Non feci: aut si fecerit, ne iterum audeas facere*, ne à te non correptus, pergat peccare, & ad eundem lapidem offendere. Amicitiæ veræ est, amicum de iis, quæ de illo iactantur admonere, & illum delinquentem corripere.]

Proximus corripiendus.

Verus amicus amicum peccantem monet, ac corripit.

Vers. 14. Corripe proximum, ne fortè non dixeris: etsi dixerit, ne fortè iteret. Si audieris, proximum, domesticum, vicinum, amicum aliquid sunans male dixisse, eum corripe, aut mone: quia fieri potest, vt non dixerit, & æquum est, vt ab ipso innocentiam eius agnoscas: etsi dixerit, proderit admonitio, vt iterum eadem non committat. * Monitione prudenti plura proximi poteris inhibere delicta.]

Monitione prudenti plura proximi poteris inhibere errata.

Vers. 15. Corripe amicum: sæpè enim fit commissio, seu criminis patratio. Græcè, *sæpè fit calumnia.* Sensus erit. Mone amicum, qui si non deliquit, hoc referet commodi, vt se à calumnia impacta repurget. Proderit etiam admonitio, vt amicus ab illo abstineat, quod ansam calumniæ obloquentibus exhibet.

Vers. 16. Et non omni verbo credas, &c. Non 6.
omnia, quæ dicuntur speciem mali offerentia, credenda sunt: labitur enim sæpe lingua aliqood verbum durum auditu proferens, non tamen animo nocendi, vel detrahendi. * Vode non anteà amicum, vel proximum de iis qoæ contra eum audisti dictitari, moneas, quàm exquiras, aut vestigari cures, quonam animo verba illa fuére prolata.]

Non credendum omni verbo.

Multa dicũtur dura audita. quæ ex animo nocẽdi non prodeunt.

Vers. 17. Quis est enim, qui non deliquerit in lingua sua? Quod si verba illa ex animo non protulit, parcendus est, nec monendus. * Vix

Vix inuenietur, cuius lingua omninò sit innocens.

enim inuenietur, cuius lingua omninò innocens valeat vocitari. } *Corripe proximum, antequam comminëris.* Præstat blande ad officium amicum reuocare, quàm asperitate sermonis, aut minis, fante Apostolo Gal. 1. *Instruite huiusmodi in spiritu lenitatis.* * Lene correptionis oleum exitialia vulnera curasse comperimus.] Si autem lenitas non proficiat, comminatio succedet.

Lenitas correptionis exitialia vulnera curat.

7. *Vers.* 18. *Et da locum timori Altissimi*, qui huiusmodi præcipit lenitatem. *Quià omnis Sapientia timor Dei, & in illa timere Deum, & in omni Sapientia dispositio legis.* Quia scilicet timor Dei, est *omnis*, seu tota, ac perfecta Sapientia practica: & in illa Sapientia vicissim quidquid docetur, est, *timere Deum* Omnis enim Sapientia est legis dispositio, id est, disponit Sapientem ad legem obseruandam.

Dei timor commendatur.

Vers. 19. *Et non est Sapientia nequitia disciplina*, seu falsa & politica prauorum hominum prudentia, quæ praua agere docet, & proximum circumuenire, multum abest à Sapientia, & prudentia vera, licet illam mentiatur. *Et non est cogitatus peccatorum prudentia*, seu prudentia non est machinationes, & inuenta impiorum.

Vers. 20. *Est nequitia, &c.* Ille cogitatus, seu illa peccatorum machinatio non solum prudentia non est, sed est prorsus malitia, calliditas, & execrabilis astutia: & multum falluntur qui pro illa Sapientiam veram non sectantur, ex quo se insipientes ostendunt.

Vers. 21. *Melior est homo, qui minuitur Sapientia, &c.* Satius est, illa falsa prudentia carere, quæ diuinas contemnit leges: quàm ea abundare, nec Altissimi obseruare præcepta.

Vers. 22. 23. *Est solertia certa, & ipsa iniqua.* Duplex est solertia, vna astuta, & exacta, sed iniqua: altera recta & æqua, de qua subdit, *Et est, qui emittit verbum certum enarrans veritatem*, nunquam à veritate deuians. *Est qui nequiter humiliat se*, voce, gestu, reuerentiæ significatione: *& interiora eius plena sunt dolo*; manus scilicet osculatur, quas amputatas esse concupisceret.

Vers. 24. *Et est, qui se nimium submittit à multa humilitate*, quam simulat: *& est, qui inclinat faciem suam, & fingit, se non videre, quod ignoratum est*, demittens oculos, simulat se non vidisse, seu alios non obseruasse astutè, & ea non animaduertisse, quæ ab aliis nesciuntur, vel quæ alij tecta, & ignorata esse volunt. 8.

Plura alia docet.

Vers. 25. *Etsi ab imbecillitate virium vetetur peccare, &c.* Et est, qui licet confectus senectute videatur iam non esse libidini (v. gr.) obnoxius: tamen tam pronus est ex praua consuetudine ad flagitia, vt nacta occasione delinquendi, ea pronus saltem affectu potiatur. * Nec enim praua luxuriei consuetudo à senio facilè recedit }

Praua luxuriei consuetudo vix recedit à senio

Vers. 26. *Ex visu cognoscitur vir*, id est, ex aspectu, *& ab occursu faciei*, seu ex vultu *cognoscitur*, an quis sit *sensatus*; seu prudens. * Vt enim in bestiis elucet earum vel sæuitia, vel astutia, vel aliæ qualitates, etiam priusquam noceant: ita ex vultu, gestibus, risu, incessu multas coniecturas de animo, & indole hominis sumere possumus. } Et nominatim de vultu hominis dicunt quidam Physiognomici, relucere in vnoquoque figuram certæ cuiusdam bestiæ, v. gr. leonis, tauri, vulpis, felis, &c. ex quarum bestiarum indole iudicium de naturali hominis cuiusque propensione desumunt.

Ex hominis vultu modesto, vel immodesto de eius indole coniecturam sumimus.

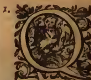
Vers. 27. *Amictus corporis, &c.* Ex vestitu, risu, & incessu hominis possumus de illius moribus & ingenio coniecturam capere.

Vers. 28. *Est correptio mendax in ira contumeliosi.* Cùm quis per iram, aut contumeliam alium corripit, aut mendacium perpetrat effingens defectum proximi quem corripit: aut virtutem vitio docere conatur. *Et est iudicium, quod non probatur esse bonum*; quia præceps, & ab ira profectum: & plerumque falsum. * Affectus iracundia nec corripias, nec iudices proximum; iracundia enim sæpe & effingit errata, & iniquè de actionibus assolet iudicare.] *Et est tacens, & ipse prudens.* Est qui prudenter alterius errata tacitus transmittat, cum scilicet corripiendi locus haud est opportunus.

Iracundus sæpè effingit errata in proximo, & iniquè de illo iudicat.

CAPVT XX.

Vita, ac virtutes linguæ Sapiens manifestat, & munera cauenda, suadet.

1. QVAM bonum est arguere, quàm irasci, & confitentem in ora-
tione non prohibere. 2. Concupiscentia spadonis deuirgina-
bit iuuenculam: 3. sic qui facit per vim iudicium iniquum.
4. Quàm bonum est correptum manifestare pœnitentiam? sic
enim effugies voluntarium peccatum. 5. Est tacens, qui inue-
nitur sapiens: & est odibilis, qui procax est ad loquendum.
6. Est tacens non habens sensum loquelæ: & est tacens
sciens tempus aptum. 7. Homo sapiens tacebit vsque ad tempus: lasciuus
autem & imprudens non seruabunt tempus. 8. Qui multis vtitur verbis, lædet
animam suam: & qui potestatem sibi sumit iniustè, odietur. 9. Et processio in
malis viro indisciplinato, & est inuentio in detrimentum. 10. Est datum, quod
non est vtile: & est datum, cuius retributio duplex. 11. Et propter gloriam mi-
noratio: & est qui ab humilitate leuabit caput. 12. Est qui multa redimat mo-

dico

dico pretio, & restituens ea in septuplum. 13. Sapiens in verbis seipsum ema-
bilem facit: gratiæ autem fatuorum effundentur. 14. Datus insipientis non
erit vtilis tibi: Oculi enim illius septemplices sunt. 15. exigua dabit, & multa im-
properabit: & apertio oris illius inflammatio est. 16. Hodie fœneratur quis,
& cras expetit: odibilis est homo huiusmodi. 17. Fatuo non erit amicus, &
non erit gratia bonis illius. 18. qui enim edunt panem illius, falsæ linguæ
sunt. Quoties, & quanti irridebunt eum? 19. Neque enim quod haben-
dum erat, directo sensu distribuit: similiter & quod non erat habendum. 20 Lap-
sus falsæ linguæ, quasi qui in pauimento cadens: sic casus malorum festinanter ve-
niet: 21. Homo acharis quasi fabula vana, in ore indisciplinatorum assidua erit.
22. Ex ore fatui reprobabitur parabola: non enim dicit illam in tempore suo.
23. Et qui vetatur peccare præ inopia, & in requie sua stimulabitur. 24. Est qui
perdet animam suam præ confusione, & ab imprudenti persona perdet eam:
personæ autem acceptione perdet se. 25. Est qui præ confusione promittit
amico, & lucratus est eum inimicum gratis. 26. Opprobrium nequam in homi-
ne mendacium, & in ore indisciplinatorum assiduè erit. 27. Potior fur quàm
assiduitas viri mendacis: perditionem autem ambo hereditabunt. 28. Mores
hominum mendacium sine honore: & confusio illorum cum ipsis sine inter-
missione. 29. Sapiens in verbis producet seipsum, & homo prudens placebit ma-
gnatis. 30. Qui operatur terram suam, inaltabit aceruum frugum: & qui ope-
ratur iustitiam, ipse exaltabitur: qui verò placet magnatis, effugiet iniquita-
tem. 31. Xenia & dona excæcant oculos iudicum, & quasi mutus, in ore auertit
correptiones eorum. 32. Sapientia absconsa & thesaurus inuisus; quæ vtilitas in
vtrisque? 33. Melior est qui celat insipientiam suam, quàm homo qui abscondit
Sapientiam suam.

COMMENTARII.

1. *Vita & virtutes linguæ describit.*

VERS. 1. *Quàm bonum est arguere, &c.* Quantò melius est humaniter corripere proximum errantem, quàm irasci occultè, fouendo in pectore iracundiæ virus, & [illegible] audite illum, dum se, seu peccatum suum excusat, vel illius veniam perit, ingenue profitendo se illud commisisse.

Vers. 2. 3. Concupiscentia spadonis deuirginabit iuuenculam, &c. Sicut eunuchus cui virginum custodia credita est, inique ageret, si virgunculam gynecæi sibi commissam deflôraret, vi illi illata: sic Iudex iniquus, qui per vim vitiat iustitiam, cui seruandæ ac propugnandæ præfectus fuit, & quàm veteres virginis imagine depingebant, iniquissimè agunt. * Iniquissimos se ostendunt Iudices, qui virginem iustitiam sibi creditam ad custodiam, violare non metuunt.]

Iniquissimũ se Iudex ostendit, Virginem iustitiã sibi creditam ad custodiã, violando.

Vers. 4. Quàm bonum est, correptum manifestare pœnitentiam, &c. Si delinquens ab alio corriperis, seriò peccata detestare, & ostendes, te affectata malitia non deliquisse, sed ea humana fragilitate.

Vers. 5. Est tacens, qui inuenitur Sapiens, &c. Omnes enim cordati Sapientem esse iudicant illum, qui scit, se continere, ne importunè loquatur: sicut odio prosequuutur eum, qui temetè & procaciter loquitur. Quis enim multiloquum non auersatur virum? procacem fœminam quis poterit sustinere?

Homo procax odiosus cunctis.

Vers. 6. Est tacens non habens sensum loquela. Qui suam ad loquendum agnoscens infacundiam, & imprudentiam, sibi timens, indicat satius ei esse tacere: *Et est tacens, sciens tempus aptum*, & non loquitur, donec videat, tempus opportunum aduentasse. * Vterque quidem sapienter se gerit, alternè inepte, alternè importune loquatur.]

Sapienter tacet, qui timet se ineptè loquturũ, & qui loquendi spectat opportunitatem.

Vers. 7. Homo Sapiens tacebit vsque ad tempus: &c. Qui prudens est, non loquetur nisi oblata occasionis opportunitate: procax autem, nugator, insipiens non expectabit opportunitatem, sed quando in buccam venerit, obloquetur. * Verbum illud *Lasciuus* loquacem significat, & luxuriosum in Græco: aptè quidem, quia luxuriei addictus plerumque loquax seu procax est.]

Lasciuus plerumque est procax.

Vers. 8. Qui multis vtitur verbis, lædit animam suam: qui potestatem sibi sumit iniustè, vt velit loquendo, docendo, imperando, sibi non subditis dominari, *odietur*, odio à cunctis habebitur. * Nihil enim magis homini inuisum, quàm tyranno Præsidi subiici.]

Inuisum cũctis tyranno Præsidi subiici.

Vers. 9. Est processio in malis viro indisciplinato: Homo nequam in sua nequitia assolet prosperari, rebus ei ad votum succedentibus: *& est inuentio in detrimentum*, id est, res inuenta, quæ detrimentum afferat. Prosperitas enim plerumque *inuenta*, id est, præter spem impio homini accidens, malorum est magnorum occasio.]

Prosperitas accidens impio malorũ magnorum est causa.

2. *Munera cauenda suadet.*

Vers. 10. Est datum, quod non est vtile. Aliquando quis donum alteri offert, ex qua largitione nullam percipiat vtilitatem: vt cum confert in ingratum: *& est datio, cuius retributio duplex*, seu cuius larga sit compensatio: vt cum donum grato ac ingenuo confertur. * Si das ingrato, creditorem tibi reddis: si grato dederis, eum tibi facies debitorem.]

Qui dat ingrato, creditorem eum sibi cõstituit: qui grato dederit, eum facit sibi debitorem.

Vers. 11. Est propter gloriam minoratio. Sunt, qui consequendæ dignitatis, aut honesti muneris gratiam, fortunas suas imminuant, quia magis æstimant honorem, quàm diuitias: *Et*

est, qui ab humilitate leuabit caput. Et sunt qui ex inopia eleuantur ad celsa munia, id eis conciliante sola virtute. * Hi quidem egregiè munus obeunt, quia à Domino assumpti: illi autem pessimè officium exercent, quia eos diuitiarum manus erexit.]

Qui nummis acquirunt officia, malè ea obeunt: qui assumuntur ad ea, egregiè asso-lent obire.

Vers. 12. Est, qui multa redimat modico pretio, &c. Auarus vt pecuniæ parcat, vilissima & deterrima quæque ad domus necessaria comparat, quæ cum vsum ad quem comparantur, non impleant, cogitur illa reiicere, aliaque comparare: vnde septuplo plus pecuniæ insumit, quàm liberalis. * Sæpè quidem ex auaritia imminuuntur opes.]

Sæpè ex auaritia imminuuntur opes.

Vers. 13. Sapiens in verbis seipsum amabilem facit. Verba enim vrbana multos conciliârunt amicos. *Gratia autem fatuorum effundentur:* apud nullum fatuus obtinebit gratiam, quia eius verba aliena sunt vrbanitate. * Fatuum illum reputa, qui vrbanitatis iura lædit.]

Fatuus Vrbanitatem nescit.

Vers. 14. Datus, seu donum *insipientis*, seu stulti, ac impij hominis, *non erit tibi vtilis*, seu lucrosus; *oculi enim illius septemplices sunt*, siue quia intendit impius multis actibus & modis à te septuplum, id est, multò amplius recipere, quàm dedit.

Vers. 15. Exigua dabit, &c. Exiguum munus cum dederit, multa in te beneficia se contulisse iactitabit, te ingratitudinis accusans: & verba illius iram in audiente te excitabit. * Quis enim patienter ferat stulti dantis iactantiam? Græcè, *Aperiet os suum velut præco*, vt omnibus se tibi ingrato nimium dedisse mentiatur.

Quid patienter feret stulti dantis iactantiam?

Vers. 16. Hodie fœneratur quis, mutuo dat, aut commodat, *& cras expetit*, mutuum quod dedit. *Odibilis est homo huiusmodi.* Gratiam enim, quam mutuum largiendo conciliat, festina repetitio conuertit in odium. * Semper cunctis gratum est mutuum accipere; & nunquam non debitori ingrata debiti à creditore repetitio.]

Ingratum debitori à creditore debiti repetitio.

Vers. 17. 18. Fatuo non erit amicus, &c. Nam si amicum non habet, quis illius causas defender? quis eius bona tutabitur? *Qui enim edunt panem illius, falsa linguæ sunt*, ad adulandum, & decipiendum illum, loquentur: si defendendi illum accidat occasio, profundo silentio pressi, nec verbum effundent. *Quoties, & quanti irridebunt eum!* Illi ipsi quibuscum suas opes prodegit, & qui edunt suam substantiam, eum irrisione afficient, quod stultè sua prodegerit.

Vers. 19. Neque enim quod habendum erat, directo sensu distribuit, &c. Nec enim fatuus ille prudenter distribuit, quod retinendum erat ad suæ familiæ necessitatem subleuandam: Sicut nec rectè distribuit, quod ipsi habendum non erat, quia iniustè partum, & restituendum: ipse autem id iniustè retentum prodigè cum suis adulatoribus absumpsit.

Vers. 20. Lapsus falsæ linguæ, adulatoris, & detractoris ex improuiso illi durissimus accidet, *quasi qui in pauimento cadens: sic casus malorum festinanter veniet.* Græcè, *lapsus à pauimento.* Notum mihi, in Palestina recta fuisse plana, & in his ambulare, & diuersari solitos Hebræos. Quemadmodum igitur à pauimento solarij cadenti & deorsum delato casus hîc improuisus ac lethifer esse solet: haud aliter adulatores improuiso ac exitiali casu obruentur. Timeat Regius Minister, qui in prosperitatis culmine inambulat; si enim de more aulicorum Regem adulatione seducat operiens veritatem, subito è fastigio exitialiter excidet.]

Adulatores Ministri Regis plerumque subitò è felicitatis culmine excidunt.

Vers. 21. Homo acharis quasi fabula vana. Græca vox ἄχαρις quam retinet Interpres, significat, *insulsum, inutilem, illepidum, fatuum.* * Homo itaque insulsus, fatuus, inutilis, omnibus accidit ingratus, ac molestus, perinde ac fabula insipientis narratio, qua Sapientes delectari non possunt.] *In ore indisciplinatorum assidua erit.* Solummodo huiusmodi fabula intempestiua insipientes poterit delectare.

Homo inutilis, omnibus molestus.

Vers. 22. Ex ore fatui reprobabitur parabola, sententia grauis, seria, acuta, sapiens, si à fatuo homine proferatur, contemnetur, perinde ac si à psittaco proferretur. *Non enim dicit illam in tempore suo.* Sententia enim quantumuis egregia, si opportunè non dicatur, leporem amittit. * Orator non laudandus ex conceptibus acutis, sed ex opportunitate, ac proposito, cuius causa afferuntur.]

Orator non est laudandus ex acutis conceptibus, sed ex proposito, quo dicuntur.

Vers. 23. Est, qui vetatur peccare præ inopia, &c. Aliquis præ egestate non poterit voluptati concupitæ indulgere: qui tamen dum otiatur cruciabitur, & dolebit, quod à peccato eum prohibeat inopia. Miser ipse non minus, quam si opere deliquisset, siquidem iam prauo peccauit affectu. * Si Sapiens esset, hoc ex capite deberet ei inopia esse gratior, quòd eum abstraheret à delicto.]

Paupertas grata debet esse cordato, siquidem eum abstrahit à delictis.

Vers. 24. Est, qui perdet animam suam præ confusione, seu vitioso pudore: *& ab imprudenti persona perdet eam*, seu propter imprudentis alicuius postulatum aliquod iniquum petentis, cui non audet resistere. *Persona autem acceptione perdet se*, reuerentia scilicet intempestiua, & iniqua. * Vir Sapiens omnia iniqua, procerum licet, postulata viriliter repellit.]

Vir sapiens omnia iniqua postulata viriliter repellit.

Vers. 25. Est, qui præ confusione promittit amico, &c. Aliquis amico petenti difficilè aliquid promittit se id præstiturum, ne pudore abnegans afficiatur: & cum implere id non potest, aut aduertit se promittere non debuisse resilire decernit: vnde amicus, cui promissio facta fuerit, irascitur, & in inimicum conuertitur.

Vers. 26. Opprobrium nequam in homine est mendacium. Græcè, *macula*, vituperium, probrum pessimum. * Certè mendacium leue, leuis culpa, Sed quæ grauissimè famam hominis maculat.] *Et in ore indisciplinatorum assiduum erit.* Nam cum exortes disciplinæ sint, quæ veritatis est illustratio, praua mentiendi consuetodine deturpantur.

Mendacium leuis culpa, quæ grauiter famam hominis maculat.

Vers. 27. Potior fur, quam assiduitas viri mendacis, &c. Minus noxius est fur, quàm qui assiduè mentitur. * Nam fur pecunias, mendax famam eripit. Fur ex egestate furatur, mendax detractor ex petulantia & proteruia falsa profert. Mendax totam familiam, imò Rempublicam conturbat aliquando, fur non ita. Licet furtum vnum vno mendacio peius esse valeat, at non assiduitate mentiendi. Furi pecunias credere prudenter non potes, mendaci autem nulla in re poteris fidere.] Perditio autem vtrique pariter imminet.

Minus noxius est fur, quàm mendax.

Vers.

Verſ. 28. Mores hominum mendacium ſine honore, viles ſcilicet & contemptibiles: *& confuſio illorum cum ipſis ſine intermiſſione*. quia paſſim falſa protuliſſe deprehenduntur, vnde turpi afficiuntur confuſione.

Verſ. 29. Sapiens in verbis producet ſeipſum: & homo prudens placebit magnatis. Producit ſe, ſeu famam auget apud Principes, quos ad ſe allicit ſapienter loquendo, & vera ac ſalutaria exhibendo conſilia. * Mihi credite, Principes pios eos Miniſtros magnifacere, qui eis vera proferunt: prudens verò Miniſter ſcit veritatis amaritudinem opportunitatis ſaccharo ita condire, vt guſtui non diſpliceat.]

Reges pios eos magni æſtimant qui ei veritatē prudenter aperiunt.

Verſ. 30. Qui operatur terram ſuam, inaltabit aceruum frugum, altum faciet aceruum, vberes fructus colligendo. *Et qui operatur iuſtitiam, ipſe exaltabitur*, ſeu aceruus ſpiritualium manipulorum virtutis ſcilicet actuum in cœlum increſcet. *Qui verò placet magnatis, effugiet iniquitatem.* Si enim ſapit, vt charior ſit Principi, debet iuſtitiam, & virtutem colere. * Raro videris Miniſtrum iniquum diu Principibus eſſe gratum.]

Miniſter iniquus non poteſt diu Principi eſſe gratus.

Verſ. 31. Xenia & dona excæcant oculos Iudicum: & quaſi mutus, in ore, auertit correptiones illorum. Vox illa Mutus Græcè φιμὸς id ſignificat, quod ori inſeritur, ne loqui quis poſſit. Munera itaque Iudicum viſum adeò offundunt, vt quod eis iniquum ante xenium acceptum erat, iuſtum poſt acceptionem muneris eſſe videatur: Et eorum os claudit, vel obturat munus acceptum, ne valeat iuſtam ſententiam condemnatoriam pronunciare. * Caueant igitur Iudices xenia recipere, quæ quidem eos viſu & voce captos efficiunt.]

Munera accepta Iudicem captum viſu, & voce efficiunt.

Verſ. 32. Sapientia abſconſa, & theſaurus inuiſus, In theſauro abſcondito adeò, vt nullus eo potiatur ad vſum, nulla prorſus inuenitur vtilitas. Talis eſt theſaurus Sapientiæ, quem quis occultum eſſe expetit, cum pluribus vtilis eſſe poſſet.

Verſ. 33. Melior eſt, qui celat inſipientiam ſuam, &c. Inſipientia enim abſconſa non nocet, cum manifeſta noceret: abſcondita verò Sapientia non prodeſt, cum manifeſta plerumque prodeſſet auditoribus.

CAPVT XXI.

Ab omni crimine cauendum, & à peccandi conſuetudine Siracides ſuadet primùm in genere, deinde in ſpecie. Modeſtiam in moribus, in verbis, in geſtibus ſeruandam eſſe monet.

1. FIli peccaſti? non adiicias iterùm: ſed & de priſtinis deprecare
vt tibi dimittantur. 2. Quaſi à facie colubri fuge peccata: &
ſi acceſſeris ad illa, ſuſcipient te. 3. Dentes leonis, den-
tes eius, interficentes animas hominum. 4. Quaſi thom-
phæa bis acuta omnis iniquitas, plagæ illius non eſt ſanitas.
5. Obiurgatio & iniuriæ annullabunt ſubſtantiam: &
domus quæ nimis locuples eſt, annullabitur ſuperbia:
ſic ſubſtantia ſuperbi eradicabitur. 6. Deprecatio pauperis ex ore vſque
ad aures eius perueniet, & iudicium feſtinatò adueniet illi. 7. Qui odit correp-
tionem, veſtigium eſt peccatoris: & qui timet Deum, conuertetur ad cor ſuum.
8. Notus à longè potens lingua audaci: & ſenſatus ſcit labi ſe ab ipſo. 9. Qui
ædificat domum ſuam impendiis alienis, quaſi qui colligit lapides ſuos in hieme.
10. Stupa collecta Synagoga peccantium, & conſummatio illorum flamma ignis.
11. Via peccantium complanata lapidibus, & in fine illorum inferi, & tenebræ, &
pœnæ. 12. Qui cuſtodit iuſtitiam, continebit ſenſum eius. 13. Conſummatio ti-
moris Dei, ſapientia & ſenſus. 14. Non erudietur, qui non eſt ſapiens in bono.
15. Eſt autem ſapientia, quæ abundat in malo: & non ſenſus vbi eſt amari-
tudo. 16. Scientia ſapientis tanquam inundatio abundabit, & conſilium illius
ſicut fons vitæ permanet. 17. Cor fatui quaſi vas confractum, & omnem ſapien-
tiam non tenebit. 18. Verbum ſapiens quodcumque audierit ſcius, laudabit,
& ad ſe adiiciet: audiuit luxurioſus, & diſplicebit illi, & proiiciet illud poſt dor-
ſum ſuum. 19. Narratio fatui quaſi ſarcina in via: nam in labiis ſenſati inuenie-
tur gratia. 20. Os prudentis quæritur in Eccleſia, & verba illius cogitabunt in
cordibus ſuis. 21. Tanquam domus exterminata, ſic fatuo ſapientia: & ſcien-
tia inſenſati inenarrabilia verba. 22. Compedes in pedibus, ſtulta doctrina, &
quaſi vincula manuum ſuper manum dextram. 23. Fatuus in riſu exaltat vocem
ſuam: vir autem ſapiens vix tacitè ridebit. 24. Ornamentum aureum prudenti
doctrina, & quaſi brachiale in brachio dextro. 25. Pes fatui facilis in domum

proximi:

proximi: & homo peritus confundetur à persona potentis. 26. Stultus à fenestra respiciet in domum: vir autem eruditus foris stabit. 27. Stultitia hominis auscultare per ostium & prudens grauabitur contumelia. 28. Labia imprudentium stulta narrabunt: verba autem prudentium, statera ponderabuntur. 29. In ore fatuorum cor illorum: & in corde sapientium os illorum. 30. Dum maledicit impius diabolum, maledicit ipse animam suam. 31. Susurro coinquinabit animam suam, & in omnibus odietur: & qui cum eo manserit, odiosus erit: tacitus & sensatus honorabitur.

COMMENTARII.

1\.

A criminis consuetudine cauendum.

VERS. 1. *Fili, peccasti? non adiicias iterum,* ne peccato addas peccatum: *sed de pristinis deprecare* veniam, pœnitudinis affectu, *vt tibi à Domino dimittantur.* * *Deprecare*, idem est *ac te pœniteat*; ipsa enim peccatoris pœnitudo efficacissima est deprecatio.]

Ipsa pœnitudo peccatoris deprecatio efficax est.

Vers. 2. Quasi a facie colubri fuge peccata: etsi accesseris ad illa, suscipient te Græcè, *mordebunt te.* Idem est sensus, serpentes enim mordendo eos suscipiunt, qui ad illos accedunt. Illud ipsum ad serpentem accedere, quasi morderi ab illo est: vt edocearis peccatum non mordere, postquam est consummatum, sed illud ipsum committere crimen exitialiter est morderi.]

Illud ipsum committere peccatum, exitialiter est ab ipso morderi.

Vers. 3. Dentes leonis, dentes eius, interficientes animas hominum. * Imò diriores sunt peccati dentes dentibus leonis: hic enim morsum corpori infligit, illud verò animam vulnerat, & comminuit.]

Crudeliores dentes peccati leonis dentibus.

Vers. 4. Quasi romphaea bis acuta omnis iniquitas, omne peccatum est gladius parte ex vtraque acutus, corpus scilicet & animum vulnerans. *Plaga illius non est sanitas*, dum peccatur contumax perseuerat.

2\.

In particulari plura vitia fugienda recenset.

Vers. 5 Obiurgatio, & iniuria annullabunt substantiam, quia qui rixas amant & aliis iniuriam irrogant, verbis acribus eos percutientes, opes coguntur insumere in sui defensionem, adducendo armatos ad sui custodiam, vel adducti ipsi ad Iudicum tribunal. *Et domus, quæ nimis locuples est, annullabitur superbia*, seu eam perdent superba illa verba iniuriosa, quæ protulit. *Sic substantia superbi eradicabitur.* * Lis enim nihil aliud assolet esse, quàm substantiæ perditio Litem diues suscipis? pauper eris.]

Qui litem init, pauper erit.

Vers. 6. Deprecatio pauperis ex ore vsque ad auditum eius perueniet, &c. Vix pauper Dominum deprecatur, cum ab ipso exauditur, & illicò adueniet Dei iudicium & vindicta ei contra eos à quibus accepit iniuriam. Ad illius tribunal tuam affer causam, qui festinato dat sententiam sine opum imminutione, nec cogeris sæcularis iudicij pigritiam sustinere. * Felix conditio pauperis iniuria affecti, apud Dei tribunal causæ eius festinatò deciduntur: quæ apud tribunal sæculare longas patitur moras.]

Pauperis iniuria affecti causa apud Dei tribunal festinatò deciditur.

Vers. 7. Qui odit correptionem, vestigium est peccatoris. Vestigium Latinis idem est quod signum aliquando. * Odisse itaque correctionem, signum est, aliquem iam per viam, & peccatorum vestigia incedere.] *Et qui timet Deum, conuertetur ad cor suum,* seu ex correptione libenter accepta, proficiet.

Odisse correptionem peccatoris signum.

Vers 8. Notus à longè potens lingua audaci. Potens superbus iis, qui longè absunt, assolet esse notus, nam linguæ suæ petulantia alios solet impetere. * Si à detrahente lingua absentes longéque dissiti feriuntur, quid eis accidet, qui iuxtà illum commorantur, & ab eius consuetudine non recedunt?] *Et sensatus scit labi se ab ipso*, illum declinare, & se ab illo submouere.

A detractoris lingua absentes, & præsentes feriuntur.

Vers. 9 Qui ædificat domum suam, &c. Qui auget familiam pecuniis & opibus alienis, furto, vsuris, fraude extortis, est quasi qui ædificat in hyeme, tempore admodum importuno, quando lapides calce compingi, & colligari nequeunt. Græcè, *Quasi qui congregat sibi lapides ad tumulum sepulchri sui.* id est, lapides quibus obruatur viuus, & tanquam tumulo sepulchrali inuoluatur. Quasi diceret, sibiipsi perniciem, & mortem accelerat. * Sepulchrum tibi ædificas, cum alienis opibus furto, aut dolo acquisitis domum construis.]

Sepulchrum sibi ædificat, qui opibus alienis domum construit.

Vers. 10. Stupa collecta Synagoga peccantium. &c. Cœtus peccatorum est quasi manipulorum stupæ plurium colligatio, quos tandem iræ cœlestis ignis absumet.

Vers. 11. Via peccatorum complanata lapidibus, &c. Impiorum via lata quidem est, strata lapidibus, iucunda scilicet, & grata sensibus: sed tamen ducit ad exitium.

Vers. 12. Qui custodit iustitiam, continebit sensum eius, seu assequetur eius intelligentiam, & mentem, nec leges, quam par est, benignius exponet, sine solido fundamento. * Hinc taxantur, qui opiniones nouas infirmo fundamento nitentes insequuntur.]

Taxantur, qui nouas opiniones laxiores sine solida ratione sectantur.

Vers. 13. Consummatio timoris Dei, Sapientia. & sensus. Timoris Dei perfectio, quæ consistit in perfecta legis Dei obseruatione, parit veram Sapientiam, & intelligentiam, adeoque ipsa vera Sapientia est.

Vers. 14. Non erudietur, qui non est Sapiens in bono. Qui non est Sapiens in bono quærendo, & vestigando, veræ Sapientiæ capax non erit, vnde ineruditus euadet. * Vera enim Sapientia est iustitiam sectandam quærere, & vitium obstaculum adiiciens viæ virtutis, declinare.]

Vera Sapientia est, sectari bonũ, malum fugere.

Vers. 15. Est autem Sapientia, quæ abundat in malo, siue solers ad iniquitatem, quam quidem non Sapientiam, sed aptius vocitarim astutiam. *Et non est sensus, vbi est amaritudo,* seu Sapientia non est, vbi adest peccatum, *quod est radix germinans fel Deut. 29. 18.* * Insipiens procol dubio est, qui experens voluptatis potiri dulcedine, amaritudinem sectatur inseparabilem quidem peccati comitem.]

Peccati inseparabilis comes amaritudo.

Vers. 16. Scientia Sapientis tanquam inundatio abundabit, &c. Instar diluuij exundantis erit scientia sapientis, quæ propriis terminis non

contine

con inebitur, sed ad illos irrigandos profluet · & tanquam fons perennis nunquam non sitientibus salutare poculum ministrabit.

Vers. 17. Cor fatui quasi vas confractum, &c. Quemadmodum liquor vasi confracto immissus profunditur: sic scientiæ dogmata in cor stulti infusa minimè retinentur.

Vers. 18 Verbum sapiens quodcunque audierit scius, seu sciens, prudens, sensatus, *laudabit*, commendabit, *& ad se adiiciet* sibi applicabit, in corde recondet. *Audiuit luxuriosus, & displicebit illi, &c.* Idem verbum, quod sapienti placet, insipienti displicet. * Preme verbum *Audiuit luxuriosus*, quod quidem opponitur illi, *Audierit scius.* Aptè quidem insipiens *luxuriosi*, vocabulo significatur. Vitium enim luxuriæ homines efficit stultescere.]

Vitium luxuriæ homines efficit stultescere.

Vers. 19. Narratio fatui quasi sarcina in via: molesta scilicet est & grauis, sicut sarcina pedestre iter persequenti. *Nam in labijs sensati inuenietur gratia.* Sal, & lepor, qui ex narratione fatui aufugit, in sapientis narratione inuenietur omnibus quidem grata auditoribus.

Vers. 20. Os prudentis quæritur in Ecclesia. Fideles cordati quærunt in consiliis & deliberationibus prudentes viros, qui difficilia negotia expediant. *Et verba illius cogitabunt in cordibus suis*, illi perpendentes, & rationis allatæ efficaciam. * Liceat τὸ *In Ecclesia de* Templo explicare, vt subtaxem illos, qui ad Templum confluunt ad concionem insipientis audiendam vt sensus eius loquacitate delectentur: cum deberent in Ecclesia prudentes requirere Concionatores, à quibus rectè viuendi consilia edocerentur.]

Taxantur qui Concionatores loquaces, & nō prudētes verumque asser-tores quæritant.

Vers. 21. Tanquam domus exterminata, sic fatuo Sapientia, inconditè enim, & inordinate loquitur fatuus, etiam si alioqui, quæ dicit, bona sint. *Et scientia insensati inenarrabilia verba.* Græcè, *inuestigabilia*, quorum seriem & ordinem retexere nemo potest. * Certè in concione magis cordatis placet prudens ordo, quam conceptuum acumen.]

In Concione magis placet ordo quā conceptuum acumen.

Vers. 22. Compedes in pedibus stulto doctrina, &c. Ideò stultus odio habet Sapientiam, quia quasi compedibus, & manicis illa impeditur, quominus iuxta stultitiam suam, quam amat, nequeat operari.

Vers. 23. Fatuus in risu exultat vocem suam, cachinnos excitans immodestè, & incompositè: *vir autem sapiens vix tacitè ridebit* Græcè, subridebit. Vel in risu Sapientia, & stultitia hominis annotatur.]

In risu Sapientia vel stultitia hominis annotatur.

Vers. 24. Ornamentum aureum prudenti doctrina: &c. Vir prudens ornamento præfulgido doctrinæ pulchrior, & omnibus gratior ostentatur quam elegans fœmina aureis stipata monilibus.

Vers. 25. Pes fatui facilis in domum proximi, facilè fatuus domum alienam ingreditur: vulgatiter, *es entremetido. Et homo peritus confundetur a persona potentis*, alienas domos non ingredietur, maximè potentium, seu Principum palatia inire verebitur. * Stultorum est, non vocatos ad domos, & causas alienas inuerecundè prosilire.]

Stultus non vocatus se ad domos ingerit alienas, *Es entremetido.*

Vers. 26. Stultus à fenestra respicit in domum, si alioqui ingredi non valeat, vt suæ satisfaciat curiositati. *Vir autem eruditus foris stabit*, nec visum in domum alienam introducet. * Vitium quidem stultorum curiositas est.]

Vitium stulti est curiositas.

Vers. 27. Stultitia hominis auscultari per ostium, imperitus rusticus (sic Græcè) & inciuilis est, qui, vt oculos, sic aures applicat, vt quæ domi fiunt alienæ, cognoscat. *Et prudens grauabitur contumelia*, contumeliosum sibi esse iudicabit huiusmodi curiositatis affectu teneri.

Vers. 28 Labia imprudentium stulta narrabunt, &c. ne verbum minùs comptum ex ore labatur.

Vers. 29. In ore fatuorum cor illorum, quia inconsultè, & inconsideratè quidquid cogitant effutiunt: *Et in corde Sapientium os illorum.* E contrario Sapientes os habent in corde.* Quia quod os proferre gestit, ad cordis reuocant examen.]

Os prudentis in corde: cor stulti in ore versatur.

Vers. 30. Dum maledicit impius diabolum, &c. Diabolus hic pro dæmone non accipitur, sed in sua primaria significatione, quà *calumniatorem*, denotat. Impius itaque dum calumniatores execratur, se execratur metipsum, quia etiam ipse ex eorum est numero. * At si velis dæmonem intelligere, peccator dæmonem maledicens seipsum execratur, quia peccator diabolus procul dubio imitatione est.]

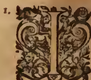
Peccator diabolus est.

Vers. 31. Susurro coinquinabit animam suam, &c. Susurro labe peccati & infamia apud homines se deturpabit. *Et qui cum eo manserit*, odiosus erit, qui cum eo versabitur cunctis erit odiosus, iudicabunt enim eodem vitio affici. * Homo enim eius quocum assiduè commoratur, mores ebibit.] *Tacitus, & sensatus honorabitur.* Qui quæ audiuit prudenter apud se silentio custodit, nec auribus aliorum ingerit, à cunctis in honore habebitur.

Eius ebibet mores, quocum assiduè commoratus.

CAPVT XXII.

Expendit sapiens, quàm molesti, quàm intolerabiles sint stulti impij: & quænam vitia amicitiam violent.

1. IN lapide luteo lapidatus est piger, & omnes loquentur su-
per aspernationem illius. 2. De stercore boum lapida-
tus est piger: & omnis qui tetigerit eum excutiet manus.
3. Confusio patris est de filio indisciplinato: filia autem in
deminoratione fiet. 4. Filia prudens hereditas viro suo,
nam quæ confundit, in contumeliam fit genitoris. 5. Pa-
trem & virum confundit audax, & ab impiis non minorabi-
tur: ab vtrisque autem inhonorabitur. 6. Musica in luctu importuna narratio:
flagella & doctrina in omni tempore sapientia. 7. Qui docet fatuum, quasi qui
conglutinat testam. 8. Qui narrat verbum non audienti, quasi qui excitat dor-
mientem de graui somno. 9. Cum dormiente loquitur qui enarrat stulto Sapien-
tiam: & in fine narrationis dicit: Quis est hic? 10. Supra mortuum plora, defe-
cit enim lux eius: & supra fatuum plora, deficit enim sensus. 11. Modicum plo-
ra supra mortuum, quoniam requieuit. 12. Nequissimi enim nequissima vita su-
per mortem fatui. 13. Luctus mortui septem dies, fatui autem & impij, omnes
dies vitæ illorum. 14 Cum stulto ne multum loquaris, & cum insensato ne abie-
ris. 15. Serua te ab illo, vt non molestiam habeas, & non coinquinaberis peccato
illius. 16. Deflecte ab illo, & inuenies requiem, & non acediaberis in stultitia
illius. 17. Super plumbum quid grauabitur? & quod illi aliud nomen quàm fa-
tuus? 18. Arenam, & salem, & massam ferri facilius est ferre, quàm hominem
imprudentem, & fatuum, & impium. 19. Loramentum ligneum colliga-
tum in fundamento ædificij non dissoluetur sic & cor confirmatum in cogitatio-
ne consilij. 20. Cogitatus sensati in omni tempore, metu non deprauabitur.
21. Sicut pali in excelsis, & cæmenta sine impensa posita contra faciem venti
non permanebunt: 22. sic & cor timidum in cogitatione stulti contra impe-
tum timoris non resistet. 23. Sicut cor trepidum in cogitatione fatui, omni
tempore non metuet, sic & qui in præceptis Dei permanet semper. 24. Pun-
gens oculum deducit lacrymas: & qui pungit cor, profert sensum. 25. Mit-
tens lapidem in volatilia, deiiciet illa: sic & qui conuitiatur amico, dissoluit
amicitiam. 26. Ad amicum etsi produxeris gladium, non desperes: est enim
regressus. Ad amicum 27. si aperueris os triste, non timeas: est enim concorda-
tio? excepto conuitio, & improperio, & superbia, & mysterij reuelatione, &
plaga dolosa: in his omnibus effugiet amicus. 28. Fidem posside cum amico in
paupertate illius, vt & in bonis illius læteris. 29. In tempore tribulationis il-
lius permane illi fidelis, vt & in hereditate illius coheres sis. 30. Ante ignem
camini vapor, & fumus ignis inaltatur: sic & ante sanguinem maledicta, & contume-
liæ, & minæ. 31. Amicum salutare non confundar, à facie illius non me abscon-
dam: & si mala mihi euenerint per illum, sustinebo. 32. Omnis qui audiet, cauebit
se ab eo. 33. Quis dabit ori meo custodiam, & super labia mea signaculum cer-
tum, vt non cadam ab ipsis, & lingua mea perdat me?

COMMENTARII.

1. *Expendit, quàm intolerabiles sint stulti impij.*

VERS 1. *In lapide luteo lapidatus est piger.* Qui etsi possit, non tamen vult fungi officio suo, lapide conspurcato sordibus percutitur: *& omnes loquentur super aspernationem illius*, omnes sibilabunt ad eius infamiam. * Tam vilis est omnibus piger, vt passim in eum lutum, & stercora iaciant, & lapides cœno sordidatos: nec tamen condoleat quis tantam infamiam patienti, sed omnes eum risu & sibilis excipiant.]

Piger risui & sibilo est cunctis.

Vers. 2. De stercore boum lapidatus est piger: & omnis, qui tetigerit eum, excutiet manus, seu necesse habebit excutere, & expurgare manus sordibus illis infectas. Quasi diceret: Quicumque iuuat, & promouet eiusmodi sordidum hominem, is vnà cum ipso fœdatur & confunditur,

ditur, & cum rubore eum pœnitet promotionis. * Ne ad officium hominem ineptum cures promouere, ne illo munus iniunctum male implente, rubore afficiaris.]

Ne admittes ineptum, vt ad officium aßumatur, ne postea rubore afficiaris.

Vers. 3. Confusio patris est de filio indisciplinato, &c. Praui mores filij parentibus confusionem pariunt: at malè instructa filia, prauè morata, boni nominis parentum minorationem efficiet, seu erit illis causa ignominiæ, nomen, famam eorum lædet, & conuellet. * Vitio enim parentum mali filiorum mores adscribuntur.] * At ex filiarum libidine vberior parentibus infamia acerescit, quàm ex filiorum excessibus.]

Vitio parentum praui filiorum mores adscribuntur.

Vbenor infamia parentibus ex filiæ, quã filij libidine.

Vers. 4. Filia prudens hereditas viro suo, seu perinde est viro suo vtilis, ac si illi ampla obuenisset hæreditas. Vndè qui coniugis dotem copiosam ambiunt, curent prudentem, & virtute conspicuam licet pauperem ducere fœminam, quâ cum hereditatem amplam acquirit. Huiusmodi enim coniux nunquam otiosa est, labore manuum opes acquirit, à vano sumptu muliebris abstinet ornatus, &c.] *Nam quæ confundit, in contumeliam fit genitoris.* Quæ ita se gerit, vt dedecus afferat coniugi, parentibus probro, & ignominiæ est.

Qui amplã cum coniuge ambit dotem, ducat prudentem fœminam, licet inopem.

Vers. 5. Patrem, & virum confundit audax, parenti & marito coniux inuerecunda confusionem inurit: *& ab impijs non minorabitur*, seu impiis non cedet. Par enim erit filiæ libido inuerecundiæ, luxuriæ aliisque vitiis impiorum. Profectò ad parentum & mariti dedecus sufficit in fœmina audacia, seu inuerecundia. * Ipsa verò ex eo vnico vitio ita deturpatur, vt possit cum impiis hominibus computari. *Ab vtrisque autem inhonorabitur*, eam parentes, & vir in magno despectu habebunt.

Solum libidinis vitium in fœmina illam ita deturpat, vt valeat cum impiis magnis computari.

Vers. 6. Musica in luctu importuna narratio. Intempestiuè tristibus læta miscentur, vndè importuna est musica in luctu: talis autem est sermo à proposito deuians. *Flagella, & doctrina in tempore, Sapientia.* Græcè, *disciplina & correptio in tempore Sapientia.* Etsi sermo intempestiuus per se bonus, tamen ingratus & inutilis est, maximè prouidendum, vt correptio in tempore omni Sapientiæ, id est, opportuno tempore adhibeatur, vt proficiat. * Nam si omnia tempus habent, certè in castigatione, vt prosit, opportunitas est obseruanda.]

Opportunitas est obseruãda ad correptionem, vt prosit.

Vers. 7. Qui docet fatuum, qui conglutinat testam. Vasa testea rursum conglutinari, & coalescere nequeunt: qui igitur curarit fatuum edocere, æquè laborem perdet, ac ille qui curauerit vasa testea rupta rursum conglutinare. * Indocibilis enim est stultus.]

Fatuus indocibilis est.

Vers. 8. Qui narrat verbum non audienti, quasi qui excitat dormientem de graui somno. Quemadmodùm enim hic lethargo pressus statim in somnum relabitur, nec percipit, quæ ei dicuntur: ita ille.

Vers. 9. Cùm dormiente loquitur, qui enarrat stulto Sapientiam, &c. Qui stultum curat Sapientiæ dogmata edocere, existimet se cum homine graui somno correpto loqui. Vndè cum diuturna terminatur oratio, stultus dicit. Quis est, qui me excitauit? quid vult? * Stultos se prorsus ac dormientes se ostendunt auditores, qui post terminatam concionem nihil ex dictis corde retinent.]

Stultos se omnino ostẽdunt, qui terminata Concione nihil corde retinet ex dictis.

Vers. 10. Supra mortuum plora, &c. * Deplorandi stulti quasi mortui, quia sensu, ac Sapientia sunt destituti, quæ est animi vita.]

Plorandus stultus quasi mortuus.

Vers. 11. Modicum plora suprà mortuum, &c. In obitu filij, vxoris, parentis, amici, maximè si iustè vixerunt, ne nimium plores, sufficit moderata tristitia, vt geras naturæ morem. Nec enim debes lacrymis nimiis prosequi obitum illius, qui requie est à Domino donatus. * Certè iusti mortem magis deberes gaudio, quàm lacrymis prosequi.]

Ne nimium plores in obitu iusti, sed eius requiem gaudio prosequare.

Vers. 12. Nequissimi enim nequissima vita super mortem fatui. Deploranda plus est vita scelesta fatui, quàm eius mors, quæ quidem illum pergere in peccando prohibet. * Vitam impij (verè mortem) plora, in eius autem obitu exulta, quia finem peccatis patrandis imposuit.]

Vita impij deploranda est, mors verò lætitia prosequenda.

Vers. 13. Luctus mortui septem dies, &c. Septem diebus mortuo cuique in corpore iusta de more persolue: semper autem deplora impij mores, dum viuit, quibus Deum offendit, & sibi ingentia mala accersit.

Vers. 14. Cum stulto ne multum loquaris, &c. Nihil enim sapienter loquendo proficies, & illum comitando plura experieris incommoda.

Vers. 15. Serua te ab illo, illum caue, *vt non molestiam habeas*, ne tibi stultus sit molestus, vel ne particeps sis molestiæ, quæ stultis ab aliis exhibetur: *& non coinquinaberis peccato illius.* Impij enim sociis suis semper aliquid excitant mali, aut in discrimen aliquod eos adducunt. * Nec enim quis sine incommodo poterit cum impio inire societatem.]

Nunquam cum impio sine incommodo societatem inibis.

Vers. 16. Deflecte ab illo, & inuenies requiem: & non acediaberis in stultitia illius, tædio non afficieris ex eius stulta loquela, & ex aliorum ob eam excitata irrisione.

Vers. 17. Super plumbum quid grauabitur? & quod illi aliud nomen quam fatuus? Grauis est & onerosus fatuus, vt plumbum. * Idem sunt & eodem nomine possunt fatuus, & plumbum appellari.

Idem sunt, & eodem nomine appellari possunt fatuus & plumbum.

Vers. 18. Arenam, & salem, & massam ferri facilius est ferre: quàm hominem imprudentem, & fatuum, & impium Hoc est quod dicitur Prou. 27. *Graue est saxum, & onerosa arena, sed cor stulti vtraque grauior.* Preme illud: *Et fatuum & impium.* Innuit, magnam admodùm grauedinem, cum ponderi stultitiæ immensum impietatis pondus adiicitur.]

Importabile peccati onus.

Vers. 19. Loramentum ligneum colligatum in fundamento ædificij non dissoluetur, &c. Alligamentum, siue connexio trabium ædificij (quæ transuersis costis & clauis ligneis quasi loris firmissimè colligantur) non facilè dissoluetur etiam ventorum turbine, vel terræ motu ingruente: sic est cor seu prudens consilium, non citò euertetur. Certè cor prudentis confirmatum, & stabilitum præmeditato consilio non facilè aduersitatibus frangetur, nec metu trepidabit.

Cor prudens præmeditato consilio stabilitũ aduersitatibus non frangetur.

Vers. 20. Cogitatus sensati in omni tempore metu non deprauabitur. Propositum, seu resolutio prudentis metu potentum aut alia animi per-

turbatione non dissoluetur, nec corrumpetur, sed firma persistet. * Prudentis enim cordi agnata est constantia in præmeditata ac iusta resolutione]

Prudenti agnata est constantia in resolutione iusta.

Vers. 21. 22. *Sicut pali in excelsis, & camenta sine impensa posita contra faciem venti non permanebunt, &c.* Quemadmodùm pali seu pedamenta, quibus vites in excelso loco positæ fulciuntur: & sicut lapides rudes temerè positi, & non eo, quo debuit artificio vt hi faciunt, qui parcunt impensis, quique non tantùm calcis addunt, quantùm est necesse: vento valido ingruente non subsistent. Sic cor stulti timidis cogitationibus actum concutietur.

Vers. 23. *Sicut cor trepidum in cogitatione fatui omni tempore non metuet, &c.* Quemadmodùm verò idem impij cor adeò trepidum in aduersis, in omni alio tempore minimè metuit: nam absente aduersitate, & periculo audax est impius, nec quidquam metuere assolet. * Sic prudens iustus semper etiam in omnibus aduersitatibus & tribulationibus quietus, ac securus degit, nihil metuens nisi solam Dei offensam, quod negligit impius.

2. *Vers.* 24. *Pungens oculum deducit lacrymas, &c.* Quemadmodùm leui punctione oculorum lacrymæ profluunt: sic qui pungit cor obiurgando, minando, terrendo, laudando, profert sensum siue affectum vel motum iræ, doloris, amoris, gaudij prouocat, & prodi efficit.

Quænam vitia amicitiã soluant, ostendit.

Vers. 25. *Mittens lapidem in volatilia, deiiciet illa, &c.* Quemadmodum iactu lapilli quis efficit volucres auolare fugientes: haud aliter iactitato conuitio soluitur, & auolat amicitia.

Vers. 26. *Ad amicum etsi produxeris gladium, non desperes; est enim regressus.* Si vetus amicus est ille, contra quem gladium iracundia affectus eduxisti, de eius regressu ad amicitiam conciliandam minimè desperandum. * Vera enim amicitia patiens est, maximè cum videt amicum ex subita iracundia fuisse arreptum.

Vera amicitia nec vulnere soluitur.

Vers. 27. *Ad amicum si aperieris os triste, non timeas: est enim concordatio.* Ne timeas, amicum à te recessurum dissoluta amicitia, quia vultum ei tristem ostenderis, vel aliquod verbum minus vrbanum protuleris, facilè enim concordia inter te & illum instaurabitur. * Amantium enim iræ leues redintegratio assolet esse dilectionis.] *Excepto tamen conuitio, & improperio, &c.* Dum tamen bonum nomen amici probro deliberato macules: & improperio eius actiones non exprobres; & superbus te super eum extollas eum spernendo: & arcanum tibi ab eo commissum non reueles: & eum dolis, & insidiis minimè lædere studeas. Quia in his omnibus effugiet amicus, fortè non reuersurus. * Itaquè conuitium, improperium, superbia, secreti reuelatio, & dolosæ insidiæ perantiquam dissoluunt amicitiam.]

Amantium leues iræ, redintegratio dilectionis.

Conuitium, improperium, superbia, secreti reuelatio, insidiæ amicitiam soluunt.

Vers. 18. *Fidem posside cum amico, &c.* Fidelitatem serua cum amico inopia presso, eum subleuans si potueris: vt melioris illius fortunæ sine rubore possis esse particeps. * Nam qui amicum egentem deserui, inuerecundè volet superueniente illi prosperitate simul potiri.]

Qui amicũ egentem deserit, inuerecundè volet prosperitate superueniente simul potiri.

Vers. 29. *In tempore tribulationis illius permane illi fidelis, &c.* Amicum foue in tribulationis tempore, vt si ei melior fortuna arriserit, bonorum, quæ illi obuenerint, & tu particeps fias.

Vers. 30. *Ante ignem camini vapor, & fumus ignis inalsatur, &c.* Quemadmodùm antequam ignis fornacis omninò succendatur, in altum peruolat fumus, & lignorum male siccorum vapores: sic cædes aut vulnera maledicta, contumeliæ ac minæ præcedunt, ignitæ iracundiæ proxima dispositio.

Vers. 31. *Amicum salutare non confundar*, non erubescam, etiamsi pauper factus sit: *à facie illius* (de more multorum) *non me abscondam*, ne succurrere ei cogar: *etsi mala mihi euenerint per illum, sustinebo.* Si amicus paupertate pressus fuerit, aut inciderit in periculum, ideoque incommodum aliquod sit sustinendum, patienter, ac fortiter feram.

Vers. 32. *Omnis, qui audiet, cauebit se ab eo* Quicumque hæc dogmata veræ amicitiæ exaudiet, & perceperit, quanta sint veri amici commoda: cauebit ab illo, scilicet ab amico lædendo conuitio, improperio, superbia, secreti reuelatione, dolosis insidiis.

Vers. 33. *Quis dabit ori meo custodiam, & super labia mea signaculum certum* (Græcè, *sigillum cautionis, & prudentiæ.*) *vt non cadam ab ipsis, & lingua mea perdat me*, vt scilicet verba illa, propter quæ amicitia dissolui assolet, minimè proferam: & me vitio linguæ perdam, dum perdidero amicum! * Nam qui perdit amicum, seipsum procul dubio perdit; vetus enim amicus vita hominis est.]

Vetus amicus vita hominis.

CAPVT

CAPVT XXIII.

Continet orationem pro vera Sapientia obtinenda. Monet linguæ vitia cauendas parentes colendos: nemini detrahendum: peccata non iteranda, vagas libidines fugiendas.

1. DOMINE pater, & dominator vitæ meæ, ne derelinquas me
in consilio eorum: nec sinas me cadere in illis. 2. Quis su-
perponet in cogitatu meo flagella, & in corde meo doctri-
nam sapientiæ, vt ignorationibus eorum non parcant mihi, &
non appareant delicta eorum, 3. & ne adincrescant igno-
rantiæ meæ, & multiplicentur delicta mea, & peccata mea
abundent, & incidam in conspectu aduersariorum meorum,
& gaudeat super me inimicus meus? 4. Domine pater, & Deus vitæ meæ, ne
derelinquas me in cogitatu illorum. 5. Extollentiam oculorum meorum ne
dederis mihi, & omne desiderium auerte à me. 6. Aufer à me ventris concupis-
centias, & concubitus concupiscentiæ ne apprehendant me, & animæ irre-
uerenti & infrunitæ ne tradas me. 7. Doctrinam oris audite filij: & qui custo-
dierit illam, non periet labiis, nec scandalizabitur in operibus nequissimis.
8. In vanitate sua apprehenditur peccator, & superbus & maledicus scanda-
lizabitur in illis. 9. Iurationi non assuescat os tuum, multi enim casus in
illa. 10. Nominatio verò Dei non sit assidua in ore tuo, & nominibus Sancto-
rum non admiscearis: quoniam non eris immunis ab eis. 11. Sicut enim ser-
uus interrogatus assiduè, à liuore non minuitur: sic omnis iurans, & nomi-
nans, in toto à peccato non purgabitur. 12. Vir multum iurans implebitur
iniquitate, & non discedet à domo illius plaga. 13. Et si frustrauerit, delictum
illius super ipsum erit: & si dissimulauerit, delinquit dupliciter: 14 & si in va-
cuum iurauerit, non iustificabitur, replebitur enim retributione domus il-
lius. 15. Est & alia loquela contraria morti, non inueniatur in hæreditate Iacob.
16. Etenim à misericordibus omnia hæc auferentur, & in delictis non volutabun-
tur. 17. Indisciplinatæ loquelæ non assuescat os tuum: est enim in illa verbum
peccati. 18. Memento patris & matris tuæ, in medio enim magnatorum consistis:
19. ne fortè obliuiscatur te Deus in conspectu illorum, & assiduitate tua infatua-
tus, improperium patiaris, & maluisses non nasci, & diem natiuitatis tuæ maledi-
cas. 20. Homo assuetus in verbis improperij, in omnibus diebus suis non erudie-
tur. 21. Duo genera abundant in peccatis, & tertium adducit iram, & perditio-
nem. 22. Anima calida quasi ignis ardens, non extinguetur donec aliquid glu-
tiat. 23. & homo nequam in ore carnis suæ, non desinet donec incendat ignem.
24. Homini fornicario omnis panis dulcis, non fatigabitur transgrediens vsque
ad finem. 25. Omnis homo qui transgreditur lectum suum, contemnens in
animam suam, & dicens: Quis me videt? 26. tenebræ circumdant me, & parietes
cooperiunt me, & nemo circumspicit me: quem vereor? delictorum meorum non
memorabitur Altissimus. 27. Et non intelligit quoniam omnia videt oculus
illius, quoniam expellit à se timorem Dei huiuscemodi hominis timor, & oculi
hominum timentes illum: 28. & non cognouit quoniam oculi Domini multò
plus lucidiores sunt super solem, circumspicientes omnes vias hominum, & pro-
fundum abyssi, & hominum corda intuentes in absconditas partes. 29. Domi-
no enim Deo antequam crearentur, omnia sunt agnita: sic & post perfectum respi-
cit omnia. 30. Hic in plateis ciuitatis vindicabitur, & quasi pullus equinus fuga-
bitur: & vbi non sperauit, apprehendetur. 31. Et erit dedecus omnibus eò quòd
non intellexerit timorem Domini. 32. Sic & mulier omnis relinquens virum
suum, & statuens hereditatem ex alieno matrimonio: 33. primò enim in lege Al-
tissimi incredibilis fuit: secundò in virum suum deliquit: tertiò in adulterio for-

nieata eſt, & ex alio viro filios ſtatuit ſibi. 34. Hæc in Eccleſiam adducetur, & in filios eius reſpicietur. 35. Non tradeot filij eius radices, & rami eius non dabunt fructum. 36. Derelinquet in maledictum memoriam eius: & dedecus illius non delebitur. 37. Et agnoſcent qui derelicti ſuot, quoniam nihil melius eſt quàm timor Dei, & nihil dulcius, quàm reſpicere in mandatis Domini. 38. Gloria magna eſt ſequi Dominum: longitudo enim dierum aſſumetur ab eo.

COMMENTARII.

1. *Oratio pro vera Sapientia obtinenda.*

ERS. 1. *Domine pater, & dominator vitæ meæ* (Græcè, *omnium viuentium*) *ne derelinquas me in conſilio eorum*, id eſt, labiorum intemperantium. Qui dominaris toti vniuerſo dominare etiam ori, ac linguæ meæ: *nec ſinas me cadere in illis.* Faciliùs & aptius ad præcedentem ſermonem: Ne me derelinquas in conſilio *eorum* fatuutum, & impiorum, nec permittas, me per ea conſilia labi, ac perdi.

Verſ. 2. 3. Quis ſuperponet in cogitatu meo flagella, ſeu doctrinam Sapientiæ, quæ quaſi flagello fugat fatuitatem? Petit, vt cogitationes eius Sapientia dirigantur, & ſi aliquando à recto deflectant tramite, caſtigentur, & reuocentur doctrinæ Sapientiæ flagello. * Et quidem ipſa Sapientiæ dogmata ſunt vitiorum flagellum, cum oſtendant hominem a recto rationis tramite deuiare.] *Et in corde meo doctrinam Sapientiæ, &c.* Quis in corde meo Sapientiæ præcepta ſtatuat, vt cum per ignorantiam cogitatio, & cor à recta viaeos ſequens exciderit, Sapientiæ flagella mihi non parcant: & delicta cogitationis & cordis, ſeu impiorum mores in me non conſpiciantur. *Et ne adcreſcant ignorantiæ meæ &c. & in aduerſariorum meorum*, ſeu ita cadam, vt aduerſarij mei meo lapſu ac ruina lætentur. *Et gaudeat ſuper me inimicus meus.*

Sapientia eſt vitiorum flagellum.

Verſ. 4. Domine pater, & Deus vita mea, ne derelinquas me in cogitatu illorum, peccatorum ſcilicet, ſuperbiæ, libidinis, &c. ne permittas me nec in leui cogitatione delinquere.

Verſ. 5. Extollentiam oculorum meorum, ſeu elationem animi, quæ ſe per elatos oculos prodit, *ne dederis*, ne permiſeris mihi. *Et omne deſiderium*, ſeu concupiſcentiam, *auerte à me.*

Verſ. 6. Aufer à me ventris concupiſcentias, ſeu ad gulam affectus: *& concubitus concupiſcentiæ ne apprehendant me*, ſeu ne venereas trahar ad voluptates. * Aptè ingluuiem luxuriæ colligauit. *Ventris concupiſcentias. Concubitus concupiſcentia.* Quia ex gulæ vitio vitium libidinis ingeneratur.] * Preme verbum. *Ne apprehendant me.* Nam luxuriæ vitium ſic homines afficit, vt videantur à tenacibus illius brachiis apprehendi, vnde difficilis admodùm erit ſeparatio.] *Et animæ irreuerenti, & infrunitæ ne tradas me.* Græcè *pro irreuerenti*, eſt impudenti. Cato apud Feſtum *frunitum*, prudentem vocitat, vnde *infrunitus* erit *imprudens.* Igitur ne me tradi permittas impudentiæ, & imprudentiæ, ſeu ab anima mea impudentiam, & imprudentiam auertas obſecro.

Ex vitio gulæ vitium libidinis.

Vitium luxuriæ tenaciter hominem apprehendit.

Verſ. 7. Doctrinam oris, ſeu quæ trado circa oris & linguæ moderationem, *audite filij: & qui cuſtodierit illam, non periet labijs*, non peribit propter labiorum exceſſus: *nec ſcandalizabitur in operibus nequiſſimis*, ſeu nec impinget in grauiſſimis oris peccatis, qualia ſunt periuria, calumniæ, blaſphemiæ, detractiones, &c. * Verba iniqua ſapiens opera nequiſſima vocitat, vt innuat peccatorum oris grauitatem.]

2. *Monet, linguæ vitia cauenda.*

Verba iniqua opera vocantur, vt eorum grauitas ſignetur.

Verſ. 8 In vanitate ſua apprehendetur peccator, &c. Græcè, pro vanitate, *ſtultitia ponitur.* In ſtultiloquio ſuo peccator deprehenditur, & qui ſuperba verba loquitur, vel proximo detrahit, in labus, ſe propter labia impinget.

Verſ. 9. Iurationi non aſſueſcat os tuum: multi enim caſus in illa, lapſus ſcilicet multi in iurandi conſuetudine. * Nam qui habitum iurandi contraxit, facilè labitur in periuria.]

Qui habitum iurandi habet facilè labitur in periuria.

Verſ. 10. Nominatio verò Dei non ſit aſſidua in ore tuo, &c. Nec per Deum, nec per Diuos aſſiduè iures. *Quoniam non eris immunis ab eis*, non eris immunis à peccato ea nomina licet non falſo, tamen irreuerenter, & temerè vſurpans.* Nec vera iuramento firmare aſſueſcas; venialis enim ſemper culpa ſaltem eſt, ſine neceſſitate iurare.]

Nec verum firmandum eſt iuramento ſine neceſſitate.

Verſ. 11. Sicut enim ſeruus interrogatus aſſiduè, à liuore non minuitur, &c Quemadmodùm enim ſeruus ſæpè examinatus ad flagra damnatus & virgis cæſus, non eſt ſine liuore, & veſtigiis plagarum: ſic ſæpè iurans, & Sanctos nominans ſiue peccato non erit.

Verſ. 12. Vir multum iurans, implebitur iniquitate, multa crimina patrare permittetur in huius prauæ conſuetudinis ſupplicium, & ſæpè in periuria labetur: *& non diſcedet à domo illius plaga*, ipſe ac domus eius plagis diuinitùs in vindictam immiſſis atteretur. * Sæpè videris hominem ad iuramenta pronum pluribus iniquitatibus defœdari. *Replebitur iniquitate.*]

Sæpè videris hominem ad iurandum pronum pluribus iniquitatibus defœdari.

Verſ. 13. Etſi fruſtrauerit, ſi iuramentum promiſſorium non impleuerit, *delictum illius ſuper ipſum erit*, ſiue pœna delicti. Profectò aptiſſimè pro pœna ipſum delictum ponitur; quia illud ipſum in iuramento deliquiſſe cuiuſlibet pœnæ ſuperat grauitatem.] *Et ſi diſſimulauerit, delinquit dupliciter*, ſi iuramentum illud corrigere, & expiare neglexerit, (Græcè, *deſpexerit*) duplici delicto ſe maculabit, primò fallendo, & iuramentum non implendo. Secundò, peccatum hoc non expiándo legalibus expiationibus.

Ipſum malè iurare grauiſſima pœna delicti poſſet eſſe.

Verſ. 14 Etſi in vacuum iurauerit temerè, inaniter, & ſine cauſa: *non iuſtificabitur*, non cenſebitur, in hoc iuſtè, ac rectè egiſſe ob leue ſaltem non neceſſarij iuramenti piaculum. *Replebitur enim retributione domus illius*, in pœnam huius irreuerentiæ, temporariæ eius res non

proſperè

Vel leuia iurandi piacula Deus rigidè punit.

prospetè gerentur. * Tàm inuisa est, Deo iurandi consuetudo, vt vel leuia iurantis sine necessitate piacula rigidè puniat.]

Vers. 15. *Est & alia loquela contraria morti*, id est, ex opposito, è regione mortis obiecta, & obnoaia morti. Græcè *vestita morte*. Intelligit iuramentum per idola, vel in genere blasphemiam, quæ morte plecti iubetur *Leuit.* 24.16. *Non inueniatur in hereditate Iacob*, non sit in populo Israël tale scelus. * Cur autem huiusmodi loquelam morti addictam non nominauit? Quia tam graue crimen, tàm fœdum blasphemia est, vt puduerit Sapienti eam vel in genere nominare.]

Infandum vitium blasphemia est.

Vers. 16. *Etenim à misericordibus omnia hæc auferentur*, &c. Pij & religiosi (sic in Græco) ab hisce delictis omninò esse debent abstracti.

Vers. 17. *Indisciplinata loquela non assuescat os tuum: est enim in illa verbum peccati*, siue peccatum inest. Verbum enim Hebraicâ phrasi quamlibet rem significat. * Loquela immoderata nunquam erit à piaculo immunis.]

Immoderata loquela nunquam erit à piaculo immunis.

Vers. 18. 19. *Memento patris & matris tuæ:*
3. *in medio enim magnatorum consistis.* Cum sederis
inter proceres ad dignitatem prouectus, ne dissimules, te nosse parentes, etiamsi tenues sint, & abiecti. *Ne fortè obliuiscatur te Deus in conspectu illorum*, &c. Ne fortè, dum versaris inter magnates, aut vnus ea illis es, assiduitate consuetudinis cum proceribus, ex quo superbiam concipies, infatueris, & Deus tuæ decentiæ quasi oblitus permittat, vt quis te dedecore afficiat, & hoc ipsum improperet, quod sis humilis genere, & mente superbus, vnde malles duloris tui impatiens natus non fuisse, & diem natiuitatis tuæ imprecationibus afficias. * Disponit Deus, vt qui parentibus negat honorem, in honoris læsione puniatur.]

Parentum honorandos docet.

Qui parentib⁹ negat honorem, in honoris læsione punitur.

Vers. 20. *Homo assuetus in verbis improperij.* Qui habitum contraxit aliis improperandi, aut conuitiandi: *in omnibus diebus suis non erudietur:* difficilè aut nunquam ab huiusmodi consuetudine moritis abstrahetur. * Profectò qui diutius vitio alicui assueuit, ab illo nunquam, aut difficile admodùm abstrahitur.]

Qui alicui assuescit vitio, rarissimè ab eo abstrahitur.

Vers. 21. *Duo genera abundant in peccatis*, seu
4. peccata multiplicant: *& tertium adducit iram, & perditionem.* Tertium verò genus peccatorum prima duo superans acrem Dei iram, vindictam, & perditionem prouocat.

Alia crimina reprehendit, præcipuè adulterium.

Vers. 22. *Anima calida quasi ignis.* Primum vitium trium horum est ira, quâ homines æstuant: *ardens non extinguetur, donec aliquid glutiat.* Ardescens ergo homo iracundia, non placatur donec aliquem lædat vel occidat: sicut fames non cessat, donec famescens aliquem cibum deglutiat.

Vers. 23. *Et homo nequam in ore carnis suæ.* Secundùm vitium est, veneris appetitus. Metonymicè *os*, quod est comestionis instrumentum, ponitur pro ipso cibi appetitu. Cibus autem hîc est venus. *Non desinet, donec incendat ignem*, non requiescet in explendo carnis appetitu seu concupiscentiæ, donec ignem succendat in amasia, quam ad malum solicitat.

Vers. 24. *Homini fornicario omnis panis dulcis*, libidinis actus fame quaslibet appetit mulieres siue pulchras, siue deformes. *Non fatigabitur transgrediens vsque ad finem vitæ.* Tenacissima enim & inexplebilis est libido, cuius fames nunquam satiatur.] Tertium denique genus est.

Tenacissima & inexplebilis est libido.

Vers. 25. 26. *Omnis homo, qui transgreditur lectum suum*, siue adulter, *contemnens in animam suam*, seu in animo suo: *& dicens* securitate plenus. *Quis me videt*, &c. Omnia crimina audacter perpetrabit, qui Deum existimat non videre.] Ideò addit.

Audacter omnia crimina perpetrabit, qui Deum existimat non videre.

Vers. 27. 28. *Et non intelligit, quoniam omnia videt oculus illius: quoniam expellit a se timorem Dei huiusmodi hominis timor.* Timor huiusmodi hominis adulteri, seu timor humanus, quo solùm humanos oculos timet, seu ab homine videri metuit, expellit timorem Dei omnia videntis & suo tempore punituri. *Et oculi hominum timentes illum: & non cognouit*, &c. Græcè, *Et oculi hominum sunt timor eius solummodo.* Proh hominis stultitia, videri ab hominibus times qui obiecta remota non attingunt, nec occulta scrutantur: & Dei oculos negligis, qui vt profunda penetrant abyssi, occultissimos cordis recessus perspicaciter intuentur.

Vers. 29. *Domino enim Deo antequam crearentur omnia sunt agnita*, &c. Quo modò enim postquam res factæ sunt poterunt Dei oculos effugere, si antequàm fierent in se eas Deus iam aspiciebat?

Vers. 30. *Hic in plateis Ciuitatis vindicabitur*, &c. Quia igitur impius Dei oculos secreta crimina aspicientis non timuit, imò ab eo ignorari sua crimina iactitauit: efficiet Deus, vt in Vrbis plateis per Iudices secreta crimina puniantur: & qui instar pulli equini ad vxorem proximi sui hinniebat (*Ier.* 5.8.) timore perculsus antequam comprehendatur, fugæ sedabit, & vbi suspicatus non est, tandem comprehendetur, & pœnas dabit.

Vers. 31. *Et erit dedecus omnibus*, sibi scilicet, adulteræ, eius marito, & vtrinsque propinquis, *eo quod non intellexerit timorem Domini*, eo quòd Dei aspicientis oculos despexit.

Vers. 32. 33. *Sic & mulier omnis negligens virum suum*, &c. Idem accidet adulteræ vxori, quæ substituit heredem spurium conceptum ex eo, qui alterius fœminæ matrimonio est iunctus. *Primo enim in lege Altissimi incredibilis fuit*, seu inobediens, & infidelis legi. *Secundò in virum suum deliquit*, iniuria illum afficiendo, & fidem datam violando. *Tertiò, in adulterio fornicata est*, etiam adulteri vxori fecit iniuriam, *& ex alio viro filios statuit sibi.* Quartum eius peccatum fuit, iniuriam fuisse in filios legitimos, quibus fratrem non legitimum super induxit, qui cum illis diuidat hereditatem. * En vnicum adulterij peccatum quatuor grauissima crimina continet.]

Vnicum adulterij peccatum quatuor grauissima crimina continet.

Vers. 34. *Hæc in Ecclesiam adducetur*, &c. Huiusmodi fœmina, quæ peccatum suum secretum esse existimat, in cœtum & congregationem populi adducetur, & fiet inquisitio, vt à legitimis filij spurij secernantur, infamia notentur, & ab hæreditate excludantur. * Certè si non semper id publico fiat iudicio apud tribunal cordis solet ferri sententia, quæ damnat adulteram. Huiusmodi enim ignis semper fumus auolat, & adulterij veritas solet esse populi fabula.]

Rarò videris adulteram, de qua non sit rumor, & murmuratio in populo.

Vers.

Verſ. 55. 56. Non tradent filij eius radices, filij eius non erunt longæui, nec eorum familia ac proſapia radicabitur. *Et rami eius non dabunt fructum,* filij eius liberos non progignent. *Derelinquet in maledictum memoriam eius.* eius memoriæ maledicetur: *& dedecus illius non delebitur.*

Verſ. 57. Et agnoſcent qui derelicti ſunt, ſeu qui ſunt ſuperſtites, *quoniam nihil melius eſt, quam timor Dei, &c.* * Cùm videris peccatorem aliquem ob delicta puniri, exiſtima id Deum te videre diſpoſuiſſe, vt alieno in capite periculum facias, & edocearis, ſatius eſſe Dei præceptis obtemperare.]

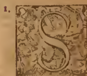
Verſ. 58. Gloria magna eſt ſequi Dominum, &c. Ab eo, qui ſequitur Dominum, longitudo dierum accipietur. * Sicut enim vitia decurtant vitæ curſum: ita virtus hominis producit ætatem.]

Cum rei puniuntur, nos videntes debemus in alieno capite periculum facere.

Iuſtitia ætatem producit.

CAPVT XXIV.

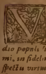
Sapientia Concionatorem agens, ſeipſam ab origine, ab officijs, à domo, à pulchritudine, à fructibus, ac donis laudat.

1.
APIENTIA laudabit animam ſuam, & in Deo honorabitur, in
medio populi ſui gloriabitur, 2. & in Eccleſiis Altiſſimi ape-
riet os ſuum, & in conſpectu virtutis illius gloriabitur, 3. &
in medio populi ſui exaltabitur, & in plenitudine ſancta admi-
rabitur, 4. & in multitudine electorum habebit laudem, &
inter benedictos benedicetur, dicens: 5. Ego ex ore Al-
tiſſimi prodiui, primogenita ante omnem creaturam: 6. Ego
feci in cælis vt oriretur lumen indeficiens, & ſicut nebula texi omnem ter-
ram: 7. Ego in altiſſimis habitaui, & thronus meus in columna nubis. 8. Gy-
rum cæli circuiui ſola, & profundum abyſſi penetraui, in fluctibus maris
ambulaui, 9. & in omni terra ſteti: & in omni populo, 10. & in omni gente
primatum habui: 11. & omnium excellentium & humilium corda virtute calcaui:
& in his omnibus requiem quæſiui, & in hereditate Domini morabor. 12. Tunc
præcepit, & dixit mihi Creator omnium: & qui creauit me, requieuit in
tabernaculo meo, 13. & dixit mihi: In Iacob inhabita, & in Iſrael heredi-
tare, & in electis meis mitte radices. 14. Ab initio, & ante ſæcula creata
ſum, & vſque ad futurum ſæculum non deſinam, & in habitatione ſancta coram
ipſo miniſtraui. 15. Et ſic in Sion firmata ſum, & in ciuitate ſanctificata ſimi-
liter requieui, & in Ieruſalem poteſtas mea. 16. Et radicaui in populo ho-
norificato, & in parte Dei mei hereditas illius, & in plenitudine ſanctorum deten-
tio mea, 17. Quaſi cedrus exaltata ſum in Libano, & quaſi cypreſſus in monte
Sion: 18. quaſi palma exaltata ſum in Cades, & quaſi plantatio roſæ in Iericho:
19. Quaſi oliua ſpecioſa in campis, & quaſi platanus exaltata ſum iuxta aquam in
plateis. 20. ſicut cinnamomum & balſamum aromatizans odorem dedi: quaſi
myrrha electa dedi ſuauitatem odoris: 21. & quaſi ſtorax, & galbanus, & vngula,
& gutta, & quaſi Libanus non inciſus vaporaui habitationem meam, & quaſi
balſamum non miſtum odor meus. 22. Ego quaſi terebinthus extendi ramos
meos, & rami mei honoris & gratiæ. 23. Ego quaſi vitis fructificaui ſuauitatem
odoris: & flores mei fructus honoris & honeſtatis. 24. Ego mater pulchræ dile-
ctionis, & timoris, & agnitionis, & ſanctæ ſpei. 25. In me gratia omnis viæ & veri-
tatis, in me omnis ſpes vitæ & virtutis. 26. Tranſite ad me omnes qui concupiſ-
citis me, & à generationibus meis implemini: 27. Spiritus enim meus ſuper
mel dulcis, & hereditas mea ſuper mel & fauum: 28. Memoria mea in genera-
tiones ſæculorum. 29. Qui edunt me, adhuc eſurient: & qui bibunt me, adhuc
ſitient. 30. Qui audit me, non confundetur: & qui operantur in me, non pec-
cabunt. 31. Qui elucidant me, vitam æternam habebunt. 32. Hæc omnia
liber vitæ, & teſtamentum Altiſſimi, & agnitio veritatis. 33. Legem mandauit
Moyſes in præceptis iuſtitiarum, & hereditatem domui Iacob, & Iſrael pro-
miſſiones. 34. Poſuit Dauid puero ſuo excitare regem ex ipſo fortiſſimum, &
in throno honoris ſedentem in ſempiternum. 35. Qui implet quaſi Phiſon
Sapientiam, & ſicut Tygris in diebus nouorum. 36. Qui adimplet quaſi

Euphrates sensum: qui multiplicat quasi Iordanis in tempore messis. 37. Qui mit-
tit disciplinam sicut lucem, & assistens quasi Gehon in die vindemiæ. 38. Qui
perficit primus scire ipsam, & infirmior non inuestigabit eam. 39. Amari
enim abundauit cogitatio eius, & consilium illius ab abysso magna. 40. Ego sa-
pientia effudi flumina. 41. Ego quasi trames aquæ immensæ de fluuio, ego
quasi fluuij Dioryx, & sicut aquæductus exiui de paradiso. 42. dixi: Riga-
bo hortum meum plantationum, & inebriabo prati mei fructum. 43. Et ec-
cè factus est mihi trames abundans, & fluuius meus appropinquauit ad mare:
44. quoniam doctrinam quasi antelucanum illumino omnibus, & enarrabo il-
lam vsque ad longinquum. 45. Penetrabo omnes inferiores partes terræ, &
inspiciam omnes dormientes, & illuminabo omnes sperantes in Domino.
46. Adhuc doctrinam quasi prophetiam effundam, & relinquam illam quæren-
tibus sapientiam: & non desinam in progenies illorum vsque in æuum sanctum.
47 Videte quoniam non soli mihi laboraui, sed omnibus exquirentibus veri-
tatem.

COMMENTARII.

1. *Per prosopopœiam ... inducitur Sapientia se ... tam ... ab ... ad ... m. &c.*

ERS. 1. 2. 3. 4. *Sapientia laudauit animam suam*, siue seipsam, *& in Deo honorabitur*, seu ad Domini Dei gloriam auctoris sui, *& in medio populi sui gloriabitur. Et in Ecclesiis Altissimi*, in fidelium cœtibus *aperiet os suum. & in conspectu virtutis illius gloriabitur. Et in medio populi sui exaltabitur, & in plenitudine sancta*, seu in fideli multitudine Ecclesiæ *admirabitur*, siue sui admirationem conciliabit, dum loquetur. *Et in multitudine electorum habebit laudem, & inter benedictos a Deo benedicetur, dicens.*

Vers. 5. Ego ex ore Altissimi prodiui primogenita ante omnem creaturam. Ego ex mente Dei velut verbum mentis prodiui genita ante omnes creaturas, ideoque primogenita.

Vers. 6. Ego feci in cœlis, vt oriretur lumen indeficiens, seu lux, quæ initio mundi creata est, & quarta die aucta, cum Sol fuit factus. *Et sicut nebula texi omnem terram.* Hoc est, quod Gen. 1. dicitur. *Et tenebræ erant super faciem abyssi.*

Vers. 7. Ego in altissimis habitaui, in cœlo videlicet, *& thronus meus in columna nubis.* Deus nubibus insidere frequenter in Scripturis dicitur, Psal. 103. 3. *Qui ponis nubem ascensum tuum.* 8. 9. 10. 11. *Gyrum cœli circuiui sola.* Vox *sola* naturas creatas excludit, nam sine illarum ope cœlum diuina Sapientia circuiuit atque formauit. *Et profundum abyssi penetraui*, id est, profundarum aquarum voragines, quæ fundo carere videntur. *In fluctibus maris ambulaui*, qui quidem ex elatione facili, ex ordinato fluxu, ac refluxu, productione ac contractione Sapientiam commendant Conditoris. *Et in omni terra steti*, stabilitatem ei largiendo. *Et in omni populo, & in omni gente primatum habui.* Nam omnis hominum potestas à Deo procedit. *Et omnium excellentium & humilium corda virtute calcaui.* Nam omnes tam magni, quàm parui diuinæ Sapientiæ subiacent potestati. *Et in his omnibus requiem quæsiui*, in his omnibus regionibus, & gentibus, in quibus dixi me dominari, ac principatum tenere, quæsiui locum & populum, in quo propriè requiescerem per amorem, & gratiam, quique mei cultor esset. * Dei enim requies est, cum hominibus per gratiam habitare.] *Et in hæreditate Domini morabor*, siue in populo fideli, qui est peculium, hæreditas, & Ecclesia Domini: *morabor*, inquam, siue gestio morari.

Dei requies est, cum hominibus per gratiam habitare.

Vers. 12. Tunc præcepit, & dixit mihi Creator omnium: & qui creauit me, requieuit in tabernaculo meo. Explicat Sapientia, quodnam suum sit munus, & de se ipsa Poëtice loquitur quasi de persona distincta à Deo, cum tamen sit Deus ipse. Facit ergò se velut Dei ministram, vt eius iussa exequatur. Qui, inquit, produxit me, & perpetuo mecum habitaculo vtitur, hæc mihi dixit. Neque enim habitauit vnquam Deus in aliquo populo, in quo non etiam habitarit Sapientia, quæ nunquam à Deo diuelli potest, cum ipsa quoque sit Deus.

Vers. 13. Et dixit mihi. In Iacob habita, seu in familia Patriarchæ Iacobi, *& in Israel hereditare*, in populo Israëlitico hereditatem, ac possessionem accipe, seu sit Israël hereditas, ac possessio tua. *Et in electis meis mitte radices*, stabili diuturnáque possessione, populum hunc posside, eúmque plurimis beneficiis exorna. * Nam cum Deus stabile apud iustos obtinet domicilium, innumeris eum beneficiis donat reddens aulam tanto Principi dignam.]

Cùm Deus stabile apud iustum habet domicilium plurimis id beneficiis exornat.

Vers. 14. Ab initio, & ante sæcula creata sum, ab æterno ante omnia sæcula, & tempora subsisto. Vocitat Scriptura *Initium*, id quod erat ante tempora, hoc autem erat æternitas. *Et vsque ad futurum sæculum non desinam*, sicut æterna sum à parte anteriori, ita & à posteriori æterna subsisto. *Et in habitatione sancta coram ipso ministraui.* In Tabernaculo, & Templo sacra ministeria per Leuitas, & Sacerdotes obiui, Deóque vera sacrificia (sic Græcus) obtuli.

Vers. 15. Et sic in Sion firmata sum, per Tabernaculum, & Templum, quod in monte Sion per Salomonem ædificaui, firmiterque collocari feci, cum prius tantum Tabernaculum mobile haberem. *Et in ciuitate sanctificata* Ierusalem *similiter requieui.* * Græcus, *In Ciuitate dilecta*, quia scilicet cùm prius fuisset impia, *sanctificata est.* Et quidem Deus speciali affectu prosequitur eos, qui à peccatis recedentes per feruentem pœnitudinem emundantur. Plus amat innocentes, sed in filios, qui ad domum reducuntur, videtur speciali teneritudine deferri, vti in prodigi videre est parabola. *Et in Ierusalem potestas mea.* In hac enim Ciuita-

Deus speciali amat affectu pœnitudine feruenti affectos.

te. Pontificiam, ac Regiam dignitatem collocaui.

Vers. 16. *Et radicaui in populo honorificato*, seu in populo Israëlitico, multis à me beneficiis ornato. *Et in parte Dei mei hereditas illius*, pars Dei mei, in qua radices egi, est Dei hereditas. *Et in plenitudine Sanctorum detentio mea*, in pleno, magnóque cœtu Israël Deo sanctificato.

Vers. 17. 18. *Quasi cedrus exaltata sum in Libano*, quasi cedrus procera & speciosa, quæ in Libani monte conspicitur, excreui. * Cedrus eminet altitudine, tecta est, enodis, solida, à corruptione immunis, fructifera, odorata, medica prædita virtute: quas quidem proprietates facilè Sapientiæ accommodabis.] *Et quasi cypressus in monte Sion.* Instar cypressi, quæ in Sion virescit, comatæ, virentis semper, comatæ, vim medicam habentis, odoratæ, pulcherrima ostentor. Quasi *palma exaltata sum in Cades.* In morem palmæ Cades, vel Sion excellentis robore, comatum pulchritudine, duratione, nisu in superna, æqualitate, ac fructu mirificè exaltor. *Et quasi plantatio rosa in Iericho.* Velut rosa Ierichuntina pulchrior reliquis, quæ in Iudea nascuntur, regina florum, veris purpura, odore suauissima, ad medicamina vtilis, appareo.

Sapientia Cedro comparatur, cypresso, palmæ, &c.

Vers 19. 20. *Quasi oliua speciosa in campis*, fronde semper virens, diues fructu vtillimo hominibus & necessario, eminens appareo. * *In campis*, scilicet, non solùm in hortis clausis, vt facilior ad me pateat accessus.] * Nec solùm in vrbibus habitat Regiis, sed ad campos pergit, vt à pauperibus inveniat agricolis, quibuscum plerumque diutius ac lætius commoratur.] *Et quasi platanus exaltata sum iuxta aquas.* Velut platanus iuxta aquas nascens, & crescens, vt ramorum pompam enutrire possit foliis & ramis lata, vmbram gratissimam in æstu offerens, pulcherrima obiicior, *in plateis.* Vt in vrbium plateis obumbrandi in æstu geram officium, quod iuxta aquas platanus exerit. Qui enim æstu libidinis angitur, vnicum in Deo inuenit refrigerium. Vnde aiebat Salomon: *scio, quod non possum esse continens, nisi Deus dederit mihi. Sicut cinnamomum, & balsamum aromatizans odorem dedi.* Aromaticum odorem exhalo, instar cinnamomi, seu canna amomi inter præstantissima aromata numeratæ: & instar balsami aromatizantis seu suauissimè olentis. Et *quasi myrrha electa*, (cuius cortex bis in anno inciditur,) indéque eius liquor emanat: & antequam incidatur cortex exudat stacte. (sic Græcè dicitur) quæ est pars nobilior, purior, & sincerior myrrhæ.) *dedi* suauitatem odoris. * Eligit Sapientia stacti, seu liquori myrrhæ vltrò profluenti comparari, vt innuat obsequia ex prompta ac libera voluntate oblata Deo esse gratissima.]

Diuina Sapientia in campis inuenietur inuentu facilis.

Sapientia, seu Deus cum agricolis habitare gestit sinceris.

Obsequia ex libera voluntate oblata Deo gratissima.

Vers. 21. *Et quasi storax*, seu lacryma odorata arboris eiusdem nominis: *& galbanus*, siue resina odorata fruticis, quæ in Syria nascitur: *& vngula*, quæ reperitur in Iudææ paludibus, & odorem suauissimum efflat nardo similis: *& gutta*, seu stacte: *& quasi Libanus non incisus*, siue thus indiuisum, non sectum, cum scilicet sæpius ex eadem incisura lacryma fluent iam hærenti & induratæ superuenit, illique agglutinatur, ac simul concrescit, *vaporaui habitationem meam*, seu popolum Hebræum, in quo mihi habitationem elegi, suauissimo doctrinæ legis meæ odore repleui. *Et quasi balsamum non mixtum purum*, merum, sincerum *odor meus.*

Vers. 22. *Ego quasi terebinthus extendi ramos meos.* Sicut terebinthus arbor procera, quæ in Syria nascitur, & tenuissimam resinam odoratam profundit, ramos produxi. *Et rami mei honoris, & gratia*, quia ipsi pulchri admodum sunt, & latè fusi, & sub vmbra mea requiescere, gratiam afferet, & honorem.

Vers. 23. *Ego quasi vitis fructificaui suauitatem odoris.* Vitem commendant odor cum florescit, & fructus cum maturus pendet ex palmite. Sapientia autem dicit se in flore fructificare suauitatem odoris. Quia odor ille suauis, quasi possessio fructus iam esse videtur. * Florida & odorata virtutibus iuuenta virilitatis probæ, sanctæ senectutis certum solet esse prænuncium.] *Et flores mei fructus honoris, & honestatis.* Flores enim Sapientiæ sequitur fructus honoris & gloriæ.

Odorata virtutibus iuuenta firmat, & prænunciat totius vitæ probitatem.

Vers. 24. *Ego mater pulchra dilectionis*, Græcè, *bona dilectionis*, quod epithetum additur, vt à turpi & inhonesta distinguatur. Sæpè videtis Sapientiæ studiosos osores esse turpium voluptatum.] *Et timoris, & agnitionis.* Dei, à me homines discunt Deum timere, dum edocentur eum agnoscere. Quis enim agnoscens Dei bonitatem illum non timebit offendere?] *Et sancta spei*, quâ scilicet bona cœlestia Dei timore nixi homines sperent. * Hæc spes aptè *sancta* vocatur, quæ rectis nititur in operibus: haud sic impiorum spes, qui vacui bonis operibus, putant inaniter se æterna fœlicitate potituros.]

Sapientiæ studiosis turpium osor voluptatum solet esse.

Qui Deum agnoscit, is timet.

Sancta spes salutis operibus nititur.

Vers. 25. *In me gratia omnis via, & veritatis*, per me omnis gratia obtinetur, quæ in agnitione veritatis, & quæ in via ad illam est sita. *In me omnis spes vita, & virtutis*, roboris, fortitudinis, præsidij ad rectè operandum, quod est sanctæ spei fundamentum.

Vers. 26. *Transite ad me omnes, qui concupiscitis me, & à generationibus meis implemini.* Græcè, A fructibus, qui ex me generantur cedro, cypresso, palma, rosa, oliua, platano, cinnamomo, balsamo, myrrha, &c.

Vers. 27. *Spiritus enim meus super mel dulcis.* Tribuit sibi hîc spiritum, sicut superiùs animam. Significat autem spiritus sapientiæ naturam de se per legis doctrinam & mirabilia opera replentem homines suauitate. *Et hereditas mea super mel, & fauum*; & possessio sapientiæ, quam asseclis communico, faui superat dulcedinem.

Vers. 28. *Memoria mea in generationes sæculorum.* Græcè, *Memoriale*, seu lex à me fidelibus relicta, idque in perpetuam possessionem. * Quàm aptè lex idem est ac memoria. Memoria enim Dei homines ad legis obseruationem excitantur.]

Memoria Dei, homo ad legis obseruationē excitatur.

Vers. 29. *Qui edunt me, adhuc esurient, &c.* Cibus & potus sum nunquam fastidium afferens, imò potiùs ad comedendum & bibendum adhuc excitans appetitum.

Vers. 30. *Qui audit me, non confundetur*, aliquid turpe agens, cuius illum pudere debeat. *Et qui operantur in me, non peccabunt*, qui mihi nauant operam, à peccato erunt immunes.

Vers.

Vers.31. Qui elucidant me, Interpretes mei, qui alios ad Sapientiam erudiunt, *vitam æternam habebunt.* * Elucidare enim sacræ Scripturæ libros non ad au am vanitatis captandam, sed ad Dei gloriam, & proximorum vtilitatem promouendam haud vulgare signum prædestinationis est.]

Elucidare sacram Scripturam ad Dei gloriam & proximorum salutem signum prædestinationis.

Vers. 32. Hæc omnia liber vitæ, &c. Liber legis diuinæ & Scriptura sacra hæc omnia continet, seu præstat. Per eam enim veritas agnoscitur, & fœdera à Deo cum hominibus inita, & promissiones factæ Israëli innotescunt.

Vers.33. Legem mandauit Moyses in præceptis iustitiarum, seu in præceptis iustis: *& hereditatem in domo Iacob,* vt lex & præcepta hæc essent quædam quasi hereditas Israëli filio charissimo. *Et Israel promissiones,* & vt eadem lex promitteret Israëli multa bona, eademque præstaret. * Obseruationem enim legis multa bona in præsenti comitantur, & maiora in futurum consequentur.]

Innumerabilia bona legis præsenti [illegible]

Vers. 34. Posuit Dauid puero suo excitare Regem ex ipso fortissimum. Lex promisit seruo suo Dauidi se eum excitaturum Israëli Regem Messiam, (qui quidem tempore, quo hæc Siracides scribebat, exspectabatur) fortissimum ac potentissimum, *& in throno honoris sedentem in sempiternum,* al. *in throno maiestatis,* semper sessurum. Nam *Regni eius non erit finis Luc 1.*

Vers. 35. Qui implet quasi Phison Sapientiam. Quemadmodum enim Phison seu Ganges multorum fluminum aquis augetur, & exuberat: ita Messias plenam continens Sapientiam, homines docendo profundet. *Et sicut Tigris in diebus nouorum.* Et quemadmodum Tigris impletur aquis dum nouæ fruges vere adolescunt, quæ re scilicet niuium rabescentium in montibus, ita Messias cœlestis doctrinæ aquis abundabit.

Vers. 36. Qui adimplet quasi Euphrates sensum, seu copiosa intelligentia, prudentia, & Sapientia sensum hominum adimplebit, sicut Euphrates terras aquis. *Qui multiplicat quasi Iordanis in tempore messis,* seu copiosissimis gratiæ & Sapientiæ vorticibus exundabit, sicut Geon messis tempore aquis exuberat.

Vers. 37. Qui mittit disciplinam sicut lucem, seu Solis in morem spargentis lucem, Sapientiam sparget: *& assistens quasi Geon in die vindemiæ,* & ostentans doctrinæ cœlestis plenissimum, sicut Geon vel Nilus in diebus vindemiæ, quo tempore suum accipit, vti Tigris, incrementum.

Vers. 38. Qui perficit primus scire ipsam, & infirmior non inuestigabit eam. Qui quidem Messias perfectè cognouit, loquitor vt Propheta, diuinam Sapientiam: & creatura infirmior, seu inferior animus, minor scilicet illo, non plenè eam assequetur, vel apprehendet.

Vers.39. A mari enim abundabit cogitatio eius, &c. Præ mari enim, vel plusquàm mare profundior est cogitatio & consilium, id est, arcana Sapientiæ.

Vers.40.41. 42. Ego Sapientia effudi flumina, tam materialia irrigantia terras, quàm spiritualia Sapientiæ & prudentiæ animos diluentia. *Ego quasi trames aquæ immensæ de fluuio,* diuitiæ Sapientiæ. Ego quasi fluuius Dioryx per alueum manufactum decurrens, *& sicut aquæductus, exiui de paradiso,* siue instar huius fluminis Dioryx de paradiso cœlesti, seu de Deitate processi. *Dixique: Rigabo hortum meum plantationum,* hoc est, hortum fidelium, vel animam iusti: *& inebriabo prati mei fructum.* Græcè, *areolam iustam.*] Siue arbores fructum ferentes abundanti irrigatione dogmatum salutarium præparabo. * Plantæ rigantur vt fructus parturiant, non postquam fructus protulerunt: dicit autem irrigare fructum quia irrigatio, fructus solet esse certa promissio. Cum accuratè à te tuus animus deuotionis affectu, lectione, ac meditatione irrigatur, existima te fructibus iam potiri.]

Accurata animi irrogatio est quasi fructuum matura possessio.

Vers.43.44. Et ecce factus est mihi trames abundans, &c. Trames ille, siue fluuius Dioryx adeo aquis intumuit, adeo excreuit, vt iam quandam maris exhiberet speciem. *Quoniam doctrinam quasi ante lucanum illumino omnibus, &c.* Quia doctrinam affero tanquam matutinam auroræ lucem, & in longinquas oras, exteras scilicet regiones, & in longinquum tempus illam enicaturam profecto. Syrus habet, Et relinquam eam in generationes multas. * Hoc habet doctrina semel à fideli Doctore prolata, generationes dilatatur ad plures; audit enim parens, & filio communicat, hoc sæculum ediscit, & futurum edocet sæculum. Vt appareat quanti meriti sit, docta piaque volumina scribere, quorum doctrina semel ab Auctore prolata, vel edita ad plura sæcula producetur.]

Magni meriti est, doctos ac pios Libros scribere.

Vers.45. Penetrabo omnes inferiores partes terræ, &c. Non modo vniuersum orbem percurram, sed insuper limbum sanctorum Patrum lumine complebo. Ad hunc quamdiù inibi Patres hæserunt, continuò diuina Sapientia penetrauit suo lumine, & aliis donis: & iam incarnata statim à morte penetrauit etiam quoad animam visitans omnes mortuos, etiam damnatos, vtpotè omnium Dominus ac Iudex & Sanctos spectantes in Domino gloriæ lumine compleuit. Ergò etiam omnes in Purgatorio tunc constitutos æterna Christus beatitudine donauit.

Vers.46. Adhuc doctrinam quasi Prophetiam effundam, &c. Iam Siracides loquitur. Adhuc, inquit, doctrinam, & dogmata quasi oracula, & arcana Sapientiæ profundam, vt eam Sapientiam requirentibus exaratam relinquam. *Et non desinam in progenies illorum vsque in æuum sanctum,* & non cessabo eos, qui Sapientiam quærunt, salutaribus monitis instruere vsque ad sæculum futurum, vbi Deum videntibus instructio hæc Sapientiæ ampliùs non erit necessaria.

Vers.47. Videte ô filij, quoniam non soli mihi laboraui, &c. me & alios Concionatores egregius instruxi. * Probus enim Magister se prius curat instruere dogmata tradens executioni, mox aliis verbo, & exemplo salutaris exi stit.]

Probus Concionator se primum erudiat, dogmata dans executioni, mox aliis verbo & exemplo doceat.

CAPVT XXV.

Ostendit Sapiens tria, quæ placent Sapientiæ; totidem, quæ displicent. Decem beatitudines describit. Mulierum nequitiæ detestationem exprimit.

1. IN tribus placitum est spiritui meo, quæ sunt probata coram
Deo & hominibus: 2. Concordia fratrum,& amor proximo-
rum, & vir & mulier benè sibi consentientes. 3. Tres spe-
cies odiuit anima mea, & aggrauor valdè animæ illorum:
4. Pauperem superbum:diuitem mendacem:senem fatuum
& insensatum. 5. Quæ in iuuentute tua non congregasti,
quomodo in senectute tua inuenies? 6. Quam speciosum
canitiei iudicium, & presbyteris cognoscere consilium? 7. Quàm speciosa vete-
ranis sapientia, & gloriosis intellectus, & consilium? 8. Corona senum multa
peritia, & gloria illorum timor Dei. 9. Nouem insuspicabilia cordis magnificaui,
& decimum dicam in lingua hominibus. 10. Homo, qui iucundatur in filiis,
viuens & videns subuersionem inimicorum suorum. 11. Beatus qui habitat
cum muliere sensata, & qui lingua sua non est lapsus, & qui non seruiuit indignis
se. 12. Beatus,qui inuenit amicum verum,& qui enarrat iniustitiam auri audienti.
13. Quàm magnus,qui inuenit sapientiam, & scientiam: sed non est super timen-
tem Dominum. 14. timor Dei super omnia superposuit: 15. beatus homo, cui
donatum est habere timorem Dei: qui tenet illum, cui assimilabitur? 16. Timor
Dei initium dilectionis eius: fidei autem initium agglutinandum est ei. 17. Om-
nis plaga, tristitia cordis est: & omnis malitia, nequitia mulieris. 18. Et omnem
plagam, & non plagam videbit cordis, 19. & omnem nequitiam, & non ne-
quitiam mulieris: 20 & omnem obductum, & non obductum odientium:
21. & omnem vindictam, & non vindictam inimicorum. 22. Non est caput ne-
quius super caput colubri. 23. & non est ira super iram mulieris. Commorari
leoni & draconi placebit, quàm habitare cum muliere nequam. 24. Nequitia mu-
lieris immutat faciem eius: & obcæcat vultum suum tanquam vrsus: & quasi
saccum ostendit. In medio proximorum eius. 25. Ingemuit vir eius, & audiens
suspirauit modicum. 26. Breuis omnis malitia super malitiam mulieris, sors pec-
catorum cadat super illam. 27. sicut ascensus arenosus in pedibus veterani, sic
mulier linguata homini quieto. 28. Ne respicias in mulieris speciem, & non con-
cupiscas mulierem in specie. 29. Mulieris ira, & irreuerentia, & confusio magna.
30. Mulier si primatum habeat contraria est viro suo. 31. Cor humile, & facies
tristis, & plaga cordis, mulier nequam. 32. Manus debiles, & genua dissoluta,
mulier quæ non beatificat virum suum. 33. A muliere initium factum est peccati,
& per illam omnes morimur. 34. Non des aquæ tuæ exitum, nec modicum; nec
mulieri nequam veniam prodeundi. 35. Si non ambulauerit ad manum tuam, con-
fundet te in conspectu inimicorum. 36. A carnibus tuis abscinde illam, ne semper te
abutatur.

COMMENTARII.

1. *Tria, quæ Sapientiæ placent, enunciat.*

VERS. 1. *In tribus* (Sapientia ait) *placitum est spiritui meo*, tria hominum genera mihi admodùm placent, *quæ quidem sunt probata coram Deo, & hominibus*, seu quæ tam Deus, quàm homines approbant. * Multa enim ab hominibus approbantur, quæ Deo ingrata existunt.] Sunt hæc.

Multa approbant homines, quæ Deo ingrata sunt.

Vers. 2. Concordia fratrum, * Sæpe enim inter eos, quos arctius natura colligauit, malus solet esse dissidium.] *Et amor proximorum*, quos Deus iubet sicut nos ipsos diligere: *& vir & mulier bene sibi consentientes*, vt scilicet fœmina sentiat quæ viro placent: & vir probo vxoris sensui se accommodare curet. * Pax enim coniugij minimè conseruatur si sensuum conformatio non adsit.]

Malus solet esse inter fratres dissidium.

Pax coniugij non conseruatur, si sensuum sit dissidium.

Vers.

2. *Vers. 3. 4. Tres species* hominum *odiuit anima mea, & aggrauor valdè animæ illorum.* Græcè, *& indignor vita,* id est, indignè fero vitam illorum. *Pauperem superbum.* Nec enim tam mirum est, diuitem efferri ob diuitiarum agnatam vanitatem. * Inuenire autem in paupertatis humiliatione vndè efferaris, maximæ superbiæ est documentum.] *Diuitem mendacem.* Diuites, & potentes, qui neminem timent, nec vllius indigent ope, non ita occasionem habent mentiendi, vt tenuioris fortunæ homines, qui vt se excusent, aut incommodum aliquod imminens auertant, in mendacio præsidium quæritant. * Vndè diuitis, Principis, aut potentis communi existimatione magnum dehonestamentum est mendacium. *Senem fatuum. & insensatum,* qui quidem potuisset ex experimentis plurimis didicisse prudentiam. * Existimo Auctorem loqui de vitiorum insipientia, quæ plane in senibus maius odium conciliat.]

Tria quæ displicent Sapientiæ numerat.

Maxima superbiæ documentum pauperem vndè efferatis.

Potentis mendacium maximè dehonestat.

Vitia in senibus maius odium conciliant.

Vers 5. Quæ in iuuentute tua non congregasti, quomodo in senectute tua inuenies? Propterea in senectute multi sunt fatui aut sensu, aut moribus: quia cum essent iuuenes Sapientiæ, & virtutis præsidia, & ornamenta sibi non quæsierunt. * Senectæ prudentia & virtus in iuuentute est ediscenda.]

Senectæ prudentia & virtus in iuuentute est ediscenda.

Vers. 6. Quam speciosum canitiei iudicium! posse de rebus rectè iudicare, in senibus est valdè speciosum. *Et presbyteris cognoscere consilium;* posse senes sanum & prudens consilium suggerere, magnum est senectæ ornamentum. * Vndè è contrario senem nec rectè de rebus iudicare, nec salutare consilium suggerere posse, ingens canorum est indecentia.]

Ingens senis est indecentia, non posse de rebus rectè iudicare, nec consilium sanum suggerere.

Vers. 7. Quam speciosa veteranis Sapientia: & gloriosis intellectus, Græcè, *honoratis,* qui scilicet propter ætatem, aut publica munera ab aliis honorantur. * Certè senectuti agnatum est esse gloriosam, seu honoratam, vndè taxantur, qui senes, vt senes, non reuerentur.] *Et consilium* posse à prudenti sene capi consilium salutare, egregium est decus senectutis.

Senectus ipsa honorabilis cūctis debet esse, vel præcipuè vt senectus.

Vers 8. Corona senum multa peritia, & gloria illorum timor Dei Græcè, *gloriatio.* Decus & ornamentum senectutis est perdoctam esse: id autem in quo gloriari debent senes, est, virtutis esse cultores.

3. *Vers. 9. Nouem insuspicabilia cordis,* quæ quidem nemo tanti facienda esse suspicatur in corde suo, vt tenerà facienda sunt, ego metito *magnificaui,* seu magnifacienda esse, affirmo; *Et decimum dicam in lingua hominibus.* decimum quod commendabile esse scio, voce palam omnibus enunciabo.

Decem hominum beatitudines describit.

Vers. 10. Homo, qui iucundatur in filiis. Hoc est ex decem beatitudinibus propositis prima. Beatus enim est pater qui multos filios bene moratos habet. *Viuens, & videns, & videns subuersionem inimicorum suorum,* ex qua lætetur, sine piaculo. * Nec enim est peccatum gaudere non quidem de inimici clade, aut morte; sed de eo bono, quod inde mihi sequitur, viribus illius, quibus me iniustè diuexabat, attritis.]

Quomodò liceat de inimici clade, vel morte gaudere?

Vers. 12. Beatus, qui habitat cum muliere sensata, seu qui cordatam habet vxorem. * Profectò qui requirunt coniugem pulchram aut diuitem, negligentes quod imprudens existat, beatitudinis loco tartarum ambiunt.] * Prædiues, & pulcherrima est mulier, quæ sensata, ac prudens reperitur. Hinc taxantur, qui si prædiuitem ducant vxorem, existimant, eam pulchritudine, & prudentia redundare.] *Et qui lingua sua non est lapsus* in peccatum aliquod, vel periculum. *Et qui non seruiit indignis se,* siue se viliori. * Magna enim fortunæ calamitas est, cogi ex inopia, aut captiuitate nobilem ignobili seruire.]

Tartaream vitam ambit, qui ducit stultam vxorem. Vxor sensata diues & pulchra est.

Magna fortunæ miseria, cogi nobilem ignobili seruire.

Vers. 12. Beatus, qui inuenit amicum verum. Non ait, *qui reperit casu,* sed qui *inuenit* post adhibitam diligentiam. * Verus enim amicus difficilis inuentu est.] *Et qui enarrat iustitiam auri audienti,* seu qui discipulos dociles, & obsequentes sortitur. * Doctor Euangelicus non beatus, quod plurimos auditores alliciat suo acumine, & eloquentia; sed quod iustitiæ dogmata ita profectui, vt ab illis aure cordis excipiantur.]

Verus amicus difficilis inuentu.

Doctor Euangelicus non laudatur ex audientium multitudine, sed eorum profectu.

Vers. 13. Quàm magnus, qui inuenit Sapientiam, & scientiam, &c. Magnus est vir doctrina eximius, sed maior est illo, idiota, qui sanctitudine decoratur. Nam.

Vers. 14. 15. Timor Dei super omnia superposuit se, super omnia eminet quantumuis illustria. *Beatus* igitur *homo, cui donatum est habere timorem Dei. Qui tenet illum, cui assimilabitur.* * Nulla est tam pulchra in creatis similitudo, quâ possit hominis timentis Deum beatitudo designari.]

Nulla est tam pulchra similitudo, quæ beatitudinem timētis Deũ valeat declarare.

Vers. 16. Timor Dei initium dilectionis eius. Timore enim paulatim homo ad amorem progreditur. *Fidei autem initium agglutinandum est ei.* Græcè, *Fides autem initium est agglutinationis eius,* principium scilicet adhærendi Deo. Timori ergo & charitati fides tanquam initium & fundamentum omnium bonorum ac donorum præiungi debet.

Vers. 17. Omnis plaga, tristitia cordis est, summa calamitas est cordis mœror. *Et omnis malitia, nequitia mulieris,* omne genus malorum in nequitia mulieris continetur. * Propone menti fœminam turpi amore sauciam, eàm videbis auaram, gulosam, inuidam, iracundam, desidem ad præcepta: vndè nequitia muliereculæ huiusmodi omnium vitiorum epilogum agit.] 4.

Mulierum nequitiam ponderat.

Mulier libidini addicta omnium vitiorum agit epilogum.

Vers. 18. 19. 20. 21. Et omnem plagam, & non plagam videbit cordis. Videbit, & feret homo omnem plagam, dummodò cordis tristitia non afficiatur: *Et omnem nequitiam,* seu vexam sufferet, & *non* poterit tolerare, *nequitiam mulieris. Et omnem obductum,* Græcè, *omnem obductionem,* seu calamitatem sibi inductam æquanimiter feret, *& non* tolerabit *obductum odientium,* seu calamitatem ex inimicorum malitia profectam. *Et omnem vindictam,* parum grauem esse ducet, *& non* iudicabit tolerabilem esse posse, *vindictam inimicorum,* ex qua ipsi iactabundi persistant. Audi Tigurini versionem: *Cedo quamuis plagam, modo non plagam animi, &c.* * Plaga igitur animi, mulieris malitia, impetus odientis, vindicta inimici intolerabilis omnino est.]

Plaga animi malitia mulieris, impetus aut vindicta inimici intolerabilis omnino.

Vers. 22. 23. Non est caput nequius super caput colubri, serpentes enim venenum in capite habent, vndè eorum lethifer morsus. *Et non est ira super iram mulieris.* Nam animo fouet odium, venenatis lædit verbis conuitiando, iurgando, lacerando contumeliis, & non semel

Mulier serpenti assimilatur, quia venenum gestat in ore.

vitæ insidiando. * At præcipuè eam serpenti assimilari dixero quia venenum gestat in ore.] *Commorari leoni, & draconi placebit magis,* seu minus nocens erit cum leone, aut dracone commorari, *quam habitare cum muliere nequam.*

Vers. 24. *Nequitia mulieris immutat faciem eius.* Qualis est cordis eius malitia, talis in vultu cernitur. * Nec enim potest suos affectus contioere, ne in publicum producantur.] *Et,* si iracundia afficitur, *obcæcat vultum suum tanquam ursus.* Græce, *obscurat*, id est, totuum, & horridum vultum ostentat, in morem ursi: *& quasi saccum ostendit*, seu veluti saccum corrugatum, sordidum, nigritamem obducit. * Edisscant fœminæ non irasci, saltem ne pulchritudo earum, quam tanti faciunt, non deformetur.]

Mulier non potest cordis affectus continere, ne prodeant.

Pulchræ fœminæ iratæ fœdissimæ apparent.

Vers. 25. *In medio proximorum eius ingemuit vir eius: & audiens suspirauit modicum.* Maritus audita vxoris asperitate coram familiaribus ingemit corde, & suspirium emittit, modicum tamen seu demissum, & quasi in silentio, quia grauiter non audet ptæ pudore. * Magna quidem ærumna coniux irata, quæ cogit virum ingemiscere.]

Magna ærumna coniux iracunda, quæ virum cogit ingemiscere.

Vers. 26. *Breuis omnis malitia super malitiam mulieris &c.* Peccatores, scelerati pro sua portione mulierem nequam sortiantur, & habebunt abundè pœnæ, ac supplicij. * Magnum enim supplicium hic scelerati mariti est coniugem nequam habere.]

Scelerati mariti magnû supplicium est, côiugem nequâ habere.

Vers. 27. *Sicut ascensus arenosus in pedibus veterani, &c.* Quemadmodum senem fatigat cliuus aliquis arenosus, si per illum sit ascendendum: ita maritum sedatum, & grauem mulieris furentis intempetantia linguæ fatigabit.

Vers. 28. *Ne respicias in mulieris speciem, &c.* Si vxorem sis ductutus, ne attendas ad corporis pulchritudinem, putans, eam esse argumentum probitatis. Vindi, & pulchra latet anguis in herba.

Vers. 29. *Mulieris ira, & irreuerentia, & confusio magna:* ingens est fœminæ iracundia in quoslibet, irreuerentia etiam in maritum, ex quo confusio seu dedecus oritur.

Vers. 30. *Mulier si primatum habeat*, vel viri inertia, qui quodammodo videtur vxori suæ nupsisse, vel quia ipsa nobilior, & amplè fuerit dotata: *contraria est viro suo*, molesta, grauis, ius voluntati, ac iussis, repugnans. * Vndè prudens est, qui vxorem & nobilitate, & opibus quærit æqualem; etsi æqualis non inueniatur, satiùs illi erit inferiorem, quàm superiorem sortiri.]

Prudens, qui curat vxori nobilitate, & opibus æqualem inuenire.

Vers. 31. 32. *Cor humile, & facies tristis. &c.* Mulier nequam marito causat cor humile, abiectum, & vile, vultum tristem ex interno mœrore, vulnus in corde sæpè lethale. Deniquè *manus debiles, & genua dissoluta.* Verbo vno, facit illum tùm animo, tum corpore sucumbere. En den que talis est, & talia gerit mulier, *quæ non beatificat virum suum*, seu beatum non facit, vt deberet, sed potius illum miserum, & infelicem reddit.

Vers. 33. *A muliere Eua initium factum est peccati, & per eam omnes morimur.* Ipsa enim marito pomum porrexit, & edendi acuit appetitum, mater viuentium vocitata, sed quæ conuenientius morientium parens possit compellari.

Vers. 34. *Non des aquæ tuæ exitum, &c.* Ne per minimam quidem rimam aquæ, quam tenuere vis, exitum præbeas, si non velis totam effluere. Sic si vel leuiter mulieri nequam indulgeas, vt liberè prodeat, quò volet, & quod placitum erit illi, agat: ipsa te dominum excutiet, & domum tuam, & familiæ tuæ honorem euertet. * Edoceris: ex parua indulgentia in leuibus, grauem prouenire transgressionem. * Vnde vxori parum morigeratæ nec leuiter in dulgendum in iis, quæ puritati obesse possint.]

Ex parua indulgentia in leui paruculo grauis transgressio prouenire potest.

Vers. 35. *Si non ambulauerit ad manum tuam, confundet te in conspectu inimicorum.* Nisi illam custodieris, & apud te habueris quasi ad manum, te dedecore afficiet, & ab inimicis tuis irrideberis.

Vxori immorigeratæ nihil indulgendum.

Vers. 36. *A carnibus tuis,* seu à corpore tuo, à te *abscinde illam*, per diuortium (olim per libellum repudij) Græcè additur, *& da*, sc. hoc libellum repudij, quod tunc licitum erat. * Huiusmodi tanto malo nullum aliud remedium, quàm resectio.] Separa ergo illam à te, *ne semper te*, seu tua patientia & moderatione animi tui *abutatur*.

Sunt mala, quibus nullum remedium nisi resectio.

CAPVT XXVI.

Mulierem prudentem commendat, zelotypam vituperat. Et alia quædam vitia Sapiens reprehendit.

1. VLIERIS bonæ beatus vir: numerus enim annorum illius duplex. 2. Mulier fortis oblectat virum suum, & annos vitæ illius in pace implebit. 3. Pars bona mulier bona, in parte timentium Deum dabitur viro pro factis bonis: 4. diuitis autem & pauperis cor bonum, in omni tempore vultus illorum hilaris. 5. A tribus timuit cor meum, & in quarto facies mea metuit: 6. Delaturam ciuitatis, & collectionem populi, 7. calumniam mendacem, super mortem omnia grauia: 8. dolor cordis & luctus, mulier zelotypa. 9. In muliere zelotypa flagellum linguæ, omnibus communicans. 10. Sicut boum iugum, quod mouetur, ita & mulier nequam:

quam: qui tenet illam, quasi qui apprehendit scorpionem. 11. Mulier ebriosa, ira magna: & contumelia, & turpitudo illius non tegetur. 12. Fornicatio mulieris in extollentia oculorum, & in palpebris illius agnoscetur. 13. In filia non auertente se, firma custodiam: ne inuenta occasione vtatur se. 14. Ab omni irreuerentia oculorum eius caue, & ne mireris si te neglexerit. 15. sicut viator sitiens, ad fontem os aperiet, & ab omni aqua proxima biber, & contra omnem palum sedebit, & contra omnem sagittam aperiet pharetram donec deficiat. 16. Gratia mulieris sedulæ delectabit virum suum, & ossa illius impinguabit. 17. Disciplina illius, datum Dei est. 18. Mulier sensata & tacita, non est immutatio eruditæ animæ. 19. Gratia super gratiam, mulier sancta & pudorata. 20. Omnis autem ponderatio non est digna continentis animæ. 21. Sicut sol oriens mundo in altissimis Dei, sic mulieris bonæ species in ornamentum domus eius. 22. lucerna splendens super candelabrum sanctum, & species faciei super ætatem stabilem. 23. Columnæ aureæ super bases argenteas, & pedes firmi super plantas stabilis mulieris. 24. Fundamenta æterna supra petram solidam, & mandata Dei in corde mulieris sanctæ. 25. In duobus contristatum est cor meum, & in tertio iracundia mihi aduenit. 26. Vir bellator deficiens per inopiam: & vir sensatus contemptus: 27. & qui transgreditur à iustitia ad peccatum, Deus parauit eum ad rhomphæam. 28. Duæ species difficiles & periculosæ mihi apparuerunt, difficilè exuitur negotians à negligentia: & non iustificabitur caupo à peccatis labiorum.

COMMENTARII.

1. *Mulierem prudentem commendat.*

ERS. 1. *Mulieris bona beatus vir*, beatû hoc in sæculo se existimet, qui vxorem probam fuerit sortitus. *Numerus enim annorum illius duplex*, duplo diutiùs viuet, & lætius. * Qui enim non probam coniugem ducit vitam agens tristem, ex annorum numero detrahit.]

Qui coniugem prauam ducit ex annorum numero detrahit.

Vers. 2. *Mulier fortis* strenua, prudens *oblectat virum suum, & annos vitæ illius in pace implebit*, seu efficit, vt vir quietam, & tranquillum æuum agat, seu in senectute bona moriatur.

Vers. 3. *Pars bona, mulier bona*, sortem bonam adeptus est, qui probam mulierem sibi coniugio aptauit. *In parte timentium Deum dabitur viro pro factis bonis.* Tanquam pars & sors debita timentibus Deum, dabitur viro iusto tanquam rectè factorum præmium. * Sicut enim praua vxor peccatori in supplicium aptatur: ita proba coniux à Domino datur viro iusto, vt vel hic præmium virtuti debitum incipiat accipere. Nam fortis vxor in causa est, vt maritus vel in hoc sæculo gloria quodammodo potiatur.

Proba vxor datur iusto in partem præmij virtutis, per eã enim vel hic vir quasi in gloria viuit.

2. *Zelotypam fœminam taxat.*

Vers. 4. *Diuitis autem & pauperis cor bonum, &c.* Maritus vel diues sit, vel pauper si probam duxit vxorem æquè hîc potitur beatitudine; cor enim eius lætitia afficitur omni tempore, cuius in vultu exprimit documenta. * Dixit notanter. *Diuitis, & pauperis*, vt innuat, non esse molestam paupertatem, si grata sit vxor.]

Non erit molesta marito paupertas, si grata sit vxor.

Vers. 5. *A tribus timuit cor meum, & in quarto facies mea metuit.* Tria cor meum timore afficiunt, sed alia additur quarta quidem timoris occasio adeo dira, vt cogat me cordis timorem ad faciem producere, quasi cum non potuerim dissimulare. Quæ sunt hæc?

Vers. 6. 7. *Delaturam ciuitatis*, cum scilicet quis in ciuitate male audit, & passim omnium linguis configitur. *Et collectionem populi*, tumultum, & seditionem vulgi, in qua viget audacia, & omnis exulat reuerentia. *Calumniam mendacem*, cum falso hominibus crimen adscribitur, quod minimè perpetrarunt. *Super mortem hæc tria omnia grauia sunt.* Attamen.

Vers. 8. 9. *Dolor cordis, & luctus mulier zelotypa*, non solùm est timor, sed & vulnus, & mors cordis vxorem zelotypam habere. *In muliere zelotypa flagellum linguæ*, querelis enim, expostulationibus, &c. maritum suum flagellat: *omnibus communicans.* Hoc mulierum zelotyparum ingenium, vt de suis suspicionibus passim cum omnibus loquantur. * Igitur coniugem zelotypam tolerare vincit longo interuallo molestiam, quæ ex mala fama, & vulgi tumultu, ex calumnia mendaci, assolet hominibus excitari.]

Grauior molestia ex coniuge zelotypa accipitur, quã ex mala fama tumultu vulgari, & calumnia.

Vers. 10. *Sicut boum iugum, quod mouetur, ita & mulier nequam.* Græcè *sicut iugum boum, quod concutitur*, ac proinde inæqualiter procedit: adeóque & boues turbat, & opus: ita & mulier nequam, seu zelotypa, inquieta, non est solatio viro suo, sed impedimento, ac detrimento. *Qui tenet illam, quasi qui apprehendit scorpionem.* * Qui huiusmodi fœminæ manum dat in coniugio, existimet se scorpionem exitialem duxisse.]

Qui vxori zelotypæ dat manũ, scorpionem in coniugem duxit.

Vers. 11. *Mulier ebriosa, ira magna*, ad magnam iram concitat maritum ipsaque vino æstuans est iracunda. *Et contumelia, & turpitudo illius non tegetur*, quia ipsa vociferans, & stulta garriens suam prodit intemperantiam. * Aptè contumeliam hanc ebrietatis cum turpitudine Auctor colligauit. *Contumelia, & turpitudo.* Quia scilicet mulier vino indulgens plerumque turpis ostentatur ex Venere.]

3. *Ebriosam reprehendit, & salacem.*

Plerumque mulier vino indulgens, turpis ex Venere, ostentatur.

Vers. 12. *Fornicatio mulieris in extollentia oculorum.* Mores inhonesti, seu vitæ turpitudo in oculorum inuerecundia apparet: *& in palpebris illius agnoscitur* * Certè ex oculis vagis, & nutibus indecentibus animus impudicus facilè deprehenditur.]

Immodesta oculorum diuagatio animum impudicum manifestat.

Vers. 13. *In filia non auertente se*, Græcè *In filia inuerecunda*, quæ non se auertit à virorum

aspectu,

aſpectu,ſed cum eis init ſermonem, *firma custodiam*, id eſt, ſpecialiſſimam cautelam adhibe circa cuſtodiam illius: *ne inuenta occaſione vtatur ſe*, ſeu corpore ſuo impudicè abutatur. * Nam qui ſe non auertit a virorum colloquiis, indicamentum dat,ſe ad delictum captare occaſionem.]

Filia, quæ ſe à colloquiis virorum non auertit, ſignũ dat,ſe ad delictum occaſionem quærere.

Verſ. 14.15. Ab omni irreuerentia oculorum eius caue. Omnes aſpectus illius parum modeſtos, aut inuerecundos ſuſpectos habe: *& ne mireris,ſi te neglexerit.* Si cum ea fueris remiſſus & indulgens,non miteris,ſi ad peccandum audentior extiterit. *Sicut viator ſitiens ad fontem, os aperiet,& ab omni aqua proxima bibet.* Vt viator valdè ſitiens ab aqua etiam cœno infecta non abſtinet: ità ſalax adoleſcentula, quacumque oblata occaſione, libidini ſuæ obſequetur. * Plures vidiſti adoleſcentulas nobilium filias ex incuria parentum vili admodum Veneri paruiſſe. *Et contra omnem palum ſedebit, &c.* Et quemadmodum viator feſſus de via quicumque arbore inuenta, ſedet, illique hæreſcit: & ſicut pharetra excipit ſagittas quaſuis, donec rumpatur: Ita filia inuerecunda ſitim libidinis explere tentabit ex obuio quocumque,proſtituet ſe ad omnem angulum,& quoſuis amaſios excipiet, donec omnino laſſata ſuccumbat.

Multæ filiæ nobilium ex incuria parẽtum vili Veneri parue-runt.

4\. *Verſ.16. Gratia mulieris ſedula*, ſeu bonum, quod in muliere ſedula reperitur, *delectabit virum ſuum: & oſſa illius impinguabit*, hilarem virum faciet. Vt enim animi mœror corpus emaciat, ita mens hilaris floridam facit ætatem, ac corpus impinguat.

Redit ad mulieris probæ commendationem.

Verſ 17. Diſciplina illius datum eſt Dei. Græcè, *ſcientia* huius mulieris, prudentia, ſolertia eſt munificentiſſimi manus Dei munus.

Verſ.18. Mulier ſenſata, & tacita, non eſt immutatio erudita animæ. Si nactus ſis vxorem prudentem, & quæ commiſſa ſibi arcana tacita apud ſe celare valeat, nulla res erit, cuius pretium cum ſorte tua ſit conferendum. Porrò *τὸ immutatio* Græcè ſignificat id,quod quis loco pretij dat,vt aliquid aliud accipiat.

Verſ.19. Gratia ſuper gratiam, mulier ſancta & pudorata. Cumulus gratiarum continetur in muliere ſancta, Græcè *fideli*, & verecunda. * *Sancta* itaque idem eſt ac *fidelis*. Vxor enim quæ fidelitatem ſeruat obediens marito, thorum reuerens,ſecreta cuſtodiens ſe ſanctam eſſe manifeſtat.]

Vxor fidelis marito,ſe ſãctam manifeſtat.

Verſ.20. Omnis autem ponderatio non eſt digna continentis animæ. Quantumuis magnum pondus auri & argẽnti non eſt dignum pretium, quo coniux caſta, verecunda, prudens valeat comparari. Nam

Verſ.21. Sicut Sol oriens mundo in altiſſimis Dei, &c. Quemadmodum enim Sol, dum in montium verticibus naſcitur mundum illuſtrat: ſic mulieris bonæ pulchritudo lux quædam eſt & ornamentum domus.

Verſ.22. Lucerna ſplendens ſuper candelabrum ſanctum, &c. Sicut candelabrum aureum, quod erat in tabernaculo ante ſancta ſanctorum continuò fulgorem emittebat: ſic pulchritudo corporis & moderatio animi diu in domo perſeuerat, vt ſcilicet eam tegere,marito adeſſe, & liberos educare valeat.

Verſ.23. Columnæ aureæ ſuper baſes argenteas. &c. Et ſicut pretioſæ & omnibus caræ ſunt columnæ aureæ baſium argentearum firmamento nitentes: ſic pretioſi,ac cari ſunt pedes prudentes mulieris ſuper plantas firmas ac ſtabiles. Vt ſcilicet tam pedum,quàm plantarum motus, ſiue inceſſus non ſit vagus,& leuis; ſed grauis,rarus, nec niſi neceſſarius.

Verſ.24. Fundamenta æterna ſupra petram ſolidam,&c. Quemadmodum fundamenta, quæ viuo lapidi imponuntur propemodum æterna ſunt: ita diuina lex in corde mulieris ſanctæ firmiter ſedet tanquam in ſolido fundamento.

Verſ.25.26.27. In duobus contriſtatum eſt cor meum,&c. E duobus fortunæ euentibus, qui ſe mihi non ſemel offerunt, triſtitia afficior: at ex tertio alio caſu iracundiam concipio. *Vir bellator deficiens per inopiam.* Primos eſt,cum vitio quidem Principis video ſtrenuum militem inopia premi. * Quis non mœrore tabeſcat,dũ aſpicit tot ciues diuitiis affluentes ſine vitæ, ac commoditatis diſpendio: & ſimul videt milites vulneribus plenos,vacuos opibus. Annon incuria Principis,qui deberet vbertim dona conferre in eos,qui illius obſequio vitam litare minimè dubitarunt?] *Et vir ſenſatus contemptus.* Deinde concipio triſtitiam,ſi quando mihi obiicitur vir ſapiens traditus obliuioni, quod fauore magnatum caruerit, dum inferioris admodum meriti multi ſedes præcelſas occupant. *Et qui tranſgreditur à iuſtitia ad peccatum.* Me denique tertium hoc iracundia ſuccendit: nempe cum quis à virtute deficit ad nequitiam. *Deus parauit eum ad romphæam.* De huiuſmodi hominis ſalute iam eſt actum, cædi eſt deſtinatus æternæ. * Iuſtè quidem Siracides iraſcitur. Intolerabilis enim nequitia eſt, ſtatum feliciſſimum virtutis, cum infeliciſſima peccati ſorte commutare: & poſt experimentum dulcedinis, quam proba conſcientia ſuo miniſtrat in epulo, ad diram peccati, & dæmonis vltro deſcendere ſeruitutem.]

5\.

Alia vitia carpit.

Taxantur Reges, qui milites ſinũt inopia premi.

Nequitia intolerabilis digna tartaro deſlectere à virtute in peccatum.

Verſ. 28. Duæ ſpecies difficiles, & periculoſæ mihi apparuerunt, ſeu duo hominum genera. *Difficilè exuitur negotians à negligentia*, legis diuinæ; nam in Græco eſt dictio, quæ peccatum ſignificat. * Magna cupiditas lucri efficit, vt mercatores diuina aliquando negligant.] *Et non iuſtificabitur cauro à peccatis labiorum*, ſeu inſtitor, & mercator non erit immunis à mendaciis, & periuriis. * Quæ quidem mercatoribus, & artificibus valde ſunt familiaria.]

Nimia lucri cupiditas efficit, mercatorẽ illicita admittere.

Mendacia,& periuria familiaria mercatori, & artifici.

CAPVT

CAPVT XXVII.

Ostendit Siracides, auaritiam multorum malorum esse causam. Linguam regendam, amicorum arcana non reuelanda docet.

1. ROPTER inopiam multi deliquerunt: & qui quærit locuple-
ari, auertit oculum suum. 2. Sicut in medio compaginis la-
pidum palus figitur, sic & inter medium venditionis, & em-
ptionis angustiabitur peccatum. 3. Contereturcum de-
linquente delictum. 4. Si non in timore Domini teneueris
te instanter, citò subuertetur domus tua. 5. Sicut in per-
cussura cribri remanebit puluis, sic aporia hominis in cogi-
tatu illius. 6. Vasa figuli probat fornax, & homines iustos tentatio tribu-
lationis. 7. Sicut rusticatio de ligno ostendit fructum illius, sic verbum ex
cogitatu cordis hominis. 8. Ante sermonem non laudes virum: hæc enim
tentatio est hominum. 9. Si sequaris iustitiam, apprehendes illam: & indues
quasi poderem honoris, & inhabitabis cum ea, & proteget te in sempiternum,
& in die agnitionis inuenies firmamentum. 10. Volatilia ad sibi similia con-
ueniunt: & veritas ad eos, qui operantur illam, reuertetur. 11. Leo venationi
insidiatur semper: sic peccata operantibus iniquitates. 12. Homo sanctus in sa-
pientia manet sicut Sol: nam stultus sicut Luna mutatur. 13. In medio insensato-
rum serua verbum tempori: in medio autem cogitantium assiduus esto. 14. Nar-
ratio peccantium odiosa, & risus illorum in deliciis peccati. 15. Loquela mul-
tum iurans, horripilationem capiti statuet: & irreuerentia ipsius obturatio aurium.
16. Effusio sanguinis in rixa superborum: & maledictio illorum auditus grauis.
17. Qui denudat arcana amici, fidem perdit, & non inueniet amicum ad animum
suum. 18. Dilige proximum, & coniungere fide cum illo. 19. Quòd si denu-
daueris absconsa illius, non persequeris post eum. 20. Sicut enim homo, qui
perdit amicum suum, sic & qui perdit amicitiam proximi sui. 21. Et sicut qui
dimittit auem de manu sua, sic dereliquisti proximum tuum, & non eum capies.
22. non illum sequaris, quoniam longè abest: effugit enim quasi caprea de laqueo:
quoniam vulnerata est anima eius. 23. vltrà eum non poteris colligare. Et male-
dicti est concordatio: 24. denudare autem amici mysteria, desperatio est animæ
infelicis. 25. Annuens oculo fabricat iniqua, & nemo eum abiiciet: 26. in con-
spectu oculorum tuorum condulcabit os suum, & super sermones tuos admi-
rabitur: nouissimè autem peruertet os suum, & in verbis tuis dabit scandalum.
27. Multa odiui, & non coæquaui ei, & Dominus odiet illum. 28. Qui in altum
mittit lapidem, super caput eius cadet, & plaga dolosa, dolosi diuidet vulnera.
29. Et qui foueam fodit, incidet in eam: & qui statuit lapidem proximo, offen-
det in eo: & qui laqueum alij ponit, peribit in illo. 30. Facienti nequissimum
consilium, super ipsum deuoluetur, & non agnoscet vnde adueniat illi. 31. Illu-
sio, & improperium superborum, & vindicta sicut leo insidiabitur illi. 32. Laqueo
peribunt qui oblectantur casu iustorum: dolor autem consumet illos antequam
moriantur: 33. Ira & furor, vtraque execrabilia sunt, & vir peccator continens
erit illorum.

COMMENTARII.

1. *Auaritiam reprimendo,* ERS. 1. *Propter inopiam multi deliquerunt.* Multi peccant, vt inopiam præsentem, vel imminentem fugiant, mendaciis, furtis, fraudibus: fœminæ etiam vulgando corpus, &c. *Et qui quærit locupletari, auertit oculum suum,* à diuina lege & præscripto virtutis.

Vers. 2. Sicut in medio compaginis lapidum palus figitur, &c. Quemadmodum stipes, circa quem paries ædificatur, omni ex parte lapidibus premitur; ita inter vendentes & ementes quoddam certamen est, quo decipere se inuicem contrahentes conantur, & ad se vtilitatem trahere, etiamsi cum peccato coniuncta sit: quod

est ad seipsum peccatum trahere, & illud quodammodo premere, illique adhærescere.

Vers. 3. Conteretur cum delinquente delictum. Delictum ita sibi adhærentes peccatores secum trahet in ruinam & in præsenti & in futuro. * In præsenti quidem, quia quod iniustè acquiritur in causa est, quod & benè parta bona perdantur cum ipso: vnde qui acquisiuit, miserabili inopia premitur.]

Opes iniustè acquisitę perdūt bona iustè possessa, & ipsæ simul perduntur.

2. *Vers. 4. Si non in timore Domini tenueris te instanter, citò subuertetur domus tua.* Si quæ dolis, ac furto acquisisti, illicò non restituas, *citò* quæcumque possides destruentur. * Ne vel modico tempore male partis opibus perfruaris: & dicere possis vel modicam vtilitatem, aut augmentum ex furata pecunia percepisse.]

Iustitiam suadet. **Nullam potes percipere ex furatis opibus vtilitatem.**

Vers. 5. Sicut in percussura cribi remanebit puluis, &c. Puluis hic idem est ac *furfur*, in Græcó, *aporia* significat *tristitiam*. Quemadmodum igitur cum cribro farina à furfuribus separatur, tenuior ac melior pars per foramina defluit, in cribi verò dorso furfures remanent; ita cum quis mente perturbatus animo voluit, quæ illi contra voluntatem acciderunt: lætæ cogitationes auolant, quas oportuisset retinere; remanent verò tristes, & animum *aporia*, id est, angustia fatigantes.

Vers. 6. Vasa figuli probat fornax, &c. Quemadmodum vasa testea fragilia cum sint, ignitæ fornacis possunt vim sustinere, & inde magis roborantur: ita homines fragilitate terrea pressi tribulationum ignem sustinent, ac fortiores euadunt.

Vers. 7. Sicut rusticatio de ligno ostendit fructum illius, &c. Quemadmodum cultura arboris fructus indicat: ita verbum quasi fructus & partus cordis, quale sit cor, & quomodo cultum fuerit, ostendit. * Operæ pretium est, prudentiæ verborum studere, quæ quidem totam cordis propalant essentiam.]

Verba cordis declarant cōditionem, siue essentiam.

Vers. 8. Ante sermonem non laudes virum. &c. Antequam viri sermonem audias, ne illum laude efferas. Verba enim hominis sunt probatio, id est, verba probant, an homo laudari debeat, an reprehendi?

Vers. 9. Si sequaris iustitiam, apprehendes illam. Facilius enim, quàm homines putant, virtus apprehenditur ab iis, qui eam diligenter sectantur: *Et indues quasi poderem honoris*, seu vestem vsque ad pedes demissam, vestem, inquam, talarem, quæ te honestet, & omni ex parte foueat, & tegat. *Et inhabitabis cum ea, & proteget te in sempiternum: & in die agnitionis, inuenies firmamentum.* Siue in die iudicij, cum Dominus de cuiuscumque bene aut malefactis cognoscet Sapientiæ firmamento inconcussus insistas, & innitaris.

Vers. 10. Volatilia ad sibi similia conueniunt, &c. Sicut aues ad eas quæ sunt generis eiusdem se conferunt; ita veritas (practica & moralis, quæ est virtus, & iustitia) eos fugit, qui iusti, ac virtute præditi non sunt, tanquam sibi dissimiles, & ad eos se confert, qui illam colunt, & cum illis commoratur.

Vers. 11. Leo venationi insidiatur semper, &c. Quemadmodum leo semper infirmioribus animantibus insidias collocat, & quæ capit, ac deuorat: ita peccatorum suorum dentibus homines comminuuntur. * Peccatum, quod dulcedinem parare videtur, leo equidem truculentissimus est animam & corpus hominis voraturus.]

Peccatum leo est homines comminuens.

Vers. 12. Homo sanctus in Sapientia manet sicut Sol, constantiam seruans & sibi semper similis, instar solis quotidie nascentis eundemque spargentis fulgorem. *Nam stultus sicut luna mutatur*, varius est, inconstans, modò hilaris, modò tristis: iam iracundia affectus, iam pacatus, &c. * Impium semper videris cunctis in rebus inconstantem, solùm in delinquendo sibi constat.

Impius in omnibus inconstans asserendus.

Vers. 13. In medio insensatorum serua verbum tempori, id est, ad aliud tempus opportunum: importunè enim & inutiliter profertur sermo audientibus insensatis, qui ex illo non proficiunt. *In medio autem cogitantium assiduus esto*, colloqui frequenter cura cum illis, qui sunt meditabundi, id est, qui quod loquuturi sunt, prius meditantur, vt in loquendo prudentiam, & circumspectionem edisras. * Meditanda enim verba, prius, quàm proferantur.] 3.

Linguam frenandam monet. **Meditanda verba prius, quàm proferantur.**

Vers. 14. Narratio peccantium odiosa, seu odio digna, quia aut peccatorum, aut peccati adducit periculum. Quare in Græco est, *offendiculum* * Dum enim impij suas narrant, & non semel mentiuntur, libidines, audientium prauum excitant ad similes voluptates affectum.] *Et risus illorum in delitijs peccati.* Sibi enim peccatores placent in criminibus, & in eorum narratione deliciantur.

Impijs qui suas narrant libidines, audientibus offendiculum apponunt.

Vers. 15. Loquela multum iurans horripilationem capiti statuet, horrorem incutit, adeo vt capilli erigantur, quod iis accidit, qui subito pauore cohorruere. * Et quidem impius est Dei ac Christi nominis osor, qui exaudiens passim multum iurantes homunciones non exhorret.] *Et irreuerentia ipsius. obturatio aurium.* Piæ enim aures irreuerentiam iurantis ferre non possunt. Iudæi olim blasphemiam audientes manus auribus admouebant. Sic audientes Stephanum, quem blasphemasse putabant, *continuerunt aures suas, Act. 7. 57.*

Impius est, qui audiens homines multum iurantes non exhorret, non aures obturat.

Vers. 16. Effusio sanguinis in rixa superborum, &c. Rixæ eorum, qui elato sunt animo, & quolibet in composito verba ad iracundiam excitantur, plerumque terminatur in vulnere: & graue est præsentibus audire maledicta, & conuitia, quæ inuicem iaciuntur.

Vers. 17 Qui denudat arcana amici, fidem perdit, &c. Infidelis amicus est, qui secretum amici referat aliis: & nunquam verum inueniet sibi amicum. * Nullus enim audebit fidere illi animum suum quem erga alium amicum infidelem esse conspiciunt.] 4.

Arcana seruanda docet. **Qui secretū amici reuelat, nullum verum habebit amicum.**

Vers. 18. Dilige proximum, & coniungere fide cum illo. Qui diligit verè aliom, fidem illi seruat. Ergo si amicum te diligere profiteris, tibimet contradicis, si eius tibi commissa arcana non seruas.

Vers. 19. Quod si denudaueris absconsa illius, non persequeris post eum. Si non seruaueris eius arcana fugiet à te, & frostra eum ad te redire procurabis, vt resarcias amicitiam, quam reuelatione secreti violasti. * Imprudens enim esset admodum, qui secretum rursus traderet ei, quem expertus est, semel illud aperuisse.]

Imprudens valde est, qui secretum fidit ei, quem scit semel id violasse.

Vers. 20. Sicut enim homo, qui perdit amicum suum, morte sublatum: sic qui perdit amicitiam proximi

proximi sui, secreti violatione. Vt enim mortuus non reuiuiscit:ita qui animo est abalienato propter secretum violatum, reconciliati verè non potest.

Vers. 21. *Et sicut qui dimittit auem de manu sua*, &c. Passerem, quem è manu misisti volitans aufugit minimè reuersurus ad manum rursum aucupare satagentem: sic cum manu mittis amicum tuum eius arcana reuelans, fugiet à te, nec adhibita diligentia iterum à te capietur. * Nam sicut auis rursum capta ad exitium rediret: ita amicus agnoscens amici falsi infidelitatem prudenter existimat, amicitiam reconciliatam sibi fore in exitium.]

Prudens ad amicum semel infidelē non redit, iudicans reditum exitio sibi futurum.

Vers. 22. *Non illum sequaris, quoniam longè abest: effugit enim quasi caprea de laqueo*, quem rursum illi præparas; *quoniam vulnerata est anima eius.* Semel vulnus à te accepit, vnde prudenter fugit altero vulnere cruentari.

Vers. 23. *Vltra eum non poteris colligare: & maledicti est concordatio*, id est, condonatio culpæ facilius obtineretur ob maledictum, siue ob conuitium, qua illum affecisses, quàm ob arcani reuelationem. * Maledictum enim oritur ex irato tunc corde, reuelatio verò secreti ex animo semper infideli.]

Faciliùs obtinetur ab amico venia ob conuitiū, quàm ob secreti reuelationem.

Vers. 24. *Denudare autem amici mysteria*, seu secreta, *desperatio est animæ infelicis*, vnde infelici illi, qui secretum amici reserauit, desperata omninò est amicitiæ reconciliatio, quæ post conuitia, ac iurgia adhuc locum haberet. * Quam aptè *infelix*, vocitatur, qui verùm à se fugauit amicum; sine amico enim nulla subsistit vera felicitas.]

Sine amico nulla felicitas.

Vers. 25. *Annuens oculo, fabricat iniqua.* Simulatus, fictus amicus præ se ferens magnum erga te affectum, coquit tibi malum: *& nemo eum abiiciet*. & nemo ignorantium eius hypocrisim abiget à se: vnde miselli à versipelli, dum non cauent decipiuntur.

Vers. 26. *In conspectu oculorum tuorum condulcabit os suum*, cum tibi præsens adest, dulcia verba proferet: *& super sermones tuos admirabitur*, laudibus efferet à te dicta, quasi sapienter & mirabiliter sis loquutus: *nouissimè autem peruertet os suum, & in verbis tuis dabit scandalum*, postmodum vero à te seiunctus contraria dicti[s] abit, ex verbisque tuis tibi perniciem struet.

Vers. 27. *Multa odiui, & non coæquaui ei.* Multa peccata mihi odiosa obiiciuntur, sed nullum æquè sum auersatus, atque hoc: *& Dominus odiet illum*, imò etiam Dominus huiusmodi homines detestatur.

Vers. 28. 29. *Qui in altum mittit lapidem, super caput eius cadet*, &c. Quemadmodum qui in altum lapidem immittit nonnunquam excidente supra caput eius lapide, vulneratur: ità plaga aut iniuria dolo ac fraude inflicta feriet, vulnerabit, perdet ipsummet dolosum. * Dolum, quem proximo præparas, existima tibimet-ipsi struere.] *Et qui foueam fodit, incidet in eam: & qui statuit lapidem* seu offendiculum *proximo, offendet in eo: & qui laqueum alij ponit, peribit in illo.*

Dolum quē proximo præparas, tibi struis.

Vers. 30. *Facienti nequissimum consilium*, quo scilicet alicui malum machinatur, *super ipsum deuoluetur*, siue in eius perniciem cedet: *Et non agnoscet, vnde adueniat illi.* Deus enim illius peccatum vlciscetur ea ratione ac via, quam ille fuerat suspicatus. * Caue ne contra proximum consilium des, huiusmodi enim consiliatorium Deus punit, dum efficit consilium ipsum in eorum recurrere exitium.]

Consilium datum contra alium, in cōsiliarij caput recursit.

Vers. 31. *Illusio, & improperium superborum, & vindicta sicut leo insidiabitur illi.* Iis, superbis, seu impiis, qui aliis illudunt, vel afficiunt improperiis, cœlestis vindicta quasi leo insidias collocans animantibus, insidiatur, vt in eos faciat reflectere incommodum, quo proximum terere contendebant.

Vers. 32. *Laqueo*, quem aliis capiendis ipsi statuerant, *peribunt, qui oblectantur casu iustorum: dolor autem consumet illos antequam moriantur.* Magno dolore conficientur, animaduertentes, quàm male iis doli successerint, & quàm graues pœnas propterea luent.

Vers. 33. *Ira & furor vtraque execrabilia sunt: & vir peccator continens erit illorum.* Græcè, *compos.* particeps. Peccatores namque, seu mali in iram ac furorem (cunctis detestabilem) sunt procliues.

CAPVT XXVIII.

Monet Sapiens, non esse expetendam vindictam, sed iniuriam remittendam: linguam frænandam, aures sepiendas.

1. QVI vindicari vult, à Domino, inueniet vindictam, & peccata
illius seruans seruabit. 2. Relinque proximo tuo nocenti
te: & tunc deprecanti tibi peccata soluentur. 3. Ho-
mo homini reseruat iram, & a Deo quærit medelam?
4. In hominem similem sibi non habet misericordiam, &
de peccatis suis deprecatur? 5. Ipse cùm caro sit, reseruat
iram, & propitiationem petit à Deo? quis exorabit pro
delictis illius? 6. Memento nouissimorum, & desine inimicari: 7. tabitudo
enim & mors imminent in mandatis eius. 8. Memorare timorem Dei, & non
irascaris proximo. 9. Memorare testamentum Altissimi, & despice ignoran-
tiam proximi. 19. Abstine te à lite, & minues peccata: homo enim iracundus

incendit litem, & vir peccator turbabit amicos, & in medio pacem habentium
immittet inimicitiam. 11. Secundùm enim ligna siluæ sic ignis exardescit: 12. &
secundùm virtutem hominis, sic iracundia illius erit, & secundùm substantiam
suam exaltabit iram suam. 13. Certamen festinatum incendit ignem: & lis festi-
nans effundit sanguinem: & lingua testificans adducit mortem. 14. Si suffflaue-
ris in scintillam, quasi ignis exardebit: & si expueris super illam, extinguetur: vtra-
que ex ore proficiscuntur. 15. Susurro & bilinguis maledictus: multos enim
turbabit pacem habentes. 16. Lingua tertia multos commouit, & dispersit illos
de gente in gentem. 17. Ciuitates muratas diuitum destruxit, & domos magna-
torum effodit. 18. Virtutes populorum concidit, & gentes fortes dissoluit.
19. Lingua tertia mulieres viratas eiecit, & priuauit illas laboribus suis. 20. qui
respicit illam, non habebit requiem, nec habebit amicum, in quo requiescat. 21. Fla-
gelli plaga liuorem facit: plaga autem linguæ comminuet ossa. 22. Multi ceci-
derunt in ore gladij, sed non sic quasi qui interierunt per linguam suam. 23. Bea-
tus qui tectus est à lingua nequam, qui in iracundiam illius non transiuit, &
qui non attraxit iugum illius, & in vinculis eius non est ligatus: 24. iugum
enim illius, iugum ferreum est: & vinculum illius, vinculum æreum est
25. Mors illius, mors nequissima: & vtilis potiùs infernus quàm illa. 26. Per-
seuerantia illius non permanebit, sed obtinebit vias iniustorum: & in flam-
ma sua non comburet iustos. 27. Qui relinquunt Deum, incident in illam,
& exardebit in illis, & non extinguetur, & immittetur in illos quasi leo, & quasi
pardus lædet illos. 28. Sepi aures tuas spinis, linguam nequam noli audire, & ori
tuo facito ostia & seras. 29. Aurum tuum & argentum tuum confla, & verbis tuis
facito stateram, & frænos ori tuo rectos: 30. & attende ne fortè labaris in lingua,
& cadas in conspectu inimicorum insidiantium tibi, & sit casus tuus insanabilis in
mortem.

COMMENTARII.

1\. Iniuriam remittendam suadet.

ERS. 1. *Qui vindicari vult*, seu quærit vindictam, vicissim à *Domino inueniet vindictam, & peccata illius seruans seruabit*, seu accuratissimè seruabit, vt suo tempore puniat. * *Qua enim mensura mensi fueris, remetietur tibi. Mat. 6. 14.* Quasi vindicta ab homine patrata sit vindictæ diuinæ in exemplum.]

Vindicta ab homine patrata est vindictæ diuinæ in exemplum.

Vers. 2. Relinque proximo tuo nocenti te. Græcè, *dimitte proximo nocenti tibi* (est constructio Græca) iniuriam: *& tunc deprecanti tibi peccata soluentur*, seu cum petieris à Domino peccatorum tuorum veniam, tua tibi peccata dimittet. * Petis in oratione Dominica, *Dimitte nobis debita nostra, sicut nos dimittimus debitoribus nostris.* Ergo conditione hac posita, nisi dimiseris proximo debita, tua à Deo debita non dimittentur.]

Nisi dimittas proximo iniuriã, Deus tibi debita non dimittet.

Vers. 3. Homo homini reseruat iram: & à Deo quærit medelam? Frustra salutem à Domino quærit, aut à morbis spiritualibus, *curationem* (sic Græcus) qui contra proximum seruat animo iracundiam.

Vers. 4. In hominem similem sibi non habet misericordiam, & de peccatis suis deprecatur? * Habet emphasim. Æquum enim est, vt nos fragilitatis nostræ conscij aliis æquè fragilibus condonare errata.] Nam si nos fragiles ad errandum, proximo erranti non parcimus: quomodo audebimus Deum precari impeccabilem, vt nostris delictis ignoscat?

Fragilis fragili errata condona.

Vers. 5. Ipse cum caro sit, reseruat iram, seu cum vilis, fragilis, mortalis sit, tenax iræ est, *& propitiationem petit à Deo?* & audet à Deo altissimo, fortissimo, immortali petere veniam peccatorum? *Quis ergo exorabit pro delictis illius?* Nam pertinaci ita, se indignum reddit, cui Deus, (etiam si Diuos intercessores haberet) propitietur? * Iuuat multum Sanctorum intercessio, sed non totam rem præstat: debet enim peccator se iuuare recedendo ab iniquitate, si vult Diuorum orationem sibi existere vtilem.]

Sanctorum intercessio multum iuuat, sed non omnem rem præstat.

Vers. 6. 7. Memento nouissimorum, & desine inimicari. Memor mortis, & iudicij desines inimicitias fouere; *tabitudo enim* Græcè, *corruptio corporis*, post mortem putrescentis, *& mors imminens: in mandatis eius.* Græcus addit, *persenera.* Ac si diceret, Persistes in mandatorum Dei obseruatione parcens iniuriam tibi inferenti, si ad memoriam afferas putridam tui corporis imminentem dissolutionem. * Quomodo enim animus efferetur ad iram fouendam tantæ humanæ memor humiliationis?]

Humiliationis humanæ, seu mortis memor animus non efferetur ad iram fouendam.

Vers. 8. 9. Memorare timorem Dei, & non irascaris proximo: memorare testamentum Altissimi, seu Dei legem, *& despice ignorantiam proximi*, parui pende, dissimula, remitte iniuriam, quam fortè ignoranter proximus gessit: & si malitiosè intulit, omnis peccans procul dubio est ignorans. * Vnde ex hoc capite omnia crimina sunt ignorantia.]

Omnia crimina sunt ignorantia.

Vers. 10. 11. Abstine à lite, & minues peccata, iracundiam contine rixarum & litium occasionem, & multa peccata vitabis. *Homo enim iracundus incendit litem* (Græcè, *contentionem*,) & vir peccator, scelestus, ac nominatim susurro, *turbabit amicos, & in medio pacem habentium immittet inimicitiam*, referens aliis quod ab aliis audiuit,

susurratio audiuit. * Quàm aptè *susurro* per antonomasiam *Peccator* appellatur, vitium enim susurrationis plurimorum peccatorum est origo, vnde generico omnia crimina complectente peccati nomine designatur.]

Susurro vocatur per antonomasiam peccator.

Vers. 12. *Secundum enim ligna siluæ sic ignis exardescit, &c.* Sicut in magna lignorum strue magnum excitatur incendium: ita pro modo virtutis, seu potentiæ maior, vel minor ira exardescit. *Et secundum substantiam suam exaltabit iram suam*, & iuxta opum magnitudinem erit animi ad iram elatio. * Diuitiæ enim ampliores magis superbum faciunt hominem & magis iracundum; vt enim superbiæ, ita iracundiæ fomentum existunt.]

Diuitiæ sunt superbiæ & iracundiæ fomentum.

Vers. 13. *Certamen festinatum incendit ignem, &c.* Contentio & rixa præcipitanter ab iracundis concitata bilem incendit, choleram excitat, vnde strictis hinc inde gladiis, sanguis sæpè profunditur: *& lingua testificans adducit mortem.* Si autem vnus è concertantibus occidatur, adesse assulent qui apud Iudicem testes sint homicidij, vnde alteri nex ex sententia infligatur. * Vnde ob iracundiam non frænatam ambo morti addicentur.]

Vtrumque ira occidit vtrumque.

Vers. 14. *Si sufflaueris in scintillam, quasi ignis exardebit, &c.* Sæpè accidit, vt praua contentionis scintilla in magnum crescat incendium, si pertinax aliquis, aut linguæ sit impotens: sicut è contra rixarum semina vel vno verbo sapienter, & in tempore prolato eliduntur, ad eum modum, quo ignis scintilla vel sputo potest extingui. * Magna vis linguæ, quæ facillimè potest magnæ iræ vel ignem addere, vel extinguere.]

Lingua facilè potest iræ ignem addere, vel extinguere.

Vers. 15. *Susurro, & bilinguis maledictus:*
2. *multos enim turbabit pacem habentes.* Vnde qui tot turbationum, contentionum, rixarum est causa, dignus Dei erit, hominumque maledictione.

De susurronis, & bilinguis.

Vers. 16. 17. *Lingua tertia multos commouit.* Lingua, quæ inter duos amicos tertiam se infert, & inter illos serit discordias, multos turbauit, *& dispersit illos de gente in gentem*, proprios lares deserere coëgit, & alias alibi sedes quæritare: *Ciuitates muratas diuitum destruxit*, ipsas integras ciuitates euertit: *& domos magnatorum effodit*, & principum familias obruit.

Vers. 18. *Virtutes populorum concidit*, seu vires, quibus populi roborabantur, *& gentes fortes dissoluit*, ipsos exercitus comminuit.

Vers. 19. *Lingua tertia mulieres viratas* (Græcè, *fortes*) *eiecit* è domo maritorum suorum, *& priuauit illas laboribus suis*, seu opibus labore, & industria sua acquisitis.

Vers. 20. *Qui respicit illam*, qui linguæ susurronum aures & animum accommodat, non habebit requiem, nec habebit amicum, in quo requiescat. * Verus enim amicus laborantis, & afflicti animi requies est, à qua priuatur, qui susurronis obloquiis plerumque mendacibus præbet auditum.]

Verus amicus animi afflicti requies.

Vers. 21. *Flagelli plaga liuorem facit*, percussio rigida flagelli vulnus efficit: *plaga autem linguæ comminuet ossa.* Ac si diceret plaga flagelli quamtumuis rigida carnem solummodo vulneratam, relinquit: lingua verò susurronis ossa penetrat vulnerare, seu robur animi atterere.

Vers. 22. *Multi ceciderunt in ore gladij, &c.* Multos gladius occidit, vt tot bella, tot Dei antiqua Hebræis idololatris inflicta testantur: sed plures lingua procul dubio homines obloquentes praué interemit. O crudele membriculum tot gladiorum, tot bellicorum tormentorum, imò tot fulminum colligatio!]

Lingua est omnium gladiorum & instrumentorũ mortis collectio.

Vers. 23. *Beatus, qui tectus est à lingua nequam, &c.* Beatum, felicem illum hominem dixerim, qui se potuit à lingua nequam protegere, qui iugum illius crudelis Dominæ non subiit, nec illius vinculis irretitus est.

Vers. 24. *Iugum enim illius, iugum ferreum est, &c.* Iugum, ac vinculum linguæ nequam durum, graue, animum excrucians, & quod patienter vix ferri potest. * Vnde qui patienter sustinet prauæ linguæ iniuriam, existimet se in tyranni rabiem incidisse, carceri, & vinculis esse irretitum, martyrij quodammodo corona redimitum.]

Qui linguæ nequam patienter tolerat iniuriam, quasi martyr est.

Vers. 25. *Mors illius, mors nequissima, &c.* Mors, quam calumniator affert, aut susurro, peior est quauis morte naturali. * Quia sæpè infamis est, & acerba: vt cum quis calumnia traductus tanquam reus à Iudice diuexatur. Diuturnior est, quia passo iniuriam infamia adhærescit, quam per totam vitam non possit eluere: cùm interim mors naturalis breuiori spatio, faciliusque morientem conficiat.]

Peior est mors, quam lingua infert, quam naturalis mors.

Vers. 26. *Perseuerantia illius non permanebit, &c.* Calumniatrix lingua, aut maledica non diu persistet, Deo, aut hominibus calumniatorem ipsum perdentibus: sed eum sortietur finem, quem tandem impij nanciscuntur, vt scilicet male depereant. *Et in flamma sua non comburet iustos.* Non nocebit iustis, quos Deus ab incendio illius tutos præstabit.

Vers. 27. *Qui relinquunt Deum, incident in illam, &c.* Illi, qui Deo relicto, se sceleribus maculant, obnuxij sunt linguis maledicorum; quia in prauis hominibus inueniunt amplum maledicentiæ suæ argumentum. Hos ergo maledici sicuti leo, & pardus lacerabunt.

Vers. 28. *Sepi aures tuas spinis, linguam nequam noli audire, &c.* Metaphora sepis, ostij, & seræ edocet, ei linguæ, quam nequam vocitat, aures non esse præbendas: & linguam nostram diligenter custodiendam esse, ne obloquutori, aut detractori, verbum aliquod respondeamus, è quo ansam arripiat vlterius progrediendi. * Igitur murmurandi aut detrahenti surdi simus & muti.]

Murmuranti, aut detrahenti sis surdus, & mutus.

Vers. 29. 30. *Aurum tuum, & argentum tuum confla, & verbis tuis facito stateram, & frænos ori tuo rectos.* Si prudentiæ ac timoris Dei stateta, ac frænum posset opibus comparari: aptè aurum & argentum tuum siue omnes diuitias insumeres, vt ex eis faceres, seu acquireres stateram, qua librares & expenderes verba tua, & ori tuo frænum perficeres. *Frænos aut rectos*, seu fræna recta. * Certè frænum tunc est rectum, cum nec nimium silemus, nec nimium loquimur; sed quantum, & quando recta ratio præscribit. *Et attende, ne fortè labaris in lingua, & cadas in conspectu inimicorum tuorum insidiantium tibi, &c.* Caue, ne inimicis audientibus aliquid improuidè loquaris, ex quo tibi periculum, aut damnum crees, quod nequeas reparare, quodque te in mortis discrimen abducat.

Frænum rectum sui ori accommoda, nec semper silens, nec semper loquens.

CAPVT XXIX.

Agit Sapiens de mutuo, de eleemoſyna, de fideiuſſione, de peregrinis, & hoſpitibus.

1. QVi facit miſericordiam, fœneratur proximo ſuo, & qui præualet
manu, mandata ſeruat. 2. Fœnerare proximo tuo in tempore
neceſſitatis illius, & iterum redde proximo in tempore tuo. 3. Con-
firma verbum, & fideliter age cum illo: & in omni tempore
inuenies quod tibi neceſſarium eſt. 4. Multi quaſi inuentionem
æſtimauerunt fœnus, & præſtiterunt moleſtiam his qui ſe adiuuerunt. 5. Donec ac-
cipiant, oſculantur manus dantis, & in promiſſionibus humiliant vocem ſuā: 6. & in
tempore redditionis poſtulabit tempus, & loquetur verba tædij & murmurationem,
& tempus cauſabitur: 7. ſi autem potuerit reddere, aduerſabitur, ſolidi vix reddet
dimidium, & computabit illud quaſi inuentionem: 8. ſin autem, fraudabit
illum pecunia ſua, & poſſidebit illum inimicum gratis: 9. & conuitia & male-
dicta reddet illi, & pro honore & beneficio reddet illi contumeliam. 10. Multi
non cauſa nequitiæ non fœnerati ſunt, ſed fraudari gratis timuerunt. 11. Verum-
tamen ſuper humilem animo fortior eſto, & pro eleemoſyna non trahas illum.
12. Propter mandatum aſſume pauperem: & propter inopiam eius ne dimittas
eum vacuum. 13. Perde pecuniam propter fratrem & amicum tuum: & non ab-
ſcondas illam ſub lapide in perditionem. 14. Pone theſaurum tuum in præceptis
Altiſſimi, & proderit tibi magis quàm aurum. 15. Conclude eleemoſynam in
corde pauperis, & hæc pro te exorabit ab omni malo. 16. Super ſcutum poten-
tis, & ſuper lanceam, 17. aduerſus inimicum tuum pugnabit. 18. Vir bonus
fidem facit pro proximo ſuo: 19. & qui perdiderit confuſionem, derelinquet
ſibi. 20. Gratiam fideiuſſoris ne obliuiſcaris: dedit enim pro te animam ſuam.
21. Repromiſſorem fugit peccator & immundus. 22. Bona repromiſſoris ſibi
aſcribit peccator: & ingratus ſenſu derelinquet liberantem ſe. 23. Vir repromit-
tit de proximo ſuo: & cùm perdiderit reuerentiam, derelinquetur ab eo. 24. Re-
promiſſio nequiſſima multos perdidit dirigentes, & commouit illos quaſi fluctus
maris. 25. Viros potentes gyrans migrare fecit, & vagati ſunt in gentibus alienis.
26. Peccator tranſgrediens mandatum Domini, incidet in promiſſionem nequam:
& qui conatur multa agere, incidet in iudicium. 27. Recupera proximum ſecun-
dùm virtutem tuam, & attende tibi ne incidas. 28. Initium vitæ hominis, aqua &
panis, & veſtimentum, & domus protegens turpitudine. 29. Melior eſt victus
pauperis ſub tegmine aſſerum, quàm epulæ ſplendidæ in peregrè ſine domicilio.
30. Minimum pro magno placeat tibi, & improperium peregrinationis non audies.
31. Vita nequam hoſpitandi de domo in domum: & vbi hoſpitabitur, non fiducia-
liter aget, nec aperiet os. 32. Hoſpitabitur, & paſcet, & potabit ingratos, & ad
hæc amara audiet. 33. Tranſi hoſpes, & orna menſam: & quæ in manu habes,
ciba cæteros. 34. Exi à facie honoris amicorum meorum: neceſſitudine domus
meæ hoſpitio mihi factus eſt frater. 35. Grauia hæc homini habenti ſenſum: Cor-
reptio domus, & improperium fœneratoris.

COMMENTARII.

1. *Commendatur eleemoſyna mutui.*

ERS. 1. *Qui facit miſericordiam, fœneratur proximo ſuo*, ſeu mutuum dat, (ſic Græcus:) nec enim hîc vſura commendatur materialis, ſpiritualis autem innuitur. * Nam qui eleemoſynam egenti impertit, lucrum magnum certum eſt à Domino percipere.] *Et qui præualet manu*, ſeu qui liberali ac munifica manu tribuit proximo egenti, *mandata ſeruat*, de proximo diligendo. * Non dixit Mandatum ſeruat, ſed *Mandata*, innuens, eum, qui in pauperem eſt miſericors, mandatorum omnium ſe oſtendere obſeruatorem. Vnde Dominus in iudicio de ſola eleemoſyna gerit mentionem, quaſi reliqua mandata fuerint obſeruata ab eo, qui benignus in pauperes extitit.] Seruat ergo *mandata*,

Lucrum magnum accipit, qui eleemoſynā gerit.

Qui implet mandatū circa eleemoſynam, videtur omnia impleuiſſe mādata.

mandata, tam id, qoed eſt de eleemoſyna danda, quàm cætera. * Magnum enim eſt argumentu n legem totam ſeruare illum, qui eximia ſt charitate io indigentes.]

Magnum eſt argumẽtum, totam legem ſeruare qui eximia eſt in pauperes charitate.

Verſ. 2. Fænerare proximo tuo in tempore neceſſitatis illius. Mutuum da proximo egenti: *& iterum redde*, qui mutuum accepiſti, *proximo in tempore ſuo.* Primum hemiſtichium mutuantes inſtruit; ſecundum autem eos, qui mutuo accipiunt, vt meminerint reddere in tempore, quod debent. * Qui enim accipit beneficium mutui, ingratum ſe, imò aliquaodo iniuſtum exhibet, ſi tempore ſtatuto non ſoluat.]

[...] mutuũ [...] & tẽpore ſtatuto non [...] ſe o[ſt]endit ingratum.

Verſ. 3. Confirma verbum, & fideliter age cum illo. Factis præſta quod ore pollicitus es ei, a qoo mutuũm accepiſti: *& in omni tempore inuenies, quod tibi neceſſarium eſt.* * Nam ei, q[ui] quod mutuo accipiunt, tempore promiſſo ſoluunt, facile inueniunt, qui eis mutuo dent ſcientes fideliter pecunias ſtatuto tempore reddituros.]

Qui fideliter ſoluit, quod mutuo accepit ſemper habet, qui eum mutuo det, cũ eguerit.

Verſ. 4. Multi quaſi inuentionem æſtimauerunt fœnus, ſeu putarunt mutuum acceptum eſſe quaſi rem inuentam, quam vulgus non exiſtimat obnoxiam eſſe reſtitutioni: *& præſtiterunt moleſtiam his, qui ſe adiuuerunt*, dum grauatè reſtituunt, aut negant, ſe debere, aut repetentibus minantur.

Verſ. 5.6. Donec accipiant, oſculantur manus, &c. vt quod expetunt obtineant, ſubmiſſâ agunt voce, geſtu corporis *& in tempore redditionis* poſtulab[i]t tempus, cum eſt reſtituendum, prorogari ſibi tempus petet: *& loquetur verba tædij*, quibus oſtendat, ſe ægrè ferre, quod debitum repetatur, & addet *murmurationem*, eum ac[cu]ſans importunitatis, & inhumanitatis: *& tempus cauſabitur*, quod fuerit ſterile, pluuium, bellis impeditum, quod agri, & vites malignè reſponderint.

Verſ 7.8.9. Si autem potuerit reddere, aduerſabitur, etiamſi ſoluendo ſit, tamen hoc ipſum negabit *ſolidi*, ſeu integri debiti *vix reddet dimidium: & computabit illud quaſi inuentionem*, quaſi pecuniam quam mutuo acceperat, humi, non comparente Domino, inueniſſet. *Sin autem fraudabit illum pecunia ſua*, ſi verò ſoluendo non ſit ſeu propter inopiam, ſeu propter aliud impedimentum, non ſolùm illum ſua pecunia fraudabit non ſoluens debitum: ſed *& poſſidebit illum inimicum gratis*, ſeu nulla re ab ipſo læſus ex amico inimicum habebit. * Vndè plerumquè qui mutoo dat pecuniam, tot ſibi comparat inimicos, quot ſunt illi, quibus benefecit. Vulgariter expendam, *Compra enemigos con ſus dineros.*] *Et conuitia, & maledicta reddet illi: & pro honore, & beneficio accepto, reddet illi* quaſi iam inimico *contumeliam.*

Qui mutuum dat, comparat ſui pecuniâ inimicum.

Verſ. 10. Multi non cauſa nequitiæ, non fœnerati ſunt, ſed fraudari gratis, timuerunt. Multi dare mutuum noluerunt, non cauſa auaritiæ, odij, vel alterius malitiæ: ſed quia ſæpè ab accipientibus mutuum gratis, ſeu immeritò decepti ſunt, timuerunt rurſum eodem modo fraudari. * Mutuum dare durum quidem eſt, quia doriſſimum eſt ſoluere.]

Mutuum dare durum eſt, quia ſoluere, duriſſimum.

Verſ. 11. Verumtamen ſuper humilem animum animo fortior eſto. Græcè, *longanimus.* Licet hæc vera ſint, tamen cum paupere, qui verè reddere tunc non poteſt, quod debet, & humiliter precatur inducias, eſto longanimis, & quamuis non ſtatim ſoluat, illum nimium non vrgeas. *& pro eleemoſyna non trahas illum.* pro tali eleemoſyna innuit, quod petit, vel dilatione temporis ſolutionis ne protrahas illum, ne illum ludifices.

Verſ. 12. Propter mandatum aſſume pauperem: Idque ſi non ob aliud motiuum, certè propter mandatum diuinum de mutuo dando *Deut.* 15, 7. pauperem id petentem aſſume fouendum. *Et propter inopiam eius non dimittas eum vacuum.* Imò quamuis diuinum mandatum non vrgeret, ſufficeret, illum inopia preſſum aſpicere, ne eum vacuum permittas abire. * Profectò quamuis de eleemoſyna præcepta non adeſſent, ipſa hominis egeſtas debet hominem te allicere vt egenti ſuccurras fortaſsè aliquando eadem ærumna afficiendus.]

Licet de eleemoſyna facienda præceptum non vrgeret, ipſa hominis egeſtas hominem ad dandum perſuadet.

Verſ. 13. Perde pecuniam propter fratrem, &c. Etiamſi ea pecunia perdenda eſſet, gratum tibi deberet eſſe pro amici leuamine perdidiſſe: attamen non perditur, ſed optimè collocatur. Non abſcondas pecuniam more auarorum, qui illas deffodiunt, vt verè perdant eas. * Nam perditur pecunia, cum eo vſu planè careat, ad quem fuit inſtituta.]

Pecunia quæ ab auaro reconditur, verè perditur.

Verſ 14. Pone theſaurum tuum in præceptis Altiſſimi. Theſaurus tuus ſit diuinæ legis obſeruatio, & præſertim præcepti de ſubleuanda pauperis egeſtate: *& proderit tibi magis quam aurum.* Si erogaueris theſaurum tuum in præcepto de eleemoſyna danda ſeruando, vtilior tibi erit eleemoſyna, quàm auri poſſeſſio.

Verſ. 15. Conclude eleemoſynam in corde pauperis, ſiue in ſino: *& hæc pro te exorabit ab omni malo*, eleemoſyna ad cœlum aſcendet, & Deum exorabit, vt te ab omni malo liberet. * Notanter dixit, *Et hæc* eleemoſyna, *pro te exorabit.* Nam licet pauper, qui accipit, non exoret, nec dignus ſit ſi peccator eſt, vt exaudiatur: ipſa tua eleemoſyna preces profundet, nunquam non exaudienda.]

Licet pauper non oret, vel dignus non ſit, qui audiatur: ipſa eleemoſyna pro conferente exorat, & ſemper auditur.

Verſ. 16.17. Super ſcutum potentis, &c. Potentior erit eleemoſyna ad te defendendum ab hoſtibus tuis, quàm ſcuta fortium; & ad hoſtes profligandos, quàm eorumdem haſtæ, & cuiuſuis generis tela.

Verſ. 18. 19. Vir bonus fidem facit pro proximo 2.
ſuo, ſeu ſpondet, fideiubet, cum occaſio ſe offert. *Et qui perdiderit confuſionem, derelinquet ſibi.* Græcè, *& qui pudorem amiſit, derelinquet ipſum.* Hoc eſt, Qui pudore non tangitur, amicum indigentem relinquet, nec illi opem feret. * Profectò genus quoddam inuerecundiæ eſt, egentem non fouere: vndè aptè dicitur pudorem amiſiſſe, qui derelinquit eum.]

De fideiuſſione facienda prudenter.

Genus quoddam inuerecundiæ eſt egenti non ſuccurrere.

Verſ. 20. Gratiam fideiuſſoris ne obliuiſcaris: ne obliuioni tradas beneficium à fideiuſſore acceptum, *dedit enim pro te animam ſuam*, vt accidit in obſidibus; nam fidem fallente eo, qui dedit obſides, hi capitis periculum ſubeunt. Vel dedit, *animam ſuam*, ſiue ſeipſum tui iuuandi cauſa periculo expoſuit tùm bonorum, tùm carceris. * Certè ſpondere pro aliis tot periculis, tot calamitatibus eſt addictum plerumque, vt ſpondere, quodammodò ſit mori, ſeu occidi.]

Spõdere pro aliis idem eſt quo amodò, ac occidi.

Verſ. 21. Repromiſſionem fugit peccator, & immundus. Ignarus, & infidelis, eum repromiſſorem, hoc eſt, fideiuſſorem ſuum venientem aſpicit,

aspicit, subducit se, ne cum fideiussione liberet, nec cogatur, quod debet euoluere.

Vers. 22. Bona repromissoris sibi ascribit peccator: sibi scilicet vsurpat bona fideiussoris, cum permittat, eum eò adigi, vt per se soluat: *& ingratus sensu derelinquet liberantem se*, & animo ingratus liberatorem suum derelinquit aut carcere detentum, aut cum creditoribus, & Iudicibus conflictantem. * Nihil iniquius quàm in liberatorem tui delinquere pro te scilicet spondentem. Ergo delinquere in Christum Dominum qui pro nobis spopondit, & fideiussorem egit, ingratissimi, & nequissimi animi est.]

Delinquere in Christum, qui pro nobis fideiussorem egit, ingratissimi, & nequissimi animi est.

Vers. 23. Vir repromisit de proximo suo, &c. Spondet quis pro debitore proximo, & cum is, in cuius commodum facta est fideiussio, pudorem amittit, relinquit benefactorem suum diris illis calamitatibus addictum. * Preme illud. *Cum perdiderit reuerentiam*, seu pudorem. Animi enim impudentissimi est, pro beneficio iniuriam irrogare. Liceat vulgari idiomate exponere, *Es desuerguenza, ser ingrato al fiador*]

Impudens est, qui ingratum se fideiussori ostendit.

Vers. 24. Repromissio nequissima multos perdidit dirigentes, &c. Sponsio temeraria infido facta, ideoque implexa & noxia multos perdidit *dirigentes*, seu qui ditescebant feliciter vsque ad illud tempus negotia sua, suasque domos. Sed post fideiussionem factam tempestatem, pristina terminata tranquillitate, subiere; toto enim cedere, & iactationibus iudiciorum obiici coguntur. * Cum fideiusseris existima, diram te tranquillitati tuæ induxisse procellam.]

Qui fideiubet, existimet diram tranquillitati suæ induxisse procellam.

Vers. 25. Viros potentes gyrans migrare fecit: & vagati sunt in gentibus alienis. Vis ostendam fideiussores veluti fluctus pelagi commoueri? Certè fideiussio viros diuites alias constantes in gyrum quodammodò egit, vt modò in hanc, modò in illam ciuitatem fugientes exactionem Iudicum se conferrent.

Vers. 26. Peccator transgrediens mandatum Domini, incidet in promissionem nequam. Quem Deus propter peccata punire volet, eum permittet, pro ingrato & infido fideiubere. * Magna admodùm est ærumna, fideiussionem facere, cum Deus peccatoribus id inferat in supplicium.] *Et qui conatur multa agere, incidet in iudicium.* Græcè, *sectans redemptiones.* Qui conducit, vel in se suscipit opera facienda, v. gr. publica vectigalia, &c. vt faciunt redemptores & publicani: se litibus implicat, & forensibus iudicibus se addicit.

Fideiussionem facere, aliquãdo est peccatoris supplicium.

Vers. 27. Recupera proximum, iuua, subleua *secundum virtutem tuam*, iuxta vires, opes, facultates: *& attende tibi, ne incidas.* Ne scilicet, dum aliis cōsulis, & eos malis accipere conaris, in easdem tu cadas ærumnas, eadem damna rei familiaris, litium, carceris patiaris.

Vers. 28. Initium vitæ hominis aqua, & panis, &c. Græcè loco illius particulæ *Initium*, est, præcipuum *caput & summa.* Ac si diceret: caput requisitorum ad vitam hominis, & summa, est cibus & potus, vestimentum, & domus necessaria quidem tegens ea, quorum nos pudet apud alios. Vndè Lyranus de actu coniugali id interpretatur, ast ego ad omnes; alias humanæ miseriæ necessitates locum expono.

Vers. 29. Melior est victus pauperis sub tegmine asserum, seu in casa paupere, sed propria: *quam epulæ splendidæ inperegrè sine domicilio*, quàm mensa abundans apud alienos, siue extra proprium domicilium, vbi non sis tui, sed alieni iuris. 3.

Peregrinandi labores expendit.

Vers. 30. Minimum pro magno placeat tibi, paruis æque ac magnis sis contentus: *& improperium peregrinationis non audies*, nullus tibi improperabit, quod peregrinus sis, vt ferè vsu venit, vt qui externi sunt, barbari, & inculti vocentur. Ne igitur cogaris peregrinationem instituere, vt abundantius valeas victitare, minimo victu contentus esto præ delicato epulo: & casa tua vili præ splendido palatio, quod foris apud alienos possis habere. * Improperium hominis est, quod peregrinus sit, & de alieno victitet.]

Improperium hominis est, de alieno victitare.

Vers. 31. Vita nequam hospitandi de domo in domum, vita quidem laboriosa & misera: *& vbi hospitabitur, non fiducialiter aget, nec aperiet os*, aget timidè, & aliquid sibi præ pudore deesse patietur, quod necessarium est: nec audebit illud petere. * Nihil enim sic faciem viri rubore perfundit, quàm cum petere cogitur.]

Cum petere vir cogitur, rubore perfunditur.

Vers. 32. Hospitabitur, & pascet, &c. Græcè, *hospitio* alios *excipies*, quibus cibum, & potum largieris, ingratis quidem: nam cum vicissim ab ipsis fortè fueris exceptus, non benignè tractaberis, sed contemneris. Dictitabunt enim.

Vers. 33. Transi hospes, & orna mensam, &c. Surge (ait hospitij Dominus) peregrine, mensam sterne, & si quid est in mantica tua (sic Græcus) viatoria esculenti, prome, & mecum, & reliquis domus meæ communica.

Vers. 34. Exi a facie honoris amicorum meorum. Cubiculum cede, aut lectum amico meo, qui superuenit, quem honorificè debeo excipere: aut etiam in alia domo tibi hospitium quære. *Necessitudine domus meæ hospitio mihi factus est frater.* Necessitas excipiendi domi meæ amicos superuenientes, cogit me in te aliquantulum esse inofficiosum: propinquus enim est iste qui accessit.

Vers. 35. Grauia hæc homini habenti sensum, seu non planè stupido. *Correptio domus, & improperium fœneratoris.* scilicet cum audit dura ab hero domus, apud quem hospitatur qui illum domi suæ olim benignè acceperat & quando ei, qui mutuum dedit alteri, pro gratia conuitium, & improperium rependitur.

CAPVT

CAPVT XXX.

Agit Sapiens de filiorum correptione, de bono sanitatis, de bono lætitiæ, & de tristitiæ malo.

1. QVi diligit filium suum, assiduat illi flagella, vt lætetur in no-
uissimo suo,& non palpet proximorum ostia. 2. Qui docet
filium suum, laudabitur in illo, & in medio domesticorum
in illo gloriabitur. 3. Qui docet filium suum, in zelum
mittit inimicum, & in medio amicorum gloriabitur in illo.
4. Mortuus est pater eius, & quasi non est mortuus: simi-
lem enim reliquit sibi post se. 5. In via sua vidit, & læta-
tus est in illo: in obitu suo non est contristatus, nec confusus est coram inimicis.
6. Reliquit enim defensorem domus contra inimicos, & amicis reddentem gra-
tiam. 7. Pro animabus filiorum colligabit vulnera sua, & super omnem vocem
turbabuntur viscera eius. 8. Equus indomitus euadit durus, & filius remis-
sus euadet præceps. 9. Lacta filium, & pauentem te faciet: lude cum eo, &
contristabit te. 10. Non corrideas illi, ne doleas, & in nouissimo obstupescent
dentes tui. 11. Non des illi potestatem in iuuentute, & ne despicias cogitatus il-
lius. 12. Curua ceruicem eius in iuuentute, & tunde latera eius dum infans
est, ne fortè induret, & non credat tibi, & erit tibi dolor animæ. 13. Doce fi-
lium tuum, & operare in illo, ne in turpitudinem illius offendas. 14. Melior
est pauper sanus, & fortis viribus, quàm diues imbecillis & flagellatus malitia.
15. Salus animæ in sanctitate iustitiæ, melior est omni auro & argento, &
corpus validum, quàm census immensus. 16. Non est census super censum sa-
lutis corporis: & non est oblectamentum super cordis gaudium. 17. Melior est
mors quàm vita amara; & requies æterna quàm languor perseuerans. 18. Bo-
na abscondita in ore clauso, quasi appositiones epularum circumpositæ sepulchro.
19. Quid proderit libatio idolo? nec enim manducabit, nec odorabit: 20. sic qui
effugatur à Domino, portans mercedes iniquitatis: 21. videns oculis, & inge-
miscens, sicut spado complectens virginem, & suspirans. 22. Tristitiam non
des animæ tuæ, & non affligas temetipsum in consilio tuo. 23. Iucunditas cor-
dis hæc est vita hominis, & thesaurus sine defectione sanctitatis: & exultatio viri
est longæuitas. 24. Miserere animæ tuæ placens Deo, & contine: congrega cor
tuum in sanctitate eius, & tristitiam longè repelle à te. 25. Multos enim occidit
tristitia, & non est vtilitas in illa. 26. zelus & iracundia minuunt dies, & ante tem-
pus senectam adducet cogitatus. 27. Splendidum cor, & bonum in epulis est: epulæ
enim illius diligenter fiunt.

COMMENTARII.

1. *Agit de filiorum correptione.*

VERS. 1. *Qui diligit filium suum, assiduat illi flagella*, assiduè illum corripiat, *vt lætetur in nouissimo suo*, vt postmodum ipse filius vir, & senex lætitiam capiat correptionis fructum percipiens: *& non palpet proximorum ostia*, ostiatim mendicando, eo quòd malè educatus viuendo luxuriosè sua bona prodegerit. * Vt parentes edoceantur, vtilius esse ad ditandos filios, eos rectè educare, quam ingentes opes eis acquirere, quas non benè educati profundent.]

Ad filios ditandos vtilius est, eos benè educare, quam ingentes opes eis acquirere.

Vers. 2. Qui docet filium suum, laudabitur in illo, seu propter illum. * Quicumque enim filium benè moratum videt, parentis curæ id tribuit, eúmque commendat.] *Et in medio domesticorum in illo gloriabitur*, videns filium vel à famulis, & seruis diligi, eo quòd nulli molestiam inferat, sicut assolent filij, qui parentem non timentes totius sunt familiæ turbatio.

Ob benè moratum filium parens laudatur.

Vers. 3. Qui docet filium suum, in zelum mittit inimicum, seu inuidentia quadam, & zelotypia eum stimulabit: *& in medio amicorum gloriabitur in illo.* Dum inimicos afficit inuidia, inter amicos acquirit congratulationem, ex qua capiat ipse voluptatem.

Vers. 4. Mortuus est pater eius, &c. Huiusmodi filij parens etiam post obitum manet superstes. * Quia rectè à se educato viuit in filio.]

Parens post mortem benè à se educato viuit in filio.

Vers. 5. 6. In via sua vidit, & lætatus est in illo: & in obitu suo non est contristatus, quia quodam-

modo non moriebatur, filium relinquens, qui domum defendendo, fouendo familiares, &c. vices suas implebit, faciens vt nullus mortui parentis desiderio afficiatur: *nec confusus est coram inimicis*, quasi domus præsidio destitura relinqueretur. *Reliquit enim defensorem domus contra inimicos, & amicis reddentem gratiam*, pro beneficiis, quæ ab eis parens acceperat. * Probus enim filius debet se gratum semper præbere illis, qui aliquod in parentes suos beneficium contulere.]

Probus filius debet se gratum præbere illis, qui in parentes beneficia contulerunt.

Vers.7. Pro animabus filiorum colligabit vulnera sua. Tantus est parentum amor in filios, vt pro eorum protectione vulneribus se exponere non dubitent, vndè colligabit vulnera, siuè in vulnera ruet, vt filios defendat: *Et super omnem vocem turbabuntur viscera eius.* Quælibet infortunij fama, quælibet rixantium vox eius cor afficiet turbatione, dum ignorat, an eius filius illud incommodum patiatur?

Vers.8. Equus indomitus euadit durus, equus à domitore non educatus fræna contemnit: & filius remissus (Græcè *sibi relictus*) *euadet præceps*, in cuncta vitia, in omne dedecus se se aget præcipitem.

Vers.9. Lacta filium, & pauentem te faciet. Molliter filium educa, & adeò scelestus fiet, vt qui te timere debuerat, vice versa tibi incutiat timorem. *Lude cum eo, & contristabit te.* Si indulges illi, tuos canos minimè reuerebitur, sed ludus ille tibi cedet in mœrorem.

Vers.10. Non corrideas illi, ne doleas, & in nouissimo obstupescent dentes tui. Vt enim stupor in dentibus relictus, est effectus præcedentis cibi dentibus mansi, verbi gratia, vuæ acerbæ: ita dolor animum excrucians & lacerans, effectus est mollis & indulgentis filij educationis. * Qui ergò illum stuporem pati non vult, ab hac indulgenti educatione abstineat.]

Mollis educatio filij durum parenti parit effectum.

Vers.11. Non des illi potestatem in iuuentute, &c. Non solum iuuenis filij adime ad noxias actiones potestatem eius opera obseruans: sed vestigare satage, quæ animo destinat, vult, optat, molitur. * Vt edoceare, probum parentem non solùm prauas filij actiones, sed & inordinata desideria debere corripere.]

Probus parens non solùm actiones filij, sed & cogitationes prauas debet corripere.

Vers.12. Curua ceruicem eius in iuuentute. Sic enim teneriores arbusculæ deflectuntur in quam partem voluerit agricola, antequam temporis processu duratæ inflexibiles reddantur. *Et tunde latera eius* flagello, virga, *ne fortè induret, & non credat tibi*, siue *non obediat*, vt est in Græco. *Et erit tibi* eius inobedientia *dolor animi.*

Vers.13. Doce filium tuum, & operare in illo, seu operibus illum exerce: *ne in turpitudinem illius offendas*, siue ne ignominia illius tibi sit offensioni, afferens etiam tibi dedecus, & incommoda. * Pondera illud: *Operare in illo*, pater enim in operante filio operatur. Praua enim opera, aut proba filij, bonæ aut malæ patris educationi meritò tribuuntur.]

Opera proba aut improba filij patri tribuuntur.

Vers.14. Melior est pauper sanus, & fortis viribus: quàm diues imbecillis, & flagellatus malitia, quàm diues, qui imbecillitate afficitur eo quòd peccatorum subeat effectus fœdis ægritudinibus diuexatus: à quibus plerumque pauper est liber. * Opum namque abundantia assolet turpitudinis luxuriæ esse fomes.]

Opum abundantia luxuriei fomes.

Vers.15. 16. Salus animæ in sanctitate iustitiæ, vitæ seu viuentis valetudo solet cum sanctitate esse coniuncta. Qui enim piè viuunt ab intemperatis moribus abstinent. *Melior est*, huiusmodi valetudo, *auro & argento, & corpus validum, quam census immensus*, prouentus ampli, multæ diuitiæ. * Testor diuites qui podagræ doloribus conficiuntur, qui quidem pro valetudine cunctas traderent opes.] *Non est census super censum salutis corporis.* * Valetudinem *censum* appellat, quia huius census redditus sunt gaudium, lætitia, vires, à medicis abstractio, liberatio à molestiis curationis, vitæ longitudo, &c.] Vndè addit: *& non est oblectamentum super cordis gaudium*, quod ex sanitate corporis procedit. 2.

Bonum sanitatis, lætitiaque commendat.

Melior est valetudo corporis, quam diuitiæ.

Valetudo census est, cuius redditus iucundi.

Vers.17. Melior est mors, quàm vita amara, &c. Si ergo quis eligeret mori, & diu non cruciari, quantò libentius opes traderet, vt valetudinem, à doloribus liber, acquireret?

Vers.18. Bona abscondita in ore clauso Bona seu diuitiæ multæ repositæ in diuitum penu nihil eos iuuant, si os clausum sit ob ægritudinem, aut stomachi nauseam, quæ illis vesci prohibet, sunt enim cibi delicati huiusmodi diuitibus appositi, *quasi appositiones epularum circumposita sepulchro.* Hebræi sepulchris cibos imponebant, vt cederent in vsum pauperum, quorum orationes pro defunctis expetebant. Igitur vt epulis in sepulchro impositis mortui non vescuntur; sic nec malè valentes oblatis cibis, à quibus stomachus abhorret.

Vers.19 Quid proderit libatio idolo? vinum, aut alius liquor in idoli fusus honorem aut cibus appositus ei erit inutilis; quia nec bibere potest, nec comedere: *nec enim manducabit*, imò *nec odorabit.* Tales ægrotos diuites esse considera.

Vers.10.21. Sic qui effugatur à Domino, portas mercedem iniquitatis. Hoc accidit iis, quos Dominus ob scelera immissis ægritudinibus insectatur: (sic Græcus) *videns oculis, & ingemiscens sicut spado complectens virginem, & suspirans.* Id est, cupiens ciborum voluptate frui, sed à medico prohibetur, vel à morbo, suspiria edit, similis quidem spadoni, seu eunucho, qui videns virginem, aut eam complectens dolet, quod ea frui nequeat.

Vers.22. Tristitiam non des animæ tuæ, & non affligas temetipsum in consilio tuo, siue in consiliis tuis, cum tecum ipse anxius deliberas, quid in rebus agere oporteat.

Vers.23. Iucunditas cordis hæc est vita hominis, est hominis salutaris, & causa, cur diutius viuat: *& thesaurus sine defectione sanctitatis*, & etiam iucunditas cordis est thesaurus sanctitatis indeficiens. * Quia lætitia sanctitatem fouet, vt etiam sanctitas lætitiam: quæ non contingit iis, qui peccati alicuius sibi sunt conscij. Lætitia & sanctitas: peccatum & tristitia simul incedunt.] *Et exultatio viri est longæuitas*, id est, lætitia cordis longitudinem vitæ conciliat.

Lætitia & sáctitas peccatum & tristitia simul incedunt.

Vers.24. Miserere animæ tuæ, placens Deo, & contine. Parce tibiipsi, nec te nimium affligas anxia solicitudine, aut aliis rebus, quæ mœrorem inducunt. Memineris tamen, te Deum offendere non debere gaudio immoderato, sed illi placere: ideò continens esto, vt à recta

ratione

Ex lætitia, si nō adsit moderatio, possumus ad piacula flecti.

ratione statutos terminos non transilias.* Cum ergo nos ad captandam lętitiam allicit, particulam illam, *Placens Deo*, adiecit, vt doceat, facilè ex lætitia, si moderatio, & cautela non adsit, posse nos in piacula deuiare.] *Congrega cor tuum in sanctitate eius, &c.* Græcè, *consolare cor tuum*, quod tamen semper gerendum est in sanctitate eius, hoc est, Dei legem seruando.

Vers. 25. Multos enim occidit tristitia: & non est vtilitas in illa, imò multum est noxia, nisi ex peccati commissi dolore procedat.

Vers. 26. Zelus & iracundia minuunt dies, inuidia, & ira ita animum sauciant, vt vitæ tempus imminuatur: *& ante tempus senectam adducet cogitatus*, anxiæ curæ, & solicitudines te adolescentem, aut virum senem efficient ante canorum tempus.

Vers. 27. Splendidum cor, & bonum in epulis est, homo liberalis & hilaris benè se in cibis tractat, non strictè, vt auari parcentes potiùs pecuniæ, quàm sibi: *epulæ enim illius diligenter fiunt.* Volunt enim homines liberales & hilares, epulas diligenter apparati, vt sanitati conferant, & molestiæ excutiendæ, de qua hîc agitur.

CAPVT XXXI.

Tradit Siracides de diuitiarum contemptu, de vera honestate, de temperantia, & discretione salutaria admodùm documenta.

1. VIGILIA honestatis tabefaciet carnes, & cogitatus illius auferet somnium. 2. Cogitatus præscientiæ auertit sensum, &
infirmitas grauis sobriam facit animam. 3. Laborauit diues
in congregatione substantiæ, & in requie sua replebitur bonis
suis. 4. Laborauit pauper in diminutione victus, & in fine
inops fit. 5. Qui aurum diligit, non iustificabitur: & qui
insequitur consumptionem, replebitur ex ea. 6. Multi dati
sunt in auri casus, & facta est in specie ipsius perditio illorum. 7. Lignum offensionis est aurum sacrificantium: væ illis qui sectantur illud, & omnis imprudens
deperiet in illo. 8. Beatus diues qui inuentus est sine macula: & qui post aurum non abiit, nec sperauit in pecunia & thesauris. 9. Quis est hic, & laudabimus eum? fecit enim mirabilia in vita sua. 10. Qui probatus est in illo, & perfectus est, erit illi gloria æterna: qui potuit transgredi, & non est transgressus; facere
mala, & non fecit: 11. ideò stabilita sunt bona illius in Domino, & eleemosynas
illius enarrabit omnis Ecclesia Sanctorum. 12. Supra mensam magnam sedisti?
non aperias super illam faucem tuam prior. 13. Non dicas sic: Multa sunt, quæ
super illam sunt: 14. memento quoniam malus est oculus nequam. 15. Nequius oculo quid creatum est? ideò ab omni facie sua lacrymabitur, cùm viderit: 16. ne
extendas manum tuam prior, & inuidia contaminatus erubescas. 17. Ne comprimaris in conuiuio. 18. Intellige quæ sunt proximi tui ex teipso: 19. vtere
quasi homo frugi his, quæ tibi apponuntur ne, cùm manducas multum, odio habearis. 20. Cessa prior causa disciplinæ: & noli nimius esse, ne fortè offendas.
21. Et si in medio multorum sedisti, prior illis ne extendas manum tuam, nec prior
poscas bibere. 22. Quàm sufficiens est homini erudito vinum exiguum, & in
dormiendo non laborabis ab illo, & non senties dolorem. 23. Vigilia, cholera, &
tortura viro infrunito: 24. somnus sanitatis in homine parco, dormiet vsque manè, & anima illius cum ipso delectabitur. 25. Et si coactus fueris in edendo multum, surge è medio, euome: & refrigerabit te, & non adduces corpori tuo infirmitatem. 26. Audi me fili, & ne spernas me: & in nouissimo inuenies verba mea.
27. In omnibus operibus tuis esto velox, & omnis infirmitas non occurret tibi.
29. Splendidum in panibus benedicent labia multorum, & testimonium veritatis illius fidele. 29. Nequissimo in pane murmurabit ciuitas, & testimonium
nequitiæ illius verum est. 30. Diligentes in vino noli prouocare: multos enim
exterminauit vinum. 31. Ignis probat ferrum durum: sic vinum corda superborum
arguet in ebrietate potatum. 32. Æqua vita hominibus, vinum in sobrietate: si
bibas illud moderatè, eris sobrius. 33. Quæ vita est ei, qui minuitur vino? 34. Quid
defraudat vitam? Mors. 35. Vinum in iucunditatem creatum est, & non in ebrietatem, ab initio. 36. Exultatio animæ, & cordis, vinum moderatè potatum. 37. Sa-

nitas est animæ & corpori sobrius potus. 38. Vinum multum potatum, irritationem, & iram, & ruinas multas facit. 39. Amaritudo animæ vinum multum potatum. 40. Ebrietatis animositas, imprudentis offensio, minorans virtutem, & faciens vulnera. 42. In conuiuio vini non arguas proximum: & non despicias eum in iucunditate illius: 42. verba improperij non dicas illi: & non premas illum in repetendo.

COMMENTARII.

I. *Diuitiarum contemptum docet.*

ERS. 1. *Vigilia honestatis tabefaciet carnes, & cogitatus illius auferet somnum.* Græcè pro *honestatis*, est *opum.* Studium & cura colligendarum opum absumit vires, & robur corporis exedit: cogitatio enim nimium intenta harum acquisitioni somnum impedit, ex quo corporis valetudo maximè pendet. * Mortales stulti honestatem ex opibus metiuntur. Vndè diuitias *honestatem* appellant.]

Quàm stultè homines diuitias appellant honestatem.

Vers. 2. *Cogitatus præscientiæ auertit sensum:* solicitudo & anxietas prouidendi sibi in posterum de superfluis opibus aduersus varios casus, quos vel præscit, vel metuit obuenturos non tardò mentem aufert à Deo, à recto, ab studio salutis; inebriat enim, & sopit animam. *Et è contra infirmitas grauis sobriam facit animam*, vigilem, somnique expertem. Græcè, *& infirmitatem grauem digeret, vel moderatam faciet somnus.* Solicitudines enim animi nocentiores sunt morbis, nam hæ somno minuuntur, aut tolluntur; solicitudo verò somnum excutit.

Vers. 3. 4. *Laborauit diues in congregatione substantiæ, &c.* Diues laborat, vt augeat opes, sed bonis partis frui non poterit, cum voluerit. Quia diues licet, *Laborauit pauper in diminutione victus, &c.* Quasi pauper esset, laborauit *in*, seu cum diminutione victus fraudans os, & genium suum victu necessario, vt opes augeat: tamen in fine, animo necdum saturo est, sed nouis opibus corradendis perindè inhiat, ac si nullas acquisiisset, & quasi omnibus egeret. * Profectò auaro tàm deest quod habet, quàm quod non habet.]

Auaro tàm deest quod habet, quàm quod non habet.

Vers. 5. *Qui aurum diligit, non iustificabitur, &c.* Qui diuitias amat, iniustus erit; & qui corruptibilia bona insectatur, (Græcè enim est, *corruptionem*) corruptione replebitur. Consequetur forsan ea corruptilia bona. Sed non implebitur bonis veris, sed corruptione. * Nam qui amat corruptibilia, corruptionem nanciscitur. Vndè qui magis est diues, vberiori est plenus corruptione.]

Qui corruptibilia amat, corruptionē nanciscitur.

Vers. 6. *Multi dati sunt in auri casus*, seu in casus & ruinas propter aurum inciderunt. * *Auri casus*, appositè vocat. Quasi casus agnati sint auro seu diuitiis.] *Et facta est in specie ipsius perditio illorum*, & species, ac fulgor auri eos perdidit. * *In specie ipsius*, ait, non in ipso auro. Auarus enim sola diuitiarum specie, non ipsis diuitiis potitur. Misertimum planè ob solam speciei, vel nominis fruitionem damnari.]

Casus agnatus est diuitiis.

Auarus sola diuitiarū specie fruitur, non ipsis diuitiis.

Vers. 7. *Lignum offensionis est aurum sacrificantium*, offendiculum, scandalum (seu lignum in quod impingens aliquis cadit) est aurum, cui auari tanquam suo idolo sacrificant. *Væ illis, qui sectantur illud: & omnis imprudens deperiet in illo*, & omnis stultus qui tanti æstimat, quod floci facere deberet, in eo diuitiarum amore peribit.

Vers. 8. *Beatus diues, qui inuentus est sine macula*, seu qui diuitiis affluens à Deo acceptis animi puritatem asseruauit: *& qui post aurum non abijt*, seu qui plurium opum acquisitioni non dedit operam: *nec sperauit in pecunia, & thesauris*, non apposuit cor suum in diuitiis, sed beatitudinis spiritus particeps, licet diues sit censu, est pauper affectu.

Vers. 9. *Quis est hic, & laudabimus eum? fecit enim mirabilia in vita sua.* Mirabile enim est vel virum aliquem ea spernere, quæ plerique admirantur, ac quærunt. * Vndè si inter diuitias diues aliquis earum non flagrat amore, sed eas contemnit: plura profert miracula, ob quæ vt beatum eum meritò commendare possumus.]

Qui inter diuitias pauper est spiritu, beatificetur, quia mirabilia gessit.

Vers. 10. *Qui probatus est in illo, & perfectus est.* Qui cum fulgoris auri tentatione probaretur, inuentus est perfectus. * Magnum enim sanctitatis experimentum est, virum auri fulgore tentatum, tentationi non succubuisse.] *Erit illi gloria æterna. Qui potuit transgredi* legem fruens libertate arbitrij, *& non est transgressus: facere mala, & non fecit.*

Magnum sactitatis documentum est auri fulgore tentari, & non vinci.

Vers. 11. *Ideo stabilita sunt bona illius in Domino*, bona scilicet temporalia, quæ stabilit virtus possidentis: æterna, quæ post hanc vitam illum manent. * Felix diues iustus, qui hîc opibus stabilibus fruitur, & æternas consequitur.] *Et eleemosynas illius enarrabit omnis Ecclesia sanctorum*, seu vniuersus fidelium cœtus. Ideò diues iustus stabiles in cœlo diuitias acquirit, quia in hoc sæculo diuitias expendit in pauperes. * Diues enim iustus si existat, quasi ipsa iustitia impellente, munificus fertur in pauperes.]

Felix diues iustus qui hîc opibus stabilibus fruitur, & æternas consequitur.

Diues iustus quasi iustitia impellente munific⁹ fertur in pauperes.

2. *Sobrietatem in conuiuio commendat.*

Vers. 12. *Super mensam magnam sedisti, &c.* Si ad mensam epulis splendide instructam inuitatus accesseris, non prior ad cibos feratis, ne videaris gulæ studere.

Vers. 13. 14. *Non dicas sic: Multa sunt, quæ super illam sunt*, ideoque prior, & largiùs possum epulari. *Memento, quoniam malus est oculus nequam*, oculus scilicet conuiuatoris inuidi ægrè ferentis, conuiuas multa absumere.

Vers. 15. *Nequius oculo inuido, quid creatum est? ideò ab omni facie sua lacrymabitur*, seu lacrymas profundet, quæ totam irrigent faciem, *cum viderit*, conuiuas multum comedentes.

Vers. 16. *Ne extendas manum tuam prior* ad epulas appositas: *& inuidia contaminatus erubescas.* Ne scilicet contingat, conuiuatorem inuidum te oculis diuerberare, aut fugillare verbis quasi belluonem, & parùm verecundum: sicque notatus & quasi macula contaminatus, erubesces.

Vers.

Vers.17. Ne comprimaris in conuiuio. Græcè, *Ne comprimaris cum eo in catino.* Quod accidit, cum quis ex eadem lance cibos sumit, & celerius, quàm par est, comedit, socij vices non expectans.

Vers.18.19. Intellige, quæ sunt proximi tui ex teipso. Sicut displicet tibi, si quis sit inurbanus, & nimium audax dum mensæ tuæ assidet: ità eandem vrbanitatem adhibe inuitatus, quam inuitans requiris. *Vtere quasi homo frugi his, quæ tibi apponuntur, ne cum manducas multum, odio habearis.*

Vers.20. Cessa prior à comedendo *causa disciplinæ*, siuè vt appareat, quam benè sis moratus, & sobrius: *& noli nimius esse* in poculi vsu, *ne forte offendas*, ne impingas cum è mensa surrexeris.

Vers.21.22. Et si in medio multorum sedisti, prior illis nè extendas manum tuam, nec prior poscas bibere, vt pluribus meri vicibus potiaris. *Quam sufficiens est homini erudito*, seu bonis instructo moribus *vinum exiguum: & in dormiendo non laborabis ab illo*, non grauabit stomachum, & somnum vel auferet, vel molestum admodum reddet: *& non senties dolorem*, capitis, vel stomachi dolore non afficieris vino immodico agitato.

Vers.23.24. Vigilia, cholera, & tortura viro infrunito. Græcè, *inexplebili viro.* Id est, vir nimius in cibi, ac potus vsu vigiliæ, choleræ, ac torturæ molestiis afficitur. Vigiliæ quidem, quia qui nimio cibo aut potu se farciunt, somnum capere nequeunt: choleræ, aliqui enim cibi præsertim dulces in bilem vertuntur: torturæ, quia dolores stomachi parit saturitas. *Somnus* verò *sanitatis*, seu somnus sanitatem afferens, *in homine parco*, sobrio: *dormiet vsque mane: & anima illius cum ipso delectabitur*, quietè ac placidè dormiet; qui verò nimium comedunt, si dormiant, absurdis in somniis, & molestiis abundant.

Vers.25. Et si coactus fueris in edendo multum, aliis conuiuis te inuitantibus & vrgentibus ad comedendum, & bibendum: *surge è medio.* Græcè, *per medium*, aliorum conuiuantium, alij legunt, *in medio domorum*, siue in fine mensæ, cum poma bellariaque apponuntur, *euome* potiùs quàm infirmeris. Sic medici suadent: *& refrigerabit te, & non adduces corpori tuo infirmitatem.* * Collige ex præfatis, quàm exitiale sit & animo & corpori, in conuiuiis sobrietatis fræna laxari.]

Exitialis est animo ac corpori cibi saturitas.

Vers.26.27. Audi me fili, & ne spernas me, tibi salutaria dogmata dictantem: *& in nouissimo inuenies verba mea*, seu aliquando experieris, vera esse quæ dico. *In omnibus operibus tuis esto velox*, strenuus, acer, solers, circumspectus, industrius, & acutus. Omnia hæc Græcum vocabulum signat: *& omnis infirmitas non occurret tibi.* * Si verbum *velox* pro corporis exercitatione accipias, sensus erit, sanum viuere, qui corporis frequenti exercitio, seu motu prauos discutit humores.] * Si verò vox Græca *ἐντρεχὴς* solertem, & circumspectum significet, sensus erit, eos qui solerter cauent, ne nimio distendantur cibo, benè suæ consulere valetudini.]

Corporis exercitatione conseruatur valetudo.

Ex eiborum parsimonia.

Vers.28. Splendidum in panibus, seu in cibis, eum scilicet, qui domesticos quotidie, & cum opus est externos splendidè in cibo, vel in conuiuio tractat: *benedicent labia multorum.* * Liberalitati enim & munificentiæ semper est agnata laudatio; quia nihil iucundius quàm ex alieno penu splendidè victitare.] *Et testimonium veritatis illius fidele*, & testimonium, quod sit egregiè magnificus fidele est, & verum. * Græcè, *testimonium pulchritudinis*, seu nobilitatis illius verum est. Nam liberalitas & munificentia nobilium hominum est propria virtus.]

Liberali, & munifico agnata omnis laudatio.

Munificentia nobilium est propria virtus.

Vers.29. Nequissimo in pane murmurabit ciuitas. Auaro in pane distribuendo, seu contra auarum tota ciuitas murmurabit. * Aptè autem auarum appellauit *nequissimum*, quia auarus nullum non perpetrabit vitium, vt opes acquirat.] *Nequissimus*, itaque est auari nomen. *Et testimonium nequitiæ illius verum est.* Merito murmurat populus de eiusmodi hominis auaritia.

Auarus aptè Nequissimus appellatur.

Vers.30. Diligentes in vino noli prouocare. Strenuos potatores, quos Isaias *cap.5. 22. potentes ad bibendum vinum vocitat*, noli crebro ad bibendum prouocare; *multos enim exterminauit vinum*, cum ebrietas morbos graues concilier, & alia mala adducat, imò & mortem aliquandò, vt videre est in ebrio Holopherne gladio Iudith iugulato. 3.

Carpit ebrietatem.

Vers.31. Ignis probat ferrum durum, &c. Quemadmodùm ignis probat, & facit ferri temperaturam, cum illud partim igni immittitur, partim aqua immergitur; sic corda potatorum madidorum mero, & simul vini calore æstuantium cuius temperaturæ sint, apparet.

Vers.32. Æqua vita hominibus, vinum in sobrietate: vinum sobriè sumptum æquabilem & commodam vitam affert. *Si bibas illud moderatè, eris sobrius*, seu ebrietatem cauebis. Tigurina sic: *Vinum vitæ humanæ accommodatum est, cum temperatè bibitur.* * Vini vsus non est absolutè noxius, sed cum immoderatus: vitæ enim conseruandæ, imò producendæ est vinum appositum, cum temperatè hauritur.]

Vini vsus tẽperatè hausti valetudini est aptus.

Vers.33.34. Quæ vita est ei, qui minuitur vino, siue qui vino omnino caret? Breuis, & ægritudinibus plerumque obnoxia. *Quid defraudat vitam? Mors.* Ac si diceret, carere vino, aut illo non vti, vt faciunt abstemij, mors quidem est. * Quia corpori non ita salubris, vitam imminuit aquæ potus.

Vitam imminuit frequens aquæ potus.

Vers.35.36.37. Vinum in iucunditatem creatum est, & non in ebrietatem ab initio. Non creauit Deus vites vini parentes, vt homines ebrietate afficerentur, sed vt animus eorum hilaris redderetur? nam vinum lætificat cor hominis. *Exultatio animæ, & cordis vinum moderatè potatum, &c.*

Vers.38.39. Vinum multum potatum, seu vitium haustum immoderatè, *irritationem, & iram, & ruinas multas facit.* Vino enim calentes alij alios verbis prouocant ad iram, ex qua rixæ procedunt, & vulnera, *Amaritudo animæ est vinum multum potatum*, intemperanter namque sumptum crassis, crudis, & biliosis humoribus stomachum, & caput infestat, queis amaritudo, seu tristitia animi ingeneratur.

Plura ebrietas incommoda recensentur.

Vers.40. Ebrietatis animositas imprudentis offensio. Audacia & ira, quæ ex vino, ebrio adducitur, animositas verè non est, sed potius offendiculum ebrio imprudenter agenti, cum

sui non sit compos; *est enim minorans virtutem,* seu robur languidum reddens; *faciens vulnera,* seu irritans ad vulnera, & cædes.

Vers. 41. *In conuiuio vini non arguas proximum,* In conuiuio, in quo multum vini bibitur, ne cum compotatore contendas; facilè enim vino calentes iram concipiunt, & in alios profundunt: *& non despicias eum in iucunditate illius.* Nec tu, si fortè te immoderatè potioni non dedisti, despicias, vel irrideas alium qui factus hilarior inepta loquitur.

Vers. 42. *Verba improperij ne dicas illi;* ne fortè irascatur: *& non premas illum in repetendo,* debitum æqualis haustus, propinationibus illum vrgendo; nam id esset iniquum. Ex Græco, Ne illum *vrgeas*, vel *impellas.* Hoc enim esset inhumanum, cum potius deberes vacillantes illius gressus regere, ne impingat, & incommodum aliquod patiatur. Hinc infamis ebrietatis damna considera.]

CAPVT XXXII.

Quinque conditiones conuiuij ad eius decentiam Sapiens recenset.

1. RECTOREM te posuerunt? noli extolli: esto in illis quasi vnus ex ipsis. 2. Curam illorum habe, & sic conside, & omni cura tua explicita recumbe: 3. vt læteris propter illos, & ornamentum gratiæ accipias coronam, & dignationem consequaris corrogationis. 4. Loquere maior natu: decet enim te. 5. primum verbum diligenti scientia, & non impedias musicam. 6. Vbi auditus non est, non effundas sermonem, & importunè noli extolli in sapientia tua. 7. Gemmula carbunculi in ornamento auri, & comparatio musicorum in conuiuio vini. 8. Sicut in fabricatione auri signum est smaragdi, sic numerus musicorum in iucundo & moderato vino. 9. Audi tacens, & pro reuerentia accedet tibi bona gratia. 10. Adolescens loquere in tua causa vix. 11. Si bis interrogatus fueris, habeat caput responsum tuum. 12. In multis esto quasi inscius, & audi tacens simul & quærens. 13. In medio magnatorum non præsumas: & vbi sunt senes, non multum loquaris. 14. Ante grandinem præibit coruscatio: & ante verecundiam præibit gratia, & pro reuerentia accedet tibi bona gratia. 15. Et hora surgendi non te trices: præcurre autem prior in domum tuam, & illic auocare, & illic lude, 16. & age conceptiones tuas, & non in delictis & verbo superbo. 17. Et super his omnibus benedicito Dominum, qui fecit te, & inebriantem te ab omnibus bonis suis. 18. Qui timet Dominum, excipiet doctrinam eius: & qui vigilauerint ad illum, inuenient benedictionem. 19. Qui quærit legem, replebitur ab ea: & qui insidiosè agit, scandalizabitur in ea. 20. Qui timent Dominum, inuenient iudicium iustum, & iustitias quasi lumen accendent. 21. Peccator homo vitabit correptionem, & secundùm voluntatem suam inueniet comparationem. 22. Vir consilij non disperdet intelligentiam, alienus & superbus non pertimescet timorem: 23. etiam postquam fecit cum eo sine consilio, & suis insectationibus arguetur. 24. Fili sine consilio nihil facias, & post factum non pœnitebis. 25. In via ruinæ non eas, & non offendes in lapides: nec credas te viæ laboriosæ, ne ponas animæ tuæ scandalum: 26. & à filiis tuis caue, & à domesticis tuis attende. 27. In omni opere tuo crede ex fide animæ tuæ: hoc est enim conseruatio mandatorum. 28. Qui credit Deo, attendit mandatis: & qui confidit in illo, non minorabitur.

COMMENTARII.

1. *Prima conditio. sympofiarcha commus sit, & humilis.*

VERS. 1. *Rectorem te conuiuij posuerunt?* Sermo est de sympotiarcha, qui olim solebat vel suffragio, vel sorte deligi, vt ordini in conuiuiis seruando præesset. Vnde à variis auctoribus. *Modimperator, Rex conuiuij, Dictator, strategus Arbiter & Pater cœna,* appellatur. *Noli extolli: esto in illis quasi vnus ex ipsis,* ne præ cæteris te efferas, sed potius te aliis exæqua, licet conuiuali ea superior sis potestate.

Vers. 21. *Curam illorum habe,* venientes humaniter excipiens, suis locis collocans, & curans, vt nihil desideretur. *Et sic conside, & omni cura tua explicita, recumbe.* Cum ea omnia, quæ munus tuum requirit, expleueris, poteris considere, seu recumbere. * Dedecet Rectorem, seu Præsidem quiescere, donec circa subdi

Rector non quiescat, donec circa subditorum commoda necessaria prouideat.

ſubditorum commoditatem neceſſaria prouideat]

Verſ. 3. *Vt lateris propter illos*, videns omnibus eſſe ſatisfactum, eoſque ideo hilariter menſæ aſſidere: *& ornamentum gratia accipias coronam*, & coronæ inſtar, ſit tibi ad ornamentum gratiæ vel pulchritudinis, aut decentiæ tuæ, quod videant omnes, te benè, & ordinatè cuncta diſpoſuiſſe. * Profectò ſubditis aptè eſſe prouiſum, Rectoris eſt corona] *& dignationem conſequaris corrogationis*, id eſt, collectionem Symbolorum, & ferculorum, quam faciebant conuiuæ, vt eam quaſi tributum ſuo Modiperatori offerrent. Vocatur ergo, *dignatio corrogationis*, hoc eſt, corrogatio, qua conuiuæ dignantur conuiuio Præfectum.

Rectoris corona eſt ſubditis aptè eſſe prouiſum.

2. *Verſ.* 4. 5. *Loquere maior natu.* Hoc præceptum non ſpectat ad Sympoſiarcham, ſed ad alios conuiuas. *Decet enim te primum verbum diligenti ſcientia.* Decet ante alius locuturus, diligenti & exacta prudentia, quæ dicenda ſunt, præmeditari, vt ſcilicet loco, & tempori ſermo conueniat. *Et non impedias muſicam*, qua conuiuæ exhilarantur, & magnum eſt conuiuij condimentum.

Secunda conditio ſermonis ordinata eſt ſimul muſica.

Verſ. 6. *Vbi auditus non eſt, non effundas ſermonem.* Quia niſi adſint auditores, qui ſermonem calleant, nec ſcientia æſtimatur, nec dogma ſalutare admittitur. * Non autem dicit, vbi non ſunt auditus, ſed *auditus non eſt*, vt innuat, vnum ſufficere adeſſe auditorem, vt vtiliter ſeu decenter ſermo valeat proferri. Vnde taxantur Concionatores, qui indecenter & inutiliter ſe profundere ſermonem iudicant, cum exiguus audientium cœtus adeſt.] *Et importunè noli extolli in Sapientia tua*, noli ſapientem intempeſtiuè agere. Vel ne importunè producas ſermonem pluſquam oportet. * Longiores enim ſermones auditoribus pariunt faſtidium, & vtilitati minimè proſunt.]

Sufficit vnus auditor, vt Concionator poſſit vtiliter ſermonem agere.

Concio longior, quàm oportet, auditoribus parit faſtidium.

3. *Verſ* 7. *Gemmula carbunculi in ornamento auri*, &c. Vt carbunculus auro illigatus hilarius ſplendet: ita muſicorum concentus lætius efficit conuiuium. *Comparatio* eſt Græcè vocum compoſitio. Dicit autem *In conuiuio vini*. id eſt, in conuiuio, in quo largius merum propinatur.

Tertia conditio. Adſit muſica.

Verſ 8. *Sicut in fabricatione auri ſignum eſt ſmaragdi*, &c. Quemadmodum ſmaragdinum ſigillum auro diligenter elaborato inſertum fulget auguſtius: ſic in conuiuio iucundo, vbi temperate vinum hauritur harmonia ex multis cantoribus conflata delectat. * Dixit appoſitè *In iucundo & moderato vino*. Vini enim immoderatio iucundos nō reddit homines, ſed ſtupidos, & ad muſicam percipiendam ineptos.

Vt iucunditatem ex vino percipias, eo vtere moderate.

4. *Verſ.* 9. *Audi tacens, & pro reuerentia accedet tibi bona gratia.* Si numeros muſicæ tacens audieris, pro vrbanitate, quam ſenioribus loquentibus opportunè, & cantoribus exhibes, gratior illis exiſtes.

Quarta conditio: Adoleſcentes parcè loquantur, & modeſtè ſe gerant.

Verſ. 10. 11. *Adoleſcens loquere in tua cauſa vix.* Etiam cum tua intereſt, paucis admodum loquere. *ſi bis interrogatus fueris, habeat caput reſponſum tuum.* Cum loquuturus es, expecta ſemel ac iterum interrogati, nè repente reſpondens ineptam proferas ſententiam: & reſponſum tuum ad capita, (ex Græco) & ſummam breuem redige, ſeu ſummatim verbis paucis multa complectere.

Verſ. 12. *In multiſcio quaſi inſcius*, quaſi neſciens, & non intelligens, ac proinde parum loquens: *audi tacens, ſimul & quærens.* vt plurimum tacens, interdum tamen, interrogans edocearis.

Verſ. 13. *In medio magnatorum non præſumas.* ſi coram proceribus agis, te non illis exæques. *Et vbi ſunt ſenes, ne multum loquaris.* Vtilius enim tibi erit eos audire, quàm loqui. * Plerumque namque ſermo ſeniorum hallat Sapientiam.]

Senum ſermo plerumque halat ſapientiam.

Verſ. 14. *Ante grandinem præibit coruſcatio*, &c. Quemadmodum grandinem (Græcè *tonitruum*) coruſcatio comitatur: ita verecundiam gratia apud eos qui verecundum adoleſcentem aſpectant. * Aptè autem verecundia tonitruo comparatur, quia ſine timore non eſt, & hominem vt tonitru percellit.] Coruſcationi vero confertur gratia ob fulgoris iucunditatem. *Et pro reuerentia accedet tibi bona gratia*, & pro vrbanitate à te expreſſa, gratus aderis omnibus aſſidentibus.

Verecundia tonitruo comparatur.

Verſ. 15. 16. *Et hora ſurgendi non te tricet.* Cum tempus eſt è conuiuio ſurgendi, ne moras nectas: *præcurre autem prior in domum tuam*, domum tuam quamprimùm repete. *& illic auocare*, ſeu euocamentem à ſeriis, & animum tuum recrea: *& illic lude* cum familiaribus! *& age conceptiones tuas*, id eſt, animo, & arbitrio tuo morem gere, fac quidquid collibitum fuerit. *&* (vel ſed) *non in delictis & verbo ſuperbo.* Operam da animi laxationi, dummodo non pecces, non tumultueris, quemquam non lædas. * Licita quidem eſt, & neceſſaria corporis recreatio, imò aderit meritoria, ſi nullum in ludo v. gr. piaculum admiſceatur, & laxatio illa dirigatur ad colligendas vires, quas Dei litres obſequio]

Corporis recreatio poteſt eſſe non ſolùm licita, ſed & meritoria.

Verſ. 17. *Et ſuper his omnibus benedicito Dominum, qui fecit te: & inebriantem te ab omnibus bonis ſuis.* Dominum lauda, illi exhibe gratias largiſſimè te ſuis bonis ditantem. * Actionem gratiarum poſt materiale prandium gerendam edocemur.] * Vndè inſtruimur efficacius ad gratias Deo reddendas, cum è ſacerrimo Euchariſtico epulo ſurgimus, in quo nos munificentiſſimus ille Rex nos conctis ſuis bonis inebriauit.] 5.

Quinta conditio: Gratiæ Deo agantur.

Gratiæ agendæ poſt epulum.

Gratiæ gerendæ poſt conuiuium Euchariſticum.

Verſ. 18. *Qui timet Dominum, excipiet doctrinam eius; & qui vigilauerit ad illum*, ſolicitè orando, & in eius lege meditando, *inueniet benedictionem.* * Matutina hinc commendatur oratio Deo admodum grata, vndè ſpeciali eius benedictione donata.] 6.

Plura vtilia adijcit documenta.

Oratio matutina commendatur.

Verſ. 19. *Qui quærit legem, replebitur ab ea*: ſeu bonis illius locupletabitur: *& qui inſidiosè agit, ſcandalizabitur in ea* Et qui hypocrita eſt, (ſic Græcus) & alium ſe ſimulat ab eo, qui eſt, v. gr. pium & legis ſtudioſum, cum irreligioſus ſit & impios, offendet in lege, quia ob hypocriſim, & violatam legem. pœnas luet.

Verſ. 20. *Qui timent Dominum, inuenient iudicium iuſtum*, id eſt, facilè ex lumine naturali rationis, vel ſupernaturali fidei, aut ex Doctorum inſtructione, id quod iuſtum eſt, dignoſcet: *& iuſtitias quaſi lumen accendet*, ſeu iuſtitiæ opera exercebit, quæ aliis boni exempli ſplendore prælucceant. * Vir enim iuſtus tacens prædicat, & alios edocet, cum bene operatur.]

Iuſtus alios docet, cum bene operatur.

Verſ.

Verſ. 21. Peccator homo vitabit correptionem, & ſecundùm voluntatem ſuam inueniet comparationem. Græcè, *interpretationem.* Peccator correptionem non admittit, ſed quærit prætextus, excuſationes, & interpretationes legis, quas ad ſua deſideria accommodat, vt in ſuis peccatis poſſit hæreſcere. Lectio vulgatæ eundem ſenſum reddit, ſi dicas, peccatorem comparationem facere, cum verbi gr. dicit: Hoc alij faciunt, cur ego iubeor abſtinere? * Peccatoris profectò eſt, non mitiores licitè, ſed laxas omninò in lege interpretationes & opiniones à Doctoribus reprobatas requirere.] * Peccatoris eſt, præcepto Prælati ſibi iniucundo comparationes obiicere: cur hoc mihi, & non illi præcipitur?]

Peccatoris eſt, laxas legis quærere interpretationes.

Peccatoris eſt comparationes obiicere Prælato: cur hoc mihi, & non illi præcipitur.

Verſ. 22. 23. Vir conſilij non diſperdet intelligentiam. Vir prudens qui res ſuas conſilio regit, non negliget conſiderationem, & deliberationem; omnia enim circumſpiciet, & timebit. *Alienus, & ſuperbus non pertimeſcet timorem,* Qui alienus à conſilio eſt, ibi non timebit, vbi prudenter timendum fuiſſet. *Etiam poſtquam fecit cum eo ſine conſilio: & ſuis inſectationibus arguetur.* Etiam poſtquam cum eo, hoc eſt, cum timore aliquo, temerè & ſine conſilio operatus eſt, & ſuboriente etiam ſcrupulo, ne fortè illud eſſet peccatum: adhuc poſt factum non timet, ſed ſcrupulum deuorat, & ſibi omnia tuta fingit. Hic quidem arguetur temeritatis, cum inciderit in anguſtias propter ſuas inſectationes, ſeu propter ea, quæ auidè ſectatus eſt, & quorum cauſa diuinum timorem neglexit.

Verſ. 24. Fili, ſine conſilio nihil facias: & poſt factum non pœnitebis. * Quia vel proſperè ſuccedet euentus, re ex conſilio prudentum directa: vel ſi contra ſpem recurrat aduerſus, ea aderit conſolatio, te tuo ſolùm arbitrio non proceſſiſſe. Aptè quidem vulgariter dictitabis: *No lo erre por mi.*]

Nulla res ſine conſilio peragenda.

Verſ. 25. In via ruinæ non eas, & non offendes in lapides. A via, in qua facilè eſt cadere, & in præceps ruere, recede, ne offendicula te impellant ad lapſum. *Nec credas te,* viæ laborioſæ, qualis eſt illa, quæ lapidibus, & offendiculis abundat; *ne ponas animæ,* ſeu vitæ *tuæ ſcandalum,* ſeu offendiculum. * Per allegoriam hîc Sapiens ſignificat, negotia difficilia periculo, ac ruinæ proxima non eſſe capeſſenda.] * Si ſpiritum autem reſpicere lubeat, edoceris, a iuſto omninò fugiendas eſſe delinquendi occaſiones.]

Negotia temporalia ruinæ proxima capeſſenda non ſunt.

Fugiendæ occaſiones delinquendi.

Verſ. 26. Et à filijs tuis caue: & à domeſticis tuis attende. Monet etiam, ibi cauenda pericula, vbi omnia tuta eſſe videntur. Vnde etiam domi, & inter filios, & familiares vigilandum. * Si enim filij, aut famuli delinquant, obſtacula ſunt, quibus excidat pater, & herus, qui pro illis rationem Domino eſt redditurus.]

Ob filiorum aut famulorum peccata pater, vel herus ſupplicio afficitur.

Verſ. 27. In omni opere tuo crede ex fide animæ tuæ. Sequere credulitatem animæ tuæ, id eſt, tuæ conſcientiæ dictamen: *Hoc eſt enim conſeruatio mandatorum,* ſic enim mandata, & diuinam legem ſeruabis.

Verſ. 28. Qui credit Deo, attendit mandatis implendis. Vnde ſuſpectum quodammodo in fide dixerim, eum, qui Dei contemnit legis obſeruationem. * Profectò aliquos vidi tam impudenter Dei mandata violare, vt atheiſmo laborare videantur.] *Et qui confidit in illo, non minorabitur,* ſeu detrimentum non accipiet.

Qui impudenter Dei mandata violat atheiſmo laborare videtur.

CAPVT XXXIII.

Deſcribit Siracides diuinam Sapientiam prouidè ſeparantem bonos à malis, & ſuum cuique rei contrarium tribuentem, ad plenitudinem, & ornatum vniuerſi. Monet, prudentis non eſſe, ſeſe ante obitum exheredare; nec ſeruis facilè indulgendum.

1. TIMENTI Dominum non occurrent mala, ſed in tentatione
Deus illum conſeruabit, & liberabit à malis. 2. Sapiens non
odit mandata & iuſtitias, & non illidetur quaſi in procella
nauis. 3. Homo ſenſatus credit legi Dei, & lex illi fidelis.
4. Qui interrogationem manifeſtat, parabit verbum, & ſic
deprecatus exaudietur, & conſeruabit diſciplinam, & tunc
reſpondebit. 5. Præcordia fatui quaſi rota carri, & quaſi
axis verſatilis cogitatus illius. 6. Equus emiſſarius, ſic & amicus ſubſannator,
ſub omni ſupraſedente hinnit. 7. Quare dies diem ſuperat, & iterùm lux lucem,
& annus annum à Sole? 8. A Domini ſcientia ſeparati ſunt, facto Sole, & præ-
ceptum cuſtodiente. 9. Et immutauit tempora, & dies feſtos ipſorum, & in illis
dies feſtos celebrauerunt ad horam. 10. Ex ipſis exaltauit & magnificauit Deus,
& ex ipſis poſuit in numerum dierum. Et omnes homines de ſolo, & ex terra, vn-
de creatus eſt Adam. 11. In multitudine diſciplinæ Dominus ſeparauit eos, &
immutauit vias eorum. 12. Ex ipſis benedixit, & exaltauit: & ex ipſis ſanctifica-
uit, & ad ſe ſupplicauit: & ex ipſis maledixit, & humiliauit, & conuertit illos à
ſeparatione ipſorum. 13. Quaſi lutum figuli in manu ipſius, plaſmare illud & diſ-
ponere.

ponere. 14. Omnes viæ eius secundùm dispositionem eius: sic homo in manu il-
lius, qui se fecit, & reddet illi secundùm iudicium suum. 15. Contra malum
bonum est; & contra mortem vita: sic & contra virum iustum peccator. Et sic
intuere in omnia opera Altissimi. Duo & duo, & vnum contra vnum. 16. Et
ego nouissimus euigilaui, & quasi qui colligit acinos post vindemiatores. 17. In
benedictione Dei & ipse speraui: & quasi qui vindemiat, repleui torcular. 18. Res-
picite quoniam non mihi soli laboraui, sed omnibus exquirentibus disciplinam.
19. Audite me magnates, & omnes populi, & rectores Ecclesiæ auribus percipi-
te. 20. Filio & mulieri, fratri & amico, non des potestatem super te in vita tua: &
non dederis alij possessionem tuam: ne fortè pœniteat te, & deprecaris pro illis.
21. Dum adhuc superes & aspiras, non immutabit te omnis caro. 22. Melius est
enim vt filij tui te rogent, quàm te respicere in manus filiorum tuorum. 23. In
omnibus operibus tuis præcellens esto. 24. Ne dederis maculam in gloria tua.
In die consummationis dierum vitæ tuæ, & in tempore exitus tui distribue here-
ditatem tuam. 25. Cibaria, & virga & onus asino: panis, & disciplina, & opus
seruo. 26. Operatur in disciplina, & quærit requiescere: laxa manus illi, & quæ-
rit libertatem. 27. Iugum & lorum curuant collum durum, & seruum incli-
nant operationes assiduæ. 28. Seruo maleuolo tortura & compedes: mitte illum
in operationem, ne vacet: 29. multam enim malitiam docuit otiositas. 30. In
opera constitue eum: sic enim condecet illum. Quòd si non obaudierit, curua illum
compedibus, & non amplifices super omnem carnem: verum sine iudicio nihil fa-
cias graue. 31. Si est tibi seruus fidelis, sit tibi quasi anima tua: quasi fratrem, sic
eum tracta: quoniam in sanguine animæ comparasti illum. 32. Si læseris eum iniu-
stè, in fugam conuertetur: 33. & si extollens discesserit, quem quæras, & in qua via
quæras illum, nescis.

COMMENTARII.

1\.

Diuina Sapientia facit bonorum & malorum di[scri]men. Mala, & ærumnæ quæ torquent iustú, verè mala non sunt, cum deser[ui]ant ad meritum.

VERS. 1. *Timenti Dominum non occurrent mala, &c.* Nullis malis, nullis incommodis iustus afficietur, quia si diaboli tentationes irruant, eum tutabitur Dominus, ne vincatur. * Reliqua autem mala, seu ærumnæ, quæ ei possunt occurrere, verè mala non sunt, sed bona omninò, siquidem iusto patienter sustinenti ea proficiunt ad meritum. Vnde veraciter potest affirmari Iusto *non occurrent mala.*]

Vers. 2. Sapiens non odit mandata, & iustitias. Id est, diligit: (ex Miosi, qua minus dicitur, quàm significatur) *& non illidetur, quasi in procella nauis*, quia amans, & seruans legem, non faciet æternæ salutis naufragium.

Vers. 3. Homo sensatus, seu qui intellectu, prudentia pollet, *credit legi Dei fideliter* (sic Græcus) versatur in lege; vel fidelis est legi, se totum ei gubernandum permittit: *& lex illi fidelis*, vt ab eo mala auertat cuncta, & bona omnia conciliet. * Si fidelis custos legis extiteris, ipsa lex tui fidelis custos erit.]

Lex fidelis custos erit e[i]us, [qui] illam fideliter custodit.

Vers. 4. Qui interrogationem manifestat, parabit verbum. Qui interrogationem sibi factam per aptam responsionem manifestare cupit, præmeditabitur, quid sit dicturus, nec statim ad respondendum prosiliet: *& sic deprecatus exaudietur*, præmissa scilicet, oratione, fusis precibus, vt consentanea loco, tempori, & interrogationi valeat respondere. * Nullum piaculum in sermone committet, qui prius orat, quàm loquatur.] *Et conseruabit disciplinam, & tunc respondebit.* In Græco est. *Colligabit disciplinam*, methodum, ordinem & connexionem dicendorum exprimet, vnde opportunè semper respondebit.

Antequam loquaris, ora[tionem] præ[mitte].

Vers. 5. Præcordia fatui quasi rota carri, mens fatui instabilis est instar rotæ currus, quæ semper circumagitur: *& quasi axis versatilis cogitatus illius*: & cogitationes illius assimilantur modiolo rotæ, cui illius radij sunt infixi versatili quidem, vt cogitationum fatui instabilitatem exprimat.

Vers. 6. Equus emissarius, &c. Equus emissarius est, qui ad equas emittitur, vt eas grauidas reddat. Quemadmodùm equus huiusmodi sessoris directioni paret, & fræno obedit interim dum ab armento equarum longe abest: cum verò illas videt, sessorem arripit, quo non vult, aut illum dorso excutit; ita fictus amicus cum vtilitas aut voluptas effulget, blanditur, amico consentit, voluntati illius se accommodat: alioqui leges violat & perrumpit amicitiæ, vt suis commodis deseruiat.

Vers. 7. Quare dies diem superat, &c. Quid causæ est, quod vna dies, & lux aliam præcellat, dies scilicet festus diem profestum: cum omnis lux dierum anni à Sole profluat, ac proinde secundum naturam dies omnes eiusdem sint rationis?

Vers. 8. A Domini scientia separati sunt, facto Sole, & præceptum custodiente. Non casu sed diuina prouidentia inducta est huiusmodi varietas dierum festorum, & profanorum, post Solem iam factum, & cursum suum tenentem, illoque naturales dies efformantem. Diuina enim positiua lege Sabbati quies & festa Paschæ, Pentecostes, &c. iussi sunt Hebræi in lege Mosis celebrare.

Vers. 9. Et immutauit tempora, &c. Variè disposuit Deus tempora, vt colerent dies festos ab hora & ad horam constitutam iuxta illud

Leuit.23.32. *A vespera vsque ad vesperam celebrabitis Sabbata vestra*, & sic de aliis festis, quæ certo anni tempore recurrebant, & certa quadam hora incipiebant, & terminabantur.

Vers.10. Ex ipsis exaltauit, & magnificauit Deus. Ex ipsis naturalibus diebus aliquos præstantiores fecit Deus vt scilicet celebritate festorum essent insignes: *& ex ipsis posuit in numerum dierum*, & reliquos dies nullo speciali honore affecit, sed tantum sunt numerus ad perficiendos menses, & annos. *Et omnes homines de solo, & ex terra, vnde creatus est Adam.* Est apodosis similitudinis hoc sensu: sicomnes homines ex terra ex solo sumpta facti sunt: ex ipsis tamen hominibus aliquos elegit Dominus, aliquos verò non elegit.

Vers.11. In multitudine disciplinæ Dominus separauit eos, id est, sua infinita Sapientia Deus hanc hominum electorum & non electorum dispusuit varietatem: *& immutauit vias eorum.* Quia fecit, vt alij aliam vitæ rationem sequerentur, & varios amplecterentur status. Et quia alios effecit sapientes, & sanctos: alios verò in sua insipientia, ac peccatis dereliquit. * Si intellectu polles, si à peccatorum via longè abes, scito te hoc maximo Dei beneficio accepisse, vt ei gratias semper referas.]

Qui intellectu pollet & à via peccatorum recedit, sciat, se id magno Dei beneficio accepisse.

Vers.12. Ex ipsis benedixit, & exaltauit: & ex ipsis sanctificauit, & ad se applicauit, ad se ex hominibus plures applicuit, vt essent populus Dei, eiusque familia & Ecclesia: & ex hisce fidelibus aliquos speciatim ob egregiam sanctitudinem suos effecit. *Et ex ipsis maledixit, & humiliauit, &c.* Plurimos ex hominibus maledixit, relinquens eos in sua vilitate & abiectione, & subuertit eos à stationibus, siue sedibus eorum. Quod de Chananæis intellexerim, quibus eiectis, Israëlitæ in eorum regionem fuerunt inducti.

Vers.13. Quasi lutum figuli in manu ipsius plasmare illud, & disponere. Quemadmodum figulus ex eodem luto vasa efficit alia in honorem, alia in contumeliam (vti ait Paulus *Rom. 9.21.*) ita ex hominibus luteis quidem alios elegit, alios non elegit.

Vers.14. Omnes viæ eius secundùm dispositionem eius. Omnes figuli actiones & plasmationes sunt secundùm eius dispositionem, ac beneplacitum. *Sic homo in manu illius, qui se fecit, & reddet illi secundùm iudicium suum.* Ita Deus pro arbitratu suo alios elegit, non elegit alios, quod rectum quidem est, & malo vitio suo peccantes punit, vt meriti sunt.

Vers.15. Contra malum bonum est, &c. Causam reddit, cur hæc bonorum & malorum, iustorum & peccatorum distinctio sit in mundo, asserens, in aliis quoque rerum generibus hanc oppositionem apparere. Nam res malæ bonis opponuntur, v.gr. vitæ mors: haud aliter peccator iusto opponitur. * Profectò maiorem inuenio inter iustum & peccatorem differentiam, quàm inter vitam & mortem, quia mors vna corporis est, alia animi: illa animum à corpore separat, hæc totum hominem à Deo seiungit.] *Et sic intuere in omnia opera Altissimi: Duo & duo, & vnum contra vnum.* Recole Dei opera, & videbis, multa esse oppositorum paria, quorum alterum contra alterum pugnat: sic calor frigori est contrarius, humiditati siccitas, &c.

Maior differentia est inter peccatorem & iustum quàm inter vitam & mortem.

Vers.16. Et ego nouissimus euigilaui, & quasi qui colligit acinos post vindemiatores. Græcè, vt *calamos vel spicas post messem colligens.* Modestè Siracides se cum spicilegis comparat, reliquos autem Scriptores sacros cum messoribus aut vindemiatoribus, quorum messis copiosa est, seu vber & multiplex doctrina. Nouissimum autem se euigilasse dicit, quia omnes sacri Libri veteris testamenti, exceptis Machabæorum voluminibus, ante Ecclesiasticum scripti fuere. * Nullus Auctor se existimet messem, aut vindemiam doctrinæ facere: tot enim scripti sunt pleni eruditione, ac doctrina libri, vt diligentior & acutior Scriptor spicilegus iam sit, non messor: & post vindemiam vberrimam acinorum collector.] 2.

Doctrinam salutarē tradituros, captat auditorū attentionem.

Omnes huius temporis scriptores spicilegi sunt, non messores, & post vindemiam acinos colligunt.

Vers.17. In benedictione Dei & ipse speraui: diuina ope & fauore ego nitor. *Et quasi qui vindemiat, repleui torcular*, racemationem meam Deus suo beneficio in iustam vindemiam conuertit. Meritò qui se modestè deiecit cum colligentibus acinos post vindemiam, fit à Domino vindemiator, vberrimam faciens torcularis affluentiam. Quia hoc est humilitatis ingenium deiectione exaltari.]

Humilitas deiectione exaltatur.

Vers.18. Respicite, quoniam non soli mihi laboraui, sicut qui acinos colligit, soli sibi laborat: *Sed omnibus requirentibus disciplinam*, torcularis in morem, omnibus disciplinæ sacræ succum effundo. Ergò.

Vers.19. Audite me magnates, &c. Superiorum enim ac populi Rectorum est quod rectum est cognoscere, & alios erudire. * Quomodo subditus callebit, quod Superior ignorat? Vndè Sapiens Rectores instruere curat, vt ab eis subditi erudiantur.]

Si nescit superior, subditus ignorabit.

Vers.20. Filio & mulieri: fratri & amico non des potestatem super te in vita tua, filio, vxori, fratri, amico haud tradas super te dominium, eis committendo domus gubernationem: *Et non dederis aliis possessionem tuam* & multo minus donatione bona tua, dum viuis in eos transferas. *Nè fortè pœniteat te, & depreceris pro illis.* Pœnitebit te postea, & necessarium tibi fortasse erit te fieri supplicem, & quæ necessaria habebis ad victum aut cultum vix precibus obtinere. * Insipiens proculdubio est, qui hominibus viuens sua bona cedit. Hominibus, inquam. Solus enim Deus quæ ab homine viuenti accipit cum quæstu vel hìc in rem eius conuertit.] 3.

Monet, prudentes ab esse se ante mortem exhæredare.

Soli Deo potest quis dum viuit sua bona cedere, qui cū quæstu restituit.

Vers.21. Dum adhuc superes & aspiras, non immutabit te omnis caro. Dum viuis, & spiritum, aurámque vitalem hauris, non alienes, (sic Græcus) aut vendas te, vel libertatem tuam cuicumque etiam coniunctissimo, licet tibi blandiatur, & multa promittat.

Vers.22. Melius enim est, vt filij tui te rogent, quam te respicere in manus filiorum tuorum. Melius est, vt filij tui pendeant à te rerum tuarum dominium & administrationem retinente: quàm in manus filiorum anxiè respicere, quomodo catelli assolent, quibus aliquid cibi, quo alantur, proiicitur. * Multi enim filij postquam parentum bona ab eis donata possident, tanquam canes eos tractant, stricta manu eis necessaria exhibentes.]

Taxantur filij, qui parentibus, à quibus bona acceperunt, strictim necessaria præstant.

Vers.23. In omnibus tuis præcellens esto. Græcè, *excellens*, eximius, superans, vt scilicet ex aliis non dependeas, sed omnia domi tuæ à te

pendere,

& tuæ dispositioni parere satagas.

Vers. 24. Ne dederis maculam in gloria tua, teipsum dehonestando animo degeneri, & filiis, vxori, aut famulis permittendo, vt pro te dominentur. * Se procul dubio dehonestat, qui cum à Deo factus sit sui, ac suæ substantiæ dominus, se, & substantiam ab aliis regi, ac dis[p]oni permittit.] *In die consummationis vitæ tuæ, [i]n mortis, & in tempore exitus tui distribue hæreditatem tuam*, domui tuæ dispone, & hæredem quem debes, aut libuerit, constitue.

Se dehonestat, qui Dominus cum sit, se & res suas ab aliis regendas permittit.

4 *Vers. 25. Cibaria & virga & onus asino: & disciplina & opus seruo.* Sicut iumento dandum est fœni pabulum, vt onus valeat apportare, & si desidi virgæ percussio est addicenda: haud aliter cibus conueniens dandus est seruis, sed onus imponendum, ne otio torpeant: & si deliquerint, flagris excipiendi. * Loquitur de mancipiis, non de famulis mercenariis. Quos quidem libertate fruentes turpe esset ab hero [ve]rberari.]

Turpe est, herum famulum, vt mancipium ita castigare, cum sit liber.

Vers. 26. Operatur in disciplina, & quærit requiescere. Serui, qui animo vere seruili sunt, verberum solummodò timore operantur: agnatum enim est illis requiem, & otium procurare. *Laxa manus illi, & quæret libertatem.* Remitte aliquid de custodia, & disciplina, vel laxa compedes, & catenas, quibus adstringitur, statim non tibi gratus erit, quòd humaniter illum tractes, sed de fuga cogitabit, qua se in libertatem asserat. * Nam qui animo seruili est, ex accepto beneficio ansam arripit ad iniuriam.]

Qui animo seruili est, ex accepto beneficio, ansam arripit ad iniuriam.

Vers. 27. Iugum, & lorum curuant collum durum, &c. Quemadmodum boues, asini, iugo iniecto, & loris, quibus constringuntur, aut verberantur domiti submittuntur: haud aliter seruum contumacem assiduus operis labor domat, & frangit.

Vers. 28. 29. Seruo maleuolo. seruus malus, verbi gratia, fur, ebriosus, &c. torquendus est, vel in pœnam delicti, vel ad veritatem eliciendam, & compedibus, ac carcere coërcendus. *Mitte illum in operationem ne vacet*, iniunge illi operum laborem, ne otio torpeat; *multam enim malitiam docuit otiositas.* * Otium quippè est omnium malitiarum ac criminum machinator.]

Otium est omnis malitiæ machinator.

Vers. 30. In opera constitue eum, coge illum operari, fodere v. gr. aut aliud huiusmodi laboriosum opus exercere; *sic enim condecet illum. Quod si non obaudierit, curua illum compedibus, & non amplifices super omnem carnem.* Græcè, *non abundes in omni carnem.* Ne sis nimius vrgendo ad opus laboriosum, & continuum omnem carnem, scilicet seruorum, ac brutorum corpora, quæ quidem nimio labore deficiunt. * In onere imponendo seruis, recordetur herus se ex fragili carne coalescere, seruumque suum ex eadem esse efformatum.] *Verum sine iudicio nihil facies graue.* Ne in seruum quidem grauiter animaduertas sine iudicio, illo scilicet, non audito, ac te maturè non examinata.

In onere imponendo seruis, aut famulis, recordetur herus se & seruum ex eadē carne esse formatos.

Vers. 31. Si est tibi seruus fidelis, sit tibi quasi anima tua: quasi fratrem sic eum tracta, &c. Seruum fidelem æstima quasi fratrem, imò sicut teipsum, comparasti enim eum tibi *in sanguine*, hoc est, ad sanguinem animæ tuæ, vt scilicet, sanguinem, & vitam tuam foueret, & tueretur, famulandu tibi, & pro te, cum opus fuerit, vitam, & sanguinem in discrimen obiiciendo. * Ergo si fidelis seruus tuam tuetur vitam, eum vt propriam vitam debes æstimare.]

Seruus fidelis, vt propria vita æstimandus ab hero est.

Vers. 32. 33. Si læseris eum iniustè, in fugam conuertetur, fugam arripiet: non verò si iustè lædatur. Ille enim, quem conscientia accusat, reluctari non audet: iniuria verò vel mancipia excitat ad insolita.] *Et si extollens discesserit, &c.* Si se extollens & efferens, fugam arripuerit, eum reducere non poteris, quia latebras quæret, vt lateat fuga, & quamprimùm se proripiet, ne illum alloqui valeas.

Iniuria, vel mancipia afficit.

CAPVT XXXIV.

Agit Sapiens de vanitate somniorum, de tentationum vtilitate, de spe in Deo figenda, de mercede pauperum non fraudanda.

1 VANA spes, & mendacium viro insensato: & somnia extollunt imprudentes. 2. Quasi qui apprehendit vmbram, & persequitur ventum: sic & qui attendit ad visa mendacia. 3. hoc secundùm hoc visio somniorum: ante faciem hominis similitudo hominis. 4. Ab immundo quid mundabitur? & à mendace quid verum dicetur? 5. Diuinatio erroris, & auguria mendacia, & somnia malefacientium, vanitas est. 6. Et sicut parturientis, cor tuum phantasias patitur. nisi ab Altissimo fuerit emissa visitatio, ne dederis in illis cor tuum: 7. multos enim errare fecerunt somnia, & exciderunt sperantes in illis. 8. Sine mendacio consummabitur verbum legis, & Sapientia in ore fidelis complanabitur. 9. Qui non est tentatus, quid scit? Vir in multis expertus, cogitabit multa: & qui multa didicit, enarrabit intellectum. 10. Qui non est expertus, pauca recognoscit: qui autem in multis factus est, multiplicat malitiam. 11. Qui tentatus non est, qualia scit? qui implanatus est, abundabit nequitia. 12. Multa vidi errando, & plurimas verborum consuetudines.

 13. Ali

13. Aliquoties vsque ad mortem periclitatus sum horum causa, & liberatus sum
gratia Dei. 14. Spiritus timentium Deum quæritur, & in respectu illius benedice-
tur. 15. Spes enim illorum in saluantem illos, & oculi Dei in diligentes se.
16. Qui timet Dominum, nihil trepidabit: & non pauebit: quoniam ipse est spes
eius. 17. Timentis Dominum beata est anima eius. 18. Ad quem respicit, & quis
est fortitudo eius? 19. Oculi Domini super timentes eum, protector potentiæ,
firmamentum virtutis, tegimen ardoris, & vmbraculum meridiani, 20. depreca-
tio offensionis, & adiutorium casus, exaltans animam, & illuminans oculos, dans
sanitatem, & vitam, & benedictionem. 21. Immolantis ex iniquo oblatio est ma-
culata, & non sunt, beneplacitæ subsannationes iniustorum. 22. Dominus solus
sustinentibus se in via veritatis & iustitiæ. 23. Dona iniquorum non probat Altis-
simus, nec respicit in oblationes iniquorum: nec in multitudine sacrificiorum eo-
rum propitiabitur peccatis. 24. Qui offert sacrificium ex substantia pauperum,
quasi qui victimat filium in conspectu patris sui. 25. Panis egentium vita paupe-
rum est: qui defraudat illum, homo sanguinis est. 26. Qui aufert in sudore pa-
nem, quasi qui occidit proximum suum. 27. Qui effundit sanguinem, & qui frau-
dem facit mercenario, fratres sunt. 28. Vnus ædificans, & vnus destruens:
quid prodest illis nisi labor? 29. Vnus orans, & vnus maledicens: cuius
vocem exaudiet Deus? 30. Qui baptizatur à mortuo, & iterùm tangit eum,
quid proficit lauatio illius? 31. sic homo qui ieiunat in peccatis suis, &
iterùm eadem faciens, quid proficit humiliando se? orationem illius quis
exaudiet?

COMMENTARII.

1.
De vanitate somniorum agit.

ERS. 1. *Vana spes, & mendacium viro insensato.* Spes quas sibi stultus fingit, vanæ sunt, & fallaces. *Et somnia extollunt imprudentes.* Vnde sibi illudi patitur adeò, vt etiam somniis suis confidat, ac ex eis superbè extollatur. * Et quidnam est, ex quo superbi efferuntur nisi somnium? Verè enim non habent, vnde efferri valeant]

Superbi non habent, vnde verè efferri possint, cuncta sunt somnia.

Vers. 2. *Quasi qui apprehendit vmbram, &c.* Non minus illuduntur ij, qui somniis fidem dedunt, quàm illi, qui ventum, vel vmbram apprehendere procurant.

Vers. 3. *Hoc secundùm hoc visio somniorum.* Visio somniorum non est aliud, quàm repræsentatio quædam, qua *hoc est secundùm hoc*, id est, hoc huic apparet simile. *Ante faciem hominis similitudo hominis*, id est, sicut cum ante faciem hominis collocatur speculum, in quo facies hominis apparet. Somnium itaque non est res ipsa, vel rei veritas, sed solùm inanis imago, vel vmbra rei, vti imago in aqua, vel in speculo, quam pueri rem veram esse existimant.

Vers. 4. *Ab immundo quid mundabitur, &c.* Quemadmodum immundus res alias mundare nequit, cum potius sit aptus illas inquinare; ita somnia cum sint mendacia, verum non possunt edocere, nec coniectores qui illa interpretantur vera valent præfari, cum mendacio nitantur.

Vers. 5. *Diuinatio erroris & auguria mendacia, & somnia malefacientium vanitas est.* Diuinatio erronea, quæ ab errore proficiscitur, purà à dæmone, mago, sagis: falsa auguria ex auium volatu, garritu, &c. queis res futuræ significari creduntur: somnia hominum iniquorum, qui contrà Dei legem somniis suis attendunt ideoque in mendacium induci se sinunt: vanitas procul dubio est.

Vers. 6. 7. *Et sicut parturientis cor tuum phantasias patitur, &c.* Si somniis mendacibus credas, multos tibi ingerent timores, & perturbationes, quæ pectus tuum excrucient ad eum modum, quo partui proximæ mulieres assolent excruciari, nisi Dei ope protegaris. *Multos enim errare fecerunt somnia, &c.* * Miror sapientem dixisse *Multos* masculino in genere. Credebam namque solas mulieres somniis fidem adhibere.

Mulierum est somniis adhibere fidem.

Vers. 8. *Sine mendacio consummabitur verbum legis, &c.* In tota lege nullum adest mendacium, quia à Deo summa veritate habet ortum: & quamuis doctrina, quæ in lege diuina & in sacris litteris continetur, obscura aliquando, & perplexa esse videatur: tamen si quis illam frequenter verset, corde fideli meditando, facilem illam inueniet, & ad illius arcana callenda admittetur. Faciliùs, qui non intelligit, fidelem adeat Magistrum, & planum sensum legis, illius accipiet ex ore. * Edocemur, à fidelibus & doctis viris, siue à libris Sapientum difficilium Sacræ Scripturæ locorum intelligentiam capiendam.]

Edocemur à doctis viris vel libris. Difficilium Scripturæ locorum intelligentiam perquire.

Vers. 9. *Qui non est tentatus, quid scit?* Qui nullis casuum variorum tentationibus iactatus non est, non potest rerum experientiam habere. * Experientia enim plùs, quàm Doctrinæ theorica prodest.] *Vir in multis expertus cogitabit multa.* Ex Græco, qui multùm peregrinatus est, & multa loca peruagatus, multa præuidebit, quæ cauenda sint, & varios modos se expediendi facilè inueniet. *Et qui multa didicit, enarrabit intellectum*, de rebus sapienter pronunciabit. Vtilius tibi ad litem, & ad valetudinem expertum litibus Aduocatum, & ægritudinibus Medicum adire, quàm peritos in Academiis Doctores.]

2.
De tentationum vtilitate agit.

Experientia plùs docet, quam doctrina.

Aduocatum in litibus, & Medicum in ægritudinibus expertum elige potiùs quam in theorica perdoctum.

Vers. 10. *Qui non est expertus, pauca recognoscit, &c.* Qui variis casibus tentatus non est

eſt, rerum experientiam non habet, pauca callere poteſt: qui verò in multis caſibus factus eſt expertus, auget prudentiam ad rerum aptam expeditionem. Hîc *malitiam* in bonam partem ſumit, vt *aſtutia* paſſim in ſacris vſurpatur.

Verſ. 11. *Qui tentatus non eſt, qualia ſcit, &c.* Sicut qui nullis caſibus iactatus eſt, experientia caret: ſic qui *implanatus* ſæpè fuit, aut *deceptus* (Græcus ſic) ab aliis, *nequitiâ*, ſeu prudentiâ, aſtutiâ abundabit ad huiuſmodi aliorum nequitiam agnoſcendam, ne rurſum decipiatur, & alios poſſit à ſimilibus periculis docendo amouere. Operæ pretium eſt, Magiſtrum theoricè malitiam, & iniquitatem callere, vt opportunè doceat alios ab illa recedere: nimia enim ſinceritas in Magiſtro ei prodeſſe poteſt, ſed nocet diſcipulis.]

Oportet Magiſtrū callere malitiā vt ab ea alios auertat.

Verſ. 12. *Multa vidi errando*, hûc & illûc diſcurrendo, multa experimento attigi, *& plurimas verborum*, id eſt, rerum hominumque *conſuetudines*, & mores ſum expertus.

Verſ. 13. *Aliquoties vſque ad mortem periclitatus ſum horum cauſa, &c.* Propter peregrinationum diſcrimina latronum, naufragiorum, calumniarum, quibus peregrini in alieno ſolo ſolent circumueniri, non ſemel lethale ſubij periculum; à quo quidem ſui Dei protectione ereptus.

Verſ. 14. *Spiritus timentium Deum quæritur, &c.* A Deo quæritur, ſeu requiritur in homine ſpiritus timoris, ſeu ſibi fidentes quærit vt ſeruet, & à periculis eripiat: & cum cœperit illum Deus benignis oculis reſpicere, benedicetur, & omni bonorum genere abundabit. Ideò à Domino à tot periculis liberatus fui. * Cùm iter inſtituis, præcipua præparatio ſit peccatorum confeſſio, aut contritionis actus; hoc enim præſidio munitus à cunctis periculis erueris.]

Cùm iter veliſ inſtituere, conſciētiam purga vt à periculis viā euadas.

Verſ. 15. *Spes enim illorum in ſaluantem illos: & oculi Dei in diligentes ſe.* Quemadmodùm enim qui ſuam ſpem locauerunt in Domino, ad illum reſpiciunt, & ab eo opem implorant: ita viciſſim Deus illos reſpicit, & bonorum copiam in illos immittit.

3.
De ſpe in Deo figenda.

Verſ. 16. 17. *Qui timet Dominum, nihil trepidabit, &c.* Qui Deum timet, non ſolùm aderit ab irruentibus malis ſecurus, verùm & ab ipſo incommodi metu liber erit. * Timor enim Dei alium quemcumque timorem expellit.] *Timentis enim Dominum beata eſt anima eius.* * Anima timentis Deum quaſi in beatitudinis degit ſtatu, quem nulla poſſunt tentare pericula, nulla terrere incommoda.]

Timor Dei alium quemcūque timorem expellit.

Qui timet Deū ſe quaſi in ſtatu beatitudinis degit.

Verſ. 18. 19. 20. *Ad quem reſpicit, & quis eſt fortitudo eius?* quem ſpectat, quo nititur? Certè Deo. Vndè *Oculi Domini ſuper timentes eum, &c.* Deus reſpicit reſpicientem ſe, vt ſit ei protector potentiſſimus, vires roborans, in malorum ardore tegumentum, ne adurentibus tentationibus ſuccumbamus; eſt enim nobis quaſi vmbraculum in meridiano æſtu. * Cùm luxuriei æſtu moleſtè afficeris, ad quem reſpicis, & quis eſt fortitudo tua? Si refrigerium, ſi victoriam ambis reſpice in faciem Chriſti tui, cuius reſpectus te illicò à tentatione liberabit. Reſpice, vt reſpiciaris.] Deus quidem erit *Deprecatio* (Græcè, *euitatio*) *offenſionis, & adiutorium caſus*, ſeu auxilium, ne cadas; *exaltans animam*, ſeu erigens, cum in malum aliquod ſiue culpæ, ſiue pœnæ prolabitur: *& illuminans oculos*, ignorantiam pellendo, & cœleſte lumen, quo dirigaris immittendo: *dans ſanitatem, & vitam*, mentis, & corporis: *& benedictionem*, ſeu omne bonorum genus tribuens.

Cum luxuriæ æſtu afficeris, Chriſtū aſpice, & ipſe te reſpiciens à tentatione liberabit.

Verſ. 21. *Immolantis ex iniquo, oblatio eſt maculata.* Qui ex raptis, vel alioqui ex malè partis curat ſacrificium offerre, errat; nam huiuſmodi victima quaſi polluta Deo admodum diſplicet. * Docemur res iniuſtè partas proprio domino reſtituendas eſſe, nec ſatisfacere, qui pauperibus, diſtribuit, aut animarum purgatorij ſuffragio eas litat, niſi caſu, quo proprius Dominus poſt factam diligentiam ignoretur.] *Et non ſunt beneplacita ſubſannationes iniuſtorum.* Deum enim irridet, & paruipendit, qui rem illi offert ingratam.

Non ſatisfacit debito, quiſquem iniquè partam pauperibus diſtribuit, ſi proprius adeſt Dominus.

Verſ. 22. *Dominus ſolus ſuſtinentibus ſe*, ſeu expectantibus, & illi ſeruientibus *in via veritatis, & iuſtitia*, id eſt, iuſtè partis, & non raptitiis. Ac ſi diceret, ſolùm Deo placent, quæ illi offeruntur iuſtè acquiſita. Deus à te vult propria accipere, non aliena.

Verſ. 23. *Dona iniquorum non probat Altiſſimus, &c.* Non ſolùm reſpuit Deus victimam ex partis iniquè, verum nec dona ex proprio penu præparata recipit, ſi manu offerantur iniqua. Vndè ob huiuſmodi oblationes non reddetur propitior vt peccata condonet.* Opera enim alias recta, & ex ſe laudabilia manu peccatoris oblata non proficiunt ad meritum de condigno.]

4.
De mercede pauperum nō defraudanda.

Opera bona aliàs, à peccatore geſta ad meritum non proficiunt.

Verſ. 24. *Qui offert ſacrificium ex ſubſtantia pauperum, &c.* Qui ex bonis, quæ eripuit à paupere, ſuperſtite paupere, aut eius hærede, cui poſſit illa reſtituere, victimam Deo parat: Deo tàm inuiſus oſtenditur, & ingratus: quàm ſe oſtenderet patri, qui in eius conſpectu filium traderet iugulo, quod adeò patri placere non poteſt, vt etiam ei ſummum dolorem afferret. * Si Deus quaſi de filio occiſo dolet, cum ei quis offert bona à paupere ſublata: quid quæſo, cum eiuſmodi bonis vtitur ad patranda crimina? Profectò cum Chriſtus Dominus ſe idem eſſe cum paupere affirmet pauperi inflictum Chriſtū coram æterno Patre ſauciare videtur.]

Qui de ſubſtantia pauperis offert munera Chriſtum Dominum coram æterno Patre exitialiter percutit.

Verſ. 25. *Panis egentium vita pauperis eſt, &c.* Cum exigua illa ac tenuis ſubſtantia, qua pauper victitat, illius vitam alat: qui eam à paupere eripit, procul dubio erit homicida.

Verſ. 26. *Qui aufert in ſudore panem*, ſeu panem in ſudore partum, victum ſcilicet pauperum, quem ſibi illi ſudoribus ac laboribus ſuis parant: *quaſi qui occidit proximum ſuum*, credat perindè ſe habere, ac ille qui hominem aliquem interemit. * Hinc ſubtaxantur Iudices, aut Magiſtratus, qui exactores ad pauperes immittunt agricolas eos omninò miſero victu fraudaturos. Meritò hi poſſunt æterni Iudicis timere vindictam qui tot homicidia commiſerunt, quot eorum cauſa pauperes fame afficiuntur.]

Iudices, qui exactores ad miſeros mittunt agricolas tot perpetrant homicidia, quot pauperes eorū cauſa fame afficiuntur.

Verſ. 27. *Qui effundit ſanguinem, & qui fraudem facit mercenario, fratres ſunt*, ſimiles ſunt, & penè pares.

Verſ. 28. *Vnus ædificans, & vnus deſtruens: quid prodeſt illis niſi labor?* Quemadmodùm ſi vnus ædificet domum, & ædificatam diruat alius, nihil proficiunt: ita qui ex rapinis eleemoſynam

moſynam

mosynam facit, aut Deo sacrificium offert, licet opus de se bonum agat, illud tamen vitiat adeò, vt nullum ex eo fructum percipiat.

Vers. 29. Vnus orans, & vnus maledicens: cuius vocem exaudiet Deus? Pone, pauperem, cui impius alienorum raptor benefecit, à Deo suo benefactori bona deprecari: & impium interim maledicere dum dicit intra se: pauperes Deum propitium reddunt: ipsum verò Deum sibi inimicum facere, dum restituere negligit. Quæsierim, quemnam Deus exaudiet? pauperemne orantem, aut impium in se vindictam Dei prouocantem iram? Nullius profectò audiet vocem: non impij impœnitentis, non pauperis pro impœnitente deprecantis. * Opus est, vt tibi prosit iustorum oratio, te ex tuo aliquid adhibere. Scilicet pœnitentiam.]

* Vt tibi prosit aliorum oratio, pœnitentiam adhibe.

Vers. 30. 31. Qui baptizatur à mortuo, & iterum tangit eum, quid proficit lauatio illius? Qui purificat se à legali immundiria quam ex contactu cadaueris contraxit, si post lotionem rursus id tangit: nihil ei proderit prima lotio. *Sic homo, qui ieiunat in peccatis suis, &c.* Nihil ei proficiet humiliatio ieiunij, nullus pro eo fructuosè orabit Deum minimè exauditurum, quia licet opus bonum ex se gerat, illius gratiam aliis superadditis flagitiis corrumpit.

CAPVT XXXV.

Circa Religionis virtutem, sacrificium Deo gratum viduas, pupillos, pauperésque non opprimendos Siracides salutaria documenta tradit.

1. QVI conseruat legem, multiplicat oblationem. 2. Sacrifi-
cium salutare est attendere mandatis, & discedere ab omni
iniquitate. 3. Et propitiationem litare sacrificij super in-
iustitias, & deprecatio pro peccatis, recedere ab iniustitia.
4. Retribuet gratiam, qui offert similaginem: & qui facit
misericordiam, offert sacrificium. 5. Beneplacitum est Do-
mino recedere ab iniquitate: & deprecatio pro peccatis re-
cedere ab iniustitia. 6. Non apparebis ante conspectum Domini vacuus. 7. Hæc
enim omnia propter mandatum Dei fiunt. 8. Oblatio iusti impinguat altare, &
odor suauitatis est in conspectu Altissimi. 9. Sacrificium iusti acceptum est, & me-
moriam eius non obliuiscetur Dominus. 10. Bono animo gloriam redde Deo: &
non minuas primitias manuum tuarum. 11. In omni dato hilarem fac vultum
tuum, & in exultatione sanctifica decimas tuas. 12. Da Altissimo secundùm da-
tum eius, & in bono oculo adinuentionem facito manuum tuarum: 13. quo-
niam Dominus retribuens est, & septies tantum reddet tibi. 14. Noli offerre mu-
nera praua, non enim suscipiet illa. 15. Et noli inspicere sacrificium iniustum,
quoniam Dominus iudex est, & non est apud illum gloria personæ. 16. Non ac-
cipiet Dominus personam in pauperem, & deprecationem læsi exaudiet. 17. Non
despiciet preces pupilli; nec viduam, si effundat loquelam gemitus. 18. Nónne
lacrymæ viduæ ad maxillam descendunt, & exclamatio eius super deducentem
eas? 19. A maxilla enim ascendunt vsque ad cælum, & Dominus exauditor
non delectabitur in illis. 20. Qui adorat Deum in oblectatione, suscipietur, &
deprecatio illius vsque ad nubes propinquabit. 21. Oratio humiliantis se, nubes
penetrabit: & donec propinquet non consolabitur: & non discedet donec Al-
tissimus aspiciat. 22. Et Dominus non elongabit, sed iudicabit iustos, & fa-
ciet iudicium: & Fortissimus non habebit in illis patientiam, vt contribulet dor-
sum ipsorum: 23. & Gentibus reddet vindictam, donec tollat plenitudinem su-
perborum, & sceptra iniquorum contribulet: 24. donec reddat hominibus secun-
dùm actus suos, & secundùm opera Adæ, & secundùm præsumptionem illius:
25. donec iudicet iudicium plebis suæ, & oblectabit iustos misericordia sua.
26. Speciosa misericordia Dei, in tempore tribulationis, quasi nubes pluuiæ in tem-
pore siccitatis.

COMMEN

COMMENTARII.

1. De Rabgustatione.

ERS. 1. *Qui conseruat legem* seu qui legi diuinæ implendæ studet, *multiplicat oblationem*, siue perinde facit, ac si multa Deo sacrificia offerret.

Vers. 2. *Sacrificium salutare est, &c.* Sacrificium enim ad salutem animi & corporis obtinendam appositum operam dare mandatis implendis, & ab omni actione iniqua longè abesse.

Vers. 3. *Et propitiationem litare sacrificij super iniustitias.* Et recedere ab iniustitiis, est sacrificare, ad propitiationem peccatorum obtinendam. *Et deprecatio pro peccatis, recedere ab iniustitia,* & illud ipsum à peccatis discedere, & deprecatio ad Deum facta, vt peccata prælapsa dimittat. * Profectò pœnitentia peccatoris feruens oratio est, quâ Deum ad misericordiam gratum adducit.]

Pœnitentia peccatoris est deprecatio pro peccatis.

Vers. 4. *Retribuet gratiam, qui offert similaginem, &c.* Quemadmodum qui offert similaginem in sacrificium, Deo pro acceptis beneficiis gratias reddit: ita qui in proximos est misericors, quoddam quasi sacrificium Deo gratissimum offert.

Vers. 5. 6. 7. Beneplacitum, *est Domino*, hominem *recedere ab iniquitate*: & est *deprecatio pro peccatis* commissis, *recedere ab iniustitia. Non apparebis ante conspectum Domini vacuus.* Est legis præceptum *Exo* 23. 15. & alibi. Si pœnitens ad Dei conspectum accedis, plenus muneribus, quæ Deo offeras, appares, *Hæc enim omnia propter mandatum Dei fiunt.* Ita enim Dominus imperauit. *Exo.* 34. 20. *Deut.* 16. 16.

2. De sacrificio Deo grato.

Vers. 8. *Oblatio iusti impinguat altare, &c.* Altare profectò impinguat, quia pinguia offert iustus sacrificia, & victimas selectas, easque cum magna pietate offert: quod maximè Deus experit, suauissimum in conspectu eius halans odorem. * Certè animi pietas præstans sacrificium efficit pingue, non multitudo victimarum.]

Animi pietas præstans pingue efficit sacrificium.

Vers. 9. *Sacrificium iusti acceptum est: & memoriam eius non obliuiscetur Dominus*, seu sacrificij à iusto oblati, pinguis quidem Dominus semper memoriam retinebit, vt aliquando muneret obsequium. * Non dixit, *Non obliuiscetur sacrificium*, sed *memoriam eius non obliuiscetur*: vt ostendat, longissimè esse Deum ab obliuione sacrificij, siquidem & memoriam eius semper memoriæ retinet.]

Longissimè Deus abest à casualis sacrific. sibi à te oblati obliuione.

Vers. 10. *Bono animo gloriam redde Deo*, oblationes & sacrificia animo alacri, liberali Deo redde. * Non *da*, sed *redde*. Nihil enim Deo litamus, quod ab eius munificentissima manu non acceperimus.] *Et non minuas primitias manuum tuarum*, diminutè illas offerendo. * Animi sordidi est, & cum Deo illiberaliter agentis, ex primitiis, vel decimis Ecclesiæ debitis aliquid imminuere: & maximè se ostendit ingratum ei, à quo id ipsum quod litat, diminutum, integrum accepit.]

Deo non das, sed reddis ab ipso accepta.

Sordidi est animi, aliquid de primitiis, seu decimis imminuere.

Vers. 11. *In omni dato hilarem fac vultum tuum.* Quid Deo litas, hilariter tribue: *& in exultatione sanctifica decimas tuas.* Multùm enim gratiæ accidit sacrificio, vel decimarum, ac primitiarum oblationi, si hilariter & animo volente tribuantur. * Quod tristi vultu datur, magis videtur exactione exquiri, quàm oblatione offerri.]

Quod tristi vultu datur, magis videtur exactione exquiri, quàm offerri.

Vers. 12. *Da Altissimo secundum datum eius*, siue iuxta opes quas à Deo accepisti, fac oblationem. *Et in bono oculo ad inuentionem facito manuum tuam*, & lætis oculis hilari vultu fac oblationem secundùm quod manus tua ex agro, ex torculari, ex grege, ex armento lucri inuenit.

Vers. 13. *Quoniam Dominus retribuens est: & septies tantum reddet tibi.* * Ergo qui stultus est qui vt auaritiæ indulgeat, aliquid ex debitis decimis detrahit, si pro vno, quod retinet, septem amittit.]

Pro vno, quod ex decimis retines, septem amittis.

Vers. 14. *Noli offerre munera praua*, seu vitio aliquo laborantia, qualia sunt animalia cæca, clauda, scabiosa, quæ offerri vetantur *Leu.* 22. 22. *Deut.* 15. 20. *Malach.* 1. 8. *Non enim Deus suscipiet illa.* * Subtaxantur hinc, qui triticum ærumnorum, moribundum agnum in decimam soluunt à Deo in retributionem minimè accipiendum, imò nec in debiti solutionem.]

Taxantur, qui triticum ærumnosum pro decima reddunt.

Vers. 15. *Et noli inspicere sacrificium iniustum.* Græcè, *ne attendas sacrificio iniusto*, id est, ne iniquum sacrificium instituas. *Quoniam Dominus Iudex est, & non est apud illum gloria personæ*, non est quasi homo, qui personæ dignitate commoueatur, vt illam reuereatur, aut timeat.

3. Pauper, pupillus, vidua non opprimendi.

Vers. 16. *Non accipiet Dominus personam in pauperem*, seu contra pauperem, personam scilicet lædentem, aut violantem pauperis iura. *Et deprecationem læsi* inopis *exaudiet*, vt lædentem puniat, & læsi iura defendat.

Vers. 17. *Non despiciet preces populi grauati tributis*, & exactionibus: *nec viduam si effundat loquelam gemitus*, vocem gemitus, vocem gementem. * *Loquelam gemitus* appositè dixit, ploratio enim afflicti diserta est loquela, efficax deprecatio, quam Deus exaudit, & eius efficacia persuadetur.

Lacrymæ voces habẽtes disertè loquuntur.

Vers. 18. *Nonne lacrymæ viduæ ad maxillam descendunt, &c.* Cum viduæ lacrymæ profluunt ad Dominum clamorem emittunt contra illos, qui deduxere eiusmodi lacrymas, seu lacrymis illis, & gemitibus causam dedére. * O altissimam lacrymarum vocem.]

Altissima lacrymarum vox.

Vers. 19. *A maxilla enim ascendunt vsque ad cœlum: & Dominus exauditor non delectabitur in illis*, imò valdè ei displicebunt, & irascetur, & excandescet contra eos, qui suâ iniustitiâ, illas eliciunt.

Vers. 20. *Qui adorat Deum in oblectatione*, bona voluntate, animo hilari, liberali oblationes exhibens, *suscipietur* à Domino; *& deprecatio illius vsque ad nubes propinquabit*, preces illius ad superos ascendentes exaudientur.

Vers. 21. *Oratio humiliantis se, nubes penetrabit: & donec propinquet, non consolabitur*, non admittet consolationem, nec cessabit, donec ad Deum euadat, ac penetret: *& non discedet, donec Altissimus aspiciat*, & exaudiat. * Dicitur oratio primum ad nubes ascendere, mox è nubibus cœlos penetrare, vt innuatur orationis instantia. Insta opportunè, importunè ora, obsecra semel & iterum clama,

Orationi instandũ semel & iterũ eadem petẽdo vt tandẽ exaudiatur.

ma, ſi vis, tuas preces à Domino exaudiri.]

Verſ. 22. Et Dominus non elongabit, &c. Dominus quidem non in longum protrahet, non tardabit in fauorem iuſtorum, qui iniuriâ affecti ſunt, ſententiam ferre contra impios iniuriatores. *Et fortiſſimus non habebit in illis patientiam, vt contribulet dorſum ipſorum* non patietur, qui fortiſſimus eſt ad vindictam ſumendam, ſe diutius à iuſtis orari, ſed ſtatim in eorum oppreſſores iram profundet, donec *conterat* (ſic Græcus) *oſſa immiſericordium.* * Qui tam patienter ſuffert iniquorum io ſe delinquentium pertinaciam, ſi pauper, ſi iuſtus ab eis lædatur, non habet patientiam ad differendam vindictam, ſed incunctanter eos dirè punit.]

Deus non habet patiētiam ad differendā vindictam, cum læditur ab impio iuſtus.

Verſ. 23. Et Gentibus reddet vindictam, &c. Peccantes populos puniet, donec multitudinem iniquorum conterat, & in nihilum redigat, Regeſque impios omninò comminuat.

Verſ. 24. 25. Donec reddat hominibus ſecundum actus ſuos: & ſecundum opera Adæ, &c. Adam aliquandò nomen proprium eſt protoplaſti, aliquando omnibus hominibus commune, quomodo in præſenti accipitur. Deus itaquè hominibus pœnas rependet iuxta eorum opera iniqua. *Et ſecundùm præſumptionem illius.* Græcè, *ſecundùm cogitationes & vota*, & deſideria eorum. Aptè autem *præſumptiones* vocantur, quia ante opus malum mente præſumuntur, & præcipiuntur. *Donec iudicet iudicium plebis ſuæ, & oblectabit iuſtos miſericordia ſua,* plebi ſcilicet ſeu populo ſuo cauſam adiudicando, & illum à malis eripiendo magna eorum oblectatione, ac voluptate.

Verſ. 26. Specioſa miſericordia Dei in tempore tribulationis quaſi nubes pluuiæ in tempore ſiccitatis. Quemadmodum pluuia grata ſæpè, poſt ſiccitatem fluens gratior apparet: ita Dei miſericordia gratior tribulationis inſtantia oſtentatur. O miſericors Domine, tempora hæc tot ſunt plena tribulationibus, vt miſericordia tua nobis ſuccurrens ſpecioſiſſima ſemper appareat.

Speciosam admodū faciūt Dei miſericordiam noſtræ tribulationes.

CAPVT XXXVI.

Orat Sapiens pro Iudæis, vt à Domino protegantur: pro Gentilibus vt conuertantur ad Dominum. Monet, nè in credendo cuique nimis faciles ſimus. Bonas vxores commendat.

1. MISERERE noſtri Deus omnium, & reſpice nos, & oſtende
nobis lucem miſerationum tuarum: 2. Et immitte timo-
rem tuum ſuper Gentes, quæ non exquiſierunt te, vt cogno-
ſcant quia non eſt Deus niſi tu, & enarrent magnalia tua.
3. Alleua manum tuam ſuper Gentes alienas, vt videant
potentiam tuam. 4. Sicut enim in conſpectu eorum ſan-
ctificatus es in nobis, ſic in conſpectu noſtro magnificaberis
in eis, 5. vt cognoſcant te, ſicut & nos cognouimus quoniam non eſt Deus præ-
ter te Domine. 6. Innoua ſigna, & immuta mirabilia. 7. Glorifica manum, &
brachium dextrum. 8. Excita furorem, & effunde iram. 9. Tolle aduerſarium,
& affige inimicum. 10. Feſtina tempus, & memento finis, vt enarrent mirabilia
tua. 11. In ira flammæ deuoretur qui ſaluatur: & qui peſſimant plebem tuam,
inueniant perditionem. 12. Contere caput principum inimicorum dicentium:
Non eſt alius præter nos. 13. Congrega omnes Tribus Iacob: vt cognoſcant
quia non eſt Deus niſi tu, & enarrent magnalia tua: & hereditabis eos, ſicut
ab initio. 14. Miſerere plebi tuæ, ſuper quam inuocatum eſt nomen tuum, &
Iſraël, quem coæquaſti primogenito tuo. 15. Miſerere ciuitati ſanctificationis
tuæ Ieruſalem, ciuitati requiei tuæ. 16. Reple Sion inenarrabilibus verbis tuis, &
gloria tua populum tuum. 17. Da teſtimonium his, qui ab initio creaturæ tuæ
ſunt, & ſuſcita prædicationes, quas locuti ſunt in nomine tuo prophetæ priores.
18. Da mercedem ſuſtinentibus te, vt prophetæ tui fideles inueniantur: & exaudi
orationes ſeruorum tuorum. 19. ſecundùm benedictionem Aaron de populo
tuo, & dirige nos in viam iuſtitiæ, & ſciant omnes qui habitant terram, quia tu es
Deus conſpector ſæculorum. 20. Omnem eſcam manducabit venter, & eſt cibus
cibo melior. 21. Fauces contingunt cibum feræ, & cor ſenſatum verba mendacia.
22. Cor prauum dabit triſtitiam, & homo peritus reſiſtet illi. 23. Omnem maſcu-
lum excipiet mulier, & eſt filia melior filia. 24. Species mulieris exhilarat faciem
viri ſui, & ſuper omnem concupiſcentiam hominis ſuperducit deſiderium. 25 Si
eſt lingua curationis, eſt & mitigationis & miſericordiæ: non eſt vir illius ſecundùm
filios

filios hominum. 26. Qui possidet mulierem bonam, inchoat possessionem: adiu-
torium secundùm illum est, & columna vt requies. 27. Vbi non est sepes, diripietur
possessio: & vbi non est mulier, ingemiscit egens. 28. Quis credit ei, qui non habet
nidum, & deflectens vbicumque obscurauerit, quasi succinctus latro exiliens de ci-
uitate in ciuitatem?

COMMENTARII.

[illegible] à Domino protegatur.

ERS. 1. 2. *Miserere nostri Deus omnium, & respice nos, & ostende nobis lucem miserationum tuarum*: seu eâ nos misericordiâ protege, quæ sit quasi omnium tuarum miserationum colligatio. Orat, vt Hebræos à Rege Ægypti Ptolomæo captos, dispersos, & afflictos liberet. * Adeò enim vrget Regis impij tyrannis, vt ad afflicti populi liberationem quodammodò necessaria sit omnium Dei miserationum, queis homines sigillatim protexit, in vnum confluere.] *Et immitte timorem tuum super Gentes, quæ non exquisierunt te, &c.* Incute Gentilibus timorem flagellis immissis, vt recurrentes ad simulachra sua diuinitate, & fortitudine vacua, & non recipientes ab eis auxilium, euidenter agnoscant te solùm esse Deum, & ipsi cogantur tua magnalia proclamare.

Necessaria est quodammodò omnium Dei miserationum confusio, vt à Rege tyranno populus liberetur.

Vers. 3. Allena manus tuas super Gentes alienas, &c. Erige brachium tuum ad percutiendum, & ad immittendum plagas in tui populi hostes idolorum cultores, vt te potentissimum esse cognoscant.

Vers. 4. 5. Sicut enim in conspectu eorum sanctificatus es in nobis, &c. Quemadmodùm in conspectu illarum Gentium ostendisti sanctitatem, potentiam, & misericordiam tuam, qua nos ex multis malis liberasti: sic à nobis aspectantibus & laudantibus magnificaberis tuam potentiam contra illos exercendo & vindice dexterâ tuâ flagellis vulnerando, *vt cognoscant te, sicut & nos cognouimus, quoniam non est Deus præter te.* Fructus flagellorum erit, te solùm Deum esse dignoscere, & in hac fide nobis similes esse. * Homo impius, qui nec pudore, non monitis corrigitur, sæpè verberibus redditur melior.]

Qui nec pudore, nec monitis corrigitur, sæpè verberibus melior redditur.

Vers. 6. 7. Innoua signa, & immuta mirabilia. Adde ô Domine noua signa, alia noua excita miracula, vetera immuta in noua, patra similia, sed diuersa ab illis, quæ manu Mosis, & Iosue Ducum populi patrasti. *Glorifica manum, & brachium dextrum.* Superbi hostes nostri robur suum prædicant *Deut. 32. 27. Manus nostra excelsa, & non Dominus fecit hæc omnia.* Contrà verò tu Domine, gloriam tuam tibi assere, manu tua & brachio tuo illos conterens.

Vers. 8. Excita furorem, & effunde iram. Dormitne furor seu iracundia tua? Eam excita. Profectò Deus adeò tardus solet esse ad vindictam sumendam, vt quodammodò ira eius dormire videatur.] * Imò adeo graue esse somnum vt ad eam excitandam non sufficiant hominum clamores, sed Deus solus eam suscitare valeat. *Excita furorem.*]

Adeò tardus Deus ad vindictam, vt eius iracundia dormire videatur.

Tam grauis somnus iræ [illegible] vt solus [illegible] eam excitare valeat.

Vers. 9. 10. Tolle aduersarium de medio: & affige inimicum Ptolomæum Lagi. *Festina tempus*, seu tempus fac festinare, *& memento finis*, quem destinasti malis nostris: *vt fideles tui Iudæi enarrent mirabilia tua.* * Cunctis impiis Deus statuit numerum peccatorum, quæ permissurus est, & perfecto numero, mox ad vindictam sumendam procedit. Deus autem tam segnem sese ad puniendum ostendit, vt quodammodo dubitare quis possit, an fuerit permittendorum criminum numerum oblitus. Ideò ait sapiens: *Memento finis.*]

Quodammodò Deus videtur obliuioni tradidisse numerū permittēdorum criminū, dum adeò se tardum ad vindictam ostendit.

Vers. 11. In ira flamma deuoretur, qui saluatur, Græcè, *qui saluus euasit*, seu qui ex vna clade euasit incolumis, incidat in iram flammæ furoris tui, ita vt exitium non valeat effugere. * Cum peccator sese à præsentibus ærumnis liberum aspicit, timeat horribile flammæ interminabilis incendium esse à Domino præparatum.] *Et qui pessimant plebem tuam, inueniant perditionem*, qui pessimè tractant populum tuum Israëliticum, perditioni æternæ addicantur.

Cum peccator hîc non agitur ærumnis, timeat flammam æternam.

Vers. 12. Contere caput Principum inimicorum dicentium: Non est alius præter nos. Superbiam contere Regum Gentilium, populi tui hostium, qui Deum non agnoscunt te, sed seipsos deos esse proclamant.

Vers. 13. Congrega omnes Tribus Iacob, eas ab exitio liberans reuoca in Terram sanctam: *vt cognoscant* Principes illi, *quia non est Deus nisi tu: &* Israëlitæ *enarrent magnalia tua: & hæreditabis eos sicut ab initio*, & mittes eos in hereditatem, & possessionem sanctæ Terræ olim promissæ Patribus, & postea filiis traditæ.

Vers. 14. Miserere plebi tuæ, super quam inuocatum est nomen tuum, seu populo succurre, qui tuo nomine insignitur, & vocatur plebs Dei Israel: *quem coæquasti primogenito tuo*, seu dilexisti vt primogenitum. Quare *Exo. 4. 22.* Pharaoni renunciari iussisti. *Hæc dicit Dominus, Filius meus primogenitus Israel, &c.*

Vers. 15. Miserere Ciuitati sanctificationis tuæ Ierusalem, in qua religiosè coleris, & sanctificaris: *Ciuitati requiei tuæ*, in qua Templum habes, quasi propriam domum, in qua requiescas. * Quare si cum sponsa requiras, vbi habitet Deus, vbi cubet, seu requiescat, in Templo eum quiescentem inuenies.]

In Templo Deus quasi in requiei suæ loco inueniendus.

Vers. 16. Reple Sion inenarrabilibus verbis tuis. Templum, quod in monte Sion situm est imple oraculis tuis, & responsis, quibus populus ad tuæ voluntatis executionem dirigatur. Vocantur inenarrabilia huiusmodi verba, seu oracula, quia nunquam plenè, & pro dignitate explicantur. * Omnia sacræ Scripturæ verba inenarrabilia esse non dubites, quia pro dignitate nunquam ea poteris explicare.] *Et gloriâ tuâ* imple *populum tuum.* Ingens enim Israëlis est gloria, quod solus ex omnibus gentibus domesticum Dei haberet oraculum, veritatis præconem. * Dei apud Christicolas oracula sunt Concionatores, si veritatem vel in Principum conspectu non annunciant, potiùs diaboli, quàm Dei præcones debent appellari.]

Omnia sacræ Scripturæ verba inenarrabilia sunt.

Concionatores sūt Dei oracula, ideò q; debent corā omnibus veritatis esse præcones.

Vers. 17. Da testimonium his, qui ab initio creatura tua sunt. Testare obsecro, ô Domine signi-

ficationibus exhibitis tuæ ſpecialis beneficentiæ, nos peculiares creaturas, aut clientes tuos eſſe. Sic Hiſpanè dicimus: *Fulano es mi criatura. Et ſuſcita prædicationes, quas locuti ſunt in nomine tuo Prophetæ priores*, effecta da antiquorum Prophetarum promiſſa, quæ illi prædicantes populò nomine tuo polliciti ſunt. * Idem poſſent hodiè viri iuſti Dominum deprecari: ſuſcita prædicationes quas locuti ſunt antiqui Concionatores. Roborantur vitia, quia Concionatorum marceſcit oratio. O quàm pauci ſunt Prædicatores prioribus ſimiles!]

Vigent vitia, quia pauci ſunt Concionatores prioribus ſimiles.

Verſ. 18. 19. Da mercedem ſuſtinentibus te. Tuis Hebræis, qui patienter & longanimiter expectant, confer expectationis ſuæ fructum, hoc eſt, libertatem. *Vt Prophetæ tui fideles inueniantur*, ſeu veraces eſſe in promiſſionibus. *Et exaudi orationes ſeruorum tuorum ſecundum benedictionem Aaron de populo tuo*, ſeu iuxta benedictionem, qua ſummus Sacerdos Aaron populum tuum olim donauit. (*Num. 6. 24.*) *Et dirige nos in viam iuſtitiæ: & ſciant omnes, qui habitant terram, quia tu es Deus conſpector ſæculorum*, ſeu cui omnia ſæcula ſunt perſpecta. Vndè recolens Abrahæ Iſaaci, & Iacobi fidelitatem filiis delinquentibus nunc propitius oſtenderis, & eorum pœnitudine placaris. * O quotiens Deus prælapſi ſæculi, in quo tot Diui floruére, memor, ſæculi nequam miſeretur.]

Sæpè Deus memor ſæculi ſancti, ſæculi nequam miſeretur.

2. *Verſ. 20. Omnem eſcam manducabit venter, & eſt cibus cibo melior.* Venter quemuis cibum capit, ſeu cuiuſlibet cibi capax eſt: non tamen omnes cibi æquè ſuaues ſunt, aut ſalutares.

Non quiquæ credendum facilè.

Verſ. 21. Fauces contingunt cibum feræ: & cor ſenſatum verba mendacia. Vt guſtus diſcernit ſaporem ferinæ carnis à carnibus altilium, & domeſticorum animalium, agni, hædi, cuniculi: ita ſenſati homines mendacia à veris diſtinguunt.

Verſ. 22. Cor prauum dabit triſtitiam, homo fraudulentus, verſutus, fallax triſtitia afficiet & moleſtia eos, quibuſcum agit: *& homo peritus reſiſtet illi.* Sed ſapiens vir, & prudens illi ſe opponens, reſiſtet, illius fallacias diſſoluendo, vel in caput, & pernitiem eius conuertendo.

Verſ. 23. Omnem maſculum excipiet mulier. Filiæ nubiles parentum voluntatem plerumque ſequuntur, & eum in maritum accipiunt, quem illis pater elegerit, ſiue ſit pulcher, & ſapiens; ſiue deformis, & inſipiens. *Et eſt filia melior filia*, pulchrior ſcilicet, & magis cordata, quare viro perpendendum diligenter eſt, quam ducat. * Tanta eſt propenſio fæminarum ad nuptias, vt nullum virum, quiſquis vel qualis ille ſit, ſuo à coniugio repellat. Vnde facillimè circa quemlibet coniugem patris voluntati obſequitur.] Scio tamen eſſe filiam meliorem filia, id eſt, plures eſſe fæminas, quæ prudentem exerunt electionem.

Agnata eſt fæminæ ad nuptias propenſio.

Verſ. 24. Species mulieris exhilarat faciem viri ſui, &c. Vir vxoris pulchritudine lætatur, & præ omni obiecto concupiſcibili hæc elegans forma incitat viri deſiderium. 3.

Proba vxoris profert commendationem.

Verſ. 25. Si eſt lingua curationis, eſt & mitigationis, & miſericordiæ. ſi in vxore præter pulchritudinem adſit lingua blanda, & prudens, quæ norit curare mariti, & domeſticorum moleſtias: ſi eſt in ea ſermo, qui dolorem lenire valeat, & animi viri mœrorem abſtergere: ſi ſermone miſericordi vtatur ad conſolandos miſeros, afflictos, ægrotantes: *non eſt vir illius ſecundùm filios hominum*, illius maritus humanam felicitatem tranſcendit.

Verſ. 26. Qui poſſidet mulierem bonam, inchoat poſſeſſionem domus, ſeu familiæ fundamenta iacit: *adiutorium ſecundùm illum eſt*, iuxta illud: *Faciamus ei adiutorium ſimile ſibi. Gen. 2. 18. Et eſt columna vt requies.* Ex Græco, eſt columna domum fulciens, cui maritus quieto animo poſſit inniti, illi fidens, & domeſtica negotia perficienda relinquens. Quis forti columnæ non fidat? * Stultum illum duxerim virum, qui huiuſmodi vxorem poſſidens non ei fidit, & domeſticam adminiſtrationem ei committere detractat, ſibi reſeruans ſumptuum vilium diſtributionem]

Taxantur mariti, qui probæ vxori negat domus circa ſumptus quotidianos adminiſtrationem.

Verſ. 27. Vbi non eſt ſepes, diripietur poſſeſſio, &c. Quemadmodùm vineæ ſepe carentis fructus diripiuntur: ita res familiaris dilabitur vbi mulier non eſt, quæ illam curet: vndè vir ſolatio, & auxilio indigebit. * Teſtor ægrotum, qui quidem, vbi mulier non adeſt fœmina ſolicito ſuo miniſterio illi aſſiſtens, gemitus edit.]

Ægrotus ingemiſcit, vbi mulier non adeſt.

Verſ. 28. Quis credit ei, qui non habet nidum. Nemo fidit in contractibus, aut pactis illi, qui ab vxore ſolutus eſt, nec domum habet ſtabilem: *& deflectens vbicumque obſcurauerit, quaſi ſuccinctus latro exiliens de ciuitate in ciuitatem.* Qui enim caret vxore, facilè hùc illuc diuagatur, & vbi illum nox deprehenderit, ibi moratur, cum proprios lares non habeat, ad quos feſtinet, & ad quos ſe recipiat: in hoc ſimilis latroni, qui ſuccinctus ſeu expeditus ad pugnam, vel ad inſultum de ciuitate in ciuitatem fugitans agitur.

CAPVT

CAPVT XXXVII.

Docet Sapiens non cum fictis amicis, sed cum sincèris viris nobis agendum, vt salubre consilium in rebus agendis ineamus.

1. OMNIS amicus dicet: Et ego amicitiam copulaui, sed est
amicus solo nomine amicus. Nónne tristitia inest vsque ad
mortem? 2. Sodalis autem & amicus ad inimicitiam con-
uertentur. 3. O præsumptio nequissima, vnde creata es
cooperire aridam malitia, & dolositate illius? 4. Sodalis
amico coniucundatur in oblectationibus, & in tempore tribu-
lationis aduersarius erit. 5. Sodalis amico condolet causâ
ventris, & contra hostem accipiet scutum. 6. Non obliuiscaris amici tui in animo
tuo, & non immemor sis illius in opibus tuis. 7. Noli consiliari cum eo qui tibi
insidiatur, & à zelantibus te absconde consilium. 8. Omnis consiliarius prodit
consilium, sed est consiliarius in semetipso. 9. A consiliario serua animam tuam.
priùs scito quæ sit illius necessitas: & ipse enim animo suo cogitabit: 10. ne fortè
mittat sudem in terram, & dicat tibi: 11. Bona est via tua, & stet è contrario vi-
dere quid tibi eueniat. 12. Cum viro irreligioso tracta de sanctitate, & cum inlu-
sto de iustitia, & cum muliere de ea quæ æmulatur, cum timido de bello, cum ne-
gotiatore de traiectione, cum emptore de venditione, cum viro liuido de gratiis
agendis, 13. cum impio de pietate, cum inhonesto de honestate, cum operario
agrario de omni opere, 14. cum operario annuali de consummatione anni, cum
seruo pigro de multa operatione: non attendas his in omni consilio. 15. Sed cum
viro sancto assiduus esto, quemcumque cognoueris obseruantem timorem Dei,
16. cuius anima est secundum animam tuam: & qui cum titubaueris in tenebris,
condolebit tibi. 17. Cor boni consilij statue tecum: non est enim tibi aliud pluris
illo. 18. Anima viri sancti enuntiat aliquando vera, quàm septem circumspectores
sedentes in excelso ad speculandum. 19. Et in his omnibus deprecare Altissi-
mum, vt dirigat in veritate viam tuam. 20. Ante omnia opera verbum verax præ-
cedat te, & ante omnem actum consilium stabile. 21. Verbum nequam immuta-
bit cor: ex quo partes quatuor oriuntur, bonum & malum, vita & mors: & domi-
natrix illorum est assidua lingua. Est vir astutus multorum eruditor, & animæ suæ
inutilis est. 22. Vir peritus multos erudiuit, & animæ suæ suauis est. 23. Qui so-
phisticè loquitur, odibilis est: in omni re defraudabitur. 24. non est illi data à Do-
mino gratia: omni enim Sapientia defraudatus est. 25. Est sapiens, animæ suæ
sapiens: & fructus sensus illius laudabilis. 26. Vir sapiens plebem suam erudit, &
fructus sensus illius fideles sunt. 27. Vir sapiens implebitur benedictionibus, &
videntes illum laudabunt. 28. Vita viri in numero dierum: dies autem Israël in-
numerabiles sunt. 29. Sapiens in populo hereditabit honorem, & nomen illius
erit viuens in æternum. 30. Fili in vita tua tenta animam tuam: & si fuerit nequam,
non des illi potestatem: 31. non enim omnia omnibus expediunt, & non omni ani-
mæ omne genus placet. 32. Noli auidus esse in omni epulatione, & non te effundas
super omnem escam: 33. in multis enim escis erit infirmitas, & auiditas appropin-
quabit vsque ad choleram. 34. Propter crapulam multi obierunt: qui autem absti-
nens est, adiiciet vitam.

COMMENTARII.

1. Cautela adhibenda circa Consiliarios eligendos.

ERS. 1. *Omnis amicus*, seu qui se amicum profitetur, *dicet: Et ego amicitiam copulaui*, seu sum fidus tuus amicus. *Sed est amicus solo nomine amicus, &c.* Nonne cum quis agnoscit, illum fictum amicum extitisse, *R. P. Ant. de Escob. & Mend. SS. Scriptura tom. V.* tanto mœrore afficitur, quod ei fideret, vt vel mortem ei afferat, vel vsque ad mortem in corde perseueret? * Nihil sic cor sauciat, quàm secreta aperuisse ei, qui falsus postmodum amicus deprehenditur.]

Cor sauciat fidisse illi, qui falsus amicus fuisse deprehenditur.

Vers. 2. Sodalis autem, & amicus ad inimicitiam conuertentur. Hic autem, qui amicitiam violauit, deprehensus, quod amicus non sit palam, conuertitur ad inimicitiam, & socius, qui eum existimabat amicum esse, iam se vt illius ini-

micum

micum exerit. Græcus sic : *Nonne dolor est ad mortem vsque, cum socius & amicus vsque ad inimicitiam conuertitur?*

Vers. 3. 4. *O præsumptio nequissima*, (Græcè, *scelerata cogitatio*) vnde creata es, cooperire aridam malitia, & dolositate illius ? Ah rem detestandam, vnde produisti ? quis te ex inferis in orbem inuexit vt tam perfidi veneni malitia terram inficeres ? *Sodalis amico coniucundatur in oblectationibus, &c.* Cum res feliciter eueniunt, falsus amicus tuus tecum collætatur, tuæ prosperæ fortunæ percipiens effectus : cum verò sinister est rerum euentus, tribulatione afficeris, longè ille recedit, & fit aduersarius.

Vers. 5. *Sodalis amico condolet causa ventris. &c.* Si autem aliquando fictus amicus à te acto tribulatione non recedit, & condolere simulet : id efficit, non amicitiæ causa, sed ne à tua mensa excludatur, ideoque arma arripiet, non vt te protegat, sed vt mensam defendat.

Vers. 6. *Non obliuiscaris amici tui in animo tuo, &c.* Si verò verum amicum nactus es, eius dilectionem animo foue, & cum diues, ac opulentus fueris, ne illius pauperis licet, obliuiscaris. * Vetus enim amicus ager est thesaurum abscondens cunctis diuitiis expositis dignus acquiri.]

Verus amicus cunctis diuitiis est comparandus.

Vers. 7. 8. *Noli consiliari cum eo, qui tibi insidiatur, &c.* Insidianti, vel inuidenti te non des consilium, nec ab illo accipias. * Tibi enim ille proferet exitiale, vt corruas : & a te salubriter datum ille contemnet : & si acceptet, & cedat in bonum, negabit a te illud accepisse. *Omnis consiliarius prodit consilium, &c.* Qualiscumque sit ille, à quo consilium petis, non vult videri deesse partibus suis, sed profert consilium. Attamen caue, nè omni consilio credas, nam aliquis erit, qui non tibi, sed sibi ipsi, suæque solius vtilitati & commodis studebit, & consulet.

Ab inuidente te ne petas cōsilium, nec illi des.

Vers. 9. 10. 11. *A consiliario* igitur huiusmodi *serua animam tuam*, seu caue tibi. Et vt non erres, *prius scito, quæ sit illius necessitas*, eo enim fere consilium diriget, quod tibi dat, vt suis necessitatibus consulat; *& ipse enim animo suo cogitabit*, quæ sit necessitas, quâ laborat, & cui velit prospicere : *Nè fortè mittat sudem in terram*, seu paret tibi offendiculum, quo impingas, *& dicat tibi : Bona est via tua : & stet è contrario videre, quid tibi eueniat*, seu cupidè obseruet, an incidas in aliquod incommodum, ex quo ipse emolumentum capiat.

Vers. 12. *Cum viro irreligioso tracta de sanctitate, & cum iniusto de iustitia* : Aiunt Doctores, ab hoc versu vsque ad 14. esse perpetuam ironiam. Ego autem cunctas clausulas hasce sine ironia expono. Docet enim Sapiens petendum esse consilium ab iis, qui vtiliter id possint exhibere, imprudentérque peti ab iis, quia sua commoda curaturi sunt in consilio præbendo. Vndè ait : si vis toto cœlo aberrare, *cum viro irreligioso, &c.* seu virum irreligiosum consule circà sanctitatis perfectionem, & iniustum circa iustitiam sectandam : & illi te seducent, consilium exhibentes, quod in malitiæ eorum excusationem, imò commendationem cedat. *Et cum muliere*, id est, vxore *tracta de ea, quæ* ipsi *æmulatur*, id est, de pellice. Oleum perdes, & operam. *Cum timido de bello, cum negotiatore* tracta *de traiectione*, seu commutatione mercium. Consulent tibi non quæ in commodum tuum, sed quæ in lucrum suum cedent. Cum emptore de venditione, & suadebit, vt vili vendas, quod ipse sibi comparare studet. *cum liuido* seu inuido *de gratiis agendis*, te ingratum ostendi eis, à quo beneficia accepisti persuadebit, quia ipse gratiarum actionem inuidet tum ei, qui beneficium accepit, nè per gratiarum actionem gratiam dantis sibi conciliet, pluraque impetret, quæ sibi præripiat : tum ei, qui beneficium contulit, quia inuidet eius honori & laudi.

Vers. 13. 14. *Cum impio de pietate, cum inhonesto* de honestate, *cum operario agrario de omni opere. cum operario annuali* seu ad vnum annum conducto *de consummatione anni*. Dicet enim, esse opera hæc in alium annum reiicienda, & iam perfecta esse omnia, quæ hoc anno gerenda sunt, vt labori se subtrahat, & mercedem priùs accipiat, quàm illam fuerit meritus. *Cum seruo pigro de multa operatione* : respondebit hic ea, quæ suam conferant ad pigritiam. *Non attendas his in omni consilio.* Huiusmodi homines minimè a te sunt consulendi. * Docemur itaque, petendum esse salutare consilium circa res cunctas ab iis, qui perfectè eas ad salutem propriam exerunt.] Ideò adducit,

Petendum cōsilium salutare ab iis, qui rectè operantur.

Vers. 15. 16. *Sed cum viro sancto assiduus esto, &c.* Virum iustum ini consiliatorem, quem amas, & à quo amaris, qui eiusdem spiritus est, qui eiusdem tecum est genij, & professionis virtutis. Vt cum non satis certus fueris, quodnam sequaris consilium in spiritualibus, in temporariis, in prosperis, in aduersis : condolens tuæ molestiæ salutare consilium exhibere possit. * Sanctus enim Consiliarius propriæ vtilitati nunquam studet, sed petentis consilium commodo se solùm accommodat. Vtinam Reges huiusmodi Consiliarios adeant!]

Iusti Consiliarij non sibi student vtilitati in consilio ferendo.

Vers. 17. *Cor boni consilij statue tecum.* Non enim aliis tantùm consulta, quæ agenda sint, sed tecum ipse rationes in vtramque partem diligenter examina. Est hypallage *Cor boni consilij* id est, *bonum consilium cordis. Non est enim tibi aliud plurus illo.* Cor enim fidelius tibi consilium dabit, quàm quiuis alius. * Frequentius quisque res suas melius nouit, & attentius considerat, quàm alienas. Vnde si prudens sit, aptior, quàm alij sibi aderit consiliarius.]

Prudens sibi sæpè aptior quam alij est Consiliarius.

Vers. 18. *Anima viri sancti enunciat aliquando vera, &c.* Reddit rationem eius, quod vers. præcedenti dixit, quam ex Græco expendam, *Animus enim hominis* iusti & prudentis *plura quandoque renunciare*, præuidere, & præmonere *solet, quam septem speculatores sedentes in excelso specula.*

Vers. 19. *Et in his omnibus deprecare Altissimum, &c.* Quamuis sis Sapiens, quamuis aliorum consilium ineas : diuino indiges lumine, vt melius consilium eligere scias. * Monentur consiliarij, consilia, aut vota minimè exhibenda nisi oratione præmissa.]

Consiliarij ante præmissam orationem consilia non proferant.

Vers. 20. *Ante omnia opera verbum verax præcedat te, &c.* Omnis operis initium sit veritas & ratio : & ante omne opus consilium prudens solidum, & benè fundatum præcedat.

Vers.

Vers. 21. Verbum nequam immutabit cor, malum consilium cor hominis id petentis è bono in malum commutabit: *ex quo partes quatuor oriuntur*, seu quatuor differentiæ oppositæ: *bonum* scilicet, *& malum: vita, & mors.* * Ex probo enim consilio bonum, & vitam hauries: ex prauo autem malum, & mortem procul dubio incurres.] Probum consilium te adducet ad bona seu rectè agenda, quo vitam æternam assequaris: prauum verò ad peccatum, & damnationem alliciet æternam.] *Et dominatrix illorum est assidua lingua.* Lingua enim vim persuadendi habens, bonum & vitam affert, si sana consilia suggerat: malum autem & mortem si prauorum sit consiliorum auctor. * Vndè in manu linguæ Consiliarij vita, & mors.] *Est vir astutus*, prudens, & boni consilij auctor *multorum eruditor: & animæ suæ inutilis est*, quia quæ aliis suadet, ipse in causa sua eadem facere, aut nescit, aut negligit.

Ex probo Consilio bonum, & vita: ex prauo autem malum, & mors.

In manu linguæ Consiliarij vita, & mors.

Vers. 22. Vir peritus multos erudiuit, & animæ suæ suauis est. Multi sunt viri docti quidem, qui aliis salutaria circa vitæ perfectionem documenta tradunt, sed sibi nimium indulgent, nec exequuntur quæ eis facienda docent. * Bonus consiliarius aut Concionator priùs debet ad suos mores componendos salutare consilium, aut sermonem dirigere, quam alios erudire procedat.]

Consiliarius, [illegible] ad [illegible] quàm [illegible] consilium, aut sermonem dirigat.

Vers. 23. 24. Qui sophisticè loquitur, odibilis est, qui captioso sermone vtitur, vt alios decipiat, cunctis est odiosus: *in omni re defraudabitur*, successibus in omni re, quam sic persuadere intenderit, carebit. Quia *non est illi data à Domino gratia*, seu non est illi à Domino datum, vt gratiam in oculis hominum, queis loquitur, inueniat. * Cordatis equidem non placet Concionator, qui sophisticis clausulis prorsùs inutilibus vtitur. Qui licet sermonis [illegible] gratiam periuit, ad id à Domino meritò consecutus non est.] *Omni Sapientia defraudatus est.* Omnes enim illum quasi insipientem comœdum exaudiunt.

Non placet [illegible] Concionator [illegible] falsis [illegible].

Vers. 25. Est Sapiens animæ suæ sapiens, Sapiens solùm est ille, qui sapit animi sui profectui efficaciter consulere. *Et fructus sensus illius laudabilis:* & tunc laudabitur, vel merebitur laudari à cunctis, cum Sapientiæ & prudentiæ eius fructus apparuerint.

Vers. 26. Vir Sapiens plebem suam erudit, &c. Veros namque & solidos fructus illius Sapientia parit, non fucatos, & inanes, quales Sophistarum, qui populum non erudiunt, sed decipiunt. Veræ Sapientiæ documentum est doctrina fructificans. * Cum auditores compunguntur, cum meliora sectantur, crede Concionatorem vera Sapientia esse præditum, cum autem nullus in auditoribus fructus aspicitur, scito, Concionatorem Sophistam quidem, non sapientem esse.]

Ex fructu auditorum documentum cape, an Concionator verè sit Sapiens.

Vers. 27. Vir Sapiens replebitur benedictionibus, &c. Cum enim vtiliter est loquutus, omnes ferè auditores aut acclamant voce expressa laudantes, aut animo versant clausulam illius piæ mulieris: *Beatus venter, qui te portauit, &c.*

Vers. 28. 29. Vita viri in numero dierum, &c. Vita cuiuslibet hominis certo quodam, ac definito dierum numero circumscribitur: at populi Dei fidelis dies sunt innumeri: idque circò Sapientis memoria, quæ in Israël perpetua est, nunquam excidet. * Commendantur hinc, qui libros sacros interpretantur, aut de vtilibus materiis scribunt, quorum memoria sequetur catholicæ Ecclesiæ, & ipsorum dogmatum æternam durationem.] *Sapiens in populo hæreditabit honorem, &c.* Repetitur id, quod præcedenti versu affirmatur.

Eorum, qui dogmata sacra, & vtilia scribunt æterna erit memoria.

Vers. 30. 31. Fili, in vita tua tenta animam tuam, dum viuis, explora, examina quinam sint animæ tuæ affectus, quænam propensiones: *& si fuerit nequam, non des illi potestatem*, si affectus animæ tuæ ad malum te rapiant, coërce fræna, comprime huiusmodi affectus, ne in malum prosiliant. *Non enim omnia omnibus expediunt: & non omni animæ omne genus placet*, seu placere debet. * Exploranda propensio animi nostri, vt vitæ statum prudenter eligamus; quià in re alij studia & occupationes aliis placent; quidam ad otium litteratum sunt apti, alij ad bellicas prosiliunt, alij Regularis vitæ amant abstractionem à sæculo, sed horum aliqui contemplationem ambiunt cum Maria, aliqui cum Martha ad proximorum salutem promouendam inclinantur. Certè vitæ status magna præmissa diligentia, & examine est eligendus.]

Vitæ status magna præmissa diligẽtia, & examinare est eligendus.

Vers. 32. 33. Noli auidus esse in omni epulatione, id est, in nullo epulo te auidum ad capiendos cibos ostendas. *Et non te effundas super omnem escam*, quasi omnes solus cibos velis absumere, parsimonia, ac sobrietate adhibita, comede: *in multis enim escis erit infirmitas, &c.* Immoderata namque escarum sumptio gignit ægritudines, & saturitas nimia cruditatem, & bilem, aliosquè vitiosus creat humores.

2. Fugienda in epulo saturitas.

Vers. 34. Propter crapulam multi obierunt, immaturi: *qui autem abstinens est, adyciet vitam*, siue diutiùs viuet.

CAPVT XXXVIII.

Sapiens Medicos, ac medicinam commendat, moderatum luctum in funere amicorum ostentandum suadet. De arte fabrili, figulina, & alijs agit.

1. HONORA medicum propter necessitatem: etenim illum creauit Altissimus. 2. A Deo est enim omnis medela, & à rege
accipiet donationem. 3. Disciplina medici exaltabit caput
illius, & in conspectu magnatorum collaudabitur. 4. Al-
tissimus creauit de terra medicamenta, & vir prudens non
abhorrebit illa. 5. Nónne à ligno indulcata est aqua amara?
6. Ad agnitionem hominum virtus illorum, & dedit ho-
minibus scientiam Altissimus, honorari in mirabilibus suis. 7. In his curans
mitigabit dolorem, & vnguentarius faciet pigmenta suauitatis, & vnctiones con-
ficiet sanitatis, & non consummabuntur opera eius. 8. Pax enim Dei super fa-
ciem terræ. 9. Fili in tua infirmitate ne despicias teipsum, sed ora Dominum, &
ipse curabit te. 10. Auerte à delicto, & dirige manus, & ab omni delicto munda
cor tuum. 11 Da suauitatem & memoriam similaginis, & impingua oblationem,
& da locum medico: 12. Etenim illum Dominus creauit: & non discedat à te,
quia opera eius sunt necessaria. 13. Est enim tempus quando in manus illorum in-
curras: 14. Ipsi verò Dominum deprecabuntur, vt dirigat requiem eorum, & sa-
nitatem, propter conuersationem illorum. 15. Qui delinquit in conspectu eius
qui fecit eum, incidet in manus medici. 16. Fili in mortuum produc lacrymas, &
quasi dira passus incipe plorare, & secundùm iudicium contege corpus illius, &
non despicias sepulturam illius. 17. Propter delaturam autem amarè fer luctum
illius vno die, & consolare propter tristitiam, 18. & fac luctum secundùm meri-
tum eius vno die, vel duobus propter detractionem. 19. A tristitia enim festinat
mors, & cooperit virtutem, & tristitia cordis flectit ceruicem. 20. In abductione
permanet tristitia: & substantia inopis secundùm cor eius. 21. Ne dederis in tri-
stitia cor tuum, sed repelle eam à te: & memento nouissimorum. 22. Noli obli-
uisci: neque enim est conuersio, & huic nihil proderis, & teipsum pessimabis.
23. Memor esto iudicij mei: sic enim erit & tuum: mihi heri, & tibi hodie.
24. In requie mortui requiescere, fac memoriam eius, & consolare illum in exitu
spiritus sui. 25. Sapientia scribæ in tempore vacuitatis: & qui minoratur actu, Sa-
pientiam percipiet: qua Sapientia replebitur. 26. Qui tenet aratrum, & qui glo-
riatur in iaculo, stimulo boues agitat, & conuersatur in operibus eorum, & enarratio
eius in filiis taurorum. 27. Cor suum dabit ad versandos sulcos, & vigilia eius in
sagina vaccarum. 28. Sic omnis faber & architectus, qui noctem tanquam diem
transigit, qui sculpit signacula sculptilia, & assiduitas eius variat picturam: cor suum
dabit in similitudinem picturæ, & vigilia sua perficit opus. 29. Sic faber ferrarius
sedens iuxta incudem, & considerans opus ferri: Vapor ignis vret carnes eius, & in
calore fornacis concertatur: 30. Vox mallei innouat aurem eius, & contra similitu-
dinem vasis oculus eius: 31. Cor suum dabit in consummationem operum, & vigi-
lia sua ornabit in perfectionem. 32. Sic figulus sedens ad opus suum, conuertens pe-
dibus suis rotam, qui in solicitudine positus est semper propter opus suum, & in nu-
mero est omnis operatio eius. 33. In brachio suo formabit lutum, & ante pedes
suos curuabit virtutem suam 34 Cor suum dabit vt consummet liuitionem, & vi-
gilia sua mundabit fornacem. 35. Omnes hi in manibus suis sperauerunt, & vnus-
quisque in arte sua sapiens est. 36. Sine his omnibus non ædificatur ciuitas. 37. Et
non inhabitabunt, nec inambulabunt, & in Ecclesiam non transilient. 38. Super
sellam iudicis non sedebunt, & testamentum iudicij non intelligent, neque palàm fa-
cient disciplinam & iudicium, & in parabolis non inuenientur: 39. sed creaturam
æui confirmabunt, & deprecatio illorum in operatione artis, accommodantes ani-
mam suam, & conquirentes in lege Altissimi.

COMMEN

COMMENTARII.

1.

Medici & medicina commendantur.

ERS. 1. *Honora Medicum*, reuerentia exhibita, & mercede præstita, *propter necessitatem*, quia illius indiges ope. *Etenim illum creauit Altissimus*, Deus enim auctor est medicæ artis. Ex Græco pro *honora*, dicitur *munerare*, munus ei præsta. Medicus enim nummos verum esse putat honorem.] Dicitur autem Deus creasse Medicum, quia à principio medica gramina, & radices fecit terram producere in ægritudinum hominia remedium, præscius scilicet Adæ præuaricationis. Vt laudes tam misericordem Domini prouidentiam ante ægritudines medicamina tibi præparantis.]

Honor Medici, verus nummus est.

Misericors Dei prouidentia ante ægritudines medicamina præparantis.

Vers. 2. *A Deo est enim omnis medela*, tum quia à Deo creatæ sunt vires herbarum, & aliorum medicaminum: tùm quia earum cognitio, & scientia à Deo Adæ fuit indita, ac posteris, à quibus Medici hauserunt. *Et à Rege accipiet donationem*, seu largam remunerationem. * Quia etiam Reges humana fragilitate afficiuntur, & cum hominibus ægritudinibus flagellantur.]

Reges etiam humana fragilitate afficiuntur.

Vers. 3. *Disciplina Medici exaltabit caput illius*, ad magnas opes & honores euehet. *Et in conspectu Magnatorum collaudabitur*, & egregiis laudibus coram Principibus afficietur. *Cur in conspectu Magnatorum?* Quia Magnates ægrotantes specialissima diligentia curandos suscipiunt, vnde assistentia ægritudinis causam agnoscunt, & apposita medicamina felici adhibent effectu, ideoque à cunctis Medici peritia commendatur impensiùs, quia Principis vita pluris æstimatur. Subtaxantur hinc Medici, qui cum ad vulgares accedunt ægrotos, cum Hospitalia visitant, plùs videntur fugere ægroti infectionem, quàm ad eius curationem accedere, vnde non ineptè vocitabitur homicida, si enim gladio non vulnerat, desidia interimit.]

Taxantur Medici, qui per transennam ad pauperes infirmos accedunt.

Vers. 4. *Altissimus creauit de terra medicamenta. & vir prudens non abhorrebit illa* Nam licet amara sint gustui, salus dulcis potionis amaritudine comparatur. Vndè imprudentem se ostendit, qui vt fugiat affici amaritudine, satiùs ducit, obire, aut perlonga infirmitate perimi.

Vers. 5. *Nónne à ligno indulcata est aqua amara*, (*Exo.* 15. 25.) seu dulcis reddita? Certè ligno illi naturalem fuisse credo vim aquam dulcorandi. Ex huius autem ligni exemplo probari vult Sapiens, quantas vires herbis, ac plantis aliquibus Deus indiderit.

Vers. 6. *Ad agnitionem hominum virtus illorum* medicamentorum, seu vt eam homines cognoscerent, & in suos vsus conuerterent. *Et dedit hominibus scientiam Altissimus, honorari in mirabilibus suis.* Imò hanc ipsam cognitionem, & scientiam vel indidit, vel suggessit illis Altissimus, vt per hoc honoraretur in mirabilibus, quæ per naturales medicamentorum facultates operatur.

Vers. 7. *In his curans mitigabit dolorem*, dolor per hæc medicamenta à Medicis applicata opportunè mitigabitur. *Et pigmentarius faciet pigmenta suauitatis*, pharmacopæus conficiet mixtiones, quæ suauem odorem exhalent, & nares, ac cerebrum ægrotantis recreent, ac reficiant: *& vnctiones conficiet sanitatis*, seu sanitatem afferentes: *& non consummabuntur opera eius*; quia noui morbi existunt, & Medici nouas medicamentorum mixtiones, & compositiones excogitant. * Annoto, nullam de scissione venæ mentionem fieri, sed totum ægritudinum curandarum apparatum ad pigmenta suauitatis, & ad vnctiones sanitatis reduci. Vndenam ergo tot venarum scissiones, tot potiones amaræ, inuentæ fuére ad ægrorum sanitatem? Dubito, an appositè.] * Habes hinc spiritualem Medicum suauibus pharmacis peccatorum ægritudines aptiùs curaturum, quàm amaris, quæ quidem magis supplicium, quàm medicamentum appellarim.]

Venæ scissionē, & amaræ potionis ad curationē ægritudinum Sapiens mētionem non facit.

Spiritualis Medicus suauibus pharmacis vtatur ad peccatores curãdos.

Vers. 8. *Pax enim Dei super faciem terræ.* Benignitas diuina, in superficiæ terræ creauit herbas, stirpes, ac alia huiusmodi in vsum medicinæ, pacem ægrotis, non bellum indicens. Cur ergo Medici ferro armati sic iam ad miserum ægrotum accedunt, ac si in hostem impetum facerent? * Aliquos vidi Medicos valdè in arte peritos, qui herbarum vim callentes harum applicatione sine scissione venæ, sine amara potione desperatas vicerunt ægritudines.]

Peritos Medicos vidi, qui herbarū applicatione sine scissione venæ desperatas vicerūt ægritudines.

Vers. 9. *Fili, in tua infirmitate nè despicias teipsum, &c.* Dum Medici corpori medicamenta applicant, æger debet animo mederi pœnitudine, oratione. A Deo enim sanitas procedit, qui quidem efficiet, vt medicina prosit. * Profectò cum sæpè ægritudines in peccati supplicium irruant, dùm Deus pœnitentia placatur, ægritudo remittitur.] * *Ora*, inquit, *Dominum.* Multum enim confert ad felicem curationis euentum, ægrotum orare, & aliorum orationes auxiliares sibi requirere.]

Dum Deus ægroti pœnitentia placatur, ægritudo minuitur.

Cōfert ad curationis felicem euentū, orare ægrotū.

Vers. 10. *Auerte à delicto* mentem, & voluntatem tuam: *& dirige manus* ad rectam operationem, ad pauperum inopiæ succurrendum: *& ab omni delicto munda cor tuum.* per contritionem tunc, nunc per Sacramentalem Confessionem. * *Dirige*, inquam, *manus*. Eleemosyna enim iuuat admodum ad sanitatem assequendam.] * *Munda* autem (ait) *cor tuum.* Ne ægritudinis vi deficiat intellectus, & differens confiteri, minimè possis. Ideò correptus infirmitate prius deberes Confessarium, quàm Medicum aduocare.]

Eleemosyna iuuat ad sanitatem assequendam.

Conceptus ægritudine priùs confessarium quàm Medicū aduoca.

Vers. 11. 12. *Da suauitem, & memoriam similaginis*, seu suauem sacrificiorum odorem, thus, thymiama, quæ sunt grata admodum Domino suffimenta, ad eum placandum: *& impingua oblationem*, pinguem, selectam oblationem offer: *& tunc da locum Medico*, vt suo ministerio operam expediat. * Quasi locus Medico dandus non sit, donec æger animo medeatur.] *Etenim illum Dominus creauit) &c.* Cum Deus medicæ artis author sit, ostendit necessariam esse ad corporis sanitatem pharmacorum applicatio, quæ per Medicum applicanda sunt. * Particula illa, *Et non discedat a te* innuit, Medicum debere continuò assistere ægrotanti, vt possit opportuno tempore medicamina adhibere: vndè per breues Medicorum visitationes reprehenduntur.]

Locus Medico dandus nō est, donec æger animo medeatur.

Subtaxantur per breues Medicorum visitationes.

Vers.

Vers. 13. Est enim tempus, quando in manus illorum incurras. Persuade tibi, futurum esse tempus, quando in manus Medici incidas ægritudine aliqua corporis, saltem in vitæ termino, superueniente.

Vers. 14. Ipsi quoque Medici Dominum deprecabuntur (cum probè sciant, artis suæ successum, ægrotumque valetudinem ab illo pendere) *vt dirigat quietem eorum*, id est, quietam sanitatem ægris teddat, *propter conuersationem illorum*, seu vt possint iterùm cùm valentibus conuersari. Reiicio aliorum expositionem, qui per hos deprecatores volunt intelligi *Sacerdotes*, quorum nulla mentio præcessit. * Fortè noluerunt, id de Medicis intelligi, quos vident magis lucro, quàm deuotioni intendere. Ast ego id, de Medicis Christicolis non præsumpserim. Debet igitur probus Medicus Dominum precari, vt curatio felicem sortiatur effectum.]

Bonus Medicus debet orare, vt curatio optimũ sortiatur effectum.

Vers. 15. Qui delinquit in conspectu eius, qui fecit eum, incidet in manus Medici. Medici enim, & morbi sunt quasi tortores, quibus propter peccatanos Dominus vult diuexari. * Porrò ægritudines sæpè ex peccato procedunt.]

Propter peccata ægritudine diuexamur.

2. *Vers. 16. Fili, in mortuum produc lacrymas*, lacrymas profunde: compassio enim humanæ miseriæ communi debetur: *& quasi dira passus, incipe plorare*, seu vt fit in rebus acerbis, quæ nobis accidunt: *& secundum iudicium contege corpus illius*, & cura sepulturæ cadauer emandari, vt decet, & vt postulat recepta consuetudo: *& non despicias sepulturam illius*, viliorem, quàm oportet, prouidens pompam.

Moderatum luctũ in mortuos, et amicorum ostendendum docet.

Vers. 17. 18. Propter delaturam autem, seu oblocutionem ciuium tuorum, qui si videtint te propinqui mortem leuiter ferre, existimabunt, te morte illius esse lætatum: *amarè fer luctum illius vno die, vel duobus propter* huiusmodi *detractionem*, vno vel altero die ede signa doloris. *Et consolare propter tristitiam*: transactis autem hisce duobus diebus, consolationem admitte, ne tibi tristitia noceat. * Nimius hinc luctus in obitu propinquorum, seu amicorum reprehenditur.] *Et fac luctum secundum meritum eius vno die, vel duobus propter detractionem*, quam *delaturam dixit vers. 17.*

4. Luctus pro defunctis nõ sit nimius.

Vers. 19. A tristitia enim festinat mors, &c. Tristitia enim si diutius persistat, efficit mortem festinare, obruens, & opprimens corporis vires, & senium inducens, quo ceruix curuatur.

Vers. 20. In abductione permanet tristitia, si te à conuictu aliorum abducas, & solitudinem captes, vt sine teste plores, tristitia permanebit: *& substantia inopis secundum cor eius.* Si enim quis corde sit bono, & hilari operi se impendet, & facultates tuebitur, & augebit: si verò corde sit mœsto, & tristitia obruatur, opus negliget boni successus desperatione, atque ideo res familiaris malè dilabetur, vnde ipse inopia premarur. * Adeò prauus est tristitiæ affectus, vt hominem faciat paupertatis ærumna premi.]

Tristitia facit hominem inopia premi.

Vers. 21. 22. Ne ergo dederis in tristitia cor tuum, seu tristitiæ, & mœrori, *Sed repelle eam à te: & memento nouissimorum*, mortis scilicet, & sepulturæ, quæ tibi per tristitiam accersis, & acceleras. * Quod si libeat, particulam hanc: *Et memento nouissimorum* in medicinam tristitiæ, à qua nos abducere curat, additam esse videbitur, ex nouissimorum recordatione potiùs tristitiam augendam, quàm imminuendam esse. At si prudẽter ducas discursum, nihil magis nos debet à mœrore reuocare, quàm miseriæ humanæ dissolutionis recordatio.] *Noli obliuisci illorum*, nouissimorum, seu mortis scilicet, sed prospice tempori, nec plusculum indulge dolori. Nam cui id bono? *neque enim est conuersio* defuncto, seu reditus ad vitam per lacrymas ac dolores tuos. *Et huic nihil proderis & teipsum pessimabis*, defuncto non proderis, & intereà pessimè teipsum lædes.

Nihil magis debet nos à tristitia reuocare, quàm mortis quã dissolutio miseriæ humanæ sit recordatio.

Vers. 23. Memor esto iudicij mei, sortis scilicet & conditionis, verba sunt mortui: *sic erit & tuum*, humana conditio tibi etiam mortem indicit: *mihi heri, tibi hodiè.* * Cur non dixit, Tibi cras, sed *tibi hodiè*? Quia quotidiè debes tibi persuadere, illam diem vitæ tuæ esse nouissimam.]

Quotidiè persuadere nobis debemus eam diẽ esse vitæ nostræ nouissimam.

Vers. 24. In requie mortui requiescere, fac memoriam eius, cum quiescente mortuo depone memoriam eius, quæ te plùs æquo eruciat: *& consolare illum*, (Græcè, *consolare super illum*) *in exitu spiritus sui*, id est, quod felici fine hanc miseram vitam clauserit, & ex ea in aliam felicissimam demigrarit. * Docemur, ex bona morte filij, propinqui, vel amici potiùs consolatione nos quàm mœrore affici debere.]

Ex bona morte filij propinqui vel amici potiùs consolatione, quàm tristitiâ affici debemus.

Vers. 25. Sapientia scribæ in tempore vacuitatis, Sapientia quærenda & speranda Doctori ac litterato viro *in opportunitate otij*, (vt ait Græcus.) *& qui minoratur actu*, qui actiuæ vitæ functiones à se remouet, *Sapientiam percipiet*, sapiens euadet. * Nam quod ille de carminibus dixit.

Carmina secessum scribentis, & otia quærunt.

Verum est de quolibet litterarum genere, Sapiens non erit, qui se ab externis nimiis occupationibus non expedierit.]

Sapiens non erit, qui se ab externis nimiis curis non expediterit.

5. *Vers. 26. Quâ Sapientiâ replebitur, qui tenet aratrum, &c.* Græcè, *In quo erit sapiens, &c.* seu quomodò acquiret Sapientiam, qui à mane ad vesperam ruri occupatur agricola, vel qui non oblectatur nisi in fuste, in cuius cuspide est stimulus, quo boues agitat: & totum studium eius est armenti annumerare vitulos, vnde lucrum acquirat?

Agri de agricultura, ac de arte fabrili, & figulina nõ aptus ad Sapientiæ studium.

Vers. 27. Cor suum ad versandos sulcos, tota agricolæ cura erit terram aratro subigere: *& vigilia eius in sagina vaccarum* & omnis cogitatio illius fugans somnium, est, vndenam armento poterit de abundanti pastu prouidere.

Vers. 28. Sic omnis faber, & architectus, qui noctem tanquam diem transigit, &c. Qui sculpit cælaturas sigillorum (sic Græcè) quibus vtimur ad epistolas, & alia huiusmodi obsignanda; & pictor totus est in varietate colorum tabulis per artem picturæ inducenda, vt pictura exprimat, & imitetur, quod artifex intendit. Hæc est vnica horum cura, hoc manus vigilans, hoc animus somnians sculpit, aut depingit.

Vers. 29. Sic faber ferrarius, &c. Hæc etiam est vnica fabri ferrarij cura. *Vapor ignis vret carnes eius, &c.* Licet autem ei molestus sit calor

lox qui ex fornace procedit, & eum igne teterrimo nostræ naturæ hoste conflictetur assiduè, non deserit opus.

Vers. 30. Vox mallei innouat aurem eius, seu [...]uis, ac repetitis ictibus pulsat, & ferit eius aures: *& contra similitudinem vasis oculus eius*, artifices enim crebrò ad exemplar & typum propositum reflectunt oculos, ne errare contingat.

Vers. 31. Cor suum dabit in consummationem operum, &c. Animum ad opus absoluendum applicat, & diligenter studet in opere perficiendo summo mane euigilans.

Vers. 32. Sic figulus sedens ad opus suum, &c. Q[...]ia certum vasorum numerum sibi, aut famul[i]s suis figulus præscribit, quem quotidiè perficiant.

Vers. 33. 34. In brachio suo formabit, siue subiget *lutum: & ante pedes suos curuabit virtutem suam.* Curuat enim se figulus in anteriorem partem, & vires suas exerit ad subigendam seu formandam argillam. *Cor suum dabit, vt consummet linitionem*, quà scilicet vasa intus, & foris liniunt figuli, & vitrea illis crustra inducunt: *& vigilia sua*, seu de nocte surgens, *mundabit fornacem*, quo induranda sunt, igne apposito, vasa.

Vers. 35. Omnes hi in manibus suis sperauerunt, seu in labore manuum suarum statuunt spem paran[d]i victus: *& vnusquisque in arte sua Sapiens*, seu perit[us] est.

Vers. 36. 37. Sine his omnibus non ædificatur ciuitas, siue non subsistit, quia ad ciuium vsum harum artium subsidium est necessarium. *Et non inhabitabunt, nec inambulabunt.* & Græcè pro *non inhabitabunt* est, *non habitabunt iuxta*. Templum scilicet, aut curiam, aut prætorium; ne strepitu machinarum suarum aliis molestiam creent: sed suos vicos seorsim habebunt; in quibus officinas aperiant: *& in Ecclesiam non transilient*, sed illis artibus ad congregationem Sapientium non accedent, seu inter Sapientes non annumerabuntur.

Vers. 38. Super sellam Iudicis non sedebunt. & testamentum iudicij non intelligent, id est, ritus, conditiones, & decreta iudicialia non callebunt: *neque palam facient disciplinam, & iudicium, & in parabolis non inuenientur*, alios non docebunt, quod professores bonarum artium faciunt aut in scholis, aut priuatim: & non accedent ad cœtum Doctorum virorum, vt de grauibus & eruditis quæstionibus cum eis disserant.

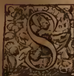
Vers. 39. Sed creaturam æui confirmabunt, id est, res necessarias ad vitam in hoc sæculo fouendam subministrabunt suo opificio, & arte manuali. *Et deprecatio illorum in operatione artis*, Id est, oratio ad Deum, votum, ac desiderium omne eorum versatur in arte cuiusque, nempè vt feliciter succedat, & fructum optatum proferat. * Quàm apte artifex dicitur deprecari, *& omnis deprecatio illorum.* Quia ad cuiusuis operis perfectionem mirum in modum confert oratio.] *Accommodantes animam suam, & conquirentes in lege Altissimi.* Ita tamen vacare debent suo opificio, vt simul sese legi Dei cognoscendæ accommodent, saltem quatenùs illos concernit; & eius obseruationi diligenter studeant. Artifices itaque non omne tempus manuum operi impendant, sed aliquam particulam animi rectæ operationi reseruent.]

Ad cuiuslibet operis perfectionem oratio proficit.

Artifices non omne tempus operæ manuum dedant, sed partem reseruēt animi operationi.

CAPVT XXXIX.

Describit Sapiens studiosi viri officium. Docet Deum semper laudandum siue munera benignus largiatur, siue iratus supplicia inferat.

1. APIENTIAM omnium antiquorum exquiret sapiens, & in
prophetis vacabit. 2. Narrationem virorum nominatorum
conseruabit, & in versutias parabolarum simul introibit:
3. Occulta prouerbiorum exquiret, & in absconditis parabo-
larum conuersabitur. 4. In medio magnatorum ministrabit,
& in conspectu præsidis apparebit. 5. In terram alienigena-
rum gentium pertransiet: bona enim & mala in hominibus
tentabit. 6. Cor suum tradet ad vigilandum diluculo ad Dominum, qui fecit il-
lum, & in conspectu Altissimi deprecabitur. 7. Aperiet os suum in oratione, &
pro delictis suis deprecabitur. 8. Si enim Dominus magnus voluerit, spiritu in-
telligentiæ replebit illum: 9. & ipse tanquàm imbres mittet eloquia sapientiæ
suæ, & in oratione confitebitur Domino: 10. & ipse diriget consilium eius, &
disciplinam, & in absconditis suis consiliabitur. 11. Ipse palàm faciet discipli-
nam doctrinæ suæ, & in lege testamenti Domini gloriabitur. 12. Collauda-
bunt multi sapientiam eius, & vsque in sæculum non delebitur. 13. Non recedet
memoria eius, & nomen eius requiretur à generatione in generationem. 14. Sa-
pientiam eius enarrabunt gentes, & laudem eius enuntiabit Ecclesia. 15. Si per-
manserit, nomen derelinquet plus quàm mille: & si requieuerit, proderit illi.

16. Adhuc consiliabor, vt enarrem: vt furore enim repletus sum. 17. In voce
dicit: Obaudite me diuini fructus, & quasi rosa plantata super riuos aquarum fru-
ctificate. 18. Quasi Libanus odorem suauitatis habete. 19. Florete flores, quasi
lilium, & date odorem, & frondete in gratiam, & collaudate canticum, & bene-
dicite Dominum in operibus suis. 20. Date nomini eius magnificentiam, &
confitemini illi in voce labiorum vestrorum, & in canticis labiorum, & cithatis,
& sic dicetis in confessione. 21. Opera Domini vniuersa bona valdè. 22. In
verbo eius stetit aqua sicut congeries: & in sermone oris illius sicut exceptoria
aquarum: 23. quoniam in præcepto ipsius placor fit, & non est minoratio in sa-
lute ipsius. 24. Opera omnis carnis coram illo, & non est quidquam absconditum
ab oculis eius. 25. A sæculo vsque in sæculum respicit, & nihil est mirabile
in conspectu eius. 26. Non est dicere: Quid est hoc, aut quid est istud? omnia
enim in tempore suo quærentur. 27. Benedictio illius quasi fluuius inundauit.
28. Quomodo cataclysmus aridam inebriauit? sic ita ipsius gentes, quæ non ex-
quisierunt eum, hereditabit. 29. Quomodo conuertit aquas in siccitatem, & sic-
cata est terra: & viæ illius viis illorum directæ sunt: sic peccatoribus offensiones in
ira eius. 30. Bona bonis creata sunt ab initio, sic nequissimis bona & mala.
31. Initium necessariæ rei vitæ hominum, aqua, ignis, & ferrum, sal, lac, & panis
similagineus, & mel, & botrus vuæ, & oleum, & vestimentum. 32. Hæc omnia san-
ctis in bona, sic & impiis & peccatoribus in mala conuertentur. 33. Sunt spiritus,
qui ad vindictam creati sunt, & in furore suo confirmauerunt tormenta sua. 34. in
tempore consummationis effundent virtutem: & furorem eius, qui fecit illos, placa-
bunt. 35. Ignis, grando, fames, & mors, omnia hæc ad vindictam creata sunt?
36. bestiarum dentes, & scorpij, & serpentes, & rhomphæa vindicans in extermi-
nium impius. 37. In mandatis eius epulabuntur, & super terram in necessitatem
præparabuntur, & in temporibus suis non præterient verbum. 38. Propterea ab
initio confirmatus sum, & consiliatus sum, & cogitaui, & scripta dimisi. 39. Omnia
opera Domini bona, & omne opus hora sua subministrabit. 40. Non est dicere:
Hoc illo nequius est: omnia enim in tempore suo comprobabuntur. 41. Et nunc in
omni corde & ore collaudate, & benedicite nomen Domini.

COMMENTARII.

1. *Sapientem virum describit.*

VERS. 1. *Sapientiam omnium antiquorum exquiret Sapiens*, seu leget scripta, quæ olim viri docti edidere: *& in Prophetis vacabit*. Græcè, *in prophetijs*, totam sacram Scripturam per Synecdochen intelligit. Antiquorum Patrum scripta maximè conferunt ad viri Sapientis eruditionem. * Vndè subtaxantur Concionatores, qui libellos vulgari idiomate à modernis transcriptoribus editos memoriæ mandant, vt auditoribus sicut comœdi recitent, Patrum scripta negligentes. Vndè se Sapientes non esse testantur, cum Sapiens Sapientiam antiquorum exquirat.]

Taxantur Concionatores, qui libellos vulgari idiomate à modernis editos legũt, Patrum scripta negligẽtes.

Vers. 2. 3. *Narrationem virorum nominatorum conseruabit*. Græcè, *explicationem*, seu vt sacræ Scripturæ mysteria calleat, celebres inibit Interpretes: *& in versutias parabolarum simul introibit*, & assequi curabit argutias inuolucra per parabolas tradita, quæ documenta sunt, & præcepta vitæ instituendæ. *Occulta prouerbiorum exquiret: & in absconditis parabolarum* ænigmaticè quidem *conuersabitur*, seu versabitur.

Vers. 4. *In medio Magnatorum ministrabit*, electus à Principibus publica munia obibit. Aptus modus acquirendæ Sapientiæ indicatur, scilicet per experientiam, in aulis Principum versando, in quibus viri prudentia & vsu rerum spectati agunt, & negotia grauia & implicata expediunt. * Experientia enim est peritior Sapientiæ Magistra.] *Et in conspectu Præsidis apparebit*, apud gubernatorem Reipublicæ publica negotia versabit.

Experientia est peritior Sapiẽtiæ Magistra.

Vers. 5. *In terram alienigenarum gentium pertransiet*, vt specialium rituum rationem ediscat: *bona enim & mala in hominibus tentabit*, prospera, & aduersa experietur. * Homines enim per omnia tentati prudentiam colligunt.]

Homines per omnia tẽtati prudẽtiam colligunt.

Vers. 6. *Cor suum tradet ad vigilandum diluculo ad Dominum qui fecit illum*. Magno cordis sui affectu diluculo surget ad preces Domino creatori profundendas, vndè veram Sapientiam concipiet: *& in conspectu Altissimi deprecabitur*, & ab omnibus externis curis expeditus soli ei negotio intentus exorabit: hoc enim est in conspectu Domini deprecari. * In conspectu Dei non orat, qui ad externas curas mentem abducit.]

In conspectu Dei orat, qui ab aliis curis externis mẽtem abducit.

Vers. 7. *Aperiet os suum in oratione, & pro delictis suis deprecabitur*, vt scilicet Sapientiæ impedimenta auertat. Mens enim peccatis infecta haud potest Sapientiæ assequi puritatem.]

Bona conscientia necessaria ad profectum in litteris.

Vers. 8. 9. *Si enim Dominus magnus voluerit, spiritu intelligentiæ replebit illum*. Cum autem à Dei voluntate pendeat huiusmodi intelligentia, quomodò peccatorem suum planè inimicum eadonabit? *Et ipse tanquam imbres emittet eloquia sua*, dante autem Domino intelligentiam, largè ille, ac copiosè Sapientiam suam in aliorum promet vtilitatem: *& in oratione*

conf

Et orationis fonte Concionator proximorum fructum exhaurit.

confitebitur Domino, laudabit Deum. * Aptè indicitur orationis exercitium ei Sapienti, qui aliorum studet vtilitati. Magister enim Euangelicus fructum, quem cupit à proximis colligere, ex orationis fonte haurire conatur.]

Vers.10. Et ipse diriget consilium eius, & disciplinam : & ipse Sapiens oratione edoctus diriget mores suos ad normam diuinæ legis, quam in omnibus consulit. Si Concionator viam non dirigit, quomodò cum Ioanne Baptista clamabit, *Dirigite viam Domini? Ioan.1.23.*] *Et in absconditis suis*, alij *in absconditis eius*, id est, Dei, in rebus obscuris, & dubiis *consiliabitur*, quid faciendum sit discet oratione magistra. Græcè *meditabitur*, attenta consideratione dum orationi incumbit, rimari curabit, quæ sit Dei voluntas. * Profectò Sapientissimus D.Thomas & alij Diui ex orationis libro difficillimarum quæstionum hauriebant solutionem.]

Concionator vias suas diriget, et clamet, Dirigite viam Domini.

Viri Sapientissimi ex orationis libro hauriunt difficilium quæstionum solutiones.

Vers.11. Ipse palam faciet disciplinam doctrinæ suæ, &c. Ipse exeret, promet doctrinam, quâ institutus est : & diuinæ legis scientia, & exercitatione gaudebit.

Vers.12.13. Collaudabunt multi Sapientiam eius, & vsque in seculum memoria illius non delebitur. Non recedet memoria eius à mente doctorum, *& nomen eius requiretur*, Græcè, *viuet* à generatione in generationem, vna enim generatio ab alia requiret Sapientis huius notitiam. * Quod quidem patet in Sapientibus, qui sua scripta typis tradidere, quorum memoria æternùm viuit, & eorum nomen ab aliis Doctoribus requiritur, dum citatur.]

Memoria Auctorum, qui scripsere, æternùm viuit.

Vers.14. Sapientiam eius enarrabunt gentes, seu gentiles, vt Regina Saba celebrauit Salomonis Sapientiam : *& laudem eius enunciabit Ecclesia*, Synagoga, siue fidelium cœtus.

Vers.15. Si permanserit, si diu superstes fuerit, *nomen*, famam & gloriã *derelinquet plùs quàm mille*, ex equitibus, ex diuitibus vulgi imperitorum, quorum memoria in sepulchro cum cadauere perpetuò recluditur : *& si requieuerit, proderit illi*, etiamsi alios erudire non possit reciso vitæ termino, non tamen ideò laborum ad Dei gloriam susceptorum, & promptè ad alios iuuandos voluntatis præmio frustrabitur. * Nisi velis verba illa, *si requieuerit, proderit illi*, referri ad vtilitatem, quam quis ex Sapientia percipit ad mortis periculum. Etenim homo Sapientiâ præditus se aptiùs disponit ad obitum, fortior ad pericula superanda Dei ope exsurgit.]

Homo Sapiens aptiùs se ad mortem disponit.

Vers.16. Adhuc consiliabor, vt enarrem, alia monita, ac consilia suggeram, enarrando, quæ mihi spiritus dictat : *vt furore enim repletus sum*, æstuat animus, plenus sum sermonibus, quos in audientium vtilitatem profundere gestio eo impetu, quo furiosi assolent proferre clamores.

Vers.17. In voce dicit, alij, *in voce dicam*, clamabo : *Obaudite me diuini fructus*, filij Dei Israëlitæ, vitis diuinæ opimi botri : & quasi rosa plantata super riuos aquarum, *fructificate*, germinate.

Vers. 18.19. Quasi Libanus odorem suauitatis habete (Græcè, *quasi thus*) *Florete flores, quasi lilium, & date odorem : & frondete in gratiam*, seu pulchrè proferte frondes : *& collaudate canticum*, canticis laudate, *& benedicite Dominum in operibus suis.*

Vers.20.21. Date nomini eius magnificentiam, nomen Dei magnificate, *& confitemini illi in voce labiorum vestrorum & in canticis labiorum, & citharis* eum laudate. *Et sic dicetis in confessione*, seu in cantico laudis. *Opera Domini vniuersa bona sunt valdè.* Vultis ostendam? Audite.

Vers.22.23. In verbo eius stetit aqua sicut congeries. Græcè, *sicut aceruus*, id est, diuino iussu congregatæ fuére aquæ, vt arida appareret. Vel in mari Rubro, ac Iordane, vt Hebræi pede sicco transirent : *& in sermone oris illius sicut exceptoria*, seu conceptacula, *aquarum*, id est, steterunt aquæ non secus ac si in suis finibus, & conceptaculis quiescerent. *Quoniam in præcepto ipsius placor fit*, Græcè, *complacentia*. Omnia fiunt, vt complacitum est Deo : *& non est minoratio in salute ipsius*, nihil deest perfectioni, seu integritati eius rei, quam ipse fieri iusserit. Dei enim perfecta sunt opera. Preme verbum *in salute ipsius*, id est, *in opere*. Omnia enim Dei opera ita ad hominum salutem diriguntur, vt idem sit opus Dei, ac hominum salus.]

Idem est opus Dei, ac hominum salus.

Vers.24.25. Opera omnis carnis coram illo. Omnium hominum opera videt : *& non est quidquam absconditum ab oculis eius. A sæculo vsque in sæculum respicit, & nihil est mirabile in conspectu eius*, nihil est illi nouum, aut quod ignoret.

Vers.26. Non est dicere : Quid est hoc? aut quid est istud? Quinam est huius rei vsus, aut finis? *Omnia enim in tempore suo quærentur.* Græcè, *omnia enim in vsus suos creata sunt*, omnia habent vsum suum requisitum, & eorum naturæ consentaneum.

Vers.27.28. Benedictio illius quasi fluuius inundauit, multiplex, & copiosa est Dei benedictio, quæ instar fluuij terram fœcundam reddit. *Quomodo cataclysmus aridam inebriauit*, quemadmodùm diluuium aquarum terram operuit, hominum genus obruit, Noë cum paucis superstite : *Sic ira ipsius gentes, quæ non exquisierunt eum, hæreditabit*, ita gentes ei per crimina inuisæ diuinæ iræ, ac furoris præda pabulum, possessio, & quasi hæreditas fient. Itaque Dei benedictio seu misericordia, & eiusdem ira aut seueritas inundationi comparantur. Nam beneficiorum inundationem iræ sequitur inundatio si beneficiorum vndæ irrigauerunt ingratos.]

Beneficiorum inundationē sequitur iræ indignatio, vt obruat ingratos.

Vers.29. Quomodò conuertit aquas in siccitatem, & siccata est terra, cum filij Israël per maris fundum sicco vestigio transmearunt : *& viæ illius viis illorum directæ sunt*, & quomodò semitæ quas Deus Israëlitis aperuit, itineri illorum præparatæ sunt directæ, complanatæ, exsiccatæ; *Sic peccatoribus offensiones in ira eius*, ita è contrario difficultates, & obstacula Deus peccatoribus obiicit, in quas offendunt, & ruunt, vt Pharaoni, eiusque asseclis accidit.

Vers.30. Bona bonis creata sunt ab initio : Sic nequissimis bona & mala. Ab initio Deus iustis bona præparauit, qui quidem quamuis cum aliquibus malis, seu laboribus confligerentur, bona absolutè dici debent, cum eis cooperentur in bonum. * Vndè mala, seu labores iustorum in bonorum numerum sunt computandi, & dicere verè possumus : Bona è malis ab-

Labores iustorum inter bona data eis à Deo annumerantur.

Nn 2 stracta,

ſtracta, ſeu bona ſine malis iuſto creata ſunt.] Peccatoribus autem creata ſunt, ſeu præparata *bona & mala*, quia mali bonorum quorundam ſunt participes; nam facit Deus *Solem ſuum oriri ſuper bonos & malos*: illos tamen mala manent æterna. * Vnde ipſa bona, ipſa Dei beneficia poſſunt *mala* eis appellari, quia illorum damnatiooi (eorum ingratitudine) ignem pœnæ addiderunt.]

Peccatorum bona, inter mala data eis à Deo valent computari.

Verſ. 31. Initium neceſſariæ rei vitæ hominum, aqua, ignis, & ferrum, ſal, lac, & panis ſimilagineus, ſeu ex ſimila, puriore ſcilicet tritici farina (triticus enim panis maximè idoneus hominum cibus. Hæc itaque præcipuè neceſſaria ſunt vitæ ac victui hominum, & etiam *mel, & botrus vuæ, & oleum, & veſtimentum.*

Verſ. 32. Hæc omnia ſanctis in bona, &c. Hæc omnia, quæ hominibus ad vitam vtilia ſunt in bona ſpiritualia cedunt iuſtis, quià eis ad ſeruiendum Deo vtuntur: ad pernitiem verò conuertuntur peccatoribus, qui Dei beneficiis abutuntur ad crimina.

Verſ. 33. 34. Sunt ſpiritus, qui ad vindictam creati ſunt. Angeli ſiue boni, ſiue mali, qui ſunt adminiſtratorij ſpiritus, & cum Deus iubet, mortales ſupplicij flagello percutiunt: *& in furore ſuo confirmauerunt tormenta ſua*, conſtanter inferunt flagella, & tormenta, prout à Domino imperantur. *In tempore conſummationis effundent virtutem*, in tempore finis, interitus, necis, cum ſcilicet Deus malos perdere decreuit, exerent vim, & potentiam ſuam ad dirè percutiendum: *& furorem eius, qui fecit illos, placabunt.* Nam cum vindicta de peccatis ſumitur, tunc Dei ſedatur ira.

Verſ. 35. 36. 37. Ignis, grando, fames, & mors: omnia hæc ad vindictam creata ſunt, beſtiarum dentes, & ſcorpij, & ſerpentes, & rhomphæa, ſeu gladius, *vindicans in exterminium impios*, occidens, & perdens. *In mandatis eius epulabuntur*, beſtiæ, ſcorpij, ſerpentes, gladius, ſi Deus iubeat promptè irruent ad vindictam: imò adeò auidè ac ſolet guloſus, ad epulum ſeu conuiuium accurrere: *& ſuper terram in neceſſitatem præparabuntur*, mala hæc, & noxia parata ſunt, & cum vſus, & neceſſitas tulerit, ad manum haberi poſſint: *& in temporibus ſuis non præterient verbum*, ad vnguem effectum dabunt, vt iuſſa fuerint. * Quomodò delinquere non timeat impius ſciens, ad manum eſſe ſupplicij executores?]

Quomodò audet delinquere, qui ſcit, ad manum eſſe ſupplicij executores.

Verſ. 38. Propterea ab initio confirmatus ſum, in hac ſententia: & conſiliatus ſum, Græcè, *cogitaui*, cum animo ſtatui, *& cogitaui, & ſcripta dimiſi*, ſeu reliqui animi mei decreta, quæ ſequuntur.

Verſ. 39. Omnia opera Domini bona, &c. ſuo tempore, cum opus fuerit, dabit illis, vt opera ſua exerant, ad quæ inſtituta ſunt.

Verſ. 40. Non eſt dicere: Hoc illo nequius eſt. Deus enim nihil fecit nequam, ſeu malum, & reprehenſibile: ſed omnia bona, & vtilia. *Omnia enim in tempore ſuo comprobabuntur.* Bona eſſe, & vtilia omnia Dei opera tempus docebit, cum ſcilicet eorum vſus erit, vel neceſſitas ea requiret.

Verſ. 41. Et nunc in omni corde, & ore collaudate, & benedicite nomen Domini. Nunc igitur tot creaturis vtilibus neceſſariis à Deo donati, gratitudinis ergò toto ex corde Dominum benedicite.

CAPVT XL.

Deſcribit Sapiens huius vitæ miſerias, quæ peccatum ſunt conſequutæ, &c.

1. OCCVPATIO magna creata eſt omnibus hominibus, & iu-
gum graue ſuper filios Adam, à die exitus de ventre matris
eorum, vſque in diem ſepulturæ, in matrem omnium. 2. Co-
gitationes eorum, & timores cordis, adinuentio exſpectatio-
nis, & dies finitionis: 3. à reſidente ſuper ſedem glorioſam,
vſque ad humiliatum in terra & cinere: 4. ab eo qui vtitur
hyacintho, & portat coronam, vſque ad eum qui operitur li-
no crudo: furor, zelus, tumultus, fluctuatio, & timor mortis, iracundia perſe-
uerans, & contentio, 5. & in tempore refectionis in cubili ſomnus noctis im-
mutat ſcientiam eius. 6. Modicum tanquam nihil in requie, & ab eo in ſom-
nis, quaſi in die reſpectus. 7. Conturbatus eſt in viſu cordis ſui, tanquam qui
euaſerit in die belli. In tempore ſalutis ſuæ exurrexit, & admirans ad nullum timo-
rem: 8. cum omni carne, ab homine vſque ad pecus, & ſuper peccatores ſeptu-
plum. 9. Ad hæc mors, ſanguis, contentio, & rhomphæa, oppreſſiones, fames, &
contritio, & flagella: 10. ſuper iniquos creata ſunt hæc omnia, & propter illos fa-
ctus eſt cataclyſmus. 11. Omnia, quæ de terra ſunt, in terram conuertentur, & om-
nes aquæ in mare reuertentur. 12. Omne munus, & iniquitas delebitur, & fides
in ſæculum ſtabit. 13. Subſtantiæ iniuſtorum ſicut fluuius ſiccabuntur, & ſicut
tonitruum magnum in pluuia perſonabunt. 14. In aperiendo manus ſuas lætabi-

tur: sic præuaricatores in consummatione tabescent. 15. Nepotes impiorum non
multiplicabunt ramos, & radices immundæ super cacumen petræ sonant. 16. Su-
per omnem aquam viriditas, & ad oram fluminis ante omne fœnum euelletur.
17. Gratia sicut paradisus in benedictionibus, & misericordia in sæculum perma-
net. 18. Vita sibi sufficientis operarij condulcabitur, & in ea inuenies thesaurum.
19. Filij, & ædificatio ciuitatis confirmabit nomen, & super hæc mulier immacu-
lata computabitur. 20. Vinum & musica lætificant cor: & super vtraque dilectio
sapientiæ. 21. Tibiæ & psalterium suauem faciunt melodiam, & super vtraque
lingua suauis. 22. Gratiam & speciem desiderabit oculus tuus, & super hæc viri-
des sationes. 23. Amicus & sodalis in tempore conuenientes, & super vtrosque
mulier cum viro. 24. Fratres in adiutorium in tempore tribulationis, & super eos
misericordia liberabit. 25. Aurum & argentum est constitutio pedum: & super
vtrumque consilium beneplacitum. 26. Facultates & virtutes exaltant cor, & su-
per hæc timor Domini. 27. Non est in timore Domini minoratio, & non est in
eo inquirere adiutorium. 28. Timor Domini sicut paradisus benedictionis, & su-
per omnem gloriam operuerunt illum. 29. Fili in tempore vitæ tuæ ne indigeas:
melius est enim mori, quàm indigere. 30. Vir respiciens in mensam alienam, non
est vita eius in cogitatione victus: alit enim animam suam cibis alienis. 31. Vir
autem disciplinatus & eruditus custodiet se. 32. In ore imprudentis condulcabi-
tur inopia, & in ventre eius ignis ardebit.

COMMENTARII.

1. *Huius vitæ miseriæ describuntur.*

ERS 1. *Occupatio magna creata est omnibus hominibus.* Cuncti homines nati sunt ad sustinendum magnam admodùm ærumnarum molestiam: *& iugum graue super filios Adam a die exitus de ventre matris eorum, vsque in diem sepulturæ in matrem omnium,* id est, terram, ex qua formati fuimus, & in cuius sinu omnes tandem recondimur. * Si agnatum est filiis amare parentes, cur sepulchrum omnium matrem tam intestino odio multi prosequuntur, vt vel de illo recordari, sit illis inuisum?]

Sepulchrum debemus vt matrem diligere, & honorare.

Vers. 2. 3. Cogitationes eorum, & timores cordis, curæ, & anxietates, *adinuentio exspectationis,* seu excogitatio remedij aduersus imminentia mala, quæ obuentura exspectantur, *& dies finitionis,* seu obitus. Hæc inquam & similia sunt iugum graue, quod filiorum Adæ humeris est impositum.

Vers. 4. 5. A residente super sedem gloriosam vsque ad humiliatum in terra, & cinere, à maximo vsque ad minimum nemo liber ab eiusmodi molestiis humanis existit. Ab eo, qui vtitur hyacintho, & portat coronam, vsque ad eum qui operitur lino crudo, seu à Rege, vsque ad agricolam qui veste rudi ex lino nondum excocto nec lotione purgato vtitur: *furor, zelus, tumultus, fluctuatio & timor mortis, &c.* Omnibus hisce affectibus animi homo miser adeò comprimi assolet, vt cum in mensa, & in lecto ad refectionem, & quietem compositis, reficiendæ erant vires, ipsa refectio, & somnus animum lacerat, alternat, & modo in hanc sententiam impellunt, modo ab illa reuocant.

Vers. 6. Modicum tanquam nihil in requie, modica & quasi nulla est requies. *Et ab eo,* seu post illud modicum quietis quod percepit *in somnis,* mox excubare cogitur, *quasi in die respectus,* Græcè, *in dio speculæ,* quia instar speculatoris, prospicit vndiquè, & vertit se in omnes partes, vt malis occurrat, quæ sibi obuentura vel metuit, vel somniat, vel fingit.

Vers. 7. 8. Conturbatus est in visu cordis sui, somnia, quæ inter dormiendum se videre apprehendit, illum conturbant, nam pugnam cum hoste somniat, vitæ discrimen, fugam difficilem, *tanquam qui euaserit in die belli. In tempore salutis suæ exurrexit,* cum somniauit, se hostem euasisse arrepta fuga, tunc euigilat: *& admirans ad nullum timorem,* miratur, se adeò timuisse, cum nulla adesset timoris occasio. *Cum omni carne, ab homine vsque ad pecus,* id accidit omnibus hominibus, imò etiam pecudibus, nam etiam bruta animalia somniant: *& super peccatores septuplum,* maior multò est peccatorum timor, qui conscientiæ stimulis fodiuntur, cum sibi commissorum scelerum sint conscij. * Cunctis quidem humanis ærumnis plùs peccatores, quam iusti sauciantur, quia conscientia nequam communibus malis addit agnatam peccato tristitiam, & timorem.]

Peccatores humanis ærumnis magis, quàm iusti sauciantur.

Vers. 9. 10. Ad hæc mors, sanguis, contentio, &c. & propter illos factus est cataclysmus, seu diluuium tempore Noë totum obruit Orbem. * Certe ex peccato, & ad peccatum puniendum, mors, vulnera, gladius, reliquaque flagella hominum prodiere.]

Cuncta hominum incommoda ex peccato ortum habent.

Vers. 11. Omnia, quæ de terra sunt, in terram conuertentur, &c. Quemadmodùm aquarum perpetuus quidam est e pelago fluxus, & aquæ, quæ ex ipso profluunt in ipsum perpetuo quodam defluxu properant: ita homines, & cuncta animalia quæ è terra prodierunt, soluentur in terram.

Vers. 12. Omne munus, acceptum vel datum ad iustitiam violandam, *& iniquitas omnis delebitur,* seu iniustus cum sua iniustitia & muneribus acceptis interibit. * Caueant Iudices à munere in peruersionem iustitiæ recipiendo: quod quidem non solùm perit, sed facit suum receptorem miseriùs deperire.] *Et fides in sæculum stabit,* iustitia, æquitas, sinceritas, fides in pactis, &c. æternùm permanet.

Donum à Iudice acceptum perit, & facit acceptorem perire.

Verſ.13. Subſtantia iniuſtorum ſicut fluuius ſiccabuntur, ſeu ſient torrens, qui perennes aquas non fouet : *& ſicut tonitruum magnum in pluuia perſonabunt*, erunt ſicuti vox tonitrui, cuius vita & mors in inſtanti procedit eodem.

Verſ. 14. In aperiendo manus ſuas lætabitur, &c. Cum manus aperierit ad accipiendum, afficietur lætitiâ, ſed ad modicum tempus; at verò tabeſcet, *in conſummationem* (ſic Græcus) conſummatè & perfectè, id eſt, in æternum peribit. * Momentanea erit muneris accepti pro iniuſtitia duratio, æternùm ſupplicij retributio.]

Muneris pro iniuſtitia accepti duratio breuis, æterna ſupplicij retributio.

Verſ.15. Nepotes impiorum non multiplicabunt ramos, id eſt, filios : *& radices immunda ſuper cacumen petræ ſonant*, peccatores, qui eum arboribus conferuntur, aut fruticibus in præruptis locis vento expoſitis, & facilè exareſcentibus, *ſonant inquam*, ſeu areſcunt, folia enim arida ſonum maiorem edunt, cum flant venti, quàm viridia. * Cùm videris impios altiùs faſtu inſonare, crede id ex eorum ariditate exitio proxima prouenire.]

Impij faſtu hîc altiùs inſonant ex ariditate proxima exitio.

Verſ. 16. Super omnem aquam viriditas, &c. Sicut viridantia gramina in margine ripæ iuxta aquas faciliùs naſcuntur, & adoleſcunt, & citiùs falci ſubiiciuntur; haud aliter euenit impiis, qui bonis temporariis aucti citò creſcunt, ſed etiam citò intereunt. * Igitur impij diuites ſunt gramina iuxta fluminis ripam, quæ citiùs creſcunt, & citius falcis diritati traduntur.]

Impij diuites citiùs creſcũt vti gramina ripæ & citius falci traduntur.

Verſ.17. Gratia ſicut paradiſus in benedictionibus, &c. Benignitas, ac beneficentia ſicut paradiſus germinibus affluens, multos & opimos fructus profert : & miſericordia immortales producit effectus, Pſalm. 111. *Diſperſit, dedit pauperibus, iuſtitia eius manet in ſæculum ſæculi.*

Verſ.18. Vita ſibi ſufficientis operarij, ſeu ſua ſorte contenti *condulcabitur*, dulcis eſt, & iuconda : *& in ea inuenies theſaurum quietis*, lætitiæ, bonæ pacatæque conſcientiæ. Quia vti Paulus inquit 1. *Tim.6. Quæſtus magnus, pietas cum ſufficientia.* Pauper operarius ſi iuſtus ſit, quæſtum faciens neceſſitatibus parem viuit ſua ſorte contentus, ac ſi theſaurorum poſſeſſor exiſteret. Nec enim beatum efficit abundantia diuitiarum, ſed animi lætitia.]

Pauper ſua ſorte contentus diues omninò eſt.

Verſ.19. Filij, & ædificatio ciuitatis confirmabit nomen. Duo hæc nomen æternant, filios habere, & Vrbem ædificare : *& ſuper hæc mulier immaculata computabitur.* Græcè, *mulier boni nominis*, de qua nullus obloquitur. * Præfert meritò vxorem inculpatam quia parum profuerit, multos reliquiſſe filios, aut ſtructæ vrbi nomen dediſſe, ſi ei viro vxor impudica contingat, aut parum ſecundæ famæ; maius enim ex hoc dedecus, quàm ex illis gloriam conſequetur.]

Magis nobilitat mariti nomen vxor pudica, quàm Vrbem ædificaſſe.

3\. *Verſ.20. Vinum & muſica lætificant cor, &c.* Superat enim voluptas, quæ ex rebus ſpiritualibus percipitur, voluptates, quæ externis ſenſibus capiuntur. * Quàm ſtulti voluptatum amatores, qui tot ſumptibus ſenſuum oblectationem comparant, cum gratis poſſent ſpiritualium voluptatum præſtantiorem fruitionem acquirere.]

Iuſtorum oblectamenta.

Stultè difficiles corporis voluptates quæris, qui præſtantiores ſpiritus potes facilè acquirere.

Verſ.21. Tibia & pſalterium ſuauem faciunt melodiam, &c. Sermo enim ſuauis magis mentem delectat, tùm quia viuus ac vitalis eſt : tùm quia humano ſermoni ſubeſt ſententia & ſignificatio, quæ animum afficit, & aliquid poſt ſe relinquit, etiam cum exterior vocis ſonus quieuit. * Vel ſermo muſicæ comparatur, vt conſtet, quàm concors, quàm æqualis eſſe debet, vt placeat. Nam ſi vel verbum vnum diſſonans proferatur, torquet auditum.]

Vt placeat ſermo, muſicam debet imitari æqualitatem.

Verſ.22. Gratiam & ſpeciem deſiderabit oculus tuus, &c. Oblectaris rebus pulchris, & concinnè fabricatis, v.gr. Regia aula, Templo : ſed vir Sapiens pluris æſtimat ad viſus oblectationem plantas, quæ tanquam pulcherrimi tapetes ornant agros, oculos venuſtate, & animos multiplici fructu recreant.

Verſ. 23. Amicus, & ſodalis in tempore conuenientes : & ſuper vtroſque mulier cum viro. Magnum commodum afferunt amicus, & ſodalis, qui adſunt ſibi mutuò, cum difficilia incidunt tempora, quibus alieno indigent auxilio. At plura, & diuturniora commoda refert maritus ex ſociali vita cum vxore, quàm ex amici, aut ſodalis auxilio ad tempus exhibito.

Verſ. 24. Fratres in adiutorium in tempore tribulationis, &c. Multum ſperari poteſt in fratrum auxilio : attamen plùs in eleemoſynæ vtilitate. * Plùs fidendum bonis operibus noſtris, quàm in propinquorum aut amicorum quamtumuis coniunctorum auxilio : imò in his nihil fidendum eſt, ſolùm enim bona opera noſtra poſſunt nos ab æterno interitu liberare.] 4.

Miſericordia & timor Domini laudatur.

Nè fidas amicis, aut fratribus ad ſalutare auxilium quod ſolùm à tuis bonis operibus recipies.

Verſ. 25. Aurum & argentum eſt conſtitutio pedum, ſeu faciunt vt quis firmiter conſiſtat : *& ſuper vtrumque conſilium beneplacitum*, at prudens conſilium argento & auro eſt præſtabilius.

Verſ. 26. Facultates, & virtutes exaltant cor : Græcè, *diuitia, & opes.* Opes enim apud ſæculi huius filios in tanta æſtimatione habentur, in quanta deberent virtutes haberi. * O infelicia tempora, quando diues vt diuus adoratur!] *Et ſuper hæc timor Domini.* Totum verſum expendo. *Facultates*, diuitiæ *& virtutes*, ſeu robur corporis erigunt hominis cor : magis autem id erigit Domini timor, qui non vt humanus contrahit, ſed illud dilatat, & extollit.

Diues vt diuus adoratur.

Verſ. 27. Non eſt in timore Domini minoratio, diminutio, defectus, inopia, nullum enim bonum deeſt timori Dei : *& non eſt in eo inquirere adiutorium*, eſt enim ſibi ſufficiens timor Dei, nec alieno indiget auxilio. * Vndè qui diuino timore afficitur, liber omninò eſt ab humano; humana enim terriculamenta non audent coram diuino timore apparere.]

Qui diuino timore afficitur, liber eſt ab humano.

Verſ. 28. Timor Domini ſicut paradiſus benedictionis, in quo non habet ingreſſum maledictio. * Vndè ſecurius quis in Dei timore deget, quàm Adamus in paradiſo voluptatis ad quem ſerpens aditum inuenit.] *Et ſuper omnem gloriam operuerunt illum.* Quemadmodùm Deus paradiſum floribus & fructibus omnigenis ornauit : ita timorem ſanctum omnium honorum genere quamlibet humanam gloriam ſuperante diuinæ manus ornauerunt.

Timor Dei eſt paradiſus ad quem ſerpens non inuenit aditum.

Verſ. 29. Fili, in omni tempore vitæ tua ne indigeas : Græcè, *caue, ne viuas mendicato.* An in manu hominis eſt, non egere? Ita planè. * Plerumque enim, imò ferè ſemper homines

deſidia,

desidia, & otio se se ad mendicitatem redigunt.] *Melius est enim mori, quam indigere*, siue quam mendicare. * Aptè Græcus Poëta, *Vita victu indigens non est vita.*]

Vita victu indigens non est vita.

Vers. 30. Vir respiciens in mensam alienam, non est vita eius in cogitatione victus. Ex Græco, *computari non potest in vita.* Hispanè diceres, *No puede contarse entre los viuos: alit enim animam suam cibis alienis.* Ex mensa enim aliena expectat frustū panis ad sedandam famen, & id accipiens, & comedens cibo alieno se reficere curat, sed non reficit. * Quia suus non est ille cibus, quemadmodum si boui, aut quo carnes edendas apponeres. Ideò pauperes mendicos semper macie confectos aspicies, cibo enim victitant alieno.] Vndè mendicare illis est quodammodò fame mori.]

Mendicare est quodammodo fame mori.

Vers. 31. Vir autem disciplinatus, & eruditus custodiet se. Vir Sapiens ab inopia se custodiet. Græcè, *cauebit turpem hanc egestatem* saltem manuum operatione.

Vers. 32. In ore imprudentis indulcabitur inopia. Græcè *impudentis*, dulciscerit vita mendica: *Et in ventre eius ignis ardebit*, ignis quidem fame viscera depascentis, cum à diuitibus mendicus reiicitur inanis, quod ei non vnquam necessum est accidere.

CAPVT XLI.

Exprimit Sapiens queisnam mors grata excidat, queisnam ingrata. Asserit, bonam famam opibus præferendam: dona Dei non occultanda: scelera cauenda.

1. O Mors, quàm amara est memoria tua, homini pacem habenti in substantiis suis, 2. viro quieto, & cuius viæ directæ sunt in omnibus, & adhuc valenti accipere cibum! 3. O mors, bonum est iudicium tuum homini indigenti, & qui minoratur viribus, 4. defecto ætate, & cui de omnibus cura est, & incredibili, qui perdit patientiam! 5. Noli metuere iudicium mortis. Memento quæ ante te fuerunt, & quæ superuentura sunt tibi: hoc iudicium à Domino omni carni. 6. & quid superueniet tibi in beneplacito Altissimi? siue decem, siue centum, siue mille anni. 7. Non est enim in inferno accusatio vitæ. 8. Filij abominationum fiunt filij peccatorum, & qui conuersantur secus domos impiorum. 9. Filiorum peccatorum periet hereditas, & cum semine illorum assiduitas opprobrij. 10. De patre impio queruntur filij, quoniam propter illum sunt in opprobrio. 11. Væ vobis viri impij, qui dereliquistis legem Domini Altissimi. 12. Et si nati fueritis, In maledictione nascemini: & si mortui fueritis, in maledictione erit pars vestra. 13. Omnia, quæ de terra sunt, in terram conuertentur; sic impij à maledicto in perditionem. 14. Luctus hominum in corpore ipsorum, nomen autem impiorum delebitur. 15. Curam habe de bono nomine: hoc enim magis permanebit tibi, quàm mille thesauri pretiosi & magni. 16. Bonæ vitæ numerus dierum: bonum autem nomen permanebit in æuum. 17. Disciplinam in pace conseruate filij, sapientia enim abscondita, & thesaurus inuisus, quæ vtilitas in vtrisque? 18. Melior est homo qui abscondit stultitiam suam, quàm homo qui abscondit sapientiam suam. 19. Verumtamen reueremini in his, quæ procedunt de ore meo. 20. Non est enim bonum omnem reuerentiam obseruare: & non omnia omnibus benè placent in fide. 21. Erubescite à patre & à matre de fornicatione: & à præsidente & à potente de mendacio, 22. à principe & iudice de delicto: à Synagoga & plebe de iniquitate: 23. à socio & amico de iniustitia: & de loco in quo habitas, 24. de furto, de veritate Dei, & testamento: de discubitu in panibus, & ab obfuscatione dati & accepti: 25. à salutantibus de silentio: à respectu mulieris fornicariæ: & ab auersione vultus cognati. 26. Ne auertas faciem à proximo tuo, & ab auferendo partem & non restituendo. 27. Ne respicias mulierem alieni viri, & ne scruteris ancillam eius, neque steteris ad lectum eius. 28. Ab amicis de sermonibus improperij, & cùm dederis, ne improperes.

COMMENTARII.

1. Quaeisnam mors grata accidat, quaenam ingrata, exponit.

VERS. 12. *O mors, quàm amara est memoria*, vel sola *tua*, vel nomen tuum solum, *homini pacem habenti in substantiis suis*, seu pacificè viuenti in opum abundantia: *viro*, inquam, *quieto*, seu à curis libero: *& cuius viae directae sunt in omnibus*, seu cuius negotia & vota prosperè accidunt: *& adhuc valenti accipere cibum* cum voluptate, non afflicto morbis, sed valenti, & vegeto. * Senectutem enim morbis afflictam nec diuitiae possunt exhilarare.]

Senectutem morbis afflictam nec diuitiae exhilarare possunt.

Vers. 3. 4. O mors, bonum est iudicium tuum homini indigenti, sententia moriendi à te prolata gratissima accidit homini egeno, *& qui minoratur viribus*, seu destituitur, *defectâ aetate*, id est, decrepito: *& cui de omnibus cura est*, seu cui omnia ad vitam fouendam necessaria magno sunt labore quaerenda: *& incredibili, qui perdit patientiam*. Graecè, *& non credenti*, seu diffidenti de meliori fortuna: & qui animo succumbit, nec par est malis, & aduersis diutius ferendis. * Hoc ex capite hominum aerumnae miriores sunt, quod mortis memoriam (diuitibus, & vigore fruentibus) tam amaram indulcant.

Aerumnae hominũ hoc ex capite mitiùs loquens quod memoriam mortis indulcant.

Vers. 5. 6. Noli metuere iudicium mortis, siue sententiam moriendi. *Memento, qua ante te, fuerunt, & qua superuentura sunt tibi.* Mente reputa, te, & omnes homines in hanc lucem hac conditione editos esse, vt moriantur. Vnde & qui praecessere nos interierunt, & nos posterique nostri extinguemur. * Aequum planè est, vt mortis diritatem conditionis omnium gentium aequalitate mitigemus.] *Hoc iudicium à Domino omni carni.* Nullus ab hac sententia à Domino prolata eximitur. * Planè subditus iniustè queritur de praecepti rigore, quod omnibus indicitur, & ab omnibus obseruatur.] *Et quid superuenies tibi in beneplacito Altissimi?* Graecè, *quid recusas*, aut *renuis*. Quare non acquiescis diuinae voluntati siue decem tantùm, siue centum annos viuere te velit. Vel (Vulgatae haerere si velis,) acquiesce diuinae voluntati, neque enim tua solicitudine tibi adiicietur vita longior vltra Altissimi beneplacitum. *Siue ergo decem, siue, centum, siue mille anni*, vitae sins tibi à Domino designati, nec citius morieris, nec diutiùs viues.

Diritas mortis mitigatur ex eo quod sit aequalis omnium cõditio.
Iniustè queritur subditus de praecepti rigore, quod omnibus indicitur.

Vers. 7. Non est enim in inferno accusatio vita, post mortem non dolebis, quod parum, sed quod iniquè vixeris.

2. De filijs malis, & bonis.

Vers. 8. Filij abominationum, fiunt filij peccatorum, seu impiorum parentum defectu probae institutionis, & correptionis debitae: fiunt extremè abominabiles Deo, & hominibus: *& qui conuersantur secùs domos impiorum*, nempè socij furum, & latronum. * Nam dum secus eorum domos habitant, ostendunt, se eorum mores imitari ex vi societatis, seu vicinitatis.} Adeò est efficax prauae societatis pestis, vt non solùm domesticos, verùm etiam vicinos inficiat.]

Tanta vis pestis prauae societatis, vt non solùm domesticos, sed & vicinos inficiat.

Vers. 9. Filiorum peccatorum periet hereditas, diuitiae, quas filij nequam à maioribus acceperunt, malè pereunt, si vitia sectentur. * Vnde videris multos in parentum obitu diuites, qui instar prodigi adolescentis viuendo luxuriosè mox incipiunt egere.] *Et cum semine illorum assiduitas opprobrij*, seu perpetuo dedecore horum filij, & nepotes afficiuntur. * Ex parentum enim nequitia filiorum oritur infelicitas.] Vndè.

Opes luxuria perdit.
Ex nequitia parentum filiorum saepè prodit infelicitas.

Vers. 10. De patre impio queruntur filij, & meritò, quia se & genus suum dehonestauit. *Quoniam propter illum sunt in opprobrio.*

Vers. 11. Va vobis, viri impij, qui dereliquistis legem Domini Altissimi. * Certè nec pauperi, nec doloribus afflicto, nec infamiâ dehonestato vae adeò conuenit sicut impio, qui omnium aerumnarum est colligatio. Vnde aptè inquit Sapiens, *Va vobis impij*.]

Vae propriè cõuenit peccatori.

Vers. 12. Et si nati fueritis, in maledictione nascemini maledicta est natiuitas vestra ob fructus maledictos, quos profertis: *Et si mortui fueritis, in maledictione erit pars vestra.* Seu pro haereditaria portione perpetuam maledictionem possidebitis. Quasi diceret: Siuè viuatis, siuè mortui sitis, perpetuò maledicti eritis, & odio ac execrationi Deo, & hominibus.

Vers. 13. Omnia, qua de terra sunt, in terram conuertentur: sic impij à maledicto in perditionem, Graecè, *ab execratione*. Impij ab execratione, quam homines illis precantur, vt Deus illos perdat, venient in exitium: seu à perditione in votu ad perditionem in te. * Imprecationes enim, quae contra impios proferuntur, suum assolent sortiri effectum.]

Imprecationes prolatae contra impios suum assolent effectum sortiri.

Vers. 14. Luctus hominum in corpore ipsorum, &c. Quamuis homines ad mortuorum propinquorum celebrandam memoriam eis iusta persoluant, & epitaphia corporum conditoriis adscribant: tamen memoria eorum delebitur, si iniustè vixerint.

3. De bono nomine curanda.

Vers. 15. Curam habe de bono nomine, &c. * Nobilius enim bonum est fama, quàm diuitiae, fante Salomone *Prou. 22. 1.* Melius est nomen bonum, quàm diuitiae multae.]

Nobilius bonum fama, quam diuitiae.

Vers. 16. Bona vita numerus dierum, &c. Felicis & iucundae vitae exigua & breuis est duratio: fama verò aeternùm permanet. Ergò de hac potius satagendum.

Vers. 17. Disciplinam in pace conseruate filij, instructionem, quam vobis iam trado cum animi tranquillitate excipite, & custodite. *Sapientia enim abscondita, & thesaurus inuisus, qua vtilitas in vtrisque?* Sicut enim nulla est vtilitas in thesauro, qui ad vsum non profertur, ita inutilis prorsus est Sapientia abscondita.

Vers. 18. Melior est homo, qui abscondit stultitiam suam, &c. * Nam qui abscondit stultitiam, Sapiens habebitur: qui verò Sapientiam, habebitur inuidus, & auarus, qui thesaurum illum, aliis non vult communicare. Ergò insipiens prudentiorem se quàm Sapiens ostendit.]

Prudentiorem se insipiens ostendit cum insipientiam abscõdit, quàm sapiens cum Sapientiam occultat.

Vers. 19. Veruntamen reueremini in his, qua procedunt de ore meo. Igitur, quae mox sum dicturus pudeat vos patrare.

Vers. 20. Non est enim bonum, omnem reuerentiam obseruare, &c. Est aliquis pudor vitiosus, quem contemnere debemus: aliquis verò bonus, quo nos commoueri par est, cum in quemdam delinquimus. Sunt autem nonnulla, quae non placent aliquibus, quia non sunt *in fide*, seu integrè,

integrè, & perfectè secundùm rationis præscriptum facta. Hæc inquam ex vitioso pudore aliquibus aliquandò non placent.

4. *Vers.* 21. *Erubescite à patre, & à matre de fornicatione.* Pudeat eos, qui filios habent, quos castè debent instituere, si fornicentur, & malo sint illis exemplo, matura præsertim ætate, quam ab huiusmodi turpitudine maximè par est esse remotam. * Maximè quidem parentum libidinis malitia crescit ex eo quod filiis luxuriei dogmata tradidere.] *Et à præsidente, & à potente de mendacio.* Pudeat vos cum Principes, aut Iudices, mentiri. * Mendacium enim vilium hominum est.]

De membris de quibus debent erubescere.

Crescit culpa a parentum ... quod filiis exhibetur.

Liberis hominum est mendacium.

Vers. 22. 23. 24. *A Principe, & à Iudice de delicto.* Pudeat vos, qui Principes estis aut Iudices vindices delictorum, ea quæ in aliis plectitis, admittere: *a Synagoga & plebe de iniquitate.* Vos, qui consilij partes estis, pudere debet, si sitis malios iniusti, cum penes vos iustitiæ sit administratio. *A socio & amico de iniustitia.* Pudeat profiteri vos alicuius amicos, & tamen amicitiam iniustitia violare: *& de loco, in quo habitas, de furto.* Pudeat te in domo, in qua habitas, furari. * Cum enim par sit omnes domesticos in bonum familiæ conspirare: pudendum sanè aliquem furto rei domesticæ nocere.] *De veritate Dei, & testamento.* Pudeat te in pactis, & contractibus diuinum testimonium verax per iuramentum inuocasse, & quæ iuraueris, non impleuisse. *De discubitu in panibus.* Græcè, *De cubitis super mensam, aut super ipsos panes fixis, cum cibum capis.* * Hæc enim magna est inurbanitas.] *Et ab obfuscatione dati, & accepti,* cum scilicet aliquid acceperis, & illud te accepisse negaueris, & veritati rationum tenebras offundere curaueris. Item

Vile facinus furari in domo in qua habitas.

Inurbanitas ad cubitos super mēsam apponere.

Vers. 25. *A salutationibus de silentio.* Pudeat te non resalutare salutantem. *A respectu mulieris fornicariæ.* Pudeat oculos figere in impudicam fœminam. * Signum enim est propensi animi in turpitudinem.] *Et ab auersione vultus cognati.* Pudeat te, cum aliquis propinquus tuus à te aliquid honestum postulat, vultum illius confundere, & auertere tuum te negata, quam præstare haud difficilè possis. * Abiectum planè indicat animum se petenti propinquo auarum ostendere.]

Aspicere fœminam impudicam, signū est animi in turpitudinem propensi.

Abiecti animi est, se propinquo petenti auarum ostendere.

Vers. 26. *Ne auertas faciem à proximo tuo,* quasi illum parui faciens, vel dissimulans cogitationem, idque quia humilis est, aut pauper. *Et ab auferendo partem, & non restituendo.* Pudeat te, partem alij debitam habuisse, aut sustulisse: nec tamen reddidisse; hoc enim rapacis, & auari nomen tibi conciliabit.

Vers. 27. *Ne respicias mulierem alieni viri: & ne scruteris ancillam eius.* Græcè, *Caue a curiositate circa ancillam eius.* Nam qui curiosè aspicit, & interrogat, facit intemperantis animi suspicionem: *neque steteris ad lectum eius,* nam cum inhonestum sit ancillam adire, & curiosè illam de domina interrogare; magis inhonestum, ac indecens erit, eam cum lecto cubat inuisere.

Vers. 28. *Ab amicis de sermonibus improperij.* Turpe est cum amico benefeceris, odiosè beneficia in eum collata memorare, quasi ille non satis recordetur, aut sit ingratus. * Huius ergo lapsus prudentem hominem pudere debet. *Et cum dederis, ne improperes.* Magis enim eligeret amicus nihil à te accepisse, quam illud circa obliuionem vel ingratitudinem opprobrium sustinere.]

Turpe est cōmemorate amico beneficia, quæ à te accepit.

CAPVT XLII.

Sapiens docet, secreta non reuelanda, sectandam omnem iustitiam, inuigilandum virginum custodiæ, à mulierum consortio recedendum, & omni scientiam Dei maximis esse laudibus efferendam.

1\. NOn duplices sermonem auditus de reuelatione sermonis abs-
conditi. & eris verè sine confusione, & inuenies gratiam in
conspectu omnium hominum: ne pro his omnibus con-
fundaris, & ne accipias personam vt delinquas. 2. De lege
Altissimi, & testamento, & de iudicio iustificare impium.
3. de verbo sociorum & viatorum, & de datione hereditatis
amicorum. 4. de æqualitate stateræ & ponderum, de acqui-
sitione multorum & paucorum. 5. de corruptione emptionis & negotiatorum,
& de multa disciplina filiorum, & seruo pessimo latus sanguinare. 6. Super mu-
lierem nequam bonum est signum. 7. Vbi manus multæ sunt, claude? & quod-
cumque trades, numera, & appende: datum verò, & acceptum omne describe.
8. De disciplina insensati & fatui, & de senioribus, qui iudicantur ab adolescenti-
bus: & eris eruditus in omnibus, & probabilis in conspectu omnium viuorum.
9. Filia patris abscondita est vigilia, & sollicitudo eius aufert somnum, ne fortè in
adolescentia sua adulta efficiatur, & cum viro commorata odibilis fiat: 10. ne
quando polluatur in virginitate sua, & in paternis suis grauida inueniatur: ne
fortè cum viro commorata transgrediatur, aut certè sterilis efficiatur. 11. Su-
per filiam luxuriosam confirma custodiam: ne quando faciat te in opprobrium veni-

re inimicis, à detractione in ciuitate, & obiectione plebis, & confundat te in multi-
tudine populi. 12. Omni homini noli intendere in specie: & in medio mulie-
rum noli commorari: 13. de vestimentis enim procedit tinea, & à muliere iniqui-
tas viri. 14. Melior est enim iniquitas viri, quàm mulier benefaciens, & mulier
confundens in opprobrium, 15. Memor ero igitur operum Domini, & quæ vidi
annuntiabo. In sermonibus Domini opera eius. 16. Sol illuminans per omnia
respexit, & gloria Domini plenum est opus eius. 17. Nónne Dominus fecit san-
ctos enarrare omnia mirabilia sua, quæ confirmauit Dominus omnipotens sta-
biliri in gloria sua? 18. Abyssum, & cor hominum inuestigauit: & in astutia
eorum excogitauit. 19. Cognouit enim Dominus omnem scientiam, & inspe-
xit in signum æui, annuntians quæ præterierunt, & quæ superuentura sunt, reue-
lans vestigia occultorum. 20. Non præterit illum omnis cogitatus, & non abscon-
dit se ab eo vllus sermo. 21. Magnalia Sapientiæ suæ decorauit: qui est ante sæcu-
lum & vsque in sæculum, neque adiectum est, 22. neque minuitur, & non eget
alicuius consilio. 23. Quàm desiderabilia omnia opera eius, & tanquam scintilla,
quæ est considerate! 24. Omnia hæc viuunt, & manent in sæculum, & in omni ne-
cessitate omnia obaudiunt ei. 25. Omnia duplicia, vnum contra vnum, & non fecit
quidquam deesse. 26. Vniuscuiusque confirmauit bona. Et quis satiabitur videns
gloriam eius?

COMMENTARII.

1\. *Secreta non reuelanda docet.* VERS. 1. *Non duplices sermonem auditus*, sermonem, quem audisti ex eo qui primo tibi reuelauit, *de reuelatione sermonis absconditi*, id est, aperiendo tibi aliquid quod absconditum, seu secretum erat, *non duplices*, seu non rursus iteres, vt alteri referas. *Et eris vere sine confusione, &c.* *Indignum viro, amici reuelare secretum.* Pergis Sapiens enumerare ea, quorum nos pudere debet, & sententia est. Pudeat te creditum tibi arcanum reuelasse: quod si celaueris, non erit, quod te pudeat. Nihil viro indignius, quàm amici reserare secretum.] *Ne pro his omnibus confundaris*, ne te pudeat eorum, quæ mox exponam. *Et ne accipias personam, vt delinquas.* Neque personæ alicuius auctoritate, aut amore ita commouearis, vt contra eam pecces, quæ iam subiungo.

2\. *Sectandam iustitiam monet in multis.* *Vers. 2. De lege Altissimi, & testamento.* Ne te pudeat profiteri Dei legem, quam pacto olim per maiores tuos cum Deo initio seruaturum promisisti. *Et de iudicio iustificare impium.* Ne vitioso pudore adeò ducaris, vt in iudicio impium iustum esse pronuncies.

Vers. 3. 4. 5. De verbo sociorum, & viatorum. Si inter peregrinum & socium aliquem tuum controuersia inciderit, caue, ne vitioso victus pudore iustitiam violes, & pro socio pronuncies, & peregrinum offendas. Sed iustus esto arbiter, vt etiam incognito peregrino causam adiudices, si ratio illius potior extiterit. *Et de datione hereditatis amicorum.* Alij, *Ne des locum pudori in hereditate consortium partienda.* Debes enim diuidere æqualiter & fideliter hereditatem inter cohæredes, nec ex pudore vni plùs fauere, aut dare, quàm alteri. *De æqualitate statera, & ponderum.* Non te pudeat exactum esse in seruanda mensurarum & ponderum æqualitate, etiamsi alios acernas passim fraudibus vti, & te quasi simplicem, aut nimis anxium rideri animaduertas. * *Infelix tempus quandò pudet homines, in pondere, & mensura vti æqualitate.* O infelix tempus, quando pudet mercatores in ponderibus & mensuris vti æqualitate.] *De acquisitione multorum, & paucorum.* Non te pudeat, si pauca acquiras aliis ad magnas diuitias peruenientibus, nec propterea iustitiam violare procures. *De corruptione emptionis, & negotiatorum.* Ex Græco, Non te pudeat, diuerso pretio, & quidem mitiori, magisque iusto res vendere, etiamsi alij mercatores secus faciant. *Et de multa disciplina filiorum.* Non te pudeat, nimium esse in filiorum institutione correptione, castigatione, timens ne immitis, & crudelis habearis. *Crudelis est pater, qui filium non castigat.* Maior enim crudelitas erit ob defectum castigationis filium miserè deperire.] *Et seruo pessimo latus sanguinare.* Non te pudeat serui mali, v.gr. furis, ebriosi, scortatoris corpus cruentare verberibus. * *Latus* inquit, non totum corpus, vt innuat, in castigatione serui adhibendam esse moderationem. *Castigatio serui non sit immoderata.* Nec enim vulnerandus ad necem, sed ad correptionem salutarem.]

Vers. 6. Super mulierem nequam bonum est signum. Græcè, *sigillum*, clausura. Si noueris, vxorem impudicam esse, non te pudeat eam clausam habere, timens, ne Zelotypus appelleris. Si igitur impudicam esse vxorem certò scias, cum Deus vetet eam à te necdum priuata sententia tradere, eam reclude, ne delinquendi occasionem nanciscatur. Reclusionem autem hanc metaphoricè accipe, hoc est, cautelæ tuæ addicatur custodiæ, non carcere aut vinculis detineatur.] *Vxor impudica custodiæ tradenda.*

Vers. 7. Vbi manus multæ sunt, claude, quæ furari quis possit, nec te huius diligentiæ pudeat, ne te eam non adhibuisse pœniteat. *Et quodcunque trades numera, & appende.* Non te pudeat, cum alteri pecuniam tribuis, aut accipis, eam numerare, aut appendere, timens ne propterea parum credere videaris amici fidelitati. * Nullus enim iustè conqueri potest, quod qui fideliter acceptam pecuniam est redditurus, quantum accipit velit dignoscere.] *Nullus queri potest, quòd pecuniã quã accipis, numeres.* *Datum verò, & acceptum omne describe*, facilis enim est memoriæ lapsus.

Vers. 8. De disciplina insensati, & fatui. Non te pudeat erudire, & castigare stultum, quasi otium malè colloces, & te alium ridendum exhibeas,

valet assiduá eruditione & castigatione scit aliquando.

habeas. * Assidua enim eruditio, & castigatio dare assolet intellectum.] *Et de senioribus, qui iudicantur ab adolescentibus.* Græcè, *de decrepitis.* Hi frequenter à iunioribus irridentur quasi delirent. Te ergo pudere non debet, eorum sumere patrocinium. *Et eris eruditus in omnibus, & probabilis in conspectu omnium virorum,* bene moratus & institutus apparebis, & omnibus gratus existes. * Omnibus enim placet eam te ætatem revereri, ad quam desiderant peruenire.]

Omnibus placet senes ab adolescentibus venerari.

Vers. 9. 10. *Filia patris abscondita est vigilia,* facit enim vt noctu, cum dormire creditur, vigilet, vndè eius vigilia abscondita aliis est: & solicitudo eius aufert somnium. *Ne fortè in adolescentia sua adulta efficiatur.* Ex Græco, ne florem ætatis innupta pertranseat, seu ne domi senescat antequam nuptui tradatur: *& cum viro commorata odibilis fias:* & posteà iam prouecta ætate fortassè nacta virum, ob languentem formam ab eo despiciatur. * Docentur parentes haud esse differendas filiarum nuptias.] Vel *ne quando polluatur in virginitate sua, & in paternis suis grauida inueniatur,* id est, ne corruptionem admittat dum est in virginali statu ante nuptias, & in paterna domo sua grauida inuenta parentibus pariat opprobrium. Vel *ne fortè cum viro commorata, transgrediatur,* seu ne viro tradita in matrimonium transgrediatur per adulterium matrimonij iura. * Quæ enim mulier virginalem statum ausa est violare, nuptialem thalamum inficere audebit.] *Aut certè sterilis efficiatur,* seu ne fortè si nubat in ætate illa prouecta, sterilis remaneat, ideoque minùs à viro diligatur.

3.
De filiarum custodia.

Filiarum nuptias haud oportet differendas.

Quæ virginitatis statū violauit nuptialem thalamum inficere audebit.

Vers. 11. *Super filiam luxuriosam confirma custodiam,* seu eam diligentissimè custodi: *ne quando faciat te in opprobrium venire inimicis,* seu ne inimici tui dedecus aliquod filiæ tibi opprobrare meritò possint. Græcè, *in laniam,* id est, ne lætitiæ occasionem inimicis exhibeas: *à detractione in ciuitate,* (Græcè, *à fabula,*) *& obiectione plebis & confundat te in multitudine populi.* Custodiam eiusmodi adhibere debes, ne filia impudens aliquid agat, quod te plebis fabulam esse efficiat, obloquentibus ciuibus de domestico illo improperio, ex quo coram omnibus pudore afficiaris.

Vers 12. 13. *Omni homini noli intendere in specie,* seu propter speciem de illo iudicare; sæpè enim sub pulchra forma cor latitat fœdum: & sub fœdo corpore pulchra anima absconditur. * Externa sæpè fallit species.] *Et in medio mulierum noli commorari,* si vis puritatem tueri. * Hæc enim fugam conseruatur.] *De vestimentis enim procedit tinea, & à muliere iniquitas viri.* Quemadmodùm ex vestimentis tinea nascitur, ita à mulieris pulchræ aspectu tinea amoris, quæ cor aspicientis rodere aggreditur.

Non iudicādus homo ob formæ pulchritudinem, aut fœditatem.

Castitas fugā conseruatur.

Vers. 14. *Melior est enim iniquitas viri, quàm mulier benefaciens.* Melius est virum tibi iniquum esse, infestum, & contrarium, quàm mulierem erga te benignam, aut blandam se ostendere: in hoc enim maius inest periculum. * Satiùs igitur in crudelis viri manus, quàm in fœminæ benignitatem incides.] *Et mulier confundens in opprobrium,* mulier enim dedecorat te, cum ad turpem consuetudinem trahit.

Satiùs in viri crudelis manus, quàm in fœminæ benignitatem incidere.

Vers. 15. *Memor ero igitur operum Domini, & quæ vidi, annunciabo.* Commemorabo Dei opera, & quæ oculis aspexi, vel mente contemplatus sum, exponam. *In sermonibus Domini opera eius,* verbo iussuque Domini omnia eius opera creata sunt, conseruantur, & gubernantur. *Ipse dixit, & facta sunt.*

4.
Opera Dei perfectissima esse demonstrat.

Vers. 16. *Sol illuminans per omnia respexit, &c.* Ministerium solis, qui quasi mundi oculus omnia respicit, & illustrat, in magnam Dei gloriam factoris cedit.

Vers. 17. *Nonne Dominus fecit, sanctos enarrare omnia mirabilia sua, &c.* Dominus non fluxa, sed stabilia, & perdurantia opera sua fecit, vt in his firmaret, & stabiliret gloriam & magnificentiam suam, quam facit sanctos vniuersi toti enarrare. * Stabilis ergo Dominus in operibus suis diligit eos, qui sectantes virtutem, in ea persistunt, nec vt luna mutantur.]

Deus stabilis in operibus suis diligit eos, qui in virtute sunt stabiles.

Vers. 18. *Abyssum, & cor hominum inuestigauit.* Æquè notum habet Deus abyssum, & cor hominis, licet vtrumque profundissimum sit, & inscrutabile existimetur. *Et in astutia eorum excogitauit,* astutias cordis humani assequitur, intelligit, considerat. * Preme verbum *excogitauit.* An necessum sit Deo qui simplici intuitu omnia noscit, excogitare, aut meditari diutius, vt cordis humani astutias agnoscat? Profectò tot tantæque sunt humanæ malitiæ astutiæ, vt quodammodo Deus vt eas calleat, debeat excogitare, & meditari.

Tanta est hominum astutia, vt ad ea callēdam quodāmodo necessum sit, Deum diu meditari.

Vers. 19. *Cognouit enim Dominus omnem scientiam, & inspexit in signum æui,* seu intelligit astra quæ *Gen.* 1. 14. dicuntur posita *in signa, & tempora, & dies, & annos:* & naturales astrorum effectus, & in hæc inferiora influxus: *annuncians* quidem *quæ præterierunt, & quæ superuentura sunt, reuelans vestigia occultorum,* annuncians scilicet præterita & futura, quia omnia illi æquè nota sunt, præterita scilicet, præsentia, ac futura, imò occulta, quorum vestigia obscura persequuntur mortales, sed Deo clarissimè patescunt.

Vers. 20. *Non præterit illum omnis cogitatus,* seu cogitatio: & non abscondit se ab eo vllus sermo, id est res, aut verba hominum non possunt à Dei cognitione occultari.

Vers. 21. 22. *Magnalia Sapientiæ suæ decorauit:* magnifica opera à Sapientia sua edita, eadem Sapientia ornauit, & perfecit, ille, *qui est ante sæculum, & vsque ad sæculum,* siuè qui est æternus. *Neque adiectum est, neque minuitur: & non eget alicuius consilio,* neque ei aliquid venit de nouo, nec mutatur, sed semper idem perseuerat, nec alicuius consilio eget ad opera perficienda.

Vers. 23. *Quàm desiderabilia omnia opera eius!* Quàm pulchra, quàm perfecta sunt cuncta Dei opera, & consequenter quàm desiderabilia! quod enim pulchrum est, desiderabile existit. *Et tanquam scintilla, quæ est considerare.* Græcè, *& vsque ad Scintillam est contemplari.* Scintillæ enim quamuis paruæ consideratione, contemplatione, & admiratione sunt dignæ. * Certè vel musca, vel formica, vel apis opuscula Dei sunt exigua, sed tamen vti admirabilis scintillæ diuinæ potentiæ, ac Sapientiæ fulgurant aspicienti & contemplanti.]

Dei opuscula, scilicet formicæ, apis &c. scintillæ admirabiles diuinæ potētiæ sunt.

Vers. 24. *Omnia hæc viuunt, & manent in sæ*

cùlum. Omnia Dei opera vel in ſe, vel in ſua ſpecie perdurant: *& in omni neceſſitate omnia obaudiunt ei*, ſeu ad omnes vſus eius ſubſunt diſpoſitioni.

Verſ.25. Omnia duplicia vnum contra vnum. Omnia bina, vel gemina, quorum tamen vnum alteri eſt contrarium, vel aduerſum. Sic calori oppoſitum eſt frigus, humiditati ſiccitas. *Et non fecit quidquam deeſſe* à ſuo pari, vel contrario: ſeu non fecit, quidquam habere defectum ſui paris, vel antitheti, vt ideo altero quaſi pede claudicaret, & deficeret: ſed vnicuique ſuum par appoſuit, vel oppoſuit.

Verſ.26. Vniuſcuiuſque confirmauit bona per oppoſitum ſuum. Sic materia per formam perficitur, potentia per actum: ſic album ex nigro pulchrius apparet, iuuentus conſilio ſenum regitur, ſenes iuuenum iuuantur auxilio. Græcum lege. *Vnum vnius*, ſeu alterum alterius *ſtabiliuit bona.* Pergit Sapiens, *Et quis ſatiabitur videns gloriam eius.* Tanta eſt Dei operum pulchritudo, tantaque in eis diuinæ maieſtatis documenta, vt quamuis continuo intuitu videantur, oculi non poſſint ſatiari. Vulgariter exponam. *Nunca nos hartamos de mirar la gloria y grandeza de Dios que ſe deſcubre en ſus obras.*

Non ſatiamur vnquam Dei opera videntes, ſeu faſtidio non ſunt ſemper aſpicientibus.

CAPVT XLIII.

Sapiens diuinam magnificentiam ex ornatu cœlorum, Solis, Lunæ, ſtellarum, iridis, &c. exque niuibus, grandine, nubibus, fulgure, tonitru, ventis, pruina, glacie, mari, inſulis, belluis marinis, &c. commendat.

1. ALTITVDINIS firmamentum pulchritudo eius eſt, ſpecies cæli in viſione gloriæ. 2. Sol in aſpectu annuntians in exitu, vas admirabile opus excelſi. 3. In meridiano exurit terram, & in conſpectu ardoris eius quis poterit ſuſtinere? Fornacem cuſtodiens in operibus ardoris: 4. tripliciter ſol exurens montes, radios igneos exufflans, & refulgens radiis ſuis obcæcat oculos. 5. Magnus Dominus qui fecit illum, & in ſermonibus eius feſtinauit iter. 6. Et luna in omnibus in tempore ſuo, oſtenſio temporis, & ſignum æui. 7. A luna ſignum diei feſti, luminare quod minuitur in conſummatione. 8. Menſis ſecundùm nomen eius eſt, creſcens mirabiliter in conſummatione. 9. Vas caſtrorum in excelſis, in firmamento cæli reſplendens glorioſè. 10. Species cæli gloria ſtellarum, mundum illuminans in excelſis Dominus. 11. In verbis ſancti ſtabunt ad iudicium, & non deficient in vigiliis ſuis. 12. Vide arcum, & benedic eum qui fecit illum: valdè ſpecioſus eſt in ſplendore ſuo. 13. Gyrauit cælum in circuitu gloriæ ſuæ, manus Excelſi aperuerunt illum. 14. Imperio ſuo accelerauit niuem, & accelerat coruſcationes emittere iudicij ſui. 15. Propterea aperti ſunt theſauri, & euolauerunt nebulæ ſicut aues. 16. In magnitudine ſua poſuit nubes, & confracti ſunt lapides grandinis. 17. In conſpectu eius commouebuntur montes, & in voluntate eius aſpirabit Notus. 18. Vox tonitrui eius verberabit terram, tempeſtas aquilonis, & congregatio ſpiritus: 19. & ſicut auis deponens ad ſedendum, aſpergit niuem, & ſicut locuſta demergens deſcenſus eius. 20. Pulchritudinem candoris eius admirabitur oculus, & ſuper imbrem eius expaueſcet cor. 21. Gelu ſicut ſalem effundet ſuper terram: & dum gelauerit, fiet tanquam cacumina tribuli. 22. Frigidus ventus aquilo flauit; & gelauit cryſtallus ab aqua, ſuper omnem congregationem aquarum requieſcet, & ſicut lorica induet ſe aquis. 23. Et deuorabit montes: & exuret deſertum, & extinguet viride, ſicut igne. 24. Medicina omnium in feſtinatione nebulæ: & ros obuians ab ardore venienti humilem efficiet eum. 25. In ſermone eius ſiluit ventus, & cogitatione ſua placauit abyſſum, & plantauit in illa Dominus inſulas. 26. Qui nauigant mare, enarrent pericula eius: & audientes auribus noſtris admirabuntur. 27. Illic præclara opera, & mirabilia; varia beſtiarum genera; & omnium pecorum, & creatura belluarum. 28. Propter ipſum confirmatus eſt itineris finis, & in ſermone eius compoſita ſunt omnia. 29. Multa dicemus, & deficiemus in verbis: conſummatio autem ſermonum, ipſe eſt in omnibus. 30. Gloriantes ad quid valebimus? Ipſe enim omnipotens ſuper omnia opera ſua. 31. Terribilis Dominus, & magnus vehementer, & mirabilis potentia ipſius. 32. Glorificantes Dominum

minuum quantumcumque potueritis, supervalebit enim adhuc, & admirabilis magnificentia eius. 33. Benedicentes Dominum, exaltate illum quantum potestis: maior enim est omni laude. 34. Exaltantes eum replemini virtute, ne laboretis: non enim comprehendetis. 35. Quis videbit eum, & enarrabit? & quis magnificabit eum sicut est ab initio? 36. Multa abscondita sunt maiora his: pauca enim vidimus operum eius. 37. Omnia autem Dominus fecit, & piè agentibus dedit Sapientiam.

COMMENTARII.

1.
Diuina Sapientia ex ornatu cælorũ, Solis, Lunæ, Stellarũ, laudatur.

ERS.1. *Altitudinis firmamentum pulchritudo eius est*, altissimum firmamentum pulcherrimum est Dei opus, in quo pulchritudo Artificis, nempè Sapientia ac potentia mirificè elucet: *& species cæli in visione gloriæ*. & forma cœli est id, in quo videre licet gloriam, & magnificentiam Conditoris.

Vers.2. Sol in aspectu annuncians in exitu, vas admirabile opus Excelsi. Sol cum primum aspicitur in ortu suo causans nobis diem, est instrumentum admirabile, organum, machina, dignissimum quidem manuum excelsi Numinis opus.

Vers.3. In meridiano exurit terram, &c. Qui matutino tempore tàm mitis spargebat lucem, vt videretur solummodò diem annunciare: meridiano tam acriter terram incendit, vt vix ardorem quis valeat tolerare. Et quemadmodùm aurifaber suam fornacem succendit ad vasa, quæ igne assolent conflari perficienda: sic Sol terram suis radiis succendit.

Vers.4. Tripliciter Sol exurens montes, radios igneos exufflans, & refulgens radiis suis obcæcat oculos. Profectò licet Sol terram planam exurat, seu radiorum calore succendat: triplo plus montes viciniores sibi succendit igneos radios eiaculans, & aspectantium oculos suo fulgore visus aciem offundit.

Vers.5. Magnus Dominus, qui fecit illum. &c. Dei magnitudinem Sol sua pulchritudine & efficacia manifestat: sed sua ad obediendum promptitudine dum Dei iussu suum iter cursu celerrimo conficit magis imperantis magnitudinem manifestat. Tanti enim subditi tanta ad obediendum promptitudo ostendit magnum admodum esse Imperantem. * Si iusti à Domino soli comparantur. *Fulgebunt iusti sicut Sol*, à Sole materiali discant Deo promptè obedire: & pudeat eos si aliquando sicut pigri ad formicam, ipsi desides in obtemperando, velocissimum mittantur ad Solem.]

Subditi instar Solis, debent magna promptitudine Dei exequi imperia.

Vers.6. Et luna in omnibus in tempore suo ostensio temporis. Luna in omnibus mutationibus, quas patitur, tempora ostendit; nam per illam menses fiunt, inducit, & causat temporum, & tempestatum varietatem. *Et est signum æui.* Græcè, *sæculi*. Apud Hebræos enim menses, & anni erant lunares.

Vers.7. A luna signum diei festi desumitur, nempè Paschæ, Pentecostes, Neomeniarum, &c. *Luminare, quod minuitur in consummatione*, id est, consummata, & perfectè plena fuerit, iterùm paulatim imminuetur. * Veræ humilitatis typum luna hoc ex capite agit. Sicut enim necessarium est lunæ à puncto plenitudinis in imminutionem deflectere: ita verè humilis cum ad verticem attollitur quasi necessario impetu ad demissionem tendit, nec sistit donec omninò sine fulgore lateat.]

Verè humilis in cõsummatione instar lunæ minuitur.

Vers.8. Mensis secundum nomen eius est, crescens mirabiliter in consummatione. Mensis sortitur nomen suum à luna. Nam & in genere nomen Hebraicum ירח *iareach* & *lunam*, & *mensem*, significat: & Græcum *μὴν* seu *mensis* à luna deriuatur. Et in specie menses omnes Hebræorum à luna durationem omnem, & differentiam, & nomen sortiebantur. Crescit inquam, miro spectaculo luna, donec orbem perficiat, & mensem.

Vers.9. Vas castrorum in excelsis, seu præclarum Dei instrumentum inter astra, quæ scripturæ phrasi militia, & castra cœli vocitantur, ob singularem ad Ducem Solem subordinationem, & obedientiam. Vndè nostra Religio *Societas Iesu appellatur*, quia militat sub Sole iustitiæ Iesu, cui specialissimam vouet obedientiam.] *In firmamento cæli resplendens gloriosè*, seu mira pulchritudine stellarum Regina ostentatur.

Societas Iesu ob singularem obedientiam, Militia vocatur.

Vers.10. Species cæli gloria stellarum, stellarum fulgor in nocte est cœli pulchritudo: *mundum illuminans in excelsis Dominus*, quibus Deus è cœlorum vertice, recedente sole, terram illuminat.

Vers.11. In verbis sancti stabunt ad iudicium, iubente Deo, sistent se ad iussa eius iustissima capessenda, vt obedientes decet milites: *& non deficient in vigiliis suis*, & non defatigantur, dùm suas de more militum excubias obseruant. * Vt subditos doceant, tunc quiete potiri cum promptè iniuncta sibi à Præsule munia exequuntur.]

Quies subditi est, iniunctum sibi à Præsule munus promptè implere.

Vers.12. Vide arcum, & benedic eum, qui fecit illum. Aspice Iridem tot coloribus è reflexione solis in nubibus efformatum, & tam peritum pulcherrimæ imaginis pictorem laudibus effer. *Valdè enim speciosus est in splendore suo.*

2.
Diuina Sapientia commendatur ex Iride, niue, nube, tonitru, grandine, glacie.

Vers.13. Gyrauit cælum in circuitu gloriæ suæ, seu in semicirculo, quem ostentat. *Manus Excelsi aperuerunt illum.* Græcè, *expanderunt*, extenderunt.

Vers.14. Imperio suo accelerauit niuem, & accelerat coruscationes emittere iudicii sui Deus niues emittit, quæ celeriter & promptè eius iussa exequuntur: & eadem celeritate efficit coruscationes peruolare, quas suo tempore, & Sapienti iudicio excitat.

Vers.15. Propterea aperti sunt thesauri niuis, & pluuiarum. Non quod sint apothecæ, in quibus niues claudantur, & nubes, & suo tempore inde promantur. Sed loquitur Sapiens iuxta vulgarium hominum opinionem, qui

eiusmodi meteota, cum fiunt, aliunde prodire existimant. Eadem metaphota vtitur scriptura. *Iob* 38. *Numquid ingressus es thesauros niuis, & thesauros grandinis aspexisti, quos preparaui in tempus hostis?* Addit Siracides. *Et euolauerunt nebula sicut aues.* Græcè, *nubes*; instar volucrum è terræ vaporibus efformatæ auolant supra montes.

Vers. 16. *In magnitudine sua posuit nubes*, magna sua potentia nubes excitat, eas stipat, densat, firmat, Græcè, *roborat.* *Et confracti sunt lapides grandinis.* Loquitur iuxta vulgi opinionem putantis, grandinem esse frustula ex conglatiata nube decisa.

Vers. 17. 18. *In conspectu eius commouebuntur montes: & in voluntate eius aspirabit Notus.* De conspectu qui *respicit terram, & facit eam tremere.* Psal. 103. montes tremore concutientur, & flabit Auster. *Vox tonitrui eius verberabit terram*, strepitus tonitrui aues & corda mortalium horribili fulminum fragore percellet; *tempestas Aquilonis, & congregatio spiritus*, Boreas procellam ciet, & exiguo spatio tantam vim exeret, vt omnes ventos congregatos esse ad irruendum videatur.

Vers. 19. *Et sicut auis deponens ad sedendum, aspergit niuem, &c.* Nix cum de cœlo in terram cadit, similis est auibus turmatim magno numero volantibus, quæ demittunt se ad quiescendum in campo: aut exercitui locustarum, quæ tam immani numero sparguntur io terram, vt illam obruant, & quasi demergant.

Vers. 20. *Pulchritudinem candoris eius admirabitur oculus, &c.* seu mirabuntur homines in copioso niuium delapsu, & in modo specioso plane cadendi: vel expauescent, cum tabescens nix repentè soluitur, aliquando cataclysmum, seu eluuionem effurmans.

Vers. 21. *Gelu sicut salem effundet*, nix enim conglaciata salis refert aspectum. Vel sermo est de pruina, vti Græcus ionuere videtut: est aotem ptuina sali persimilis: *& dum gelauerit, fiet tanquam cacumina tribuli.* Græcè, *sudium.* Id est, Nix, quæ in summitate sudium conglatiatur apicem, & quasi cuspidem illis efficit.

Vers. 22. *Frigidus ventus Aquilo flauit, & gelauit crystallus ab aqua*, glacies flatu Aquilonis concreuit: *super omnem congregationem aquarum requiescet*, seu glacies omnes lacus, & aquarum cooceptacula occupat, & aquis custram inducit. *Et sicut lorica induet se aquis*, aquas vestiet (Enallage est) quasi lorica.

Vers. 23. *Et deuorabit montes*, montes depascetur, quia omnia gramioa, viroremque corrumpit, & quodammodo deuorat: *& exuret desertum, & extinguet viride sicut igne*, deserta arefaciet, & virorem eorum exuret, tertaque nuda apparebit, quasi post flammam vorantem herbas tellus ostenditur.

Vers. 24. *Medicina omnium in festinatione nebula.* Remedium omoium incommodorum, quæ affert gelu, & glacies est nebula, nubes scilicet & ros, id est, pluula flante Austro excitata, tunc enim aër tepet, nix tabescit, ac soluitur: *& ros obuians ab ardore venienti humilem efficiet eum*, ros seu pluuia à calido vento Austro prooeniens minuet niuem, aut glaciem, quam crystallum vocitarat.

Vers. 25. *In sermone eius siluit ventus.* Dei iussu ventus quieuit, & cogitatione sua placauit abyssum, *voluntate sua* (Græcus sic) sedauit mare fluctibus æstuans: *& plantauit in illa Dominus Insulas*, quæ qoidem circumdatæ pelago eius fluctibus non obruuotur, quia Deus manu gestat maris habenas.

Vers. 26. *Qui nauigant mare, enarrent pericula eius.* Tot enim, ac tanta sunt, vt solùm experti possint ea diguè referre: *& audientes auribus nostris admirabimur*, quod aliquis sit, cui lubeat tot mala subire. Te pelagi committere diritati, ad maiorem Dei gloriam, vt spirituales geras Indorum profectus, commendabilis admodum est nauigatio. At tot maris pericula inire, vt aurum & argentum acquiras, intolerabilis auaritia est.] 3.

Diuina superna mirabilis apparet in mari, & piscibus.

Maris pericula subire ob Dei gloriam commendabile, ob acquisitionem opũ taxabile admodum est.

Vers. 27. *Illic præclara opera, & mirabilia*, adsuot à creatore edita. *Varia* enim *bestiarum genera* ibi in habitant, *& omnium pecorum, & creatura belluarum*, pisces bestias & belluas appellat, nec non *pecora.* Nam & Horatius *lib.* 1. Ode 2. cecinit.

Omne cum Proteus pecus egit altos visere montes.

Creaturam verò belluatum vocat immanes belluas ex genere cetorum, quæ in æquore nataut.

Vers. 28. *Propter ipsum* (Græcè, *per ipsum Deum*) *confirmatus est itineris finis*, seu finis creaturarum, ad quem scilicet singulæ suo quasi itinere continuò tendunt: quia hic eis à Deo confirmatus est, seu firmiter stabilitus. * Vt pudeat homines ad finem seruiendi Deo creatos toties ab itinere hoc recto deuiare, dum creaturæ omnes rationis expertes in suo singulæ fine confirmatæ, seu stabiles obiiciantur.] *Et in sermone eius*, seu in Dei voluntate *composita sunt omnia*, seu disposita, & ordinata.

Pudeat hominem à suo fine deficere, dum reliquæ creaturæ in suo fine stabiles persistant.

Vers. 29. *Multa dicemus, & deficimus in verbis.* Quamuis multa dicamns, sermonem tamen nostrum vincet argumenti magnitudo. * Nec enim valet eloquentia creatatanti conditoris dignè celebrare Sapientiam in creaturarum opificio.] *Consummatio autem sermonum ipse est in omnibus.* Cum non possimus sermonibus æquare omnia, quæ de Deo dici oportet, summa verborum, & sermonum sit, quod Deus est in omnibus omnium effectrix causa, & conseruatrix, & ad quem tanquam finem referuotur. Maior enim laudatio, egregium encomium creaturarum est. Deus fuit conditor, Hispanè dixerim, *Dios las hizo*] 4.

Non potest Deus à nobis dignè laudari.

Haud potest eloquentia creata dignè Conditoris Sapientiam celebrare in creaturarum opificio.

Vberi⁹ creaturarũ elogiũ est hoc: *Dei sunt opera.*

Vers. 30. *Glorificantes ad quid valebimus?* Si eum glorificare iotendamus, quantulam partem eius laudum poterimus exequi? *Ipse enim omnipotens super omnia opera sua.* Opera cuncta Dei à dextra in infinitum minora sunt ipso Deo, qui poteos est alia & alia excellentiora excitare.

Vers. 31. 32. *Terribilis Dominus, & magnus vehementer, &c.* Tanta est Dei magnitudo, potentia, Sapientia, vt postquam eum pro viribus commendaueritis, maiori admodum laude, & gloria dignus erit. * Decet enim infinitum infinita laudatio.] *Et admirabilis magnificentia eius*, maiestatem & potentiam eius admirari dignè non poteris: quid laudare?

Decet enim infinitum infinita laudatio.

Vers. 33. 34. *Benedicentes Dominum, exaltate illum,*

illum, &c. Quia Deus maior est omni laude, debent homines non exili commendatione eum afficere, sed pro viribus collaudare. * Et ad impossibiles laudes si non linguam, si non mentem, saltem cordis affectum vertere.] *Exaltantes eum replemini virtute*, colligite vires vestras, & in laudando Deum strenui estote: *non enim comprehendetis*, seu hoc assequi non poteritis, vt quantum est laudabilis ostendatis.

Ad Dei laudes equandas dum linguas ac mens non possit, vbertendus cordis affectus.

Vers. 35. Quis videbit eum, & enarrabit? & quis magnificabit eum sicut est ab initio, siue ab æterno? Cum Diuinitas sit à sensibus nostris remota seu supra sensus, nullus homo eum poterit, vti est ab æterno, verbis commendare.

Vers. 36. 37. Multa abscondita sunt maiora his; pauca enim vidimus operum eius. Pauca scimus plurima & maxima ex Dei operibus nos latent, *Omnia autem Dominus fecit, & piè agentibus dedit Sapientiam.* Quæ homines de Deo cognoscunt, pauca sunt: piis tamen præ aliis vberior diuinarum rerum cognitio à Domino fuit concessa. * Iustis enim in meditatione multa Dei arcana sæpe reserantur, ex quibus magis eius potentiæ, bonitatis, misericordiæ, iustitiæ præstantiam agnoscunt, sed neque ea poterunt verbis exprimere.]

Qui contemplationi vacant, ampliaDei magnalia dignoscunt.

CAPVT XLIV.

Laudat Sapiens in genere Patriarchas, Prophetas, pios Reges. In particulari Henochum, Noëmum, Abrahamum, Isaacum, & Iacobum commendat.

1. LAVDEMVS viros gloriosos, & parentes nostros in generatione sua. 2. Multam gloriam fecit Dominus magnificentia sua à sæculo. 3. Dominantes in potestatibus suis, homines magni virtute, & prudentia sua præditi, nunciantes in prophetis dignitatem prophetarum: 4. & imperantes in præsenti populo, & virtute prudentiæ populis sanctissima verba. 5. In peritia sua requirentes modos musicos, & narrantes carmina scripturarum. 6. Homines diuites in virtute, pulchritudinis studium habentes: pacificantes in domibus suis. 7. Omnes isti in generationibus gentis suæ gloriam adepti sunt, & in diebus suis habentur in laudibus. 8. Qui de illis nati sunt, reliquerunt nomen narrandi laudes eorum: 9. & sunt quorum non est memoria: perierunt quasi qui non fuerint: & nati sunt, quasi non nati, & filij ipsorum cum ipsis. 10. Sed illi viri misericordiæ sunt, quorum pietates non defuerunt: 11. cum semine eorum permanent bona, 12. hereditas sancta nepotes eorum, & in testamentis stetit semen eorum: 13. & filij eorum propter illos vsque in æternum manent: semen eorum & gloria eorum non derelinquetur. 14. Corpora ipsorum in pace sepulta sunt, & nomen eorum viuit in generationem & generationem. 15. Sapientiam ipsorum narrent populi, & laudem eorum nunciet Ecclesia. 16. Henoch placuit Deo, & translatus est in paradisum, vt det gentibus pœnitentiam. 17. Noë inuentus est perfectus, iustus, & in tempore iracundiæ factus est reconciliatio. 18. Ideò dimissum est reliquum terræ, cùm factum est diluuium. 19. Testamenta sæculi posita sunt apud illum, ne deleri possit diluuio omnis caro. 20. Abraham magnus pater multitudinis gentium, & non est inuentus similis illi in gloria: qui conseruauit legem excelsi, & fuit in testamento cum illo. 21. In carne eius stare fecit testamentum, & in tentatione inuentus est fidelis. 22. Ideò iureiurando dedit illi gloriam in gente sua, crescere illum quasi terræ cumulum, 23. & vt stellas exaltare semen eius, & hereditare illos à mari vsque ad mare, & à flumine vsque ad terminos terræ. 24. Et in Isaac eodem modo fecit propter Abraham patrem eius. 25. Benedictionem omnium Gentium dedit illi Dominus, & testamentum confirmauit super caput Iacob. 26. Agnouit eum in benedictionibus suis, & dedit illi hereditatem, & diuisit illi partem in tribubus duodecim. 27. Et conseruauit illi homines misericordiæ, inuenientes gratiam in oculis omnis carnis.

COMMEN

COMMENTARII.

1\. *Laudat Sapiens in genere Patriarchas, Prophetas, pios Reges.*

VERS. 1. *Laudemus viros gloriosos, &c.* Laudibus efferamus viros inclitos, quorum fama celebris est, maiores, inquam nostros, qui in ætate illa, qua vixerunt, illustres extitére.

Vers. 2. Multam gloriam fecit Dominus magnificentia sua à sæculo, gloriam multam Dominus per inclytos hosce viros potentia sua à principio mundi sibi peperit. * Nam qui speciali perfectioni student, mirificè Dei bonitatem ex qua perfectio illa deriuatur, ostentant.]

Qui perfectioni studét, Dei bonitatem ostentant.

Vers. 3. Dominantes in potestatibus suis, &c. Hi quidem viri, quos laudandos assumo, dominari olim fuerunt in Regnis suis, virtute egregia, ac prudentia donati: *Nunciantes in Prophetis dignitatem Prophetarum*, Græcè, *annunciantes in prophetiis.* Maiores hi nostri nunciabant, seu re ipsa ostendebant, & exhibebant dignitatem prophetiæ, dum eam à Deo excipiebant, conscribebant in libris, ex quibus illa populo legeretur, & contenta in ea nunciarentur arcana.

Vers. 4. Et imperantes in præsenti populo nostro Israëlitico: *& virtute prudentia* præditi populo *sanctissima verba*, seu salutaria præcepta tradiderunt.

Vers. 5. In patientia sua requirentes modos musicos. Aliqui ex nostris maioribus non solum populum rexére, eumque legem Dei docuerunt: sed sua peritia ac solertia inuenerunt modulos musicos, quibus Deum laudarent. Talis præcipuè Fuit Rex Dauid, qui Psalmos condidit, & tradidit musicis concinendos. * Commendans eos, qui spiritualia carmina condunt in Dei diuorumque laudem.] *Et narrantes carmina Scripturarum.* Græcè, *explicantes carmina in Scripturis.* seu interpretantes versus Sacræ Scripturæ, quorum sensus non facilè intelligitur. * Ministerium planè dignum commendatione sacrarum Scripturarum interpretem agere.]

Commendantur qui spiritualia carmina cõdunt.

Ministerium commendatione dignũ Scripturas interpretari.

Vers. 6. Homines diuites in virtute. Porrò viri plures ex his præstantissima fortitudine præditi fuerunt: *pulchritudinis studium habentes*, fuerè quidem studiosi pulchritudinis, seu decoris, & ornatus in rebus sacris. Sic de se Dauid: *Dilexi decorem Domus tuæ. Psal. 23. 8.* Hinc licebit specialissimum nostræ Societatis studium circa altarium ornatum, circa sacrorum vestimentorum pulchram munditiem commendatione efferre.] Vocantur autem clausulæ sacræ Scripturæ *Carmina*, quia carminum stilus obscurioribus phrasibus solet constare.

Speciale Societatis laus studium circa Templorum ornatum.

Vers. 7. Omnes isti in generationibus gentis suæ gloriam adepti sunt, seu tempore, quo vixerunt, magni ab omnibus æstimabantur ob Sapientiam, ob sanctitatem, ob egregia facinora: *& in diebus suis habentur in laudibus*, ob quæ merita tunc summam assecuti sunt commendationem. * Laudari autem à suis conciuibus, magni meriti est documentum. Non enim facilè quis à suis egregius esse reputatur.]

Laudari à suis, magni meriti est documentum.

Vers. 8. Qui de illis nati sunt, reliquerunt nomen narrandi laudes eorum Filij eorum tam probè vixerunt, vt darent materiam laudandi parentes. Filiorum enim virtus assolet tribui bonæ parentum æducationi & exemplo à cordatis.]

Virtus filij est parentum laus.

Vers. 9. Et sunt, quorum non est memoria, &c. Fateor tamen nonnullos fuisse illis temporibus filios, quorum memoria periit quasi ipsi non fuerint nati: eo quod sanctis parentibus similes non extiterint, sed delictis defœdarentur. Ex his verò non celebratur parentum gloria, verum nec imminuitur, quia proprio vitio egregios parentes non sunt imitati.

Non tamen peccatum filij est semper parentum vituperium.

Vers. 10. 11. 12. 13. Sed illi viri misericordiæ sunt. Porrò viri egregij illi, quos laudo, in alios fuere misericordes, ideoque à Domino misericordiam sunt consecuti, *quorum pietates non defuerunt*, quorum misericordiæ opera in omnium memoria persistit. *Cum semine eorum permanent bona.* In eorum filiis, nepotibus, posteris eorum sanctitas elucet, quam illi imitantur: *Hereditas sancta nepotes eorum*, hanc posteris hereditatem reliquerunt, vt essent sancti, fideles, ac virtutis cultores. * Parentes magis debent esse soliciti de relinquenda filiis spirituali, quam temporali hereditate: temporalis quidem perit hereditas, spiritualis, seu virtutis durat æternùm.] *Et in testamentis stetit semen eorum.* filij eorum seruauerunt fœdus cum Deo pactum, vt ei fideliter seruirent. *Et filij eorum propter illos vsque in æternum manent*, & filij eorum non tam carnales, quàm spirituales, seu fideles ob parentum sanctitatem, & hìc, & in superis perpetuò celebrabuntur: *semen eorum, & gloriam eorum non derelinquetur.* Semper & filiorum & eorum virtutis memoria & laus persistet in cunctis.

Parentes magis debẽt esse soliciti de spirituali quàm de temporali hæreditate filiis relinquenda.

Vers. 14. 15. Corpora ipsorum in pace sepulta sunt, eorum cadauera cum patribus in pace requiescunt; *& nomen eorum viuit in generationem & generationem*, mors & sepulchrum potuit ossa condere, famam non potuit, viuit enim, dum vixerint homines: & post sæculi consummationem eorum celebritas & gloria æternùm persistet. *Sapientiam ipsorum narrent populi*, celebretur in populis eorum Sapientia: & laudem eorum nunciet Ecclesia cœtus scilicet, seu Synagoga fidelium.

Vers. 16. Henoch placuit Deo. Si vultis autem nonnullos ex patribus, quos generatim laudaui, in specie commendem: ob oculos obiicite sanctum Henochum, qui in diebus suis placuit Deo (seu *cum Deo ambulauit Gen. 5. 21.*) *& translatus est in paradisum*, terrestrem, *vt det gentibus pœnitentiam*, seu vt pœnitentiam prædicet cunctis gentibus, sub finem mundi vna cum Elia etiam nunc paradisi accola in mundum remigrabit tam longam vitam martyrij lauro coronaturus. 2.

Commendat in specie Henoch, Noe, Abraham, Isaac, & Iacob.

Vers. 17. Noe inuentus est perfectus, iustus: & in tempore iracundiæ factus est reconciliatio. Græcè, *factus est redemptionis pretium.* Fuit Noë sanctitas pretium, quo ipse à Deo redemit tum familiam suam, ne communi diluuio mergeretur: tum consequenter spem & propagationem generis humani. Si verò Vulgatæ sensum libeat exprimere, Noë factus fuit reconciliatio, dum hominum genus iratum Deum placando, ipsi reconciliauit. * Tam potens est apud Deum vnius perfecti viri obiectio, vt potuerit impetrare omnium creaturarum regenerationem.]

Potentissima est apud Deũ vel vnius perfecti viri intercessio.

Vers.

Vers. 18. *Ideò dimissum est reliquum terra, cum factum est diluuium.* Ideò seu ob Noë sanctitatem dimissæ sunt mundo aliquæ hominum, & animantium, & volucrum reliquiæ, è quibus rursum velut efformaretur, tempore quo tota reliqua deperiit generatio.

Vers. 19. *Testamenta sæculi posita sunt apud illum*, pacta æterna, & in omne sæculum duratura cum ipso sunt contracta : *ne deleri possit diluuio omnis caro*, seu ne rursum Deus omnem carnem aquarum eluuione deleret.

Vers. 20. *Abraham magnus pater multitudinis gentium*, hoc enim nomen eius significat, & verè innumerabilium gentium, quæ ex filiis ac nepotibus eius prodiére pater magnus extitit. *Et non est inuentus similis illi in gloria*, tùm ob eximiam eius fidem, & sanctitatem, qua dictus est credentium pater : tum quia Deus cum eo & posteris eius singulare pactum iniit, & promisit, Messiam ex eius genere nasciturum; & nouam circumcisionis ei præscripsit ceremoniam. *Qui conseruauit legem excelsi*, naturalem videlicet : *& fuit in testamento cum illo.* Dignatus enim fuit Deus cum Abraham veluti cum amico, & socio pacisci, & inire fœdus, de Messia, &c.

Vers. 21. *In carne eius stare fecit testamentum.* In eius carne huius pacti notam constituit, hoc est, circumcisionem, qua illum, omnesque eius posteros consignatos esse disposuit. *Et in tentatione inuentus est fidelis*, cum scilicet Deus illius tentauit obedientiam, imperans, vt ei filium litaret. Inuentus autem est fidelis, quia executioni iussa mandanit gladium stringens, & procul dubio filium iuretimeret, nisi ab ipso Domino impediretur. Firmiter item credidit, Deum resuscitaturum Isaac vt promissam ex eo posteritatem susciperet. * Nullum enim ex obedientia potest subdito fideli incommodum obuenire, nullum lucrum deperdi.]

Ex obedientia nullum potest prouenire incómodum, aliquod lucrum emitti.

Vers. 22. *Ideò iureiurando* (Respicit illud Geneseos 22. 16. *Per memetipsum iuraui, dicit Dominus.*) *dedit illi gloriam in gente sua*, vt scilicet ex semine eius Christus Dominus nasceretur, & posteri eius in maximam crescerent multitudinem, filij inquam naturales, & magis spirituales, qui sũt fideles. Dedit ergo Deus, *crescere illum quasi terra cumulum*, magnum arenæ.

Vers. 23. *Et vt stellas exaltare semen eius*, seu extollere eximij gloria fulgoris ex filiorum opibus, Regnorum victoriis, Templi religione inclyti, Prophetarum oraculis. Parum esset Abrahami filios arenæ ex numero comparari, si ex virtutibus stellarum fulgorem non referrent. * Parens non est commendandus ex filiorum multitudine, sed ex eorundem fidelitate, ac probitate.] *Et hereditare illos a mari vsque ad mare*, à Mediterraneo scilicet, quod est ad Terræ sanctæ occidentem, vsque ad mare Mortuum, quod ad orientem illi adest : *& à flumine vsque ad terminos terra*, id est, à Rhinocoruta fluuio qui terminus est Terræ sanctæ Austrum versus vsque ad terminos terræ Palestinæ, vel peculiariter vsque ad terminum Borealem Libani montis.

Parens nõ commendandus ex filiorum multitudine, sed ex eorundem probitate.

Vers. 24. *Et in Isaac eodem modo fecit propter Abraham patrem eius*, cum eo instaurans promissiones Abrahæ patri eius factas.

Vers. 25 *Benedictionem omnium Gentium dedit illi Dominus.* Deus fecit, vt ex Isaac, non ex Ismaël nasceretur Christus Dominus Abrahæ, ac semini eius promissus, in quo benedicendæ, id est, iustificandæ, ac saluandæ erant omnes Gentes. *Et testamentum confirmauit super caput Iacob*, pactum & promissionem suam constituit in Iacob, non in Esau fratre eius. Sic Hispanè dicimus beneficium aliquod, aut ius primogenituræ in alicuius capite constitui: *Encaueza de fulano.*

Vers. 26. *Agnouit eum in benedictionibus suis*, elegit eum, fauens & benedicens. * Agnitio enim Dei non est otiosa, sed efficax amorem scilicet, fauorem, bonorumque cumulum secum ferens.] *Et dedit illi hereditatem in posteris suis : & diuisit illi partem in Tribubus duodecim*, hereditatem, quam illi dedit, in duodecim Tribus diuisit.

Agnitio Dei non est otiosa, sed plurima bona agnito, vel electo afferens.

Vers. 27. *Et conseruauit illi homines misericordia inuenientes gratiam in oculis omnis carnis.* Hoc Dominus Iacobo tribuit, vt semper essent aliqui pij, & fideles in Populo Israëlitico, licet passim vulgus Principesque peccarent per idololatriam aliaque scelera. Vndè grati non solùm Deo, sed hominibus etiam existerent.

CAPVT XLV.

Commendat Siracides Moysem, Aaronem, ac Phineem.

1. DILECTVS Deo & hominibus Moyses : cuius memoria in be-
nedictione est. 2. Similem illum fecit in gloria sanctorum,
& magnificauit eum in timore inimicorum, & in verbis suis
monstra placauit. 3. Glorificauit illum in conspectu regum,
& iussit illi coram populo suo, & ostendit illi gloriam suam.
4. In fide & lenitate ipsius sanctum fecit illum, & elegit eum
ex omni carne. 5. Audiuit enim eum, & vocem ipsius, &
induxit illum in nubem. 6. Et dedit illi coram præcepta, & legem vitæ & discipli-
næ, docere Iacob testamentum suum, & iudicia sua Israël. 7. Excelsum fecit Aa-
ron fratrem eius, & similem sibi de Tribu Leui : 8. statuit ei testamentum æter-
num, & dedit illi sacerdotium gentis : & beatificauit illum in gloria, 9. & cir-

cumcinxit eum zona gloriæ, & induit eum stolam gloriæ, & coronauit eum in vasis
virtutis. 10. Circumpedes, & femoralia, & humerale posuit ei, & cinxit illum tin-
tinnabulis aureis plurimis in gyro, 11. dare sonitum in incessu suo, auditum fa-
cere sonitum in templo in memoriam filiis gentis suæ. 12. Stolam sanctam, auro,
& hyacintho, & purpura, opus textile, viri Sapientis, iudicio& veritate præditi:
13. torto cocco opus artificis, gemmis pretiosis figuratis in ligatura auri, & opere
lapidarij sculptis, in memoriam secundùm numerum Tribuum Israël. 14. Corona
aurea super mitram eius expressa signo sanctitatis, & gloria honoris: opus virtutis,
& desideria oculorum ornata. 15. Sic pulchra ante ipsum non fuerunt talia v-
que ad originem. 16. Non est indutus illa alienigena aliquis, sed tantùm filij ip-
sius soli, & nepotes eius per omne tempus. 17. Sacrificia ipsius consumpta sunt
igne quotidie. 18. Compleuit Moyses manus eius; & vnxit illum oleo sancto.
19. Factum est illi in testamentum æternum, & semini eius sicut dies cæli, fungi
sacerdotio, & habere laudem, & glorificare populum suum in nomine eius. 20. Ip-
sum elegit ab omni viuente, offerre sacrificium Deo, incensum, & bonum odorem,
in memoriam placare pro populo suo: 21. & dedit illi in præceptis suis potesta-
tem, in testamentis iudiciorum, docere Iacob testimonia, & in lege sua lucem dare
Israël. 22. Quia contra illum steterunt alieni, & propter inuidiam circumdede-
runt illum homines in deserto, qui erant cum Dathan & Abiron, & congregatio
Core in iracundia. 23. Vidit Dominus Deus, & non placuit illi, & consumpti
sunt in impetu iracundiæ. 24. Fecit illis monstra, & consumpsit illos in flamma
ignis. 25. Et addidit Aaron gloriam, & dedit illi hereditatem, & primitias frugum
terræ diuisit illi. 26. Panem ipsis in primis parauit in satietatem: nam & sacrificia
Domini edent, quæ dedit illi & semini eius. 27. Cæterùm in terra gentes non he-
reditabit, & pars non est illi in gente: ipse est enim pars eius, & hereditas. 28. Phi-
nees filius Eleazari tertius in gloria est, imitando eum in timore Domini: 29. &
stare in reuerentia gentis: in bonitate & alacritate animæ suæ placuit Deo pro Israël.
30. Ideò statuit illi testamentum pacis, principem sanctorum & gentis suæ, vt sit
illi & semini eius sacerdotij dignitas in æternum. 31. Et testamentum Dauid regi
filio Iessæ de Tribu Iuda hereditas ipsi & semini eius, vt daret Sapientiam in cor no-
strum indicare gentem suam in iustitia, ne abolerentur bona ipsorum, & gloriam
ipsorum in gentem eorum æternam fecit.

COMMENTARII.

1. *Moses laudatur.*

Æterna est memoria viri grati Deo, & hominibus.

ERS. 1. *Dilectus Deo, & hominibus Moyses: cuius ideo memoria in benedictione est*, beata videlicet. * Cum enim quis à Deo & hominibus amatur, nulla potest patere rimula, per quam ingrata irrumpat obliuio.]

Vers. 2. Similem illum fecit in gloria sanctorum, fecit illum similem sanctis Patriarchis Abraham, Isaac, Iacob, &c. & gloriam, seu excellentiam eorum gloriæ æquiparauit: *& magnificauit eum in timore inimicorum*, quia per Mosem tot prodigia in Ægypto, & in deserto excitantem Deus Pharaoni, Ægyptiis, Amalecitis, Chananæis Hebræorum hostibus in gentem terrorem incussit: *& in verbis suis monstra placauit*, verbo, ac iussu Moysis monstrosas & portentosas plagas Deus cessare fecit.

Vers. 3. Glorificauit illum in conspectu Regum, Pharaone scilicet Rege Ægypti Agag Rege Amalec, Og Rege Basan, & Seon Amorrhæorum Rege, quos Moses Regnis pepulit, & occidit, ob quæ magnam gloriam fuit consequutos. *Iussit illi coram populo suo*, seu illi ad suum populum mandata dedit: *& ostendit illi gloriam suam*, cum se illi Deus specie gloriosa ostentauit in monte.

Vers. 4. In fide, & lenitate ipsius sanctum fecit illum, seu fecit Deus Mosem virtute fidelitatis, ac lenitatis excellere. Fidelitatem extulit Deus *Num. 12. Moysis in omni domo mea fidelissimus est.* Lenitas autem ipsius illis ibidem verbis commendatur: *Erat Moyses vir mitissimus. Et* Ideò *elegit eum ex omni carne*, seu ex omnibus hominibus, vt populi Israëlitici Dux esset.

* Fidelitas enim & lenitas duæ sunt eximiæ Præsulis proprietates. Debet fidelitate in Deum nitere, vt in cunctis legis præceptis se accommodet: lenitate autem, vt subditorum fragilitati morem gerat.] *Fidelitas lenitas duæ egregiæ Præsulis proprietates.*

Vers. 5. Audiuit enim eum, & vocem ipsius, familiares enim cum eo sermones habuit, & os ad os locutus est. Pondera duplex verbum. *Audiuit eum, & vocem ipsius*, quasi duplex esset oratio vna personæ, & alia vocis. Cum enim volumus, nostram orationem esse efficacem, debent voces linguæ cum personæ operibus colligari.] *Et induxit illum in nubem*, seu in caliginem tempore datæ legis in monte Sina. *Oratio efficax de illa cum simul clamant lingua, & opera.*

Vers. 6. Et dedit illi coram, seu Deus ipse immediatè, *præcepta, & legem vitæ, & disciplinæ*, siue præcepta & leges, ad morum compositionem: *docere Iacob testamentum suum, & iudicia sua Israel*, vt Israëliticum populum in lege institueret, quam à Deo in monte acceperat.

2. *Commendatur Aaron.*

Vers. 7. Excelsum fecit Aaron fratrem eius, & similem sibi de Tribu Leui, Ad magnam in populo illo

digni

dignitatem Sacerdotalem scilicet euexit Deus Aaronem fratrem Mosis de Tribu Leui ortum.

Vers. 8.9 Statuit ei testamentũ æternum, pacto & promissione perpetua illi, & posteris Sacerdotium attribuit: *& dedit illi Sacerdotium gentis Israëliticæ; & beatificauit illum in gloria.* Sacerdotali ornatu eum gloriosum, & quasi beatum reddidit: & *circumcinxit eum zona gloriæ,* cingulo eleganti, ac pretioso: *& coronauit eum in vasis virtutis,* id est, vestimentis eximiis, quibus eius virtus, seu Pontificia potestas signabatur, ob quam omnes eum reuerebantur. Aliqui vertunt, *Instruxit eum apparatu opulento.* * Verba illa, *Beatificauit illum in gloria, & circumcinxit eum zona gloriæ* innuunt, eum, qui ad Sacerdotalem dignitatem est assumendus, debere præfulgere meritis dignis Sacerdotio: quemadmodum ad gloriam, æternamque beatitudinem necessarium est præcedere merita.] * Vt edoceantur Præsules tam accuratum examen præmittendum de moribus illius, qui initiandus est sacris, imo magis strictum, quàm de scientia.]

Accuratius examen de- bent agere ... scien- tia.

Vers. 10.11. *Circumpedes* seu poderem (vt est in Græco) vestem scilicet ad pedes vsque demissam, seu tunicam hyacinthinam, quæ Pontificis erat propria, *& femoralia, & humerale ephod,* seu superhumerale *posuit ei: & cinxit illum tintinnabulis aureis plurimis in gyro.* (Lege *Exo.* 28.4. quæ diximus.) *dare sonitum in Templo in memoriam filijs gentis suæ,* seu vt populus hoc tintinnabulorum sonitu diuinæ maiestatis recordaretur, eamque in Pontificis ad Templum ingressu reuereri attenderet. * Idem te monet hodiè tintinnabulum, quod pulsatur in Missa, vt speciali deuotione consecrationi attendas.]

Tintinnabulum quod ... in Missa ... ad consecrationem ...

Vers. 12.13. *Stolam sanctam auro, & hyacintho, & purpura, &c.* Addidit stolam sanctam, nempè Rationale, quæ erat nobilissima vestis Pontificis miro artificio elaborata, Ibi aderant verba illa *Vrim,* & *Tummim,* hoc est *Iudicium, & veritas.* Lege locum citatum. *In memoriam secundum numerum Tribuum Israël,* vt Deus videns Pontificem Rationali indutum, quasi memor redderetur filiorum Israël, quorum nomina gemmis illis videbat insculpta.

Vers. 14. *Corona aurea super mitram eius expressa signo sanctitatis.* Corona hæc erat lamina aurea, instar coronæ, cingens frontem Pontificis: aderatque super mitram seu tiaram ornata signo sancto, quia laminæ isti insculptum erat sanctum, ac gloriosum Dei nomen *Ieoua,* erat Pontifici *gloria honoris,* seu ornamentum summè honorificum: *opus virtutis,* seu eximij artificij, *& desideria oculorum ornata,* siue intuentium oculos mirificè oblectans.

Vers. 15. 16. 17. *Sic pulchra ante ipsum non fuerunt talia vsque ad originem,* à mundi origine tam pulchra vestis non fuit elaborata. *Non est indutus illa alienigena aliquis,* sed vir, qui ex Aaronis filiis non esset; *sed tantum filij ipsius soli, & nepotes eius per omne tempus. Sacrificia ipsius consumpta sunt igne quotidiè,* quod intelligendum de iugi holocaustorum sacrificio, quod mane ac vespere offerebatur. *Num.* 28. 3.

Vers. 18. *Compleuit Moyses manus eius, & vnxit illum oleo sancto.* Moses consecrauit Aaronis manus implendo illas tùm oleo, quo eas consecrando perungebat; tùm muneribus, & victimis, quas ipse initiandus pro sua consecratione, Deo offerebat. *Leu.* 8. habes consecrationem Aaronis. * Profectò cum quis sancto inungitur oleo ad statum Sacerdotalem iocundum, simul debet manus muneribus plenas ostentare, hoc est summas Deo gratias exhibere, qui eum tam augusto donauit statu.]

Qui sacris initiatur, debet summas Deo gratias litare, qui eū tam augusto donauit statu.

Vers. 19. *Factum est illi in testamentum æternum,* siue perpetuum pactum, *& semini eius sicut dies cæli,* perpetuò & quandiu dies cæli durarint: *fungi Sacerdotio, &c.* Ipse ac filij eius interminabili Sacerdotio potientur, habebuntque officium laudandi Deum per hymnos, Psalmos, & sacrificia, & benedicendi populum. Formam benedictionis habes *Num.* 6. 24. Itaque *glorificare populum* idem in Græco est, *ac populum benedicere.* Vt ad Sacerdotalem benedictionem in fine Missæ accipiendam quotidiè alliciaris, siquidem cum benedictione gloriæ accipis pignus, imò quodammodo gloria donatis.]

In Sacerdotali benedictione quodāmodo accipimus gloriæ possessionem.

Vers. 20. 21. *Ipsum elegit ab omni viuente,* ab omnibus hominibus, *offerre,* seu vt offerret *sacrificium Deo, incensum, & bonum odorem, in memoriam,* siue vt memorem quasi faceret Deum populi sui, & eum forte iratum placatum redderet. *Et dedit illi in præceptis suis potestatem,* non dispensandi in lege diuina, sed authoritatem ad illam docendam, & explicandam; *in testamentis,* scilicet, *iudiciorum.* Nam *si quid ambiguum* (inquit Deus *Deut.* 17.8) *venies ad Sacerdotes Leuitici generis: quæresque ab eis, qui indicabunt tibi iudicij veritatem.* Pergit Siracides, *docere Iacob testimonia,* seu legem diuinam, *& in lege sua lucem dare Israel,* legem diuinam proponendo, eamque explicando.

Vers. 22.23.24. *Quia contrà illum steterunt alieni,* seu quidam, ad quos Sacerdotium non pertinebat. *& propter inuidiam circumdederunt illum homines in deserto, qui erant cum Dathan & Abiron, & congregatio Core in iracundia,* iracundia affecti, & inuidia tumentes, quòd Sacerdotium illis non contigisset: *Vidit Dominus Deus, & non placuit illi, & consumpti sunt impetu iracundiæ,* terræ scilicet hiatu absorpti. (*Num.* 16. 31.) *Fecit illis monstra,* prodigia, miracula, *& consumpsit illos in flamma ignis.*

Vers. 25. *Et addidit Aaron gloriam,* miraculo in virga edito, cum floruit; addicendo Leuitas eius ministerio: *& dedit illi hæreditatem & primitias frugum terræ diuisit illi,* suam hæreditatem, hoc est, suas victimas, primitias, & oblationes ei attribuendo.

Vers. 26. 27. *Panem* seu alimenta *ipsis in primis parauit in satietatem, &c.* Tribus enim Leui non fuit vt aliæ Tribus, sortita partem terræ promissæ; nec possessiones agrorum habuit. *Et pars non est illis in gente, ipse est enim pars eius, & hæreditas,* ipse Deus, qui eos sacrificiis, oblationibus, & aliis huiusmodi prouentibus alit, est eorum hæreditas. * Hinc subtaxatur Sacerdotum solicitudo in opibus acquirendis. Cum enim Deus sit Sacerdotum pars & hæreditas, si sæculares opes ambiunt, indicant Deum exiguam sibi esse, ac inutilem hæreditatem.]

Taxabilis Clericorum solicitudo ad diuitias acquirendas.

Vers. 28.29. *Phinees filius Eleazari tertius in gloria est,* fuit enim Phinees tertius summus Sacerdos, hic post Moysem & Aaronem tertius; 3.

Finees elogiū offertur.

commendandus obiicitur. *imitando eum in timore Domini*, seu quia imitatus est Aaronem auum suum in sanctitate. Ex Græco, *Cum zelatus est in timore Domini*, se etiam Mosis se imitatorem gessit. Vt enim Moses idololatras percussit: ità Phinees scortatorem interfecit ob Domini timorem, seu zelo honoris Dei in fornicatium excandescens. *Et stare in reuerentia gentis*, id est, stetit constans, mansitque fidelis Deo in pudore & ignominia gentis Israeliticæ, cum fornicaretur cum Madianitis, *Num.* 25. Tunc enim Phinees *in bonitate, & alacritate animæ suæ*. seu propter innocentiam, & promtum, ac generosum zelum suum *placuit Deo pro Israel* conseruando, siue vt eius intuitu toti Israëli Deus parceret. * Ob eximiam virtutis actionem vnius solet Deus contra totam iratus Communitatem, ei gratus ignoscere.]

Ob eximium virtutis actū vnius solet Deus toti nequam Communitati ignoscere.

Vers. 30. *Ideo statuit illi testamentum pacis*, seu fœdus cum illo iniit de prosperitate continua. *Principem sanctorum, & gentis suæ*, nempe vt esset Princeps tum Sacerdotum, tum sanctuarij, id est, vt summus Pontifex esset: tum ipse, ac posteri eius in omnibus rebus spiritualibus præsiderent, sicut in politicis postea statuit: *vt sit illi, & semini eius Sacerdotij dignitas in æternum.*

Vers. 31. *Et testamentum Dauid Regi filio Iesse, de Tribu Iuda.* Sicut enim Deus Dauidi Regnum perpetuum promisit pacto inito: sic Phinees Sacerdotium æternum promisit donaturum: *hereditas ipsi, & semini eius*, seu hereditarium Sacerdotium successione ad filios, ac nepotes transmittendum: vt etiam Regnum erat hereditarium. *Vt daret Sapientiam in cor nostrum*, iudicare gentem suam in iustitia, vt Phinees, & Sacerdotes Sapientiam docerent Israëlitas: Dauid verò & posteri Reges iustè iudicarent; *ne abolerentur bona ipsorum*, tam Phinees & Dauidis, quàm populi Israëlitici: *& gloriam ipsorum*, seu dignitatem & potestatem, *in gentem eorum æternam fecit*, vt scilicet, ipsis dum viuerent, maneret, & illis extinctis, ad filios, ac posteros perpetua successione transiret.

CAPVT XLVI.

Commendantur Iosuë, Caleb, & Iudices pij vsque ad Samuelem Prophetam.

1. FORTIS in bello Iesus Naue, successor Moysi in Prophetis,
qui fuit magnus secundùm nomen suum, 2. maximus in
salutem electorum Dei, expugnare insurgentes hostes, vt
consequeretur hereditatem Israël. 3. Quàm gloriam adeptus
est in tollendo manus suas, & iactando contra ciuitates
rhomphæas? 4. Quis ante illum sic restitit? Nam hostes
ipse Dominus perduxit. 5. Annon in iracundia eius impe-
ditus est sol, & vna dies facta est quasi duo? 6. Inuocauit Altissimum potentem
in oppugnando inimicos vndique, & audiuit illum magnus & sanctus Deus in saxis
grandinis virtutis valdè fortis. 7. Impetum fecit contra gentem hostilem, & in
descensu perdidit contrarios, 8. vt cognoscant Gentes potentiam eius, quia con-
tra Deum pugnare non est facile. Et secutus est à tergo potentis: 9. & in diebus
Moysi misericordiam fecit ipse, & Caleb filius Iephone, stare contra hostem, & pro-
hibere gentem à peccatis, & perfringere murmur malitiæ. 10. Et ipsi duo consti-
tuti, à periculo liberati sunt à numero sexcentorum millium peditum, inducere il-
los in hereditatem in terram quæ manat lac & mel. 11. Et dedit Dominus ipsi Ca-
leb fortitudinem, & vsque in senectutem permansit illi virtus, vt ascenderet in ex-
celsum terræ locum, & semen ipsius obtinuit hereditatem: 12. vt viderent omnes
filij Israël, quia bonum est obsequi sancto Deo. 13. Et iudices singuli suo nomine,
quorum non est corruptum cor: qui non auersi sunt à Domino, 14. vt sit memo-
ria illorum in benedictione, & ossa eorum pullulent de loco suo, 15. & nomen
eorum permaneat in æternum permanens ad filios illorum, sanctorum virorum glo-
ria. 16. Dilectus à Domino Deo suo Samuel propheta Domini, renouauit impe-
rium, & vnxit principes in gente sua. 17. In lege Domini congregationem iudica-
uit, & vidit Deus Iacob, & in fide sua probatus est propheta 18. Et cognitus est in
verbis suis fidelis, quia vidit Deum lucis: 19. & inuocauit Dominum omnipoten-
tem, in oppugnando hostes circumstantes vndique, in oblatione agni inuiolati.
20. Et intonuit de cælo Dominus, & in sonitu magno auditam fecit vocem suam,
21. & contriuit principes Tyriorum, & omnes duces Philisthiim; 22. & ante
tempus finis vitæ suæ & sæculi, testimonium præbuit in conspectu Domini, & Chri-
sti; pecunias & vsque ad calceamenta ab omni carne non accepit, & non accusauit
illum homo. 23. Et post hoc dormiuit, & notum fecit regi, & ostendit illi finem
vitæ suæ, & exaltauit vocem suam de terra in prophetia delere impietatem gentis.

COMMEN

COMMENTARII.

1. *Iosue & Caleb commendantur.*

ERS. 1. 2. *Fortis in bello*, seu Dux egregius fortitudine *Iesus Naue* laudandus occurrit. Fuit hic *successor Moysi in prophetiis*. Græcè, *in prophetiis*. Nempè Moysi successor non in solo principatu politico, sed etiam in munere prophetico, quo populum regebat non tàm humana prudentia, quàm diuina, sequens in omnibus reuelationem, ac ductum Dei. * Oportet quidem probum Præsulem esse prophetam ad rectam subditorum gubernationem: ille autem quodammodo propheti spiritu donabitur, qui prudenter cauet, ne subditi eas incant occasiones, vbi mirum erit, non subesse excidendi periculum. Prudentia itaque nescio quid prophetiæ Prælato ingerit.]

Prudens vigilantia, et prophetæ [illegible] quodammodo habeat ad subditorum rectam gubernationem.

Qui fuit magnus secundum nomen suum. Nomen *Iesu Saluatorem* significat. Viri autem huius gesta salutaria Israëli restantur, illum meritò IESV nomine fuisse insignitum. *Maximus* enim *fuit in salutem electorum Dei, potentissimus expugnare insurgentes hostes, vt consequeretur hæreditatem Israel* seu vt Israël terram Chanaam promissam a Domino consequeretur, pulsis his hostibus, qui eam occupabant.

Vers. 3. Quam gloriam adeptus est, in tollendo manus suas, seu eas ad feriendum eleuando (Alludit ad primam Iosuë expeditionem contrà Hai, quæ habetur *Ios. 8.* vbi legimus, *Iosue verò, non contraxit manum, quam in sublime porrexerat tenens clypeum, donec interficerentur omnes habitatores Hai.*) *& in iactando contra Ciuitates romphæas*, siuè gladium vibrando. Cur dicit, *In iactando romphæas* seu gladios, si Iosuë vnum gladium vibrabat? * Quia dum strenuus Dux primus est in certamine, & gladium vibrat, facit, omnes simul milites suos gladios vibrare. Dum igitur Dux manus exerit ad pugnam omnium militum manibus vtitur, quia omnes concertantem Principem imitantur.]

Dum dux [illegible] [illegible] manus [illegible] certamine.

Vers. 4. Quis ante illum restitit? Quisnam ex Hebræis Ducibus, qui fuerunt ante Iosuë, ausi sunt sicut ipse contra hostes in acie stare, & manus conferre? * Multi ducunt manus seu exercitum, sed pauci sunt qui conferant proprias cum hoste manus.] *Nam hostes ipse Dominus perduxit in manus Iosue*, illosque ei tradidit percutiendos, & debellandos.

Multi manus ducunt, sed pauci conferunt proprias cum hoste manus.

Vers. 5. Annon in iracundia eius impeditus est Sol, &c. Annon ille ita succensus, & zelo, vt Dei inimicos comminueret solem præcepto impediuit ne progrederetur: dixit enim. *Sol contra Gabaon ne mouearis.* & dies duplo ferè longior est facta.

Vers. 6. Inuocauit Altissimum potentem in oppugnando inimicos vndique, Preces fudit ad potentissimum Dominum, vt eius auxilio posset vndique inimicos delere: *& audiuit illum magnus, & sanctus Deus in saxis grandinis virtutis valdè fortis*, misit enim Dominus de cœlo magnos grandinis lapides quorum potenti ac valido impetu & homines & iumenta sternerentur.

Vers. 7. 8. Impetum fecit contra gentem hostilem Dominus grandinem eiaculans: *& in descensu Bethoron perdidit contrarios* Iosuë hostes. *Vt cognoscant Gentes potentiam eius*, Dei scilicet, qui grandine immisso de cœlesti arce dimicabat; *quia contra Deum pugnare, non est facile*, imò omninò est impossibile exercitum, quem Deus protegit, vlla potentia superare. *Et secutus est a tergo potentis*, secutus est Iosue Dominum potentissimum, eique obediuit.

Vers. 9. Et in diebus Moysi misericordiam fecit ipse, & Caleb filius Iephone. Porrò Iosuë & Caleb opus egregium pietatis gesserunt in Moysem, & in populum, quem à murmure compescuerunt. *Num. 14. 6.* * Profectò magnæ pietatis opus est murmurantes contra proximum compescere.] *Stare contra hostem, & prohibere gentem a peccatis, & perfringere murmur malitiæ* Illi suaserunt milites Israëlitas, vt contra hostes Chananæos constanter dimicarent, populum à peccato diffidentiæ auerterunt, & malitiosum murmur sedari fecerunt. * Annota particulam, *Murmur malitiæ*, id est, murmuratio, quæ ex malitia ortum habebat. Plerumque enim nulla alia est ad murmurationem causa, quam malitia murmurantis.]

Magnæ pietatis opus est, murmurantes compescere.

Plerumque nulla alia est causa murmurationis, quam murmurãtis malitia.

Vers. 10. Et ipsi duo constituti (Græcè, *cum essent duo tantum*) *a periculo liberati sunt a numero sexcentorum millium peditum inducere illos in hereditatem in terram, quæ manat lac & mel.* Cum soli isti duo essent, qui à partibus Dei & Mosis constantes starent, soli etiam exempti fuére à sententia mortis, qua inuoluti sunt & perierunt tot hominum millia, & hi soli duo inducti sunt in heredirariam populi Dei possessionem, id est, in Chanaanitidem. * Tanti æstimat Deus viros in fide ac iustitia constantes, vt duobus his ex ingenti populo, qui de Ægypto exierat, in Chanaanitidem intrantibus, impleuerit promissionem, toti Israeli factam. Quasi vnus vel alter iustus egregius Deo totus ingens populus esset.]

Vnus vel alter iustus eximius Deo est quasi ingens populus.

Vers. 11. 12. Et dedit Dominus ipsi Caleb fortitudinem, &c. A Domino accepit Caleb corporis in senectute virile robur, vt ascenderet in Hebron. (*Ios. 14. 6.*) quam suam fecit, & posteris suis iure hereditario reliquit. * Certè senem vegeta valetudine vti, nec agnata senectuti infirmitate affici, magnum Dei est beneficium.] *Vt Viderent omnes filij Israel, quia bonum est obsequi sancto Deo.* * Qui non solùm in superis iustum præmio donat, sed etiam in terra, illius vitam producens in senectute validam, filios addens & opes, vt omnimoda felicitate fruatur.]

Magnum Dei beneficium est, senem pollere viribus.

Deus iustum non solùm in Cœlo, sed & in terra præmio donat.

Vers. 13. 14. 15. Et Iudices singuli suo nomine, quorum non est corruptum cor, &c. Commendandi accedant omnes illi Iudices, qui Iosuë secuti sunt in regimine populi, qui in libro Iudicum suo nomine recensentur: viri quidem incorrupti, semper addicti Dei fidei & obsequio. *Vt sit memoria illorum in benedictione*, seu vt illorum memores Deum laudemus, qui tanta eos virtute donauit: *& ossa eorũ pullulent de loco suo*, seu de sepolchro; id est viteat, floreat, vigeat memoria, nomen, fama illorum: Heroum tam illustrium gloria, perpetuò conseruetur, & celebretur. *Et nomen eorum permaneat in æternum permanens ad filios illorum*, siue vsque ad eorum posteros, *sanctorum virorum gloria*, permanente in ipsis. * In filiis Iudicis egregiè & incorrupti diuitiæ

2. *Laudantur pij Iudices Israel.*

Filius Iudicis incorrupti non est opum heres, sed honoris eximij.

non permanent, quas nec parens acquisiuit, (vnde vulgare illud: *Hijo de Oidor muerte:*) at permanet fama & decus egregiæ filiarionis, quam omnes celebrant proferentes: *Hijo de Oidor sancto.*]

3\.

Præcipuè Samuelis Sapiens laudes enunciat.

Vers. 16. *Dilectus à Domino Deo suo Samuel Propheta Domini.* Si vultis autem incorruptorum Iudicum exemplar obiiciam, ad memoriam adducite Prophetam Samuelem, qui ob præcelsas virtutes à Domino specialissimè fuit dilectus. Hic quidem *renouauit Imperium*, Reipublicæ formam mutauit, Rege inducto: *& vnxit Principes in gente sua*, hoc est Saulem, & Dauidem sacro oleo perfudit.

Vers. 17. *In lege Domini congregationem iudicauit*, iuxta diuinam legem populo Israëlitico ius dixit. *Et vidit Deus Iacob, & in fide sua probatus est Propheta.* Græcè, *& visitauit Dominus Iacob*, Id est, opportunè misso Samuele prouidit necessitatibus populi, quia à Philisthæis foris vexabantur, & domi à filiis Heli Deum non timentibus. Samuel autem fidelitate sua erga Deum, & sollicita ac prudenti gubernatione erga populum, ostendit se verum, legitimum, & à Deo immissum fuisse Prophetam. * Minister à Deo immissus ad quodlibet Ecclesiæ munus operibus debet manifestare se verè esse Dei ministrum.]

Minister Ecclesiæ operib⁹ debet manifestare, se verè esse Dei ministrum.

Vers. 18. 19. *Et cognitus est in verbis suis fidelis, quia vidit Deum lucis.* Manifestauit verbis piis, & sanctis, in prædictionibus vtilibus, quas exposuit, seu protulit, se fuisse diuina luce à Patre luminum illustratum. Præco Euangelicus se illustratum cœlesti lumine ostendit, cum pios & vtiles sermones ore profert. Nam si inutilia, & futilia verba facit, ostendit se non vidisse Deum lucis, sed diabolum tenebrarum aspectasse.] *Et inuocauit Dominum omnipotentem, in oppugnando hostes, &c.* Deum precibus effusis exorauit, vt gratia donaretur ad hostes circumstantes vndique debellandos, & agnum immaculatum dignè offerendum. 1. *Reg.* 7. 9.

Concionator, qui vtilia verba profert ostendit se Deum lucis vidisse, seu lucē accepisse à Deo.

Vers. 20. 21. 22. *Et intonuit de cælo Dominus, &c.* Et contriuit Principes Tyriorum, & omnes Duces Philisthiim. Patent hæc ex eadem historia citata. *Et ante tempus finis vitæ suæ & sæculi testimonium perhibuit in conspectu Domini, &c.* Antequam diem suum obiret, & ex hoc sæculo in alterum transmearet, in conspectu Domini & Saulis in Regem inuncti protestatus est, se nihil à subditis accepisse, & huius rei testes ipsos Israëlitas esse voluit, nec vllus adfuit, qui ei auderet, aut posset contradicere. * Illum egregium Præsulem fuisse crede de quo nullus subditus queritur. Non tamen semper crederem fuisse malum eum, de quo aliqui subditi non benè loquuntur.]

Ille probus fuit Præsul, de quo nullus subditus queritur.

Vers. 23. *Et post hoc dormiuit*, seu mortuus est, *& notum fecit Regi.* Sauli apparuit, & populi cladem prænunciauit. 1. *Reg.* 28. * Probus Prælatus etiam post mortem est de subditorum salute solicitus.] *Et ostendit illi finem vitæ suæ, & exaltauit vocem suam de terra*, è terra Pythonissæ visus emergere, clarè locutus est, *in prophetia, delere iniquitatem gentium*, seu prædixit bello delendam gentis Israëliticæ impietatem. *Dabit* (inquit Samuel Sauli) *Dominus etiam Israel tecum in manus Philisthym* 1. *Reg.* 28.

Probus Præsul etiā post mortem est de subditorum salute solicitus.

CAPVT XLVII.

Laudat Siracides Mathanum, Dauidem, & priorem Salomonis ætatem: vituperat eiusdem senectutem, Roboami stultitiam, Roboami idololatriam.

1\. POST hæc surrexit Nathan propheta in diebus Dauid. 2. Et
quasi adeps separatus à carne, sic Dauid à filiis Israël. 3. Cum
leonibus lusit quasi cum agnis: & in vrsis similiter fecit sicut
in agnis ouium, in iuuentute sua. 4. Numquid non occidit
gigantem, & abstulit opprobrium de gente? 5. In
tollendo manum, saxo fundæ deiecit exultationem Goliæ:
6. nam inuocauit Dominum omnipotentem, & dedit
in dextera eius tollere hominem fortem in bello, & exaltare cornu gentis
suæ. 7. Sic in decem millibus glorificauit eum, & laudauit eum in benedictionibus
Domini, in offerendo illi coronam gloriæ: 8. contriuit enim inimicos
vndique, & extirpauit Philisthiim contrarios vsque in hodiernum diem, contriuit
cornu ipsorum vsque in æternum. 9. In omni opere dedit confessionem Sancto, &
Excelso in verbo gloriæ. 10. De omni corde suo laudauit Dominum, & dilexit
Deum, qui fecit illum: & dedit illi contra inimicos potentiam: 11. & stare fecit
cantores contra altare, & in sono eorum dulces fecit modos. 12. Et dedit in celebrationibus
decus, & ornauit tempora vsque ad consummationem vitæ, vt laudarent
nomen Sanctum Domini, & amplificarent manè Dei sanctitatem: 13. Dominus
purgauit peccata ipsius, & exaltauit in æternum cornu eius: & dedit illi testamentum
regni, & sedem gloriæ in Israël. 14. Post ipsum surrexit filius sensatus,

&

& propter illum deiecit omnem potentiam inimicorum. 15. Salomon imperauit
in diebus pacis, cui subiecit Deus omnes hostes, vt conderet domum in nomine
suo, & pararet sanctitatem in sempiternum: quemadmodum eruditus es
in iuuentute tua, 16. & impletus es, quasi flumen, sapientia, & terram rete-
xit anima tua. 17. Et replesti in comparationibus ænigmata: ad insulas longè di-
uulgatum est nomen tuum, & dilectus es in pace tua. 18. In cantilenis, & pro-
uerbiis, & comparationibus, & interpretationibus, miratæ sunt terræ, 19. &
in nomine Domini Dei, cui est cognomen Deus Israël. 20. Collegisti quasi au-
richalcum aurum, & vt plumbum complesti argentum, 21. & inclinasti femora
tua mulieribus: potestatem habuisti in corpore tuo, 22. dedisti maculam in glo-
ria tua: & profanasti semen tuum inducere iracundiam ad liberos tuos, &
incitari stultitiam tuam, 23. vt faceres imperium bipartitum, & ex Ephraim
imperare imperium durum. 24. Deus autem non derelinquet misericordiam
suam; & non corrumpet nec delebit opera sua, neque perdet à stirpe nepo-
tes electi sui: & semen eius, qui diligit Dominum, non corrumpet. 25. Dedit au-
tem reliquum Iacob, & Dauid de ipsa stirpe. 26. Et finem habuit Salomon cum
patribus suis. 27. Et dereliquit post se de semine suo, gentis stultitiam, 28. &
imminutum à prudentia, Roboam, qui auertit gentem consilio suo: 29. & Iero-
boam filium Nabat, qui peccare fecit Israël, & dedit viam peccandi Ephraim, &
plurima redundauerunt peccata ipsorum. 30. Valdè auerterunt illos à terra sua.
31. Et quæsiuit omnes nequitias, vsque dum perueniret ad illos defensio, & ab om-
nibus peccatis liberauit eos.

COMMENTARII.

1. Laudatur [illegible], & [illegible].

ERS. 1. *Post hac surrexit Nathan Propheta in diebus David.* Regis, qui cum peccati somnio indulgentem ouiculæ, parabola prolata excitauit, & ad frugem meliorem adduxit. Parabola quidem, non nude pro lata veritate. * Tam amara enim est Regibus veritatis auditio, vt vel probi Dei ministri, vt eam promant, ambagibus, ac ænigmatibus vtantur.]

Amara est Regibus nuda veritatis auditio.

Vers. 2. Et quasi adeps separatus à carne, sic David à filiis Israel. Quemadmodum adeps subtilior, tenerior, & melior animalis pars: ita Dauid totius mystici corporis Israëlis pars melior extitit, omnes Israelitas fortitudine & prudentia superauit.

Vers. 3. Cum leonibus enim *lusit quasi cum agnis, &c.* Ipse id sincere Sauli sine suspicione vanitatis expressit, dum dixit: *Leonem & vrsum interfeci ego seruus tuus.* 1. *Reg.* 17.35.

Vers. 4. Numquid non occidit gigantem, & abstulit opprobrium de gente Hebræa? Exprobrabat enim Goliath Hebræis ignauiam, quod non ferens Dauid adolescens, ait: *Vadam, & auferam opprobrium populi.* 1. *Reg.* 17.36.

Vers. 5.6. In tollendo manum saxo funda deiecit exultationem Gloriæ. Fundam manu egit in rotam, & saxo in fronte gigantis infixo iactantiam & superbiam eius deiecit. *Nam inuocauit Dominum omnipotentem, &c.* Preces profudit, & à Domino exauditus accepit, posse dextera de medio tollere fortissimum hominem certaminibus assuetum: & gloriam, ac potentiam afflicti Dei populi exaltare.

Vers. 7.8. Sic in decem millibus glorificauit eum, Alludit ad puellarum epinitium, quæ cecinere: *Saul percussit mille, & David decem millia.* 1. *Reg.* 18.7. *Et laudauit eum in benedictionibus Domini.* Deus per populum laudauit Dauidem ob egregias animi, ac corporis dotes, quibus ei Dominus benedixit, eas in illum conferens: Quæ quidem magnæ fuere, siquidem *Benedictiones Domini,* idem est, ac *Ingentes benedictiones,* sicut *montes Dei* dicuntur *montes admodum excelsi.* Ostendit autem Deus, Dauidem eximium esse virum, *in offerendo illi coronam gloriæ,* seu Regiam dignitatem, quam ille minimè ambiebat. * Ostenditur, enim, esse virum egregium eum, qui quæritur ad præcelsum officium, dum ipse omninò ab eius desiderio erat abstractus. Dignum quidem esse se ostendit officij præcelsi ille, quem Princeps ob famam scientiæ ac virtutis eius, sine ipsius diligentia requirit.] *Contriuit enim inimicos vndique: & extirpauit Philisthiim contrarios vsque in præsentem diem.* Cum Philisthæis Dauid sæpè pugnauit, & adeò eos tandem afflixit, vt postea nunquam Israëlitis fuerint dominati. *Contriuit cornu ipsorum, vsque in æternum,* eorum potentiam ita comminuit, vt nunquam potuerit reparari. * Docens spirituales milites, ita debere cum noxiis animi passionibus concertare, vt non adsint eis vires rursum insurgendi.]

Dotes Dauidi magnæ admodum extitere.

Cum quis quæritur ad munus egregium, ostenditur eo dignum esse.

Animi passiones sic domandæ, vt rursum non defæuiant.

Vers. 9. In omni opere dedit confessionem sancto, quidquid fecit, in Dei laudem & gloriam retulit, nec sibi tribuit, quod Goliath (v.gr.) vicerit, sed Deo. * Hinc liceat D. Ignatij alumno eius victorias celebrare, qui cuncta facinora quæ vbique terrarum gessit, nunquam non ad maiorem Dei gloriam expressit.] *Et excelso in verbo gloriæ,* ideoque Deum glorificauit, hymnis & Psalmis, quibus variis modis diuinas laudes decantauit.

D. Ignatius quæcumque gessit facinora, ad maiorem Dei gloriam retulit.

Vers. 10. De omni corde suo laudauit Dominum, quidquid ore promebat, ex deuoto corde prodibat: *& dilexit Deum, qui fecit illum, & dedit illi contra inimicos potentiam.* Ideò Dauid ad Deum omnes referebat victorias, quia scie-

bat,

bat, eam fortitudioem, qua hostes superabat, ex Deo accepisse, * Vnde non datur Deo victoriæ gloria, sed redditur.]

Non datur Deo victoriæ nostræ gloria, sed redditur.

Vers. 11. *Et stare fecit cantores contra altare, &c.* Cantores constituit, fecitque, vt dulci vocum & instrumentorum melodia Psalmos canerent, & canendi suaues tonos ipse per se, & per suos musicos inuenit, & cantoribus proferendos præscripsit. * Edocens interim peritiam vulgatem non esse poësim, sed Regiam quidem, si carmina sacra condantur. Vulgares vocita poëtas illos, qui ad profanos & amatorios versus peritiam accommodant.]

Regium munus est versus sacros ad Dei laudem condere: vulgare verò cōponere profanos.

Vers. 12. *Et dedit in celebrationibus decus*, in festis decus musicæ addidit: *& ornauit tempera vsque ad consummationem vitæ*, tempora, & dies festiuos hilaritate musices decorauit, dum fuit superstes: *vt laudarent* canentes, & audientes *nomen sanctum Domini, & magnificarent manè Dei sanctitatem*, & celebrarent matutino præcipuè tempore, & postmodum vespere sacrificij instantia Domini gloriam, Fecit autem mentionem solummodo matutinæ laudis, vt orationem matutinam commendaret, qua præmissa, consequentes erant totius diei laudes. Ex oratione enim matutina totius diei deuotio pendet. Vnde ly *Manè* connotat laudes, quas tempore sacrificij à musicis cantari solitas esse textus sacer expressit 1. *Paral* 23.30.

Oratio matutina connotat totius diei deuotionem.

Vers. 13. *Dominus purgauit peccata ipsius*, peccatum adulterij & homicidij aboleuit, cum per Nathan ei dixit: *Dominus transtulit peccatum tuum* 2. *Reg.* 12. 13. *Et exaltauit in æternum cornu eius*, seu potentiam, gloriam, & Regnum, quod in æternum illi adscripsit, tùm quia illud possedit Dauid in posteris, quandiu Synagoga, & Respublica Israël durauit: tum quia longè excellentius Regnum per Christum Dominum ex se prognatum possidet. *Et dedit illi testamentum Regni*, seu pactum iniit cum eo circa Regni possessionem, & durationem: *& sedem gloriæ Israël*, seu gloriosum regium thronum ei addixit.

2\.
Laudatur Salomon adolescens, & vir senex vituperatur.

Vers. 14. *Post ipsum surrexit filius sensatus*, siue Sapiens Salomon hæres Regni fuit: *& propter illum deiecit omnem potentiam inimicorum*, ob merita & sanctitatem Dauidis Deus deiecit omnem hostium impetum, vt nemo auderet Salomoni Dauidis filio sese opponere, sed ille pacificè regnaret, latéque suum propagaret imperium.

Vers. 15.16. *Salomon* ergò *imperauit in diebus pacis* pacificè, *cui subiecit Deus omnes hostes, vt conderet domum in nomine suo, &c.* vt Templum Deo ædificaret, & sanctuarium erigeret. * Pacem enim Regni tuentur Principes dum erigunt Templa, dum Ecclesiæ promouent pietatem, dum dant Ecclesiæ munera; nondum ab Ecclesia substantiam auferunt, qua sacri ministri victitant, & Templorum conseruatur ornatus.] *Quemadmodum eruditus es in iuuentute tua.* Græcè, *O quàm* Sapiens ô Salomon factus es in iuuentute tua! *Et impletus es quasi flumen Sapientia, & terram retexit anima tua*, tuæ Sapientiæ flumen terram inundauit: retexisti enim seu manifestasti quæ sunt arcana in terra: disputauit enim Salomon de naturis stirpium, animalium, metallorum, &c.

Pax Regni conseruatur dum Reges dant munera Ecclesiæ: nō dum ab Ecclesia substāciam auferunt.

Vers. 17. *Et replesti in comparationibus ænigmata.* In parabolis tuis plurima ænigmata congessisti. *Ad Insulas longè diuulgatum est nomen tuum: & dilectus es in pace tua*, diligebant te populi, quia pacem tuo Regno conciliasti, & seruasti: * Tam magnum enim est pacis bonum, vt beneficium præcipuum, quo possint subditi à Rege donari, sit pacem tueri.]

Præcipuum beneficium, quo possunt subditi à Rege donari, est pacem tueri.

Vers. 18.19. *In cantilenis, & prouerbiis, &c.* Cantico Canticorum, quod nunc extat, libro Prouerbiorum, Ecclesiastes, & Sapientiæ omnes terræ Sapientes in admirationem rapuisti: *& in nomine Domini Dei, cui est cognomen: Deus Israel*, ideò Sapientia tua mirabilis apparuit, quia Deus, qui te ea donauerat, præstabat, vt ab omnibus plausu exciperetur. * Nec enim sufficit te esse Sapientem, vt communis plausus excitetur, sed speciale Dei auxilium est necessarium Multorum egregia Sapientia latitat, dum infirma aliorum peritia celebratur. Liceat obsecro veritatem hanc vulgatissimo apud Hispanos axiomate explicare: *Ventura te dè Dios, que el saber poco te vale sin ventura.*]

Non sufficit, te esse Sapientem vt plausu tratis.

Vers. 20.21. *Collegisti quasi aurichalcum aurum, &c.* aurum & argentum multiplicasti (sic Græcus) ea facilitate, qua alij possent plumbum, & alia deteriora metalla colligere. *Et inclinasti femora tua mulieribus*, mulierum amoribus & consuetudine implicatus es. * Aptè post abundantiam auri & argenti, qua Rex fruebatur, quasi ex vi consequentiæ adiecit cum mulieribus consuetudinem, quia plerumque diuitibus opes proficiunt ad captandas illicitas voluptates.] *Potestatem habuisti in corpore tuo.* Ex Græco, passus es in corpore too alienam potestatem, nam concubinis corpus tuum miserè deseruiit. * Quid enim aliud est luxuriei tradi, nisi infamem inire seruitutem?]

Diuitiæ plerumque diuitibus proficiunt ad captandas illicitas voluptates.

Deliciis parere, est infami opprimi seruitute.

Vers. 22. 23. *Dedisti maculam in gloria tua*, tuam gloriam fœdasti. Turpitudinis enim vitium apud cordatos libidinosi, maximè si Princeps sit famam obscurat.] *Et profanasti semen tuum, inducere iracundiam ad liberos tuos*, contaminasti filios tuos, cum eos ex mulieribus idololatris procreasti: eisque vlterius nocuisti, nam peccatorum tuorum malum irato Domino, ad illos pertinuit. * Maximè filiis nocet, qui eos procreat in peccato. Nam præterquam quod eos vrit infamia, parentum ob peccatum assolent etiam filij affici pœna. Si enim Deus peccatum parentis vindicat inopia, aut dedecore parentis, necessum est, dedecus & inopiam filium hereditate.] *Et incitari stultitiam tuam.* Deus iustè te puniens fecit, vt vsque eo tua stultitia incitaretur vt idola fœdissima publicè coleres. *Vt faceres Imperium bipartitum, & ex Ephraim imperare imperium durum.* Ob quam fœdissimam idololatriam Deus suscitauit contra te Ieroboam seruum tuum, qui tandem sub Roboam filio tuo Regnum tuum diuideret, seu bipartitum faceret. Dicit autem, *Ex Ephraim imperare, &c.* Quia Ieroboam erat ex Tribu Ephraim. *Durum* verò vocitatur *imperium*, quia contumax, & rebelle Regibus, & à Deo verò per idololatriam deficiens. * Nam cum Rex deficit à pietate & Dei timore tyrannum se subditis in regimine ostendit.]

Libidinis vitium famam decumpat.

Maximè filio nocet, qui eū procreat in peccato.

Rex deficiens à Dei timore tyrānum se erga subditos ostendit.

Vers. 24. *Deus autem non derelinquet misericordiam suam, & non corrumpet, nec delebit opera sua, nec perdet à stirpe nepotes electi sui.* Deus non abstulit planè Regnum à Dauidis domo,

nec

nec extirpauit radicitus nepotes sui electi Dauidis. * Iustitia enim patris domum fulcit, familiam tuetur, & non solùm ad filios, verum & ad nepotes deriuatur.] *Et semen eius, qui diligit Dominum, non corrumpet*, seu perdet.

Vers. 25. Dedit autem reliquum Iacob & Dauid de ipsa stirpe, Græcè, *reliquias Iacob & Dauid*, Deus dedit Iacobo & Dauidi stirpem Regiam, vt fuerat pollicitus ex ipsa stirpe.

Vers. 26. 27. 28. Et finem habuit Salomon cum patribus suis, dormiuit cum patribus suis (vti sæpè loquitur Scriptura) siue mortuus est. An vere dormierit, vel quieuerit salute donatus, non certò constat. * Vt edoceantur iusti, post multos sanctitatis annos humanam fragilitatem posse excidere in crimina, & baratro addic. Dum viuis, haud te securum esse cogites. *Et dereliquit post se de semine suo gentis stultitiam* Roboamum parenti minime similem in Sapientia, sed vecordem & imprudentem, qui quidem gentis seu iuuenum (Hispanè *gente cedo*) stultitiam secutus est, vnde misere deperiit. *Et imminutum à prudentia*, prudentiæ, & mentis inopem *Roboam*, videlicet, *qui auertit gentem consilio suo*, seu auertit se à decem Tribubus, consultatione illa cum iuuenibus habita. *Reg. 12.*

Vers. 29. Et Ieroboam filium Nabat, qui peccare fecit Israel, & dedit viam peccandi Ephraim, aperuit viam idololatriæ, eamque in suum Regnum induxit: *& plurima redundauerunt peccata ipsorum*, plurima eorum peccata fuerunt, nempe hominum Tribus Ephraïm, in qua Ieroboam sedem Regni habuit, & aliarum etiam Tribuum, quibus imperauit. * Preme verbum, *Plurima redundauerunt peccata*, id est, in ipsum Ieroboamum, qui peccare fecerat Tribus, exundauerunt. Nam qui viam peccandi aperit, qui peccati alicuius magister est, omnium criminum quæ à discipulo perpetrantur, reus esse videtur.]

Vers. 30. Valdè auerterunt illos à terra sua. Propter peccata enim sua patrio solo Israëlitæ caruerunt in captiuitatem non semel abducti.

Vers. 31. Et quæsiuit omnes nequitias, sectatus est Israël omne peccati genus. Nam qui à fide deficit in omnia peccati genera dilabitur. * Quod assolet accidere etiam eis, qui vocati à Domino ad Regularem statum, ad relictum sæculum reuertuntur.] *Vsque dum perueniret ad illos defensio.* Græcè, *vltio. Iudith 1. 2. & 2. 1. defendere* ponitur pro *vlcisci.* * Et quidem magni peccatoris ad delinquendum proni vltima *vltio*, & ad tartarum deturbatio, *defensio* illius est, quia impedit, ne vlterius delinquens, vberiorem contrahat damnationis pœnam.] *Et ab omnibus peccatis liberauit eos*, seu vltione immissa, finem eorum sceleribus imposuit. Fateor tamen, multos per patientiam à peccatis liberatos fuisse ad meliorem mentem afflictione illa reuocatos. * Vexatio enim stultis peccatoribus dat intellectum, vt resipiscant cognoscentes scilicet, afflictionem illam ex peccatis ortum habere.

Margin notes:

[illegible] nepo-[illegible] domum [illegible]

[illegible] posse, & [illegible]

Qui magister alicuius peccati est, videtur esse reus omnium peccatorum, quæ à discipulo, eius causa perpetrantur.

Quid Regulari deserenti statum, in quo plerumque degit in sæculo.

Vltio peccatoris diuina, qua ad tartarum deturbatur illius quodammodo est defensio.

Peccatori dat intellectum vexatio, vt resipiscat.

CAPVT XLVIII.

Laudat Sapiens Eliam, Elisæum, Isaiam Prophetas, & Ezechiam Regem.

1. ET surrexit Elias propheta, quasi ignis, & verbum ipsius quasi
facula ardebat. 2. Qui induxit in illos famem, & irritantes
illum inuidia sua pauci facti sunt, non enim poterant sustine-
re præcepta Domini. 3. Verbo Domini continuit cælum,
& deiecit de cælo ignem ter. 4. sic amplificatus est Elias
in mirabilibus suis. Et quis potest similiter sic gloriari tibi?
5. Qui sustulisti mortuum ab inferis de sorte mortis in ver-
bo Domini Dei. 6. Qui deiecisti reges ad perniciem, & confregisti facilè poten-
tiam ipsorum, & gloriosos de lecto suo. 7. Qui audis in Sina iudicium, & in Ho-
reb iudicia defensionis. 8. Qui vngis reges ad pœnitentiam, & prophetas facis
successores post te. 9. Qui receptus es in turbine ignis, in curru equorum ig-
neorum. 10. Qui scriptus es in iudiciis temporum lenire iracundiam Domini,
conciliare cor patris ad filium, & restituere tribus Iacob. 11. Beati sunt, qui
te viderunt, & in amicitia tua decorati sunt. 12. nam nos vita viuimus tantùm,
post mortem autem non erit tale nomen nostrum. 13. Elias quidem in turbi-
ne tectus est, & in Elisæo completus est spiritus eius: in diebus suis non perti-
muit principem, & potentia nemo vicit illum. 14. nec superauit illum verbum
aliquod, & mortuum prophetauit corpus eius. 15. In vita sua fecit monstra, & in
morte mirabilia operatus est. 16. In omnibus istis non pœnituit populus, &
non recesserunt à peccatis suis, vsque dum erecti sunt de terra sua, & dispersi
sunt in omnem terram: 17. & relicta est gens perpauca, & princeps in domo Da-
uid. 18. Quidam ipsorum fecerunt quod placeret Deo: alij autem multa com-
miserunt peccata. 19. Ezechias muniuit ciuitatem suam, & induxit in medium

ipsius aquam, & fodit ferro rupem, & ædificauit ad aquam puteum. 20. In die-
bus ipsius ascendit Sennacherib, & misit Rabsacen, & sustulit manum suam con-
tra illos, & extulit manum suam in Sion, & superbus factus est potentia sua.
21. Tunc mota sunt corda, & manus ipsorum: & doluerunt quasi parturientes
mulieres. 22. Et inuocauerunt Dominum misericordem, & expendentes manus
suas, extulerunt ad cælum: & sanctus Dominus Deus audiuit citò vocem ipso-
rum. 23. Non est commemoratus peccatorum illorum, neque dedit illos inimicis
suis, sed purgauit eos in manu Isaiæ sancti prophetæ. 24. Deiecit castra Assyrio-
rum, & contriuit illos Angelus Domini. 25. nam fecit Ezechias quod placuit
Deo, & fortiter iuit in via Dauid patris sui, quam mandauit illi Isaias propheta ma-
gnus, & fidelis in conspectu Dei. 26. In diebus ipsius retrò rediit Sol, & ad-
didit regi vita. 27. Spiritu magno vidit vltima, & consolatus est lugentes in
Sion. Vsque in sempiternum 28. ostendit futura, & abscondita antequam eue-
nirent.

COMMENTARII.

1\. *Elias laudatur.*

In rebus ad diuinum honorem pertinentibus Concionator sit igneus.

ERS.1. Et surrexit Elias Propheta, quasi ignis, diuini honoris zelo æstuans: *& verbum ipsius, quasi facula ardebat.* Vt concionatores edoceret in causis ad diuinum honorem pertinentibus flammas ignis ore spirare, peccata quidem, non peccatores, eremature.]

Vers. 2. Qui induxit in illos famam, & irritantes illum inuidia sua pauci facti sunt. Qui quidem Propheta eos, qui ex inuidia suis prauis actionibus illius animum offendebant, dum contra Deum peccabant, fame pluuiam suspendens ita corripuit, vt ad paucitatem eos reduceret, multi enim fame perierunt. *Non enim poterant sustinere præcepta Domini.* Causa autem huius famis fuere peccata populi Dei præcepta contemnentis, quibus ab idololatria deterrebantur. * Huc addidit Siracides, ne videretur Elias propriam iniuriam vindicare: quod tantum virum egregium concionatorem minimè deceret. Vt subtaxentur ij, qui oblocutionem contra ipsos vindicantes suggestum certaminis palestram efficiunt.]

Dedecet Côcionatores proprias iniurias è suggestu vindicare.

Vers. 3. Verbo Domini continuit cælum, ne pluuiam emitteret: *& deiecit de cælo ignem ter*, è cœlo deducit ignem, quo ter quinquagenarij illi cum suis absumerentur. 4. *Reg.* 1. 10.

Vers. 4. Sic amplificatus est Elias in mirabilibus suis. Sic Eliam sua miracula magnificauerunt, seu magnum esse Prophetam demonstrarunt. *Et quis ô magne Elia potest similiter sic gloriari tibi?* vel sic gloriari vt tu.

Vers. 5. Qui quidem *sustulisti mortuum ab inferis*, siue defunctum suscitasti, puerum auferens *de sorte* siue de potestate *mortis in verbo Domini Dei*. 3. *Reg.* 17. 22.

Vers. 6. Qui deiecisti Reges ad pernitiem, seu mortem. Primus fuit Achab, & Iezabel, vtrique Elias interitum comminatus fuit, & à Deo suis precibus obtinuit. 3. *Reg.* 21. Secundus fuit Ochozias filius Achab, qui correptus ægritudine, Beelzebub consulit, propter quod scelus ei Elias mortem denunciauit, 4. *Reg.* 1. Tertius fuit Ioran frater Ochoziæ, qui iuxta Eliæ prædictionem à Iehu occisus est, 4. *Reg.* 9. Quartus fuit alter Ioran filius Iosaphath Rex Iuda, cui Elias per litteras morbum, & ex eo mortem prædixit. 2. *Paral.* 21. * In quibus quatuor prædictionibus Elias se egregium Dei ministrum ostendit. Rarò enim inuenitur, qui Regibus audeat tristia annunciare imminentia, aut iam extantia denunciare.] *Et confregisti facilè potentiam ipsorum: & gloriosos de lecto suo.* Quod de Ioran Rege Iuda ægrotante, de quo proximè dixi, intelligo.

Vix inuenitur vnus, qui Regibus audeat tristia denunciare.

Vers. 7. Qui audis in Sina iudicium, Græcè, *increpationem*. Qui ex ore Dei in monte Sina correptionem audisti, qua & ipse pusillanimitatis arguebaris: *& in Horeb* (parte montis Sina) *iudicia defensionis* Græcè, *vindicta*, seu sententiam vltionis quam in varios tyrannos Deus pronunciauit, 3. *Reg.* 19.

Vers. 8. Qui vngis Reges ad pœnitentiam. Hazael, & Iehu seu per te, seu per Elizæum, ad punitionem idololatris infligendam Græcè ad *retributionem* seu scelerum supplicium *Et Prophetas facis successores post te*, puta Elisæum, & tot alios Prophetarum filios.

Vers. 9. Qui receptus es in turbine ignis, in curru equorum igneorum, receptus inquam, siue assumptus in currum igneum, vt in paradisum transferretur, vt in nouissimis diebus socius Enochi concionatorem agat.

Vers. 10. Qui scriptus es in iudiciis temporum lenire iracundiam Domini. Qui in propheticis libris scriptus es, quod in nouissimorum temporum ostensione lenituras sis iram Domini: vel qui scriptus, & destinatus es ad iram Domini leniendam, cum signa nouissimi temporis manifestabuntur. * Qui iram Domini acuebat ad vindictam peccatorum sumendam, post longam in paradiso meditationem veniet suauis ad iram Domini emolliendam vt doceat iam, spiritum lenitatis aptius plerunque esse ad peccatorum conuersionem. Vnde Dominus igneum Eliæ spiritum Discipulos suos habere noluit.] *Conciliare cor patris ad filium.* Græcè, *conuersurus*, id est, facies, Iudæos filios Patriarcharum, idem circa Messiæ personam aliaque fidei mysteria sentire, quod ipsi Patriarchæ senserunt: *& restituere Tribus Iacob*, & sic restitues pristinæ fidei Ecclesiæ, & gratiæ Tribus omnes Israël, siue Iudæos ex omni Tribu. Quod fiet sub initium Monarchiæ, & tyrannidis Antichristi.

Spiritus lenitatis in sacro ministerio aptius est plerumque ad peccatorum reductionem.

Vers. 11. Beati sunt, qui te viderunt, &c. Græcè, *qui te videbunt*, fruenturque tuo consortio, monitis, & doctrina, & amicitia tua decorabuntur, seu ornabuntur.

Vers.

Vers. 12. *Nam nos vita viuimus tantum*, seu noti sumus & prosumus alijs solum breui hoc tempore, quo iam viuimus. *Post mortem autem non erit tale nomen*, aut priuilegium nobis, quale tibi est concessum. Neque enim redibimus in terram, vt mortalibus veram fidem, & pietatem inculcemus, sicut tu rediturus, & inculcaturus es vna cum Enucho. * Tanta enim est gloria eorum, qui vtiliter concionantur, vt vel sanctissimus Iesus Sirac eam possit inuidere.]

Magna est gloria eorū qui vtiliter concionantur.

2. *Vers.* 13. *Elias quidem in turbine tectus est*; *& in Elisæo completus est spiritus eius*, id est, Eliæ spiritus duplex plenè repleuit Elisæum. *In diebus enim suis non pertimuit Principem.* Quemadmodum Elias minas Iezabelis, ac Regis Achabi non timuit, Elisæus non est veritus idololatras Principes, vt testatur eius ad Regem Ioram responsio. (4. *Reg.* 3. 14.) *Et potentia nemo vicit illum*. Græcè, *Et potentia nemo eum sibi subiugauit.*

Omnibus horis. Elias dupplex.

Vers. 14. *Nec superauit illum verbum aliquod*, nullius verbis fractus est inuictus illius animus, nec mollitus est blanditiis, nec minis territus: *& mortuum prophetauit corpus eius*, id est, miraculum edidit mortuum suscitando. * Aptè verò, si mystica timeris, suscitare mortuum dicitur *prophetare*, quia agnatum est muneri prophetandi, seu concionandi peccatores è culpa mortuos ad vitam reuocare.]

Agnatum est concionandi ministerio spirituales mortuos suscitare.

Vers. 15. *In vita sua fecit monstra*, prodigia, miracula excitauit: *& in morte mirabilia operatus est*, resurgente defuncto, cui accidit sorte felice Elisæi contingere cadauer.

Vers. 16. 17. *In omnibus istis non pœnituit populus, & non recesserunt à peccatis suis*, licet tam eximius Propheta Elisæus esset, & tam illustria miracula patraret: populum ad meliorem frugem non adduxit, *vsque dum eiecti sunt à terra sua*, ducti in captiuitatem, *& dispersi sunt in omnem terram* Assyriorum, & Chaldæorum: *Et relicta est gens perpauca, & Princeps in domo Dauid.* Adductis ab Assyriis decem Tribubus, pauci relicti sunt, Tribus scilicet Iuda, & Tribus Beniamin cum Rege suo de domo Dauidis.

Vers. 18. *Quidam ipsorum fecerunt, quod placeret Deo.* Nonnulli eorum, qui ad captiuitatem abducti fuêre vexatione oculos aperuerunt, & meliorem inierunt frugem: *alij autem* supplicio peiores multa commiserunt peccata. * Tribulatio enim prædestinatos angit ad salutem, damnandos verò magis torquet ad exitium.]

Tribulatio prędestinatos angit ad salutem, damnandos magis torquet ad exitium.

Vers. 19. *Ezechias muniuit Ciuitatem suam*, & induxit in medium ipsius aquam, & fodit

3. ferro rupem, & ædificauit ad aquam puteum, Græcè, *puteos*, oc scilicet populus obsidione pressus aquæ penuria laboraret. Lege historiam, 2. *Paral.* 32. * Prudentis est antequam periculum instet, remedium præparare.]

De Ezechia Rege laudibus.

Prudētis antequam instet periculū, remedium pręparat.

Vers. 20. 21. *In diebus ipsius ascendit Sennacherib, & misit Rabsacem, & sustulit manum suam, contra illos*, seu contra Ierusalem illi insultans, & minans excidium: *& extendit manum suam in Sion, & superbus factus est in potentia sua. Tunc mota sunt corda, & manus ipsorum*, id est, ciues tremore fuêre concussi: *& doluerunt, quasi parturientes mulieres.*

Vers. 22. *Et inuocauerunt Dominum misericordem, & sanctus Dominus Deus audiuit citò vocem ipsorum* * O quam citò audit Deus contritæ, ac deuotæ Communitatis preces!]

Citò audit Deus Cōmunitatis preces.

Vers. 23. *Non est commemoratus peccatorum illorum*: seu recordatus non fuit, illos aliquando peccauisse. * Quia pœnitentia omnino abolet crimina, & quodammodo in Deo inducit peccatorum obliuionem.] *Neque dedit illos inimicis suis, sed purgauit eos in manu Isaiæ sancti Prophetæ*, seu eos à peccatis quæ detestati sunt omninò mundauit, excitante eos Isaia.

Pœnitētiā inducit in Deo peccatorum obliuionem.

Vers. 24. 25. *Deiecit castra Assyriorum, & contriuit illos Angelus Domini.* (4. *Reg.* 19. 25.) *Nam fecit Ezechias, quod placuit Deo, & fortiter iuit in via Dauid patris sui*, seu constanter veram religionem, ac pietatem coluit, Dauidem progenitorem suum secutus, *quam mandauit illi Isaias Propheta magnus, & fidelis in conspectu Dei*, vt illum instituebat, eique suggerebat Isaias magnus planè Propheta, & fidelis voluntatis diuinæ asseruator. Tota Regis felicitas pendet ex Ministro, ex confessario fideli erga Deum, qui ei nudam exponat veritatem, nec Principis oculos mendaci adulatione suffundat. Falsò existimant, qui veritatem Regi non aperiunt, se ei fideles exhibere, dum placida exaggerant, tristia contrahunt, & immiouunt; & toto cœlo aberrant, Deo enim, & ipsi Regi se infideles ostentant.]

Vers. 26. *In diebus ipsius retro rediit Sol, & addidit Regi vitam.* (4. *Reg.* 11.) vide ibi annotata.

Vers. 27. *Spiritu magno vidit vltima.* Spiritu prophetico præuidit, quæ vltimis temporibus erant futura, & ad Christum Dominum pertinebant: *& consolatus est lugentes in Sion*, id est, Ezechiam, & Iudæos ob aduentum Sennacherib metu perculsos: viros etiam pios sui temporis ærumnas, & scelera deplorantes, quos prænunciatione aduentus Messiæ erexit ad spem.

Vers. 28. *Vsque in sempiternum ostendit futura, antequam euenirent*, prænunciauit quæ futura erant in Ecclesia vsque ad sæculi finem.

CAPVT XLIX.

Laudat Sapiens Iosiam, Ieremiam, Ezechielem, & duodecim Prophetas, qui Minores vocantur (sub quibus etiam Danielem comprehendit.) Item Zorobabelem, Iesum Sacerdotem, Nehemiam, Henochum, Iosephum, Sethum. Semum, & Adamum.

1\. MEMORIA Iosiæ in compositionem odoris facta opus pigmentarij. 2. In omni ore quasi mel indulcabitur eius memoria, & vt musica in conuiuio vini. Ipse est directus diuinitus in pœnitentiam gentis, & tulit abominationes impietatis. 4. Et gubernauit ad Dominum cor ipsius, & in diebus peccatorum corroborauit pietatem. 5. Præter Dauid, & Ezechiam, & Iosiam omnes peccatum commiserunt: 6. nam reliquerunt legem Altissimi reges Iuda, & contempserunt timorem Dei. 7. Dederunt enim regnum suum alijs, & gloriam suam alienigenæ genti. 8. Incenderunt electam sanctitatis ciuitatem, & desertas fecerunt vias ipsius in manu Ieremiæ. 9. Nam malè tractauerunt illum, qui à ventre matris consecratus est propheta, euertere, & eruere, & perdere, & iterùm ædificare, & renouare. 10. Ezechiel qui vidit conspectum gloriæ, quam ostendit illi in curru Cherubim. 11. Nam commemoratus est inimicorum in imbre, benefacere illis qui ostenderunt rectas vias. 12. Et duodecim prophetarum ossa pullulent de loco suo: nam corroborauerunt Iacob, & redemerunt se in fide virtutis. 13. Quomodo amplificemus Zorobabel, nam & ipse quasi signum in dextera manu; 14. sic & Iesum filium Iosedec? quia in diebus suis ædificauerunt domum, & exaltauerunt templum sanctum Domino, paratum in gloriam sempiternam. 15. Et Nehemias in memoriam multi temporis, qui erexit nobis muros euersos. & stare fecit portas & seras, qui erexit domos nostras. 16. Nemo natus est in terra qualis Henoch: nam & ipse receptus est à terra. 17. Neque vt Ioseph, qui natus est homo, princeps fratrum, firmamentum gentis, rector fratrum, stabilimentum populi: 18. & ossa ipsius visitata sunt, & post mortem prophetauerunt. 19. Seth & Sem apud homines gloriam adepti sunt: & super omnem animam in origine Adam.

COMMENTARII.

1\. Sapiens Iosiam commendat.

VERS. 1. *Memoria Iosiæ* Regis optimi ac piissimi, *in compositionem odoris facta opus pigmentarij*, est sicut compositio vnguenti, seu odor suauissimus ex mixtione aromatum bene fragrantium, quales mixtiones periti pharmacopœi componere assolent.

Vers. 2. In omni ore quasi mel indulcabitur eius memoria, vt suauiter ad aures accidit illius recordatio: ità dulcis est in ore res gestas eius commemorantis: *& vt musica in conuiuio vini*, in lauto conuiuio, in qua generosa vina conuiuis propinantur.

Catholicus Princeps cōmendabilis obijci debet ex subditis eius diligentia ad iustitiā adductis.

Vers. 3 Ipse est directus diuinitus in pœnitentiam gentis, est vir, quem direxit Deus, illique adfuit, vt idololatriam felici successu exterminaret, & sibi subiectum populum ad scelerum pœnitentiam allieeret. * Pius & Catholicus Princeps non tam debet laudari ex victoriis ab hostibus Imperij partis, quàm ex subditis eius exemplo, & diligentia ad operandam iustitiam adductis.] *Et tulit abominationes impietatis*, seu idolorum cultum abstulit, idola comminuit. * Nec enim idololatriæ impietatem omnino deleret, nisi idololatrandi occasionem, ex idolorum ablatione, remoueret. Inuigilent Principes, vt tot mulierculæ communis impietatis idola ex Vrbibus deturbentur, si velint tantæ Reipublicæ ægritudine mederi.]

Debet Princeps curare vt muliercalæ impietatis idola è Republica deturbeant.

Vers. 4. Et gubernauit ad Dominum cor ipsius, Græcè, *direxit ad Dominum cor suum.* * Gubernans enim Princeps cor suum ad Dei beneplacitum aptè subditos gubernabit.] *& in diebus peccatorum corroborauit pietatem*, cum impietas, & peccatum dominatetur, pietatem, ac religionem restituit, & stabiliuit.

Gubernans Rex cor suū ad Deum, aptè subditos gubernabit.

* Non sufficit pro Regi inuigilare, vt Religio seu fides immaculata rutilet, si non etiam pietatem tueatur in *diebus peccatorum*, cum scilicet tam effrænata vigeat peccandi consuetudo.]

Non sufficit pro Regi defendere fidē, nisi etiā virtutem, & pietatem tueatur.

Vers. 5.6. Præter Dauid. & Ezechiam. & Iosiam, omnes peccatum commiserunt. Hi tres Reges

fidem

fidem conseruauerunt veri Numinis, reliqui Reges vel idololatriæ peccatum commisére; vel illud proximum, & vicinum, quod excelsa non abstulere.* Quid prodest Regi fidem sectari incorruptam, si permittit excelsa, si tot idola libidinis & auaritiæ in Regno permittat? } *Nam reliquerunt legem Altissimi Reges Iuda, & contempserunt timorem Dei.*

Quid prodest Regi fidem sectari, si innumera libidinis, & auaritiæ idola in Regno permittat.

Vers. 7. Dederunt enim Regnum suum alijs: & gloriam suam alienigenæ genti. Ex peccato hunc collegerunt fructum, quod Regno & gloria caruerunt, & gentibus alienigenis seruiere in captiuitatem adducti. * Regum impietas ad alienigenas Regna transfert.]

Regum impietas ad alienigenas Regna transfert.

Vers. 8. Incenderunt electam sanctitatis ciuitatem. Incendij causa fuerunt, quo per Chaldæos sancta ciuitas Ierosolyma fuit deuastata. (4. *Reg.* 25. 9.) *& desertas fecerunt vias ipsius in manu Ieremiæ*, seu iuxta Ieremiæ vaticinium.

2. *Vers. 9. Nam male tractauerunt illum, qui à ventre matris consecratus est Propheta*, Iechonias, & Sedecias, & alij populi Proceres Ieremiam in carcerem coniecerunt, demiserunt in foueam ibi moriturum nisi ab Abdemelch eunucho fuisset liberatus, *Ier.* 38. 7. Hæc iniuste fuit passus vir eximius ille, qui ab vtero sanctificatus fuit à Deo in Prophetam electus, *euertere, & eruere, & perdere: & iterum ædificare, & renouare.* Siue vt euerteret, erueret, &c. iuxta illud *Ier.* 1. 10. *Constitui te super gentes, & super Regna, vt euellas, & destruas, & disperdas, & dissipes, & ædifices, plantes.*

De Ieremia, Ezechiele, & duodecim Prophetarum commendatione.

Vers. 10. Ezechiel, qui vidit conspectum gloriæ, (*Ezech.* 1. 4.) *quam ostendit illi Deus in curru Cherubim.* Nota est celebris illa apparitio currus gloriæ Dei a quatuor animantibus homine, aquila, leone, & boue inuecti.

Vers. 11. Nam commemoratus est inimicorum in imbre, sub allegoria imbris Ezechiel inimicis Dei mala prænunciauit. (*Ezech.* 13. 13. & 38. 22.) *Benefacere illis, qui ostenderunt rectas vias.* Alludit ad id, quod *cap* 18. 21. *Ezech.* habetur, conuertentibus enim se à viis suis prauis, & facientibus iudicium, & iustitiam, promittitur, quod viuent, & non morientur.

Vers. 12. Et duodecim Prophetarum (qui Minores dicuntur) *ossa pullulent de loco suo*, floreat, scilicet, & virescat duodecim Prophetarum memoria. * Nam cum iusti in sepulchro conduntur, ossa eorum arida non sunt, instar enim fœcundæ radicis eorum virtutis memoriam æternam vti germen emittunt.] *Nam corroborauerunt Iacob, & redemerunt in fide virtutis.* Ideò hi Prophetæ digni sunt, vt eorum memoria à cunctis celebretur, quia Israëliticum populum reuocauerunt ab impietate, & in vera Religione stabilem reddere studuere: & se immunes præstiterunt ab omni impuri illius sæculi idololatriæ dediti labe fideles Domino, & veræ Religioni addicti. * Eximiæ virtutis est documentum inter impios viuere, & eorum non infici iniquitate.]

Ossa iustorum radicis instar fœcundæ, æternam virtutis eorum memoriam pullulant.

Eximia virtus, inter impios degere, & eorum impietate non infici.

Vers. 13. Quomodo amplificemus Zorobabel? quomodo celebremus eximium virum Zorobabelem. *Nam & ipse quasi signum in dextera manu*, seu dilectus fuit Deo, & ab eo custoditus, quasi annulus signatorius. Eadem comparatione vtitur Aggæus in laudando Zorobabele, *capite* 2. 24. Cuius gesta, vti Iesu Pontificis, & Nehemiæ in libris Esdræ habemus descripta.

Vers. 14. Sic & Iesum filium Iosedec quomodo digne laudabimus? Qui quidem *in diebus suis ædificauerunt domum*, hoc est, Zorobabel, & Iesus Pontifex Templum reædificarunt: *& exaltauerunt Templum sanctum Domino*, excitauerunt, fabricati sunt, *paratum in gloriam sempiternam*, cuius gloria & fama erit æterna. * Vndè simul cum Templo æternum viuet reædificantium illud fama.]

3. Zorobabelem Iesum Sacerdote, & alios viros eximios laudat.

Fama illius, qui Templum erigit æternum cum Templo viuit.

Vers. 15. Et Nehemias in memoriam multi temporis, sit Nehemiæ fama diuturna, *qui erexit nobis muros euersos, &c.* Domus enim ciuium simul cum muris eriguntur, & simul cum dissipatis muris corruunt. Custodia domorum ex ciuitatis custodia pendet: cum murorum reparatio negligitur, quomodo domorum protegetur immunitas?

Custodia domorum ex murorum reparatione pendet.

Vers. 16. Nemo natus est in terra qualis Henoch, primo sæculo ante diluuium nemo Henocho illustrior. *Nam & ipse receptus est à terra*, in qua degebat, vt esset terreni incola paradisi. Tam sanctum enim virum tàm egregia decebat habitatio.

Vers. 17. Neque vt Ioseph, qui natus est homo, Princeps fratrum, siue natus est, vt Princeps fratrum aliquando apud Ægyptum esset. Aptius dixerim Ioseph qui Princeps fuit, tamen *natus est homo.* * Vt edoceantur Reges operæ pretium esse, vt aliquandò ad memoriam affectant, se homines natos esse, nè ex Principatu superbiant, & cum viderint se super homines subditos esse constitutos, putent se supra homines esse natos.] *Firmamentum* fuit ille *gentis. Rector fratrum, stabilimentum populi.* Ioseph enim fratres suos cum eorum familiis aluit, & totam Ægyptum fame pressam stabiliuit. * Aptè qui *Rector* ac *Princeps* vocitatur, dicitur *firmamentum, & stabilimentum fuisse.* Id enim est Principis ac Rectoris officium subditos alere, firmare, stabilire; non verò eorum alimenta tollere, vt sine panis firmamento corruant, & pereant.]

Recordentur Principes, se homines fuisse natos.

Principis munus subditos alere, ac stabilire.

Vers. 18. Et ossa ipsius visitata sunt. Cura habita fuit ossium Ioseph, vt in exitu Israëlis de Ægypto asportarentur in terram promissam, quod à Mose præstitum: *& post mortem prophetauerunt*, quia cum iuxta eius prædictionem & exitus ex Ægypto, & ossium eius elatio facta sit: ipsa ossa declarauerunt, illum verum fuisse Prophetam. *Seth, & Sem apud homines gloriam adepti sunt*, Sethus & Semus ex pietate eximia adepti fuere magnam gloriam: *Et super omnem animam in origine Adam.* Adamus verò omnes homines excedit in origine, quia origo ac principium est omnium hominum. Græcè, *in creatione*, quia creatus est immediatè à Deo, & ex terra formatus. Quod nulli alteri homini contigit. * Ostendit Sapiens, parentes ex eo solùm capite, quod ab eis originem trahimus, magni à nobis æstimari debere, licet nullæ aliæ rationes adessent, quæ ad eiusmodi reuerentiam nos cogerent.]

Parentes, ex eo quod ex eis originem trahim⁹, magni à nobis debent æstimari, licet aliæ rationes non subessent.

CAPVT L.

Simon Oniæ primi filius summus Iudæorum Pontifex admodùm commendatur. Samaritani, Philistini, & Sichimitæ reprehenduntur.

1. SIMON Oniæ filius, sacerdos magnus, qui in vita sua suffulsit
domum, & in diebus suis corroborauit templum. 2. Tem-
pli etiam altitudo ab ipso fundata est, duplex ædificatio & ex-
celsi parietes templi. 3. In diebus ipsius emanauerunt pu-
tei aquarum, & quasi mare adimpleti sunt supra modum.
4. Qui curauit gentem suam, & liberauit eam à perditio-
ne. 5. Qui præualuit amplificare ciuitatem, qui adep-
tus est gloriam in conuersatione gentis: & ingressum domus & atrij amplificauit.
6. Quasi stella matutina in medio nebulæ, & quasi luna plena in diebus suis lu-
cet. 7. Et quasi sol refulgens, sic ille effulsit in templo Dei. 8. Quasi arcus re-
fulgens inter nebulas gloriæ, & quasi flos rosarum in diebus vernis, & quasi lilia quæ
sunt in transitu aquæ, & quasi thus redolens in diebus æstatis. 9. Quasi ignis
effulgens, & thus ardens in igne. 10. Quasi vas auri solidum, ornatum omni la-
pide pretioso. 11. Quasi oliua pullulans, & cypressus in altitudinem se extollens,
in accipiendo ipsum stolam gloriæ, & vestiri eum in consummationem virtu-
tis. 12. In ascensu altaris sancti, gloriam dedit sanctitatis amictum. 13. In ac-
cipiendo autem partes de manu sacerdotum, & ipse stans iuxta aram. Et circa il-
lum corona fratrum: quasi plantatio cedri in monte Libano, 14 sic circa illum
steterunt quasi rami palmæ, & omnes filij Aaron in gloria sua. 15. Oblatio au-
tem Domini in manibus ipsorum, coram omni synagoga Israel: & consum-
matione fungens in ara, amplificare oblationem excelsi regis 16. porrexit ma-
num suam in libatione, & libauit de sanguine vuæ. 17. Effudit in fundamento
altaris odorem diuinum excelso principi. 18. Tunc exclamauerunt filij Aaron, in
tubis productilibus sonuerunt, & auditam fecerunt vocem magnam in memoriam
coram Deo. 19. Tunc omnis populus simul properauerunt, & ceciderunt in fa-
ciem super terram, adorare Dominum Deum suum, & dare preces omnipotenti Deo
excelso. 20. Et amplificauerunt psallentes in vocibus suis, & in magna domo au-
ctus est sonus suauitatis plenus. 21. Et rogauit populus Dominum excelsum in pre-
ce, vsque dum perfectus est honor Domini, & munus suum perfecerunt. 22. Tunc
descendens, manus suas extulit in omnem congregationem filiorum Israel dare glo-
riam Deo à labiis suis, & in nomine ipsius gloriari: 23. & iterauit orationem suam,
volens ostendere virtutem Dei. 24. Et nunc orate Deum omnium, qui magna fecit
in omni terra, qui auxit dies nostros à ventre matris nostræ, & fecit nobiscum secun-
dùm suam misericordiam; 25. det nobis iucunditatem cordis, & fieri pacem in die-
bus nostris in Israel per dies sempiternos; 26. credere Israel nobiscum esse Dei mi-
sericordiam, vt liberet nos in diebus suis. 27. Duas gentes odit anima mea: tertia au-
tem non est gens, quam oderim: 28. qui sedent in monte Seir, & Philisthiim, & stul-
tus populus qui habitat in Sichimis. 29. Doctrinam sapientiæ & disciplinæ scripsit
in codice isto IESVS filius Sirach Ierosolymita, qui renouauit Sapientiam de corde
suo. 30. Beatus, qui in istis versatur bonis: qui ponit illa in corde suo, sapiens erit sem-
per. 31. Si enim hæc fecerit, ad omnia valebit, quia lux Dei, vestigium eius est.

COMMENTARII.

1. *De Simone Pontifice texuntur elogia.*

ERS. 1. *Simon Oniæ filius Sacerdos magnus.* Duo fuere huius nominis Pontifices, & vterque patrem habuit Oniam nomine. Hic, quem Ecclesiasticus celebrat, est Simon senior, qui cognominatus est Priscus. Summus fuit Pontifex. *Qui in vita sua suffulsit Domum, & in diebus suis corroborauit Templum*, quod post instaurationem factam à Zorobabel collabi cœperat. * Prima huiusce eximij viri commendatio est, Templum fulsisse, ac corroborasse, quam quidem laudem aliæ egregiæ consequuntur. Diligens enim studium circa Templorum ornatum, illustrium virtutum statuit originem.]

Diligens studium circa Templorum ornatum, illustrium virtutum statuit originem.

Vers.

Vers. 2. Templi etiam altitudo ab ipso fundata est, &c. A fundamentis quædam maiora, quam à Zorobabele constructa fuerant, altitudine extruxit: & secundam contignationem, & superius deambulatorium perfecit.

Vers. 3. In diebus ipsius emanauerunt putei aquarum, putei aquis redundarunt, aquæductibus instauratis. Dicit autem, *Emanauerunt putei*, quasi ipse fontes fodisset, & instituisset. * Quia instaurare, seu reficere opus antiquum, est veluti noua ædificatio.] * Vndè (ex. gr.) D. Theresia potest meritò Fundatrix Ordinis Carmeli appellari, quia Eliæ fontis magni sanctitatis aquæductos refecit.] *Et quasi mare adimpleti sunt supra modum.* Ex aquæ ductorum refectione mirum in modum excreuit aquæ profluxio.

Resitare opus antiquum, est veluti nouum ædificare.

D. Theresia Ordinis Carmeli potest dici Fundatrix.

Vers. 4. Qui curauit gentem suam, & liberauit eam à perditione, curam gessit populi vti Pontifex, & eum à periculis, & lapsibus arcere curauit. * Egregius planè Præsul, qui ex fontium reparatione temporali subditorum egestati succurrit, vt eos promptiores reddat ad spiritus promotionem. Nec enim tàm liberè potest spiritualia subditis indicere, qui circa temporalia prouidenda se desidem ostendit.]

Præsul, qui de temporalibus subditorum commodis curat, liberius eis spiritualem indicet obseruationem.

Vers. 5. Qui præualuit amplificare ciuitatem, domorum, ac ciuium numero. *Qui adeptus est gloriam in conuersatione gentis*, inter suos ciues versando, & quæ sui erant muneris perfectè adimplendo. *Et ingressum domus, & atrij amplificauit*, Templi & atrij vestibulum magis amplum fecit. Piissimi Pontificis adhortatione crescebat fidelium ad Templum occursus, hunc crediderim esse ingressus Templi amplificationem: fecit inquam vt fideles ad sacrificia offerenda sæpius Templum & atrium inirent.

Vers. 6 7. Quasi stella matutina in medio nebula, &c. Fuit Onias sicut Lucifer inter nebulas translucens; hoc est, inter populi calamitates ad solatium ciuium consilio emicans & solatio: & quemadmodùm luna in diebus suis quibus pleno circulo clarius effulget: sic Pontifex in ærumnarum nocte pleni orbis fulgorem emisit. Parum est fuisse lunam plenam, nam *& quasi Sol refulgens, sic ille refulsit in Templo Dei.*

Vers 8.9. Quasi arcus refulgens inter nebulas gloriæ, fuit velut Iris multicolor inter nubes gloriosas, id est, fulgore eius splendidas, qui spem fouet tempestatis illicò terminandæ. *Et quasi flos rosarum in diebus vernis, & quasi lilia, quæ sunt in transitu aquæ*, continuo rigatu pulchriora: *& quasi thus redolens in diebus æstatis*, tunc enim thuriferæ arbores propter ardorem solis suauiorem odorem exhalant. *Quasi ignis effulgens, & thus ardens in igne*, quod suaueolentiam circumspargit.

Vers. 10.11. Quasi vas auri solidum ornatum omni lapide pretioso. Quasi oliua pullulans, & cypressus in altitudinem se extollens, in accipiendo ipsum stolam gloriæ, cum scilicet Pontificio indueretur ornatu: *& vestiri eum in consummationem virtutis*, seu cum vestiretur perfecto & consummato illo ornatu, qui Sacerdotalis & Pontificalis virtutis, & authoritatis argumentum erat, & insigne.

Vers. 12. In ascensu altaris, sancti gloriam dedit sanctitati amictum, Græcè, *glorificauit amictum sanctitatis*, grauitate, & modestia incessus, & vultus. Hispanè dixerim, *Con su modestia honraba el habito Sacerdotal.* Cum enim Sacerdotis incessus grauis est, ac modestus, eius habitus gloriam accipit, & honorem: sicut Sacerdotis immodestia nescio quid fœditatis Sacerdotalis habitus contrahit.]

Modestius & grauis Sacerdotis incessus Sacerdotalem honorat habitum.

Vers. 13.14. In accipiendo autem partes de manu Sacerdotum, & ipse stans iuxta aram. Cum ipse acciperet membra animalium immolatorum offerenda, & imponenda holocaustorum altari, ipse erat stans iuxta aram Sacerdos & Pontifex Deo sacrificaturus pro populo. * Nonnulli Sacerdotes cum oblationes à fidelibus accipiunt non stant iuxta aram, sed iuxta propriam domum, cuius profectui, non altaris student.] *Et circa illum corona fratrum*, seu Sacerdotum, ac Leuitarum circumstantium: *quasi plantatio cedri in monte Libano*, perinde ac cedrus procera in Libano circum se habet cedrorum minorum plantas: *Sic circa illum steterunt quasi rami palmæ: & omnes filij Aaron in gloria sua*, seu Sacerdotes glorioso suo amictu inducti proceræ Oo iæ palmæ rami perpulchri ostentabantur.

Plures Sacerdotes cũ oblationes accipiunt, suæ domus, non altaris vtilitati student.

Vers. 15.16. Oblatio autem Domini in manibus ipsorum, in eorum manibus aderat oblatio in honorem Domini litanda, *coram omni Synagoga* seu cœtu *Israel: & consummatione fungens in ara, amplificare oblationem excelsi Regis.* Pontifex consummaturus sacrificium, & extremam illi manum impositurus, vt ampliorem gloriam Dei excelsi oblationi addat, extendit manum suam ad phialam vino plenam, quam effundens in pauimentum altaris, ei libat, *Porrexit*, inquit, *manum suam in libatione, & libauit de sanguine vuæ*, vinum.

Vers. 17. Effudit in fundamento altaris odorem diuinum excelso Principi, in paulmento, super quod fundatum est altare, præstantis odoris merum Deo profudit. * Odorem, inquam, *diuinum*, Alij, *Odorem præstantis vini.* Vt moneat, sacrificium altaris vinum decere optimum, subtaxans eos, qui vinum generosum mensæ apponunt, & acidum, & vile ad altare reseruant, quod quidem vix consecrationi valet deseruire.]

Taxantur qui vinum vile, seu acidum altari apponũt vix consecrationi valens deseruire.

Vers. 18. Tunc exclamauerunt filij Aaron, &c. Tunc Sacerdotes & Leuitæ exclamauerunt canentes, ac iubilantes tubarum sonitu ex argento in laminas producto formatarum, vt Deus quasi cantu illo, & sono exciteretur, & memor sit populi. * Aliquando Deus se dormientem simulat, dum optatis nostris non illicò respondet: tunc debemus exclamare, & intensis precibus eum excitare, vt exaudiat, & succurrat.]

Aliquando Deus se dormientem simulat, vt eũ altioribꝰ precibus excitemus.

Vers. 19. Tunc omnis populus simul properauerunt, &c. * Cum Sacerdotes, dum Religiosi, dum iusti pro te orant, tu non debes tacere, sed præferens humilitatem, preces tuas illorum orationi addicere. Preces enim aliorum sine tua cooperatione quid proderunt?]

Oremus & nos, cum pro nobis alij orant.

Vers. 20. Et amplificauerunt psallentes in vocibus suis. Græcè, *Laudauerunt*, scilicet Dominum magnificantes, ac celebrantes illum: *& in magna domo auctus est sonus suauitatis plenus*, vocis cantorum multiplicatis concentu suauissimo.

Vers. 21. Et rogauit populus Dominum excel-

sum in prece, &c. Perstitit in oratione populus, quo vsque sacrificium in Dei honorem oblatum absolueretur, & Sacerdotum munus perficeretur. * Subtaxantur fideles, qui dum incruentum augustius admodum Missæ sacrificium peragitur, loco precum vana colloquia miscent.]

Taxantur, qui dum Missa celebratur loco precum vana colloquia miscent.

Vers. 22. Tunc descendens, manus suas extulit in omnem congregationem filiorum Israel super omnem populi cœtum, *dare gloriam Deo à labiis suis: & in nomine ipsius gloriari.* Sacerdos enim benedicens populum, simul dabat gloriam Deo, quem bonorum omnium, quæ populo precabatur, profitebatur authorem.

Vers. 23. Et iterauit orationem suam, seu benedictionem, qua populo benè precabatur: *volens ostendere virtutem Dei*, seu vt magis ac magis ostenderet, & publicè celebraret Dei potentiam bonitatem, ac beneficentiam in popylum.

Vers. 24. 25. Et nunc orate Deum omnium, qui magna fecit in omni terra, qui auxit dies nostros, ab infantia vsque ad hanc ætatem annos annis adiiciens, *à ventre* scilicet, *matris nostra, & fecit nobiscum secundum suam misericordiam: vt det nobis iucunditatem cordis, & fieri pacem in diebus nostris in Israel per dies sempiternos.* Vt detur, inquit, pax, dum qui viuimus nunc fuerimus superstites, sed qua etiam qui decursu temporis venturi ad vitam fuerint, etiam fruantur. * Non enim decerct tantum Pontificem propriæ suæ, & eorum, qui tunc viuebant vtilitati, ac commoditati studere: cum boni Præsulis prouidentia ad futura etiam tempora proferatur.]

Probi Præsulis prouidentia ad futura tempora proferri debet.

Vers. 26. Credere Israel, nobiscum esse Dei misericordiam, vt liberet nos in diebus suis, vt speremus, nobisque persuadeamus adesse nobis Dei misericordiam, vt liberet à cunctis periculis & ærumnis nos in diebus Simonis Pontificis.

2. Sichimitæ, Philistiim, & Samaritani taxantur.

Vers. 27. 28. Duas gentes odit anima mea, tertia autem non est gens, quam oderim, seu non est digna nomine gentis, scilicet samaritani ex variis gentibus conflati. *Qui sedent in monte Seir, & Philistiim, & stultus populus, qui habitat in Sichimis.* Duæ gentes, quas odit, sunt Idumæi montis Seir incolæ, & Philistæi. Tertia autem gens non gens sunt Samaritani Sichimitæ, apud quos in monte Garizim, qui est iuxta eorum ciuitatem, templum Schismaticum (vt sic loquar) Ierosolymitano simile erat constructum. Hinc controuersia de loco, in quo oportebat adorare, quæ inter Iudæos, & Samaritanos discutiebatur. *Ioan. 4. 20.*

Vers. 29. Doctrinam Sapientia, & disciplina scripsit in codice isto Iesus filius Sirach Ierosolymita: qui renouauit Sapientiam de corde suo, quia priscam veterum Sapientiam penè obsoletam, & obliuioni datam de nouo conscripsit, & ad mores formandos edidit, ex corde quidem in communem affecto vtilitatem.

Vers. 30. Beatus qui in istis versatur bonis præceptis virtutum & earum præmiis. *Qui ponit illa in corde suo, Sapiens erit semper.*

Vers. 31. Si enim hæc fecerit, ad omnia valebit, ad omnia, quæ agenda illi occurrerint, fiet potens, & validus, *quia lux Dei vestigium eius est*, quia ambulat, & vestigia gressuum, actionumque suarum figit in luce legis, & Sapientiæ Dei. Sic Dominus *Ioan. 8. 12. Qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ.*

CAPVT LI.

Deum Ecclesiasticus laudat, qui ipsum è multis, magnisque periculis eripuit. Cælestis Sapientiæ studium cunctis commendat.

1. ORATIO IESV filij Sirach: Confitebor tibi Domine rex, & col-
laudabo te Deum saluatorem meum. 2. Confitebor nomi-
ni tuo: quoniam adiutor & protector factus es mihi, 3. & li-
berasti corpus meum à perditione, à laqueo linguæ iniquæ, &
à labiis operantium mendacium, & in conspectu astantium
factus es mihi adiutor. 4. Et liberasti me secundùm mul-
titudinem misericordiæ nominis tui à rugientibus, præpa-
ratis ad escam, 5. de manibus quærentium animam meam, & de portis tribu-
lationum quæ circumdederunt me: 6. à pressura flammæ quæ circumdedit me,
& in medio ignis non sum æstuatus: 7. de altitudine ventris inferi, & à lingua
coinquinata, & à verbo mendacij, à rege iniquo, & à lingua iniusta: 8. laudabit
vsque ad mortem anima mea Dominum, 9. & vita mea appropinquans erat in in-
ferno deorsum. 10. Circumdederunt me vndique, & non erat qui adiuuaret.
Respiciens eram ad adiutorium hominum, & non erat. 11. Memoratus sum
misericordiæ tuæ Domine, & operationis tuæ, quæ à sæculo sunt: 12. quo-
niam eruis sustinentes te Domine, & liberas eos de manibus gentium. 13. Exal-
tasti super terram habitationem meam, & pro morte defluente deprecatus sum.
14. Inuocaui

14. Inuocaui Dominum patrem Domini mei, vt non derelinquat me in die tri-
bulationis meæ, & in tempore superborum sine adiutorio. 15. Laudabo no-
men tuum assiduè, & collaudabo illud in confessione, & exaudita est oratio
mea. 16. Et liberasti me de perditione, & eripuisti me de tempore iniquo:
17. Propterea confitebor, & laudem dicam tibi, & benedicam nomini Domini.
18. Cùm adhuc iunior essem, priusquam oberrarem, quæsiui sapientiam palàm in
oratione mea. 19. Ante templum postulabam pro illa, & vsque in nouissimis in-
quiram eam. Et efflorvit tanquam præcox vua, 20. lætatum est cor meum in ea.
Ambulauit pes meus iter rectum, à iuuentute mea inuestigabam eam. 21. In-
clinaui modicè aurem meam, & excepi illam. 22. Multam inueni in meipso sa-
pientiam, & multum profeci in ea. 23. Danti mihi sapientiam, dabo gloriam.
24. Consiliatus sum enim vt facerem illam: zelatus sum bonum, & non con-
fundar. 25. Colluctata est anima mea in illa, & in faciendo eam confirmatus
sum. 26. Manus meas extendi in altum, & insipientiam eius luxi. 27. Animam
meam direxi ad illam, & in agnitione inueni eam. 28. Possedi cum ipsa cor ab ini-
tio: propter hoc non derelinquar. 29. Venter meus conturbatus est quærendo
illam: propterea bonam possidebo possessionem. 30. Dedit mihi Dominus lin-
guam mercedem meam: & in ipsa laudabo eum. 31 Appropiate ad me indocti,
& congregate vos in domum disciplinæ. 32. quid adhuc retardatis? & quid dicitis
in his? animæ vestræ sitiunt vehementer. 33. Aperui os meum, & locutus sum:
comparate vobis sine argento, 34. & collum vestrum subiicite iugo, & suscipiat
anima vestra disciplinam: in proximo est enim inuenire eam. 35. Videte oculis
vestris, quia modicum laboraui, & inueni mihi multam requiem. 36. Assumite
disciplinam in multo numero argenti, & copiosum aurum possidete in ea. 37. Læ-
tetur anima vestra in misericordia eius, & non confundemini in laude ipsius.
38. Operamini opus vestrum ante tempus, & dabit vobis mercedem vestram in
tempore suo.

COMMENTARII.

1\. *Oratio Siracidæ, & gratiarum actio.*

Oratio, qua à Deo petis secundū beneficium est actio gratiarum pro prima receptione.

VERS. 1. 2. *Oratio Iesu filij Sirach,* seu hymnus, quo Siracides Deo gratias agit, quod à periculis eius protectione fuerit liberatus. * Quàm facilè potest pro beneficiis passim à Deo acceptis gratias acceptabiles quidem reddere, qui potest orare. Oratio enim est gratum ad actionem gratiarum sacrificium, siquidem petit, qui orat. Deus enim tam munificus est, vt secundi beneficij petitio, sit pro primo accepto gratiarum actio.] *Confiteor tibi, Domine Rex*, te Deum meum, & Regem meum esse profiteor, *& collaudabo te Deum saluatorem meum. Confitebor nomini tuo: quoniam adiutor, & protector factus es mihi* in cunctis, quæ irruerunt, tribulationibus.

Vers. 3. Et liberasti corpus meum à perditione, ab interitu. Circumuentus enim fui falsis criminibus, & calumniis apud Ptolomæum Lagi, cum Ierosolymam occuparit, in qua tunc degebam: *à laqueo linguæ iniquæ* calumnias proferentis: *& à labijs operantium mendacium*, seu à falsis testibus: *& in conspectu adstantium factus es mihi adiutor*, cum steti coram Rege multorum adstantium corona circumdato.

Vers. 4. Et liberasti me secundum multitudinem misericordiæ nominis tui, à rugientibus præparatis ad escam, à prauis illis hominibus, qui me tanquam leones vorare parabant. * Hic est sanctissimi nominis Dei Iehoua siue IESV misericordiæ effectus, homines iustos à calumniatoribus liberare; quia pacis dulcedinem cunctis inuocantibus se quamoptimè impertit.]

Iesv nomen inuocans à calumniis liberatur.

Vers. 5. 6. 7. 8. 9. De manibus quærentium animam meam, liberasti me de manu eorum, qui me occidere intendunt: *& de portis tribulationum, quæ circumdederunt me*, seu à causa & origine tribulationum, quæ in me irruerunt, vt ablata causa diri hi impediantur effectus. *A pressura flammæ, quæ circumdedit me*, ab acri ærumna, quæ me exurens omni ex parte vallabat: quare *in medio ignis non sum æstuatus*, seu consumptus, *De altitudine ventris inferi*, ex ipsis orci faucibus me eripuisti: *& à lingua coinquinata*, seu impura calumniantium, *& à verbo mendacij*, seu falsa testificatione: *à Rege iniquo* Ptolomæo: *& à lingua iniusta Laudabit vsque ad mortem anima mea Dominum*, pro tot beneficiis, dum vixero, Dominum laudabo: *& vita mea appropinquans erat in inferno deorsum.* Quid non, dum viuo, Deum laudem, si me iamiam quasi sepulchro addictum videram, & Dei ope me adhuc inter viuentes esse comperio?

Vers. 10. Circumdederunt me vndique hæ tribulationes, *& ex hominibus non erat, qui me adiuuaret*: tunc autem Dominum nactus sum adiutorem. * Quando enim iustis humana deficiunt auxilia, tunc properans adest diuina protectio.] *Respiciens eram ad adiutorium hominum, & non erat.* * Propinqui enim, & amici assolent hominem actum tribulatione deserere: vndè imprudens admodum est, qui in hominum protectione confidit.]

Cùm deficiunt iustis humana præsidia, præsto adest diuina protectio.

Propinqui, & amici deserunt in tribulatione.

Vers.

Verſ.11.12. Memoratus ſum miſericordia tua, Domine, & operationis tuæ, ſeu miſericordiæ, quam opere præſtas, *quæ à ſæculo ſunt*, de cuius miſericordiæ operibus omnia ſæcula exclamant. *Quoniam eruis ſuſtinentes te Domine*, ſeu expectantes patienter opem tuam, & cum ſpe inuocantes. *& liberas eos de manibus gentium* infidelium, quæ tuos acriter perſequuntur.

Verſ.13. Exaltaſti ſuper terram habitationem meam, domum, familiam meam quaſi à terra exaltaſti, vt in terra ærumnis plena feliciter viuerem, & glorioſè habitarem: *& pro morte defluente deprecatus ſum.* Græcè, pro mortis liberatione deprecatus ſum. * Mors defluens eſt, quæ inſtar fluminis hominem ſecum rapit.] * Dum igitur Siracides ſe felicem videbat, precabatur, ne à defluente morte raperetur. Tunc enim aſſolet homo propinquior morti adeſſe, cum maiori in terra felicitate fruitur.]

Rapidus fluuius eſt mors.

Tunc ſolet homo propi quior morti eſſe, cum maiori hîc felicitate fruitur.

Verſ. 14. Inuocaui Dominum Patrem Domini mei. Patrem Meſſiæ venturi. Videtur Siracides aliquam ſanctiſſimæ Trinitatis notitiam habuiſſe. * Vel memorat Meſſiam, oſtendens per eum ſuam orationem fuiſſe efficacem. Quod quidem confirmat Eccleſia cunctis ſuis orationibus illam clauſulam adiiciens: *Per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum filium tuum.*] Inuocaui igitur Deum, *vt non derelinquat me in die tribulationis meæ, & in tempore ſuperborum*, cum ſcilicet ſuperbi dominantur, *ſine adiutorio.*

Omnia à Patre cœleſti per Chriſtum Dominũ petenda, vt efficax ſit oratio.

Verſ. 15. Laudabo nomen tuum aſſiduè, & collaudabo illud in confeſſione: & exaudita eſt oratio mea. Eſt hyperbaton, ſiue inuerſus ordo, poſterior enim pars verſiculi præponenda eſt priori hoc modo: Inuocaui Dominum, & ab eo oratio mea fuit exaudita; ideoque laudabo Dominum, &c. * Vel gratias agit pro beneficio accipiendo antequam id recipiat, vt gratum animum oſtendens, certiorem faceret beneficij, collationem. Homini enim ab ingratitudinis vitio immuni Deus largè dona impertitur.]

Te gratum oſtende ante beneficij acceptionem, vt id certum efficias.

Verſ. 16. 17. Et liberaſti me de perditione, & eripuiſti me de tempore iniquo, ex interitu, & tempore illo periculis pleno, malitia, & iniuſtitia me liberaſti. * Nam cum Princeps regnat iniuſtus, tempus imperij illius plenum eſt iniquitate.] *Propterea confitebor, & laudem dicam tibi, & benedicam nomini Domini*, ſiuè Domino.

Cum regnat iniuſtus Princeps, tempus imperij illius plenum eſt iniquitate.

2.

Verſ.18. Cum adhuc iunior eſſem, priuſquam oberrarem, quæſiui Sapientiam palam in oratione mea. In iuuentute, antequam ſeducerer per errores & vitia illi agnata ætati, publicè & ex profeſſo procuraui Sapientiam acquirere litteris ediſcendis dedi operam. * Et edocet adoleſcentes, neceſſarium eſſe ad fouendam virtutem & vitia fugienda, non torpere otio, vitiorum fonte, ſed operam dare ſcientiæ acquirendæ.]

Summ circa acquiſitionem Sapientiæ ſtudium exponit.

Iuuentus litteris det operam vt vitia ex otio profluentia vitare valeat.

Verſ.19. Ante Templum poſtulabam pro illa comparanda. * Oratio enim acuit ingenium ad vberiorem ſcientiæ acquiſitionem.] *Et vſque in nouiſſimis inquiram eam*, vſque ad mortem eius acquiſitioni ſtudebo. * Quantumuis enim quis doctus ſit, tam ampla eſt ditio Sapientiæ, vt ſemper amplius habeat quod ediſcat.] *Et effloruit tanquam præcox vua.* Præcox Sapientiæ ſtudium eam mihi citò admodum conciliauit. Aptior enim eſt iuuentus ad litterarum ſtudia.

Oratio ingenium ad ſcientias acuit.

Quantumuis quis ſit doctus, magis habet, quod diſcat.

Verſ.20. Lætatum eſt cor meum in ea. Ambulauit pes meus iter rectum, à iuuentute mea inueſtigabam eam. Quia à iuuentute operam dabam litteris, viam virtutis iniui. * Adoleſcens namque ſtudio addictus, virtutis æque ſtudioſus oſtenditur.]

Studioſus litterarum, ſtudioſus virtutis oſtenditur.

Verſ.21. Inclinaui modicè aurem meam, & excepi illam. Modice quidem, Quià non admodum nimio labore opus eſt ad comparãdam Sapientiam: nam vel modice inclinanti aures ad doctrinam eius excipiendam, ſtatim adeſt.]

Non requiritur nimius labor ad ſcientiæ acquiſitionem.

Verſ.22.23.24. Multam inueni in meipſo Sapientiam, & multum profeci in ea. Danti mihi Sapientiam dabo gloriam. Vt ſcilicet creſcente in me Sapientiæ cognitione creſcat & gratitudinis affectus. * Actio enim gratiarum pro beneficio accepto, facit conſeruari, ac creſcere beneficium.] *Conſiliatus ſum enim, vt facerem illam*, cogitaui, decreui illam mihi parare: *zelatus ſum bonum*, rem bonam, & præſtantem optaui: *& non confundar*, non erit irrita, nec fruſtrabitur me ſpes mea.

Actio gratiarum facit conſeruari, & creſcere beneficium.

Verſ.25.26.27. Colluctata eſt anima mea in illa, luctatus ſum cum occurrentibus difficultatibus, dum mihi illam pararem. * Hoc magnis rebus agnata proprietas, vt primus ad illas ſit difficilis ingreſſus.] *Et in faciendo eam, confirmatus ſum*, efformaui animum in ea acquirenda. * Firma gerendi aliquid voluntas conſequendæ illius difficultates ſuperat.] *Manus meas extendi in altum, & inſipientiam eius luxi.* Ad orandum Deum manus leuaui, & dolui quod ignoraretur à me Sapientia. *Animam meam direxi ad illam, & in agnitione inueni eam*, deſiderium meum ad illam aſſequendam direxi: & agnoui, inueni, & tenui eam. * Si aliquid difficilè aſſequi velis, id vehementer deſiderare cura. * Affectuoſum enim deſiderium vires acuit, ad operandum.]

Difficilis ad res magnas ingreſſus.

Firma gerendi aliquid voluntas eius aſſequendæ difficultates vincit.

Affectuoſum deſideriũ res difficiles cõſequitur.

Verſ.28. Poſſedi cum ipſa cor ab initio, cordatus & Sapiens factus fui. *propter hoc non derelinquar*, Sapientiæ præſidio deſtiturus non ero. * Nec enim bonum Sapientiæ fortunæ caſibus eſt obnoxium. Opes facile deperduntur, filij pereunt, honor obſcuratur fortunæ rotata curſitatione: Sapientia non deperit, imò non ſemel ipſa tribulatione acuitur.]

Sapientia fortunæ caſibus obnoxia non eſt.

Verſ.29. Venter meus conturbatus eſt, quærendo illam. Cor & viſcera mea deſiderio, cura, & ſolicitudine conturbata ſunt, dum laborioſè ſector Sapientiam: *propterea bonam poſſidebo poſſeſſionem*, eam æternùm poſſidebo. * Quod enim labore acquiritur, diutius retinetur.]

Quod labore acquiritur, diutius retinetur.

Verſ.30. Dedit mihi Dominus linguam mercedem meam, in præmium laboris mei Deus dedit mihi linguam eruditam & diſertam, qua & ipſum laudem, & vas inſtruam. *Et in ipſa laudabo eum.*

Verſ.31.32.33. Appropiate ad me indocti, & congregate vos in domum diſciplinæ, ſeu ad aulam accedite. *Quid adhuc retardatis*, ſeu moras nectitis? *Et quid dicitis in his?* quid ſuper his dicitis? quid tandem facere ſtatuitis? *Animæ veſtræ ſitiunt vehementer.* Dum aridi ſitis, ſine Sapientia, & illam ſitiatis, quare illicò ad Sapientiæ fontem non curritis? *Aperui os meum,* 3.

Nos ad Sapientiæ ſtudium vocat.

&

& loquutus sum, ad docendum, en fons iam aquas profundens vobis ostenditur.

Vers. 24. *Comparate vobis sine argento, & collum vestrum subycite iugo: & suscipiat anima vestra disciplinam; in proximo est enim inuenire eam*, facilè, non multo negotio inuenietis bonum quod vobis gratis accipiendum exponitur.

Vers. 35. *Videte oculis vestris, quia modicum laboraui, & inueni mihi multam requiem.* * Tantum enim est acquirendæ Sapientiæ lucrum vt post multos exantlatos labores, Sapienti nihil laborasse videatur.]

Modico in acquirenda sapientia labori magnū lucrum respondet.

Vers. 36. *Assumite disciplinam in multo numero argenti; & copiosum aurum possidete in ea.* Quasi magnum argenti & auri thesaurum Sapientiam accipite: omnes enim superat opes.

Vers. 37. *Lætetur anima vestra in misericordia eius*, siue Dei, cuius misericordia (sic Græcus) eam acquiretis, & cum acquisieritis immensa lætitia perfruemini: *& non confundemini in laude ipsius*, non erit occasio confusionis coram Deo, quod post acceperam eius misericordia Sapientiam, eum gratitudinis ergo non laudaueritis, illa enim lætitia ex acquisitione Sapientiæ à vobis concepta, vos quasi coget ad proferendas laudes.

Vers. 38. *Operamini opus vestrum ante tempus*, diligenter agite quod agitis ante tempus mercedi reddendæ destinatum, siue ante mortem in hoc sæculo, (quod Hebræi vocant *sæculum operis*, sicut futurum, *sæculum mercedis.*) *& dabit vobis Deus mercedem vestram in tempore suo*, siue in sæculo mercedis. * Edocet, iustum, dum viuit, nullatenus debere à Deo præmium vllum pro rectè gestis postulare; nam sæculum hoc est *sæculum operis*, non *mercedis*, quæ ad futurum sæculum reseruatur.] * Porrò in sæculo hoc debemus rectè operari, nec ad alterum operationem remittere, sæculum enim illud non est operis, sed mercedis.]

Sæculum hoc est sæculum operis, non mercedis: sæculum alterū est mercedis non operis.

AD DEIPARENTEM
Dominam meam.

EPILOGVS.

VINQVE hosce libros Patres Sapientiales appellant, quia Christum Dominum veram Sapientiam halant, & quæ ipse prædicauit, dogmata enunciant. Profectò cum Deipara sit Mater Sapientiæ incarnatæ, in qua velut in vase recepta fuit, veræ Sapientiæ proprietates in ipsa recognosco. Dixit Sapiens *Eccli.* 29. *Sapientiam omnium antiquorum exquisiuit, & in Prophetis vacauit. Narrationes virorum nominatorum conseruauit, & in versutias parabolarum simul introiuit. Occulta prouerbiorum exquisiuit, & in absconditis parabolarum conuersata est.* En vera Mariæ descriptio. Addit Richardus Laurentinus *lib.* 4. *de laud. virg. Non enim decebat, vt vas cælestis Sapientiæ expers esset à Sapientia.* Vndè Maria, vt dignum esset Sapientiæ diuinæ vas, Sapientissimà exponitur. *Nam* Sapientiam omnium antiquorum, *seu Saporem & cognitionem cælestium, quam antiqui habuerunt*, exquisiuit, *id est, extrà alia quæsiuit.* Et in Prophetis, *id est, in propheticis intelligentiis* vacauit; *curis contemptis.* Narrationem, *id est doctrinam* virorum nominatorum, *id est, Apostolorum, & Euangelistarum* conseruauit. Et in versutias parabolarum, *id est, in occultas subtilitates* simul introiuit, *diligenter perscrutando, perforata superficie litterali, vel figurali.* Occulta prouerbiorum, *id est, sensum mysticum & moralem* exquisiuit, *seu toto corde quæsiuit.* Et in absconditis parabolarum, *id est, in occultis allegoriis*

Maria Mater Sapientiæ incarnatæ Sapientiæ habuit similiter Sapientiæ cælestis proprietates.

goriis figuratiuarum locutionum intelligendis conuerſata eſt, *ſtudendo, & meditando.* Et concludit pulchrè: *Si enim hæc omnia verè dicuntur de vero Sapiente, multò veriùs dici poſſunt, & debet de Matre Sapientiæ incarnatæ.*

LAVS DEO,
Deiparæ, Ioſepho, Ignatio, Antonio.

INDEX

INDEX VNICVS.

MORALES CONCEPTVS ad Concionatores.

Prior numerus paginam : Posterior columnam designat.

Veræ

B

Cogita

Qui

Dum

Tuam

Maximum

Sancta

Otium,

Sapiens

Si

Agnatum

Venia

Pastoritia